İSKENDERNÂME

AHMEDÎ

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 143

Edebiyat ve Sanat Serisi	:	31
Kitabın Adı	:	İSKENDERNÂME
Müellifi	:	Ahmedî (ö. 815/1413)
Özgün Dili	:	Osmanlı Türkçesi
Hazırlayan	:	Dr. Yaşar Akdoğan, İÜEF Emekli Öğretim Görevlisi Nalan Kutsal, Yazma Eser Uzmanı
Son Okuma	:	Nalan Kutsal, Yazma Eser Uzmanı
Arşiv Kayıt	:	Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, Nr. 271 Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Şâzelî Tekkesi, Nr. 110 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 921 Paris Bibliothèque Nationale de France, Turc 309
Kapak Görseli	:	Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı 679, vr. 50[a]
Kitap Tasarım	:	AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti. Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 203, Sultanahmet-İstanbul Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org
Baskı	:	Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş. Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 42716
Baskı Yeri ve Yılı	:	İstanbul 2019
Baskı Miktarı	:	1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Ahmedî
İskendernâme

1. Edebiyat, 2. Tarih, 3. Osmanlı Tarihi, 4. Mesnevî, 5. Mevlid, 6. İskender

ISBN: 978-975-17-4421-0

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

İSKENDERNÂME

(İNCELEME - TENKİTLİ METİN)

AHMEDÎ
(ö. 1413)

Hazırlayanlar
Yaşar Akdoğan
Nalan Kutsal

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kâhire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 4
ÖNSÖZ 23
KISALTMALAR 27
ÇEVİRİYAZI ALFABESİ 28
NÜSHA KISALTMALARI 29
ŞECERE ÇİZİMİ 31
NÜSHALARIN ŞECERESİ 32
İNCELEME 37
AHMEDÎ'NİN *İSKENDERNÂME* MESNEVİSİNİN İNCELENEN NÜSHALARI VE TAVSİFLERİ 37
AHMEDÎ 74
Hayatının İlk Yılları 75
Eğitimi 78
Aydınoğulları Beyliği Dönemi 79
Germiyan Beyliğine İntisabı 82
Timur'la Görüştüğüne Dair Rivayetler 88
Emîr Süleyman Dönemi 91
Son Yılları 97
ESERLERİ 97
Dîvân 97
Cemşîd ü Hurşîd 98
Tervîhü'l-Ervâh 100
Bedâyi'u's-Sihr fî Sanâyi'i'ş-Şi'r 101
Mirkâtü'l-Edeb 103
Mîzânü'l-Edeb 104
Mi'yârü'l-Edeb 104
Mevlid 104
Mi'râcnâme 109
Ahmedî'ye Ait Olduğu Söylenen Diğer Eserler 110
İSKENDERNÂME ve İSKENDER HİKÂYELERİ
İskendernâme 112
İskender Hikâyeleri 112

Batılı Kaynaklara Göre Makedonyalı Büyük İskender 117
Dünyaya Gelişi 118
Eğitimi 119
İskender ve Aristo 120
Babasının Ölümü Üzerine Tahta Geçmesi 125
Asya Seferi 126
İskender ve Darius 126
İskender Kafkas Dağlarının Eteklerinde 129
Hindistan Seferi 129
İskender'in Fetihlerinin Sonuçları 133
Doğulu Kaynaklara Göre İskender 135
Soyuna Dair Yazılanlar 136
İskender'in İnancı Hakkındaki Bilgiler 139
İskender ve Dârâ 141
AHMEDÎ'NİN *İSKENDERNÂME*'Sİ 148
İskendernâme'nin Yazılış Tarihi 154
İskendernâme'nin Hangi Hükümdara Sunulduğu Meselesi 156
Tevârîh-i Âl-i Osmân Bölümü 161
İskendernâme'nin İçeriği ve Olayların Özeti 163
AHMEDÎ'NİN *İSKENDERNÂME* ADLI ESERİ ÜZERİNE YAPILAN BAZI ÇALIŞMALAR 187
METNİN KURULMASINDA İZLENEN YÖNTEM VE BAZI DİL ÖZELLİKLERİYLE İLGİLİ NOTLAR 190

İSKENDERNÂME

TENKİTLİ METİN 197
Münāzara-i Şem' ü Pervāne 200
Münāzara-i Şem' ü Micmer 201
Makāle-i Ūlā Der-Tevhīd-i Bārī Te'ālā Celle Celālühū 204
Der-Du'ā ve Münācāt 208
Der-Taḳsīm-i Esmā' ve Ṣıfāt-ı Bārī Te'ālā 209
Ṣıfāt-ı Selbī ve Īcābī 209
Der-Beyān-ı Esmā-i Ẕāt ve Taḳsīm-i Ān 210
Der-Ḥikmet-i İttiṣāf-ı Ḫudā-yı Te'ālā Be-Cemāl ve Celāl 210
Der-Beyān-ı Esmā'-i Ṣıfat-ı Bārī Te'ālā 212
Der-Beyān-ı Esmā'-i Ef'āl-i Bārī Te'ālā Celle ve 'Alā 213
Der-Beyān-ı Eyimme-i Seb'a-i Ez-Esmā-i Ṣıfāt 213

Tetimme-i Tefāṣīl-i Esmā'-i Ṣıfāt 214
Der-Tafṣīl-i Meẓāhir-i Esmā'-i Ḥüsnā 214
Baḳiyye-i Tefāṣīl-i Meẓāhir 215
Der-Beyān-ı Meẓāhir-i Mürekkeb 216
Der-Beyān-ı Ān ki İnsān Maẓhar-ı İsmullāh-est 216
Der-Mev'ize ve Taḥrīż Ber İktisāb-ı Sa'ādet-i Ma'ād 217
Der Taḥrīż-i Meyl Be-'Ālem-i Ḳuds ve Ṭahāret 217
Der-Beyān-ı Ḥāl-i Rūḥ Ba'd-ez-Müfāreḳat-i Beden 218
Der-Beyān-ı Şeref-i İnsān Ber-Maḫlūḳāt 218
Der-Mev'ize ve Taḥrīż Ber-Raġbet Be-'Ālem-i Ḳuds 219
Der-Medḥ-i Ḫātimü'l-Enbiyā Muḥammed Resūlullāh
Ṣalla'llāhu 'Aleyhi ve Sellem 221
Der-Taḥrīż Be-İtbā' ve Maḥabbet-i Resūl 'Aleyhi's-selām 225
Der-Şefā'at-cüsten Ez-Resūl 'Aleyhi's-selām 226
Der-Beyān-ı Ḥaḳīḳat-i Nuṭḳ ki Bī-Ḥarf ü Ṣavt-est 227
Der Taḫalluṣ-ı Kitāb 230
Maṭla'-ı Ḳıṣṣa ve Dāsitān-ı Ẕülḳarneyn İskender-i Rūmī 232
Şürū' Be-Naẓm-ı Ḳıṣṣa 233
Der-Naṣīḥat ve Beyān-ı Ḥāl-i Pīr 235
Der-Beyān-ı Bī-Vefāyī-i Cihān 241
Der-İ'tibār Be-Teġayyür-i Aḥvāl-i Cihān 242
Der-Tevḥīd-i Bārī Te'ālā 244
Der-Ḥaṣbiḥāl-i Ḫīşten ve İftiḫār Be-Fażl 245
Der-Ta'rīż-i Ba'żı Ez-Ekābir-i Dehr 246
Dāsitān-ı Vilādet-i İskender ve Sebeb-i
Nihāden-i Laḳab-ı Ẕülḳarneyn 249
Muḳaddime-i Dāsitān-ı Vaṣf-ı Bahār 249
Dāsitān-ı Vefāt-ı Feyleḳūs ve İbtidā-i Ẓuhūr-ı
Zülḳarneyn-i İskender 256
Der-Temṣīl ve Ḫātime-i Dāsitān 258
Dāsitān-ı Cülūs-ı İskender Ber-Taḫt-ı Pādişāhī ve
Ṣıfat-ı Sīret-i Ū 259
Su'āl-i İskender Ez-Ḥükemā ki Aṣl-ı 'Ālem Çi Būd 260
Cevāb-ı Ḥükemā Su'āl-i İskender-rā 262
İ'tirāż-ı Ḫıżr Aleyhi's-selām Ber-Ḳavl-i Ḥükemā ve
Cevāb-ı Ū Su'āl-i İskender 264

Delīl-i Tevḥīd-i Ṣāni‘-i ‘Ālem Ez-Zübān-ı Ḫıżr ‘Aleyhi’s-selām 265
Ḥüccet-i Dīger Ber-Vaḥdāniyyet-i Ṣāni‘ 266
Bürhān-ı Dīger Ber-Tevḥīd-i Vācibü’l-Vücūd 267
Der-Feżāyil-i Tevḥīd ve Taḥrīż-i Ber-Ān 267
Der-Taḳsīm-i Tevḥīd Ez-Taḳrīr-i Ḫıżr ‘Aleyh 268
Teslīm-i Ḥükemā Be-Kelām-ı Ḫıżr ‘Aleyhi’s-selām 270
Naṣīḥat-cüsten-i İskender Ez-Ḥükemā-yı Yūnān 271
Naṣīḥatnāme-i Eflāṭūn Ḥakīm 271
Pendnāme-i Mu‘allim-i Evvel Aresṭāṭālīs Ḥakīm 275
Pendnāme-i İmām-ı Ḥükemā Boḳrāṭ Hakīm 281
Naṣīḥatnāme-i Soḳrāṭ Ḥakīm 285
‘Arż-ı Ḥükemā Ṣafāyıḥ-ı Naṣāyıḥ-rā Be-İskender 290
Der-Temṣīl ve Ḫātimet-i Dāsitān 292
Dāsitān-ı Ḳaṣd-ı İskender Bā-Īrān ve İẓhār-ı ‘Adāvet-i Ū Bā-Dārāb 293
Maṭla‘-ı Dāsitān 295
Ta‘bīr-i Ḫˇāb-ı İskender ve Taḳsīm-i Hābehā’-yı Ṣādıḳ ve Kāẕib 296
Resūl-firistāden-i Dārāb Be-İskender 300
Cevāb-dāden-i İskender Dārāb-rā 301
Resūl-firistāden-i Dārāb Bār-ı Düvüm Be-İskender 304
Der-Temṣīl ve Ḫātime-i Dāsitān 308
Dāsitān-ı Muḥārebe-i İskender Bā-Dārāb ve Hezīmet-i Dārāb 310
Maṭla‘-ı Dāsitān 311
Helāk-şoden-i Dārāb Ber-Dest-i Māhār ve Māhiyār 320
Der-Temṣīl-i Ḫātime-i Dāsitān 327
Reften-i İskender Be-Sīstān Be-Ṭarīḳ-i Risālet ve
Āşıḳ-şoden-i Ū Be-Duḫter-i Zeresb 330
Āġāz-ı ‘Işḳıyyāt-ı İskender 331
‘Āşıḳ-şoden-i Gülşāh Be-İskender 335
Zārī-kerden-i Gülşāh 336
Ġazel-goften-i Gülşāh 339
Ġazel-goften-i İskender 341
Firāknāme-nüvişten-i İskender Be-Gülşāh 352
Ġazel 354
el-Ġazel 360
Ḥikāyet-i Ṣabr-kerden-i İskender Çend Rūz 370
Nāme-nüvişten-i İskender Be-Gülşāh ve Endāhten-i Bā-Tīr
Be-Ḳaṣr-ı Gülşāh 371

Şi‘r-goften-i İskender-i Rūmī 373
Der-Vaṣf-ı Sevgendnāme 373
Der-Ṣıfat-ı Ḳaṣr-ı Gülşāh ve Ḫānden-i Nāme-i İskender
Ez-Firāḳ-ı Cüdāī ve Nālīden 375
Şi‘r-i Gülşāh 378
Ḫātime-i Dāsitān 383
Dāsitān-ı ‘Azm-i Sikender Be-Fetḥ-i Memālik-i Hindūsitān 384
Maṭla‘-ı Dāsitān 385
Der-Ṣıfat-ı Çehār ‘Acāyib ki Der-Hindūsitān Būd 391
Āzmūden-i Ḥakīm-rā İskender 402
Keşf-i Rumūz ki Miyān ve Ḥakīm Vāḳi‘-şod 403
Der-İstidlāl-i Tevḥīd Bā-Pend 405
Su’āl Ez-Tevḥīd 407
Su’āl-i İskender Ez-Āferīniş-i ‘Ālem 410
Cevāb Ez-Su’āl-i İskender Be-Ṭarīḳ-i Ḥikmet 410
Der-Beyān-ı Esāmī-i Burūc ve Devr-i Īşān 413
Aḥkām-ı Burūc ki Aṣl-ı Īşān Çe Būd 417
Su’āl-i İskender Maḳādir-i Ecsām 421
Cevāb-ı Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Küre-i Arż 421
Der-Beyān-ı Küre-i Hevā 421
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Ḳamer 422
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i ‘Uṭārid 422
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Zühre 422
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Zühre 423
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Āfitāb 423
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Āfitāb 423
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Mirrīḫ 423
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Mirrīḫ 423
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Müşterī 423
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Müşterī 424
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Züḥal 424
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Züḥal 424
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Bürūc ki Felek-i Ṣevābit-est 424
Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Kevākib-i Ṣevābit 425
Der-Beyān-ı Su‘ūd ve Nüḥūs-ı Kevākib 425
Der-Beyān-ı Kemiyyet-i Sükūt-ı Kevākib-i Ṣābite ve Esāmī-i
Ḫod-Şān 427

Der-Beyān-ı Ṣūret-i Kevākib-i Şimālī 427
Der-Beyān-ı Kevākib-i Ṣūret-i Cenūbī 429
Der-Beyān-ı Edvār-ı Çehārgāne 431
Su'āl-i İskender Ez-İbtidā'-i Āferīniş-i 'Ālem 432
Der-Vaṣf-ı Mev'iẓe 433
Der-Ṣıfat-ı Firiştegān ki Der-Mi'rāc-ı Resūlullāh Dīde-būd 434
Su'āl-i Resūl 'Aleyhi's-selām Ez-Firiştegān ki Der-Pehlevī 'Arş-ı Dīde-būd 435
Der-İ'tibār-ı Be-Ṣāni' ve İṡbāt-ı Vücūd-ı Ṣāni' 435
Der-Ta'rīż-i Ba'ż Ez-Müntesibān-ı 'İlm ki Be-Cem'-i Ḥuṭām-ı Dünyī Meşġūlend 438
Su'āl-i İskender Ez-Ḥaḳīḳat-i İnsān 440
Cevāb-ı Ḥakīm Ez-Su'āl-i İskender 441
Der-Beyān-ı Ma'rifet-i Beden 442
Der-Şerḥ-i Aṣl-ı Beden 444
Der-Şerḥ-i Eczā-yı Beden ve 'Acāyib-i Ān Be-Ṭarīḳ-i Rumūz 445
Der-Beyān-ı İstidlāl Ber-Vücūd-ı Ṣāni'-i 'Ālem 446
Maṭla'-ı Rumūz ve 'Acāyib ki Der-Beden-i İnsān-est 447
Der-Şerḥ-i Ervāḥ ve Ḳuvā-yı Beden-i İnsānī 453
Der-Ma'rifet-i Rūḥ-ı Ṭabī'ī 454
Der-Ma'rifet-i Rūḥ-ı Nefsānī 454
Der-Beyān-ı Ḳuvvet-i İnsānī 455
Der-Beyān-ı Ḥiss-i Müşterek Ez-Ḳuvā-yı İnsāniyye 455
Der-Ma'rifet-i Ḫayāl Ez-Ḳuvā-yı Bāṭına 456
Der-Ma'rifet-i Ḥiss ve Vehm Ez-Ḳuvā-yı Bāṭına 456
Der-Ma'rifet-i Ḳuvvet-i Ḥāfıẓa 456
Der-Beyān-ı Ḳuvve-yi Tefekkür ki Ān-rā Müteḫayyile Ḫ'ānend 456
Ḳısm-ı Düvüm Der-Ṣıfat-ı Ḳuvvet-i Muḥarrik ki Çend Ḳısm-est ve Der-İ'tibār Mev'iẓe ve Tevḥīd-i Ṣāni' 457
Kelām-ı Ḥikmet Der-Naẓar-ı İ'tibār ve Mev'iẓe ve Tevḥīd-i Ṣāni' 458
Su'āl-i İskender Ez-Ḳıyām ve Ḥıfẓ-ı Beden ki Be-çe Ḫīz-est 460
Cevāb-ı Su'āl 461
Der-Temṡīl-i Dāsitān ve İ'tibār 462
Der-Ṣıfat-ı Bezm-i İskender ve Ārāyiş-i Ū 464
Der-Ṣıfat-ı Çeng 464
Der-Ṣıfat-ı Ney 465

Der-Ṣıfat-ı Beyān-ı Dād u Dihiş-i İskender 466
Dāsitān-ı Şikār-kerden-i İskender Der-Hindūstān 469
Der-Vaṣf-ı Temṯīl 475
Der-Ḫātime-i Dāsitān Be-Münācāt 477
Dāsitān-ı Ceng-kerden-i İskender Bā-Fūr-ı Hind 478
Maṭla‘-ı Dāsitān Der-Ṣıfat-ı Bahār 480
Ṣıfat-ı Leşker-i İskender 481
Der-Temṯīl ve Ḫātime-i Dāsitān 487
Maṭla‘-ı Dāsitān 489
Dāsitān-ı Ejdehā-koşten-i İskender Der-Hindūsitān 491
Ṣıfat-ı Bahār ve İstivā-i Leyl ü Nehār 492
Der-Temṯīl 497
Der-Temṯīl 497
Der-Beyān-ı Ecnās-ı Feżāyil 498
Der-Şerḥ-i Şecā‘at Ez-Tehẕīb-i Aḫlāḳ 498
Der-Ṣıfat-ı Ḥayā ve Mekārim-i Aḫlāḳ 499
Der-Ṣıfat-ı ‘Adl Ez-Ecnās-ı Feżāyil 501
Der-Taḥrīż Ber-Mekārim-i Aḫlāḳ 501
Der-Münācāt ve Ḫātime-i Dāsitān 502
Dāsitān-ı Reften-i İskender Be-Cezāyir-i Hind ve Dīden-i ‘Acāyib-i Ān 503
Maṭla‘-ı Dāsitān 505
Reften-i İskender Be-Cezīre-i Zābec 505
Der-Ṣıfat-ı Kūh-ı Mār 507
Vaṣf-ı Ṭūṭī ki Der-Hind Yāftend 507
Der-Ṣıfat-ı Dıraḫt-ı Kāfūr 508
Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Rāmenī 509
Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Vāḳvāḳ 510
Der-Ṣıfat-ı İstidlāl Ber-Vücūd-ı Ṣāni‘ 511
Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Benān 511
Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Eṭvāriye 512
Su’āl-i İskender Ez-Ḥāl-i Deryā 512
Der-İ‘tibār ve Naẓar Ber-Aḥvāl-i ‘Ālem 514
Su’āl-kerden-i Ez-‘Acāyib-i Deryā 514
Ṣıfat-ı Māhī 514
Ṣıfat-ı Ḫarçeng ve Ḫāṣıyyet-i Ān 515

Der-İstidlāl Ber-Ṣāni‘ Be-Naẓar-ı Der-Ṣanāyi‘ 515
Der-Ṣıfat-ı Āhū ki Ḫūneş Müşk Mī-şeved 516
Ṣıfat-ı Nūr ki Be-Ṣūret-i Murġ Peyzā-şeved 518
Der-Taḥrīż Ber-İ‘tibār Ez-Naẓar Ber-‘Acāyib-i ‘Ālem 518
Der-Ṣıfat-ı Māhī-yi Fīl-ser 518
Der-Ṣıfat-ı Māhī-yi Ādemī-rūy 519
Ber-Ṣıfat-ı Cānavarī ki Şeb Der-Pered ve Rūz Der-Baḥr Mīşod 519
Der-Ṣıfat-ı Ḥayvān ki Ez-Deheneş Şu‘le Mī-zed 520
Der-Taḥrīż Be-Naẓar-ı İ‘tibār 520
Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Cābe 521
Binā-kerden-i İskender Şehr-i Serendīb-rā 523
Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Tinnīn 524
Fi’t-Temṯīl ve’l-Mev‘iẓe 527
Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Selāmıṭ 527
Der-İ‘tibār Ez-Ḥāl ve ‘Acāyib-i ‘Ālem 528
Der-Temṯīl ve Mev‘ize 528
Resīden-i İskender Be-Vādī-yi Elmās 529
Resīden-i İskender Be-Ḳaṣr-ı Billūr 531
‘Azīmet-i İskender Be-Memālik-i Çīn 534
Ṣıfat-ı Bezm-i İskender-i Ẕülḳarneyn 539
Su’āl-i İskender Ez-Behrām-ı Ḥakīm 541
Cevāb-ı Behrām-ı Ḥakīm 541
Der-Beyān-ı Ṭarīḳ-i İstidlāl Ber-Vücūd-ı Ṣāni‘ 546
Der-Temṯīl ve Tevḥīd ve Ḫātime-i Dāsitān 548
Dāsitān-ı Reften-i İskender Be-Maşrıḳ ve Dīden-i ‘Acāyib-rā ki Āncāst 549
Maṭla‘-ı Dāsitān 551
Ṣıfat-ı Sengī ki Bedān Cin ve ‘Afārit Müsaḫḫar-mīşod 552
Beyān-ı Terkīb-i Cevāhir Der-Ma‘ādin 554
Resīden-i İskender Be-Ma‘den-i Ḫār-ı Çīnī ve Ṣan‘at-ı Terkīb-i Ān 555
İ‘tirāż Ber-Ḳavl-i Aresṭū ve İstidlāl Be-Ṣāni‘-i Ḳādir 558
Der-Taḥrīż Be-Naẓar-ı İ‘tibār Ber-Maṣnū‘āt 560
Reften-i İskender-i Ẕülḳarneyn 561
Resīden-i İskender Be-Vilāyet-i Ṭaġarġar 567
Binā-kerden-i İskender Sedd-i Ye’cūc ve Me’cūc 570
Der-Temṯīl ve Ḫātime-i Dāsitān 573

Dāsitān-ı Muḥārebe-i İskender Bā-Leşker-i Şeyāṭīn ve Cīnān 578
Sebeb-i İctimā‘-i Şeyāṭīn Be-Ceng-i İskender 581
Resīden-i İskender Be-Rūs ve Ceng-kerden-i Be-Ḥazar 586
Muṣāf-ı İskender Be-Cinn ü ‘Aḳārīb 589
Hezīmet-şoden-i Leşker-i Cin Ez-İskender 592
Der-Temṯīl ve Mev‘ize ve Ḫātimet-i Dāsitān 596
Der-Temṯīl-i Dāsitān 597
Ḫātime-i Dāsitān Be-Münācat 598
Dāsitān-ı Reften-i İskender Be-Mıṣr ve ‘Acāyib ki Ancāst 599
Maṭla‘-ı Dāsitān 602
Dīden-i İskender Bināyī-rā ki Der-Vey Ṣuver Buḍ 603
Dīden-i İskender Ḳubbe-i Ehrimen-rā 605
Ẕikr-i Nīl ve ‘Acāyib-i Menābī‘-i Ān 607
Ṣıfat-ı Rūġan-ı Mıṣrī ki Ān-rā Belesān Gūyend 608
Binā-kerden-i İskender Şehr-i İskenderiyye-rā 609
Sebeb-i Ḫarābī-i Menāre-i İskenderiyye 611
Fi’t-Temṯīl ve’l-Mev‘iẓe 613
Ḫātimet-i Dāsitān 616
Dāsitān-ı İskender Bā-Ḳaydāfe Melike-i Maġrib ve Ḥīle-i Ū Be-Ḳaydāfe 616
Su’āl 617
Cevāb 617
Der-İstidlāl ve Tevḥīd-i Ṣāni‘ 618
Su’āl Ez-‘Uṭārid 620
Cevāb-ı Su’āl 620
Su’āl Ez-Zühre 620
Cevāb 621
Su’āl Ez-Mirrīḫ 621
Cevāb 621
Su’āl Ez-Müşterī 621
Cevāb 622
Su’āl Ez-Züḥal 622
Cevāb 622
Maṭla‘-ı Dāsitān 624
Ḫātimet-i Dāsitān 647
Dāsitān-ı İskender Mülkī-i Dīger Bīrūn-ı Heft İḳlīm 649

Maṭla‘-ı Dāsitān 651
Der-Mev‘iẓe ve Taḥrīż Ber-İktisāb-ı Feżāyil 662
Der-İstidlāl ve Tevḥīd 665
Ḫātime-i Dāsitān 667
Dāsitān-ı Su’āl-i İskender Ez-Aḥvāl-i Mülūk ki Pīş Ez-Ū Būdend 668
Maṭla‘-ı Dāsitān 671
Pādişāhī-i Keyūmerṣ ki Evvel-i Mülūk Būd 675
Pādişāhī-yi Hūşeng Şāh 676
Pādişāhī-yi Ṭahmūreṣ-i Dīv-bend 679
Pādişāhī-yi Cemşīd 683
Ẓuhūr-ı İdrīs ‘Aleyhi’s-selām 683
Pādişāhī-yi Bīveresb ki Ḍaḥḥāk-i Tāzī Ḫˇānend 684
Girīḫten-i Cemşīd Ez-Ḍaḥḥāk ve ‘Āḳıbet-i Ū 685
Güftār Der-Meẕemmet-i Naḳż-ı ‘Ahd 685
Reften-i Cemşīd Ez-Ters-i Ḍaḥḥāk 686
Ẕikr-i Mār ki Der-Dūş-ı Ḍaḥḥāk Būd 687
Vilādet-i Ferīdūn Ferruḫ 690
Ẓuhūr-ı Ferīdūn Ferruḫ 691
Ceng-i Ferīdūn Bā-Ḍaḥḥāk 693
Der-Temṣīl ve Mev‘iẓe 694
Ḳıṣṣa-ı Ferīdūn ve Īreç ve Tūr ve Selm 697
Pādişāhī-yi Menūçehr Nebīre-i Ferīdūn 700
Ẕikr-i Nūẕer ve Sīret-i Ū Ve Helākī-i Ū Der-Dest-i Efrāsiyāb 701
Ẓuhūr-ı Efrāsiyāb Der-Zamān-ı Nūzer bin Menūçihr 702
Ẕikr-i Pādişāhī-yi Ṭamhāsb 704
Ẕikr-i Pādişāhī-yi Keyḳubād 705
Ẕikr-i Pādişāhī-yi Keykāvūs-ı Key 706
Ẕikr-i Vāḳı‘a-i Siyāvuş Piser-i Keykāvūs 709
Ṣıfat-ı Duḫter-i Efrāsiyāb ki Be-Siyāvuş Dāde Būd 712
Ḳaṣd ve Ḥīle-kerden-i Keykāvūs Be-Āsumān Reved 713
Pādişāhī-yi Keyḫusrev 718
Pādişāhī-yi Luhrāsb Şāh 721
Pādişāhī-yi Guştāsb ve Ẓuhūr-ı Zerdeşt 723
Reften-i İsfendiyār Be-Fetḥ-i Ḳal‘a-i Heft-Ḫˇān 727
Firistāden-i Guştāsb İsfendiyār-rā Be-Ceng-i Rüstem-i Destān 729
Der-Beyān-ı Ḫātimet ‘Āḳıbet-i Ẓulm 733

Pādişāhī-yi Behmen bin İsfendiyār 735
Fi'ṭ-Temṯīl 737
Pādişāhī-yi Hümā-yı Duḫter-i Behmen 738
Pādişāhī-yi Piser-i Behmen 739
Pādişāhī-yi Dārāb bin Dārā 739
Dāsitān-ı Su'āl-i İskender Ez-Ḥāl-i Mülūk ki Ba'd-Ez-Ū Āmedend 740
Maṭla'-ı Dāsitān 741
Ẕikr-i Mülūk-i Ṭavāyif ki Ba'd-Ez İskender Būd 743
Fi'l-Mev'iẓe ve'l-İ'tibār 744
Ẕikr-i Mülūk-i Sāsāniyān ve Evvel-i Pādişāhī-yi Erdeşīr 745
Pādişāhī-yi Şābūr bin Erdeşīr 745
Pādişāhī-yi Hürmüz bin Şābūr 746
Pādişāhī-yi Behrām bin Hürmüz 748
Pādişāhī-yi Behrām bin Behrām 748
Pādişāhī-yi Pürsī bin Behrām bin Behrām 749
Pādişāhī-yi Şābūr bin Pürsī 750
Pādişāhī-yi Yezdecird bin Ẕü'l-Ektāf 751
Pādişāhī-yi Behrām bin Yezdecird 751
Pādişāhī-yi Yezdecird bin Behrām 753
Pādişāhī-yi Pīrūz bin Yezdecird 754
Pādişāhī-yi Belāş bin Pīrūz bin Yezdecird 755
Pādişāhī-yi Ḳubād bin Pīrūz 756
Pādişāhī-yi Nūşinrevān-ı 'Ādil 757
Vilādet-i Resūl 'Aleyhi's-selām Der-'Ahd-i Ū 758
Padişāhī-yi Hürmüz bin Nūşinrevān 759
Padişāhī-yi Ḫusrev-i Pervīz 760
Ẓuhūr-ı Ḫātemü'l-Enbiyā 'Aleyhi's-selām 760
Ẕikr-i Mu'cizāt-ı Resūlü'ṣ-Ṣaḳaleyn 761
Ẕikr-i Mi'rāc-ı Resūl Ber-Vech-i İcmāl 762
Kuşte-şoden-i Pervīz Ber-Dest-i Pisereş 766
Ẕikr-i Aḥvāl-i Şīrūye Piser-i Ḫusrev Pervīz 766
Cülūs-ı Tūrānduḫt Ber-Taḫt-ı Īrān 767
Cülūs-ı Ārzū Ümmīd Ber-Taḫt 767
Pādişāhī-i Yezdecird Āḫir-i Mülūk-i 'Ācem 768
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ebū Bekri'ṣ-Ṣıddīḳ Raḍıya'llāhu anh 769
Ẕikr-i Bey'at-i 'Alī Murtażā Bā-Ebū Bekr-i Ṣıddīḳ 769

Ḫilāfet-i ‘Ömer Raḍıya’llāhu 770
Ẕikr-i Ḫilāfet-i ‘Oṯmān bin ‘Affān Raḍıya’llāhu 771
Ẕikr-i Ḫilāfet-i ‘Alī bin Ebī Ṭālib Kerrema’llāhu Vechehū 772
Ẓuhūr-ı Mu‘āviye ve ‘Adāvet-i Ū Bā-‘Alī ve
Ḫānedān-ı Nübüvvet 773
Ẕikr-i İmāret-i Yezīd bin Mu‘āviye 774
Ẕikr-i Mu‘āviye bin Yezīd ve İ‘rāż-ı Ū Ez-‘İmāret 774
İmāret-i Ḫayṭ-ı Bāṭıl Mervān bin el-Ḥakem 776
Reşḥü’l-Ḥacer ‘Abdü’l-Melik bin Mervān 777
İmāret-i Velīd bin ‘Abdü’l-Melik 778
Ẕikr-i Vilāyet-i Süleymān bin Velīd bin Abdü’l-Melik 780
Ẕikr-i Vilāyet-i ‘Ömer bin ‘Abdü’l-Azīz 780
Ẕikr-i Vilāyet-i Abdü’l-Melik bin ‘Ömer 782
Ẕikr-i Vilāyet-i Hişām bin ‘Ömer 782
Ẕikr-i Vilāyet-i Velīd bin Yezīd 783
Ẕikr-i Vilāyet-i Yezīd bin Velīd 783
Ẕikr-i İbrāhīm bin Velīd ve Ẓuhūr-ı Fitne-i Mervān-ı Ḫar 784
Ẕikr-i Vilāyet-i Mervān-ı Ḫar ki Āḫir-i Mülūḳ-i Benī-Ümeyye Būd 784
Ẕikr-i Ḫurūc-ı Ṣāḥib-Ḳırān Bū Müslim Ġāzī 785
‘Azm-i Ebü’l-Müslim Be-Ġazv-i Ḫıṭā ve Taḥrīż Ber-Cihād 786
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ebü’l-‘Abbās-ı Seffāḥ 789
Ḫilāfet-i Ca‘fer ve Ḳatl-i Ebū Müslim Ġazī 790
Ḫilāfet-i Mehdī Piser-i Devānīḳī 791
Be-Ġazā Firistāden-i Mehdī Leşker-i Ḫod-rā Bā-Pisereş 792
Ẕikr-i Yūsuf-ı Mülḥid 792
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Hādī ve Ẓuhūr-ı Melāḥide 793
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Hārūnü’r-Reşīd 795
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Emīn ve Aḥvāl-i Ū 797
Ẕikr-i Ḫilāfet-i İbrāhīm Mehdī 797
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Me’mūn 798
Ẕikr-i Ḫurūc-ı Ḫürremiyān 799
Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Vāṯiḳ-Bi’llāh 800
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Mütevekkil-‘Ale’llāh 800
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müntaṣır-Bi’llāh 801
Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müsta‘īn-Bi’llāh 802
Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Mu‘tezz-Bi’llāh 802

Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Mühtedī-Bi'llāh 803
Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muʿtemid-Bi'llāh 803
Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muʿtażıd-Bi-ʿAvni'llāh 804
Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müktefī-Bi'llāh 804
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Muḳtedir-Bi'llāh 806
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ḳāhir-Bi'llāh 807
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Rāzī 807
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müttaḳī-Bi'llāh 807
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müstekfī 808
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Muṭīʿ 809
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ṭāyiʿ-Li-Emri'llāh 810
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ḳādir 811
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ḳāyim 811
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Muḳtedir 812
Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müstaẓhir 812
Ḫilāfet-i Müsterşid-Bi'llāh 813
Ḫilāfet-i Müstencid-Bi'llāh 813
Ḫilāfet-i Rāşid 813
Ḫilāfet-i Müstażī 814
Ḫilāfet-i Nāṣır 815
Ḫilāfet-i Ḳāhir 815
Ḫilāfet-i Muʿtaṣım Āḫir-i Ṭavāyif 816
Der-Beyān-ı Ẓuhūr-ı Cengīz Ḫān ve Fesād-ı Vey 816
Pādişāhī-yi Hülāġū Piser-i Cengīz Ḫān 818
Pādişāhī-yi Geyḫatū Ḫān Piser-i Hülāgū 821
Pādişāhī-yi Abaḳā Ḫān Piser-i Geyḫatū 822
Pādişāhī-yi Aḥmed Ḫān 823
Pādişāhī-yi Arġun Ḫān 824
Leşker-Firistāden-i Arġun Be-Gürcistān 827
Ẕikr-i Pādişāhī-yi Ġazān Ḫān ve Sīret-i Ū 830
Pādişāhī-yi Ḫudābende Muḥammed Ḫān 831
Pādişāhī-yi Olcāytū ve Ṣıfat-ı Ū 832
Ẕikr-i Pādişāhī-yi Sulṭān Bū Saʿīd 833
ʿİṣyān-ı Emīr Çōbān Ve Helākī-yi Ū 834
Pādişāhī-yi Şeyḫ Ḥasan-ı Nevīn 839
Pādişāhī-yi Şeyḫ Ḥasan-ı Temürtaş 840

Pādişāhī-yi Melik Eşref 840
Sebeb-i Helākī-i Melik Eşref 842
Ẓuhūr-ı Aḫīcuḳ Der-Tebrīz ve İnhizām u Helāket-i Ū 844
Pādişāhī-yi Sulṭān Üveys ve Ceng-i Ū Bā-Şāh-ı Velī-yi Ḫorāsān 847
Vefāt-ı Merḥūm ve Maġfūr Sulṭān Üveys Nevvera'llāhu Ḳabrehū 849
Pādişāhī-yi Ṣulṭān Şehīd Celāleddīn Ḥüseyn Ḫān Ṭābe Ṣerāhu 850
Pādişāhī-yi Sulṭān Aḥmed bin Sulṭān Üveys 852
Ẕikr-i Mülūk-i Āl-i Osmāniyān 854
İsti'zār-ı Te'ḫīr-i Ḳıṣṣa-ı Ġāziyān 855
Maṭla'-ı Dāsitān 856
İmāret-i 'Oṯmān ve Sīret-i Ū 858
Pādişāhī-i Orḫān bin 'Oṯmān 859
Firistāden-i Orḫān Süleymān Paşa-rā Be-İsreyaḳa Cihet-i Ġazā ve Cihād 862
Pādişāhī-i Murād Beg Ġāzī 865
Muṣāf-ı Ceng-kerden-i Murād Beg Bā-Karaman ve Hezīmet-nümūden-i Ḳaraman 867
Reften-i Murād Beg-i Ġāzī Be-İsreyaḳa Cihet-i Ġazā ve Fetḥ-i Bilād-ı Ān-Ṭaraf 869
Ḥikāyet Der-Beyān-ı Şūm-ı 'Adem-i İḫlāṣ 870
Ceng-i Murād Ḫān Ġāzī Be-Leşker-i Lāz ve Şehādet-i Ū ve İnhizām-ı Küffār 875
Pādişāhī-i Bāyezīd Ḫan bin Murād Beg Ġāzī Raḥimehu'llāhu 876
Ḫaber-āmeden-i Ez-Vefāṭ-ı Ṣulṭān Berḳūḳ Be-Bāyezīd Beg Ġāzī 879
Pādişāhī-i Sulṭān-ı Cüvān-Baḫt Emīr Süleymān 880
Su'āl-i İskender Ez-Ḫıżr Ḥikmet-i İ'dām-ı Ḫalḳ Ba'de'l-Īcād 884
Tetimme-i Kelām Der-Cevāz-ı İāde-i Ma'dūm 887
Der-Beyān-ı 'İlm-i Ḳudret-i Ḳābiliyyet Der-Bāz Zinde-şoden-i İnsān 888
Tetimme-i Kelām Der-İ'āde-i Ma'dūm 890
Der-Taḥrīż Ber-İktisāb-ı Mekārim-i Aḫlāḳ 893
Ḫātimet-i Dāsitān 895
Der-Ta'rīż Ba'ż-ı-yı Ez-Şu'ārā 896
Dāsitān-ı İnṣāf-nümūden-i İskender ve Tehẕīb-kerden-i Aḫlāḳ ve Azm-kerden-i Be-Ḥicāz 897
Maṭla'-ı Dāsitān 897

Ḳıṣṣa-i Rūbāh ve Üftāden-i Ū Be-Ḫum-ı Nīl 898
ʻAzm-kerden-i İskender Be-Kaʻbe-i Muʻaẓẓama 901
Dīden-i İskender Ḥakīm-rā ki Der-Deyr Riyāżet-mīkerd 902
Resīden-i İskender Be-Daḫme-i ʻĀd 906
Be-Cāy-āverden-i İskender Menāsik-i Ḥac 908
Tefaḥḥuṣ-kerden-i İskender Ez-Aḥvā l-i Ümerā-i Mekke 913
Ḥikāyet-i Āmeden-i İskender Be-Ziyāret-i Ḳuds-i Mübārek 914
Ḥikāyet-i Āmeden-i İskender Be-Mescid-i Aḳṣā 916
Ḥikāyet-i Mülāḳāt-ı İskender Be-ʻĀbid ve Naṣīḥat-ḫ ʼāsten-i Vey Ez-Behr-i Edeb 917
Ḫātimet-i Dāsitān 922
Dāsitān-ı Cüsten-i İskender Çeşme-i Āb-ı Ḥayvān-rā 924
Āġāz-ı Dāsitān ve Ḳıṣṣa-i Vefāt-ı Meẕkūr 927
Resīden-i İskender Be-Vilāyet-i Berhimen-i ʻĀbid 930
Müşāhede-kerden-i İskender Daḫme-i İskender ki Pīş Ez-Ū Būd 934
Āmeden-i İskender Be-Şehr-i Şād-kām 939
Resīden-i İskender Be-Tarīkī 940
Ḫurūc-ı İskender Ez-Tārīkī 942
Ḥikāyet-şinīden-i İskender Vefāt-ı Ḫod Ān Dıraḫt 943
Der-Beyān-ı Hücūm-ı Ḫastegī ki Vāḳiʻ-Şod 944
Nāme-nüvişten-i İskender Māder-i Ḫod-rā 945
Ḥikāyet-kerden-i ve Vaṣiyyet-i İskender Be-Ümerā-i Ḫod 948
Girye ve Zārī-kerden-i Māder-i İskender 951
Merṡiyye-goften-i Ḥükemā-yı Yūnān Her-Yekī Ez-Behr-i İskender 953
Merṡiyye-i Aresṭū 953
Merṡiyye-i Boḳrāṭ-ı Ḥakīm 953
Merṡiyye-i Eflāṭūn-ı Ḥakīm 953
Merṡiyye-i Dimeṭron-ı Ḥakīm 953
Merṡiyye-i Rūfus-ı Ḥakīm 954
Merṡiyye-i Barṭos-ı Ḥakīm 954
Merṡiyye-i Bālos-ı Ḥakīm 954
Merṡiyye-i Feylos-ı Ḥakīm 954
Merṡiyye-i Emīros Ḥakīm 955
Merṡiyye-i Soḳrāṭ-ı Ḥakīm 955
Merṡiyye-i Feyṡāġors-ı Ḥakīm 955
Merṡiyye-i Ziyyon-ı Ḥakīm 955

Merṯiyye-i Mīrāvos-ı Ḥakīm 955
Merṯiyye-i Bidġoros-ı Ḥakīm 956
Merṯiyye-i Sābnos-ı Ḥakīm 956
Merṯiyye-i Solon-ı Ḥakīm 956
Firistāden-i Rūḳiyā Tābūt-ı Sikender-rā Be-Mevżi'ī ki Vaṣıyyet-kerde-būd 956
Aḥvāl-i İskenderūs bin İskender ve İmtinā'-ı Ū Ez-Pādişāhī ve Zühd-i Ū 957
Fi't-Temṯīl ve'l-Mev'iẓe 960
Tārīḫ-i Naẓm-ı İskendernāme 961
Ḫātimet-i Kitāb 962

KAYNAKÇA 965

DİZİN 973

EKLER 1011

ÖNSÖZ

Klasik Osmanlı edebiyatının başlangıç devresi eserlerinden olan Ahmedî'nin *İskendernâme*'si hem kaleme alındığı devrin edebiyat ve kültür hayatına ışık tutması hem de evrensel bir konuyu ele alması sebebiyle edebiyatımızın önemli eserlerinden biridir. *İskendernâme*'nin çok sayıda el yazması nüshasının günümüze miras kalmış olması, eserin bu önemine ve gördüğü rağbete işaret etmektedir. Bu eser, Türk edebiyatında İskender'in hayatının konu olarak ele alındığı ilk manzum hikâye olma özelliğine sahiptir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış olan eser, İskender'in hayatının yanı sıra İran, İslâm, Osmanlı tarihleri ve felsefe, tıp, astronomi, siyaset gibi konulara yer vermesi sebebiyle tarihî ve sosyal bilgiler bakımından da zengin bir malzemeye sahiptir.

Dr. Yaşar Akdoğan'ın daha önce Kültür Bakanlığı için e-kitap olarak hazırladığı *İskendernâme*, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayın programına alındığında eserin yeniden çok sayıda nüsha incelenerek hazırlanması, böylece bu çalışmanın ortak yayın olması kararlaştırıldı. Yaşar Akdoğan'ın çalışması, *İskendernâme*'nin Paris, Turc 309; İstanbul Üniversitesi, TY 921 ve Süleymaniye Kütüphanesi, Şâzelî Tekkesi, 110 numaralı nüshalarının incelenmesi ve bundan bir metin oluşturulmasına dayanmaktaydı. Üç nüshanın karşılaştırıldığı bu çalışma, geçmiş yıllarda el yazmalarına ulaşmanın zorluğu sebebiyle daha az nüsha üzerinden oluşturulmuştu. Ancak günümüzdeki edebiyat araştırmalarının geldiği nokta, yerli ve yabancı el yazmalarına ulaşmadaki kolaylıklar göz önüne alındığında bu çalışmaya yeni nüshalar eklemek ve çok sayıda yazmayı inceleyerek bir karşılaştırma yapmak, Ahmedî'nin kaleminden çıkan metne yaklaşmak bakımından bir zaruret olmuştur. Bu sebeple *İskendernâme* çalışmasına yeni yazmalar eklenmesine, metnin tekrar ele alınmasına, farkların dipnotta gösterilmesine, kitabın giriş bölümünün *İskendernâme* üzerine yapılan yeni çalışmalar göz önüne alınarak yeniden hazırlanmasına karar verildi. Bundan sonra Dr. Yaşar Akdoğan'ın da onayıyla ortak yayın kararı verilen bu çalışmadaki üç temel nüshaya Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah, 271 numaralı yazma da karşılaştırma yapmak üzere ilave edildi.

Yaşar Akdoğan'a hazırladığı çalışmayı ilave nüsha karşılaştırmaları yapılarak yeniden metin oluşturulması ve ortak yayın olması için Yazma Eserler Kurumuyla paylaştığı için teşekkür ediyoruz. Böylelikle çalışma derinleş-

miş, kapsamı genişlemiş ve *İskendernâme* yazmalarının farklı kolları tespit edilmiştir.

İskendernâme metninin yeniden oluşturulması ve günümüz harflerine aktarılmasında önce birçok yazma incelenmiş, daha sonra nüshalar arası aile bağları tespit edilmiş, son olarak da Ahmedî'nin kaleminden çıkana yakın bir metin tespit edilmeye çalışılarak nüsha farkları dipnotlarda gösterilmiştir. Bu çalışma için Türkiye ve dünya kütüphanelerinden 40 adet yazma incelenmiş, bunlar arasındaki bağların tespitinden sonra dört sağlam nüsha esas alınmıştır. Ancak birçok yerde nüshaların hepsi incelenerek farklar gösterilmiş, dört yazmayla sınırlı kalınmamıştır. Ayrıca metinde geçen anlaşılması zor bazı kısımlarda ve yabancı kelimeler için de dipnotlar kullanılmıştır.

Bu kitap birçok kişinin yardım ve desteğiyle hazırlanmıştır. Günümüzde el yazmalarına ulaşmak geçmişe göre daha kolay olsa da hâlâ birçok zorluklar bulunmaktadır. Dolayısıyla 40 tane el yazması nüshaya ulaşmak çok kolay olmadı. Bu çalışmayı çok sayıda el yazması üzerinden yapabilmeyi, yazmalara ulaşabilmeyi ve araştırmanın çerçevesini genişletmeyi Yazma Eserler Kurumu Başkanı Prof. Dr. Muhittin Macit'e borçluyum. *İskendernâme*'nin çok sayıda nüshasının değerlendirilerek tenkitli, dipnotlu ve açıklamalı bir yayın olarak akademik çalışma ölçütlerine göre hazırlanması için her türlü imkânı sunduğu için kendisine minnettarım. Bu çalışmanın geniş çaplı bir araştırma hâlini alması ve zenginleşmesi onun sayesinde olmuştur.

İskendernâme projesinin koordinasyonunu Yazma Eserler Kurumu Çeviri ve Yayım Dairesi Başkanı Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı sağladı. Bu kitabın hazırlanması sırasında yapmak istediklerimi ve çalışmanın çerçevesini genişletmeyi desteklediği, araştırmayı çok yönlü yapabilme fırsatı verdiği, ayrıca süreci sorunsuz şekilde yürüttüğü için kendisine teşekkür ediyorum.

Çok kıymetli, sevgili hocam Prof. Dr. Günay Kut, çok nüshalı yazma eserlerle ilgili çalışmalarda karşılaşılan zorlukları aşmamda yardımcı oldu. Nüshalar arası bağları tespit ederken fikirleriyle yol gösterdi. Klasik edebiyatımızın sırlarını çözmek için birlikte uğraştık. Bilgisi ve şefkatiyle beni cesaretlendirdiği, yalnız bırakmadığı ve emek verdiği için sevgili hocama minnettar ve müteşekkirim.

Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir metni günümüz Türkçesine aktarmada yaşanılan bazı zorlukların üstesinden gelmede katkıda bulunan

bir diğer hocam, değerli danışmanım Prof. Dr. Hakan Taş oldu. Klasik metinlerle yapılan çalışmalarda yaşanan çeşitli problemler ve bazı beyitleri anlayıp yorumlama konusunda kendisine danıştım. Bildiklerini bana aktararak çalışmamın derinleşmesine katkıda bulunduğu için hocama şükran borçluyum.

Kurumumuzun Çeviri ve Yayım Dairesi Yazma Eser Uzmanlarından Arafat Aydın'la *İskendernâme* kitabının hazırlanma sürecinde birlikte çalıştık ve pek çok konuda bana yardımcı oldu. Bu çalışma bakımından büyük önem taşıyan XV. yüzyıla ait eski tarihli birçok nüshaya ulaşmamı ve bazı kaynak eserleri elde etmemi sağladı. Ayrıca Yazma Eser Uzmanı Kasım Gültekin'in de katkılarıyla *İskendernâme* metni içinde geçen Arapça ibarelerin çözümünü sağlayarak işimi kolaylaştırdı. Süreç boyunca yaptığı yardımlar ve desteği için kendisine müteşekkirim.

Çeviri ve Yayım Dairesi uzmanlarından Ahmet Özer'e, *İskendernâme* kitabının pdf tasarımını geliştirmeye yönelik katkıları ve *İskendernâme* yazmaları şeceresinin (soy ağacının) dijital çizimini gerçekleştirdiği; Murat Ünlüer'e ise pdf kontrollerini ve düzenlemelerini yaptığı için teşekkür ediyorum.

İskendernâme yazmalarını tavsif ederken temellük ve ferâğ kayıtlarında karşılaştığım bazı Arapça ibarelerin çözümünde fikrini aldığım, Süleymaniye Kütüphanesinde araştırmacı olarak çalışan Dr. Teymour Morel'e bilgi ve tecrübesini benimle paylaştığı ve çalışmama destek olduğu için, yazma eser uzmanlarından Asiye Solmaz'a Arapça ibareler konusundaki yardımları için teşekkürlerimi sunuyorum.

İskendernâme çalışmasında en büyük destek ve yardımı gördüğüm kişilerden biri de Süleymaniye Kütüphanesi tecrübeli görevlilerinden Mustafa Dil oldu. Yerli ve yabancı pek çok yazmadan haberdar olmamı sağlayarak ve ihtiyacım olan her kitabı en çabuk şekilde elime ulaştırarak bu çalışmaya büyük katkı sağladı. Beni daima destekleyerek ve yaşadığım zorluklarda cesaretlendirerek çalışmamın daha iyi olması için gösterdiği çaba ve emeğinden dolayı kendisine minnettarım.

Bu süreçte bazı yabancı yazmalardan, makalelerden ve çalışmalardan haberdar olmamı sağlayan, birtakım kaynakları benim için temin eden Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eser Uzmanı Celal Volkan Kaya'ya çalışmamı desteklediği için, Süleymaniye Kütüphanesi çalışanlarından Gülseren

Tankuş'a ise Türk İslâm Eseleri Müzesindeki yazmaya erişmemi sağlayarak yardımda bulunduğu için teşekkürlerimi sunuyorum.

Değerli hocalarımızdan, Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesinde bulunan iki adet *İskendernâme* yazmasına erişmemi sağlayan Prof. Dr. Ozan Yılmaz'a ve Dimitris Kastritsis'in makalesinden haberdar olmamı sağlayan Prof. Dr. Cemal Kafadar'a da bu çalışmaya katkıda bulundukları için teşekkür ediyorum.

Bu çalışmayı bitirebilmeyi; uzun ve zorlu bir çalışma sürecini atlatırken bana her türlü desteği sağlayan, hayatımı kolaylaştıran, benim için yazmaların binlerce beyitlerini sayarak yazma bağlarını tespit etmemde yardımcı olan ve çalışmamı okuyarak fikir veren sevgili ablam Jale Kutsal'a borçluyum. Eğitimim konusunda beni daima destekleyen ağabeyim Azim Kutsal ve ablam Jale Kutsal her çalışmamda olduğu gibi bunda da beni sonuna kadar destekledilerler. Eğitim almamı ve bugünlere gelmemi sağlayan annem Nursel Kutsal'ı da rahmetle anıyorum.

Son olarak Süleymaniye Kütüphanesinde bizlere güzel bir çalışma ortamı sunan kütüphane müdürümüz Menderes Velioğlu, araştırmacılara güleryüzle hizmet eden Nesrin Atabek ve burada tek tek isimlerini sayamadığım ancak hizmet ederek hayatımızı kolaylaştıran ve güzelleştiren Süleymaniye Kütüphanesi çalışanlarına şükranlarımı sunuyorum. Bu kitap emek veren herkese aittir.

Bu çalışmada bütün imkânları zorlayarak elimden gelenin en iyisini yapmaya, doğruları bulmaya ve ilim dünyasına katkıda bulunmaya çalıştım. Ancak her çalışmada olduğu gibi bunda da eksik ve kusurlar bulunacaktır. Bu kusurların affolması ve burada yapılanlardan yola çıkarak daha iyilerinin yapılması dileğiyle…

Nalan Kutsal
Aralık 2019

KISALTMALAR

age.	:	Adı Geçen Eser
AKM	:	Atatürk Kültür Merkezi
bkz.	:	Bakınız
bs.	:	Baskı
c.	:	Cilt
cm	:	Santimetre
çev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	:	Hicrî
haz.	:	Hazırlayan
İÜ	:	İstanbul Üniversitesi
Ktp.	:	Kütüphanesi
m.	:	Milâdî
MEB	:	Mili Eğitim Bakanlığı
mm	:	Milimetre
müs.	:	Müstensih
nr.	:	Numara
ö.	:	Ölüm Tarihi
s.	:	Sayfa
st.	:	Satır
sy.	:	Sayı
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TY	:	Türkçe yazmalar
vb.	:	ve benzeri
vr.	:	Varak
yk.	:	Yaprak

ÇEVİRİYAZI ALFABESİ

ا	a	ص	ṣ
ب	b, p	ض	ḍ, ż
پ	p	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	s̱	ع	ʿ
ج	c	غ	ġ, ğ
چ	ç	ف	f
ح	ḥ	ق	ḳ
خ	ḫ	ك	k, ñ, g
د	d	ل	l
ذ	ẕ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, o, ö, u, ü,
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	ى	y, ı, i, ,ī, é
ش	ş	ء	ʾ

NÜSHA KISALTMALARI

P: Paris Bibliothèque Nationale de France, Turc 309
Ü: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 921
Ç: Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi Koleksiyonu, 271
Ş: Süleymaniye Ktp., Şâzelî Tekkesi Koleksiyonu, 110
Ç²: Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Koleksiyonu, 240
M:Mevlânâ Müzesi, 97
W: The Walters Art Museum, Ms. W. 664
B: Staatsbibliothek zu Berlin, Ms.or.quart.1271
P²: Paris Bibliothèque Nationale de France, Turc 310 [Ancienne cote: Regius 1285]
P³: Paris Bibliothèque Nationale de France, Turc 311 [Ancienne cote: Regius 1284]
P⁴: Paris Bibliothèque Nationale de France, Supplément Turc 635
Ü²: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044
Ü³: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 166
Ü⁴: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 848
Ü⁵: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 593
Ü⁶: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 409
TDK: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, 150
MSU: Michigan State University, L 414
K: Süleymaniye Ktp., Kemankeş Koleksiyonu, 385
L: Süleymaniye Ktp., Lâleli Koleksiyonu, 1995
Lİ: Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Koleksiyonu, 294
TİEM: Türk İslâm Eserleri Müzesi, 1921
R¹: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Kitaplığı, 812
R²: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Kitaplığı, 813
H: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine Kitaplığı, 679
K²: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Koğuş Kitaplığı, 952
A¹: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_K0206
A²: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_O0102
TTK¹: Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, 137
TTK²: Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, 402
DTC¹: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, M. Ozak I / 155
DTC²: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Müteferrik 337

E: Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, 2307
Bİ: Bursa İnebey Ktp., Genel, 2123
MK[1]: Ankara Milli Ktp., 06 Hk 309
MK[2]: Ankara Milli Ktp., 60 Zile 119
MK[3]: Ankara Milli Ktp., 18 Hk 306
MK[4]: Ankara Milli Ktp., 06 Hk 3869
MK[5]: Ankara Milli Ktp., 06 Mil Yz A 2303
MK[6]: Ankara Milli Ktp., 26 Hk 765

ŞECERE ÇİZİMİ

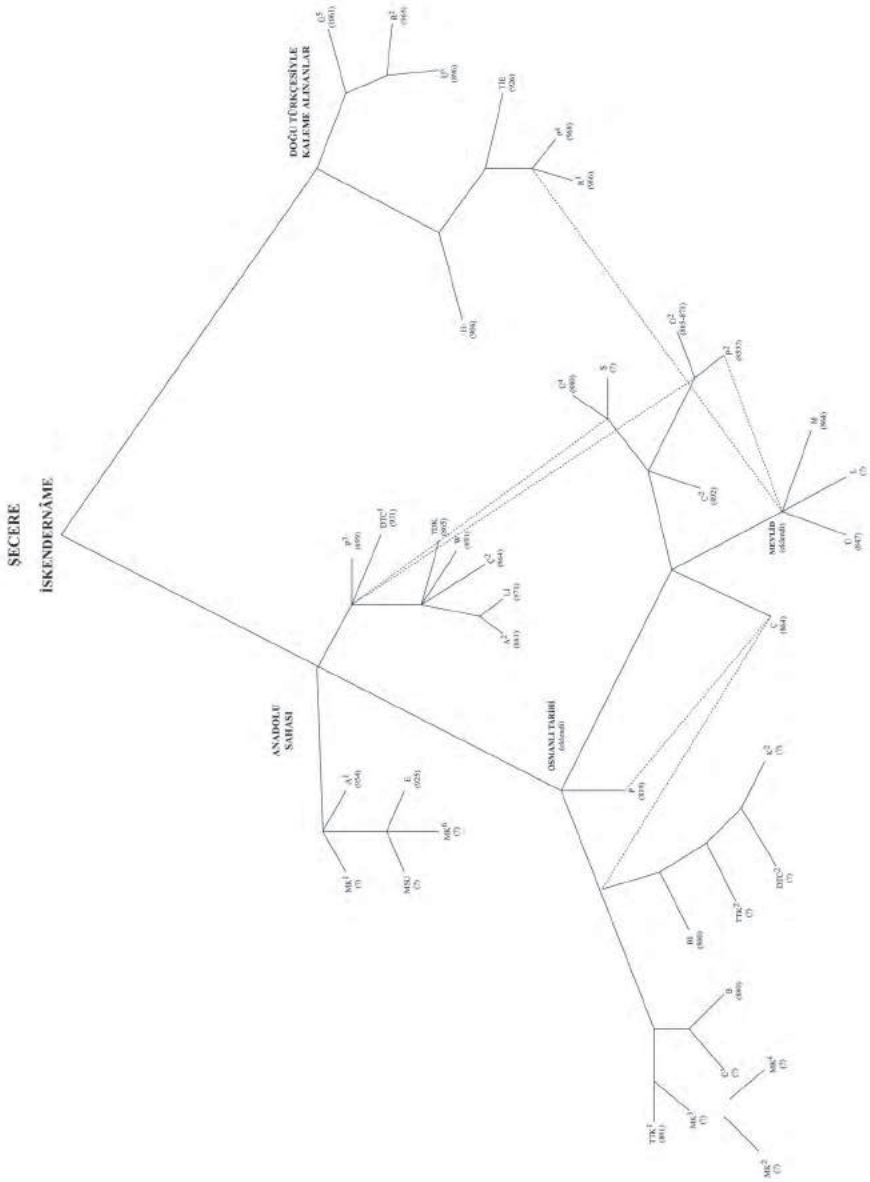

NÜSHALARIN ŞECERESİ

Şecereyi gösteren şemaya baktığımızda elimizdeki mevcut nüshaları 9 grupta toplayabiliriz.

1. P
2. Ü, M, L
3. Ç
4. Ş, Ü^{4}, P^{2}, Ü^{2}
5. TDK, W, P^{3}, Ç^{2}, DTC^{1}, Lİ, A^{2}
6. B, Ü^{3}, TTK^{1}, K, Bİ, TTK^{2}, DTC^{2}, K^{2}, MK^{3} (MK^{2}, MK^{4} ?)
7. MSU, E, MK^{1}, MK^{6}, A^{1}
8. Ü^{6}, R^{2}, Ü^{5}
9. H, TİEM, R^{1}, P^{4}

Yazmaların bu gruplara ayrılmasındaki temel sebep, Ahmedî'nin eserine değişik zamanlarda farklı ilaveler yapmış olmasıdır. Bu ilâvelerin en mühimi Osmanoğulları tarihi bölümüdür. Eserinin yazılış tarihi olarak verdiği 792 (1390) tarihinde Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın edebî muhitinde eser veren Ahmedî'nin bu ilk yazdığı eserde doğal olarak Osmanlı tarihi kısmı bulunmamaktaydı. Dolayısıyla yukarıdaki gruplarda yer alan bazı yazmalarda Osmanlı tarihi kısmı mevcut değildir. Osmanlı tarihi yer almayan nüshalarda Moğol İlhanlı hükümdarlarının anlatıldığı tarih bölümü de yoktur. İçinde Osmanlı tarihi bulunmayan nüshalar şunlardır:

P^{3}, DTC^{1}, MSU, E, A^{1}, H, TİEM, Ü^{6}, R^{2}, Ü^{5}, MK^{1}, MK^{6} nüshaları. (K^{2}, DTC^{2}, MK^{2}, MK^{4}, MK^{5} nüshaları eksik olduğundan tespit yapılamamıştır.) Bunların dışındaki bütün nüshalarda Osmanlı tarihi mevcuttur. İçinde Osmanlı tarihi olmayan nüshalar kendi arasında da iki gruba ayrılmaktadır: Anadolu Osmanlı sahasında yazılanlar ve İran-Şîraz bölgesinde Doğu Türkçesi özellikleriyle kaleme alınanlar. Bu nüshalardan H, TİEM, Ü^{6}, R^{2} ve Ü^{5} nüshaları Şîraz'da yazılmıştır ve Doğu Türkçesine has bazı hususiyetler taşımaktadır. Aynı sahada yazılan R^{1} ve P^{4} nüshaları da Doğu Türkçesi özellikleri taşımakla birlikte Osmanlı tarihi ve Üniversite, TY 921 numaralı nüsha gibi ayrı bir *Mevlid* ihtiva etmeleri sebebiyle diğer nüshalardan ayrılmaktadır.

R^1 ve P^4 nüshaları Şîraz'da aynı kişi tarafından birer sene arayla yazılmıştır. R^1 yazması hicrî 966 senesi Zilhicce ayı (Eylül 1559), P^4 nüshası ise 17 Recep 968 (3 Nisan 1561) tarihinde Şîrazlı Kâtib Hasan Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Bu iki yazmanın ortak özelliği Doğu Türkçesi ile yazılmış diğer nüshalardan farklı olarak Osmanlı tarihi bölümünün bulunması ve Üniversite TY 921 numaralı nüsha gibi içlerinde Ahmedî'nin ayrı *Mevlid*'inin yer almasıdır. Bu iki nüsha, bazı beyitlerdeki eksik ve fazlalıklarda Paris 309 numaralı nüshanın koluna bağlı olmalarına rağmen bu *Mevlid*'i ihtiva etmeleri sebebiyle bir taraftan da Üniversite, TY 921 numaralı nüsha koluna bağlanmaktadır. R^1 ve P^4 nüshaları aynı beyit fazlalıklarına ve eksiklerine sahip olmaları ve aynı yanlışları barındırmaları sebebiyle hemen hemen aynıdırlar. Hatta içlerinde bulunan minyatürlerden Hz. Peygamber'in mi'raca çıkmasının resmedildiği minyatür birbirinin tamamen aynıdır. İki nüshadaki aynı minyatür arasında sadece hafif bir ton farklılığı vardır.

R^1 ve P^4 nüshaları H ve TİEM nüshalarıyla birlikte Paris, Turc 309 numaralı nüshanın dayandığı ana koldan gelmekle birlikte bir yandan da "Osmanlı Tarihi" ve "*Mevlid*" bölümleriyle Üniversite TY 921 numaralı nüsha koluna bağlanmaktadır.

R^2 nüshası da yine Şîraz'da aynı müstensih tarafından fakat bu iki nüshadan önce hicrî 965 (1549/50) senesinde istinsah edilmiştir. Ancak bu nüsha bağlı olduğu nüsha ailesi bakımından diğer iki nüshadan tamamen farklıdır. R^2 nüshası $Ü^6$ ve $Ü^5$ nüshalarının grubuna bağlıdır ve içinde Osmanlı ve Moğol tarihi kısımları yoktur.

Osmanlı sahasında çoğaltılan nüshalardan P^3, DTC^1, MSU, E, A^1, MK^1, MK^6 nüshalarında da Osmanlı tarihi bölümü bulunmamaktadır. *İskendernâme*'ye Osmanoğulları tarihi bölümünün ilâve edilişi çok sonraları olmuştur. Osmanlı tarihi eklenen bu yazmalarda Ertuğrul Gazi'den başlamak üzere Osmanlı hükümdarları anlatılmakta ve son olarak Emîr Süleyman'ın övgüsüyle tarih anlatısına son verilmektedir. Bazı nüshalarda ise bu tarih bölümü dışında birkaç beyit daha eklendiği görülmüştür. Bu beyitler Bayezid, Timur ve Emîr Süleyman'dan bahsetmesi sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Ahmedî *İskendernâme*'de İran hükümdarlarının anlatıldığı bölümde Behmen b. İsfendiyâr'dan bahsederken hükümdarlığın geçiciliğinden dem vurduğu bir sırada sözü denk getirerek Timur, Bayezid ve Emîr Süleyman'dan bahseder. Burada ilginç olan söz arasında

Emîr Süleyman'ın da ölmüş olduğunun dile getirilmesidir. Dolayısıyla bu beyitler *İskendernâme*'ye Emîr Süleyman'ın öldüğü Muharrem 813/Mayıs 1410 tarihinden sonra yani Ahmedî'nin ölümünden (815 senesi sonları/1413 başları) az zaman evvel eklenmiştir. Bu beyitler incelenen nüshalar içinde sadece P, Ş, Ü, M, Lİ, MSU, H, TİEM, R^1, P^4 nüshalarında vardır.

1. grupta yer alan P nüshası, *İskendernâme*'nin en eski tarihli nüshasıdır. İncelenen nüsha bağlarına göre, Ahmedî'nin kaleminden çıkan metne yakın bir nüsha olduğu düşünülmektedir.

2. gruptaki Ü, M, L, P^2 nüshaları, diğer nüshalarda olmayan ilâve beyitlerde ortaktır. Ayrıca bu nüshaların içine Hz. Peygamber'in anlatıldığı 64 beyitlik bölümden sonra 560 beyitlik ayrı bir "*Mevlid*" bölümü yerleştirilmiştir. Ahmedî'nin *Mevlid*'i ile ilgili bu kitabın giriş kısmında detaylı bilgiler bulunmaktadır.

3. grupta bulunan Ç nüshası, karşılaştırma yapılarak istinsah edilen bir nüsha olması sebebiyle önemli bir nüshadır ve tenkitli metin çalışmasına bu sebeple dâhil edilmiştir. Bu nüsha bazen Paris, bazen Üniversite kolunu tercih etmektedir. Zaman zaman da tercih ettiği rivayetin dışındaki rivayeti mısra üstünde veya altında göstermektedir. Bu nüshanın diğer bir özelliği ise P, Ş, Ü nüshalarında olmayan bazı beyitlerin derkenara yazılmış olmasıdır. Yukarıdaki nüsha ailesi grubunda 6. grupta yer alan nüshaların kolunda P, Ş, Ü nüshalarında olmayan bazı beyitler bulunmaktadır. Ç nüshası bu beyitleri derkenara yazmak suretiyle göstermektedir. Bu beyitlerden bazıları P, Ş, Ü nüshalarındaki bir beytin anlamca benzeri olan, farklı bir rivayet hükmündedir. Bu durumda Ç nüshası büyük ihtimalle P nüshası ile Ş, Ü kolundan gelen iki ayrı nüshayı karşılaştırarak tercih yapmış, ayrıca B, TTK^1, $Ü^3$, K gibi nüshaların bağlı olduğu gruptan eski tarihli bir nüsha görmüş ve orada gördüğü P, Ş, Ü nüshalarında olmayan beyitleri ihtiyatla karşılayarak derkenara yazmış görünmektedir.

4. grupta bulunan Ş, $Ü^4$, P^2 ve $Ü^2$ nüshaları, bir yandan Ü nüshası grubuyla benzer özellikler taşımakla beraber diğer yandan sadece TDK, W, P^3 nüshalarında bulunan bazı beyitleri içermektedir. Ü nüshasının bağlandığı ana kaynağa bağlı ayrı bir kol durumunda olan bu nüshalar, bir yandan da TDK koluna bağlanmaktadır.

Bu grupta Ş ve Ü[4] nüshaları beyit fazlalıkları ve hatalarda ortaktır. Dolayısıyla aynı nüshadan kopyalanmıştır. P[2] ve Ü[2] nüshaları da Ş ve Ü[4] ile aynı kola bağlanmakla birlikte kendi aralarında ortak hataları vardır. Ancak P[2] nüshası, içinde uzun "Mevlid" kısmının bulunmasıyla diğer üç nüshadan ayrılmaktadır. Dolayısıyla bu nüsha grubuna bağlı olmakla birlikte Ü koluna ait, içinde ayrı *Mevlid* olan bir nüshayla karşılaştırma yapmış olma ihtimali de bulunmaktadır.

5. grupta yer alan TDK, W, P[3], DTC[1], A[2], Lİ nüshaları, diğer bütün nüsha ailelerinden farklı beyitler ihtiva etmektedir. Bu beyitler özellikle İran hükümdarları kısmında iki yerde ve İskender'in Hint adalarını gezdiği bir yerde bulunan ilâve beyitlerdir. Bu beyitlerde bazı aruz hatalarının bulunuşu ve Ahmedî'nin üslûbuna tam bir uygunluk göstermemesi, bu ilâve kısımların İran sahasında yazılmış başka bir *İskendernâme*'den alınmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu grubun en eski tarihli nüshası olan TDK yazmasının müstensihinin Muhammed es-Semerkandî isimli bir kişi olması da bu nüshada İran sahasından bir *İskendernâme*'den alıntılar olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

6. gruptaki B, Ü[3], TTK[1], K, Bİ, TTK[2], K[2], MK[3] nüshalarında bazı beyitler P, Ş, Ü nüshalarının anlamca benzeridir. Bu nüshalarda, P, Ş, Ü yazmalarındaki beyitlerden bazıları yer almaz. Onun yerine manaca yakın başka beyitler bulunmaktadır. Bu beyitler Ç nüshasında genellikle ihtiyaten derkenara yazılmış nüsha farkı olarak bulunmakta, ancak zaman zaman iki nüshadaki anlamca çok yakın beyitlerin ikisi de metnin içinde yer almaktadır. Bİ yazması *İskendernâme*'nin ayrı bir cildidir. İskender'in Hindistan'a gidişiyle başlamaktadır. Dolayısıyla hikâyenin başlangıç kısımları yoktur. Buradan sonraki kısımlar incelendiğinde fazla beyitler konusunda benzer olduğu için nüshanın bu gruba ait olduğu düşünülmektedir. MK[2] ve MK[4] nüshaları bu grupla benzer özelliktedir. Ancak tam bir nüsha olmadıkları için içlerinde Osmanlı tarihi kısmı bulunup bulunmadığı anlaşılamadığından bu gruba mı, Osmanlı tarihi bulunmayan gruba mı ait oldukları tam belli değildir. Bu nüshalar, yazmalar arasındaki aile bağlarının tam olarak tespit edilmesini sağlayabilecek sayfa hacmine sahip değildir.

DTC[2] nüshası ise içerdiği bazı beyitler sebebiyle bu gruba ait gözükmektedir. Ancak içinde Üniversite TY 921 nüshasındaki uzun *Mevlid*'den birkaç sayfa da bulunması sebebiyle Üniversite TY 921 koluyla da bağlantılı gözükmektedir. Bu yazma yaprakları karışık olarak ciltlendiği ve çok eksik bir nüsha olduğu için kesin tespit yapmak mümkün olmasa da diğer nüshalarda olmayıp sadece bu gruptaki nüshalarda olan bazı beyitleri ihtiva ettiği için bu kola yerleştirilmesi uygun görülmüştür.

7. grupta bulunan nüshalar, Osmanlı tarihi eklenmeden önceki nüshalardan kopyalanmıştır. Bu yüzden ayrı bir gruba alınmıştır. Ancak ilâve beyitler ve hatalı kısımlar bakımından 6. grupla benzer özellikler taşımaktadır.

8. gruptaki Ü[6] ve R[2] nüshaları, hatalar ve beyit eksikleri veya fazlalıkları bakımından ortaktır. Bu nüsha grubu İran Şîraz sahasında yazılmıştır. İçlerinde Osmanlı ve Moğol tarihi kısımları yoktur. Ancak bazı ilâve beyitlerle TDK nüshası koluna da bağlanmaktadır.

9. grupta yer alan ve Şîraz'da yazılmış olan nüshalardan H ve TİEM nüshalarında Osmanlı tarihi yoktur. Bu yüzden de *İskendernâme*'nin eski tarihli bir nüshasına dayanmaktadır. Bu nüshalarla aynı grupta yer alan R[1] ve P[4] nüshaları aynı kişi tarafından kopyalanmıştır. Ancak bir şekilde Anadolu sahasına yani Ü nüshasının bulunduğu gruba dayanmaktadır. Çünkü içlerinde Ü nüshası gibi ayrı bir *Mevlid* bulunmaktadır.

MK[5] nüshası çok eksik ve karışık bir nüsha olduğu için hangi soydan geldiğinin tespitini yapmak mümkün olmamıştır.

Nüshalar arasındaki bağları tespit etmek için gerekli örnekler metnin içinde detaylı olarak verildiğinden burada tekrar edilmemiştir. Yazmalar arasındaki beyit fazlalıkları, eksiklikleri veya hatalarındaki ortak noktalar kırk yazma incelenerek tek tek tespit edilmiştir.

İNCELEME

AHMEDÎ'NİN İSKENDERNÂME MESNEVİSİNİN İNCELENEN NÜSHALARI VE TAVSİFLERİ

I. Paris Bibliothèque Nationale de France, Turc 309 [Ancienne Cote: Colbert 4187 Ancienne Cote: Regius 1285, 3] (P)

Başı (1b) Bismi'llāhi'r-rahmānir-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (339a) Hem iki yüz elli anuñla bile
Raḥmet aña kim güher ḳadrin bile

26x18.5 cm, 339 yk., 13 st. Yazı şekli 9. yaprağa kadar harekesiz narin bir ta'lik, 9a sayfasından itibaren harekeli muhakkak-reyhânî üslûbunda bir nesih. (Paris Bibliothèque Nationale de France dijital kataloğunda nüshanın yazı üslûbu için sadece nesih yazmaktadır. Ancak yazı bütünüyle nesih karakteri taşımamaktadır.) Kırmızı deri cilt. Kitabın her iki yüzünde de cildin ortasında oval bir şeklin içinde hükümdar tacı yılan ve etrafı çiçek süslemeleri ve "H" harfinin bulunduğu bir mühür vardır. Kitabın sırtında bir tac ve altında JBC harfleri vardır. 19b, 24a, 29a, 45b, 46a, 75a, 114a, 117a, 121b, 130b, 134b, 146a, 149b, 161b, 162a, 202b, 295b, 296a, 327b, 333a sayfalarında olmak üzere yirmi adet minyatür ve 94a'da "Felek-i Atlas" bulunmaktadır.

Yazılar kırmızı cedvel içinde iki sütun hâlindedir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müstensihi, Sivaslı Hacı Baba lakabıyla meşhur olan Muhammed bin Mevlânâ Pîr Hüseyin'dir. Hicrî 17 Cemâziyelevvel Cuma 819 (m. 13 Temmuz 1416) tarihinde istinsâh edilmiştir. Ferâğ kaydı şöyledir:

"Veḳa'a'l-ferāġ min taḥrīri haẕihi'n-nüsḫati'ş-şerīfeti'l-mübāreketi yevme'l-cum'ati min şehri cumāde'l-evvel bi-maḥrūsati dārü'l-'izz Amāsiyye 'alā yedeyi'l-'abdi'ż-żaīf el-muḥtāc ilā raḥmet-i rabbihi'l-laṭīf Muḥammed bin Mevlānā Pīr Hüseyin el-müştehir beyne'l-aṣḥāb bi-Ḥācī Baba es-Sivāsī ġafera'llāhu lehumā ve li-cemī'i'l-müslimīn ve'l-müslimāt fi's-sābi' 'aşer min cumāde'l-evvel (es)sene tis'a 'aşer fe-ṣemāni-mi'e."

Nüshanın başındaki üç yaprak numarasızdır. 1a sayfasında bu eserin Suriye Halep'ten geldiğine dair Fransızca bir ibare (*Codex ipse in bibliothecam*

Colbertinam delatus est ex Aleppo civitate Syriae anno Christi)* Steph. Baluzius ismi, Romen rakamlarıyla yazmanın kütüphaneye geliş tarihi MDCLXXIII (1673) ve kralın kütüphanesinin mührü (Bibliotheca Regia) bulunmaktadır. Bu mühür yazmanın sonundaki 339b sayfasında da vardır.**

Yapraklarda neme bağlı deformasyonlar oluşmuştur.

İncelenen 40 tane *İskendernâme* yazmasının en eski tarihlisi olması sebebiyle oldukça önemlidir. Yazarın kaleminden çıkan metne yakın bir nüsha olduğu düşünülmektedir. Ancak müstensihin metne yeterince hâkim olamayışı yüzünden zaman zaman istinsah ve aruz hataları bulunmaktadır.

II. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 921 (Ü)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (75b) Hem iki yüz elli anuñla bile
Raḥmet aña kim güher ḳadrin bile

31x41.5 cm, 75 yk., 31 st. Harekeli okunaklı, güzel bir nesihle yazılmıştır. Kahverengi deri ciltlidir. Eserin başladığı 1b sayfası güzel bir unvan sayfası şeklinde tertip edilmiştir. Sayfanın üst kısmında lâciverd ve altın yaldızlı zemin içinde kûfî yazı bulunan çerçeveli güzel bir tezhip vardır. Daha sonra mesnevi başlamaktadır. Yazma, dört sütun hâlinde düzenlenmiştir. İlk on varakta sütunlar altın varakla cedvellenmiştir. Sonrasında cedvel yoktur. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Zaman zaman hazırlanıp boş bırakılan başlık yerlerine rastlanmaktadır.

1b, 21b, 32b (İsmail Ünver'in neşrettiği tıpkıbasımda 36b), 55b sayfalarında Kapudan Hacı İbrahim Paşa'ya ait olan 1130 (m. 1718) tarihli mühür vardır:

"Veḳafe fī sebīli'llāh Ḳapudān el-Ḥācc İbrāhīm Pāşā sene [1]130."

---

* Bu ibarede ismi geçen Jean-Baptiste Colbert, 1661'den 1683'e kadar Kral XIV. Louis'in hakimiyetindeki Fransa'da Maliye Bakanı olarak görev yapan bir politikacıdır. Sanat ve edebiyata büyük ilgi gösteren bu politikacının çok seçkin bir kütüphanesi vardı. Ahmedî'nin bilinen en eski tarihli *İskendernâme*'si de bu kütüphanede yer alan eserlerden biridir. İbarede *İskendernâme*'nin en eski tarihli bu nüshasının "1673 senesinde Suriye Halep'ten Colbert'in kütüphanesine geldiği" bilgisi yer almaktadır.

** Colbert'in kitapları ölümünden sonra Bibliothèque Royale'e satılmıştır.

Müstensihi Nebî b. Resûl b. Ya'kûb'dur. 17 Ramazan 847* (8 Ocak 1444) tarihinde istinsah edilmiştir. Ferağ kaydı şöyledir:

"Veḳa'a'l-ferāġ min taḥrīrihī fi'l-yevmi's-sābi' 'aşer min şehri Ramażāni'l-mübāreki 'alā yedi'l-'abdi'ż-ża'īfi'n-naḥīfi'l-müẕnib el-muḥtāc ilā rabbihi'l-ġaniyyi'l-muġnī Nebī bin Resūl bin Ya'ḳūb ġafera'llāhu lehum ve li-cemī'i'l-mü'minīn. Hicret (?) 847."

Bu nüsha ciltlenirken yaprakları karıştığı için Üniversite kütüphanesindeki nüshanın aslı ile İsmail Ünver'in tıpkıbasım yaptığı nüshanın sayfa numaraları farklılık göstermektedir. İsmail Ünver karışık olan sayfaları tıpkıbasım için düzenlemiştir.

Yapraklarda nem lekeleri görülmektedir.

İçinde ayrı bir *Mevlid* bölümü de barındırdığından 8754 beyitlik çok hacimli bir nüshadır.

III. Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi Koleksiyonu, 271 (Ç)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (275a) Ekṣer işbu 'ıḳdi dürcindeki dür
Yüz iki vü hem sekiz biñ dānedür

171x126 (122x83) mm, 276 yk., 15 st. Harekesiz (nadiren bazı kelimeleri ayırt etmek için hareke kullanılmış) güzel bir ta'lik. Cild siyah meşin, soğuk damga şemseli, miklepli. Kağıdı âharlı, âbâdî taklidi, yazılar kırmızı cedvel içinde iki sütun hâlindedir. Ancak bazen cedvel dışında derkenara yazılmış beyitlere rastlanmaktadır.

Başlıklar kırmızıdır. Sadece 5a ve 5b sayfasındaki başlıklar siyah mürekkeple yazılmıştır. Başlıklar bazen yatay bazen de iki sütunun arasında dikey biçimde yer almaktadır. Zaman zaman hazırlanıp boş bırakılmış başlık yerlerine rastlanmaktadır. Sayfalar siyah mürekkeple numaralandırılmıştır.

Müstensihi Ahmed b. Tursun b. Maşûk el-İstanbulî'dir. 864 senesinde Cemâziyel-evvel ayının başlarında Şubat/Mart 1460'da istinsah edilmiştir.

---

* İstinsah tarihini gösteren kayıtta ortadaki rakam önce beş olarak yazılmış, ancak daha sonra üzerine iki gibi bir rakam yazılmıştır. Aynı müstensihin yazdığı aynı yazı çeşidi özelliği taşıyan birlikte ciltlendikleri yazma içindeki Cemşîd ü Hurşîd mesnevisinin sonunda istinsah yılı olarak 847 tarihi (min şehr-i muharremü'l-harâm sene seb'a ve erbaîne fesemâniemi'e) verildiğinden dolayı bu tarih İsmail Ünver tarafından 847 olarak kabul edilmiştir.

İstinsah kaydının ilk kelimesinin başı silinmiş son iki harfi mevcut olan ilk kelimesinin "nemekahū" olduğu tahmin edilmektedir. Kayıt şöyledir:

"Nemeḳahū el-mütemennī raḥmete Rabbi[hi'l]-Ġanī Aḥmed bin Ṭursun bin Maʿşūḳ el-İstanbulī aṣleḥa'llāhu şe'nehümā fi'd-dāreyni ve razaḳahū 'ilmen nāfiʿan ve ceʿalehū mine'llezīne lā ḫavfun aleyhim velāhum yaḥzenūn bi-fażlihī ve keremihī temme. Kütibe fī evāil-i cumāde'l-ulā sene erbaʿa ve sittīne ve ṣemāni-mi'e." İstinsah kaydının altında "Yüz ḳırḳ yıldır yazılalı" ve "re-ayın-dal (ر-ع- د) yaprak" yazılıdır. Ebced hesabına göre r harfinin sayı değeri 200, ayın harfinin sayı değeri 70 ve dal harfinin sayı değeri 4'tür. Burada yazmanın varak sayısı 274 yaprak şeklinde yazılmıştır. Ancak numaralandırmada bu sayfa 275 varaktır. Metnin bittiği ancak "Firāḳnāme" başlıklı gazel şeklinde bir şiirin yer aldığı sayfaya 276 yazılarak son sayfa numarası verilmiştir.

Nüshanın ilk yaprağı numarasızdır. Bu yaprakta bir dua yazılıdır. Bu sayfanın arkasında daire şeklinde bir yuvarlağın içinde kûfî hattıyla "Alellāh" (veya ʿAlī Allāh) yazısı vardır. 1a sayfasında üç tane dua vardır. 1b ve 269b sayfalarında "el-Ḥācc Ḫalīl" mührü bulunmaktadır:

ʿĀlem-i esrār olan Ḥaḳdan diler ecr-i cezīl
Bu kitāb-ı pāki vaḳf-ı nāẓır el-Ḥācc Ḫalīl

78a'da "Felekü'l-Atlas" vardır. 201a'da beyitlerin üzerine kırmızı bir boyayla çiçeği andıran bir kabartma yapılmıştır.

Nüshada müstensih tarafından mısra üzerine yazılmış düzeltmeler vardır. Bunlar diğer nüsha farklarıdır. Bazen de derkenarda ilâve beyitler bulunmaktadır. Müstensih istinsah sırasında veya daha sonra yazdığı eseri bir veya birkaç nüsha ile karşılaştırmıştır.

P, Ş, Ü nüshalarında bulunan çok sayıda beyit bu nüshada eksiktir. Ahmedî'nin 8250 olduğunu haber verdiği beyit sayısı bu nüshada 8009, derkenardaki beyitleri ilâve ettiğimizde ise 8055'tir.

IV. Süleymaniye Ktp., Şâzelî Tekkesi Koleksiyonu, 110 (Ş)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (232b) Ḥaḳḳa minnet kim bu silk-i cevheri
Tuḥfe étdüm aña ki oldur cevherī

255x160, 227x125 mm, 232 yk., 21 st. Harekeli ta'lik. Ancak bazı harfler divanî yazı hususiyetlerini taşımaktadır. Bu da bir devlet görevlisi tarafından istinsah edilmiş olması ihtimalini düşündürmektedir. Cildin arkası ve kenarları bez, üstü kâğıt kaplıdır. Kâğıdı âharlı, sarı âdî kâğıttır. Filigran yoktur. Sayfalar iki sütun hâlinde kenarları kırmızı cedvelle çevrilidir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, başlık yerleri sütunların arasına hazırlanmıştır.

Eserin sonu eksiktir. Bu sebeple müstensihi, istinsah tarihi ve yeri belli değildir. Ancak kâğıdı, yazı stili ve imlâ özellikleri dolayısıyla 15. yüzyılın başları olduğu tahmin edilmektedir. Eser "Hâtime-i Kitāb" başlığından sonraki iki beyitle son bulmaktadır. Paris ve Üniversite nüshalarındaki son 18 beyit bu nüshada yoktur. Bu nüsha *Mevlid* ve *Mi'râcnâme* ile başlamaktadır.

1a'da en üstte "İskender" başlığı yazılmıştır. Başlığın altında mor bir mürekkeple "el-Ahmedî el-Germiyânî el-müteveffâ sene 811 nazmuhû Sultân Süleymân" onun altına da lâcivert mürekkeple Arap rakamlarıyla kitabın Şâzelî Koleksiyonundaki numarası olan 110 (١١٠) yazılmıştır. Bu yazılarla aynı hizada "İnteẓama bi-mālī bi'ş-şirāi'ş-şer'ī (…)* ve ene'l-faḳīrü'l-Ömer (?) bin 'Abdüllatīf 'afā 'anhümā el-'āfi." yazılmıştır. Altında bir mühür vardır. Bunların altında vakıf kaydı bulunmaktadır:

""Ḳad veḳafe hāẕa'l-kitābi'ş-şerīf ilā Dergāh-ı Ḥażreti'ş-Şāzelī ḳad vākafehū Ḥadīce Sulṭān ibnü's-Sulṭān Muṣṭafā Ḫān-ı ṣāliḥ ḳuyyidet vaḳfehū sene-i h." yazılıdır.

Bu kayıttan sonra Sultan'ın mührü vardır:

"Ḫāk-i ḳadem-i faḫr-i 'ālem Ḥadīce Sulṭān"

Şâzelî Tekkesi nüshası 71. varağa kadar hem siyah mürekkeple hem kurşunkalemle 71. varaktan sonra ise sadece kurşunkalemle numaralanmıştır. Siyah mürekkeple konulan numaralar 13 numarası art arda iki varakta da kullanıldığından hatalıdır. Kurşun kalemle konulmuş olan numaralar doğrudur.

Eser, güvelerin tahribine yoğun şekilde maruz kaldığı için büyük oranda restore edilmiştir. Bozulan ve güve yeniği çok miktarda olan sayfalarda cedvelin çevresindeki dört kenar da kağıt kaplanmak suretiyle korumaya

---

* Bu kelime üzerine yapıştırılan kâğıdın altında kaldığı için okunamamaktadır.

alınmıştır. Tamirat dolayısıyla birkaç sayfanın kenar kısımları güç okunmaktadır (meselâ 120a, 125b, 146a-b sayfaları). Ayrıca reddâdeler bazen restore amacıyla yapıştırılan kâğıtların altında kalmıştır. Nüshanın bazı kısımları da rutubet dolayısıyla hasar görmüştür. Neme maruz kalmasına bağlı olarak bazı sayfalarda rutubet lekeleri, kararmalar ve mürekkepte bozulmalar vardır. Bu da kimi yerlerin okunmasını güçleştirmektedir. Meselâ 116b ve 117a sayfalarında bu durum belirgindir.

Bu nüsha 8124 beyittir.

V. Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Koleksiyonu, 240 (Ç²)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (306a) Raḥmet étsün luṭfı-y-ıla Ḥaḳ aña
Kim bunı yazanı ḫayr-ıla aña

200x290 (140x230) mm, 306 yk., 13 st. Okunaklı ve sanatlı, iri bir nesihle yazılmıştır. Cildi koyu kahverengi meşin, şemseli, sertablı, miklebi kopmuştur. Kağıdı esmer kalın Avrupa kâğıdıdır. Filigran yoktur. Sayfalar iki sütun hâlinde, sütunların etrafı kırmızı cedvelle çevrilidir. Başlıklar sülüs hattıyla kırmızı mürekkeple yazılmış, çizilip hazırlanan başlık yerleri bazen boş bırakılmıştır.

Müstensihi Halîl b. el-Haṭībü'l-Mar'aşî'dir. Şevvâl 892'de (Eylül/Ekim 1487) istinsah edilmiştir. Temmet kaydı şöyledir:

"Ve ḳad temme'l-kitāb bi-'avni'llāhi'l-Meliki'l-Vehhāb ve'l-ḥamdülillāhi vaḥdehū ve ṣalla'llāhu 'alā seyyidinā Muḥammed ve ālihī ve ṣaḥbihī ve selleme teslīmen keṯīrā 'alā yedi eż'afi'l-'ibād aḥvecihim ilā raḥmeti'llāhi Te'ālā Ḫalīl bin el-Ḫaṭīb el-Mar'aşī ġaferallāhu ve li-vālideyhi ve li-cemī'i'l-müslimīn ecma'īn min tilmīzi Şeyḫ Muḥammed ve hüve min tilmīẓi Dervīş 'Alī … ve ẕālike yevme's-ṯülāṯā fī vaḳti'l-fecr min şehri Şevvāl fī sene iṯneyn ve tis'īn ve ṯemāni-mi'e mine'l-hicreti'n-nebevīyye…"

Yazmada 1b, 139b ve 305a sayfalarında "el-Ḥācc Ḫalīl" mührü bulunmaktadır:

'Ālem-i esrār olan Ḥaḳdan diler ecr-i cezīl
Bu kitāb-ı pāki vaḳf-ı nāẓır el-Ḥācc Ḫalīl

Eserin sonunda 306b sayfasında Arapça bir beyit yer almaktadır.

Yazma, ciltlendiği sırada sayfaların sıra kontrolü iyi yapılmadığı için sayfalar karışık biçimde ciltlenmiştir. Bu yüzden de mesnevideki olaylar muntazam değildir. Baş kısımlarda sondan bir bölüm başlamakta sonra tekrar başa dönmekte ve bu şekilde karışık biçimde devam etmektedir. Ayrıca bazı yapraklar eksiktir.

Eserde neme bağlı deformasyonlar bir ölçüde restore edilmiştir ancak bu bazı sayfalarda yazıların okunmasını engellemektedir (Meselâ 271a-b, 278a-b, 281a-b, 288a-b 292a-b sayfaları).

VI. Mevlânâ Müzesi, 97 (M)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (308b) Hem iki yüz elli anuñla bile
Raḥmet aña kim güher ḳadrin bile

308 yk., 15 st. Kapağı bordo deri ciltli, şemseli. Harekeli güzel bir nesihle yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple sülüs hattıyladır. Sayfalar iki sütun hâlindedir. Kenarlarında cedvel yoktur. Kâğıdı âharlıdır. Metnin başladığı 1b sayfasında herhangi bir başlık veya süsleme yoktur.

1a sayfasında "Dergeh-i Ḥażret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu'l-aʿlā Vaḳıf Kütübhānesi" yazılı bir kütüphane mührü vardır. Sayfanın üst kısmında "Eski numarası 141, tārīhi Rebīü'l-āhir-864, sahīfesi 615, satırı 15, Konya Āsār-ı Atīka Müzesi Müdüriyyeti" altında "2 Şaʿbān 1346, 26 Kānūn-ı Sānī 1918" yazılıdır.

Müstensihi Atâullah ibn Abdullah'tır. Hicrî 864 Rebîülevvel ayında Perşembe günü öğle vakti tamamlanmıştır. İstinsah edildiği yer Edirne şehridir.

Temmet kaydı şöyle yazılmıştır.

"Kemmele taḥrīra hāẕā'l-baḥri'ş-şerîf, ve'dürri'l-laṭīf, el-müsemmā bi-İskendernāme, taṣnīfi men ʿalā faẓlihī hāẕa'l-kitāb, burhān-ı nāṭıḳ ve şāhid-i ṣādıḳ, Mevlānā ve evlānā, efḍalu'l-müteḳaddimīn ve'l-müteaḫḫirīn ve'r-rāsiḫīn, ṣamīmü'l-verā, kehfü't-tuḳā, ʿilmü'l-Hudā fesīḥu'd-dürrī, daḥmu'l-ʿulā, kenfü'n-nidā, tācu'l-milleti ve'd-dīn, el-müştehir bi-Mevlānā Aḥmedī fetābellāhu ṣerāhu ve ceʿale'l-cennete miṣvāhu bi-ʿavni'llāhi ve ḥüsni tevfīḳihī ʿalā yedi'l-ʿabdi'l-faḳīri'z-żaʿīf ʿAṭāullāh ibn ʿAbdullāh aṣleḥa'llāhu şe'nehū ve enceḥa āmālehū fī maḥrūsati Edirne vakte'ẓ-ẓuhr, yevm-i

yek-şenbe, selḫ min şehri rebīi'l-āḫir, sene erbaʿa ve sittīne ve ṯemāni-mi'e el-hicriyye, vallāhu aʿlem bi'ṣ-ṣavāb."

Bazı sayfalarda yer yer rutubet lekeleri vardır. Kitabın ilk birkaç yaprağının kenarları zarar gördüğünden kâğıt yağıştırmak suretiyle tamir edilmeye çalışılmıştır.

VII. The Walters Art Museum, Ms. W. 664 (W)

Başı (2b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne mebde'idür éy ḥakīm

Sonu (245a) Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt
Vérbiyelüm Muṣṭafāya ṣalāvāt

33x23 (25x17) cm, 245 yk., 17 st. İri, sanatkârâne bir nesihle siyah mürekkeple yazılmış, başlıklarda mavi mürekkep kullanılmıştır. Ferâğ kaydı tevkîʿî hattıyladır. Kahverengi deri (orijinal değil), saʿlbekli şemseli, miklepli, altın yaldız cedvelli, bordürlü. Kâğıdı kalın, Avrupa kâğıdı değil. Yazmanın başında ve sonunda bulunan boş yapraklar filigranlı İtalyan kâğıdı. Sayfalarda bir kalkanın içinde hilâl şeklinde insan profili damgası ve LGC baş harfleri vardır.[1]

Sayfalar iki sütun hâlinde kenarları altın yaldız, siyah ve mavi üç kat cedvelle çevrilidir.

Hicrî 891 senesinde Cemâziyelevvel ayının ortalarında (Haziran 1486), Halep'te Kemâl b. Abdullah tarafından istinsah edilmiştir. Yazıcının adından sonra bir niteleme gelir. Sultan Cem b. Osman. Walters Museum kataloğunda bu konuyla ilgili "İsimdeki Karamanî nispeti, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz kıyılarında 654-880 (1256-1476) yılları arasında hükümranlık süren Karaman Hanedanına mensubiyete işaret ediyor[2] gözükmektedir." şeklinde bir yorum yapılmıştır. Ancak bu Karaman hanedanına mensubiyete değil hattatın Şehzade Cem etrafında toplanmış olan sanatkârlardan biri olduğuna da işaret olabilir. Çünkü Cem Sultan ağabeyi Mustafa'nın ölümü üzerine 1474'te Karaman'a gönderilmiş ve orada etrafına topladığı sanatkârlarla seçkin bir kültür çevresi oluşturmuştur.

---

1 Walters Art Museum, 664 numarada kayıtlı olan bu eserle ilgili cilt derisinin orijinal olmadığı bilgisi ve filigran bilgileri müzenin dijital kataloğundan alınmıştır.

2 Karamânî nispetinin nereden geldiğine dair bu yorum, Walters Art Museum dijital kataloğundan alınmıştır.

"Ḳad veḳa'a'l-ferāġ min kitābi İskendernāme bi-'avni'llāhi ve ḥüsni tevfīḳihī fī evāsıṭı şehri Cemāẕiye'l-āḫir sene iḥdā ve tis'īne ve ṣemāni-mi'e 'alā yedi'l-abdi'l-faḳīr ila'llāhi Te'ālā Kemāl bin 'Abdullāh el-Ḳaramanī min Sulṭān Cem bin 'Oṣmān ḥāmiden li'llāhi Te'ālā ve muṣalliyan 'alā nebiyyihī Muḥammedin ve ālihī ve müsellimen bi-medīneti Ḥaleb hamāha'llāhu 'ani'l-kerbi ve'l-āfeti 891."

2a sayfasında tezhipli bir serlevhanın üst kısmında "Kitāb-ı İskendernāme min Kelām-ı Aḥmedī" başlığı, ortasında bir şemse ve alt tarafta Arapça "Raḥmetu'llāhi Te'ālā 'aleyhi ve rıḍvānihī" ibaresi vardır. 2b sayfasındaki mesnevinin başladığı unvan sayfasında "el-mülk lillāhi'l-Vāḥid" yazılıdır.

Eserin sonundaki dört beytin Ahmedî'ye ait olmayıp müstensih veya bir başkası tarafından eklenmiş olması ihtimali vardır.

Ḥaḳ Te'ālā raḥmet eylesün sañā
Kim beni bir gün du'ā-y-ıla añā

Ehl-i meclis kim olalar ictimā'
Édeler bu dāsitānı istimā'

Aḥmedīye luṭf édübeni hemān
Ḳılalar bir fātiḥā añā revān

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt
Vérbiyelüm Muṣṭafāya ṣalāvāt

Yazma yaprakları karışık olarak ciltlenmiştir. Bu yüzden olay örgüsü karışıktır.

VIII. Staatsbibliothek zu Berlin, Ms.or.quart.1271 (B)

Başı (2b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (242b) Fażl u raḥmet cānınā vü ṣad-hezār
Āferīn olsun yéri dārü'l-ḳarār

25.5x16.5 (19.5x10.5) cm, 242 yk., 17 st. Harekesiz ta'lik. 3b sayfasının ortalarına kadar harekeli, sonrası harekesiz; fakat zaman zaman bazı kelimeler için hareke kullanılmıştır. Kiremit rengi meşin cilt, şemseli. Unvan sayfası şeklinde tertip edilen 1b sayfası tezhiplidir. Sayfanın üst kısmında kûfî hattıyla yazılı bir başlık vardır. Sonra metin başlamaktadır. Saman rengi kâğıda, iki sütun hâlinde, etrafı iki kat kırmızı cedvelle çevrili şekilde

yazılmıştır. Bazı sayfalar cedvelsizdir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, başlık yerleri hazırlanmış, başlık yerleri zaman zaman boş bırakılmıştır.

Hacı Fahrî el-Kirmânî tarafından Hicrî 880 (1475/76) tarihinde istinsah edilmiştir.

"Meşeḳahū el-faḳīr Ḥācī Faḫrī el-Kirmānī fī 880."

Sonu diğer nüshalardan oldukça farklıdır. Hâtime-i Kitâb kısmı diğer nüshalardaki gibi değildir. Bu sebeple de sondaki bu farklı beyitlerin Ahmedî tarafından değil başka birisi veya müstensih tarafından eklenmiş olma ihtimali vardır.

Yazma büyük ölçüde yıprandığı için kâğıt yağıştırmak suretiyle onarılmaya çalışılmıştır. 37b, 57a, 64a, 83a, 86b, 88b, 89a, 89b, 115b, 125a sayfalarında on adet güzel minyatür vardır. Ancak minyatürlerde yer yer deformasyonlar oluşmuştur.

IX. Paris Bibliothèque Nationale de France, Turc 310 [Ancienne cote : Regius 1285] (P²)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (298b) Ḫūn-ı maʿnī döşemişem sañа ben
İşbu ḫūn-içun bañа şükr eyle sen

26x18 cm, 298 yk., 15 st. Harekeli nesih, divanî karışımı bir yazı. Yazmanın ortalarından sonra divanî karakteri daha baskındır. Bordoya çalan kahverengi meşin cilt, şemseli, miklepli. Sarı kâğıt. Sayfalar iki sütun hâlinde bazılarının etrafı çift sıra kırmızı cedvelle çevrili, bazıları cedvelsizdir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Son yaprak eksik olduğu için müstensihi, istinsah tarihi ve yerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Sonundaki bu eksiklikten dolayı Şâzelî Tekkesi ve Üniversite nüshalarındaki son dört beyit de bu nüshada yoktur.

Yazı stili ve dil özellikleri dolayısıyla 15. yüzyıla ait olabileceği düşünülmektedir.* Yazıda divanî karakterinin baskın oluşu bu nüshanın devlet görevlisi bir kâtip, nişancı vb. tarafından istinsah edilmiş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

---

* Bibliothèque Nationale de France dijital kataloğunda da yazma için takriben milâdî 1450 yılına ait diye açıklama yapılmıştır. Ancak tahminin neye dayanarak yapıldığına dair bir bilgi yoktur.

1a ve 298b sayfalarında Fransa Kraliyet Kütüphanesinin mührü ve içiçe geçmiş dal motifli bir mühür daha bulunmaktadır. Numarasız olan ilk yaprakta 14 Mai 1878 yazılıdır.

X. Paris Bibliothèque Nationale de France, Turc 311 [Ancienne cote: Regius 1284] (P[3])

Başı (1b) Fażl-ı Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (246b) Aḥmedīye luṭf édübenüñ hemān
Kılalar bir Fātiḥā añа revān

25.5x17 cm, 246 yk., 13 st. Harekeli nesih hattıyla yazılmıştır.

İlk üç yaprak numarasızdır. 1a sayfasında küçük bir başlık şeklinde "Ḳıṣṣa-i İskender-i Zülḳarneyn" yazılıdır. Bu başlığın altında hanedan kütüphanesinin mührü bulunmaktadır: "*Bibliothece Regia*". 1b'deki unvan sayfasında sayfanın üst tarafı tezhiplenmiş, tezhipli zeminin ortasına sülüs hattıyla "Kitāb-ı İskendernāme" başlığı yazılmıştır.

Sayfalar iki sütun hâlinde, etrafı altın yaldız cedvelle çevrilidir. Başlıklar sülüs hattıyla yazılmıştır. Bu nüshadaki başlıkların kendine has bir hususiyeti vardır. Başlıklar diğer nüshalardaki gibi Farsça değil Türkçedir.

Eserin kimin tarafından yazıldığı belli değildir; ancak eserin sonuna hicrî 25 Ramazan 899 (29 Haziran 1494) tarihinde yazıldığına dair bir kayıt düşülmüştür:

"Temām oldı İskendernāme fī ḫamse ve 'işrīne şehri Ramaḍāni'l-mübārek fī tārīḫi sene tis'a ve tis'īne ve ṯemāni-mi'e mine'l-hicreti'n-nebeviyye."

Nüshadaki bu tarih kaydından önce diğer *İskendernâme* yazmalarında olmayan üç beyit bulunmaktadır. Bu üç beyitten ikisi Walters Art Museum'da bulunan nüshayla aynıdır.

Ben du'ā-gūyem derūnumdan añа
Ki ol beni bir kez du'ā-y-ıla añа

Ehl-i meclis kim ḳılupdur ictimā'
Édeler bu dāsitānum istimā'

Aḥmedīye luṭf édübenüñ hemān
Ḳılalar bir Fātiḥā añа revān

XI. Paris Bibliothèque Nationale de France, Supplément Turc 635 (P[4])

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (297a) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
K'Aḥmedīni ḫayr-ıla eyleye yād

28x18.5 cm, 297 yk., 14 st. Harekesiz Fars nesta'lik hattı. Bordoya çalan kahverengi cilt, miklepli, cilt kapağı da miklep de şemseli. Kapaklardan sonra gelen sayfalar serpme altınlıdır.

Serlevhalı, 1b ve 2a sayfaları karşılıklı tezhiplidir. Tezhiplerin kenarları tığlıdır. Sayfaların üstünde "Kitāb-ı / İskendernāme" başlığı, alt kısımda ise "Mevlānā / Aḥmedī" yazısı vardır. Bu ikisinin ortasında metin başlamaktadır. Serlevhadan sonra gelen karşılıklı çift sayfa güzel bir tezhipli zemin içindedir. Mesnevi beyitleri tezhipli zemindeki bulut formlarının içine yerleştirilmiştir. Sayfalar iki sütun hâlinde etrafı yeşil, kırmızı, altın yaldız ve mavi renklerden oluşan yedi sekiz kat cedvelle çevrilmiştir. Başlık hâneleri mavi, kırmızı veya altınlı zemin üzre tezhiplidir. Başlık yazıları beyitler gibi nesta'lik hattıyla beyaz veya altın rengidir. Bazı sayfalarda sütunların dışındaki sayfa boşluklarında dal veya yaprak formunda küçük tezhip süslemeleri, zaman zaman da koltuk tezhipleri vardır.

Hicrî 17 Receb 968 (3 Nisan 1561) tarihinde Şîrazlı Kâtib Hasan Muhammed tarafından istinsah edilmiştir:

"Temme'l-kitāb bi-'avni'llāhi'l-Meliki'l-Vehhāb ve ṣalla'llāhu 'alā ḫayri ḫalḳihī ve maẓharı luṭf[il] ḥaḳḳ Muḥammedin ve ālihī ve evlādihī fī sābi' 'aşer şehri Receb sene ṯemānin ve sittīne ve tis'a-mi'e 'alā yedi eḳalli'l-'ibād er-rācī Ḥasan Muḥammed Ḥasan el-kātib eş-Şīrāzī ġafera'llāhu ẕünūbehū ve setera 'uyūbehū."

İlk iki yaprak numarasızdır. 1a sayfasında sülüs hattıyla yazılmış "Kitāb-ı Şāhnāme" başlığından sonra bu kitabın Muhammed Reşid tarafından Paris'teki Fransa Kütüphanesine bağışlandığına dair bir temellük kaydı ve üst tarafı silinmiş olan vakıf mührü bulunmaktadır:

"Ḥabbese ve vaḳḳafehū Allāhu (?) [li'llāhi] Te'ālā bi-hāẕe'l-kitābi'l-mübārek(et)i fī ḫazāini'l-kitāb-ḫāne-i França ve fī beledi Pariz 'ammerahu'llāhu Te'ālā ve ene'l-faḳīrü'l-ḥaḳīr el-mu'terif bi'l-'acz ve't-taḳṣīr Muḥammed

er-Reşīd (bi)-Hāfıẓı'l-Ḳur'ān ve vekīli Mekke ve'l-Medīne fī Cezāyir-i Ġarb sene 1252."

Üst tarafı silinmiş olan mührün alt tarafında "… bende-i āl-i Muḥammed Mustafā" yazılıdır. Bunların aşağısında ise ortasında tac resmi bulunan kraliyet kütüphanesinin mührü yer alır: "Bibliothequa Royale" Bu kraliyet mührü, son sayfa olan 297b sayfasında ve ondan sonra gelen iki boş sayfada da yer almaktadır.

İskendernâme'nin Osmanoğulları tarihini anlatan kısmının başlangıcına da (263b-264a) bölüm başı tezhibi yapılmıştır. Bu bölüm kitabın başındaki serlevha sayfasından sonra gelen metnin başladığı ilk sayfa gibi tezhiplenmiş ve beyitler bulut formu içine yerleştirilmiştir. Unvan sayfası şeklinde tertip edilen sağ taraftaki sayfanın (263b) üstünde güzel bir tezhibin içinde "Āġāz-ı Dāsitān-ı Selātīn-i Rūm" başlığı vardır. Başlıktan sonra gelen mesnevi beyitleri ile sol taraftaki 164a sayfasındaki beyitler bulut formlarının içine yerleştirilmiştir.

Ayrıca Emîr Süleyman'ın tahta çıkışının anlatıldığı bölümün başladığı 273b-274a sayfaları karşılıklı tezhipli, içi minyatürlü levha şeklindedir. "Ber-taḫt-nişesten-i Süleymān Ḫan" başlığı konulan bu bölüm başlangıçtaki serlevha sayfaları gibi tertip ve tezyin edilmiştir.

Eserde 49a, 70a, 102a, 106a, 130a, 169b, 185b, 208b, 228a ve 273b-274a sayfalarında olmak üzere on bir adet minyatür bulunmaktadır. Bunlardan 228a sayfasında bulunan minyatür Peygamberimizin mi'raca çıkışı mevzuuyla alâkalıdır. Bu minyatür Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan, 812 numarada kayıtlı nüshadaki 236a sayfasında yer alan minyatürle tıpatıp aynıdır. Sadece renklerde hafif ton farklılıkları vardır. (Bu iki nüsha da Şîrazlı Hasan Muhammed isimli aynı müstensih tarafından çoğaltılmıştır. Revan, 813 numarada kayıtlı nüsha da bu müstensih tarafından çoğaltılmıştır ama onda böyle bir minyatür benzerliği yoktur.)

Son dört sayfa tamamen koltuk tezhiplidir. Son iki sayfada koltuk tezhiplerine ilâveten beyitler de bulut formu tezhip süslemeleri içindedir.

Yazmada Arap harfli numaralandırma tezhipli serlevhanın bulunduğu sayfadan, kurşun kalemli olan ise temellük kaydıyla mührün bulunduğu bir önceki sayfadan başlamıştır. Arap harfleriyle yapılan numaralandırma, atlamalar olduğundan doğru değildir.

XII. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044 (Ü²)

Başı (2b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (276a) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
K'Aḥmedīyi ḫayr-ıla eyleye yād

Ölçüleri 180x270 mm, 276 yk., 15 st. Harekesiz sanatlı ta'lik hattı. Vişne çürüğü meşin cilt, sa'lbekli, şemseli, köşebentli, iki ayrı kat zencirekli, kenar sulu, miklepli. Âharlı, krem rengi kâğıt. Yazma tezhipli ve nakışlıdır. 1b sayfasında müzik aletlerinin çalındığı içkili bir eğlence meclisini gösteren minyatür vardır. 2a sayfası, tezhipli zahriye sayfasıdır. Tezhibli dikdörtgenin üst kısmında "Kitāb-ı İskendernāme bi't-Türkī" şeklinde kitabın başlığı yer alır. Alt kısımda yuvarlak madalyon şeklinde bir daire içinde "Bi-resmi'l-meclisi'l-'ālī Seyfī Ḫoş-ḳadem bin 'Abdullāh-ı Ḫāzindār el-cenābi'l-'ālī el-Mevlevī el-Emīrī el-kebīrī el-mālikī el-maḫdūmī es-Seyfī 'Alī Bay ed-devādār el-Melikī eẓ-Ẓāhirī Temür Buga teġammedehu'llāhu bi-'afvihī ve ġufrānihī." yazısı vardır. Bu, eserin sunulduğu kişiye ait temellük kaydıdır.* Mesnevinin başladığı unvan sayfasında (2b) kûfî hattıyla yazılmış bir yazı bulunmaktadır.

Sayfalar iki sütun hâlindedir, etrafları altın yaldız ve lâciverd cedvelle çevrelenmiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple ta'lik hattıyla yazılmış, başlık yerleri boş bırakılmıştır.

Eserin sonunda hangi tarihte, nerede, kimin tarafından istinsah edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak madalyon şeklindeki daire içinde bulunan temellük kitabesi 1461-1467 yılları arasında yazılmış olduğuna işaret etmektedir. Çünkü kitabede adı geçen Hoşkadem, 1461-1467 yılları arasında hüküm süren Memlük sultanıdır.

1a sayfasında Sultan I. Abdülhamid'in kızı Hîbetullâh Sultan'a ait temellük kaydı ve mühür bulunmaktadır. Temellük kaydında "Ṣāḥibü'l-kitāb Hībetullāh Sulṭān bint-i Sulṭān Abdülḥamīd" yazılıdır. Mühür ise şöyledir:

"Yok nihānım görmese hep aẓīmullāh-Senden imdād ister kulun Hībetullāh"

Eserde 1b, 16a (etrafı Farsça beyitlerle çevrelenmiş şekilde), 20b, 45b, 47a, 54a, 66b, 99b, 104a, 272b ve 273b sayfalarında nefis minyatürler vardır.

---

* İskendernâme'nin sunulduğu Memlük hükümdarı Hoşkadem'e ait "Temellük Kitâbesi" ve hükümdar Hoşkadem'in meclisi için bkz. GÖRSEL 1 ve 2.

78a sayfasında dört kenarına üçgen şeklinde tezhip yapılmış olan güzel bir "Felek-i Atlas" bulunmaktadır.

XIII. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 166 (Ü³)

Başı (nr. yok) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (316a) Ḫayr-ıla_olsun dünya vü 'uḳbīde şād
K'Aḥmedīyi ḫayr ile eyleye yād

Ölçüleri 175x 265 mm, 316 yk., 13 st. Nesih hattıyla yazılmıştır. Cildi siyah meşin, yer yer tahrip olmuştur. Kâğıdı sarı renklidir. Sayfalar iki sütun hâlinde kenarları çift kat kırmızı cedvelle çevrilidir. Başlıklar sülüs hattıyla kırmızı mürekkeple yazılmış, başlık yerleri sütunların arasına hazırlanmıştır.

İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Oḳıya diñleyeni yaz ki_éy kerīm
Rahmetüñle yarlıġaġıl éy raḥīm

Bu beyit yazılmış ve "temmet" yazarak kitaba son verilmiştir.

İskendernâme metni cilt kapağının iç kısmındaki numarasız sayfadan başlamaktadır. Cilt kapağının içindeki bu sayfanın üstünde sülüs yazıyla, kırmızı mürekkeple "Hāẕā İskendernāme-i Aḥmedī nevvera'llāhu ḳabrehū" başlığı ve altında besmele vardır. Sonra metin başlamaktadır.

1a, 215a ve 315b sayfalarında, Üniversite Kütüphanesinin Arap harfli mührü bulunmaktadır. "Dārülfünūn Edebiyyāt Fakültesi Kütübḫānesi"

Yazmanın 316. son sayfası farklı bir yazıyla yazılmış ve etrafına cedvel çekilmemiştir. Kullanılan kâğıt da farklı gözükmektedir. Yazı tarzı, kalem ağzı genişliği ve mürekkep tamamen farklı olduğu için bu sayfanın sonradan müstensih dışında bir kimse tarafından yazılıp eklenmiş olması ihtimali vardır.

XIV. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 848 (Ü⁴)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (242b) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
Aḥmedīyi her ki_éde ḫayr-ıla yād

Ölçüleri 130x180 mm, 243 yk., 17 st. Değersiz nesih. Kahverengi meşin cilt. Sırt kısmında *İskendernâme* yazılıdır. Sarı, âdî kâğıt kullanılmıştır. Sayfalar iki sütun hâlindedir, kenarları iki kat kırmızı cedvelle çevrelenmiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple sanat değeri olmayan sülüs hattıyla yazılmış, başlık yerleri sütunların arasına hazırlanmıştır.

Mahmûd b. Hasan tarafından hicrî 880 senesi Ramazan ayında (Ocak 1476) istinsah edilmiştir:

"Temmet bi-'avni'llāhi Te'ālā ve ḥüsni tevfīḳihī.

Ḥarrere fī evāil-i cumāde'l-ūlā fī yevmi[l]-aḥad vaḳte'l-aṣr bi-'avni'llāhi Te'ālā ve ḥüsni tevfīḳihī 'alā yedi'l-'abdi'ż-ża'īfi'n-naḥīf el-müẕnib el-muḥtāc ilā 'ināyeti Rabbihī Te'ālā fi'd-dünyā ve'l-āḫireti ṭavīlü'l-emel ḳalīlü'l-'amel keṯīrü'l-'iṣyān ḳalīlü'l-iḥsān Maḥmūd bin Ḥasan ġafera'llāhu mā maḍāhu tārīḫ sene ṯemānūne fe-ṯemāni-mi'e hicreti'n-nebeviyye (?) ṣalla'llāhu 'aleyhi ve selām."

1a, 141b, 163b, 242 ve 243b sayfalarında kütüphanenin mührü bulunmaktadır: "Dārülfünūn Edebiyyāt Fakültesi Kütübḫānesi"

1b sayfasında yer yer silinmiş, mürekkebi solmuş bir hatla "Kitābu İskendernāme efḍalü'l-fuṣaḥā emlaḥu'ş-şu'arā Aḥmedī" başlığı vardır.

XV. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 593 (Ü[5])

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (185a) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
Aḥmedīni ḫayr ile eyleye yād

Ölçüleri 140x200 mm, 186 yk., 15 st. Harekesiz ta'lik. Bordo meşin ciltli, şemseli. Cildi büyük ölçüde tahrip olmuş. Cildin ön kapağının iç tarafına tarak ebrusu yapıştırılmıştır. Sayfalar iki sütun hâlindedir, kenarlarında cedvel yoktur. Satırların arasında başlık olması gereken yerlerde boşluk bırakılmış, ancak başlıklar yazılmamıştır.

Eser, hicrî 1061 senesinde Zilkade ayının 5. günü (20 Ekim 1651) istinsah edilmiştir. Müstensih adını yazmamıştır:

"Temme'l-kitāb bi-'avni'l-Meliki'l-Vehhāb min hicretihī en-nebeviyye el-Muṣṭafaviyye ḥurrire fī şühūri [şehri] Zi'l-ḳa'de fī yevmi'l-ḫamīs sene 1061."

Temmet kaydından önce -Ahmedî'ye ait olan son beyitten sonra- müstensih tarafından ilâve edildiği düşünülen vezni farklı bir beyit bulunmaktadır:

Yādigār içün kitāb eyledüm uş bir kitāb
Okıyanlar yerḥamu'llāh éde şeyḫ ü şebāb

1a sayfasında, sayfanın üst tarafına "Tercüme-i Ḫamse-i Nizāmī" yazılmış; ancak üzeri çizilerek alt tarafa "Edebiyyāt Kütüpḫānesi 593 (İskendernāme) Aḥmedī" yazılmıştır. Bu yazıların aşağısında Üniversite Kütüphanesinin Latin harfli mührü vardır. 2a sayfasında ise kütüphanenin eski harfli mührü bulunmaktadır.

Eksik bir nüshadır. Çünkü yer yer bazı bölümler atlanarak belli bir yerden sonra devam edilmiştir.

XVI. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 409 (Ü[6])

Başı (1b) Faṣl-ı Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (193a) Ḫayr-ıla_olsun dünyede vü 'uḳbi şād
K'Aḥmedīyi ḫayr ile eyleye yād

Ölçüleri 115x210 mm, 193 yk., 15 st. Harekesiz ta'lik yazı. Bordo meşin ciltli, şemseli, miklepli. Cildi yer yer tahrip olmuş. Cilt kapaklarının iç tarafında taraklı ebru vardır. Kağıdı sarı saman renklidir. Serlevhalı, levha içindeki başlık silinmiştir; ancak kalan harflerden "Kitāb-ı İskendernāme" yazdığı tahmin edilmektedir. Daha sonra metin başlamaktadır.

Sayfalar iki sütun hâlinde birkaç kat altın yaldız ve en kenarda mavi cedvelle çevrilidir. Başlık yerleri sütunların arasına hazırlanmış, başlıklar altın yaldız veya mavi mürekkeple ta'lik hattıyla yazılmıştır.

Hicrî 3 Cumâdessânî 896 (13 Nisan 1491) tarihinde Şîrazlı İyâzî isimli müstensih tarafından istinsah edilmiştir:

"Temme'l-kitāb el-müsemmā bi-İskendernāme min kelāmi efṣaḥi'ş-şu'arā Mevlānā Aḥmedī-yi Rūmī der-tārīḫ ṣāliṣi şehri cumāde'ṣ-ṣānī sene 896 bi-ḫaṭṭı el-'abd 'İyazī eş-Şīrāzī."

1a sayfasında, sayfanın üzerinde "İskendernâme-i Aḥmedī-yi Rūmī" şeklinde kitap adı yazılmıştır. Sol tarafta bir temellük kaydı ve okunamayacak derecede silik bir mühür bulunmaktadır. Altında "Edebiyyāt Kütübhā-

nesi 409" yazılıdır. Sayfaya bazı beyitler ve rakamlar yazılmıştır. Sayfanın ortalarında silik vaziyette bir mühür daha vardır.

Yazmada (14a, 24b, 30a, 35a, 50b, 58b, 80b, 89b, 111a, 127b, 173b ve 188b sayfalarında) on iki adet minyatür bulunmaktadır. Bu minyatürler muhtemelen suretin resmedilmesine karşı olan bir kişi tarafından tahrip edilmiş, üzerlerine gelişigüzel boyalar sürülerek karalanmıştır. Çünkü minyatürlerdeki ağaç, çiçek, bulut şekillerine dokunulmamış; insan figürlerinin üstü kapatılmıştır.

Yazma büyük ölçüde tahrip olduğundan bazı yerlerine kağıt yapıştırılmak suretiyle tamir edilmeye çalışılmıştır. Bazı sayfalarda derin rutubet lekeleri vardır.

XVII. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, 150 (TDK)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne birligidür éy ḥakīm

Sonu (249a) Oḳıyanı diñleyeni éy kerīm
Raḥmetüñle yarlıġaġıl éy raḥīm

258x175 (200x125), 17 st. Sanatsız harekeli bir nesih. Sayfalar iki sütun hâlindedir ve sütunlar kırmızı cedvelle çevrilidir. Başlıklar da nesih hattıyla kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ebru kağıtla kaplanmış mukavva bir ciltle kaplıdır. Kitabın sırtı ve mukavvanın kenarları deridir. Rutubet lekeleri oldukça fazla olan yapraklar sarı saman rengidir.

Kitabın ilk sayfası sonradan eklenmiştir. Yazı metnin asıl yazısına benzetilmeye çalışılmıştır ancak kalem kalınlığı daha incedir. Bu ilk sayfanın rengi kitabın sayfalarının renginden farklı olarak krem rengidir. Metnin başladığı sonradan eklenen bu sayfanın üstünde kırmızı mürekkeple yazılmış "Hāẕā Tevārīh-i İskender-i Ẕülḳarneyn min te'līfāt-ı eş-Şeyḫ Aḥmed ḳuddise sırruhu'l-ʿazīz" başlığı bulunmaktadır. 1b sayfasındaki bu başlangıç sayfasının sağ üst köşesinde "Alay Beyi Halil" isminde bir şahsa ait mühür ve 1175 (1761-62) tarihli temellük kaydı bulunmaktadır.

Hicrî 865 senesinde 15 Receb Pazar günü tamamlanmıştır. Müstensihi Muhammed es-Semerkandî el-Hanefî'dir.

"Temmet el-kitāb ḳad veḳaʿa'l-ferāġ min taḥrīri hāzihi'n-nüsḫati'ş-şerīfeti'l-laṭīfeti ʿalā yedi'l- ʿabdi'l-faḳīr er-rācī luṭfe rabbihī el-ḫafiyy Emīnü'd-dīn Muḥammed es-Semerḳandī el-Ḥanefī fī yevmi'l-aḥad el-ḫāmis

ʿaşere min şehri Receb ʿām* ḫamse ve sittīne ve ṯemāni-mi'e ġafera'llāhu ve li-vālideyhi ve li-cemī'i'l-mü'minīne ve'l-mü'mināt ve'l-müslimīne ve'l-müslimāt ve limen yeḳūlu āmīn ve selāmun ʿale'l-mürselīn ve'l-ḥamdu lillāhi rabbi'l-ālemīn."

XVIII. Michigan State University, L 414 (MSU)

Başı (2. s.) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (186. s.) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü ʿuḳbīde şād
Aḥmedīyi her ki éde ḫayr-ıla yād

310x215 (208x133) mm, 94 yk., 21 st. Harekesiz nesih. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, bazen başlık yerleri hazırlanıp boş bırakılmıştır. Bazen de başlıklar yeri hazırlanmadan sadece satıra yazılmıştır. Bazı başlıklarda gri renkli mürekkep kullanılmıştır. Cilt mukavva kaplı, mikleplidir. Krem rengi iplikle iki hat hâlinde dikilmiştir. Cilt kapağının içinde ebrulu kağıt vardır. Yazmadaki boş sayfalar donuk sarı renkli Avrupa kâğıdıdır ve üç hilâl filigranı bulunmaktadır.** Sırt ve miklebin kapağa bağlandığı kısım kırmızı deridir.

Sayfalar dört sütundan oluşmaktadır. Sütunların çevresi kırmızı cedvelle çevrilmiştir. 2 rakamı yazılan 1b sayfasında sütunların etrafına cedvel çekilmemiştir. (Bu nüsha her yaprağa bir numara vermek şeklinde değil her sayfaya ayrı bir numara vermek suretiyle numaralandırılmıştır. Numaralar kurşun kalemle konulmuştur.)

Ciltlenme sırasında yapraklar düzgün sıralanmadığından olay örgüsü karışık vaziyettedir.

Eserin sonunda müstensihi, istinsah tarihi ve yerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Üniversite Kütüphanesindeki katalog bilgilerinde kâğıt vb. özellikleri sebebiyle 16. yüzyıla ait olabileceği yazılıdır.

Yazmanın 1. sayfasında (vr. 1a) daha önceki sahiplerine dair mühürler bulunmaktadır. Yuvarlak şekildeki mühür okunamaz vaziyettedir. Bu mühür 51 ve 186. sayfalarda da vardır. Ancak hiçbirinin okunması mümkün değildir.

---

* Sene, yıl.

** Kitabın filigranı dijital ortamda net şekilde gözükmediğinden filigran bilgisi üniversite dijital kataloğundaki bilgilerden alınmıştır.

Diğer mühür mor renkli, hilâl şeklindedir. Mühür silik, okunması güç vaziyettedir. "Ömer el-vāiz ṣāḥibi Mektebeti'ş-Şehbā Ḥaleb" yazıldığı düşünülmektedir. Aynı mühür 3. sayfada da vardır.

XIX. Süleymaniye Ktp., Kemankeş Koleksiyonu, 385 (K)

Başı (1b) Faẓl-ı Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (249b) Her birin bir nesneye kıldum meṯel
Tā ki sözümde bulınmaya ḫalel

250x161 (193x128) mm, 251 yk., 17 st. Nesih gibi görünmekle beraber bazı harfler reyhânî karakteri taşımaktadır. Kahverengi meşin ciltlidir. Filigran yoktur. İki sütun hâlinde düzenlenmiştir; ancak sütunların çevresine cedvel çekilmemiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Eserin sonunda, *İskendernâme*'nin Şâzelî Tekkesi ve Üniversite nüshalarında olan son on iki beyit ve ketebe kaydı yoktur. Bu yüzden kim tarafından, nerede, hangi tarihte istinsah edildiği belli değildir. Ancak kâğıdının eski oluşu, yazı şekli ve imlâ hususiyetleri eserin 15. yüzyıla ait olabileceğini düşündürmektedir.

Eserin başladığı 1b sayfası yazmaya sonradan yapıştırılmış, yazısı farklı bir sayfadır.

1a sayfasında küçük bir yazıyla "*İskendernâme*" yazılıdır. Başlığın altında iki temellük kaydı vardır. İlki Necati isminde bir şahsa aittir: "Ṣāḥibuhū ve mālikuhū Necātī sene 993." Diğerinde yazı çok net olmamakla birlikte "Ṣāḥibuhū 'Alī Ḥalīm ibn-i Muḥammed İslambolī sene 1026." şeklinde okunabilmektedir. Bunun altına sülüs yazıyla "Üsküdar'da Vâlide-i 'Atîk Cāmi'inde Emîr Hâce'nin vakf eyledügi kitâblardandır" yazılmıştır. Daha sonra Emîr Hâce'ye ait olan mühür gelir:

"Veḳafe hāẕe'l-kitāb es-seyyid 'Abdü'l-ḳādir eş-şehīr bi-Emīr Ḫ^{v}āce el-Üsküdārī bi-cāmi'i Vālide Sulṭān el-'atīḳ fi'l-Üsküdār ṣānehu'llāhu Te'ālā 'ani'l-ekdār. Sene [1]135." (1722/23)

Mührün yanına eserin numarası olan 385 rakamı, altına ise şirkten korunmak için okunması tavsiye edilen dualar yazılmıştır. Emîr H^{v}āce el-Üsküdârî adıyla tanınan Seyyid Abdülkadir'e ait mühür genelde dokuz on sayfa aralıklarla olmak üzere kitapta (yirmi iki yerde) sürekli karşımıza çıkmaktadır.

70b sayfasında "Felekü'l-Atlas" bulunmaktadır.

Kemankeş nüshasında siyah mürekkeple konulan numaralar hatalıdır. Kurşun kalemle yazılmış sayfa numaraları doğrudur. Yazmadan yapılan alıntılarda bunlar esas alınmıştır.

Yazmanın özellikle başları bir hayli yıprandığından restore edilmiştir. Bazı sayfalarda kelimeler restore edilen bölümlerin altında kalmıştır. Eserde rutubete bağlı lekelenmeler görülmektedir.

Beyit sayısı 8027'dir.

XX. Süleymaniye Ktp., Lâleli Koleksiyonu, 1995 (L)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (198b) Hem iki yüz elli anuñ ile bile
Raḥmet aña kim güher ḳadrin bile

247x160 (250x160) mm, 199 yk., 15 st. Nesih hattıyla yazılmıştır. Cildi değersizdir. Kâğıdı âharlı, âbâdî taklididir; filigran yoktur. İlk sayfa unvan sayfası formunda tertip edilmiş, tezhiplidir. "Dīvān-ı İskendernāme" başlığı altın yaldızlı ve çiçeklerden oluşan bir kompoziyon içindedir. Sayfalar iki sütun hâlinde, 1b ve 2a sayfaları altın yaldızla, sonrası kırmızı cedvelle çevrilidir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, başlık yerleri hazırlanmıştır.

1a sayfasında Sultan III. Mustafa'nın mührü bulunmaktadır:

"Elḥamdü lillāhi'llezī hedānā li-hāẕā ve mā künnā li-nehtediye levlā en hedāna'llāh. Vaḳf-ı Muṣṭafā Şāh bin Aḥmed Ḫān-ı s̱ālis el-muẓaffer dā'imā." Mührün altında kitabın koleksiyon numarası yazılıdır.

Eserin sonunda istinsah tarihi ve istinsah yerine dair bir bilgi yoktur; ancak müstensihin isminin yer aldığı bir temmet kaydı vardır:

"Temmet hāẕe'l-kitābı İskendernāme bi-avni'llāhi Te'ālā [ve] tevfīḳihī. Men ketebehū Aḥmed ibn Yūnus bin Hümām (?)"

XXI. Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Koleksiyonu, 294 (Lİ)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (237a) Hem iki yüz elli anuñla bile
Raḥmet aña kim güher ḳadrin bile

154x103 (115x060) mm, 237 yk., 18 st. Nesih hattıyla yazılmıştır. Kâğıdı âbâdî taklididir. Sayfalar iki sütunludur cedvel çekilmemiştir. Söz başları kırmızıdır. Cildi koyu kahverengi meşin, soğuk damgalı, mikleplidir. Cildin restore edilmeye ihtiyacı vardır.

Eser, Hüssâm bin Hasan bin Ali tarafından 971 senesinde Rebîülâhir ayının ortalarında (Kasım 1563) istinsah edilmiştir:

"Temme'l-kitāb bi-'avni'llāhi'l-Meliki'l-'Alīmi'l-Vehhāb ḳad veḳa'a'l-ferāġ min tesvīdi hāẕihi'n-nüsḫati'ş-şerīfeti min yedi'l-faḳīri'l-ḥaḳīr el-muḥtāc ilā raḥmeti'llāhi ve şefā'ati nebiyyihi'l-cemāli'l-münīr Ḥüssām bin Ḥasan bin 'Alī ġafera'llāhu lehum ve [li-]cemī'i ehli'l-İslām. Āmīn. Yā mu'īn. Temme.

Fī şehri rebī'i'l-āḫir fī evāsıṭıhī sene iḥdā ve seb'īne ve tis'a-mi'e ve ṣalla'llāhu ālā seyyidinā Muḥammedin ve ālihī ve saḥbihī ecmaīn ve ṣalla'llāhu 'alā sāiri'l-enbiyāi ve'l-mürselīn ve 'ale[l-] melā'iketi'l-muḳarrabīn min ehli's-semāvāti ve ehli'l-eraḍīn. Āmīn. Temme."

237a sayfasında ferâğ kaydının yan tarafında Farsça bir kıta bulunmaktadır.

Nüshanın numarasız olan ilk yaprağında sayfanın üstünde alt alta "Ahmedī, Tāceddīn İbrāhīm bin Ḫıżır, ölümü 815" yazılıdır. Ortada "İskendernāme, te'līfi 792" ve altında "istinsāḫı 971" yazmaktadır.

1a ve 2a sayfalarında Lala İsmail Efendi'nin mührü bulunmaktadır:

"Ḥasbeten li'llāhi Te'ālā merhūm Lala İsmā'īl Efendinüñ teberrüken cennet-mekān Firdevs āşiyān Sulṭān 'Abdülḥamīd Ḫān tābe ṣerāhu Ḥażretlerinüñ kütübḫānelerine vaḳf eyledigi kütüb-i nefīsedür."

Yazma yaprakları karışık şekilde ciltlendiğinden olay örgüsü de intizamlı değildir.

XXII. Türk İslâm Eserleri Müzesi, 1921 (TİEM)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (243a) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
K'Aḥmedīni ḫayr-ıla eyleye yād

Ölçüleri 245x115 mm, 243 yk., 15 st. Harekesiz ta'lik hattıyla yazılmıştır. Kahverengi deri cilt, sa'lbek şemseli, köşebentli, zencirekli, kenar sulu, mikleplidir. Cilt kapağının içi de dışı gibi tezyin edilmiş; ancak iç

taraftaki şemse ve köşebent süslemelerinde mavi renk kullanılmıştır. Kapaktan sonraki iki yaprak numarasızdır. Kâğıt krem rengidir.

Serlevhalı, 1b ve 2a sayfaları karşılıklı tezhiplidir. Tezhiplerin kenarları tığlıdır. Sayfaların üstünde "Kitāb-ı İskendernāme / min manẓumāt" başlığı, alt kısımda ise "Mevlānā Aḥmedī-yi / Rūmī 'aleyhi'r-raḥmeti" yazısı vardır. Bu iki sayfada alt ve üst yazıların arasında tezhipli zemin üzerinde bulut formu içinde *İskendernâme*'nin ilk beş beyti yer almaktadır. Yazmanın bu sayfası, Kur'ân-ı Kerîmlerdeki Fâtiha ve Bakara sûresinin başının yer aldığı serlevha sayfaları tarzında tezyin edilmiştir. İlk bakışta kutsal kitabı çağrıştırmaktadır.

Sayfalar iki sütun hâlindedir; sütunların çevresi birkaç kat altın yaldız ve en dışı mavi cedvelle çevrilmiştir. Başlıklar ta'lik hattıyla altın yaldızlıdır.

Hicrî 926 senesinde (1519/1520) Şîraz'da Hüsameddin İbrahim tarafından istinsah edilmiştir:

"Temme'n-nüsẖatü'ş-şerīfe[ti] bi-'āvnillāhi'l-Meliki'l-Vehhābi'l-Latīf min kelāmi iftiẖāri'l-'urefā' Mevlānā Aḥmedī er-Rūmī ḳuddise sirruhu'l-'azīz der-āsitāne ma'rifet-penāhī Mevlānā Hüsāmeddīn İbrāhīm 'aleyhi'r-raḥme der-Şīrāz fī sene 926."

İlk iki yaprak numarasızdır. 1a sayfasında Sultan Mahmud'a ait bir mühür ve noktasız ta'lik yazıyla yazılmış olan temellük kaydı bulunmaktadır. Sultan Mahmud'a ait mühürde:

"Elḥamdü lillāhi'llezī hedānā li-hāẕā ve mā künnā li-nehtediye levlā en hedāna'llāh. Vaḳf-ı Muṣṭafā Şāh bin Aḥmed Ḫān-ı ṯālis el-muẓaffer dā'imā." yazılıdır.

Sultan Mahmud'un temellük kaydı ise şöyledir:

Vaḳfu's-sulṭāni'l-meliki'l-'ādil ve taẖlīdü'l-ẖāḳāni'l-emced el-kāmil seyyidi tabaḳāti'l-mülūk ve's-selāṭīn ve ekremi'l-muḥāmidīn mine'l-ẖavāḳīn Sulṭān bin es-Sulṭān es-Sulṭān ebü'l-fütūḥ ve'l-meġāzī Maḥmūd Ḫan bin es-Sulṭān Muṣṭafā Ḫān lā-zāle fi't-tevārīḫi mehāmiduhu'l-celiyyetü meẕkūreten vemā beriḥa mevżūātuhu'l-ẖayriyye fī vaḳfiyyetihī mesṭūreten ve ene'l-faḳīr ileyhi sübḥānehū ve Te'ālā Muṣṭafā Tāhir el-müfettiş bi'l-ḥaremeyni'ş-şerīfeynü'l-muḥteremeyn ġufira lehū."

Yazmada 21a, 40b, 68b ve 207a sayfalarında olmak üzere dört adet minyatür bulunmaktadır.

XXIII. Topkapı Sarayı Ktp., Revan Kitaplığı, 812 (R[1])

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (309a) Ḫayr olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
K'Aḥmedīyi ḫayr ile eyleye yād

Ölçüleri 200x300 mm, 309 yk., 14 st. Sanatlı bir ta'lik hattıyla harekesiz olarak yazılmıştır. Krem rengi, parlak âharlı kâğıt. Zerefşan nakışlı ve tezhipli. Cildi altın kakmalı, koyu kahverengi meşin, köşebentli, zencireklidir. Cilt kapağının iç tarafı ebruludur. Serlevhalı, 1b ve 2a sayfaları karşılıklı tezhiplidir. Tezhiplerin kenarları tığlıdır. Sayfaların üstünde "Kitāb-ı İskendernāme" başlığı, alt kısımda ise "Mevlānā Aḥmedī 'aleyhi'r-raḥmeti" yazısı vardır. Bu ikisinin ortasında metin başlamaktadır.

Sayfalar iki sütun hâlindedir. Birkaç kat cedvel çekilmiştir. Önce turuncu, yeşil renkte sonra altınlı cedvel en kenarda lâciverd cedvel vardır. Başlık yerleri de tezhiplidir. Zaman zaman da koltuk tezhipleri yapılmıştır.

Hicrî 966 senesinde Zilhicce ayında Çarşamba günü (Eylül 1559) Şîraz'da Hasan Muhammed tarafından istinsah edilmiştir:

"Temme'l-kitāb bi-'avni'l-Meliki'l-Vehhāb fī yevmi'l-erbi'ā şehri Ẕī[l]ḥicce ḥicce sitte ve sittīne ve tis'a-mi'e 'alā yedi'l faḳīri'l-ḥaḳīr Ḥasan Muḥammed el-kātib fī beldeti'ş-Şīrāz ve ṣalla'llāhu 'alā ḫayri ḫalḳihī Muḥammedin ve ālihī ve eḥibbā'ihī.""

Yazmanın numarasız olan ilk yaprağında "Revan 812" damgası vardır. 1a sayfasında bulunan Sultan Abdülhamid Han'a ait olan mührün bir kısmı silik ve okunmaz vaziyettedir. Mührün altında "İskendernāme muṣavver be-ḫaṭṭ-ı ṭa'līk saṭr 14" yazısı vardır.

Eserde sekiz adet minyatür mevcuttur (9b, 46a, 115a, 157b, 206b, 235b, 286b ve 287a sayfaları). 286b ve 287a sayfalarındaki minyatürler çift sayfa, çevresi tezhipli ve tığlı levha görünümündedir.

XXIV. Topkapı Sarayı Ktp., Revan Kitaplığı, 813 (R[2])

Başı (1b) Fażl-ı Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (248a) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
K'Aḥmedīyi ḫayr ile eyleye yād

200x135 (130x70) mm, 248 yk., 12 st. Harekesiz, sanatlı bir ta'likle yazılmıştır. Âharlı, krem rengi parlak bir kâğıt. Yazma nakışlı ve tezhiplidir. Cildi kahverengi meşin, şemseli, köşebentli, zencirekli, kenar sulu, mikleplidir. Cildin iç kapağı da dışı gibidir. Serlevhalı, 1b ve 2a sayfaları karşılıklı tezhiplidir. Tezhiplerin kenarları tığlıdır.

Sayfalar iki sütun hâlindedir. Revân 812 numarada kayıtlı olan nüshadaki gibi birkaç kat cedvel çekilmiştir. Başlık yerleri de tezhiplidir. Zaman zaman da koltuk tezhipleri yapılmıştır.

Hicrî 965 (1549/50) senesinde Şîrazlı Kâtib Hasan Muhammed tarafından istinsah edilmiştir:

"Bu tārīḫi temām oldı ki devrān

Munung tek görmemiş çeşm-i cihān-bīn

Ger isterisen ki tārīḫi bilesin oḫı tis'a mi'e ve ḫamsīn ve sittīn / 'alā yedi'l-faḳīri'l-ḥaḳīr el-müste'īẕ min külli'l-mihen ve'l-fiten el-'abdi'l-eḳall er-rācī Ḥasan Muḥammed Ḥasan eş-Şerīf el-kātib eş-Şīrāzī ġafara'llāhu ẕünūbehū ve setera 'uyūbehū.""

1a sayfasında üst kısma "Tevārīh-i Manzūm" yazılmıştır. Ortada yer alan Sultan Abdülhamid Han'a ait olan vakıf mührünün bir kısmı silik ve okunmaz vaziyettedir.

Nüshada 19b, 62a, 109a, 163a, 224b sayfalarında olmak üzere beş adet minyatür mevcuttur.

XXV. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679 (H)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (248a) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
K'Aḥmedīni ḫayr ile eyleye yād

270x175 mm. 397 yk., 9 st. Harekesiz Fars nesta'lik hattıyla yazılmıştır. Tarçın rengi deri cilt, şemseli, köşebentli, zencirekli, kenar suludur. Cilt kapağının içi de dışı gibi tezyin edilmiştir. Ancak şemse ve köşebentlerde mavi renk kullanılmıştır.

Başlıklar sülüs hattıyla altın yaldızlıdır. Başlıkların yan tarafında durak güllerine benzer küçük süslemeler vardır. Başlıklar iki yerde mavi mürekkeple yazılmıştır.

Sayfalar iki sütun hâlindedir. Sütunların etrafı iki sıra altın yaldız, siyah ve mavi olmak üzere dört kat cedvelle çevrelenmiştir. Zaman zaman mavi veya kırmızı mürekkeple yazılmış başlıklar da karşımıza çıkmaktadır.

Zahriye sayfasında güzel bir sa'lbekli şemse bulunmaktadır. Şemsenin ortasında Emîr Nasırüddin'e ait temellük kaydı vardır. Sayfada iki adet de mühür bulunmaktadır. Mühürler, okunması güç vaziyettedir. Yalnız birinin ortasında daire içinde "Allāh Muḥammed 'Alī" yazıları okunmaktadır.

Hicrî 7 Rebîülevvel 906 senesinde Cumartesi günü (1 Ekim 1500) istinsah edilmiştir:

"Temām oldı kitāb-ı İskendernāme-i Ahmedī 'aleyhi'r-raḥme yol kulı āline (?) dervīş Rum oġlı ōġlı yevmü's-sebt ān yedi rebīü'l-evvel sene sitte ve tis'a-mi'e."

Yazmada 11b, 21b, 50a, 67b, 78a, 103b, 154b, 167b, 188b, 213a, 254b, 278a, 302a, 365b, 369b (Kâbe minyatürü), 384a, 389a sayfalarında olmak üzere on yedi adet minyatür vardır. Bunlardan 369b sayfasındaki minyatür İskender'in Kâbeye gitmesini temsil etmektedir. Diğer minyatürlü nüshaların hiçbirinde bu bölümde minyatür bulunmamaktadır.

Bazı sayfalarda çiçek ve hizip gülü tarzı tezhip süslemeleri vardır.

XXVI. Topkapı Sarayı Ktp., Koğuş Kitaplığı, 952 (K²)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (187b) 'Adl étdi ḫalḳa hem dād u dehiş
Rāst düşdi her ne kim dutdıysa iş

187 yk., 15 st. Ebru kaplamalı mukavva ciltli. Yazmada iki farklı yazı çeşidi vardır. İlk üç yapraktaki yazı, harekesiz kötü bir nesihtir. 4. yapraktan itibaren ise yazı harekeli, okunaklı bir nesihe çevrilmiştir. Metnin başlangıcındaki harekesiz kötü yazı ara ara bazı yapraklarda da vardır. Sayfalar iki sütun hâlindedir, sütunların çevresine cedvel çekilmemiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır; ancak 93. varaktan sonra başlık konmamıştır.

Yazma eksiktir. İran hükümdarlarının anlatıldığı tarih bahsinin "Pîrûz Şâh" bölümünde son bulmaktadır. Bu yüzden hangi tarihte, kimin tarafından istinsah edildiği belli değildir.

XXVII. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_K0206 (A[1])

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne yégregidür éy ḥakīm

Sonu (278a) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
K'Aḥmedīni ḫayr-ıla eyleye yād

Ölçüleri 200x145 (150x100) mm, 278 yk., 13 st. Harekeli nesih ta'lik karışımı bir yazı. Kahverengi deri cilt, şemseli. Koyu saman rengi kâğıt. Sayfalar iki sütun hâlindedir. Sütunların çevresine cedvel çekilmemiş, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Hicrî 8 Muharrem 954 (28 Şubat 1547) senesinde istinsah edilmiştir:

"Temme'l-kitāb bi-'avnillāhi'l-Meliki'l-Vehhāb ve hüsni tevfīḳihī bi-tārīḫi ṣāmini şehri Muḥarremi'l-Ḥarām min şühūri sene erba'a ve ḫamsīne ve tis'a-mi'e mine'l-hicriyyeti'n[hicreti'n]-nebeviyye ve ṣalla'llāhu 'alā ḫayri ḫalḳihī Muḥammedin ve ālihī ve ecma'īn."

278a sayfasındaki bu temmet kaydından sonra 278 b sayfasında iki tane Arapça ve üç tane Farsça beyit yazılıp altına tekrar bir ketebe kaydı yazılmış ve müstensihin ismine yer verilmiştir.

Temmet kaydından önce müstensihe ait olduğu tahmin edilen şöyle bir beyit vardır:

Okuyan u diñleyene éy emīn
Āḫiretde rūzi ḳıl īmān u dīn

"Ketebtü ve eyḳantü yevmin ketebtehū / ḥarrerehū el-'abdü'l-ḥaḳīrü'l-faḳīr Ḳāsım bin Mevlānā Esed li-enne yedeyye yefnā ve tebḳā kitābuhumā fī sene 954."

1a sayfasında "Deḫale fī taṣarrufi Ḥasan Bég ibn el-merḥūm Pīrī Bég 'afā anhumā el-'āfī ve 'an cemī'i'l-müslimīn. Āmīn." şeklinde bir temellük kaydı ve okunamayacak derecede silik olan bir mühür bulunmaktadır. Mührün yan kısmında küçük bir yazıyla "İskendernâme-i Ẕülḳarneyn" yazılıdır. Alt kısımda ise bir kıta ve altında el-ḥaḳīrü'l-faḳīr Muḥammed Rāfet yazısı vardır.

XXVIII. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_O0102 (A[2])

Başı (1a) İsm-i ẕātuñ bir daḫı ol ʻayān
K'anda olmaya iżāfetden nişān

Sonu (271a) Hem iki yüz elli anuñla bile
Raḥmet aña kim güher ḳadrin bile

Ölçüleri 270x200 (205x125) mm, 271 yk., 15 st. Harekeli nesih, ancak bazı harfler sülüs formundadır. Mukavva cilt. Saman rengi kâğıt. Kâğıtların kenarları epey yıpranmıştır. Başından dört yaprak kadar kopuk olduğu için metin 124. beyitten başlamaktadır.

Sayfalar iki sütun hâlindedir, sütunların çevresine cedvel çekilmemiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple sülüs hattıyla yazılmıştır. Bazen başlık yerleri boş bırakılmıştır.

Hicrî 881 senesinde Rebîülâhir ayının ortalarında Cumartesi günü istinsah edilmiştir.

"Yessirhu li-ṣāḥibihī v'aġfir ẕünūbe kātibihī ve ḳad feraġtü min tesvīdihī fī yevm-i şenbe fī evāsıtı rebīi'l-āḫir fī tārīḫi sene iḥdā fe-ṣemānīne fe-ṣemāni-mi'e.

Ḳulnā el-kātibü'l-ḥurūf … ʻabdihi'r-rācī raḥmeti rabbihī.""

Yazma büyük ölçüde güvelerin tahribatına uğramıştır. Özellikle kitabın dikişli orta kısmının çevresi güve yenikleriyle doludur. Kitabın derkenarlarında metnin aslından farklı bir yazı karakteriyle yazılmış beyitler vardır.

103-104. ve 134-136. varaklar derkenardaki yazıyla yazılmıştır. 71b numaralı varak ise sadece bir beyit yazılıp boş bırakılmıştır. 103b numaralı varağın da bir kısmında boşluk vardır.

XXIX. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, 137 (TTK[1])

Başı (nr. yok) Ẕikr-i Bismi'llāhir-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne zīnetidür éy ḥakīm

Sonu (283a) Hem iki yüz elli anuñla bile
Raḥmet aña kim güher ḳadrin bile

245x165 (190x120) mm. Divanî taʻlik karışımı bir üslûpla yazılmış oldukça farklı, süslü bir yazı çeşidi. Yazının cinsi bunun katip, nişancı gibi bir devlet görevlisi tarafından yazıldığını düşündürmektedir. Başlıklar aynı

yazı tarzında ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Üzeri kahverengi deri kaplı mukavva cilt. Cildin sırtı ile bir kısmına vinilex geçirilmiştir; yani üzeri bir kapla kaplanmıştır. Sayfalar iki sütun hâlinde, sütunların çevresi kırmızı cedvelle çevrilidir.

Metnin başladığı numara verilmemiş olan ilk sayfada "İskendernāme Mevlānā Aḥmedī Fermāyed" başlığı vardır. Zahriye sayfasında Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi mührü ve sayfanın üstünde bir temellük kaydı bulunmaktadır. Temellük kaydında "Bu kitāb-ı şerīfi Debbāġlar maḥallesinden el-Ḥāc Meḥmed'in zevce-i menkūḥa-i metrūkesi ʿĀyişe Ḫātūn zevci müteveffā el-Ḥāc Meḥmed içün ve oġlıyiçün ve kerīmesi Fāṭıma içün vaḳf-ı ṣaḥīḥ üzre vaḳf eylemiştir. 1223" yazılıdır.

284a sayfasında eserin 888 senesinde Muharrem ayının başlarında bitrilmiş olduğu yazılıdır.

"Elḥamdüli'llāhi ʿale'l-itmām ve's-ṣalātü ve's-selāmu ʿalā Muḥammedin seyyidi'l-enām ve ʿalā āliḥī ve eṣḥābihi'l-kirām fi'd-dühūri ve'l-aʿvām taḥrīren fī evāil-i Muḥarrem sene ṯemāniye ve ṯemānūne ve ṯemāni-mi'e."

284b sayfasında ise müstensihin isminin "Süleymān bin Ḥüseyin" olduğu yazılıdır:

"Ketebe ṣāḥibuhū ve mālikuhū Süleymān bin Ḥüseyin ġafera'llāhu lehumā ve aḥsene ileyhimā …(?) el-mütemekkinü fī nāḥiyeti Seferiḥisār ḥareṯeha'llāhu ʿani'l-būr."

XXX. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, 402 (TTK[2])

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāḥi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (299a) Der-Tārīḫ-i Kitāb

180x115 (113x70) mm, 299 yk., 11 st. Harekesiz sanatlı taʿlik. Başlıklar aynı hat çeşidiyle kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfalar iki sütun hâlindedir. Sütunların etrafına cedvel çekilmemiştir. Sırtı kahverengi, bordo deri kaplı, mukavva kapaklı yeni ciltlidir.

Metnin başladığı 1b sayfasında "Kitāb-ı İskendernāme ez-Güftār-ı Aḥmedī ʿaleyhi'r-raḥme" başlığı vardır.

Zahriye sayfasında bir ilaç tarifi ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nin mührü bulunmaktadır.

Eserin sonu eksiktir. "Der-Târīḫ-i Kitāb" başlığından sonrası yoktur. Metnin içinde de zaman zaman beyit eksikleri vardır.

Yazmanın sayfalarında rutubet lekeleri görülmektedir.

XXXI. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, M. Ozak I / 155 (DTC[1])

Başı (2b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (259b) Ḫayr-ıla_olsun dünyā vü 'uḳbīde şād
K'Aḥmedīyi ḫayr-ıla eyleye yād

Ölçüleri 155x215 mm, 259 yk., 13 st. Harekeli, değersiz nesih. Cildi yok. Kitap büyük ölçüde hasarlı olduğu için cildi kopmuş, dikişlerin bir kısmı dağılmış gözüküyor. 1. yaprak oldukça hasarlıdır, yanları kopmuş, güveler tahrip etmiştir; ancak metin kısmı okunur vaziyettedir. Eser, güvelerin tahribatından derin hasar görmüştür. Kitabın özellikle dikişlerinin bulunduğu orta kısmı güve yeniklerinden dolayı delik deşiktir.

Sayfalar iki sütundan oluşmaktadır. Sütunların etrafına cedvel çekilmemiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Nüshanın istinsahı, hicrî 931 senesinde Ramazan ayının ortalarında (Temmuz 1525) Mustafa b. Muhammed tarafından tamamlanmıştır.

"Ketebe fī evāsıtı Ramażāni'l-mübārek / fī temām 12 / sene 931/ ve bi-ḳalemi eż'afi'l-fuḳarā Muṣṭafā bin Muḥammed el-ḥaḳīr."

Bu ketebe kaydından önce, *İskendernâme*'nin son beytinin ardından muhtemelen müstensih tarafından eklenen Farsça ahreb vezninde bir rubai yer almaktadır.

Yazmada iki eser birlikte ciltlenmiştir. Yazmanın ilk 259 varağında *İskendernâme* vardır. İkinci eser, *Dîvân-ı Hevâyî*'dir. *Dîvân-ı Hevâyî*, 1'den başlanarak yeniden numaralandırılmıştır ancak eserin sonu eksiktir. Eser kef kafiyesinde yazılan gazellerin yer aldığı 19. varakta son bulmaktadır. Birlikte ciltlenen iki eserdeki yazı formu, kullanılan kâğıt birbirinden tamamen farklıdır. *İskendernâme* harekeli nesih, *Hevâyî Dîvânı* ise harekesiz ta'lik hattıyla yazılmıştır. *İskendernâme*'de kullanılan kâğıt, krem rengi, kaba bir kâğıttır. *Dîvân-ı Hevâyî*'de ise beyaz renkli, parlak, âharlı bir kâğıt kullanılmıştır. Kâğıt oldukça yeni görünümlüdür, yapraklar sağlam, zarar görmemiş vaziyettedir. Güve yeniği, nem veya başka herhangi bir

tahribata rastlanmamaktadır. Birlikte ciltlenen iki eserin farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından yazılıp daha sonra birlikte ciltlendikleri düşünülmektedir.

XXXII. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Müteferrik 337 (DTC²)

Başı (1b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (155b) Fehm ü vehm ol arada ḥayrān-ıdı
'Aḳl daḫı anda ser-gerdān-ıdı

Ölçüleri 165x245 mm, 155 yk., 15 st. Harekeli değersiz nesih. Siyah deri cilt, şemseli, sa'lbekli, zencirekli, miklepli. Miklepte de şemse vardır. Cilt kapakları büyük ölçüde tahrip olmuş, ciltleri yer yer soyulmuş, altından mukavvalar gözükmektedir. Kitabın içi gibi cildi de güve yenikleriyle doludur. Kâğıdı saman rengidir. Sayfalar iki sütun hâlindedir, sütunların etrafına kırmızı cedvel çekilmiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Eserin sonu eksik olduğu için kim tarafından, hangi tarihte istinsah edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Metnin sonu büyük ölçüde (2000 beyitten fazla) eksiktir. Ebû Müslim Gazi'nin gazâlarının anlatıldığı bölümde eser bitmektedir. Son iki yaprak Peygamberimizin doğumunu anlatan "*Mevlid*" kısmındandır. Kitap ciltlenirken yapraklar karıştırıldığı için bu iki yaprak halifelerin anlatıldığı kısımdan sonra yer almaktadır. "*Mevlid*" kısmından bazı yaprakların da kaybolma ihtimali vardır. Çünkü karıştırılarak ortaya değil de sona dikilmiş olan son yaprak, "*Mevlid*"de mi'racın anlatıldığı bölüme aittir. Bu teferruatlı mi'rac bahsi Üniversite nüshasına uymaktadır. Son iki yaprağı oradaki "*Mevlid*" kısmına uyan bu nüshada, halifelerden önce Peygamberimize ayrılan "*Mevlid*" kısmının da daha uzun olması gerekirdi. Oysa o kısımda beyit sayısı azdır. Dolayısıyla kayıp yapraklar olmalıdır.

Yazmanın ne zaman yazıldığına dair bir kayıt olmamasına rağmen cilt süslemeleri dolayısıyla 16. yüzyıldan sonraya ait olduğu düşünülmektedir.

Yazmada 1a sayfasında bazı semboller, işaretler ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin mührü vardır. 1b sayfasında en üstte kötü bir yazıyla kırmızı cedvelli başlık hanesinin içinde "Kitāb-ı İskendernāme" başlığı yazılıdır. Başlıktan sonra metin başlamaktadır.

XXXIII. Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, 2307 (E)

Başı () Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (b) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
Aḥmedīyi her ki_éde ḫayr-ıla yād

26.5x15.5 (17x9.5) cm, 197 yk., 17 st. Harekesiz ta'lik hattıyla yazılmıştır. Koyu bordo renkli, sa'lbekli ve şemseli cildi vardır; ancak fazla yıpranmıştır ve rengi çok az yerde belirgindir. Sayfalar iki sütun hâlindedir. Sütunların etrafına cedvel çekilmemiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple ta'lik hattıyla yazılmıştır. Bazen başlık yerleri boş bırakılmış bir satır boş bırakılarak mesneviye devam edilmiştir.

Eserin son beytinden sonra kırmızı mürekkeple Farsça bir rubai yazılmış, daha sonra da istinsah tarihi verilmiştir. Ancak müstensihi belli değildir:

"Raḥima'llāhu limen naẓara ve de'ā li-kātibihī inna'llāhe lā yuḍī'u ecre'l-muḥsinīn. Sene 925."

Cilt kapağından sonraki ilk sayfada ince bir kalemle "İskendernāme/Aḥmedī" başlığı yazılmıştır. Başlığın altında silik mor renkli bir mühür vardır. Daha sonra "Bahtiyārnāme" diye bir başlık atılmış; ancak sonra üzeri çizilmiştir. Bu sayfadaki metin Farsçadır. Yanındaki sayfaya tekrar "İskendernāme/Aḥmedī" yazılmıştır. İskendernāme bu sayfadan başlamaktadır. Ancak mesnevinin başı eksiktir. Eser İskender'in doğumunun anlatıldığı bölümdeki şu beyitle başlamaktadır.

Daḫı dérler çünki ṭoġdı ol baḫtiyār
İki gīsūsı var-ıdı tābdār

Dolayısıyla mesnevinin başındaki ilk 552 beyit bu nüshada yoktur. Bu durumda nüshanın başında 31-32 varak civarında eksik vardır.

Paris, Turc 309; Çelebi Abdullah, 271; Kemankeş ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 6044 numaralı nüshalarda gezegenlerden bahsedilen bölümde bulunan atlas feleği çizimi için bu nüshada boşluk bırakılmış; ancak bir şey çizilmemiştir.

XXXIV. Bursa İnebey Ktp., Genel, 2123 (Bİ)

Başı (1b) Ṣubḥ-dem kim bülbül éder zemzeme
Bir ḳadeḥ ṣun ki'ura ṭa'ne zemzeme

Sonu (165b) Ḫayr-ıla_olsun dünyi vü 'uḳbīde şād
Ki_Aḥmedīyi ḫayr-ıla eyleye yād

263x170 (206x130) mm, 165 yk., 17 st. Harekeli ta'lik hattıyla yazılmıştır. Sırtı kahverengi meşin cilttir; mukavva cilt kapaklarına hatip ebrulu kâğıt yapıştırılmıştır. Sayfalar iki sütun hâlindedir. 115. yaprağa kadar sütunların etrafı çift kat kırmızı cedvelle çevrilmiştir. Sonrasında cedvel yoktur. Başlıklar kırmızı mürekkeple genelde ta'lik hattıyla yazılmıştır. Ancak arada birkaç varakta başlıklar divanî hattıyladır. Kitabın sonundaki "Der-Ḫātime-i Kitāb" başlığı da sülüs hattıyladır.

Hicrî Cemāziyelevvel 860 senesinde Pazartesi günü Ahmed bin Tursun tarafından Sinop şehrinde istinsahı tamamlanmıştır.

"Vallāhu a'lem bi'ṣ-ṣavāb ileyhi'l-merci'u ve'l-me'āb temmeti'l-kitāb bi-'avni'llāhi ve ḥüsni tevfīḳihī 'alā yedi'l-'abdi'ż-żaīf er-rācī ilā Rabbihi'l-Laṭīf Aḥmed bin Ṭursun ġafera'llāhu lehū ve-livālid[eyhi] āmīn yā Rabbe'l-'ālemīn ketebe duşenbe ki sādisi 'Arabi cumāde'l-evvel 'ammet bereketühū sene sittīne fe-ṣemāni-mi'e bi-maḳāmi's-Sinop."

Eski tarihli bir nüsha olması bakımından önemlidir ancak metin "Dāsitān-ı 'Azm-i Sikender Be-Fetḥ-i Memālik-i Hindūsitān" başlığıyla yani İskender'in Hindistan'ı fethetmeye gitmesi bahsiyle başlamaktadır. Burası metinde 1900'lü beyitlere tekabül etmektedir.

XXXV. Ankara Milli Ktp., 06 Hk 309 (MK[1])

Başı (2b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bezegidür éy ḥakīm

Sonu (259b) Ḫayr-ıla_olsun dünye vü 'uḳbīde şād
Ki_Aḥmedīyi ḫayr-ıla eyleye yād

250x172 (201x127) mm, 233 yk., 15 st. Harekeli nesih hattıyla yazılmıştır. Bordo baskı şemseli ve köşebentli cildi vardır.* Sayfalar iki sütun hâ-

* Milli Kütüphaneye ait eserlerin fiziksel ölçüleri ve cilt bilgisi Milli Kütüphane dijital sisteminden alınmıştır. Ancak MK-309 ve 26 Hk 765 demirbaş numaralı eserlerin kayıt bilgileri sistemde bulunamadığından verilememiştir.

lindedir ve sütunların etrafı çift kat kırmızı cedvelle çevrilmiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Temmet kaydından sonra istinsah tarihi ve müstensihe dair bir bilgi verilmemektedir:

"Temmet bi-'avni'llahi'l-Meliki'l-Vehhāb. Lā ilāhe illa'llāhu vahdehū lā şerīke lehū lehu'l-mülkü ve lehu'l-ḥamdü yuḥyī ve yümītu ve hüve 'alā külli şey'in ḳadīr. Her kim günde yüz kez bu du'āyı oḳuya. Anuñ 'ameli yer ehlinin 'amelinden artuḳ ola."

Bu son sayfanın alt kısmında kalın kalem ve kaba bir yazıyla öğüt şeklinde birtakım sözler sıralanmış ve bunları yazan tarafından altına şöyle bir not düşülmüştür:

"Sevvedehū el-ḥakīr el-'āciz / Seyyid Süleymān Usta / sene 1229."

1a, 1b ve 233a sayfalarında Millî Kütüphanenin mührü bulunmaktadır:

"Ma'ārif Vekāleti Anḳara 'Umūmī Kütübḫānesi"

1a sayfasında kütüphane mührünün üzerinde yazmanın 233 yaprak olduğu yazılmıştır. Yan tarafta ise 1317 tarihli bir temellük kaydı vardır:

"Daḫale fī mülki'l-'abdi'l-ḥaḳīr 'Abdullah bin 'Abdü'l-Mennān ... (?) bi'ş-şirā'i'ṣ-ṣaḥīḥ mine'l-mezād el-vāḳi' fī 27 Ş̌a'bān sene 1317 fi'l-çārşūyi'l-kebīr fi'l-beledi'l-maḥrūsati'l-Ḳosṭanṭiniyye."

XXXVI. Ankara Milli Ktp., 60 Zile 119 (MK²)

Başı (2. s.) Fikr-y-ile aḳlı pür-nūr eylegil
Ẕikri-y-ile cānı ma'mūr eylegil

Sonu (125. s.) Der-Beyān-ı Ma'rifet-i Rūḥ ve Beden (Başlık)

263x175 (183x115) mm, 63 yk., 17 st. Nesih hattıyla yazılmıştır. Ciltsiz, dağınık görünümlüdür. Sayfalar iki sütun hâlindedir, etrafına çift kat kırmızı cedvel çekilmiştir. Söz başları sülüs hattıyla yeşil mürekkeple yazılmış, kırmızı mürekkeple hareke konulmuştur. Zaman zaman kırmızı mürekkeple yazılan başlıklar da vardır.

Eserin başı ve sonu eksiktir. Aralarda birçok eksik yaprak vardır. Yapraklar doğru yerleştirilememiştir. Sondan iki önceki yaprak farklı bir el tarafından farklı bir yazıyla yazılmış görünmektedir.

Eserin sayfa numaralandırması da yanlıştır. Başlangıçta varak başına bir numara şeklinde değil her bir sayfaya Arap rakamlarıyla ayrı bir numara

konmak suretiyle numaralandırılmıştır. Ancak sayfalar karıştığı için arada numarasız sayfalar vardır. Mesela 129 rakamı verildikten sonra iki sayfa numaralandırılmamış, sonra da 130 rakamından başlayarak her bir varağa ayrı numara konulmuştur. Bu yüzden nüsha karmakarışık bir görünüm arz etmektedir. Sayfalar oldukça yıpranmıştır.

XXXVII. Ankara Milli Ktp., 18 Hk 306 (MK[3])

Başı (30a) Sözümi cān ḳulaġıyla ḳıl semāʿ
Bu tene cānuñ démedin el-vidāʿ

Sonu (189b) Ne naṣīḥat kim dédi işitmedi
Hīç anuñ sözi-y-ile iş itmedi

189 yk., 17 st. Harekeli nesih hattıyla yazılmıştır. Kahverengi deri cildi oldukça yıpranmıştır. Saman rengi kâğıda, iki sütun hâlinde yazılmış, sütunların etrafı çift kat kırmızı cedvelle çevrilmiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple harekeli sülüs hattıyla yazılmıştır.

Eserin başı ve sonu eksiktir. 30a sayfasından başlamakta ve 186 varakta son bulmaktadır.

Başı ve sonu eksik olduğu için kim tarafından hangi tarihte yazıldığı bilinmemektedir.

Eser İskender'in Hindistan'da avlanma bahsinin anlatıldığı 2800'lü beyitlerden (vr. 30a) başlamaktadır.

XXXVIII. Ankara Milli Ktp., 06 Hk 3869 (MK[4])

Başı (2b) Ẕikr-i Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu nesne bézegidür éy ḥakīm

Sonu (27a) Şöhret-ile ḥırṣ zībādur bular
Her biri dīn ġāretin étmek diler

205x130 (115x60) mm, 1b-27a, 18 st. Harekesiz taʿlik hattıyla yazılmıştır. Sonradan konmuş, üzeri çiçek desenli, onarım görmüş kahverengi meşin cilt, şirazesi bozuk.*

Sayfalar iki sütun hâlindedir. Sütunların etrafına cedvel çekilmemiştir. Başlık yoktur. Eser özet niteliğindedir ve mesnevinin daha yarısına bile

* Milli Kütüphaneye ait olan bu eserin fiziksel ölçüleri ve cilt bilgisi Milli Kütüphane dijital sisteminden alınmıştır.

gelmeden İskender'in Keşmir memleketine gidişinin anlatıldığı bölüme doğru son bulmaktadır.

Esere 27a sayfasında iki satır yazıldıktan sonra sayfa boş bırakılarak son verildiği için kim tarafından hangi tarihte yazıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

XXXIX. Ankara Milli Ktp., 06 Mil Yz A 2303 (MK[5])

Başı (1a) Ḳamulara çün ki sensin çāre bes
Saña éderüz 'arż ḥālümizi bes

Sonu (51b) Çün kişinüñ baḫtı rūz-efzūn ola
Fālı ḳutlu ṭāli'i meymūn ola

210x120 (143x73) mm, 51 yk., 19 st. Harekesiz ta'lik hattıyla, sarı samanlı kâğıda yazılmıştır. Siyah meşin cildi vardır.*

Sayfalar iki sütun şeklindedir, sütunların etrafına mor renkli mürekkeple tek kat cedvel çekilmiştir. Başlıklar açık kırmızı, bordo veya hâkî mürekkeple yazılmıştır.

Eserin başı ve sonu eksiktir. Mesnevi, İskender'in Hint adalarına gittiği bölümden az önce başlamakta (3200'lü beyitler) ve İran şahlarından Feridun'un anlatıldığı bölümde (5300'lü beyitlerde) son bulmaktadır. Feridun Şah'ın anlatıldığı son sayfadaki bölüme başlık olarak Temmet el-Kitāb yazılmıştır.

Yazmanın yaprakları nemden büyük zarar gördüğü için sayfalar dalga dalga lekeli bir görünüm arzetmektedir.

1a ve 6a sayfalarında Milli Kütüphanenin mührü bulunmaktadır.

XL. Ankara Milli Ktp., 26 Hk 765 (MK[6])

Başı (1a) Ḳamusınuñ Ḫālıḳıdur Kirdigār
Ḳamu anuñ emri-le oldı āşikār

Sonu (51b) Ḫayr-ıla_olsun dünyā vü 'uḳbīde şād
Ki'Ahmedīyi ḫayr-ıla eyleye yād

124 yk., 19 st. Nüshanın yazısı için kötü bir nesih hattı denilebilir. Cilt kapağına çiçekli kâğıt yapıştırılmıştır. Kenarları ve çevresindeki par-

---

* Milli Kütüphaneye ait olan bu eserin fiziksel ölçüleri ve cilt bilgisi Milli Kütüphane dijital sisteminden alınmıştır.

çalardan kahverengi deri cilt olduğu tahmin edilmektedir. Çiçekli kâğıdın üzerinde şemse kabartma izi vardır.

Sayfalar iki sütun hâlindedir, etrafına iki kat kırmızı cedvel çekilmiştir. Başlıklar yeşil mürekkeple yazılmış, başlıkların harekeleri kırmızı mürekkeple konulmuştur.

Başı eksiktir. Eser 6. varakla başlamaktadır. Burada yer alan ilk beyit mesnevide "İ'tirāz-ı Ḫıżr" bölümünün başlarıdır. Ayrıca bazı sayfalar karışmıştır.

Eserin sonunda temmet kaydından önce diğer nüshalarda olmayan sadece İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 166 nüshasında bulunan, ancak orada da bittiği son sayfadan sonra rik'a hattıyla muhtemelen bir müstensih tarafından yazılmış olan şu beyit vardır:

Oḳıyanı diñleyeni éy kerīm
Raḥmetüñle yarlıġaġıl éy raḥīm*

Eserin sonunda bir temmet kaydı vardır; ancak hangi tarihte yazıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır:

"Ḥurrire ve temmet bi-'avni'llāhi Te'ālā ve ḥüsni tevfīḳihī 'alā yedi'l-abdi'ż-żaīf Hamdan aṣleḥa'llāhu şe'nehū ve tarīḳahū el-ḫaṭīb bi-medīneti Şeyḫi'l-Ḥadīd el-ma'mūre aḥsena'llāhu li-vālideyhi ve lehū ve li-cemī'i'l-müslimīn … (?)"**

* Bu beyit, İstanbul Üniversitesi, T 166 numarada kayıtlı nüsha ile aynıdır. T 166 numaralı nüsha, metnin bittiği son sayfadan sonra rik'a hattıyla yazılmış ve metne son verilmiştir.

** Bu kayıtta geçen "Şeyhü'l-Hadîd" ibaresini okumama yardımcı olan Yazma Eserler Kurumu uzmanlarından Dr. Göker İnan'a teşekkür ederim.

AHMEDÎ

14. yüzyılın meşhur şairlerinden olan Ahmedî'nin hayatı hakkında çeşitli kaynaklardan derlenen bilgiler yetersiz ve tutarsızdır. Çünkü kaynakların çoğunda parça parça bilgiler yer almakta, bazen de şaire dair verilen bilgiler birbirleriyle çelişmektedir. Şuara tezkirelerindeki şairleri tanıtmaya yönelik açıklamalar, bu türün kendine has yapısı sebebiyle oldukça sınırlı ve bu eserler çoğunlukla birbirini tekrar eder mahiyette olduğundan şairin hayatına dair elde edebildiğimiz bilgiler oldukça kısıtlıdır. Şaire dair bibliyografik kaynaklarda yer alan bilgiler de yetersiz ve daha çok birbirinin benzeri mahiyettedir. Tezkirelerde anlatılanlar da çoğunlukla bu kaynaklardan alınmıştır ve şairin hayatına dair esaslı bir mâlûmat içermemektedir. Bu sebeplerden ötürü de özellikle nereli olduğu konusu ihtilâflıdır. Kaç yılında dünyaya geldiğine, ilk tahsilini nasıl yaptığına dair bilgiler de yeterli değildir.

Ahmedî mahlasını kullanan şairin ismine dair *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik* ve şuara tezkirelerinde herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak bazı kaynaklarda şairin ismi Tâceddîn İbrâhîm bin Hızır olarak geçmektedir. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*'da *Hayretü'l-Ukalâ* isimli Türkçe kasideyi Ahmedî'ye nispet ederken yazarın künyesini Mevlânâ Tâceddîn İbrahim el-Ahmedî olarak verir.[1] Bursalı Mehmed Tâhir de *Osmanlı Müellifleri*'nde Ahmedî başlığının altında yazarın ismini parantez içinde "Tâceddîn İbrâhîm bin Hızır"[2] olarak belirtir.[3]

Fuad Köprülü *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Ahmedî" maddesinde şairin asıl adının Tâceddîn İbrâhîm bin Hızır olduğunu belirttikten sonra künyesindeki Tâceddin isminin bir lakap olduğunu şu şekilde ifade eder: "Esasen İslâm adları ve lakabları hakkında tetkikatta bulunanlar pek iyi bilirler ki hemen pek az istisna ile İbrahim ismine Taceddin, Mehmed ismine Muhiddin, Ali ismine Alâeddin, Yusuf ismine Sinaneddin, Hüseyin ismine Hüsameddin, Mahmud ismine Bedreddin v.s. lâkapları ilâve olunur. Bundan dolayı şairimizin asıl isminin İbrāhīm olduğu için Tāc al-Dīn lakabını

1 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 4150, vr. 198a.

2 Bursalı Mehmed Tâhir b. Rifat Bey, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, Matbaa-i Amire, İstanbul 1334, s. 73.

3 *İskendernâme*'nin Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail (nr. 294) nüshasının numarasız olan ilk yaprağında da yazarın ismi sayfanın üstünde "Ahmedî/Tâceddîn İbrâhîm bin Hızır" şeklinde yazılmıştır (Süleymaniye Ktp. Lala İsmail, nr. 294, numarasız ilk yaprak).

aldığını, Ahmedî mahlasını da şairliğe başladıktan sonra kullandığını emniyetle söyleyebiliriz."[1]

Hayatının İlk Yılları

Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ne zaman doğduğuna dair ipucu elde edebileceğimiz tek kaynak, Edirneli Mehmed Mecdî Efendi'nin, Taşköprülüzâde Ahmed Efendi'nin *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* adlı Arapça bibliyografya eserinden genişleterek yaptığı *Tercüme-i Şakâ'ik* veya *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik* isimleriyle anılan kitabıdır. Mecdî, Taşköprülüzâde'nin Ahmedî hakkında verdiği bilgileri birtakım teferruatlar ekleyerek zenginleştirir ve eserine *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de olmayan bazı ilâveler yapar. Meselâ Ahmedî'nin Mısır'da bulunduğu sırada arkadaşlarıyla birlikte başından geçen olayı daha ayrıntılı şekilde anlatır. Timur'la arasında geçtiği rivayet edilen hamam hikayesinin sonunda da Ahmedî'nin Timur'a verdiği cevabı daha cüretkâr bir şekilde nakleder. Ancak Taşköprülüzâde'den asıl farklılığı biyografinin sonuna "Tezyîl" başlığıyla yaptığı ilâvelerdir. Bu ilâvede İbn Arabşah'ın *Ukûdu'n-Nasîha*[2] isimli eserini kaynak gösteren müellifin Ahmedî hakkında ilâve ettiği bilgiler arasında doğum tarihini belirlemeye yarayacak bir bilgi vardır.

Mecdî, "Tezyîl" şeklinde bir ara başlık koyduğu bu kısımda Ahmedî hakkında şu bilgileri sıralar: "Mevlânâ İbn Arabşâh, Mevlânâ Ahmedî'yi *Ukûdu'n-Nasîha* isimli kitabında vasf edip onun hakkında şöyle söz açtı ki: Mübârek kelimeleri lezzette İbn Nübâte'nin[3] kelimelerine eşit ve benzer olup neşesi tam bir zarâfet üzereydi. *İskendernâme* isimli kitabından başka güzide telifleri de vardır. Meselâ *Kasîde-i Sarsarî* ki alfabe harfleri sayısınca yirmi dokuz beyittir. Her beyti eksiksiz hece harflerinin tümünü içermektedir. O kasideyi faydalı araştırmalar ve övgüye değer tetkiklerle şerh eyledi. Hicret-i nebeviyyeden 815 senesinin sonlarında

---

1 M. Fuad Köprülü, "Ahmedî", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1950, s. 216. Günay Kut da *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Ahmedî" maddesinde "Asıl adı İbrâhim, lakabı Tâceddin, babasının adı Hızır'dır." şeklinde Tâceddin isminin lakap olduğunu belirten bir açıklama yapar (Günay Kut, "Ahmedî", *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 165-167).

2 *Ukûdu'n-Nasîha* isimli eserin Almanya Gotha Kütüphanesinde bulunduğu bilgisi şu katalogda yer almaktadır: Dr. Wilhelm Pertsch, *Arabischen Handschriften Herzoglighen Bibliothek Zu Gotha*, s. 168, Demirbaş no: arab.1562, 2; Stz. katalogdaki 96. yazma (168. sayfada yazmanın demirbaş numaraları verildikten sonra 171. sayfada yazma içindeki 13. risâlede yer alan bu esere dair bilgi vardır).

3 İbn Nübâte el-Hatîb, Hamdânîler döneminin ünlü hatibinin ismidir.

seksen yaşını geçmiş iken Amasya'da vefat eyledi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun."[1]

Ahmedî'nin ölüm tarihinini veren bir diğer kaynak da *Keşfü'z-Zünûn*'dur. Kâtib Çelebi eserinde Ahmedî'nin eserlerinin adı geçtiği bahislerde beş yerde şairin ölüm tarihinin 815 olduğunu tekrarlamaktadır. Sadece *Hayretü'l-Ukalâ* isimli esere yer verdiği bölümde (198a) ölüm tarihini vermez ve şair için el-Germiyânî tanımını kullanmaz, ama burada da şairin adının Tâceddîn bin İbrâhîm olduğunu belirtir.[2] Kâtib Çelebi'de şairin ölüm tarihi ve el-Germiyânî nispeti sürekli tekrarlanmaktadır ama nerede öldüğüne dair bir bilgi verilmez. Şairin bu tarihte yani hicrî 815 (m. 1413) senesinin sonlarında 80 yaşını geçmiş olduğu hâlde vefat ettiğini bildiren sadece Mecdî'dir. Daha sonra Bursalı Mehmed Tâhir de *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde 815 senesinde Amasya'da öbür âleme göçtüğünü ifade eder.[3] Ancak orada da yaşına dair bir bilgi vermez. Bu durumda doğum tarihini tespit etmeye yarayacak bilgiyi veren Mecdî'nin bu bilgisine göre hesaplama yapıldığında yaklaşık olarak hicrî 734 (m. 1333-34) civarında doğmuş olmalıdır.

Şaire yer veren kaynaklar, hakkında bilgi vermeye genellikle ihtilâflı olan memleketiyle başlarlar. *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de, Sehî Bey (*Heşt Behişt*), Latîfî, Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi tezkirelerinde şairi anlatmaya nereli olduğuyla başlanır. Ancak bu konuda adı geçen eserler birbirlerinden ayrılır. *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de, *Mecelletü'n-Nisâb*'da, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*'de, *Meşâirü'ş-Şu'arâ*'da (Âşık Çelebi) ve *Keşfü'z-Zünûn*'da şair Germiyan'a nispet edilirken, Latîfî ve Gelibolulu Âlî'de Sivaslı olduğu yazılıdır. Gelibolulu Âlî "Sivas vilâyetinden idügine şüphe yokdur." diyerek kesin bir ifade kullanır.[4] Kınalızâde Hasan Çelebi ise "Latîfî tezkiresinde

---

1 Mecdî el-Edirnevî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, Süleymaniye Ktp., Pertevniyal, nr. 858, vr. 74a
Fuad Köprülü, *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Ahmedî" maddesinde "1412'de yaşı sekseni geçtiği sırada öldüğünü söyleyen Taşköprü-zâde'ye inanırsak, onun 735'den evvel doğduğuna hükmetmek icap ediyor." (Köprülü, "Ahmedî", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, s. 216.) diyerek Ahmedî hakkındaki bu bilgiyi veren kaynak olarak Taşköprülüzâde'yi gösterir. Oysa Taşköprülüzâde'nin *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'sinde böyle bir bilgi yoktur. Şair hakkındaki bu mâlûmatı veren, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik* müellifi Mecdî'dir.

2 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, vr. 46a, 171a-b, 221a, 278a, 361b ve 440b.

3 Bursalı Mehmed Tâhir Rifat Bey, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 73.

4 Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, haz. Prof. Dr. Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s. 96; Müstakimzâde Süleymân Sa'deddîn, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 89a; Mecdî el-Edirnevî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, vr. 72b; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, vr. 46a,171a-b, 221a, 278a, 361b ve 440b; Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, haz. Rıdvan Canım, AKM Başkanlığı, Ankara 2000, s. 162-165; Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, AKM Yayını, Ankara 1994).

Sivasdandır demiş lâkin merhûm Taşköprîzâde *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de Sultân Murâd Han Gâzî devrinde geçen ulemâdan yazup aslı Germiyandandır demiş."[1] ifadesiyle iki kaynağa da atıfta bulunur. Hasan Çelebi, bu anlatımında Taşköprülüzâde'nin *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de Ahmedî'ye Sultan Murad Han Gazi devrinde geçen âlimler arasında yer verdiğini söylerken yanılmaktadır. Çünkü hem *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de hem de *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*'de Ahmedî'nin yer aldığı tabaka, Yıldırım Bayezid devrindeki âlimlerin anlatıldığı dördüncü tabakadır. Kınalızâde burada kitap, bölüm bilgisini yanlış vermiştir.

Şairin memleketinin neresi olduğuna dair bir diğer yorum, *Eslâf* yazarı Fâik Reşad'a aittir. Fâik Reşad *Eslâf*'ta "Osmanlı şiirinin kurucularından sayılan bu zat Hicrî VII. asır başlarında Amasya'dan zuhûr etmiştir." diyerek bazı fazıl kimselerden gerekli ilimleri talim ettikten sonra daha yüksek ilimleri tahsil için Mısır'a gittiğini belirtir.[2] Bursalı Mehmed Tâhir, Ahmedî maddesinin başlangıcında verdiği dipnotta "*Tezkire-i Latîfî*'de Sivaslı olduğu yazılıysa da *Eslâf*'ın naklettiği gibi Amasyalıdır." diyerek Fâik Reşad'ın bu görüşüne katılmaktadır.[3] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kütahya'da vefat ettiğinden Germiyanlı olduğu iddiasının daha kuvvetli olduğunu düşünmekle birlikte Uşak'ın Sivaslı köyünden olabileceği ihtimalini de ileri sürer. Ona göre Sivaslı olduğuna dair rivayetler buna dayanıyor olabilir.[4]

Kaynak eserlerde şairin doğum yeri konusundaki bu ihtilâflar sebebiyle ilk eğitimini nerede ve kimlerden aldığı belirsizdir. Taşköprülüzâde, *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de "Âlim, fâzıl, kâmil, Mevlâ Ahmedî'nin aslı Germiyan vilâyetindendir. Devrinin ilimlerini memleketinde okudu. Sonra Kahire'ye gitti."[5] demektedir. Taşköprülüzâde dışında da sadece onun tercümesini yapan Mecdî, "Aslı vilâyet-i Germiyandandır. Çağdaşı olduğu fazilet sahibi kimselerden ders aldıktan ve bütün melekeleri öğrendikten sonra Mısır

---

1 Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Esad Efendi, nr. 3869, vr. 48a.

2 Fâik Reşâd, *Eslâf*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1312, s. 46.

3 Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 73.
Fuad Köprülü, *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki Ahmedî maddesinde "*Osmanlı Müellifleri*'nde -galiba İbn Arabşâh'a istinaden, Amasya'da öldüğü düşünülerek- Amasyalı olduğu kaydolunur." demektedir. Oysa Bursalı Mehmed Tâhir, *Eslâf*'ın naklettiği gibi diyerek bu bilgiyi *Eslâf*'tan aldığını açıkça belirtmektedir. Belki Fâik Reşad, İbn Arabşah veya *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*'de ondan alıntı yapan Mecdî'yi kaynak alarak böyle bir fikre ulaşmıştır. *Eslâf*'ta bir kaynak adı verilmediği için de bu bilgiye şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Kütahya Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s. 217.

5 Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, s. 96.

diyarına gitti."[1] diyerek şairin ilk eğitim dönemleri hakkında kısaca bilgi verir. Bunun dışındaki kaynaklarda hayatının bu evresine ait açıklayıcı bilgiler bulunmamaktadır.

Eğitimi

Şairden söz eden bütün kaynakların üzerinde birleştikleri tek nokta, bilgisini arttırmak amacıyla Mısır'a gitmesidir. Kaynaklar Mısır'a gittiği konusunda hemfikirdir. Âşık Çelebi ve Kınalızâde tezkirelerine göre[2] "Mısır'da Şeyh Ekmeleddin'den"[3] ders almıştır. *Kınalızâde Tezkiresi*'nde Şeyh Ekmel'in *Hidâye* şârihi olduğu da belirtilmektedir.[4] Bu konuda kaynaklarda verilen bilgilere göre Ahmedî, Mısır'da eğitim gördüğü sırada Molla Fenârî[5] ve Hacı Paşa[6] ile arkadaşlık yapmıştır. Âşık Çelebi ve Kınalızâde

1 Mecdî el-Edirnevî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, vr. 72b.

2 Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şu'arâ*, haz. Prof. Dr. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 312-313.

3 Şeyh Ekmeleddin Babertî, memleketi Bayburt'a nispetle Bâbertî olarak anılan tanınmış Hanefî fakihidir. Ekmeleddin Bâbertî aralarında Seyyid Şerif el-Cürcânî, Molla Fenârî ve Bedreddin Simâvî gibi tanınmış âlimlerin de bulunduğu birçok talebe yetiştirmiştir. Kırkı aşkın eseri bulunmaktadır. *el-Hidâye* şârihi olarak da tanınmaktadır. e*l-İnâye* isimli eseri, Merginânî'nin meşhur eseri *el-Hidâye*'nin önemli şerhlerinden biri olarak anılmaktadır. (Arif Aytekin, "Bâbertî", *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, s. 337-338.)

4 Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, vr. 48a.

5 Osmanlı âlimlerinden Molla Fenârî, Seyyid Şerif el-Cürcânî ile birlikte gittiği Kahire'de Başta Ekmeleddin Bâbertî olmak üzere çeşitli âlimlerden şer'î ilimleri tahsil etmiştir. Bâbertî'den icâzet aldıktan sonra Bursa'ya dönmüş; burada Yıldırım Bayezid tarafından Manastır Medresesi Müderrisliği ve 795/1393'te Bursa kadılığı ile görevlendirilmiştir. Çelebi Mehmed devrinde, 818/1415 yılında ikinci defa Bursa kadılığına getirilmiştir. II. Murad tarafından 828/1425'te müftülük vazifesine tayin edilmiştir. 1 Receb 834 (15 Mart 1431) tarihinde Bursa'da vefat etmiştir. Öğrencileri arasında oğlu Mehmed Şah Fenârî, Şehabeddin İbn Arabşâh, Kadızâde Rûmî, Kutbüddinzâde İznikî, Kâfiyeci, Emîr Sultan, Molla Yegân ve İbn Hacer el-Askalânî gibi âlimler bulunmaktadır. Molla Fenârî, Osmanlı Devleti'nde tasavvufa ilgi duyan ilmiye mensuplarının önde gelenlerindendir. Tasavvufî düşüncelerinin şekillenmesinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tesiri vardır ve İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen Ekberiyye mektebinin görüşlerini Anadolu'da temsil eden âlimler arasında yer almaktadır. Babasından Sadreddin Konevî'nin *Miftâhu'l-Gayb*'ını okumuş, daha sonra bu eseri şerh etmiştir. Fenârî ayrıca hem *Miftâhu'l-Gayb*'ı hem de İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem*'ini okutmuştur. Diğer taraftan Fahreddin er-Râzî ekolüne bağlı olup Râzî'nin geliştirdiği İbn Sînâcı sistemin Osmanlı geleneğine taşınmasında önemli bir rol oynamıştır. Gerek devlet erkânının gerekse halkın saygı gösterdiği Molla Fenârî maddî durumu iyi olmasına rağmen sade bir hayat yaşamış, geçimini sağlamak için ipekçilikle meşgul olmuştur. Taşköprizâde, Fenârî'nin vefat ettiğinde 10.000 ciltlik bir kütüphane bıraktığına dair bir rivayet kaydeder. (İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî", *DİA*, c. 30, İstanbul 2005, s. 245-247.)

6 Hacı Paşa, Anadolu'nun İbn Sînâ'sı diye anılan hekim, kelâm âlimi ve müfessirdir. Anadolu'dan okumak için Mısır'a gelen Molla Fenârî, Şair Ahmedî, Bedreddin Simâvî ve Müeyyed b. Abdülmü'min gibi kişilerle yakınlık kurduğu Taşköprîzâde'nin *Şakâik*'inde kaydedilmektedir. Kahire'de öğrenciliği sırasında tutulduğu ağır bir hastalık Hacı Paşa'yı tıpla meşgul olmaya sevketmiştir. Onun tıp mesleğine yönelmesinde, öğrenciliği sırasında yardımını gördüğü Aydınoğlu Îsâ Bey'in teşviklerinin de etkili olduğu söylenebilir. 1332'de Birgi'yi ziyaret eden İbn Battûta, Aydınoğlu Mehmed Bey'in bir Yahudi tabibine gösterdiği büyük itibarın saray erkânıyla Müslüman âlimleri rahatsız ettiğini haber verdiğine göre (Rihle, s. 302), ilme ve özellikle tıbba büyük önem vermiş bir hânedanın mensubu olarak Îsâ

Hasan Çelebi, Hacı Paşa'nın tıp ilminde telif olunan *Kitâb-ı Şifâ*'nın müellifi olduğunu söylerler. Hatta orada birlikte yaşamış oldukları bir olayı Taşköprülüzâde, Mecdî, Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi ufak tefek bazı değişikliklerle anlatırlar.

Bu hikâye en sade hâliyle *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de şu şekilde anlatılmaktadır. Kahire'de Ahmedî, Molla Fenârî ve fâzıl Hacı Paşa tasavvuf şeylerinden birinin makamına beraberce girdiler. Şeyh onlara bakıp Ahmedî'ye, "Çok yazık! Ömrünü şiir yolunda harcayacaksın." dedi. Hacı Paşa'ya dönüp "Sen ömrünü tıp uğrunda harcayacaksın." dedi. Molla Fenârî'ye ise, "Sen de Rabbânî bir âlim olacaksın." dedi. Her biri de onun dediği gibi oldu. Ahmedî memleketine döndükten sonra Germiyanoğlu Beyi ile arkadaş oldu ve onun hocalığını yaptı. Bey şiire çok merak salmıştı. Daha sonra Sultan Bayezid Han'ın oğlu Süleyman ile arkadaşlık etti. Onun çok yakınında oldu ve bu sayede büyük şöhret ve sınırsız görkeme kavuştu. *İskendernâme* adlı eseri ile çok sayıda kaside ve şiirini onun için yazdı."[1] Bu olay Mecdî, Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Fâik Reşad tarafından, yazarların kendine has üslûpları, yaptıkları ufak tefek değişiklikler ve abartılı anlatımlarla eserlerinde hikâye edilir.[2]

Aydınoğulları Beyliği Dönemi

Ahmedî, Mısır'daki tahsilini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönmüştür. Şairin Anadolu'ya döndükten sonra bir ara Aydınoğulları'na intisap ettiği ona ait olan bazı eserlerin bulunması ve incelenmesiyle anlaşılmıştır. Aydınoğlu Îsâ Bey'in oğlu Hamza Bey için kaleme aldığı *Mirkâtü'l-Edeb*, *Mi'yârü'l-Edeb* ve *Mîzânü'l-Edeb* isimli eserler, şairin bu hükümdarın himaye ve teşvik ettiği şairlerden biri olduğunu göstermektedir. Ancak Ahmedî'nin bu hükümdarın yanında hangi senelerde ve ne kadar zaman

---

Bey'in bu teşviki o günkü şartların bir gereğiydi. Hacı Paşa, Mısır'da bir müddet hekimlik yaptıktan sonra Anadolu'ya geri dönmüştür. Bu gelişin sebebi, Anadolu'daki ilk görev yeri olan Ayasuluk'ta (Selçuk) yazdığı ve Aydınoğlu Îsâ Bey'e ithaf ettiği *Şerhu Tavâli'i'l-Envâr* ve *Şifâu'l-Eskâm* adlı kitaplarının mukaddimelerindeki ifadelerinden anlaşıldığına göre hâmisinden aldığı davettir. Bu davet üzerine Aydın iline giden Celâleddin Hızır, Îsâ Bey tarafından Ayasuluk kadılığına tayin edilmiştir. Daha çok tıp sahasındaki eserleriyle tanınan Hacı Paşa'nın *Şifâu'l-Eskâm ve Devâu'l-Âlâm* isimli eseri *Şifâ-yı Hacı Paşa* ve *Kânûn-ı Hacı Paşa* isimleriyle de tanınmaktadır. Aydın ilinde yazdığı tıp konusundaki bu en önemli eseri, Anadolu Türk hekimleri arasında büyük ün yapmıştır. (Cemil Akpınar, "Hacı Paşa", *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 492-496.)

1 Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, s. 96.

2 Mecdî el-Edirnevî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, vr. 72b; Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şu'arâ*, s. 312-313; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, vr. 48a.

zarfında bulunduğu meçhuldür. Şairin Aydınoğullarına intisabının Germiyanoğulları'ndan önce mi sonra mı olduğu da belirsizdir.

Ahmedî hakkında bilgi veren eski kaynaklarda Aydınoğlu Îsâ Bey'in oğlu Hamza Bey için yazdığı bu eserlerden sadece *Mirkâtü'l-Edeb*'e dair bir bilgi bulunmaktadır. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*'da bu eseri "Farsça lügatlerden muhtasar (kısaltılmış şekilde), Ahmedî'nin manzum eserlerinden" şeklinde tanıtmaktadır.[1] Bu eserle ilgili bilinenler uzun zaman sadece bundan ibaret kalmıştır. Arapça-Farsça manzum lügat şeklindeki bu eserin Nihad Çetin tarafından ilim âlemine tanıtılmasından sonra[2] şaire ait bu eserler, hayatı ve Aydınoğullarına intisabıyla ilgili önemli bilgiler ortaya çıkmıştır.

Ahmedî'nin ölümünden yirmi yıl sonra, hicrî 835 tarihinde istinsah edilen ve şaire ait eserleri ihtiva eden mecmua şeklindeki bu eseri bizim için önemli hâle getiren, içinde bulunan *Mirkâtü'l-Edeb*'de şairin Aydınoğullarıyla bağını ortaya koyan ifadeler bulunmasıdır. Şair, *Mirkâtü'l-Edeb*'in Farsça kaleme aldığı mukaddimesinde Îsâ Bey'in adını zikrettikten sonra gelenek olduğu üzere Allah'ın ömrünü uzatması, şanını yüceltmesi ve işlerini kolaylaştırması için hâmisine dua eder. Daha sonra da övgüler sıralayarak ekâbir sülâlesinden diye tanıttığı Hamza Bey'in ismini anar.[3]

Âlim, şair ve sanatkârları himaye eden aydın bir hükümdar olan Îsâ Bey, oğlunun eğitimine önem verdiğinden Ahmedî'den bu eserleri yazmasını istemiş olmalıdır. *Mirkâtü'l-Edeb*'in mukaddimesinde şair, "Ma'rifet-i lugat-i 'Arab mirkât-ı ilm-i edebest"[4] diyerek adeta tâbi olduğu hükümdarın ve bulunduğu çevrenin eğitim ve kültüre verdiği önemi yansıtmaktadır.

Şairin burada geçirdiği devreye dair tahminlerde bulunmak için Aydınoğulları tarihi hakkında da bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Ahmedî'nin eserini ithaf ettiği Aydınoğlu Fahreddin Îsâ Bey, Aydınoğlu Mehmed Bey'in beşinci ve en küçük oğludur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* isimli eserinde 1365'ten

1 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, vr. 440b.

2 Nihat M. Çetin, "Ahmedî'nin Bilinmeyen Birkaç Eseri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Eylül 1950-Mart 1961, s. 105.
Bu eseri inceleyerek ilim âlemine tanıtan Nihat Çetin makalesinde, Kâtib Çelebi'nin bu eserden bahsettikten sonra verdiği başlangıç örneği ile Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan nüshadaki başlayışın birbirine uymadığını; ancak kendi görüşüne göre bunun eserin müellif tarafından tekrar kaleme alınması esnasında yaptığı ilâveler veya çıkartmalardan kaynaklandığını ileri sürmektedir.

3 *Mecmua*, Süleymaniye Ktp., Mikrofilm Koleksiyonu, nr. 1309-004, vr. 74b-75a.

4 Arap dil bilgisi, edep ilminin merdivenidir (veya basamağıdır).

evvel tahta çıktığını, vefat tarihinin belli olmadığını, Ankara muharebesinden evvel vefat ettiğinin anlaşıldığını söyler:

"Hükümdarlığı müddeti otuz seneden ziyadedir. Yıldırım Bayezid, Aydınoğulları himayesinde olan eski Filadelfiya, yani Alaşehir'i 1390 yılında alınca Aydınoğlu İsa Bey gelip saygı göstermiştir. Memleketleri Osmanlılara geçmiş, hutbe ve sikke Bayezid adına olmuş, İsa Bey Ayasuluk'tan Tire'ye nakl edilmiştir. Bayezid, İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun'u nikahla almıştır.

İsa Bey âlim olup ilim erbabının hangi din ve mezhepte olursa olsun hâmisi idi. Zamanında fikrî faaliyet ziyadedir. Ayaslug, Yani Selçuk'da yaptırmış olduğu 776 Şaban 1377 Ocak tarihli güzel bir cami vardır. Meşhur Tabip Hacı Paşa (Hızır bin Ali) İsa Bey'in yanında bulunarak *Şifâü'l-Eskâm ve Devâü'l-Âlâm* isimli eserini 783 h. /1381 m.de Ayaslug'da tamamlayarak İsa Bey'e ithaf etmiştir. Hacı Paşa'nın bundan başka diğer tıbbî eserleri de vardır. Melburg Üniversitesi kütüphanesinde müteveffa Süshaym'ın kitapları arasında *Husrev ü Şirin* tercümesi vardır. Bu tercüme Yakup bin Mehmed tarafından 769 h./1367 m.de Aydın oğlu İsa Bey'e ithaf edilmiştir. Bizans vekayiini yazan Dukas'ın babası yüksek bir âlim olup Bizanstan kaçarak İsa Bey'in yanına gelip himayesine sığındığını ve İsa Bey tarafından kabul olunarak pek çok lutuflarda bulunulduğunu bizzat oğlu Dukas beyan etmektedir."[1]

Şairin âlim ve edebiyatçılara değer veren bu Türk beyinin yanında hangi yıllarda bulunduğu belirsizdir. Fakat Mısır'da birlikte eğitim aldıkları arkadaşı Hacı Paşa'nın da Îsâ Bey tarafından himaye edilmesi ve rağbet görmesi, hatta yazmış olduğu tıbba dair eseri ona ithaf etmesi, iki arkadaşın Mısır dönüşünde aşağı yukarı aynı zamanlarda bu beylik sahasında birlikte bulunmaları ihtimalini akla getirmektedir. Dolayısıyla Hacı Paşa'nın eserini kaleme aldığı 783/1381 yılı civarında Ahmedî'nin de bu sahada bulunmuş olması muhtemeldir. Belki de ilme hususi önem veren bu beyden gördüğü iltifat üzerine yazdığı eseri ona ithaf eden Hacı Paşa'nın arkadaşını bu hükümdarla tanıştırmış olması ve onun edebî çevresine girmesine aracılık etmesi de bir olasılıktır.

---

1 Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969, s. 112-113.

Germiyan Beyliğine İntisâbı

Şairin Osmanoğullarına intisap etmeden önce bir müddet bağlandığı bir beylik daha bulunmaktadır. Bu beylik, Germiyanoğulları Beyliği'dir. Ahmedî'nin, Germiyan Beyi Süleyman Şah zamanında bir müddet bu beyliğin sahasında bulunduğuna dair tarihî kaynaklarda bilgi verilmektedir. Taşköprülüzâde *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de "Mevlâ Ahmedî memleketine döndükten sonra Germiyanoğlu Beyi ile arkadaş oldu ve onun hocalığını yaptı. Bey şiire çok merak salmıştı.""[1] diyerek şairin Mısır dönüşünde Germiyanoğlu beyinin yanında bulunduğuna ve bu beyin şiire büyük rağbet gösterdiğine işaret etmektedir. Mecdî de *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*'de "Mevlânâ Ahmedî, Mısır diyarından aslî vatanına ve bereketli doğum yerine döndükten sonra Germiyanoğluyla sohbet arkadaşlığı yaptı ve ona hoca oldu. Adı geçen, şiir ve beyitlere rağbet gösterdiğinden Mevlânâ Ahmedî de o semte hadden aşırı rağbet etti."[2] demektedir.

Ahmedî'nin Germiyanoğulları Beyliği sahasında bulunduğuna işaret eden bir başka kaynak da *Latîfî Tezkiresi*'dir. Latîfî'nin verdiği bilgilere göre Ahmedî "merhûm Murâd Han Gâzî devrinde Yıldırım Han'ın oğlu olan Mîr Süleymân'ın mâdihi ve vâsıfıdır. Bazı *Latîfî Tezkiresi* nüshalarına göre ise "Murâd Han Gâzî devrinde boy beylerinden olan Mîr Süleymân'ın mâdihi ve vâsıfıdır." *İskendernâme*'yi de onun adına kaleme almıştır.[3]

Ahmedî'nin Germiyan Beyinin himaye ettiği sanatçı, âlim ve edebiyatçılar arasında geçirdiği bu döneme dair tahminlerde bulunabilmek için beyliğin Süleyman Şah dönemine dair bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

Germiyan Beyi Süleyman Şah, Çağşadan Mehmed Bey'in oğludur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın verdiği bilgilere göre;

"Bazı kitabelerde ve tahrir defterlerinde Şah Çelebi diye tavsif edilmektedir. Babası Mehmed Bey'in 1363'ten evvel vefat etmesi üzerine Germiyan hükümdarı olmuştur. İlmi ve ulemayı himaye cihetinden Germiyan beylerinin büyüklerinden olup gerek onun gerekse oğlu Yakup Bey'in zamanlarında kültür cihetinden Kütahya Anadolu Beylikleri içinde birinci sınıfı işgal etmiştir. Karaman oğlunun saldırılarından kendisini korumak için kızını Osmanlı hükümdarı Murad Hüdavendigâr'ın oğlu Yıldırım Bayezid'le

1 Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, s. 96.
2 Mecdî el-Edirnevî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, vr. 73a.
3 Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ,* s. 162-165.

evlendirmeyi teklif edip, bu teklifi Sultan Murad tarafından kabul edilmiş, kızının çeyizi olmak üzere memleketin en güzel yerleri olan Kütahya, Tavşanlı, Simav, Eğrigöz (Emed) kasaba ve dolaylarını Osmanlılara terkedip kendisi 780 h./1378 m.de Kula kasabasına çekilmiştir. Sefîne-i Mevleviyye, Yıldırım'la evlendirdiği bu kızın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin oğlu Sultan Veled'in kızı Mutahhare hatundan doğmuş olabileceğini yazmaktadır. Süleyman Şah, 790 h./1388 m. tarihinden az evvel Kula'da vefat etmiş ve yerine oğlu II.Yakup Bey hükümdar olmuştur.

Süleyman Şah, ilim adamlarıyla ve ilmî eserlerle alâkadar olduğundan kendi zamanında Ahmedî, Şeyhî, Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, Ahmed-i Dâî gibi âlim ve şairler onun müdâvimi idiler. Şeyhoğlu, Süleyman Şah adına *Hurşidnâme*'yi manzum olarak kaleme almıştır. Bu manzumede Süleyman Şah mütevazi, mültefit ve anlayışlı olarak tasvir edilmektedir. Şeyhoğlu, Süleyman Şah'ın emriyle Farsça *Merzubânnâme*'yi Türkçe'ye çevirdiği gibi yine Süleyman Şah'ın arzusuyla *Kâbusnâme*'yi Farsça'dan Türkçe'ye tercüme etmiştir."[1]

Şair Şeyhoğlu Mustafa, *Hurşidnâme*'sini Süleyman Şah'a ithaf etmeye hazırladığı sırada onun vefat etmesiyle damadı olan Kütahya sancak beyi Yıldırım Bayezid'e takdim eylemiştir."[2]

Bu bilgilerden anlıyoruz ki Germiyanoğulları sarayında gelişmiş bir kültür ve edebiyat zevki bulunmaktadır. Germiyan Beyliği, birçok şairi teşvik ve himaye etmenin Anadolu'daki siyasî gücü elde etmek bakımından oldukça önemli olduğunu Osmanoğullarından önce keşfetmiş ve uygulamaya koymuş görünmektedir. Çünkü etrafına ilim adamları, sanatçılar ve edebiyatçılardan oluşan bir grubu toplamak, henüz hiçbir beyliğin ezici siyasî üstünlük kazanmadığı bir dönemde güç simgesiydi. Bir yandan topraklarını genişleterek güç kazanma ve diğer bütün beylikleri hâkimiyeti altında toplama arzusunda olan beylikler, diğer yandan da kurmayı hayal ettikleri büyük devletlerin ilmî, sanatsal ve edebî alt yapısını hazırlamaya

---

1 Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakayunlu Devletleri*, s. 45-46.
Uzunçarşılı, Ahmedî'nin de *İskendernâme*'yi Süleyman Şah adına manzum olarak kaleme aldığını, Süleyman Şah'ın ölümüyle buna *Âl-i Osmân* kısmını da ilâve ederek 792 Rebîülevvel (Şubat/Mart 1390) tarihinde tamamlayarak Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye ithaf ettiğini söyler. Ona göre Ahmedî, Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Yıldırım Bayezid'e intisap etmiştir. (Bkz. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakayunlu Devletleri*, s. 46.)

2 Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* c. 1, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 61.

çalışıyorlardı. Selçuklu Devleti gibi Fars kültürünün ve dilinin etkisinde kalmayan bu beyler, en iyi bildikleri ana dillerinde yani Türkçe yazan sanatçıları çevrelerine toplayarak siyasî güçlerini perçinlemeye çalışıyorlardı. Bu yüzden de Ahmedî'nin şanslı bir şair olduğu düşünülebilir. Üç farklı beyliğe intisap etmiş, gördüğü iltifatlar neticesinde farklı birçok eser kaleme almıştır. Çok sayıda eser vermesi, bu gördüğü himayeler çerçevesinde değerlendirilebilir.

Şairin hangi beyliğe ne zaman intisap ettiği konusundaki bilgiler sınırlıdır. Fakat hayatına dair ipuçlarını ve tarihî bilgileri incelediğimizde önce Aydınoğullarına, daha sonra Germiyan Beyliği'ne ve son olarak da Osmanlı'ya intisap ettiğini bir ihtimal olarak düşünebiliriz. Çünkü kaynaklara göre Ahmedî'nin Mısır'da birlikte okuduğu söylenen Hacı Paşa'yla aynı hükümdara hizmet etmesi, ikisinin eski yakınlıklarına binaen aynı zamanlarda bu hükümdarın çevresinde bulunmaları olasılığını akla getirmektedir.

Şairin önce Aydınoğullarına daha sonra Germiyan Beyliğine intisap olasılığını akla getiren bir başka sebep de beyliklerin gücüyle alâkalıdır. "Germiyan Beyliği, Yakup bin Alişir tarafından kurulmuştur. Yakup Bey'in beyliği Karamanoğulları Beyliği'nden sonra Anadolu'da en kuvvetli beylik idi. Aydınoğlu Mehmed Bey ise "ilk zamanlarda Germiyan ordusu subaşısı yani kumandanı idi. Yakup Bey takriben 705/1305'de Batı Anadolu'ya Ege Denizi'ne doğru hudutlarını genişletmek üzere kendi subaşısı yani ordu kumandanı Aydınoğlu Mehmed Bey'i sevkederek Birgi merkez olmak üzere İzmir ve havalisinin istilâsına teşebbüs etmiş ve bu suretle Aydınoğlu Mehmed Bey daha sonra o tarafta Aydınoğulları beyliğini kurmuştur."[1]

Bu bilgilerden görülmektedir ki Germiyan Beyliği hem siyasî bakımdan daha güçlüdür hem de bu gücünü artırmak için çevresinde etkili bir edebî muhit oluşturmayı başarmıştır. Saray çevresinde Ahmedî, Şeyhî, Ahmed-i Dâî, Şeyhoğlu Mustafa gibi şairlerin toplanmış olması, buna ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Dolayısıyla da Ahmedî, Germiyan sahasında şairlerin yoğun olarak toplandığı bu dönemde Germiyan Bey'i Süleyman Şah'ın maiyetinde bulunmuş, "Germiyan beyliğinin 1390 yılında Osmanlı memleketlerine ilhakıyla"[2] da Osmanoğulları hânedanına

1 Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakayunlu Devletleri*, s. 41-42.
2 Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakayunlu Devletleri*, s. 47.

intisap etmiş olabilir. Tabii bütün bunlar ipuçlarından yola çıkarak akla gelen ihtimallerdir. Yeni eserler ve belgelerin gün yüzüne çıkarılmasıyla belki daha kesin sonuçlara varmak mümkün olabilecektir.

Ahmedî'nin Germiyan Beyliği sahasındaki edebî muhitte bulunan şairler arasında adı geçen Şeyhoğlu Mustafa ile bağını gösteren *İskendernâme* içindeki bir bölümü bu sebeple dikkatle incelemek icap etmektedir. Ahmedî, mesnevisinde "*Der-Hasbihal-i Hişten ve İftihâr-ı Be-Fazl*" şeklinde bir başlıktan sonra kendisiyle övünmenin kötülüğünü vurgulayan şu beyitlerle önce Gülşehrî'ye ta'rizde bulunur:

Öginüp démez fülāne'ddīnvenüñ
Yāḫod ehl-i 'izzet ü temkīnvenüñ[1]

Kendüye ṭāvūsveş 'āşıḳ degül
Aña çün 'anḳādur ol lāyıḳ degül

Ben uluyam déyüben fikr eylemez
Adını her beytde ẕikr eylemez

Hīşten-bīnlik anuñ behri degül
Aḥmedīdür şükr Gülşehrī degül[2]

Şair, bu beyitlerle Gülşehrî'nin kendisiyle övünmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirerek övünüp "falancayım" dememek, kendine tavus gibi aşık olmamak, ben uluyum diye fikr etmemek ve adını her beyitte zikretmemek gerektiğini" ifade ettikten sonra Gülşehrî olmadığı, Ahmedî olduğu için şükreder.

Ahmedî bu beyitlerden sonra zamanın ileri gelenlerinden şikâyet ettiği "Der-Tarîz-i Ba'ẓı Ez-Ekābir-i Dehr" başlığını atar ve kendisine değer verilmeyişinden yakınır. "Gönlünün şeb-çerâğ şeklinde bir mücevher gibi olduğunu, ama sağlam olmayan (kör) gözün onu göremeyeceğini, kimsenin ne kişidir, neredendir diye sormadığını, zamanın ehlinde bakış (açısı) olmadığından bu mücevherin değerinin düştüğünü, çerçinin asla mücevherin değerini bilemeyeceğini, miskin attar dükkanında olduğunu, baytarın onun değerini anlayamayacağını, sözü candan, daha nazik biçimde söylese

1 Paris 309 numaralı nüshada fülāne'd-dīnvenüñ-temkīnvenüñ şeklinde yer alan bu ek, Şâzelî nüshasında fülāne'd-dīnven-temkīnven, Üniversite, Çelebi Abdullah ve Kemankeş nüshalarında ise fülâne'd-dīn benem-temkīn benem şeklindedir. (Bu ek ile ilgili detaylı dil bilgisi açıklamaları *İskendernâme* metin kısmında bu beytin dipnotunda verilmektedir.)

2 Paris, Turc 309, vr. 18b; Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 209b-210a, vr. 40a; Çelebi Abdullah, 271, vr. 16a; İÜ, TY 921, vr. 4a.

de onu az sayıda kişinin anlayabildiğini, çünkü halkın artık Yahudi tabiatlı olduğunu ve sözde Îsâ nefesli olmanın bir faydası olmadığını" söyleyerek zamanından şikâyetlerde bulunur. Bütün bu yakınmalarını nihayetinde Şeyhoğlu Mustafa'ya bağlar:

Ol ki Şeyḫoġlından ögrene maḳāl
Bile mi ne reng-ile söyler Kemāl

Her ki ayruḫlar sözini diñleye
Dédügin Selmānuñ ol ne añlaya[1]

Ahmedî bu sözleriyle İran sahası şairlerini yücelterek Şeyhoğlu'nu küçümsemektedir. Aynı zamanda da Şeyhoğlu'na itibar kazandıran ve değer veren kimselere ta'rizde bulunmaktadır. "Sözü Şeyhoğlu'ndan duyan, edebiyatı ondan öğrenen kimse meşhur İran şairlerini nasıl anlayabilir ki?" derken adeta Şeyhoğlu'nu edebiyatçı zannedenin edebiyattan haberi olamaz demektedir.

Şairi, zamanından şikâyetçi olduğu ve Şeyhoğlu Mustafa'yı küçük görüp aşağıladığı böyle bir bölüm yazmaya iten çeşitli sebepler olabilir. Şairin bir gönül kırıklığıyla böyle beyitler kaleme almasının arka planında iki şairin arasında bir anlaşmazlık, rekabet veya Ahmedî'nin zamanın ileri gelenlerinden beklediği ilgiyi görememesi ve Şeyhoğlu'na ondan daha fazla değer verilmesi olabilir. Şairin değersiz hâle düştüğünden yakındığı bu dönem Yıldırım Bayezid devri de olabilir. Kaynaklarda Süleyman Şah'ın Ahmedî'ye değer verdiği açıkça yazılıdır. Aynı bey, Şeyhoğlu'nu da himaye etmiş, Şeyhoğlu Mustafa onun adına *Hurşidnâme*'yi hazırlamış, ancak onun ölümü üzerine eserini Yıldırım Bayezid'e sunmuştur. Ahmedî'nin beklediği ilgiyi görememekten yakındığı devrenin Yıldırım Bayezid dönemi olması ihtimal dâhilindedir. Çünkü Ahmedî, *İskendernâme*'nin sonunda açıkça belirttiği üzere eserini hicrî 792 senesinde Rebîülevvel ayının başlarında (m. Şubat 1390) tamamlamıştır. Aynı tarihte Yıldırım Bayezid, Germiyan ve Aydınoğulları beyliklerini Osmanlı topraklarına ilhak etmiştir. Dolayısıyla Ahmedî'nin intisap ettiği iki beylik de Osmanoğulları bünyesine dâhil olmuştur. Ayrıca Süleyman Şah bu tarihten iki sene önce 790/1388'de ölmüştür. Kaynaklara baktığımızda Ahmedî ile Yıldırım Bayezid arasında bir yakınlık bulunduğuna dair varsayımdan öte kesin bir bilgiye rastlaya-

1 Paris, Turc 309, vr. 19a; Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 209b-210a, vr. 40a; İÜ, TY 921, vr. 4a; Çelebi Abdullah, 271, vr. 16b.

mıyoruz. Belki Ahmedî, Emîr Süleyman'ın himayesine girmeden önce ilgi göremediği bir dönem geçirmiştir. Bütün kaynakların ortak görüşü, şairin Yıldırım'ın oğlu Emîr Süleyman'a intisap ettiğidir. Ancak bunun ne zaman olduğu belirli değildir.

Ahmedî'den bahseden kaynaklardan birinde yer alan bir rivayet de *İskendernâme*'deki, devrinin ilgisizliğinden yakındığı bu beyitlerini destekleyecek mahiyettedir. Eğer *Latîfî Tezkiresi*'nde anlatılan bu hikâye nakledildiği şekildeyse *İskendernâme*'deki, şairin gönül kırgınlığını ifade eden beyitleriyle birebir örtüşmektedir. Şair, Şeyhoğlu'nun el üstünde tutulduğu bir dönemde hak ettiği ilgiyi göremediğinden, bu gücenikliğini sanatının kadrini bilen Emîr Süleyman'a sunduğu eserinde dile getirmiş olabilir.

Latîfî, tezkiresinde Ahmedî'nin Yıldırım Han'ın oğlu olan Emîr Süleyman'ın çevresinde toplanan şairlerden olduğunu ve *İskendernâme*'yi de onun adına kaleme aldığını söyledikten sonra şunları söyler: "Bu eserde zahirî, batinî ilimlerden öznel, nesnel, ilâhî, matematiğe dair teşbih ve temsil ile geometri ve astronomiden, yıldızlar ilmi ve hikmetten birçok mana ve bilgileri bir araya getirmiştir. Bütün fenler ve ilimlerin çeşitleri, türlerinden birçok bilim dalını kapsayan bilgisi vardır. Birçok ilmi etraflıca inceleyip araştırmış ilim sahibi bir kimse lâzımdır ki ne kadar ilim elde ettiğini anlasın." Ancak Latîfî Ahmedî'nin şiir vadisinde başarılı olmadığını düşünmektedir. "Zīrā nazmında ol ḳadar ẓerāfet ve elfāẓ u edāsında çendān letāfet yoktur." der. Daha sonra da adı geçen eserini tamamladıktan sonra o asrın ileri gelenlerine arz ettiğinde fazla beğenilmediğini söyler. Şairin devrindeki eli kalem tutan kimseler bu tarz şiirle yazılmış bir kitaptan bir pâkçe kasidenin daha uygun ve daha üstün olacağını söyleyerek ona laf atarlar. Şair bu can yakıcı ayıplamalardan yaralanıp kırılarak büyük bir elem ve teessüre kapılır ve bu kızgınlıkla kendisine bir hastalık musallat olur. Latîfî, şairin o dönemde şeyhü'ş-şuarâ merhum Şeyhî ile bir odayı paylaştıklarını ve teklifsizce dost olduklarını söyler. Şair başından geçenleri arkadaşına anlatır ve "Bu çeşit nazm ile böyle bir kitaptan bir hoşça kaside daha üstün idi." dediklerini nakleder. Şeyhî arkadaşının böyle hasta olup gücendiğini görünce Ahmedî namına uygun, sanatlı bir kaside yazar ve dostu Ahmedî o kasideyi alıp ileri gelen kimselerin huzuruna çıkar ve kasideyi sunar. İleri gelen kimseler kasideyi dikkatli bir biçimde incelerler ve görürler ki kasidenin beyitleri ile kitabın nazmının bir münasebeti, lafız ve

manada bir benzerlik yoktur. Tebessüm edip gülerek derler ki : "Mevlânâ Ahmedî eğer bu sunduğun kaside seninse o kitap senin değildir ve eğer kitap seninse kaside senin değildir." Aralarında pek büyük bir fark olmamasına rağmen iki söz sahibinin kelimelerini birbirinden fark edip ayırmışlardır. Latîfî ayrıca "Mîr Süleymân adına müretteb ü mükemmel dîvânı ve hadden mütecâviz kasâyid ü terâci'i ile eş'âr-ı bî-pâyânı vardur" der. Ahmedî'nin şiir üslûbunun Şeyhî'ye yakın, eskilerin vadisinde, Farsçadan tercüme, nasihat şeklinde ve alışılmadık (tuhaf) bir tarz olduğunu söyler.[1]

Bu hikâye eğer gerçekse şair himaye gördüğü dönemlerin arasında bir zaman beklediği ilgiye yeterince mazhar olamamış, hatta *İskendernâme*'nin değeri anlaşılmamıştır. Bu kırgınlığını da mesnevide bu şekilde dile getirmiş olabilir.

Timur'la Görüştüğüne Dair Rivayetler

1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki siyasî belirsizlik ve kargaşa ortamı, sadece devlet adamlarını değil halkı ve sanatçıları da derinden etkilemişti. Osmanoğullarının bu savaşta yenik düşmesi, daha önce onların hakimiyetine giren Anadolu beyliklerinin tekrar hırslanarak toprak ve güç elde etme arzularını kamçılamış, hem genel olarak beylikler sahasında hem de Osmanlı sahasında siyasî istikrarsızlık ve karmaşa hüküm sürmeye başlamıştı. Bu dönemde Osmanlı şehzadeleri arasındaki taht kavgası, Anadolu'daki bölünmüşlüğü daha da derinleştirir ve bu siyasî bunalım sanatçı ve edebiyatçılara da tesir eder. Bu dönemde gücün kaynağı belirsizdir ve bütün beylikler sahasında öncelikli olan siyasî hakimiyeti elde edebilmektir. Emîr Timur'un istediği de tam olarak budur zaten. Anadolu'daki bu parçalanmış coğrafyanın kendisine tam anlamıyla tâbi olabilmesi için ilk olarak Yıldırım'ın daha önce Anadolu beyliklerinden ele geçirdiği toprakları eski sahiplerine iade eder. Sonra da Osmanlı ülkesini Bayezid'in şehzadeleri arasında taksim ederek hepsini kendine tâbi hâle getirir.

Kaynaklarda anlatılanlara göre Ankara Savaşı'ndaki galibiyetin ardından İzmir kalesini ele geçirmek üzere Batı'ya doğru yola çıkan Timur, "Ankara önünde sekiz gün kaldıktan sonra Kütahya'ya gelmiş ve buradan hoşlanarak bir ay kadar oturmuştur. Timur Kütahya'da bulunurken Bursa'dan esir edilen Bayezid'in damadı Seyyid Mehmed Buhârî ve Molla Fenârî diye

1 Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ,* s. 162-165.

meşhur Şemseddin Mehmed ile Şemseddin Cezerî gibi üç büyük zatı getirmişlerdi."[1]

Timur'un Kütahya'da bulunduğu ve âlimlerle görüştüğü bu zamanda Ahmedî orada mıydı bilemiyoruz ama kaynaklarda Timur'la arasında geçen bir hamam hikâyesine yer verildiğine göre daha önce Germiyan Beyliği'ne intisap etmiş olan Ahmedî'nin, Ankara Savaşı yenilgisini izleyen günlerde Kütahya'da olma ihtimali bulunabilir. Bu olaylar sahiden gerçekleşmiş midir yoksa halk muhayyilesinin bir ürünü müdür, orası meçhul. Ancak gerçekleştiğini varsayarsak Ahmedî ile Timur arasında geçtiği rivayet edilen bu hamam fıkrası, en sade şekliyle *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de anlatılmaktadır. Bu hikâye *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, *Âşık Çelebi*, *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkireleri*, *Osmanlı Müellifleri*, *Eslâf* gibi eserlerde bazı ufak tefek değişiklikler, üslûp farklılıkları ve abartılarla defalarca tekrarlanmıştır. *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de olaylar şu şekilde anlatılmaktadır:

"Emîr Timur'un bu yöreye geldiğinde Ahmedî'yi yanına çağırdığı, onunla arkadaşlık etmeye ve onunla dost olmaya arzu duyduğu anlatılır. Anlatıldığına göre, bir gün Timur ile birlikte hamama girerler. Timur ona, "Şu anda hamamda yanımda bulunan herkese bir değer biç." der. Ahmedî kabul eder ve "Bu bin, şu şu kadar, şu da şu kadar eder." diyerek hamamdakilerin tamamına bir değer biçer. Emîr Timur sonunda, "Bana da bir değer biç." deyince, "Sen seksen dirhem edersin." diye cevap verir. Bunun üzerine Timur, "Adaletle hükmetmedin. Sadece peştemalim bu kadar eder." diye itiraz eder. Ahmedî ise, "Ben de zaten peştemale değer biçmiştim. Sen bir dirhem etmezsin." cevabını verir. Bu cevap Timur'un çok hoşuna gider ve güler. Ardından da hamamda bulunan bütün altın, gümüş alet ve edevatı ona hediye eder. Bu eşyalar gerçekten de çok fazlaydı."[2]

Bu hikâyenin son kısmı Mecdî'nin *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*'i ile Âşık Çelebi ve *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkireleri*nde biraz değiştirilip daha cüretkâr bir hâle getirilmiştir. Mecdî, "Emîr Timur, Ahmedî'ye:" Bu hususta adaletle kıymet biçmeyip benim kıymetimi bilmedin. Burada eksik söyledin. Yalnız benim izârım seksen akçeye değer." dediğinde Ahmedî'nin "Benim kıymetini söylediğim de senin üztündeki izârındır. Yoksa zât-ı şerîfin sultan çarşısında bir mangıra değmediği kesindir." şeklinde bir cevap verdiğini aktarır.

---

1 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* c. 1, s. 61.

2 Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, s. 96.

Bu fıkranın sonu Âşık Çelebi'de de Mecdî'ye benzer şekildedir. Âşık Çelebi'ye göre, Timur "Behey Ahmedî bu nasıl insafdır ki bana seksen akçe kıymet bağladın? Yalnız belimdeki futa (peştamal) seksen akçeye değer." deyince Ahmedî: "Benim de kıymete tuttuğum belindeki futadır yoksa sen iki pul etmezsin" der. Timur cevabı güzel bulur ve altın işlemeli kaftan ihsan eder."[1]

Eğer bu hikâye nakledildiği gibi doğruysa Ahmedî, Taşköprülüzâde'nin *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de anlattığı şekilde bir cevap belki vermiş olabilir. Çünkü bu cevap iki yönlü algılabilecek bir zekâ inceliği içerir. Bu cevap bir yandan iltifat bir yandan da yergi içeren bir espri anlayışına sahiptir. Çünkü sadece peştemale paha biçmekle bir yandan Timur gibi bir hükümdara "Sana paha biçmem mümkün değil" diyerek onu yüceltiyor görünmekte, öte yandan ise sözüne "Senin ancak peştemaline paha biçilebilir. Yoksa sen paha biçmeye değmeyecek değersiz bir adamsın." şeklinde yergi içeren bir mana yüklemektedir. Şair böyle bir kelime oyunu yapmak suretiyle belki mecburen tâbi olduğu Timur'a iltifat ediyor gibi davranarak Anadolu Türklerinde açtığı derin yaraların bilinçaltındaki tesiriyle bu iltifatın altına, söz sanatına aşina kişilerce algılanabilecek bir aşağılama yüklemiş olabilir. Ancak Mecdî ve Âşık Çelebi'de nakledildiği şekilde "Yoksa sen iki pul bile etmezsin" cevabını Timur gibi acımasız bir hükümdarın huzurunda fütursuzca söyleyip üstüne üstlük Timur tarafından ödüllendirilmesi pek akla yatkın gözükmemektedir.

Bir başka ihtimâl de böyle bir görüşmenin aslında hiç gerçekleşmemiş olması, bütün bunların halk muhayyilesinin hayal gücüne ve Anadolu halkının Timur'a duyduğu öfkeye dayanıyor olmasıdır.[2] Timur'un zulmü karşısında çaresiz kalan Türk halkı belki ona söylemek isteyip de söylemediklerini, içinde beslediği bütün olumsuz duyguları o zamanın eli kalem tutan aydın bir insanına böyle bir fıkra izafe ederek söylemek istemiş olabilir.

Bunların yanı sıra Ahmedî'nin Timur'a karşı beslediği olumsuz duyguların izleri eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Meselâ *İskendernâme*'nin

---

1 Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şu'arâ*, s. 312-313.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri* isimli eserinde şehrin şöhretli kimseleri arasında Ahmedî'ye de yer vermektedir. Burada Ahmedî ile Timur arasında geçtiği rivayet edilen bu hamam hikâyesi için "Demirlenk ile Ahmedî arasında geçen ve yanlış olarak Nasreddin Hocaya isnad olunan meşhur futa yani peştamal hikâyesinin Kütahya'nın Kemer hamamında cereyan ettiği Kütahyalılarca mütavater olarak söylendiğinden" (Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s. 217.) diyerek bu hadisenin Kütahya'nın Kemer hamamında gerçekleştiğine dair söylentinin Kütahya'da hâlâ yaygın olduğuna işaret etmektedir.

Tevârih-i Âl-i Osmân kısmının Yıldırım Bayezid'e ayrılan bölümünün sonunda Emîr Süleyman bahsine geçmeden önce Timur'un Rum ülkesine yani Anadolu'ya gelince memleketin fitne, korku, yeis, ümitsizlik dolduğunu, Timur'un hiç adaleti olmadığını, zulmünün çok olduğunu, vahşeti zikretmenin de vahşet olduğunu, onu anmamanın da hile olacağını, Yıldırım'ın o keder içinde öldüğünü ve çok şehrin yakılıp yıkıldığını ifade etmektedir.

Bu arada Rūma yüridi Temūr
Mülk ṭoldı fitne vü ḫavf u fütūr

Çün Temūruñ hīç 'adli yoġ-ıdı
Lā-cirem kim ẓulmi anda çoġ-ıdı

Ẕikr-i vaḥşet çünki vaḥşetdür hemīn
Anı añmamaḫ-durur ḥīle yaḳīn

Ol fütūr içinde gitdi şehriyār
Yıḫılıp yaḫıldı çoḫ şehr ü diyār[1]

Emîr Süleyman Dönemi

Ahmedî'nin Emîr Süleyman'la derin bir yakınlığı olduğu, ona ithaf ettiği eserlerden anlaşılmaktadır. Bu yakınlık konusunda neredeyse şairden bahseden bütün kaynaklar da müttefiktir. Fakat bu münasebetinin tam olarak ne zaman başladığı belirgin değildir. Kesin olan şairin bu şehzadenin yanında değer gördüğü ve bu vesileyle edebî birikimini aktardığıdır.

Tarihî eserlerde verilen bilgilere göre, "Yıldırım Bayezid'in en büyük oğlu olan Şehzâde Emir Süleyman, babasının Ankara Savaşı'nda mağlup olmasından sonra Timur kuvvetlerine yakalanmamak için Anadolu Hisarı'na kaçmış, Bizans İmparatoru ile anlaşmış, daha sonra Gelibolu'ya geçerek burada imparatorla Gelibolu muahedesini yapmıştır. Buradan da Ceneviz ve Venediklerle anlaşıp onların yardımını alarak Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmı yanında olmak üzere Rumeli'ye geçmiştir. Bu şekilde Rumeli'ye geçen Emir Süleyman, Edirne'de hükümdar ilan edilmiştir. Emir Timur, Süleyman Çelebi'ye Esre yaka (Karşı yaka) yani Rumeli hükümdarlığını vererek altın kemer, külâh, al damga ile ferman ve berat yollamıştır. O sırada Anadolu'da kardeşleri İsa, Mehmed ve Musa Çelebiler

1 Paris, Turc, 309, vr. 301a; Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 209b-210a; İÜ, TY 921, vr. 68b; Çelebi Abdullah, 271, vr. 243b.

arasında taht kavgaları hüküm sürmekteydi. Timur, Osmanlı ülkesini Yıldırım'ın dört şehzadesi arasında paylaştırarak hepsinin kendisine tâbi olmasını sağlamış, bunlardan her birisine kendisine tâbi hükümdarlık alâmeti olarak kemer, külâh ve hil'at göndermiş; Ankara Savaşı'na iştirak eden diğer şehzade Mustafa Çelebi'yi de beraberinde Semerkand'e götürmüştür. Emir Süleyman Rumeli'de, İsa Çelebi Balıkesir ve Bursa'da, Mehmed Çelebi Amasya'da ve Musa Çelebi, İsa'yı Bursa'dan çekilmeye mecbur ederek Bursa'da Timur'un al damgasıyla hükümdar olmuşlardı."[1]

"Emir Süleyman Edirne'de hükümdar olduğu dönemde kardeşi İsa Çelebi'yi Bursa'yı almak üzere Mehmed Çelebi üzerine göndermiş, ancak İsa Çelebi başarılı olamamış ve öldürülmüştür. Bunun üzerine Emir Süleyman Anadolu'ya geçerek Bursa'yı ele geçirmiştir. Bu hadiselerin tarihi tam belli olmasa da 808-809/1405-1406 yılları olduğu tahmin edilmektedir. Daha sonra Sivrihisar'ı kuşatan Emir Süleyman bu sırada sadrazam Çandarlı Ali Paşazâde vefat etmiş olduğundan (809/1406) kendisine rehberlik eden önemli bir devlet adamından mahrum kalmıştır. Mehmed Çelebi'nin kendisine muhalefet olmak üzere Musa Çelebi'yi Rumeli'ye göndermesiyle telaşa kapılıp Gelibolu'dan Edirne'ye geçen Emir Süleyman burada durumun vahametini geç farkedip gevşek davranınca Musa Çelebi topladığı kuvvetlerle Edirne üzerine yürümüştür."[2]

Osmanlı şehzadesi Mûsâ, Süleyman'a karşı yaptığı son baskında başarılı olup Edirne'yi ele geçirmiştir (Şubat 1411). Emîr Süleyman, İstanbul'a kaçmak üzere iken boğularak öldürülmüştür.[3]

Emîr Süleyman'ın Ahmedî'yi himaye ettiği ve şairin onun yanında velûd bir dönem geçirdiği konusunda kaynaklar hem-fikirdir. Taşköprülüzâde, "Mevlâ Ahmedî memleketine döndükten sonra Germiyanoğlu

---

1 Tarihî kaynaklarda belirtildiğine göre Yıldırım Bayezid'in yaş sırasıyla Süleyman, İsa, Mehmed, Musa ve Mustafa isimlerinde beş oğlu da Ankara Savaşı'na iştirak etmiştir. Kasım isimli oğlu o sırada pek küçük olduğundan Bursa'da bırakılmıştı. Timur muharebeden sonra Osmanlı şehzadesi Süleyman Çelebi'yi yakalamak üzere torunu Mehmed Mirza'yı otuz bin kişilik bir kuvvetle Bursa'ya göndermiştir. Ancak Mehmed Mirza muvaffak olamamış, Süleyman Çelebi vezir-i azam Ali Paşa ile baraber muharebe meydanından kaçtıktan sonra Bursa'ya gelmiş, oradan hazineyi, kız kardeşi Fatma Sultan ile küçük şehzade Kasım'ı alarak hemen Gemlik sahiline inmiş, oradan da Darıca veya Boğaz'daki Güzelcehisara yani Anadolu Hisarı'na geçmeye muvaffak olmuş, Gemlik'e kadar gelmiş olan Ebubekir Mirza onları yakalayamıştır. Bazı tarih kitaplarında burada imparatorla bir anlaşma yapan Süleyman Çelebi'nin kızkardeşi Fatma ile küçük kardeşlerinden birini imparatora rehin bıraktığı yazılıdır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* c. 1, s. 315, 316, 329.

2 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, s. 317-339.

3 Halil İnalcık, *Has Bağçede 'Ayş u Târâb*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 119.

emîrine muallim oldu. Emîr şiire rağbet gösteriyordu. Sonra Sultan Bayezid Han'ın oğluna musahib oldu, ona yakınlaştı ve yanında büyük bir mevki ve bol miktarda debdebe elde etti. Onun için *İskendernâme* isimli bir kitap, çok miktarda şiir ve kaside nazmetti."[1] sözleriyle şairin Emîr Süleyman yanındaki itibarına vurgu yapar. Mecdî, biraz daha detaylı şekilde bunu tercüme eder."[2]

Latîfî Tezkiresi'nde verilen bilgilere göre Ahmedî, "merhum Murâd Han Gazî devrinde Yıldırım Han'ın oğlu olan Mîr Süleymân'ın mâdihi ve vâsıfıdır. *İskendernâme*'yi de onun adına kaleme almıştır. Bu eserde zahirî, batinî ilimlerden öznel, nesnel, ilâhî, matematiğe dair teşbih ve temsil ile geometri ve astronomiden, yıldızlar ilmi ve hikmetten birçok mana ve bilgileri bir araya getirmiştir. Bütün fenler ve ilimlerin çeşitleri, türlerinden birçok bilim dalını kapsayan bilgisi vardır. Birçok ilmi etraflıca inceleyip araştırmış ilim sahibi bir kimse lâzımdır ki ne kadar ilim elde ettiğini anlasın.[3] *Keşfü'z-Zünûn*'da *İskendernâme* tanıtılırken "Ahmedî el-Germiyânî'nin şiiri, bu zat sekiz yüz on beş yılında ölmüştür, bu şiiri Emîr Süleymân için yazdı"[4] denilmektedir.

Sehî Bey, *Heşt Behişt* isimli tezkiresinde "cihânın fâzılı, zamânın kâmili" diye nitelediği Ahmedî'nin Nizâmî'nin hamsesinden *İskendernâme* isimli kitabı Sultan Mir Süleyman adına tercüme ederek Türkçeye çevirdiğini söyler. "O kitapta öyle marifet ve letâifi bir araya getirmiştir ki değme kimseye müyesser olmamışdır. *Cemşîd ü Hurşîd* isimli bir kitap daha nazm etmiştir. Ama *İskendernâme*'de olan marifet ve letâfet onda yoktur. *İskendernâme*'yi gayet güzel yazmıştır. Emîr Süleymân daima ona Şeyhî ile müşâ'are[5] ettirip şiirler söyletirdi. Onun ısrarı ve çabasıyla Mevlânâ Ahmedî işi gücü bırakıp, münâzara ilimleriyle ilgisini kesip, yoldan çıkıp, şiire heves ederek nazım bahirlerine erişti. Eğer öyle olmasaydı Molla Sadreddîn ve Seyyid Şerîf Hazretleri gibi molla olurdu diye rivâyet ederler."[6] Sehî Bey'in bu satırlarında Emîr Süleyman'ın Ahmedî'yi şiir alanındaki teşvik ve himayesi açıkça görülmektedir.

---

1 Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, s. 96.
2 Mecdî el-Edirnevî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, vr. 73a.
3 Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ,* s. 162-165.
4 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, vr. 46a.
5 Şiir söyleşmek. İki şairin birbirine karşı şiir söylemesi. Şiir ile birbirine cevap verme veya şiir söylemede yarışma.
6 Sehî Bey, *Heşt Behişt*, haz. Günay Kut, Halûk İpekten, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey, T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, e-kitap, s. 70-71.

Emîr Süleyman, "Âlim, ince ruhlu, ilim ve sanat erbabının hâmisidir. Muharebelerde fevkalâde şecaati ve cömertliği ve ilim adamları ile edipleri ve şairleri himayesiyle meşhurdur. Ancak rahata düşkün bir yapısı olduğundan ve babasındaki azim, irade ve enerjiye sahip olamadığından tecrübeli vezir-i azam Çandarlızâde Ali Paşa'nın gayretlerine rağmen devleti bir idare altında toplamak suretiyle Osmanlı birliğini kuramamıştır."[1]

Emîr Süleyman ve Ahmedî arasındaki bu yakınlık, Enverî'nin *Düstûrnâme* isimli manzum tarih eserinde de şu şekilde dile getirilmektedir:

Mīr Süleymān dün ü gün ṣohbet éder
Aḥmedîyle dembedem 'işret éder

Aḥmedī dervīş-idi bay eyledi şāh
Oldı muḥtāc aña cümle ehl-i cāh[2]

Emîr Süleyman'ın tarihi eserlerdeki bilgilere göre "milâdî sekiz sene yedi ay on gün süren hükümdarlığının"[3] bir bölümü Edirne şehrinde bir kısmı da Bursa'da geçmiş görünmektedir. Bu hükümdarın himayesinde bulunan Ahmedî, Edirne sarayında bulunmuş mudur bilemiyoruz. Ancak şair, *Mevlid* eserini yazdığı sırada bu hükümdarın yanında Bursa'da bulunduğunu bu eserinin sonunda açıkça ifade etmektedir.

Ḳanda naẓm oldı dér-iseñ bu kelām
Dār-ı mülk-i Bursada oldı temām

Ol melik devrinde ki_oldur cevherī
Ol bilür étse naẓar her cevheri

Tāc-ı şer' ü millet hem tāc-ı mülk
Kim biter anuñla *mā-yaḥtācu mülk*

Ol hümāyūn-fāl şeh kim her faḳīr
Oldı cūdından ġanī ni'me'l-emīr

Ẕihni rūşen anuñ eyle ki āfitāb
Keşf éder ma'nī yüzinden niḳāb

Ṭab'ı anuñ nāḳıd-ı eş'ārdur
Fikri anuñ kāşif-i esrārdur

1 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, s. 329.
2 Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, haz. Mükrimin Halil, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 91.
3 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, s. 339.

ʻAdli anuñ oraya érer uş ʻayān
Kim éderler ḳoyına ḳurdı şübān

Ger ṣarīḥ adın ṣorarsañ baña
Gūş ol kim şerḥ édem anı saña

Mīr Sülmān pūr-ı sulṭān-ı cihān
Bāyezīd-ibn-i Murād-ibn-i Orḫān

Baḫtını Allah mesʻūd eylesün
ʻĀḳıbet işini maḥmūd eylesün

Néçe dānedür déseñ bu ʻıḳd-i dür
Altı yüz daḫı on béş dānedür[1]

Mevlid'in sonundaki bu beyitlerden az önce ise eserin yazıldığı tarih olarak verildiği düşünülen bir beyit vardır. Bu beyit hicrî 810 tarihine işaret etmektedir:

Uş sekiz yüz on yıl oldı ki ümmeti
Ḳılıc uruban dutarlar mülketi[2]

Tarihî kaynaklarda yer alan "Bayezid'in kabrinin üstüne 809/1406-1407 tarihinde büyük oğlu Emîr Süleyman tarafından türbe yaptırıldığı" bilgisi ve Emîr Süleyman'ın öldürüldüğü tarih olan milâdî 1411'den kısa bir süre önce Edirne'ye geri döndüğünün haber verilmesi, hükümdarın bu tarihler arasında Bursa'da hüküm sürdüğünü göstermekte, bu da Ahmedî'nin bu eserde dile getirdiği 810/1407-1408 tarihini doğrulamaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Şâzelî Tekkesi, 110 numarada kayıtlı nüshanın başında önce bu *Mevlid*, daha sonra ise *Miʻrâcnâme* bir risâle şeklinde yer almakta, *Miʻrâcnâme*'nin bittiği 28b sayfasında *İskendernâme* başlamaktadır. *Mevlid*'den sonra gelen *Miʻrâcnâme*'ye de hicrî 808 tarihi düşülmüştür.

Dünye ʻuḳbīde_anı Ḥaḳ şād eyleye
Ki_Aḥmedīyi ḫayr-ıla yād eyleye

Evveli-y-idi rebīü'l-āḫerüñ
Ki_oldı ʻıḳdı naẓmı işbu gevherüñ

Ol nebīnüñ hicretinden bil ʻayān
Yıl sekiz yüz sekiz-idi bī-gümān[3]

---

1 Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 16a-b.
2 Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 15a; İÜ, TY 921, vr. 53b.
3 Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 28b.

Öyle anlaşılıyor ki Ahmedî, Emîr Süleyman himayesinde geçen Bursa yıllarında arka arkaya bir *Mi'râcnâme* ve *Mevlid* kaleme almış ve ilk olarak 792/1390 senesinde yazdığını bildirdiği *İskendernâme*'yi bazı ilâveler yapmak suretiyle şehzadeye sunmuştur. Kaynaklarda verilen bilgilerin yanı sıra şairin eserlerinden *Mevlid*'i açıkça Emîr Süleyman'a ithaf etmesi, hükümdara olan yakınlığını göstermektedir.

İskendernâme'de şairin eserini Emîr Süleyman'a ithaf ettiğini ve sunduğunu gösteren bazı ipuçları bulunmaktadır. *İskendername* nüshalarından bir grupta şairin "'Işknâme" ismi verilen bölümü Emîr Süleyman'a atfettiği açıkça görülmektedir. Bu nüsha grubundan seçerek metin karşılaştırmasında kullandığımız Çelebi Abdullah, 271 nüshasında yer alan bu beyit şöyledir:

Mīr Süleymān-zāde-i şāh-ı cihān
Bāyezīd ibn-i Murād ibn-i Orḫān[1]

Bu beyit karşılaştırma yaptığımız B, K, Ü[3], TTK[1], TTK[2], TİEM, R[1], P[4], DTC[1], DTC[2], A[1], A[2], MSU, E, H, K[2], MK[1] ve MK[4] nüshalarında da bulunmaktadır. Ahmedî, tamamen kendi telifi olan bu bölümü, hâmisi Emîr Süleyman'a ithaf etmek suretiyle onu memnun etmek istemiş olabilir.

Ahmedî yine *İskendernâme*'nin "Tevârîh-i Âl-i Osmân" kısmının Emîr Süleyman için ayırdığı ve tarihî bilgiler vermek yerine methiye tarzında kaleme aldığı son bölümünde Emîr Süleyman'ın güzel ahlâkını, cömertliğini, adaletini vb. övdükten sonra

Ben daḫı_anuñ adını édüp ḫitām
Eyledüm bu naẓmı vaṣfıyla temām

Aḥmedī hem ḫiẓmetine érdi_anuñ
Yolına cān u cihānı vérdi_anuñ

Érdi bu ikbāl ü 'izze lā-cerem
Zī ḫudāvendī vü sulṭān-ı kerem[2]

diyerek Osmanlı tarihi kısmını tamama erdirdiğini haber vermektedir. Buradan da şairin, Emîr Süleyman'ın hizmetinde geçirdiği sürede bu tarih kısmını tamamlayarak eserini ona sunduğu anlaşılmaktadır.

---

1 Çelebi Abdullah, 271, vr. 46a; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, 385, vr. 41b.
2 Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 210b; Paris, Turc 309, vr. 302b; İÜ, TY 921, vr. 69a; Çelebi Abdullah, 271, vr. 244b.

Son Yılları

Ahmedî, Emîr Süleyman'ın Edirne'de öldürülmesinden sonra hâmisiz kalmıştır. Şairin *Cemşîd ü Hurşîd* isimli mesnevisinde sebeb-i telife geçmeden önce birkaç başlık altında "Fî Medh-i Sultan Muhammed" şeklinde zamanın padişahına övgü fasılları yer aldığına göre bu eserini Çelebi Mehmed'e ithaf etmiştir. Ayrıca divanında da I. Mehmed için yazdığı kasideler bulunmaktadır. Bütün bunlar gösteriyor ki himayesiz kalan Ahmedî, hayatının son yıllarında Çelebi Mehmed'in koruyup kolladığı sanatçılar arasında bulunmak istemiştir. Ancak Emîr Süleyman dönemindeki kadar derin bir ilgi ve yakınlığa mazhar olmuş mudur bilemiyoruz. Çünkü Mecdî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*'de "Hicret-i nebeviyyeden 815 senesinin sonlarında seksen yaşını geçmiş iken Amasya'da vefat eylediğini"[1] bildirmektedir. Bu tarihte epeyce yaşlanmış olan şair, ömrünün son yıllarında aradığını bulamadığı için belki de her şeyden elini eteğini çekmek isteyerek Bursa'dan ayrılmış olabilir.

ESERLERİ

İskendernâme

Şairin *İskendernâme* isimli mesnevisi bu çalışmanın konusu olduğu için ikinci bölümde detaylı olarak tanıtılacaktır.

Dîvân

Ahmedî'nin geniş hacimli olan *Dîvân*'ı, çeşitli hâmileri için yazdığı kasideler ile terci-i bend, terkib-i bend, muhammes türünde şiirler ile çok sayıda gazellerden oluşmaktadır.

Şaire yer veren birçok kaynakta da *Dîvân*'ından övgüyle bahsedilmektedir. Sehî Bey, "Eş'ārı vāfir ve ġazeliyyātı mütekāṯir beyne'n-nās dīvānı meşhūr ebyātı mezkūrdur."[2] diyerek şairin *Dîvân*'ından ve şiirlerinin bol miktarda olduğundan söz eder. Latîfî, ""Mīr Süleymān adına müretteb ü mükemmel dīvānı ve ḥadden mütecāviz ḳaṣāyid ü terāci'i ile eş'ār-ı bī-pāyānı vardur."[3] sözleriyle şiirlerinin çok sayıda olduğuna ve mükemmel ve müretteb *Dîvân*'ı olduğuna vurgu yapar. Mecdî, "Ahmedî, Yıldırım

---

1 Mecdî el-Edirnevî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, vr. 72b.
2 Sehî Bey, *Heşt Behişt*, s. 70-71.
3 Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ*, s. 162-165.

Bayezid Han'ın oğlu Süleyman Çelebi nâmına sayısız meşhur kaside ve belâgatlı şiirler nazm edip mükemmel divan tertib eyledi." cümlesiyle diğer tezkire yazarları gibi şiirlerinin çokluğu ve *Dîvân*'ının mükemmelliğine dikkat çeker. [1] Kâtib Çelebi ise sadece *Dîvân*'ının ismini anar.[2]

Ahmedî Dîvânı'nın çeşitli nüshaları bulunmaktadır.

a) Süleymaniye Ktp. Hamidiye, nr. 1082M (5 Şevval 840/12 Nisan 1437)
b) Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba, nr. 401(tarih yok)
c) Biblioteca ApostolicaVaticana, vat.turco 196 (Ramazan 852/ Ekim-Kasım 1448)
d) British Museum, or.4127 (evâhir-i Cemâziyelûlâ 843/Kasım 1439)
e) Topkapı Sarayı Müzesi, K. 1015
f) Türk İslâm Eserleri Müzesi, nr. 2010

Ahmedî Dîvânı üzerine Tunca Kortantamer'in Almanya'da yaptığı bir doktora tezi bulunmaktadır. Yazar Ahmedî'nin hayatı, fikirleri, divanı üzerine üzerine hazırladığı tezde eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye ve Düğümlü Baba koleksiyonlarında; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde, İslâm Eserleri Müzesinde, Vatikan'da ve British Museum'da bulunan altı nüshasını tanıtmaktadır [Tunca Kortantamer, *Leben und Weltbild des altosmanishen Dichters Ahmedî unter besonderer Berücksichtigung seines Diwans* (Freiburg im Breisgau: 1973)].

Ahmedî Dîvânı üzerine Yaşar Akdoğan da bir doktora çalışması yapmış, eserin tenkitli metnini hazırlamış ve dil husussiyetleri üzerinde durmuştur. [Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Dîvânı, I-II: Tenkitli Metin ve Dil Hususiyetleri* (Doktora Tezi, 1979) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Araştırma Merkezi, T, nr. 2054.]

Dr. Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Dîvânı'ndan Seçmeler* isimli eseriyle, şairin seçme şiirlerini yayınlamıştır.

Cemşîd ü Hurşîd

Ahmedî'nin bu mesnevisinden tarihî kaynaklar içinde sadece *Heşt Behişt*, *Künhü'l-Ahbâr* ve *Keşfü'z-Zünûn*'da bahsedilmektedir. Sehî Bey,

1 Mecdî el-Edirnevî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, vr. 73a.
2 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, vr. 171b.

"Penç-genc-i Nizâmî'den (Nizâmî'nin beş hazinesinden yani hamsesinden) *İskendernâme* isimli kitabı Emîr Süleyman adına tercüme edip Türkçeye çevirmiştir. Bunca marifet ve letâifi (nükteli sözleri) o kitaba yerleştirmiştir ki değme kimseye müyesser olmamıştır. Ve *Cemşîd ü Hurşîd* isimli bir kitap dahi nazm etmiştir. *İskendernâme*'de olan marifet ve letâfet onda yoktur. *İskendernâme*'yi gayet güzel eylemiştir." diyerek şairin bu mesnevisi hakkında bilgi verir ve *İskendernâme* yanında bu eserin daha yavan kaldığını düşündüğünü ifade eder. Gelibolulu Âlî, "Sehî Beg kavlince *Cemşîd ü Hurşîd* adlı bir manzûm kitâbı vardır. Süleymân Şâha sunup cevâiz-i seniyyesin almışdur." diyerek Sehî Bey'i referans göstermek suretiyle aynı bilgileri tekrarlar. Bu mesneviden bahseden bir diğer kaynak da Kâtib Çelebi'dir. Müellif *Keşfü'z-Zünûn*'da "*Tezkiretü'ş-Şuarâ*'da şâire Hubbî Hatun el-Amasyevî'ye ait olduğu söylenmiştir. Lutfî Beg-zâde hattıyla yazılmış *eş-Şakâ'ik*'in hâmişinde ise bu kitabın 815 yılında ölmüş olan Ahmedî el-Germiyânî'ye ait olduğu belirtilmiştir."[1] şeklinde bir bilgi vermektedir.

Ahmedî'nin Selmân-ı Sâvecî'nin (ö. 778/1376) aynı adlı eserinden Türkçeye uyarladığı bu mesnevî, 806 (1403) senesinde tamamlandığı için Emîr Süleyman'a sunmak üzere hazırlanmış gözükmektedir. Gelibolu Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'da Sehî'den naklen yazdıkları da bunu doğrulamaktadır. Ahmedî, *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin telif sebebini anlattığı bölümünde kendisinden bu eseri yazmasını, zamanın padişahının istediğini şu beyitlerle ifade etmektedir:

Bizümçün düzesin bir ḫūb defter
Ki_ola maʿnī vü lafẓı şīr ü şekker

Kitābī ki_adıdur Cemşīd ü Ḫurşīd
Bu dilce eyidesin éy Cemşīd[2]

Ahmedî eserini 806 senesinde bitirdiğinde Emîr Süleyman'ın hükümdar olması, bize bu eserin onun isteğiyle yazılarak kendisine takdim edilmiş olması ihtimalini düşündürmektedir. Ancak eserin İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 921 numaralı yazmada *İskendernâme* ile bir arada yer alan 847 (1444) tarihinde istinsah edilmiş olan tek nüshasında "fî Medh-i Sultân Muhammed" şeklinde devrin padişahına birkaç övgü faslı

1 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, vr. 171b.
2 Ahmedî, *Cemşîd ü Hurşîd*, İÜ Nadir Eserler Ktp., TY 921, vr. 79b.

bulunduğuna bakılırsa Ahmedî, eserini Çelebi Mehmed'e sunmuş gözükmektedir. Şu anda eserin bilinen tek nüshası olduğu için daha önce yazılan eserin dîbâcesinin nasıl olduğunu bilemiyoruz. Eserin daha önce yazılmış bir nüshası ya da müellif hattı bulunduğu takdirde durum daha iyi anlaşılacaktır.

Aruzun "mefâîlün-mefâîlün-faûlun" vezniyle yazılmış olan bu beş bin beyitlik mesnevi, Çin fağfurunun oğlu Cemşîd ile Rum kayserinin kızı Hurşîd'in arasında geçen aşk hikâyesini konu etmektedir. Ahmedî, Selmân Sâvecî'nin eserinden etkilenerek yazmaya başladığı bu eseri kendinden çok sayıda beyit katarak ve eserin içine gazeller yerleştirerek zenginleştirmiştir. Selmân'ın eseri 2700 beyitten fazladır. Ahmedî'nin yazdığı aynı adlı eserde bu sayı 5000'e ulaşmıştır. Şair böylelikle yazdığı eseri tercüme hüviyetinden çıkararak telif özelliği kazandırmıştır.[1]

Eser ilk defa Nihad Sami Banarlı tarafından edebiyat dünyasına tanıtılmıştır.[2] Daha sonra Mehmet Akalın eser üzerine bir doktora çalışması hazırlamış, dil özelliklerini incelemiş ve çalışmanın inceleme metin kısmı ayrıca basılmıştır.[3]

Tervîhü'l-Ervâh

Tıp konusunda manzum bir mesnevidir. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 3595).

Ahmedî'nin bu isimde bir mesnevisi olduğuna dair tezkireler ve bibliyografik eserlerde bir bilgiye rastlanmamaktadır. Sadece *Osmanlı Müellifleri*'nde bu eserden *Tefrîhü'l-Ervâh* adıyla bahsedilmektedir.[4] Bazı kaynaklar Ahmedî'nin tıp konusunda bir eser yazmış olduğunu kaydederler. Ancak böyle bir eser adından bahsedilmemektedir. Mecdî, "İlm-i tıbdan mesâil-i kânûn [u] şifâyı şāmil Türkî bir risâle nazm ettiğini"[5] haber vermektedir. Latîfî de "… 'ilm-i tıbda mesâyil-i *Kânûn* u *Şifâ*'yı Türkî nazmıla

1 Kut, "Ahmedî", *DİA*, c. 2, s. 165-167.
2 Nihad Sami Banarlı, "Dâsitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân", *Türkiyat Mecmuası*, c. 6, Ocak 1939, s. 49-176.
3 Mehmet Akalın, "*Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd: İnceleme-Metin-İndeks*", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1969; Mehmet Akalın, *Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd: İnceleme-Metin*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975.
4 Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 74.
5 Mecdî el-Edirnevî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, vr. 73b.

bir mu'teber kitâb étmişdür"[1] şeklinde benzer bir ifadeyle bu eserden bahsetmektedir. Fuad Köprülü, Latîfî'nin bahsettiği bu eserin *Tervîhü'l-Ervâh* olması gerektiğini düşünmektedir.[2]

Şair kitabın başında "fî-Medḥi's-Sulṭāni'l-A'ẓam Mâliki Riḳābi'l-Ümem Ḫalleda'llāhu Salṭanaṭahū" şeklinde bir başlık atarak dönemin padişahına övgüde bulunmaktadır. Ancak burada herhangi bir padişah ismine dair bir kayda rastlanmamaktadır. Fuad Köprülü, bu eserin Süleyman Çelebi namına yazıldığını düşünmektedir.[3] Ahmedî'nin bu eserin sonunda Bursalıları ağır şekilde eleştirmesi, şairin hayatına dair ipuçları içermesi sebebiyle önemlidir.

Bedâyi'u's-Sihr fî Sanâyi'i'ş-Şi'r

Bu Farsça risâle, Reşîdüddin Vatvât'ın[4] belâgata dair yazılan en eski eserlerden olan *Hadâ'iku's-Sihr* isimli eserinin yeni örnekler eklenerek meydana getirilmiş özeti mahiyetindedir. Ahmedî, eserinin mukaddimesinde bu risâleye *Bedâyi'u's-Sihr fî Sanāyi'i'ş-Şi'r* adını verdiğini, bunun *Hadâ'iku's-Sihr*'in hulâsası olduğunu ve içine söz sanatlarına dair yeni örnekler kattığını ifade etmektedir.[5] Eserin başında fesâhat konusu, belâgata dair meânî, beyân ve bedî' ilimleri açıklanmakta, daha sonra edebî sanatlar tanıtılmakta ve her sanatla ilgili örnekler verilmektedir.

Bu eser edebiyat âlemine ilk olarak Nihat M. Çetin tarafından tanıtılmıştır.[6] Ahmedî'nin bu mecmuanın ilk risâlesi olan *Bedâyi'u's-Sihr*'in[7] tevşîh bahsinde bu sanatı tarif ettikten sonra kendi Türkçe kasidesinden bir örnek vermesi, eserin değerini arttırmaktadır. "Ahmedî'nin misal olarak kendisinden aldığı bir parçayı nakletmek, Divan'ında bulunan bir kasidesinin anlaşılması bakımından da faydalı olacaktır. Ahmedî eserinin tevşîh bahsinde bu san'ati tarif ettikten sonra şöyle der (vr. 57a): '…bu fakîrin

1 Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ,* s. 162-165.

2 Köprülü, "Ahmedî", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, s. 216.

3 Köprülü, "Ahmedî", *İslâm Ansiklopedisi*, s. 219. Günay Kut, eserin 1403-1410 yılları arasında yazıldığı ve daha sonra bazı ilâvelerle birlikte I. Mehmed'e sunulduğu kanaatindedir. (Kut, "Ahmedî", *DİA*, c. 2, s. 165-167).

4 Reşîdüddin Vatvât, Fars edebiyatı şair ve münşîlerindendir. Belâgata dair kaleme aldığı *Hadâ'iku's-Sihr* isimli kitabı en meşhur eseridir.

5 *Mecmua*, Mikrofilm Koleksiyonu, 1309-004, vr. 3b.

6 Yazar, Konya Mevlana Müzesi İhtisas Kütüphanesindeki bir mecmuadan Ahmedî'ye ait dört eseri bulup ortaya çıkarmıştır. Bu mecmuada *Bedâyi'u's-Sihr fî Sanâyi'i'ş-Şi'r*, *Mirkâtü'l-Edeb*, *Mi'yârü'l-Edeb* ve *Mîzânü'l-Edeb* isimli dört eser yer almaktadır.

7 *Mecmua*, Mikrofilm Koleksiyonu, 1309-004, vr. 1b-73a.

Türkçe bir kasîdesi vardır ki bu kasîdeden üç kıta dokuz rubâî ve iki beyit çıkar.' Bu şiirden numûne olarak iki beyit zikrolundu:

Éy ki âfâk senüñ hamdüñ éderler yekser
V'éy ki kuldur saña berbeste kemer Rûm u Hazar

Cümle eşrâf-ı zamân senden alur 'izzet ü câh
Kamu etrâf-ı zemîn kadr ü 'alâ senden umar

Bu iki beytin kırmızı mürekkep ile yazılmış kelimelerinden şu beyit çıkar:

Ahmedî kuldur saña beste kemer
'İzzet ü câh u 'alâ senden umar

Eğer her dört mısraın başındaki kelimeler okunmazsa şu rubâî hâsıl olur:

Âfâk senüñ hamdüñ éderler yekser
Kuldur saña berbeste kemer Rûm u Hazar

Eşrâf-ı zamân senden alur 'izzet ü câh
Etrâf-ı zemîn kadr ü 'alâ senden umar

Ahmedî'nin Hamidiye nr. 1082'de bulunan *Dîvân*'ında bu kasidenin yukarıya alınan mısralarından sonra altın yaldızla muvaşşah beyit yazılmış, sonra kasideye devam edilmiştir. Belki de bunu eserin müstensihi olan Ahmed el-Aksarâyî beş sene önce istinsah ettiği *Bedâyî*'den hatırlayarak kaydetmiştir."[1]

Ahmedî'nin Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 1082M'de kayıtlı bulunan *Dîvân*'ı da bu mecmuayı istinsah eden müstensih tarafından yazılmıştır. Hem bu mecmuanın hem de *Ahmedî Dîvân*'ının müstensihi olan Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarâyî 835 (1432) yılında bu mecmuayı, 840 (1536) tarihinde ise *Dîvân*'ı istinsah etmiştir.

Ahmedî'nin Farsça Eserleri (Tenkitli Metin-İnceleme-Tercüme ve İndeks) isimli bir doktora tezi hazırlayan Ali Temizel, çalışmasında Ahmedî'nin Farsça yazdığı bütün eserleri incelemiştir. Yazar bu çalışma sonucu *Bedâyi'u's-Sihr*'in Tahran Milli Kütüphanesine kayıtlı (Mikrofilm, nr. Millî 1:178) yeni bir nüshasını daha bulmuş ve Konya Mevlânâ Müzesine kayıtlı yazma ile bu yeni bulunan nüshayı karşılaştırmak suretiyle ten-

1 Nihat M. Çetin, "Ahmedî'nin Mirkâtü'l-Edeb'i Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, c. 14, Ocak 1965, s. 224.

kitli metin çalışması yapmıştır. *Bedâyi'u's-Sihr*'in 1408 yılında Bursa'da istinsah edilen, Tahran Millî Kütüphanesine kayıtlı nüshasının müellif tarafından tashih edildiğini düşünen yazar, eserin müellif hattı olduğu kanaatindedir.[1]

Mirkâtü'l-Edeb

Arapça-Farsça manzum lügat şeklinde bir eserdir. Bu eser hakkında bir bilgiye tarihî kaynaklar içinde ilk olarak İbn Arabşah'ta rastlanmaktadır.[2] Daha sonra Kâtib Çelebi, bu eseri "Farsça lügatlerden muhtasar (kısaltılmış şekilde), Ahmedî'nin manzum eserlerinden" şeklinde tanıtmaktadır.[3]

Ahmedî'nin eserlerini içeren Konya Mevlânâ Müzesindeki bir mecmuayı tanıtan Nihat Çetin, mecmuanın içindeki bu sözlüğün Aydınoğlu Îsâ Bey'in oğlu Hamza Bey için yazıldığını tespit ettikten sonra şairin Aydınoğullarına intisabıyla ilgili varsayımlarda bulunmuştur.[4] Daha sonra yazdığı bir makalede ise bu manzum sözlüğün Türkiye kütüphanelerinde bulunan altı nüshasını tanıtarak tavsif etmektedir.[5]

Ahmedî, Konya Mevlânâ Müzesindeki mecmua içinde yer alan *Mirkâtü'l-Edeb*'in Farsça kaleme aldığı mukaddimesinde Îsâ Bey'in adını zikrettikten sonra gelenek olduğu üzere Allah'ın ömrünü uzatması, şanını yüceltmesi ve işlerini kolaylaştırması için hâmisine dua eder. Daha sonra da övgüler sıralayarak ekâbir sülâlesinden diye tanıttığı Hamza Bey'in ismini anar.

Bu manzum sözlük, mecmuanın 74a-112b sayfaları arasında yer almakta ve temmet kaydından önceki son beyitte Ahmedî'nin mahlası bulunmaktadır.

---

1 Ali Temizel, *Ahmedî'nin Farsça Eserleri (Tenkitli Metin-İnceleme-Tercüme ve İndeks*), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002. (Ali Temizel, Ahmedî'nin ilk defa Nihat Çetin tarafından tanıtılan Farsça eserlerinin tümünü doktora çalışmasında incelemiştir.)

2 Köprülü, "Ahmedî", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, s. 220.

3 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, vr. 440b.

4 Çetin, "Ahmedî'nin Bilinmeyen Birkaç Eseri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, s. 103-108.
Nihat Çetin'den sonra Ali Alparslan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Kütüphanesinde bu eserin bir nüshasını bulmuş ve adının *Mirkâtü'l-Edeb* değil *Mirkât-i Edeb* olması gerektiğini ileri sürmüştür (Ali Alparslan, "Ahmedî'nin Yeni Bulunan Bir Eseri: Mirkât-ı Edeb", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 10, Ocak 1960, s. 35-40).

5 Çetin, "Ahmedî'nin Mirkâtü'l-Edeb'i Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, s. 217-230.
"*Ahmedî'nin Farsça Eserleri*" konulu bir doktora tezi hazırlayan Ali Temizel, çalışmasında bu altı nüshaya ilâve olarak Milli Kütüphaneden iki nüsha daha tespit etmiştir. Böylelikle eserin Türkiye kitaplıklarında bulunan nüsha sayısı sekize çıkmıştır.

Mîzânü'l-Edeb

Arapça sarfına (kelimelerin değişimine, birbirinden türetilmesine ve aynı kökten gelenlerin çekimine) dair bir kasidedir. Eser, aynı mecmuanın 113b-121b sayfaları arasında yer almaktadır. Ahmedî eserin sondan üçüncü beytinde mahlasına ve eserin ismine yer vermektedir.

Mi'yârü'l-Edeb

Arapça nahvine (söz dizimi, cümle bilgisi, sentaksına) dair bu eser, mecmuanın dördüncü risâlesi olup 122b-130b sayfaları arasında yer almaktadır. Ahmedî eserin sondan dördüncü beytinde *Mi'yârü'l-Edeb* tamamlandığı için şükretmekte ve mahlasını zikretmektedir.[1]

Bu mecmuadaki *Bedâyi'u's-Sihr* isimli belâgata dair risâleden sonra gelen üç manzum eserin bitiş beyitleri birbirine oldukça benzemektedir.

Mevlid

Ahmedî'nin manzum *Mevlid*'i, Süleymaniye Kütüphanesi, Şâzelî Tekkesi, 110 numarada kayıtlı yazmada *İskendernâme* ve *Mi'râcnâme*'den önce ilk risâle olarak yer almaktadır. Yazmada 1b-16b sayfaları arasında yer alan *Mevlid*'in sonuna doğru yer alan bir beyitten, eserin 810/1407-1408 senesinde yazıldığı düşünülmektedir.

Ḫalḳ ki_anda bu ḫavāṣṣı buldılar
Dīnine girmege raġbet ḳıldılar

Girdiler dīnine anuñ fevc fevc
Ümmeti deryā gibi_oldı mevc mevc

Uş sekiz yüz on yıl oldı ki ümmeti
Ḳılıc uruban dutarlar mülketi[2]

Ahmedî, *Mevlid*'in sonuna yaklaşırken önce mahlasını zikretmekte ve bu eseri "Dârü'l-mülk-i Bursa"da yazdığını bildirmektedir.

Ṣıdḳ-ıla sevdügi-y-içün Aḥmed'i
İşbu 'ıḳdı naẓm étdi Aḥmedî

Ḳanda naẓm oldı dér-iseñ bu kelām
Dār-ı mülk-i Bursada oldı temām

1 *Mecmua*, Mikrofilm Koleksiyonu, 1309-004, vr. 74b-75a, 112b, 121b, 130a.
2 Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 15a; İÜ, TY 921, vr. 58a.

Şair, daha sonra ise bu *Mevlid*'i devrinde kaleme aldığı Emîr Süleyman'ı anarak, ona hayır dua etmekte ve bu *Mevlid*'in kaç beyit olduğunu söylemektedir.

Ger ṣarīḥ adın ṣorarsañ bańa
Gūş ol kim şerḥ édem anı sańa

Mīr Sülmān pūr-ı sulṭān-ı cihān
Bāyezīd-ibn-i Murād-ibn-i Orḫān[1]

Baḫtını Allah mes'ūd eylesün
'Āḳıbet işini maḥmūd eylesün

Néçe dānedür déseń bu 'ıḳd-i dür
Altı yüz daḫı on béş dānedür[2]

Ahmedî, eserin sondan üçüncü beytinde *Mevlid*'in 615 beyit olduğunu haber vermektedir. Ancak Şâzelî nüshasındaki bu *Mevlid* risâlesi 615 beyit değildir. Burada baştaki münâcât kısmıyla beraber 565 beyit bulunmaktadır. Bu eksiklik, kopmuş olan bir varaktan kaynaklanmaktadır. İlk varaktan sonra bir varak kopmuştur. Şâzelî Tekkesi nüshasının 1b sayfasında tahrip olmuş, okunması mümkün olmayan bir başlıktan sonra

Ẕikr-i Bismi'llahi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Ḳamu ḫayr iş mebde'idür éy ḥakīm

Ḥamd édelüm ṣıdḳ-ıla Ol Ḫālıḳa
Şükr-édelüm cān-ıla Ol Rāzıḳa

Kim anuń Ẕātında āb-ı feyż-i cūd
Oldı uş Ẓāhir ḳamu andan vücūd

Ẕerre ẕerre her ne var bī-intihā
Varlığına Birliginedür güvā[3]

mısralarıyla başlayan, ancak sayfanın sağ yan bölümü parçalandığı için kalan beyitleri tam okunamayan tevhid tarzında bir başlangıç yer almaktadır. Bu sayfanın yanındaki 2a sayfasındaki ilk beyit İstanbul Üniverstesi, TY 921 *İskendernâme* yazmasının ortasında "Der-Beyân-ı Evsâf-ı Muhammed" başlığıyla yazılmış ikinci *Mevlid*'in on birinci beytine denk gelmektedir. *İskendernâme* nüshalarında yer alan bu mevlid bahsi biraz karışık

1 Birinci beyit Şâzelî Tekkesi nüshasında (vr. 16b) "Mīr-i sulṭān pūr-ı sulṭān-ı cihān" şeklindedir.
2 Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 16a-b.
3 Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 1b.

bir durum arz etmektedir. Normalde eserin yazmalarında İran şahlarının anlatıldığı bölümde sıra "Nûşirevân-ı Âdil"e geldiğinde Peygamberimiz'in (sav) onun devrinde dünyaya geldiğinden bahisle önce "Vilâdet-i Resûl 'Aleyhissselâm Der-'Ahd-i Û" başlığı altında on beyitle Hz. Peygamber'in (sav) doğumundan bahsedilmekte, sonra tekrar "Pâdişâhî-yi Hürmüz bin Nûşirvân" başlığıyla Nûşirevân anlatılmakta, ardından "Zuhûr-ı Hâtemü'l-Enbiyâ" başlığı altında yirmi iki beyitle Hz. Muhammed'e (sav) peygamberlik verilmesi söz konusu edilmekte, daha sonra da "Zikr-i Mi'râc-ı Resûl ber-Vech-i İcmâl" başlığı konularak otuz iki beyitlik kısaltılmış, özet şekilde mi'rac bahsine yer ayrılmaktadır. Toplamda *İskendernâme* içindeki altmış dört beyit Hz. Peygamber'e (sav) tahsis edilmiştir. Ancak İstanbul Üniversitesi, TY 921 nüshasında farklı bir durumla karşılaşmaktayız. Peygamberimizin doğumuna, peygamberliğine ve mi'racına yer veren bu bölümlerden sonra "Pervîz'in Şîrûye eliyle öldürülmesi, Husrev-i Pervîz'in oğlu Şîrûye'nin Ahvâli ve Tûrânduht'un İran tahtına oturması" başlıkları konulmuş üç bölümün ardından "Der-Beyân-ı Evsâf-ı Muhammed" başlığından sonra yer alan

'Akluñı cem' eylegil éy pür-hüner
Ki_ol nebīden saña déyem bir ḫaber

Ola kim çün sen anı işidesin
Aña peyrev olmaġı iş édesin

Mevlidini ol Resūlüñ eydeyim
Ne 'acāyib ki_anda var şerḥ édeyim

Ol Muḥammed ki_Aḥmed ü Maḥmūddur
Āferīnişden ḳamu maḳṣūddur[1]

beyitleriyle *Mevlid* yeniden başlamaktadır. Bu *Mevlid*'in sonunda -Şâzelî Tekkesi, 110 numarada kayıtlı olan nüshadaki gibi- Bursa'da, Emîr Süleyman devrinde 810/1407-1408 senesinde yazıldığına ve 615 beyitten oluştuğuna dair beyitler bulunmaktadır. Şâzelî Tekkesi, 110 numaralı nüshadaki *Mevlid* risâlesinin 2a sayfasındaki ilk beyti, Üniversite nüshasındaki bu *Mevlid* bölümünün on birinci beytine denk gelmektedir. *Mevlid*'in geri kalan beyitleri iki nüshada da aynıdır. Şâzelî nüshasının 1b sayfasındaki tevhid mâhiyetindeki başlangıç, sayfa sonunda birden kesilip 2a sayfasında bu *Mevlid*'in on birinci beyti yer aldığına göre arada bir yaprak kopmuştur.

1 İÜ, TY 921, vr. 53b.

Dolayısıyla eksik varakta bu *Mevlid*'in ilk on beytinin olması gerekir. Ayrıca eksik olan bu yaprakta 1b numaralı varakta başlayan tevhidin devam etmesi lazımdır. Bu yazmada bir varak otuz sekiz satırdan oluşmaktadır. *Mevlid*'in, bu yaprak yerinde olduğu takdirde 615 beyte ulaşacağı kesindir. Şâzelî nüshasındaki bu *Mevlid* risâlesinin başlangıcının tevhid şeklinde olması, şairin *Mevlid*'i âdet olduğu şekilde tevhid bahriyle başlayarak yazmak istediğini göstermektedir.

İstanbul Üniversitesi, TY 921 numaralı yazmada ise diğer *İskendernâme* nüshalarında olduğu gibi Hz. Peygamber'e (sav) ayrılan altmış dört beyitten sonra tekrar bir mevlidin başlaması, bu kısmın yazmaya müstensihin tercihiyle yerleştirilmiş olabileceğini göstermektedir. Çünkü bu mevlid, Peygamberimizin doğumunu ve mi'rac olayını daha detaylı olarak tekrar anlatmakta, bunun yanı sıra Bahîra Rahip Hikâyesi, Peygamberimizden üç yüz yıl önce Yemen hükümdarı Tübba'-ı Ekber'in ona iman etmesi, Hz. Peygamber'in (sav) mucizeleri, Hayber Kalesi'nin ve Mekke'nin fethi gibi konular detaylı olarak işlenmekte, Hz. Peygamber'in (sav) hayatı teferruatlı olarak yer almaktadır. Peygamberimiz'in (sav) mi'racından bahsedildikten sonra, tekrar doğumundan başlayarak hayatının ikinci defa anlatılması olay örgüsü açısından da problemlidir. Olaylar akarken geriye dönülüp her şeyin yeniden baştan anlatılması mantıken tutarsızdır. Ayrıca bu mevlid kısmının başında yer alan

Mevlidini ol Resūlüñ eydeyim
Ne 'acāyib ki_anda var şerḥ édeyim[1]

beytinde "O Resûlün mevlidin söyleyim, onda olan acayip şeyleri şerh edeyim." derken bu ikinci mevlidin ayrı bir tür (mevlid) olarak yazıldığına işarette bulunmaktadır. Ancak İstanbul Üniversitesi, TY 921 nüshasındaki *Mevlid*'in başında Şâzelî Tekkesi, 110 numarada kayıtlı nüshada olduğu gibi tevhid benzeri bir başlangıç yer almamaktadır.

İstanbul Üniversitesi, TY 921'de kayıtlı nüshada yer alan bu *Mevlid*'le ilgili bir diğer önemli husus da beyit sayısı ile ilgilidir. *Mevlid*'in sonunda müellifin zikrettiği beyit sayısı, bu nüshadaki beyit sayısına uymamaktadır. "Der-Beyân-ı Evsâf-ı Muhammed" başlığından sonraki mevlid kısmı, Ahmedî'nin söylediği gibi 615 beyitten değil 560 beyitten oluşmaktadır. Bu kısma Nûşirevân'ın zamanında Peygamberimiz'in (sav) doğumundan ve

1 İÜ, TY 921, vr. 53b.

mi'racından bahsedilen ilk peygamber faslını ilâve ettiğimizde ise sayı 624 olmaktadır. Bu durum da *Mevlid*'in, başındaki tevhid bölümü alınmadan bir şekilde araya yerleştirildiği ihtimalini akla getirmektedir.[1]

Bu konuyla ilgili bir başka önemli bilgi de Şâzelî nüshasındaki *Mevlid* risâlesiyle aynı olan bu ikinci *Mevlid* kısmının bu çalışmada incelenen kırk adet *İskendernâme* nüshası içinde sadece yedi yazmada bulunmasıdır. Bu yazmalar, tenkitli metin çalışmasında kulanılan İstanbul Üniversitesi, TY 921 numaralı nüshanın yanı sıra Topkapı, Revan, 812; Paris, Turc 310; Paris, Turc 311; Paris Supplément Turc 635 ; DTC Müteferrik ve Mevlânâ Müzesi 97'de kayıtlı yazmalardır. Bunlardan Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan, 812 numarada kayıtlı yazma ile Paris Supplément Turc 635 nüshasının 16. yüzyılda Şîraz'da aynı müstensih tarafından kopyalanmış olması da sayının altı olarak kabul edilmesini gerektirmektedir.[2] *İskendernâme* içine yerleştirilmiş olan bu ikinci *Mevlid*'in çok az yazmayla sınırlı kalması, yaygınlık kazanmadığını, kısa bir Peygamber bahsinin yer aldığı mevlid şekli asıl olduğu için daha sonraki kopyalarda da onun tercih edildiğini göstermektedir. Bu yüzden de *İskendernâme*'nin hazırlanan tenkitli metninde İstanbul Üniversitesi, TY 921'deki "Der-Beyân-ı Evsâf-ı Muhammed 'aleyhisselâm" başlıklı bu ikinci mevlid, tenkitli inceleme kısmına dâhil edilmemiştir. *Mevlid* ve *Mi'râcnâme*'nin Ahmedî'nin dinî konularda yazılmış eserleri olarak ayrıca neşredilmeleri daha isabetli olacaktır. Ahmedî'nin müstakil bir eser olarak yazdığı *Mevlid*'inin haber verdiği şekilde 615 beyitten oluşan tam bir nüshası bulunduğu takdirde durum daha iyi anlaşılacaktır.

---

1 *Türk Edebiyatında Manzum İskendernâmeler* isimli bir doktora çalışması yapmış olan İsmail Ünver, İÜ, TY 921 numaralı nüsha içinde yer alan bu ayrı *Mevlid* bölümünün esere sonradan Ahmedî tarafından eklenmiş olduğu kanaatindedir. Yazar bu bölümü, incelediği yazmalar içinde sadece İÜ, TY 921 numaralı nüshada gördüğünü ifade etmektedir. Ancak bu yazmada önce Hz. Peygamber'in vilâdetine, mucizelerine, mi'racına yer verilmesi sonra yeniden doğumunun anlatılmaya başlaması konusunda tereddüde kapılan yazar da "Şairin 615 beyit olarak bildirdiği mevlidin nereden başlaması gerektiğini anlayamıyoruz." demektedir. Ancak yazar yine de bu *Mevlid*'in *İskendernâme*'nin bir parçası olduğunu düşünmekte ve Ahmedî'nin *Mevlid*'ini Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ı ile karşılaştırmaktadır. (İsmail Ünver, "Ahmedî'nin İskender-nâmesindeki Mevlid Bölümü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, c. 25, sy. 1977, Ocak 1977, s. 355-411.)

2 Bu yazmalardan Topkapı, Revan, 812 numarada kayıtlı yazma, hicrî 966 senesinde Zilhicce ayında Çarşamba günü (7 Eylül 1559) Şîraz'da Hasan Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Paris Supplément Turc, 635 numarada kayıtlı nüsha da hicrî 17 Receb 968 tarihinde (3 Nisan 1561) Şîrazlı Kâtib Hasan Muhammed tarafından yazılmıştır.

Mi'râcnâme

Ahmedî'nin manzum *Mi'râcnâme*'si, Süleymaniye Kütüphanesi, Şâzelî Tekkesi, 110 numarada kayıtlı nüshada *İskendernâme*'den önce ayrı bir risâle şeklinde yer almaktadır. Bu yazmada ayrı birer risâle olarak önce *Mevlid* ve *Mi'râcnâme* yer almakta daha sonra *İskendernâme* başlamaktadır. *Mi'râcnâme*, yazmanın 16b-28b sayfaları arasında yer almaktadır. Ahmedî, bu eserini Hicrî 808 senesinde Rebîülâhir ayının başlarında kaleme almıştır. Şair eserinin son beytinde bu eserin 490 beyit olduğunu bildirmektedir. Ancak Şâzelî Tekkesi nüshasındaki bu *Mi'râcnâme*, 499 beyitten oluşmaktadır.

Dünye 'uḳbīde_anı Ḥaḳ şād eyleye
Ki_Aḥmedīyi ḫayr-ıla yād eyleye

Evveli-y-idi rebīü'l-āḫerüñ
Ki_oldı 'ıḳdı naẓmı işbu gevherüñ

Ol nebīnüñ hicretinden bil 'ayān
Yıl sekiz yüz sekiz-idi bī-gümān[1]

Bu eseri edebiyat âlemine ilk olarak Yaşar Akdoğan tanıtmıştır. Akdoğan, bu eserin telif tarihi bilinen en eski tarihli *Mi'râcnâme* olduğunu ortaya koymuştur. Yazar, "Şu ana kadar te'lif tarihi bilinen en eski tarihli müstakil mi'râcnâme Abdülvâsî Çelebi'nin olarak biliniyordu. Abdülvâsî Çelebi bu *Mi'râcnâme*'yi 817 h. /1414 m. de yazdığını bildirmekte; fakat kaç beyit olduğunu belirtmemektedir. Hâlihazırdaki nüshalarda beyit sayısı 566 olarak görülmektedir. Eski Türkiye Türkçesi'nde te'lif tarihi bilinen en eski *Mi'râcnâme* Ahmedî'nin yazdığı müstakil ve manzum *Mi'râcnâme*'dir."[2] şeklinde bilgi vermektedir.

Yaşar Akdoğan'ın Şâzelî Tekkesi, 110 numarada kayıtlı nüshada ayrı bir risâle şeklinde yazılmış bu risâleyi bulup tanıtmasından sonra eserin ikinci bir nüshası da Ümit Hunutlu tarafından Ankara Milli Kütüphanede bulunup açıklamalarla birlikte metni yayınlanmıştır. Yazar, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 6563 numaralı, risâlelerden oluşan bir yazmada *Terceme-i Maksadü'l-Aksâ* adıyla kayıtlı bir risâlenin içinde Ahmedî'nin *Mi'râcnâme*'sini bulmuştur. Bu mecmuadaki *Mi'râcnâme*'nin 1586'nın son aylarında istinsah edildiği bilgisini veren yazar, Ahmedî'nin

1 Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 28b.
2 Yaşar Akdoğan, "Mi'râc, Mi'râcnâme ve Ahmedî'nin Bilinmeyen Bir Mi'râcnâmesi", *Osmanlı Araştırmaları IX* (*The Journal of Ottoman Studies*), İstanbul 1989, sy. 9, s. 267

Mi'râcnâme'sinin kendi tarafından bulunan bu nüshasıyla Yaşar Akdoğan'ın bulup tanıttığı ilk nüsha arasında beyit sayısı, sırası, olay akışı ve bazı beyitlerdeki kelime değişiklikleri yönünden farklılıklar olduğunu bildirmekte ve eserin dil ve imlâ özelliklerini aktarmaktadır."[1]

İki *Mi'râcnâme*'yi karşılaştırdığımızda gerçekten de beyit sayısı, beyit yerleri bakımından birçok farklılıklar olduğu görülmektedir. Şâzelî Tekkesi, 110 numarada bulunan *Mi'râcnâme* 499 beyit, Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 6563 numaralı mecmua risâlesinde bulunan ise 444 beyittir. Bu eserde Şâzelî nüshasındaki beyitlerden büyük miktarı yoktur, büyük oranda da yer değişiklikleri vardır.

Ahmedî'ye Ait Olduğu Söylenen Diğer Eserler

Mensur Gazavatnâme ve Ahvâl-i (Menâkıbnâme-i) Sultân Mehemmed

Halil İnalcık, *Has Bağçede Ayş u Târâb* isimli eserinde derleme olan *Neşrî Tarihi* içine Ahmedî'nin *İskendernâme*'sindeki *Tevârîh-i Âl-i Osmân* kısmının yer yer serpiştirildiğini, ayrıca 1385-1389 yılları arasındaki (Niş fethinden, Kosova'da I. Murad'ın şehadetine kadar olan) olayları ve Çelebi Sultan Mehmed'in 1402-1413 döneminde başından geçenleri içeren düzyazı metinleri, değiştirmeden eserine eklediğini ifade etmektedir. İnalcık, bu iki metnin, Neşrî'deki öteki metinlerden üslûp ve içeriği bakımından tamamıyla ayrı metinler olduğunu ve içerdiği ayrıntıların bir göz tanığı tarafından anlatıldığı izlenimini verdiğini belirtmektedir. İnalcık'a göre bu tanık Ahmedî'dir ve Neşrî'nin aynen naklettiği metin, doğrudan doğruya Ahmedî'nin kaleminden çıkmıştır. Üslûp ve öteki kanıtlar kuşkuya yer bırakmamaktadır. Neşrî, 1385-1389 döneminde geçen olayları ayrıntılı biçimde anlatan, Ahmedî'nin kaleminden çıkan, gazavatnâme özelliğindeki kroniği değiştirmeden kendi tarihine aktarmıştır. Ahmedî, Çelebi Mehemmed'in yanına geldikten sonra 1413'e kadar Çelebi'nin rakiplerine karşı "fetih"lerini (menkabelerini), doğrudan onun sohbetinden kaleme almış görünmektedir (Ahvâl-i Sultân Mehemmed : Neşrî, I, 366-419; II 422-516). Bu menâkıbnâme 1413'te Musâ'nın ölümü ve defni olayı ile bitmektedir.[2]

---

1 Ümit Hunutlu, "Yeni Bir Nüshasıyla Ahmedî'nin Mi'râcnâmesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN* (*Yearbook of Turkish Studies BELLETEN*) c. 66, sy. 2, Ankara 2018, s. 281-349.

2 İnalcık, *Has Bağçede Ayş u Târâb*, s. 131-134.

Kaynaklarda Ahmedî'ye ait olduğu kesin olan eserlerden başka yazara aidiyeti şüpheli bazı eser isimleriyle de karşılaşılmaktadır. Ahmedî'nin Kâtib Çelebi'de bahsi geçen *Kasîde-i Sarsarî Şerhi*[1] ve *Hayretü'l-Ukalâ* isimli eserleriyle henüz karşılaşılmamıştır. Ahmedî'ye aidiyeti şüpheli eserler konusunda Günay Kut, İslâm Ansiklopedisi "Ahmedî" maddesinde detaylı bilgi vermektedir.[2]

1 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, vr. 361b.

2 "Latîfî, Likâî maddesinde Ahmedî'nin *Yûsuf ile Züleyhâ* adlı mesnevisinden söz ederek Likâî'nin bu esere bir nazîre yazdığını bildirmiştir. Son zamanlarda Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesince alınan yazma eserler arasında (Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Ktp., nr. 51) bir *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi bulunmuştur. Bu eser üzerinde Nihat Azamat'ın yaptığı çalışma ile bu mesnevinin yazarı Ahmedî'nin Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Yakub devri şairlerinden olduğu ve mesnevinin muhtemelen 883-896 (1478-1490) yılları arasında kaleme alınmış olabileceği tespit edilmiştir. *Osmanlı Müellifleri*'nde Ahmedî'nin, ayrıca *Esrârnâme* adında bir eser daha yazdığı kayıtlı ise de Fuad Köprülü bu eserin yazarının bir başka Ahmedî olabileceğini, kendi nüshasında gördüğü 880 olarak tespit edilmiş telif tarihine dayanarak söylemektedir. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kütüphanesinde (nr. 16) kayıtlı *Esrârnâme*'nin aynı araştırmacının tetkiki sonucunda yine Akkoyunlu şairi Ahmedî tarafından kaleme alındığı, fakat Fuad Köprülü'nün verdiği 880 tarihi yerine 884'te (1479-80) Tebriz'de yazıldığı kesinlik kazanmıştır. Eser, Ferîdüddin Attâr'ın *Esrârnâme* adlı eserinin tercümesi olmayıp *Musibetnâme*'sinin bazı parçalarının tercümesidir. Böylece bu iki eserin de bir başka Ahmedî'ye ait olduğundan artık şüphe edilemez. *Halilnâme* yazarı Abdülvâsi Çelebi, mesnevisinin "Sebeb-i Nazm-ı Kitâb" bölümünde Ahmedî'nin ölümü ile yarım kalmış *Vîs ü Râmîn* adlı yarım kalmış bir mesnevisinden bahseder ki bu mesnevi bugün elde mevcut değildir. Bununla birlikte Ahmedî'nin *Vîs ü Râmîn* adlı yarım kalmış bir mesnevisinin olduğunu Abdülvâsî Çelebi'ye dayanarak söylemek mümkündür. Ahmedî'ye atfedilen *Süleymannâme*, *Kânûn ve Şifâ Tercümesi* ve nihayet *Cengnâme* adlı eserlerin onun tarafından kaleme alınmadığı ve tercüme edilmediği anlaşılmıştır. *Cengnâme*'nin de *Çengnâme* olduğu ve Ahmed-i Dâî tarafından yazıldığı artık bilinmektedir." (Kut, "Ahmedî", *DİA*, c. 2, s. 165-167.)

İSKENDERNÂME ve İSKENDER HİKAYELERİ

İskendernâme

İskendernâme, Ahmedî'ye şöhretini kazandıran en önemli eseri olmanın yanı sıra, Türk edebiyatında İskender'in hayatının konu olarak işlenip ele alındığı ilk manzum İskender hikâyesi olması bakımından da oldukça önemlidir. Mesnevi şeklinde yazılmış olan bu eser, hayatı, seferleri, hükümranlığı hakkında birçok efsanenin dile getirildiği İskender'in hayatı dışında felsefe, siyaset, ahlâk, astronomi, tıp, İslâm, Fars ve Osmanlı tarihleri gibi pek çok konuya yer vermesi sebebiyle de İslâm edebiyatında kendisinden önce yazılmış manzum eserlerden farklı bir görünüm arz etmektedir. Ahmedî'nin eseri, içerdiği bu zengin malzeme sebebiyle sadece bir mesnevi değil, didaktik tarzda yazılmış, tarihî ve sosyal bilgileri de bünyesinde barındıran ansiklopedik bir eser hüviyetindedir. Bu yönüyle de yalnızca Türk edebiyatı ve dili bakımından değil içerdiği diğer malzeme bakımından da dikkatle incelenmesi gereken bir eserdir.

Ahmedî'nin *İskendernâme*'si hakkında doğru tespitlerde bulunabilmek için öncelikle İskender'in hayatı, yaşam hikâyesinin Batı ve Doğu edebiyatlarındaki tezâhürleri konusunda bazı bilgilere sahip olmak, sonrasında da eseri yazıldığı dönem ve içerdiği muhteva bakımından değerlendirmek gerekmektedir.

İskender'in çalkantılı yaşamı, ona atfedilen güçler Doğu ve Batı edebiyatlarında farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. İskender, Batı'da yetiştiği, fetihleri dolayısıyla da Doğu ülkelerinde uzun yıllar geçirdiği ve tesirleri geniş bir sahada etkili olduğu için her iki kültür de İskender'i kendi inanışları, bakış açıları, kültürleri ve sahip oldukları değerler noktasında yorumlamaktadır. Böylelikle de farklı kültürler tarafından benimsenip sahiplenilen, bu yüzden de tam olarak ayrıştırılamayan bir hükümdar kimliğiyle karşılaşmaktayız.

İskender Hikâyeleri

İskender'in hayatı, Makedonya'dan Anadolu, İran, Mısır ve Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılan seferleri sırasında kazandığı zaferler, insanlar üzerinde derin izler bırakmış ve hayatıyla ilgili pek çok eserin yazılmasına yol açmıştır. Doğu ve Batı edebiyatlarında İskender'in hikâyesini konu alan eserler kaleme alınmış ve İskender'in kişiliği çevresinde pek çok rivayet ortaya çıkmıştır. İskender, hem ulaştığı coğrafyalarda yaşayan

halklar hem de yöneticiler üzerinde tesirli olmuş, hayatının anlatıldığı hikâyeler pek çok edebiyatta yer bulmuştur. Hayatını konu edinen eserler, Batı'dan "Malaya, Cava, Buginez"[1] dillerine kadar ulaşan geniş bir yelpaze içinde yer almaktadır.

"Karizmatik bir askerî deha olarak tanımlanan İskender, babasının orduda gerçekleştirdiği yeniliklerin izinden gitmiş ve Yunan falanksını, Pers imparatorluğunun sınırları dışına, Yakındoğu imparatorluklarının ulaşmadığı bölgelere taşımıştır. Savaş alanlarında kimse onunla boy ölçüşemezdi ve ölümünden yüzyıllar sonra da Romalı general ve imparatorlara, Müslüman imparatorlara, Bizans imparatorlarına, Ortaçağda İngiltere krallarına ve Malezya hükümdarlarına esin kaynağı olmaya devam etti."[2]

İskender'in efsaneleşen yaşamı kendinden sonraki antikçağ imparatorları, krallar ve fatihler için ilham kaynağı olmuştur. İskender sadece kendi soyundan gelenlere değil buyruğu altına aldığı halkların daha sonra gelen hükümdarları için de bir hükümdar ve fatih modeli olarak örnek olmuş, bu yüzden de hayatını konu edinen eserler yüzyıllarca yazılmış ve okunmuştur. İskender hikâyesinin, hükümdarların veya devlet adamlarının okuması için hazırlanan bu el yazması nüshaları, itinayla yazılıp resimlenmiş ve süslenmiştir.

İskender'in zaferlerini kazandığı geniş coğrafyada, seferlerinin başlangıç noktası olan Anadolu ve en önemli zaferlerini kazandığı Pers topraklarında da İskender hikâyeleri yazılmış ve yüzyıllarca okunmuştur. Dünya tarihinin hafızasında derin izler bırakan İskender'in hayat hikâyesi, aynı zamanda cihan imparatorlarının baş ucu kitabı olmuştur. İran ve Türk edebiyatlarında kaleme alınan *İskendernâme*'lerin devlet adamlarının isteği üzerine yazılmış olan bu nüshaları, genellikle nakışlı ve minyatürlü olarak hazırlanmıştır. Osmanlı hükümdarlarından İstanbul fatihi Sultan II. Meh-

---

1 Orhan Şaik Gökyay, *İslâm Ansiklopedisi* için yazdığı *İskendernâme* maddesinde Arapça, Farsça, Hint dillerinde yazılmış İskender hikâyeleri yanında "Malaya, Cava ve Buginez dillerindeki İskender menkıbeleri için bk. Vreede, Cat.v.de Javaansche en Madoereesche Handscriften (Leiden 9, S.32 V.DD; h.h.Juynboll, Cat. v. de Maleische en Soedaneesche Hss. (Leiden), s. 194 v.dd; v. Ronkel, Cat. v. de Mal. Hss. (Batavia), s. 255 v.dd; bk. bir de Encyclopaedie van Nederlandsch-İndie, I, 29 v.d (Gravenhage-Leiden, 1917), mad. Alexander de Groote." şeklinde bu dillerde yazılmış İskender hikâyelerine dair katalog bilgilerini vermektedir. Bkz. Orhan Şaik Gökyay, "İskendernâme", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul 1950, s. 1090.

2 Eric H. Cline-Mark W. Graham, *Antikçağ İmparatorlukları-Mezopotamya'dan İslâmiyet'in Doğuşuna*, çev. Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul 2017, s. 198. (Eric H. Cline, Washington Üniversitesi'nde Klasik ve Yakın Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Bölümü profesörü ve başkanıdır. Tarih ve arkeoloji uzmanıdır. Mark W. Graham, Pennsylvania'daki Gorve City College'de profesör olarak görev yapmaktadır.).

med'in de İskender'in hayatına meraklı olduğuna dair anlatılan bir öykü, bu tesirlerin gerçekliğini vurgular niteliktedir.

"1453'ten sonra Osmanlı tahta çıkma törenine herkesin bir evrensel egemenlik simgesi olarak bildiği bir elma motifi eklenmiştir. Yeni Sultan devlet kılıcını kuşandıktan sonra yeniçeriler 'Kızıl Elma'da görüşürüz' diye bağırırdı. Bu elma Osmanlıların Hristiyan dünyasını fethedeceği umudunun simgesi hâline gelmiştir. Aslında altın ya da kızıl elmanın kökenleri antik döneme iner. Söylenceye göre Büyük İskender'in sanki dünyayı tutarmış gibi elinde tutttuğu, fethettiği ülkelerden aldığı haraçlardan yaptırdığı bir altın elması varmış.

Sultan Mehmed, Ahmedî'nin *İskendernâme*'si gibi hem İslâmî metinlerdeki hem de klasik anlatılardaki İskender efsaneleriyle Anibal ve Sezar'la ilgili öykülere aşinaydı. Arrianus'un İskender'in yaşamını anlatan eserinin Yunanca bir nüshası hâlâ Topkapı Sarayı Kütüphanesinde Sultanın koleksiyonundaki kitaplar arasında bulunmaktadır. Hümanist Lauro Quirini, 'O, bütün dünyaya ve bütün halklara egemen olmak, ikinci bir İskender olarak tanınmak istiyor. İskender'in maceralarını çok doğru bir biçimde anlatan Arrianus'u her gün okutturma alışkanlığını bu yüzden edinmişti.' diye yazıyordu. İskender'den bıktığında, biri Anconalı hümanist Cyriacus'un yakını olan iki İtalyan saraylı ona sırayla Heredotos, Diogenes Laertius, Livius, Quintus Curtius'un kitaplarını ve papaların, imparatorların ve Fransız kralların tarihlerini okurlardı. Bunları anlatan İtalyan tarihçi Giacomo Languschi, Sultan Mehmed'in İskender'in fetihleriyle eş düzeyde ama Batı'dan Doğu'ya geçme hedefini ters çevirerek, tek bir din ve hükümdar altında birleşmiş bir dünya yaratma niyetinde olduğunu da sözlerine ekliyor.

Hümanist bilgin Trabzonlu Georgios ve Papa II. Pius, Fâtih'e mektuplar yazmış, imparatorluğunu Hristiyan dini altında birleştirmenin ona İskender, Sezar ya da Constantinus'unkinden daha büyük ve sonsuza dek sürecek bir şan sağlayacağını söyleyerek Sultan'ı Hristiyan olmaya ikna etmeye çalışmışlardı. Aynı amaçla, Georgios Fâtih'in başarılarını 'Büyük İskender'inkilerden daha da ölümsüz' kılmak üzere Sultan'ın yaşam öyküsünü Latince olarak yazmayı da önermişti. Georgios bu kitabı yazmadı ama on yıl sonra Kritovoulos Fâtih için Yunanca bir tarih kitabı kaleme aldı. Yazar, eserinin ithaf bölümünde Sultan Mehmed'in etkinliklerini Yunan-

ca olarak yazmasının nedeninin 'başarılarının her bakımdan Makedonyalı İskender'inkilerle eşit' olduğunu bütün Batı halkları ve 'Philhellenlerin' (Helenizm hayranları) öğrenmesini sağlamak olduğunu belirtir."[1]

Fâtih Sultan Mehmed, İskender'in hükümdar kimliğini tahlil etmek ve imparatorluğunu bilinen dünyanın sınırlarına kadar genişleten fatih kimliğinden ilham almak için hem Ahmedî'nin hem de Arrianus'un İskender hikâyelerini okuyup, muhtemelen İskender'in yaşam aynasında kendi aksini görürken Trabzon Rum İmparatorluğu'nda da İskender hikâyeleri rağbet görmekteydi.

Günümüzde Venedik'te bulunan, Yunanca yazılmış ve zengin şekilde resimlendirilmiş olan bir tanesi bu ilginin delili sayılabilir. Bu eser sadece Trabzon Rum İmparatorluğu'nda İskender'e duyulan ilgiyi göstermesi bakımından önem taşımaz. Çok fazla sayıda illüstrasyonla süslenmiş olan bu yazmayı ilginç hâle getiren bir diğer özellik de içinde Osmanlı Türkçesi ile resim açıklama yazılarının bulunmasıdır. Bu da Trabzon Rum İmparatorluğu'nda hazırlanmış olan bu eserin aynı zamanda Türklerin eline geçtiğini göstermektedir. Bu konuda bir makale yazan Dimitris Kastritsis, Venedik Hellenistik Ensitüsünde (Venice Hellenic İnstitute Codex Gr.5) bulunan bu eserin büyük olasılıkla 14. yüzyılda Trabzon Rum İmparatoru Alexios III (1349-1390) için hazırlandığını, daha sonra Fâtih Sultan Mehmed'in Trabzon Rum İmparatorluğu'nu fethetmesiyle yazmanın Türklerin eline geçtiğini ve yazılan Türkçe açıklamalarla eserin Türklerin elinde tamamlandığını ileri sürmektedir. Hatta bu eserin Fâtih'in eline geçtiği ve Türkçe resim açıklama yazılarının sultanın sarayında konmuş olabileceği varsayımında bulunmaktadır. Yazar bu eserdeki resimleri açıklamak için yazılan Osmanlı Türkçesi yazılar ile resimlerin üzerinde bulunan Yunanca yazılar arasında bazı farklılıklar bulunduğunu, Türkçe yazıların resimleri farklı yorumladığını ifade etmektedir.[2] Bu farklılıklar ve varsayımlar bir

---

1 Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı-Mimarî, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 34-35.
Fâtih Sultan Mehmed'in İskender'in hayatını okumak için seçtiği Arrhionos, Grek-Romalı yazardır. Arrhionos'un (87-150) eseri *Anabasis*, Ptolemaios ve Aristobulos gibi komutanların yapıtlarına ve özellikle Hindistan seferini anlatırken Amiral Nearkhos'un hatıratına dayanmaktadır. Arrhionos, yapıtında savaşın vahşet dolu yüzünü perdeleme gereği duymadığı gibi yer yer genç fatihi idealize etmektedir. (Jona Lendering, *Büyük İskender*, çev. Burak Sengir, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s. 10.)

2 Dimitris Kastritsis, "The Trebizond Alexander Romance (Venice Hellenic İnstitute Codex Gr. 5): The Ottoman Fate of A Fourteenth-Century Illustrated Byzantine Manuscript", *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Volume 36, Harvard University, December 2011, p. 103-131.

yana böyle bir eserin varlığı, İskender hikâyesinin değişik kültürlerde olan etkilerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. İskender'in ele geçirdiği topraklarda ilham kaynağı olan yaşamı, aynı zamanda kültürler arası paylaşımlara da yol açmış görünmektedir.

İskender'in hayat hikâyesine gösterilen ilgi Türk hükümdarları içinde sadece Fâtih'le de sınırlı kalmamıştır. Memlük sultanlarının da *İskendernâme* okuduklarını gösteren bilgiler vardır. İstanbul Üniversitesi, TY 6044 numaralı yazmanın sonunda bir ferâğ kaydı ve nüshanın istinsah tarihi olmamasına rağmen başında Memlük hükümdarı için hazırlandığını gösteren bir temellük kitabesi bulunmaktadır. Yazmanın başında sağ tarafta eğlenceli bir padişah meclisinin minyatürü solda ise bir temellük kitabesi vardır. Sayfada tezhibli dikdörtgenin üst kısmında "Kitāb-ı İskendernāme bi't-Türkī" şeklinde kitabın başlığı yer alır. Alt kısımda yuvarlak madalyon şeklinde bir daire içinde Seyfî Hoşkadem'in yüce meclisinin resmi şeklinde başlayan bir kitabe bulunmaktadır.[1] Bu kitabeden anlaşıldığı üzre minyatürde Memlük Sultanı Hoşkadem'in meclisi tasvir edilmektedir. Kitabe, eserin bu sultana sunulduğunu göstermektedir.[❧]

Memlükler sahasında *İskendernâme*'nin okunduğuna ve etkilerinin olduğuna dair ilginç bir gelenekten bahsedilmektedir. Bu, Memlük sultanlarının sarıklarına boynuz takması hadisesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Zülkarneyn olarak tanımlanan ve kendisine büyük bir güç verilen kişi, İslâm dünyasında İskender'le aynîleşip *İskendernâme* isimli eserlerle yaygınlık kazanınca İskender, bir Müslüman hükümdar modeli olarak benimsenmiş ve hayatı örnek alınmaya başlamıştır. İskendernâmelerin geniş bir sahada yankı bulması sonucu "Büyük İskender açıkça Müslüman bir yöneticinin prototipi olarak görüldü. Bu nedenle Memlük âmirleri için

1 Kitâbede "Bi-resmi'l-meclisi'l-'ālī Seyfī Ḫoş-ḳadem bin 'Abdullāh-ı Ḫāzindār el-cenābi'l-'ālī el-Mevlevī el-Emīrī el-kebīrī el-mālikī el-maḥdūmī es-Seyfī 'Alī Bay ed-devādār el-Melikī eẓ-Ẓāhirī Temür Buga teġammedehu'llāhu bi-'afvihī ve ġufrānihī" yazmaktadır. "Hoşkadem, 1461-1467 yılları arasında hüküm süren Memlük sultanıdır. Rum veya Arnavut asıllı olduğu rivayet edilmektedir. Küçük yaşta el-Melikü'l-Müeyyed Seyfeddin Şeyh el-Mahmûdî tarafından köle olarak satın alındı. Seyfeddin'in ölümünden sonra oğlu Sultan Ahmed zamanında (1421) hasekiyyeye dâhil edildi. Sultan el-Melikü'z-Zâhir zamanında (1438-1453) hâcibü'l-hüccâb oldu. Sultan Melikü'l-Eşref İnal devrinde ordu kumandanı olarak Karaman beyine karşı savaşa çıktı. 1461'de tahta çıktı. 1467'de vefat eden bu Memlük sultanı, zeki ve sabırlı bir devlet adamı, aynı zamanda iyi bir savaşçı olup âlimleri himaye etmiştir."(Abdülkadir Özcan, "Hoşkadem", *DİA*, c. 18, İstanbul 1998, s. 249-250).
el-Melikü'z-Zâhir Timur Buga (veya Temürboğa), Hoşkadem'den sonra Memlük tahtına kısa bir süre oturan hükümdarlardandır. Ancak hükümdarlığı sadece iki ay kadar sürmüştür. Konuyla ilgili bkz. İsmail Yiğit, "Memlükler", *DİA*, c. 29, İstanbul 2004, s. 97-100.

❧ İskendernâme'nin sunulduğu Memlük hükümdarı Hoşkadem'e ait "Temellük Kitâbesi" ve hükümdar Hoşkadem'in meclisi için bkz. GÖRSEL 1 ve 2.

boynuzlarını alıp türbanlarına taktıklarında rol model olarak görev yapmıştır. Ayrıca Mısır bağlamında Büyük İskender boynuzlarla ilgili bir başka bağlantıya sahiptir. İskender'in Antik Çağ'da kehanetiyle ünlü olan bir yeri, Batı Mısır'daki Siwa Vadisi'ni ziyaret ettiği söylenir. Burada İskender, Zeus-Amon'un oğlu olarak ilân edilmiştir. Amon tanrısı genellikle koç başlı bir tanrı olarak tasvir edilmektedir."[1]

Yine Şîraz'da yazılmış olan *İskendernâme* nüshalarının (Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan, 812 ve Revan, 813, Hazine, 679; Paris Bibliothèque Nationale de France-Supplément Turc 635) Safevî üslûbunda oldukça sanatlı bir biçimde tezhiplenmiş ve minyatürlerle süslenmiş olmaları, bunların Safevî Hanedanından hükümdar veya önemli kimseler için hazırlandıklarını düşündürmektedir.[2]

Batılı Kaynaklara Göre Makedonyalı Büyük İskender

Avrupalı kaynaklarda, İskender'in hükümdarlığını değişik bakış açılarıyla yorumlanmakta ve kişiliği çerçevesinde olumlu veya olumsuz portreler çizilmektedir. Meselâ İskenderiyeli Kleitarkhos, MÖ. 4. yüzyılın sonlarına yazdığı İskender biyografisinde çok kötü bir tablo çizerken, Ptolemaios ve Aristobulos gibi İskender'e oldukça yakın olan komutanlar, İskender'in davranışlarını onaylayan tarzda bir tutum izlemişlerdir. Bu yazarlar dışında Roma dönemi yazarları Diodoros, Curtius Rufus ve Grek-Romalı yazar Arrianus'un İskender biyografileri meşhurdur.[3]

Batı dünyasında yazılan bütün İskender biyografilerinin ve hikâyelerinin temel kaynağı, Kallisthenes'in *İskender'in İşleri* isimli eseridir. Kal-

---

1 Albrecht Fuess, "Sultan With Horns: The Political Significance of Headgear in the Memluk Empire", *Mamluk Studies Review*, XII (2), 2008, s. 71-94.
Bu makalede yazar, Memlük sarayındaki türbana boynuz takma hadisesinin aynı zamanda hiyerarşik pozisyonları da ifade ettiğini ve hükümdar dışındaki üst rütbeli kimselerin de türbanlarına boynuz iliştirdiklerini bu boynuzların sayısının kişinin saray hiyerarşisindeki makamını gösterdiğini ifade etmektedir. Buna göre sultanın altı, sonra gelen yüksek rütbeli kimselerin dört ve iki boynuz taktıklarına dair Avrupalı görgü tanıklarının seyahatnâme tarzında eserleri bulunmaktadır.

2 Ahmedî'nin *İskendernâme* mesnevisinde bulunan bu minyatürlerin sanat üslûbu (Memlük, Safevî ve Osmanlı sahasında hazırlanmış olanlar arasındaki farklar) üzerine araştırma yapmak isteyen okuyucular Serpil Bağcı'nın sanat tarihi alanındaki doktora tezinden faydalanabilirler. Bkz. Serpil Bağcı, *Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.

3 Lendering, *Büyük İskender*, s. 10-11 (Jona Lendering, Hollandalı bir tarihçidir. Lendering, Büyük İskender'in hayatını anlatan bu çalışmasında İskender hakkında devrinde veya daha sonra yazılan pek çok kaynak yanı sıra, son yıllarda okunabilen kil tabletler ve Babil kroniklerinden de faydalanarak çok yönlü bir İskender biyografisi ortaya koymuştur.)

listhenes, antik Yunanlı tarihçidir. Aristoteles'in hem öğrencisi hem yeğenidir. Asya seferi sırasında vakanüvis (resmî tarihçi) olarak İskender'e eşlik etmiştir.[1]

Dünyaya Gelişi

İskender, MÖ. 356 yılında Yunanistan'ın Orta Makedonya bölgesinde bulunan Pella Şehrinde Makedon Krallığının veliahdı olarak dünyaya gelmiştir. Makedon kralı II. Philip ve evlenmeden önce Epeiros prensesi olan Olympias'ın oğludur. Ülke topraklarını genişletmek amacıyla çıktığı fetihler ve kazandığı zaferler dolayısıyla Büyük İskender (Alexander the Great, Alexandros ho Megas) ismiyle anılmaktadır. İmparatorluğun sınırlarını geniş bir coğrafî alana yaymış olan bu imprator, dünya tarihinde ender rastlanan ülke yöneticilerden birisidir. Doğu üzerine sefere çıktığında henüz yirmi bir yaşında olan bu efsanevî kral, delicesine cesareti ve yeni toprakları elde etmeye yönelik tutkusuyla kendinden sonra gelenler için de ilham kaynağı olmuş ve dünya tarihinde derin izler bırakmıştır.

İskender'in Makedonya'dan Afganistan'a uçsuz bucaksız topraklarda hakimiyetini sağlayan destansı fetihlerinin arka planında şüphesiz yetiştirilme tarzı ve aldığı eğitimle kışkırtılan merak payının etkisi büyüktü. Çeşitli rivayetlerle doğumundan itibaren kendisine bazı ilâhî güçler atfedilmesi, eğitimi boyunca da güç ve ihtişamı dillere destan olan gizemli ülkelere merakının uyandırılması, büyük ihtimalle içindeki fetih arzularını, sahip olma duygusunu ateşleyen fitil olmuştur.

Tarihte iz bırakmış çoğu kişinin hayatında olduğu gibi İskender'in yaşamı etrafında da daha doğumundan başlamak üzere olağanüstü hadiselerin cereyan ettiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Bunlar muhtemelen güçlü kahramanlık vasfını olağanüstü, ilâhî özelliklerle de zenginleştirmek amacıyla ortaya atılmış olan söylentilerdir. "Günümüze kadar gelen kaynaklara göre İskender'in doğduğu gece görülen birçok belirti arasında, Helenler için oldukça önem taşıyan Ephosos'taki Artemis tapınağının yandığı, Filip'in bir oğlunun dünyaya geldiğini üç zaferiyle aynı zamanda duymuş olduğu gibi bazı şeyler rivayet edilmektedir."[2]

1 Lendering, *Büyük İskender*, s. 11, 84.

2 Johan Gustov Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, çev. Bekir Sıtkı Baykal, Dharma Yayınları, İstanbul 2007, s. 107. (Johan Gustav Droysen, Alman tarihçidir. *Büyük İskender Tarihi* isimli eseri 19. yüzyılda Almanya'da yazılan tarihî eserler arasında önde gelmektedir. Yazıldığı 1883'ten beri geçen zaman içinde pek çok yeni araştırma yapılmış olmasına rağmen değerini kaybetmemiştir.)

Eğitimi

Philippos, zaferden zafere koşarak krallığının sınırlarını genişletirken, bir yandan krallığını büyük bir güç hâline getiriyor, bu arada İskender büyüyordu. Philippos oğlu İskender'in en iyi hocaların gözetiminde iyi bir şekilde yetişmesini sağladı.

"Makedon soyluları arasında âdet olduğu gibi Olympias ve Philippos, İskender'in anne tarafından akrabası Leonidas'ı oğullarına saray eğitimi vermekle görevlendirip başöğretmeni olmasını istediler. İskender'in bir diğer öğretmeni de Lysimakhos'tu. İskender, muhtemelen öğretmenlerinin teşvikleri doğrultusunda şiirin her türüne, tahmin edilebileceği gibi özellikle de Homeros destanlarına ve tiyatroya olağanüstü ilgi duyuyordu. Plutarkhos, Lysimakhos'un İskender'i Akhilleus (Aşil), kendisini de onun eğitimcisi Phoniks ile kıyasladığını söyler. Plutarkos'un aktardığı bu karşılaştırmaya inanılacak olursa, Lysimakhos'un İskender'e verdiği eğitim, tıpkı Homeros'a göre, Phoniks'in öğrencisi Akhilleus'a verdiği eğitimle birebir örtüşmektedir. Dahası prense verdiği eğitim, büyük bir olasılıkla askerlik ve savaş stratejileri gibi konuları da kapsıyordu. Eski çağlardan beri, veliaht prens İskender'in Homeros'un destanlarının etkisi altında kaldığı iddia edilegelmiştir; bu etki öylesine yoğundur ki İskender'in Akhilles ile büyük bir rekabete girdiği bile söylenmiştir." [1]

"Büyük İskender hakkındaki en ünlü öykülerden birinde onun uyurken yastığının altında iki şey bulundurduğundan söz edilir: bir hançer ve Homeros'un *İlyada*'sı.[2] Homer'in öykülerine olan merakı yalnızca boş zamanlarını değerlendirmekten ibaret değildi; o kendisini Akhilleus (Aşil) ile hem-ayar bir kahraman olarak görüyordu."[3]

İskender'in sahip olduğu ve her zaman yastığının altında hançeriyle birlikte sakladığı söylenen bu *İlyada* nüshasına dair İskender'in çocukluk arkadaşı Astypalaialı Onesikritos'un bir yapıtında şöyle bir anekdot anla-

---

1 Lendering, *Büyük İskender*, s. 38.

2 Homeros, Batı edebiyatının ilk büyük eserleri olarak görülen *İlyada* ve *Odysseia* destanlarının yazarı veya derleyicisi olan İyonyalı ozandır. Antik Çağ'da Smyrna (İzmir) bölgesinde yaşadığı düşünülmektedir. Yazdığı destanlar klasik Yunan edebiyatına büyük ölçüde tesir etmiş, oradan Batı edebiyatlarını etkilemiştir. Antik dönemde bu destanlar birçok bilginin kaynağı durumundaydı.
Akhilleus, Yunan mitolojisinin en önemli kahramanlarından biridir. Yarı ölümlü, yarı tanrı olarak kabul edilmektedir. Homeros'un *İlyada* isimli mitolojik destanında Yunan mitolojisinin en büyük savaşçısı olarak yer almaktadır. Efsaneye göre Truva Savaşı'nda yara alabileceği, ölümlü kalan tek yeri olan topuğundan aldığı ok yarasıyla ölmüştür. Tıptaki aşil tendonu terimi bu efsaneye dayanmaktadır.

3 Cline-Graham, *Antikçağ İmparatorlukları-Mezopotamya'dan İslâmiyet'in Doğuşuna*, s. 194.

tılmaktadır: "Dareios'un[1] ardında bıraktıkları arasında çok değerli olduğu belli altın kakmalı bir sandık vardı. Bunu İskender'in huzuruna getirdiklerinde Kral arkadaşlarına, bu sandığın içine konulmayı hak eden en kıymetli şeyin ne olduğunu sordu. Yaptıkları önerileri dinledikten sonra bu sandıkta *İlyada*'yı saklayacağını söyledi."[2]

"İskender'in Akhilleus ile kıyaslanması, karakterinin belirleyici bir unsuru olarak nitelendirilmesi onun işine yarıyor görünmektedir. Çünkü annesi Olympias'ın ailesi, kökenlerinin Homeros kahramanlarına kadar uzandığını iddia ediyordu. İskender'in baba tarafından da sülâlesi soylu bir geçmişe sahipti. Yaklaşık yüz elli yıl önce Kral Aleksandros, soyağacının Yunan şehri Argos'taki kraliyet sarayına dek uzandığını iddia etmişti. Aleksandros, Zeus'un oğlu ile Herakles'in karısı ve Dionysos'un kızı olarak kabul edilen Deianeira'nın[3] büyük büyük torunuydu. Dolayısıyla İskender'in ataları arasında Akhilleus dışında, Zeus, Herakles ve Dionysos da sayılmaktadır."[4]

İskender ve Aristo

"Makedon hanedanının şeceresinden ötürü halk, Philippos ve Olympias'ı kutsal sayıyordu. Ayrıca dünyanın dört bir köşesinden gelen insanlar bu görkemli sarayın çatısı altında toplanmıştı. Bunların arasında filozof, Stagiroslu Aristoteles de vardı.[5] Babası Philippos'un hekimiydi ve

1 İskender'in savaşarak yendiği Fars Hükümdarı III. Dârâ.

2 Lendering, *Büyük İskender*, s. 145.

3 Yunan mitolojisinde Zeus, baş tanrıdır. Herakles (Roma mitolojisinde Herkül), Zeus'un oğludur. Deineirea, Herakles'in eşidir. Nessos'un zehirli gömleğiyle (ateşten gömlekle) eşinin ölümüne sebep olduğu anlatılmaktadır. Dionysos, şarap tanrısıdır.

4 Lendering, *Büyük İskender*, s. 39-40.

5 Aristoteles, Yunanlılar'a göre ilk öncü, ilk muallimdir, mutlak filozofdur. Aristoteles mantık öğretilerini koyduğu ve kuvveden fiile çıkardığı için ilk muallim diye isimlendirilmiştir. Aristoteles'in krallar ve prensler dâhil, soylulukları ile tanınan, felsefede sivrilen, ilimle meşgul olan erdemli kimseler ve diğerlerinden Theophrastus, Eudemus, Kral İskender, Arcesilaos gibi pek çok öğrencisi vardır. Aristoteles, Trakya'daki Stegeira'da doğdu. Bir hekim ailesinden gelen babası Nikomakhos, Makedonya kralı II. Philip'in babası II. Amyntas'ın özel hekimi ve yakın dostu idi. Aristo, 367 yılında Atina'ya giderek Eflâtun'un Akademi'sine (Akademos) girdi. Burada yirmi yıl kadar süren tahsili sırasında önceleri Eflâtun'un en seçkin talebesi, sonra da onun felsefî sistemini eleştiren başarılı rakibi oldu. Eflâtun, Sicilya'ya ikinci yolculuğunda eğitim kurumunun başına Aristo'yu bıraktı. Eflâtun ölünce Aristoteles, Aterneus tiranı prens Hermias'ın yanına Assos'a (Edremit Körfezi'nde bugünkü Behramköy'ün bulunduğu yer) gitti. Buradaki Akademi'de özellikle hocasının idealar teorisini eleştirdiği derslerini sürdürürken ahlâk ve siyaset alanındaki düşüncelerini de kaleme aldı. Makedonya kralı Philip, ona elçi göndererek oğlu İskender'i yetiştirmek üzere 343-342 yılında kendisini Pella Sarayı'na davet etti. İskenderin Asya ülkelerine yolculuğuna kadar ona felsefe hocalığı yaptı. Sekiz yıl süren bu eğitim, daha sonra Aristo'yu "cihan imparatorunu yetiştiren üstat" unvanıyla büyük bir şöhrete kavuşturmuştur. Babasının ölümünden sonra tahta çıkan kral İskender, 335-334'te Asya seferine çıkınca Aristoteles Atina'daki Lykeion adında bir yere giderek orada Meşşâilere ait felsefenin öğretilmesi için bir okul kurdu.

Aristoteles'in çocukluğu da Makedon sarayında geçmişti. On yedi yaşına geldiğinde Pella'dan ayrılıp Atinalı Platon'un yanına giderek felsefe eğitimi görmeye başlayan Aristoteles, Philippos ile bağlarını hiç koparmamış, kendisini Makedonya'nın meselelerine adamıştı. Bu nedenle Kutsal Savaş sırasında Atina ile Pella arasında arabuluculuk etmekle görevlendirilmişti. Daha sonra Pers devletinde bir şehir olan Assos'a yerleşti ve bugün bile zoolog olarak tanınmasını sağlayan zooloji bilimi üzerinde çalışmaya başlayarak bu konuda oldukça uzmanlaştı. Philippos onu sarayına akademik danışman olarak davet edince, 343 yılında Pella'ya dönen Aristoteles, İskender'in on üç yaşından itibaren çok daha kapsamlı bir eğitim almasını sağladı. Dünya görüşü ve gerçekliğe bakış açısından ötürü Aristoteles, İskender için ideal bir eğitmendi."[1]

"Sokrates, Filip'i doğrudan doğruya edebiyat ile bilimin büyük dostu olarak gösterir. Kral olduktan sonra Filip'in oğlu İskender için Aristoteles'i sarayına davet etmesi de bu sözü doğrulamaktadır. Anlaşıldığına göre o, sarayında her çeşit eğitim ve öğretim seminerleri düzenlemiştir. Başlangıçta bu seminerler, doğrudan doğruya kendi yakınında yaşayan aristokrat çocukları ve mümkün olduğu kadar sarayına çekmeye, şahsına bağlamaya çalıştığı genç aristokratlar için düzenlenmişti.[2]

Bu okul, Apollon Lykeion Tapınağı'nın yanında kurulduğu için Lykeion (lise) adını almıştı. (Eflâtun nefsin hikmetle eğitilmesi gibi bedenin de fazlalıklarından kurtulması için mutedil bir yürüyüşle eğitilmesi böylelikle hem nefsin hem de bedenin eğitim ihtiyacının giderilebileceği görüşündeydi. Eflâtun bu konuda Aristoteles ve Ksenokrates'ten önce gelir. Ancak Aristoteles ve Ksenokrates de yürüyüş hâlinde iken öğrencilerine eğitim vermeye devam ettirmişler; bu ikisi ve bunlara tâbi olanlar Meşşâîler (yürüyenler) diye adlandırılmıştır.) On iki yıl süren bu dönem Aristo için her bakımdan en verimli dönemdir. O bir yandan Lykeion'da dersler veriyor, bir yandan da felsefî düşüncesini temellendiriyor, ayrıca çağının bilinen bütün ilimlerini sistematize ediyordu. 323'te İskender ölünce Atina'da Makedonya aleyhtarlığı başlamıştı. Aristo hem Makedonya taraftarı olmakla hem dinsizlikle suçlanıyordu. Nihayet Sokrat örneğinde olduğu gibi, Atinalılara felsefeye karşı ikinci bir cinayet işleme fırsatı vermemek için Kuzey Yunanistan'da annesinin şehri olan Khalsis'e gitmek zorunda kaldı. Yakalandığı mide hastalığından kurtulamayarak 322'de altmış iki yaşında iken orada öldü. (Mahmut Kaya, "Aristo", *DİA*, c. 3, İstanbul 1991, s. 375-378; Şemsüddîn eş-Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-Ervâh*, çev. Yrd. Doç. Dr. Eşref Altaş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015, s. 348.)

1 Lendering, *Büyük İskender*, s. 41.

2 Önde gelen Makedon soylularının oğullarının ilk gençlik çağlarına eriştiklerinde krala hizmet etmek üzere yetiştirilmesi âdettendi. Krala verdikleri özel hizmetlerin yanı sıra en önemli görevleri kral uyurken onu korumaktı. Kral at binmek istediğinde atları seyislerden teslim alarak kralın önüne kadar getirir, Pers âdetlerinde olduğu gibi kralın ata binmesine yardım etmeye hazır bir şekilde beklerlerdi. Krala bu kadar yakın olabilmek önemli bir ayrıcalıktı. Bir tür "içoğlanı" olan bu soylu gençler sarayda dört dörtlük bir eğitim alıyor, krallığın diğer bölgelerinden gelen insanları da tanıma fırsatı buluyorlardı. Aslında babalarının davranışlarını garantilemek üzere sarayda tutuluyorlardı. (Lendering, *Büyük İskender*, s. 33-34.)

İskender'in Mieza'daki eğitimi pratik bilgilere dayalıydı. Aristoteles'in normal müfredatındaki dersleri almış olması da muhtemeldir. Veliaht prens ve arkadaşları, yaptıkları uzun yürüyüşler sırasında olasılıkla ustaları Aristoteles'in hayvanların neden dört ayaklı oldukları, rüzgârın nasıl meydana geldiği, dünyanın ne büyüklükte olduğu ya da fillerin hortumlarının ne işe yaradığı konusunda anlattıklarını büyülenmişçesine dinliyorlardı. Şu kadarı kesindir ki İskender, hitabet sanatını ve aldığı temel münazara dersleriyle dinleyenlerini hangi yöntemle etkileyebileceğini Mieza'daki eğitimi sırasında öğrendi. Bunun dışında İskender, belki de yıllar sonra Hindistan'da göğsünden yaralandığında, hocasının akciğerlerin işleyişi ve solunum yolları hakkında anlattıklarını hatırlamıştı. Mieza'daki okulda devlet düzeni, belirli yönetim şekilleri arasındaki farklılıklar gibi politik konulara da değinmiş olmalı. Son olarak Aristoteles'in Perslerin doğuştan köle oldukları savı, muhtemelen Kutsal Savaş'tan beri sarayda alıcı bulan, Asya'nın istilâ edilmesi fikrinin yeniden alevlenmesinde büyük rol oynadı."[1]

Plutarkhos'un naklettiği bir hikâye, küçük prensin daha çocuk yaşlarda Pers imparatorluğunun önemini kavradığını göstermektedir. Bazı yazarların hoş bir masalı çağrıştırdığını düşündükleri bu hikâyeye göre çok küçükken Pers hükümdarının elçilerini ağırlamış, onlarla sohbet etmiş, onları kendisine hayran bırakmayı başarmıştı.[2]

"Bir zamanlar Pers kralının elçileri Peila'ya gelince İskender onlara büyük bir dikkat ve merakla Pers devletinin ordusu ve kavimleri, kanunlarıyla töreleri, içinde yaşayan kavimlerin örgütlenmeleriyle yaşam koşulları hakkında çeşitli sorular sormuş, elçilerin cevaplarını dinlemişti. O zaman Persler bu çocuğa hayret etmişlerdi. [3] Sorduğu sorular ne çocukça ne de üstünkörü saçma şeylerdi. Elçilerden yolların uzunluğu ve Asya'nın içlerine nasıl yolculuk yapıldığı konusunda bilgi alırdı.[4] Kralın düşmanlarını nasıl

1 Lendering, *Büyük İskender*, s. 42.
2 Lendering, *Büyük İskender*, s. 30.
3 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 109.
4 Suna Doğaner, "Büyük İskender: Coğrafyacı Bir Savaşçı Kral" isimli makalesinde İskender'in küçükken Pers elçilerine sorular sorması örneğinde olduğu gibi coğrafya ile de yakından alâkalı olduğunu, seferlerinde coğrafya bilgisinden faydalandığını ileri sürmektedir. İskender'in savaşlardaki coğrafî koşulları yenmek için yeteneğini kullandığını ve fethettiği yerlerde yeni şehirlerin kuruluş yeri seçimi, kent planları, liman, yol yapımı nehir yataklarının düzenlenmesi, baraj, köprü inşası gibi çok iyi mekânsal bir planlama yaptığını belirten yazar, Büyük İskender'in başarısında coğrafya bilgisinin etkileri ve bunları kullanış şekillerine yer vermektedir. (Suna Doğaner, "Büyük İskender: Coğrafyacı Bir Savaşçı Kral (Alexander the Great: Warrior King as a Geographer)", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 48, 2007, s. 19-58.)

alt ettiği, savaş meydanında hangi askerî güçleri kullandığını bilmek isterdi. Sorduğu sorularla elçilerin takdirini kazanmıştı. Elçiler, Philippos'un dillere destan dirayeti ve ilerleme hırsının, oğlununkinin yanında daha şimdiden gölgede kaldığına ikna olmuşlardı."[1]

Aristo'nun İskender'e öğrettiği bilgilerin hayatındaki yansımalarına dair bir diğer etkileyici hikâye de Hindistan seferi sırasında yaşanan bir olayla ilgilidir. Bu belki İskender'in hayatına olağanüstü nitelikler katmak amacıyla hayal gücünün şekillendirdiği bir öykü olabilir. "Bunun yanı sıra Aristoteles'in öğrencisi olan Asya kralının tıp bilimine olan merakı, dahası farklı zamanlarda yaralı askerlerin tedavi edilmesi sürecinde hazır bulunduğu göz önüne alındığında, panzehir olarak kullanılan bitkiyi gerçekten görüp keşfettiği varsayılabilir."[2] İskender'in savaşlar sırasında ağır yaralanan askerlere tıbbî müdahale yapılırken yanlarında bulunduğuna, yaralarını açtırıp baktırdığına, tedavi süreçlerine refakat ettiğine[3] dair bilgiler, şüphesiz askerlere moral güç verme amacını hedeflemekle beraber, tıbbî tedavi şekillerine duyduğu özel ilgiye de işaret etmektedir.

"Hintliler silâhlarını öldürücü bir zehre buluyorlar ve yaptıkları savaşlarda bu silâhlara sonsuz güveniyorlardı. Zehir, yakalayıp öldürdükten sonra güneşte beklettikleri belirli bir cins yılandan çıkartılıyordu. Yılanın eti ısıyla birlikte eriyip çürüyünce zehir, arta kalan peltemsi hülâsanın üzerinde damlacıklar hâlinde beliriyordu. Böyle bir yara alan kişi olduğu yerde uyuşup kalıyor ve bedeni dayanılmaz acılarla kıvranmaya, kasılıp titremeye başlıyordu; ardından vücut sıcaklığı iyice düşüyor, benzi küle dönen kişi safra kusmaya başlıyordu. Bu da yetmezmiş gibi siyah renkli bir köpük çıktığı görülüyor, çok geçmeden hayatî organ ve uzuvları sarmaya başlayan kangrenin ardından kurbanın hayatı acılı bir ölümle son buluyordu. Didoros'un tanımladığı, sinir sistemini ve kanı süratle etkisi altına alan bu zehir, günümüzde modern toksilogları bile hayrete düşürmektedir. Ptolemaios'un[4] anlattığı anekdota göre, İskender düşünde bu zehre karşı panzehir olarak kullanılabilecek bir ot keşfettiğini görür. Daha sonra bu bitkinin gerçekten insan hayatını kurtarmakta etkili olduğu anlaşılır."[5]

---

1 Lendering, *Büyük İskender*, s. 30-31.
2 Lendering, *Büyük İskender*, s. 348.
3 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 191.
4 Ptolemaios, Büyük İskender'in bir generalidir. Onun hakkında bir eser yazmıştır.
5 Lendering, *Büyük İskender*, s. 347-348.

İlkçağın büyük düşünürü Aristoteles'in bir veliahta öğretmenlik yapması, belki de dünyanın bilinen sınırlarına kadar olan tüm yerleri fethetmeyi arzulayan, keşif ve merak duygularının kendisini kamçıladığı bir hükümdar karakterinin oluşmasında önemli ölçüde etkili olmuş gözükmektedir. Bütün bu öykülerde abartma ve hayalî unsurlar bulunsa bile temelde hepsinin bilgiyi elde etme ve keşfetme eksenli olmaları, aldığı eğitimin kalitesini gözler önüne sermektedir. "Cihan imparatorunu yetiştiren üstat" olarak anılan Aristoteles, genç ve öğrenmeye hevesli prense bir yandan düşünceyi ve sorgulamayı öğretirken diğer yandan da içindeki ateşli fetih arzularını harekete geçiriyordu. Harikalar diyarı olarak nitelendirilen toprakların istilâ edilmesini ve muhteşem zenginliğin ele geçirilmesini ise İskender sağlayacaktı.

"Söylendiğine göre Filip, oğlu doğduğu zaman Aristoteles'ten bunu rica etmiş, kendisine şunları yazmıştı: 'Onun doğduğuna değil senin devrinde doğduğuna seviniyorum. Senin vereceğin eğitim ve bilgilerle o, bize lâyık olacak, günün birinde kendisine miras kalacak bir ödevi başarabilecek bir duruma gelmiş bulunacaktır.'

Düşünceleriyle dünyayı fethetmiş olan adam, kılıcıyla dünyayı fethedecek olan adamı eğitiyor. Heyecanlı, ateşli çocuğa düşüncelerinin kutsallığını, büyüklüğünü, büyüklük kavramını tanıtmak şerefi o öğretmene aittir; çocuğa zevk ve safaya hor bakmayı, şehvetli eğlencelerden kaçmayı öğreten, ihtiraslarıyla heyecanlarını asilleştiren, kuvvetine ölçü ve derinlik veren de odur. İskender öğretmenine her zaman derin bir saygı beslemiştir. Babasına yalnız dünyaya gelişini, öğretmenine ise şan ve şeref içinde yaşamayı borçluydu. Böylesi büyük adamların etkisi altında İskender'in dehası, kişiliği oluşuyordu."[1]

İskender ve arkadaşlarının Aristoteles'in önderliğinde aldıkları eğitim üç yıl sürdü. Philippos, 340 yılında Yunan liman kenti Perinthos'u bozguna uğratmak üzere sefere çıkmadan önce İskender'i Makedonya'da nâib ya da diğer bir deyişle saltanat vekili olarak atamak istiyordu. Böylelikle İskender'in Mieza günleri de son buldu; nâib olarak politikaya atıldığında neredeyse on altı yaşına girmişti.[2]

---

1 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 109-110.
2 Lendering, *Büyük İskender*, s. 42.

Babasının Ölümü Üzerine Tahta Geçmesi

Babasının 336'da bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra İskender tahta geçer. 335 yılında Yunan şehir devletleri üzerine sefere çıkar, Teselya'yı ele geçirir, Atina'yı dize getirir ve Korinthos Birliği toplanır. Babasının ardından Korinthos birliğinin baskın gücü olur ve Helenlerin başkomutanlığına atanır. Babasının ardından kısa sürede Avrupa'ya hâkim olmuştur.

"Muhtemelen bu kış mevsiminde Aristoteles'ten bir de armağan almıştı. Hocasının 'Hegemonların en seçkinine' ibaresiyle genç krala ithaf ettiği yapıt *Evren Üzerine* isimli eseriydi. Bu yapıtta Aristoteles krala, ona doğru tavsiyelerde bulunabilecek filozoflarla sağlıklı ilişkiler içinde olmasını salık veriyordu. Antikçağ kaynaklarından öğrendiğimize göre İskender'in bu öneriyi dikkate aldığı ve Asya'ya giderken yanında filozoflar götürdüğü anlaşılıyor.

Çok değil kısa zaman sonra Aristoteles Atina'da kendi okulunu kurdu. Bu konuyla ilgili en dikkat çekici nokta, Atina vatandaşı olmayan Aristoteles'in bu şehirde mülkiyet sahibi olma haklarından yoksun olmasıydı. Ama toplanan halk meclisi, Makedon kralının başöğretmenine ayrıcalıklı davranarak ona gereken ilgi ve desteği verdi. Hatta İskender'e Philippos'a gösterdikleri saygının çok daha büyüğünü gösterdiler."[1]

İskender Korinthos'ta bulunduğu süre boyunca her taraftan sanatçılar, filozoflar ve siyaset adamları, Aristoteles'in öğrencisi genç kralı görmek için buraya toplanmıştı. Hepsi kralın yakınında olmak için çaba gösteriyordu. Bir kişi hariç. Çok bilinen, meşhur diyaloğun kahramanı olan Sinoplu Diyojen yerinden kıpırdamamıştı. Anlatıldığına göre "Diogenes, yerinden oynamamış, şehrin yakınındaki yarış meydanında fıçısı içinde hareketsiz kalmıştı. İskender onun yanına gitti. Onu fıçısı önünde yatmış olduğu hâlde güneşlenirken buldu. Selâm verdikten sonra kendisinden bir isteği olup olmadığını sordu. Filozofun cevabı 'Gölge etme başka ihsan istemem.' oldu. Bunun üzerine kral, 'Zeus adına yemin ederim ki eğer İskender olmasaydım Diogenes olmak isterdim.' dedi."[2]

---

1 Lendering, *Büyük İskender*, s. 63.
2 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 109-110.

Asya Seferi

Avrupa'da gücünü kanıtladıktan sonra Asya seferi için yola çıkan İskender'in bu sefer için borçlandığı, delice bir cesaretle sefer için engel tanımayarak yola koyulduğu söylenmektedir. Bu savaşa niyet ettiği zaman ordusunun ancak otuz bin süvari ve beş bin atlıdan oluştuğu söylenmektedir. Bazılarına göre bu çılgınca bir maceraperestlikten başka bir şey değildi. Ancak yirmi bir yaşındaki genç kral, kararlı olduğu müddetçe babasının daha önce sistemini oluşturduğu, sayısı az olsa da düzenli ve profesyonel bir orduyla hedefine ulaşabileceğini düşünüyordu. Genç prens, babası Philippos'un bütün Yunan kuvvetlerini toplayıp, şehir devletlerini birleştirip Persler üzerine yürüme ideallerini gerçekleştirecekti.[1]

İskender, ilk olarak MÖ. 334'te Granikos Meydan Savaşı'nda[2] Perslerle karşı karşıya geldi. Hellespontos[3] Frigyası Satraplığını ve Lidya Satraplığı'nın başkenti olan Sardeis'i[4] ele geçirdi. İyonya üzerine yürüyerek Efes şehrini zaptettikten sonra Milet şehrine egemen oldu. Karya ve Halikarnassos[5] gibi şehirleri kendine bağlayarak Küçük Asya'nın Batı kıyılarını ele geçirdi. MÖ. 333 yılında Frigya krallığının başkenti olan Gordion şehri, Ankyra, Kapadokya'yı alan İskender Kilikya'yı[6] işgâl etti, Tarsos'u aldı.[7]

İskender ve Darius

"Heredot'un tarih adlı yapıtının varlığı ve günümüze ulaşması sayesinde, tüm savaşlar içinde en iyi belgelenmiş olan, Yunan-Pers Savaşı'dır. Bu

---

1 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 157-168.

2 Granikos, günümüzde Kocabaş Çayı olarak bilinen, Çanakkale ilinin Biga ve Çan ilçelerinde bulunan yaklaşık 80 km. uzunluğunda bir sudur. Granikos Meydan Muharebesi bu çayın kenarında gerçekleşmiştir.

3 Hellespontos Frigyası denen bölge Troas ve Mysia bölgelerini kapsamaktadır. Hellespontos Antik Çağda Çanakkale Boğazı'na verilen isimdir. Troas, Çanakkale Ezine ilçesi sınırları içinde kalan, Mysia ise Balıkesir çevresine denk gelen bölgenin antik çağdaki ismidir.

4 Sardeis, bugünkü Manisa ilinin Salihli ilçesinin Sart kasabası yakınlarında bulunan antik kentin ismidir.

5 İyonya, İzmir ve Aydın illerinin sahil şeridine Antik Çağ'da verilen addır. Efes, bugünkü İzmir ilinin Selçuk ilçesi sınırlarında yer alan, eski Yunan kentidir. Roma döneminde önemli olan kentte dünyanın yedi harikasından biri olarak ünlenen Artemis Tapınağı ve Meryem Ana Evi gibi önemli eserler bulunmaktadır. Milet, Ege bölgesinde Büyük Menderes Nehrinin hemen ağzına yakın deniz kıyısında bir antik liman şehridir. Karya, günümüzde Aydın ve Muğla illerinin büyük bölümü ile Denizli ilinin batı ucunu kapsar. Halikarnassos, bugünkü Bodrum ilçesinin Antik Çağ'daki adıdır.

6 Gordion, Ankara'nın 70 km. güneybatısında yer almaktadır. Anykra, Ankara'nın eski ismidir. Kilikya, Alanya Burnundan başlayıp Suriye'ye kadar uzanan antik bölgenin ismidir. Anamur, Silifke, Tarsus, Hatay bu bölgenin sınırları içinde kalmaktadır.

7 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 185-236.

eser aynı zamanda Ahameniş Pers İmparatorluğu ve özellikle onun batı bölgelerinde olup bitenlerle ilgili başlıca kaynaktır."[1]

İskender ve Pers kralı III. Darius (Dârâ), ilk olarak İssos Meydan Muharebesi'nde karşılaşırlar. İskender bu savaşta Darius'u hezimete uğratır. Hatta Darius'a ait savaş arabasını görünce şiddetle oraya doğru saldırdığı söylenir. Darius, can havliyle arabasını savaş meydanından çıkarıp kaçmak zorunda kalmıştır. İskender kralı ardından kovalamış, ama esir etmeyi başaramamıştır. Darius'un canını kurtarmak için kaçması sonucu annesi, eşi ve çocukları çıkan karışıklık sonucu savaş meydanında unutulmuş ve Makedonların elinde kalmıştır.[2] Bu Darius için büyük bir utanç vesilesi olmuş, daha sonra İskender'le ikinci karşılaşmalarına zemin oluşturmuştur.

İskender, İssos'ta Dareios'u yenilgiye uğrattıktan sonra Suriye'ye, Fırat üzerinden Dicle'ye yürür. İssos zaferinden sonra Gazze'yi kuşatan ve Kudüs'e giden İskender, MÖ. 332'de Mısır'ı ziyaret eder. Mısır'daki rahipler tarafından Ammon-Ra[3] Güneş Tanrısının oğlu olarak selâmlanan genç kral, 7 Nisan 331'de İskenderiye şehrinin temellerini atar.[4] Bu şehir, bir kültür ve düşünce merkezi olarak onun mirası olacaktır.

"Anlatıldığına göre doğrudan doğruya kendisi kentin planını, caddeleriyle Pazar yerlerini, Helen Tanrısına ve Mısır İsis'ine yapılacak tapınakların yerlerini mimarı Deinokrates'e göstermek istiyordu. Elde başka bir şey bulunmadığından emrindeki Makedonyalılara un serptirerek kentin krokisini çizdi. Her yandan sayısız kuş unu yemek için uçuştu. Akıllı Aristandros bunu, kentin gelecekte büyük bir zenginliğe, geniş bir ticarete sahip olacağına bir işaret olarak yorumladı. Aleksandria (İskenderiye) adını alan bu kentin halkı pek çabuk çoğaldı. Ticareti çok geçmeden eski dünyayı Hindistan ile bağladı. Gelecek yüzyıllar içinde Helen yaşamının merkezi oldu. Doğu ile Batı ülkelerinden akıp gelen bilim ile edebiyatın ana yurdu, kurucusunun an azametli, en sürekli anıtı oldu."[5]

Aradan geçen zamanda Dareios, İskender'e birkaç defa barış teklifinde bulunur; ancak İskender bunu "Yeryüzünün iki güneşe, Asya'nın da iki

---

1 Cline-Graham, *Antikçağ İmparatorlukları-Mezopotamya'dan İslâmiyet'in Doğuşuna*, s. 160.
2 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 248-251.
3 Eski Mısır'da "Ra" güneş tanrısına verilen isimdir. Amon, ilk tanrıdır. Daha sonra "Ra" ile birleşerek Mısır'ın en güçlü tanrısı olmuştur.
4 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 279-288.
5 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 288.

krala dayanmaya gücü yetmez."[1] diye cevaplar. Darius'la ikinci defa kozlarını paylaşırlar. Bu savaş, MÖ. 331'de yapılan Gaugamela Meydan Muharebesi'dir.[2] Bu büyük bir meydan savaşıdır ve Asya'nın galibini belirleyecektir. Bu savaşın hazırlıkları sırasında Pers ordusunun Makedon ordusu karşısındaki orantısız büyüklüğünden korkan "ihtiyar general Parmenion, İskender'e Pers güçlerinin çokluğundan bahsederek gündüz savaştıkları takdirde düşmanın çokluğunun cesaretlerini kıracağını, bu yüzden de gece taaruzuna geçmenin daha uygun olacağını söyler. Anlatıldığına göre İskender, bu düşünceleri dinledikten sonra yaşlı komutana 'zaferi çalarak elde etmek istemediği' cevabını vermiştir."[3]

Darius bu savaşta İskender'e tekrar mağlup olur ve yine kaçmak zorunda kalır. Pers kralı savaş meydanından ilerlere doğru kaçarken İskender, Babylon (Babil) ve Sus şehirlerini işgâl ederek ilerlemesini sürdürür. Daha sonra Persepolis'e doğru hareket eden,[4] Ektabana'ya ilerleyen İskender, Dareios'u kovalamaktadır. İşte bu kovalamaca sırasında Pers kralı kendi adamları tarafından kalleşçe öldürülür. Bu savaş sonucunda her şeyini kaybeden Pers kralı, aynı zamanda en yakın adamlarının ihanetine uğrar. Batılı kaynaklarda anlatıldığına göre kralın en yakın adamlarından olan "Bessos ile Barsaentes, bağlı kralı hançerleyerek ayrı ayrı yönlere doğru kaçtılar. Kısa bir süre sonra Dareios gözlerini kapadı. Makedonyalılar yanlarına geldiklerinde büyük kral çoktan ölmüştü. Anlatıldığına göre İskender, kırmızı pelerini ile cenazeyi örttü."[5] Kral bundan sonra "Sogdiana'da Dareios'a ihanet eden Bessos'u ele geçirir, kırbaçlattıktan sonra burun ve kulaklarını da kestirerek idam ettirir.[6]

Fars hükümdarına kendi adamlarının ihanet edişi, bu hikâyenin dile getirildiği edebiyatlarda önemli olaylardan birisi olarak yankı yapar. Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin minyatürlü nüshalarında da İskender tarafından astırılmasını resmeden minyatürler bulunmaktadır. İÜ Nadir Eserler Ktp., TY 6044 numaralı nüshada Dârâ'ya ihanet eden adamların asılması-

1 Lendering, *Büyük İskender*, s. 180.
2 Gaugamela'nın günümüzdeki Kuzey Irak sınırları içinde olduğu düşünülmektedir.
3 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 312-313.
4 Her yıl düzenli olarak verilen haraç ve armağanlar sayesinde zamanla devasa madenlerin stoklandığı bir kasaya dönüşen Persepolis'te stoklanan değerli maden miktarı, İskender 330 yılında iktidara geldiğinde 120.000 talent, günümüz ağırlık standartları doğrultusunda hesaplandığında 3450 ila 4200 tondu. (Lendering, *Büyük İskender*, s. 18.)
5 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 348.
6 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 306-421.

na, Topkapı Sarayı Hazine, 679 numaralı nüshada ise Dârâ'nın İskender'in kollarında can vermesine dair etkileyici minyatürler bulunmaktadır.[1] Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde Dârâ'yı öldüren bu adamların isimleri Mâhâr ve Mâhiyâr olarak geçmektedir.

İskender Kafkas Dağlarının Eteklerinde

İskender bundan sonra Kafkas dağlarının eteklerine, Afganistan'a doğru ilerleyişini sürdürür. MÖ. 329 yılında Hocent ve Fergana bölgelerini ve Baktria'yı[2] elde eder.[3] Bu sefer sırasında İskender, Baktria soylularından güzelliğinden çok etkilendiği Roksane adındaki kızla evlenir. "Baktria ve Sogdiana ileri gelenlerinin çok sayıda kadını ve kızı savaş sonrasında ele geçirilen ganimetler arasındaydı. Bu dilber, İskender'in gönlünü kaptırdığı ilk kızdı. Onun karşısında kral, hükümdarın tutsaklar üzerindeki haklarını aşağı saydı. Onunla evlenerek ülkede barış sağlanmalıydı."[4] "İlkbaharın başlarına doğru İskender ve Roksane ya da 'ışıldayan yüzlü kız' Raukşna, Makedon geleneklerine göre yapılan düğünle resmen evlendiler."[5]

Hindistan Seferi

İskender, 327 yılının sonunda Pencap'a doğru ilerlemeye başladı.[6] Ötelere, daha ilerilere uzanmak arzusunu engelleyemiyordu. Bu topraklara doğru sürüklenmesinde belki de bu ülkeler konusunda anlatılanlarla dolu olan muhayyilesi onu yönlendiriyordu.

"Pencap'a doğru ilerlerken bazı racalar İskender'in hükümdarlığını kabul ettiler. Bu racalar, İskender'e Hint destanlarında sözü edilen 'güneşin oğlu' sıfatıyla hitap ediyorlar, onun, Zeus'un kendi diyarlarına ayak basan üçüncü oğlu olduğunu söylüyorlardı. Dionysos ve Herakles'i duymuşlardı; fakat İskender'i kendi gözleriyle görmek onlara nasip olmuştu."[7]

"Hindistan toprakları bir zamanlar, İskender'in sülâlesinden geldiği Dionysos tarafından fethedilmişti; bu nedenle Zeus'un oğlunun aile yadi-

---

1 Topkapı Sarayı, Hazine, 679, vr. 67b; İÜ, TY 6044, vr. 45b.
2 Baktriya, Hindukuş Dağları ve Ceyhun Irmağı arasında yer alan, merkezi bugünkü Belh şehri olan Afganistan sınırları içinde antik bir bölgeye verilen isimdir.
3 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 371-433.
4 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 433.
5 Lendering, *Büyük İskender*, s. 297-298.
6 Lendering, *Büyük İskender*, s. 303.
7 Lendering, *Büyük İskender*, s. 303.

gârı Hindistan toprakları üzerinde hak iddia ediyor olması son derece doğaldı. Yunan edebiyatında harikalar diyarı olarak betimlenen, bal pınarlarının aktığı, altın, gümüş, inci, kehirbar ve diğer değerli taşlarla dolup taşan, mor boya ve tütsünün anavatanı olarak bilinen, ayrıca sağlıklı insanların yüz yaşına kadar yaşadıkları inanılmaz güzellikteki bu aile yadigârı toprakların bilinen dünyanın sınırlarının ötesinde bulunduğu düşünülüyordu. Üç sıra dişi olduğu söylenen kaplanlar, filler, yılan ve timsahlar bu diyarda yaşıyordu. Hindistan'da cücelerle devasa ayaklarını şemsiye olarak kullanan köpek başlı insanlar vardı. Seferin yegâne amacı, Makedon topraklarını okyanusa kadar genişletmek değil, anlatılagelen bütün bu hikâyelerin doğruluğunu kanıtlamaktı."[1]

Hindistan'da köpek başlı insanlar bulunduğuna dair bilgiler, Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde de bulunmaktadır. İskender Hint adalarını gezip keşfettiği sırada Etvâriye adasında vücudu insan başı köpek şeklinde olan yaratıklarla karşılaşır.

"Hindistan, antik dünya tarafından yüzyıllar boyunca ancak bir ülke adı olarak sadece dünyanın doğusunda bir ülke adı olarak bilinmekteydi. Hindistan gerilemeye yüz tutmadan biraz önce, Makedonyalı fatih, Hindistan'a giden yolu bulan ilk Avrupalı olarak bu topraklara girmiş bulunmaktadır."[2] Bu topraklara ayak bastıktan sonra İskender ve ordusu, kendileri için şaşırtıcı bir bitki örtüsü, değişik hayvan cinsleri, kendilerinden çok farklı insanlar, bunların inançları, ritüelleri, yaşam şekilleri, devlet yapıları ile karşılaştıklarında büyük şaşkınlıklar yaşarlar. Vaktinde bir masal gibi dinledikleri büyüleyici topraklar, bütün ihtişamıyla gözlerinin önünde uzanmaktadır.

Hindistan içlerine doğru ilerleyen İskender, İndus ırmağı yakınındaki Taksila'ya ulaşır.[3]

"Makedonlar, aslında altın damarları üzerine yuvalanmış dağ sıçanları olup da Heredotos tarafından altın çıkaran dev karıncalar olarak tanımlanan hayvanların gerçekten var olup olmadığını da araştırdılar. Ayrıca insan gibi konuşabilen papağanlar ve birbirine oldukça sadık hareket

1 Lendering, *Büyük İskender*, s. 327.
2 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 446-447.
3 İndus nehri, Pakistan'ın en uzun nehridir. Çin'deki Tibet platosundan başlayarak Hindistan üzerinden Pakistan'a akmaktadır. Taksila (Taxila), günümüzde Pakistan'ın Pencap Eyaleti sınırları içinde bulunan bir kasabadır. Kültürel mirası ile ünlü olan kent UNESCO tarafından Dünya Miras Listesine edilmiştir.

eden filler karşısında da hayretlerini gizleyemediler. Pencap'ın palmiye yerine yeşil yapraklı ağaçların yetiştiği Maveraünnehir'e benzediğini ve Farsçada 'beş ırmağın diyarı' anlamına geldiğini keşfettiler. Hint şehirlerini çevreleyen ormanlarda halka açık felsefî tartışmalar yapan, dünya nimetlerinden elini eteğini çekmiş, nefislerine aşırı zorluk çektirmeleriyle bilinen Hindu bilgeler, sadhular yaşıyordu. Felsefe eğitimi almış olan Makedon ve Yunanların belki de Taksila'da görmeye değer buldukları tek şey, bu sadhuların tartışmalarıydı. Böyle pejmürde kılıklı düşünürleri gayet iyi tanıyorlardı. Atinalı Sokrates de böyle avare avare dolaşıp her önüne gelenle kalabalık bir seyirci grubunun önünde hararetli tartışmalara koyulurdu. İskender'in maiyetindeki Astypalaialı Onesikritos, Sinoplu düşünür Diogenes'in öğrencisiydi ve birkaç Hintli çileciyle tanışıp tartışmaya en uygun olan oydu."[1]

İskender Taksila'da Hint hükümdarı Poros ile savaşarak galip gelmiştir.

"İskender, Hint hükümdarının güzelliğine ve yenilmiş olmasına rağmen karşısına çıkarken gösterdiği asil gurura hayranlık duydu. Anlatıldığına göre İskender, selâmlaşmadan sonra Poros'tan nasıl muamele istediğini sorduğunda Poros, 'kralca' diye cevap verdi. Bunu üzerine İskender, 'Ben kendimce bunu yapacağım, fakat sen ne istersin söyle.' dedi. Poros da 'Kralca sözünün içinde isteklerimizin hepsi vardır.' diye karşılık verdi. İskender yenmiş olduğu düşmana karşı gerçekten kralca davrandı. Onun büyüklük göstermesi tamamıyla doğru bir siyasetti. Çünkü Hint seferinin amacı, Hindistan üzerinde doğrudan doğruya bir egemenlik kurmak değildi. Anlaşıldığına göre İskender'in Hindistan üzerinde beslediği emel, İndus'a kadar bütün ülkelere doğrudan egemen olmak, İndus'un ötesindeki bölgeler üzerinde kesin bir siyasî nüfuz elde etmek ve Hellen hayatı için sonradan Hindistan'ın da Asya'nın öteki kısımlarıyla doğrudan doğruya birleşmesini sağlayacak şekilde bir yayılma alanı kazanmaktı."[2]

Ancak İskender, fetihlerine bu noktadan sonra son vermek zorunda kaldı. Çünkü devam etmek istemeyen askerlerinin itirazlarıyla karşılaştı. Yıllardır seferlerde ruh durumu bozulan, giysileri yıpranan askerler, artık yola devam etmek istememekteydiler.

---

1 Lendering, *Büyük İskender*, s. 316-317.
2 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 485-486.

"Anlaşıldığına göre İskender büyük bir olasılıkla askerlerini herhâlde Ganges ırmağına ve Doğu denizi kıyılarına götürmek hevesindeydi.[1] Makedonya kralını böyle bir hevese kapılmaya sevk eden nedenler ise Ganges boylarında hüküm süren kralların muazzam kuvvetleri, onların başkentlerindeki sınırsız hazine, gerek Avrupa'da gerekse Asya'da methini işittiği Doğu'nun bütün harikaları hakkında kendisine söylenen şeyler, belki de aynı derecede kuvvetli Doğu denizinde zaferlerinin bir sınırını aramak, keşifler yapmak ve ülkeler arasında gidip gelmeyi sağlamak için yeni yollar bulmak isteğidir."[2]

İskender bütün ateşli arzularına rağmen ordunun hoşnutsuzluğuyla artık yola devam edemeyeceğini anlayınca dönüş yolu başlar.[3] Gemilerle yapılan dönüş yolculuğunda İskender, okyanusu görmek şerefine nail olduğu için kurbanlar keser. Bu dönüş yolculuğunun kara kısmında istilâ ettiği Pers topraklarından yeniden geçen İskender, buralarda bir bütünlüğün ve devlet yapısının sağlanamadığını, keyfî yönetimlerin hüküm sürdüğünü görür. Dicle bölgesinde ordusunun isyanıyla baş etmek zorunda kalır. En sonunda eski askerlerini memleketine göndermeye karar vererek geri kalan kıtalarıyla MÖ. 324 yılında Media seferine çıkar ve çok sevdiği Hephaistion'un cenazesiyle birlikte Babylon'a geri döner. Babylon'u krallığının başkenti ve merkezi yapmak istemektedir. Ayrıca Arap yarımadasını istilâ düşüncesiyle yeni hazırlıklara başlamıştır. Amacı Babylon üzerinden Mısır bağlantısını kolayca sağlayabilmek ve Kızıldeniz sahillerinde yeni sömürgeler elde edebilmektir. Ancak İskender Babylon'da aniden hastalanır. Ateşli geçen hastalık günlerinin ardından MÖ. 323 yılının Haziran ayında Babil'de ölür.[4] Büyük kralın ölümüyle ilgili pek çok varsayımda bulunulmuştur. Ölümünün ateşli bir hastalıktan, çok içmekten veya zehirlemek suretiyle yapılan bir suikastten olduğu gibi çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Kesin olan, tarih boyunca Büyük İskender olarak anılacak olan genç hükümdarın elde ettiği uçsuz bucaksız topraklar üzerinde tam bir

---

1 Ganges (Ganj) nehri, Hindistan ve Bangladeş'ten geçen büyük bir akarsudur. Hinduizm inancına göre Ganj nehri ve suyu kutsaldır. Belirli zamanlarda bu nehirde yıkandıklarında günahlarından arınacaklarına inanmaktadırlar. Ayrıca ölülerini yakıp küllerini nehre serpme gibi bazı dinî ritüelleri bu nehirde gerçekleştirmektedirler.

2 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 501.

3 Bu yolculuk esnasında Roksane ve İskender'in ilk çocukları yaşamını yitirir. Bu erkek çocuğun ismi sadece Vulgata geleneğinde kaleme alınan, *Metz Epitome* olarak bilinen Latince bir metinde geçmektedir. (Lendering, *Büyük İskender*, s. 335.)

4 Lendering, *Büyük İskender*, s. 335-394.

devlet hâkimiyeti kuramadan otuz bir yaşında hayata gözlerini yummasıdır. Mükemmel şekilde yetiştirilmiş olan, coşkun bir cesaretle savaşlarda en önde ileri atılan İskender, yeni topraklar elde etmedeki başarısına rağmen düzenli bir devlet sistemi kurmada başarılı olamamış, yönetim biçimini örgütleyememiştir.

İskender'in Fetihlerinin Sonuçları

"İskender'in seferlerinin ayrıntıları son derece karmaşık ve çelişkili bir öykü oluşturur. Kuşkusuz Libya'dan Hindukuş dağlarına ve Balkanlar'dan Sudan'a kadar uzanan, güçlü olmasa bile geniş bir imparatorluk kurdu. Ama onu harekete geçiren neydi ve fetihlerinde neden bu kadar başarılı oldu? Bir yoruma göre İskender "büyük ve asil bir vizyona sahipti ve fetihleri temelde Yunan kültürünü Doğu'ya yaymak ve onu Pers kültürünün en mükemmel yanlarıyla birleştirmek gibi asil bir amaca yönelikti. Dört yüz yıl sonra onun yaşam öyküsünü kaleme alan Plutarkos'a göre 'O tanrılar tarafından dünyayı yönetmek ve uzlaştırmak için gönderildiğine inanıyordu; ikna edemediklerini ordularıyla yenerek tüm dünya insanlarını bir araya getirdi; onların yaşamlarını, geleneklerini, evliliklerini ve yaşam biçimlerini bir sevgi ortamında birleştirdi.' Yakındoğu ve Yunanistan kültürlerini bir araya getirmesi onun 'İnsanlığın Evrensel Kardeşliği'ni gerçekleştirmek için attığı bir adımdı.

Birçok öykü bu görüşü destekliyor. MÖ. 331'de Gaugamela'da Ahameniş Kralı III. Darius'u kesin yenilgiye uğrattıktan sonra İskender Pers giyim tarzını benimsemiştir. Yakın çevresi bundan fazla hoşlanmamıştı ama bu, İskender'in Doğu ile Batı arasında kültürel boşluğu kapatmaya çalıştığının göstergesidir. Birkaç yıl sonra Roxanne adında Baktriyalı bir prensesle evlenen İskender Pers krallarının dayattığı 'yere kapanarak selâm verme' (proskynesis) yöntemini benimsedi. Her ne kadar bu Perslerin saygısını kazanmak için çok mantıklı bir yaklaşım idiyse de yakın çevresi İskender'in yerlileştiği kanısındaydı ve ona boyun eğmeyi reddettiler. Makedonlarla Yunanlılara ayrıcalık tanıdı ama eski Pers imparatorluğu tebaası İskender'i önünde yere kapanarak selâmlayacaktı. Hedefi her ne idiyse İskender Yunan kültürünü tüm Doğu'ya yaydı; bugünkü Afganistan'dan başlayarak daha öteki yörelerde Yunan tapınakları, spor salonları ve heykeller yaptırdı. Aslında Yunan heykellerinin daha sonraki yüzyıllarda Çin ve Japonya'ya kadar yayılan Buda heykellerinin esin kaynağı olduğuna inanılır."[1]

1 Cline-Graham, *Antikçağ İmparatorlukları-Mezopotamya'dan İslâmiyet'in Doğuşuna*, s. 192-193.

Yunanlar ve Makedonlar, boyunduruk altına aldıkları halklardan çok çeşitli alanlarda pek çok şey öğrendiler. İskender'in hükümdarlığı döneminde özellikle genç fatihin yaşamının son bir buçuk yılını geçirdiği Mezopotamya bölgesinde yoğun biçimde yaşanmıştı bu süreç. Avrupalılar gerek coğrafya bilimini, gerekse astronominin temel ilkelerini öğrenmekle kalmamış, kendi geçmişlerinden çok daha öncelere uzanan, titizlikle belgelenmiş tarih kayıtlarıyla karşılaşmışlardı. Dahası yine Babillilerin uzmanlık alanı matematik kuramlarını, coğrafya ve astronomi gibi diğer alanlarla kaynaştırmışlardı."[1] Meselâ İskender'in resmî tarihçisi olan Kallisthenes, Babillilerin asırlık gözlemlerini Aristoteles'e göndermiştir.

Antik Yunan kaynakları dışında Mısır, Yahudi, Babil, Pers ve Hint literatüründen ve deşifre edilen onca çivi yazısı ve hiyeroglif yazmadan anlaşılacağı üzere Yunanlar, Doğu uygarlıklarından son derece yoğun yararlanmışlar, kendilerine mal ettikleri çoğu şeyi bu kaynaklardan almışlardır."[2]

Diğer tarihçiler onu öncelikle cesareti ve halkı uğruna ortaya koyduğu kişisel özverisi ile ordusuna esin kaynağı olan inanılmaz karizmaya sahip bir lider olarak görürler. Bu görüşü destekleyen bir çok öykü vardır. Askerleri susuz kaldığında su içmeyi, aç kaldıklarında yemek yemeyi reddetmesi, onlar uğruna kişisel özveride bulunması, emrindekiler tarafından çok sevilmesini sağlamıştır.[3]

"İskender, Yunan yaşam biçiminin çok daha geniş topraklarda benimsenmesine aracı olmuştu. Gerçi Helenizm, Irak ve İran'a dönüşünü tam bir asır sonra yapacak ve ancak o zaman gerçek anlamda nüfuz etmeye başlayacaktı. Ne var ki Baktria ve Batı Pencap gibi daha doğuda kalan bölgelerde Yunan-Budist kültürü daha erken dönemde varlık göstermeye başlamıştı. İskender'in fetihleri olmasa Yunan kültürü böylesine geniş bir alanda varlık gösteremezdi."[4]

"Aristoteles'in bir öğrencisi olan ve Helen hakimlerinin, filozoflarının ve hatiplerinin o zamana kadar elde ettiği birikimi iyi tanıyan kral, bunlara karşı beslediği ilgiyi daima korumuştur. Seferleri sırasında yanında bilimin

1 Lendering, *Büyük İskender*, s. 420.
2 Lendering, *Büyük İskender*, s. 8-9.
3 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 615.
4 Lendering, *Büyük İskender*, s. 423-424.

bütün kollarını temsil eden kişiler vardı. Bu adamlar gözlem ve araştırmalarda bulunuyorlar, yeni malzeme topluyorlar, yeni ülkeleri ve buralardaki anayolları belirliyorlardı. Aynı şekilde tarih bilimi için de yeni bir devir başlıyordu. İskender'in yazarları adıyla anılan insanlar tarafından dünyaya yayılan sayısız yanılmalara ve hurafelere rağmen, büyük tarih ve coğrafya araştırmaları için malzeme kazanılmış ve bundan sonra yeni metotlar elde edilmiştir. Bazı bakımlardan Helen bilimi, çok şeyi doğu biliminden doğrudan öğrenmiştir. Babil'deki büyük astronomi gözlemleri geleneği, görünüşe göre Hindistan'da bulunduğu anlaşılan önemli eczacılık bilgisi, Mısır rahiplerinin anatomi ve mekanikteki orijinal bilgileri, Hellen araştırmacılarıyla düşünürlerinin elinde yeni bir anlam kazanmıştır. Hellen dehasının kendine has bir tarzda gelişmesi sonucu felsefe bütün bilimleri içine alan bir kült olarak görülmekteydi."[1]

Doğulu Kaynaklara Göre İskender

Hayatı, seferleri, hükümranlığı hakkında birçok efsanenin dile getirildiği Makedonyalı Büyük İskender, İslâm edebiyatlarında Zülkarneyn'le özdeşleştirilmiş ve ruhanî bir kişiliğe büründürülmüştür. Özellikle Fars ve Türk edebiyatlarında kaleme alınan eserler, Feylekos'un oğlu İskender'in hayatı, savaşları, aşkları, başarıları ve dünya hakimiyeti etrafında şekillenmekle beraber bir yandan da İskender için Zülkarneyn sıfatı kullanılmaktadır. İskendernâme adı verilen bu eserlerde, İskender'in Zülkarneyn ile mecz edilmesiyle ilahî, efsanevî, insanüstü bir İskender karakteri karşımıza çıkar. Böylelikle aynı zamanda İskender'in hayatına manevî bir zenginlik katılmaktadır.

"İskender hikâyesinin Asya'daki şekli, bir yandan Süryânîce kaleme alınmış Hristiyan efsanesinin Pehlevîceye yapılmış tercümesinden, öte yandan da Zülkarneyn hakkında Kur'ân'da geçen ifadelerin bazı tefsir ve tarih kitaplarında İskender'e mal edilmesi sonucu onun efsanevî kişiliği etrafında oluşan sözlü ve yazılı rivayetlerden kaynaklanmıştır. Arap edebiyatında bu konu 'sîretü'l-İskender' gibi mensur eserler yanında tefsir ve tarih kitaplarında da işlenmiştir. Adının Kur'ân-ı Kerîm'de geçmiş olması, Zülkarneyn hakkındaki bazı rivayetlerin İslâmiyet'ten önce de Araplar arasında bilindiğini göstermektedir. Nitekim konuyla ilgili âyetlerin tefsirinde Beyzâvî,

1 Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, s. 615-616.

Fahreddin er-Râzî ve Âlûsî gibi bazı müfessirler Zülkarneyn'in İran ve Rum meliki olduğunu kaydederler. Hatta Araplar arasında anlatılan bir halk hikâyesini Ebû İshak es-Sûrî *Kıssatü'l-İskender* adıyla mensur bir kitap hâline getirmiştir. Aynı hikâye, Sâsânîler döneminde bir İranlı veya Farsça bilen bir Süryânî tarafından Yunancadan Orta Farsçaya (Pehlevîce), oradan Arapçaya, Arapçadan da yeni Farsçaya çevrilmiştir."[1]

Makedonyalı Büyük İskender, kendisine bir methiye olarak kaleme alınmış olan İskendernâmelerde bir İslâm kahramanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eserlerde İskender'in şahsında Allah'ın birliği üzerine sorular soran, tevhid inancına bağlı, Kudüs ve Kâbe gibi kutsal mekânları ziyaret eden, Hızır'la birlikte âb-ı hayâtı arayan mümin bir hükümdar hatta yer yer peygamber portresi çizilmektedir. Bir yandan kahraman hükümdar kimliğiyle seferlere çıkarak yeni ülkeler fetheden İskender, diğer yandan da insanları gerçeğe davet eden kadim peygamberlerden Zülkarneyn olarak gösterilmektedir. İskender'in Zülkarneyn'le aynı şahıs kimliği altında toplanmasının bir sebebi, Zülkarneyn hakkında Kur'ân-ı Kerim'de Kehf sûresinde yer alan ifadelerin İskender'e atfedilmesidir. Bir diğer sebep ise sıradan bir insanın böylesine dünyaya hâkim olamayacağını düşünen insanların, İskender'e ruhanî bazı özellikler atfederek başarılarını ilâhî bir kaynağa bağlamak suretiyle açıklamak istemeleri olmalıdır.

Soyuna Dair Yazılanlar

"*İskendernâme* mesnevisinin kaynakları arasında mensur İslâm tarihleriyle (*Târîh-i Taberî*, *Târîhu'l-Hamîs* vb.) tefsirler (*Tenvîrü'l-Mikbâs*, *Mefâtîhu'l-Gayb*) önemli yer tutar."[2]

İslâm tarihi kaynaklarında İskender'in fetihleri, ulaştığı topraklar, zaferleri hakkında verilen bilgiler genellikle doğrudur. Ancak ailesi ve inanç biçimine dair bilgiler, efsanevî tarzdadır. Bu kaynaklarda babası Philippos'un adı gerçek adına yakın şekilde Feylekûs şeklinde yazılırken, annesi Olympias'ın ismi tamamen farklı şekilde Rûkiyâ olarak yer almaktadır. Ayrıca İslâmî kaynaklarda İskender'in soyu İran hanedanına dayandırılmaktadır. Bu menkıbelerde İskender, İran hükümdarı I. Dârâ'nın (Dârâ-yı Ekber) neslinden geliyormuş gösterilmekte, bununla birlikte bazı göndermelerle hükümdarın Batı soyu aşağılanmaktadır.

---

1 İsmail Ünver, "İskender", *DİA*, c. 22, İstanbul 2000, s. 557-559.
2 Ünver, "İskender", *DİA*, c. 22, s. 557-559.

Taberî Tarihi'nde anlatıldığına göre "İskender'in savaştığı küçük Dârâ onun kardeşidir. Büyük Dârâ, İskender'in annesi olan Rum kralının kızı Helay ile evlenmişti. Kadın, kocası olacak büyük Dârâ'nın yanına getirildiğinde vücudu terden çok fena kokuyordu. Bunu duyan hükümdar, kokunun giderilmesi için çare bulunmasını emretti. Kadını tedavi etmek üzere toplananlar, onun Farsçada Sender denilen ağaçla (Türkçede kadın ağacı) tedavisine karar verdiler. Ağacı kaynattıktan sonra kadını suyunda yıkadılar. Bunun neticesinde kokunun çoğu bertaraf edildi ise de büsbütün giderilmedi. Vücut kokusuna dayanamayan hükümdar nihayet iğrenerek onu ailesine iade etti. Hükümdardan hamile kalan kadın ailesine döndükten sonra bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Kadın çocuğuna kendi adı ile kendisini yıkayıp ter kokusunu gidermiş oldukları ağacın adını verdi ki İskenderrus'un aslı budur."[1]

Taberî Tarihi'nde Dârâ'nın yakın adamları tarafından ihanete uğrayıp öldürülmesi hadisesi anlatılırken de İskender'le Dârâ arasında bir akrabalık bağı olduğu vurgulanmaktadır.

"Dârâ'nın muhafızları arasında bulunan Hemedan'lı iki kişi İskender'le haberleşme yolunu bularak Dârâ'yı süngülemişler ve öldürdükten sonra kaçmışlardır. Rivayete göre Dârâ'nın süngülenmesinden sonra bağrışmalar yükselmiş, bunu haber alan İskender atına binerek yanındaki adamlarla birlikte vaka mahalline gelmiştir. İskender, can çekişmekte olan Dârâ'nın başını göğsü üzerine koyarak teessüründen ağladı ve ona hitap ederek: 'Ben

---

1 Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zâkir Kadirî Ugan-Ahmet Temir, c. 3, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s. 835-836.

Taberî Tarihi'nde ayrıca İskender'in babasının adı söylendikten sonra soyu Hz. İbrahim'e kadar uzanan bir nesep silsilesi verilmektedir: "Rumlar ve soy bilginlerinden birçoğu (Makedonya hükümdarının) adını İskender bin Filesoi (Filip) şeklinde şeceresini de İskender bin Bilibus (Filipus) bin Mataryus tarzında zaptederler. Bazılarına göre de onun şeceresi: Masraim bin Herms bin Herds bin Miton bin Rumi bin Lıtı bin Yunan bin Yafes bin Savbe bin Sarhun bin Rumiye bin Narnut bin Nufil bin Rufi bin Asfer bin Elyafez bin Elis bin İshak b. İbrahim Halil'dir (as) (Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, s. 840).

İranlılar'ın İskender'i kendi köklerine bağlamak istemesine benzer bir tutum Mısır'da da karşımıza çıkmaktadır.

"Eski Mısırlılar, Makedon fatihine sahip çıkıp, geçmişlerine mal ettikleri çok daha farklı bir yöntem izlediler. Zira İskender o toprakların insanı, onlardan biridir. Son firavunları Nakhthoreb yaptığı büyü sayesinde Avrupa'da bir çocuk sahibi olur. Amon'un oğlu olarak doğan bu çocuk aslında bir Mısırlıdır. İlkçağda son derece popüler olan ve daha sonra Ortaçağda özgün dilinden onlarca kez çevrilip, değişkeleriyle yeniden oluşturularak Hristiyan edebiyatı içinde yer alan İskender romanslarında bu çarpıcı aile şeceresinden söz edilmektedir. İran'daki versiyonunda ise İskender Pers hükümdarının oğlu ve III. Dareios'un tahtı gasp eden ağabeyi olarak resmedilir. Dolayısıyla İskender hakkı olanı zorla da olsa geri almıştır. Pers bozgunun verdiği acı, böylesi verilerle biraz olsun hafifletilmeye çalışılmıştır." (Lendering, *Büyük İskender*, s. 417.)

senin öldürülmeni emretmemiştim, güvendiğin adamlar sana ihanet ettiler, tek başına düşmanlarının arasında kaldın, ne gibi arzun varsa söyle, ben aramızdaki akrabalık hakkına riayet edeceğim.' dedi. Bu haberi rivayet edenlere göre İskender akrabalık tabiriyle, Efridun'un oğullarından Silm ve Heyrec'le olan karabeti kastetmiştir. İskender, Dârâ'nın öldürülmesinden dolayı kederlenmiş ve aynı zamanda kendi tarafından öldürülmediği için de yüce Tanrı'ya hamd ü senâda bulunmuştur. Dârâ İskender'den kızı Rûşenek'le evlenmesini ve kendisini öldürenlerden intikam almasını rica etmişti."[1]

Taberî Tarihi'nde, İskender'in soyunun Pers hanedanına bağlanması meselesi, İran edebiyatında İskender'in hayatına yer verilen Firdevsî'nin *Şehnâme*'si gibi bazı eserlerde de karşımıza çıkmaktadır.[2] Persler, taht ve hazinelerini ele geçiren, karşısında aciz kaldıkları büyük kral İskender'e bir şey yapamamanın çaresizliğiyle onu kendi soylarına bağlamak istemiş olabilirler. Belki de böylelikle İskender'in İran kralı oluşuna meşruiyet kazandırılıyordu. Diğer yandan İskender'in annesinin kötü kokusundan dolayı ailesine geri gönderildiği iddiasıyla savaş meydanlarında yenilemeyen İskender'in Batı köklerinin aşağılanmak istendiği görülmektedir.

İslâmî metinlerde soyu İran hanedanına bağlanarak benimsenen İskender'in "Zerdüştler tarafından mel'un olarak anıldığı"[3] rivayet edilmektedir. Bu, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bunun sebebi şüphesiz sadece bir yabancının topraklarına hâkim olmasından duydukları öfke değildir. İskender'in ateşgedeleri yıktırması, Zerdüşt uygulamalarına son vermesi ona duyulan nefretin asıl kaynağı olabilir. Dinî ritüelleri ve yaşam şekillerinin değiştirilmesini kabullenemeyen Zerdüştler, bu sebeple İskender hakkında böyle kötü bir tablo çizmek istemiş olabilirler. İskender'in Zerdüştlere zarar verdiği konusunda Batılı ve Doğulu kaynaklar hem-fikirdir. Batılı kaynaklarda "Zerdüşt din adamlarına işkence yaptığı, Maguslara (Zerdüşt dininin rahiplerine) acımasızca davrandığı, ancak işbirliği yapmaya hazır olanlarla net bir iletişim kurduğu gibi bazı bilgiler yer almaktadır.[4] Doğulu

1 Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, s. 838-839.

2 Ahmedî, *İskender-nâme*, *İnceleme-Tıpkıbasım*, haz. Dr. İsmail Ünver, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s. 17.

3 Lendering, *Büyük İskender*, s. 9.

4 Zerdüştîlere göre Ahameniş imparatorluğunun çöküşü mitolojik dünya tarihinin önemli bir kısmını oluşturur. Batılı mel'un İskender'in yurtlarına gelişinin ardından Persepolis'in yerle bir edilerek *Avesta*'nın tahrip edilmesi, şeytanî Angra Mainyu'nun gazabına uğramış olduklarının kanıtıdır. Bu konuda kaynağı MÖ. 140'lı yıllara dayanan *Arda i Viraz Namak* isimli Zerdüştî metinde şunlar aktarılmaktadır: "Derler ki bir zamanlar dini bütün Zerdüşt, ona vahyedilen dinî öğretiyi bütün dünyaya

kaynaklarda da "Mecusi din kitaplarını yaktırdığı ve ateşgedeleri yıktırdığı, mecusi din adamlarını ve ateşgedelerin hizmetçilerini öldürttüğü"[1] bilgileri yer almaktadır. Zerdüştler tarafından lanetlenen İskender'in İslâm'ın kabulünden sonra yazılan metinlerde Müslüman kimliğiyle ön plana çıkarılmasının ardında bu dinî inançlar arasındaki aykırılıkların rolü de olabilir.

İskender'in İnancı Hakkındaki Bilgiler

İslâmî kaynaklarda soyu hakkındaki bilgilerin efsanevî rivayetlere dayandığı İskender'in inancı konusunda verilen bilgiler de Batı kaynaklarının zıddıdır. Batılı kaynaklarda eski Yunan inanışını devam ettiren, ele geçirdiği veya kendi adını vererek inşa ettirdiği şehirlerde sunaklar yaptıran, tanrılara kurbanlar kesen, hatta kendini tanrılaştırmak isteyen bir hükümdar şeklinde portresi çizilen İskender'in İslâmî kaynaklardaki tanımı, buna taban tabana zıttır.

Muhtâru'l-Hikem'de İskender'in babası öldükten sonra tahta çıkışında yaptığı bir konuşmadan ve hükümdar olduktan sonra krallığına bağlı valilere yazdığı bir mektuptan bahsedilmektedir. Kralın taht konuşması da mektubu da tevhid inancına bağlılığını gösterir şekildedir.

---

bildirdi; üç yüz yıl boyunca insanlar bu dinin saflığından zerre kadar kuşku duymadı. Fakat sonra, insanları bu dinden kuşku duymaya iten mel'un, yalancının dostu ifrit Angra Mainyu, Batılı İskender'i fitneleyerek azmettirdi. Bu, önce Mısır'da kaldı, fakat daha sonra etrafa kustuğu fevkalade dehşet eşliğinde savaşarak Pers imparatorluğunun mahvına sebep oldu ve Pers imparatorunu öldürüp başkenti de yerle bir etti. İşte bu dinin öğretileri, yani tüm *Avesta* ve tefsirleri tabaklanmış inek derileri üzerine altın mürekkeple yazılmıştı ve bu metinler Persepolis arşivlerinde muhafaza edilmekteydi. Ne var ki mel'un günahkâr, yalancının dostu, Batılı İskender Mısır'dan çıkıp geldi ve derileri ateşe attı ve birçok başrahibi, rahip ve yargıcı ve Magusların efendisini, dindarları ve ateşe tapanları, Pers İmparatorluğu'nun en zengin ve ileri gelenleriyle birlikte öldürdü. İmparatorun maiyetindekilerin arasına nifak tohumları ekti. İran soylularını ve halkını kavga ve nefretle birbirine düşürdü, lâkin en sonunda kendi sonun hazırladı, önce toprağa sonra cehenneme gitti." Bunun arka planında büyük ölçüde İskender'in Zerdüşt hayat tarzına ve uygulamalarına son vermesi olabilir. Meselâ Batılı kaynaklardan, Oneksikritos'un *İskender'in Gençliği* adlı eserinde şunlar aktarılmaktadır: "Hastalıktan ya da yaşlılıktan yatağa düşmüş Baktrialılar, canlı canlı, bu iş için ehlileştirilmiş, kendi dillerinde 'cenaze levazımatçısı' denilen köpeklerin önüne fırlatılıyorlardı. Baktria başkenti surlarının dışından her şey yerli yerinde ve tertemiz görünüyordu, ama duvarların içi insan iskeletleri doluydu. İskender bu uygulamaya bir son verdi. Zerdüştçülerin ölülerini yakmak ya da gömmek gibi bir gelenekleri yoktu. Bunun yerine ölü bedenleri kuşlar ve köpeklerin parçalayıp yemeleri için etrafı duvarlarla çevrili açık alanlara bırakıyorlardı. Bu şekilde, birçok kötülüğe bulaşan insan gövdesinin toğrağı kirletmesinin önüne geçtiklerine inanıyorlardı." (Lendering, *Büyük İskender*, s. 278-279.)

1 Şemsüddîn eş-Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-Ervâh*, s. 459; Mübeşşir İbn Fâtik, *Muhtâru'l-Hikem*, çev. Yrd. Doç. Dr. Osman Güman, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 420-422; Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, c. 3, s. 840.

İbn Fâtik'in anlattığına göre;

"Kral, hastalığının iyice ağırlaşması üzerine öldü. Sonra Zülkarneyn İskender doğrularak huzurda bulunanlara şöyle bir konuşma yaptı: 'Ey insanlar! Kralınız öldü. Benim size karşı ne bir üstünlüğüm ne de bir ayrıcalığım var. Ben de sizin gibi bir insanım. Sizin razı olduğunuz şeylerden razı olur, sizin girip çıktığınız yerlere girip çıkarım. Hiçbir işinizde sizden farklı değilim. Benim sözüme ve verdiğim akla kulak verin ve beni size şefkat eden ve işlerinizden sorumlu olan, nasihat eden biri olarak kabul edin. Babam hayatta iken benim bu özelliğimi zaten biliyordunuz. Ben size Allah'a saygı duyarak buyruklarını tutmanızı ve toplumdan ayrılmamanızı emrediyorum. Aranızda Rabbine en çok itaat eden, halkına en şefkatli davranan, işlerinizle en çok ilgilenen, fakir fukaraya en çok acıyan, savaşlardan elde ettiğiniz ganimetleri sizin aranızda paylaştıran, kendisini size hizmete adayan, şehvetlerinin ardına düşüp sizi görmezden gelmeyen, şerrinden güvende olduğunuz, hayrını umduğunuz ve düşmanlarınızla bizzat savaşan kimse onu başınıza kral yapın…' Bu uzun bir konuşmaydı. İnsanlar onun konuşmasını dinleyip söylediklerini ve kendisinden önceki kralların düşüncelerinden çok farklı olan düşüncelerini beğenip ona bağlılıklarını bildirdiler, tacını giydirdiler ve işlerinin yolunda gitmesi için dua ettiler."[1]

"Sonra krallığına bağlı bütün valilere uzunca bir mektup yazdı. O mektubun başından bir kesit şöyledir: 'Makedonyalı Zülkarneyn'den filân oğlu filâna! Allah benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. Beni de yaratan, sizi de yaratandır, gördüğümüz gökyüzünü de yeryüzünü de yıldızları, dağları ve denizleri de yaratandır. Marifetini kalbime atmış, korkusunu yerleştirmiş, hikmetini bana ilham etmiş ve kendisine ibadet edilmesini bana göstermiştir. O, beni yaratıp soylu ve tertemiz kimseler arasına koyarak nimetini hayatımda tahakkuk ettirmiştir. Güzel yaratması ve bana sunduğu iyilikleri için bütün övgüler O'nadır. Ben O'ndan bunların kemâlini istiyorum. Siz biliyorsunuz ki bizim atalarımız ve sizin atalarınız Allah azze ve celleye değil putlara ibadet edenlerdendiler. Hâlbuki putlar hiçbir fayda ve zarar veremezler, duyamazlar ve göremezler. Düşünen ve anlayan bir kimsenin bir puta ibadet etmekten veya herhangi bir varlığın sûretini kendisine tanrı edinmekten utanması gerekir. Bunları terk edin ve rabbinizin marifetine dönün, O'na kulluk edin. ve

1 Mübeşşir İbn Fâtik, *Muhtâru'l-Hikem*, s. 420-422.

O'nu bir kabul edin. Hiç kuşkusuz ibadet edilmeye O müstehaktır, bu putlar değil…' Bu, uzun bir nutukdur."[1]

Görüldüğü üzere İskender burada mümin bir hükümdar olmanın yanı sıra tebaasını putlara tapmaktan men ederek, bir olan Allah'a inanmaya davet eden ilâhî bir elçi, peygamber kimliğindedir. Hatta devam eden satırlarda düşmanlarını tevhid ve adalete çağıran bir mektup yazdığı, karşı çıkanlarla savaşmaya hazır olduğunu bildirdiğine yer verilmektedir. Batı'da kaleme alınmış eserlerde çok tanrılı Yunan geleneğinin temsilcisi olarak tasvir edilen ve tanrılar için kurbanlar sunan, Mısır anlatılarında firavunvâri şekilde güneşin oğlu mertebesine yükseltilen İskender, İslâmî kaynaklarda puta tapıcılıkla savaşan, putperestliği tahrip etmek, ortadan kaldırmak için seferler düzenleyen bir Müslüman hükümdara dönüşmüştür.

Doğu'da kaleme alınmış olan eserlerde İskender'in seferlerine dair verilen bilgiler, genellikle doğrudur. İslâmî kaynaklarda da Yunan şehir devletlerini yönetimi altına topladığından, bütün Batı'nın kralı olduğundan, Mısır'a gittiğinden, krallığının yedinci yılında İskenderiye şehrini kurup kendi adını verdiğinden, sonra Şam bölgesine oradan da Ermenistan'a geçtiğinden, Dârâ ile savaşmasından, Toros Dağları, Frigya, Troya bölgelerindeki fetihlerinden bahsedilmektedir. Ancak bu fetihlerin sıralamasında Batı ve Doğu kaynakları arasında bazı farklar bulunmaktadır.

İskender ve Dârâ

İskender'in hayatını adadığı seferlerin odak noktası olan Pers hükümdarı Dârâ ile arasında yaşananlar konusunda da Batı ve Doğu kaynakları arasında bazı küçük farklılıklar görülmektedir. Meselâ Fars hükümdarına verilen haraç meselesi, İslâmî kaynaklarda anekdotlarla anlatılmaktadır. Batılı kaynaklarda da Makedon krallarının Pers hükümdarlarına haraç verdiklerine dair bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu haraç meselesi, İslâmî eserlerde daha geniş yer bulmuş ve hikâyeleştirilmiştir.

"İskender kral olup güçlenince ve işler yoluna girince (İran kralı) Dârâ b. Dârâ, daha önceden aldığı vergiyi almak üzere adamlarını yolladı. İskender ona bir mektup yazarak şöyle dedi. Ben o altın yumurtlayan tavuğu kestim."[2]

---

1 Şemsüddîn eş-Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-Ervâh*, s. 444.
2 Mübeşşir İbn Fâtik, *Muhtâru'l-Hikem*, s. 422.

Aynı anekdot, *Taberî Tarihi*'nde biraz daha ayrıntılı şekilde yer anlatılmaktadır:

"Rum hükümdarları, büyük Dârâ'ya her yıl haraç verirlerdi. Helay'ın babası ve İskender'in annesi tarafından büyükbabası olan Rum hükümdarı öldükten sonra yerine kızının oğlu İskender geçti. İskender mutat olan haraçları göndermeyince Dârâ ona mektup yazarak 'Kendin ve senden önceki hükümdarların göndermekte oldukları haracı vaktinde yollamadın. Bunları gönder, yoksa sana karşı savaş açacağız.' dedi. İskender cevabında 'Ben altın yumurtlayan tavuğu kestim, etini yedim, bu tavuktan bir şey artmadı, ancak ayakları kaldı. İstersen dostane yaşarız, istersen savaşırız.' diye yazdı. Dârâ bu cevabı alır almaz İskender'e savaş ilan etti."[1]

Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde de bu anekdot bazı farklılıklarla yer almaktadır. Ahmedî'nin anlattığına göre İskender, Dârâ ölünce İran tahtına geçen ve kendisinden haraç isteyen Dârâ'nın oğlu Dârâb'a "Her yerden haraç almak istiyorsun. Feylekos, o altın yumurtlayan tavuğu yedi. Hastalıkta başka gıdası kalmayınca o tavuğu yedi. o tavuğu yemeyince ölmedi. Yok nesneden kim vergi isteyebilir, kim olmayan şeyden haraç verebilir." şeklinde bir cevap vermiştir.

Doğu kaynaklarında İskender ile Dârâ'nın savaşmadan önce aralarında bazı haberleşmeler yapıldığına ve mektuplar yazıldığına dair başka bilgiler de yer almaktadır. İkili arasında birtakım semboller kullanılarak ve elçiler gönderilerek gerçekleşen bu tarz haberleşmelere Batılı kaynaklarda rastlanmamaktadır.

"Sonra İskender Ermenistan'dan çıkarak Ostohos (Strangas) nehrine indi. Bunu haber alan Dârâ ona şöyle yazdı: Güneşle birlikte aydınlattığı dünyanın bütün krallarının kralı Dârâ'dan harami Zülkarneyn'e. İmdi, biliyorsun ki gökyüzünün hükümdarı, beni yeryüzünün kralı kıldı; yüceliği, şeref ve izzeti, çokluk ve gücü bana verdi. Duydum ki sen, çapulcuları toplamış ve bizim topraklarımızda kargaşa çıkarmak için onları Ostohos nehrine yönlendirmişsin, taç takmış ve kendini kral ilân etmişsin. Hayatım üzerine yemin ederim ki bu Romalıların bilindik aptallıklarından biridir. Bu mektubumu okuyunca geri dön. Dönersen bu ahmaklığın muaheze edilmeyecek. Çünkü sen değersiz bir kölesin/çocuksun. Benim gibi biri seni cezalandırmaz. Dönerek hem canını hem ülkeni kurtar. Aksi takdir-

1 Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, c. 3, s. 836-837.

de ülkesine uğursuzluk getiren ilk kişi sen olmayacaksın. Bizde ne kadar çok altın olduğunu ve istediğimiz her şeye gücümüzün yeteceğini bilesin diye sana bir sandık dolusu altın gönderiyorum. Ayrıca katımdaki dengini bilesin diye sana bir top (küre) gönderiyorum. Ayrıca bir yük susam da gönderiyorum ki yanımdaki askerlerimin çokluğunu bilesin. Bir de tura gönderiyorum; çünkü sen daha çocuksun.' Mektubu elçileriyle İskender'e yolladı."[1]

Dârâ'nın bu mektubuna İskender'in verdiği karşılık sert biçimde olmuştur.

"Philip oğlu Kral Zülkarneyn'den kendisinin krallar kralı olduğunu, gökyüzünün ordularının kendisinden korktuğunu, kendisinin yeryüzünün tanrısı ve ışık kaynağı olduğunu iddia eden Dârâ oğlu Dârâ'ya! İmdi dünya halkını güneşin aydınlattığı gibi aydınlatan birine Zülkarneyn gibi adi, zayıf ve kul olan bir insandan korkmak yakışıyor mu? Behey adam, sen kendini ilâh sanma. Sen zorba bir insanın tekisin. Sana mühlet verildi ama sen azgınlaştın. Görmez misin ki Allah dilediği kullarına hükümranlık ve zafer verir. Sen ölmeyen tanrının adını kendine veren tamahkâr, zayıf ve azmış bir insansın. Fakat kendi adıyla adlanıp onun askerlerine musallat olana Tanrının öfkesi haktır. Ölecek, çürüyecek, saltanatı kaybolup gidecek ve dünyayı başkasına terk edecek olan biri nasıl Tanrı olabilir? Fakat sen zayıflığın yüzünden güç, cesaret ve şeref sahibi biri karşısında mukavemete güç yettiremeyecek birisin. Şimdi ben seni öldürmek için üzerine yürüyorum. Hakkında ölüm yazılmış olan bir kral gibi senin karşına çıkacağım; çünkü ben bir insanım. Ölüm benim boynumdadır ve ecelim bana yaklaşmaktadır. Ben ise beni yaratan Tanrımdan zafer diliyorum. Ona güvendim. Sadece O'na kulluk ediyor ve sana karşı zafer bahşetmesi için O'ndan yardım diliyorum. Mektubunda sana verilen altın, gümüş ve hazinelerin yani bizim kendisine ihtiyacımız olan şeylerin çok olduğunu bildiriyorsun. Hiçbir şey beni, nerede olursa olsun onu arayıp bulmaktan geri durduramaz. Bana bir tura, bir küre, bir de altın dolu sandık gönderdin. Turaya gelince bil ki ben azabını size tattırmak için Allah'ın size gönderdiği azap kırbacıyım, size kral, terbiye edici ve önder olacağım. Küreye gelince ben umuyorum ki Allah, yeryüzünün hükümranlığını kürenin toplanması gibi avuçlarımda toplayacaktır. Altın sandığı ise mucize ve talih kuşudur ve

1 Şemsüddîn eş-Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-Ervâh*, s. 448.

Allah'ın size bana karşı zafer nasip edeceğinin garantisidir. Çünkü sandık senin altın dolu hazinelerinden biridir. Bu, senin hazinelerinin bana geleceğinin bir alâmetidir. Susama gelince onun sayısı çoktur ama dokunuşu yumuşaktır ve yenilir. Onda kötü ve sıkıntı veren bir yön yoktur. Ben de sana bir ölçek hardal gönderdim. Sen de onun tadına bak ve bil ki sen kendini yüceltip durdun, hâkimiyetinde gurura kapıldın ve bize hatırlattığın gücünle bizi korkutacağını sandın. Allah'tan diliyorum ki kendini ne kadar yücelttiysen seni o kadar yerin dibine batırsın ki cümle âlem seni konuşsun. Bana da sana karşı zafer bahşetmesini diliyorum. Güvenim O'nadır ve dayanağım O'dur. Vesselâm!' İskender bu cevap mektubunu mühürleyerek Dârâ'nın elçilerine vermiş ve altınlarını da elçilere iade etmiştir. "[1]

Taberî Tarihi'nde, bu mektuplaşmalar sırasında İskender'in Dârâ'ya hardal yollarken ayrıca: "Yolladığım bu madde az olmakla beraber acılık ve yakıcılık bakımından kuvvetlidir, askerim de her bakımdan hardala benzer."[2] dediği de nakledilmektedir.

Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde ise iki hükümdar arasındaki bu haberleşmelerin anlatıldığı hikâye şu şekilde özetlenebilir:

"Dârâb ordusunu toplayarak İskender'in üzerine yürümeye karar verir; ancak son anda aceleci davranmaktan vazgeçerek İskender'e öğüt vermek ve onu korkutmak için ikinci bir elçi göndermeye karar verir. Elçiyle bir büyük ölçek susam tanesi gönderir ki "Bunca şey sana ererse manası nedir? Ne yapacaksın, ne çare bulursun" demek istemektedir. Elçi susam tanelerini İskender'in önüne döker. İskender'e "Sana bunu o padişah gönderdi ki adı Dârâb Behmendir. İskender susam tanelerinin görünce düşünür ve şahın ne demek istediğinin sırrına erer. Anlar ki Dârâb, "Sen bana itaat etmezsen bu taneler gibi hesapsız asker getirerek Rum'u harap eylerim." demek istemektedir. İskender, oraya bir horoz getirterek ona o susam tanelerinin hepsini yedirir. Sembolü buydu ki eğer o padişah Rum'a sayısız askerle getirse bir kişi hepsini helâk ederim. Askerin çokluğuyla gurur duymasın. Hakk'ın yardımı olmazsa askerin çokluğunun faydası yoktur."

Kaynak eserlerde bu haberleşmelerden sonra Dârâ ile İskender'in savaşlarına yer verilmektedir. Ancak savaşların gerçekleştiği yerler konusunda Batı ile Doğu tarihleri arasında farklılıklar vardır. Batılı yazarların

---

1 Şemsüddîn eş-Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-Ervâh*, s. 450-452.
2 Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, s. 835.

kaleme aldığı eserlerde İskender ile Dârâ'nın ilk karşılaşmalarını İssos'ta ikinci meydan muharebesinin ise Gaugamela'da gerçekleştiği haber verilmektedir. İssos, bugünkü Hatay ilinin sınırları içinde bulunan bir antik kent bölgesidir. Gaugamela'nın ise Irak'ta Musul yakınlarında olduğu düşünülmektedir. Doğu kaynaklarında ise daha farklı mekânlardan bahsedilmektedir. Ayrıca İskender'in şehirleri ele geçirme düzeninde de karışıklıklar vardır.

İslâmî eserlerde de Dârâ'nın adamlarının ihanetine uğrayışı bahis konusu edilmektedir. *Taberî Tarihi*'nde bir yerde Dârâ'yı öldüren kişilerin Hemedan ahalisinden iki asker oldukları belirtilirken, diğer tarafta Dârâ'nın kapıcıları, bir yerde de Dârâ'nın muhafızı olan Hemedanlı iki kişi oldukları belirtilmektedir.[1] Bu çelişkili ifadeler Taberî'nin farklı rivayetleri eserinde toplamak istemesinden kaynaklanıyor olabilir. İskender, kendisinden mükâfat talep ederek katına gelen bu katilleri astırıp kafasını kestirmiş, münâdîsi vasıtasıyla da hükümdarına ve memleketine ihanet edenin cezası budur diye ilân ettirmiştir. *Taberî Tarihi*'nde "Dârâ'nın ölmeden önce İskender'e kızıyla evlenmesini vasiyet ettiği"[2] de rivayet edilmektedir.

Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde de bu konuya yer verilmektedir. Ayrıca İÜ Nadir Eserler Ktp., TY 6044 numaralı nüshada Dârâ'ya ihanet eden adamların asılmasına; Topkapı Sarayı, Hazine, 679 numaralı nüshada ise Dârâ'nın İskender'in kollarında can vermesine dair etkileyici minyatürler bulunmaktadır.[3]

Taberî Tarihi'nde İskender'in Aristo tarafından eğitildiğine dair hiçbir bilgi verilmemekte, hatta Aristo'dan hiç bahsedilmemektedir. *Muhtâru'l-Hikem* ve onu kaynak alan *Nüzhetü'l-Ervâh*'ta ise Aristo'nun İskender'i güzel bir şekilde yetiştirdiğinden, ona güzel bir kültür kazandırdığından ayrıca İskender'in büyük hedefleri olan zeki ve onurlu bir kişi olduğundan bahsedilmektedir. Ancak Batı kaynaklarında olduğu gibi bu eğitimin ayrıntılarından söz edilmemektedir. Bu eserlerden *Nüzhetü'l-Ervâh*, kaynağı olan *Muhtâru'l-Hikem*'den farklı olarak İskender'in öğretmenine, krallığını feda edebilecek kadar derin bir sevgi beslediği ve aralarındaki bağın temel noktası olan felsefe düşüncesine vurgu yaptığını ifade etmektedir. *Nüzhetü'l-Ervâh*'ta, İskender'in aldığı eğitimin içeriği yerine hocasının büyük kral

1 Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, s. 835.
2 Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, s. 839.
3 Topkapı Sarayı, Hazine, 679, vr. 67b; İÜ, TY 6044, vr. 45b

üzerinde oluşturduğu manevî etki ve aralarındaki ilişkinin ana ekseninin felsefe olduğu ifade edilmektedir.

Aristoteles, Batılı kaynaklarda öğrencisini Asya seferi için kışkırtan ve muhayyilesinin sınırlarını zorlayan, Yunanlar dışındaki Doğu kavimlerini barbarlar olarak nitelendirerek İskender'e onlara bir bitki veya hayvan gibi muamele etmesini öğütleyen bir eğitici modeli olarak tanıtılırken, İslâmî eserlerde onun İskender üzerindeki felsefe mihverli etkisine dikkat çekilmektedir. İslâm kaynaklarında muallim-i evvel olarak tanımlanan Aristoteles'in İskender üzerindeki bu etkisi, onu güçlü krallık ve fetih ideallerinden bile vazgeçirtecek kadar büyüktür. Batılı eserlerde Aristo'nun İskender'i zâhirî ilimler yani dünyevî bilgi, (görünen maddî dünyaya ait ilimler) noktasında mükemmel şekilde eğittiği ön plana çıkarılırken, Doğulu kaynaklarda eğitiminin bâtınî (içsel) yani manevî ve ruhsal etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu yorumlama, iki farklı kültürün hayata bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

"İskender'e 'Aristoteles'e sevgin ne dereceye ulaştı?' denilince şöyle dedi: 'Onun yüksekliğini ifade edecek bir söz bulamıyorum. Fakat en aşağı seviyesini şöyle haber vereyim. Onun sevgisi, dünya malı sevgisi cinsinden veya liderlik sevgisi cinsinden veya aile sevgisi cinsinden bir şey değildir. Bilakis onu tam anlamıyla kuşatamıyorum, açık bir şekilde göstermeye de gücüm yetmiyor. Şöyle söyleyeyim ki şayet o kendi lehine bu liderlikten ve otoriteden vazgeçmemi tercih etseydi bir an tereddüt etmeksizin, hiç kimseye akıl danışmadan bunu yapardım ve üstelik bunu yapmasaydım kınanmaya müstehak olurdum. Kendisi için rahatlık olsun, felsefe korunsun ve yayılsın diye ondan geri durdum. Zira yolculuk onu bundan alıkoyardı."[1]

Taberî Tarihi'nde İskender'in Tibet ve Çin'i ele geçirdikten sonra sonsuzluk pınarını araştırmak üzere dört yüz adamıyla beraber karanlıklar ülkesine gittiği ve orada on sekiz gün ilerlediği, sonra karanlık memleketten çıkarak Irak'a döndüğü, derebeylik usulünde bir devlet kurduğu ve memleketine dönerken Şehrizor'da, bir rivayete göre otuz altı yaşında yolda öldüğü bildirilmektedir. Naaşı İskenderiye'ye annesinin yanına götürülmüştür. Yine bu eserde İskender'in ölümünden sonra oğlu İskenderus'un hükümdarlığa çağrıldığından, ancak onun kabul etmeyerek kendisini ibadete

1 Şemsüddîn eş-Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-Ervâh*, s. 446.

ve zahitliğe verdiğinden bahsedilmektedir.[1] Bunlar Doğu kaynaklarına has bilgilerdir. Batılı eserlerde İskender'in ölümsüzlük pınarını aramak gibi bir yönelimi söz konusu olmadığı gibi İskender'in kraliyet haklarından vazgeçerek zühd ve takvâ içinde yaşamayı tercih edecek bir veliahdı da bulunmamaktadır.[2]

Doğulu eserlerde İskender'in ebediyet pınarını aramak için karanlıklar ülkesine gitmesi ve oradan yaşamın anlamını kavramış ve aydınlanmış olarak dönmesi, kişiliğinin Zülkarneyn'le aynîleştirilmesi dolayısıyladır. İslâm eserlerinde Zülkarneyn'in Hızır ile birlikte âb-ı hayâtı aramak üzere karanlıklar diyarına (zulumâta) gitmesi, Hızır'ın ebediyete ulaşması, Zülkarneyn'in ise buna ulaşamadan geri dönmesi meselesi geniş ölçüde etkili olmuş, tefsirlerde buna yönelik yorumlar geliştirilmiştir.

---

1 Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, s. 841.

2 Batılı kaynaklara göre İskender'in Roksane ile evliliğinden olan ilk oğlu, ordunun isyanı üzerine Asya Seferi'nden dönüş yoluna girildiğinde hayatını yitirmiştir. Bu erkek çocuğun ismi sadece Vulgata geleneğinde kaleme alınan, *Metz Epitome* olarak bilinen Latince bir metinde geçmektedir. İskender öldüğünde Roksane ikinci bebeğini beklemektedir ve İskender ismi verilen bu bebek, İskender'in ölümünden bir müddet sonra dünyaya gelmiştir. (Lendering, *Büyük İskender*, s. 335, 405.) Bu kaynaklarda ayrıca İskender'in Roksane ile evlenmeden önce Barsine isimli bir Pers soylusu kadından evlilik dışı Herakles adında bir erkek çocuğu daha olduğu, ancak bunun Makedon tahtında söz sahibi olmasının mümkün olmadığı bildirilmektedir.

AHMEDÎ'NİN *İSKENDERNÂME*'Sİ

İskendernâme, aruzun remel bahrinde "fâilâtün-fâilâtün-fâilün" kalıbıyla yazılmış mesnevi türünde bir eserdir. Doğu edebiyatlarında Zülkarneyn ile aynı şahıs olduğu düşünülen İskender'in hayat hikâyesine yer vermektedir. Ancak bu eser sadece bir hükümdarın doğumu, seferleri, zaferleri, aşkları etrafında gelişen bir hayat hikâyesinden ibaret değildir. Bu eser, Türk edebiyatında kaleme alınmış ilk *İskendernâme* olması bakımından önemli olmakla birlikte, içinde barındırdığı diğer türden eserler ve bilgiler sebebiyle de ansiklopedik bir eser hüviyetindedir. İskender öyküsünü aynı zamanda felsefî bir düzleme oturtmak isteyen müellif, eser boyunca tevhid ve kelâm akîdesine dair konulara yer vermekte, Zülkarneynle aynîleştirdiği İskender'i bu çerçevede yorumlamaktadır. İskender'in şahsında devlet başkanında olması gereken vasıflar sıralanmakta ve en ünlü filozofların dilinden siyaset âdâbı dile getirilmektedir. Mesnevi, bu yönüyle siyasetnâme tarzına ve nasihatnâme türüne yakın özellikler de taşımaktadır.

Ahmedî'nin *İskendernamesi*'nde İskender ile Zülkarneyn aynı şahsın kimliği altında birleşmektedir. Bu durum özellikle başlıklarda vurgulanmaktadır. Meselâ mesnevinin "Matla'-ı Dâsitân" adı verilen hikâyeye başlangıç kısmının başlığı "Maṭla'-ı Ḳıṣṣa ve Dāsitān-ı Ẕülḳarneyn İskender-i Rūmī" şeklindedir. İskender'in doğumunu anlatan başlık ise "Dāsitān-ı Vilādet-i İskender ve Sebeb-i Nihāden-i Laḳab-ı Ẕülḳarneyn" şeklindedir. Başlıkta net şekilde İskender'e doğumundan sonra Zülkarneyn lakabının verilmesinden bahsedilmektedir.

İslâm edebiyatlarında Büyük İskender gücü, iktidarı, fetihleri dolayısıyla Zülkarneyn ile özdeşleştirilmiştir. Bu yüzden de *İskendernâme*'de karşılaştığımız İskender, tevhid akidesine sımsıkı bağlı, insanları Hak yoluna davet eden, gittiği yerlere imanın ışığını taşıyan, Yecüc ve Mecüc'e karşı set yapan, Hızır'la birlikte âb-ı hayâtı arayan bir mümin ve ilâhî elçi görünümündedir. İskender, Hızır'la birlikte karanlıklar ülkesinde çıktığı seferden ebediyet pınarını, yani âb-ı hayâtı bulamadan eli boş döner. Ölümsüzlüğün kaynağını bulamaz, sonsuz hayat suyundan içemez, ancak karanlıklar ülkesinden hayatın gerçeğini kavramış, yaşam ve ölüm hakkında aydınlanmış, fâniliğin ve dünyanın geçiciliğinin farkına varmış olarak geri döner. Karanlıklar ülkesi dünyanın uzak uçlarındadır, uhrevî âleme yakındır. Yaşanılan gerçek dünyadan uzaklaşmayı temsil etmektedir. Karanlıklar içinde

fenâ gerçeğini kavramanın, fânilikten sıyrılmanın, dünyadan arınmanın ve ebediyet nuruna erişmenin mekânıdır. İskender, karanlıklar adı verilen bu âlemde yaptığı yolculukta âb-ı hayâttan içerek ebediyetin sırrına erişemese de nefsin karanlığından çıkarak ruhun aydınlığına erişmeyi başarmıştır. Çünkü zulumâttan (karanlıklar ülkesinden) tekrar aydınlığa çıktıktan sonra gözünde dünyanın eski değeri kalmamıştır. Ahmedî, bu destanın sonunda nesnelerin remizlerini açıklarken âb-ı hayâtın ilim, karşılaşılan zehirli yılanların alçak dünya, azılı domuzların hırs, kaplanın gazap, ateşin şehvet, cadının lanetli şeytan olduğunu söyler. Hızır âlim, âb-ı hayât ilimdir. Hızır, gerçek ilmi bularak ebediyetin sırrına ermiş fânilikten kurtulmuştur. İskender, Hızır gibi gerçek ilmi bulamasa da karanlıklar ülkesinde ilerlerken karşısına çıkan vahşî hayvanları ve yaratıkları yenmek suretiyle nefsin karanlığından kurtulmuş, aydınlığa erişmiştir.

İslâm edebiyatlarında Büyük İskender'in Zülkarneyn ile özdeşleştirilmesinin sebebi, Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf sûresinde Zülkarneyn'e dair anlatılanların İskender'e isnad edilmesidir. Kehf sûresinde 84-98. âyetlerde Zülkarneyn'e dair anlatılanlar şunlardır:

"Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar ve kudret sahibi kıldık. Ona (muhtaç olduğu) her şey için bir sebep vasıta verdik. O da bir yol tutup gitti. Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar buldu. Onun yanında (orada) bir kavme rastladı. Bunun üzerine biz: Ey Zülkarneyn! Onlara ya azap edecek veya haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin, dedik.[1] O, şöyle dedi: "Haksızlık edeni cezalandıracağız; sonra o, Rabbine gönderilecek, sonra Allah da ona korkunç bir azap uygulayacak. İman edip de iyi davranan kimseye gelince, onun için de en güzel bir karşılık vardır. Ve buyruğumuzdan ona kolay olanı söyleyeceğiz." Sonra yine bir yol tuttu. Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki onlar için güneşe karşı bir örtü yapmıştık.[2] İşte böylece

---

1 Tefsirlerde nakledildiğine göre Zülkarneyn, batıda Atlas okyanusuna yahut Karadeniz'e kadar gitti. Orada güneşin deniz ufkunda batışını seyretti. Ancak koca kâinat içinde deniz, kendisine bir su gözesi kadar küçük geldi. Güneş sislerle kaplı deniz ufkunda, sanki balçıklı bir su gözesine gömülür gibi batıyordu. Sahilde karşılaştığı kavim, müfessirlerin kanatine göre kâfir bir kavim idi. O yüzden Allah Teâlâ, Zülkarneyn'i bu kavmi cezalandırmak veya eğitmek, irşad etmek, böylece iyilikle yola getirmek arasında muhayyer kıldı. (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, TDV Yayınları, Ankara 1993, s. 302.)

2 Zülkarneyn, batıda işlerini bitirdikten sonra doğunun yolunu tuttu. En sonunda, ihtimal Asya'nın doğu kıyılarına, Hint okyanusuna, yahut Hazar denizine ulaştı. Burada karşılaştığı insanlar rivayete göre, güneşin ışığına ve sıcağına karşı korunmak için ev yapmasını bilmiyorlardı. (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 302.)

onunla ilgili her şeyden haberdardık. Sonra yine bir yol tuttu. Nihayet iki dağ arasına ulaştığında onların önünde, hemen hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu. Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Bu memleketde Ye'cüc ve Me'cüc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasına set yapman için sana bir vergi verelim mi? Dedi ki: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret daha hayırlıdır. Siz bana kuvvetinizle destek olun da sizinle onlar arasına ulaşılmaz bir engel yapayım. Bana demir kütleleri getirin." Nihayet iki dağın arasını aynı seviyeye getirince (vadiyi doldurunca): "Üfleyin (körükleyin)!" dedi. Artık onu kor hâline sokunca "Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim." dedi. Bu sebeple onu ne aşmaya muktedir oldular ne de onu delebildiler. Zülkarneyn: "Bu, Rabbimden bir rahmettir. Fakat Rabbimin vadi gelince, O, bunu yerle bir eder, Rabbimin vaadi haktır." dedi."[1]

Ahmedî'nin eserinde de bu aynîleştirmeyle karşılaşmaktayız. İskender, bu mesnevide güneşin doğduğu yerlere kadar erişen, orada karşılaştığı bir kavmin şikâyeti üzerine Yecüc ve Mecüc kavmine karşı bir set inşâ eden, nihayet Hızır'la beraber karanlıklar ülkesinde âb-ı hayâtı, ebedî olanı arayan bir kahraman kimliğindedir.

Ahmedî'nin *İskendernâme*'si yazıldığı devirde büyük rağbet görmüş ve bu ilginin sonucu olarak çok sayıda nüshası günümüze kadar ulaşmış olan bir eserdir. *İskendernâme*'nin 15. ve 16. yüzyıllarda istinsah edilen nüshalarının çokluğu, bunlardan hatırı sayılır miktarda kısmının minyatürlü, tezhipli ve iyi bir hattatın kaleminden çıkmış olması, içlerinde önemli kişilere dair temellük kayıtlarının bulunması, hatta Memlük sahasında bir sultana sunulduğuna dair temellük kitabesi bulunan bir nüshanın dahi var olması, eserin çekiciliği ve şöhretinin delilleridir. Bunlar, çeşitli yazma nüshaları 21. asra kadar hayatta kalmayı başarabilmiş eserin, sadece Osmanlı sahasındaki elit ve eğitimli kimseler tarafından değil geniş bir coğrafyada seçkin kimseler tarafından okunduğunu göstermektedir. *İskendernâme*'nin şöhreti ve cazibesi, Anadolu sınırlarından çok daha ötelere taşmıştır. Özellikle 15. yüzyılda Memlük sahasında yazılmış olan temellük kitabeli, minyatürlü bir nüshası ile 16. asırda İran'ın Şîraz şehrinde yazılmış olan nakışlı, güzel yazılı nüshalarının bulunması, esere hükümdarlar, şehzadeler, devlet adamlarından oluşan seçkin bir kesim tarafından rağbet gösterildiğini ifade etmektedir.

---

1 Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 302-303.

İskendernâme'nin gerek elit ve eğitimli tabakaya hitap eden sanatlı hazırlanmış nüshaları, gerekse daha mütevazı istinsah edilmiş kopyalarının çok sayıda olması esere gösterilen derin ilgi ve kalıcılığının sembolüdür.

İskendernâme, destanlardan oluşan, her destanda ayrı bir olayın anlatıldığı, bu arada farklı konularda bilgilerin verildiği, ansiklopedi hüviyetinde, didaktik tarzda, geniş hacimli bir mesnevidir. Bu eser, sadece İskender'in hayat hikâyesi etrafında gelişen olayları hikâye etmekten ibaret değildir. Aynı zamanda anlatılan hikâyelerdeki kişiler, nesneler, olaylar temsilî mâhiyettedir. Ahmedî, her destanda olayları anlattıktan sonra sonunda remizlerin neler olduğunu açıklamakta, anlattığı olayları sembollere bağlamaktadır. Meselâ İskender'in doğumunun, yetiştirilip hükümdarlık tahtına geçmesinin anlatıldığı ilk destanda Aristo'nun *aklı*, Zülkarneyn'in *nefsi*, Rum ülkesinin *ruhu* temsil ettiği bildirilmektedir. Tahta geçen İskender'in filozoflara sorular sorup onlardan nasihat istediği ikinci destanın sonunda ise İskender *hiss-i müşterek*, Eflâtun *hayal*, Aristo *vehm*, Bokrat *fikrî kuvvetler*, Sokrat *hafıza*, Hızır *ilâhî bilgiyi* temsil etmektedir. İskender'in Hızır'la birlikte karanlıklar ülkesinde âb-ı hayâtı aramasının tahkiye edildiği son destanda ise âb-ı hayâtın *ilm*in, Hızır'ın *âlim*in, yoldaki zehirli yılanların *alçak dünya*nın sembolü olduğu vb. anlatılmaktadır.

Şairin eserini temsilî mâhiyette tanzim etmesi ve destanların sonunda "Ger kulak dutar-ısañ bendin yaña / Şerh idem râzını her remzüñ sañа" veya "Gûş dutarsan benüm sözüme sen / Üşbu destân remzin eydem sañа ben" gibi ifadeler kullanması, Âşık Paşa'nın *Garibnâme* isimli eseriyle benzerlikler göstermektedir. Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'deki "Pâdişâh lutfın diyem bir bir sañа / Bir kulag aç bir dem uḫt bendin yaña"[1] "Yine eydem 'ışk-ıla diñler-iseñ / Diñleyüp söz ma'nisin añlar-iseñ"[2] şeklindeki ifade tarzının Ahmedî'nin eserinde de etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca Ahmedî, *İskendernâme*'de tarikatı şerh ettiğini, anlattığı hikâyenin bir bahane olduğunu söylerken de *Garibnâme*'yi tasavvuf temeline oturtan Âşık Paşa'ya yakınlaşmaktadır.

Ahmedî'nin *İskendernâme*'sini ilginç hâle getiren diğer özellikler de Osmanlı tarihi, Işknâme, Hz. Peygamber'in kısa hayat hikâyesi gibi çok sayıda türü aynı eser içinde barındırmasıdır. Edebiyatımız bakımından ilkleri içinde barındıran bu eser, Osmanlı tarihine dair yazılan bölümü

---

1 Âşık Paşa, *Garib-nâme*, haz. Kemal Yavuz, c. 1, Türk Dil Kurumu, İstanbul 2000, s. 41.
2 Âşık Paşa, *Garib-nâme*, c. 1, s. 517.

sebebiyle de nevi şahsına münhasır bir eserdir. "Osmanlı Devleti tarihini anlatan *Tevârîh-i Âl-i Osman* isimli eserlerin yaygın örnekleriyle Sultan II. Murad devrinden itibaren karşılaşmaktayız."[1] *İskendernâme*'deki bu tarih bölümü, Osmanlı tarihlerinin yaygınlık kazandığı dönemden önceye ait olması bakımından da dikkatle incelenmesi gereken bir kısımdır. Bu eserdeki Osmanlı tarihi bölümünün Osmanoğulları beyliğinin siyasî sarsıntılar geçirdiği 1402 Ankara Savaşı'ndan sonraki devrede yazılmış olması, tarihî bakımdan büyük önem taşımakta ve önemli bilgiler içermektedir.

Türk edebiyatında Ahmedî'den önce müstakil olarak İskender'in hayatını konu alan bu tür bir eser kaleme alınmamıştır. Ancak İran edebiyatı sahasında Ahmedî'den önce bu konuda yazılmış eserler bulunmaktaydı. İlk olarak Firdevsî'nin İran destanı *Şehnâme*'de yer verdiği İskender hikâyesi, daha sonra Genceli Nizâmî ve Emîr Hüsrev Dihlevî tarafından da işlenmiştir. Ahmedî'nin bu İran sahası şairlerinden ne ölçüde etkilendiği konusu, İsmail Ünver tarafından geniş ölçüde tespit edilmiştir. Yazar, Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin bu mesnevilerle benzer yönlerini tespit ettikten sonra bu eserin daha önce iddia edildiği gibi Nizâmî'nin eserinin tercümesi olmadığını ifade etmekte ve eserin orijinal yönlerini ortaya koymaktadır.[2]

Ahmedî'nin *İskendernâme* mesnevisi içinde yer yer İskender'in hayat hikâyesinden uzaklaşarak değişik konulara dair açtığı bölümler, eserinin kendine has bir yapı kazanmasına yol açmıştır. İran tarihini anlatırken Nûşirevân-ı Âdil devri sırasında Hz. Peygamber'in hayat hikâyesine yer veren, daha sonra dört halifeye, Emevîler ve Abbâsîlerin hilâfetine, İran'da kurulan Moğol Devleti İlhanlılar tarihine bölümler ayıran Ahmedî, tarih bahsine Emîr Süleyman devrine kadar olan Osmanlı hükümdarlarını anlatarak son vermektedir. Şairin tarih bahsinde İlhanlı hükümdarlarından etraflıca bahsedip Türklere Anadolu'nun kapılarını açan Selçuklulardan sadece Sultan Alaaddin'in şahsında iki beyitle değinmesi, üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Ahmedî, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* bölümüne Osmanoğulları'nın atası Ertuğrul Gazi'yle başlarken onun Gündüz Alp, Gök Alp ve Oğuz'dan çok kişiyle gazâya heves ettiğini, Konya'dan Sultanönü'ne (Sultanöyüğüne) geldiklerini, küfür diyarına asker göndererek zafer kazandıklarını ve Selçuklu

1 Abdülkadir Özcan, "Tevârîh-i Âl-i Osmân", *DİA*, c. 40, İstanbul 2011, s. 579-581.
2 Ahmedî, *İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, haz. Dr. İsmail Ünver, s. 9-12, 17-21.

sultanın o çevreyi Ertuğrul'a verdiğini bildirmektedir. Osmanoğullarının atalarının Selçuklular'la birlikte Anadolu'nun fethine katılmaları, ilk olarak Ahlat çevresine gelmeleri ve Selçuklularla birlikte gazâ etmeleri önemli bir tarihî vakıadır. Bu ortak gazâ ruhu dolayısıyla Osmanoğullarının atası Kayı boyu beyleri bir noktadan Selçuklu hanedanına bağlanmışlardır. Ahmedî'nin Selçuklu Devleti ile Türk boyları arasındaki bu bağdan kısaca bahsetmesi, tarih kısmında İlhanlı hükümdarlarına yer verip de Selçuklu hükümdarlarına yer vermemesi, tarihî ilişkileri göz önüne aldığımızda üzerinde düşünülmesi gereken ilginç bir durumdur.

İskendernâme içinde zaman zaman İskender hikâyesine ara verilerek bahis açılan, astronomi-astroloji ve tıbba dair bilgiler içeren bazı bölümler de esere farklı bir hüviyet kazandıran, ilgi çekici kısımlardır. Şair eserin içinde bir bölümde insan bedeninin uzuvları ve sindirim sistemine dair bilgiler vermekte daha sonra insan bedeni ve ruhunu şerh etmektedir. Astronomi ile ilgili bölümde ise kuzey ve güney yarıkürede bulunan yıldızlar, ay menzilleri, burçlar, güneş sistemindeki gezegenlerin hacimleri, çapları ve İslâm kozmolojisinde önemli yer tutan gök cisimlerinin dönüşü, devir bahsi konusunda açıklamalar yapmaktadır.[1]

Ahmedî'nin eserinde gezegenler ve yıldızlara bu kadar geniş biçimde yer vermesi, Mısır'da aldığı eğitimin astronomiyi de kapsaması ve Doğu dünyasında gezegenler ve yıldızlara verilen önemle ilişkilendirilebilir. Mesnevinin başında İskender'in doğumunun Feylekos'a haber verildiğinde bir müneccim çağırtarak usturlâb ile talihine baktırması, Doğu edebiyatlarında gök cisimlerinin insanlar üzerindeki etkilerine verilen önemle ilgili bir ayrıntı olarak yer almaktadır. Bu noktada düşünülmesi gereken bir başka nokta da İskender'in yaşadığı devirde Babil'in astronomi konusunda oldukça ileri bir düzeyde olması, Batılı kaynaklarda da Babilli müneccimlerin İskender hakkındaki kehanetlerine değinilmesi ve Doğu dünyasındaki bu zengin bilgilerin İskender'in fetihlerinden sonra Batı'ya taşınmasıdır.[2] Ahmedî astronomi-astrolojiye dair bir bölüm kaleme alırken böyle bir bağ

1 Şairin gök cisimleri hakkında teferruatlı açıklamalar yaptığı bu bölümdeki Arapça olan yıldız isimlerinin manaları konusunda okuyucunun metni daha iyi anlayabilmesi için bu çalışmanın metin kısmında detaylı dipnotlar bulunmaktadır. Bu yıldızların Arapça isimleri zaman zaman Batı dünyasında da aynı isimleriyle kullanılmaktadır. Meselâ Arapça Re'sü'l-Gûl ismi verilen Kuzey yıldızı Batı dünyasına Algol, Tâir yıldızı ise Altair şeklinde geçmiştir.

2 Jona Lendering'in eserinde Babilli âlimlerin kehanetlerini *Gökbilim Güncesi* diye bilinen kil tabletlere kaydetmeleri, yıldızlara bakarak İskender'in ölümüne dair kehanette bulunmaları konusunda ayrıntılı bilgiler verilmektedir. (Lendering, *Büyük İskender*, s. 12, 384-391.)

kurmuş mudur bilemiyoruz ancak bu bölümü detaylı şekilde kaleme almış olması gök cisimlerinin o devirde insanlar üzerinde devam eden etkisini göstermek bakımından önemlidir.

Klasik Türk edebiyatında Ahmedî dışında Ali Şîr Nevâî'nin *Sedd-i İskenderî* isimli mesnevisi, Ahmed-i Rıdvân'ın, Behiştî Sinan'ın, Karamanlı Figânî'nin manzum *İskendernâme* mesnevileri ve Hamzavî'nin manzum mensur karışık *İskendernâme*'si bu konuda yazılmış önemli eserlerdir.

"Ahmed-i Rıdvan: Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti" konulu bir doçentlik tezi hazırlamış olan İsmail Ünver'e göre "XVI. yüzyıl başlarında Ahmed-i Rıdvan tarafından yazılan *İskendernâme*, vezin ve plan bakımından olduğu kadar konunun işlenişi ve üslûp bakımından da Ahmedî'den etkilenmiştir. Bu eser, yaklaşık 8300 beyit olup birkaç parçada kaside ve gazel nazım şekli de kullanılmıştır."[1]

Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvan'ın İskendernâmesi isimli bir doktora tezi hazırlamış olan İsmail Avcı da çalışmasında Türk edebiyatında yazılan *İskendernâme* mesnevileri ve İskender hikâyesi içeren mesneviler hakkında bilgi vermiş, Ahmed-i Rıdvan ve eserini değerlendirerek eserin tenkitli metnini hazırlamıştır.[2]

İskendernâme'nin Yazılış Tarihi

Ahmedî, *İskendernâme*'nin sonunda bu eseri ilk olarak 792/1390 senesinde Rebîülâhir ayının başlarında kaleme aldığını bildirmektedir:

Muṣṭafānuñ hicretinden bellü bil
Kim yédi yüz ṭoksan ikinciydi yıl

Evveli-y-idi rebī'ü'l-āḫirüñ
Ki_oldı naẓmı ḫatm işbu defterüñ

Şah Sikenderden daḫı geçmişdi hem
Biñ yédi yüz yıl u bir bī-bīş ü kem

Yédi yüz dört yıl olalı Yezdecird
Pādişāh olup 'Acem cümle_aña gird

1 Ünver, "İskender", c. 22, s. 557-559.

2 İsmail Avcı, *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvan'ın İskendernâmesi*, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2013. Bu çalışma daha sonra kitap olarak da basılmıştır: İsmail Avcı, *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvan'ın İskendernâmesi*, Gece Yayınları, Ankara 2014.

Hem Melikşāh devletinden daḫı bil
Ki_ol yıl-ıdı üç yüz ü onuncu yıl

Şükr kim bu defter-i gevher-niẓām
Böyle ḫoş tertīb-ile oldı temām[1]

Ancak bugün elimizde olan *İskendernâme* nüshalarına baktığımızda, esere müellif tarafından bu tarihten sonra epey ilâveler yapıldığı görülmektedir. Çünkü esere daha sonradan eklendiği açık olan *Tevârîh-i Âl-i Osmân* kısmında Emîr Süleyman'a kadar gelen bütün Osmanlı hükümdarlarına yer verilmekte, Sultan Bayezid bölümünde Timur'un Rum'a yürüdüğünden, çok şehirlerin yıkıldığından ve padişahın o keder içinde öbür âleme göçtüğünden bahsedilmektedir.[2] Bu ilâveler, sadece Osmanoğulları Tarihi bölümü ile de sınırlı değildir. Ahmedî, mesnevinin başında cihanın vefâsızlığı ve hâllerinin değişmesinden bahsederken Rum ülkesi, yani Anadolu'nun yakılıp yıkılmasından duyduğu kederi dile getirmektedir. Dolayısıyla Timur ile Bayezid arasında Ankara Savaşı (m. 1402) vuku bulmuş ve Şehzade Süleyman tahta oturmuş olduğundan eserin ilk yazıldığı tarihten itibaren en az on iki sene geçmiş olması gerekir. Ancak esere yapılan ilâvelerin bununla sınırlı kalmadığını gösteren başka deliller de vardır. *İskendernâme*'de İran hükümdarlarının anlatıldığı bölümde Behmen bin İsfendiyâr'dan bahsederken hükümdarlığın geçiciliğinden dem vurduğu bir sırada sözü denk getirerek Timur, Bayezid ve Emîr Süleyman'dan da bahsetmektedir.

Şāh-ıdı dün Bāyezīd-ile Temūr
Bu gün anı mār yér ü bunı mūr

Mīr Sülmān-ıdı dün mülke penāh
Bu gün oldı yérde uş ḫāk-i siyāh

Her kişiye ki_anda var nūr-ı baṣar
Mīr Sülmān öldügi 'ibret yéter[3]

---

1 Paris, Turc 309, vr. 337a; Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 209b-210a, vr. 232b; İÜ, TY 921, vr. 75b; Çelebi Abdullah, 271, vr. 274a-b.

2 Bu arada Rūma yüridi Temūr / Mülk ṭoldı fitne vü ḫavf u fütūr
Çün Temūruñ hīç 'adli yoġ-ıdı / Lā-cerem kim ẓulmi anda çoġ-ıdı
Ẕikr-i vaḥşet çünki vaḥşetdür hemīn / Anı añmamaḫ-durur ḥile yaḳīn
Ol fütūr içinde gitdi şehriyār / Yıḫılıp yaḫıldı çoḫ şehr ü diyār
Paris, Turc 309, vr. 301a; Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 209b-210a; İÜ, TY 921, vr. 68b; Çelebi Abdullah, 271, vr. 243b.

3 Paris, Turc 309, vr. 237a; Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 209b-210a, vr. 172b; İÜ, TY 921, vr. 49b; Çelebi Abdullah, 271, vr. 243b.

"Dün Bayezid ile Timur şahdı, bugün onu yılan yer, bunu karınca [yer]. Emîr Süleyman dün mülkün sığınağıydı, bugün yerde siyah toprak oldu. Görüşünde nur olan kişiye Emîr Süleyman'ın ölmesi ibret [olarak] yeter." sözleriyle saltanat ve hükümdarlığın geçiciliğine dikkat çeken Ahmedî'nin bu satırlarında açıkça görüldüğü üzere bu beyitleri yazdığı sırada Emîr Süleyman ölmüştür. Karşılaştırma yaptığımız dört nüshadan Paris Turc 309, İstanbul Üniversitesi, TY 921 ve Şâzelî Tekkesi, 110 numaralı nüshaların hepsinde de bu kısım vardır. Çelebi Abdullah nüshasında ise Behmen'in hükümdarlığının anlatıldığı bölümde bu beyitlerle birlikte on iki beyit bulunmamaktadır. Bu da bahsi geçen nüshaların Emîr Süleyman'ın ölümünden sonra yazılan nüshadan kopyalandığını, bu yazmanın ise daha eski tarihli bir nüshadan kopyalanmış olabileceğini göstermektedir.

Ahmedî'nin bu beyitlerinde Emîr Süleyman'dan ölü olarak bahsetmesi, *İskendernâme*'ye yapılan son ilâvelerin ne zaman olduğunun ipucunu vermektedir. Osmanlı tarihine dair eserlerde Emîr Süleyman'ın ölümü için Muharrem 813/Mayıs 1410 tarihi,[1] Ahmedî'nin vefatı için de Mecdî'nin *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*'inde 815 senesinin sonları (m. 1413 başları) verildiğine göre şair, eserine ölümünden önceki iki sene zarfında hatta belki ölümünden kısa bir süre önce yeni beyitler eklemiştir.

Bu bulgulara göre müellifin *İskendernâme*'ye yaptığı ilâveler bir defayla sınırlı gözükmemektedir. Ahmedî, ilk olarak 792/1390 tarihinde kaleme aldığı esere, Osmanoğullarına intisap edince 1390 senesinden sonraki olayları da içeren *Tevârîh-i Âl-i Osmân* bölümünü eklemiş, daha sonra Emîr Süleyman'ın ölümüyle kendi vefatı arasındaki kısa sürede de yaşlandığı için dünyanın fâniliğini daha derinden hisseden şair, belki son kez, bazı eklemeler yapmak istemiştir.

İskendernâme'nin Hangi Hükümdara Sunulduğu Meselesi

Şuarâ tezkirelerinin çoğunda ve bibliyografik eserlerde Ahmedî'nin *İskendernâme*'sine dair bilgi bulunmaktadır. *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de "Mevlâ Ahmedî memleketine geldikten sonra Germiyanoğlu beyi ile arkadaş oldu ve onun hocalığını yaptı. Bey şiire çok merak salmıştı. Daha sonra Sultan Bayezid Han oğlu Süleyman ile de arkadaşlık etti. Onun yakınında oldu ve bu sayede büyük şöhret ve sınırsız görkeme kavuştı. *İskendernâme*

1 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* c. 1, s. 338.

adlı eseri ile çok sayıda kaside ve şiirini onun için yazdı." sözleriyle şairin Emîr Süleyman yanındaki itibarına vurgu yapılmaktadır. Mecdî, biraz daha detaylı şekilde aynı şeyleri tekrarlamaktadır. Sehî Bey, *Heşt Behişt* isimli tezkiresinde "cihânın fâzılı, zamânın kâmili" diye nitelediği Ahmedî'nin, Nizâmî'nin hamsesinden *İskendernâme* isimli kitabı Sultan Mîr Süleyman adına tercüme ederek Türkçeye çevirdiğini söyler. "O kitabda öyle mârifet ve letâifi bir araya getirmiştir ki değme kimseye müyesser olmamışdır. *Cemşîd ü Hurşîd* isimli bir kitab daha nazm etmiştir. Ama *İskendername*'de olan mârifet ve letâfet onda yoktur. *İskendernâme*'yi gayet güzel yazmıştır. Emîr Süleymân daima ona Şeyhî ile müşâ'are[1] étdürüp şiirler söyletirdi…" Latîfî'nin verdiği bilgilere göre de Ahmedî, "merhûm Murâd Han Gâzî devrinde Yıldırım Han'ın oğlu olan Mîr Süleymân'ın mâdihi ve vâsıfıdır. Bazı *Latîfî Tezkiresi* nüshalarına göre ise "Murâd Han Gâzî devrinde boy beylerinden olan Mîr Süleymân'ın mâdihi ve vâsıfıdır." *İskendernâme*'yi de onun adına kaleme almıştır.[2]

Bazı araştırmacılar, Latîfî Tezkiresi nüshalarının sadece bazılarında olan bu bilgiye dayanarak *İskendernâme*'nin Germiyan beyi Süleyman Şah'a sunulduğunu ya da bir sebepten dolayı sunulamadığını veya Süleyman Şah'ın bu mesneviyi beğenmediğini düşünmüşlerdir. Eserin hangi hükümdara sunulduğuna dair ortaya farklı görüşler atılmıştır. *İskendernâme* üzerine yazı yazanlar, eserin Yıldırım Bayezid adına yazılıp ona sunulduğunu, bazıları ise eserin Germiyanoğlu Süleyman Şah veya Yıldırım Bayezid adına yazıldığını, fakat Emîr Süleyman'a sunulduğunu ileri sürmüşlerdir. Bir diğer görüş de eserin doğrudan Emîr Süleyman'a sunulmuş olmasıdır.[3]

Tezkireler ve biyografik eserlerin çoğunda eserin Emîr Süleyman'a sunulduğu açıkça ifade edilmektedir. Ancak bilgiler sadece bununla sınırlı değildir. *İskendernâme*'nin içindeki bazı beyitler de bize bu konuda ipuçları vermektedir. Mesnevide İskender'in İran şahı ile savaşının anlatıldığı destandan sonra Zabulistân şahının kızı Gülşah'la birbirlerine âşık olmaları-

---

1 Şiir söyleşmek. İki şairin birbirine karşı şiir söylemesi. Şiir ile birbirine cevap verme veya şiir söylemede yarışma.

2 Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, s. 96; Mecdî el-Edirnevî, *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, vr. 73a; Sehî Bey, *Heşt Behişt*, s. 70-71; Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ,* s. 162-165.

3 Ahmedî, *İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, s. 15.

nın anlatıldığı bir bölüm vardır. Ahmedî, bu bölümün sonunda bunun bir "'Işknâme" olduğunu, iki günde nazmettiğini ve 605 beyitten oluştuğunu haber vermektedir. Bu bölüm, "İskender'in Sistan'a Gitmesi ve Zeresb'in Kızına Âşık Olması" başlığıyla başlar. İÜ Ktp., TY 921; Mevlânâ Müzesi, 97 ve Laleli nüshalarında bu başlıktan birkaç beyit aşağıda "'Işkıyyât-ı İskender" şeklinde Paris, Şâzelî Tekkesi ve Çelebi Abdullah nüshalarında ve diğer pek çok nüshada olmayan bir başlık konulmuştur. Bu başlığın yazar tarafından mı konulduğu, müstensih eliyle mi eklendiği belirsizdir. Ancak şair aşkı anlatmaya başlamadan önce:

Bir hümāyunnāme yazġıl cān
Kim hümāyūn-fāl ola andan hümāy

Söz nedür 'arz ét yérüñ Cemşīdine
Belki gögüñ Zühre vü Ḫurşīdine

beyitleriyle konuya hazırlık yapmaktadır. Burada bazı nüshalarda karşımıza çıkan bir beyit, Ahmedî'nin Emîr Süleyman'la bağını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Metin karşılaştırmasında kullanılan Çelebi Abdullah, 271 numaralı nüshada bu iki beyitten sonra İskender'in aşkının anlatıldığı bu bölümün Emîr Süleyman'a ithaf edildiğine dair bir beyit yer almaktadır.

Mīr Süleymān-zāde-i şāh-ı cihān
Bāyezīd ibn-i Murād ibn-i Orḫān[1]

şeklindeki bu beyit incelenen yazmalardan B, K, Ü^{3}, TTK^{1}, TTK^{2}, TİEM, R^{1}, P^{4}, DTC^{1}, DTC^{2}, A^{1}, A^{2}, MSU, E, H, K^{2}, MK^{1} nüshalarında da vardır. Ahmedî, tamamen kendi telifi olan bu bölümü, hâmisi Emîr Süleyman'a ithaf etmek suretiyle onu memnun etmek istemiş olabilir. Çünkü *İskendernâme*'nin sonunda nazmediliş tarihi sarih olarak 792 (1390) olarak belirtildiğine göre şairin, *İskendernâme* içinde aşkın anlatıldığı özel bir bölümü genç hâmisine atfederek bir jest yapmak istediği düşünülebilir.

İskendernâme'nin *Tevârîh-i Âl-i Osmân* kısmının Emîr Süleyman'a ayrılan ve tarihî bilgilerden ziyade Emîr Süleyman'ın methini içeren son bölümünde de şair Emîr Süleyman'ın güzel ahlâkını, cömertliğini, adaletini vb. övdükten sonra

1 Çelebi Abdullah, 271, vr. 46a; Kemankeş, 385, vr. 41b.

Ḫūb evṣāfına_anuñ yoḫdur kerān
Bes anı ben nice eydeyim beyān

Bī-kerān nesneyi kimdür kim bile
Yā anuñ şerḥini kim eydebile

'Ömrden ger vérilür-ise emān
Tañrınuñ fażlı-y-ıla bir ḳaç zamān

Bir kitābe daḫı bünyād édevüz
Mīr Sülmān nétdi anda eydevüz[1]

diyerek hâmisine olan gönül borcuyla onun için ayrı bir eser inşa edeceğini söylemektedir.[2]

Bu bölümün devam eden beyitlerinde Osmanlı Tarihi bölümü tarih bahsinin en sonunda yer aldığı için gerekçeler sıralayan şair, Kur'ân'ın da bütün ilâhî kitaplardan sonra indiğini ve baştanbaşa nûr olduğunu, gülün menekşeden daha üstün olmasına rağmen ondan sonra açtığını, Tebbet sûresinin de İhlâs'tan önce geldiğini ifade ettikten sonra sözüne şöyle devam etmektedir.

Çün bu şāh-ıdı_āferīnişden murād
Ḳamudan ṣoñra gelüben buldı ad

Ben daḫı_anuñ adını édüp ḫitām
Eyledüm bu naẓmı vaṣfıyla temām

Aḥmedī hem ḫiẕmetine érdi_anuñ
Yolına cān u cihānı vérdi_anuñ

Érdi bu ikbāl ü 'izze lā-cerem
Zī ḫudāvendī vü sulṭān-ı kerem[3]

---

1 Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 210a; Paris, Turc 309, vr. 302a; İÜ, TY 921, vr. 69a; Çelebi Abdullah, 271, vr. 244a.

2 Ahmedî, yıllar önce yazdığı *İskendernâme*'yi belki mecburen ve alelacele Emîr Süleyman'a sunmak zorunda olduğu için ileride sadece ona mahsus ayrı bir tarih hazırlayacağını söyleyerek hükümdarı memnun etmeye çalışmaktadır.

3 Şâzelî Tekkesi, 110, vr. 210b; Paris, Turc 309, vr. 302b; İÜ, TY 921, vr. 69a; Çelebi Abdullah, 271, vr. 244b.

Ahmedî bu beyitlerinde kendisini himaye eden hükümdarın adını anmak suretiyle Osmanlı tarihi kısmını tamama erdirdiğini haber vermektedir. Böylece şairin, Emîr Süleyman'ın hizmetinde geçirdiği zaman zarfında bu tarih kısmını tamamlayarak eserini hükümdara sunduğu anlaşılmaktadır.

İskendernâme nüshaları içinde bir nüsha kolunda daha Emîr Süleyman'a ithaf edilen bir bölüm ve Şah'ın ismi yer almaktadır. Ancak bu rivayete ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

Bu çalışmada tetkik edilmiş olan Türkiye ve dünya kütüphanelerinden 40 *İskendernâme* yazması incelendiğinde eserin sebeb-i telif bölümünde bazı nüshalarda sayıları 18, 19, 24, 26 arasında değişen hükümdara övgü beyitlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu beyitler bazen sayıları eksilmekle birlikte B, TDK, Ü^{2}, A^{2}, P^{2}, TTK^{1}, Ü^{3}, Ü^{5}, Ü^{6}, TİEM, R^{1}, R^{2}, P^{4}, Lİ, DTC^{1} nüshalarında vardır. Bu beyitler 16. yüzyılda Şîraz'da istinsah edilmiş olan nüshalarda da görülmektedir. Bahsi geçen nüshalar içinde Şîraz'da istinsah edilmiş olan dört tanesinde bu beyitlere ilâveten Emîr Süleyman'ın isminin bulunduğu bir beyit daha yer almaktadır.

Mīr Süleymān-zāde-i şāh-ı cihān
Bāyezīd ibn-i Murād [ibn-i] Orḫān

şeklindeki bu beyit Ahmedî'nin *Mevlid*'inde geçen ve Çelebi Abdullah'taki "Işkıyyât-ı İskender" bölümünden önce gelen beyitle hemen hemen aynıdır. Ancak dört nüshada da Murād ile Orhan kelimeleri arasındaki oğlu anlamına gelen "ibn-i" kelimesi yazılmamıştır. Emîr Süleyman'dan bahseden bu dört nüshadan (Topkapı, Revan, 812; Revan, 813; Paris, Turc 635 ve TİEM 1921) TİEM hariç diğer üçü Şîraz'da aynı müstensih (Kâtib Hasan Muhammed) tarafından kopyalanmıştır. Yazmaların istinsah tarihleri hicrî 926 (TİEM 1921), 965 (Revan, 813), 966 (Revan, 812), 968 (Paris, Turc 635) tarihleridir. Ahmedî'nin ölümünden 100-150 sene sonra daha uzak bir coğrafyada istinsah edilmiş olan bu nüshalarda kitabın sebeb-i telif bölümünde yer alan Emîr Süleyman'ın adının geçtiği bu ithaf beyti şüpheli gözükmektedir. Bu beytin müstensih tercihiyle metne yerleştirilme ihtimali bulunmaktadır.

Tevârîh-i Âl-i Osmân Bölümü[1]

İskendernâme içinde yer alan bu tarih kısmı, geniş bir tarih anlatısının sonu olarak gelmektedir. Eserinde önce sırayla İskender'den önce ve sonra tahta geçmiş İran hükümdarlarını sayan Ahmedî, ardından Hz. Peygamber, dört halife, Emevî ve Abbâsî dönemi halifeleri ve Cengiz Han hanedanından hüküm sürenleri anlatır, son olarak da Osmanlı tarihine yer verir. Eserde bu tarih kısmına yer vermesinin gerekçesi olarak da İskender'in Aristo'dan kendinden önce gelen ve sonra gelecek olan hükümdarları anlatmasını istemesini öne sürer. İskender'e kendinden önce hüküm sürmüş hükümdarların hayatını anlatan Aristo, kendinden sonrakileri ancak Hızır'ın bilebileceğini söyleyince bu kısım Hızır tarafından anlatılır.

Franz Babinger *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* isimli kitabında "Ahmedî her ne kadar dâsitânî şekli seçmişse de Osmanlı tarih yazarlarının ikincisi olarak zikredilmeye değer." diyerek Osmanlı tarih yazarlarının ilki olarak zikrettiği Yahşi Fakih'ten sonra ikinci sırayı Ahmedî'ye vermektedir.[2]

Ahmedî, Osmanoğulları tarihini işlediği bölüme *Dâsitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân ve Gazv-ı Îşân be-Küffâr* ismini vermiştir. Bu tarih kısmına "Dâstân" isminin verilmesi de ilginçtir. Çünkü daha sonraki Osmanlı tarih eserlerine genellikle sadece *Tevârih-i Âl-i Osmân* ismi verilmiştir. Şair Osmanoğulları tarihini anlatmaya "Bir gazāvetnāme düzeyim sana" hitabıyla başlayarak Osmanlı hükümdarlarının gazâ ruhunu ön plana çıkarmaktadır. Şair bu bölümde "gazâ, küffâr, gazi, cihâd" gibi terimleri

---

1 Nihad Sami Banarlı, *İskendernâme* içinde yer alan bu "*Tevârîh-i Âl-i Osmân*" bölümü üzerine bir bitirme tezi (İstanbul Üniversitesi, 1930) hazırlamıştır. Gördüğü 22 *İskendernâme* nüshasının 13 tanesine dayanarak bu tarih kısmının mukayeseli neşrini hazırlayan Banarlı'nın çalışması, daha sonra Türkiyat Mecmuası'nın 1939 senesindeki 6. cildinde yayınlanmıştır. (Nihad Sami Banarlı, "Ahmedî ve Dâsitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân", *Türkiyat Mecmuası*, Ocak 1939, c.VI, s.49-176.) Bu araştırma daha sonra kitap olarak da yayınlanmıştır. (Nihad Sami Banarlı, *Dâsitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân ve Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisi*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1939.) Banarlı'nın bu çalışması Ahmet Ateş tarafından ilmî usullere uygun olmadığı gerekçesiyle tenkit edilmiştir. (Ahmet Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, Ocak 1942, c. 7, s. 253-257.)
İskendernâme içindeki "Tevârîh-i Âl-i Osmân" kısmıyla ilgili Kemal Sılay'ın da bir makalesi bulunmaktadır. (Kemal Sılay, "Ahmedi'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi", *Türkoloji Dergisi*, Ocak 1991, c. 9, s. 1.)
İlhanlılar tarihi bölümüyle ilgili ise Franz Taeschner'in makalesi ilgi çekicidir. Taeschner, Ahicuk hakkında bilgi verdikten sonra *İskendernâme*'nin British Museum'da bulunan üç nüshasını karşılaştırmak suretiyle mesnevinin Ahicuk hakkındaki 27 beyitlik kısmını neşretmiştir. (Franz Taeschener, "Tebrizli Ahicuk ve Bunun Ahmedî'nin İskendernamesi'ndeki Yeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, çev. Hüseyin Dağtekin, Ankara 1964, c. 2/2, s. 285-290.)

2 Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982, s. 12.

kullanarak Osmanlı sultanlarını ulu gaziler olarak nitelemekte, yeryüzünü şirkin kötülüğünden temizleyip arıtan, Hakk'ın kılıcı olan dinin dayanağı, sığınağı kahramanlar olarak göstermektedir. Ahmedî gazi olanın Hak dininin aleti, Tanrının ferrâşı, Hakk'ın kılıcı olduğunu ifade etmektedir.

Gazâ ve cihâd kelimelerinin Türk edebiyatı içindeki kullanım sahasını araştıran Şinasi Tekin'in *İskendernâme* içinde yer alan *Tevârîh-i Âl-i Osmân* bölümü üzerinde yaptığı incelemeye göre Ahmedî'nin eserinin sonundaki bu tarih bölümüne dair tespitleri şunlardır: "Cihād kelimesi yalnız dört yerde geçmekte [bunun biri de Farsça terkiptedir]. Bunlardan da ikisi gazā (gazv) ile birlikte kullanılmıştır. Müstakil olarak ancak iki yerde cihād ét-şeklinde geçmektedir. Buna karşılık gazā ve bundan türetilmiş gāzī kelimesinin toplamı 24'tür. Mücâhid kelimesine Kur'ân tercümelerinde olduğu gibi burada da rastlanmaz. Bunun dışındaki cihād kelimesinin kullanılışı, şair Ahmedî'nin sanat endişesiyle yakından ilgilidir; şöyle ki 97. beyitte kâfiyesini iştikaklı cinas olarak tasarlıyor: dāyimā éderdi cehd ü ictihād / kim ölince dīn yolında éde cihād. 32. Beyitte ise gene ad kelimesine kâfiye olsun diye cihād kelimesinini kullanıyor. 136. beyitte de sanat endişesi olduğu açık. I. Murâd'ın adı ile cinaslı bir kâfiye (Murād/murād) yapıldıktan sonra "istek, amaç" manasındaki murād tabiî olarak kutsal savaş olacak; mısraın veznini doldurmak için de bu manayı yüklenmiş olan cihād u gazv kendiliğinden yerini alacak.

Gâzîliğin artık itibarını kazandığı 15. asrın başlarında Ahmedî, Konya sultanlığına bağlı uçlardaki faaliyetleri şerefli bir itibar olarak gösterir. Fakat Ahmedî teknik terimleri kullanırken dikkate değer bir ayırım yapar: Uçlarda Osman Bey'den, Orhan Bey'den ve etrafındakilerden bahsederken, gâzî, gâzîler, gâziyân der; fakat Konya sultanının ordusu, bir iki istisna dışında hep leşkerdir, çeridir."[1]

Osmanlı Devleti'nin dağılma tehlikesi atlattığı, Timur'un körüklediği şehzade kavgalarının toprak bütünlüğünü sarstığı bir dönemde cihan fatihi bir imparatorun hayat hikâyesiyle birlikte böyle bir tarihin yazılması sebepsiz olmamalıdır. Ahmedî, belki de güçlü bir devlete dönüşeceğinin ilk belirtilerini gösteren Osmanlı'nın tarih yazıcılığını yapmak suretiyle buna olan inancını ortaya koymak istemiş olabilir. Türk edebiyatında daha önce

1 Şinasi Tekin, *İştikakçının Köşesi (Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler)*, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 148-178.

hiç işlenmemiş bir konu olan İskender'in hayatını konu edinmesinin sebebi de Osmanlı Türklerinin gerçekleştirmek istediği fetihler için ortaya fatih bir hükümdar modeli koymak istemesi olabilir. Böyle bir eser yazmanın kendisine kuvvetli bir himaye sağlamanın yanında güçlü bir hükümdarın fetih arzularını harekete geçireceğini düşünmüş olabilir. Her hükümdarın bir kahramana olan ihtiyacını böyle bir eser yazarak sağlamak istemesi mümkündür. Belki eserini mecburen sunduğu Emîr Süleyman, babası Yıldırım Bayezid gibi hırslı, dirayetli ve azimli bir hükümdar olamadığı için üzerinde yeterince etkili olamayan bu eser, anlatılanlara göre yıllar sonra Osmanlı Devleti'nin "Fâtih" unvanlı bir başka hükümdarı üzerinde tesirli olmuş gözükmektedir. Çünkü Fâtih'in Ahmedî'nin *İskendernâme*'si ve Arrianus'un İskender hikâyesini okuduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.[1] Bunlar gerçekse, İskender'in kendisine Akhilleus'u örnek alması gibi Fâtih de belki İskender'in hayat öyküsünde fetih tutkularının anlamını çözmeye çalışıyordu.

İskendernâme'nin İçeriği ve Olayların Özeti

İskendernâme'de yazarın ele aldığı konular ve olay örgüsü şu şekilde özetlenebilir:

İlk on dokuz beyitte sözün güzelliğini metheden bir giriş yapan şair daha sonra "Şem' ile Pervâne" ve "Şem' ile Micmer" arasında münazara yaptırır. Daha sonra gelenek olduğu üzere "Tevhid", "Münâcât", "Allah'ın Zâtı ve Sıfatlarının Medhi", "Naat" bölümleri ve kitabın ismi ile telif sebebinin açıklanması gelmektedir. Ondan sonra Matla'-ı Dâsitân başlığıyla asıl hikâye başlar.

1. Destan

Bir zamanlar İran'da hükümdar Dârâ'dır. Dârâ büyük bir hazineye sahip güçlü bir hükümdar olmasına rağmen içine Rum ülkesini fethetme hırsı düşer. Rum üzerine yürür. Rum hükümdarı Kayser yaşlı, Dârâ gençtir. Şiddetli bir savaş olur, Dârâ'nın ordusu galip gelir, Kayser attan düşüp esir alınır ve darağacına asılır. Dârâ, Rum ülkesini parçalara böler, haraç alma karşılığında her bölgeye birisini tayin eder, Yunan şehirlerini de Fey-

1 Fâtih Sultan Mehmed'in İskender hikâyeleri okumasına dair rivayetler bu bölümün başlarında detaylı olarak açıklanmıştır.

lekos'un hakimiyetine bırakır. Feylekos her yıl Dârâ'ya 6000 yumurta altın haraç verecektir. Bu yumurtalardan her birinin ağırlığı 1000 miskaldir.[1] Daha sonra Dârâ Feylekos'un kızıyla evlenir. Ancak kızı, hamile iken Rum ülkesinde bırakarak Medâyin'e[2] geri döner. Gitmeden önce doğacak çocuk erkek olursa büyüyünce Rum tahtına oturmasını, Feylekos'un ona atabeylik etmesini vasiyet eder. Bütün Rum ülkesini kendine tâbi kılan Dârâ, Medâyin'e geri döndükten sonra tahtına geçer ve içerek hayatın tadını çıkarır.

Aylar yıllar geçer ve bir zaman sonra Dârâ bu dünyadan göçer. O ölünce yerine oğlu Dârâb hükümdar olur. Bu kısımda cihanın vefâsızlığı, hâllerinin değişmesi konularına değinen şair, tekrar küçük bir tevhid yazdıktan sonra kendi kendine hasbihâl ederek faziletleriyle iftihar eder. Öğünüp falancayım, izzet ve temkin sahibiyim demediğini, kendine tavus gibi âşık olmadığını, ben uluyum diye düşünmediğini ve her beyitte kendi adını anmadığını söyler. Kendini beğenmek onun nasibi değildir. Şair, Gülşehrî olmadığı için şükretmektedir. Zamanın ileri gelenlerine ta'rîzde bulunduğu (dokunaklı sözler sarfettiği), özellikle Şeyhoğlu'nu eleştirdiği bu bölümden sonra İskender'in doğumu bahsine yer verir.

İskender'in doğumu baharın vasfedilmesiyle haber verilir. Feylekos, bağda oturmuş, içkili, çalgılı bir eğlence tertip etmişken bir haberci gelerek kızının bir oğlan çocuğu dünyaya getirdiğini haber verir. Feylekos müjdeyi getirene altın ve gümüş ihsan eder. Hemen bir müneccim getirir ve usturlab[3] ile çocuğun talihine baktırır. Müneccim, bu çocuğun yedi iklime boyun eğdireceği, hanları kendisine köle edeceği, Batı ve Doğu'da savaşmadığı yer kalmayacağı, başına Cem gibi taç koyacağı, Dârâ gibi bin hükümdardan haraç alacağı vb. kehanetlerinde bulunur. Feylekos bundan çok memnun olur, müneccime ağır bir hazine bağışlar. Yoksullara da sınırsız altın ve gümüş dağıtır. Öyle bir meclis düzenler ki Zühre elinden

1 Miskâl, altın gibi değerli madenleri veya mücevherleri tartmakta kullanılan ve kullanıldığı yere veya zamana göre değişiklik gösteren, yaklaşık 1,5 dirhem veya 20 kırat veya 4,80 gr. karşılığı olarak kabul edilen ağırlık ölçüsü birimidir.

2 Medâin, bugünkü Bağdat'ın 30 km kadar güneydoğusunda Dicle nehrinin her iki yakasına Partlar ve Sâsânîler döneminde karşılıklı kurulan yedi ayrı şehirden meydana gelmiş, bu şehirler taş veya duba köprülerle birbirine bağlanmıştır. Arapça medîne (şehir) kelimesinin çoğulu olan Medâin, Ârâmiler tarafından bu şehirler topluluğuna verilen aynı anlamdaki medînethâ adının Arapçaya uyarlanmış şeklidir. Burası Sâsânîlerin başşehri ve hükümdarların kışlık ikâmetgâhı olduğu gibi Yahudi ve Nestûrîlerin önemli merkezlerinden biriydi. (Casim Avcı, "Medâin", *DİA*, c. 28, Ankara 2003, s. 289)

3 Usturlab, eskiden bir yıldızın ufuk çizgisinden yüksekliğini ölçmekte kullanılan yarım daire şeklindeki âlet, sekstant.

çengini düşürür.[1] Eflâtûn ile Bokrat çocuğa isim koyarlar. Çocuğa "karn" lakabını verirler. Çünkü Doğu'ya ve Batı'ya yürüyerek hükmü altına alacağına hükmedilmiştir. Ayrıca doğduğunda parlak, ışıltılı iki saçı (zülfü) vardır. Karn, giysû yani omuzlara dökülen uzun saç anlamına geldiğinden ona Zülkarneyn lakabını vermişlerdir. Altı yaşına kadar güzel yüzlü, iyi huylu, kıvırcık saçlı, mis kokulu bir dâye (dadı) tarafından yetiştirilir. Yedi yaşına bastığında Aristo'dan ilim öğrenmeye başlar. İlâhî ilimler, ilm-i menzil, riyâzet, siyaset sahalarında bilgi edinerek on yaşında filozof olur. Feleklerin sırrını çözer, eşyanın mâhiyetini anlar. Üstadı Aristo'yu bile şaşırtır. Hendese (geometri, ölçü) bilgisiyle yeri göğü, uzunluğunu, genişliğini tane tane bilir. Tıpta Bokrat, Eflâtun ve Sokrat ile yarışmaktadır. On yaşında tazı atlar isteyerek ata binmeyi ve ok atmayı öğrenmeye heves eder. Ok atmakta öyle mahir olur ki kader bile okunun kendisine isabet etmesinden sakınmaktadır.

Zülkarneyn, on beş yaşına erdiğinde Feylekos ölür, Zülkarneyn, Rum ülkesine padişah olur, ileri görüşle beyleri etrafına toplar. Beyler Dârâ ile olan ahitlerini bozup, onunla anlaşırlar. Çünkü onun lutuflarını görünce akıllarına Dârâ'nın sertlik ve kabalığı gelir ve Dârâ'dan uzaklaşırlar.

Bu destanın sonunda Ahmedî, bu anlatılanların temsilî mâhiyette olduğunu ifade ederek Aristo'nun *aklı*, Zülkarneyn'in *nefsi*, Rum ülkesinin *ruhu* temsil ettiğini bildirmektedir.

2. Destan

Bundan sonraki başlık, İskender'in padişahlık tahtına oturması hakkındadır. İskender Rum ülkesine hükümdar olmuştur. Âlemin ahvâlini öğrenmek ve nasihatlarını dinlemek için filozofları bir araya getirir. Onlara âlemin aslının, cüz'î ve küllînin ne olduğunu sorar. Her biri ayrı cevaplar verir. Aristo bütün her şeyin aslının ateş, Bokrat hayatın aslının hava olduğunu, Eflâtun bütün mevcûdun aslının su olduğunu, Sokrat ise her şeyin aslının toprak olduğunu ileri sürer. Bu arada ortaya çıkan Hızır, filozofların bu sözlerine itiraz eder ve her şeyin sonradan yaratıldığını, hepsinin yaratıcısının Allah olduğunu söyler ve Allah'ın birliğini delillerle anlatır. Tevhid, vahdaniyyet, tevhid-i

1 Zühre, eski metinlerde Nâhid şeklinde de kullanılan Venüs yıldızına verilen isimdir. Yunan mitolojisindeki aşk ve güzellik tanrıçasına Roma mitolojisinde Venüs adı verilmiştir. Klasik edebiyatta gökyüzü meclisinde çeng çalan bir kadın şeklinde tasvir edilmektedir. Çeng, harba benzeyen, dik tutularak çalınan bir çalgıdır.

tasdîkî, tevhid-i tahkîkî, tevhid-i gaybî gibi kavramlar üzerinde açıklamalar yapar ve Allah'ın varlığına, birliğine bir mesel olmak üzere "Sivrisinek ile Fil" hikâyesini anlatır. Bütün filozoflar Hızır'ın söylediklerinin doğruluğunu tasdik ederler. Daha sonra İskender Yunan filozoflarından kendisi için birer nasihatnâme yazmalarını ister. Eflâtun bir nasihatnâme, Muallim-i Evvel unvanıyla anılan Aristoteles ile Bokrat ve Sokrat birer pendnâme yazarlar. Yazdıkları nasihat sayfalarını İskender'e arz ederler. Bu arada Dârâ'dan zarar gören Mısır sultanı da İskender'e tâbi olur.

Ahmedî bu destanın sonunda da anlatılanların sembolik mâhiyette olduğunu belirtmektedir. İskender, *hiss-i müşterek*[1] Eflâtun *hayal*, Aristo *vehm*, Bokrat *fikrî kuvvetler*, Sokrat *hafıza*, Hızır *ilâhî bilgiyi* temsil etmektedir.

3. Destan

Mesnevi, "İskender'in İran Üzerine Kastetmesi ve Dârâb'a Düşmanlığını Ortaya Koyması" başlığı konulan destanla devam eder. İskender Dârâb'ın tac ve tahtını ele geçirmeyi, İran ve Turan'ın kendisine itaat etmesini dilemektedir. Bir gece rüyasında gökyüzünün açıldığını, yere bir meleğin indiğini görür. Melek kendisine bir kılıç vererek "Sana bunu Allah gönderdi, kılıç Allah'ındır, kim düşmansa bunu çek, yürü sultanlarla harb eyle. Çünkü Doğu ve Batı uçtan uca senindir." der. İskender düşünü Aristo'ya anlatır ve tabir etmesini ister. Aristo, ona sâdık ve kâzib rüyaları[2] anlatır ve rüyasını yorumlar. Şah'ın gönlünün tecelli kadehi, ne düş görse Hakk'ın ilhamı, gönlünün ayna gibi saf, aynada ne görünse onun doğru olduğunu söyler. Şah'ın yürüyüp dört iklimi kılıcıyla zaptedeceğini, Allah'ın yardım ettiğine kimsenin karşı duramayacağını bildirir. İskender bu rüya tabirinden çok memnun olup "Cihan mülkü benimdir." diyerek İran tahtında oturan, Dârâ'nın oğlu Dârâb'a düşmanlık gösterir.

İskender'in sözleri Dârâb'a ulaşınca, hükümdar İskender'e bir elçi gönderir. Rum ülkesinin aslında kendilerine ait olduğunu, o tahta onu

---

1 Ortak duyu. Duyuların toplandığı algı merkezi anlamında kullanılmaktadır. Halüsinasyon, rüya, algı yanılması gibi iç yaşantılar burada gerçekleşmektedir. Duyumlar vasıtasıyla elde edilen parçalar burada birleşip şekillenmektedir. Hayal, vehim, hafıza, tefekkür bu merkezin güçleridir. Buradaki her bir filozofun bu merkezdeki iç algı güçleri olan bu güçlerden birini temsil ettiği görülmektedir. Eflâtun hayal, Aristo vehim, Bokrat fikir kuvvetinin (tefekkür, düşünce), Sokrat hafızanın sembolüdür. Hızır ise bunların hepsinin üstünde bir gücü, Allah'ın dilediği kullarına indirdiği vahiy veya kalplerine yerleştirdiği ilham gücünü temsil etmektedir.

2 Sâdık rüya, gerçekleşen doğru rüyalar, kâzib rüya ise yalancı, aldatıcı, gerçekleşmeyecek, vehim ve kuruntunun, günlük yaşantıların bilinçaltına aksetmesinden ibaret olan rüyalardır.

kendilerinin oturttuğunu, bu yüzden haraç vermesi gerektiğini, Feylekos'a Rum'u kendilerinin verdiğini, onun genç olduğu için cahil olduğunu, kendisine tac ve tahtın Keyhusrev'den, mülk ve bahtın Ferîdun'dan kaldığını, İsfendiyâr'ın soyundan geldiği için tahta kendisinin lâyık olduğunu iletmesini ister. Bunları işiten İskender, Dârâb'ın sözlerine şöyle cevap verir:

"Sana Rum'un vergi vermesini dilemişsin. Her yerden haraç almak istiyorsun. Feylekos, o altın yumurtlayan tavuğu yedi. Hastalıkta başka gıdası kalmayınca o tavuğu yedi. O tavuğu yemeyince ölmedi. Yok nesneden kim vergi isteyebilir, kim olmayan şeyden haraç verebilir. Rum kılıcımızla alınıp bizim oldu demişsin. Mülk Allah'ındır. Kimi dilerse onu şah yapar. İskender ve Dârâ bir hiçtir. Kılıç iki yüzlüdür ondan söz açma. Bize tac ve taht Keyhusrev'den erdi, demişsin. Taht ona Keyhusrev'den verildiyse bana da Hak'tan verilmiştir. Hakk'ın verdiği mülkün yanında Keyhusrev'inki mülk müdür? Keyhusrev'in elinde iradesi olsaydı memleket sonsuza kadar ona kalırdı. Gençlik cehalet olur demişsin. Yiğitlik kemâl (mükemmellik, üstün dereceye erişme), yaşlılık noksanlık ve zeval, sona yaklaşmaktır. Genç kuvvetli, yaşlı zayıf olur, yaşlılık zelilliktir." vb. sözlerle gençliğiyle övünerek Dârâb'ı yaşlı olduğu için aşağılar.

Bu haber Dârâb'a iletilince gazaplanır ve ordusunu toplayarak İskender'in üzerine yürümeye karar verir; ancak son anda aceleci davranmaktan vazgeçerek İskender'e öğüt vermek ve onu korkutmak için ikinci bir elçi göndermeye karar verir. Elçiyle bir büyük ölçek susam tanesi gönderir ki "Bunca şey sana ererse manası nedir? Ne yapacaksın, ne çare bulursun" demek istemektedir. Dârâb İskender'e elçisi vasıtasıyla ceddinin İsfendiyâr olduğunu, ulu atasının Luhrasb onun da ulusunun Guştasb olduğunu, Keyhusrev'in onun başına tac urduğunu, Rum ve Şam'ın ona haraç verdiklerini, anadan aslının da Feridun olduğunu, anadan ulu olmayanın atadan sultan olursa değersiz olacağını, oğlanın anaya tâbi olduğunu, cariyeden doğanın kul olacağını, ululuğun anadan olduğunu, İskender'in sadece anadan soyunun İran hanedanına bağlandığını, oysa kendisinin hem anne hem de babadan padişah soyundan geldiğini iletir. Elçi susam tanelerini İskender'in önüne döker. İskender'e "Sana bunu o padişah gönderdi ki adı Dârâb Behmendir. İskender susam tanelerinin görünce düşünür ve Şah'ın ne demek istediğinin sırrına erer. Anlar ki Dârâb, "Sen bana itaat etmez-

sen bu taneler gibi hesapsız asker getirerek Rum'u harap eylerim." demek istemektedir. İskender, oraya bir horoz getirterek ona o susam tanelerinin hepsini yedirir. Demek istediği buydu ki eğer o padişah Rum'a sayısız asker getirse bile bir kişi ile hepsini helâk ederim. Askerin çokluğuyla gurur duymasın. Hakk'ın yardımı olmazsa askerin çokluğunun faydası yoktur. Allah zafer gönderirse askerin az olmasının zararı yoktur. Övünmek devlete beylik değildir. Sonra da İskender, "Dârâb, İran ülkesine padişah olsa da mülkün Allah'ın olduğunu bilmesi, soyuyla övünmemesi gerektiğini, mülkün asıl sahibinin Allah olduğunu, er kişinin kendisinde bir gevher olup hünerini arz etmesi gerektiğini" söyleyerek elçiyi Dârâb'a geri gönderir.

Bu destanın sonunda Ahmedî remizlerin şunlar olduğunu söyler: Dârâb *nefs*, Zülkarneyn *ruh*, susam taneleri işlediğin *suç ve hatalar*, horoz *tövbe*dir. Sayısız suçun da olsa bir tövbenin yardımıyla mahv olur.

4. Destan

Sonraki destanın başlığı "İskender'in Dârâb ile Muharebesi ve Dârâb'ın Hezimeti"dir. Elçi, Dârâb'a İskender'in cevabını getirince Dârâb öfkelenir ve askerlerini toplar. Askerleri öyle çoktur ki hesabı bile yapılamaz. İran, Turan, Maçin, Çin, Hâver, Rus, Hıtâ, Hind, Magrib, Sudan, Keşmir ve Sind ülkesinin askerleri onda toplanmıştır. Mihrâc ve Tamgaç gibi hanlar da onun ordusundadır. İskender'e Dârâb'ın sayısız askerle Rum ülkesine geldiğini haber verirler. İskender onlara düşmandan korkmamalarını, en önde kendisinin savaşacağını, namus ve nam için savaşmak gerektiğini, Hakkın emriyle galip gelebileceklerini söyleyerek askerlerini cesaretlendirir. Rum'da ne kadar asker varsa toplar, ordu düzer. Askerler Şam'dan Rum'a erişmeden üstlerine yürür. Devranın daha önce görmediği kadar büyük bir savaş olur. Fırat nehri kan dalgalarıyla dolar, sahradaki bitkiler lale gibi kırmızı renkli olur. Savaş meydanı, kandan bir Ceyhun nehri gibidir, hava kan buharıyla dolmuştur. Dârâb yenilir, tacını ve tahtını düşmana teslim eder. Dârâb kaçınca Rum askerleri otağını ve eşyalarını yağmalarlar. Mihrâc Han kaçar, Tamgaç Han esir alınır. Sayısız mücevher, altın ve gümüş yağma edilir. Dârâb kaçınca İskender orada bir hafta otağ kurar. Mesnevinin bundan sonraki başlığı Dârâb'ın Mâhâr ve Mâhiyâr tarafından öldürülmesidir. Bunlar Dârâb'ın askerlerinden iki beydir. Savaş öncesi, bir hataları yüzünden Dârâb onları azarladığından ona gücenmişlerdir. İskender'den kaçtığı sırada Dârâb'ı yaralayıp, öldü diyerek bırakırlar. Dârâb'ı

yaralayınca da kaçıp İskender'in huzuruna gelirler. İskender düşmanın ölmesinden rahat bulmakla beraber, vefâsı olmayan bu alçak tabiatlı iki askerin kendisine de faydası olmayacağını düşünerek meydana darağacı kurdurur ve Mâhâr ile Mâhiyâr'ı astırır. Yaralı hâlde olan Dârâb'a bunu haber verdiklerinde intikamının alınmış olmasına sevinir ve İskender'e mülkünü, hazinelerini, tacını, tahtını ona bağışladığı haberini gönderir. İskender, ölmek üzere olan Dârâb'ın yanına gelince hükümdar, nöbeti ona devrettiğini, mülkünü, tacını, tahtını, hazinelerini ve askerlerini ona bağışladığını, onu yerine veliahd bıraktığını söyledikten sonra son nefesini verir. Dârâb ölünce İskender baştan başa bütün İran'a hükümdar olur.

Ahmedî bu destanın sonunda Dârâb'ın *nefs*i, İskender'in *ruh*u temsil ettiğini, nefsi ruha zebun kılmak gerektiğini ifade ederek destanı bitirir.

Işkıyyât-ı İskender

Işkıyyât-ı İskender, "İskender'in Sistan'a Gitmesi ve Zeresb'in Kızına Âşık Olması" başlığıyla başlar. İskender, İran'ı ve Turan'ı ele geçirmiş, sadece Zabulistan'ı itaat ettirememiştir. O mülkü almaya heves ederek giriş çıkış yollarını öğrenmek için elçi kılığında Sistan şehrine gider. Zeresb'le görüşür. İskender'in sözlerinden etkilenen hükümdar, üç hafta onunla işret eder. Şah İskender'den evinde de bahsedince kızı Gülşah daha görmeden İskender'e âşık olur. Yüzünü görünce daha çok âşık olup ah etmeye başlar. Kızın hâline üzülen dâye bir nakkaş bularak kızın resmini çizdirir, Gülşah da resmin arkasına bir gazel yazar ve mühür vurup bir hizmetçiyle elçi kılığındaki İskender'e yollarlar. Nakşı gören İskender kıza hayran olur, perişan bir hâlde kalır. İskender de bir gazel yazarak Gülşah'ın bir hizmetçisi vasıtasıyla ona gönderir ve görüşme isteğini iletir. Dâye ertesi gün Gülşah'la birlikte gül bahçesine gidecekleri, orada Gülşah'ı görebileceği haberini yollar. Ertesi gün gül bahçesinde Gülşah'ı gören İskender'in aklı başından gider, üç hafta boyunca Gülşah'ın aşkıyla ağlar. Eline bir kalem alıp Gülşah'a ah dolu bir mektup yazar, sonra da bir gazel ekler. Birkaç gün orada durur, ağlayıp gam çekmekten hasta düşer. Öyle ki hacamatçı kanını aldığında yere dökülen kanda Gülşah yazmaktadır. Gülşah da kan aldırır. Onun kanı da yere döküldüğünde İskender yazar. Gülşah mektubu alır, aklı başından gider, üç gün kendinden habersiz yatar. O da Şah'a bir mektup ve gazel yazar. Mektubu okuyan İskender, ah ederek memleketine geri döner ve tahtına oturur ama Gülşah'ı hatırlayınca gözlerinden yaşlar boşanır. Aristo'yu

yanına çağırır, pek çok altın ve mücevher vererek Zeresb'in kızına talip olmasını ister. Aristo, Sistan şehrine giderek Zeresb'le görüşür. Ancak Zeresb, ataları arasındaki düşmanlığı ileri sürerek, İskender'in soyuna nispetle kızı ona vermek istemez. Aristo geri dönüp bunu İskender'e bildirince İskender, sayısız asker toplayarak Sistan üzerine yürür. Zeresb de İskender ile savaşmak için Bahreyn, Kiş Aden, Bedahşan, Hindistan ülkelerinden yardım alır. İskender mancınıklar kurdurarak Sistan'ı kuşatır. Ancak Gülşah'a bir şey olmasından endişe ederek şehrin ok yağmuruna tutulmasına izin vermez. Bir iki gün bekler. Bu arada İskender Gülşah'a bir mektup ve şiir yazar. Mektubu bir okla Gülşah'ın kasrına attırır. Gülşah bu mektuptan öyle ağlar ki on iki gün boyunca kendinden geçer. Gülşah da bir şiir yazarak İskender'e attırır. Haberleşmeler böylece devam eder. Kale burcuna dayanan bir merdivenle görüşmeleri planlanırken Zeresb durumdan haberdar olur, ısrarından vazgeçerek kızını İskender'e vermeye karar verir. İki âşık muratlarına erip evlenince İskender, bütün halka altın, gümüş vb. bağışlarda bulunur. Sistan şehrinde yoksul kimse kalmaz.

5. Destan

Bu destan, "İskender'in Hindistan Memleketlerini Fethetmeye Azmetmesi" başlığıyla başlamaktadır. İskender, Hint ülkesini de almayı diler. O sıralar Hint'te bir şah vardır, Adı Keyd'dir. Hindistan ülkesinin yarısı onun elindedir. Bir gece düşünde Rum ülkesinden bir dolunayın çıktığını, Doğu ve Batı'nın onunla aydınlandığını ve yıldızların ona secde ettiğini görür. Mihrân isimli rüya tabircisine bu rüyayı yorumlatır. Mihrân, Rum'dan gelen bir hükümdarın Doğu-Batı her yere sultan olacağını, hanların onun kölesi olacağını, ona isyan edenlerin perişan olacağını, böyle sahib-kıran yani talihi yaver giden cihangir hükümdara ay ve güneşin bile tâbi olacağını söyler. İskender, Keyd Şah'a kendisine itaat etmesini isteyen bir mektup gönderir. Mektubu okuyan Şah'ın gönlüne korku düşer, savaş yapmadan İskender'le anlaşma yollarını düşünür. Onda başka kimseye nasip olmayan dört değerli şey bulunmaktadır. Feleklerin sırrına ermiş olan bir filozof, her derde derman bulan bir tabip, yaz kış içildiği hâlde eksilmeyen bir içki kadehi ve güzelliğiyle meşhur olan Şehrbânû ismindeki kızı. Keyd Şah, Mihrân'ı elçi göndererek İskender'e bu dört nesneyi vermeyi teklif eder ve kendisinin de ona tâbi olacağını bildirir. İskender teklifi kabul eder, düğün yaparlar. O güne kadar görülmemiş bir toy (düğün ziyafeti) tertiplenir.

İskender feylesofa bazı sorular sorar. Feylesof, Şah'a bir ayna verir. Şah nemli yere koyunca ayna paslanır. Onu feylesofa geri verince, ona saykal vurdurup parlatarak Şah'a geri verir, sonra da bunun remizlerini açıklar. Aynadaki tevhid sırlarını açıklayarak İskender'in tevhid konusundaki sorularına cevap verir. İskender daha sonra âlemin yaradılışını sorar, feylesof hikmet yoluyla cevap verir. Sonra da burçların isimleri ve devirlerini anlatır. İskender daha sonra cisimlerin, arz küresinin ve gezegenlerin ölçüleri hakkında sorular sorar. Feylesof hepsinin ölçülerini verir, yıldızların uğur ve uğursuzluğu, sabit yıldızlar, kuzeydeki ve güneydeki yıldızlar, devirler hakkında bilgi verir. Burada bir mevâize, yani öğüt kısmından sonra Resûlullah'ın mi'racındaki melekler vasfedilir. İskender feylesofa insanın hakikatini, ruh ve bedenin mârifetlerini, bedenin aslını, parçalarını sorar ve ne olduğunu öğrenir. Bu bölümde insan bedenin oluşturan her parça açıklanır, ruh ve beden kuvvetleri anlatılır.

İskender, feylesofun sözlerine şaşırıp kalınca Hintli tabibi çağırtır. Ona önce insanın hakikatini sorar. Sonra ruh ve bedenin mârifetlerini anlattırır. Bedenin aslını şerh ettirir. Tabip bedenin parçaları ve ondaki şaşılacak şeyleri remizlerle açıklar. Tabip, ruhun ve insan bedeninin kuvvetlerini şerh eder. Hiss-i müşterek, hayal, his, vehim, hafıza ve tefekkür güçlerini anlatır. Son olarak İskender'in bedenin nasıl korunacağı sorusuna cevap verir.

Destanın sonunda Ahmedî remizleri şu şekilde açıklar. *Mümin* İskender'e meseldir, gül çehreli banu *din*dir, nefsin şehvetlerini terk etmek ona *mehir*dir. O bilgili feylesof, *Kur'ân-ı Kerîm*'dir. O bilgili tabip, *Mustafa*'dır. Ulu kadeh, *nefis*tir.

Bu remizlerden sonra İskender'in meclisi, çeng ve ney vasfedilir.

6. Destan

Bu destanda ilk başlık "İskender'in Hindistan'da Avlanması"dır. İskender, Fûr kendisine düşman olduğu için onunla savaşmak ister, ancak kış gelmiştir. Askeri bir iki ay dinlendirmeye karar verir. İçkili bir meclis tertip eder. Sonra Hint dağlarında avlanmayı, aslan ve kaplanları görmeyi ister. Tazı atlar ister. Avda karşısına birdenbire ejderhanın bile savaşmaktan korkacağı bir erkek aslan çıkar. İskender anırarak üstüne gelen aslana ok atar ve aslanın beyni parçalanarak ölür. Başka bir yöne gidince de karşısına şiddetle bağıran bir kaplan çıkar. Onu da bir kementle avlar.

Meşelik içinden iki tane daha haykıran kaplan çıkınca birini okla, birini kılıçla öldürür.

Ahmedî destanın sonunda erkek aslanın *nefs-i emmâre*, kaplanın *gazap*, o iki kaplanın *kibir* ve *benlik* manasına geldiğini açıklar. Bunları yenenin cihan sultanı, Tanrının aslanı olacağını belirtir. Destan münâcâtla son bulur.

7. Destan

Bu destan "İskender'in Fûr-ı Hindle Savaşması ve Fûr'un Helâk Olması" konusundadır. Artık savaş zamanı gelmiştir. Önce bir bahar tasviri yapılır. İskender, askerlerini düzmüş, Fûr'un üzerine gitmektedir. Fûr da askerlerini toplar. Fûr'un ordusunda 12.000 fil, her filin üzerinde de üç kişi vardır. İskender daha önce hiç fillerden oluşan bir ordu görmemiştir. Onları yenebilmek için bir hile düşünür. Bakırdan bin tane içi oyuk fil yaptırır. İçlerini kibrit ve patlayıcı madde ile doldurur. Her fili bir kağnıya bağlatır ve askerlerini ardından yürütür. İki ordu karşılaşınca Fûr fillerini ileri yürütür. Filler üzerindeki askerler de ok yağdıracaklardır. Savaş anında filler birbirine yaklaşınca İskender kibritleri ateşletir. Kibrit ile güherçile tutuşup şiddetli patlamalar olur, alevler göğe çıkar, ortalık kıyamet yerine döner. Filler, bu manzaradan ürküp koşmaya başlarlar. Filler kaçışınca İskender askerlerini Fûr'un üstüne salar. Kan dalga dalga olur, savaş meydanı kan denizine döner, kan buharından gökyüzü görünmez olur. İskender, Fûr'a galip gelir. Fûr savaş meydanında ölür.

Destanın sonunda Ahmedî, "Ben sana tarikatı şerh ederim. Bu hikâye bana bir bahanedir." dedikten sonra bu destanın remizlerinin neler olduğunu söyler: Fûr-ı Hindî *nefs-i emmâre*dir, filler *nefsin kuvvetleri*dir, İskender *akıl*dır, akıl nefsin şerrini def ederse padişah olur.

8. Destan

Bu destan, "İskender'in Hindistan'da Ejderhayı Öldürmesi" konusunu işlemektedir. İskender, Hint ve Sind ülkelerine sahip olunca miğferini çıkarıp Keyd'in tacını takar, eline kadehi alır. Fûr'dan aldığı malı, mülkü, mücevherleri halka ihsan eder. Baharda gece ve gündüz eşit olduğunda ansızın Sind'den bir kişi gelir. Sind'de bir ejderha bulunduğunu, her tarafı viran ettiğini söyleyerek yardım ister. İskender, bunu duyunca o ejderhayı öldürmek için Sind'e doğru yola çıkar. Büyük bir kağnı hazırlatır, üzerine

tahtadan taht bağlar, bin demir çengel hazırlatır, uçlarına zehir sürdürür, o yapıyı kaplar. İki öküz getirterek kağnıya bağlar, kendisi de panzehir içerek o eve girer. Ejderha kokuyu alınca gelir, öküzleri ve kağnıyı yutar, ancak çengeller vücuduna batar, çenesi kağnıya saplanır, şah girdiği evden çıkarak ejderhayı önce kılıcıyla yaralar, sonra da bir ok atar ve ejderhayı öldürür.

Ahmedî'ye göre Sind ülkesi senin *hâtır*ın yani *gönlün*dür, ejderha ise *şeytan*dır. Defetmezsen hatadır. Onu "lâ havle" ile mahvedersen İskender gibi her memlekete şah olursun. Şair destanın sonunda iffet, şecaat, hayâ, adalet gibi faziletleri açıklar.

9. Destan

"İskender'in Hint Adalarına Gitmesi ve Oradaki Acayip Şeyleri Görmesi" hakkındadır. İskender ejderhayı öldürüp o memleketi kurtarınca denizde ne acayip şeyler olduğunu görmek ister. Gemiler inşa ettirerek önce Zâbec isimli adaya gider. Adamlarından orada buldukları garip nesneleri avlamalarını ister. Orada önce yüzü insana benzeyen, ama kuş gibi kanatları olup uçan, sözleri anlaşılamayan bir canavar bulurlar. Sonra havada kuş gibi uçan bir kedi avlarlar. İçinde ejderha kadar büyük yılanların yaşadığı, kimsenin yanına yaklaşamadığı bir dağ görürler. O yılanlar başka yiyecek bulamadıkları için birbirlerini yemektedirler. İnsan gibi konuşan bir papağan görürler, yem saçıp avlarlar. Orada zamkı kâfur olan, gölgesine yüz kişi sığan bir ağaç bulurlar. Ancak uçdan uca yılanla dolu olduğundan kimse yazın kâfur alamamaktadır. Kâfur almak isteyen kişiler yazın ağaca ok atmakta, kışın yılanlar gidince herkes okunun saplandığı yerdeki kâfuru almaktadır.

İskender ikinci olarak Râmenî adasına gider. Orada kadın erkek hepsi çıplak gezen, sadece yemiş yiyen ve dilleri anlaşılmayan insanlarla karşılaşırlar. Bunlar insandan kaçmaktadırlar. Orada altın yerden ot gibi bitmektedir. Mücevher dolu pek çok maden vardır.

İskender daha sonra Vakvak adasına gider. O yörede 1700 tane ada vardır ve hepsinin hükümdarı bir kadındır. O hükümdara gece gündüz 6000 kız hizmet etmektedir. Kadın hükümdar İskender'in geldiğini duyunca ona sınırsız altın ve mücevher sunar, armağanlar verir. İskender memnun olur. Orada yaprakları dökülmeyen yüce bir ağaçla karşılaşır. O ağacın yemişinden "vakvak" sesleri gelmektedir. O ses gelince şehir veba, kıtlık gibi felâketlere uğramaktadır.

İskender oradan önce Benân adasına gider, güzel yüzlü insanlarla karşılaşır. Ancak insanların çıkamadığı yüksek dağlar üzerinde yaşamaktadırlar. Hile ile birisini tutarlar, ama yakaladıkları anda can verir. Ölüsünün güzelliğine bakıp hayran olurlar. Sonra Etvâriye adasına gider. Orada bedenleri insan, başları köpek şeklinde, yanına yaklaşınca kaybolan varlıklarla karşılaşırlar. Şah onların cin olduğunu anlar. Orada denizin hâlini bilen, 1000 yaşına ermiş bir pir ile karşılaşır, okyanusun derinliğini sorar. Pir ona Dâvûd zamanında bir kişinin baş aşağı bu denize düştüğünü, üç yüz yıl olmasına rağmen hâlâ suyun dibine erişemediğini söyler. Daha sonra İskender yaşlı adama deryada ne gibi acayip şeylerin olduğunu sorar. Pir ona okyanusta bulunan iki yüz arşın uzunluğunda balıktan, sürme yapımında kullanılan bir yengeçten, göbeğinde misk olan bir ahudan, okyanusta beliren kuş şeklinde bir nurdan, gövdesi yılan, başı fil şeklinde olan balıktan, insan yüzlü balıktan, gündüzün balık gibi suda yüzen, gece kuş gibi havada uçan canavardan, ağzından ateş çıkararak değdiği şeyi yakan bir hayvandan bahseder.

İskender'in bundan sonraki durağı Câbe adasıdır. Burada yüzü boynunda, başı olmayan, bedenleri çıplak ve baştan başa tüylü bir kavimle karşılaşırlar. Yedikleri muzdur. Orada yüce bir dağ görürler. Gece olunca yanar, gündüz de dumandan görünmez vaziyettedir. O dağın üstünde bir ak kuş vardır. Semender isimli bu kuş, ateşten dışarı çıkınca ölmektedir. İskender, Câbe'nin havasından hoşlanınca orada bir şehir kurmaya karar verir. Şehrin adını Serendib koyar. Orada yaz kış ağacı öd, otu sümbül olan bir dağ vardır. Lenkavus isimli bir ada vardır ki halkının hepsi çıplaktır, vücutlarında elbise yoktur. Bitkileri zencefil, bakkam (kırmızı boya ağacı), sandal, fülfül ve karanfildir.

Oradan Tinnîn adasına gider. Orada bir ejderha ortaya çıkmıştır. Günde iki öküz yemektedir. İskender ejderhayı duyunca zift, kibrit, kireç ve sivri uçlu bin hançer getirtir. İki büyük öküz derisini bu nesnelerle doldurur ve ejderhanın yoluna koydurur. Ejderha bunu yiyince içi yanmaya başlar, acısından kendini taşlara vurur, bu sefer de demirler içini parçalar. Böylece helâk olur. Halk, Şah'a teşekkür eder.

İskender buradan Selâmıt adasına gider. Orada bir büyük çeşme ve yanında çeşmenin suyu sürekli ona aktığı hâlde dolmayan bir kuyu vardır. Bu kuyudan bir taşa gece su sıçrarsa kara, gündüz sıçrarsa ak taş olmaktadır.

İskender, daha sonra Elmas vadisine gelir. Hintlilere buranın ne olduğunu sorar. Buranın elmas madeni olduğunu, ama zehirli yılanlarla dolu olduğu için kimsenin el uzatamadığını söylerler. Şah bunu duyunca elmasları almaya heves eder. Avcılara tuzak kurarak 1000 kartal yakalamalarını emreder. Bin kartalı tutarlar, onları iki gün aç bırakır. Daha sonra vadiye parça parça et attırır. Vadideki elmaslar o etlere yapışır. O anda kuşları saldırır. Her kuş bir parça et kapar. Bin kartal bin parça et ile çıkar. Her ete o değerli taştan sayısız yapışmıştır. Kullar, kuşların ardından gidip taşları toplarlar. Böylece İskender değerli taşları alır.

İskender oradan askerlerini toplayıp yola çıkar. Bir adaya gider, orada yüce bir kasırla karşılaşır. Kasrın kulesi yıldızlara erişmektedir. Çok eskiden yapılmıştır. İskender feylesofu çağırarak bu kasır hakkında bilgi ister. Hakim ona bu kasrın içine kimsenin giremediğini, kimin yaptığının bilinmediğini söyler. O bunları söylerken kasırdan vücutları insan, başları köpek şeklinde sayısız insan çıkar. Dişleri hançer gibi sivri ve keskin olan bu halk, İskender'in askerleriyle savaşır. Şah onları yenince kasra geri kaçarlar. İskender kasrı sabah almayı dileyince feylesof, bu kasrın tılsımlı olduğunu, gece burada kalanlara uyku çöktüğünü, ölü gibi olduklarını, o zaman da kasır halkının gelenleri avladığını söyleyince fikrinden vazgeçer.

İskender, buradan Çin memleketlerine gitmeye karar verir. Çin'de Tamgaç Han hüküm sürmektedir. 360 parça şehri yönetmektedir. İskender'in geldiğini duyunca kederlenir. Çünkü daha önce İskender'in nasıl savaştığını görmüştür. Şah'a itaat etmeye karar verir. Çin sınırında İskender'i karşılar, bir kul gibi önünde toprağı öper. İskender de ona iltifat eder, gönlünü alır. Şehre Tamgaç'la beraber girer. Her yer süslenmiş, güller ve kokular saçılmıştır. Çok memnun olan İskender bir şarap meclisi tertip eder. İltifatlar ederek ona Çin'i geri verir, halka bağışlarda bulunur.

İskender, Çin'de Behram Hakîme vâcib, mümkin, mümteni' gibi şeylerin neler olduğunu sorar.

Bu destanın remizleri, bahr-i a'zamdan denizlerin çıkıp tekrar akıp, o denize geri dönmesi, *mebde* ve ona *me'âd*dır. *Mercî'*, *me'âb*dır.

10. Destan

"İskender'in Doğu'ya Gitmesi ve Oradaki Acayip Şeyleri Görmesi" konusundadır. Çin ülkesi kendisine tâbi olunca memnun olan Şah, daha

doğuda neler olduğunu görmek ister. Birkaç gün yürüyünce bir yerde dinlenmek için durur. Bir kişi gelir, merkebini kaybetmiş ararken yolda bir taşa rast geldiğini, bu taşın renkten renge girdiğini, gece olunca da ayna gibi parladığını ve etrafı aydınlattığını anlatır. İskender buna çok şaşırır ve Aristo'yu çağırır. Bu taşın vasıflarını anlatmasını ister. Aristo bu taşın adının Feylekos olduğunu, kaynağının Çin ve Rus iklimi olduğunu, kimde bu taş olursa devlerin ona boyun eğeceğini, nerede bu taş olursa orada haşere, yırtıcı hayvan, akrep, ejderha gibi şeylerin olmayacağını, ancak cinlerin bunun kaynağını insanlardan gizli tuttuklarını, bu yüzden kimsenin ona erişemediğini söyler. İskender o maden kaynağından elmasla birkaç parça taş alır. Onları hazinelerinde saklamaktadır. Böylece cinlere galip gelir.

İskender oradan hâr-i Çînî madenine gelir.[1] Bu madenden bakanları iyileştiren ayna ve eriştiği kimseyi öldüren güçlü ok uçları yapılmaktadır. Aristo İskender'e bu madenlerin oluşumu hakkında bilgiler verir.

İskender'in bundan sonraki durağı Keşmir ülkesidir. Çok sayıda insanın yaşadığı bu yer mamur ve halkı mutlu, yüzleri güzeldir. Türk iline varır. Onların kimisi Tamgaç'a vergi vermekte, kimi asi davranmaktadır. Melikleri Tarhan olan bu kavim, Türk dışındakilere düşman ve putperesttir. İskender'in geleceğini duyunca ordu ile hazırlanmışlardır. Şiddetli bir savaş olur. Her taraf ceset doludur, her yandan kan akmaktadır. İki taraftan da çok sayıda asker ölür. İskender galip gelir. Tarhan kaçarken attan düşerek esir olur. İskender, Türk ülkesindeki her yeri fetheder, Tatardan aldıklarını askerlerine bağışlar. Tamgaç'a tac ile külâh vererek onu o ulusa hükümdar atar. Aslında o ulusun sultanı Tamgaç'tır, Tamgaç esir olunca Tarhan orayı almıştır. Bütün ülke fethedilir. İskender onları tevhide davet eder. Din iman nedir öğrenirler, tevhide bağlanırlar. İskender ülkeyi fethedince kadehini eline alır, miğferi çıkararak başına tacını koyar. Bir zaman sonra o memlekette acayip olan ne varsa kendine getirmeleri için ferman çıkarır. İnsanlar dağlar ve sahraları dolaşarak birçok acayip canavar avlarlar. Şekli insan, eli ayağı tek olan nesnâsı, boynuzlu bir tavşanı bulup getirirler.

İskender, bir zaman sonra askerini Tagargar'a iletmeye karar verir. Orada insan şeklinde ama kurt başlı bir toplulukla, insan şeklinde ama fil gibi çenesinde hortumu olan varlıklarla karşılaşırlar. Şair, insanların çoğunun da böyle yaratıklar gibi hayvan sıfatlı olduğunu söyler.

---

1 Hâr, pek sert ve katı taş demektir. Hâr-ı Çînî, Çin memleketine has bir taş çeşidi olmalıdır.

İskender oradan Çin şahı Tamgaç rehberi olduğu hâlde ayrılır. Her birinin tepesi göğe uzanan iki dağa uğrar. Bu dağların yakınında tenleri çıplak, aç bir kavimle karşılaşır. Hâllerini sorunca dağın öte tarafında yaşayan Yecüc ve Mecüc'den şikâyet ederler. Bütün ekinlerini, her şeylerini yağmalamakta, mahv etmektedirler. Bunlar vücutları tüylü, pençeleri keskin, insanlık vasfı olmayan din bilmeyen bir topluluktur. İki dağın arası geçecek yollarıdır. İki dağ arasına set yapmak istemektedirler. İskender orada kalır, altın ve gümüş bağışlayarak hayır için o seddi yaptırır. Set iki dağ üstüne erince de bir duvar ördürür. Demir ve bakır eritip döktürerek sağlam bir duvar yapar. Yecüc ve Mecüc seddin ötesinde kalır, beriye geçemezler, ne zaman Allah'ın fermanı ererse o zaman çıkacaklardır.

Bu destanın remizleri şöyledir: Yecüc ve Mecüc *şehvet* ile *hırs-ı dünya*dır, her biri dini yağmalamak isterler. Bunlara *takvâ* ile set bağlarsan bunların şerri senden uzak olur. Köpek başlı insan *nefs*indir ki işi *hırs* ve *hışm*dır.

11. Destan

"İskender'in Şeytan Askerleriyle Muharebesi" hakkındadır. Mâzenderân devler ülkesidir. Başlarında işleri siyah, kendi beyaz renkli bir dev bulunmaktadır. İskender cinlerle savaşmak için askerini Mâzenderân'a sürer. Bütün doğuyu gezen, güneşin doğuşunu gören İskender, geri dönerek Turan yönüne yürür. Rus ve Hazar kavimleri toplanarak İskender'e karşı asker yığarlar. Şiddetli bir savaş olur. Rus ve Hazar ordusu perişan olur. İskender o gazapla Rus ülkesine girerek her yeri tarumar eder. Sonra Horasan tarafına yönelir. Mâzenderân'a yürür. Cinler sayısız asker toplayıp ordu oluştururlar. Cinlerin şahı uğursuz dev, İskender'i savaşmak için meydana çağırır. Şah onun yüreğini yarar. Cinlerden bazısını atlara, bazısını fillere kırdırır, cinler mağlup olur. İskender savaş meydanının ortasında yürürken ansızın bir ifrit karşısına çıkar, boynuna biner, üzengi kayışı gibi ayağıyla onu boğmak ister. Allah'ın yardımıyla bu devden kurtulur, gökten inen bir melek o devi parça parça eder. O ifrit, devlerin komutanıdır, ölünce cinler de yok olur gider.

Ahmedî bu destanın remizleri hakkında şunları söyler: Dev *uğursuz nefis*, Rum ülkesinin kumandanı *akıl*dır. Devlerden hannas, *kendini beğenme*, vesvas *hırs*tır vs.

12. Destan

"İskender'in Mısır'a Gitmesi" konusundadır. İskender, şeytanları helâk edip Horasan memleketini onlardan temizleyince kendinden sonraya yadigâr kalması için "Merv, Semerkand ve Herat" şehirlerini inşa ettirir. Sonra Mısır'a gider. Orada pek çok mamur şeyle karşılaşır. Önce beş bin arşın genişliğinde nakışlı bir kubbe görür. Bu binada gelmiş geçmiş her şey hatta "Ki_éy Sikender étme işüñde galat" yazısı bile vardır. Daha sonra bir ehramı (Mısır firavunlarının mezarı) görür. Ehramın üzerine yengeç üzerinde duran bir akbaba resmi çizilmiştir. Ehramlardan sonra Nil ırmağını gören İskender, bu nehrin kaynağını sorar. Ekvator çizgisi olduğunu ve altı aylık yoldan oraya aktığını söylerler. Belesân isimli bir bitkiden çıkan Mısır yağını görür, onun hastalıklara şifa olduğunu öğrenir. Orada toprağı, suyu, havası güzel, Mısır'dan biraz uzakta bir yer görünce çok beğenir, orada bir şehir inşa ettirir, adını İskenderiye koyar. O şehrin içine daha önce eşi benzeri görülmeyen bir kule, deniz feneri yaptırır ve onun üzerine cihanı gösteren bir ayna yerleştirir. Yerde ne olsa, ne yönden asker gelse o cam içine aksetmektedir.

Şair, sonra bu kulenin nasıl harap olduğunu anlatır. Halifelik Abbasoğullarına geçtiğinde bu diyarı almışlardır. Magrip tarafından gelen bir Firenk, zühd ve riyazetle insanları kandırarak halifenin sohbet arkadaşı olmuş, sonra Şah İskender'in hazinesinin bu fener kulesi altında olduğunu söyleyerek onu kandırmıştır. Halife de hırslanarak kulenin altını kazdırınca fener kulesinin dörtte biri yıkılmış, ayna kırılmıştır. Firenk de bir gece gizlice kaçmıştır.

Bu destanın remizleri şöyledir: Halife *nefis*, cihanı gösteren ayna *gönlünün aynası*, o fettan Firenk *dünyanın ziynetleri*dir. İçi paslı, dışı süslüdür.

13. Destan

"Magrib Melikesi Kaydâfe ile İskender'in Destanı ve Onun Kaydâfe'ye Hilesi" hakkındadır. Bu destanın başında önce soru-cevap şeklinde gezegenlerin neleri temsil ettiğini açıklar. Sonra hikâyeye geçer. Magrib'de sınırsız mülkü ve sayısız askeri olan Kaydâfe isminde bir kadın hükümdar vardır. İskender'in, kılıcıyla bütün illeri zaptettiğini duyunca Magribli bir nakkaş bulup, ondan Mısır'a giderek İskender'in resmini çizip kendine getirmesini ister. Mısır ülkesinde de bir gün işret eden İskender'e Kaydâ-

fe'den bahsederler. Şah, onun da kendisine itaat etmesini arzular ve haraç istemek üzere bir elçi gönderir. Kaydâfe haraç vermeyi reddeder. İskender buna çok öfkelenerek hemen bir ordu hazırlar ve Magrib üzerine yürümeye başlar. Yolda kulesi gökyüzüne erişmiş bir kaleyle karşılaşırlar. Oranın meliki Varka isminde bir meliktir ve kızını Kaydâfe'nin oğlu Kanderuş'a vermiştir. İskender mancınık ve silahlarla kaleyi yıkar, Kanderuş ve eşi esir alınır. İskender bir hile düşünür. Tacını vezirine takarak onu kendi tahtına oturtur. Önüne boynunu vurdurmak üzere Kanderuş'u getireceklerdir. İskender onun maiyetinde biri olarak şefaat dileyecek, onu kurtaracak ve beraber Kaydâfe'nin mülküne gireceklerdir. Böylece İskender memleketin her yerini öğrenecektir. Olaylar planlandığı şekilde gerçekleşir. İskender Kanderuş'la beraber Kaydâfe'nin memleketinin yolunu tutar. Kaydâfe oğlunu sevinçle yolda karşılar. Kanderuş annesine bu yanındaki gencin onu kurtardığını söyler. Kaydâfe elçi kılığındaki İskender'e bakınca onda padişahlık alâmeti görür. Daha önceden yaptırdığı İskender'in resmini mahzenden getirtir. Memleketin durumunu, yollarını, giriş çıkışını öğrenmek için geldiğini anlar. Bir gün bir meclis düzer, elçiyi de çağırır, ona ismini sorar. Adının Kaytafûn olduğunu söyleyen İskender'e onun kim olduğunu anladığını söyler ve nakkaşa çizdirdiği resmi getirterek eline verir. İskender, artık inkâr edemeyeceğini anlayınca içine bir korku düşer. Ancak Kaydâfe oğlunun canına kıymadığı için onu affettiğini söyleyerek hemen gitmesini, ama ona düşmanlık yapmamak ve askerle üzerine yürümemek için söz vermesini ister. Sonra da değerli armağanlar vererek elçi suretinde geri dönmesini sağlar. Bu arada Fûr'un kızını alan büyük oğlu Taynus'a dikkat etmesini öğütler.

İskender geri dönerek tahtına oturur, sözünü unutur, içine Kaydâfe'nin mülkünü alma hırsı düşer. Ancak onun memleketini askerle almayacağına, kılıç kullanmayacağına söz vermiştir. Bunun üzerine bir hile düşünür. Denizin suyunu ayırıp Kaydâfe'nin mülkü üzerine salacaktır. Aynı zamanda bir mühendis olan İskender, bir yer bulup ölçer. Buranın adı İskender Boğazı olarak anılır. Denizi ayırıp suyu salarlar, su Kaydâfe'nin mülkünü harap eder.

Ahmedî bu destanın sonunda düşmana güvenmemek gerektiği konusunda çeşitli öğütler sıralar.

14. Destan

"İskender'in Yedi İklim İçindeki Diğer Mülkleri" konusundadır. Her yeri ele geçiren İskender, hâlâ yeni mülkler alma hevesindedir. Veziri dünyada alınmadık şehir ve diyar kalmadığını söyler. Bütün meskûn yerlerin, yedi iklimin onun olduğunu söyler, Şah'ın aldığı yerleri tek tek sayar ve kanaat etmesini, şükretmesini, bunca sıkıntı çektikten sonra dinlenmesini, ömrünü yele vermemesini telkin eder. İskender, vezirin sözlerini fuzûlî bulur ve bir gemi hazırlanmasını emreder. Tecrübeli bir gemici bulurlar. Her milletten iki kişi seçerek ve iki yıllık erzak yükleyerek bunları okyanusa salarlar. Karşılarına bir gemi çıkar. İskender'in gemisinde yetmiş iki dil için tercüman olmasına rağmen bunların dilini anlamazlar. Birbirlerini anlamak için gemiler arasında insan değişimi yaparlar. Daha sonra Şah'a gelip bu geminin hâlini haber verirler ve o gemiden bir kişiyi İskender'in huzuruna getirirler. Bu adam kısa süre sonra Yunanca öğrenir. Bu kişi, kendi bulunduğu yerlere, yedi iklime, İskender adlı bir hükümdarın sahip olduğunu söyler. Her yere sahip olduğunu anlayan İskender hoşnut olur.

Ahmedî bu destanın remizlerini şöyle açıklar: Şahın gemi saldığı deniz, *mârifet deryası*dır. *Resûlullah,* uzakları gören bir mühendis gemicidir. Bütün dilleri bilen üç tercüman *akıl*, *ilim* ve *fikir*dir. Gemi, *Mustafa'nın şeriatı*dır.

15. Destan

Doğu ve Batı her yer kendisinin olup da harp edecek kimse kalmayınca İskender Şah, tacını giyip tahta oturur. Bir yandan da sahip olduğu topraklardan topladığı haraçlar Mısır'a gelmektedir. Düşmandan emin olduğu için çeng, ney, saki ve kadeh hazırlatıp işret etmeye başlar. Bir gün elinde kadeh tahtta otururken Aristo'dan kendinden önceki şahları, cihanda ne yaptıklarını nasıl gelip gittiklerini anlatmasını ister. Aristo, mülkün ilk şahının Keyûmers olduğunu söyleyerek diğer olayları şöyle sıralar: Hûşeng Şah, Dîv-bend Tahmûresb'in padişahlığı, Cemşîd'in Padişahlığı, İdris aleyhisselâmın zuhuru, Dahhâk-i Tâzî denilen Bîveresb'in padişahlığı, Dahhâk'in omuzundaki yılanların zikri, Ferruh'un oğlunun doğumu, Ferîdun Ferruh'un doğumu, Ferîdun'un Dahhâk'le savaşması, Ferîdun Ferruh ve Selm, Îreç, Tûr'un kıssası, Ferîdun'un oğlu Menûçihr'in padişahlığı, Nûzer'in zikri ve onun Efrâsiyâb'ın elinde helâk olması, Efrâsiyâb'ın zuhûru,

Tamhasb'ın padişahlığı, Keykubâd'ın padişahlığı, Keykâvûs'un padişahlığı, Keykâvus'un oğlu Siyâvuş'un vakıası, Efrâsiyâb'ın Siyâvuş'a verdiği kızının sıfatı, Keykâvus'un göğe çıkma hilesi, Keyhusrev'in padişahlığı, Luhrasb'ın padişahlığı, Guştasb'ın padişahlığı, İsfendiyar'ın Heft-Han kalesini fethetmeye gitmesi, Guştasb'ın İsfendiyar'ı Rüstem-i Destân'la cenk etmeye göndermesi, Behmen b. İsfendiyâr'ın padişahlığı, Behmen'in kızı Hümâ'nın Padişahlığı, Behmen'in oğlunun padişahlığı, Dârâ'nın oğlu Dârâb'ın padişahlığı.

İskender bunları dinledikten sonra Aristo'ya kendinden sonra tahta kimin oturacağını sorar. Aristo bunu bilmediğini, bunu ancak Hızır'ın bilebileceğini söyler. İskender Hızır'ı bulur ve kendisinden sonra kimlerin padişah olacağını anlattırır. Hızır ona kendisinden sonra İran'a hakim olacak olan Mülûk-i Tavâyif'i anlatır. Eşgâniler'i sayar. Onlardan sonra Sâsânîler'in geleceğini haber verir. O dönemdeki olaylar şunlardır: Şâbûr Erdeşîr'in padişahlığı, Şâbûr'un oğlu Hürmüz'ün padişahlığı, Hürmüz'ün oğlu Behrâm'ın padişahlığı, Behrâm'ın oğlu Behrâm'ın padişahlığı, Behrâm'ın oğlu Behrâm'ın oğlu Pürsî'nin padişahlığı, Pürsî'nin oğlu Şâbûr'un padişahlığı, Yezdecird'in padişahlığı, Yezdecird'in oğlu Behrâm'ın padişahlığı, Behrâm'ın oğlu Yezdecird'in padişahlığı, Yezdecird'in oğlu Pîrûz'un padişahlığı, Pîrûz'un oğlu Belâş'ın padişahlığı, Pîrûz'un oğlu Kubâd'ın padişahlığı, Nûşirevân-ı Âdil'in padişahlığı, onun zamanında Resûl aleyhisselâmın doğması, Nûşirevân'ın oğlu Hürmüz'ün padişahlığı, Hâtemü'l-Enbiyâ aleyhisselâmın zuhûru, kısaca mi'racın anlatılması, Pervîz'in Şîrûye eliyle öldürülmesi, Husrev-i Pervîz'in oğlu Şîrûye'nin ahvâlinin anlatılması, İran tahtına Tûranduht'un oturması, Ârzû Ümmîd'in tahta çıkması, Acem meliklerinin sonuncusu Yezdecird'in padişahlığı, Ebû Bekir Sıddîk, Ömer, Osman ve Ali'nin halifelikleri, Muâviye'nin ortaya çıkması ve Ali'ye düşmanlık etmesi, Muâviye'nin oğlu Yezîd'in zikri, Mervân b. el-Hakem, Abdülmelik b. Mervan, Velîd b. Abdülmelik, Süleyman b. Velîd, Ömer b. Abdülazîz, Abdülmelik b. Ömer, Hişâm b. Ömer, Velîd b. Yezîd, Yezîd b. Velîd'in emîrlikleri, İbrahim b. Velîd ve Mervân-ı Har'ın ortaya çıkması. Ebû Müslim Gazi'nin ortaya çıkarak, Hıtâ ülkesine gazâya gitmesi. Ebü'l-Abbas Seffâh'ın hilâfeti, Ca'fer'in halifeliği ve Ebû Müslim Gazi'nin katledilmesi. Ca'fer Devânikî'nin oğlu Mehdî'nin halifeliği, oğlunu kendi askerleriyle gazâya göndermesi. Yûsuf-ı Mülhid, Hâdî, Hârûnürreşîd, Emîn, İbrâhim Mehdî, Me'mûn, Vâsik-Billâh, Mütevekkil Alellah, Müntasır-Billâh,

Müstaîn-Billâh, Mu'tez-Billâh, Mühtedî-Billâh, Mu'temid-Billâh, Mu'tazıd-Billâh, Müktefî-Billâh, Muktedir-Billâh, Kâhir-Billâh, Râzî, Müttakî, Müstekfî, Mutî-Lillāh, Tâî-Lillâh, Kâdir-Billâh, Kâim, Muktedir, Müstazhir, Müsterşid, Müstencid, Râşid-Billâh, Müstazî, Nâsır, Kâhir, Mu'tasım'ın halifelikleri.

Ardından Selçuk hanedanını yıkan Cengiz Han hanedanının olaylarına yer verilir. Bu olaylar şunlardır: Cengiz Han'ın zuhuru ve fesadı, Cengiz Han'ın oğlu Hülâgû, Hülâgû'nun oğlu Geyhatu Han, Geyhatu'nun oğlu Abaka Han, Ahmed Han, Argun Han'ın padişahlıkları, Argun'un Gürcistan'a asker göndermesi, Gazan Han, Hudâbende Muhammed Han, Olcaytu Han, Sultan Bû Saîd'in padişahlıkları, Emîr Çoban'ın isyanı, Şeyh Hasan-ı Nevîn, Şeyh Hasan-ı Temürtaş, Melik Eşref'in padişahlıkları, Ahicuk'un ortaya çıkması ve helâk olması, Sultan Üveys'in padişahlığı ve Şah Veli ile cengi, Sultan Celâleddin Hüseyin, Sultan Üveys'in oğlu Ahmed'in padişahlıkları.

16. Destan

Osmanoğulları tarihidir. Bu bölümde Ertuğrul Gazi'den başlamak üzere, Osman, Osman'ın oğlu Orhan'ın padişahlıkları, Orhan'ın Süleyman Paşa'yı gazâ ve cihâd için İsreyaka'ya göndermesi, Murad Beg Gazi'nin padişahlığı, Murad Beg'in Karaman'la karşılaşması ve Karaman'ı hezimete uğratması, Murad Beg Gazi'nin gazâ ve yeni yerler fethetmek için İsreyaka'ya gitmesi, Şûmî-yi İhlâs'ın hikâyesi, Murad Han'ın Laz askerleriyle savaşması ve şehid olması, Murad Beg'in oğlu Bayezid'in padişahlığı, Bayezid'e Sultan Berkûk'un vefat haberinin gelmesi, Emîr Süleyman'ın padişahlığı anlatılmaktadır.

Hızır bu bölümde İskender'e kıyametten, dünyanın kimseye kalmayacağından vb. olaylardan bahseder, sonra da aniden görünmez olur. İskender, dünyanın kimseye kalmadığını görünce gözlerinden yaşlar akıtır, ahlâkını güzelleştirmeye karar verir ve zühd ile ibadet yolunu tutar.

17. Destan

Bu destan, İskender'in insaf göstermesi, ahlâkını güzelleştirmesi ve Hicaz'a gitmeye niyet etmesi hakkındadır. İskender nefsini arıtarak, Hicaz'a gitmeye karar verir. Ahmedî bu arada boya küpüne düşen tilki meselini

anlatır. İskender, Hicaz'a gitmeye karar verince çok sayıda asker toplayarak yola çıkar. Önce Bağdat'a girip oradan Kâbe'ye gitmeye karar verir. Bağdat'a girince orada yüce bir manastıra rastlar. Askerlerini bırakarak iki kişiyle beraber o manastıra gider. Manastırda riyazet hâlinde ibadet eden bir kişi ona dünyaya mağrur olmamasını, ona güvenerek Hak'tan uzak olmamasını öğütler. Şah gönlü memnun hâlde onun yanından ayrılarak askerleriyle yola çıkar. Yolda Âd kavminin yaptığı bir kasırla karşılaşırlar. Kapısı tılsımlı, demirle bağlı olan bu yapıya kimse girememektedir. İskender, o tılsıma elini uzatınca demir mum gibi yumuşar. Şah içeri girince orada fildişinden altın işlemeli taht üzerinde ölü hâlde yatan bir hükümdarla karşılaşır. Başının üzerinde işlemeli, altından bir levha vardır. Bu levhada dünyanın kimseye kalmayacağı yazılıdır. İskender, bunu okuyunca gözlerinden kanlı yaşlar dökerek dışarı çıkar.

İskender Şah, bundan sonra hac vazifelerini yerine getirmek üzere yola çıkar. Kâbe'nin mi'katına varınca ihrama girer. Safâ ile Merve arasında gider, Kâbe'yi tavaf eder. Haccın gereklerini yerine getirdikten sonra 12.000 koç, 10.000 sığır kurban ettirir, 112.000 miskal altın, yüz yük gümüş, bin tane mücevheri halka bağışlar. Hac erkânını yerine getiren ve İbrâhim makamını ziyaret eden Şah, Kudüs'e gitmeye karar verir. Mescid-i Aksâ'ya ulaşır, orada namaz kılar. Mescidde riyazet eden bilgili bir kimseden nasihat ister. Nasihatleri işitince ağlayıp inler.

Bundan sonra askerlerini de alarak Mısır'a geri dönmeye karar verir. Memlekette adaleti tesis eder, herkesin gönlü hoşnut olur, açları doyurur, ihtiyaçları karşılar, kimseden haraç almaz, yeryüzünde hiç bid'at kalmaz.

18. Destan

İskender'in âb-ı hayât çeşmesini araması hakkındadır. Kemâle eren her şeye zevâl ereceğini düşünen İskender kederlenir. Çünkü ömür bağı da kemâle erince ona hazanın eliyle zevâl ermektedir. Şah'ın hâlinden anlayan bir hakîm, gönlündeki kederin sebebini sorar. Ona karanlıklar ülkesindeki hayat çeşmesini haber verir. Ondan bir içim su bulanın dünyada ebedî hayat bulacağını haber verir. Ancak bu çeşmenin yolları çok zordur, az kişi o yollara varabilir. İskender, doğuya gitmek için hazırlık yapar. Askerlerini toplayıp doğuya doğru gider. İskenderus isimli bir oğlu vardır. Onu Aristo'yla beraber devlet işlerini idare etmesi için mülkün başına bırakır. Âb-ı

hayvânı bulmak için yola çıkar. Bir zaman gidince Berhimen şehrine varır. Bir dağın içinde yaşayan bu halk, kendilerine mezarları ev edinmişler, dünyayı terk eylemişlerdir. Giydikleri ağaç kabuğu, yedikleri ottur. Ona fânîliğin değersizliğini anlatırlar. Şah oradan bir kümbete uğrar. Kümbetin ortasında bir taht, tahtın üzerinde tacıyla yatan bir kişi ve başının üzerinde la'lden yapılmış bir levha vardır. Burası İskender'den 4040 yıl önce yaşamış olan Şah Zülkarneyn'in mezarıdır. Şah levhada yazanlardan duygulanır ve ağlayarak çıkar. Bir sahraya iner. Sahra, dişleri kılıç gibi domuz şeklinde devlerle doludur. Şah onlarla savaşır, onları yener ve yolu onlardan temizler. Oradan her tarafı zehirli yılanlarla dolu bir vadiye iner. Yılanları helâk ettirip vadiyi temizler. Sonra kaplanlarla dolu bir ormana gelir. Ok yağmuruyla o kaplanları öldürürler. Ormanı o canavarlardan arındırırlar. Oradan ileri yürüyünce cadılarla dolu bir diyara ulaşır. Cadılar, Şah'ın katına gelip nereye gittiğini sorarlar, hoş sözlerle onu kandırırlar, Şah suyun yolunu bulamasın diye sihir yaparak yolunu ateşlerle kaplarlar. Şaşırıp kalan İskender, Hızır'dan bu işin çaresini sorar. Hızır dua eder, gökten bir yağmur yağar, ateşten eser kalmaz. Oradan bir aylık yol giderek Şâd-kâm isimli şehre gelirler. Bu şehrin hepsi kadındır, erkek yoktur. Oradan yürüyüp zulmet (karanlık) içine girerler. Bir müddet gittikten sonra bir gece şiddetli gök gürültüleri ve şimşeklerle beraber havadan deniz dökülür gibi bir yağmur yağar. Sanki Nuh tufanı kopmuştur. Şah ve askerleri birbirlerinden ayrılırlar, çünkü göz gözü görmemektedir. İskender Hızır'ı da kaybeder. Halkın kimisi selde boğulur, kimini yel alır, kimisini şimşekler yakar. Şah bu hâli görünce suya yol bulunamayacağını anlar. Çaresiz geri dönmek zorunda kalır, ama geldiği yolu bulamaz. O arada taşı mücevher olan bir yere yolları düşer. Şah ve askerleri o mücevherleri toplarlar. Bir zaman yürüyünce ansızın karanlığın içinden çıkarlar. Askerin yarısı karanlıklar ülkesinde kalarak helâk olmuştur. İskender Hızır'ı arar ama bulamaz. Hızır orada âb-ı hayâtı bulmuştur. Şah oradan kuş yuvalarıyla dolu bir sahraya gelir. Orada çadır kurdurur. Tûbâ'ya benzer bir ağacın gölgesinde yatar ve uyur. Gecenin yarısında ağaç dertli dertli inleyerek Şah'a ömrünün sonuna geldiğini haber verir. İskender, gönlü yaralı ve gözleri yaşlı olduğu hâlde gece gündüz yürüyerek İran'a ulaşır. Kumis şehrine geldiğinde ansızın burnu kanar, atından düşer. Hemen yere zırh döşeyerek onu üstüne yatırırlar. Getirilen tabip onun öleceğini anlar. Kendisi de durumu anlayan Şah, annesine dert dolu bir mektup yazar. Ondan sabırlı olmasını, hata ettiyse bağışlaması-

nı, oğlu İskenderus'a göz kulak olmasını ister. Bu mektubu Mısır'a yollar. Oradan Şehr-i Zûr'a gelir. Orada hastalığı artar. Eflâtun gelir, ilaç hazırlar, ancak çare olmaz.

İskender öldüğünde onu sultanların götürmesini, onun için altından bir tabut hazırlamalarını, vücuduna kâfur sürmelerini, tabutun içine koyduklarında bir elini dışarı çıkarmalarını ister. Böylece göreceklerdir ki yedi iklimi tutan İskender Şah, dünyaya eli boş geldiği gibi yine boş elle gidecektir. Onu omuzlarında padişahların taşımalarını, Mısır'a götürmelerini, orada onun için yas tutmalarını, onun için bağışlarda bulunmalarını, oradan İskenderiye'ye giderek onu kimsenin bilmediği bir yere gömmelerini vasiyet eder. Bu sözü derken son nefesini verir. Yirmi yaşında yedi iklime fermanını okutan, on dört yıl cihan padişahı olan İskender ölmüştür. Şah'ı Mısır'a götürürler.

İskender'in annesi tabutuna sarılıp kanlı gözyaşları dökerek ağlar. Daha sonra Yunan filozoflarının her biri İskender için mersiyeler okur. İlk mersiyeyi Aristo dile getirir. Daha sonra Bokrat, Eflâtun, Dimetron, Rufus, Bartos, Balos, Feylos, Emiros, Sokrat, Feysagors, Ziyyon, Miravos, Bidgoros, Sabnos ve Solon birer mersiye okurlar. İskender Şah'ın vasiyetlerini yerine getirerek tabutunu istediği yere götürüp gömerler.

İskender'in annesi Rûkiyâ, şahın oğlu İskenderus'u babasının yerine tahta oturtmak ister. Ancak İskenderus bir filozof olmuştur, dünyaya rağbet etmemekte, âhiret korkusu çekmektedir. Bir köşeye çekilip ibadet etmeyi tercih eder.

Bu destanın remizleri şöyledir: Âb-ı hayât *ilim*dir, domuz *hırs* ve *tamah*tır, yılan *alçak dünya*dır, kaplan *gazap*tır, ateş *şehvet*tir, cadı *iblîs-i laîn*dir.

Burada konu nihayete erer ve şair *İskendernâme*'nin hangi tarihte yazıldığını bildirdikten sonra "Hâtime-i Kitâb" kısmıyla mesneviye son verir.

AHMEDÎ'NİN *İSKENDERNÂME* ADLI ESERİ ÜZERİNE YAPILAN BAZI ÇALIŞMALAR

Ahmedî. *İskendernâme*, haz. Yaşar Akdoğan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap).

Ahmedî. *İskendernâme*, çev. Furkan Öztürk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Ahmedî. *İskendernâme,* Öyküleştiren: Mehmet Kanar, Say Yayınları, İstanbul 2011.

Ahmedî. *İskender-nâme (İnceleme-Tıpkıbasım)*, haz. Dr. İsmail Ünver, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

Ahmedî. *İskendernâme'den Seçmeler*, haz. Yaşar Akdoğan, 2. baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Akçay, Hasan. *Ahmedî'nin İskendernâmesi, Transkripsiyonlu Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1999.

Akdoğan, Yaşar. "Ahmedî", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 168-169.

Aslan, Nursan. *Ahmedî İskender-nâme (1-1102 beyit) (Dil incelemesi-metin-gramatikal dizin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

Atsız Nihal. *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınevi.

Atsız, Nihal. *Oruç Beğ Tarihi, Ahmedî, Şükrullah, Üç Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.

Avcı, İsmail. "Aristo'nun İskender'e Nasihatleri ve İskendername'lere Yansımaları", *Ahmedî Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, ed. Prof. Dr. Alim Yıldız, Sivas 2 Mayıs 2018, s. 175-196.

Bağcı, Serpil. *Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.

Banarlı, Nihad Sami. "Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân", *Türkiyat Mecmuası*, c. 6, Ocak 1939, s. 49-177.

Çalışkan, Zeynep. *Ahmedî İskender-nâme (2940-3926 beyit) (Dil incelemesi-metin-gramatikal dizin*), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2019.

Çetin, Yeşim. *The Alexander Romance Tradition: Ahmedi, his sources and the Reception of his Sources in the 15th-16th Century /İskendername Geleneği: Ahmedi, Kaynakları ve 15-16. yüzyıllarda İskendernâme Geleneği*, Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Demirbilek, Salih. "*Ahmedî'nin İskendernâme Adlı Eseri Üzerinde İnceleme (Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi-Cümle Bilgisi) Metnin Transkripsiyonu, Sözlük Çalışması*", Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2000.

Güler, Kamil Erdem. "*Thirst for wisdom, lust for conquest: Ahmedi's 14th century Ottoman Alexander Romance / Bilgelik Arzusu, fetih şehveti: Ahmedi'nin 14. yüzyıl Osmanlı İskendernâmesi*", Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Hazai György. "Ein Iskendernâme als politische Zweckshrift aus der Zeit von Süleymân dem Präctigen", *Archivum Ottomanicum*, 14, 15, 16, 18, (1995/96, 1997, 1998, 2000): 233-319; 221-308; 125-277, 251-305.

Kaçar, Burhan. "Gâzilik Ruhunun Ahmedî'nin İskendernâmesi'nde İzleri", *Kütahyalı Şairler Sempozyumu I*, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi, 4-5 Haziran 1998, s. 464-70.

Mimir, Damla. *Ahmedî'nin İskender-nâme'sinde XIV. Yüzyıl Sosyal Hayatı*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Petrosyan, I. E. "An illustrated Turkish Manuscripts of 'Iskender-nâme by Ahmedî", *Manuscripta Orientalia= International Journal for Oriental Manuscript Research* 1, no 1 (July 1995): 17-20.

Mum, Cafer. "Ahmedî'nin İskendernâme Mesnevisinde Bir Aşknâme 'Işkıyyât-ı İskender'", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, c. 6, sy. 13, Ocak 2018, s. 318-342.

Sawyer, Caroline Goodwin. "*Alexander, history, and piety: a study of Ahmedi's 14th-century Ottoman İskendername*", Doktora Tezi, Colombia Üniversitesi, 1997.

Sılay, Kemal. *Ahmedî, Tâce'd-dîn İbrâhîm bin Hızır, Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmān gazv-ı îşân bâ-küffâr=History of the Kings of the Ottoman Lineage and Their Holy Raids Against the İnfields*, Cambridge, Mass: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2004.

Sılay, Kemal. "Ahmedi'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi", *Türkoloji Dergisi*, c. 9, Ocak 1991, s. 153-162.

Süer, Ramazan. "İskendername'deki Mevlid Bölümü Üzerine Bir Değerlendirme", *Ahmedî Sempozyumu Bildirileri Kitabı,* ed. Prof. Dr. Alim Yıldız, Sivas 2 Mayıs 2018, s. 155-164.

Tekin, Doç. Dr. Başak Burcu. "The Mi'rāc Miniatures of Venice Ahmadi Iskandar-nāma: An Assesment According to Timurid Tradition (Venedik Ahmedi İskender-Namesi Mi'raç Minyatürleri: Timurlu Geleneğine Göre Bir Değerlendirme)", *Millî Folklor Dergisi*, sy. 104, 2014, s. 85-98.

Türkdoğan, Melike Gökcan. "Siyasetnâmeler ve Bir Siyasetnâme Örneği Olarak Ahmedî'nin İskendernâme'si", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 3, sy. 12, Summer 2010, s. 418-430.

Ünver, İsmail. "Ahmedî'nin İskender-nāmesindeki Mevlid Bölümü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, c. 25, sy. 1977, Ocak 1977, s. 355-411.

Ünver, İsmail. "İskender", *DİA*, c. 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000, s. 557-559.[1]

1 Ahmedî'nin İskendernâmesi üzerine yapılan çalışmalar için Hatice Aynur'un "Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları" kitabından, "Osmanlı Edebiyatı Bibliyografyası Veritabanı" online sitesinden faydalanılmıştır. Ayrıca Sivas'ta düzenlenen "Ahmedî Sempozyumu" bildirilerinden biri de "Ahmedî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar" konusundadır. Bu bildiride Ahmedî'nin diğer eserleri üzerine ve yabancı dilde yapılmış olan çalışmalar konusunda da detaylı bilgiler bulunmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Sefa Çakır, "Ahmedî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Ahmedî Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, 2 Mayıs 2018 Sivas, s. 265-272.

METNİN KURULMASINDA İZLENEN YÖNTEM VE BAZI DİL ÖZELLİKLERİYLE İLGİLİ NOTLAR

• *İskendernâme* metninin günümüz harflerine aktarımında transkripsiyon/çeviriyazı alfabesi kullanılmıştır.

• Metnin dipnotlarında tenkitli metin incelemesi için nüsha farkları gösterilirken ilk mısra farkları parantez içinde (a), ikinci mısra farkları parantez içinde (b)'den sonra gösterilmiştir. Metnin oluşturulmasında bir nüsha esas alınmadığından önce tercih edilen kelime, ibare, cümle ve başlığın hangi nüsha ya da nüshalarda olduğu yazılmış, daha sonra iki nokta (:) konarak nüsha farkı verilmiştir. İkinci nüsha farkı için ise noktalı virgül (;) kullanılmıştır. Aynı mısra içinde yeni bir nüsha farkı söz konusu olduğunda ise eğik çizgi (/) kullanılmıştır.

• Nüsha farkı olmayan, müstensih hatasıyla yanlış yazımın olduğu yerlerde bunun bir nüsha farkı olmadığına işaret etmek üzere parantez içinde (müs.) kısaltması kullanılmış, müstensih hatasıyla veznin bozulduğu yerlerde açıklama yapılmıştır.

• Metin karşılaştırılmasına esas olan dört nüsha içinde herhangi birinde beyit veya başlık eksik olduğunda veya yer değişiklikleri söz konusu olduğunda dipnot açıklaması bulunmaktadır.

• İncelemede nüshalar arasındaki bağlar incelenerek dört nüsha esas alınmakla birlikte hem hangi rivayetin neden tercih edildiğinin daha net görülmesi hem de nüshalar arasındaki aile bağlarının anlaşılabilmesi amacıyla pek çok yerde fazla sayıda yazma kullanılarak metin karşılaştırması yapılmıştır.

• Manzum metindeki âyet, hadis, mesel vb. Arapça iktibaslar, Latin harfleriyle ve eğik olarak dizilmiş, tercümeleri dipnotta verilmiştir.

• Eski Anadolu Türkçesi döneminde bazı Farsça kelimelerde Farsçadaki kullanımın Anadolu sahasına da etkisinin tesiriyle "d" yerine "ẕ" sesiyle imlânın tercih edildiği görülmektedir. Ancak bu özellik Fars edebiyatında da Türk edebiyatında da bir süre sonra etkisini yitirmiş, yerini "d" imlâsına bırakmıştır. *İskendernâme* yazmalarından sadece Paris, Turc 309 numaralı nüshada ağırlıklı olarak "ẕ" imlâsı kullanılmıştır. Diğer nüshalarda zaman zaman "ẕ" kullanımı olmakla birlikte çoğunlukla "d" ile kullanım tercih edilmiştir. Meselâ Üniversite, TY 921 numaralı nüshada bir iki istisna ha-

riç "d"li imlâ kullanılmıştır. İmlâda "ẕ" kullanımının hem tek bir nüshayla sınırlı kalması, hem daha sonra edebiyattaki etkisini kaybetmesi göz önüne alınarak metnin çeviri yazısında "d"li imlâ tercih edilmiştir. Ayrıca "ẕ"li imlânın kullanılmasının, bu kelimelerin Türk edebiyatında "d"li yazılışına aşina olan günümüz okuyucusu açısından da kelimelerin tanınmasında bir kafa karışıklığına yol açma ihtimali göz önünde bulundurulmuştur. Metinde kullanılan bāẕ (bād), ḫoẕ (ḫod), bāẕe (bāde), cāvīẕ (cāvīd), şāẕ (şād), bī-hūẕe (bī-hūde), nā-bedīẕ (nā-bedīd), pāẕişāh (pādişāh), Huẕā (Hudā), beẕ-güher (bed-güher), ümīẕ (ümīd), tünd-bāẕ (tünd-bād), bī-bünyāẕ (bī-bünyād) gibi kelimeler bu konuyla alâkalı örneklerdendir.

• Son çekim edatı olarak benzetme amacıyla kullanılan gibi edatının incelenen yazmaların birçoğunda "bigi" şeklinde yazılması tercih edildiğinden metinde "bigi" şekli tercih edilmiştir. Bigi, gibi edatının hecelerinin yer değiştirmesiyle aldığı bir şekil olup Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu çalışmada incelenen ve metin tenkidinde kullanılan XV. yüzyılda kaleme alınmış olan yazmalardan P (819), Ç (864), M (864), TDK (865) Ü^{2} (865-871), B (880), Ü^{4} (880), A^{2} (881), TTK^{1} (888), Ç^{2} (892), W (891), Bİ (860) nüshalarında bu edat "bigi" imlâsıyla yer almaktadır. Sadece Ü (847) ve P^{3} (899) nüshalarında "gibi" şekli kullanılmıştır. Metin tenkidinde kullanılan Ü nüshasında genelde "gibi" kulanılmakla birlikte zaman zaman az sayıda olsa da "bigi" kullanımı da mevcuttur. P ve Ç nüshalarında da genel olarak "bigi" şekli tercih edilmekle beraber zaman zaman "gibi" kullanımına da yer verilmiştir. Tarihsiz olan nüshalardan eski tarihli olması muhtemel olan Ş, P^{2}, Ü^{3} nüshalarında ve XVI. yüzyıl tarihli R^{1} (966), R^{2} (965), E (925) nüshalarında da "bigi" kullanımı görülmektedir. Nüshaların çoğunda "bigi" kullanımının yaygın olması sebebiyle metnin çeviri yazısında da "bigi" şekli esas alınmıştır.

• Kapalı é meselesi: Türkçede kapalı é sesi üzerine pek çok filolojik araştırma yapılmıştır. Bu metin hazırlanırken bu konuda yapılmış bazı araştırmalar incelenerek metinde kapalı é kullanılmasına karar verilmiştir. Metinde kullanılan "bil-bél, bini-béni, bisle-bésle, bizegidür-bézegidür, bizendi-bézendi, didi-dédi, direm-dérem, diye-déye, diyü-déyü, idiser-édiser, ire-ére, it-ét, itdi-étdi, itgil-étgil, ider-éder, il-él, ilçi-élçi, iy-éy, irte-érte, işik-éşik, ive-éve, idüp-édüp, idelüm-édelüm, gice-géce, girü-gérü, ni-né, nice-néce, nirede-nérede, nireye-néreye, nişe-néşe, sini-séni, sinüñ-sénüñ,

virdi-vérdi, virbidi-vérbidi, yidi-yédi, yime-yéme, yig-yég, yil-yél, yimeklige-yémeglige, yir-yér, yiter-yéter" kelimeleri bu örneklerden bazılarıdır.

• Şahıs zamirlerinin teklik 1. ve 2. şahıs çekimlerinde de kapalı é sesi kullanılmaktadır: bini-béni, sini-séni, sinüñ-sénüñ gibi.

"Nice, niçe, nişe, nitekim" kelimelerinin yanı sıra P nüshasında "ne" kelimesinin de zaman zaman esre ile harekelendiği görülmektedir. Metnin bütününde olmamakla birlikte kelimenin bu şekilde geçtiği birkaç yerde -dil araştırmacılarına faydalı olması amacıyla- kelime kapalı é ile gösterilmiştir.[1]

•-ıp, -ip, -uban, -üben gerundiumlarında yazmaların geneli yuvarlak şekle meyillidir. Ancak en eski tarihli yazma olan Paris nüshasında dar şekilli kullanım görülmektedir. Şâzelî nüshasında da bazen dar bazen yuvarlak şekillerle karşılaşmaktayız.

"-uban, -üben, -up, -üp, -p gerundiumundan çıkmıştır. Fakat bu türeyiş çok eskidir. Daha Eski Türkçenin başlarında -pan, -pen şekliyle bu gerundiumu görürüz. -p gerundiumuna bir ara -an, -en unsurunun eklenmesi ile ortaya çıktığı görülen bu gerundium eki sonradan -p gerundiumunun gelişme seyrine uygun olarak Batı Türkçesinde başına vokal almış ve p'si de iki vokal arasında b olduğu için -uban, üben şekline geçmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde sonradan bundan -ubanı, übeni ve -ubanın, -übenin şekilleri de çıkarak bu üç şekil yanyana kullanılmıştır. Bu eklerin ilk vokali -up, -üp'e uygun olarak tabiî hep yuvarlak olmuştur. Fakat Eski Anadolu Türkçesinde urıban, göriben gibi aykırı misallerle de karşılaşırız. Burada bir imlâ yanlışı yoksa herhâlde başka bir şeklin, meselâ -ıcak, -icek'in tesiri olmuştur. Yoksa bu eklerin yuvarlak vokalli oldukları ve Osmanlıcaya böyle geçtikleri muhakkaktır."[2]

---

1 Kapalı é konusu ve Ahmedî'nin dili ile ilgili yol gösterici olan kaynaklar: Timur Kocaoğlu, "Tarihî Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é / i Meselesi", *Türk Kültürü*, sy. 483-484, Temmuz-Ağustos 2003, s. 266-281; Orhan Yavuz, "Türkçe'de Kapalı E", *S.Ü. Ede. Fak. Edebiyat Dergisi*, sy. 6, 1991, s. 271-306. Ahmedî'nin eserlerindeki dil konusu üzerine ise şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Mehmet Akalın, "Ahmedî'nin Dili (Birkaç Söz)", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, c. 37, sy. 1989, Ocak 1989, s. 9-153; Zeynep Korkmaz, "Eski Anadolu Türkçesindeki Çalışmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", *Türkoloji Dergisi*, c. 7, sy. 1, s. 13-22; Salih Demirbilek, *Ahmedî'nin İskendernâme Adlı Eseri Üzerinde İnceleme*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2000.

2 Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayın Tanıtım, İstanbul 1993, s. 326.

Gerundiumlar konusunda yazmalar incelendiğinde -ubanuñ, -übenüñ-gerundiumunda metin tenkidi yapılan dört nüshada da -ıbanuñ, -ibenüñ-şeklinin istisnasız olarak hep dar kullanıldığı görülmektedir. Yine -uban, -üben gerundiumunda da Paris, Şâzelî Tekkesi ve Üniversite nüshalarında -ıban, -iben kullanımı tercih edilmiştir. Sadece Çelebi Abdullah nüshasında ağırlıklı olarak yuvarlak ünlülü -uban, -üben şekli göze çarpmaktadır. Sadece Paris nüshasında dar ünlülü olarak yazılan up, -üp gerundiumu konusunda ise Üniversite ve Çelebi Abdullah nüshaları istisnasız yuvarlak ünlülü, Şâzelî Tekkesi nüshası ağırlıklı olarak yuvarlak, zaman zaman dar ünlü taraftarıdır. Metin kurulurken nüshaların genelindeki ağırlıklı kullanım göz önüne alınarak -ıban, -iben ve -ıbanuñ, -ibenüñ gerundiumlarının dar, -up, üp gerundiumunun ise yuvarlak şekli tercih edilmiştir.

• "Uş" gösterme edatına "bu" zamirinin eklenmesiyle oluşan işbu işaret sıfatı yazmalarda ağırlıklı olarak düz şekliyle kullanıldığından metinde de "işbu" kullanımı tercih edilmiştir. Sadece P nüshasında ağırlıklı olarak "uşbu" şekli, zaman zaman da "işbu" şekli görülmektedir.

• Bildirme ekinin 1. şahsının nüshalardaki kullanımı farklılık göstermektedir: P, TDK, Ç², K², MK² nüshalarında Eski Anadolu Türkçesinin erken dönemlerine ait olan -venüñ; Ü³, TTK¹, MK¹, P², Lİ, MK³ nüshalarında -venin; DTC, A² nüshalarında -vünin; B nüshasında -vünen; Ş, Ü², Ü⁴ nüshalarında -ven; Ü, M, W, K, L, P³, P⁴, A¹, R¹ Ü⁵ nüshalarında benem şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak metnin XXXIII. "Der-Ḥaṣbiḥāl-i Ḫīşten ve İftiḫār Be-Faẓl" bölümündeki 473 numaralı "Öginüp démez fülāne'ddīnvenüñ/Yāḫod ehl-i 'izzet ü temkīnvenüñ" beytinin dipnotunda detaylı açıklama yapılmıştır.

• Bildirme ekinin 3. şahsında hem -dur hem de -durur şekli kullanılmaktadır. "Ol-durur, yég-durur, yoḫ-durur, merhem-durur, ceddüm-durur, sırça-durur, gülşen-durur, rūşen-durur, çoḫ-durur, sihr-durur, āteş-durur, nazar-durur, oddur, 'ışkdur, oldur, vardur, nazardur, perīşāndur" vb. bu ikili kullanımlardan bazılarıdır.

• Eski Anadolu Türkçesinde bazı hece ve kelime sonlarındaki -ḳ'ların ḫ olduğu görülmektedir. Metinde ḳ/ḫ değişikliği hususunda büyük çoğunlukla ḫ'li şekiller tercih edilmiştir. Çünkü metin karşılaştırmasında kullandığımız en eski tarihli nüshalardan P, Ş, Ç nüshalarında ḫ'li imlâ özellikleri görülmektedir. Sadece Üniversite nüshası ḳ taraftarıdır. Ahmedî'nin ilk

eserlerini Anadolu'da Germiyan sahasında verdiğini göz önünde bulundurduğumuzda da ḫ şeklininin tercih edilmesi daha makul görülmektedir. Metinde geçen "çoḫ, yoḫdur, topraḫ, ḳoḫu, yaḫar, yıḫuḫ , artuḫ, varlıḫ, oḫı, baḫ, ḳırḫ, ḳorḫu, ḳulaḫ, arḫ, saḫlar, aḫ, varlıḫ, çıḫdı, oḫ, çıḫar, ayruḫ, olmaḫ, ayaḫ, yaḫdı, yıḫuban, yoḫsul" vb. kelimeler bu konudaki örneklerden bazılarıdır. Nüshaların bütününde ḳ şekliyle yer alan örneklerde ise kelimenin bu şekli metinde korunmuştur.

• Eski Anadolu Türkçesi'nde t-d meselesi açık değildir. Bu iki konsonantın kullanımı müstensihe göre değişebilmektedir.

Faruk Kadri Timurtaş'a göre "Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde şu kelimeler hemen daima t ile geçmektedir: tamu, tapu, türk. Daima d ile yazılanlar ise şunlardır: degül, di-, deñlü, dön-, düş, delü, degme, direk, derin, dirşür-. Bunların dışındaki kelimeler iki şekilde de yazılmaktadır. Bunları hangi şekilleri daha çok lullanılıyorsa ona göre iki grupta toplayabiliriz.

d ile olanlar: dad, dak-, dek "kadar", dek "tekin", der "ter", deri, derzi, dilkü, ditre-, dut-, düken-, dürlü, delim, degşür-, dep-, deprem, dir-, dirlik, dirmek, dit-, divşir-, döy-, düğün, dükeli, dün, dür, düriş-, düz-, düzgün, düzet-

t ile olanlar tağ, tağıl-, tal, tam-"damlamak", tamak, tamar, tañ, tañla-, tanış-"danışmak", tanuk, tar, tart, tasa, taş "dış", tavar, tayan-, tek "gibi", toğ-, toğran-, toğru, tokun-, tokuz, tol-, tolan-, tolu, ton "elbise", toñuz, toy-, tur, turu, tutrak."[1]

İskendernâme'nin tenkitli metin karşılaştırmasında kullanılan nüshalarına baktığımızda da durumun bu anlatılan şekle uyduğunu görmekteyiz. Nüshalarda taşra kelimesi çoğunlukla "taşra", nâdiren "daşra", damar kelimesi geçtiği iki yerde de "damar", doğru kelimesi daima "toġru" ya da "toġrı", dolu kelimesi her zaman "ṭolu", don kelimesi "ṭon", dokuz kelimesi "ṭoḳuz", domuz kelimesi "ṭoñuz", tilki kelimesi "dilkü", dudak kelimesi ağırlıklı olarak "ṭuṭaġ", dağ kelimesi daima "ṭaġ", dal kelimesi her zaman "ṭal", dağlamak fiili "ṭaġlamaḳ", dalmak fiili "ṭalmak", "dalamak" fiili "ṭalamaḫ", doldurmak fiili "ṭoldurmaḳ", dağılmak fiili "ṭaġılmak" şeklinde geçmektedir. Sadece dur- fiilinin ağırlıklı olarak "tur-" zaman zaman "dur-", dut- fiilinin nüshaların çoğunda "dut-", tek bir nüshada "ṭut-"

1 Faruk K. Timurtaş, "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri", *Türkiyat Mecmuası*, c. 18, Ocak 1976, s. 331-368.

şeklinde yazıldığı görülmektedir. Bu kelimelerin imlâsında ağırlıklı olan genel kullanım göz önüne alınarak bunun Timurtaş tarafından tespit edilen gramer kaidelerine uygunluğu da belirlendiğinden bir kelimenin genel kullanımı göz önüne alınarak metnin bütününde istikrarlı bir imlâya uyulmuştur.

• -lık, -lik eki metinde kimi örneklerde artlık-önlük uyumuna girmemektedir. [1] *İskendernâme*'de bu konuyla alâkalı tespit edilen bazı örnekler şunlardır: āsīlıġ, menlıġ, peyġamberlıġ, kej-revlıġ, pādişehlıġı, ḫūnīlıġ, vāciblıḳ, üftādelıḫ, rāst-revlıḫ, dānelıḫ.

• Eski Türkçedeki "ḳanı" ve "ḳanḳı" soru sıfatları Eski Anadolu Türkçesinde varlığını devam ettirdiği için *İskendernâme*'de de bol miktarda mevcuttur. Bugün "hani" ve "hangi" şeklinde kullandığımız bu kelimeler, *İskendernâme*'nin Anadolu ve İstanbul sahasında yazılan yazmalarında "kanı" ve "kankı", Şîraz'da yazılan nüshalarında ise "ḫanı" ve "ḫanısın" şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

• Bugün "m" li olarak kullanılan domuz, komşu kelimeleri "toñuz" ve "ḳoñşı" şeklinde geçmektedir.

• Metinde "niçün" (néçün) soru edatı yanı sıra nasıl anlamına gelen "nite" ve "nişe" (néte ve néşe) soru edatları da kullanılmaktadır.

• Eski Anadolu Türkçesinde -dın, -din şeklinde aslî şekliyle kullanılan ayrılma (ablatif) eki, eserde hem -dın, -din, hem de -dan, -den şeklinde kullanılmaktadır. Dönemin söyleyişini aksettirmek amacıyla metnin günümüz harflerine aktarılmasında her iki şekil de korunmuştur. Aynı durum iktidârî fiilin menfisinde de geçerlidir. Bunun için hem -ı, -i hem de -a, -e gerundiumu kullanılmaktadır. Meselâ nüshalarda ağırlıklı olarak "olımaz" şekliyle kullanılan fiil, dört nüshada da "olamaz" imlâsıyla yazıldığında bu şekil metnin çeviri yazısında da korunmuş; ancak bu yerlerde küçük dipnot açıklamaları yapılmıştır.

• "Dahi" kuvvetlendirme edatı metnin genelinde "daḫı" şeklinde kullanılmaktadır. Ancak en eski tarihli yazma olan Paris, Turc 309 numaralı yazmanın bir yerinde kelimenin daha eski şekli olan "ṭaġı" da kullanılmıştır.

---

1 Bu ekin uyumsuzluğu ile ilgili *Vusûlî Dîvânı*'nın açıklamalar kısmında örnekler üzerinden detaylı açıklamalar bulunmaktadır. Bkz. Vusûlî, *Vusûlî Dîvân (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, haz. Hakan Taş, TDK Yayınları, İstanbul 2016, s. 217-219.

• Yazmalarda eski harflerle kelimeye bitişik olarak yazılan ile, ise, içün gibi edat ve bağlaçlar metnin çeviri yazısında kelime ile edat veya bağlaç arasına tire koymak suretiyle gösterilmiştir. Derd-ile, gevher-ile, söz-ile, devlet-ile, reng-ile, sıdk-ıla, anun-ıla, lutf-ıla, taş-ıla, hasm-ıla, nutk-ıla, gerek-ise, isder-iseñ, diler-iseñ, gelür-ise, gördiler-ise, söylenür-ise, olur-ısa, alur-ısa, az-ısa, oldı-y-ısa, kendü-y-içün, dünye-y-içün, genc-içün, mülk-i-çün bu konuda metin içinden bazı örneklerdir.

• Farsça bârgâh ve kârgâh kelimeleri yazmalarda ilk hecenin bir buçuk hece olduğuna işaret etmek üzere bârıgâh ve kârıgâh şeklinde okunacak şekilde r harfinin altına esre konularak harekelense de metinde kelimelerin dilde yaygın olan bârgâh ve kârgâh şekilleri kullanılmıştır. Çünkü nüshalarda bunların cezimli şekillerine hatta Ü nüshasında r harfinin üzerinde cezim, altında esreli bir şekline dahi (38a varakta) rastlanmaktadır. Bu da kelimenin aslının cezimli olduğuna ama vezin özelliğinden dolayı esre kullanıldığına işaret etmektedir.

• *İskendernâme* yazmalarının büyük çoğunluğu harekeli, az sayıda kısmı harekesizdir. Harekeli olan nüshalarda harekeye bağlı yanlışlar da bulunmaktadır. Metnin dipnotlarında bu tür yazım yanlışlarına dair rivayet farkları müstensih hatası olarak gösterilmiştir.

• *İskendernâme* metni içinde geçen özel isimleri eklerinden ayırmak için birkaç yer hâriç kesme işareti kullanılmamıştır.

• Metnin Farsça cümle yapısına uygun olarak kaleme alınmış olan başlıkları Farsça telaffuza göre yazılmış (şiʿr-goften, helâk-şoden vb.), şiir kısımlarında ise klasik edebiyat geleneğindeki yerleşik kelime imlâsına uygun hareket edilmiştir.

• Arapça-Farsça ekler, tamlamalar birleşik sözlerin yazımında İsmail Ünver'in "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" makalesinde belirttiği esaslara elden geldiğince uyulmaya çalışılmıştır. Ancak "nâme" kelimesi Ünver'in teklif ettiği gibi tire kullanarak değil bitişik olarak yazılmıştır. İskendernāme, Nasîhatnāme, Pendnāme, Yūsufnāme, Sevgendnāme, ʿIşḳnāme, Ġazāvetnāme, hümāyūnnāme, ḳaḥbenāme kelimeleri metindeki bu konuyla alâkalı örneklerdir.

• Diğer kelimelerde transkripsiyon kurallarına uyulmakla birlikte metinde çok sayıda geçen "Ẕülḳarneyn" kelimesinde, günümüzdeki kullanım göz önüne alınarak ve okuyucuya kolaylık olması amacıyla kesme işareti ve tire kullanılmamıştır.

TENKİTLİ METİN

İSKENDERNÂME

AHMEDÎ

İSKENDERNĀME

Fā ʻi lā tün / fā ʻi lā tün / fā ʻi lün

1. Ẕikr-i Bismi'llāḥi'r-raḥmāni'r-raḥīm [P-1b, Ş-28b, Ü-1b, Ç-1b]
Ḳamu nesne bézegidür éy Ḥakīm[1]

2. Her kimüñ kim yoldaşı tevfīḳ ola
Her ne söz kim söyleye taḥḳīḳ ola

3. Çünki tevfīḳ oldı bize hem-ṭarīḳ
Dürr-i maʻnīye ḳulaḳ dut éy refīḳ

4. ʻAndelībem naġmeler sāz édeyim
Ṭūṭīyem şekker söz āġāz édeyim

5. Söz déyeyim söz nécesi şöyle naġz
Kim revān andan muʻaṭṭar ḳıla maġz[2*]

6. Yazayım bir naḳş kim naḳḳāş-ı Çīn
Görse anı ḳıla yüz biñ āferīn[3]

7. Bir gülistān düzedeyim şevḳ-ile
Kim anı Rıḍvān temāşāgeh ḳıla[4]

8. Rūḥ-ı Ḳudsem şöyle üreyim nefes
Kim aña ʻĪsī ola cāndan heves[5]

9. Sözde şöyle naẓm édem dürr-i semīn
Ki_anı gerden-bend édeler *ḥūr-ı ʻīn*[6**]

---

1 (a) Ẕikr-i Bismi'llāḥi'r-raḥmāni'r-raḥīm Ş, Ü, Ç : Bismi'llāḥi'r-raḥmāni'r-rahīm P (müs.)
2 (a) nécesi P : ne resme Ş, Ü, Ç
3 (a) Yazayım Ş, Ü, Ç : Yazayın P
4 (a) düzedeyim Ş, Ç, W, P², M : düzedeyin Ü ; yazayayum P, B ; bézeyeyim Ç², Ü², P³, TİEM, MSU ; bezeyelim Ü³
5 (b) aña Ş, Ü, Ç : oña P (Ürmek, *Tarama Sözlüğü*'nde üfürmek, üflemek anlamındadır.)
6 (b) ḥūr-ı ʻīn Ş : ḥūr u ʻīn Ü

---

* Bu beyit P nüshasında alttaki beyitle yer değiştirmiştir. Dolayısıyla 6. beyit olarak yer almaktadır. Ş, Ü, Ç nüshalarında 5. beyit olarak yazılmıştır. Sözün gelişine yani siyâkı-sibâkına göre baktığımızda bu beytin önce gelmesi gerekmektedir.

** P ve Ç nüshalarında "hūrun ʻīn" tamlamasında hareke yoktur. Bu tamlama, Kur'ân-ı Kerîm'de Vâkıʻa sûresi 22. âyette geçmektedir. "İri gözlü hûriler" manasındaki bu Arapça sözün aslı Kur'ân'da "hûrun în" şeklinde geçmektedir.

10. Cāẕūluḫda her nefes ki_efsūn ḳılam
Siḥri ben Bābillüden efzūn ḳılam[1]

11. Çengümi bir perdede sāz eyleyem
Kim aña Dāvūdı dem-sāz eyleyem

12. Sözde édem bir yed-i beyżā ʻayān
Kim vére Mūsī ʻaṣāsından nişān[2]

13. Derdmendem yanaram néce ki ʻūd
Nola şöyle nāle eylersem ki ʻūd[3]

14. Derdmendüñ nālesi dil-keş olur
Oda yanmayan demi nā-ḫoş olur

15. ʻŪd yanduġı-y-çün oldı ḫoş-nefes [P-2a, Ş-29a, Ü-1b, Ç-2a]
Şöyle ki_ éder cān u dil aña heves[4]

16. Yanduġı-y-çün nāy oldı ḫoş-nevā
Ṣanma anuñ nālesin bād-ı hevā[5]

17. Cān içinden oldı sözüm nola bes
Şöyle kim micmerdür olsam ḫoş-nefes[6]

18. Sūzdur sözümi maʻmūr eyleyen
Nārdur şemʻi yaḫup nūr eyleyen

19. Anuñ-içün ḫoş nefes-durur adum
Ki_oldı micmer bigi içümden odum[7]

I. Münāzara-i Şemʻ ü Pervāne

20. Şemʻe bir géce dédi pervāne ben
ʻĀşık u maʻşūḳ-ıla vaṣlatda sen[8]

---

1 (b) Siḥri ben Ş, Ü, Ç : Siḥrini P
2 Bu beyit P nüshasında yoktur.
3 (a) néce P, Ş, Ç : néte Ü
4 (a) ʻŪd yanduġıyçün Ş, Ü, Ç, B, W, Ü² : Yanduġıyçün ʻūd P
5 (a) Yanduġıyçün nāy oldı Ş, Ü, Ç : Nāy yanduġıyçün oldı P (b) nālesin P, Ü : nālesini Ş
6 (b) kim micmerdür olsam Ü, Ü², TDK, Ç², P³, K : kim micmer olursam P, Ç ; ki micmerdür olsam Ş, Ü³ ; kim micmerdür oldum Ü⁵ ; kim micmerde olsam W ; kim micmerde olam B ; ki micmerdür olam P²
7 (a) nefes-durur P, Ç : nefes oldı Ş, Ü
8 (b) maʻşūḳ-ıla vaṣlatda Ş, Ü, P², Ü², Ü³ : yār-ıla ḫoş vaṣlatda P, Ç, TDK (Hareke kullanılan bütün nüshalarda "vuslat" kelimesi "vaslat" okunacak şekilde üstün ile harekelenmiştir.)

21. Yār-ıla_olmış sénüñ işüñ şöyle nūr
Ben yanarken andan uş peyveste dūr

22. Şem‘ dér ‘āşıḳ benem kim her géce
Ṣubḥ olınca yanaram ucdan uca[1]

23. Séni bir şu‘le ḳaçurur şöyle ḫām
Dururam uş ben yaḫılınca temām[2]

24. Ben beḳā vérüp fenāyı almışam
Riştesin cānumuñ oda ṣalmışam

25. Aña érdüm vérdügüm-çün ben béni
Sen séni dérsin bulamazsın anı

II. Münāzara-i Şem‘ ü Micmer

26. Şem‘ daḫı micmere dédi ki ben
Yanaram ‘ışḳ odına şöyle ki sen

27. Gözi yaşlu içi başlu olmışam [P-2b, Ş-29a, Ü-1b, Ç-2a]
Her géce_od içinde ṭaña ḳalmışam[3]

28. Bende-y-iken āyet-i Nūr u Duḫān
Néşe saña meyl éder peyveste cān[4]

29. Ben daḫı oda yanaram néşe bes
Yoḫ-durur bende bu sendeki nefes

30. Ne ḳoḫu érişdi cānāndan saña
Kim göñüller meyl éder cāndan saña

31. İkimüz bir odda ne-durur sebeb
Ki_ol ḳoḫu baña vérilmez éy ‘aceb[5]

32. Dédi micmer ṭaşradın yaḫan séni
İçerüden yaḫar uş görgil beni

33. Séni ṭaşra yañadın yaḫar bu nār
Hem senüñ elüñde bir ser-rişte var

---

1 (b) ucdan uca Ş, Ü, Ç : érte géce P
2 (b) Dururam uş ben Ş, Ü, Ç, TDK, P², P³, Ü², W : Durmuşam ben uş P
3 (a) içi P, Ş, Ç : baġrı Ç
4 (a) Nūr u Duḫān Ü, M : Nūr-ı Duḫān P, Ş, Ç
5 (a) ne-durur P : nedür pes Ş, Ü ; nedür bes Ç

34. Sūzen-i ʻĪsī bigi saña ḥicāb
Oldı ol ser-rişte bu-durur ṣavāb

35. Baña benden ḳalmaduġı-y-çün eṯer
Böyle oldum ḫoş-nefes éy pür-hüner

36. Varlıġuñdan néce kim bir rişte var
Ṣanma kim séni ḳabūl eyleye nār[1]

37. Tā ki senden sen fenā olmayasın
Şemʻ bigi_andan beḳā bulmayasın

38. Varlıġuñı yaḫ ki ḫoş-dem olasın
Kendüñi yitür ki yārı bulasın

39. Derdmend ol kim séni ṣora ḥabīb
Derdi olana ʻilāc eyler ṭabīb[2]

40. Yanmayınca ʻūd ḫoş-dem olımaz [P-3a, Ş-29b, Ü-1b, Ç-2b]
Ol ki yoḫdur zaḫmı merhem bulımaz

41. Pāk éden cān gevherini derd olur
Kişi ki_anuñ derdi yoḫ nā-merd olur[3]

42. Derdmend ol rāḥat-ı cān bulasın
Cānlaruñ derdine dermān bulasın[4]

43. Derddür cān naḳdine olan meḥek
Ḳalbi anuñ-ıla pāk étmek gerek[5]

44. Derd éder göñlüñi tevḥīde ḫāṣ
Od éder altunı ṭopraḫdan ḫalās

45. Şöyle kim dūlāb dök derd-ile yaş
Kim yaşuñdan yaşarup ḳuru_ola yaş[6]

46. Çarḫ bigi ḫūb u ser-sebz olasın
Fetḥ-i bāb-ı raḥmete yol bulasın[7]

---

1 (b) nār P : yār Ş, Ü, Ç
2 (a) séni ṣora P, Ü : ṣora séni Ş, Ç
3 (a) olur Ü, Ç, B, W, TDK, P³ : alur P, Ş (b) anuñ derdi P, Ü : anda derd Ş, Ç
4 (b) bulasın P, Ü, Ç : olasın Ş
5 (b) Ḳalbi anuñ-ıla pāk étmek Ş, Ü, Ç : Ḳalb anuñ-ıla pāk olmak P
6 (b) ḳuru_ola P, Ü, Ç : ḳurula Ş
7 (a) ḫūb u P, Ü, Ç : ḫūb Ş

47. Durduġuñ yér cennet ü eşcār ola
Rāst *tecrī taḥtihe'l-enhār*[*] ola[1]

48. Her ne ṭā'atdan ki var yég oldı derd
Biñ du'āyı germ éder bir āh-ı serd[2]

49. Āh yıḫuḫla sınuḫlardan gelür
Ḥaḳ yıḫuḫ sınuḫ gönüllerde olur[3]

50. Göñlini vīrān dutan ma'mūr olur
Ḥaḳ tecellīsi-y-ile pür-nūr olur[4]

51. **Aḥmedī** olduġı-y-çün sūznāk
Oldı her ġışdan sözi zer bigi pāk

52. Lā-cerem kim oldı bir deryā-yı dür
Kim cihānı gevher-ile ḳıldı pür[5]

53. Çünki ḳalbini giderüp oldı pāk [P-3b, Ş-37a, Ü-2a, Ç-3a][**]
Naḳdine_anuñ kimse ṭa'nından ne bāk

54. Olduġı-y-çün derdmend eyle ki ney
Sözleri_éder ölü göñülleri ḥay

55. Her ki İbrāhīm bigi_anda derd ola
Nār-ı Nemrūd aña bāġ-ı verd ola[6]

56. Derdi vérdi kim dédi aña Kerīm
İnne İbrāhīme evvāhun ḥalīm[***]

---

1 (a) cennet ü eşcār P, Ü: cennet-i eşcār Ş, Ç
2 (b) éder P, Ş, Ü : éden Ç
3 (a) yıḫuḫla P, Ç : yıḫuḫlardan Ş ; yıḳuḳla Ü (b) gönüllerde olur Ş, Ü, Ç: gönüllerden gelür P
4 (a) vīrān Ş, Ü, Ç : sınuḫ P
5 (a) oldı bir P, Ş : pür Ü ; oldılar Ç
6 (a) Her P, Ş, Ç : Kimde Ü (b) bāġ-ı verd P, Ş, Ç : bāġ u verd Ü (Bu beyit Ü nüshasında 17. beyit olarak yer almaktadır.)

---

* Kur'ân-ı Kerîm'de تجرى من تحتها الانهار (*tecrī min taḥtiha'l-enhāri*) şeklinde yer alan, "altından ırmaklar akan" manasındaki bu ibare pek çok sûrede geçmektedir. (Bkz. Bakara, 2/25, Âl-i İmrân, 3/15, Nisâ, 4/122, Maide, 5/85, Muhammed, 47/12, Fetih, 48/17, Beyyine 98/8 vb.)

** Aslında Ş nüshasında bu beytin 30a'da gelmesi gerekmektedir. Ancak sayfaların diziliminde bir karışıklık olduğu için bu beyitler 36b'den sonra gelmektedir. Ayrıca 36b'den sonra gelen varakta kurşun kalemle 37. varak olduğu yazılıdır; ancak sayfanın üstünde Arap rakamlarıyla ٢٩ yazılmıştır. Yazmanın sayfaları yapıştırılırken veya formaları dikilirken bir hata yapılmış olmalıdır.

*** Hûd sûresi 11/75. âyette geçen bu ibarenin aslı "*İnne İbrāhīme le-ḥalīmun evvāhun mübīn*" şeklindedir. Burada vezin gereği iki kelime yer değiştirmiştir. Beyitteki bu kısım "İbrâhim cidden çok içli, yumuşak huyluydu." manasına gelmektedir.

57. Derde Eyyūb olduġı-y-çün hem-nişīn
Adı *ni'me'l-'abd* oldı_anuñ yaḳīn*

58. Kendüyi_öger déyü 'ayb étme baña
Söz ögerem béni ögmezem saña

59. Söz-durur söz ādemīnüñ rütbeti
Söz-durur iki cihānuñ zīneti[1]

60. Ḳamu nesne fer' sözdür bī-şek aṣl
Cinsden sözdür ki oldı nev'e faṣl[2]

61. Dünye işi söz-ile dutdı niẓām
'Uḳbi işi söz-ile oldı temām

62. Yére gökden ḫˇān-ı raḥmet geldi söz
Ḫalḳa Ḥaḳdan kān-ı ni'met geldi söz[3]

63. Ger bedāyi' söz-ile olur 'ayān
Ger ma'ānī söz-ile bulur beyān

64. Yücelür söz-ile ulular adı
Dirilür söz-ile ölüler adı

III. Makāle-i Ūlā Der-Tevhīd-i Bārī Te'ālā Celle Celālühū[4]

65. Fikr éder misin ki var bir pāk-ẕāt
Ki_andan aldı varlıġını kāyināt

66. Bu cüvān-ser pīr ü bu çarḫ-ı kebūd
Kendüzinden bulmadı lā-şek vücūd

67. Kendü ẕātından degül rūşen bu şem' [P-4a, Ş-37a, Ü-2a, Ç-3b]
Kendü kendüden dirilmedi bu cem'

1 Ç nüshasında bu beyitten önce "Der-Faẓīlet-i Kelām" şeklinde diğer nüshalarda olmayan bir başlık bulunmaktadır.

2 (a) sözdür bī-şek P, Ş, Ü : ü sözdür lā-şek Ç (b) sözdür ki oldı nev'e P : sözdür kim oldı nev'e Ü ; oldur ki éder nev'i Ş ; oldur ki oldı nev'e Ç

3 (a) gökden P, Ü, Ç : Ḥaḳdan Ş (b) geldi P, Ç : oldı Ş, Ü ("ḫˇān-ı ni'met" tamlaması P ve Ş nüshalarında "hūn-ı" okunacak şekilde harekelenmiştir.)

4 III. Makāle-i Ūlā Der Tevhīd-i Bārī Te'ālā Celle Celālühū Ş, Ü : Der-Tevhīd Ç (P nüshasında bu kısmın başlığı yoktur. Diğer nüshalarda başlık olduğu için içlerinde en eski tarihli olan Ü nüshasının başlığı tercih edilmiştir.)

* "Ne güzel bir kuldu." anlamına gelen bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de Sad sûresi 30 ve 44. âyetlerde geçmektedir. Ancak Eyüp peygamberden bahsedilen 44. âyettedir.

68. İşbu Hindī vü bu Rūmī nev-cüvān
Biribirin bī-sebeb ḳomaz ʻayān[1]

69. Hergün işbu şeb-rev-i ṣāḥib-cemāl
Kendüzinden mi bulur naḳṣ u kemāl[2]

70. Kendü mi bézendi saḳf-ı lāciverd
Kendü mi döşendi ferş-i sāl-ḫurd[3]

71. Naḳş ola mı kim anuñ naḳḳāşı yoḫ
Ferş ola mı kim anuñ ferrāşı yoḫ[4]

72. Kendüden mi oldı ẓāhir ḳıl naẓar
Bu ḳamu elvān u eşkāl ü ṣuver

73. Bir naẓar ét gör néredendür bu kevn
Fikr ét kimden belürdi bunca levn[5]

74. Kimden almışdur bu ḳandīli bu deyr
Néredendür bu sükūn u bunca seyr[6]

75. Ḳandan olmışdur bu ḫayme zer-nigār
Kimden olmışdur bu ferş aṭlas-şiʻār[7]

76. Kim düzetdi ʻālemüñ tertībini
Kim yaratdı Ādemüñ terkībini

77. Kimdür ol ki_eyler bahārı sīm-bār
Kimdür ol ki_eyler ḫazānı zer-nisār[8]

78. Kimden oldı hem-dem-i ʻĪsī ṣabā
Sebze-i Ḫıżra kim étdi hem ḳabā

79. Nergisüñ gözini keḥlā kim ḳılur
Yāsemīn yüzini raʻnā kim ḳılur

---

1 (b) Biribirin P, Ş , Ü : Birbirinden Ç ; Birbirin Ü / ḳomaz P, Ş, Ü : olmaz Ç
2 (a) şeb-rev-i Ş, Ü, Ç : şeb-rev ü P
3 (b) ferş-i sāl-ḫurd P, Ü : ferş-i sāl-i ḫurd Ş ; ferş ü sāl-ḫurd Ç
4 (a) kim P, Ü : ki Ş, Ç
5 (a) ét P, Ş, Ç : ḳıl Ü
6 (a) almışdur bu ḳandīli bu deyr Ş, Ü : olmışdur bu ḳandīl ü bu deyr P, Ç
7 (b) Kimden olmışdur bu Ş, Ü, Ç, B, P², P³ : Néreden düzer bu P ; Kimden olur işbu TDK, W
8 (b) eyler P, Ü: éder Ş, Ç

80. Kim düzetmişdür güli rūşen çerāġ [P-4b, Ş-37b, Ü-2a, Ç-4a]
Lālenüñ yüregine kim urdı dāġ

81. Kim bitürür āb u gilden ney-şeker
Kim getürür ḫārdan ḫurmā-yı ter[1]

82. Ṣaḫradan kimdür düzeden la'l-i nāb
Ḳaṭreyi kimdür éden dürr-i ḫoş-āb[2]

83. Gécenüñ zülfin muṭarrā kim ḳılur
Gündüzüñ yüzini ġarrā kim ḳılur

84. Ḫālıḳ-ı Kevneyn ki anuñ 'izzeti
Yér ü gök ṭolu-dur anuñ ḳudreti[3]

85. Evvel oldur evvel-i bī-ibtidā
Āḫir oldur āḫir-i bī-intihā[4]

86. Ẕātına yoḫdur ḥicāb illā ẓuhūr
Ġaybetine yoḫ sebeb illā ḥużūr

87. Ḫalḳ anuñ u emr anuñ 'izzet anuñ
Mülk anuñ u fażl anuñ ḳudret anuñ

88. Ten yaradur ṣūret éder cān vérür
'Aḳl in'ām eyler ü īmān vérür[5]

89. Yér ü gögi ḳāyim éden Ḫālıḳ ol
İns ü cinne rızḳ véren Rāzıḳ ol[6]

90. Raḥmeti bī-ḥadd ü fażlı bī-kerān
Ni'meti bī-'add ü luṭfı cāvidān[7] [Ş-30a]

91. Āşikāredür anuñ 'ilmine ġayb
Örtülüdür 'afvı-y-ıla dürlü 'ayb

---

1 (b) ḫārdan P, Ş, Ç : ḫāreden Ü
2 (a) Ṣaḫradan Ş, Ü, Ç : Ṣaḫrayı P (b) éden Ş, Ü, Ç : düzen (Düzetmek, tanzim etmek anlamındadır.)
3 (b) ṭoludur anuñ Ü : ṭolu-durur P, Ç ; ṭolu-durur anuñ Ş (müs.) (Ş ve M nüshalarında bu beyitten önce "Der-Taḫalluṣ-ı Tevḥīd Be-Nām-ı Bārī 'Azze İsmuhū" şeklinde bir başlık bulunmaktadır.)
4 (a) evvel-i Ş, Ü : evveli P, Ç (b) āḫir-i Ş, Ü : āḫiri P, Ç
5 (b) 'Aḳl Ü : Aḳlı Ş ; 'Aḳla Ç ; 'Aḳl u P (müs.)
6 (a) Yér ü P, Ş, Ç : Yéri Ü
7 (b) luṭfı Ş, Ü, Ç : mülki P

92. Ḳanı faẓl édüp ḳılur müşk-i Ḫıṭā
Kirmden aṭlas düzedür zī ʻatā[1]

93. Nūş-dārū éder arudan ʻayān [P-5a, Ş-30a, Ü-2a, Ç-4a]
Ṣaḫradan āb-ı zülāl eyler revān

94. Āb u gilde şöyle ṣanʻatlar ḳılur
Kim aña cān u göñül ḥayrān ḳalur[2]

95. Bu ne mülketdür ḳamu ʻizz ü celāl
Bu ne ḥażretdür ṭolu faẓl u kemāl

96. Müsteḳarrı ʻizzetinüñ lā-mekān
Sürʻati fermānınuñdur *kün-fe-kān*[3*]

97. ʻAḳl künhinde anuñ bī-bāl ü per
Fehm ẕikrinde anuñ bī-pā vü ser[4]

98. Pākdur andan ki her ġāfil dédi
Pākter andan ki her ʻāḳil dédi

99. Ol-durur bī-şek vücūd-ı muṭlaḳ ol
Böyle baġla iʻtikāduñ ber-Ḥaḳ ol[5**]

100. Muṭlaḳ oldur bes ne kim varsa vücūd
Lā-büd éderler aña cāndan sücūd

101. Buʻd-ı ebʻad ḳurb-ı ʻaḳrebdür aña
Naḥnü ʻaḳreb ḥüccet uş rūşen saña[6***]

---

1 (a) faẓl_édüp ḳılur Ş, Ü, Ç : faẓlıyla éder P (Ḫıṭā kelimesi Ü nüshasında hem "Ḫaṭā" hem de "Ḫıṭā" okunacak şekilde harekelenmiştir.)
2 (a) Āb u gilde P, Ş, Ü: Āb u gilden Ç (b) cān u göñül P, Ü : ʻaḳl-ile cān Ş, Ç / ḳalur P, Ş, Ç : olur Ü
3 (a) Müsteḳarrı ʻizzetinüñ Ş, Ü, Ç : ʻİzzetinüñ müsteḳarrı P
4 (a) ʻAḳl P, B, TDK : Fehm Ş, Ü, Ç (b) Fehm P : Vehm Ş, Ü, Ç
5 (b) iʻtiḳāduñ Ü : iʻtiḳād u Ş (Bu beyit P ve Ç'de yoktur.)
6 (a) Buʻd-ı ebʻad ḳurb-ı ʻaḳrebdür Ü, M, Ç², P³, L : Buʻd u ebʻad ḳurb u aḳrebdür Ş

---

* "*Kün-fe-kān*", "Ol (dedi) ve (o da) oldu." demektir. (Taşlıcalı Yahyâ Bey, *Yahyâ Bey Dîvân-Tenkitli Basım*, haz. Dr. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayını, s. 615.)

** Bu beyitten itibaren 105. beyte kadar olan altı beyit metin tenkidi yapılan Ş ve Ü nüshalarında vardır, P ve Ç nüshalarında yoktur. Bu beyitler incelenen diğer nüshalardan M, Ç², L, TİEM, R¹, P³, P⁴, Ü⁵, MSU, A¹, K², MK¹ nüshalarında vardır. B, K, W, TDK, TTK¹, TTK², Ü², Ü³, Ü⁶, P², R² ve E nüshalarında yoktur.

*** "*Naḥnü akreb*" ifadesi Kâf sûresi 16. âyette geçmektedir ve "Biz ona daha yakınız." anlamına gelmektedir. Âyetin tamamı şöyledir: "Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız." (Kâf, 50/16)

102. Néçe_uzansa silsile bigi ʻilel
Ḥāşā ki_ére ḳurbına anuñ ḫalel[1]

103. Buʻd-ı ebʻad çün aña olmaz ḥicāb
Ḳurb-ı ʻaḳreb bes añuñ min külli bāb[2]

104. Çün ʻilel ʻilliyyeti andan alur
Ḳurb-ı ʻaḳreb bes yaḳīn anuñ olur[3]

105. Raḥmetiyle dirilür ervāḥ anuñ
Niʻmetiyle béslenür eşbāḥ anuñ[4]

106. Her ne var ger yér ü gök ü mihr ü māh
Birligine varlıġınadur güvāh[5]

IV. Der-Duʻā ve Münācāt[6]

107. Luṭfuñ-ıla éy Kerīm ü Lem-yezel
ʻAfv ét bizden ne kim geldi zelel[7]

108. Bizüm işümüz nedür cürm ü ḫaṭā
Saña lāyıḳ ne-durur ʻafv u ʻaṭā[8]

109. Pāk ḳılġıl bu ʻalāyıḳdan bizi
Bī-niyāz étgil ḫalāyıḳdan bizi[9]

110. Maḥrem ét göñlümüzi esrāruña
Hem-dem ét cānumuzı envāruña[10]

111. Bizi ṭabʻ ālāyişinden eyle pāk
Şöyle ki_olmaya bize pā-bend ḫāk

112. Dünye vü ʻuḳbīde éy Rabb-i Raḥīm [P-5b, Ş-30b, Ü-2a, Ç-5a]
Luṭf ét gösderme bize hīç bīm[11]

---

1 (b) ḫalel Ü : ʻilel Ş
2 (a) Buʻd-ı ebʻād Ü : Buʻd u ebʻād Ş (b) Ḳurb-ı aḳreb Ü, L : Ḳurb u aḳreb Ş
3 (a) alur Ş : bulur Ü (b) Ḳurb-ı aḳreb Ü : Ḳurb u aḳreb Ş
4 (a) Raḥmetiyle Ş, Ü, Ç : Niʻmetiyle P (b) Niʻmetiyle Ş, Ü, Ç : Raḥmetiyle P
5 (a) ü mihr ü māh P, Ü : ger mihr ü māh Ş, Ç (b) Birligine P, Ş, Ü : Ḳamu anuñ Ç
6 IV. Duā vü Münācāt Ş : Beyān-ı Münācāt-ı Bārī Teʻālā Ç (P ve Ü nüshalarında bu başlık yoktur.)
7 (a) Kerīm ü P : Kerīm-i Ş, Ü (b) kim geldi Ş, Ü, Ç : geldiyse P (Arapça afv kelimesi P nüshasında "afıv" okunacak şekilde harekelenmiştir.)
8 (a) nedür P, Ş, Ü : ne-durur Ç (Ç nüshasında tercih edilen "ne-durur" şeklinde vezin bozulmaktadır.)
9 (b) ḫalāyıḳdan P, Ü : ʻalāyıḳdan Ş (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
10 (b) Hem-dem P, Ş, Ü : Lāyıḳ Ç
11 (b) Luṭf P, Ş, Ç : ʻAfv Ü

V. Der-Taḳsīm-i Esmā' ve Ṣıfāt-ı Bārī Te'ālā[1]

113. Her ki ol Ḥaḳ ẕātınuñ fikrin ḳıla
Hīç nesne_añlamadın ḥayrān ḳala[2]

114. Ẕātı bir-durur velī evṣāfı çoḫ
Ḳamusı vaṣf-ı kemāl ü naḳṣ yoḫ[3]

115. Adınuñ bir nev'idür esmā'-i ẕāt
Birisi daḫı_anuñ esmā'-i ṣıfāt[4]

116. Ṣāliṣi esmā'-i ef'āl oldı bil
Déyeyim bir bir ḳamusın żabṭ ḳıl

117. Her kişi kim anuñ adların bile
Dünye vü 'ukbīde ol raḥmet bula[5]

VI. Ṣıfāt-ı Selbī ve Īcābī[6]

118. Ol ṣıfāt bil ki iki dürlü gelür
Biri īcābī biri selbī olur[7]

119. Oldur īcābī ki_aña ehl-i maḳāl
Nisbet ol vaṣfı_étdiler ki_ola kemāl[8]

120. Şöyle kim lafẓ-ı Kerīm ü hem Raḥīm
Hem 'Afüvv ü hem Ra'ūf u hem 'Alīm[9]

121. Selbī ol kim nefy ola_andan her ṣıfat
Ki_anda bula naḳṣ ehl-i ma'rifet[10]

122. Şöyle kim dérler aña yoḫdur mekān
Daḫı ne ḥayyiz var aña ne zamān

---

1 V. Der-Taḳsīm-i Esmā ve Ṣıfat-ı Bārī Te'ālā P : Makāle-i Düvüm Der-Taḳsīm-i Esmā ve Ṣıfāt-ı Ḥüsnā Ş: Maḳāle-i Düvüm Der-Taḳsīm-i Esmā'-yı Ḥüsnā Ç (Ü nüshasında bu başlık yoktur.)
2 (a) ki P, Ş, Ç : kim Ü
3 (b) vaṣf-ı Ü, Ç : vaṣf u P, Ş
4 (a) Adınuñ P, Ş, Ü : Pes anuñ Ç
5 (a) kim P, Ş, Ü : ki Ç (b) ol raḥmet bula P, Ş, Ü: o raḥmet ola Ç
6 VI. Ṣıfāt-ı Selbī ve Īcābī P : Der-Beyān-ı Esmā-i Ṣıfāt ve Taḳsīm-ı Ān Ç (Ü ve Ş nüshalarında bu başlık yoktur.)
7 (a) ṣıfāt P : ṣıfātı Ş, Ü, Ç / gelür P, Ş : olur Ü, Ç (b) olur P, Ş : gelür Ü, Ç
8 (a) ki aña P, Ş, Ü : aña Ç (b) étdiler Ü : éder Ş, Ç ; éderler P (Ş nüshasında mısraın ortası okunamayacak derecede siliktir; ancak harflere ayrılan yere göre "éder ki" olduğu düşünülmektedir.)
9 (b) 'Afüvv ü hem Raūf P : Ġafūr u hem Raūf Ş, Ç ; Raūf u hem Ġafūr Ü
10 (a) her ṣıfāt P, Ş, Ü : ṣıfāt Ç

123. Ẕātı cismiyyetden olmışdur arı
Cevheriyyetle ʻarażdandur berī[1]

VII. Der-Beyān-ı Esmā-i Ẕāt ve Taḳsīm-i Ān[2]

124. İsm-i ẕātuñ biri daḫı ol ʻayān
Ki_anda olmaya iżāfetden nişān[3]

125. Ol ḥayāt-ıla vücūb oldı yakīn [P-6a, Ş-30b, Ü-2b, Ç-5b]
Daḫı ḳayyūmiyyet éy pākīze-dīn[4]

126. Birisi daḫı iżāfetdür hemīn
Evveliyyet āḫiriyyet bil yaḳīn

127. Bir daḫı_ol ki_anda iżāfet var ʻayān
Līk ne maḥż-ı iżāfetdür hemān[5]

128. ʻİlmdür ol hem irādet hem ġınā
Hem rubūbiyyet ki anuñdur ṣenā[6]

129. Daḫı sübbūḥiyye vü ḳuddūsiyyedür
Raḥmet ol nefse kim ol ḳudsiyyedür

130. İḳtiżā étdi ulūhiyyet ki_ola
Anda ḳahr u luṭf u hem ḫışm u rıżā[7]

VIII. Der-Ḥikmet-i İttiṣāf-ı Ḫudā-yı Teʻālā Bi-Cemāl ve Celāl[8]

131. Kim muṭīʻe vére luṭf édüp ṣevāb
Ḳahrı-y-ıla éde āṣīye ʻiḳāb

132. Tā ki adı Nāfiʻ ola vü Laṭīf
Daḫı Ḳahhār ola vü Żārr éy ḥarīf

---

1 (a) cismiyyetden P, Ş, Ü : cismānīden Ç (b) Cevheriyyetle P, Ş, Ü : Cevheriyle hem Ç
2 VII. Esmā-i Ẕāt ve Taḳsīm-i Ān Ş, Ü, Ç : Esmā-i Ẕāt P
3 (a) ol P : oldur Ş, Ü ; oldı Ç
4 (a) Ol P, Ş, Ü : K'ol Ç
5 (a) Bir daḫı_ol ki_anda iżāfet var P, B, W, P², Ü³, A², Ü² : Biri daḫı_ ol ki_anda iżāfet var Ş (müs.) ; Bir daḫı_ol ki_anda iżāfetdür Ü², P³ ; Biri daḫı k'anda iżāfetdür Ç ; Birisi daḫı iżāfetdür Ü
6 (a) ʻİlmdür P, Ş, Ü : ʻİlm-durur Ç / ol irādet hem ġınā TDK, W : ol u irādet hem ġınā Ü ; ʻol irādet hem ġınā Ş ; ol irādetdür ġınān Ç (müs.) ; ol vāridāt hem ġınā P (b) ki anuñdur ṣenā P, Ü, Ş : k'anuñ vardur Ç / ṣenā P, Ü; Ş: beḳā Ç
7 (a) ulūhiyyet ki_ola P, Ş : ki_ulūhiyyet ola Ü, Ç (Ç nüshasında bu beyitten sonra diğer nüshalarda "Der-Mevʻize ve Taḥrīż Ber İktisāb-ı Saʻādet-i Maʻād" başlığından sonra gelen iki beyit yer almaktadır.)
8 P nüshasında bu başlık yoktur. Ç nüshasında da siliktir.

133. İsm ki_anda ḳahr var ism-i Celāl
İsm ki_anda luṭf var ism-i Cemāl[1]

134. Ḳahrınuñ içinde penhān luṭfı çoḫ
Luṭfınuñ içinde ṣanma ḳahrı yoḫ[2]

135. Niʿmetinde gizlü-durur niḳmeti
Niḳmetinde örtülüdür niʿmeti[3]

136. Luṭfıdur bu kim saña vérdi ġażab
Kim ziyānuñ defʿine ola sebeb

137. Daḫı mevṣūf étdi şehvetle seni
Ki_olasın ceẕb-i menāfiʿle ġanī

138. Ceẕb-i nefʿ olmazsa vü defʿ-i żarar [P-6b, Ş-31a, Ü-2b , Ç-6a]
Bulamazsın dirlige bir dem ẓafer

139. Gérü şehvetle ġażabdur saña dām
Ceẕb ü defʿ ol dāma dānedür müdām[4]

140. Avlar işbu dām-ıla uş séni dīv
Dāne gösderdüp éder ol saña rīv[5]

141. Dāneyi peydā éder dāmı nihān
Séni dāma düşürür dāne ʿayān

142. Ḳahr içinde luṭf u luṭf içinde ḳahr
Gör néce ḳoyup-durur Ḫallāḳ-ı dehr

143. Her kişi kim bu sözüñ sırrın bile
Ḥuffeti'l-Cennet aña rūşen ola[6*]

1 (b) İsm ki_anda luṭf P : Ol ki anda luṭfı Ş, Ü, Ç
2 (a) Penhān kelimesi hareke kullanılan nüshalarda "penhān" okunacak şekilde harekelenmiştir.
3 (a) niḳmeti Ş, Ü : naḳmeti P ("Nakmet" kelimesi, "nikmet" şeklinde de kullanılmakta olup "şiddetli muamele ile ceza" anlamına gelmektedir.)
4 (b) Ceẕb ü defʿ P, Ü, Ç : Ceẕb-i defʿ Ş
5 (b) gösderdüp Ü : gösderdip Ş ; gösderüp Ç (Bu beyit P nüshasında yoktur.Rîv, hile, düzen anlamındadır.)
6 (b) Ç nüshasında bu beyitten sonra "Esmâ'-i Ẕāt" başlığı yer almaktadır.

* "*Huffeti'l-cennet*" ibaresi, Tirmizî, Sıfetü'l-Cennet, 21, No. 2559'da yer alan hadis-i şerifte yer almaktadır. "*Huffeti'l-cennetü bi'l-mekârih, ve huffetü'n-nâru bi'ş-şehevât*" şeklindeki hadisin bir parçasıdır. Hadis-i şerifin manası şöyledir: "Cennet, nefse hoş gelmeyecek şeylerle kuşatılmıştır, çevrelenmiştir; cehennemin etrafı da nefsin hoşuna gidecek şeylerle çevrelenmiştir." Bu hadis, "*hucibeti'l-cennetü*" lafızlarıyla daha yaygın olarak rivayet edilmiştir. Huffe; sarmak, çevrelemek demektir.

144. Nedür ism-i ẕāt Allāh u Selām
Rabb ü Ḳuddūs ü Melik éy nīk-nām

145. Hem ʻAẓīm ü Ḥaḳḳ u Mü'min-durur ol
Daḫı Cebbār u Müheymin-durur ol

146. Hem ʻAzīz ü Bāṭın u Ẓāhir-durur
Hem Celīl ü Evvel ü Āḫir-durur[1]

147. Bir daḫı_ism aña Mütekebbir gelür
Bir daḫı_ism aña Müteʻālī olur[2]

148. Vāḥid ü Bāḳī Raḳīb u ol Aḥad
Hem Kebīr ü hem Mecīd ü hem Ṣamed[3]

149. Ẕü'l-Celāl ü hem Metīn ü hem Muʻīn
Bu-durur esmā'-i ẕātı bil yaḳīn[4]

IX. Der-Beyān-ı Esmā'-i Ṣıfat-ı Bārī Teʻālā[5]

150. Oldı esmā'-i ṣıfāt Ḥayy u Şekūr
Ḳāhir ü Ḳahhār u Ġaffār u Ġafūr

151. Hem Ra'ūf u Berr ü Raḥmān u Raḥīm
Hem Ṣabūr u hem Vedūd u hem ʻAlīm[6]

152. Hem Şehīd ü hem Semīʻ ü hem Baṣīr [P-7a, Ş-31b, Ü-2b, Ç-6b]
Hem Ḳaviyy ü hem Kerīm ü hem Ḫabīr[7]

153. Muḳtedirdür hem ʻAfüvv ü hem Ḥalīm
Muḥṣī vü Settārdur u hem Ḥakīm

154. Déyeyim esmā'-i efʻālin anuñ
Diñleriseñ ṣıdḳ-ıla devlet senüñ

---

1 (a) u Ẓāhir-durur P, Ş, Ü : Ẓāhirdür ol Ç (b) Āḫir-durur P, Ş, Ü : Āḫirdür ol Ç
2 (b) olur P, Ş, Ü : gelür Ç
3 (a) Vāḥid ü Bāḳī Rakīb u ol Aḥad Ü², B, M, L, Ü³, P², DTC¹, : Bāḳī vü Vāḥid Raḳīb ol u Aḥad P, MSU : Vāḥid ü Bāḳī Raḳīb oldur Aḥad Ş ; Vāḥid ü Bāḳī Raḳīb Evvel Aḥad Ü, Ç ; Bāḳī vü Vāḥid Raḳīb oldur Aḥad TDK, P³ ; Vācid ü Bāḳī Raḳībdür ol Aḥad TİEM, R¹, P⁴, Ü⁵ ; Bāḳī vü Vāḥid Raḳīb ü ol Aḥad K² ; Vāḥid ü Bāḳī Raḳīb ü ol Hamed A² (müs.) Bāḳī Vāḥid ü Raḳīb ü ol Aḥad K
4 (a) Muʻīn P, Ü : Mübīñ Ş, Ç (b) esmā'-i ẕātı P : esmāsı ẕātuñ Ş, Ü, Ç
5 IX. Der-Beyān-ı Esmā'-i Ṣıfat-ı Bārī Teʻālā Ş, Ü: Esmā'-i Ṣıfāt Ç (Bu başlık P nüshasında yoktur.)
6 (a) Raḥmān u Raḥīm P, Ş, Ü : Raḥmānu'r-raḥīm Ç
7 (b) Kerīm P, B, TDK, W, Ü², P², P³ : Kebīr Ş, Ü, Ç

X. Der-Beyān-ı Esmā'-i Ef'āl-i Bārī Te'ālā Celle ve 'Alā[1]

155. Oldı_anuñ esmā-i ef'āli Mücīb
Hem Vekīl ü Vāsi' vü Muġnī Ḥasīb[2]

156. Hem Şehīd ü hem Ḥafīẓ ü hem Muḳīt
Hem Laṭīf ü Muḥyī vü ān geh Mümīt[3]

157. Müntaḳimdür Vālī vü Tevvāb hem
Ḫālıḳ u Bārī-durur Vehhāb hem[4]

158. Hem Ḥakem hem 'Adl-durur hem Mu'īd
Mübdī vü Hādīdür ol u hem Reşīd[5]

159. Hem Bedī' ü Bāsıṭ u Ḳābıżdur ol
Ḫalḳa Rāfi'dür ü hem Ḫāfıẓdur ol[6]

160. Hem Ḳaviyy ü Żārr u Nāfi'dür ol
Muḳsiṭ ü Cāmi'dür ü Māni'dür ol[7*]

161. Hem Muḳaddim hem Mu'aḫḫir anı bil
Daḫı Ẕü'l-ikrām ṭā'at aña ḳıl[8]

XI. Der-Beyān-ı Eyimme-i Seb'a-i Ez-Esmā-i Ṣıfāt[9]

162. Oldı_eimme ad-ıla yédi ṣıfāt
Evveli ol yédinüñ-durur ḥayāt

163. 'İlmdür andan irādetdür imām
Ḳudret ü sem' ü baṣardur bes kelām

---

1 X. Der-Beyān-ı Esmā-i Ef'āl-i Bārī Te'ālā Celle ve 'Alā Ü : Der-Tafṣīl-i Esmā'-i Ef'āl Ş: Esmā'-i Ef'āl Ç (Bu başlık P nüshasında yoktur.)
2 (b) Vāsi' vü Muġnī Ḥasīb Ş, Ü, Ç, B, Ü² : Muġnī vü Vāsi' Ḥasīb TDK, W, P³ ; Muġnī vü daḫı Ḥabīb P (müs.)
3 (a) Şehīd Ş, Ü, Ç : Muṣavvir P (b) ān-geh Ü : ān-ki Ş (P ve Ç nüshalarında hareke yoktur.)
4 (b) Ḫālıḳ u Bārī-durur P, Ü : Ḫālıḳ-ı Bārīdür ü Ş ; Ḫālıḳ u Bārīdür ü Ç
5 (a) 'Adl-durur hem Mu'īd Ş, Ü : 'Adldür ü hem Mu'īd P, Ç
6 (b) Ḫalḳa Rāfi'dür Ş, Ü, B, TDK, W : Daḫı Rāfi'dür P, Ç
7 (a) Nāfi'dür ol Ş, Ü, Ç : Nāfi'durur P (b) Māni'dür ol Ş, Ü, Ç : Māni'durur P
8 (b) Daḫı Ẕü'l-ikrām P, Ü : Daḫı Ẕü'l-ikrām u Ş, Ç
9 Bu başlık P nüshasında yoktur.

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra derkanara yazılmış olan P, Ü, Ş nüshalarında bulunmayan şöyle bir beyit yer almaktadır:

Hem daḫı Fettāḥ u Rezzāḳ u Mu'izz
Bā'iṣ ü ān ki Müzill ü éy ehl-i 'izz

Aynı beyit TDK, P³ ve K nüshalarında metnin içinde yer almaktadır.

164. Gerçi ẓāhirdür meẓāhirden ṣıfāt
Līk dördidür bulardan ümmehāt

165. Biri Evvel birisi Āḫir-durur
Biri Bāṭın birisi Ẓāhir-durur[1]

166. Ḳamunuñ Allāh u Raḥmān cāmi‘i [P-7b, Ş-31b, Ü-2b, Ç-7a]
Raḥmet aña ki_ola bu söz sāmi‘i[2]

167. Bu ṣıfātlar zāt-ıla birdür yaḳīn
Görinen keṣret eṣerdedür hemīn[3]

XII. Tetimme-i Tefāṣīl-i Esmā’-i Ṣıfāt[4]

168. Bu ḳamu birdür velīkin her eṣer
Ki_olur andan ẓāhir étdükde naẓar

169. Ol eṣer ḥāline lāyıḳ bir ṣıfāt
Vaż‘ étdi aña ehl-i ma‘rifet

170. Bildügi-y-çün ḳamu ġaybı bī-gümān
Dédiler aña ‘Alīm ehl-i lisān[5]

171. Mubṣırātı bildügi-y-çün ol Ḫabīr
Ḳodılar adını ‘āḳiller Baṣīr

172. Cümle mesmū‘ātı çün bilür ‘ayān
Dédiler aña Semī‘ ehl-i beyān[6]

173. ‘Aḳlda ḫāricde ne kim var-durur
Her biri bir vaṣfına maẓhar-durur[7]

XIII. Der-Tafṣīl-i Meẓāhir-i Esmā’-i Ḥüsnā[8]

174. ‘Aḳl-ıla nefs-i mücerred éy emīn
Maẓhar-ı ‘ilm-i İlāhīdür yaḳīn

---

1 (a) Biri Evvel birisi Ş, Ü, Ç : Birisi Evvel biri P (b) Biri Bāṭın birisi Ş, Ü, Ç : Birisi Bāṭın biri P
2 (b) söz Ş, Ü, Ç, B, TDK, W, Ü², P², P³ : sır P (müs.)
3 (b) eṣerdedür P, Ş, Ç : eṣer-durur Ü
4 Bu başlık P nüshasında yoktur.
5 (a) ġaybı Ş, Ü, Ç : ‘aybı P (b) ehl-i lisān Ş, Ü, Ç, B, TDK, W, Ü², P², P³ : ehl-i beyān P
6 (b) ehl-i beyān Ş, Ü, Ç, TDK, Ü², P², P³ : ehl-i lisān P
7 (b) bir vaṣfına P, Ü, Ç : anuñ vaṣfına Ş
8 Bu başlık P nüshasında yoktur.

175. ʻAḳl adıdur ḳalem bī-irtiyāb
Levḥdür nefs adı vü ümmü'l-kitāb[1]

176. Her ne ṣūret var-ısa ʻālemde bil
Ki_añа ʻaḳl icmāl-iledür müştemil

177. Ḳamuya tafṣīl-ile_oldı nefs-i küll
Müştemil sözün sırruñ añla bul[2]

178. Maẓhar-ı Raḥmān-durur ʻarş-ı ʻaẓīm
Kürsi oldı maẓhar-ı pāk-i Raḥīm

XIV. Baḳiyye-i Tefāṣīl-i Meẓāhir[3]

179. Çarḫ-ı evvel maẓhar-ı Ḫallāḳdur
Çarḫ-ı sābiʻ maẓhar-ı Rezzāḳdur

180. Çarḫ-ı evvel aya olmışdur maḥal [P-8a, Ş-32a, Ü-3a, Ç-7b]
Çarḫ-ı sābiʻde olur dāyim Züḥal

181. Çarḫ-ı sādis maẓhar-ı ism-i ʻAlīm
Kim orada Müşterī-durur muḳīm

182. Çarḫ-ı ḫāmis maẓhar-ı Ḳahhārdur
Ki_orada Mirrīḫ ḫancerdārdur

183. Çarḫ-ı rābiʻ maẓhar-ı muḥyī vü nūr
Kim güneş andan éder dāyim ẓuhūr

184. Çarḫ-ı s̱āliṯdür muṣavvir maẓharı
Ki_ol felekdür Zühre-i zehrā yéri[4]

185. Maẓhar-ı Bārīdür ikinci felek
Ki_orada olur ʻUṭārid dutma şek

186. Maẓhar-ı Cebbār nār u Ḥayy ü āb
Maẓhar-ı bāʻiṯ hevā vü Rabb türāb[5]

---

1 (a) Ç nüshasında "aḳl" kelimesinde ünlü türemesi olduğunu göstermek için kaf harfinin altına esre konmuştur.
2 (a) tafṣīl-ile_oldı Ş, Ü, Ç : tafṣīl-iledür P (b) sözin sırruñ P : sırrın sözüñ Ş, Ü ; sözini sırruñ Ç / bul P, Ş : bil Ü
3 Bu başlık P nüshasında yoktur.
4 (b) Ki_ol P : Ol Ş, Ü (Ç nüshasında bu beyitten sonraki 29 beyit yoktur. Arada bir yaprak eksiktir.)
5 (a) Cebbār nār P, Ü : Cebbār u nār Ş

XV. Der-Beyān-ı Meẓāhir-i Mürekkeb[1]

187. Bu besāyiṭde ne varsa bī-gümān
Her biri bir isme maẓhardur hemān[2]

188. Līkin eczā-yı mürekkeb her biri
Bī-gümān bir ismüñ oldı maẓharı[3]

189. Bu meẓāhir gerçi bī-ḥad çoḫ-durur
Ẓāhir olan birden artuḫ yoḫ-durur

190. Baḫsa yüz gözgüye bir kişi ʻayān
Yüz görinür orada ol bī-gümān[4]

191. Oldı bir ṣūret bu yüz maẓharda yüz
Ẓāhir ü maẓhar ḳamu bir reybsüz[5]

XVI. Der-Beyān-ı Ān ki İnsān Maẓhar-ı İsmullāh-est[6]

192. Maẓhar-ı İsmullāh insāndur hemīn [P-8b, Ş-32b, Ü-3a, Ç-eksik]
Ki_ol ḳamu esmāya cāmiʻdür yaḳīn

193. Cümle-i esmāya cāmiʻdür bu ism
Lā-büd oldı añа maẓhar bu ṭılısm[7]

194. Her ṣıfatda anı cāmiʻ buldılar
Maẓhar olduġın bu isme bildiler[8]

195. Buldılar ezdād üns anda temām
Lā-büd añа dédiler insān be-nām[9]

196. Ḳābiliyyet bulup eczā-yı keṣīf
Mūnis oldı añа ol rūḥ-ı laṭīf

197. Şemʻ-i cān key rūşen işler işledi
Bu gider cisme ṣafā bağışladı

---

1 Bu başlık P nüshasında yoktur.
2 (b) Hemān P, Ü : ʻayān Ş
3 (a) Līkin Ü : Līk P, Ş
4 (a) Baḫsa P, Ü, Ü², P² : Yoḫsa TDK, Ş, P³, W (müs.)
5 (b) Ẓāhir ü maẓhar P : Ẓāhir olanlar Ş, Ü
6 Bu başlık P nüshasında yoktur.
7 (b) maẓhar Ş, Ü, B, TDK, P³, W, Ü² : ẓāhir P
8 (a) Her ṣıfatda P, B, TDK, W, Ü², P³ : Ḳamu vaṣfa Ş, Ü
9 (a) ezdād Ü : ezdād-ı Ş ; ezdādı P

198. Ḳābil étdi anı ʻilm ü ḥikmete
Ḳıldı lāyıḳ anı faẓl u raḥmete

199. Rūh-ı Aʻẓam oldı ẕātuñ maẓharı
Ḳamu naḳṣ u ʻaybdandur ol berī[1]

XVII. Der-Mevʻize ve Taḥrīż Ber İktisāb-ı Saʻādet-i Maʻād[2]

200. Sen daḫı ol nūrdansın muḳtebes
Rāst aña érmege ḳılġıl heves[3]

201. Ḳaṭre her ḳanda ki giderse gider
ʻĀḳıbet ḳılur gérü baḥre güẕer[4]

202. Ḳaṭre-y-iken baḥre varur baḥr olur
Devlet anuñ kim sözün sırrın bilür

203. Düriş olma ḳaṭre-y-iken seng ü ḫāk [P-9a, Ş-33a, Ü-3a, Ç-eksik]
Kim ḳabūl eyleye séni baḥr-i pāk

204. Ne küdūret varsa nefsüñden gider
Ki_édesin ṣāfī olup baḥre güẕer

205. Ger küdūretden olursañ ḫākvār
Taş-ıla ṭopraḳda ḳalduñ ḫˇār u zār

XVIII. Der Taḥrīż-i Meyl Be-ʻĀlem-i Ḳuds ve Ṭahāret[5]

206. Çünki Allāhuñ sen olduñ maẓharı
Sen séni zinhār ṣanma serserī

207. Néce ki_ism'ullāh muḳaddemdür yakīn
Cümle esmā-i ṣıfatdan éy ḳarīn

208. Maẓhar ol isme çü sensin bī-gümān
Bu meẓāhirden muḳaddemsin ʻayān

209. Rūḥ-ıla_evvel cism-ilesin āḫirīn
Evvel āḫir bes sen olursın yaḳīn

---

1 (b) ʻaybdandur ol Ş, Ü : ʻaybdan oldur P
2 P nüshasında bu başlık yoktur.
3 (a) nūrdansın Ş, Ü : yüzdensin P (müs.)
4 (a) Ḳaṭre her ḳanda ki giderse P : Ḳaṭre her ḳanda gider-ise Ş ; Her néreye ḳaṭre giderse Ü
5 Bu başlıktaki "ve" bağlacı P nüshasında "ve" okunacak şekilde harekelenmiştir. Bu başlık, kitabın başına ilâve edilen sayfalar bittikten sonra asıl yazmanın başladığı 9a varakta yer almaktadır.

210. İşbu varlıḫ yoġ-ıdı sen var-idüñ
Ne ḫod āb u bād u ḫāk ü nār-idüñ

211. Gitse bu varlıḫ gérü var olasın
Ḳuds ehliyle varup yār olasın[1]

212. İşbu cism ü ṣūret olduḫda ʻadem
Yoḫ olam ben daḫı déyü yéme ġam

213. Ṣūret-i ḥayvāniye érse ḫalel
Ḫilʻat-i rūḥāniye ola bedel[2]

214. Rūḥ ölmez ölicek tendür ki_ölür
Ölicek ten rūḥ bāḳīdür ḳalur

215. Ṣūret-i tenden çü ḫālī ola rūḥ [P-9b, Ş-33a, Ü-3a, Ç-8a]
Daḫı yég ḫilʻat ola aña fütūḥ

XIX. Der-Beyān-ı Ḥāl-i Rūḥ Baʻd-ez-Müfāreḳat-i Beden[3]

216. Varlıġuñ her dem tebeddülde yaḳīn
Gérü sen sensin haḳīḳatde hemīn

217. Her nefes zāyil olıban bu vücūd
Yérine bir daḫı vérür feyż-i cūd[4]

218. Gelmeye bu söz saña hergiz baʻīd
Oḫıduñsa_āyetde *min ḫalḳın cedīd*[*]

219. Bes bu nevʻi ṣūretüñ çün-kim gide
Ṣāniʻ anı daḫı yég ṣūret éde

XX. Der-Beyān-ı Şeref-i İnsān Ber-Maḫlūḳāt

220. Ten duḫānından ki sen dūr olasın
Şemʻvār ucdan uca nūr olasın[5]

---

1 (a) ehliyle P, Ü: ehline Ş
2 (b) Ḫil'at-i P, Ş, Ç : Ḫilḳat-i Ü
3 XIX. Der-Beyān-ı Ḥāl-i Rūḥ Baʻd-Ez-Müfāreḳat-i Beden Ş, Ü, Ç : Der-Beyān-ı Ḥāl-i Rūḥ Baʻdu Müfāreḳat-i Beden P
4 (b) feyż-i cūd P, Ş, Ü : feyż ü cūd Ç
5 (a) ki P, Ş, Ç : çü Ü

---

* "Yeni bir yaratmadan" anlamına gelen "*min ḫalḳın cedīd*" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de Kâf sûresi 15. âyette yer almaktadır. Âyette "İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik? Hayır, onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler." buyurulmaktadır.

221. Bir güneşdensin ki_añа gün ẕerredür
Bir deñizden ki_añа ʻummān ḳaṭredür

222. Ḳamu isme işbu ism éder ẓuhūr
Her biri bundan alur peyveste nūr[1]

223. Ḳamunuñ bu maẓharı-durur yaḳīn
Bes taʻaddüd yoḫ u vaḥdetdür hemīn

224. Rūḥ-ı insānī ki oldur pāk-ẕāt
Olduġı-y-çün mecmaʻ-ı cümle-ṣıfāt

XXI. Der-Mevʻize ve Taḥrīż Ber-Raġbet Be-ʻĀlem-i Ḳuds

225. Ḥaḳdan olmışdur ḫalīfe bī-gümān [P-10 a, Ş-33b, Ü-3b, Ç-8b]
ʻĀlem-i ġayb u şehādetde ʻayān

226. Sen daḫı_andan muḳtebessin dutma şek
Ḳamu nesne aṣla meyl étmek gerek[2]

227. Cehd ét bes ki_éresin ol gülşene
Néşe ḳalduñ bu dütünlü külḫene[3]

228. Oradansın añа eyle meyli sen
Ḫāṭıruñda var-ısa ḥubbü'l-vaṭan

229. Jeng-i şehvetden éderseñ nefsi pāk
Rūḥ-ı aʻẓam bigi olduñ tābnāk

230. Séni andan ayıran işbu ḳafes
Ṣınsa sen olasın ʻale't-taḥḳīḳ bes[4]

231. Bes gerek nefsüñi şöyle édesin
Ki_éresin añа çü bundan gidesin

232. Ger anuñ vaṣfıyla mevṣūf olasın
Añа érişmeklige yol bulasın[5]

---

1 (a) isme işbu ism éder Ş, Ü, Ç : uşbu ismi étdiler P
2 (b) aşla P, Ü, Ç : aşlına Ş
3 (a) bes P : pes Ş, Ü ; sen Ç
4 (b) olasın P, Ş, Ü : oldun Ç
5 (b) Añа érişmeklige yol Ş, Ü, Ç : Ki érişmeklige yolı P

233. ʻİllet-i żamm oldı cinsiyyet ne şek
Ki érem déyende_anuñ vaṣfı gerek[1]

234. Pāklıḫdur vaṣfı_anuñ her ʻaybdan
Bu sözi diñle ki geldi ġaybdan

235. Dileriseñ kim görine saña ẕāt
Cehd ét kim gide senden bu ṣıfāt

236. Her kimüñ kim var-durur ʻaklında ṣaḥv
Kendüzini kendülikden éde maḥv

237. Pāk olġıl tā ki pāki bulasın
Bu küdūret gide vü nūr olasın

238. Anı gerek senden ét sen séni dūr
Şemʻ yanmayınca hīç olur mu nūr*

239. Kendüni yitür ki anı bulasın
Şöyle maḥv olġıl ki sen ol olasın

240. **Aḥmedī** bildüñse key söz söyledi [P-10b, Ş-33b, Ü-3b, Ç-8b]
Vaḥdetüñ sırrın saña keşf eyledi

241. Bu söze olsañ benefşe bigi semʻ
Keşf-ile gül bigi_olasın şemʻ-i cemʻ

242. Tefriḳa maḥv ola cemʻe éresin
Rāst andan cemʻ-i cemʻe giresin

---

1 (a) ʻİllet-i P, Ş, Ü : ʻİllete Ç (b) Ki P : Aña Ş, Ü, Ç

---

* P, Ş, Ü nüshalarında bu beyit ile ardından gelen iki beytin yerinde tek bir beyit bulunmaktadır; yani üç beyit yerine tek bir beyit vardır. Bu tek beyit bu beytin ilk mısraı ile ardından gelen ikinci beytin ikinci mısraından oluşan bir beyittir. Beyit şöyledir:

Pāk olġıl tā ki pāki bulasın
Şöyle maḥv olġıl ki sen ol olasın

Ç nüshasında ise önce P, Ş, Ü nüshalarındaki gibi bir beyit yazılmış; ancak sonra sütun arasına birinci mısraın bittiği yer ile ikinci mısraın başladığı yere iki farklı mısra ve derkenara bir beyit eklemek suretiyle üç yeni beyit oluşturulmuştur. Ç yazmasında ilavelerle gösterilen bu üç beyit K, W, P³, Ç², K² ve MK¹ nüshalarında metnin içinde yer almaktadır. B, A², Ü³, TTK¹, Ü⁵, TİEM, R¹, P⁴, DTC¹ nüshalarında 237. beyit Ç ve K rivayetlerine uymakta ve bu beyitten sonra "Anı gerek senden ét sen dūr" şeklinde başlayan beyit ilâve olarak yer almaktadır. TTK² ve Lİ nüshalarında ise 237. beyit P, Ş, Ü rivayetine uymakta ancak bunlardan sonra "Anı gerek senden ét sen dūr" şeklinde başlayan beyit ilâve olarak yer almaktadır. MSU nüshasında da bu beyit P, Ş, Ü rivayeti gibi yer almakla beraber Ahmedī'nin mahlas beytinden sonra bu farklı iki beyit eklenmiştir.

XXII. Der-Medḥ-i Ḫātimü'l-Enbiyā Muḥammed Resūlullāh Ṣalla'llāhu 'Aleyhi ve Sellem[1]

243. Ḥażret-i 'İzzetden olsun biñ selām
Muṣṭafānuñ rūḥına her ṣubḥ u şām

244. Reh-ber-i ehl-i ṭarīḳat tāc-ı şer'
Ki_andan oldı dīne żāhir aṣl u fer'

245. 'İlm baḥri vü feżāyil mecma'ı
Luṭf kānı vü fevāżıl menba'ı

246. Göñli anuñ maḫzen-i esrār-ı Ḥaḳ
Rūḥı anuñ maṭla'-ı envār-ı Ḥaḳ[2]

247. Hem ezel mülkinde Faḫr-i 'Ālem ol
Hem ebedde enbiyāya ḫātem ol

248. 'Işḳına oldı anuñ rūşen bu şem'
Belki_anuñ-çün intiẓām oldı bu cem'

249. Çünki devletden başına urdı tāc
Aldı ḫāndan bāc u Ḳayṣerden ḫarāc[3]

250. Şirk çirkinde boyanmışken bu ḫāk
Ḳılıcı suyından anuñ oldı pāk

251. *Ṭarfetü'l-'ayn* içre çün tīz-i naẓar
Ḳıldı bundan *ḳābe-ḳavseyn*e güẓer[4*]

---

1 XXII. Ḫātimü'l-Enbiyā Muḥammed Resūlullāh Ṣalla'llāhu 'Aleyhi ve Sellem P : Ḫātimü'l-Enbiyā Muḥammed Muṣṭafā Ṣalla'llāhu 'Aleyhi ve Sellem Ş : Ḫāteme'n-Nebiyyīn Muḥammed Muṣṭafā Ṣalla'llāhu 'Aleyhi ve Sellem Ü ; Ḫātimü'l-Enbiyā ve Seyyidü'l-Müslimīn Muḥammed Muṣṭafā Ṣalavātullāhi Aleyhi ve Selāmuhū Ç

2 (b) maṭla'-ı P, Ş, Ç : maẓhar-ı Ü

3 (a) devletden P, Ş, Ü : devletde Ç

4 (a) tīz-i P, Ü: biri Ş ; tīre Ç

---

* Burada Ahmedî, "Göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir zamanda, nazarın yani bakışın serîliği, çabukluğu gibi kâbe kavseyne geçti." demektedir. "Tarfetü'l-ayn", göz açıp kapayıncaya kadar geçen zamanı anlatır. "*Kâbe Kavseyn*", Hz. Peygamber'in mîracda Cebrâil'e ve Allah'a çok yaklaştığını ifade eden bir ibare olup Necm sûresi 9. âyette yer almaktadır. Âyetin tamamı şöyledir: "Sonra Muhammed'e yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu." (Necm 53/9)

252. Dutdı anda ḳurb-ı *ev-ednā*yı ol [P-11a, Ş-34a, Ü-3b, Ç-9a]
Buldı *sübhāne'llezī esrā*yı ol*

253. Bulıban *ṣümme denā*ya ol sebīl
Lev-denevtü déyü ḳaldı Cebre'īl[1]**

254. Ḳıldı na'leynini tāc-ı ser felek
Étdi sürme ayaġı tozın melek

255. Gāh *Ṭāhā* buldı geh *Yāsīn* nidā***
Gāh *Elem neşraḥ leke* geh *Ve'ḍ-ḍuḥā*

256. Gāh anuñ ḫulḳına dédi Ḥaḳ 'Aẓīm
Geh Ra'ūf étdi anı vü geh Raḥīm

257. Geh dédi aña Şefī' ü geh Neẕīr
Gāh Şāhid geh Sirāc ü geh Beşīr

258. Salṭanaṭla oldı ḫalḳuñ faḫrı ol
Kendüzine faḫr édindi faḳrı ol[2]

---

1 (b) ḳaldı P, Ş, Ü : ḳıldı Ç
2 (a) oldı ḫalḳuñ P, Ş, Ü : ḫalḳuñ oldı Ç

---

* Ahmedî bu beytinde, "Orada hatta daha da yakın (olarak) Allah'a yakınlık (makamını) tuttu ve sübhân olan (Allah) ın gece yolculuğunu buldu." demektedir. Bu beytin birinci mısraındaki "*ev-ednâ*" ifadesi, "hatta daha da yakın oldu" demektir ve yukarıdaki dipnotta bahsedilen Necm sûresi 53/9. âyetteki "*kâbe kavseyn*" ifadesinin devamında yer almaktadır. "*Sübhânellezî esrâ*" ifadesi ise İsrâ sûresi ilk âyette yer almaktadır. Âyet şöyledir: "Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O gerçekten bilendir, görendir." (İsrâ, 17/1)
Gece yürümek, gece yolculuğu yapmak anlamlarına gelen "isrâ" kelimesi, Hz. Muhammed'in mîraca çıktığı geceyi tanımlamak için kullanılmaktadır. İsrâ sûresi birinci âyet (17/1) ve Necm sûresi'nin ilk âyetlerinde bu yolculuk tanımlanmaktadır. Ahmedî de Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinden iktibaslar yapmak suretiyle Peygamberimizin mîraç hadisesini nazmetmektedir.

** Ahmedî'nin bu beyti, "O, sonra yaklaştı (sözüyle) yol bulunca, Cebrail yaklaşırsam diye kaldı." manasına gelmektedir. "*Sümme denâ*", "Sonra yaklaştı." demektir ve Necm sûresi 8. âyette yer almaktadır. Bu âyet, "Sonra (Muhammed'e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı." (Necm, 53/8) manasındadır ve "*kâbe kavseyni ev-ednâ*" âyetinden önce gelmektedir.
"*Lev denevtü*", yaklaşırsam demektir ve "*Lev denevtü ünmületen leharaktü*" cümlesinin bir parçasıdır. Hz. Muhammed'in (sav.) ilâhî huzura yaklaştığı Sidre'de bu cümleyi söylediği; yani "Buradan bir parmak dahi ileri geçersem yanarım." dediği rivayet edilmektedir.
"Sidretü'l-müntehâ", son ağaç yani yaratıklar âleminin son noktası demektir. Bundan ötesi Allah'ın gayb âlemidir.

*** *Tâhâ* ve *Yâsîn* mukatta harfleridir. Kur'ân-ı Kerîm'deki *Tâhâ* ve *Yâsîn* sūreleri bu harflerle başlamaktadır. İslâm âlimleri bu harflerin anlamları konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlar ve bu harflerin çeşitli sırları barındırdığını ifade etmişlerdir.

259. Çünki oldı himmeti_anuñ ser-bülend
Hīç ḥışmet olmadı_aña pāy-bend

260. Gökde güneş ḥışmetine ḳalmadı
Anuñ-içün yére sāye ṣalmadı

261. Étmedi Firdevs bāġına naẓar
Lā-büd oldı vaṣfı *mā-zāġa'l-baṣar*[*]

262. Hem sa'ādet hem kerāmet ehli ol
Hem ḫilāfet hem imāmet ehli ol[**]

263. Cenkde ḫayl-i melāyik aña iş
*Mā-remeyte iẕ remeyte*_oḫına kīş[1***]

---

1 (a) ḫayl-i P, Ü, Ç : ḫaylī Ş

---

* "*Mâ-zâġal basar*" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de Necm sûresi 17. âyette yer almaktadır. "Gözü kaymadı." anlamına gelmektedir. Âyetin tamamı "Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı." (Necm, 53/17) şeklindedir. Bu sûrede Hz. Peygamber'in ilâhî vahye mazhar olduğu, bu sırada kâbe kavseynde yani iki yay arası kadar hatta daha yakın bulunduğu, sidretü'l-müntehâya, son ağaç, yaratıklar âleminin son noktasına kadar eriştiği ve Rabbinin büyük âyetlerinden bir kısmını gördüğü anlatılmaktadır. Bu âyetteki "Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı." ifadesiyle Peygamberimizin ilâhî huzura kabul olunduğu sırada bu yüksek makamın edebine ri'âyet ettiği vurgulanmaktadır.

** Ç nüshasında 257. beytin bittiği noktadan itibaren kenar kısmına bir beyit yazılmıştır. P, Ş, Ü nüshalarında olmayan bu beyit B, K, TİEM, P³, A², TTK¹, Ü³, R¹, P⁴, MSU, Lİ, Ü⁵, MK¹ nüshalarında metnin içinde yer almaktadır. Beyit şöyledir:

Hem seḫāvetde hezārān ḫātem ol
Hem nübüvvetde cihanda ḫātim ol

*** *"Mā-remeyte iẕ remeyte"* Kur'ân-ı Kerîm'de Enfâl sûresi 17. âyette yer alan bir ifadedir. "Attığın zaman sen atmadın." manasına gelmektedir. Âyetin tamamı şöyledir: "(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu). Ve bunu, müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir." (Enfâl, 8/17)
Kureyş ordusu Müslümanlarla savaşmak için ilerleyince Resûlullah ellerini kaldırarak: Allah'ım! Kureyş, senin Resûlünü yalanlayan kibirli liderleriyle geldi. Allah'ım bana verdiğin sözü yerine getirmeni diliyorum!" diye dua etti. Ve iki topluluk karşılaşınca yerden bir avuç toprak alıp düşmanın yüzlerine doğru serpti. Kureyş ordusunun gözleri görmez oldu ve sonunda bozguna uğradılar. (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 178) Beyitte bu atışa işaret edilmekte, onu atanın gerçekte Allah olduğu bildirilmektedir. Çünkü bu bir mucize idi ve Peygamber onu atarken, kendi adına değil, Allah'ın adına atmıştı.
Ahmedî bu beyitte, "Cenkte melekler ordusu ona iş [yapmakta], attığın zaman sen atmadın [ilâhî hitabı da]okuna mahfaza olmaktadır." diyerek savaş sırasında melekler ordusunun (veya nüsha farkına göre hayli yani çok sayıda meleğin) Hz. Peygambere yardımcı olmak üzere görev yaptığını, Cenâb-ı Hakk'ın "Attığın zaman sen atmadın" sözünün de onun ok mahfazası olduğunu ifade ederek bu hadiseye telmihte bulunmaktadır.

264. Dér *etānī* Cebre'ilden bu kelām
Yér *ebeytü 'inde Rabbī*den ṭa'ām[*1]

265. Ol-durur ol 'ālim-i 'ilme'l-yaḳīn [P-11b, Ş-34b, Ü-3b, Ç-9b]
Ol-durur ol *raḥmeten li'l-'ālemīn*[2**]

266. Çil-sabāḥ u heşt-ḫuld-i bī-miṡāl
Cümle_anuñ-çün bu söze *ḥā mīm ü dāl*[3***]

267. Gitse andan 'uḳde-i mīm-i Aḥmed
Ne ḳalur fikr eylegil bāḳī Aḥad[4****]

268. Çün nübüvvet ẓāhir étdi Muṣṭafā
Nesḫ oldı_anuñla şer'-i enbiyā

---

1 a) Cebre'ilden bu P : Cebre'ilden Ş ; Cebre'il andan Ü ; Cebre'il aña Ç (b) Yér *ebeytü ' inde Rabbī*den Ş, Ü, Ç : Yére inip *'inde Rabbī*den P

2 (a) 'ālim-i P, Ü, Ç : 'ālem-i Ş

3 (b) bu söze ḥā mīm ü dāl P, Ş, Ü : sūre-i ḥā mīm ü dāl Ç

4 (a) uḳde-i mīm-i Aḥmed Ç[2] : 'uḳde-i mīm-i cesed Ç, P[2], H ; noḳṭa-i mīm-i cesed P, B, MSU ; 'uḳde-i mīm-i med Ş, Ü[4] ; noḳṭa-i mīm-i ḥased Ü, P[4], TİEM, R[1] ; 'uḳde-i mīm-i Aḥad W ; noḳṭa-i mīm-i ḥamed P[3] ; 'uḳde-i mīm-i ḥased TTK[1] ; noḳṭa-i mīm-i ḥad Ü[5], noḳṭa-i mīm ü cesed A[2] ; 'uḳde-i mīm ü cesed Lİ

---

* "*ebeytü inde Rabbî*" "Rabbimin yanında konakladım." manasındaki ifadeyle "*ebeytü inde Rabbî*"Sahîh-i Buhârî, "Savm", 49. bâb, 1965 numaralı hadiste yer alan "إِنِّي أَبِيتُ يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيَسْقِين" ibaresine telmih yapılmıştır. "*Gecemi Rabbimin beni yedirip içirmesi ile geçiriyorum.*"

** Bu beyitteki "rahmeten lil-âlemîn" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de Enbiyâ sûresi 107. âyetin bir parçasıdır. "Âlemlere rahmet" manasına Peygamber Efendimiz için kullanılmaktadır. Âyetin tamamı "(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik." şeklindedir. (Enbiyâ, 21/107)

*** Ahmedî bu beytinde "Çil sabah (kırk sabah) ve eşsiz, benzersiz olan sekiz cennet hepsi bu söze hâ-mîm ve dal(dır)" demektedir. Beyitteki çil sabah (kırk sabah) tamlamasıyla bir rivayete göre Hz. Peygamber'in "Allah Hz. Âdem'in çamurunu kırk sabah eliyle yoğurdu." dediğine, hâ, mîm ve dâl harfleri ise hamd kelimesine veya bir başka açıdan düşünürsek Peygamberimizin Muhammed ismindeki mim, hâ ve dâl haflerine işaret etmektedir. Ayrıca "hâ-mîm hafleri mukatta harflerindendir ve Kur'ân-ı Kerîm'de Mü'min, Fussilet, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf ve Şûrâ olmak üzere yedi sûrenin başında bulunmaktadır. Bu harflerin anlamları konusunda ihtilâflar bulunmakla birlikte değişik sırları barındırdıkları ileri sürülmektedir. Dâl kelimesi, aynı zamanda Arapça delâlet masdarından delâlet eden, delil olan, işaret eden, yol gösteren anlamındadır.

**** Bu beyitte bir yazım yanlışı olduğu için mana anlaşılamamaktadır. Cesed ve hased kelimelerinde "mim" harfi bulunmadığından aradaki "mim"in gitmesi ve geriye "Aḥad" kelimesinin kalması imkânsızdır. Ancak Hz. Peygamber'in (sav.) "Ahmed" isminden "mim" giderse "Aḥad" kalabilir. Bu konuda Usûlî'nin şu beyitleri vardır:

Mīm-i Aḥmed maḥv oldı ol zamān / Pes Aḥad ḳaldı ol arada hemān
Mīm-i Aḥmed çünki gitdi aradan / Vāṣıl oldılar velī bī-mā u men

(Usûlî, *Usûlî Dîvânı,* haz. Mustafa İsen, Akçağ Yayınları, Ankara 1990, s. 34.)

Dolayısıyla burada da mana bakımından değerlendirdiğimizde "Ahmed" kelimesinin "mim"inin olması mantıklıdır. İncelenen nüshalar içinde Ç[2] nüshasında " 'uḳde-i mīm-i Aḥmed" rivayeti vardır. Bu şekilde mana daha mantıklıdır; ancak bu sefer de vezin bozulmaktadır.

269. Dīn anuñdur bāḳī-i edyān nedür
Söz anuñdur ḥikmet-i Yūnān nedür[1]

270. Rāy-ı Yūnān meẕheb-i Zerdüştdür
Felsefeyle şer‘ püşt-ā-püştdür[2]

271. Felsefedür fels bī-şek şer‘ ‘arş
Şer‘-ile ‘arşa érişür ehl-i ferş[3]

272. Raḥmetin Ḥaḳḳuñ dilerseñ **Aḥmedī**
Ḥamd-ile ẕikr eyle dāyim Aḥmed’i

XXIII. Der-Taḥrīż Be-İtbā‘ ve Maḥabbet-i Resūl ‘Aleyhi’s-selām[4]

273. Dem anuñ adından ur peyveste bes
Ki_olasın ol ad-ıla ‘Īsī-nefes[5]

274. Göñlüñi medḥine étgil dürc-i le’āl
Kim ola ḳamu sözüñ siḥr-i ḥelāl[6]

275. Sünnetin dut ki_ehl-i devlet olasın
Şer‘ine gir kim şefā‘at bulasın

276. Ki_ol nebī şer‘ine her kim girmeye
Dünye vü ‘uḳbīde raḥmet görmeye

277. Yā Resūlallāh naẓar étgil baña [P-12a, Ş-34b, Ü-3b, Ç-10a]
Kim şefā‘at isdeyü geldüm saña

---

1 (b) Söz anundur ḥikmet-i Yūnān nedür B, TDK, Ç², Ü², Ü³, Ü⁵, Ü⁶, K, P³, P⁴, K², A¹, A², TİEM, DTC¹, R², MK¹ : Söz anuñdur nükte-i Yūnān nedür Ş, Ç, P², Ü⁴, H ; Söz anuñdur nükte-i Yūnānī nedür P (müs.) ; Ḥükm anuñdur hikmet-i Yūnān nedür Ü, M, MSU (P nüshasında Yūnān kelimesi Yūnānī şeklinde yazılmıştır. Ancak bu durumda hem kafiye hem de vezin bozulmaktadır.)

2 (a) Zerdüştdür Ü, Ç : Zerdeştdür P, Ş

3 (a) fels P, Ş, Ç : sifli Ü

4 XXIII. Der-Taḥrīż Be-İtbā‘ ve Maḥabbet-i Resūl ‘Aleyhi’s-selām P : Der-Taḥrīż Be-İtbā‘ ve Maḥabbet-i Resūl Ş, Ü

5 (a) adından P, Ş, Ü : ẕikrinden Ç

6 (a) étgil dürc-i le’āl P : ét dürc-i le’āl Ş, Ü ; ét dürc-ile an Ç

XXIV. Der-Şefā'at-cüsten Ez-Resūl 'Aleyhi's-selām

278. Olsa 'āṣīye şefā'at mülteḥıḳ
Cümle 'āṣīlerden uş ben müsteḥıḳ[1*]

279. Béni iste kim günāhum çoḫ-durur
Arada bir ḫayr işüm yoḫ-durur

280. Olmaz işde geh yügürüp geh yéle
Vérmişem 'ömrümi ney bigi yéle[2]

281. Şimdi uş zār u peşīmān olmışam
Neyleyeyim déyü ḥayrān ḳalmışam[3]

282. Ne siyehkārem ki işüm yazmışam
Defterümi ḳara dīvān yazmışam[4]

283. Sen var-iken ben kime yalvarayım
Ḳapuñı ḳoyup néreye varayım[5]

284. Çünki sénsin bes Şefī'ü'l-Müẕnibīn
Ben şefā'at sénden isterem hemīn

285. Dut elümi kim ayaḫdan düşmişem
Hem nedāmet odına dutışmışam

286. Ne getürdüm ḳapuña mihr ü vidād
Ṣıdḳ u iḫlāṣ-ıla ḥüsn-i i'tiḳād[6]

---

1 (a) mülteḥıḳ Ş, Ü : mülteḥaḳ P
2 (a) yügürüp Ş : yügürip P ; yügüre Ü ; yügürü Ç
3 (a) peşīmān P, Ş, Ü : perişan Ç (b) Neyleyeyim déyü P, Ş, Ü ; Varımazam yola Ç
4 (a) yazmışam P, Ş, Ü : azmışam Ç (b) Defterümi ḳara Ü : Defterüme ḳara Ş ; Defterüm ḳara vü P, Ç (müs.) (Yazmak fiili bu beyitte cinaslı olarak kullanılmıştır. İlk mısradaki "yazmak" fiili, şaşırıp yanılmak, hata etmek, ikinci mısradaki yazı yazmak anlamındadır.)
5 (a) yalvarayım P, Ş : yalvarayum Ü ; yalvarayın Ç (b) varayım P, Ş : varayın Ç ; varayum Ü
6 (a) mihr ü vidād P, Ü : mihr ü dād Ş ; mihri vü dād : (b) ḥüsn-i Ş, Ü, Ç : ṣıdḳ u P

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra P, Ü, Ş nüshalarında bulunmayan şöyle bir beyit vardır:

Çün şefā'at kıla āṣīlere Ḥaḳ
Ḳamudan arada bénim müstehaḳ

Ç nüshasındaki bu fazla beyit bu beytin anlamca bir benzeridir. O yüzden diğer nüshaların çoğunluğunda yoktur. Sadece TDK, P³ ve K nüshalarında vardır.

XXV. Der-Beyān-ı Ḥaḳīḳat-i Nuṭḳ ki Bī-Ḥarf ü Ṣavt-est

287. Éy seḫundān gel ki söz söyleyelüm
Ḫūb maʿnīler beyān eyleyelüm[1]

288. Gerçi söz oldur ki bī-kām u zübān [P-12b, Ş-35a, Ü-7a, Ç-10b]
Ola maʿnī ehli ḳatında ʿayān

289. Ol degül ol söz kim ola ṣavt u ḥarf
Belki ṣavt u ḥarf olupdur söze ẓarf

290. Söz eger bu ṣavt ola vü ḥarf bes
Bī-şek insān ola ṭūṭī daḫı bes

291. Ḥarf ü ṣavtı söz ṣanursañ cehl ola
Ḥarf-ıla ṣavta ḳalan nā-ehl ola

292. Līk çün söz lafẓ-ıla ṣūret bulur
Hem maʿānī tercümānı lafẓ olur[2]

293. Bes sözi ḫoş lafẓ-ıla_édelüm beyān
Ki_ola ṣanʿat ehli kim olur ʿayān

294. Müşk-i ʿanber-rīz édüp ḫāmeyi
Naḳş ḳılalum **Sikendernāmeyi**[3*]

---

1 Sühandân kelimesi, incelediğimiz hareke kullanılan bütün yazmalarda "sehundān" şeklinde harekelenmiştir.

2 (a) Ç nüshasında bu beyit önceki beyitle yer değiştirmiştir.

3 (a) Müşk-i ʿanber-rīz édüp P, Ş, Ü, Ç, M, L, P², Ü⁴, MSU : Müşk-bār eyleyibenüñ K, DTC¹ ; Müşk-i ʿanber-rīz édelüm B, W, TTK¹, Ü³, P³, A², H ; Müşk ü ʿanber édelüm Ü² ; Müşk-bār eyleyibeni R¹, R², TİEM, P⁴, Ü⁵ ; Müşk-bār ele yunıban TTK² ; Müşk-i ʿanber-rīz édiben Lİ, A¹, K² (b) Naḳş ḳılalum P, Ş, Ü, Ç, K, M, B, W, L, Ü³, TTK¹, TTK², P³, A¹, A², MSU, K², H : Naẓm ḳılalum Ü², R¹, R², TİEM, P⁴, DTC¹ ; Naḳş édelüm P², Lİ (TDK ve Ü⁶ nüshasında bu beyit yoktur.)

---

* Bu beyitten sonra gelen on sekiz beyit P, Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Bu beyitler bazen sayıları eksilmekle birlikte B, TDK, Ü², A², P², TTK¹, Ü³, Ü⁵, Ü⁶, TİEM, R¹, R², P⁴, Lİ, DTC¹ nüshalarında vardır. R¹ yazmasında bu kısmın başlangıcında "Güftār Der-Medḥ-i Sulṭān Bāyezīd", TİEM nüshasında ise "Güftār Der-Medh-i Sultān Ildırım Bâyezīd" başlığı vardır. Nihad Sami Banarlı, *İskendernâme*'nin *Tevârîh-i Âl-i Osmân* kısmı üzerine yaptığı tezinde nüshalardaki bu başlıkların sonradan ilâve edildiğini düşünmekte; ancak bu kısmın eseri Bayezid'e ithaf etmek üzere hazırlanmış olabileceği ihtimalini ileri sürmektedir. (Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Nihad Sami Banarlı, "Dâsitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân", *Türkiyat Mecmuası*, c. 6, Ocak 1939, s. 56-59.)

295. Çün müretteb ola bu naẓm-ı güher
Şāha iltelüm anı ol tācver[1]

296. Hem seḫundāndur u hem gevher-şinās
Ol bilür söz ḳıymetin re'sen-be-re's[*]

297. Ol-durur cümle mülūkuñ serveri
Memleket tācınuñ oldur zīveri

298. Ḳāyim oldı sünnet anuñla vü farẓ
Ṭoldı adı-y-ıla 'ālem ṭūl u 'arż[2]

299. 'Adlde kimse_olmadı aña 'adīl
Beẕlde kimse bulınmadı beẕīl[3]

300. Ol kişi kim éder anuñla cidāl
Çarḫ eydür kim *kefa'llāhu'l-ḳıtāl*[4**]

---

1 (a) bu Ü², P³ : ol TDK, R¹, R², TİEM, P⁴, Ü⁵ (Bu beytin olduğu bütün nüshalarda "müretteb" olan kelime P³ nüshasında "muḳarreb" şeklindedir. Bu beyit ile arkasından gelen beyit B, Ü³, TTK¹, P², Lİ, DTC¹ ve A² nüshalarında yoktur.

2 (a) anuñla vü farż Ü², TİEM, P⁴, Ü³, P², Lİ, A² : anuñ-ıla farż B, TDK, TTK¹ ; vü anungla farż R¹ ; anuñla bu farż P³ ; anungla farż R² ; anuñla farż Ü⁵, Ü⁶, DTC¹ (b) Ṭoldı adı-y-ıla 'ālem B, TTK¹, Ü³, A², DTC¹ : Doldı 'ālem adı-y-ıla TİEM, R¹, R², P⁴, Ü⁵ ; 'adl-y-ile 'ālem Ü² ; Adı il ü 'ālem TDK ; Ẕātı birle bildi 'ālem P² ; Ṭoldı te'dīb-ile P³ ; Doldı adı cümle 'ālem Ü⁶ ; Dānişiyle buldı Lİ

3 (a) 'Adlde kimse olmadı aña B, Ü³, P², Lİ, A², DTC¹ : Kimse 'adllde olmadı aña Ü² ; 'Adlde kimse olamadı TDK ; 'Adlide kimesne olmadı TTK¹ ; 'Adline kimseye olmadı TİEM, R¹, R², P⁴ ; 'Adline kimsene olmadı R², Ü⁵, Ü⁶ (b) Beẕlde kimse bulınmadı B, Ü³, TTK¹ : Beẕlde aña bulınmadı TDK ; Beẕlde anga bulınmadı TİEM, R¹, R², P⁴ ; Beẕlde hem yoḳdur aña P², Lİ ; Kimse bedlde hem bulınmadı Ü² (müs.) ; Bedlde kimse bulunmadı bedīl A², DTC¹ Beẕlinde aña bulınmadı bedīl Ü⁵ (Bu beyit P³ nüshasında yoktur.)

4 Beytin ilk mısraındaki "éder" kelimesi Ü² nüshasında "éden" şeklinde, yine ilk mısradaki "cidāl" kelimesi "ḳıtāl" şeklindedir.

---

* R¹, R², P⁴ ve TİEM yazmalarında bu beyitten sonra

Ol Süleymān zāde-i şāh-i cihān
Bāyezīd ibn-i Murād [ibn-i] Orḫān

şeklinde bir beyit bulunmaktadır. Ancak bu beyte ihtiyatla yaklaşmamız gerekmektedir. Çünkü Emîr Süleyman'dan bahseden bu beyit Şiraz'da kopyalanmış olan bu dört nüsha dışında incelenen kırk nüshanın hiçbirinde yoktur. Ayrıca bu dört nüshadan R¹, R² ve P⁴ nüshaları aynı müstensihin elinden çıkmıştır. Nüsha bağlarına göre de R¹ ve P⁴ nüshaları TİEM nüshası ile aynı koldan gelmektedir. Dolayısıyla bu beytin müstensih tercihiyle yerleştirilmiş olma ihtimali vardır. (Beytin ikinci mısraında vezin gereği Orhan kelimesinden önce ibn-i kelimesi bulunması gerektiği için bu kelime köşeli parantezde gösterilmiştir.)

** "Savaşta Allah yeter." manasına gelen bu ibare Ahzâb sûresi 25. âyetten iktibas edilmiştir. Ayette geçen cümlenin tamamı "*Ve kefallâhu'l-mü'minîne'l-kıtāl*" Allah, savaşta müminlere kâfi geldi." (Ahzâb, 33/25) şeklindedir.

301. Baḥr bigi feyżine érmez ḳıyās
Kān bigi cūdına yoḫ iḥtibās[1]

302. Himmetidür āfet-i zerr ü güher
Rāyetidür āyet-i fetḥ ü ẓafer[2]

303. Ḫuṭbe ḥamd éder Ḥaḳuñ ẕikrin aña
Érgüreli şāhuñ adını aña[3]

304. Sikke ḫāndandur ki_adına étdi şāh
Lā ilāhe_illa'llahuñ ḥaṣīn penāh[4]

305. Mülkine burhan-ı ḳāṭı' ol yéter
Kim ḳılıcı baḥrden berre yeter[5]

306. Oḫı ḫalḳa ol ḳadar düşürdi sehm
Kim ḳażāya daḫı andan érdi vehm[6]

307. Mār bigi rumḥı çün pīçān olur*
Heybetinden ejdehā bī-cān olur[7]

308. Devletin Ḥaḳ édeli manṣūr anuñ
Oldı 'adlinden cihān ma'mūr anuñ[8]

309. Gün anuñ mihriyle urdı ṣubḥ dem
Pür-ṣafā ṣıdḳ-ıla oldı ṣubḥ-dem[9]

---

1 Beytin ilk mısraındaki "érmez" kelimesi Lİ nüshasında "okur" şeklindedir. (İhtibâs, tutmak, alıkoymak, hapsetmek anlamındadır.)

2 (a) āfet-i Ü², TDK, R¹, R²,TİEM, P², P³, P⁴, DTC¹, A², Ü⁵, Ü⁶ : āfete B ; re'fet-i Ü³ / zerr ü güher B, Ü², TDK, R¹, R², TİEM, P³, P⁴, Ü⁵, Lİ : dürr ü güher Ü³, TTK¹, P², DTC¹, A², Ü⁶ (İkinci mısradaki ihtibās kelimesi TİEM, R¹, P⁴ ve Ü⁵ nüshalarında "sipās" şeklindedir.

3 Bu beyit ile ardından gelen beyit Ü², TDK, Ü⁶ nüshalarında yoktur.

4 (a) Sikke ḫāndandur P², TİEM, R¹, R2, P⁴, DTC¹ : Saña ḫandāndur B, Ü³, TTK¹, A², Lİ (b) Lā ilāhe illa'llāhuñ ḥaṣīn TTK¹, Ü³, P², DTC¹ : Lā ilāhe illa'llāhtang TİEM, R¹, R² ; Lā ilāhe illa'llāh ḥaṣīndür B ; (Bu beyit Ü², TDK, P³, Ü⁵, Ü⁶ nüshalarında yoktur.)

5 (b) berre TTK¹, TİEM, R¹, R², P², P⁴, Ü⁵, Lİ : bize B, Ü³ (müs.) ; tīre A² (müs.) (Bu beyit, Ü², TDK, P³, Ü⁶ nüshalarında yoktur.)

6 (b) érdi B, Ü³, TTK¹, P², R² : vérdi TİEM, P⁴, R¹ (Bu beyit Ü², TDK, P³ nüshalarında yoktur.)

7 Bu beyit Ü², TDK, P³ nüshalarında yoktur.

8 Bu Ü² nüshasında yoktur. B, Ü³, TDK, TTK¹, P², Lİ, DTC¹, A² ve Ü⁶ nüshalarında ise altı beyit yukarıda yer almaktadır.

9 "Gün" kelimesi Ü² nüshasında "dem" şeklinde, "mihriyle" kelimesi ise TTK¹ nüshasında "mihrine" şeklindedir.

---

* Pîçān, sarılıcı, bükülücü anlamına gelmektedir.

310. Ġonca anuñ medḥini ḳıldı heves
Oldı ʻanber-būy aġzında nefes[1]

311. Vaṣf éderken bāġda ḫulḳını ṣabā
Gül yüzün ġarḳ-ı ʻaraḳ ḳıldı ḥayā[2]

312. Çün **Sikendernāme**ye urup ḳalem
Müşkden kāfūra çekdüm ben raḳam[3]

XXVI. Der Taḫalluṣ-ı Kitāb[4]

313. Her sözi anda mulaḫḫaṣ édelüm
Aḥmedī adına maḫlaṣ édelüm[5]

314. Gevher-i fażlı ṣunalum fāżıla
Zāde-i ʻaklı vérelüm ʻāḳile

315. Ucdan uca araduḫ bu ʻālemi
Bulmaduḫ ehl-i kerem bir ādemi

316. Kim kerem ehli kimi ölmiş-durur
Kimi yoḫlıḳdan nihān olmış-durur

317. Ādemī yérini dutmışdur sibāʻ
Kime lāyıḳ ola bu zībā metāʻ

318. Bū kerīmedür ü hem bintü'l-kerīm [P-13a, Ş-35b, Ü-7a, Ç-11a]
Nécesi küfv ola buña her le'īm

319. Söz çü *aʻṭı'l-ḳavsi bārīhā*[*] ola
Aḥmedīyedür bu kim lāyıḳ gele[6]

---

1 (a) medḥini TDK, B, TTK[1] : medḥine Ü[2], TİEM, P[3], P[4], R[1]
2 (b) ḳıldı Ü[2], Ü[3], TTK[1], TİEM, P[4], R[1], R[2] : étdi B, P[2], DTC[1] (Bu beyit TDK nüshasında yoktur.) Lİ nüshasında da bu beyitten sonra diğer nüshaların hiçbirinde olmayan bir beyit yer almaktadır.
3 (b) çekdüm ben TDK : ben çekdüm Ü[2], P[3] (Bu beyit B, Ü[3], TTK[1], P[2], Lİ, DTC[1] ve A[2] nüshalarında yoktur.)
4 XXVI. Der-Taḫalluṣ-ı Kitāb P, Ü, Ç : Der-Beyān-ı Taḫalluṣ-ı Kitāb-ı İskendernāme Ş
5 (a) mülaḫḫaṣ Ş, Ü : muḫallaṣ P, Ç (Mülahhas, hülâsa suretinde yapılmış ve yazılmış olan, icmâl, özünü belirtecek şekilde anlatılmış manalarındadır. Muhallas ise tahlis olunmuş kurtarılmış demektir.)
6 (a) Söz çü P, Ü, Ç : Söz Ş

---

* "İşi ehline ver!" anlamında bir Arap atasözü.

320. Bes anuñ ḥacrında gerekdür bu bikr
Daḫı dürlü yoḫ-durur bu işde fikr[1*]

321. Aña lāyıḳ bu ki oldur ol Kerīm
Kim ṣaçar ḫalḳa zer ü dürr-i yetīm[2]

322. Hem daḫı_oldur gevherüñ ḳadrin bilen
'İzzetin yérine getüribilen

323. Bu güher bir kişiye lāyıḳ mıdur
Kim berāberdür ḳatında ḫāk ü dür[3]

324. İşbu 'aẕrā-yı cihānda éy Ḫudāy
Ḳıl hümāyān-fāl şöyle kim hümāy[4]

325. Fikri-y-ile 'aḳlı pür-nūr eylegil
Ẕikri-y-ile cānı ma'mūr eylegil

326. Bunı göñüllere hemdem eylegil
Cānları sırrına maḥrem eylegil

327. Ciddine faẓluñ-ıla vérgil ṣevāb
Hezlini 'afv eyle vü étme ḫiṭâb[5]

328. Ki_ol melik İskender-i ṣānī-durur
İşbu tuḥfe aña erzānī-durur[6]

329. Luṭfıdur anuñ baña söz söyleden
İşbu zībā dürleri naẓm eyleden[7]

---

1 (a) hacrında P : ḥıcrında Ş, Ü / gerekdür P, Ş, Ü : gerek Ç
2 (a) ki P, Ş, Ç : kim Ş (b) dürr-i Ş : dürr ü P, Ü, Ç
3 (a) lāyıḳ mıdur P, Ş, Ü : lāyıḳ-durur Ç
4 (b) şöyle P, Ş, Ü : söyle Ç
5 (b) ḫiṭāb P, Ü, Ç: 'īḳāb Ş
6 (a) Ki_ol Ü², Ü³, B, TDK, TTK¹ : Ol TİEM ; Ki P³ (b) tuḥfe Ü², Ü³, B, P³, TTK¹, TİEM : iş TDK (Bu beyit TTK¹, B, Ü³, P³, Lİ, DTC¹, A² nüshalarında on altı beyit üstte yer almaktadır.)
7 (a) anuñ bana söz Ü², Ü³, B, TTK¹, P², Lİ, DTC¹ : anuñ sözini TDK ; anuñ saña söz R², P³ (Bu beyit TİEM, R¹, P⁴ ve Ü⁵ nüshalarında yoktur.)

---

* Arapça ağuş kucak, himaye anlamlarına gelen "hacr" kelimesinin "hacr", "hıcr" ve "hucr" şeklinde üç harekeyle de kullanıldığı bilgisi sözlüklerde yer almaktadır. Bu yüzden P nüshasında hacr, Ş ve Ü nüshalarında hıcr şeklinde kullanılmıştır.

330. Bilmez-idüm ikisi birden nedür
Hem berāberdi ḳatumda ḫāk ü dür[1]

331. Terbiyetle béni uş ol nāmver
Gevherī ḳıldı vü hem kān-ı güher

332. Munṭaẓam olsun güherveş devleti
Düşmenin ḳılsun perīşān ṣavleti[2]

333. Niçe kim döndi döniser āsumān
Olsun ol Ḥaḳ fazlı-y-ıla şādmān

334. Ṭāli'in Allāh mes'ūd eylesün
'Āḳıbet işini maḥmūd eylesün*

XXVII. Maṭla'-ı Ḳıṣṣa ve Dāsitān-ı Ẕülḳarneyn İskender-i Rūmī

335. Söylegil éy bülbül-i şīrīn-zübān
Ḥayfdur kim gizlü ḳala bu beyān

336. Kām-ı cān lafẓuñdan olur pür-şeker
Olma pes ḫāmūş éy murġ-ı naġmeger[3]

337. Kim gele ḫāmūşlıġa daḫı zamān [P-13b, Ş-35b, Ü-7a, Ç-11b]
Vérmedi kimseye vérmez çarḫ emān

338. Kim başarmışdur bu tīre ḫāk-ile
Kim başa çıḫmış-durur eflāk-ile

---

1 (a) ikisi birden Ü² : birden ü iki nedür B ; biriden birinedür TDK ; birden ü biri nedür Ü³, A² ; biri birden nedür P³ berden bergi ne-durur TTK¹ ; perdenüñ sırrı nedür P⁴, R¹, (b) berāberdi Ü², Ü³, B, TİEM, P⁴ : berāberdür TTK¹, P³ / ḫak ü dür Ü², B, TDK, TİEM, R¹, R², P⁴, Ü⁶ : ḫāk-i dür TTK¹, P³, A² (Bu beyit ile ardından gelen beyit P², Lİ ve DTC¹ nüshalarında yoktur.)

2 (a) Muntaẓam olsun güherveş Ü², TDK, TİEM, P⁴, R¹, R², Ü⁵, Ü⁶ : Dürr bigi manẓūm olsun B, Ü³, TTK¹, P², Lİ, DTC¹, A² (b) ḳılsun B, Ü², Ü³, TTK¹, P², Lİ, DTC¹ : étsün TDK, Ü⁶ ; olsun TİEM, P⁴, R¹, R², Ü⁵ / ṣavleti Ü², TDK, TİEM, R, R², P², P⁴, Lİ, Ü⁵, Ü⁶ : heybeti B, TTK¹, DTC¹, A² ; himmeti Ü³ (Bu beyit P³ nüshasında yoktur.)

3 (a) olur P, Ş, Ç : olsun Ü

---

* Bu çalışmanın girişinde anlatılan Ahmedî'nin *Mevlid*'inin sonunda da bu dua beytinin hemen hemen aynısı bulunmaktadır. Sadece "Tāli'in" kelimesi "Baḫtını" şeklindedir.

Baḫtını Allāh mes'ūd eylesün
'Āḳıbet işini maḥmūd eylesün

Dolayısıyla bu bölümün Ahmedî'nin kaleminden çıkmış olduğu düşünülmektedir. Diğer nüshalardaki eksiklik arada kopmuş olan bir yapraktan kaynaklanıyor olabilir.

339. Nūş-dārū déyü vérdügi bu dehr
Bī-gümān ol nīş-i cāndur belki zehr

340. Yédi başlu ejdehā-durur cihān
Bir nefes kimseneye vérmez emān[1]

341. Néçeler bénüm déyü bu şarḳ u ġarb
Ejdehā vü dīv-ile eyledi ḥarb

342. Néçeler bénüm déyü bu bezmgāh
İns ü cinn-ile düzetdi rezmgāh

343. Néçeler ārāyiş étdi taḫt-ı ʻāc
Néçeler yāḳūtdan düzetdi tāc

344. Ol ḳamudan ḳalan uş efsānedür
Mülk Allāhuñ ki cāvīdānedür

345. Mülk mi ol ki_anı ḳoyup gideler
Ayruġa ḳalası mülki nédeler

346. Bu söz üzre bir ḥikāyet édeyim
Ehl-i dānişden rivāyet édeyim

XXVIII. Şürūʻ Be-Naẓm-ı Ḳıṣṣa[2]

347. Ol zamān ki_Īrānda Dārā-y-ıdı şāh
Dilegince seyr éderdi mihr ü māh[3]

348. Néreye yüz dutsa bulurdı ẓafer
Ṭopraġa el ṣunsa olurdı güher[4]

349. Kişiye çün yüz duta iḳbāl ü baḫt [P-14 a, Ş-36a, Ü-7a, Ç-12a]
Sehl olur ele getürmek tāc u taḫt[5]

350. Ḳamu müşkil devlete āsān olur
Devlet olduḫda gedā sulṭān olur[6]

---

1 (a) ejdehā-durur cihan P, Ş, Ç : ejdehā-dur bu cihan Ü
2 XXVIII. Şürūʻ-ı Be-Naẓm-ı Ḳıṣṣa P, Ü, Ç : Şürūʻ Be-Naẓm-ı Ḳıṣṣa-ı İskender Ş
3 (a) Īrānda P, Ş : Īrāna Ü, Ç
4 (b) ṣunsa P, Ş, Ç : ursa Ü
5 (b) ele Ş, Ü, Ç : añа P
6 (b) olur P, Ş, Ü : gelür Ç

351. Bir ḳıl-ıla yédilür çünkim gele
Gidicek uzar eger zencīr ola*

352. Çün muẓaffer gördi Dārā devletin
Diledi ki_artura cāh u rütbetin

353. Néçe kim artar cihānda māl u genc
Daḫı artar ḥırṣ-ıla bī-hūde renc[1]

354. Ḳaṣd étdi ki_ilede Rūma sipāh
Rūmı feṭḥ édüp aña daḫı_ola şāh[2]

355. Bir çeri cem‘ étdi anda şehriyār
Kim aña yoġ-ıdı ḥadd-ile şümār

356. Ol aradan Rūma ‘azm eyledi şāh
Her yañadın yüridi ḫayl ü sipāh[3]

357. Rūma yüridi çeriler fevc fevc
Baḥr sanayduñ ki gider mevc mevc[4]

358. Yéryüzi kūs ü direfş-ile ‘alem
Ṭolmış-ıdı vü daḫı ḫayl ü ḥaşem

359. Ḳayṣere érdi ḫaber kim çoḫ çeri
Rūma uş geldi vü Dārā serveri

360. Néreye uġrarsa ġāretdür işi
Ḳanda érerse ḫasāretdür işi[5]

361. Nérede ma‘mūr yér bulsa yıḫar
Ḳanḳı şehri kim alur-ısa yaḫar[6]

---

1 (a) cihānda P, Ş, Ç : kişide Ü
2 (a) ḳaṣd étdi ki P, Ü, Ç : ḳaṣd étdi kim Ş
3 (b) ḥayl ü sipāh P, Ş, Ü : ḫayli sipāh Ç
4 (b) gider P, Ü, Ç : gide Ş
5 (a) uġrarsa Ş : uġrasa P, Ü, Ç
6 (a) bulsa Ş, Ü, Ç : varsa P

---

* "Gele" kelimesi, Farsça sürü anlamındadır. Ahmedî bu beytinde sürüyü bir kıl ile çekmekten bahsetmektedir. Bu kıldan yapılmış ip benzeri bir şey olabilir. Bu fikrin benzeriyle *Nev‘î Divanı*'nda bir gazelde de karşılaşılmaktadır. Nev‘î'nin beyti şöyledir:

Yederdi bir ḳıl ile anı her gedā-yı żaʿīf
Ṭaḳılsa tevsen-i çarḫa cinān-ı ʿışḳ u maḥabbet (Nevʿî. *Dîvân - Tenkitli Basım*, haz. Dr. Mertol Tulum, M.Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 250, 32/5)

362. Her ki Dārāyı göre éy şehriyār [P-14b, Ş-36a, Ü-7a, Ç-12a]
Ṣana Behmendür ü yā İsfendiyār

363. Leşkere çün ola Dārā pīş-rev
İlede Destānla Rüstemden girev

364. Leşkerinüñ ḫod kerānı yoḫ-durur
Her neden dérler-ise artuḫ-durur

365. Kim-durur Dārāya kim ḳarşu vara
Yā çerisinüñ ḥisābın kim vére[1]

366. Ḳayṣere çünkim érişdi bu ḫaber
Göñli oldı ġuṣṣadan zīr ü zeber

367. Bildi kim ṭāli‘ dönüp baḫt oldı şūm
Gidiser bī-şekk elinden mülk-i Rūm

368. Zīra ol pīr-idi Dārā nev-cüvān
Ol za‘īf-idi vü bu nev-pehlevān

369. Pīrden hergiz yigitlik gelmeye
Yigid-ile pīr hem-ser olmaya

XXIX. Der-Naṣīḥat ve Beyān-ı Ḥāl-i Pīrī[2]

370. Nev-cüvān-ıla néce_ola köhne-pīr
Dār u gīr ü devlet ü nuṣretde bir

371. Farḳ ikisi arasında bu yéter
Kim yiter pīr ü cüvān olan biter

372. Bāġda béslenür aġaç ki_ola cüvān
Pīr olıcaḫ keser anı bāġbān

373. Devlet-ile ger kişi Cemşīd ola
Pīrlikde ḳamudan nevmīd ola[3]

374. Bu yigitlik ger hevādur ger heves
Pīrlik ża‘f olur u hem ‘acz bes[4]

---

1 (a) Dārāya kim ḳarşu vara P, Ç : kim Dārāya ḳarşu vara Ş ; Dārāya kim ḳarşu ṭura Ü
2 XXIX. Pīrī Ş, Ü, Ç : Pīr P
3 (a) Bu beyit P nüshasında yoktur.
4 (a) ger hevādur ger P : ger hevādur u Ş, Ü ; ger hevā-durur Ç

375. Az yér-ise ten olur zār u nizār [P-15a, Ş-36b, Ü-7b, Ç-12b]
Çoḫ yér-ise ḫod düşer bīmār u zār

376. Şeyb ecel ḳılıcıdur çün ére şeyb
Daḫı dünyā istemeklik ola ʻayb

377. Gerçi Ḳayṣer bilür-idi ki_ol sipāh
Édesi-durur anuñ mülkin tebāh

378. Līk saḫladı ḥamiyyetle_adını
Urdı ḫaṣm-ıla savaş bünyādını

379. Kişi kim ol eyü ad-ıla ola
Yég ki yavuz ad-ıla diri ola[1]

380. Tāc ıssına ki_ola bī-nām u neng
Taḫtdan yég taḫta-yı tābūt-ı teng[2]

381. Bī-ḥamiyyetlerden erlik gelmeye
Bī-ḥamiyyetlikle dirlik olmaya

382. Bī-ḥamiyyet kişi server olımaz
Her ki cān u baş sever ser olımaz

383. Ur bu cān terkini kim baş olasın
Yüregine düşmenüñ baş olasın[3]

384. Bir çeri cemʻ étdi Ḳayṣer bī-kerān
Ki_éde Dārā-y-ıla bir ceng-i girān

385. Kim cihān içinde ḳala yādigār
Anı tārīḫ éde andan rūzigār

386. Çün ecelden kimseye yoḫdur güẕer
Er gerek ki_ölmekden étmeye ḥaẕer

387. Yoḫdur ölmek çünkim olmaya ḳażā
Çün ḳażā var dirlik olmaya revā[4]

---

1 (a) ol eyü ad-ıla Ş, Ü, Ç : eyü ad-ıla ol P (b) ola P, Ş, Ç : ḳala Ü
2 (a) ıssına ki P, Ş, Ç : ıssı kim Ç (b) Taḫtdan yég taḫta-yı Ş, Ü : Taḫtdan yégdür aña Ç ; Baḫtdan yég taḫta-yı P
3 (a) bu cān Ş, Ü, Ç : başuñ P
4 (a) çünkim Ü : çünki P, Ş, Ç

388. Yüridi bir birine iki sipāh [P-15b, Ş-38a, Ü-7b, Ç-13a]
Şöyle kim örtildi tozdan mihr ü māh

389. Uġraşup birbirine_āheng étdiler
Nām-içün nāmūs-ıla ceng étdiler

390. Bir neberd oldı ki hergiz rūzigār
Görmemişdi aña beñzer kār-zār

391. Néreye ḳılsañ naẓar Ceyḥūn-ıdı
Nécesi Ceyḥūn ki mevc-i ḫūn-ıdı

392. Cānlara maḫlaṣ yolı bārīk-idi
Ḳan buḫārından hevā tārīk-idi

393. Şöyle ceng eylediler Rūmī sipāh
Ki_āferīn étdi olara mihr ü māh

394. Līk Ḳayṣer baḫtı çün olmışdı şūm
'Āḳıbet başıldı anda ḫayl-i Rūm

395. Ne ḫazīne ḳaldı vü ne mülk ü māl
Düşmene oldı ser-ā-ser pāyimāl

396. Böyle-durur gerdiş-i çarḫ-ı bülend
Gāh şādān éder ü geh müstemend

397. Düşdi atdan Ḳayṣer ü oldı esīr
Baḫtı dönene kim ola dest-gīr

398. Kişiden çünkim yüz döndere baḫt
Nef[ꞟ] étmez daḫı aña tāc u taḫt[1]

399. Ḳayṣer-içün dikdi Dārā anda dār
Aṣdı anı ḳaldı ansuz ḳaṣr u dār

400. Dünyenüñ işbudur işbu pīşesi
Vay aña kim dünyedür endīşesi[2]

401. Dünye genci çünki degmez rencine [P- 16a, Ş-38a, Ü-7b, Ç-13b]
Ne heves étmek gerekdür gencine

1 (a) yüz P : yüzin Ş, Ü, Ç
2 (a) aña P, Ş, Ü : anı Ç

ꞟ Bu sayfada anlatılan, İran Şahı Dârâ'nın Rum ülkesi hakimi Kayser'e karşı zafer kazanması konusu için bkz. GÖRSEL 3.

402. Ḳayṣer ü Kisrīsidür ber-dār olan
Bes kim ola anda ber-ḫurdār olan[1]

403. Çünki Ḳayṣer öldi ıssuz ḳaldı Rūm
Oldı Dārānuñ ḳamu ol merzübūm[2*]

404. Diri ḳalan ger şerīf ü ger vażīʿ
Oldılar mecmūʿı Dārāya mutīʿ

405. Ḳamu anuñ ḥükmine rām oldılar
Cümle anuñ-ıla ārām oldılar[3]

406. Öliye kimse vefā ḳılmış degül
Öli-y-içün kimsene ölmiş degül[4]

407. Dirligüñde key şefḳatlüñ saña
Varımaz öldükde sinüñdin yaña

408. Aġlar-iken séni oġluñ zār u zār
Şād olur çün māluñı eyler şümār[**]

409. Rūmı Dārā ḳısmet étdi şehr şehr
Ḳıldı her bir şehri bir kişiye behr

410. Tā ki her kişi yérinde māh u sāl
Oturıban vérbiye Dārāya māl

411. Vérdi Yūnān éllerini ser-te-ser
Feyleḳūs-ı Rūmiye ol tācver[5]

---

1 (a) Kisrīsidür P, Ş, Ü : Kisrī-durur Ç (b) Bes kim ola P, Ş, Ç : Kim-durur bes Ü
2 (a) ıssuz P : īsüz Ş ; isüz Ü ; ansuz Ç
3 (b) aldılar Ü, Ç : oldılar P, Ş
4 (a) ḳılmış P, Ş, Ü: etmiş Ç
5 (b) tācver P, Ü : nāmver Ş, Ç

---

* P nüshasında "ıssuz" şeklinde yazılan kelime, Ş nüshasında ايسز īsüz şeklinde yazılmıştır. Kimsenin bulunmadığı boş tenha yer manasına gelen "ıssız" kelimesi, Eski Türkçe "idi" sahip efendi kelimesinden gelmektedir (idisiz>iyisiz>īsiz>īsüz>isüz>ıssuz>ıssız). (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı İktisadî İşletmesi, İstanbul 2006. c. 2, s. 1326.)

** Bu beyit metin tenkidinde kullanılan P, Ş, Ü nüshalarında yoktur. Ancak Ç, K ve M yazmalarında karşımıza çıkmaktadır. Bu beyit incelediğimiz nüshalardan TDK, B, Ü², Ü³, Ü⁵, Ü⁶, TTK¹, L, Lİ, P³, P⁴, A, A², MSU, MK¹, MK², TİEM, R¹, R², DTC¹ nüshalarında da bulunmaktadır. P², Ç² ve Ü⁴ nüshalarında ise yoktur. Beytin ikinci mısrası, Ç nüshasında hiçbir nüshaya uymayacak şekilde "Çün sevinür māluñ étdükde şümār" şeklindedir. "Séni" kelimesi bazı nüshalarda senüñ şeklindedir.

412. Kim bilürdi Feyleḳūsuñ rütbetin
‘Adl ü inṣāfın u rāy u fikretin

413. Şeh gerek her kişinüñ ḥālin bile
Terbiyet kılduḫda ehline ḳıla

414. Ādemī çün müfsid ü nā-ehl ola
Terbiyet étmeklik anı cehl ola

415. Terbiyetle yég olur yégden kerīm [P-16b, Ş-38b, Ü-7b, Ç-14a]
Bedter olur terbiyet étseñ le’īm

416. Bésleseñ yüz yıl yılanı şehd-ile
Zehr olur vérdügi saña cehd-ile

417. Gürg beçe béslemiş bir nā-ḫalef
Pençesi bitdükde_anı ḳılmış telef

418. Étdi ta‘yīn Feyleḳūsa şehriyār
Altı biñ beyża ḳamu zerr-i ‘ayār[1]

419. Kim vére Yūnāndan Īrāna ḫarāc
Kendü_ala bāḳī ne ḳalsa māl u bāc[2]

420. Ol zamān kim beyża naḳd-i māl-ıdı
Her birinüñ vezni yüz miṣḳāl-ıdı[*3]

421. Bes anuñ ḳızın daḫı ḳābīn-ile
Aldı şöyle kim gerek āyīn-ile

422. Bir zamān kim oldı ol iki bile
Oldı ḳız Ḥaḳ emri-y-ile ḥāmile[4]

---

1 (a) zerr-i Ş, Ü : zer ü P ; zerrīn Ç
2 (a) Yunāndan P, Ş, Ü : Yūnān Ç (b) ne ḳalsa Ü : ne varsa P, Ç ; varsa Ş
3 (a) naḳd-i Ş, Ü, Ç : naḳd ü P / yüz Ü, Ç : biñ P, Ş
4 (a) Bir zamān kim oldı ol iki bile Ü : Bir zamāndan ki_ol iki_oldılar bile P, Ş, Ç (“bile”, birlikte, beraber anlamındadır.)

---

* Miskâl, bir buçuk dirhem ağırlığında veya yirmi kırat miktarında bir ölçü birimidir. Altın gibi değerli madenleri veya mücevherleri tartmakta kullanılan ve kullanıldığı yere veya zamana göre değişiklik gösteren, yaklaşık 1,5 dirhem veya yirmi kırat veya 4,80 gr. karşılığı olarak kabul edilen ağırlık ölçüsü birimidir. Şair, bu yumurtaların her birinin ağırlığı yüz miskal dediğine göre alışverişte ve haraç ödemekte kullanılan altın yumurtalar yaklaşık 500 gr. (yarım kilo) ağırlığında olmalıdır.

423. Rūmda ḫātūnı ḳoyup gitdi şāh
Kim Medāyindi aña ārāmgāh

424. Dédi bundan ṭoġan olur-ısa er
Anuñ olsun Rūm mülki ser-te-ser[1]

425. Feyleḳūs aña atabeglik éde*
Dilese kim Rūmda beglik éde[2]

426. Rūm cümle çünki toḫdadı aña**
Döniben gitdi Medāyindin yaña[3]

427. Vardı dārü'l-mülke vü oturdı şād
Bāde nūş étdi vü 'ömre vérdi dad

428. 'Ömr ki_ol bī-bādedür berbād olur [P-17a, Ş-38b, Ü-7b, Ç-14b]
' Ömr dadın vérmeyen bī-dād olur[4]

429. Şeh çün ele aldı bāde cāmını
Nolısar unutdı ol encāmını***

1 (b) mülki Ş, Ü, Ç : Rūm éli P
2 (b) Dilese kim Rūmda P, Ü : Dilese kim Rūmda ol Ş ; Diler-ise Rūmda ol Ç
3 (a) cümle çünki toḫdadı P, Ş, Ü : çün böyle nevāḫt étdi Ç
4 (b) 'ömr P, Ü : 'ömre Ş, Ç

* "Atabeg, Selçuklular ve daha sonraki Türk devletlerinde kullanılan bir unvandır. Türkçe ata ve beg (bey) kelimelerinden meydana gelmiştir. Selçuklular'dan önce Karahanlılar ve Gazneliler gibi Müslüman Türk devletlerinde böyle bir unvanın veya bununla ilgili olarak atabeylik şeklinde bir müessesenin varlığı hakkında bilgi yoktur. Oğuz geleneklerine bağlı büyük bir Türk boyu olan Selçuklular'ın atabeylik müessesini İslâmiyet'ten önce kurulan Türk devletlerinden aldıkları, eski bir gelenek veya müesseseyi biraz değiştirmek sûretiyle devam ettirdikleri düşünülebilirse de bu hususta bir kayıt bulunmamaktadır. Selçuklular'da atabeg unvanı ilk defa vezir Nizâmülmülk'e verilmiştir. Alparslan, Malazgirt Zaferi'nden sonra oğlu Melikşah'ın devlet işlerinde tecrübe kazanması hususunda Nizâmülmülk'ü görevlendirmiş, ona 'Ata Hoca' veya 'Atabeg' unvanını vermiştir. Atabeglik müessesini Anadolu Selçukluları da devam ettirmiştir. Bu sistem Hârizmşâhlar, Eyyûbîler, İran Moğolları, Celâyirliler, Akkoyunlular, Safevîler tarafından da benimsenerek kullanılmıştır." (Coşkun Alptekin, "Atabeg", *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, s. 38-40.) Ahmedî'nin mesnevisinde Filikos'un İskender'e atabeg tayin edildiğini ifade etmek suretiyle bir Türk devletinde kullanılan müesseseye atıfta bulunması, eserini aynı konunun İran edebiyatındaki örneklerinden farklı olarak millî ve orijinal bir şekilde kaleme almak çabasından dolayı olmalıdır.

** Buradaki "toḫdamak" fiili için *Tarama Sözlüğü*'nde tebaiyet itmek yani tabi olmak, uymak anlamı verilmekte ve örnek olarak *İskendernâme*'nin bu beyti gösterilmektedir. Ç nüshasında bu "toḫdadı" fiili yerine Farsça "nevāḫten" fiilinden "nevāḫt"mazi kökü kullanılmıştır. "Nevāhten" fiili tatyib etmek, gönlünü hoş etme, iyi davranma anlamındadır.

*** Bu beyit, metin tenkidinde kullanılan P, Ş, Ü nüshaları ile M, Ü², L, H ve A¹ nüshalarında yoktur. Bu beyit Ç nüshasında üç beyitle birlikte derkenara yazılmıştır. B, P³, P⁴, Ü³, Ü⁵, Ü⁶, K, TİEM, DTC¹, A², R¹, R², Lİ, MSU, MK¹, MK² nüshalarında ise beyitler metnin içinde bulunmaktadır.

430. Bāde_anuñ-çündür ki_anı nūş édeler
Ḳamu ḳayġuyı ferāmūş édeler

431. Leẕẕeti bī-hūş olup yatmaḫ-durur
Kendü kendüzini unutmaḫ-durur

432. ʻĀḳıbet fikri-durur cāna ʻaẕāb
Kendülikdür kişiye Ḥaḳdan ḥicāb

433. Ġarra oldı devlet ü iḳbāline
Bir naẓar étmedi dehr aḥvāline*

434. Kim göz açıban yumunca rūzigār
Perdeden biñ naḳş ḳılur aşikār

435. Diledi kim çoḳ ola genc ü dérem
Ẓulme āġāz eyledi ol lā-cerem

436. Bir zamān çün geldi gitdi māh u sāl
Dünyeden Dārā daḫı_étdi irtiḥāl

437. Ol ölicek oġlı_anuñ Dārāb Şāh
Taḫta çıḳup urdı başına külāh[1]

438. Böyle-durur gerdiş-i gerdān-sipihr
Geh buña kīn éder ü geh aña mihr

XXX. Der-Beyān-ı Bī-Vefāyī-i Cihān

439. Dut bugün Dārā vü Cemşīd olasın
Nefʻi ne yarın ki nā-geh ölesin

440. Ḫūb-ıdı dirlik kişi ger ölmese
Çünki ölmek var bu dirlik olmasa[2]

---

1 (b) çıḳup Ü : oturup P, Ş, Ç
2 (b) ölmek var Ü, Ç : ölmekdür P, Ş (Dirlik, dirilik kelimesinden hayat, yaşam manasınadır.)

---

* Bu beyit ile ardından gelen iki beyit, metin tenkidinde kullanılan P, Ş, Ü nüshaları ile M, Ü², L, H ve A¹ nüshalarında yoktur. Bu dört beyit Ç nüshasında derkenara yazılmıştır. B, P³, P⁴, Ü³, Ü⁵, Ü⁶, K, TİEM, DTC¹, A², R¹, R², Lİ, MSU, MK¹, MK² nüshalarında ise beyitler metnin içinde bulunmaktadır.

Diledi kim çoḳ ola genc ü dérem
Ẓulme āġāz eyledi lā-cerem

beyti TDK, R², P³, Ü⁶ ve DTC¹ nüshalarında bulunmamaktadır.

441. Dirligüñ çünkim ölümdür āḫiri
Assı ne biñ ḫavf-ıla olmaḫ diri

442. Yürek ölüm ḳorḫusından ṭolu dāġ
Kendüzin pes kişi néce déye ṣaġ

443. Kişinüñ cānına yétmez mi elem
Fikrine düşdügi kim nā-geh ölem

444. Dünyede çün yoḫ-durur bir dem ṣebāt [P-17b, Ş-39a, Ü-4a, Ç-15a]
Bes ḫayāl-i ḫāb-durur bu ḥayāt[1]

445. Nāzişi ḫalḳuñ ki ol devlet-durur
Kej oḫıma rāst ki_ol dū-let-durur

446. Ger felek olursa bu gün saña taḫt
Yarın éltürsin yérüñ altına raḫt[2]

447. Çarḫ dūlābı-durur gerdūn-ı dūn
Geh ser-efrāz eyler ü geh ser-nigūn

448. Bes göñül baġlamaġıl bu menzile
İ'timād eylemegil āb u gile[3]

449. Néşe ola ġarra aña_ehl-i tuḳā*
Ki_anı maḳlūb étseñ olur lā-bekā

450. Gör bu az müddet içinde rūzigār
Néçe dürlü naḳş étdi āşikār

XXXI. Der-İ'tibār Be-Teġayyür-i Aḥvāl-i Cihān[4]

451. Néçe esdi tünd-bād-ı ḳahrı gör
Néce miḥnetler getürdi dehri gör

---

1 (b) ḫayāl-i P, Ü : ḫayāl ü Ş, Ç
2 (a) olursa bu gün Ş, Ü, Ç : bu gün olursa P
3 Bu beyit P nüshasında yoktur.
4 XXXI. Der-İ'tibār Be-Teġayyür-i Aḥvāl-i Cihān P, Ş, Ü : Teġayyür-i Aḥvāl-i Cihān Ç

---

* Garra kelimesi sözlüklerde esre ile "gırra" şeklinde geçmekle beraber *Kâmûs-ı Osmânî*'de "Gırra: (Arapça) (mağrur) gibi kibirlenmiş, asılsız, beyhude bâtıl nesne ile aldanmış demekdir. Feth ile de telaffuz olunur." yazmaktadır. Demek ki kelime üstün ile "garra" şeklinde de telaffuz edilmektedir. *İskendernâme*'nin metin tenkidi yapılan üç nüshasında da kelime üstün ile "garra" okunacak şekilde, P nüshasında ise şeddesiz yazılmıştır.

452. Néçe sulṭānları zār öldürdi ol
Néçe Yūsufları ḳurda_aldurdı ol

453. Ne Süleymānlaruñ ol taḫtın yéle
Vérdi vü mülkini dīve kim bile

454. Ne melikleri düşürüp étdi ḫāk
Ne selāṭīni ki ḳıldı ol helāk[1]

455. Āşikāre gördüñ uş olmaz nihān
Néce yıḫıldı yaḫıldı bu cihān

456. Yaḫılur Sivas u yıḫılur Ḥaleb
Yérine bir köy yapılmaz bu ʻaceb[2*]

---

1 (b) ḳıldı Ş, Ü, Ç : étdi P

2 (a) Yaḫılur Sivas u yıḫılur Ḥaleb P : Yaḫılur Baġdād u yıḫılur Ḥaleb Ş, Ç, B, Ü[3] : Yaḳılur Baġdād u yıḳılur Ḥaleb Ü, M, L, Ü[2], Ü[5], TTK[1], P[2], A[2], H, TİEM, R[1], P[4], MSU, MK[1] ; Yaḫılur Baġdād yıḫılur Ḥaleb W ; Yıḫılur Şām-ıla Baġdād u Ḥaleb K, P[3] ; Yıḳılur Şām-ıla Baġdād u Ḥaleb Lİ, K[2], A[1], MK[3] ; Yaḳılup Şām-ıla Baġdād u Ḥaleb MK[2] ; Yaḫılur Baġdād yaḫılur Ḥaleb DTC[1] (R[2] ve Ü[6] nüshalarında bazı beyitler eksik olduğundan bu beyit yoktur.)

---

* Ahmedî burada "Cihanın vefâsızlığını Beyan" başlığından sonra "Der-İʻtibār Be-Teġayyür-i Aḥvāl-i Cihān" başlığı altında "Bu cihan nasıl yıkıldı yakıldı aşikâre gördün, bu gizli olmaz." dedikten sonra değişik nüshalarda farklı şekillerde rivayet edilen bir beyit kaleme alır. Bu beytin Ş, Ü ve Ç nüshalarındaki varyantıyla P nüshasındaki rivayeti ve K kolunun bağlı olduğu nüshalardaki şekli birbirinden farklıdır. Ahmedî'nin ölümünden yaklaşık dört yıl sonra istinsah edilen Paris Turc 309 nüshasında beytin ilk mısraı: "Yaḫılur Sivas u yıḫılur Ḥaleb" şeklindedir. Bu mısra, Ş, Ü ve Ç nüshalarında "Yaḫılur Baġdād u yıḫılur Ḥaleb" olarak kaleme alınmıştır. K nüshasının bağlı olduğu nüsha ailesi ise "Yıḫılur Şām-ıla Baġdād u Ḥaleb" rivayetiyle diğer iki koldan da farklıdır.

Paris nüshasında Sivas'ın yakılması hadisesine yer verilmesi, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Çünkü bu nüsha Ahmedî'nin ölümünden yaklaşık dört sene sonra Taşköprülüzâde tarafından şairin vefat ettiği yer olarak gösterilen Amasya'da istinsah edilmiş olması sebebiyle üzerinde dikkatle durulması gereken bir nüshadır. Hem bibliyografik bir eserde şairin ölüm mekânı olarak yer verilen bir şehirde istinsah edilmesi hem de Ahmedî'nin öldüğü tarihe olan yakınlığı, bu nüshanın önemini ortaya koymaktadır. Bu sebeple de bu nüshadaki Sivas varyantı ilk bakışta bazı nüshalarda şairin memleketi olarak gösterilen Sivas şehrinin Timur tarafından yakılmasından duyduğu derin acının bir yansıması olarak düşünülebilir. Ancak beyitteki yakılıp yıkılan "Bağdad u Haleb" şehir ikilisinin müstensih tarafından metne tasarruf edilerek "Sivas u Haleb" olarak değiştirilmiş olması da bir ihtimaldir. Çünkü bu nüshanın ferâğ kaydındaki bilgiye göre bu nüshanın müstensihi, Muhammed bin Mevlânâ Pîr Hüseyin el-müştehir beyne'l-asḥâb be-Hacı Baba es-Sivâsî'dir. Kayıttaki lakabında açıkça görüldüğü üzere nüshayı kaleme alan kişi Sivaslıdır.

Beyitteki bu rivayet, inceleme yaptığımız diğer nüshaların hiçbirinde bulunmamaktadır. Edebî açıdan değerlendirdiğimizde vezin ve ahenk bakımından daha başarılı olan ve şehir ikilemesi bakımından daha uygun görünen "Yaḫılur Baġdād u yıḫılur Ḥaleb" varyantıdır. "Yaḫılur Şām-ıla Baġdād u Ḥaleb" rivayeti en uzak ihtimal gibi gözükmektedir. Çünkü vezin ve ahenk bakımından daha zayıftır. "Yaḫılur Sivas u yıḫılur Ḥaleb" versiyonu da "Bağdad u Haleb" şehir ikilisindeki rivayete göre vezin ve ahenk bakımından zayıf ve kullanılan ikileme daha uyumsuz görünmektedir. Ancak Timur'un Anadolu Türkleri'nin hafızasında bıraktığı derin yaraları düşündüğümüzde "Sivas u Haleb" ikilisinin millî hassasiyeti daha derin hissettirdiği görülmektedir.

Bu konuyla ilgili bir başka önemli nokta da Ahmedî'nin Bursa'da hüküm sürdüğü birkaç yıl boyunca yanında bulunup bazı eserlerini sunduğu Emîr Süleyman'ın Ankara Savaşı'ndan önce şehzade olarak

457. Gördügüñ cennet-ṣıfat iḳlīm-i Rūm [P-18a , Ş-39b, Ü-4a, Ç-15b]
Baḫ néce_oldı yıḫılup me'vā-yı būm

458. Gitdi nérede var-ısa bir kerīm
Gelmedi kimse yérine cüz' le'īm*

459. Çün le'īm érer kerīmüñ yérine
Ne 'aceb ehl-i kerem ger yérine

460. Ṣorma bu işleri kim ḳandan gelür
Daḫı yérden ṣanma ol andan gelür

XXXII. Der-Tevḥīd-i Bārī Te'ālā[1]

461. Mülkine oldur taṣarruf eyleyen
Kāfir ola daḫı dürlü söyleyen

462. Yér ü gök ṭopṭolu Oldur Ol hemān
Daḫı nesne var déyü dutma gümān[2]

463. Ol-durur ol Lā-yezāl u Lem-yezel
Hem Ebed Oldur Yaḳīn ü hem Ezel[3]

464. Her neyi kim gözlerüñ görür 'ayān
Ol-durur ol anuñ içinde nihān

465. Geh Tatar geh Türk aña maẓhar-durur
Ṣanma andan artuġı kim var-durur

1 XXXII. Te'ālā P, Ü : Te'ālā Celle Celālühū Ş ; Bārī Sübḥānehū ve Te'ālā Ç
2 (a) Yér ü P, Ş, Ç : Yér-ile Ü / oldur ol Ş, Ü : ol-durur P, Ç
3 (a) Ol-durur ol Ş, Ü, Ç : Ol-durur u P

Sivas sancağında bulunması, Timur'un Sivas'ı işgali üzerine ise oradan ayrılmak zorunda kalmasıdır. "Timur, Akkoyunlu aşireti reisi Karayölük Osman Bey'in teşvikiyle Erzurum üzerinden süratle Sivas'a yürüdü. Ordusuna Karayölük ile Erzincan beyi Mutahharten rehberlik ediyorlardı. Sivas sıkı surette kuşatıldı. Sivas valisi şehzade Süleyman, kalenin müdafaasını Malkoç oğlu Mustafa Bey'e bırakarak çekilmişti." (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, s. 303.)
Bu beyit çerçevesinde bir başka ihtimal de her iki versiyonun da Ahmedî tarafından yazılmış olmasıdır. Belki ilk yazdığında Sivas'ın yakılmasından duyduğu kederle Paris nüshasında olduğu gibi "Sivas u Haleb" ikilemesini kullanan şair, daha sonra metni yeniden ele aldığında beyti hem vezin bakımından daha başarılı hem de şehir ikilemesi bakımından daha uyumlu hâle getirmek için bu ikinci şekli tercih etmiş olabilir. İncelenen nüshaların on dokuz tanesinde "Yaḫılur Baġdād u yıḫılur Ḥaleb" versiyonunun yer alması, müstensihlerce bu şeklin daha çok kabul gördüğünü göstermektedir.

* Ç nüshasında bu beyitten önce derkenara yazılmış olan bir beyit vardır. Bu beyit şöyledir:

Bu ḳamusın oldur ol éden yaḳīn
Buña teslim éde kimde varsa dīn

Bu beyit B, Ü[3], K, TİEM, R[1], P[3], P[4], Ü[5], MSU, Lİ, A[2], TTK[1], K[2], MK[1], MK[2] yazmalarında da vardır.

466. Bu meẓāhir kim görürsin uş ʻayān
Ḳamu oldur söz bu kim étdüm beyān[1]

467. Luʻbetüz biz luʻbete étgil naẓar
Kim néredendür bu eşkāl ü ṣuver[2]

468. Néreden ol cünbiş ü cūşiş nedür
Ol görinen çıḫmaġ u gūşiş nedür[3]

469. **Aḥmedī**nüñ ger sözin diñleyesin [P-18b, Ş-39b, Ü-4a, Ç-16a]
Çarḫ esrārın ḳamu anlayasın

XXXIII. Der-Ḥaṣbiḥāl-i Ḫīşten ve İftiḫār Be-Fażl

470. Kim ne ʻaḳlında anuñ vardur maraż
Ne sözinde bulınur hergiz ġaraż[4]

471. Sözleri ki_eydür haḳāyıḳdur ḳamu
Fikrler ki_éder deḳāyıḳdur ḳamu[5]

472. Hīç söz aġzına almaz ol güzāf
Urmaz ayruḫlar bigi bī-hūde lāf

473. Öginüp démez fülāne'ddīnvenüñ
Yāḫod ehl-i ʻizzet ü temkīnvenüñ[6*]

---

1 (a) görürsin uş P, Ş, Ü : uş görürsin Ç
2 (b) bu Ü, Ç : ol P, Ş
3 (b) çıḫmaġ Ş : çıḳmaḳ Ü ; çaḫmaġ P, Ç
4 (b) ġaraż P, Ş, Ç : ʻaraż Ü
5 (a) ki_eydür P, Ş : Sözleri eydür Ü
6 (a) fülāne'ddīnvenüñ P : fülāne'ddīnven Ş ; fülāne'ddīn benem Ü, Ç (b) temkīnvenüñ P : temkīnven Ş ; temkīn benem Ü, Ç

---

* -vanın, -venin eki, Eski Anadolu Türkçesi'nde kullanılan şahıs zamiri menşeli şahıs eklerindendir. Anadolu Türkçesinin eski döneminde bugün -ım, -im, -um, -üm şeklinde kullandığımız I. şahıs eki -am, em şeklindeydi. Bunun yanısıra ekin nadir olarak -vanın, -venin ; -van, -ven veyahut -vam, -vem şekilleri de kullanılmaktaydı. Bu ekin özellikle -vanın, -venin şeklinde kullanılan örneklerine daha çok 13-14. yy. metinlerinde rastlanmaktadır. *Tarama Sözlüğü*'nün ekler kısmındaki tespitlere göre -van, -ven ekine Yunus Emre, *Ferhengnâme-i Sa'dî Tercümesi*, *Hurşîd ü Ferahşâd*, *Kısas-ı Enbiyâ* gibi XIV. yy. metinlerinden, XVII. asırda kaleme alınmış eserlere kadar rastlamak mümkündür. Bu ekin -vanın, -venin şekli ise *Işknâme*, *Kelile ve Dimne*, *Mantıku't-Tayr*, *Süheyl ü Nevbahâr* gibi XIV. asra ait bazı metinler ve XV. yüzyıldan Muhammediyye ile sınırlı kalmaktadır. (Daha fazla bilgi için bkz. *Tarama Sözlüğü-Ekler*, c. VII, s. 288-294.)
Paris nüshasında fülāne'd-dīnvenüñ/temkīnvenüñ şeklinde yer alan bu ek, Ş nüshasında fülāne'd-dīnven/temkīnven, Ü, Ç ve K nüshalarında ise fülâne'd-dīn benem/temkīn benem şeklindedir. Yaprakları tam olan, incelenen diğer nüshalarda da ekin şu şekilde yer aldığı görülmektedir:

fülāneddīnven Ş, Ü², Ü⁴
fülāne'ddīnvenüñ P, TDK, Ç², K², MK²

474. Kendüye ṭāvūsveş ʻāşıḳ degül
Aña çün ʻanḳādur ol lāyıḳ degül

475. Ben uluyam déyiben fikr eylemez
Adını her beytde ẕikr eylemez[1]

476. Ḫīşten-bīnlik anuñ behri degül
Aḥmedīdür şükr Gülşehrī degül*

477. Kendüzin düzüp-durur ol bir faḳīr
Kim aña muḥtācdur yüz biñ emīr[2]

478. Kendünüñdür her ne varsa naḳd-i ḫāṣ
Ayruġuñ ġışşından olmışdur ḫalāṣ[3]

XXXIV. Der-Taʻrīz-i Baʻżı Ez-Ekābir-i Dehr

479. Göñli anuñ bir güherdür şeb-çerāġ
Néce görsün anı göz ki_olmaya ṣaġ

---

fülāneddīnvenin Ü³, TTK¹, MK¹, P², Lİ, MK³
fülāneddīnvünin DTC¹, A²
fülāneddīnvünen B
fülāneddīn benem Ü, M, W, K, L, Ü⁵, P³, P⁴, A¹, R¹
fülāneddīn menem H, TİEM
fülāneddīn-anıñg Ü⁶
fülāneddīn-neng R²
fülān ileden benem MSU

1 (a) uluyam P, Ş, Ü : fülānem Ç (b) beytde P, Ş, Ü : beytde bir Ç
2 (b) muḥtācdur yüz biñ emīr P, Ü² : muḥtāc-durur biñ emīr Ş, W, Ç² ; muḥtāc-durur yüz biñ emīr Ç, TDK, P³ ; muḫtācdur şāh u emīr Ü
3 (a) naḳd-i Ş, Ü, Ç : naḳd ü P

---

* Şair, bu beyitlerle Gülşehrî'nin kendisiyle öğünmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirerek övünüp "falancayım" dememek, kendine tavus gibi aşık olmamak, ben uluyum diye fikr etmemek ve adını her beyitte zikretmemek gerektiğini" ifade ettikten sonra Gülşehrî olmadığı, Ahmedî olduğu için şükreder. "Gülşehrî'nin hayatına dair bilinenler sınırlıdır. Hakkında bilinenler, kendi eserlerindeki bazı kayıtlarla kendinden sonra yaşamış olan Ahmedî (ö. 815/1412-13), Hatiboğlu (ö.838/1435'ten sonra) ve Kemal Ümmî (ö.880/1475) gibi birkaç şairin şiirlerinde rastlanan birtakım sözlerden ibarettir. 717'de kaleme aldığı *Mantıku't-Tayr*'daki bazı beyitlerden (nşr.Agāh Sırrı Levend, s.172, 173) onun Kırşehir'de (Gülşehri) zâviye sahibi, müridi çok ve bütün şehir halkınca tanınan, evinde her gece sema yapılan, saygıyla eli öpülür meşhur bir şeyh olduğu öğrenilmektedir. 701'de (1301) Farsça olarak yazdığı *Feleknâme*'den sonra şöhret kazanan Gülşehrî kendisini Senâî, Attâr, Nizâmî, Saʻdî, Mevlânâ ve Sultan Veled gibi büyük şairlerin takipçisi saymakta ve onlarla aynı daire içinde görmektedir. Onun hem şeyh hem de şair olarak kendini tasavvuf ve edebiyat âleminin en büyük simaları arasında zikretmesi dikkati çekmiş bu yönü bazı şairlerce eleştirilmiştir. Bunlar arasında Ahmedî, Gülşehrî gibi başka şairleri taklit etmediğini, yazdıklarının doğrudan doğruya kendisine ait bulunduğunu, Gülşehrî gibi kendini beğenmiş bir kimse olmadığını söyleyerek onu eleştirmektedir." (Mustafa Özkan, "Gülşehrî", *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 250-252.)

480. Kimse_anı ma'nī göziyle görmedi [P-19a, Ş-40a, Ü-4a, Ç-16a]
Ne kişidür néredendür ṣormadı[1]

481. Çünki yoḫdur 'aṣr ehlinde naẓar
Lā-cerem bī-ḳadr düşdi bu güher

482. Bilmediler anı ne maẓhar-durur
Néreden geldi vü ne gevher-durur

483. Nécesi bilsün anı her bī-baṣar
Gevheri hergiz bile mi pīlever

484. Müşk aṭṭāruñ dükānında olur
Ne-durur bayṭār anı ne bilür[2]

485. Sözi cāndan nāzügirek söyledi
Lā-büd anı az kişi fehm eyledi

486. Çün Yahūdī-ṭab' oldı ḫalḳ bes
Aṣṣı ne olmaḫ nuṭḳ-ıla 'Īsī-nefes

487. Ol ki Şeyḫoġlından ögrene maḳāl*
Bile mi ne reng-ile söyler Kemāl[3]

1 (a) Kimse_anı P, Ü, Ç : Kimse Ş
2 (b) Ne-durur Ş, Ü, Ç : Ne bilür P
3 (b) Bile mi P, Ş, Ü : Ne bilür Ç

* Ahmedî burada "Gönlünün şeb-çerâğ şeklinde bir mücevher gibi olduğunu, ama sağlam olmayan (kör) gözün onu göremeyeceğini, kimsenin ne kişidir, neredendir diye sormadığını, zamanın ehlinde bakış (açısı) olmadığından bu mücevherin değerinin düştüğünü, çerçinin asla mücevherin değerini bilemeyeceğini, miskin attar dükkânında olduğunu, baytarın onun değerini anlayamayacağını, sözü candan, daha nazik biçimde söylese de onu az sayıda kişinin anlayabildiğini, çünkü halkın artık Yahudi tabiatlı olduğunu ve sözde İsa nefesli olmanın bir faydası olmadığını" söyleyerek zamanından şikâyetlerde bulunur. Bütün bu yakınmalarını nihayetinde Şeyhoğlu Mustafa'ya bağlar. Ahmedî bu sözleriyle İran sahası şairlerini yücelterek Şeyhoğlu'nu küçümsemektedir. Aynı zamanda da Şeyhoğlu'na itibar kazandıran ve değer veren kimselere tarizde bulunmaktadır. Sözü Şeyhoğlu'ndan duyan, edebiyatı ondan öğrenen kimse meşhur İran şairlerini nasıl anlayabilir ki?" derken adeta Şeyhoğlu'nu edebiyatçı zannedenin edebiyattan haberi olmaz demektedir.
Şairi, zamanından şikâyet ettiği ve Şeyhoğlu Mustafa'yı küçük görüp aşağıladığı bu bölümü yazmaya iten çeşitli sebepler olabilir. Şairin bir gönül kırıklığıyla böyle beyitler kaleme almasının arka planında iki şairin arasında bir anlaşmazlık, rekabet veya Ahmedî'nin zamanın ileri gelenlerinden beklediği ilgiyi görememesi ve Şeyhoğlu'na ondan daha fazla değer verilmesi olabilir.

488. Her ki ayruḫlar sözini diñleye
Dédügin Selmānuñ ol ne añlaya[1]

489. Ol ki aña Sāmirī hem-dem ola
Buzaġudur Mūsīden ne ẕevḳ ala

490. Ṭab‘ kim ol perdelerden düşe dūr
Ne bile Dāvūd néce oḫur Zebūr[2]

491. Ol kişi kim ola hem-ṭab‘-ı cü‘al
Gül ḳoḫusı_éder dimāġına ḫalel[3*]

492. Ol ki ḫū dutar duḫān-ı külḫene
Döyebile mi hevā-yı gülşene[4]

493. Kime kim reh-ber ola būm u ġurāb [P-19b, Ş-40b, Ü-4b, Ç-16b]
Yéri gūristāndur u dīhi ḫarāb[5]

494. Kāmil-ile oturan bulur kemāl
Nāḳıṣ-ıla hem-nişīnlikdür zevāl[6]

495. Çün elif oldı muṣāhib lām-ile
Egri düşdi_ol daḫı anuñla bile

496. Gil gül-ile olduġı-y-çün hem-nefes
Zülfi müşkīnler ḳılur anı heves

497. Muṣḥafa cild olduġı-y-çün edīm
Anı öpüp başına ḳor her kerīm

498. Çün şebeh dürr-ile bir silke gelür
Sīmberler boynına heykel olur

---

1 (a) ayruḫlar P, Ş : ayruḳlar Ü ; elvānuñ Ç
2 (a) Tab‘ kim ol P, Ü, Ç : Tab‘ çü ki ol Ş (b) bile Dāvūd P, Ş : bile Dāvūdı Ü ; bilür Dāvūd Ç
3 (a) cü‘al Ş, Ç, Ü : ce‘al P
4 (a) dutar P : duta Ş, Ü, Ç (b) döyebile mi P, Ş, Ü : döyebilür mi Ç
5 (b) gūristāndur u dīhi Ş, Ü : gūristān olur yāḫod Ç : gūristāndur u déye P
6 (b) zevāl P : vebāl Ş, Ü, Ç

---

* Cü‘al, pislik böceği demektir. Ahmedî burada “O kişi ki pislik böceğiyle aynı tabiatta, yaradılışta olursa gül kokusu dimağına zarar verir.” demektedir. *Derleme Sözlüğü*’nde “döymek”, sabretmek, tahammül etmek, dayanmak anlamındadır.

XXXV. Dāsitān-ı Vilādet-i İskender ve Sebeb-i Nihāden-i Laḳab-ı Ẕülḳarneyn[1*]

499. Söylegil éy bülbül-i anḳā-ṣıfat [P-20a, Ş-40b, Ü-4b, Ç-17a]
Kim her işden sénde vardur ma'rifet[2]

500. Bir nefes ür sözde kim Rūḥü'l-Emīn
İşidicek anı ḳıla āferīn

501. Söyle kim sénden gelen söz ḫūb olur
Her göñülde cān bigi merġūb olur

502. Çünki yaraşur saña söz söylemek
Ḥayf ola dilüñi ḫāmūş eylemek

503. Söylegil éy murġ-ı ḳudsī söylegil
Bize bir zībā ḥikāyet eylegil

XXXVI. Muḳaddime-i Dāsitān-ı Vaṣf-ı Bahār[3]

504. Bir seḥergeh kim hevā ḫoş-bū-y-ıdı
Yéryüzi ṭolu gül-i ḫod-rū-y-ıdı

505. Sūz-ile düzmişdi bülbül sāzını
Rāst étmişdi nüvāda āvāzını[**]

---

1 XXXV. Sebeb-i Laḳab-nihāden-i Ẕülḳarneyn ve Giriften-i Tāli'-i Ū P : Sebeb-i Nihāden-i Laḳab-ı Ẕülḳarneyn Ş ; Sebeb-i Nihāden-i Laḳab-ı Be-Ẕülḳarneyn Ü ; Sebeb-i Laḳab-nihāden ve ve Laḳab-ı Ū Be-Ẕülḳarneyn ve Giriften-i Ṭāli'-i Ū Ç

2 (b) işden P, Ü, Ç : işde Ş

3 XXXVI. Muḳaddime-i Dāsitān-ı Vaṣf-ı P, Ü : Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ş ; Muḳaddime-i Dāsitān-ı Ṣıfat-ı Ç

---

* Hayatı, seferleri, hükümranlığı hakkında birçok efsanenin dile getirildiği Makedonyalı Büyük İskender, İslâm edebiyatlarında Zülkarneyn'le özdeşleştirilmiş ve ruhanî bir kişiliğe büründürülmüştür. Özellikle Fars ve Türk edebiyatlarında kaleme alınan eserler, Feylekos'un oğlu İskender'in hayatı, savaşları, aşkları, başarıları ve dünya hakimiyeti etrafında şekillenmekle beraber bir yandan da İskender için Zülkarneyn sıfatı kullanılmaktadır. *İskendernâme* adı verilen bu eserlerde İskender'in Zülkarneyn'le mecz edilmesinden ortaya çıkan ilâhî, efsanevî, insanüstü bir İskender karakteri karşımıza çıkar. Böylelikle aynı zamanda İskender'in hayatına manevî bir zenginlik katılmaktadır.
Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde de İskender ile Zülkarneyn aynı şahsın kimliği altında birleşmektedir. Bu durum burada olduğu gibi başlıklarda da vurgulanmaktadır. Meselâ mesnevinin "Maṭla'-ı Dāsitān" adı verilen hikâyeye giriş kısmının başlığı "Maṭla'-ı Ḳıṣṣa ve Dāsitān-ı Ẕülḳarneyn İskender-i Rūmī" şeklindeydi. İskender'in doğumunu anlatan bu başlık ise bu durumu yeterince açıklayan bir nitelik arzetmektedir. Başlık "Dāsitān-ı Vilādet-i İskender ve Sebeb-i Nihāden-i Laḳab-ı Ẕülḳarneyn"dir. Başlıkta net şekilde İskender'e doğumundan sonra Zülkarneyn lakabının verilmesinden bahsedilmektedir.

** Nüvā kelimesi P ve Ü nüshalarında ötre ile harekelenmiştir.

506. Hem hevādan ṣaçılurdı müşk-i nāb
Hem dökerdi ebr lü'lü-yi ḫoş-āb[1]

507. Lālenüñ yañaḫları ḥamrā-y-ıdı
Nergisüñ raʿnā gözi keḥlā-y-ıdı

508. Ṭolmış-ıdı gülsitān berg ü nevā
Olmış-ıdı cān-fizā bād-ı ṣabā

509. Néreye varsañ gül ü reyḥān-ıdı
Bāġ ṭolu murġ-ı ḫōş-elḥān-ıdı

510. Sebze mīnā-reng ṭon geymiş-idi
Gül cevāhir ḫırmenin yaymış-ıdı

511. Kūh olmış-ıdı ser-sebze seleb [P-20b, Ş-41a, Ü-4b, Ç-17b]
Lāle lü'lü-rīz ü ġonca laʿl-leb[2*]

512. Dürlü gevherle bezenmişdi çemen
Yéryüzin sīmīn düzetmişdi semen[3]

513. Nergis almışdı ele zerrīn-ḳadeḥ
Laʿl-gūn étmişdi gül yüzin feraḥ

514. Bāġ içinde_oturmış-ıdı şād-kām
Feyleḳūs öñinde gül elinde cām

515. Muṭrib olmışdı nüvāda perde-sāz
Sāḳī étmişdi çemende bezme sāz

516. Ṣanasın kim meclis olmışdı behişt
Āb-ı Kevṯerdi mey-i ʿanber-sirişt

517. Gāh muṭrib düzer-idi sāz-ı ʿūd
Gāh bülbül söz-ile_éderdi sürūd

518. Şemse-i gül zīnet-i nevrūz-ıdı
Ṣūret-i sāḳī bahār-efrūz-ıdı

---

1 (a) müşk-i nāb Ş : müşk-nāb P, Ü, Ç
2 (a) ser-sebze P : pīrūze Ş, Ü, Ç (b) laʿl-leb Ş, Ü, Ç : laʿl-nāb P
3 (a) gevherle P, Ü : güherle Ş ; gevherler Ç

---

* Seleb, birinin arkasından soyulup alınan esvab ve silâh vesâir şeyler.

519. Sebze ṭolu lü'lü-yi lālā-y-ıdı
Lālenüñ la'li çemen-ārā-y-ıdı

520. Feyleḳūs oturur-iken şād-kām
Bir kişi geldi dédi ki éy nīk-nām

521. Müjde olsun kim bu gün vaḳt-i seḥer
Oldı ṭāli' kevkebi fetḥ ü ẓafer

522. Bir mübārek kevkeb éy şāh-ı zemen
Ṭoġdı_esedde Müşterī vü Zühreden

523. Néce kevkeb ki_añа gün ḥayrān olur
Nūrı-y-ıla yéryüzi tābān olur

524. Bir melik-zāde vücūda geldi_éy şāh [P-21a, Ş-41a, Ü-4b, Ç-18a]
Ki_añа mihr ü māh olısar tācgāh

525. Bir nebīre ḳıldı rūzī Ḥaḳ sañа
Kim felek hem-tā getürmedi añа[1]

526. Ṭoġdı bir oġluñ ki_olısar baḫtiyār
Tāc u taḫt anı édiser iḫtiyār[2]

527. Nūr-ı devlet-durur ol ser-tā-ḳadem
Ṣıdḳ-ıla mihrinden urur ṣubḥ dem

528. Şād oldı Feyleḳūs-ı nāmver
Vérdi müjde getürene sīm ü zer

529. Sīm ü zer ḫoşdur be-ġāyet vérmege
Vérmeseñ meyl étme anı dérmege[3]

530. Bes müneccim getürüp her bāb-ıla
Ṭāli'in gördürdi uṣṭurlāb-ıla

---

1 (b) getürmedi P, Ş, Ü : getürmeye Ç
2 (b) édiser P, Ş, Ç : ḳılısar Ü
3 Ş nüshasında bu beyitten sonra "Der-Beyān-ı Giriften-i Ṭāli'-i İskender" şeklinde diğer nüshalarda olmayan bir başlık bulunmaktadır.

☙ Bu sayfada anlatılmaya başlanan, Feylekos'a İskender'in doğumunun haber verilmesi konusu için bkz. GÖRSEL 4.

531. Ṭāli‘ vü heylācını çün bildiler
Ḳamu yılduzı şerefde buldılar[1*]

532. Līk arada ‘Uṭāriddi hemān
Kim şeref burcında degüldi_ol zemān

533. Ki_altı yılduz çün şeref yérin alur
Ol ‘Uṭārid daḫı dürlü evde_olur[2]

534. Bu sebebden işi dutmışken niẓām
Nā-gehān bozıldı olmadın temām[3]

535. Ol ḳırānda yaradıldı_Ādem daḫı
Ol ḳırānda oldı hem ‘ālem daḫı

536. Lā-cerem her iş hemān ki_olur temām
‘Ālem ü ādemde yüz bulur niẓām[4]

537. Dünyeden kimse murād almış degül [P-21b, Ş-41b, Ü-4b, Ç-18a]
Kimsenüñ işi temām olmış degül[5]

538. Bes dédiler kim bu meymūn-aḫteri
Édiser Ḥaḳ şarḳ u ġarbuñ serveri

539. Yédi İḳlīmi müsaḫḫar ḳılısar
Ḫānları kendüye çāker ḳılısar[6]

540. İsder-iseñ şarḳdan tā-ḥadd-i ġarb
Ḳalmaya yér ki_anda bu ḳılmaya ḥarb[7]

541. Çünki ḳoya başına Cem bigi tāc
Ala Dārā bigi biñ ḫāndan ḫarāc

---

1 (a) heylācını P : mīlācını Ş, Ü, Ç
2 (a) yérin P, Ş, Ç : eyvān Ü ; evin M (b) Ol P, Ş, Ç : Pes Ü
3 (b) olmadın P, Ş, Ç : olmadı Ü
4 (b) yüz bulur P : bozulur Ş, Ü, Ç
5 (a) murād almış P, Ş, Ü : vefā bulmış Ç
6 (b) Ḫānları P, Ş, Ç : Cānları Ü
7 (a) tā-ḥadd-i Ş, Ü, Ç : ez-ḥadd-i P

---

* Heylāc, keykāc vezninde. Lügat-i Yunânî'de bahru'l-hayât manasınadır. Müneccimīn ıstılâhında ism-i delil-i cism-i mevlûddur. Fars müneccimleri ona ked-bânû derler. Delîl-i rûh-ı mevlûde kedhüdâ derler. Zâyiçe-i vilâdette bunların imtizacından keyfiyet ve kemiyet-i ömr-i mevlûde istidlâl olunur. Bazılar indinde lügat-i mezbûr Hindî'dir." (Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâtı‘*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 354.)

542. Ḳanda ki_ola ḳılıcı Ḍaḥḥāk-fer
Bulmaya Cemşīd orada ẓafer

543. Éy ki néçe Behmen ü İsfendiyār
Olısar bunuñ ḳatında bendevār

544. Feyleḳūs oldı bu sözden şādmān
Vérdi ṭāli‘ dutana genc-i girān

545. Genc anuñ-çündür ki anı véreler
Yoḫsa_anı renc-ile ne-y-çün déreler[1]

546. Bes yédi gün ‘īd étdi_ol nāmver
Vérdi yoḫsullara bī-ḥad sīm ü zer

547. Düzdi bir meclis ki Zühre rengini
Göriben düşürdi elden çengini[2*]

548. Olup Eflāṭūn-ıla Boḳrāṭ şād
Vérdiler ol gün aña İskender ad[3]

549. Çünki ḥükm olmışdı ol ferruḫ piser
Yüriyiben şarḳ u ġarbı dutısar

550. Her birine şarḳ-ıla ġarbuñ ‘Arab [P-22a, Ş-41b, Ü-5a, Ç-18b]
Ḳarn ḳomışdı kelāmında laḳab

551. Daḫı dérler çünki ṭoġdı_ol baḫtiyār
İki gīsūsı var-ıdı tābdār[4]

---

1 (b) ne-y-çün Ş, Ü (Néçün kelimesi Ş ve Ü nüshalarında “ne-y-çün” okunacak şekilde üstünle harekelenmiştir. Diğer nüshalarda hareke yoktur.)
2 (b) düşürdi P, Ş, Ç : bıraḳdı Ü
3 (a) Olup Ş, Ü : Olıp P ; Gelüp Ç (b) ol gün aña İskender Ş, Ü, Ç : İskender ol gün aña P
4 (a) dérler Ş, Ü, Ç : dürlü P

---

* Zühre, eski metinlerde Nâhid şeklinde de kullanılan Venüs yıldızına verilen isimdir. Yunan mitolojisindeki aşk ve güzellik tanrıçasına Roma mitolojisinde Venüs adı verilmiştir. Klasik edebiyatta gökyüzü meclisinde çeng çalan bir kadın şeklinde tasvir edilmektedir. Çeng, harba benzeyen, dik tutarak çalınan bir çalgıdır.

552. Ḳarn gīsūdur bu-y-ıdı bir sebeb[1]
Ki_aña Zülḳarneyn urdılar laḳab*

553. Buldılar bir dāye aña ḫūb-rūy
Nīk-ḫulḳ u ca'd-zülf ü müşk-būy

554. Ten-dürüst ü pāk-aṣl u nev-cüvān
Ḫūb-ṭab' u nīk-rāy u ḫurde-dān[2]

555. Altı yıl āyīn-ile ol şāh-zād
Terbiyet buldı vü lāyıḳ būd u zād[3]

556. Yédisinde_āġāz étdi_ol nāmver
Tā ki ögrene Āresṭūdan hüner

557. Ḥikmetüñ aḳsāmına eyledi şürū'
Bildi cümle ger uṣūl ü ger fürū'[4]

---

1 (a) bir Ş, Ü, Ç : bu P
2 (b) nīk-rāy Ş, Ü, Ç : nīk-dān P
3 (a) āyīn-ile P, Ş, Ç : āyīn-iken Ş / şāh-zād P, Ş, Ü : pāk-zāt Ç
4 (a) étdi Ş, Ü, Ç : eyledi P

---

* Zülkarneyn lakabının ne anlama geldiği konusunda değişik görüşler mevcuttur. Çünkü "karn" kelimesi için değişik anlamlar verilmektedir. Karn kelimesinin boynuz anlamı yanısıra, kâkül, zülüf anlamı da vardır. Buna göre Zülkarneyn lakabı boynuzlu, iki boynuz sahibi, boynuzlu anlamı yanında iki zülüf sahibi, iki örgülü anlamına da gelmektedir.
"İslâmî kaynaklarda yer alan ve önemli bir kısmı İsrailiyat türü rivayetlere dayandığı anlaşılan farklı izahlara göre Kehf sûresinin 83-98. ayetlerinde konu edilen kişinin doğuya ve batıya seferler düzenleyip büyük fetihler yapan bir cihangir olduğu, insanları dine davet ettiği için inkârcılar tarafından başının iki tarafına vurularak öldürüldüğü, başında boynuza benzer iki çıkıntının yer aldığı, tacının üstünde bakırdan iki boynuz bulunduğu, saçlarının iki örgülü olduğu, emrine ışık ve karanlığın verildiği, rüyasında kendini gökyüzüne tırmanmış ve güneşin iki tarafından tutunmuş hâlde gördüğü, hem anne hem de baba tarafından asil bir soya mensup bulunduğu, İran ve Yunan asıllı iki soydan geldiği, hayatı boyunca iki nesil gelip geçtiği, büyük cesaretinden dolayı veya savaşta düşmanlarını adeta koç gibi vurup devirdiği yahut kendisine zâhir ve bâtın ilmi verildiği için Zülkarneyn diye anıldığı belirtilir. (Sa'lebî, *el-Keşf*, IV, 146; Fahreddin er-Râzî, XXI, 140) Bazı müfessirler, karn kelimesinin Arapça'daki kakül/zülüf anlamındaki yaygınlığına atıfla söz konusu lakabın "iki örgülü" anlamına geldiğini söylerler. (İbn Âşûr, XVI, 19)" (Mustafa Öztürk, "Zülkarneyn", *DİA*, c. 44, İstanbul 2013, s. 564-567.)
Bu bilgilere göre Zülkarneyn lakabının "boynuzlu", yani "en büyük gücün sahibi" anlamlarında kullanımı yaygın gözükmektedir. Ahmedî ise bu lakabın ona hem şark ile garbı ele geçirdiği hem de iki örgülü, iki zülüflü saçları olduğu için verildiğini belirtmektedir. Karn, giysû yani omuzlara dökülen uzun saç anlamına geldiğinden ona Zülkarneyn lakabını vermişlerdir. Ahmedî, ona Zülkarneyn lakabının verilişini şöyle anlatmaktadır: "Eflâtun ile Bokrat, sevinçle o çocuğa isim koyarlar. Çünkü hükm olmuştu ki o uğurlu oğlan sefer düzenleyerek Doğu ve Batıyı ele geçirecektir. Araplar dillerinde Doğu ile Batının her birine karn lakabını vermişlerdir. Dahi o bahtiyar doğdu [ki] parlak, ışıltılı iki saçı (zülfü) vardı derler. Karn, saçtır, ona Zülkarneyn lakabının verilmesinin bir sebebi [de] budur."

558. Añlayup ʻilm-i İlāhīden ḫaber
Eyledi ḳısm-ı ṭabāyiʻde naẓar[1]

559. Hem riyāzet ʻilmini bildi temām
Cümle aṣl u ferʻ-ile ol nīk-nām

560. Hem ʻamelden ʻilm-i menzil hem siyer
Hem siyāsetden key añladı ḫaber

561. Oldı on yaşında ol bir feylesūf
Kim felek esrārına buldı vuḳūf

562. Şöyle eşyāyı kemāhī añladı
Ki_anı üstādı Aresṭū ṭañladı

563. Hendese eşkālini çün kıldı farż
Yér ü gögi bildi cev cev ṭūl u ʻarż[2]

564. Ṭıbda hem baḥṣ étdi ol Boḳrāṭ-ıla [P-22b, Ş-42a, Ü-6a, Ç-19a]
Daḫı Eflāṭūn u hem Soḳrāṭ-ıla[3]

565. Çünki on yaşadı ol gītī-fürūz
Tazı atlar isdedi vü bāz u yūz[*]

566. Ṣayd u atlanmaḳ nécedür bildi bes
ʻİlm-i tīr ögrenmege ḳıldı heves[4]

567. Oldı ol ṣanʻatda şöyle kim ḳader
Ḳılur-ıdı oḫı zaḫmından ḥaẕer[5]

568. Çünki alurdı eline ol kemān
Ḳaçar-ıdı oḫı sehminden gümān[6**]

---

1 (b) ṭabāyiʻde P, Ş, Ü : ṭabāyiʻden Ç
2 (a) eşkālini P, Ş : eşkāl-ile Ü, Ç (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
3 (a) hem baḥṣ étdi Ü : baḥṣ étdi P, Ş, Ç
4 (a) Ṣayda atlanmaḫ Ş, Ç, B, W, TDK, Ü², P³ : Ṣayd atlanmaḳ P, Ç² ; Ṣayd u atlanmaḳ Ü
5 Bu beyit Ç nüshasında derkenara yazılmıştır.
6 (a) ol P, Ş : evvel Ü

---

* Bāz, doğan, şehbaz, şahin; yūz ise pars denilen kaplan cinsinden yırtıcı bir hayvan anlamındadır.

** Ahmedî'nin burada anlattığına göre, İskender yedi yaşına bastığında Aristo'dan ilim öğrenmeye başlar. İlâhî ilimler, ilm-i menzil, riyazet, siyaset sahalarında bilgi edinerek on yaşında filozof olur. Feleklerin sırrını çözer, eşyanın mahiyetini anlar. Üstadı Aristo'yu bile şaşırtır. Hendese (geometri, ölçü) bilgisiyle yeri göğü, uzunluğunu genişliğini tane tane bilir. Tıpta Bokrat, Eflâtun ve Sokrat ile yarışmaktadır. On yaşında tazı atlar isteyerek ata binmeyi ve ok atmayı öğrenmeye heves eder. Ok atmakta öyle mahir olur ki kader bile okunun kendisine isabet etmesinden sakınmaktadır.

569. Çünki on béş yaşına érişdi şāh
Feyleḳūsa érdi fermān-ı İlāh

570. Gerçi kim ola kişi mīr-i ecel
Zūd-mīr olur çün érişe ecel[1]

571. Teng görindi ańa işbu finā
Tengdür ḫod bī-gümān dār-ı fenā[2]

572. Emn var ṣanma bu yérde éy ulu
Kim ecel ḳorḫusı-durur ṭopṭolu

573. Şem‘ bigi ḳamuyı_eritdi bu bīm
Ne nebī buldı_ańa çāre ne ḥakīm

574. Ḳamusı bu miḥnet-ile öldiler
Tünd-bād-ı ḳahr-ıla ḫāk oldılar

575. Kimsene bu derde dermān bulmadı
Çāresin bunuñ kimesne bilmedi[3]

576. Bulınur her ‘uḳdeye müşkil-güşāy
Édemez bu ‘uḳdeyi ḥal hīç-rāy

577. Hīç kimsene varımaz ‘uhdeye [P-23a, Ş-42b, Ü-5a, Ç-19b]
Kim küşāyiş bula işbu ‘uḳdeye[4]

XXXVII. Dāsitān-ı Vefāt-ı Feyleḳūs ve İbtidā-i Ẓuhūr-ı Zülḳarneyn-i İskender[5]

578. Feyleḳūs öldi vü Ẓülḳarneyn şāh
Rūm iḳlīmine oldı pādişāh

579. Rāyı-la Rūmı müsaḫḫar eyledi
Begleri kendüye çāker eyledi

580. Devletüñ sermāyesidür ḥüsn-i rāy
Rāy-durur bī-gümān ẓıll-ı hümāy

---

1 (a) kim ola kişi Ş, Ç : kim kişi ola P ; ola kişi Ü
2 (b) bī-gümān P, Ü, Ç : bī-şekk Ş
3 (b) bunuñ kimesne bilmedi P, Ç : bunun kimesne bulmadı Ş ; kimse bu derdüñ bilmedi Ü
4 (a) kimsene varamaz P, Ü : kimesne varımaz ol Ş ; kimse varamaz bu Ç
5 XXXVII. Zülḳarneyn-i İskender P : Zülḳarneyn Ş ; Zü Ü ; Zülḳarneyn-i Rūmī Ç

Bu sayfada 579. beyitte bahsedilen, İskender'in Feylekos ölünce hükümdar olduğunda beyleri toplaması konusu için bkz. GÖRSEL 5.

581. Rāy-ıla_olur her kişi kim ola şāh
Rāydur ārāyiş-i taḫt u külāh

582. Naḳż édüp ḫalḳ Dārā ʻahdini
Muḥkem étdiler Sikender ʻaḳdini[1]

583. Ḳamu anuñ-ıla hem-ʻahd oldılar
Ṣanki ol şīr ü bular şehd oldılar[2]

584. Çünki gördiler Sikender luṭfını
Ḳodılar Dārāyı añup ʻunfını

585. Luṭfıla_olsa ṭāʻata var iʻtibār
ʻUnf-ıla olduḫda ḳalmaz pāyidār

586. Ḳamu ḫalḳa sen gerek luṭf édesin
Luṭf varken ḥayf kim ʻunf édesin

587. Ḳul olur luṭf-ıla āzāde kişi
ʻUnf-ıla āsīlıġ olur ḳul işi

588. Ḳanḳı iş kim ʻunf-ıla ḥāṣıl olur
ʻUnf çün götrile ol zāyil olur

589. ʻUnfı ol vaḳtin gerek éde kişi [P-23b, Ş-42b, Ü-5a, Ç-20a]
Kim luṭıflıg-ıla bitmeye işi[3]

590. Bir melik ḳopdı Sikender kim bu Rūm
Ḫātemine oldı nerm eyle ki mūm

591. ʻAḳl Aresṭū nefs Ẕülḳarneyndür
Rūḥ mülk-i Rūm éy deryā-yı dür*

1 (a) Naḳż P, Ş, Ü : Naḳṣ Ç
2 (b) Ṣanki P, Ş, Ç : ṣankim Ü
3 (b) Kim anuñ bitmeye luṭf-ıla Ş, Ü, Ç : Kim luṭıflıġ-ıla bitmeye P

* *İskendernâme*'yi destan şeklinde bölümlere ayıran Ahmedî, bu ilk destanda Dârâ'nın Rum ülkesini ele geçirmesini, Feylekos'un kızıyla nikâhlanmasını ve bu evlilikten İskender'in dünyaya gelmesini anlattıktan sonra İskender'in ne şekilde eğitildiği konusuna yer vermektedir. İskender en iyi şekilde eğitim görüp bütün ilimlerde mâhir bir hāle gelmiştir. Feylekos'un ölümü üzerine de Rum ülkesi tahtına çıkmıştır. İskender'in hayatından bölümleri destanlara ayırarak hikâye eden Ahmedî, hepsinde başka olayların anlatıldığı her destanın sonunda bunların sadece hikâye olmadığını beyan maksadında temsillere yer vermektedir. Anlatılan her olayın veya kişinin bir kavramı temsil ettiğini belirtmekte, düşüncelerini sembol ve rumuzlarla anlatmaktadır. Şair ilk destanın sonunda da bu anlatılanların temsilî mahiyette olduğunu ifade ederek Aristo'nun *aklı*, Zülkarneyn'in *nefsi*, Rum ülkesinin *ruhu* temsil ettiğini bildirmektedir.

☙ Bu sayfada anlatılan, İskender'in Aristo, Bokrat, Eflatun ve Sokrat'a âlemin aslının ne olduğunu sorması mevzuu için bkz. GÖRSEL 6.

XXXVIII. Der-Temsīl ve Ḫātime-i Dāsitān

592. Nefsüñi ʻaḳluñ eger teʼdīb éde
ʻİlm-ile aḫlāḳuñı tehẕīb éde

593. Her ne kim işler-iseñ meşkūr ola
Mülk-i rūh ucdan uca maʻmūr ola

594. Ḳābil eyle nefsi ʻaḳluñ pendine
Cānuñı düşürme şehvet bendine

595. Nefsdür kim séni yélter külḫene
ʻAḳldur kim séni iltür gülşene[1*]

596. Kim Sikendervār olasın nīk-baḫt
Ḳuds mülkinde bulasın tāc u taḫt

597. Sen eger ol tāc u taḫtı bulasın
ʻAybını bu mülk ü baḫtuñ bilesin

598. Kim bu fānīdür ü bes endek beḳā
Ol-durur bāḳī ki_añа érmez fenā[2]

599. Nesne ki_ardınca fenā ola anuñ
Miḥnetidür bī-gümān cān u tenüñ

600. Miḥnet-ile kişi ne leẕẕet bula
Miḥnet olan yérde ne rāḥat ola[3]

601. Her ne kim ḳatuñda ol niʻmet-durur [P-24a, Ş-43a, Ü-5a, Ç-20b]
Çün beḳāsı yoḫ sañа niḳmet-durur

---

1 (a) Nefsdür kim P : Nefsidür Ş ; Nefsü kim Ü
2 (a) bes P, Ü, Ç : besī Ş / fānīdür ü bes endek P, Ü : fānīdür besī endek Ş ; fānīdür ü andaġı Ç
3 (b) Miḥnet Ş, Ü, Ç : Miḥneti P

---

* Ç nüshasında bu beytin bittiği yerde derkenara P, Ş, Ü nüshalarında olmayan iki beyit yazılmıştır.

Néce gülşen gülşen-i dārü'n-naʻīm / Kim ḥazāndan añа érmez hīç bīm
Sebzesi ṣararıban ṣolmaz anuñ / Bir güli ṭopraġa dökülmez anuñ

B, Ü[3], TTK[1] ve A[2] nüshalarında bu iki beytin arasına üç beyit daha eklenmiştir. P[3] ve Ü[5] nüshalarında ise fazladan dört beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerden ilki ile sonuncusu Ç nüshasında derkenarda, Ü[2], K, K[2] nüshalarında metnin içinde yazılıdır.

602. Her vücūduñ ki_āḫiri ola ʻadem
Varlığından ehl-i ʻaḳl urmaya dem

603. **Ahmedī**nüñ ger sözin işidesin
Kendüzüñe devleti iş édesin

604. Kim sözi anuñ ḳamu cāndan gelür
Her ne kim eydürse ʻirfāndan gelür[1]

605. Ḫāṭırı anuñ melāyik cāmıdur
Her ne söz kim déye Ḥaḳḳ ilhāmıdur

606. Ger anuñ söziyle édesin ʻamel
Hergiz işüñde bulınmaya ḫalel

607. Bī-ḫalel gerek-durur ki_ola her iş
Ḳoma işüñde ḫalel hergiz düriş[2]

XXXIX. Dāsitān-ı Cülūs-ı İskender Ber-Taḫt-ı Pādişāhī ve Ṣıfat-ı Sīret-i Ū[3]

608. Sūz-ile düzet muġannī sāzuñı [P-24b, Ş-43a, Ü-5a, Ç-20b]
Rāst ét her perdede āvāzuñı[4]

609. Naġme-sāz olup nüvāda söylegil
Cümle ʻuşşāḳı muḫayyer eylegil

610. Çün Sikender oldı Rūma pādişāh
Dürlü gevherden düzetdi tācgāh[5]

611. Māl dökdi vü çeri eyledi cemʻ
Ki_éde Rūma düşmen olanları ḳamʻ[6]

612. Bes te'emmül étdi rūşen-rāy-ıla
Kim néde kim baḫt pā-ber-cāy ola[7]

---

1 (a) sözi anuñ ḳamu P, Ü, Ç : ḳamu sözi anuñ Ş (b) eydürse P, Ş, Ü : gelürse Ç
2 (b) hergiz Ş, Ü, Ç : hergün P
3 XXXIX. Taḫt-ı Pādişāhī ve Ṣıfat-ı Sīret-i Ū P, Ş : Taḫt ve Sīret-i Ū Ç ; Taḫt-ı Pādişāhī ve Ṣıfat-ı Şīrīn-i Ū Ü
4 (b) ét P, Ş, Ü : eyle Ç
5 (a) oldı Rūma P, Ş, Ü : Rūma oldı Ç
6 (a) çeri P, Ş, Ç : hazīne Ü
7 (b) Kim néde Ş, Ü, Ç : Neyleye P

613. Neyleye ki_artura Ḫālıḳ devletin
Dilegince éde mülki besṭatin*[1]

614. Cem‘ étdi bir yére ‘āḳilleri
Feylesūf u kārdān fāżılları

615. Tā bulara ṣora ‘ālem ḥālini
Bile bu māh u sipihr aḥvālini[2]

616. Daḫı anlardan işide dürlü pend
Ola ol pendi dutıban sūd-mend

617. İşbu ‘ālem ḥālini her kim bile
Ni‘met-i ‘uḳbīyi oldur kim bula

618. Her ki ‘āḳiller ögüdini duta
Dünye ḳayġusından olmaya dü-tā

XL. Su’āl-i İskender Ez-Ḥükemā ki Aṣl-ı ‘Ālem Çi Būd[3]

619. Bes Areṣṭū geldi ol Boḳrāṭ-ıla
Daḫı Eflāṭūn u hem Soḳrāṭ-ıla[4]

620. Dédi bunlara ki éy erkān-ı mülk [P-25a, Ş-43b, Ü-5b, Ç-21a]
Kim ḳamu tendür ü sizsiz cān-ı mülk

621. Cümle eşyāyı kemāhī bildüñüz
Ḳamu müşkil ‘uḳdeyi ḥal ḳılduñuz

622. ‘İlm ü ḥikmetde çü ḳoduñuz ḳadem
Bildüñüz nedür ḥudūṯ-ıla ḳıdem**

1 (a) Ḫālıḳ devletin P, Ş, Ç : māl u devletin Ü
2 (b) māh u sipihr P, Ş, Ç : māl u sipihr Ü (müs.)
3 XL. Ez-Ḥükemā ki aṣl-ı ‘Ālem Çi Būd P, Ş, Ü : Ez-Ḥikmet ki Aṣl-ı ‘Ālem Çi Būd Ç
4 (a) Bes Areṣṭū geldi ol P, Ş, Ü : Geldi Areṣṭū ḳatına Ç

☙ Bu sayfada anlatılan, İskender’in Aristo, Bokrat, Eflatun ve Sokrat’a âlemin aslının ne olduğunu sorması mevzuu için bkz. GÖRSEL 6.

* Sir James W. Redhouse “bestat” kelimesi için genişlik, uzunluk, çoğaltmak, arttrmak anlamlarını vermektedir. (Sir James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Constantinople 1890, Beirut 1974, s. 364.) *Lügat-i Remzî*’de “bestat” sonu kapalı te ile “fazilet ve meziyet ve ilm ü dâniş ve vüs‘at ve yaygınlık ve ihâta eylemek ve imtidâd” (Dr. Hüseyin Remzi, *Lügat-i Remzî*, Hüseyin Remzi Matbaası, İstanbul h. 1305, c. 1, s. 176.) *Okyanus Tercümesi*’nde de kelimenin fazilet, meziyet, ilim, dâniş, vüs‘at anlamları yer almaktadır.

** Mesnevinin bu bölümü, İskender’in filozoflara âlemin nasıl yaratıldığını sorması hakkındadır. İskender filozoflara âlemin nasıl yaratıldığını sorarak bildikleri konuları ona da öğretmelerini ister. Böylelikle kelâm, mantık ve felsefe ilminin önemli kavramları söz konusu edilir. “Sözlükte ‘sonradan meydana gelmek’

623. Çünki mevcūdātı ḳısmet ḳılduñuz
Mümkin ü vācib ne-durur bildüñüz*

624. Bildinüz cevher ne vü nedür ʻaraż[1]
Āferīnişden ne nesnedür ġaraż**

5 (a) ne vü nedür ʻaraż P, Ş, Ç : nedür nedür ʻaraż Ü

anlamında masdar olan **hudûs**, kelâm literatüründe Allah'ın varlığını kanıtlamak üzere başvurulan kozmolojik delillerden biri için kullanılan bir terim olarak bir varlığın, olayın, hatta bütünüyle evrenin mevcudiyetine yokluğun tekaddüm etmesi, bunların bir zamanlar yokken sonradan var olması olgusunu ifade eder. Bu şekilde sonradan meydana gelen, dolayısıyla yaratılmış olan şeye hâdis, onun yaratıcısına da muhdis denir." (Bekir Topaloğlu, "Hudûs", *DİA*, c. 18, İstanbul 1998, s. 304-309.) "Sözlükte 'varlığın üzerinden uzun zaman geçmek" anlamına gelen **kıdem** (kadâme) kelimesi terim olarak "Allah'ın varlığının başlangıcı bulunmaması ve başkasına ihtiyaç duymaksızın mevcut olması' diye tanımlanır." (Yusuf Şevki Yavuz, "Kıdem", *DİA*, c. 25, İstanbul 2002, s. 394-395.)

* Mümkin ve vâcib kelâm ve mantık terimleridir. "Vâcib: 'Varlığı zatının gereği olan, varlığı zâtının aynı olan, varoluşunda başka bir sebebe muhtaç bulunmayan ve yokluğu muhal olan' demektir… Vâcib kavramı ontolojik olarak sadece Allah'ın varlığını, vücûb da onun varlığına ait bir hükmü ifade etmekle birlikte vücûb mantık ilminde modal önermelerde konu ile yüklem arasındaki zorunlu bağı ifade eden bir terim olarak da kullanılır. (B) Mümkin: Varlığı da yokluğu da zâtının gereği olmayan ve zâtına nisbetle varlığı ile yokluğu eşit bulunandır. Allah'ın dışında kalan bütün varlıkların dâhil olduğu mümkin var olmak için mutlaka bir sebebe muhtaçtır, bu sebep onun varlığını yokluğuna tercih eder. Mümkin varlık sebebinden önce ve sebebiyle birlikte değil mutlaka sebebinden sonra bulunur. Bundan dolayı her mümkin varlık hâdistir." (İlyas Üzüm, "Hüküm", *DİA*, c. 18, İstanbul 1998, s. 464-466.)

** "Cevher, "Farsça gevher kelimesinden Arapçalaşmıştır. Cevher ve özellikle çoğul şekli olan cevâhir, İslâm Ortaçağı'nda değerli taşlar yanında madenler ve mineralleri ifade etmek için kullanılmıştır. Aristo felsefesinde cevher terimi hem bir mantık kategorisidir hem de metafizik bir kavramdır. Onun tanımına göre hakiki, ilk ve en belirgin anlamıyla cevher 'ne bir konunun yüklemi olan ne de bir konuda bulunan şey'dir. Meselâ bir insan veya at ferdî bir cevherdir. Cevherler bu şekilde müşahhas veya ferdî varlıklar için kullanıldığında 'ilk cevherler' adını alır. Ayrıca bu ilk cevherleri içine alan türler ve türleri içine alan cinsler de Aristo'ya göre cevher olarak adlandırılabilir. Meselâ fert olarak insan insan türüne, insan türü canlı cinsine aittir ve bu sıralamada tek tek insanlar ilk cevherler, tür ve cinsler ise ikinci cevherler durumundadır. Cevher, bir varlığı tanımlamak için başvurulabilecek mantığın on kategorisinin ilkidir ve diğer dokuzun dayandığı temeli teşkil etmektedir. Zaman, mekân, nitelik, nicelik ve diğer kategoriler arazlardır ve cevher olmadan kendi başlarına var olamazlar. Cevher ise hiçbir şeye dayanmayan, bütün arazların kendine yüklendiği temel kategoridir. Kavramın tanımında yer alan öteki ayırıcı vasıf ise cevherin birbirine zıt arazları kabul etmesine rağmen değişmeden bir ve aynı kalmasıdır. Hatta Aristo'ya göre bu cevherin en ayırıcı vasfıdır." (İlhan Kutluer, "Araz", *DİA*, c.7, İstanbul 1993, s.450-455.)

"Cevher ve araz kavramlarının İslâm düşünce tarihinde felsefe, mantık ve daha geniş bir şekilde kelâm terimleri olarak kullanılmasına Aristo'nun eserleri ve Porphyrus'un, onun *Kategoriler*'ine giriş olarak yazdığı *İsagoge*'nin (*İsâgûcî*) Arapça'ya tercüme edilmesiyle başlanmıştır. (Yusuf Şevki Yavuz, "Araz", *DİA*, c. 3, İstanbul 1991, s. 337-342.)

Âkil, akıl sahibi, akıllı kimse anlamındadır. "Sözlükte 'nesnelerin gerçekliğini kavramak' anlamındaki akl masdarından ism-i mefûl olan maʻkûl (çoğulu maʻkûlât) 'akletme ile kavranan her şey' demektir. Terim anlamıyla mahsûsun (duyulur) karşıtıdır. Günümüz Türkçesinde maʻkûl genellikle 'düşünülür' kelimesiyle karşılanır." (İlhan Kutluer, "Maʻkûl", *DİA*, c. 27, Ankara 2003, s. 459-460.)

625. Añladunuz ʻāḳil u maʻḳūl ne
Bildiñüz hem ʻillet ü maʻlūl ne[1]

626. Mümkinātuñ māddesin çünkim ʻayān
Bildüñüz édüñ baña cümle ʻbeyān[2]

627. Déñ bu ṣūretler heyūlāsı nedür
Hem bu ʻilletlerden ūlāsı nedür

628. Ne-y-idi bu ʻālemüñ aslı déñiz
Ne_olısar hem cüzvī vü küllī deñiz*

XLI. Cevāb-ı Ḥükemā Su'āl-i İskender-rā[3]

629. Dédi_Aresṭū şāha kim éy şehriyār**
Bil ki ḳamu nesnenüñ aṣlıydı nār

1 (b) hem ʻillet ü maʻlūl ne P : ʻillet ne vü maʻlūl ne Ş, Ç ; ʻillet nedür ü maʻlūl ne Ü (P nüshasında bu beyit alttaki beyitle yer değiştirmiştir. Aşağıdaki beyit önce gelmektedir.)

2 (b) beyān Ş, Ü, Ç : ʻayān P

3 XLI. Cevāb-ı Ḥükemā Su'āl-i İskender-rā P, Ş, Ü : Su'āl-i İskender Cevāb-ı Ḥakīm Aresṭu Ç

* Cüzî "Sözlükte 'parça, pay, unsur' anlamına gelen Arapça cüz kelimesine nispet eki getirmek suretiyle türetilmiş bir kelime olup felsefe ve mantıkta küllînin karşıtı olarak "bir varlık türünün tamamına değil sadece bir kısmına delâlet eden kavram", taşıdığı hüküm konudaki fertlerden bir veya bir kaçına şâmil olan önerme, bir ilme göre konuları daha özel olan diğer bir ilim (tabiat ilmine göre tıp ilmi gibi) daha üstteki feleğin cüz'ü olan felek veya felekler gibi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır." (Mustafa Çağrıcı, "Cüz'î", *DİA*, c. 8 , İstanbul 1993, s. 149-150.)
"Küllî sözlükte "bütün, hepsi, tamamı" manasına gelen küll kelimesinden nispet ekiyle türetilmiş olup mantıkta cüz'înin karşıtı olarak kullanılır. Aristo'nun eserlerinde bu anlamı ifade eden katholou (universal) terimi (Peters, s.100-101) Arapça küllî ile karşılanmıştır." (Ömer Mahir Alper, "Küllî", *DİA*, c. 26, Ankara 2002, s. 539-540.)

** Ahmedî burada İskender'in dört filozofa âlemin aslını sormasının ardından filozofların buna verdikleri cevaplarla eski Yunan düşüncesindeki ilk madde anlayışına işarette bulunmaktadır:
"İslâm felsefesindeki anâsır-ı erbaa anlayışı antik Yunan düşüncesinden gelmektedir. Antik Yunan'da antropomorfik tanrı inancı hâkim olduğu için yaratma veya yoktan var olma (ex-nihilo) fikri mevcut değildir. Bu sebeple Greklere göre tanrı (veya tanrılar) kâinatı yoktan var etmiş değildir; aksine o, kendisi gibi ezelî olan kâinatın ilk maddesine sadece şekil verip onu düzene sokmuştur. İşte tanrı gibi ezelî olan bu ilk maddenin ne olduğu Grek düşüncesinin kuruluş döneminde çok tartışılmıştır. Arkhe diye ifade edilen bu ilk madde; Thales'e göre su, Anaximenes'e göre hava, Herakleitos'a göre ateştir. Empedokles ise bunlardan her birini arkhe olarak kabul etmek yerine, toprakla birlikte dördünün kâinatın ana maddesini teşkil ettiğini söylemiştir. Eflâtun'un da dört unsur fikrini savunduğu bilinmektedir. Dört unsur teorisini sistemleştirerek tabiat bilimlerinde hâkim görüş hâline getiren ise Aristo olmuştur. Ona göre kâinat ay üstü ve ay altı olmak üzere ikiye ayrılır. Ay üstü âlem ebediyet diyarı olduğu için burada oluş (kevn-géneration) ve bozulma (fesâd-corruption) yoktur ve bu sebeple ay üstü âlemde bir tek unsur vardır. Aristo buna esîr adını verir. Ay altı âlem ise oluş ve bozulma evreni olduğu için burada birden fazla unsurun bulunması gerekir." (H.Bekir Karlığa, "Anâsır-ı Erbaa", *DİA*, İstanbul 1991, c. 3, s. 149-151.)

630. Ḳamu nesne andan oldı ibtidā
Hem aña döner gérü_érse intihā[1]

631. Orada kim aṣlı od ola anuñ
Rāḥatı néce ola cānuñ tenüñ[2]

632. Dédi bes Boḳrāṭ kim aṣl-ı ḥayāt [P-25b, Ş-44a, Ü-5b, Ç-21b]
Çün hevādur andan oldı kāyināt

633. Aṣlda çün ḳamu bād-ıdı hemīn
Cümle_anuñ-çün ṣoñra bād olur yaḳīn

634. Her ne nesne ki_aṣlı anuñ bād ola
Anda peydādur ki ne bünyād ola[3]

635. Dédi Eflāṭūn ki bilgil éy ulu
Kim ḳamu mevcūduñ aṣlı oldı ṣu

636. Çün ṣudandur tāze ḥayvān u nebāt
Bes ṣu olur bī-şek aṣl-ı kāyināt

637. Ṣuda bünyād eylemek key cehl olur
Ṣudan ārām isteyen nā-ehl olur[4]

638. Böyle dédi ṣoñra Soḳrāṭ-ı Ḥakīm
Kim ḳamuya ḫākdür aṣl-ı ḳadīm

639. Her ne kim var-ısa andan kevn alur
Anuñ-içün ṣoñra ḳamu ḫāk olur[5]

640. Nesne ki_olmış ola anuñ aṣlı ḫāk
Ol küdūretden nécesi ola pāk[6]

---

1 (b) Hem aña döner gérü_érse Ş : Hem aña döner gérü_olsa P, Ç ; Aña döner gérü érse Ü

2 (b) cānuñ tenüñ P, Ş, Ç : cān u tenüñ Ü (Ç nüshasında bu beyitten sonra "Cevāb-ı Boḳrāṭ" isimli bir başlık vardır.)

3 (a) Her ne nesne ki_aṣlı anuñ Ü, Ç : Her ne nesne ki_anuñ aṣlı Ş ; Her nesene ki_aṣlı anuñ P (Ç nüshasında bu beyitten sonra olmayan "Cevāb-ı Eflāṭūn" isimli bir başlık vardır.)

4 Ç nüshasında bu beyitten sonra diğer nüshalarda olmayan "Cevāb-ı Soḳrāṭ" isimli bir başlık gelmektedir.

5 (a) kevn alur P, Ç, M, L, K, P², MSU, Lİ, DTC¹ : levn alur Ş, Ü⁴ ; gūn alur Ü ; pāk olur B, W, TDK, Ü², Ç², P³, A¹, A², Ü³, H

6 (a) ki_olmış ola anuñ P, Ş, Ç : kim olmış ola Ü

XLII. İ'tirāż-ı Ḫıżr Aleyhi's-selām Ber-Ḳavl-i Ḥükemā ve Cevāb-ı Ū Su'āl-i İskender[1]

641. Ḫıżr ḥāżır-ıdı dédi éy ulu
Sözi taḳlīd-ile dédiler ḳamu[2]

642. Muḥdeṣāta dédiler bunlar ḳadīm
Bu muḥāli ḥāşa kim eyde ḥakīm[3]

643. Her ne kim var ger mürekkeb ger basīṭ
İşbu 'ālem merkezinden tā-muḥīṭ

644. Ger 'araż ola vü ger cevher yaḳīn [P-26a, Ş-44a, Ü-5b, Ç-22a]
Ḳamusı Muḥdeṣdür éy dānā-yı dīn

645. Ḳamusınuñ Ḫālıḳıdur Kirdigār
Ḳudretinden cümle oldı āşikār[4]

646. Mādde vü müddet yoġ-ıdı vü miṣāl
Kim yaratdı 'ālemi ol Ẕü'l-Celāl

647. Çünki Ḳādir ḳudretinde ola tām
Mādde vü müddetsüz olur iş temām[5]

648. İḥtiyāc-ı māddedür 'acze delīl
Ālete muḥtāc olan olur ẕelīl

649. 'Ālemi lā-şey'den kıldı 'ayān
Ol ki anuñ emri-durur *kün-fe-kān*

650. Her ne kim var mümkin ol vācib-durur
Emri ḳamu nesneye ġālib-durur

651. Ḳudret ü varlıġına bī-iştibāh
Muḥdeṣātuñ uş ḥudūṣıdur güvāh[6]

652. Farżdur kim varlıġını bilesin
Birligini daḫı rūşen ḳılasın

---

1 XLII. Aleyhi's-selām P, Ş, Ü : Nebī Ç / İskender P, Ü, Ç : İskender-rā Ş
2 (a) ḥāżır-ıdı dédi P : ḥāżırdı dédi kim Ş, Ü, Ç
3 (a) Muḥdeṣāta P, Ü, Ç : Muḥdeṣātı Ş / bunlar P, Ü, Ç : bular Ş
4 (b) oldı cümle Ş, Ü, Ç : cümle oldı P
5 (a) tām Ş, Ü, Ç : temām P
6 (b) Muḥdiṣātuñ Ş, Ü : Muḥdeṣātuñ P

XLIII. Delīl-i Tevḥīd-i Ṣāni‘-i ‘Ālem Ez-Zübān-ı Ḫıżr ‘Aleyhi’s-selām[1]

653. Olımaz Ṣāni‘ iki Ol bir olur
İkilikde mülk bī-tedbīr olur

654. Ḫālıḳ iki olımaz Ol bir gerek
İki_olıcaḫ her biri Ḳādir gerek

655. Şöyle ki_ola her biri ḳudretde tām
Ki_āferīnīş ola anuńla temām

656. Her birine ḳudret olup vaṣf-ı ẕāt [P-26b, Ş-44b, Ü-5b, Ç-22b]
Ola nisbetle müsāvī kāyināt

657. Bes Mü’eṣṣir āferīnişde ‘ayān
Yā ikisi ola yā biri hemān

658. İkisi_olsa gelür işbu imtinā‘
Kim édeler bir eṣerde ictimā‘

659. Çünki bir Ḳādirde Ḳudret ola tām
Bī-gümān maḳdūr anuńla_olur temām

660. Bir-ile maḳdūr çün ḥāṣıl olur
Fikr ét biri daḫı néşe gelür

661. İki kişi işleyümez bir işi
Yazamaz bir yazuyı iki kişi

662. Zīr ü bālā işbu ‘ālem uş ‘ayān
Ḳamu bir mevcūd-durur bī-gümān[2]

663. Bir eṣerdür ucdan uca dutma şek
Bes Mü’eṣṣir olan aña bir gerek

664. Ger Mü’eṣṣir ikiden biri ola
Bī-müreccaḥ ol biri rāciḥ gele[3]

665. ‘Aḳlda çün bu daḫı fāsid-durur
Ṣāni‘i key bil ki ol Vāḥid-durur

---

1 XLIII. ‘aleyhi’s-selām P, Ş, Ü : Nebī ‘aleyhi’s-selām Ç
2 (b) mevcūd-durur P, Ş, Ç : mevcūddur bil Ü
3 (b) bī-müreccaḥ P, Ç : bī-mürecciḥ Ş, Ü

666. Varlıġa birlige éy ehl-i sebīl
Bir daḫı_eydeyim saña rūşen-delīl[1]

XLIV. Ḥüccet-i Dīger Ber-Vaḥdāniyyet-i Ṣāni‘[2]

667. Ger cevāhirdür ger a‘rāż éy ulu
Muḥdiṣ ü muḥtāc u muḥdeṣdür ḳamu[3]

668. Çün olur muḥtāc muḥdeṣ dutma şek [P-27a, Ş-44b, Ü-6a, Ç-23a]
Kim aña bir Muḥdiṣ-i Vācib gerek*

669. Kim Ḳadīm ola vü Ḳādir bī-gümān
Tā ḳamu varlıḫ ola andan ‘ayān

670. Muḥdeṣ olur ol daḫı_olmazsa Ḳadīm
Muḥdiṣe muḥtāc olur éy ḥakīm[4]

671. Devr olur yāḫod teselsül āşikār**
İkisi daḫı muḥāl éy nāmdār[5]

672. Ḳādir olmaduḫda_olur ‘āciz hemān
Nesne mevcūd olmaz andan bī-gümān

---

1 Ş nüshasında bu beyit başlığın altında yer almaktadır.
2 XLIV. Dīger Ber-Vaḥdāniyyet-i Ṣāni‘ P, Ü : Dīger Vaḥdāniyyet-i Ṣāni‘-i ‘Ālem Ş ; Ber-Vaḥdāniyyet-i Ṣāni‘-i Ḳadīm Ç
3 (b) Muḥdiṣ ü muḥtāc u muḥdeṣdür P : Muḥdeṣ ü muḥtāc u muḥdiṣdür Ş ; Muḥdeṣ ü muḥtāc-ı muḥdiṣdür Ü ; Muḥdiṣe muḥtāc u muḥdeṣdür Ç
4 (a) Muhdeṣ Ş, Ü, Ç : Muḥdiṣ P
5 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.

---

* Muhdes, sonradan var edilmiş olan, sonradan yaratılan (kimse veya şey) anlamındadır. Muhdis ise yaratan, yaratıcı, ortaya yeni bir şey çıkaran icat eden anlamlarındadır. Burada Ahmedî, "muhdes olanın muhtaç olacağını, bundan şüphe edilmemesi gerektiğini, ona bir muhdis-i vâcib yani olmaması düşünülemeyen bir yaratıcının gerektiğini" ifade etmektedir.

** "Sözlükte 'bir şeyin parçalarını zincir gibi birbirine eklemek' anlamındaki selsele kökünden türeyen teselsül 'kesintiye uğramadan ardı ardına devam etmek' manasına gelir. Teselsül düşüncesi İslâm filozofları tarafından reddedilmekle birlikte (İbn Sînâ, *el-İşârât*, s.22; *en-Necât*, s.235; İbn Rüşd, *Tehâfütü't-Tehâfüt*, I, 89-90) felsefî görüşlerini benimsedikleri Aristo'nun etkisiyle art arda sonsuza gidişi bazı durumlarda mümkün görmüşlerdir. (İbn Rüşd, *el-Keşf*, s.53-55; *Tehâfütü't-Tehâfüt*, I, 128-133)." (Osman Demir, "Teselsül", *DİA*, c. 40, İstanbul 2011, s. 536-538. edin" anlamındadır. Sehâvî, Makâsıdu'l-Hasene,) "Mantıkta devir, "biri diğeriyle tanımlanabilen iki tarif, ispatı birbirine bağlı iki önerme ve birinin varlığı diğeriyle bağlantılı iki şart arasındaki ilişki" anlamlarına gelir. Devir bu ilimde genellikle bir tarif veya kıyas hatasını aksettiren terim olarak devr-i bâtıl (fâsid daire) şeklinde ve çoğunlukla teselsül kelimesiyle birlikte kullanılır. Teselsül ise mümkin varlıkların, sebep sonuç ilişkisi içinde sonsuza kadar geriye doğru zincirleme sürüp gitmesidir. Aynı olumsuz sonucu veren, çözüm getirmeyen durumların tekrarlanması ve sürdürülmesi hâlini ifade etmek için kullanılan döngü ve kısır döngü kavramları devir'in günümüzde mantık terimi olarak karşılığı sayılmaktadır." (Metin Yurdagür, "Devir", *DİA*, c. 9, İstanbul 1994, s. 230-231.)

673. Lāzım olur iki olduḫda Ḳadīm
Biri birinden taḳaddüm éy ḥakīm[1]

674. Kim Ḳadīmüñ varlıġı bī-hīç şek
Ḳamu varlıḫdan muḳaddemter gerek[2]

675. Her biri her gāh kim böyle ola
Kendü kendüden muḳaddemter gele

XLV. Bürhān-ı Dīger Ber-Tevḥīd-i Vācibü'l-Vücūd[3]

676. Birlige bir daḫı ḥüccet eydeyim
Gün bigi_anı sañа rūşen édeyim[4]

677. Olmaz olur-ısa Vācib bir hemīn
Vech-i şirket gerek arada yaḳīn

678. Daḫı temyīze cihet gerek ʻayān
Kim taʻaddüd bulına_anda bī-gümān[5]

679. Böyle olsa olmaz imkāndan berī
İkiden olur mürekkeb her biri

XLVI. Der-Feżāyil-i Tevḥīd ve Taḥrīż-i Ber-Ān[6]

680. Ger ḳulaḫ dutduñ-ısa bendin yañа [P-27b, Ş-45a, Ü-6a, Ç-23b]
Ḥüccetin tevḥīdüñ uş dédüm sañа[7]

681. Cān u ʻaḳla maḳṣad-ı aḳṣādur ol
İns ü cinne maṭlab-ı aʻlādur ol

682. Ol maḳāma her kişi bulmaz vuṣūl
Ġarḳ olur ol baḥrde cümle ʻuḳūl[8]

683. Cehd ét érmege añа ki_ol maḳām
Müntehāsıdur maḳāmātuñ temām

---

1 (a) Lāzım P, Ş, Ü: Lā-cerem Ç
2 (a) varlıġı bī-hīç P, Ş, Ü : varlığını hīç Ç
3 XLV. Ber-Tevḥīd-i P, Ç : Tevḥīd-i Ş (Ü nüshasında bu başlık yoktur.)
4 (a) eydeyim P, Ş : eydeyüm Ü ; édeyüm Ç
5 (b) anda P, Ş, Ü : andan Ç
6 Ü nüshasında bu başlık yoktur.
7 (a) Ş nüshasında bu beyit başlıktan önce gelmektedir.
8 (b) Ġarḳ olur Ş, Ü, Ç : Ġarḳdur P

XLVII. Der-Taḳsīm-i Tevḥīd Ez-Taḳrīr-i Ḫıżr ʻAleyh[1]

684. Nevʻile üç kısm-durur ol ʻayān
ʻİlmī vü ġaybī vü ḥaḳḳī bī-gümān[2]

685. İki_olur tevḥīd-i ʻilmī bil yaḳīn
Ger dilerseñ kim olasın ehl-i dīn[3]

686. Birisi tevḥīd-i taṣdīḳī-durur
Birisi tevḥīd-i taḥḳīḳī-durur[4]

687. Naḳl-ıla añlansa taṣdīḳī olur
ʻAḳl-ıla bilinse taḥḳīḳī olur

688. Ol-durur tevḥīd-i ġaybī bī-gümān
Ki_anı ẕevḳ-ile bilesin sen ʻayān[5]

689. Olasın cān-ıla aña sen güvāh
Ki_ol-durur ol yérde vü gökde İlāh[6]

690. Ḳamu varlıḫ oldur anuñdur ḳıdem
Andan ayru ne-durur cümle ʻadem

691. Zīr ü bālā her ne kim var az u çoḫ [P-28a, Ş-45b, Ü-5a, Ç-23b]
Ol-durur ol andan ayru kimse yoḫ

692. Ḫod Hüve'l-Evvel ve'l-Āḫir bu söze
Ḥüccet-i rūşendür uş dédüm size

693. Ol-durur tevḥīd-i Ḥaḳḳī ki_ol İlāh
Kendünüñ varlığına oldı güvāh[7]

694. Şöyle āṯārını iẓhār eyledi
Kim gören tevhīde ikrār eyledi

695. Gel anuñ āṯārına eyle naẓar
Kim Mü'eṯṯir bilinür olsa eṯer

---

1 XLVII. Ḫıżr aleyh P : Ḫıżr Ş, Ç (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)
2 (b) ʻİlmī vü ġaybī vü ḥaḳḳī P, Ü, Ç : ʻİlm-i ġaybī vü ḥaḳīḳī Ş
3 (b) kim P, Ü, Ç : ki Ş
4 (a) tasdīḳī-durur P, Ş, Ç : tasdīḳī olur Ü (b) taḥḳīḳī-durur P, Ş, Ç : taḥḳīḳī olur Ü
5 (b) bilesin sen Ş, Ü, Ç : bilesisin P (müs.)
6 (b) ol yérde vü gökde Ş, Ü, Ç : yérde vü gökdeki P
7 (b) oldı P, Ş, Ü : oldur Ç

696. Bir meṯel édeyim uş sańa beyān
Kim bilesin varlığın anuń ʻayān

697. Her ne kim var fīlde ḫortūm u gūş
El ayaḫ bir peşşede var görgil uş[1]

698. İlik ü süńük ṭamar ét ü deri
Şöyle kim eksük degül hergiz biri

699. Līk peşşe çünki ḳulaġın açar
Ḳuş bigi her yańa kim diler uçar

700. Bir yére ḫortūmını çünkim ura
Rumḥ bigi yara urur ol yére

701. İşbu ḥāl-ile zebūndur aña fīl
Bu ne ḳudretdür tefekkür eyle bil

702. Var-iken arṣlanda bunca tāb u zūr
Gör zebūn néce édüpdür anı mūr

703. Bākī ḥayvānātı fikr eyle temām
Gör ki Ḳudret nécedür éy nīk-nām

704. Bil ki Ṣāniʻ ḳamuya birdür hemīn [P-28b, Ş-45b, Ü-6a, Ç-24a]
Ẕāhir ü Bāṭın hem ol-durur yaḳīn

705. Ger bu aʻżāńı teʼemmül ḳılasın
Her birisinde neler var bilesin

706. Göresin her ʻużvuń içinde yaḳīn
Ṭopṭolu olmış Kirāmen-Kātibīn

707. Bāṣıra uş gözlerüńde bir melek
Ḳulaġuńda Sāmiʻa uş dutma şek

708. Bir melek aġzuńda durmış Ẕāyiḳa
Bir melek dilüńde ẓāhir Nāṭıḳa

709. Şāmme burnuńda elüńde Bāṭışa
Ki_ol-durur ḳuvvet véren her bir işe

1 (a) peşşede P, Ş, Ç : başda Ü (Ç nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.)

710. Hem dimāġuñda ḫayāl uş bir melek
Vehm ü fikr ü ḥıfẓ u ḥiss-i müşterek*

711. Sende bu endāmlar kim var ḳamu
İşbu resm-ile melāyikdür ṭolu

712. Bī-gümān bu ḳamuyı_éden bir-durur
Ol durur ol ki_Evvel ü Āḫir-durur

713. Çünki Ḫıżruñ sözini işitdiler
Her ne kim dédi-y-se taṣdīḳ étdiler[1]

XLVIII. Teslīm-i Ḥükemā Be-Kelām-ı Ḫıżr ʻAleyhi's-selām[2]

714. Dédi Eflāṭūn ki söz budur yaḳīn
Kim beyān étdüñ sen éy dānā-yı dīn

715. Söz ki miṣbāḥ-ı nübüvvetden gelür [P-29a, Ş-46a, Ü-6a, Ç-24b]
Şemʻ bigi cānları rūşen ḳılur[3]

716. Buraya çün érdi bu güft ü şinīd**
Oldı ol dem Ḫıżr andan nā-bedīd

717. Bildiler anı ki Ḫıżr-ıdı yaḳīn
Geldi étdi anlara taʻlīm-i dīn

718. Āferīn étdiler anuñ ḥāline
Ḳaldılar ḥayrān ʻaceb aḳvāline

1 Ş nüshasında bu beyit başlıktan sonra gelmektedir.
2 Bu başlık, Ü nüshasında yoktur.
3 (a) ki Ş, Ü, Ç : kim P (müs.) P nüshasında vezin "ki" yerine "kim" yazılınca vezin bozulmuştur.

* Ahmedî burada Hızır aleyhisselâmın ağzından tevhid kavramını, Allah'ın birliğini, kıdem vasfını, evvel ve âhir oluşunu şiir diliyle nazmettikten sonra Allah'ın kudretinin delilini fil ve sivrisinek (Farsça peşşe) örneğiyle açıklar. "Filde hortum ve kulak, sivrisinekte (peşşede) el ve ayak var, gör işte. İlik, kemik (Eski Türkçe sünük), damar, et ve deri, şöyle ki asla biri eksik değildir. Ancak sivrisinek kulağını açar ve kuş gibi her ne yana dilerse uçar. Bir yere hortumunu vursa o yere mızrak gibi yara açar (orayı yaralar). İşte bu hâl yüzünden fil onun karşısında âciz, güçsüz kalır. Aslanda bunca güç kuvvet varken gör ki bir karınca onu nasıl âciz duruma düşürür. Geri kalan hayvanların hepsini düşün. Ey iyi nam kazanmış (kişi) gör ki (Allah'ın) kudreti nasıldır." Daha sonra ise her uzvun içinde Kirâmen Kâtibîn meleklerinin dolu olduğunu söyler. Bâsıra gözlerinde, Sâmia kulaklarında, Zâyika ağzında, Nâtıka dilinde, Şâmme burnunda, Bâtışa ellerindeki melektir. Bu kelimelerden Bâsıra, görme duyusu, görme gücü; Sâmia, işitme gücü, işitme melekesi; Zâika, tat alma hassası; Nâtıka, düşünüp söyleme hassa ve melekesi, düşünme gücü; Şâmme, koku alma duyusu ve Bâtış, şiddetle yakalayan, davranan, hareket eden anlamlarındadır. Dimağında hayal bir melektir. Vehm, fikir, hıfz ve müşterek his. İnsan vücudu bu meleklerle doludur. Bunların hepsini bir eden Allah'tır ki Evvel ve Âhir'dir.

** Güft ü şinīd, lakırdı, kıyl ü kāl, duyulan haberler, mesmûât, dedikodu anlamına gelmektedir.

719. Bes dédi_Skender ki dīn işin beyān
Étdi Ḫıżr u bize gösderdi ʻayān[1]

XLIX. Naṣīḥat-cüsten-i İskender Ez-Ḥükemā-yı Yūnān[2]

720. Söz budur böyle édelüm iʻtiḳād [P-29b, Ş-46a, Ü-6a, Ç-24b]
Kim bulavuz dünye ʻukbīde murād

721. Dāniş-ile siz daḫı bir iş édüñ
Mülk naẓmı neyledür endīşe_édüñ

722. Dördüñüz dört nāme yazuñ sūdmend
Ki_ola her bir nāmede çoḫ dürlü pend

723. Tā ki ol sözleri sizden işidem
Devletüm arta çün anı iş édem

724. Mülkden ol kişi ola sūdmend
Kim duta çün dōstdın işide pend

725. Bu söz-ile aldı Eflāṭūn ḳalem
Çekdi kāfūr üstine müşkīn-raḳam

L. Naṣīḥatnāme-i Eflāṭūn Ḥakīm[3]

726. Dédi kim éy şāh-ı nev-baḫt-ı cüvān
Dünyede cāvīd olġıl şādumān[4]

727. Cehd ét baḫtı dilerseñ pāyidār
Kim işüñden rāzı ola Kirdigār

728. Niʻmet isterseñ müdām ét şükrini
Baḫt dilerseñ unıtma ẕikrini

729. Her ki anuñ ẕikri-le urmaya dem
Varlığından yég-durur bī-şek ʻadem[5]

730. Her ki_anuñ étmeye şükr-i niʻmetin
Depmiş ola yére kendü devletin

---

1 (a) Ş nüshasında bu beyit başlıktan sonra gelmektedir.
2 XLIX. Naṣīḥat P, Ş : Naṣāyıḥ Ç (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)
3 L. Eflāṭūn Ḥakīm P, Ş : Eflāṭūn Ç (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)
4 (a) nev-baḫt-ı P, Ç : nev-baḫt u Ş, Ü
5 (a) bī-şek Ş, Ü, Ç : anuñ P

731. Aña varasuñ güni endīşe ḳıl
Dāyim anuñ ḳullıġını pīşe ḳıl[1]

732. Nefsüñi key işlere terġīb ét [P-30a, Ş-46b, Ü-6b, Ç-25a]
Ḳamusı aḫlāḳuñı tehẕīb ét[2]

733. ʻĀdetüñ olsun ḥayā vü ṣabr u ḥilm
Ṣanʻatuñ olsun seḫā vü fażl u ʻilm

734. Ger yüzüne reng vérürse ḥayā
Olasın gül bigi pür-reng ü ṣafā[3]

735. Dileseñ kim gide senden her ḥarec
Ṣabr ét ki_*eṣ-ṣabru miftāḥu'l-ferec*[*]

736. Ḥilmi ʻādet eylegil sen éy ḥakīm
Ki_ol Ḥaḳuñdur vaṣfı Allāh u Ḥalīm

737. Ger seḫāyı ḫūy u ʻādet ḳılasın
Bī-gümān ehl-i saʻādet olasın[4]

738. Fāżıl ol kim ʻizzet ehl-i fażladur
Ādemī fāżıl daḫısı fażladur[5]

739. Bī-fenā bāḳī dilerseñ ki_ola Ẕāt
ʻİlme cehd ét ki_ol-durur āb-ı ḥayāt

740. ʻİlm olmayanda yoḫ-durur hüner
Bī-ḥayāda yoḫ saʻādetden eṣer

741. Kimde kim yoḫ ʻilm bed-girdār olur
Bī-saʻādet kişi dāyim ḫˇār olur

742. Ṣıdḳı kendüzüñe dāyim pīşe ét
Şefḳat-ile ḫalḳa key endīşe ét

743. Ol kişi kim ḳavline sādıḳ degül
Ḳo anı kim devlete lāyıḳ degül

---

1 (a) varasuñ P, Ş : varasın Ü ; varası Ç
2 (b) Ḳamusı P, Ş, Ç : Dükeli Ü
3 P nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.
4 (a) ḫūy u P, Ü : ḥūy-ı Ş, Ç
5 (b) daḫısı P, Ş, Ç : ḳalanı Ü

---

* Deylemî, *el-Firdevs*, c. II, s. 415, r. 3844'te yer alan hadisten. "Sabır ferahlamanın anahtarıdır"

744. Ḫalḳa sen ger ehl-i şefḳat olasın
Ḫālıḳı kendüñe müşfiḳ bulasın

745. Kişi kim göñlinde sefḳat olmaya [P-30b, Ş-46b, Ü-6b, Ç-25b]
Kimseyi kendüye müşfiḳ bulmaya

746. Cānuña rāḥat gerekse tā-ebed
Kimseden göñlüñde olmasun ḥased

747. Her göñülde kim ḥased duta maḳām
Anda durmaḫ rāḥata olur ḥarām[1]

748. Çünki yoḫdur Tañrı ḥükminden güẕer
Rāżı ol aña ki yazmışdur ḳader

749. Yara ki_anı yār ura merhem-durur
Derd ki_andan ére derde em-durur[2]

750. İş ki ḫayr olmaya endīşe_étmegil
Şerri kendüzüñe pīşe étmegil

751. Düşmenüñ-ile müdārā eylegil
El érince dostāne söylegil

752. Çünki ol ġāfil sén īmin olasın
Bir gün ola aña furṣat bulasın[3]

753. ʻAvret-ile meşveret eylemegil
Rāzuñı hergiz aña söylemegil[4]

754. Kim olardur ʻaḳl u dīnde nāḳıṣāt
Ger olalar *tā'ibātin ʻābidāt*[*]

755. Çünki dédi *ṣāvirū hünne* Resūl
Pes olaruñ sözini ḳılma ḳabūl[**]

756. Söz ki dīni nāḳıs olandan gele
ʻAḳl miʻyārında kāmil mi ola

---

1 (a) Her P, Ü, Ç : Ol Ş
2 (b) ére P, Ü, Ç : gele Ş
3 (b) ola P, Ş, Ü : ola ki Ç
4 (b) hergiz aña Ş, Ü, Ç, W, Ü², Ç², P², P⁴, E, MSU : mey-ḫ̆āreye P, P³ ; hem anlara B, A², Ü³

---

* "Tevbekâr olan ve ibadet edenler" "*Tāibātin ābidāt*" ifadesi Tahrim sûresi 66/5. âyetten iktibas edilmiştir.
** "Onlarla istişare edin" anlamındadır. Sehâvî, *Makâsıdu'l-Hasene*, 585. rivayetten.

757. Ol ki anda nāḳıṣ ola ʻaḳl u dīn
Kāmil olmaz her ki_aña uya yaḳīn[1]

758. ʻAvretüñ sözin işiden er degül [P-31a, Ş-47a, Ü-6b, Ç-26a]
ʻAvreti ser eyleyen server degül

759. ʻAvret étdi_āşüfte Ādem baḫtını
ʻAvret aldurdı Süleymān taḫtını

760. ʻAvret-idi Yūsufı ḥabse ṣalan
ʻAvret-idi Dāvudı nālān ḳılan

761. ʻAvret eyledi Siyāvūşı helāk
ʻAvretüñ mekriyle Ebreş oldı ḫāk[2]

762. ʻAvret-idi Nūḥdan iʻrāż éden
ʻAvret-idi Lūṭı terk édüp giden

763. ʻAvrete saḫsı vü reyḥāndur miṯāl
İçi ṭolu ḫubṯ u ṭaşrası cemāl

764. Ḫamrı şuġl édüp déme kim budur iş
İş gerekse terkine anuñ düriş[3]

765. Çün aña ümmü'l-ḫabā'iṯdür laḳab
Ṭayyibe'n-nefs étmeye anı ṭaleb

766. Bāde-y-ile memleket berbād olur
İşi ki_anuñla_ola bī-bünyād olur

767. İçme_anı kim ʻaḳl bünyādın yıḫar
Ṣu déme_aña ki_oddur ol séni yaḫar

768. Bāde tenden cān ḳarārın aldurur
Tāze-y-iken ʻömr bāġın ṣoldurur[4]

769. Ẕevḳ bāġında anı ṣanma şarāb
Ki _ol-durur beydā-i miḥnetde serāb[5]

770. Dīn ki oldı ādemīye ol şeref
Şürbi-y-ile_olur şerābuñ ol telef

---

1 (b) uya Ş, Ü, Ç : ola P
2 (b) İbriş P : Ebriş Ş, Ç ; Ebreş Ü
3 (a) Ḫamrı P, Ş, Ü : Ḫamra Ç (müs.)
4 (a) tenden P, Ü, Ç : tende Ş
5 Ü nüshasında bu beytin mısraları yer değiştirmiştir.

771. Kişide ne ṣabr ḳor u ne ḳarār [P-31b, Ş-47b, Ü-6b, Ç-26b]
Ne ḫod ārām u né ḥilm ü né vaḳār

772. ʻĀlim-i deryā-dili nā-dān éder
Müslim-i sünnīyi bī-īmān éder[1]

773. Bādedür sulṭānlaruñ taḫtın yaḫan
Bāde-durur ḫānedānları yıḫan[2]

774. Baḫt u bāde bir arada āz ola
Kim biri biri-y-ile dem-sāz ola[3]

775. Bāde-durur bāde terk eyle anı
Ki_étmeye ḫāke ṣalup ḫˇār ol seni

776. Çünki Eflāṭūn düketdi nāmesin
Aldı eline Aresṭū ḫāmesin[4]

LI. Pendnāme-i Muʻallim-i Evvel Aresṭāṭālīs* Ḥakīm[5]

777. Yazdı kim éy şehriyār-ı nīk-baḫt
Kim saña lāyıḳ-durur bu tāc u taḫt

---

1 (a) éder P, Ş, Ç : ḳılur Ü (b) éder P, Ş, Ç : ḳılur Ü
2 (a) yaḫan P, Ç : yıḫan Ş ; yıḳan Ü (b) ḫānedānları yıḫan P, Ç : ḫānedānları yaḫan Ş, Ü, M, P², P⁴ ; cānları oda yaḫan B, W, Ü², Ç², P³, Ü³ ; ḫānları oda yaḫan A²
3 (a) Baḫt u bāde P, Ü, Ş : Taḫt u bāde Ç
4 (b) Aldı eline Aresṭū Ü, K, TDK, B, Ü³, TTK¹, P³, L, Lİ, Ü⁵, Ü⁶, R², A², MSU, DTC¹, DTC², Bİ, K², MK¹, MK², MK4, MK⁶ : Müşk-bār étdi Arestū Ç, Ş, Ü², Ü⁴, W, TİEM, R¹, A¹, P², P⁴, TTK², H, MK³ (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
5 LI. Pendnāme-i Muʻallim-i Evvel P : Naṣīḥatnāme-i Muʻallim-i Evvel Ez Ş ; Pendnāme-i Ç (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)

---

* İskendernâmelerde efsanevî şekilde başarıları, fetihleri, gönül maceraları anlatılan ve ruhanî bir kişilikle tasvir edilen İskender'in zaferleri ve hükümranlığına bir alt yapı olmak üzere iyi bir eğitim alması özellikle dile getirilmektedir. Bütün hükümdarların yetişmeleri sırasında iyi bir eğitim almaları esastır. İskender de bu doğrultuda iyi bir eğitimden geçmiştir. İskender'in hocaları gelecekteki fetihlerine, başarılarına ve manevî üstünlüğüne bir zemin hazırlayacak şekilde dünya düşünce tarihine yön vermiş antik Yunan filozoflarıdır. Bunlar *İskendernâme*'de isimleri Eflatun, Arestatalis, Bokrat ve Sokrat şeklinde geçen meşhur filozoflardır. Ancak bunların içinde özellikle Aristo, İskender gibi cihan hakimi bir imparatoru yetiştiren esas hoca olarak ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü Makedonya Kralı II. Amyntas'ın (Philippos'un babası) hekimi Nikomakhos'un oğlu olan Aristo, Platon'un akademisinde yetişmiş, onun önce seçkin bir talebesi sonra da ciddi bir rakibi olmuştur. Daha sonra Makedonya kralı Filip tarafından oğlu İskender'i yetiştirmek üzere Pella Sarayı'na davet edilmiş ve İskender'in eğitiminde büyük bir rol oynamıştır. Sekiz yıl kadar süren bu eğitim ona "cihan imparatorunu yetiştiren üstat" unvanını kazandırmıştır. Aristo, "el-muallimü'l-evvel" lakabıyla anılmaktadır. Mesnevinin bu bölümünde İskender'i cihan hâkimi olmak üzere eğiten hocaların öğütlerine yer verilirken önce Eflatun daha sonra ise Aristo'nun nasihatleri sıralanmaktadır. Aristo'nun İskender'e nasihat verdiği bu bölümün başlığı, "Pendnāme-i Muʻallim-i Evvel Aresṭāṭālīs Ḥakīm" dir. Ahmedî'nin mesnevisinde de Aristo'nun bu vasfı vurgulandıktan sonra İskender'e verdiği öğütler, şiir dili çerçevesinde sıralanmaktadır.

778. Diler-iseñ baḫtuñı ki_ola bülend
Devlete ġarra_olup olma ḫod-pesend

779. Kibri terk édüp tevāżu‘ pīşe ét
Nā-tüvānlıḫdan müdām endīşe ét[1]

780. Kibr nedür ḫūy-ı iblīs-i la‘īn
Terk ḳıl anı ki_olasın ehl-i dīn

781. Kibr ehli sürülüp dergāhdan
Dūr olur şeyṭān bigi Allāhdan

782. Ḳıl tevāżu‘ kim tevāżu‘la_ādemī
Étdi kendüye müsaḫḫar ‘ālemi

783. Kişi kim alçaḫlıġ éde ol Ġanī
Kendü luṭfı-y-ıla ḳaldurur anı[2]

784. ‘Unf édüp göñülleri ürkitmegil [P-32a, Ş-48b, Ü-8a, Ç-27a]
Luṭf şarṭı neyse_anı terk étmegil

785. Ḳıl tefaḥḥuṣ her kişinüñ ḥālini
Añla nedür sīret ü ef‘ālini

786. Bes ne iş lāyıḳsa bildürgil aña
Kim nedāmet olmaya soñra sañа[3]

787. Kem kişi işin uluya_inanmaġıl
Ulu kem işin bitüre ṣanmaġıl[4]

788. Gerçi igne çābük ü ser-tīz ola
Nécesi ḳılıc bigi ḫūn-rīz ola

789. Gerçi kim ḳılıc ola bürrān ü tünd
Olur igne işledügi işde künd

790. Ulu kişi kem işe étmez naẓar
Ulu işe kiçi ḫod bulmaz ẓafer

---

1 (a) édüp Ü : eyle P, Ş, Ç
2 (b) ḳaldurur P, Ü, Ç : yüceldür Ş (Ş nüshasında bu beyitten sonra otuz beyit atlanmış, daha sonra diğer yaprakta tekrar geriye dönülerek bu beyitten sonra gelen beyitle metne devam edilmiştir.)
3 (b) olmaya P, Ş, Ü : érmeye Ç
4 (b) işin Ş, Ü, Ç : işi P

791. İşe étmedin şürū‘ endīşe ḳıl
Évmegi terk ét te’emmül pīşe ḳıl[1]

792. İşlemegil işi vaḳti yitmedin
Kesmegil bizi verendāz étmedin*

793. Évme kim évmek nedāmet getürür
Ḳıl te’ennī ki_ol selāmet getürür[2]

794. Ḥaḳḳ ki_anuñ emri-durur kün-fe-kān
Altı günde_étdi yéri gögi ‘ayān

795. Anuñ-içün kim sen anı bilesin
Pes her işde key te’ennī ḳılasın

796. Meşveretsüz işi key iş ṣanmaġıl
Kendü rāyuñla işe el ṣunmaġıl[3]

797. Meşveretden kimse ḫüsrān bulmadı [P-32b, Ş-48b, Ü-8a, Ç-27a]
Meşveret éden peşīmān olmadı

798. Meşveretle ḥāṣıl olur her ümīd
Meşveretdür baġlu ḳapuya kilīd[4]

799. Emr Ḥaḳdan çün *veşāvirhum* gele
Pes her işde meşveret vācib ola**

---

1 (a) ḳıl P, Ş, Ç : ét Ü / ḳıl P, Ş, Ç : ét Ü
2 (a) ki_ol P, Ş, Ç : kim Ü
3 Bu beyit Ç nüshasında alttaki iki beyitten sonra gelmektedir.
4 (b) ḳapuya P, P², P³, TİEM, P⁴, Ü⁶ : işlere Ş, Ü, Ç, B, W, TDK, Ç², Ü²

---

* Verendâz, kabataslak çizmek veya yapmak, giysiyi ölçmek, oranlamak anlamlarına gelmektedir. (F. Steingass, *Persian-English Dictionary*, s. 1465.)

** "Veşâvirhum", onlara danış anlamındadır. Bu beyitte Âl-i İmrân sûresi 159. âyette yer alan "*veşāvirhum fi'l-emr*" (iş hakkında onlara danış) ibaresi iktibas edilmiştir. Âyetin tamamı şöyledir: "O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onlarıaffet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever." Şûrâ (meşveret, danışma) prensibinin İslâmiyette önemli bir yere sahip olduğu âyette açıkça ifade edilmiştir.
Aristo'nun İskender'e öğütlerinin yer aldığı bu bölümde beş beyit boyunca meşveretin faydalarından bahsedilmektedir. Meşveret, bir konu hakkında tecrübeli kimselere, o konuyla ilgili olanlara danışma, fikir alma anlamındadır. Ahmedî, Aristo'nun İskender'e hükümdarlıkla ilgili verdiği öğütler arasında meşverete büyük önem vermiş ve bu konudaki görüşlerini Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet iktibası, alıntı yapmak sûretiyle sağlam bir delile dayandırmak istemiştir.

800. Meşveretde çün olur çoḫ dürlü rāy
Bulınur anda ṣavāba reh-nümāy[1]

801. Buradan icmā‘ olmışdur delil*
Naṣṣdan ḥükme bulınmasa sebīl

802. Gül bigi_ol ḫande diken bigi_olma tünd
Tīzlik yérinde nā-geh düşme künd[2]

803. Gül çü ḫandān oldı aña düzdi baḫt
La‘l-ile pīrūzeden tāc-ıla taḫt[3]**

804. Tīzlikle dutdı ḳılıc ‘izzeti
Tīzlikle buldı ḫancer devleti[4]

805. Cāhili sırruña hem-rāz eyleme
Müfsidi kendüñe dem-sāz eyleme

806. Her ki diler kim riyāset eyleye
Mülki ẓālimden siyāset eyleye[5]

807. Ḳadrüñüñ yérin dilerseñ ki_ola düz
Vérmegil ġammāz-ıla bed-gūye yüz[6]

808. Zīnet-i dünyāya meftūn olmaġıl
Ḳalbdur mekrine maġbūn olmaġıl

809. Rengine aldanma ki_anda yoḫ ṣafā
Bulmadı bulmaz kimesne_andan vefā

---

1 (a) çün P, Ş, Ü : ḥall Ç
2 (a) ḫandān Ş, Ü, Ç : ḫande P
3 (a) aña düzdi baḫt Ş, Ü, P², Ü², P³, TİEM : aña düzdi taḫt P ; düzdi aña taḫt Ç
4 (a) devleti Ş, Ü, Ç : ‘izzeti P (b) ‘izzeti Ş, Ü, Ç : devleti P
5 Bu beyit P nüshasında yoktur.
6 (a) yérin P, Ü : yéri Ş (b) bed-rāy-ılā ġammāza Ü : ġammāz-ıla bed-gūye Ş ; ġammāz-ıla bez-gūye P (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)

---

* İcmâ, aynı asırda yaşayan İslâm müctehitlerinin Kur’an ve sünnette açıkça belirtilmemiş olan şer’î bir meselede ittifak etmelerine denilmektedir.

** Ş ve Ü⁴ nüshalarında bu beyitten sonra incelenen diğer nüshalarda bulunmayan şöyle bir beyit vardır:

Ḫār içinde çün ki ḫandān oldı gül
Ḳamu çiçeklere sulṭān oldı gül

Bu beyit incelenen diğer nüshaların hiçbirinde yoktur.

810. Mihrine aldanmaġıl ki_ol ḳahrdur
Şehdine imrenmegil ki_ol zehrdür[1]

811. Yé yédür māluñı kim mār olmasun [P-33a, Ş-49a, Ü-8a, Ç-27b]
Nūr eyle anı kim nār olmasun

812. Dōstı ḫoş dutmaġ-içündür bu māl
Yā ʻadūyı étmek-içün pāyimāl[2]

813. Bu ikiye_anuñla bulmazsañ ẓafer [Ş-49a]
ʻAḳl miʻyārında çi-seng ü çi-zer

814. ʻAfv étgil kimsede görseñ ẕelel [Ş-47b][*]
Bir iş étme sen daḫı aña bedel[3]

815. Gerçi yavuza yavuzlıḫ ʻadldür
ʻAfv étseñ yavuz işi faẓldur

816. Çün dédi Ḥaḳ *fa'ṣfaḥi's-ṣafḥa'l-cemīl*[**]
ʻAfv ét ḳudretde kim budur sebīl[4]

817. Ululıḫ gerekse olma bī-edeb
Kim edebsüzlere éder Ḥaḳ ġażab

818. Bī-edeb kişi-y-ile oturmaġıl [Ş-48a]
Bī-saʻādetdür anuñla durmaġıl

819. Ḥırṣ ehlini emīn eylemegil
Rāzuñı mey-ḫ̆āreye söylemegil

820. Ki_anı ḥırṣı ḫāyin éder bī-gümān
Ḫamr bunuñ sırrını ḳılur ʻayān

---

1 (a) aldanmaġıl ki Ü, Ş : aldanmaġıl ol P, Ç ; aldanma kim ol (b) imrenmegil ki_ol P, Ü : imrenmegil ol Ç ; imrenme kim ol Ş
2 (b) étmek-içün P, Ş, Ç : ḳılmaġ-içün Ü
3 ʻAfv étgil kimsede görseñ Ş, Ç : ʻAfv étgil kimsede bulsañ Ü ; ʻAfv ét kimsede görürseñ P
4 (a) Çün dédi Ḥaḳ Ş, Ü, Ç : Çünki dédi P

---

* Ş nüshasında beyitlerin dizilişi P ve Ü nüshasında beyitlerin sıralandığı bu metindeki dizimden farklıdır. Otuz beyit atlanmış metne ileriden devam edilmiş, sonra tekrar geriye dönülmüştür. Bu sebeple Ş'nin varak numarası sıralaması bozulmuştur. Bazı beyitler Ş nüshasında geçmiş varakta yer aldığı için 49a varaktan sonra 47a varağa geri dönülmüş, yani rakam sıralaması ileriden geriye şeklinde olmuştur.

** Burada Aristo'nun İskender'e affedici olmasını öğütlediği beyitlerdeki sözlerini kuvvetlendirmek maksadıyla Hicr Sûresi âyetten iktibas yapıldığı görülmektedir. "*Fasfahi's-safha'l-cemîl*", onlara güzel muamele et anlamındadır. Âyetin tamamı şöyledir: "Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak Hak ile yarattık. O saat (kıyamet) mutlaka gelecektir. Şimdilik onlara güzel muamele et." (Hicr, 15/85)

821. Ḥırṣ soydurur selāmet ḫil‘atin
Ḫamr geydürür melāmet kisvetin

822. Ādemīyi ḥırṣdur nā-pāk éden
Ḫamrdur kişileri bī-bāk éden[1]

823. Māl çoġ olmaġ-içün bu ḥırṣ u āz
Ne gerekdür çünki olur ‘ömr az*

824. Dut ki ‘ālem gencini cem‘ édesin [P-33b, Ş-48a, Ü-8a, Ç-28a]
Fāyide ne çün yémedin gidesin

825. Ḳavl ü fi’lüñ olmasun déseñ şenī‘
Olmaġıl nefsüñ hevāsına muṭī‘[2]

826. Ki_ol hevā dünyāda séni ḫˇār éder
Dār-ı ‘uḳbīde yérüñi nār éder

827. Nefs şeyṭān-durur uymaġıl aña
Yoḫsa çoḫ dürlü żarar éder saña[3]

828. Düşmenüñdür ḳahr étmedin séni
Dürişiben ḳahr étgil sen anı

829. Dileseñ ḳurtarmaġ andan cān u ten
Ārzū étdügin aña vérme sen[4]

830. Ger bu dīvüñ def‘ine yol bulasın
Bī-gümān ehl-i sa‘ādet olasın[5]

831. Yādları sen saña hem-dem eyleme
Kimseyi kendüñe maḥrem eyleme

832. Maḥrem ü hem-dem özüñe hem sen ol
Derdüñe em gerek-ise em sen ol

---

1 (a) Ḫamrdur kişileri Ş, Ü, Ç : Ḫamr-durur kişiyi P
2 (b) hevāsına Ş, Ü, Ç : hevāsında P
3 (b) Yoḫsa Ş, Ü, Ç : Çoḫsa P
4 (a) cān u ten P, Ş, Ç : cān ten Ü (b) étdügin P, Ü : étdügini Ş, Ç
5 (b) Bī-gümāndur kim firişteh Ş, Ü, Ç : Bī-gümān ehl-i sa’ādet P

---

* Bu beyitteki “az” kelimeleri cinaslıdır. İlk mısradaki “āz” kelimesi hırs, tamah, açgözlülük anlamında; ikinci mısradaki ise yeterli miktarda olmayan, çok kelimesinin zıttı olan az manasındadır.

833. Yoḫ-durur dünyāda hem-demden eṣer
Kimse işitmedi maḥremden ḫaber

834. Rāzuñı kimseye étdürme_istimā‘
*Küllü sırrın cāveze'l-iṣneyni şā‘**

835. Sen édemedükde rāzuñı nihān
Kim-durur kim anı étmeye ‘ayān

836. Çün Arestū nāmesi oldı temām
Nevbet-ile érdi Boḳrāṭa kelām

LII. Pendnāme-i İmām-ı Ḥükemā Boḳrāṭ Hakīm[1]

837. Yazdı kim éy ḫüsrev-i pīrūz-baḫt [P-34a, Ş-48a, Ü-8a, Ç-28b]
Kim saña müştāḳ-durur tāc u taḫt[2]

838. Diler-iseñ ki_ola mülküñ pāyidār
Ẓulmi terk ét ‘adli eyle iḫtiyār

839. Ẓulmden pāk étmege mülki düriş
‘Adli pīşe eylegil kim budur iş[3]

840. ‘Ālem işi adl-ile dutdı niẓām
Yér ü gök hem ‘adl-ile oldı temām

841. ‘Adldür yérüñi ‘illiyyīn éden
Menzilüñi ẓulmdür siccīn éden**

842. Her ki ‘adl-ile imāret eyleye
Dīn ü dünyāsın ‘imāret eyleye[4]

---

1 LII. Pendnāme-i İmām-ı Ḥükemā : Naṣīḥatnāme-i Ş ; Pendnāme-i Ḥükemā Ç
2 (a) Pīrūz P, Ü, Ç : Pīrūze Ş (b) tāc u P, Ü, Ç : tāc-ıla Ş
3 (b) ‘Adli pīşe eylegil P, Ş, Ç : ‘Ẓulmi pīşe étmegil Ü
4 (a-b) eyleye P, Ü, Ç : eyledi Ş

---

* “İki kişinin bildiği sır olmaktan çıkar”. Lafzî tercümesi: “İki kişiyi aşan sır yayılmış demektir.”

** “Sözlükte Kur’ân-ı Kerîm’in bir sûresinde geçen illiyyîn ‘iyilerin kitabının bulunduğu yer’ olarak zikredilir ve bu yer yazıların kaydedildiği, ayrıca Allah’a yakın olan kulların müşahede ettiği şey olarak yorumlanır (Mutaffifîn, 83/18-21). Müfessirler illiyyînin yüksek bir mekân olduğunu söylemiş, ancak bunun yeri konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İbn Abbas’tan nakledilen bir rivayete göre illiyyîn mü’minlerin ruhlarının bulunduğu yedinci kat gök, diğer bir rivayete göre ise cennettir (İbn Kesîr, IV, 486-487). Bir kısım müfessirler de onun göğün dördüncü katı, arşın sağ sütunu yahut sidretü’l-müntehâ olabileceğini belirtmişlerdir (Taberî, XXX, 64-66). Bu farklı bilgiler, konu hakkında açık ve kesin bir rivayetin bulunmamasından kaynaklanmıştır.

843. Çünki ʿadl étdi şübānlıḫda Kelīm* [Ş-49a]
Vérdi peyġamberlik aña ol Kerīm

844. Çün Süleymān étdi yér mülkinde dād
Ḥükmine anuñ müsaḫḫar oldı bād

845. Çünki Ḍaḥḥāk étdi kişverde sitem
Boynına bend oldı efʿī lā-cerem**

846. Ẓulmden Nemrūd çün étmedi bāk
Ḳıldı_anı lā-büd yarım peşşe helāk[1]***

847. Ḥırṣ u āmāl ıssına aʿmāl u māl
Vérme kim olmaya māluñ pāyimāl

848. Kişide kim çoġ ola ḥırṣ u emel
Gelmeye_andan iş ki_ola ol bī-ḫalel

---

1 (a) Nemrūd çün étmedi Ş, Ü, Ç : çün Nemrūd eylemedi P

---

* Bu beyitte Kur'ân-ı Kerîm'de Kasas sûresi 22-33. âyetler arasında anlatılan Hz.Mûsâ'nın Mısır'dan ayrıldıktan sonra Medyen şehrine gitmesi, orada sekiz ya da on yıl müddetince çobanlık yapması, eşiyle beraber oradan ayrıldıktan sonra Tûr Dağında ilâhî tecelliye mazhar olarak kendisine peygamberlik verilmesi hadiselerine telmihte bulunulmaktadır.

** Ahmedî bu beyitte, "Çünkü Dahhâk memlekette zulüm etti, şüphesiz boynuna yılan bağlandı, dolandı." diyerek hükümdar için zulmün ne denli fena olduğunu Hipokrat'ın İskender'e verdiği öğütler vasıtasıyla vurgularken zalim mitolojik şahsiyet Dahhâk'e telmihte bulunmaktadır.
Sitem kelimesi, eziyet, cefa, haksızlık, zulüm anlamlarına gelmektedir. Ön Asya folklorunda tarihî ve mitolojik bir şahsiyet olarak ortaya çıkan Dahhâk, Pehlevî metinlerinden itibaren Pişdâdiyân sülâlesinden bir hükümdar olarak tasvir edilmektedir. İslâmî kaynaklarda zulüm örneği olarak yer verilen Dahhâk, klasik İslâmî edebiyat metinlerinde de Nemrud, Firavun gibi zulüm ve haksızlığın sembolü olarak tasvir edilmektedir.
Rivayete göre Dahhâk, Nûh tûfanından sonra gelen ve dünyaya hâkim olan hükümdara verilen bir addır. Nûh'un oğlu Yâfes'in neslinden olup tûfandan sonra 1000 yıl yaşamış ve hüküm sürmüştür. Saltanatının son 200 yılında iki omuz başında İblîs'in yaptığı bir hile ile iki yılan başı belirmiştir. İblîs Dahhâk'in rüyasına girerek bu yılanların verdiği rahatsızlıktan kurtulması için yılanları her gün iki beyinle beslemesini tavsiye etmiştir. Sonunda İsfahan'da Gâve (Kavat) adında bir demirci, iki oğlunun bu yüzden öldürülmesi üzerine Dahhâk'e baş kaldırır. Bütün halk demirci Gâve'nin çevresinde toplanır ve Dahhâk'in öldürttüğü Cem'in oğullarından Ferîdun'u şah ilân ederler. Ferîdun ve Dahhâk orduları arasında yapılan savaşta Dahhâk ve ordusu yenilir. Dahhâk kaçarsa da Gâve yetişir ve onu öldürür. (Kürşat Demirci, "Dahhâk", *DİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 408-409.)

*** Burada Ahmedî "Nemrud zulümden çekinmediği için onu şüphesiz bir yarım sivrisinek helâk etti, öldürdü." diyerek Nemrud'un burnundan başına giren bir sivrisinek sebebiyle öldüğü rivayetine telmihte bulunmaktadır. İlâhlık iddiasında bulunan zalim kral Nemrud'un ömrü boyunca hiçbir hastalık çekmediği, ancak burnundan girerek beynine yerleşen bir topal sivrisineğin verdiği acılar dolayısıyla beynini tokmaklatarak öldüğü rivayet edilir. Ahmedî, Nemrud'un bir yarım sivrisinek tarafından helâk edildiğini söylerken sivrisineğin topal olduğunu kastetmektedir. Ayrıca Allah'ın ilâhlık iddiasında bulunacak kadar aşırıya giden bir zâlimi cezalandırırken âciz ve hakir görülen bir canlıyı vasıta etmesi büyüklüğünün delillerinden biridir.

849. Ḥırs-durur ḫānlaruñ taḫtın yıḫan [P-34b, Ş-49b, Ü-8b, Ç-29a]
Ḥırs-durur cānları oda yaḫan[1]

850. Ḫalḳı rāḥatdan emeldür dūr éden
Ṭā'atından Ḫālıḳuñ mehcūr éden

851. Kimsenüñ ehline yañlış baḫmaġıl
Cānuñı şehvet odına yaḫmaġıl

852. Pāk-dāmen ol ki her kim pāk ola
Rütbetiyle menzili eflāk ola

853. Pāk-rev olmayanuñ u pāk-bād
Çoḫ ṣınadum gördüm olur 'ömri az

854. Her ki nā-pāk ola vü şehvet-perest
Āḫiretde ḫ˘ār olur dünyāda pest

855. Nefse eyle vér riyāẓetle edeb
Ki_étmeyesin her az işde çoḫ ġażab

856. Ādemīye çün ġażab ġālib ola
Her ne iş ki_işleye nā-ṣāyib ola*

857. Ḥilm ṣuyını ġażab odına saç
İşbu ẓulmet perdesin ḥilm-ile aç

858. Nefs-i rāḥatdan ten-āsān eyleme
Degme zaḥmetden hirāsān eyleme[2]

859. Genc bulınmaz meger anda ki renc
Renc çeke her kime gerek-ise genc[3]

860. Mülke düşmesün dér-iseñ mefsede**
Terbiyet eyleme hergiz müfside

---

1 (a) ḫānlaruñ P, Ş, Ç : cānlaruñ Ü (müs.) (b) cānları P, Ş, Ç : ḫānları Ü (müs.)
2 (a) ten-āsān P, Ş, Ü : teni āsān Ç (Hirâsân, korkan, korkak anlamındadır.)
3 (b) gerek-ise P, Ü, Ç : gerekse Ş

---

* Ahmedî burada insana aşırı hiddet, öfke galip olduğunda her ne iş işlese isabetsiz, yanlış olur demektedir. Sâyib, sâib kelimesinin vulgarize yani halk arasında kullanılan şeklini tercih etmiştir. Sâib, doğru, isabetli, yanlışsız, maksada uygun demektir. Bu durumda nā-sāyib, isabetsiz, yanlış, maksadına uygun olmayan manalarına gelmektedir.

** Arapça fesâd "bozulmak, mahvolmak" tan mefsedet, kötülük, fenâlık, fitne, fesat; bunlara sebep olan azdırma, kışkırtma, münâfıklık etme gibi ahlâk dışı her davranış anlamındadır. Karşıtı maslahat kelimesidir.

861. Mār-durur fi'l-meṡel müfsid yaḳīn
Zehr olur mārdan ḥāṣıl hemīn

862. Dünyede bāḳī dilerseñ yāduñı [P-35a, Ş-49b, Ü-8b, Ç-29b]
Ḫayr-ıla artur cihānda aduñı

863. Her kim oldı dünyede ol nīknām
Bī-gümān 'uḳbīde ḳaldı şād-kām

864. Va'de étseñ ḳılmaġıl aña ḫilāf
Her bir işde urmaġıl bī-hūde lāf

865. Va'deye étmek ḫilāf erlik degül
Lāf urmaḫ resmi serverlik degül

866. Ol kişi ala cihānda mülk ü baḫt
Hem sezā ola ki bula tāc u taḫt

867. Kim meṣāf içinde ola ṣaf-şiken
Düşmen işine düşe andan şiken[1]

868. Oḫı sehminden düşe bī-cān peleng
Rumḥı vehminden ola bī-cān neheng

869. Ger felekde düşmeni Behrām ola
Mümkin olmaya ki_ol aña rām ola[2]

870. Yérde ger ḫaṣmı ola Efrāsiyāb
Éde Rüstemlikle_anuñ mülkin ḫarāb[3]

871. Şāh olayım déyen ḫoş-ḫū gerek
Gül bigi ḫār içre ḫandān-rū gerek[4]

872. Her kişinüñ ki_olmaya ḫulḳı ḥasen
Ger 'Alī olsa anı er ṣanma sen

873. Ḥüsn-i ḫulḳ-içün Resūli ol Kerīm
Medḥ édip dédi *'alā ḫulḳın 'aẓīm*[*]

---

1 (a) meṣāf P, Ş : muṣāf Ü, Ç (Mesâf, saf ve tabur mahalleri, cenk için durulan yerler; cenk ve kıtâl anlamlarına gelmektedir. Musâf ise karşı, rakip anlamlarındadır.)

2 (b) ki_ol aña rām P, Ü : aña ki ārām Ş ; ki aña rām Ç

3 (a) ger ḫaṣmı P, Ş, Ü : ḫaṣmı ger Ç (b) ḫarāb P, Ü, Ç : yebāb Ş (Yebâb kelimesi, harâb kelimesi ile eş anlamlıdır. Yıkık, dökük, harap, virane anlamına gelmektedir.)

4 (b) içre Ş, Ü, Ç : içinde P

---

* "Yüce bir ahlâk üzere" anlamında gelen "*'alā ḫuluḳın 'aẓīm*" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de Kalem sûresi 4. âyette yer almaktadır. Sûrede müşriklerin Hz. Peygamber'i deli divane diye nitelendirilmesine cevap olarak bir mecnūn olmadığı vurgulandıktan sonra " Ve elbette sen yüce bir ahlâk üzeresin." buyurulmaktadır. (Kalem, 68/4)

874. *Ḥassinū aḫlāḳakum*da endīşe ét
Ḥüsn-i ḫulḳı kendüzüñe pīşe ét[1*]

875. Bed-güher ḳadrini étmegil bülend [P-35b, Ş-50a, Ü-8b, Ç-30a]
Bed-güherden kimse olmaz sūd-mend[2]

876. Būriyā ney ola mı ḳand-ıla pür
Yā ola mı cehd-ile ḫar-mühre dür[**]

877. Çünki Boḳrāṭ étdi bu naḳşı raḳam
Aldı Soḳrāṭ-ı ḥakīm ele ḳalem[3]

LIII. Naṣīḥatnāme-i Soḳrāṭ Ḥakīm

878. Böyle yazdı kim eyā şāh-ı bülend
Tā-ebed baḫtuña érmesün güzend

879. Her ki diler ki_ola mülki bī-ḫalel
Étmeye nā-dān sözi-y-ile ʻamel

880. Ḳıldı nā-dān sözi-le Efrāsiyāb
Rüstemüñ elinde Tūrānı ḫarāb[***4]

881. Bir kişi ḥaḳḳında söz dése ḥasūd
Gūş ḳılma kim ziyān olmaya sūd[5]

---

1 (a) *Ḥassinū aḫlāḳakum*da Ş, Ü, Ç : Ḥüsn ü aḫlāḳ kimde var P (b) kendüzüne Ş, Ü, Ç : kendüñe P (müs.)
2 (a) ḳadrini P, Ü, Ç : ḳadrin Ş
3 (a) naḳşı raḳam Ş, Ü, Ç : naḳş u raḳam P (b) ele P, B, W, TDK, Ü², Ç², A², P³, Ü⁶, R² : ol dem Ş, Ü, Ç, M, P², Ü⁴, MSU
4 (b) ḫarāb P, Ü, Ç : yebāb Ş
5 (b) ḳılma P, Ş, Ç : ṭutma Ü

---

* Ahlâkınızı güzelleştirin." Hadis için bk. Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, s. 937.

** Ahmedî burada "Hasır, şeker dolu kamış olabilir mi? Har-mühre çalışıp çabalayarak inci olabilir mi?" demektedir. Har-mühre, katır boncuğu denilen ufak deniz böcekleri kabuğu ki ekseriya yük hayvanları için yapılan başlıkların kenarlarına mavi boncukla karışık dikilir.

*** Bu beyitte *Şâhnâme*'de efsaneleri anlatılan İran kahramanları ve Efrâsiyâb arasındaki mücadelelere telmihte bulunulmaktadır.
Efrâsiyâb meşhur Turan kahramanının ismidir. İran destanı *Şâhnâme*'de İran düşmanı olduğu için bir yandan kötülenir, zulümleri anlatılır ve kötülüğün timsali olarak gösterilirken diğer yandan da güçlü kuvvetli, kahraman bir hükümdar olarak tasvir edilmektedir. (Tahsin Yazıcı, "Efrâsiyâb", *DİA*, c. 10, İstanbul 1994, s. 478-479.) Efrâsiyâb İran'a defalarca saldırmış ve birçok zafer kazanmıştır. Ancak kızını evlendirdiği Siyâvuş'u kıskanç kardeşi Gersîvez'in kışkırtmaları sonucu öldürtmüş, bu hata hem Turan ülkesinin harap olmasına hem de gücünün sarsılması ve bir müddet sonra kendisinin de ölmesi neticelerine yol açmıştır. Siyâvuş'un ölümü İran'ı çok sarsmış ve onu çocuğu gibi yetiştiren Rüstem intikam almak için Turan'a saldırmış ve her yeri harap ederek yakıp yıkmış ve bir müddet Turan ülkesini yönetmiştir. (Derya Örs, "Siyavuş", *DİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 308-309.)

882. Uydı ḥāsid sözine İsfendiyār*
Sīstānda noldı gör encām-ı kār[1]

883. Ger dilerseñ kim bula baḫtuñ ṣebāt
Étmegil ʿavret sözine iltifāt

884. Çün bular bī-ʿaḳl u bed-girdār olur
Bunlaruñ sözin işiden ḫˇār olur[2]

1 (a) ḥāsid P, Ü, Ç : ḥasūd Ş (b) noldı gör P : gör ki noldı Ş, Ü, Ç
2 (a) bī-ʿaḳl u bed-girdār P, Ü : bī-ʿaḳl-ı bed-girdār Ş, Ç

* İsfendiyâr, "İran'da İslâm öncesi hanedanlardan Keyânîlerin hükümdarı Güştāsb'ın en büyük oğludur. Edebiyatta daha çok Rüstem-i Zâl ile mücadelesiyle şöhret bulmuş ve trajedik ölümüyle anılmıştır. Babası hayatta iken Zerdüştîliği kabul eden İsfendiyâr, bu dini yaymak için birçok savaşa katılmış ve önemli başarılar elde etmiştir. İsfendiyâr'ın en büyük destekçisi ve danışmanı bir Zerdüşt din adamı olan Pesütan'dır. Onun başarılarını çekemeyen babası Güştâsb, tahtının oğlu tarafından elinden alınacağı söylentilerinin de etkisiyle İsfendiyâr'ı bir kaleye hapseder. Bu sırada Turan hükümdarı Ercâsb asker sevkederek İran'ı yağmalar ve Güştâsb'ın iki kızını esir alır. Zor durumda kalan Güştâsb, Ercâsb'ın üzerine İsfendiyâr'ı gönderir ve İsfendiyâr kız kardeşlerini kurtarır. Daha sonra babası ondan Rüstem-i Zâl'i bağlayıp getirmesini ister; bunun üzerine Şebistân'a giden İsfendiyâr, Rüstem'le savaşa girişir. Uzun mücadeleler sırasında Rüstem-i Zâl çatal bir okla iki gözünü kör edince İsfendiyâr kahrından ölür. Güştâsb'ın ölümü üzerine boşalan İran tahtına ise İsfendiyâr'ın oğlu Erdeşîr Behmen Daraz geçer. *Şâhnâme*'de (IV, 215-366) kurtları, aslanları, ejderha ve cadıyı öldürmesi, nehirleri geçerek Rûyin Kalesi'ne saldırıp Ercâsb'ı mağlup etmesi gibi uzun mücadeleleri ve kahramanlıkları anlatılan İsfendiyâr, İran'ı Turanlılar'ın istilâsından kurtaran ve Zerdüştîliğin yayılmasını sağlayan dinî bir kahraman olarak yer alır. İsfendiyâr, efsunlanarak her türlü silâha karşı dirençli kılındığına inanıldığından 'Rûyîn' ve 'Rûyinten' (tunç vücutlu) lakabıyla hükümranlığın, kuvvetin ve kahramanlığın sembolü hâline gelmiştir. İsfendiyâr, hemen bütün *Şâhnâme* kahramanları gibi Şark-İslâm edebiyatlarında ve özellikle eski Türk edebiyatında sıkça anılmış, şairler onun cesaretini, gücünü ve yenilmezliğini ön plana çıkarmışlardır. Bu sebeple şiirde Rûyinten lakabı adından daha sık kullanılmıştır." (Nurettin Albayrak, "İsfendiyâr", *DİA*, c. 22, İstanbul 2000, s. 511-512.)
"Firdevsî'nin *Şâhnâmesi*'nde sihirli bir ilaçtan bahsedilen bölüm, meşhur Rüstem-i Zal ile İran hükümdarı Keştâşeb'in oğlu İsfendiyâr'a dairdir. Kiyânîler saltanatından başlayarak Keştâşeb zamanına kadar taç ve tahta hizmet ile ömrünü şahlar kulluğunda geçirmiş 670 yaşına gelmiş ihtiyar kahraman Rüstem yeni türeyen Zerdüşt mezhebini reddederek Afganistan ve Belûcistan ortası bir mıntıkaya, Sîstan'a çekilir, avla meşgul olur. Keştâşeb Rüstem'i, yeni dine zorlamak ister görünerek, hakikatte tahta geçmek için sabırsızlanan oğlu İsfendiyâr'ı başından savmak ve Rüstem eliyle ortadan kaldırtmak gayesiyle onu Sîstan'a gönderir. Oğluna olmayacak şeyi emretmiş, 'Git, Rüstemi tutsak al, bağla, bana getir!' demiştir. Sîstan'da Rüstem, İsfendiyâr'ın otağına gelir, prensin sol tarafındaki kürsüyü reddederek sağ tarafına geçer oturur, elinde içi amber dolu altın bir turunç tutar ve emsalsiz bir ihtişamla konuşmaya başlar. 'Ey şehzâde bil ki bana Rüstem-i Dâsitan derler…' diye girişir yüz yıllardır taht uğruna dünyada eşi görülmedik yiğitlik ettiğini anlatır. Ululanır ama, gerçeğe göre dedikleri azdır bile. İsfendiyâr bu kocamış, ünlü yiğidi ille bağlayıp sürükleye sürükleye İran'a tutsak götürmekte direnince iş savaşa dökülür. Rüstem, ilk defa bir pehlivan karşısında âciz kalır. Seksen yerinden yaralanır, atı Rahş da seksen yara alır. Kimse yaralardan oku çekip çıkaramaz. Nihayet lalası Zal, Sîmurg kuşundan imdat diler. Sîmurg, kendi kanadından bir tüy verir, der ki: 'Süt ve kır otlarıyla merhem edip bu tüyle yaralara sürün, Rahş'a da sürün, tez günde sağlanırsınız.' Ayrıca bildirir ki İsfendiyâr'ı ancak gözünden vurmak mümkündü, bunun için de ılgın ağacından alınmış bir budakla ok yontmak lazımdır." (Safiye Erol, "Onulmaz Yaralara Merhem", *Safiye Erol Külliyatı-6*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005, s. 187-188.)

885. Çünki Kāvus uydı ʻavret sözine
Lā-cerem düşdi Siyāvuş sūzına*

886. Ne-durur ʻavret démek yaʻnī ki ʻayb
Bes olaruñ naḳṣına sen dutma reyb

887. Her kişiyi saña ṭoġru ṣanmaġıl [P-36a, Ş-50a, Ü-8b, Ç-30b]
Dōstuña daḫı key inanmaġıl[1]**

1 (a) key P, Ş, Ç : ki Ü

* Bu beyitte "Kâvus kadın sözüne uydu. Siyâvuş acıya, ıztıraba veya ateşine düştü." diyen şair Ahmedî, üvey annesinin iftirasına uğrayan Siyâvuş'un hikayesine telmihte bulunmaktadır.
"Siyâvuş hakkındaki efsanevî rivayetleri en geniş şekilde anlatan Firdevsî olmuştur. *Şâhnâme*'ye göre Siyâvuş destanı özetle şöyledir: Keyânî hanedanının kötü ahlâklı ve dirayetsiz hükümdarı Keykâvus yedi yaşındaki oğlu Siyâvuş'u yetiştirmek üzere Rüstem'e teslim eder. Çocuk yıllar sonra yiğit bir delikanlı olarak babasının sarayına geri döner. Bu sırada Hâmeverân şâhının kızı, Keykâvus'un karısı ve Siyâvuş'un üvey annesi olan Sûdâbe gönlünü ona kaptırır. Ancak iffetli bir genç olan Siyâvuş onun bu arzusuna karşılık vermez. Bunun üzerine Sûdâbe, Siyâvuş'u kendisine göz koymakla suçlayarak babasının huzurunda ona iftira eder. O dönemin töresi gereğince Siyâvuş babasının ve saraylıların gözü önünde at üzerinde şiddetli bir ateşin ortasından geçerek iffetini ve masumiyetini ispatlar. Sûdâbe'nin tahriklerinden korunabilmek için gönüllü olarak Turan padişahı Efrâsiyâb'a karşı savaşa gider. Siyâvuş'un cesaretini ve yiğitliğini gören Efrâsiyâb barış talebinde bulunur. Siyâvuş barış isteğini kabul edince babası Keykâvus ile arası açılır ve babasına kırılarak Efrâsiyâb'ın yanına gider. Efrâsiyâb kızı Ferengîs'i, Efrâsiyâb'ın kumandanı Pîrân da kızı Cerîre'yi ona eş olarak verir. Siyâvuş Efrâsiyâb'ın izniyle Hoten'de Gengdij adında bir kale inşa eder. Yanındaki İranlılarla birlikte oraya yerleşerek huzurlu bir hayat sürmeye başlar. Ancak Efrâsiyâb'ın Siyâvuş hakkında bilgi toplamak için Gengdij kalesine gönderdiği kardeşi Gersîvez, Siyâvuş'u kıskandığı için saraya ona karşı kışkırtıcı haberler yollayınca Efrâsiyâb, Siyâvuş'un katline ferman verir. Siyâvuş'un ölüm haberi bütün İran'ı şiddetle sarsar. Onu kendi çocuğu gibi yetiştiren Rüstem intikam almak için Sûdâbe'yi öldürür. Turan'a saldırarak her yeri yakıp yıkar. Keykâvus'un ilgisizliği yüzünden ülkede baş gösteren karmaşadan yararlanan Efrâsiyâb yeniden İran'a saldırır. Siyâvuş öldüğü sırada Ferengîs Keyhusrev adı verilen bir oğlan doğurur. Doğan çocuk soyundan haberdar olmasın diye çobanlara teslim edilir. Bu arada Siyâvuş'un ölümünden sonra Soğd valisi olan Gûderz'in oğlu kumandan Gîv, Keyhusrev'i İran'a getirmek için gizlice Turan topraklarına girer, yedi yıl süren bir aramadan sonra Ferengîs ile Keyhusrev'i bulur. Siyâvuş'un zırhını ona giydirir. Onu yıllardır üzerine kimseyi bindirmediği babasının siyah atına bindirerek İran'a kaçırır. Keyhusrev sonunda Efrâsiyâb'ı yok ederek babasının intikamını alır.
İran mitolojisinde Siyâvuş mazlumluk ve masumluk timsalidir. İnanışa göre her bahar, onun haksız yere dökülen kanından ırmak kenarlarında 'per-i Siyâvuşân' veya 'hûn-i Siyâvuşân' adı verilen bir çiçek açar." (Derya Örs, "Siyâvuş", *DİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 308-309.)

** Buradaki "inanmagıl" kelimesinin ilk hecesi olan –i ünlüsünün vezne göre aslında uzun olması gerektiği için inanmagıl kelimesinde i hecesi Şâzelî nüshasında اي şeklinde yazılmıştır. (ايننمغل)

888. Yūsufı ḳardaşları aldurdılar*
Īreci Selm-ile Tūr öldürdiler[1]

889. Çünki bendü'l-ḥazm sūi'ẓ-ẓan ola
Kişi ne-y-çün kimseye tekye ḳıla[2]

890. Her ki diler kim imāret eyleye
Mülki 'adl-ile 'imāret eyleye[3]

891. Ol melik kim kişveri ma'mūr ola
Mālı vāfir leşkeri manṣūr ola

892. Ger dilerseñ kim riyāset édesin
Müfside gerek siyāset édesin[4]

893. Kim siyāsetle olur beglik temām
Bī-siyāset memleket dutmaz niẓām

894. Ger siyāsetsüz olabilse vücūd
Olmayaydı şer'de hergiz ḥudūd

895. Ḫār olacaḫ yérde sen gül olmaġıl
Dāġ uracaḫ yérde merhem ḳılmaġıl[5]

---

1 (b) Selm-ile P, Ş, Ç : Selmeyle Ü
2 (b) kimseye Ş, Ü, Ç : Kişiye P
3 (a) kim P, Ş, Ü : ki Ç
4 (b) gerek P, B, TDK, W, Ü², Ü³, Ç², Ü⁶, A², R², TİEM : dāyim Ş, Ü, Ç, P², P³
5 (b) ḳılmaġıl Ş, Ü, TDK, Ç², P⁴, A², R² : urmaġıl P, Ç, W, Ü², P², P³, TİEM

---

* Aldurmak, kaptırmak anlamındadır. Burada şair "Yusuf'u kardeşleri kaptırdılar." diyerek Yusuf Peygamber'in kıskançlık sonucu kardeşleri tarafından kuyuya bırakılması ve kanlı gömleğinin babasına getirilerek onu bir kurdun parçaladığının söylenmesi hadiselerine telmihte bulunmaktadır. Kuyuya bırakılan Yusuf (a.s.) oradan geçen bir kervan tarafından bulunarak çıkarılmış ve Mısır'a götürülerek köle olarak satılmıştır. Yani Yusuf (a.s.) ağabeyleri tarafından yabancılara kaptırılmıştır.
Beytin ikinci mısraında da *Şâhnâme* kahramanlarından hükümdar Ferîdun'un çocukları arasındaki kıskançlık hikâyesine işarette bulunmaktadır. Ferîdun, İran'ın efsanevî hükümdarlarından Cemşid'in soyundan olan Atbin'in oğludur. Babası Atbin, zalim hükümdar Dahhâk tarafından öldürtülerek beyni yılanlara yedirilmiştir. Dahhâk'in onu öldürmemesi için bir inek bakıcısına teslim edilen, daha sonra da Elburz dağında dindar bir kişi tarafından yetiştirilen Ferîdun, on altı yaşına girince babasını Dahhâk'in öldürdüğünü öğrenerek intikam için harekete geçer. Bu sırada Gâve isimli demirci çocuklarını öldürüp beynini omuzundaki yılanlara yediren Dahhâk'e savaş ilan etmiştir. Ferîdun'un yanına gelerek onu padişah ilân eder. Ferîdun uzun mücadelelerden sonra Dahhâk'i öldürür ve saltanatın sahibi olur. 500 yıl yaşadığı rivayet edilen Ferîdun Selm, Tûr ve Îreç adlı üç oğlunu Yemen şahının kızları ile evlendirir ve ülkesini bu üç oğlu arasında bölüştürür. İran'ı Îreç'e, Turan'ı Tûr'a ve Rûm'u da Selm'e verir. Tûr ve Selm kıskançlıklarından Îreç'i öldürürler. Ferîdun Îreç'in intikamını almayı torunu Minûçihr'e bırakır. Minûçihr amcalarını öldürür ve İran padişahı olur." (Tahsin Yazıcı, "Ferîdun", *DİA*, c. 12, İstanbul 1995, s. 396.)

896. Ḫār saḫlar ḫār-puştuñ cānını
Nermlik döker ṣamūruñ ḳanını*

897. Ger dilerseñ ḳadrüñi olmaya pest
Olmaġıl ḥayvān bigi şehvet-perest[1]

898. Şehveti yéñen firiştehdür yaḳīn
Şehvete_uyan kişi şeyṭāndur la'īn

899. Söylemedin söz nedür fikr eylegil
Ḫayr u şerrin bilgil andan söylegil

900. Söz ki söylendi atılmış oḫ-durur [P-36b, Ş-50b, Ü-8b, Ç-30b]
Anı döndermege dermān yoḫ-durur

901. Her iş-içün ḫūn-ı nā-ḥaḳ étmegil
Sénden anı ṣorısar Ḥaḳ étmegil

902. Ḫūn-ı nā-ḥaḳ néce yérde ḳalısar
Çünki anuñ ṭālibi Ḥaḳ olısar

903. İş ki andan fitne ḳopar işleme
Hīç kimseyle 'adāvet başlama

904. Kişiye biñ dōst olsa olur az
Çoḫ-durur bir düşmen olsa kīne-sāz**

905. Cāh seveni emīnüñ ṣanmaġıl
Māluñı her kişiye inanmaġıl

906. Cāh ḥırṣı çoḫ kişiyi azdurur
Māla māyil olmayan kişi_az-durur[2]

---

1 (a) dilerseñ ḳadrüñi P, Ü, Ç : diler ḳadrüñi ki Ş
2 (a) çoḫ kişiyi Ş, Ç : her kişiyi Ü : çoḫ éder ü P

---

* Ahmedî burada "Sırtındaki dikenler kirpinin canını korur. Yumuşaklık samurun kanını döker." diyerek İskender'e öğüt veren Sokrat'ın ağzından samurun yumuşaklığı değerli kürkü dolayısıyla avlanmasına atıfta bulunmaktadır. "Hükümdar sırtında dikenleri olan kirpi gibi kendini koruyamazsa samur gibi avlanacaktır." Samur, sansargiller familyasından kürkü son derece değerli bir hayvandır. Bu değerli kürk yüzünden avcılara hedef olmaktadır. Hâr-puşt, sırtında dikenleri olan, kirpi demektir.
Burhân'da anlatıldığına göre "Hâr-puşt, oklu kirpidir. Yılanı tutup hemen başını içeriye çeker ve yılan ızdırabından kendi kendisini kirpinin arkasına vurdukça okları bedenine sançılıp (saplanıp) helâk olur." (Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâtı'*, s. 319-320.)

** Kîne-sâz, kin besleyen, kinci, kindar manasındadır.

907. Ḳıl tevāżu‘ līkin étme ol ḳadar
Ki_ére andan heybete nā-geh żarar

908. Kimsenüñ ardınca ġaybet eyleme
Kimse yüzine meẕemmet söyleme*

909. Ki_ol ikiden nefrete düşer kişi
Senden i‘rāż eylemek olur işi[1]

910. Ger işitdüñse sańa ben bir kitāb
Söz dédüm *v’Allāhu a‘lem bi’ṣ-ṣavāb*

LIV. ‘Arż-ı Ḥükemā Ṣafāyıḥ-ı Naṣāyıḥ-rā Be-İskender[2]

911. Çün naṣīḥatnāmeler oldı temām
Her birine urıban müşkīn-ḫitām[3]

912. Ṣundılar şāha vü şāh-ı nāmver [P-37a, Ş-51a, Ü-9a, Ç-31a]
Bir bir étdi dördine daḫı naẓar

913. Oḫıyup mecmū‘ını żabt eyledi
Ḫurrem olup ḫalḳa böyle söyledi

914. Kim cihānda_anuñ ola baḫtı bülend
Ki_uṣlulardan işide peyveste pend

915. Bes ol ögütleri étdi pīşivā
Görmedi anuñ ḫilāfını revā

916. Kendüye çün anı ṣan‘at eyledi
Aña her ki_işitdi raġbet eyledi

917. Çünki oldı ḳamu dilde nīk-nām
Ṭā‘atine girdi cümle ḫās u ‘ām

918. Rūz-efzūn oldı her gün devleti
Hem teraḳḳī buldı her-dem rütbeti[4]

---

1 (a) düşer P, Ş, Ç : dutar Ü
2 LIV. ‘Arż-ı Ḥükemā Ṣafāyıḥ-ı Nasāyıḥ-rā P : ‘Arż-ı Ḥükemā Naṣāyıḥ-rā Ç ‘Arż-kerden-i Ḥükemā Naṣāyiḥ-rā Ş (Ü nüshasında bu başlık yoktur.)
3 (b) müşkīn Ş, Ü, Ç, B, W, TDK, Ü², Ç², P², P³, TİEM, A², Ü⁶, R² : zerrīn P
4 (b) buldı P, Ş, Ç : étdi Ü

---

* Gıybet kelimesi Arapça olup aslı gaybet şeklindedir.

919. Ḫalḳ çün ḥulḳına ʿāşıḳ oldılar
Ṣubḥveş mihrinde ṣādıḳ oldılar

920. Cehd eyle ḥulḳ içinde şöyle ol
Ki_olalar āzādeler ṭapuña ḳul[1]

921. ʿŪddan ṭuyduḫları-y-çün ḫoş-nefes
Ulu kiçi aña éderler heves

922. Çün çiçekler gülde ḫoşlıḫ buldılar
Kendülere anı sulṭān ḳıldılar[2]

923. Her ki görmiş-idi Dārādan ziyān
Yāḫod andan ḫavfı var-ıdı nihān

924. Ḳaçıban mecmūʿı Rūma geldiler
ʿAhdi İskenderle tāze ḳıldılar

925. Mıṣr sulṭānı bir iki kez meger [P-37b, 51a, Ü-9a, Ç-31b]
Görmiş-idi şāh Dārādan żarar

926. Çünki gördi_İskenderi her işde cüst
Ḳamu ḳavli ṭoġru vü ʿahdi dürüst

927. Aldurayım déyü Dārādan diyār
Ḳıldı ḳullıġını şāhuñ iḫtiyār[3]

928. Bī-tekellüf étdi şāha inḳıyād
Arada ne ḳavl ü ne ʿahd oldı yād[4]

929. Kişi çünkim kendüyi_éde nīk-nām
Ḳamu göñüllerde dutar ol maḳām

930. İşbu destānda ki naẓm eylemişem
Remz-ile çoḫ dürlü söz söylemişem

---

1 (a) ḥulḳ Ü, Ç : ḥalḳ P, Ş
2 (a) ḫoşlıḫ P, Ş : ḥoşlıḳ Ü ; ḳoḥu Ç
3 (b) şāhuñ Ş, Ü, Ç : anuñ P
4 (a) étdi şāha P, Ü, Ç : şāha étdi Ş

LV. Der-Temsīl ve Ḫātimet-i Dāsitān[1]

931. Ger ḳulaḫ dutar-ısañ bendin yaña
Şerḥ édem rāzını her remzüñ saña

932. Bu ḥavās içinde ḥiss-i müşterek
Şeh Sikender bigidür bilmek gerek

933. Kim ḳamu maḥsūsı ol-durur bilen
Her birinüñ nécedür ḥükmin ḳılan

934. Añа cāsūs oldı mecmū'-ı ḥavās
Ḥākim oldur külline re'sen-be-res[2]

935. Beñzed Eflāṭūna_anı ki_oldur ḫayāl
Eylegil vehmi Areṣṭūya miṯāl

936. Ḳuvvet-i fikriyyeyi Boḳrāṭa dut
Anı kim ḥıfziyyedür Soḳrāṭı dut

937. Ḫıżr tenzīl-i İlāhīdür yaḳīn [P-38a, Ş-51b, Ü-9a, Ç-32a]
Anı ki_ol gösdere Ḥaḳ bilgil hemīn[3]

938. Her ne ki_ol gösdere ḥiss-i müşterek
Anı cān levḥine naḳş étmek gerek*

939. Kim olur bu ḳamu sevdā-y-ıla vehm
Ki_éde Ḥaḳ māhiyyetin fikriyle fehm

940. Bunca teşvīşüñ içinde bu ḫayāl
Ne taṣarrufla éde derk-i kemāl

---

1 Ü nüshasında bu başlık yoktur.
2 (b) oldur Ş, Ü, Ç : oldı P
3 (a) Ḫıżr tenzīl-i İlāhīdür P, Ü, Ç : Ḫıżrı tenzīl-i İlāhī dut Ş

---

* Ahmedî, destanın bittiği bu kısımda yine anlatılanların sembolik mahiyette olduğunu belirtmektedir. İskender, hiss-i müşterek, Eflâtun hayal, Aristo vehm, Bokrat fikrî kuvvetler, Sokrat hafıza, Hızır ilâhî bilgiyi temsil etmektedir. Hiss-i müşterek, ortak duyu demektir. Duyuların toplandığı algı merkezi anlamında kullanılmaktadır. Halüsinasyon, rüya, algı yanılması gibi iç yaşantılar burada gerçekleşmektedir. Duyumlar vasıtasıyla elde edilen parçalar burada birleşip şekillenmektedir. Hayal, vehim, hafıza, tefekkür bu merkezin güçleridir. Buradaki her bir filozofun bu merkezdeki iç algı güçleri olan bu güçlerden birini temsil ettiği görülmektedir. Eflâtun hayal, Aristo vehim, Bokrat fikir kuvvetinin (tefekkür, düşünce), Sokrat hafızanın sembolüdür. Hızır ise bunların hepsinin üstünde bir gücü, Allah'ın dilediği kullarına indirdiği vahiy veya kalplerine yerleştirdiği ilham gücünü temsil etmektedir.

941. Çünki yoḫ-durur aña nev‘-ile cins
Anı ne faṣlıyla bilsün cinn ü ins[1]

942. Ne anuñ ẕātında var vaṣl-ıla beyn
Ne ṣıfātında kem ü ne keyf ü eyn

943. Çünki aña yoḫ ḥudūd-ıla rüsūm
Bes aña néce muḥīt olsun ‘ulūm

944. Vehm kim yā fikr-i insān kim olur
Orada kim ‘aḳl-ı kül ḥayrān ḳalur

945. Kendü bilür kendü ẕātını hemīn
Vaṣfını hem kendüden bilgil yaḳīn

946. Kendüyi bilmege kendüdür sebeb
Küfr ola_anı étmek ayruḫdan ṭaleb[2]

947. Çünki Ḳur’ān oldı ḥablu’llāh saña
Ḳamu işde i‘tiṣām étgil aña

948. Kim mehālikden olıbanuñ ḫalāṣ
Ḥaḳ civārında bulasın iḫtiṣāṣ

949. **Aḥmedī** sözin eger diñleyesin [P-38b, Ş-51b, Ü-9a, Ç-32b]
Vaḥdetüñ çoḫ sırrını añlayasın

950. Olasın vaḥdetde bir dānā-yı dīn
Kim ola aduñ imāmu’l-mühtedīn

LVI. Dāsitān-ı Ḳaṣd-ı İskender Bā-Īrān ve İẓhār-ı ‘Adāvet-i Ū Bā-Dārāb[3]

951. Söyle éy bülbül ki gül eyyāmıdur
Olma ḫāmuş kim sözüñ hengāmıdur

952. Müşk ü ‘anberden mu‘aṭṭardur hevā
Ṭoludur gülzār berg-ile nevā[4]

953. Ebr éder āyet-i Mūsī beyān
Bād ḳılur mu‘ciz-i ‘Īsī ‘ayān

---

1 (a) faṣlıyla P, Ş, Ç : faẓlıyla Ü
2 (b) anı étmek P, Ü, Ç : étmek anı Ş
3 LVI. Dārāb P, Ş : Dārā Ç (Ü nüshasında bu başlık yoktur.)
4 (b) nevā Ş, Ç : nüvā P, Ü

954. Dāne-i şebnem çemende şöyledür
Kim zümürrüd levḥine ṣaçıla dür

955. Yañagı yāḳūt-reng olmış gülüñ
Zülfi ʻanber-tāb olmış sünbülüñ

956. Çün benefşeyle muṭavves oldı rāġ
Lāle vü gülden leṭāfet buldı bāġ[1*]

957. Gülsitānda bülbül éder güft ü gū
Vech-i nāzükde çoḫ olur cüst ü cū

958. Mevsim-i gül ʻişretüñ hengāmıdur
Bāde ṣun kim bādenüñ eyyāmıdur

959. Gül bigi_olsun dér-iseñ göñlüñ feraḥ
Ḳoma nergis bigi elüñden ḳadeḥ

960. Lāle bigi cām-ı laʻl alġıl ele
Tâ ki ʻayşüñ yüzi rümmānī ola[**]

961. Ḫāre çün lāle bitüre ḫār gül [P-39a, Ş-52a, Ü-9a, Ç-33a]
Ḫārdan ol ḫuşkter ki_içmeye mül[2]

962. Vérme ʻömri bāda ḳılġıl bāde nūş
Kim riyāyī-ṣūfiden yég bāde-nūş

963. Ṣubḥ dem ur bezme kim bes ṣubḥ-dem
Bizde dem olmaya ura ṣubḥ dem[3]

964. Çünki ḳalmaz bize bu gündüz géce
Bir demümüz ḥayf kim żāyiʻ géçe

965. Ṣubḥ-demdür bir ḳadeḥ nūş eylegil
Ne_olur encāmı firāmūş eylegil

---

1 (a) rāġ Ü, Ç : dāġ Ş ; bāġ P
2 (a) bitüre P, Ü, Ç : bitürdi Ş
3 (b) Bizde P, Ü, Ç : Biz Ş (müs.)

---

* Râg, dağ eteği, çayırlık, çimenlik manalarına gelmektedir. Bağ ve bahçelerin en güzelleri dağ eteğinde olduğundan güzel bahçe makamında "bâg u râg" suretinde kullanılır.

** Îş, kelimesi ʻayş kelimesinin vulgarize yani halk içinde kullanılan şeklidir. P nüshasında kelimenin esas şekli, Ş, Ü, Ç nüshalarında halk arasında (vulgarize) olanı tercih edilmiştir.

966. Çün seni ḫoş-vaḳt éde gül-gūn ḳadeḥ
Söyle bir söz ki_andan ala cān feraḥ

967. Çün müsaḫḫar oldı şāha Mısr u Şām
Düşdi Dārāb fikrine her ṣubḥ u şām[1]

LVII. Maṭla'-ı Dāsitān[2]

968. Kim nécesi getüre encām-ı baḫt
Ki_alına Dārābdan ol tāc u taḫt[3]

969. Ḥükmine ola muṭī' Īrān daḫı
Anuñ ola kişver-i Tūrān daḫı

970. Çünki ol rāy-ıdı dāyim pīşesi
'Āḳıbet vérdi netīce_endīşesi

971. Rāy-ıla ḥāṣıl olur fetḥ ü ẓafer
Rāysuz kişide olmaz hīç fer

972. Rāydur ḳamu işe müşkil-güşāy
'Aḳl-durur ādemīye reh-nümāy

973. İşbu fikretde çü bir ḳaç rūzigār [P-39b, Ş-52b, Ü-9b, Ç-33b]
Geçdi gelüp gidiben leyl ü nehār

974. Bir géce düşde görür şeh kim felek
Açılıban yére iner bir melek

975. Bir ḳılıc getürür ü vérür aña
Dér ki Allah vérbidi* bunı saña[4]

---

1 (b) Dārāb P, Ş, Ç, B, P³, Ç², A² : Dārā Ü, TDK, Ü², TİEM, R², Ü⁶ / fikrine Ü, B, TDK, Ü², A², TİEM, R², Ü⁶ : ardına P, Ş, Ç, P³, Ç² / her P, B, A², TİEM : ol Ş, Ü, Ç, TDK, Ü², Ç², P³, Ü⁶, R² (Bu beyit Ş nüshasında başlıktan sonra gelmektedir.)

2 LVII. Maṭla'-ı Dāsitān P : Maṭla'-ı Dāsitān-ı İskender Bā-Dārāb Ş, Ç (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)

3 (a) encām-ı Ş, Ü, Ç : encām u P (b) ol tāc u P, Ü : tāc-ıla Ş, Ç

4 (b) vérbidi Ü, Ç : birbidi P, Ş

---

* Eski Türkçede kelime başında v sesi yoktu. Batı Türkçesinde ise bazı kelimelerde başta v sesi bulunduğunu görmekteyiz. Demek ki Eski Türkçede kelime başındaki bazı b'ler sonradan Batı Türkçesinde v olmuşlardır: bar>var, barmak>varmak, birmek>virmek>vermek gibi. Kelime başındaki b-v değişikliğine çok nadir olmakla beraber Batı Türkçesi içinde de rastlamaktayız. Meselâ Eski Anadolu Türkçesinde viribi- "göndermek" kelimesini bazı metinlerde biribi- şeklinde de görmek mümkündür. (Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayın Tanıtım, İstanbul 1993, s. 81)

976. Ḳılıc Allāhuñ-durur çekgil bunı
Ol kişiye kim ḳıla düşmen séni

977. Yüri vü sulṭānlar-ıla eyle ḥarb
Kim senüñdür ucdan uca şarḳ u ġarb

978. Ṣubḥ-dem ṭurdı Sikender şād-kām
Dédi ol düşi Aresṭūya temām

979. Bes dédi kim éy ḥakīm-i ḫurde-dān
Baña evvel düşi bildürgil ʻayān

980. Ṣādıḳ u kāẕib ki_ol iki ḳısm olur
Bu ḫayāle her biri ḳandan gelür

981. Baña evvel bunı eylegil ʻayān
Bes düşüm taʻbīrini ḳılġıl beyān

982. Ol ḥakīm evvel düşüñ tefsīrini
Şerḥ étdi bes dédi taʻbīrini

LVIII. Taʻbīr-i Ḫˇāb-ı İskender ve Taḳsīm-i Ḫˇābehā-yı Ṣādıḳ ve Kāẕib[1]

983. Kim düş iki nevʻ olur bī-iştibāh
Biri ṣādıḳ biri kāẕibdür i şāh[2]

984. Kāẕib üç dürlü olur bir bir beyān
Eydeyim kim şāh anı bilsün ʻayān[3]

985. Evvel ol kim ḥiss-i ẓāhirden ḫayāl [P-40a, Ş-52b, Ü-9b, Ç-33b]
Ṣūret-i maḥsūsa çün yazar miṡāl

986. Olmadın ol ṣūret andan daḫı ḥak[4*]
Görür anı anda ḥiss-i müşterek

987. Mürtesim olur orada ol miṡāl
Kim anı naḳş eylemiş-idi ḫayāl

1 Bu başlık Ü nüshasında yoktur.
2 (b) Biri ṣādıḳ biri kāẕibdür: Biri kāẕib biri ṣādıḳdur Ş, K (Bu beyit Ç nüshasında üstteki başlıktan önce gelmektedir.)
3 (b) Eydeyim P, Ş, Ç : Édeyüm Ü
4 (a) daḫı ḥak P, Ü, Ç : daḫıcek Ş (müs.)

* Hak, taş, maden veya tahta üzerine yazı veya şekil oyma ve bir şey üzerindeki yazı vb. şeyi kazıma manalarındadır.

❧ Bu sayfada anlatılan, Aristo'nun İskender'in huzurunda rüyasını tabir etmesi konusu için bkz. GÖRSEL 7.

988. Çün şevāġıl uyḫu geldükde gider
Nefs anda_ol ṣūreti idrāk éder[1*]

989. Oldur ikinci ki bir nesne müdām
Kişinüñ fikrinde_ola éy nīk-nām

990. Çünki_éde_ol fikr anuñ-ıla ittiṣāl
Naḳş düzer ṣūretin anuñ ḫayāl[2]

991. Müşterek ki_ol naḳşı uyḫuda görür
Néce kim gördiyse naḳşa érgürür[3]

992. Kişi sevdügini bu-durur sebeb
Géce çoḫ gördügi düşde éy ʻaceb

993. Oldur üçinci ki ola rūḥ süst
Ten mizācı çünkim olmaya dürüst

994. Tende ḳanḳı ḫılṭ kim gālib ola
Aña nisbet nesne uyḫuda gele

995. Ger ḥarāret ġālib ola öd ü ḳan
Daḫı ḳızıl ṣaru nesne_ola ʻayān

996. Ger bürūdet çoġ ola yaġmur u ḳar
Dūd u ẓulmet görine vü mūr u mār

---

1 (b) anda_ol P : andan ṣūreti Ş (Şevâgıl, meşguliyetler, uğraşlar anlamındadır.)
2 (b) düzer P, Ş, Ü : düze Ç
3 (a) görür P, Ş : göre Ç (b) naḳşa érgürür P, Ş : nefse érgürür Ü ; nefse érgüre Ç

---

* Bazı *İskendernâme* nüshalarında bu beyitten sonra gelen üç beyit yoktur. Onun yerine anlamca benzer farklı dört beyit yer almaktadır. Ç nüshasında bu beytin bulunduğu hizadan başlamak üzere derkanara diğer nüshalarda görülen bu dört farklı beyit yazılmıştır. Ç nüshası rivayet farkını derkenara yazmış gözükmektedir. TTK[1], K, P[3], A[2], Ü[3], MSU, E, DTC[2], MK[1], MK[2] nüshalarında bu dört beyit metnin içinde bulunmaktadır. Beyitler şöyledir:

Kişi gündüz her ne-y-ile kim durur
Bu sebebden géce anı düşde görür

Ol ikincidür ki fikret ḳuvveti
Üns édicek kendüye bir ṣūreti

Mürtesim éder anuñ naḳşın ḫayāl
Müşterek uyḫuda olur andan miṣāl

Çün şevāġıl cümle uyḫuda gider
Müşterekden nefs anı idrāk éder

Bu beyitlerden ilki hariç üç tanesi ise B ve MK4 nüshalarında metnin içinde yazılıdır. Ç[2] ve K[2] nüshalarında bu beyitlerden ilk ikisi vardır. TDK, Ü[5], Ü[6], R[2], DTC[1], MK[6] nüshalarında sadece ikinci ve üçüncü beyitler bulunmaktadır. P, Ş, Ü, M, W, Ü[2], Ü[4], L, TİEM, R[1], P[4], Lİ, MK[3] nüshalarında bu beyitlerin hiçbiri yoktur.

997. Bu üçe ta‘bīrde yoḫ i‘timād
Bunlara *aḍġāṣu aḥlām* oldı ad[1*]

998. Ol ki ṣādıḳdur anı daḫı_eydeyim [P-40b, Ş-53a, Ü-9b, Ç-34a]
Nécedür gün bigi rūşen édeyim

999. Nefs-i küllī ki_ol-durur her nev‘e aṣl
Fer‘dür her nefs ü andan oldı faṣl[2]

1000. Levḥ-i Maḥfūẓ oldı anuñ adı hem
Şöyle ki_oldı ‘Aḳl-ı Küll adı ḳalem

1001. Ṣāfi vü rūşendür eyle ki_āyine
Görinür ġayb orada her-āyine[3]

1002. Her ne kim geldi geliser bī-gümān
Müntaḳış olmışdur orada ‘ayān

1003. Nefs-i cüzvī çün anuñ fer‘i olur
Fer‘ aṣla lā-cerem érébilür

1004. Bes yaḳīn bil kim bu nefs-i nāṭıḳa
Olduġı-y-içün arada sābıḳa

1005. Naḳl ḳılmadın édébilür ‘ayān
Ġayb naḳşın żabṭ oradın bī-gümān[4]

1006. Līk peyveste bu tedbīr-i beden
Māni‘ olur aña bu maḳṣūddan

1007. Çün ferāġ uyḫuda_aña ḥāṣıl olur
Ol maḳāma bī-gümān vāṣıl olur

1008. Aña kim ola mücerred hem basīṭ
Ne zamān u ne mekān olur muḥīṭ[5]

---

1 (a) yoḫ P, Ç : yoḳ Ü ; yoḫdur Ş
2 (b) nefs andan Ş, Ç : nefs ü andan P ; nev‘ andan Ü
3 (a) vü rūşendür P : rūşendür Ş, Ü, Ç (Sâfî kelimesi M ve A² nüshalarında vezin gereği kısa okunması gerektiği için sonuna y eklenmeden yazılmış, sadece f harfinin altına esre konmuştur.)
4 (b) naḳşın P, Ş, Ç : naḳşı Ü
5 (b) mekān u ne zamān Ş, Ü, Ç : zamān var né mekān P

---

* Adgâs, karışık şeyler, karışık ve yorumlanması mümkün olmayan rüyalar demektir. *Adgâsu ahlâm*, karışık rüyalar anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimeler, Kur'ân-ı Kerîm'de Yûsuf sûresi 44. âyette yer almaktadır. Mısır hükümdarının rüyasını tabir edemeyen yorumcular, cehaletlerini gizlemek için "Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz." demişlerdir.

1009. Anda_ańa çoḫ dürlü naḳş olur ʻayān
Līk_arada geçmedin hergiz zamān

1010. Şöyle ki_olduḫda muḳābil āyine
Nesneye_andan naḳş olur her-āyine

1011. Bir nefes geçmedin olur müntaḳış [P-41a, Ş-53b, Ü-9b, Ç-34b]
Āyine_andan ḫod ʻayān-durur bu iş

1012. Ṣūret-i ġaybī-y-ile éy nīk-nām
Naḳş çünkim müntaḳış olur temām

1013. Ṣūret-i cüzvī düzüp anı ḫayāl
Resm éder müşterekde_ andan miṯāl[1]

1014. Bes orada_olur müşāhid ol ʻayān
Bu-durur ṭoġru düş uş étdüm beyān[2]

1015. İşbu sözden kim dédüm rūşen olur
Ki_enbiyāya vaḥy ne resme gelür

1016. Hem daḫı Miʻrāc aḫbārı temām
Bu söz-ile_olur ʻayān éy nīk-nām

1017. Hem kerāmet kim velīlerde olur
Anlara ol işbu resm-ile gelür

1018. Çün şehüń göńli tecellī cāmıdur
Her ne düş kim göre Ḥaḳḳ ilhāmıdur

1019. Çün göńül ṣāf ola şöyle ki_āyine
Her ne görse ṭoġru_olur her-āyine

1020. Yürüyüp şeh yédi iḳlīmi temām
Ḳılıc-ıla dutup ola şād-kām[3]

1021. Her kime kim nuṣreti Tańrı vére
Kim-durur ol kim ańa ḳarşu ṭura

---

1 (b) müşterekde P, Ş, Ç : müşterek Ü
2 (a) orada P, Ş, Ç : oradan Ü (b) Bu-durur P, Ş, Ç : Ol-durur Ü / uş étdüm P, Ş, Ü : étdüm uş Ç
3 (b) dutup Ş, Ü, Ç : duta P

1022. Oldı düş ta'bīri-y-ile şād şāh
Göklerüñ üstinde dikdi bārgāh

1023. Dédi kim bénüm-durur mülk-i cihān
Étdi Dārāb-ıla düşmenlik 'ayān[1]

1024. Bu arada érdi Dārāba ḫaber [P-41b, Ş-53b, Ü-9b, Ç-35a]
Ki_oldı Ẕülḳarneyn eyle nāmver

1025. Kim bizümdür dér cihānda taḫt u tāc
Bize gerek gele her yérden ḫarāc

LIX. Resūl-firistāden-i Dārāb Be-İskender[2]

1026. Çünki Dārāba érişdi bu ḫaber
Dédi élçi vérbiyüp ki_éy nāmver[3]

1027. Rūmı biz saña muḳarrer eyledük
Séni biz ol mülke server eyledük[4]

1028. Bize vérbinmek gerek andan ḫarāc
Kim bizüm-durur cihānda taḫt u tāc

1029. Ḳılıcumuzla alındı mülk-i Rūm
Ḫāṣ bizümdür temām ol merzübūm[*5]

1030. Feyleḳūsa Rūmı biz vérdük temām
Cāh bizden buldı ol hem nān u nām

1031. Sen yigitsin fikri kej eylemegil
Söz ki ol lāyıḳ degül söylemegil

1032. Yigid olan kişide çoḫ cehl olur
Cehl-ile iş işleyen nā-ehl olur

---

1 (b) Dārāb-ıla Ş, Ü Dārā-y-ıla: P, Ç
2 LIX. Dārāb Be-İskender P : Dārāb İskender-rā Ş ; Dārā Bā-İskender Ç (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)
3 (a) Dārāba P, Ş, Ü : Dārāya Ç (b) ki_éy Ş, Ü, Ç : ki P
4 (a) biz saña P, Ü, Ç : saña biz Ş
5 (b) Ḫāṣ P, Ş, Ü : Ḫāṣa Ç (müs.)

---

* Merzübûm, diyar, iklim, mülk anlamlarında kullanılmaktadır. Merz mutlak yer, işlenmiş ve ekilmiş, ekilmemiş ve tanzim edilmemiş olup bina yapılan yer, serhad ve sınır manalarına gelmektedir. Bûm ise yer, toprak ve mesken manasınadır ve bu iki kelime mürâdiftir.

1033. Memleketde_anuñ olur ḥükmi revān
Ki_ola rāyı pīr kendü_olsa cüvān

1034. Yā ḳatında kār-dīde pīr ola
Kim her işde ṣāḥib-i tedbīr ola

1035. Bize Keyḫusrevden érdi tāc u taḫt
Hem Ferīdūndan érişdi mülk ü baḫt[1]

1036. Anadan daḫı benem Ḫusrev-nijād [P-42a, Ş-54a, Ü-10a, Ç-35b]
Mülk bañа ḫīşdür ayruġa yād

1037. Ḳanda ki_ola tuḫme-i İsfendiyār
Ayruġa lāyıḳ degül şehr ü diyār

1038. Élçi şāha geldi vü étdi beyān
Her ne kim Dārāb dédiyse ʻayān

1039. Élçiden çünkim işitdi nāmver
Her ne peyġāmı ki vérdi ḫayr u şer

LX. Cevāb-dāden-i İskender Dārāb-rā[2]

1040. Bu cevābı dédi Dārāba ki şāh
Kim benüm dérsin cihānda tācgāh[3]

1041. Saña dilersin ki vére Rūm bāc*
Almaġ isdersin ḳamu yérden ḫarāc

1042. Ol tavuḫ kim beyżası olurdı zer
Yédi anı Feyleḳūs-ı nāmver

---

1 (a) érdi P, Ş, Ç : oldı Ü (b) érişdi P, Ü, Ç : érdi Ş
2 LX. Dārāb-rā P, Ş : Be-Dārā Ç (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)
3 (a) ki_éy Ş, Ü, Ç : ki P

---

* Ahmedî "İskender'in Dârâb'a Cevap Vermesi" başlığı altındaki bu ikinci beyitte "Dilersin ki Rum sana baç vere. Her yerden haraç almak istersin." diyerek Osmanlı maliye teşkilâtında önemli yer tutan bâc ve harâc vergi kavramlarına yer vermektedir. Bâc ya da baç, Osmanlı maliye sisteminde genel anlamda vergi anlamında kullanılmaktadır. Eskiden alınıp satılan menkul eşyadan, başka köy ve şehirlerden getirilen mallardan alınan bir nevi alım satım vergisi demektir. En eski vergi çeşitlerinden biri olan baç vergisi, Osmanlılar döneminde daha çok pazar vergisi anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda büyük ve kuvvetli bir devletin tābiiyeti altında bulunan devlet, beylik vb.den aldığı para ve hediyelere denmektedir. Kelime Ahmedî'nin *İskendernâmesi*'nde bu ikinci anlamıyla kullanılmaktadır. Haraç, müslüman olmayan tebaadan ve sahibi müslüman olmayan araziden alınan vergiye denmektedir. Osmanlı maliye teşkilâtı için önemli bir vergi çeşididir.

1043. Ṣayrulıḫda_ayruḫ ġıdāsı olmadı
Ol tavuġı yémeyince ölmedi[1]

1044. Kim ola yoḫ nesneden isdeye bāc
Yā kim ola ala vīrāndan ḫarāc[2]

1045. Bu ki şeh dér ki ḳılıcumuzla Rūm
Alınup oldı bizüm ol merzübūm[3]

1046. Ḫālıḳuńdur mülk anı_ol pādişāh
Kime kim diler vérüp eyleye şāh

1047. Mülk anuńdur Mālikü'l-Mülk Ol hemīn
Hīçdür Dārāb u İskender yaḳīn[4]

1048. İki yüzlüdür ḳılıcdan urma lāf [P-42b, Ş-54a, Ü-10a, Ç-36a]
Bī-vefādandur vefā ummaḫ güẕāf*

1049. Tekye uran ḳılıca mecnūn olur
Ol ḳılıcdan 'āḳıbet maġbūn olur

1050. Daḫı şeh dédi ki bize tāc u taḫt
Degdi Keyḫusrevden ü hem mülk ü baḫt

1051. Taḫt Keyḫusrevden érdi-y-ise_aña
Şükr kim Ḥaḳdan vérildi uş baña[5]

1052. Mülk mi ol ki_anı Keyḫusrev vére
Mülk ol kim kişiye Ḥaḳdan ére[6]

1053. Olsa Keyḫusrev elinde iḫtiyār
Memleket aña ḳalaydı pāyidār

---

1 (a) olmadı Ş, Ü, Ç : ḳalmadı P
2 (a) nesneden Ş, Ü, Ç : nesneye P (b) ola ala P, Ş, Ç : ola ki_ala Ü
3 (a) Bu ki P, Ş, Ü : Buńa Ç
4 (b) Dārāb u Ü : Dārā vü P, Ş, Ç
5 (b) uş P, Ü, Ç : ol Ş
6 (a) Mülk mü P, Ş, Ü : Milk midür Ç

---

* Ahmedî burada İskender'in Dârâb'a altın yumurtlayan tavuk meseliyle cevap vermesini anlatmaktadır. İskender Dârâb'a şöyle haber yollamıştır: "Sana Rum'un vergi vermesini dilemişsin. Her yerden haraç almak istiyorsun. Feylekos, o yumurtası altın olan tavuğu yedi. Hastalıkta başka gıdası kalmayınca o tavuğu yedi. O tavuğu yemeyince ölmedi. Yok nesneden kim vergi isteyebilir, kim viran şeyden haraç alabilir. Rum kılıcımızla alınıp bizim oldu demişsin. Mülk Allah'ındır. Kimi dilerse onu şah yapar. İskender ve Dârâ bir hiçtir. Kılıç iki yüzlüdür, ondan söz açma."

1054. Daḫı dédi kim yigitlik cehl olur
Cehl-ile iş işleyen nā-ehl olur

1055. Şāh bilsün kim yigitlikdür kemāl
Pīrlik-durur ḳamu naḳṣ u zevāl[1]

1056. Çün ḳavī olur ḳuvāda nev-cüvān
Ḳuvvet-i ʻaḳl anda olur bī-gümān[2]

1057. Çün ḳuvā olur kişi pīr olsa süst
Pes ḳamu fikri_olur anuñ nā-dürüst[3]

1058. Çün yigit kişi olur dāniş-pezīr
Lāyıḳ olur olsa_aña şākird pīr[4]

1059. Erzelü'l-ʻömr oldı pīrüñ ʻayşı bes
Daḫı ne_olam déyü ḳıla ol heves[5]

1060. Çün binā-i ʻömre vīrānlıḫ gele
Aṣṣı ne ki_ümmīd evi ābād ola

1061. Çünki ḫuşk olur mizāc olduḫda pīr [P-43a, Ş-54b, Ü-10a, Ç-36b]
Olımaz ʻaḳla dimāġı naḳṣ-gīr

1062. Vérbidi Dārāba şāh-ı nāmver
Böyle ki_étdüm şerḥ peyġām u ḫaber

1063. Çünki Dārāba érişdi bu peyām
Göñli mülki ṭoldı ġuṡṡayla temām[6]

1064. Ḳıldı İskender sözinden ol ġażab
Ol yavuz peyġāmına ḳaldı ʻaceb

1065. Ol ġażabla diledi leşker dére
Dura vü İskender üstine vara[7]

---

1 (b) naḳṣ u P, Ş, Ü : naḳṣ-ı Ç
2 (a) ḳuvāda P, Ş, Ü : ḳıvāmda Ç
3 (a) ḳuvā olur kişi P, Ş, Ü : żaīf olur ḳavī Ç
4 (a) olur P, Ç : ola Ş, Ü
5 (a) oldı P, Ş, Ü : ola Ç
6 (a) Dārāba P, Ş, Ü : Dārāya Ç
7 (b) Dura vü Ş, Ç : Ṭura vü Ü ; Dura P

1066. Gérü dédi kendüzine kim kişi
Ol-durur kim ʻaḳl-ıla ola işi[1]

1067. Ser-sebük olmaya vü hem tīz-maġz*
Ḳıla her bir işde yüz efkār-ı naġz[2]

1068. Kişi ol kim ṭaġ bigi_ola pāyidār
Olmaya şöyle ki yéldür bī-ḳarār

1069. Bir daḫı tedbīr édeyim ben buña
Ola kim tedbīr-ile bu iş oña[3]

LXI. Resūl-firistāden-i Dārāb Bār-ı Düvüm Be-İskender[4]

1070. Ceng-içün anda gerek sāz u silāḥ
Kim orada mümkin olmaya ṣalāḥ

1071. Bañа İskender eger hem-rāh ola
Pāygāhum bénüm evc-i māh ola[5]

1072. Gérü élçi vérbidi İskendere
Ki_anı hem ḳorḫıda hem ögüt vére[6]

1073. Vérbidi élçi-y-ile bir ulu ṣāʻ [P-43b, Ş-55a, Ü-10a, Ç-36b]
Dāne-i küncīdden kim bu metā

1074. Sañа_éricek ne-durur remzi bil
Néce olısar iş añа çāre ḳıl[7]

1075. Bu işāret ki_eyledüm ger bilesin
Pes añа ʻaḳl-ıla çāre ḳılasın

---

1 (b) işi P, Ü : her işi Ş, Ç
2 (a) Ser-sebük P, Ş, Ç : Hem sebük Ü / maġz P, Ş, Ç : naġz Ü
3 (a) ben buña Ş, Ç : buna P, Ü (Bu beytin sonundaki "oña" kelimesi metin karşılaştırması yapılan dört nüshada da "ona" okunacak şekilde ötre ile harekelenmiştir.)
4 LXI. Resūl-firistāẓen-i Dārāb Bār-ı Düvüm P : Su'āl-firistāden-i Dārāb bā-Rumūz Ş Resūl-firistāden-i Dārā Bâr-ı Düvüm Ç (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)
5 (a) eger hem-rāh P, Ş, Ç : hem-rāh Ü (b) evc-i P, Ş, Ü : evc ü Ç (Bu beyit ile ondan önce glen beyit Ş nüshasında yukarıdaki başlıktan önce yer almaktadır.)
6 (b) hem ḳorḫıda hem P, Ş, Ç : ḳorḳuda vü hem Ü
7 (a) ne-durur remzi P, Ş : ne-durur remzini Ü ; nedür remzini Ç

---

* Ser-sebük, hafif başlı, akılsız olan. Tîz-magz, çabuk düşünceli. Nagz, güzel, makbul, hoş ve latif olan anlamındadır.

1076. Olasın sen memleketde ser-firāz
Olmaya senden kimesne bī-niyāz

1077. Sen bénümsin benden ayru olmaġıl
Hīşsin bīgāne işin ḳılmaġıl

1078. Key degül kişi adı ṭāġī ola*
Hem ülü'l-emr olana yaġı ola[1]

1079. Çün bénüm ceddüm ola İsfendiyār
Pes gerek bénüm ola şehr ü diyār

1080. Daḫı_ulu ceddüm-durur Guştāsb şāh
Daḫı ulusı-durur Luhrāsb şāh[2]**

1081. Ki_urdı Keyḫusrev anuñ başına tāc
Rūm u Şām aña vérürlerdi ḫarāc[3]

1082. Anadan aṣlum Ferīdūndur bénüm
Mülke istiḥkākum efzūndur bénüm[4]

1083. Her kişi ki_anadan olmaya ulu
Atadan sulṭān-ısa olur alu[5]***

---

1 (a) adı P, Ü : ki_adı Ş, Ç (b) yaġı P, Ş, Ç : bāgī Ü
2 (a) Guştāsb Ş, Ü, Ç : Luhrāsb şāh P (b) Luhrāsb Ş, Ü, Ç : Guştāsb P
3 Ç nüshasında bu beyit derkenara kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ş nüshasında ise yoktur.
4 (a) Anadan P, M : Bir daḫı Ü (Bu beyit Ş ve Ç nüshalarında yoktur.)
5 (a) anadan P, Ü, Ç : atadan Ş (b) Atadan P, Ü, Ç : Anadan Ş

---

* Bu beyitte geçen kelimelerden tâġî, Arapça tagy-tugyân "azmak"tan gelmektedir. Baş kaldıran, âsî, şakî anlamındadır. Yağı, Eski Türkçe bir kelimedir. Kökü kesin olarak belli değildir. Düşman, hasım manasına gelmektedir. Ü nüshasında yagı kelimesinin nüsha farkı olan bâgî ise Arapça "bagy" haddi aşmak, azgınlık masdarından gelmektedir; doğru ve hak yoldan ayrılan kimse, serkeş, âsî, şakî anlamındadır.

** Guştasb ve Luhrasb Keyânî hükümdarlarıdır. Hanedanın kurucusu Keykubad'dan sonra tahta Keykavus, daha sonra ise Siyavuş'un oğlu Keyhusrev geçmiştir. Keyânî hanedanının ikinci dönemi Luhrasb ile başlamaktadır. Belh şehrini kurduğu ve genişlettiği söylenen Luhrasb'ın, Keyhusrev'in uzaktan akrabası olduğu rivayet edilir. İslâmî kaynaklara göre Luhrasb, komutanı Buhtunnasr'ı Kudüs'e yollamış, o da şehri yakıp yıktıktan sonra yahudileri esir etmiştir. Luhrasb'ın ardından tahta geçen Guştasb, Turan ülkesinden gelen saldırılara karşı koymuş, ölünce yerine torunu geçmiştir. Bundan sonra Keyânîlerin siyasî nüfuzlarını kaybettikleri içüncü dönem başlar. *Avesta*'da zikredilmemesine rağmen Pehlevî edebiyatında popüler bir figür olan Behmen büyük bir ihtimalle Guştasb'dan sonra Zerdüştî topluluğunun mahallî bir yöneticiliğini yapmıştır. Behmen'in Babil'de esir bulunan Yahudileri kurtardığı, Kudüs'te bir tapınağı tamir ettirdiği ve bir ara Yahudiliği kabul ettiği söylenir. Behmen'den sonra tahta geçen kızı Hümay hakkında bilgiler de İran geleneği dışındaki haberlerle karışmıştır. Hümay'ın Rumlara karşı birçok savaş yaptığı ve Rum esirlere İstahr şehrinde yüksek anıtlar inşa ettirdiği rivayet edilir. Keyânîler döneminin son iki hükümdarı I. ve II. Dârâ'dır. Anadolu Selçuklu sultanları çocuklarına Keyhusrev, Keykâvus ve Keykubad gibi efsanevî Keyânî hükümdarlarının adlarını vermişlerdir.(Rıza Kurtuluş, "Keyânîler", *DİA*, c. 25, Ankara 2002, s. 346.)

*** Alu, değersiz, aşağı manasındadır.

1084. Oġlan anaya olur tābi‘ hemīn
Ḳaravaş oġlı olan ḳuldur yaḳīn[1]

1085. Çünki ḳul olur ḳaravaşdan ṭoġan
Pes ululıḫ anadan gerek ‘ayān[2]

1086. Sende_atadan varsa anlardan nijād [P-44a, Ş-55a, Ü-10b, Ç-37a]
Ben atadan anadan uş şāh-zād[3]

1087. Çün ben olam ata anadan velī
Ben var-iken kim dutabilür éli*

1088. Her ki kendüden yége ‘iṣyān éde
Devletine kendünüñ ḫüsrān éde

1089. Élçi geldi_İskendere vérdi selām
Dédi ol Dārābdan neyse peyām[4]

1090. Dökdi küncīdi öñine dédi_i şāh
Saña vérbidi bunı ol pādişāh

1091. Kim adı Dārāb Behmendür anuñ
Devleti gün bigi rūşendür anuñ[5]

1092. Çünki küncīdi tefekkür ḳıldı şāh
‘Aḳl-ıla sırrını nedür bildi şāh

1093. Añladı kim eyle démekdür aña
Kim muṭī‘ olmaz olur-ısañ baña[6]

1094. İşbu dāne bigi leşker bī-ḥisāb
Getüriben Rūmı eyleyem ḥarāb

---

1 (a) anaya P, Ü, Ç : ataya Ş
2 (b) anadan P, Ü, Ç : atadan Ş
3 (a) atadan P, Ü, Ç : anadan Ş (Bu beyit Ç nüshasında satıra yazıldıktan sonra bir kere de kırmızı mürekkeple derkenara yazılmıştır.)
4 (b) neyse Ş, Ü, Ç : néşe P
5 (b) Dārāb Behmen P, Ç : Dārāb-ı Behmen Ş ; Dārāb u Behmen Ü
6 (b) olur-ısan Ş, Ü, Ç : olursañ sen P

---

* Ç nüshasında bu beyitten önce derkanarda şöyle bir beyit yazılmıştır:

Dédügüm işid vü ḫizmet ḳıl baña
Dut sözüm kim devlet olurum saña

Aynı beyit, incelenen nüshalar içerisinde sadece K nüshasında vardır.

1095. Bes Sikender Şāh pūr-ı Feyleḳūs
Ḥāżır étdürdi orada bir ḫorūs[1]

1096. Aña ol küncīdi yédürdi temām
Ḳıldılar anı ta'accüb ḫāṣ u 'ām

1097. Bu-y-ıdı remzi ki_eger ol şehriyār
Rūma getürse sipāh-ı bī-şümār

1098. Bir kişi-y-le ḳamuṣın édem tebāh
Olmasun leşker çoġına ġarra şāh[2]

1099. Aṣṣı ne leşkerde çoġ olsa 'aded [P-44b, Ş-55b, Ü-10b, Ç-37b]
Çünki Ḥaḳ fażlından olmaya meded

1100. Ne żarar leşker eger olursa az
Çünki vérbiye ẓafer ol Bī-niyāz[3]

1101. Ġarra olmaḫ devlete beglik degül
Da'vī étmek lāf-ıla yéglik degül[4]

1102. Ġarra vü ḫod-bīn gerekmezdür kişi
Kim ḫalellü olmaya hergiz işi

1103. Bes dédi élçiye kim Dārāb şāh
Ki_oldur Īrān kişverine pādişāh

1104. Mülki bilmez mi ki Allāhuñ-durur
Anı ol kime diler-ise vérür[5]

1105. Kim ola Keyḫusrev ü yā Keyḳubād
Kim kişiye mülk vérüp ḳıla şād

1106. Kişi ol kim şükri Allāha ḳıla
Her ne ni'met var-ısa andan bile

1107. Mülk anuñdur ki_aña yoḫ-durur zevāl
Ḫ'ābdur daḫı ne varsa yā ḫayāl[6]

---

1 (a) Şāh pūr-ı Feyleḳūs P, Ş : Şāh-ı pūr-ı Feyleḳūs Ü
2 (a) tebāh Ş, Ü, Ç, B, TDK, Ç², Ü², P², P³, A², TİEM : helāk P, W (b) ġarra şāh Ş, Ü, Ç : ġarranāk P
3 (a) eger olursa P, Ş, Ç : az olur-ısa Ü
4 (b) Da'vī étmek lāf-ıla yéglik P, Ş, Ç: Lāf urmaḳ resm-i serverlik Ü
5 (a) ki Ş, Ü, Ç : kim P
6 (a) ki_aña P, Ü, Ç : aña Ş (b) H'ābdur daḫı ne varsa P, Ü, Ç : H'āb daḫı ne var-ısa Ş

1108. Ölüden néce dem ura şehriyār
Néce déye Behmen ü İsfendiyār

1109. Behmenüñ ger çāresi ola-y-ıdı
Memleket dāyim aña ḳala-y-ıdı

1110. Zūr-ıla girse ele şehr ü diyār
Mülk-içün zār olmayaydı_İsfendiyār

1111. Her kişinüñ kim ola faḫri ölü
Ol ölüden bī-gümān olur alu

1112. Er gerek kim gevherinden söyleye [P-45a, Ş-55b, Ü-10b, Ç-38a]
Kendüde var mı hüner ʻarż eyleye[1]

1113. Ādemīde çünki olmaya güher
ʻAḳl miʻyārında degmez mühre-ḫar

1114. Ölmiş ata dededen her ki_ura lāf
Bī-hüner-durur sözi cümle güzāf[2]

1115. Bu söz-ile_İskender ol şāh-ı cihān
Élçiyi Dārāba eyledi revān[3]

1116. Élçi çünkim gitdi Ẕülḳarneyn şāh
Ceng-içün yaraḫladı ḫayl ü sipāh

1117. İşbu destānuñ ki dédüm saña ben
Remzini şerḥ édeyim gūş eyle sen

1118. Nefsdür Dārāb Ẕülḳarneyn rūḥ
Rūḥa nefsi ḳıl zebūn ki_oldur fütūḥ

LXII. Der-Temsīl ve Ḫātime-i Dāsitān

1119. Ne-durur küncīd-dāne bī-şümār
Étdügüñ cürm ü ḫaṭā-durur i yār

1120. Tevbe-durur ol ḫorūs éy pür-hüner
Kim yédi küncīdi anda ser-te-ser

1 (b) hüner P, Ş, Ç : güher Ü
2 (a) ata dededen P, Ü, Ç : atadan Ş
3 (a) İskender ol Ş, Ü, Ç : İskender-i P

1121. Gerçi cürmüñ ola sénüñ bī-ʿaded
Maḥv olur bir tevbeden érse meded

1122. **Aḥmedī**nüñ sözin işitmek gerek
Her ne dérse_anuñla iş étmek gerek

1123. Kim sözi anuñ naṣāyıḥdur ḳamu
Dīn ü dünyāda maṣāliḥdür ḳamu[1]

1124. Ṣıdḳ-ıla_anuñ her ki sözin diñleye
Cümle aṣṣı vü ziyānın añlaya[2]

1125. Bülbül işbu resme destān édemez [P-45b, Ş-56a, Ü-10b, Ç-38b]
Kimse bu nevʿe gülistān édemez[3]

1126. Daḫı étmişdür bu derce ḫāme dür
Sen bunı ṣanma ki Yūsufnāmedür[4*]

1127. Ki_anda ḫar-mühre dériben dizeler
Yūsufa_andan mınṭaḳalar düzeler[5]

1128. Ḳılalar güneş niḳābını pelās
Édeler aya eşek çulın libās[6]

1129. Ḳaḥbenāme şīvesindeki kelām
Néce Yūsufnāmedür éy nīk-nām

1130. Her sözi ki_anı déyen nā-ehl olur
Gūş étmeklik be-ġāyet cehl olur[7]

---

1 Bu beyit P nüshasında yoktur.
2 (b) ziyānın Ş, Ü, Ç : ziyānı P
3 (a) resme P, Ü : nevʿe Ş, Ç (b) nevʿe P : resme Ş, Ü, Ç
4 (a) Daḫı P, Ç : Derc Ü / bu derce P, Ü : bu dürce M, L, TİEM
5 (a) dériben P, M, L, MSU : diziben Ü / dizeler M, L, MSU : yüzeler P (müs.) : zireler Ü (müs.) ; düzeler H, TİEM
6 (a) pelās P : belās Ü (Pelâs, aba ve çul gibi eski elbise, eşya manasındadır.)
7 (b) étmeklik P, Ş, Ç : eyleyen Ü

---

* Bu beyitten itibaren başlığa kadar olan beyitler, P, Ü ve M nüshalarında vardır. Bu beyitler P³, P⁴, L, MSU, TİEM, R¹, H, A² nüshalarında da bulunmaktadır. Ş ve Ç nüshalarında yoktur. Aynı beyitler Ü², Ü³, B, W, Ç², K, P², TDK, TTK¹, TTK², K², A¹, A², DTC¹, R², Ü⁴, Ü⁵, Ü⁶, E, MK¹, MK², MK³, MK⁶ nüshalarında da yoktur.
Derc, hattatların yazdıkları meşk tomarı, Fârisîde münakkaş kâğıda yazılmış yazı manasınadır. Dürc, cevâhir kutusu, hokka şeklinde küçük kutu demektir.

1131. Luṭf ét dilümi bénüm éy Ḫudā
Saḫla ki_andan gelmesün kizb ü ḫaṭā

LXIII. Dāsitān-ı Muḥārebe-i İskender Bā-Dārāb ve Hezīmet-i Dārāb[1]

1132. Söylegil éy bülbül-i şīrīn-nevā [P-46a, Ş-56a, Ü-10b, Ç-38b]
Kim gülistān ṭoludur berg ü nevā[2]

1133. Sebzeden oldı çemen aṭlas-bisāṭ
Éder uş bülbül güle ḳarşu nişāṭ

1134. Lāle bigi sen daḫı bir kaç ḳadeḥ
İç ki gül-gūn éde yüzüni feraḥ[3*]

1135. Çün yeşerdi sebze vü ḳızardı gül
Rengüñi cehd ét ki gül-reng éde mül

1136. İşbu mevsimde ki ṭaşdan gül biter
Ḫuşk oturan kişidür ṭaşdan biter[4]

1137. Bāġ içinde lāle dutarken ḳadeḥ
İç ki gül-gūn éde yüzüni feraḥ[5]

1138. Bir iki gün göñlüñi ḳıl şādmān [P-46b, Ş-56a, Ü-10b, Ç-38b]
Kim bu resm-ile ḳalur degül cihān

1139. İşbu resme gördügüñ ḫurrem-bahār
Bozılur gelüp gider leyl ü nehār[6]

1140. Fikr deryāsında ḳılma cānı ġarḳ
Bil ki aṣṣı_étmez saña bī-hūde zerḳ[7]

---

1 LXIII. Dāsitān-ı Muḥārebe-i İskender Bā-Dārāb ve Hezīmet-i Dārāb P : Hezīmet-yāften-i Dārāb Ş, Ü, Ç

2 (a) şīrīn-nevā Ş, TDK, W, P³ : şīrīn-nüvā P, Ü, M, Ç², P², A² (b) berg ü nevā Ü, TDK, W, P³, P², A² : berg ü nüvā P, Ş (Ü, Ç², A², P² nüshalarında birinci mısradaki kelime ötre ile (nüvâ), ikinci mısradaki üstün ile (nevâ) şeklinde harekelenmiştir. Aynı yazılan kelimenin anlam farklarından dolayı bu şekilde hareke kullanılmış olabilir. Çünkü ilk mısradaki nevâ kelimesi nağme, ahenk; ikinci mısradaki nimet, rızık anlamındadır.)

3 (b) İç ki gül-gūn éde yüzüni Ş, Ü, Ç : Ḥayf kim cān meyden olmaya P

4 (a) mevsimde Ş : mevsümde P, Ü, Ç

5 (b) Ḥayf kim cān meyden olmaya Ş, Ü, Ç : İç ki gül-gūn éde yüzüni P

6 (a) gide Ş, Ü, Ç : gider P

7 (a) ḳılma cānı P, Ü, Ç : cānı ḳılma Ş

---

* Bu beytin ikinci mısraı P nüshasında iki beyit aşağıda yer alan beytin ikinci mısraı olarak yer almaktadır. O beytin ikinci mısraı da buraya yerleştirilmiştir. Ancak bu anlam bakımından uygun değildir.

1141. Zerḳi rızḳ-içün éder her ki_éde iş
Rāzıḳı gör zerḳ terkine düriş*

1142. Rızḳ-içün maḳsūmdur bī-şek gelür
Zerḳ daḫı arada bārī nolur

1143. Kimse zerḳi rızḳ-içün iş ḳılmaya
Ḳılsa nedür Rāzıḳını bilmeye

1144. Bir iki cām-ıla cānı şād ḳıl [Ü-19a]
Ġuṣṣalardan göñlüñi āzād ḳıl

1145. Bes beyān ét kim Sikender şīr-ceng**
Nécesi eyledi Dārāb-ıla ceng[1]

LXIV. Maṭla'-ı Dāsitān[2]

1146. Élçi çün Dārāba iletdi ḫaber
Dédi İskender peyāmın ser-te-ser[3]

1147. Ḳaḫıdı Dārāb u cem' étdi sipāh
Kim yüriyüp eyleye Rūmı tebāh***

1148. Ne çeri ki_anuñ ḥisābın hīç-vehm
Hendeseyle daḫı édemezdi fehm

1149. Leşker-i Īrān u hem Tūrān-zemīn
Anda cem'-idi vü hem Māçīn ü Çīn

1150. Ḫāver ü Rūs u Ḫıṭā vü mülk-i Hind
Maġrib ü Sūdān u hem Kişmīr ü Sind

---

1 (a) şīr-ceng P, Ş, Ü, Ç , K, M, Ü[4], Ç[2], P[2], P[3], P[4], TİEM, A[2], MSU, A, Lİ, H, E, MK[1] : rāy-ıla B, TDK, W, Ü[5], Ü[6], R[2], DTC[1], MK[2], MK[3], MK[6] (b) Nécesi eyledi Dārāb-ıla ceng P, Ş, Ü, Ç : Memleketde neyledi Dārā-y-ıla / Dārāb-ıla Ş, Ç : Dārā-y-ıla P, Ü

2 LXIV. Dāsitān P : Dāsitān-ı İskender Ş ; Dāsitān Der-Muḥārebe Ç

3 Bu beyit, Ç nüshasında yukarıdaki başlıktan önce gelmektedir.

---

* Zerk, ikiyüzlülük, riyâ ve hile anlamlarına gelmektedir. Ahmedî bu beyitte ve takip edeni birkaç beyit boyunca zerkin kötülüklerinden bahsetmektedir. Hilenin kişiye fayda etmeyeceği, rızık vereni yani Allah'ı görüp hileyi terk etmek gerektiği, rızkın taksim edildiği ve şüphesiz geleceği, hilenin arada bir işe yaramayacağı, kimsenin rızk için hileye başvurmaması gerektiği, rızk için hileye başvuranın Râzık'ını yani yaratıcıyı bilemeyeceği ifade edilmektedir.

** Şîr-ceng, aslan cenkli, aslan gibi savaşan anlamındadır.

*** Kaḫımak veya kakımak, öfkelenmek, kızmak; itiraz etmek, karşı gelmek; azarlamak, tekdir etmek gibi anlamlara gelmektedir. Ahmedî bu beytinde kelimeyi öfkelenmek, kızmak anlamında kullanmaktadır. "Dârâb öfkelendi, asker topladı ki yürüyüp Rûmu harap ede, yıka."

1151. Anda-y-ıdı Pehlevān Mihrāc Ḫān* [P-47a, Ş-56b, Ü-19a, Ç-39a]
Hem sezāvār-ı cihān Ṭamgāc Ḫān[1]

1152. Rūméline dek Medāyinden direfş
Ṭolu-y-ıdı vü ʻalem sürḫ ü benefş

1153. Çarḫı ger étmiş-idi āvāz-ı kūs
Tozı ḳılmışdı hevāyı ābnūs

1154. Néreye kim kişi éderdi nigāh
Ḫayme-y-idi vü direfş ü bārgāh

1155. Yéryüzi ṭolu kemān u tīr-idi
Kūh u ṣaḫrā gürz-ile şimşīr-idi

1156. Ne Ferīdūn u ne ḫod Ḍaḥḥāk ü Cem
Düzmemişlerdi_eyle çoḫ ḫayl ü ḥaşem

1157. Ġarra olup taḫtına ol şehriyār
Dédi ḳanı Behmen ü İsfendiyār

1158. Tā ki görelerdi ḥışmet néce_olur**
Resm-i tāc u taḫt u devlet néce_olur[2]

1159. Bilmedi ki_ol māl u mülk ü tāc u taḫt
Düşmene varur çü yüz döndere baḫt[3]

1160. Ġarra olmaḫ devlete meẕmūm olur
Ḳo ġurūrı ki_ol be-ġāyet şūm olur

---

1 (b) sezāvār-ı P, Ü : ser-firāz-ı Ş ; ser-efrāz-ı Ç
2 (a) Tā ki görelerdi Ş, Ü, Ç : Tā göreler-idi P (b) Resm-i Ü, Ç : Resm ü P, Ş
3 Bu beyit P nüshasında derkenara yazılmıştır.

---

* Mihrâc, Hind padişahıdır. *Gerşâsbnâme*'de zaferin ardından gösterişli bezm tertib eden bir hükümdar olarak yer almaktadır. Hind padişahı Mihrâc, Hindli komutan Behv'in çıkardığı isyanı bastırmasından sonra bir bezm tertip eder. *Gerşâsbnâme*, Esedî-yi Tûsî'nin eserinin ismidir. (Sadık Armutlu, "Erken Dönem Farsça Mesnevilerde Bezm", *Doğu Esintileri-3*, Eylül 2015, s. 57-132.)
Tamgaç Han, Batı Karahanlılar'ın kurucusu ve ilk hükümdarıdır (1041-1068). Tamgaç Uluğ Buğra Han ise Doğu Karahanlı hükümdarıdır (1069-1103). Ebû Ali Tamgaç (Tavgaç, Tafgaç) Uluğ Buğra Han Hasan, Doğu Karahanlılar'dan Arslan Karahan Süleyman Han'ın oğlu olup 462 (1069) yılında Doğu Karahanlılar'ın başına geçti. Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i kendisine ithaf ettiği tarih dikkate alınarak onun 1069-1103 yılları rasında hükümdarlık yaptığı ileri sürülmektedir. (Ömer Soner Hunkan, "Tamgaç Uluğ Buğra Han", *DİA*, c. 39, İstanbul 2010, s. 558.)

** Arapça "haşem" kelimesinden Türkçede türetilen "haşmet" kelimesi, karşılaştırma yapılan nüshalarda "hışmet" okunacak şekilde harekelenmiştir.

1161. Ḥüsnine ġarra_oldugı-y-içün güli
Néce ṭopraġa döker görgil yéli[1*]

1162. Étdügi-y-çün lāle tācına ġurūr
Yél başından tācını yére urur

1163. Rengine çün ġarra oldı nev-bahār
Ṣaldı_aña bād-ı ḫazānı rūzigār

1164. Çünki reng-ā-reng ṭona būsitān
Ġarra oldı ne_étdi_aña gör mihricān

1165. Bī-gümān şeyṭān işi-durur ġurūr [P-47b, Ş-57a, Ü-19a, Ç-39b]
Anuñ-içün dédi_aña Raḥmān Ġarūr

1166. ʻÖmr-i devletde ger olsaydı ṣebāt
Bāḳī olaydı Süleymāna ḥayāt[2]

1167. Dīv aldı ḫātemin taḫtını bād
Dünyeden kim oldı vü kim ola şād

1168. Behmen ol ki_éderdi ṣayd-ı ejdehā
Olmadı bu mār-ı nüh-serden rehā

1169. Ṣayd-ı gūr olmış-iken Behrāma kār
Gūr étdi nā-gehān anı şikār[**]

---

1 (a) güli P, Ü : ol güli Ş
2 (a) olsaydı P, Ş, Ü : olaydı Ç (b) olaydı P, Ş, Ü : ḳalaydı Ç

---

* P nüshasında bu beyit ile ardından gelen iki beyit yoktur. Ç nüshasında ise bu beyit ile ardından gelen üç beyit yoktur. Onların yerine "Dârâ'nın İskender'e ikinci defa elçi göndermesinin anlatıldığı bölümde yer alan

Ġarra vü ḫod-bīn gerekmezdür kişi
Kim ḫalellü olmaya hergiz işi

beyti tekrar derkenara yazılmıştır. Bu beyit TDK, W, Ü², Ü⁵, Ü⁶, R², P², E, Lİ, DTC¹ ve A¹ nüshalarında metnin içindedir. P, Ş, Ü, M, L, Ü², Ü⁴, TİEM, R¹, P⁴, MSU, P², P³, A² ve H nüshalarında böyle bir beyit yoktur.

** Burada Sâsânî hükümdarlarından Behrâm-ı Gûr'un hikâyesine atıfta bulunulmaktadır. Ava meraklı olan Behrâm'ın bir yaban eşeği avı sırasında bir mağara veya çukura girerek gözden kaybolduğu rivayet edilmektedir. Farsçada gûr kelimesinin kabir, mezar anlamı yanısıra yaban eşeği anlamı da bulunmaktadır. Şair, "Behrâm'ın işi yaban eşeği avlamak iken bir mezar, çukur onu avladı." diyerek bu hadiseye telmihte bulunmaktadır.

1170. Dédiler İskendere Dārāb şāh
Uş érişdi Rūma vü bī-ḥad sipāh

1171. Ḳaṣdı bu kim eyleye Rūmı ḫarāb
Yér ḳomaya anda ki_étmedük yebāb[1]

1172. ʿAvret ü er ḳamusın éde helāk
Yéle ṣavura ne varsa anda ḫāk[2]

1173. Dérdi İskender daḫı serverlerin
Rūmélinüñ hem daḫı leşkerlerin

1174. Her birine istimālet vérdi şāh
Kim cihānda ben olursam pādişāh

1175. Her biriñüze vérem bir memleket
Rūm bigi ki_anda_éde salṭanat[3]

1176. Çoḫlıġından düşmenüñ bāk étmeñüz
Ḳorḫudan zehreñüzi çāk étmeñüz

1177. Kim baña Ḥaḳdan vérilipdür meded
Çoḫ ḳayurmañ sizde az-ısa ʿaded*

1178. Sizden öñdin yüriyen ben olayım [P-48a, Ş-57a, Ü-19a, Ç-40a]
Ölmek olursa ben evvel öleyim[4]

1179. Dürişelüm nām-içün ceng édelüm
Düşmene yéryüzini teng édelüm

1180. Ḳanda kim var nām u nāmūs u hüner
Gerçi az ola bulur çoġa ẓafer[5]

1181. Éy néçe çoḫlar baṣılurlar aza
Çün Ḥaḳ emriyle çoġuñ baḫtı aza

---

1 (a) eyleye Rūmı Ş, Ü : Rūmı eyleye P, Ç (b) yebāb Ş, Ü, Ç : ḫarāb P
2 (a) ḳamusın P , Ş , Ü : ḳamusını Ç
3 (b) anda éde Ü : éde anda Ş ; anda_édesiz P, Ç
4 (a) olayım P, Ş, Ç : olayın Ü (b) öleyim P, Ş, Ç : öleyin Ü
5 (b) az ola P, Ş, Ç : ola az Ü

---

* Kayurmak, kaygılanmak, tasalanmak, endişe etmek; sakınmak, çekinmek ve mukayyet olmak, ilgilenmek, önem vermek manalarına gelmektedir. Bu beyitte kaygılanmak, endişe etmek, tasalanmak manasınadır.

1182. Kişide kim olmaya nāmūs u neng
Yéryüzinden aña yégdür gūr-ı teng[1]

1183. Bu söz-ile ḳamu ḫoş-dil oldılar
Gérü ʻahdi_anuñla tāze ḳıldılar

1184. İstimāletle olur ḫoş-dil sipāh
Ol sipāh-ıla olur ḳuvvetlü şāh

1185. Bes dédiler aña kim éy şehriyār
Yoluña olsun bu cānumuz niṡār

1186. Yüriyelüm ḫaṣm-ıla görişelüm
Nām u neng-içün bugün dürişelüm[2]

1187. Édelüm öñüñde bir şīrāne ceng
Ki_andan olsun künd dendān-ı peleng[3]

1188. Bundan öñdin kim bize Dārā-yı şāh
Yüriyiben olmış-ıdı kīne-ḫ˘āh[4]

1189. Pādişāhumuz bizüm bir pīr-idi
ʻĀciz ü bed-rāy u bī-tedbīr-idi

1190. Leşkerüñ sālārı çün ola dilīr
Nökeri gürbeyse olur nerre-şīr*

1191. Anuñ-içün buldı bize ol ẓafer
Ki_olımadı serverümüz bize ser[5]

1192. Şimdi kim sulṭānumuzdur nev-cüvān [P-48b, Ş-57b, Ü-19a, Ç-40b]
Hem dil-āver şīr ü hem nev-pehlevān[6]

1193. Bir neberd eyleyelüm kim tāc u taḫt
Alına düşmenden ü hem mülk ü baḫt

---

1 (a) nāmūs u neng: P, Ş, Ü : nāmūs-ı neng Ç / aña yégdür P, Ş, Ü : yégdür aña Ç
2 (a) görişelüm P, Ş, Ü : dürişelüm Ç
3 (b) dendān-ı Ş, Ü, Ç : çengāl-i P
4 (a) Dārā-yı P, Ş, Ç : Dārāydı Ü
5 (a) buldı bize ol Ş, Ü : ol bize buldı P, Ç
6 (a) Şimdi kim Ş, Ü, Ç : Şimdiki P (b) nev P, Ü, Ç : ner Ş

---

* Bu beyit P ve Ç nüshalarında yoktur.

1194. Ne gerek çünkim dil-āver ola şāh
Ḫaṣmdan tāc almaġ u hem taḫtgāh

1195. Ol kişi kim olayım dér ḫalḳa baş
Ortaya ḳomaḫ gerekdür cān u baş

1196. Ol kişiye kim dil-āver olmaya
Memleket hergiz müsaḫḫar olmaya

1197. Çün ḳılıc zaḫmıyla girür mülk ele
Ḳılıc ura her ki diler mülk ala

1198. Mülk alam déyen ḳılıcsuz éy ulu
Fikr-i bāṭıldur kim éder ol delü[1]

1199. Gül dikenden tīġ almazsa_eline
Olımaz sulṭān reyāḥīn éline

1200. Gül ele tīġ aldı buldı lā-cerem
La'lden tāc u zümürrüdden 'alem

1201. Ḫancer olmasa elinde sūsenüñ
Ṭonları zer-bāft ola mıydı anuñ*

1202. Tīg-zen ger olmaya-y-ıdı bu mihr
Encüme şāh étmez-idi_anı sipihr

1203. Tīg-zen oldugı-çündür ki_āfitāb
Oldı cümle encüme mālik-riḳāb

1204. Çünki Ẕülḳarneyn gördi ki_ehl-i Rūm [P-49a, Ş-58a, Ü-19a, Ç-41a]
Nerm olmış ḥükmine şöyle ki mūm[2]

1205. Bildi ki_anuñ-çün besī ceng-i peleng
Édiserler ḫaṣm-ıla şīrāne ceng[3]

---

1 (b) bāṭıldur kim P, Ü, Ç : bāṭıldur ki Ş (Ş nüshasında "diyen" kelimesinin ilk hecesinde vezin gereği uzatma olması gerektiği için دييِن şeklinde araya uzatma "y"si konulmak suretiyle yazılmıştır.)
2 (b) şöyle P, Ş, Ü : eyle Ç
3 (b) Édiserler ḫaṣm-ıla Ü : Düşmen-ile édiser P, Ş, Ç

---

* Bâft, kumaş dokumak ve dokunulmuş olan, mensuc manalarına gelmektedir. Buna göre zer-bâft, altınla dokunulmuş, altınlı dokuma anlamında olmalıdır.

1206. Ḳamu étmişdür anuñla ittifāḳ
Yoḫ-durur göñlinde kimsenüñ nifāḳ

1207. Ḫoş-dil olıban dédi iki kişi
Yég-dil olup çün dutalar bir işi[1]

1208. Gerçi kim ol iş besī müşkil ola
Bī-şek āsānlıġ-ıla ḥāṣıl ola

1209. Bozılur işler nérede_olsa nifāk
Ḳamu iş biter çün ola ittifāḳ

1210. Pādişeh çün leşkerin göre dilīr
Kendü rūbāh-ısa olur göñli şīr[2]

1211. Dérdi İskender daḫı ḫayl ü ḥaşem
Düzdi raḫt u ḫayme vü kūs u ʻalem

1212. Ne ḳadar kim Rūmda buldı sipāh
Cemʻ édüp ḳarşuladı Dārābı şāh[3]

1213. Düşmenüñ defʻine çāre ceng olur
Her ki daḫı çāre isder neng olur

1214. Ḫaṣmı ḳılıc dönderür key bilesin
Kimse bilmez daḫı anuñ ḥīlesin[4]

1215. Oldur er kim ḫaṣmı ger Behrām ola
Olmaya mümkin ki aña rām ola[5]

1216. Er olana baş gerek indüre çarḫ
ʻAvret olan otura döndere çarḫ[6]

1217. Ḫālıḳa ḳılup tevekkül şehriyār [P-49b, Ş-58a, Ü-19b, Ç-41a]
Düşmeniyle ceng ḳıldı iḫtiyār

---

1 (a) dedi P, Ü : dédi ki Ş, Ç
2 (a) göre P, Ş, Ç : gördi Ü (b) göñli şīr Ş, Ü, Ç : nerre şīr P
3 (a) kim Rūmda buldı P, Ü, Ç : Rūmda buldıysa Ş
4 (a) bilesin Ü, M, B, P², P³, P⁴, W, L, B, R¹, TİEM, MSU, H, K², DTC² : bilesi P, Ş, Ç, Ü², Ü³, Ü⁴, Ç², TDK, Ü⁵, Ü⁶, R², E, Lİ, DTC¹, A¹, A² (b) Kimse bilmez daḫı anuñ ḥīlesin Ü, M, B, P², P³, W, L, MSU : Kim daḫı yoḫ-durur anuñ ḥīlesi P, Ş, Ç, Ü³, Ü⁴, Ç², TDK, Ü⁵, Ü⁶, R², E, K², Lİ, DTC¹, A¹, A², DTC² ; Kim daḫı yoḫ-durur anıng ḥīlesin TİEM, R¹, P⁴, H ; Kim daḫı yoḫ-durur anuñ çaresi Ü²
5 (b) ki aña Ş, M ; kim aña Ü ; aña ger P ; aña ki ol Ç
6 (a) indüre P, Ş, Ç: ki_indüre Ç

1218. Pādişehlıẖ ḳılıc altında olur
Memleket alan ḳılıc-ıla alur

1219. Ḳılıc-içün dér *ve enzelne'l-ḥadīd*
Tañrı Ḳur'ān içre hem *be'sün şedīd*[*]

1220. Şāmdan érişmedin ẖayl ü sipāh
Düşmen üstine yüridi germ şāh

1221. Berḳvār érdi vü urdı bī-direng
Ḫaṣmı şöyle ki_ura āhūyı peleng

1222. Ġurriş étdi nāy-ı rūyīn-ile kūs
Oldı tozdan çarẖ yüzi ābnūs[1**]

1223. Bir neberd oldı ki çarẖ-ı tīz-gerd
Görmemişdi hīç aña beñzer neberd[2]

1224. Ḳopdı orada bir ulu kār-zār
Ki_anı Rüstem görse_olaydı kār-zār

1225. Ṭoldı ḳan mevci-y-ile rūd-ı Furāt
Lāle rengin dutdı ṣaẖrāda nebāt

1226. Yéryüzi ṭopṭolu gīr ü dār-ıdı
Şāh Dārāba bu dünyā dar-ıdı

1227. Ma'reke ḳandan revān Ceyḥūn-ıdı
Hem hevā ṭolu buẖār-ı ẖūn-ıdı

1228. Baẖtı Dārābuñ çü olmışdı nigūn
Düşmenine 'āḳıbet oldı zebūn

1229. Düşmene teslīm édiben tāc u taẖt
Gitdi çün gördi ki yüz dönderdi baẖt

---

1 (a) Ġurriş Ş, Ç : Ġuriş P / nāy-ı rūyīn-ile P, Ş, Ü : nāy sūzı-y-ıla Ç
2 (b) Görmemişdi P, Ü, Ç : Görmemişdür Ş

---

* Ahmedî bu beyitte kılıcın önemini ifade etmek için Kur'ān-ı Kerîm'deki Hadîd sûresi 25. âyete telmihte bulunmaktadır. Âyette geçen "*Ve enzelne'l-hadîde fîhi be'sün şedîd*" ifadesi, "Biz demiri indirdik ki onda büyük bir kuvvet vardır." (Hadîd, 57/25) manasına gelmektedir. Şair padişahlığın kılıçla olacağını, memleket alanın kılıçla alacağını belirttikten sonra yaratıcının da kılıca büyük önem verdiğini belirtmek için Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyetle düşüncesini delillendirmektedir.

** Gurriş, bağırış, haykırış demektir. Gurrîden masdarından gelmektedir. Gurrîden, öffke ile bağırmak, haykırmak, nara atmak manasındadır. (Ziya Şükûn, *Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, c. 3, s. 1383.)

1230. Kişiye devlet ne resme kim gelür [P-50a, Ş-58b, Ü-19b, Ç-41b]
Gidicek gitdügi ol resme olur

1231. Döndi Dārāb u ḳaçup Rūmī-sipāh
Ḳıldılar tārāc raḫt u bārgāh[1]

1232. Oldı_esīr anda şeh-i ḫāver-zemīn
Daḫı şāh-ı Maġrib ü Faġfūr-ı Çīn

1233. Oradan ḳaçıbanuñ Mihrāc Ḫān
Cengde ṭutıldı ol Ṭamġāc Ḫān

1234. Ol çerinüñ varı tā şāh u emīr
Kimi öldi vü kimi oldı esīr[2*]

1235. Ġāret oldı bī-ʿaded genc ü güher
Daḫı gūn-ā-gūn metāʿ u sīm ü zer[3]

1236. Böyle geldi ʿādet-i gerdān-sipihr
Kim gehī kīn gösderür ü gāh mihr[4]

1237. Çün güẕerdedür ele giren gider
Mihrin uṣṣuñ varsa göñlüñden gider[5]

1238. Her ki diler ki_aña ġuṣṣa irmeye
Yitecek nesneye göñül vérmeye

1239. Ṭaġılacaḫ nesneyi ne déreler
Yitecege néşe göñül véreler

1240. Çünki düşmen ḳaçdı Ẕülḳarneyn şāh
Dutdı bir hafta orada bārgāh

1241. Oradan Dārāb ḳılup kārzār
Ḳaçdı düşmenden olıban kārzār[6]

---

1 (a) Dārāb u ḳaçup P, Ü : Dārāb ḳaçıban Ş ; Dārā ḳaçup Ç
2 (a) çerinüñ varı tā-şāh u emīr Ş, Ü : çerinüñ varı bā-şāh u emīr P ; çeride her ki vardı şāh u mīr Ç
3 Bu beyit P nüshasında yoktur.
4 (b) gāh Ş, Ü, Ç : gāhī P
5 (b) göñlüñden P, Ş, Ü : göñülden Ç
6 (a) Dārāb Ü, Ç : Dārā çü P, Ş

---

* Paris nüshasında "varı" kelimesi Ç, K, P² ve P³ nüshalarında olduğu gibi "vardı" şeklinde yazılmış, daha sonra "dal" kelimesinin üzeri çizilerek kelime "varı" okunacak şekle gelmiştir.

1242. Çarḫ aña neyledi şerḥ édeyim
Ser-güẕeştin tā-be-pāyān édeyim[1]

1243. Leşkerinde var-ıdı_iki pehlevān
İkisi daḫı dilīr ü nev-cüvān[2*]

LXV. Helāk-şoden-i Dārāb Ber-Dest-i Māhār ve Māhiyār[3]

1244. Anları_étmişdi ḳamudan iḫtiyār [P-50b, Ş-59a, Ü-19b, Ç-42a]
Biri Māhār adlu biri Māhiyār[4]

1245. Andan öñdin kim gelürdi Rūma şāh
Ṣādır olmışdı olardan bir günāh

1246. Şāh anuñ-çün anlara_étmişdi ʻitāb
Anlaruñ göñlini ḳılmışdı ḫarāb[5]

1247. Gerçi anları ṣuyurġayup gérü
Ḫāṣ édüp çekmiş-idi ilerü

1248. Līkin andan her biri dil-rīş-idi
Cān u dilden aña bed-endīş-idi

1249. Anı ol furṣatda mecrūḥ étdiler
Yolda öldi déyibenüñ gitdiler[6]

1250. Kişi kim ola kişiye bed-gümān
Bulıcaḫ furṣat aña vérmez emān

1251. Bed-gümāndan sen vefā ḳılma heves
Hem-nişīn olma anuñla bir nefes

---

1 (a) (b) édeyim P Ü : eydeyim Ş, Ç
2 (b) dilīr ü P, Ü : dilīr-i Ş
3 LXV. Ber P, Ş : Der Ç (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)
4 (a) Anları Ş, Ü, Ç : Atlar P (müs.)
5 (b) ḫarāb P, Ü, Ç : yebāb Ş
6 (b) öldi déyibenüñ Ş, B, Ç², P³, K, Ü⁴, Ü⁶ : vü öldi déyiben P, Ü, A² ; öldi déyü ḳoyup Ç, W, Ü²

---

* Bu beyit Ç ve K nüshalarında aşağıdaki başlıktan sonra gelmektedir. Ayrıca K nüshasında beyit ilk kelimesi hariç tamamen farklılaşmıştır. K nüshasındaki beyit şu şekildedir:

Leşkerinde anuñ iki bég var-ıdı
Ki_iʻtimād édecegi anlar-ıdı

Bu beyit TDK, B, Ü², Ü³, Ü⁵, Ü⁶, P², R², Ç², E, K², Lİ, DTC¹, DTC², A², MK¹, MK³ ve MK⁶ nüshalarında da bu şekildedir. M, W, L, Ü⁴, TİEM, R¹, P⁴, P³, H ve MSU nüshalarında ise P, Ş, Ü, Ç nüshalarındaki rivayet gibidir.

1252. Cehd ét kimseneyi ürkitmegil
Ürkicek aña göñül berkitmegil[1]

1253. Göñli çünkim bir kez āzār édesin
Senden olınca_anı bī-zār édesin

1254. Çün sen andan sénden ol daḫı_ola yād
Ḳılma_anı yād étme aña iʿtimād

1255. Sırça-durur bu göñül çünkim sına [P-51a, Ş-59a, Ü-19b, Ç-42b]
Bütün olmaz daḫı_inanmazsañ ṣına

1256. Çünki Dārāba olar zaḫm urdılar
Ḳaçup İskender ḳatına geldiler[2]

1257. Çün ḳatında étdiler bu işi yād
Gāh ġamgīn oldı göñli gāh şād

1258. Gāh gül bigi tebessüm eyledi
Geh küşāyişle bu sözi söyledi

1259. Kim ʿadūdan soñra dirlik bir nefes
ʿAyş-i cāvīdān déseñ ol ola bes

1260. Ḫaṣm ḳahr olmaḫ-durur feṭḥ-i fütūḥ
Düşmenüñ ölmekligidür revḥ-i rūḥ[3]

1261. Gāh ġonca bigi dil-teng oldı şāh
Dédi kim nā-mihrbāndur mihr ü māh

1262. Ḫaṣm ölse ardınca biz hem ölevüz
Nefʿ ne çün biz daḫı eyle olavuz[4]

1263. Dünye-y-içün işbu ceng ü gīr ü dār
Ne gerek çünkim degüldür pāyidār

1264. Bes Aresṭūya dédi şeh éy ḥakīm
Bī-vefā olur kişi ki_ola leʾīm[5]

---

1 (a) ürkitmegil P, Ü : ürkütmegil Ş (b) göñül P, Ş : göñil Ü (Berkitmek, sağlamlaştırmak, pekitmek, tahkim etmek manasına gelmektedir.)
2 (a) Dārāba olar Ş, Ü : Dārāya olar Ç ; Dārāya bular P (b) geldiler P, Ç : vardılar Ş, Ü
3 (a) feṭḥ-i Ç : feṭḥ ü P, Ş (Ü nüshasında feth kelimesi hem esre hem de ötre ile harekelenmiştir; yani hem feth-i fütûh hem de feth ü fütûh okunacak şekildedir.)
4 (a) ölevüz P : ölürüz Ş, Ü, Ç (b) olavuz P : oluruz Ş, Ü, Ç
5 (a) éy P, Ü, Ç : ki_éy Ş

1265. Ne le'īm olanda bulınur kerem
Ne vefā olur kerīm olanda kem[1]

1266. Bulmasun déseñ saña ġam dest-res
Hem-dem olmaġıl le'īme bir nefes[2]

1267. Dilesen ki_érmeye cānuña sitem
Nā-sezāya döşeme ḫˇān-ı kerem[3]

1268. Ol ki Dārābuñ elinde būd u zād [P-51b, Ş-59b, Ü-11a, Ç-43a]
Bula vü ḥāṣıl éde cümle murād

1269. Ḫāyin olup ṣoñra éde_aña cefā
Terbiyet étmek anı_olur mı revā

1270. Ol kişi ki_étdi le'īmi iḫtiyār
Ebleh-idi bésledi ceybinde mār

1271. Terbiyetle şefḳat éden müfside
Nedür anuñ étdügi iş mefsede[4]

1272. Bes dédi şāha Aresṭū-yı ḥakīm
Ki_érmesün şāhā sana dünyāda bīm[5]

1273. Güneş olsun saña tāc u çarḫ taḫt
Olmasun sénden cüdā iḳbāl ü baḫt

1274. Devletüñ olsun hemīşe nev-cüvān
'Ömrüñüñ bāġına érmesün ḫazān

1275. Göñlüñe ki_ol pür-ṣafā gülşen-durur
Çarḫ rāzı gün bigi rūşen-durur

1276. Var mı hīç iş kim sen anı bilmedüñ
Ola mı 'uḳde ki_anı ḥal ḳılmaduñ

1277. Mār u 'aḳrebdür ṭabī'atde le'īm
Béslemez anı kişi ki_ola ḥakīm

---

1 (a) olanda P, Ç : öñinde Ş, Ü (b) olanda P, Ç : öñinde Ş, Ü
2 Ü nüshasında bu beyit kendinden sonra gelen beyitle yer değiştirmiştir.
3 (a) ki_érmeye cānuña P, Ş, Ü : cānuña érmeye Ç
4 (a) éden P, Ş, Ü : édüp Ç
5 (b) şāhā saña Ş, Ü, Ç : saña şāhā P

1278. Zehrden tiryāḳ kimse bula mı
Nīş-i ʿaḳreb nūş-dārū ola mı

1279. Bunı işidüp buyurdı şehriyār
Dikdiler meydān içinde iki dār

1280. Māhiyārı aṣdılar Māhār-ıla
Öldiler ol iki yüz biñ zār-ıla

1281. Ḫāyini ṣanma ki ber-ḫūrdār olur [P-52a, Ş-59b, Ü-11a, Ç-43a]
Yā kesilür başı yā ber-dār olur

1282. Ḳūt bulmadın ger acın ölesin
Yég-durur andan ki ḫāyin olasın[1*]

1283. Çün muḳadderdür vérür rūzī melek
Pes ḫıyānet rızḳ-içün néye gerek[2]

1284. Ol zamān ki_aṣıldı dāra Māhiyār
Zaḫmdan Dārāb olmış-ıdı zār[3]

1285. Vaḳt çün geçmişdi ol mecrūḥdan
Bir nefes ḳalmışdı tende rūḥdan[4]

1286. Dédiler aña ki Ẕülḳarneyn şāh
Saña zaḫm uranları ḳıldı tebāh

1287. Gerçi olmışdı ümīdi cümle bād
Bu ḫaber çün érdi aña oldı şād

1288. Kişi kim düşmenden ol ṣoñra ḳala
Bir dem-ise ʿömri biñ yılca ola

1289. Bes véribidi peyām İskendere
Kim senüñdür mülk ü kişver yiksere

---

1 (b) Yég-durur andan ki ḫāyin Ü, Ç : Yégdür andan ki ḫāyin Ş ; Yégdür andan kim ḫıyānet P
2 (a) rūzī Ü, Ç : rūzı Ş ; rızḳı P (b) neye P, B, TDK, W, Ü², Ç² : néşe Ş, Ü, Ç
3 (a) dāra Māhiyār P, Ü, Ç : Māhār u Māhiyār Ş
4 (a) geçmişdi P, Ş, Ü : geçmedi Ç

---

* Buradaki kūt kelimesi Arapçadır ve yaşamak için gerekli yiyecek, rızık anlamına gelmektedir. Şair eğer yiyecek bulamazsan açlıktan ölürsün ama bu hıyanet etmekten, hain olmaktan yeğdir. Yani hain olmaktansa yiyecek bulamayıp açlıktan ölsen daha iyidir demek istiyor.

1290. Hem senüñdür genc ü māl u tāc u taḫt
Hem diyār u hem sipāh u raḫt u baḫt

1291. Genc-i Ḍaḥḥāk ü Ferīdūn bendedür
Her-çi Behmen ḳıldı maḫzen bendedür[1]

1292. Līkin olmışam ḳamudan bī-niyāz
Tīzériş kim mülke sensin çāre-sāz[2]

1293. Sen gerek kim olasın kişverde şāh
Cümle-i Īrān u Tūrāna penāh[3]

1294. Çünki Ẕülḳarneyne érdi bu ḫaber [P-52b, Ş-60a, Ü-11a, Ç-43b]
Vardı Dārāb ḳatına ol tācver[4]

1295. Gördi anı kim yatur zār u naḥīf
Ḳanı gitmiş zaḫmdan olmış żaʿīf[5]

1296. Rūḥ-ı ḥayvānī bedende ḳan olur
Çünki ḳan olmaya ten bī-cān olur

1297. Dédi kim şāhā cihān ḥāli budur
Māh u mihr ü çarḫ aḥvāli budur

1298. Gāh endūhnāk éder gāh şād
Geh ḳılur maḥrūm geh vérür murād

1299. Āsiyādur çarḫ ʿömrümüz göẕer
Bu maḳāma her ki geldiyse gider[6*]

---

1 (b) maḫzūn P, Ş : maḫzen Ü, Ç (Mahzûn, hazine, kasa vb. de saklanmış, korunmuş mal demektir.)
2 (a) Līkin Ş, Ü, Ç : Līk P
3 (b) Cümle-i Īrān u P : Cümle Īrāna vü Ş ; Cümle-i Īrāna Ü ; Cümle Īrān-ile Ç
4 (b) Dārāb B, M, Ü³, P³, K², DTC¹, E, A², MK¹, MK³ : Dārā P, Ş, Ç, TDK, Ü⁴, Ü⁵, Ü⁶, TİEM, R¹, P⁴, P², H, MK², MK⁶ ; Dārābuñ Ü, L, K², MSU, A¹ ; Dārānuñ Ü² (Burada bahsi edilen padişah Dârâ'nın oğlu Dârâb olduğu için Dârâb yazılı olan nüshalar tercih edilmiştir.)
5 (a) Gördi P : Görür Ş, Ü, Ç
6 (a) ʿömrümüz göẕer P, W, P³, A², TİEM, P⁴, K², DTC, E, MK² : ʿömrümüz geder Ş, Ü, Ç, B, TDK, Ü², Ç², P², Ü⁴, Lİ, TTK¹, TTK², MK³ ; ʿömrümüz gider M, R², Ü⁵, Ü⁶, MK¹ ; ʿömri un éder K

---

* Göze-, hububatı gözerden geçirmek, elemek anlamındadır. K nüshasında kelimenin bu anlamıyla eş anlamlı olmak üzere "un éder" şeklindedir. Ahmedî burada "Çarh bir değirmendir, ömrümüzü eler." diyerek feleği yuvarlaklığı dolayısıyla bir değirmene benzetmekte ve ömrün değirmende elenen hububat gibi geçip gittiğini ifade etmektedir.

☙ Bu sayfada anlatılmaya başlanan İskender'in savaştığı İran hükümdarı Dârâb'ın en yakın adamları tarafından hançerlenmesi ve İskender'in kollarında can vermesi konusu için bkz. GÖRSEL 8.

1300. Bir sebu'dur bulduġın yırtar revān
Démez işbu ḫūbdur ol nev-cüvān[1]

1301. Hem démez bu ġonca-leb dil-ber-durur
Yañaġı gül ṣaçları 'anber-durur

1302. Hem démez kim işbu ṣūret ḥayf ola
Kim çüriyüp ṭopraḫ içinde ḳala

1303. Hem démez bu pādişehdür tāc-baḫş
Kim éder ḫalḳa zer-ile sīm baḫş

1304. Bunı tīz öldürmeyeyim kim ḳala
'Adl-ile iḳlīmi ābādān ḳıla

1305. Hem démez bu 'ālim ü 'āḳil-durur
Ḳamu işde fāżıl u kāmil-durur

1306. Ḳoyayım bunı ki_éde ḫalḳa beyān
Sünnet ü farżı ki biline 'ayān*

1307. Gerçi kim biz şāha étmişüz günāh [P-53a, Ş-60b, Ü-11a, Ç-44a]
'Afv étsün luṭfı-y-ıla anı şāh[2]

1308. Kiçilerden ger gele cürm ü ḫaṭā
'Afv olur ulular işi vü 'aṭā[3]

1309. Dédi Dārāb işbu devr-i āsumān
Bī-ḳarār olduġına yoḫdur gümān

1310. Ḳısmetin her kişinüñ vaḳt-i ezel
Eyleyüp-durur mu'ayyen Lem-yezel[4]

1311. Çünki ḳılur bu maḳāma ol güẕer
Ḳısmeti neyse yér ü andan gider

---

1 (b) ḫūbdur P, Ş, Ü : pīrdür Ç
2 (a) kim biz P, Ş, Ç : biz şāha Ü (b) luṭfı-y-ıla anı Ş, Ü, Ç : anı luṭfı-y-ıla P
3 (b) ulular işi Ş, Ü, Ç : ulunuñ işi vü P
4 (a) Ḳısmetin her kişinüñ Ü : Her kişinüñ ḳısmetin P, Ş, Ç / ezel P, Ü, Ç : ecel Ş

---

* "Démez işbu ḫūbdur ol nev-cüvān" mısraından sonra buraya kadar olan altı beyit Ç nüshasında der-kenara yazılmıştır.

1312. Ḳısmetinden kimdür ol artuḫ yéye
Ḳısmet az oldı-y-ısa ol çoḫ yéye[1]

1313. Biz yéyiben ḳısmetümüzi temām*
Saña vérdük nevbeti éy nīk-nām

1314. Biz dérüp uş saña ḳoduḫ ni'meti
Sen yé anı ḳılma ayruḫ ḳısmeti[2]

1315. Çün yaḳīn-durur gümān yoḫ kim bu māl
Durmaz u yérden yére_éder intiḳāl[3]

1316. Ebleh ol kim dére anı vérmeye
Zīrek ol kim ṭaġıda vü dérmeye[4]

1317. Vérdi bu sözi déyüp İskendere
Şehr ü mülk ü tāc u taḫtın yiksere

1318. Cümle māl u gencini vérdi aña
Leşker ü ḫaylini bildürdi aña

1319. Bes anı mülke velī-'ahd eyledi
İşbu resme anuñ-ıla_'aḳd eyledi

1320. Ki_éde ḫalḳa ḫayr ṣanmaḫ pīşe ol [P-53b, Ş-60b, Ü-11a, Ç-44b]
Kimseye_étmeye yavuz endīşe ol

1321. İşbu söz içinde baġlandı nefes
Gitdi Dārāb u tehī ḳaldı ḳafes[5]

1322. Gitdi Dārāb ḳaldı ıssuz ḳaṣr u dār
Ḳalmadı ol ḥışmet ü ol gīr ü dār[6]

---

1 (a) kimdür ol P, Ş : kim-durur ki Ü ; kimdür ol ki Ç
2 (a) dérüp P, Ş, Ç : dürüp Ü
3 (a) yaḳīn-durur P, Ü, Ç : yaḳīn-dur Ş (b) Durmaz u P, Ç : Duramaz Ş, Ü
4 (b) Zīrek Ş, Ü, Ç : Āḳil P
5 (b) Dārāb P, Ü : Dārā Ş, Ç
6 (a) Dārā ḳaldı ıssuz ḳaṣr u dār P, Ç : Dārā ḳaldı īsüz ḳaṣr u dār Ş ; Dārāb u īsüz ḳaldı bu dār Ü

---

* Buradaki "yéyiben" kelimesi Ş nüshasında "yéyiben" şeklindedir. Yéyiben kelimesinin ortadaki ikinci "yi" hecesinin aruz veznine göre uzun olması gerektiği için bu imâle yazıda araya bir uzatma "y"si eklenmek suretiyle gösterilmiştir. Kelime يييبن şeklinde yazılmıştır.

1323. Böyle-durur ʻādet-i gerdān-sipihr
Kimseye getürmez ol peyveste mihr[1]

1324. Ten ḳafesdür ü nefes bād-ı hevā
Olmaz aña iʻtimād étmek revā

1325. Nesne ki_erkānı anuñ ażdād ola
Lā-cerem ol nesne bī-bünyād ola

1326. Çünki Dārāb öldi Ẕülḳarneyn şāh
Oldı Īrāna ser-ā-ser pādişāh[2]

1327. Ḳavmini Dārābuñ étdi ser-firāz
Māl vérüp ḳıldı_oları bī-niyāz

1328. Ger sipāhī vü eger şāh u emīr
Ceng içinde her kim olmışdı esīr[3]

1329. Ḳamusıyla ʻahd édiben üstüvār
Vérbidi yérlü yérine şehriyār[4]

1330. Kendüsi dutdı Medāyinde mekān
Anda ārām eyledi bir ḳaç zamān[5]

1331. Gūş dutarsañ benüm sözüme sen
İşbu destān remzin eydem saña ben[6]

LXVI. Der-Temṯīl-i Ḫātime-i Dāsitān

1332. Nefsdür Dārāb u Ẕülḳarneyn rūḥ [P-54a, Ş-61a, Ü-11b, Ç-45a]
Nefsi rūḥa ḳıl zebūn ki_oldur fütūḥ

1333. Defʻin éderseñ Sikendervār anuñ
Pādişehsin Maşrıḳ u Maġrib senüñ

1334. Yoḫsa göñlüñ Rūmın ol sénüñ yıḫar
Cānuñuñ Mıṣrın ḳamu oda yaḫar[7]

---

1 (b) göstermez Ş, Ü, Ç : getürmez P
2 (b) Irāna ser-ā-ser Ş : Īrāna ser-ā-ser P, Ü ; Īrān kişverine Ç
3 (a) vü eger şāh u emīr Ş, Ü, Ç : vü ger şāh u emīr P (b) kim P : ki Ş, Ç
4 (a) édiben P, Ş, Ü : ʻahd édüp Ç
5 (a) mekān P, Ş, Ç : maḳām Ü (b) ḫoş şād-kām Ü, M, P[4] : birkaç zamān P, Ş, Ç
6 (b) eydem P, Ş, Ç : édem Ü
7 (a) Rūmın P : évin Ş ; mülkini Ü ; milkin Ç

1335. Key saḫın ki_ol ẓālim-i emmāredür
Her ki_ańa ola zebūn bī-çāredür[1]

1336. Geh behīmedür yéyüp ṭoymaz ʻalef
Geh sebuʻdur cān diler ḳıla telef[2*]

1337. Cehd-ile_anı ger melek-ḫūy édesin
Bir meleksin çünki bundan gidesin

1338. Kim senüñ mülküńe gelmeye zevāl
Devletüńe érmeye hīç intiḳāl

1339. Ne melik belkim olasın bir melek
Kim senüñ cevlāngehüñ ola felek

1340. Ġafletüñ ḥazm ola vü ḫışmuñ rıżā
Vaḥşetüñ üns ü küdūrātuñ ṣafā[3]

1341. ʻĀlem-i ʻunṣūr ṭolu-durur fesād
Bes anuñ kevnine yoḫdur iʻtimād

1342. Nesne kim dāyim tebeddüldür işi
Néce isdesün ṣebāt andan kişi[4]

1343. Bunda olmaz dāyim isderseñ ḥayāt
Bir yére var ki_anda bulına ṣebāt[5]

1344. Bāġına_anuñ hergiz érmeye ḫazān
Ṣolmaya_anda tāze olan gülsitān

1345. Çünki bundan yég vaṭan girür ele
Kişi bunda ʻacz-ile néçün ola

1346. Ḥāżır-iken gülşen-i dārü'n-naʻīm
Ḥayfdur olmaḫ bu külḫende muḳīm[6]

---

1 (a) ẓālim-i P, Ü : ẓālim ü Ş, Ç
2 (b) sebuʻdur Ş : sebūʻdur P, Ç ; sibaʻdur Ü
3 (a) ḫışmuñ P, Ü, Ç : ḥaşmun Ş (b) Vaḥşetüñ üns ü M, TDK, P[4] : Vaḥşetüñ ins ü Ş, W, Ç[2] ; Vaḥşetüñ ins ola P, Ç ; Vaḥdetüñ üns ü Ü
4 (b) andan P, Ü, Ç : elden Ş
5 (a) dāyim isterseñ ḥayāt Ü, Ç, M : isderseñ sen ḥayāt Ş (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
6 (a) gülşen-i dārü'n-naʻīm P, Ş, Ü : gülşen ü dārü'n-naīm Ç

---

* Behîme, dört ayaklı hayvan demektir. Sebuʻ, aslan kaplan gibi yırtıcı hayvanlara verilen isimdir.

1347. **Aḥmedī** sözin eger diñleyesin [P-54b, Ş-61b, Ü-11b, Ç-45b]
Ḳamu eşyā sırrını añlayasın

1348. Fāyiż ola ġaybdan göñlüñe nūr
Keşf édüp her sırrı bulasın sürūr[1]

1349. Hem tecellī_éde saña ilme'l-yaḳīn
Bilesin ki_ol saña sendendür yaḳīn[2]

1350. Zāyil ola sükre senden gele saḥv
Her ne ki étdüñ édisersin ola maḥv[*]

1351. Ḥaḳdan ayru anda varlıḫ ḳalmaya
Ara yérde mā u menlik olmaya[3]

1352. Ḳamu varlıḫ çünki Ol Ḥaḳḳ oldı bes
Mā u men démeklik olur şirk bes

1353. Gerçi kim ṣūretde varlıḫ çoḫ-durur
Ḥaḳ-durur ma'nide_ayruḫ yoḫ-durur[4]

1354. Ḥaḳ dédüñ ġayrı unıt 'ahdüñ sıma
Andan ayrunuñ vücūdın var déme[5]

1355. Çünki Evvel Ol ola vü Āḫir Ol
Fi'l-ḥaḳīḳat Bāṭın Ol u Ẓāhir Ol

1356. Ḳamusı varlıḫ hemīn Anuñ olur
Bes burada saña ne varlıḫ ḳalur[6]

---

1 (b) sırrı Ü, Ç, M, P[4] : sırra P, Ş
2 (b) yaḳīn P, Ü, Ç : hemīn Ş
3 (a) anda P, Ş, Ü : sende Ç (b) olmaya Ş, Ü, Ç, M, P[4] : ḳalmaya P
4 (a) kim ṣūretde P, Ü, Ç : ṣūretde Ş / çoḫ-durur P, Ç : çoḳ-durur Ş ; Ḥaḳ-durur Ü (b) Ḥaḳ-durur Ş, Ü, Ç : Ḥaḳdan artuḫ P
5 (b) vücūdın Ş, Ü, Ç : vücūdı P
6 (a) Ḳamusı P, Ş, Ç : Dükeli Ü, M, P[4]

---

* Bu beyit P, Ş ve Ü nüshalarında yoktur. Ç nüshasında derkenara yazılmış olan bu beyit B, Ü[2], Ü[3], P[2], P[3], W, K, Lİ, MSU, TİEM, P[4], Ü[6], H, R[1], R[2], DTC[1], DTC[2], A[1], A[2], E, MK[1], MK[3], MK[6] nüshalarında metnin içinde yer almaktadır. Bu beyit M, Ç[2], L, Ü[4], Ü[5], K[2] nüshalarında yoktur. Beyitteki "sükre" kelimesi K, Ü[3], R[2], E, A[1], MSU, MK[6] nüshlarında Ç nüshası gibi "sükre"; B, Ü[2], W, A[2], DTC[2], MK[1] ve MK[3] nüshalarında "soñra"; P[2] ve P[3] nüshalarında "saña"; TİEM, R[1], P[4] ve H nüshalarında "küllī"; Ü[6] ve Lİ nüshalarında "şükr" ve DTC nüshasında "neki" şeklindedir.

1357. Mā u menden geç ki me'men bulasın
Nefsi teskīn ét ki mesken bulasın[1]

1358. Çün Aḥaddur bī-gümān aṣl-ı 'aded
Bes ḳamu varlıḫ Aḥad oldı Aḥad[2]

1359. Vāḥid oldı aṣl var yérde şümār
Līk Aḥad Muṭlaḳ-durur şöyle ki var[3]

1360. Ger 'adedler cümlesi mefḳūd ola
Ol Aḥad-durur gerek mevcūd ola[4]

1361. Çün Aḥad olmasa bulınmaz 'aded [P-55a, Ş-61b, Ü-11b, Ç-45b]
Bes 'aded varlıġı olmışdur Aḥad

1362. Çün Aḥaddur varlıġı bildüñ yaḳīn
Ger muvaḥḥidseñ Aḥad dégil hemīn

1363. Vaḥdetüñ yüzinde keṯretdür niḳāb
Keṯreti ḳo aradan gitsün ḥicāb

1364. Mā'lıġuñ mīmin ü nisbet yā'sını
Ortadan gider Aḥad étdüñ seni

LXVII. Reften-i İskender Be-Sīstān Be-Ṭarīḳ-i Risālet ve Āşıḳ-şoden-i Ū Be-Duḫter-i Zeresb

1365. Söylegil éy murġ-ı şeydā söylegil
Cümle 'uşşāḳı muḫayyer eylegil

1366. Mu'tedil olur hevā nev-rūzda
Ḫoş-nevā ét sen daḫı nev rūzda

1367. Rāst 'ışḳuñ perdesinde sāz ét
Nāleñi 'anḳā-y-ıla dem-sāz ét

1368. Şöyle şīrīn söyle 'ışḳuñ sözini
Ki_unıdalar ḫalḳ Ḫusrev sūzını[5]

---

1 (b) miskin Ş, Ü, Ç, B, TDK, W, Ü², Ç², A², TİEM : teskīn P
2 (b) Aḥad oldı Ş, Ü, Ç : Aḥad-durur P
3 (b) Muṭlaḳ-durur P, Ü, Ç : Muṭlaḳdur u Ş
4 (b) Ol P, Ş, Ç : Ol ki Ü
5 (b) sūzını P, Ü, Ç : sözini Ş

1369. Sāz eyle nāle-i dil-sūz-ıla
Vāmıḳ eyle ʻaḳlı ʻAzrā sözi-le

1370. Sözde çün āgāzı efsūn édesin
Sen gerek Leylīyi Mecnūn édesin[1]

1371. Bir hümāyūnnāme yazġıl cān-fizāy
Kim hümāyūn-fāl ola andan hümāy

1372. Söz nedür ʻarz ét yérüñ Cemşīdine
Belki gögüñ Zühre vü Ḫurşīdine[2]

1373. Mīr Süleymān zāde-i şāh-ı cihān
Bāyezīd ibn-i Murād ibn-i Orḫān*

LXVIII. Āġāz-ı ʻIşḳıyyāt-ı İskender**

1374. ʻIşḳdan söyle ki ol bes ḫūb olur [P-55b, Ş-62a, Ü-11b, Ç-46a]
Söz ki maḥbūbuñ ola maḥbūb olur[3]

1375. ʻIşḳ egerçi cümlegī āteş-durur
Şemʻ bigi aña yanmaḫ ḫoş-durur

1376. Āteş-i ʻışḳ étdi nāyı ḫoş-nefes
Şöyle ki_éder cān u dil aña heves

1377. Oddur éden micmeri ʻanber-duḫān
ʻŪddan oddur getüren būy-ı cān

1378. Cehd-ile_éderdi ṭaleb odı Kelīm
Od içinde_aña tecellī_étdi Kerīm

1379. Ḫullete od étdi İbrāhīmi ḫāṣ
Oddur éden altunı ġışdan ḫalāṣ

---

1 (b) Sen gerek Leylīyi : Leylīyi gerek ki Ü
2 (b) Zühre vü P, Ş, Ü: Müşterī Ç
3 (a) ki ol Ş, Ü, Ç, B, TDK, W, Ü², Ç² : sözi P

---

* Ç nüshasında olan bu beyit P, Ş, Ü ve M, L, Ü², TDK, W, Ç², R², P², P³, Ü⁴, Ü⁵, Ü⁶, Lİ, MK³ nüshalarında yoktur. Ç nüshasında metnin içinde yer alan bu beyit B, K, Ü³, TTK¹, TTK², TİEM, R¹, P⁴, DTC¹, DTC², A¹, A², MSU, E, H, K², MK¹ nüshalarında da vardır. Eserini daha sonra bazı eklemeler yaparak Emîr Süleyman'a sunmuş olduğu *Tevârîh-i Âl-i Osmân* kısmında Emîr Süleyman için ayırdığı beyitlerden anlaşılan Ahmedî, İskender'in gönül macerasından bahseden bu bölümün başına böyle bir beyit eklemek suretiyle genç hükümdarı memnun etmek istemiş olabilir.

** Bu başlık P, Ş, Ç nüshalarında yoktur. Ü, M ve MSU nüshalarında vardır. Ahmedî bu bölümün sonunda bir *ʻIşḳnâme* yazdığını, bunu iki günde tamamladığını ve bu *ʻIşḳnâme*'nin 605 beyitten haber verdiğini söylediğine göre bu başlığın metne dâhil edilmesi uygun gözükmektedir.

1380. Od-durur pervāneyi ma'mūr éden
Varlığını yaḫup anı nūr éden[1]

1381. 'Işḳdur mebde'den evvel feyż-i cūd
Her ne kim var 'ışḳ-ıla buldı vücūd

1382. 'Işḳ derdin bil ki ol ḫoş derd olur
'Işḳ derdin çekmeyen nā-merd olur

1383. 'Işḳ derdine déme miḥnet-durur
Ol ser-ā-ser ni'met ü minḥat-durur[2]

1384. 'Işḳ çün éder séni senden fenā
Bil ki oldur ol sañа 'izz ü beḳā

1385. 'Işḳ varlığuñı çünkim bitürür
Séni ol dem dilegüñe yitürür

1386. Sensin ol maḥbūba ki_olmışsın ḥicāb
Görinür mi yār gitmezse niḳāb

1387. 'Işḳdan sañа véreyim bir ḫaber [P-56a, Ş-62a, Ü-11b, Ç-46b]
Ola kim cānuña éde ol eṣer

1388. Ol eṣerden cān u dil ma'mūr ola
Ḥaḳ tecellīsi-y-ile pür-nūr ola

1389. Çün Sikender dutdı Īrānı temām
Oldı Tūrān daḫı fermānına rām

1390. Zābulistān ki_añа dérler Nīmrūz*
Ki_anda idi Rüstem-i leşker-fürūz

1 (a) Od-durur P, Ş, Ç : Oddur Ü

2 (b) Ol Ü : Ki_ol Ş, Ç ; Ki P (b) minḥat P, Ş, Ü, M : ṣıḥḥat Ç (Minhat, verilen bir şey, hediye anlamlarındadır.)

* "Orta Farsça'da "sakaların ülkesi" anlamındaki Sakastân kelimesinden gelen Sîstan bölgesi Horasan'ın güneyinde yer almasından dolayı başta *Şâhnâme* olmak üzere bazı eski metinlerde Nîmrûz (gün ortası, öğle) adıyla zikredilmiştir. Bugün bölgenin bir kısmı İran bir kısmı Afganistan sınırları içinde kalmaktadır. Sîstan, İran milli destanı *Şâhnâme*'de Rüstem-i Zâl'in vatanı olarak gösterilmektedir." (Osman Gazi Özgüdenli, "Sîstan", *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 274-276.) Zabulistan, Zabolistan olarak da telaffuz edilen ve bugünkü Afganistan'la İran toprakları arasında kalan tarihî bölgeye verilen isimdir. Hindukuş Dağları'nın eteğinde kalan Zabul vilayeti, adını bu tarihî bölgeden almıştır. Bugünkü coğrafî sınırlara göre Nîmrûz ve Zabulistan bölgeleri komşu bölgeler olarak gözükmektedir. Ahmedî beytinde "Zâbulistân ki ona derler Nîmrûz ki asker yakan Rüstem onda idi." diyor. Eski dönemlerde bu iki bölge tek bölge gibi telâkki ediliyor olmalıdır. Ayrıca bu beyitte *Şâhnâme*'de Rüstem'in vatanının Nîmrûz yani Sîstan oluşuna işarette bulunmaktadır.

1391. Olmamış-ıdı muṭīʿ İskendere
Hürmüz ü hem Kābilistān yiksere

1392. Anda Rüstem uruġından bir dilīr
Var-ıdı kim cengine döymezdi şīr

1393. Adı-dı anuñ Zeresb-i nāmdār
Dér-idi kim kim olur Sām-ı Süvār

1394. Sürme olur gürzi ursam kūh-ı Ḳāf
Ḳılıcum baḥri yaḫar étsem muṣāf[1]

1395. Oḫumuñ efʿīsi çün yaydan çıḫar
Zehri-y-ile érdügi yéri yaḫar

1396. Zār éderdi rezmde Gurşāsbı
Ḫˇār éderdi bezmde Guştāsbı

1397. Şāh ol mülki_almaġa ḳıldı heves
Ṣūretiyle kendüyi_élçi düzdi bes

1398. Vardı gördi Zābulistān éllerin
Anda girüp çıḫacaḳ menzillerin

1399. Sīstān şehrine çün érişdi şāh [P-56b, Ş-62b, Ü-12a, Ç-47a]
Hem Zeresb-ile daḫı görişdi şāh

1400. Her ne peyġāmı ki fikr-ile_eyledi
Cümlesin bir bir Zeresbe söyledi

1401. Çün Zeresb anuñ sözini diñledi
Her ne kim dédiyse bir bir añladı

1402. Oldı ʿāşıḳ sözlerine_anuñ Zeresb
Dédi buña ḳul yaraşur Bīveresb[2]

1403. Çün faṣīḥ-idi vü bes şīrīn-kelām
Şeh Zeresbüñ dutdı göñlinde maḳām

1404. Siḥr-durur söz éder cāna eṣer
Söz yayınuñ oḫı umaca érer[3]

---

1 (a) gürzi P, Ü, Ç : gürz Ş
2 (b) buña P, Ş, Ü: aña Ç
3 (a) söz P, Ş, Ü : sözi Ç / érer P, Ç : yéter Ş, Ü (Omaç (umaç): Hedef, amaç, gaye anlamındadır.)

1405. Ol müzevver sözine ḳalup ṭaña
Vérdi kendüzini yik-bāre aña

1406. Şöyle oldı cān-ıla aña heves
Ki_ansuz olamazdı hergiz bir nefes[1]

1407. Dér_idi kim ḥāşa kim bu ḳul ola
Yā bu resme kimseye élçi gele[2]

1408. Dér ki ḳulam līk yüz sulṭān gerek
Kim ola çerisine bunuñ bezek[3]

1409. Ḳul bu resme olmaya Cemşīd ola
Élçi böyle gelmeye Ḫurşīd ola

1410. ʻİşret étdi_üç hafta anuñla temām
Érte géce oldı nūş-ā-nūş cām[4]

1411. Var-ıdı bir ḳızı_anuñ Gülşāh nām
Kim yüzinden mihr nūr alurdı vām[5]

1412. Ṣaçı Mūsīden vérür-idi nişān [P-57a, Ş-63a, Ü-12a, Ç-47b]
Aġzı ʻĪsī sırrın éderdi beyān[6]

1413. Yüzi-y-ile tāze-y-idi_ardıbehişt*
Fitne_olurdı gözine ḥūr-ı Behişt[7]

1414. Dişinüñ vaṣfın ṣorarlarsa nedür
Utana Pervīn déyen aña ne dür

1415. Gözinüñ nergis perestārı müdām**
Ṣaçlarına müşk-ile ʻanber ġulām

1416. Yüzi ḫande urur-ıdı ter-güle
Zülfi ṭaʻne éder-idi sünbüle[8]

---

1 (b) olamazdı P, Ş, Ü, Ç ("olımaz" fiili dört nüshada da "olamaz" şeklinde harekelenmiştir.)
2 (a) Dér_idi kim P, Ş, Ç : Eydür-idi Ü
3 (b) çerisine bunun P : bunun çerisine Ş, Ü ; bu anuñ çerisine Ç / bezek P, Ş, Ç, M : yüzek Ü
4 (a) üç hafta anuñla Ş, Ü, Ç : anuñla üç hafta P
5 (a) Bu beyit Ç nüshasında kırmızı mürekkeple yazılmıştır.
6 (b) sırrın P, Ş, Ü : sözin Ç / beyān P, Ş, Ü : ʻayān Ş
7 (a) tāze-y-idi _ardıbehişt P, Ü, Ç : tāze éderdi behişt Ş ; tāzedi ardıbehişt M, P[4]
8 (a) ḫande Ş, Ü, Ç : ḫandān P

---

* Farsça'da "ürdibehişt" olarak kullanılan kelime karşılaştırma yapılan yazmalarda "ardıbehişt" okunacak şekilde harekelenmiştir.

** Perestâr, hizmetçi, kul, köle, bende; tapınan, tapan demektir.

1417. Aġzı vaṣfın nāzük édeydüm edā
Rūḥ sırrın démek olsaydı revā[1]

1418. Ṣaçı reyḥān u yüzi nev-rūz-ıdı
Ala gözi būsitān-efrūz-ıdı

1419. Görse yüzin vālih olurdı melek
Erir-idi ʻışḳına māh-ı felek

1420. Gözlerinüñ cān-ıdı étdügi ṣayd
Göñül-idi zülfinüñ ḳılduġı ḳayd

1421. Mihri lāle cānına ururdı dāġ
Yüzi māha şemʻ-idi mihre çerāġ

1422. Yañaġı tābına döymezdi_āfitāb
Teşne-y-idi laʻline dürr-i ḫoş-āb

1423. Yüzinüñ ʻaksi-y-ile ol dil-fürūz
Sīstānı ḳılmış-ıdı nīm-rūz

1424. Gözlerinüñ siḥri-le ol dil-sitān
Kābilistānı_étdidi Bābilsitān

1425. Vérmiş-idi Ṣāniʻ aña bir cemāl [P-57b, Ş-63a, Ü-12a, Ç-48a]
Görmemiş miṯlin ḫayālinde ḫayāl

1426. Naḳş-bend-i fıṭrat olalı_āşikār
Görmemişdi kimse_anuñ bigi nigār

LXIX. ʻĀşıḳ-şoden-i Gülşāh Be-İskender[2]

1427. Sīstānda kim Zeresb-i nām-cūy
Oldı bir müddet şeh-ile kām-cūy[3]

1428. Çünki mest olur şebistāna gider
Ḫalvetinde_İskenderi_eyle vaṣf éder[4]

1429. Kim sözini işiden ḳalur ʻaceb
Görmegini élçinüñ ḳılur ṭaleb

---

1 (a) edā Ş, Ü, Ç, B, TDK, W, Ü², TİEM, A² : ʻayān P (b) Rūḥ P, Ş, Ü : Rūḥı Ç / revā Ş, Ü, Ç : beyān P
2 Bu başlık Ç nüshasında yoktur.
3 (a) kim P, Ş, Ç, B, Ü², A², K, Ü⁶ : çün Ü, TDK, M, Ç², P³, P⁴ / Zeresb-i P, Ş, Ç : Zeresb Ü
4 (b) İskenderi Ş, Ü, Ç : İskender P

1430. Ol ḳadar söyler kimesne sormadın
Kim ḳız aña ʻāşıḳ olur görmedin[1]

1431. ʻIşḳ odı cānına_olur kārger
Göñli mülkini ḳılur zīr ü zeber

1432. Ḥīle-y-ile cehd édüp çāre ḳılur
Şāhı görmege bacadan yol bulur

1433. Cidd ü cehd-ile olur ḥāṣıl her iş
İsder-iseñ cidd ü cehd-ile düriş[2]

1434. Bir naẓarla çünki gördi şeh yüzin
Āh édiben unıtdı kendüzin

1435. Göz-durur göñüllere ʻayn-ı ʻanā
Göz éder cānı belāya mübtelā

1436. Āh édüp ḳız ḥasret-ile aġladı
Şöyle kim dāye yüregin daġladı

1437. Aldı dāye ḳızı vü éve éve [P-58a, Ş-63b, Ü-12a, Ç-48b]
Ṭamlar üstinden érişdürdi éve

LXX. Zārī-kerden-i Gülşāh[3]

1438. Girdi Gülşāh éve bünyād étdi āh
Āhı dūdından boyandı çarḫ u māh[4]

1439. Şemʻ bigi ṣubḥ olınca yandı ol
Āhınuñ dütünine boyandı ol

1440. Oldı_elif ḳaddi anuñ hem şekl-i nūn
Gözlerinden mevc urdı seyl-i ḫūn[5]

1441. ʻIşḳ derdi-y-ile ḥayrān oldı ol
Ṭurresi bigi perīşān oldı ol

---

1 (b) ḳız P, Ş, Ç : ḳızı Ü :
2 (a) Cidd ü cehd-ile Ş, Ü, Ç : Ced ü cid-ile P (b) cidd ü cehd-ile Ş, Ç ; ced ciddi-y-ile Ü ; ced ü cid-ile P (P ve Ü nüshalarında cedd kelimeleri şeddesiz (ced) yazılmıştır.)
3 LXX. Gülşāh P, Ü : Gülşāh Be-ʻAşḳ-ı İskender Ş (Bu başlık Ç nüshasında yoktur.)
4 (b) çarḫ u P, Ü : çarḫ-ı Ş, Ç
5 (b) mevc urdı P, Ç : seyl urdı Ş ; mevc ururdı Ü / seyl-i P, Ü, Ç : mevc-i Ş

1442. ʻIşḳ derdinden içi başlu-y-ıdı
Fürḳat odından gözi yaşlu-y-ıdı

1443. Gözlerinüñ yaşları Ceyḥūn-ıdı
Nécesi Ceyḥūn ki mevci ḫūn-ıdı

1444. Gitdi andan rāḥat u ārām u ḫˇāb
Bes ki çekdi miḥnet ü renc ü ʻaẕāb[1]

1445. Gözine kirpükleri_olmış-ıdı ḫār
Uyḫu bes anda néce_édeydi ḳarār

1446. Çün yoġ-ıdı ʻışḳ derdine_anda tāb
Dér-idi *yā leytenī küntü türāb*[*]

1447. Vāy vāy aġlardı ol ney bigi zār
Şerḥa şerḥa_étmişdi cānın derd-i yār

1448. Ṣubḥ olınca zārılıḫ étdi_ol géce
ʻĀşıḳ olan böyle_olur daḫı néce[2]

1449. Érteye degin yanar şöyle ki şemʻ [P-58b, Ş-63b, Ü-12b, Ç-48b]
Érte söyner uş dédüm dutduñsa semʻ

1450. Dāye çoḫ pend étdi ol ḳız almadı
Pend-ile hīç odı sākin olmadı[3]

1451. ʻIşḳdur yanar od u yél aña pend
ʻĀşıḳa bes néce ola sūdmend

1452. ʻAḳl u göñül çünki bu yolda gider
ʻĀşıḳa pend ü melāmet bes néder

1453. Dāye gördi ki_aṣṣı étmez aña pend
Daḫı dürlü ḳodı anuñ öñinde bend

---

1 (b) çekdi P, Ş, Ü : geldi Ç
2 (b) daḫı Ş, Ü, Ç : ḥāli P
3 (a) ol ḳız almadı Ş, Ç : aṣṣı ḳılmadı P ; Gülşāh almadı Ü

---

* "*Yā leytenī küntü türāb*" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de Nebe sûresinde geçmektedir. "Keşke toprak olsaydım." manasına gelmektedir. Nebe sûresinin bu son âyetinde (Nebe 78/40) inkârcı kişinin âhirette yaptıklarından pişman olarak böyle diyeceği haber verilmektedir. Âyetin tamamı şöyledir: "Biz yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: 'Keşke toprak olsaydım.' diyecektir." Burada ise şair aşk derdinden harap olan Gülşah'ın "keşke toprak olsaydım" dediğini bildirmektedir.

1454. Dédi āh étme atañ işitmesün
Saña nā-geh bir yavuz iş étmesün[1]

1455. Çün bu işde düşdi göñlüñe ḥarec
Ṣabr ét ki_*eṣ-ṣabru miftāḥü'l-ferec*[2*]

1456. Şöyle édem kim sen anı bulasın
Ol senüñ ola sen anın olasın[3]

1457. Derdüñi şehzādesin dutġıl nihān
Étme kendüzüñi rüsvā-yı cihān

1458. 'Işḳuña eyle_édem anı mübtelā
Ki_ére sénüñ bigi_aña daḫı belā

1459. Dāye ol ḳız ḥāline édüp naẓar
'Aḳl u rāy-ıla_oldı işe çāreger

1460. Rāy-ıla her işe çāre bulınur
'Aḳl-ıla her 'uḳde ḥalli bilinür

1461. Buldı bes bir naḳş-bend-i ḫurdekār
Kim ḳılurdı ṣūretin cānuñ nigār[4]

1462. Néce ṣūret déseñ ol naḳḳāş-ı Çīn [P-59a, Ş-64a, Ü-12b, Ç-49a]
Naḳş éderdi cān véremezdi hemīn

1463. Cānı bir Ḥaḳdur hemīn baġışlayan
Ḥāşa daḫı kimdür anı işleyen

1464. Cānı Oldur kim vérür gérü alur
Daḫı dürlü söz déyen kāfir olur

1465. Ṣūretin yazdurdılar ḳızuñ aña
Şöyle kim gören anı ḳaldı ṭaña

---

1 (a) atañ P, Ş, Ç, M, P[4] : anañ Ü
2 (a) ḥarec Ş, Ü, Ç : ceraḥ P
3 (b) anuñ olasın Ş, Ü, Ç : anı bulasın P
4 (a) Buldı bes bir naḳş-bend-i P : Buldı pes bir naḳş-bende Ş, Ç ; Pes bulur bir naḳş-bend-i Ü

---

* "*eṣ-ṣabrü miftāḥü'l-ferec*", Deylemî, *el-Firdevs*, II, 415, r. 3844'te yer alan hadisten. "Sabır ferahlamanın anahtarıdır." Harec, darlık, sıkıntı demektir.

1466. Gören anı dédi kim Gülşeh budur
Ol cihān-tāb u dil-ārā meh budur[1]

1467. Gülşeh-idi reng ü nīrengī ʻayān
Farḳı ara yérde cān-ıdı hemān

1468. Ṣūretüñ ardında yazdı bir ġazel
Kim odından lü'lü olur-ıdı ḥal

LXXI. Ġazel-goften-i Gülşāh[2*]

1469. Vālihem yāre ʻaceb yārum ḳanı
ʻĀşıḳam dildāre dildārum ḳanı

1470. Yanaram ʻışḳ odına pervānevār
Bilmezem ol şemʻ-ruhsārum ḳanı

1471. Ḳanumı içdi füsūnıyla gözin
Bilsem ol ser-mest-i ḫūn-ḫˇārum ḳanı[3]

1472. ʻIşḳ bīmār étdi béni raḥm édüp
Démedi bir gün ki bīmārum ḳanı[4]

1473. Oḫ urur gezler kemānın ġamzesi
Bilemezem ol cefākārum ḳanı[5**]

1474. Ṭūṭiyem ol şekkeristān ḳandadur [P-59b, Ş-64b, Ü-12b, Ç(Gazel yok)]
Bülbülem ol tāze gülzārum ḳanı

1475. Gitdi yoluñda dil ü cān u ḫıred
Var mı varlıḫdan daḫı_āṣārum ḳanı

---

1 (a) dédi kim Gülşeh budur P : dédi kim Gülşeh-durur Ş, Ç ; dér-idi Gülşeh-durur Ü (b) dil-ārām meh budur P : dil-ārā meh-durur Ü, Ç ; dil-ārām şeh-durur Ş

2 LXXI. Ġazel-goften-i Gülşāh P : Ġazel-i Gülşāh nigār Ş ; Ġazel-goften-i Gülşāh Der-Muḥabbet-i İskender Ü

3 (a) gözi P, Ş : gözüñ Ü (b) ser-mest-i P, Ş: ser-mest ü Ü, M

4 (a) ʻIşḳ Ü : ʻIşḳı P, Ş

5 (a) gezler P : gözler Ş ; gizler Ü, M

---

* Mesnevinin içinde Gülşah'ın ağzından söylenmiş olan bu gazel P, Ş, Ü, M, B, TDK, Ç², L, TİEM, P³, Ü⁴, A¹, A², Lİ, MSU, H, TTK¹, DTC¹ ve MK² nüshalarında vardır. Ç, K, Ü², Ü³, P², R², Ü⁶, TTK², DTC² ve E nüshalarında yoktur.

** Gezlemek, okun gezini kirişe yerleştirmek, bir hedefi vurmak için silaha gerekli doğrultuyu vermek, nişan almak anlamlarına gelmektedir.

1476. Bunları yazup ḥarīre dürdiler [Ç-49b]
Mühr urup bir ḳul eline vérdiler[1*]

1477. Kim nihānī anı élçiye vére
Ki_élçi açup anda ne vardur göre

1478. İledüp ḳul vérdi şāhuñ eline
Gérü tīz döndi vü gitdi yolına[**]

1479. Şāh çün-kim étdi ol naḳşa naẓar
Ḳıldı ol dem ʻışḳı cānına eṯer[2]

1480. Ḥaḳ cemāliyle tecellī étdi_ańa
Lā-cérem ḥayrān olup ḳaldı ṭańa

1481. ʻIşḳ odından cānı şöyle étdi cūş
Ki_anda hergiz ḳalmadı ʻaḳl-ıla hūş

1482. Ṣūreti çün gördi ḥayrān ḳaldı ol
Bī-dil ü zār u perīşān oldı ol[3]

1483. Gerçi ol naḳşa perīşān oldı şāh
Līk āḫir fikri böyle ḳıldı şāh[4]

1484. Kim göre ol naḳşuñ ıssını ʻayān
Olmaya andan perī bigi_ol nihān[5]

1485. Dédi var bu naḳşda ḫoş-reng-i rūy
Līk reng oldur ki ola anda būy[6]

---

1 (a) Bunları P, Ş, Ü : Ṣūreti Ç
2 (b) ʻışḳı Ş, Ü : ʻışḳ P
3 (a) çün gördi P, Ş, Ç: gördi vü Ü (b) ḳaldı P, B, TDK, M, K, Ü², A², P², TİEM, Ü⁴, TTK¹, TTK², MSU, L, H, Lİ, K², E : oldı Ş, Ü, Ç, P³, Ü⁶
4 (a) oldı P : ḳaldı Ş, Ü, Ç
5 (b) perī bigi_ol Ş : perī gibi_ol Ü, Ç ; ol perī-gibi Ü ; perī bigi P
6 (a) reng-i rūy Ş, Ç : reng ü rūy P ; reng rūy Ü

---

* Ş nüshasında bu beyitten önce gazelin bitip mesnevinin tekrar başladığını bildirmek üzere "Mesnevi" yazan bir başlık bulunmaktadır.

** Bu beyit P, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Ancak, TDK, K, Ç², Ü³, R², Ü⁶, A², MSU ve MK¹ nüshalarında bazı farklarla yer almaktadır. Ş nüshasında da bu beytin bulunduğu yerde şöyle bir beyit bulunmaktadır:

Yügüriben gitdi derḥāl ol ġulām
Verdi ṣundı şāh eline şāẕıkām

Bu beyit incelenen diğer nüshalar içinde de sadece Ü⁴ nüshasında bulunmaktadır. Mana bakımından da diğer beyitin benzeridir.

❧ Bu sayfada anlatılan Sistan hükümdarının kızının İskender'e âşık olması üzerine dadısının kızın resmini bir nakkaşa çizdirip İskender'e yollaması, İskender'in resmi görünce âşık olması konusu için bkz. GÖRSEL 9

1486. Reng-i bī-cānı néderem cān gerek
Cān u göñli olana cānān gerek

1487. Reng kim anuñ-ıla olmaya būy [P-60a, Ş-64b, Ü-13b, Ç-49b]
Gösderür mi ʻaḳl anı sevmege rūy

1488. Lālede gerçi ki vardur reng-i rūy
Ḳadri yoḫ olmaduġı-y-çün anda būy[1]

1489. Rengi ḫoş çünkim ḳoḫusuzdur edīm
Pāyimāl éder anı her bir leyīm[2]

1490. Olduġı-y-içün gülüñ renginde būy
Yüzini yüzine ḳor her māh-rūy[3]

1491. Reng yoḫdur müşkde çün ḳoḫu var
Zülfinüñ çīninde saḫlar anı yār[4]

1492. Dürişüp naḳş ıssına érmek gerek
Görecek oldur anı görmek gerek

1493. Bir ġazel yazdı Sikender daḫı_aña
Kim oḫıyan anı ḳalurdı ṭaña

LXXII. Ġazel-goften-i İskender[5*]

1494. ʻIşḳ-ıla yüzüñe ḥayrānuñ benem
Zülfüñe zār u perīşānuñ benem

1495. Étdi cān derdüñ-ile peymān ebed
Saḫlayan ʻaḳdin bu peymānuñ benem

1496. Ġamze_oḫın atar kemān-keş ḳaşlaruñ
Rāst umacı bu peykānuñ benem

---

1 (a) reng-i rūy Ş, Ü, Ç : reng ü rūy P
2 (a) çünkim ḳoḫusuzdur edīm P : çün ḳoḫusuz-durur Ş, Ü, Ç
3 (b) ḳor P, Ş, Ç : urur Ü
4 (b) Zülfinüñ çīninde Ü : Zülfi vü ceybinde P ; Zülfi vü ciybinde Ş, M ; Zülfinüñ ceybinde Ç
5 LXXII. Ġazel-goften-i İskender P : Ġazel-i İskender-i Rūmī Ş (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)

---

* İskender'in Gülşah için söylediği bu gazel P, Ş, Ü, M, TDK, Ç², W, P³, L, MSU, TİEM, R¹, Lİ, A¹, A², H ve K² nüshalarında vardır. Ç, B, Ü², Ü³, P², K, R², Ü⁵, Ü⁶ , DTC², MK¹, MK², MK³ ve E nüshalarında yoktur.

1497. ʻIşḳuñuñ gencine vīrāne gerek
Bende ḳo anı ki vīrānuñ benem[1]

1498. Cāna vérürlerse_ayaġuñ tozını
Müşterīsi cān-ıla anuñ benem

1499. Görmedin zülf ü zenahdānuñ çehin [P-60b, Ş-65a, Ü-13b, Ç (gazel kısmı eksik)]
ʻĀşıkı ol bend ü zindānuñ benem

1500. Sen gülistānsın açılmış bī-ḥazān
Bülbül-i şeydā vü nālānuñ benem

1501. İşbu göynüklü sözi yazup aña
Vérbidi şeh rāst Gülşehdin yaña[2]

1502. Gülşehüñ bir ḫādimin buldurdı şāh [Ç-50a]
Ḥālini cümle aña bildürdi şāh*

1503. Dédi bir kez ger anuñ yüzin görem
Sīm ü zer nolur saña cānlar vérem[3]

1504. Vérdi varından aña çoḫ sīm ü zer
Sīm ü zerdür kim her işde_éder hüner

1505. Kimde kim var sīm ü zer olur işi
Gevher-ise ḫāk olur bī-zer kişi[4]

1506. Çünki *kāde'l-faḳru*dır tācü'r-rüsul
Ṣabr-içün anı_isdemek ruḫṣat degül[5]**

1507. Çünki ḫādim buldı ol sermāyeyi
Vāḳıf étdi işbu ḥāle dāyeyi

---

1 (a) vīrāne P : vīrān yér Ş, Ü
2 (b) Vérbidi şeh P : Birbidi anı Ş
3 (b) cānlar P, Ş : cānum Ü, Ç
4 (a) işi P, Ş, Ç : kişi Ü
5 (a) tācu'r-rüsul Ü : tāc-ı rüsul P, Ş, Ç

---

* Ü nüshasında altındaki dört beyitle beraber bu beyit İskender'in gazelinden önce gelmektedir. P nüshasında bu beyitler İskender'in gazelinden sonradır. Konunun gidişatına uygun olan da budur. Ü nüshası, İskender'in Gülşah'a söylediği gazelin yer almadığı nüshalar gibi devam etmiş sonra beyitler kesilerek araya gazel yerleştirilmiştir. Müstensih hata yapmış olmalıdır. M, L ve P³ nüshalarında da beyit sıralaması Ü nüshasındaki gibidir.

** Ahmedî bu beyitte vezin gereği, "Yoksulluk az kalsın küfür sayılacaktı." anlamındaki "*Kâde'l-fakru en yekûne küfr*" ibaresinin sadece "*Kâde'l-fakru*" kısmını almıştır.

1508. Dāye ḫod dilerdi şeh ḳızı göre
Cān-ıla_ol daḫı aña göñül vére

1509. İki yañadın ḫoş olur kār-ı ʻışḳ
İki yañadın gerek bāzār-ı ʻışḳ

1510. ʻIşḳ bāzārında ṣatılan nedür
Derd ü cevr ü ġam ne sīm ü zer ne dür[1]

1511. ʻIşḳ bāzārında_olan bāzārigān [P-61a, Ş-65b, Ü-13a, Ç-50a]
Şuġli nedür bilmemek sūd u ziyān*

1512. Dāye şāha böyle vérbidi ḫaber
Kim yarın gülzāra éderüz güẕer

1513. Gülşeh-ile gülşene gidiserüz
Güllere Gülşāhı ʻarż édiserüz[2]

1514. Tā göre gül kim néce_olur ḥüsn-i rūy
Yā néce gerek ki ola reng ü būy

1515. Zülfi bendin çöziserem tā-ṣabā
Bile ki_aña müşk démekdür ḫaṭā[3]

1516. Nergise gösderiserem gözini
Tā ki nergis unıda kendüzini

1517. Ḳaddini ʻarż édiserem bāġa ben
Ki_ayaġına düşe serv ü nārven[4]**

1518. Ṣaçını gösderiserem sünbüle
Kim néce_olur deste-i reyḥān bile

---

1 Bu beyit Ş nüshasında yoktur.
2 (a) gülşene Ş, Ü, Ç : gülzāra P / gidiserüz P, Ş, Ü : giriserüz Ç
3 (b) Bile P, Ş, Ü : Böyle Ç
4 (b) serv ü nārven Ü² : servi nārven P, Ş, Ü, Ç

---

* Bezirgân kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir, tüccar, tâcir, kar peşinde koşan, çıkarcı kimse gibi anlamlara gelmektedir. Kelime bâzârgân kelimesinden farklılaşarak bezirgân olmuştur. Bâzârgân > bâzergân > bezirgân.

** Nârven: Bunu mutlak karaağaçla tefsir ederler. Lâkin değildir. Belki karaağaç cinsinden rast mevzun ve mutedil olandır. Aynı zamanda gülnâr-ı Fârsî ismidir ki gül-i Pârsî dahi derler. Sadberg tabir olunan katmer güldür. Bazıları sadberg nar çiçeğidir dediler. (Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Kâtıʻ*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk-Dr. Derya Örs, s.543.)

1519. Ġoncaya gösderem aġzın kim göre
Noḳṭa-i mevhūm sırrına ére

1520. Çün Sikender dutdı işbu söze gūş
Şöyle oldı zār ki_andan gitdi hūş

1521. Çünki géce gitdi geldi ṣubḥ-dem
Rāyet-i nūr érdi pest oldı ẓulem[1]

1522. Gülşehi gül bāġına iletdiler
Şeh viṣāḳınuñ yanından gitdiler[2*]

1523. Şeh nihān yérden gözedürken niḳāb
Götürip ʻarż étdi yüzin āfitāb

1524. Şehi şebnem bigi maḥv étdi_ol cemāl [P-61b, Ş-65b, Ü-13a, Ç-50b]
ʻIşḳ yolında olur çoḫ dürlü ḥāl

1525. Ol cemāle çünkim étdi bir naẓar
Ḳıldı ol dem ʻışḳ cānına eṣer[3]

1526. ʻAḳl-ıla cāna naẓar-durur belā
Bes naẓardur ʻāşıḳı_éden mübtelā

1527. ʻIşḳ odından göñli eyle_étdi cūş
Kim teninden cān başından gitdi hūş[4]

1528. Ṭoldı ʻışḳ-ıla içi ṭaşı anuñ
Oda yandı ḳuru vü yaşı anuñ[5]

1529. Oldı nergis bigi zār u zerd-gūn
Lāle bigi sūḫte-dil ü ġarḳ-ı ḫūn[6]

---

1 (a) geldi Ü : oldı P, Ş, Ç (b) Rāyet-i nūr érdi P, Ü, Ç : Rāst nūr érdi vü Ş
2 (b) viṣāḳınuñ yanından Ş, Ü : viṣāḳınuñ yanında P ; otaġınuñ yanından Ç
3 (a) çünkim Ü: çünki P, Ş, Ç
4 (a) odından Ş, Ç : odında P, Ü (b) başından P, Ü, Ç : başdan Ş
5 (b) ḳuru vü P, Ü, Ç : ḳurusı Ş (Zerd-gūn, sarı renkli demektir.)
6 (b) sūḫte-dil ü ġarḳ ḫūn Ş, Ç : sūḫte-dil ġarḳ-ı ḫūn P, Ü

---

* Visâk (vesâk), kalın, kuvvetli bağ, bend, ahd, peymân manalarına gelmektedir. Sir James Redhouse *Turkish English Lexion*'da kelimenin ev, mesken anlamını da vermektedir. (Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Conctantinople 1890, Beirut 1974, s. 2127.) Diğer nüshalarda beytin "Şeh otağınun yanından gitdiler." varyantının bulunması, kelimenin şah evi, otağ anlamında kullanıldığı görülmektedir. Ç, P³, Ç², H, A¹, TİEM, R¹, P⁴, DTC², MK² nüshalarında "visâk" kelimesinin yerine "otağ" kelimesi kullanılmaktadır. MK³ nüshasında "Şeh ḳonaḳınuñ yanından gitdiler" mısraıyla visâk kelimesinin yerini Türkçe "konak" kelimesinin alması da bu anlama işaret etmektedir.

1530. Yüzini çün gördi dédi āfitāb
Dutmaya bu resme ʻanberden niḳāb

1531. Yañaġın gördi dédi nesrīn midür
Dişine baḫdı dédi Pervīn midür[1]

1532. Ṭuṭaġın gördi dédi ki_āb-ı ḥayāt
Teşne olup dédi bu *ʻazbün furāt*[2*]

1533. Ḳaşına dédi ki bu ʻanber-kemān
Cān hedef éder oḫına bī-gümān

1534. Ġamzesine dédi bu siḥr-āferīn
Ḳaṣdı cān u dil-durur hem ʻaḳl u dīn[3]

1535. Aġzına baḫdı dédi kim būy-ı cān
Bundadur līkin olupdur ol nihān

1536. Ṣaçlarına dédi zī reyḥān-ı rūḥ
Kim olup-durur anuñ ḥayrānı rūḥ

1537. Gül yañaḫda gördi düşmiş müşk-i ḫāl [P-62a, Ş-66a, Ü-13a, Ç-51a]
Dédi bundan cāna müşkil oldı ḥāl[4]

1538. Dédi çün gördi zenaḫdānında çāh
Bu-durur cān Yūsufına ḥabsgāh

1539. Gördi boyın dédi zī serv-i revān
Kim gözüm ser-çeşmesin étdi mekān

1540. Çün niḳābın örtiniben gitdi māh
Şāh girye étdi vü zārī vü āh[5]

1541. Şeh dilerdi kim dutaydı Nīmrūz
Līk göñlin dutdı yüzi nīm rūz[6]

---

1 (a) nesrīn midür P, Ş, Ü : nesrīn budur (b) pervīn midür P, Ş, Ü : pervīn budur Ç
2 (b) dédi bu ʻazbün furāt Ç : dédi bu ʻazb ü furāt P ; dédüñ bu ʻazb-i furāt Ş ; dédi ki bu azb-i furāt Ü
3 (b) Ḳaṣdı cān u Ş, Ü, Ç : Ḳaṣd u cān u P (müs.)
4 (a) müşk-i Ş, Ü Ç : müşk ü P
5 (a) niḳābın P, Ü, Ç : niḳābı Ş
6 (b) dutdı Ş, Ü, Ç : aldı P

---

* "*Azbün fürātun*" ibaresi Kur'ân-ı Kerîm'de Fâtır sûresi 12. ve Furkân sûresi 53. âyetlerde geçmektedir. "Tatlı ve içilmesi kolay su" manasında kullanılmaktadır (Fâtır, 35/12 ; Furkân, 25/53).

☙ Bu sayfadan itibaren anlatılmaya başlanan, İskender'in Gülşah'a aşkını ilân etmesi için bkz. GÖRSEL 10.

1542. Ol seferde kim dérem dér-idi genc
Cān bahā vérdi vü ṣatun aldı renc

1543. ʻIşḳ sūḳında fenādur ṣatılan
Ol metāʻa cān-durur ḳıymet olan*

1544. ʻIşḳ bāzārında_olur cān rāygān
Anda ne_aṣṣı éde bes bāzārgān

1545. Gülşehi çün gördi şāh-ı nāmdār
Ḳalmadı anda daḫı ṣabr u ḳarār[1]

1546. Gözleri Yā Rab ne efsūn eyledi
Kim şehi zülfine mecnūn eyledi

1547. Şeh k'özi müşk-içün étdi ḳaṣd-ı Çīn
Yolı-y-ıdı girdi gördi baḥr için[2]

1548. Gevher étdi aṣṣı vü cānı ziyān
Geh ziyān gāh sūd éder bāzārgān[3]

1549. Şeh cihān dutarken édüp dār u gīr
Bir ḳıl-ıla anı étdiler esīr[4]

1550. Şāh-iken oldı esīr ol bir ḳıla [P-62b, Ş-66a, Ü-13a, Ç-51b]
ʻIşḳ işidür ʻaḳl ne çāre ḳıla

1551. Gerçi kim sulṭān-ıdı vü tāc-baḫş
Mülk ü iḳlīm éder-idi ḫalḳa baḫş[5]

1552. Şöyle oldı ki_ol éşige bulsa yol
Rāżı-y-ıdı ki_ola anda bende ol[6]

---

1 (b) ṣabr u ḳarār P, Ş, Ü : daḫı hem ṣabr u ḳarār Ç
2 (b) baḥr için Ş, Ü, Ç : baḥr-i Çīn P
3 (b) Geh ziyān geh sūd éder Ü, Ç : Geh ziyān geh sūd éder Ş ; Geh ziyān u gāh sūd P
4 (b) étdiler anı esīr Ş, Ç : anı étdiler esīr Ü ; étdiler şāhı esīr P
5 (b) Mülk ü P, Ş, Ü : Mülk-i Ç
6 (b) ki_ola anda bende ol P, Ş, Ç : ki_ol éşikde ola ḳul Ü

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra derkenara şöyle bir beyit yazılmıştır:

Ḳız oldı gördügi yérden revān
Dédi yaş yérine ḳan édüp revān

Bu beyit K ve TTK[1] nüshalarında "Gördügi yérden çü ḳız oldı revān / Dédi yaş yérine édüp ḳan revan", Ü[6] nüshasında "Gördügi yérden çü ḳan oldı revān / Dédi yaş yerine ḳan oldı revān", K[2] nüshasında "Gördi yérden ḳızı oldı revān / Dökdi yaş yérine idüp ḳan revān" şeklindedir. MK[1] nüshasında K nüshası gibidir. Sadece ikinci mısradaki "édüp" kelimesi "éder" olmuştur.

1553. Dédi ki_ayaġı tozın sürme ḳıla
Līk maḥrūm oldı girmedi ele

1554. Görine düşümde dédi ol cemāl
Līk ḫˇāb olmışdı gözine ḫayāl

1555. ʻĀşıḳuñ kirpük gözinde ḫār olur
Ḫār içinde uyımaḫ düşvār olur[1]

1556. Her géce tā-ṣubḥ éderdi zārı ol
Gözedürdi ay u yılduzları ol[2]

1557. Dér-idi bu géce mi yā mūy-ı yār
Ki_uzadı böyle perīşāndur u tār[3]

1558. Géce mi bu yā belā-yı cāvidān
Kim belürmez ṣubḥdan anda nişān[4]

1559. Géce midür bu ki_anuñ pāyānı yoḫ
Gitmege derdüm bigi dermānı yoḫ

1560. Éy ʻaceb nedür sebeb ki_étdi ḳarār
Ḳuṭb bigi miḥver ü çarḫ u medār[5*]

1561. Géce örtipdür ṣaçıyla gündüzi
Şöyle kim bürḳaʻda dildāruñ yüzi

1562. Gitdi göñlinden anuñ ḳamu heves
Varı ol ḫalvetde Gülşāh-ıdı bes

1563. Ḳanda baḫsa görinen Gülşāh-ıdı
Fikr ü ẕikri ḳamu ol dil-ḫāh-ıdı[6]

1564. Ḳulaġı olmış-ıdı adına ẓarf [P-63a, Ş-66b, Ü-13a, Ç-52a]
Ol-ıdı işitdügi ṣavt-ıla ḥarf

---

1 (a) kirpük gözinde P, Ş, Ü : gözinde kirpük Ç (b) uyımaḫ düşvār olur P, Ç : olıcaḳ düş ḫōr olur Ş ; uyımaḳ düşḫˇār olur Ü, Ç
2 (a) éderdi P, Ş, Ç : olınca Ü (b) ay u yılduzları P, Ü, Ç : ayı yılduzları Ş
3 (b) tār P, Ş, Ü : zār Ç
4 (a) Géce mi bu yā Ş, Ü, Ç, TDK, A² : Géce midir bu P (b) anda Ş, Ü, Ç : hergiz P
5 (b) bigi Ş, Ç : gibi Ü ; bigidür P / çarḫ u P, Ş, Ü / çarḫ-ı Ç
6 Bu beyit P nüshasında yoktur.

---

* Kutb, merkez nokta, dönen bir tekerleğin ortasından geçen mil, dingil ; mihver, tekerlek, çark gibi yuvarlak cisimlerin etrafında döndüğü eksen; medâr, bir şeyin döndüğü yer, yörünge ; çarh, felek, çark, tekerlek gibi dönen şey anlamlarına gelmektedir.

1565. Ṭamarında yüriyen ḳan ol-ıdı
Kim her endāmında_anuñ cān ol-ıdı[1]

1566. Yüridügi ayaġ u dutduġı el
Ol-ıdı bu müşkili sen eyle ḥal

1567. ʻĀşıḳ oldur ki_anda varlıḫ ḳalmaya
ʻIşḳdan artuḫ daḫı nesne_olmaya

1568. Néçe gelse ʻāşıḳa cevr ü cefā
Yārdan geldükde_olur mihr ü vefā

1569. Yār mihri ḳahr-ıla girür ele
Genci rence ṣabr éden kişi ala

1570. Ṣordılar Manṣūra ʻışḳı kim nedür
Dédi_anı görmege üç gün bunda dur

1571. Evvelinde anı dāra dikdiler
Bes ikinci günde oda urdılar[2]

1572. Bes üçinci gün külin ṣavurdılar
Ḳamusın yél-ile ṣuya vérdiler

1573. Dār üstinde anı gördi olar
Nécedür ḥālüñ déyiben ṣordılar[3]

1574. Dédi dār erenlerüñ Miʻrācıdur
ʻĀşıḳuñ cānı belā umacıdur[4]

1575. Yār ele gelse bu resm-ile gelür
ʻĀşıḳ olan kişi ḥāli böyle_olur

1576. Gül seven ḫār-ıla hem ḫoş-ḫū gerek
Şemʻvār od içre ḫandān-rū gerek

---

1 (b) Kim Ş, Ü, Ç : Hem P
2 (b) urdılar P : yaḳdılar Ş ; atdılar Ü, Ç
3 (a) anı gördi olar P : anı çün gördiler Ş, Ü ; çün anı gördi olar Ç
4 (b) cānı belā umacıdur P, K, P², P⁴, Ü², Ü³, Ü⁵, Ü⁶, B, TİEM, R¹, R², Lİ, H, K², A¹, A², DTF¹, DTC², MK³ : od şemʻ bigi tācıdur Ş, Ü, Ç, MSU, Ü⁴ ; od şemʻa bigi tācıdur Ç² ; od şemʻ tek ser-tācıdur P³ ; işbu belā umacıdur W

1577. Tā ki şebnem varlığından yitmeye [P-63b, Ş-67a, Ü-13b, Ç-52b]
Ḳalḫıban yérden güneşe yétmeye[1*]

1578. ʻĀşıḳ ol-durur ki aña dāġ u derd
Yārdan geldükde olur bāġ-ı verd[2]

1579. Ḥaḳ yolında ṣarf édüp çoḫ sīm ü zer
Cān-içün aş eyledi Leylī meger

1547. Kendü_eliyle_éder-idi aşı naṣīb
Kime kim gelse faḳīr ü yā ġarīb

1580. Ulu kiçi kim gelürse ḫāṣ u ʻām
Her birine ḥiṣṣe vérürdi temām

1581. Geldi Mecnūn isdeyü aşdan naṣīb
Gerçi maḳṣūd-ıdı dīdār-ı ḥabīb[**]

1582. Aldı Leylī çanaġın urdı yére
Ṣandılar Mecnūn ki ol işi yére[3]

1583. Dér-iken Mecnūn ki_ol işe yérine
Şād oldı ḫod yérinmek yérine[4]

1584. Dédiler Mecnūna kim renc ü belā
Ne çekersin Leylīye_olup mübtelā

1585. Ulu kiçiye ḳamu niʻmet vérür
Çanaġuñı ḳarşuña ṭaşa urur[5]

---

1 (a) yitmeye Ş, Ü, Ç : gitmeye P
2 (a) ol-durur P, Ü, Ç : oldur Ş (b) olur P : ola Ş, Ü, Ç / bāg-ı P, Ç : bāġ u Ş, Ü
3 (b) Mecnūn P, Ş, Ç : Mecnūnı Ü
4 (a) işe P, Ş, Ü : işden Ç
5 (b) ṭaşa Ş, Ü, Ç : yére P

---

* Beytin ilk mısraındaki "yitmek" fiili, kaybolmak, zâyi olmak, ikinci mısradaki "yétmek" fiili erişmek, ulaşmak, vâsıl olmak anlamındadır. Şair, "Çiğ damlası varlığından yitirmedikçe yerden kalkıp güneşe erişemez." demektedir.

** Bu beyit K nüshasında tamamen farklılaşmıştır. Şu şekildedir:

Geldi Mecnūn daḫı andan aş ala
Bir naẓar Leylī-y-ile ḫoş-dil ola

Beyit B, Ü², Ü³, P², TİEM, P⁴, R², Ü⁶, TTK¹, MSU, DTC¹, DTC², H, K², A¹, A², MK¹, MK³ ve E nüshalarında da bu şekildedir. Ancak "ḫoş-dil" tamlaması K² ve E nüshalarında "hem-dil", TİEM ve P⁴ nüshalarında "hem-dem"; B ve MK³ nüshalarında "dil-ḫoş" hālini almıştır.

1586. Dédi kim bénüm-ile bir ḥāl var
Çanaġı anuñ-çün urdı ṭaşa yār[1]

1587. Ayruġuñ çün-kim çanaġın ṣımadı
Kimseye ne-y-çün gelürsin démedi

1588. Anuñ-içün kim anuñ bénüm-ile
Daḫı dürlü ne işi var kim bile

1589. Bes bénüm çanaġum urduġı yére [P-64a, Ş-67a, Ü-13b, Ç-53a]
Bir işi-y-çün-durur anı kim yére[2]

1590. ʻIşḳ dili daḫı dürlü dil olur
Ḥarf ü ṣavtı yoḫ anı ʻāşıḳ bilür

1591. Bilür ol kim nétse bañа ḫoş gelür
Anuñ-içün cevri bañа çoḫ ḳılur

1592. Her ne kim ol ḫūb éderse ḫūb olur
Her ne kim maḥbūb éder maḥbūb olur[3]

1593. Her-çi ān Ḫusrev-koned Şīrīn-koned
Çün dıraḫt-ı tīn cümle tīn-koned[4]

1594. Geçdi üç hafta revāne oldı şāh*
Göñli_içinde sākin ol dü-hafta māh[5]

1595. Girye vü zārī-y-ile hem-rāh-ıdı
İçi vü ṭaşı ṭolu Gülşāh-ıdı

1596. Şeh benefşe bigi olıban dü-tā
Egmiş-idi yārdın yañа ḳafā

1597. Şöyle kim ḫurşīde nergis kendüzin
Dönderürdi yārdın yañа yüzin

---

1 (a) ḥāl P, Ü, Ç : ḥāli Ç
2 (b) işi-y-çün Ş, Ü, Ç : aş-içün P / yére Ş, Ü, Ç : bile P
3 (b) éder P, Ü : éde Ş, Ç
4 Bu Farsça beyit Ş, Ü ve L nüshalarında kırmızı mürekkeple yazılmıştır.
5 (a) hafta P, Ü, Ç : hafta ki Ş

---

* B, Ü², Ü³, P², TİEM, R², MSU, H, A², MK¹ nüshalarında bu beyitten önce "Bāz Gerdīden-i İskender Ez-Sīstān" şeklinde bir başlık vardır. Revâne, yürüyen, giden, yürüyücü, akıcı manalarındadır. Revâne olmak, gitmek, yürümek anlamındadır.

1598. Kūh u deşt āhı-y-ıla ṭolmış-ıdı
Yol gözi yaşıyla seyl olmış-ıdı

1599. Āhı gök āyīnesin étmişdi jeng
Olmış-ıdı yaşı-la yér sürḫ-reng

1600. Gözlerine bu cihān tārīk-idi
Gitdügi yol ḳıl bigi bārīk-idi[1]

1601. Girye vü zārī-y-ile girdi yola [P-64b, Ş-67b, Ü-13b, Ç-53a]
Érdi yüz biñ derd-ile bir menzile

1602. Nécesi menzil ki dil-ārā-y-ıdı
Ṣana-y-ıduñ Cennetü'l-Me'vā-y-ıdı[2]

1603. Var-ıdı her ṭalda biñ raḫşende-şem'
Bülbül ünine benefşe_olmışdı sem'[3]

1604. Nev-bahār u lāle vü gülzār-ıdı
Çeşmeler her yaña vü enhār-ıdı[4]

1605. Her yaña reyḥān-ıla nesrīn-idi
Ṭoprağı 'anber yéli müşkīn-idi

1606. Anda ḳumrī bülbüle dem-sāz-ıdı
Perde-i gül ṭolu her-dem sāz-ıdı

1607. Şeh daḫı_anda sūz-ıla sāz eyledi
Nālesin ḳuşlara dem-sāz eyledi

1608. Her birine ḳanlu göz-ile baḫup
Zāri éderdi yüregini yaḫup

1609. Gördi bitmiş çeşme üzre bir çınar
Dédi uş benüm gözüm ü ḳadd-i yār

1610. Nergisi gördi_añdı dildāruñ gözin
Gül görüp ẓikr eyledi yāruñ yüzin

---

1 (b) yol P, Ş, Ç : yér Ü
2 (a) dil-ārā-y-ıdı P : cān-ārā-y-ıdı Ş, Ü, Ç
3 (a) ṭalda Ş, Ü, Ç : ẓılde P (müs.) / biñ P, Ş, Ü : birer Ç
4 (b) yaña vü P, Ş, Ü : yanada Ü

1611. Saçını yād étdi reyḥānı görüp
Yañaġın añdı gülistānı görüp[1]

1612. Bülbül işitdi ki_olıban naġme-sāz
Dér-idi gül ḳarşusına dürlü rāz[2]

1613. Dédi sen göribilürsin yāruñı
'Arż édersin aña derd ü zāruñı[3]

1614. Béni ṣor kim görimezem yārumı [P-65a, Ş-68a, Ü-13b, Ç-53b]
Déyimezem kim nedendür zārumı

1615. Yéle vérüp 'ömrümi sevdā-y-ıla
İñlerem ney bigi vāy u vāy-ıla

LXXIII. Firāḳnāme-nüvişten-i İskender Be-Gülşāh*

1616. Bes ḳalem alıban ol gülşende şāh
Gülşehe bir biti yazdı ṭolu āh

1617. Dédi kim éy gül yañaġı ḳandasın
Gözi nergis zülfi sünbül ḳandasın[4]

1618. 'Işḳuñ odı cānuma kār eyledi
Fürḳatüñ göñlümi bīmār eyledi

1619. Ṭolu içüm lāle bigi dāġ u derd
Giderem nergis-ṣıfat uş zār u zerd[5]

1620. El-vidā' éy yār-ı dil-ber el-vidā'
El-vidā' éy zülfi 'anber el-vidā'

1621. 'Ömr bigi séni bir dem görmişem
Gördügüm dem hicr odına girmişem[6]

---

1 (b) görüp P, Ü, Ç : girüp Ş
2 (a) Bülbül işitdi ki_olıban P, Ş ; Bülbüli_işitdi ki olıban Ç : Bülbüli_ işitdi kim olup Ü
3 (b) derd ü zāruñı P, Ş, Ü : dürlü rāzunı Ç
4 (a) gül yañaġı P, Ç : yañaġı gül Ş, Ü (b) zülfi P, Ş, Ç : saçı Ü
5 (b) nergis-ṣıfat P, Ş : nergis gibi Ü; nerges-ṣıfat Ç
6 (b) Gördügüm dem P, Ü, Ç : Gördügümden Ş

---

* Bu başlık P, Ş, Ç nüshalarında yoktur. Ü nüshasında vardır. Aynı başlık L ve MSU nüshalarında da vardır. B, Ü², P³, R¹, H nüshalarında "Nâme-nüvişten-i İskender" şeklinde, K nüshasında ise "Nâme-nüvişten-i İskender ve Şi'r-ġoften Be-Gülşāh" diye bir başlık bulunmaktadır.

1622. Bilmezem görineliden ol cemāl
Ḫˇāb mıdur gözüme yāḫod ḫayāl[1]

1623. Gerçi_éremezem cemālüñe senüñ
Rāżı olmışam ḫayālüñe senüñ

1624. Nédeyim kim gözlerüme bir nefes
Uyḫu girmez ki_ola ḥāṣıl bu heves

1625. Zülfüñi añup perīşān ḳalmışam
Varımazam yola ḥayrān ḳalmışam[2*]

1626. Sañа şevḳümi nécesi söyleyem
Bī-nihāyetdür néce şerḥ eyleyem

1627. Yaġmuruñ ḳaṭrelerinden çoḫ-durur [P-65b, Ş-68a, Ü-13b, Ç-54a]
Rīgüñ eczāsından ol artuḫ-durur

1628. Vardur evrāḳına_aġaçlaruñ şümār
Līk bénüm şevḳüme yoḫdur i yār[3]

1629. Ben bu yolda şerḥa şerḥa_édüp ciger
Seyr éderem ney bigi bī-pā vü ser

1630. Oda yandum zaḫm yédüm bī-sebeb
Şöyle kim ʻūd iñilersem ne ʻaceb

1631. Def fiġān eyler néce kim urılur
Çeng nāle_éder néce kim burılur

1632. Néçe dürlü ki_éderem göñlüme pend [Ü-17a]
Ṭaşa olur aña olmaz sūd-mend

---

1 (a) Bilmezem görineliden ol cemāl P, Ş, Ç, Ç² : Bilmedüm ol göziken ḥüsn-i cemāl Ü, M, P⁴, L, MSU

2 (a) ḳalmışam P, Ş, Ç, M, B, TDK, Ç², L, Ü⁴, P², P³, Lİ, MSU, DTC¹, MK³ : olmışam Ü, K, Ü², Ü³, Ü⁵, Ü⁶, TTK¹, TTK², H, TİEM, P⁴, R², K², DTC², A², MK¹ (b) Varımazam yola ḥayrān ḳalmışam P, B, Ü², Ü³, P², P⁴, TTK¹, R¹, DTC², A², Lİ, H, K², MK¹ : Böyle ol reyḫāna ḥayrān ḳalmışam Ş, Ü, Ç, TDK, M, Ç², Ü⁴, P³, L, MSU ; Varamazam yola ḥayrān olmışam K, Ü⁵, Ü⁶, TİEM, R², DTC¹ ; Böyle ol reyḫāna ḥayrān olmışam TTK² ; Gidemezem yola ḥayrān ḳalmışam MK³

3 (a) aġaçlaruñ P, Ş, Ç : eşcāruñ Ü

---

* Ç nüshasında birinci mısraın sonu "perişan olmışam" şeklinde yazılmış ancak sonra mısradaki "olmışam" kelimesinin altına "kalmışam" yazılmıştır. Beytin "Böyle ol reyḫāna ḥayrān ḳalmışam" şeklindeki ikinci mısraının yanına da derkenarda "Varımazam yola ḥayrān ḳalmışam" rivayeti yazılmıştır.

1633. Diledüm ki_édem sańa şevḳüm beyān
Ḫāmeden ḳan nāmeye olur revān[1]

1634. Yazar-iken nāmeyi şāh-ı cihān
Bir ġazel yādına geldi nā-gehān

LXXIV. Ġazel[2]

1635. Dünye vü ʻuḳbīde sańa ḳalmışam
Ḳapuńı cānuma ḳıble ḳılmışam

1636. Tāc u taḫt u mülk ü baḫtı terk édüp
Cān-ıla ʻışḳuńı ṣatun almışam

1637. ʻİşvesine gamzeńüń meftūn olup
Zülfüńe zār u perīşān olmışam

1638. Bańa dérler saḫla nām u nengi ben
Şīşe-i nāmūsı ṭaşa çalmışam[3]

1639. Māh u Pervīn ḳarşusına géceler [P-66a, Ş-68b, Ü-17a, Ç-54b]
Yüzüńe aġzuńa ṭańa ḳalmışam[4]

1640. Cān ṣafā bulmaġa ṣıdḳ u mihr-ile
Ṣubḥ bigi éşigüńe gelmişem

1641. Uş ḳapuńda cān u dil yitüriben
Yérine ġuṣṣayla miḥnet bulmışam[5*]

1642. Yüzüńüń şemʻine ḳarşu cānumı
Şöyle kim pervāne oda ṣalmışam[**]

---

1 (a) Diledüm P : Dilerem Ş, Ü, Ç (b) olur P, Ş, Ü : oldı Ç
2 LXXIV. Ġazel P : Ġazel-i İskender-i Rūmī Ş (Bu başlık Ü ve Ç nüshalarında yoktur.)
3 (a) ben P, Ü, Ç : nengi pes Ş
4 (b) Yüzüńe aġzuńa P, Ü : Yüzüń ü ağzına Ş ; Yüzüń aġzuń ańa Ç
5 (a) bulmışam Ş, Ü : almışam P

---

* Ç nüshasında da bu beytin ikinci mısrası diğer nüshalara uymamaktadır. İkinci mısra alttaki beyitin ikinci mısraıdır. Bu beytin 2. mısrası ile aşağıdaki beytin birinci mısrası yazılmamıştır. Müstensih dikkatsizlik sonucu ardarda gelen iki mısrası yazmamış olmalıdır.

** Bu beyit Ç nüshasında yoktur. Ş nüshasında ise bu beyitten sonra karşılaştırma yapılan diğer üç nüshada bulunmayan şöyle bir beyit yer almaktadır:

Başdan aşdı mevc-i baḥri fürḳatüń
Ḳıl meded vaṣluńla kim bogulmışam

Aynı beyit Ü², A², P², TTK¹, Ü³, Ü⁴, A¹, Lİ, K² nüshalarında da vardır.

1643. Nev-bahārına cemālüñüñ ki cān
Bülbülidür érmesün bād-ı ḫazān[1]

1644. Ḥüsnüñüñ gülzārı hergiz ṣolmasun
Ḳāmetüñ servi teġayyür bulmasun

1645. Tāze olsun nergis-ile ter-gülüñ
Dāyimā ser-sebz olsun sünbülüñ[2]

1646. Ġoncası_olsun aġzuñuñ kim la'ldür
Tāze vü ter şöyle kim dürcinde dür[3*]

1647. Nāme üstine urup zerrīn-ḫitām
Vérbidi Gülşāha şāh-ı nīk-nām[4]

1648. Nāmeyi ilten getürince cevāb
Ḫayme berkitdiler ü mīḫ ü ṭanāb[5**]

1649. Dutdı şeh bir ḳaç gün orada maḳām
Érte géce zār aġlardı müdām[6]

1650. Āh u zār-ıla geçerdi gündüzi
Ṣubḥa dek gözlerdi géce yılduzı[7]

1651. Ol ḳadar zār aġladı vü çekdi ġam [P-66b, Ş-68b, Ü-17a, Ç-55a]
Kim vücūdına eṣer étdi saḳam

---

1 (a) ki cān Ş, Ü : i cān P, Ç
2 (b) ser-sebz P, Ş, Ü : ser-sebze Ç
3 (b) dürcinde dür Ü, Ç : dercinde dür P, Ş
4 (a) müşkīn Ş, Ü, Ç : zerrīn P
5 (b) Ḫayme berkitdiler ü mīh ü ṭanāb P, Ü : Ḥayme berkitdiler mīh ü ṭanāb Ş, Ç
6 (b) aġlardı P, Ş, Ç : aġlayup Ü
7 (b) yılduzı Ş, Ü, Ç, W, TDK, Ü², P², A², Ç², TTK¹, TİEM, Ü⁶, MSU, DTC¹, A¹, K², M, K, H, E, L : gündüzi P, Lİ, B

---

* Dürc, cevāhir kutusu, hokka şeklinde küçük kutu demektir. Derc, hattatların yazdıkları meşk tomarı, Farisīde münakkaş kâğıda yazılmış yazı manasınadır.

** Berkitmek, sağlamlaştırmak, pekiştirmek, tahkim etmek anlamındadır. Mîh, büyük çivi; tınâb, kazığa bağlanılan çadır ipidir.

1652. Çün ḥarāret ṭoldı ḳayġudan mizāc
Faṣd oldı def‘-i sevdāya_iḥtiyāc*

1653. Faṣd étmege çü faṣṣād étdi ḳaṣd
Şeh ḳifālından ol dem étdi faṣd

1654. Ḳanı-y-ıla kim dökilürdi şehüñ
Adı yazılurdı yérde Gülşehüñ

1655. Dérler étdüginde faṣda şāh ḳaṣd
Gülşehe daḫı gereklü oldı faṣd[1]

1656. Faṣd-ıla kīfāli anuñ dökdi ḳan
Yérde İskender yazıldı_ol ḳan revān[2]

1657. Kim şehe érişdüginde nīşter
Gülşehe daḫı érişdi_andan eṯer[3]

1658. İkilik yoġ-ıdı birlikdi hemān
Bunda olan anda daḫı_oldı ‘ayān

1659. ‘Işḳ olıcaḫ işbu resm-ile gerek
Ki_ola birlik ḥāṣıl oldur ḫod dilek

1 (b) oldı Ş, Ü : olmışdı P, Ç
2 (a) Faṣd-ıla kīfāli anuñ P : Faṣdına ḳīfāl anuñ çü Ş ; Faṣd-ıla kīfāli ki anuñ Ü ; Faṣdsuz kīfāli anuñ Ç
3 (a) Kim P, Ş, Ç : Hem Ü

* Eskilerin inanışına göre insan vücudunun sağlıklı olup olmaması dört unsurun mutedil olmasına bağlıydı. Ahlât-ı erbaa şeklinde isimlendirilen bu dört unsur, kan, balgam, sevdâ ve safraydı. “Tıp tarihinde ahlât-ı erbaa anlayışı Eski Mısır’a kadar gitmektedir. Mısırlı hekimler, hastalık sebebi olarak bünyedeki kan, balgam, kara safra ve sarı safradan ibaret dört sıvının kirlenmesini gösterirlerdi. Bundan dolayı tedavide kirli sıvıların boşaltılması (kan almak, müshil vermek) yoluna gidilirdi. Eski Yunan’da Hipokrat (MÖ. V. asır) ahlât nazariyesini geliştirmiş ve bu anlayış XIX. yüzyıla kadar tesirini sürdürmüştür. Bu anlayışa göre sağlık vücuttaki bu sıvıların dengeli oluşuna, hastalık ise bu dengenin bozulmasına bağlıdır. Ahlât-ı erbaa fikri İslâm dünyasında da benimsenmiş ve Müslüman hekimlerin kendi klinik tecrübelerine getirdikleri açıklamalarla Ortaçağ’daki son ve gelişmiş şeklini kazanmıştır.” (Ayşegül Demirhan Erdemir, “Ahlât-ı Erbaa”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 24.)
Ahmedî de burada ve devam eden beyitlerde vücutta sevdânın gâlip gelmesi dolayısıyla kan aldırma hadisesine işarette bulunmaktadır. İskender, hissettiği şiddetli aşkın tesiriyle aşırı derecede kaygılanmış ve vücudunu hararet kaplamıştır. Vücudundaki sevdâ fazlalığını gidermek için de kan aldırmaya ihtiyaç duymuştur. Hacamatçı damarından kanını aldığı anda dökülen kandan yere Gülşah’ın ismi yazılmıştır. Şâh bu şekilde kan aldırmaya niyet ettiğinde Gülşah’a da kan aldırma gerekli oldu derler. Onun damarından alınan kan da yerde akarken İskender yazmıştır. Şâha neşter değdiğinde onun belirtisi Gülşah’a da erişmiştir. Çünkü aralarında ikilik yoktur, birlik vardır. Bunda olanın aynısı onda da olmuştur. Aşk olunca bu şekilde olması gerekir.

1660. ʻIşḳ bu olanuñ insāniyyeti
Ādemīseñ añma ḥayvāniyyeti[1]

1661. Böyle ʻāşıḳ olmaduñsa söyleme
ʻAybdur yoḫ yére daʻvī eyleme[2]

1662. ʻĀşıḳ olur-ısañ işbu resme ol
Kim gidesin sen aradan ḳala Ol

1663. Nāmeyi çünkim iletdi peyk-i şāh
Ḫādime vérmeklige_anı buldı rāh

1664. Nāmeden çün oldı Gülşāha ḫaber [P-67a, Ş-69a, Ü-17a, Ç-55a]
Nāmeyi açdı ki édeydi naẓar[3]

1665. ʻIşḳ bāġından érişdi bir nesīm
Reşk-i bād-ı bāġ-ı Cennātü'n-Naʻīm[4]

1666. ʻIşḳ odından cānı ol dem étdi cūş
Gitdi ol sāʻat başından ʻaḳl u hūş[5]

1667. Şöyle gitdi ḳuvvet-i cān u revān
Kim teninden bir nefes ḳaldı hemān[6]

1668. Yatdı üç gün ol arada bī-ḫaber
Ṣoñra buldı rūḥdan hem bir eṯer[7]

1669. Dédiler aña ki şeh sevmiş seni
Şöyle kim sen daḫı sevmişsin anı

1670. Séni unıdur degül bir laḥẓa şāh
Ne gerekdür bunca zārī-y-ile āh

---

1 (b) añma P, Ş, Ü : olma Ç
2 (b) yére P, Ü, Ç : yérde Ş
3 (a) çün oldı Gülşāha P, Ş, Ü : Gülşāha çün oldı Ç (b) açdı ki édeydi Ş, Ü, Ç : aldı ki_édeydi_aña P
4 (b) Cennātü'n P : Cennāt-ı Ş, Ü ; Cennātü Ç
5 (b) sāʻat başından P : sāatde andan Ş, Ü, Ç
6 (a) ḳuvvet-i cān u Ü : ḳuvvet ü cānı Ş ; ḳuvvet-i cānı P ; ḳuvvet ü cān u Ç b) teninden P : teninde Ş, Ü, Ç
7 (b) hem P, Ş, Ü : ol Ç

1671. Ḳayġudan ḥayf ola ṣolmaḫ bu cemāl
Ki_érmesün hergiz buña ʿayn-ı kemāl[1*]

1672. İşbu ḥüsn İskenderüñdür ḳo aña
Bunı bozmaḫ lāyıḳ olmaya saña

1673. Bu ümīd oldı aña bir pāy-ı merd
Ki_anı öldürmedi ol āh-ıla derd

1674. Nāmesini çünki şāhuñ gördi ol
Başına ḳoyup yüzine sürdi ol[2]

1675. Ol ḳadar ḳan aġlayıban dökdi yaş
Ki_oldı her yérde ne varsa ḳuru yaş[3]

1676. Bes eline alıban ol dem ḳalem
Çekdi kāfūr üstine müşkīn raḳam[4]

1677. Dédi kim éy şāh-ı nev-baḫt u cüvān [P-67b, Ş-69b, Ü-17a, Ç-55b]
Ki_étmişem bu cānı ışḳuña revān[5]

1678. Şöyle olupdur firāḳuñda odum
Kim çıḫupdur perdeden ṭaşra adum[6]

1679. Şemʿ bigi ʿışḳuña yanan benem
Dil bigi_ağızlarda söylenen benem

1680. Bénüm-içün miydi kim bunda gelüp
Béni ḳoyup gidesin göñlüm alup[7]

---

1 (b) ʿayn-ı kemāl P, Ü² : ʿayne'l-kemāl Ş, Ç, P² ; ʿayn-ı zevāl Ü
2 (a) şāhuñ gördi P, Ü, Ç : gördi şāhuñ Ş
3 (b) yérde ne varsa ḳuru P : ne ḳurı varsa yérde Ş, Ç ; ne ḳurı-y-ısa yérde Ü
4 (b) kāfūr üstine P : levḥe derd-ile Ş, Ü, Ç
5 (a) nev-baḫt u Ş, Ü : nev-baḫt-ı P, Ç
6 (a) perdeden ṭaşra Ş, Ü, Ç : ṭaşra perdeden P / adum Ş, Ç : udum P, Ü
7 (a) miydi kim Ş, Ü, Ç : mi-durur P

---

* "Ayn-ı Kemâl: Hüzeyl kabilesine mensup Kemâl adlı bir Arap varmış. "Her nesneye imrenmekle veya arzu-yı nefsaniyle nazar eylese elbette ol nazar eylediği şeye gözü değip helâk olurmuş. Sonra teşbih ve istiâre tarikiyle her yavuz göze ayn-ı kemâl dediler [Sûdî, *Hâfız Şerhi*, II, 176]. Âfet-i ʿaynü'l-kemâl, göz değmek, isabet-i ayn, isabet-i nazar şeklinde adlandırılan âdettir." (Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 37.)

1681. Ne ṣorarsın ḥālümi senden ıraḫ
Nola ten çün düşe cān andan ıraḫ[1]

1682. Ṣorma baña nétdi yāruñ fürḳati
Gözlerüme baḫ göresin ʻibreti

1683. Ḳalbden olmaġa ḥāliṣ zer bigi
Oda yanar yüregüm micmer bigi

1684. Cān dilerdüm vérbiyem tuḥfe saña
Gérü dédüm bu ne lāyıḳdur aña[2]

1685. Nola bir cān vérseler iki cihān
Ayaġuñ tozına ola rāyigān

1686. Yoluñuñ ṭopraġı cāna kīmiyā
Éşigüñüñ tozı göze tūtiyā

1687. Dilümi dérseñ senüñ ẕikrüñdedür
Göñlümi ṣorsañ senüñ fikrüñdedür[3]

1688. Diledüñ bir ḫasteyi şād édesin
Yoḫsa kimem kim beni yād édesin[4]

1689. Ben saña lāyıḳ degülem érmege
Yā senüñ zībā-cemālüñ görmege

1690. Varsa luṭfuñdur bu işe çāre bes [P-68a, Ş-69b, Ü-17a, Ç-56a]
Bizde yoḫdur bu murāda dest-res

1691. Néçe kim añam cemālüñi senüñ
Ya görem düşde ḫayālüñi senüñ

1692. Gözlerümüñ mevci deryāya érer
Āhumuñ dūdı Ṣüreyyāya érer

1693. Çünki işbu ḥāle érişdi maḳāl
Bir bedīhe bir ġazel dédi_ol ġazāl

---

1 (b) çün düşe cān andan P : çün düşe cānāndan Ş ; çün düşe cān andan Ü ; cān düşe çün andan Ç
2 (a) diledüm P, Ş, Ç : dilerem Ü
3 (b) ṣorsañ Ş, Ü, Ç : dérseñ P
4 (a) bir P, Ş : bu Ü ; ben Ç (b) kimem kim Ş, Ü, Ç : ben kimem P

LXXV. el-Ġazel[1]

1694. Ki_éy nigār-ı gül-ʻizār u servi-ḳad
Véy büt-i ġonca-dehān u lāle-ḫad[2]

1695. ʻIşḳuñuñ derdin dilerem şerḥ édem
Nédeyim tükenmez étdügümce ʻad

1696. Şevḳümi yüzüñ cemālin görmege
Néce_édeyim vaṣf çün yoḫ aña ḥad

1697. Érte géce_*el-ḥamdü li'llāh* vaṣfuñı
Oḫıram çün *ḳul hüva'llāhü aḥad*

1698. Fürḳatüñüñ ḥurḳatinde géceler
Ḥırzıdur cānumuñ Allāhü'ṣ-Ṣamed[3*]

1699. Hicrüñ uş ḳahr-ıla alur cānumı
Vaṣluñuñ mihrinden olmazsa meded[4]

1700. Baḫt bigi ḳapuña yüz süriyü
Gelmişem ümīdle étme béni red

1701. Çarḫ döndükçe ki döner rūzigār
Baḫtuñı pāyende étsün Kirdigār[5]

1702. Yédi iḳlīmi saña rām eylesün [P-68b, Ş-70a, Ü-17b, Ç-56b]
Memleket ʻadlüñle ārām eylesün[6]

1703. Zühreyi perde-sérāy étsün kenīz
Ḥaḳ serā-perdeñde éy şāh-ı ʻazīz

1704. Şems olsun saña tāc u Müşterī
Cān-ıla_olsun ḳulluġuña müşterī

1705. Maṭbaḫuñ yazıcısı_olsun ol dibīr
Kim kemān-ı çarḫda_oldı adı tīr

---

1 LXXV. el-Ġazel P : Ġazel-i Gülşāh Ş ; Şiʻr-Goften-i Bā-Gülşāh Ç (Bu başlık Ü nüshasında yoktur.)
2 (a) gül-ʻizār u servi-ḳad Ü : gül-ʻizār u servü-ḳad P ; gül-ʻizār-ı servi-ḳad Ş, Ç (b) ġonca-dehān u lāle-ḥad P, Ü : ġonca-dehān-ı lāle-ḥad Ş, Ç
3 (a) Ḥırzıdur P, Ş, Ü : Virdidür Ç (b) cānumuñ P, Ş, Ç : cānuma Ü
4 (a) Hicrüñ uş ḳahr-ıla P, Ş : Hicrüñ ḳahr-ıla Ü (b) olmazsa P : érmezse Ş, Ü, Ç
5 Ş nüshasında bu beyitten önce "Mesnevī" şeklinde bir başlık vardır.
6 (b) adlüñle P, Ş, Ü : adlüñ-ile Ç (müs.)

---

* Hurkat, hararet, yangın, yanık, yanıklık, yanma manalarına gelmektedir.

1706. Olsun eyvānuñda keyvān pāsübān
Māh-ı nev olsun ḳapuña āsitān[1*]

1707. Vérbidi Gülşāh şāha nāmeyi
Ḳıldı_anuñla germter hengāmeyi

1708. Nāmeyi çünkim oḫıdı ḳıldı āh
Kişverinden yaña dutdı rāst-rāh

1709. Söz öküş geldi gérü sālār-ı Rūm
Gördi cennet olmış ol merz-ile būm

1710. Yéryüzi olmış ser-ā-ser murġzār
Her ṭaluñ üstinde_öter yüz murġ zār[2]

1711. Sebzezār içinde şāḫ-ı nesteren
Yıldırar şol resme kim gökde Peren[**]

1712. Ḥullesi yāḳūt-reng olmış gülüñ
Zülfi ʻanber-tāb olmış sünbülüñ

1713. Aṭlas-ı dīnārīyi geymiş çemen
Yüzini yumış gülāb-ıla semen[3]

1714. Nergis alduḫda ele zerrīn-ḳadeḥ
Gül yüzinde rūşen olurdı feraḥ[4]

1715. Taḫta otırdı şeh ü urındı tāc [P-69a, Ş-70b, Ü-17b, Ç-57a]
Her yañadın geldi_aña bāc u ḫarāc

---

1 (b) ḳapuña P, Ş, Ç : ḳapuñda Ü
2 (b) yüz P, Ü, Ş : her Ç
3 (a) dīnārīyi P, Ş, Ü : dībā-reng Ç (b) Yüzini P, Ş, Ü : Yéryüzin Ç
4 (a) alduḫda P : alduḳça Ş, Ü ; alduḫça Ç

---

* Bekçi, gece bekçisi anlamındaki pâsbân kelimesi, dört nüshada da pâsübân okunacak şekilde harekelenmiştir.

** Peren (پرن) çemen vezninde. Pervin manasınadır ki Sevr burcunda olan Sevr'in örgücünde birkaç aded top yıldızdır. Arabîde Süreyyâ ve Türkîde Ülker denir. Menāzil-i Kamerden bir menzil adıdır. Ve dünkü gün ve dîrûz manasınadır ki Arabîde ems derler. (Mütercim Âsım, *Burhân-ı Kâtı'*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, s. 591.) *Burhân-ı Kâtı'*, *Kâmûs-ı Osmânî*, *Lügat-i Nâcî*, *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*, *Mükemmel Osmanlı Lugati*, *Lügat-i Cûdî* gibi sözlüklerde Peren şeklinde harekelenen kelime, Ü nüshasında doğru olarak Peren şeklinde yazılmıştır. Kelime P nüshasında Püren, Ş nüshasında Piren okunmaktadır.
Yıldıramak, parıldamak, lemeân etmek, ışıldamak, ziya saçmak manasındadır.

1716. Pādişehler her yañadın geldiler
Yér öpiben bende-fermān oldılar

1717. Çünki geldi ʻişret āġāz eyledi
Çeng ü ney her yañadın sāz eyledi[1]

1718. Cām-ı zer ṣundı büt-i yāḳūt-leb
Kim ṣalardı āfitāba ʻışḳı teb*

1719. Eyle naġme-sāz oldı erġanūn
Kim anuñ sāzıyla ʻaḳla_érdi cünūn

1720. Eyle nāle étdi derd-ile rebāb
Kim cigerler oldı sūzından kebāb

1721. Eyle düzdi perdede sāzını ney
Ki_étdi Zühre çenginüñ tārını ṭay[2]

1722. Cām-ı laʻle_édüp naẓar şāh-ı cihān
Gülşehüñ yāḳūtını_añdı nā-gehān[3]

1723. İçer-iken laʻl-gūn cām-ı şarāb
Gözlerinden indi lü'lü-yi ḫoş-āb

1724. Çünki oldı ʻışḳ ġālib cānına
Tīz Aresṭūyı oḳıtdı yanına[4]**

1725. Ḳodı nāmūs u ḥayāyı bir yaña
Ne ḥayā añа ki maʻşūḳı añа

1726. ʻIşḳ ḳomaz kişide ʻaḳl u veḳār
ʻĀşıḳ olana né nāmūs u né ʻār

1727. Dédi al zer ü cevāhir bī-şümār
Var Zeresbüñ ḳızına ol ḫˇāstār***

1 (a) geldi ʻişret Ü, Ç : geldi işret Ş ; ʻişret geldi P
2 (a) perdede sāzını Ü, Ç : perdede sāzın Ş ; sāzını perdede P
3 (b) yāḳūtını P : yāḳūtın Ş, Ü
4 (b) oḳıtdı Ü : getürdi P ; oḫıdı Ş, Ç

* Teb, ateş, hararet, sıcaklık anlamlarına gelmektedir.
** Okımak (okumak, oḫumak), çağırmak, davet etmek anlamındadır.
*** Ḫˇâstâr, pâsdâr vezninde ḫˇâst ile âr'dan mürekkebdir. Dileyici ve isteyici ve tâlib manasınadır. Ve şefîʻ manasına da gelir. (Mütercim Âsım, *Burhân-ı Kâtıʻ*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, s. 320.)

1728. Gülşehi cehd eyle var érgür baña [P-69b, Ş-70b, Ü-17b, Ç-57b]
Derdüme em ét gereksem ben saña[1]

1729. Bilmezem baña ne efsūn eyledi
Kim gözi ʻaḳlumı mecnūn eyledi

1730. Zülfine anuñ perīşān olmışam
Yüzine şeydā vü ḥayrān olmışam[2]

1731. Cānuma ḳıble ḳaşı miḥrābıdur
Göñlümüñ bendi ṣaçınuñ tābıdur

1732. Ṭuṭaġıdur Kevṯer ü āb-ı ḥayāt
Yüzi Nevrūz u ṣaçı Ḳadr ü Berāt[3]

1733. Laʻline cān-ıla teşne olmışam
Ḥasretinden günde biñ kez ölmişem[4]

1734. Bilmezem ʻāşıḳ ne ḳatı cānlu_olur
Şemʻ bigi dirilür néce ki_ölür

1735. Başını kesdükçe olur zindeter
Yaşını dökdükçe_olur ḫoş ḫandeter[5]

1736. Ney bigi bād-ı hevādur ḥāṣılı
Başı yoḫ u söyler ü durmaz dili

1737. Bes Aresṭū dutdı şeh sözine gūş
Bildi kim gidüpdür andan ʻaḳl u hūş[6]

1738. ʻIşḳ varlığını tārāc eylemiş
Ġamze_oḫına cānın umac eylemiş

1739. Aldı bī-ḥadd gevher ü dürr-i ṯemīn
Tazı atlarla zer ü dībā-yı Çīn[7]

---

1 (a) var érgür P, Ş : vü érgür Ü, Ç
2 (b) olmışam P, Ü : ḳalmışam Ş, Ç
3 (a) Kevṯer ü P, Ü, Ç : Kevṯer-i Ş (b) Ḳadr ü P, Ş, Ç : Ḳadr-i Ü
4 (b) Ḥasretinden P, Ş, Ç : Ḥayretinden Ü
5 (b) ḫandeter P, Ü, Ç : ḫufteter Ş
6 (a) Bes P : Çün Ş, Ü, Ç
7 (a) aldı P, Ş : oldı Ü / gevher ü dürr-i ṯemīn P, Ü, Ş : gevher ü dürr ü ṯemīn Ç (b) Tazı atlarla P, Ş, Ü, Ç, TDK, Ç², P³ : Laʻl ü yāḳūt B, Ü², K, A², P², TİEM, Ü³, Ü⁶, TTK¹

1740. Ol aradan ḳıldı ʿazm-i Sīstān [P-70a, Ş-71a, Ü-17b, Ç-58a]
Érte géce durmadı oldı revān[1]

1741. Sīstān şehrine çün érişdi ol
Hem Zeresb-ile daḫı görişdi ol

1742. Devlet aʿyānın dérüp anda ʿayān
Her ne peyġāmı ki var étdi beyān

1743. Çünki érişdi Zeresbe_işbu ḫaber
Oldı göñli ġuṣṣadan zīr ü zeber

1744. Ki_andan öñdin Rüstem-i cengī-süvār
Ceng étdükde anuñla_İsfendiyār[2]

1745. Mekr édüp oḫ zaḫmı-la bī-ters ü bāk
Étmiş-idi_İsfendiyārı ol helāk

1746. Ol uruḫdan-ıdı Zeresb-i şīr-ceng
Ki_édemezdi ejdehā anuñla ceng

1747. Behmenüñ atası-dı İsfendiyār
Olıcaḳ Īrāna Behmen şehriyār

1748. Atası ḳanı-çün édüp intiḳām
Sīstānı yıḫdı vü yaḫdı temām

1749. Ḳıldı çünkim Sīstānı étdi ḫāk
Rüstemüñ oġlı Ferāmürzi helāk[3]

1750. Çün Sikender ol uruḫdandı yaḳīn
Gérü tāze ola déyü eski kīn[4]

1751. Vaṣlat étmek düşmen-ile_olur ḫaṭar
Zehrdür düşmen gerek andın ḫaẕer

1752. Her kişi kim zehr yér derḥāl ölür
Ol ki zehri ḳoḫular ṣayru olur

---

1 (b) durmadı Ş, Ü, Ç : démedi P
2 (a) cengī-süvār Ş, B, TDK, Ç², Ü² : ceng-süvār P, Ü, Ç (b) étdükde anuñla Ü, Ç : étdüginde_anuñla P ; étdükde anuñ-ıla Ş (müs.)
3 (b) oġlı P, Ş, Ç : oġlın Ü / Ferāmürzi Ü : Ferāmerzi Ş ; Firāmerzi P ; Ferāmūzı Ç
4 (b) ola déyü P, Ç : ola dédi Ş ; oldı ʿahd Ü

1753. Gülşehüñ işine vérmedi rıżā [P-70b, Ş-71a, Ü-17b, Ç-58b]
Olmadı_ol ḥācet ḳatında_anuñ revā

1754. Döndi gérü ol ḥakīm-i nāmver
Geldi vü İskendere vérdi ḫaber

1755. Çün ḥakīmüñ sözine şeh dutdı gūş
Étdi ol demde ġażabdan ḳanı cūş[1]

1756. Pādişehlıḫ ola vü ʻışḳ u şebāb
ʻİşret ü pīrūzī vü cām-ı şarāb[2]

1757. Néce_ola maʻşūḳ-içün ceng olmaya
Ceng ü fitne_olup ḫalāyıḳ ölmeye

1758. Cemʻ édiben sipāh-ı bī-kerān
Sīstāna yüridi ṣāḥib-ḳırān[3]

1759. Her yañadın ḫayl ü leşker yüridi
Yéryüzin dürlü ʻalemler büridi[4]

1760. Ṣūrnā sāz étdi vü kūs hem nefīr
Ṭoldı ucdan uca kişver dār u gīr[5]

1761. Meymene düzildi vü hem meysere
Hem cenāḥ u ḳalb daḫı yiksere

1762. Altı yüz biñ kişi-y-idi nām-cūy
Şīr-merd ü pehlevān u kām-cūy

1763. Çün Zeresb işitdi kim ner-ejdehā
Kim deminden olımaz kimse rehā

1764. Cemʻ olup Sīstāna uş gelür
Kim-durur aña muḳābil kim olur

1765. Çoḫ çeri dérdi Zeresb-i şīr-gīr
Kim éde İskender-ile dār u gīr[6]

---

1 (b) ġażabdan ḳanı cūş Ş, Ü, Ç : ġażab göñlinde cūş P
2 (b) ʻİşret ü P, Ü, Ç : ʻİşret-i Ş
3 (a) sipāh-ı Ş, Ü, Ç : sipāhī P
4 (b) büridi P, Ş : yürüdi Ü
5 (a) hem nefīr P : u nefīr Ş, Ç ; neḳīr Ü (müs.)
6 (a) Çoḫ P, Ç : Çoḳ Ş ; Çün Ü / dérdi P, Ş, Ü : düzdi Ç

1766. Leşker-i Baḥreyn ü hem Kīş ü ʻAden [P-71a, Ş-71b, Ü-18a, Ç-58b]
Olmış-ıdı_anuñ ḳatında encümen

1767. Şāhuñ olmasun déyiben Sīstān
Vérdi çoḫ leşker aña Hindūstān

1768. Anda-y-ıdı hem Bedaḫşān leşkeri
Hindden daḫı var-ıdı çoḫ çeri[1]

1769. Leşkeri yaṣadı şāh-ı Sīstān
Ki_éde İskenderle bir ceng-i girān*

1770. Kim anı tārīḫ éde rūzigār
Ḳala andan ol cihānda yādigār[2]

1771. Çün érişdi rāyet-i İskenderī
Münhezim oldı Zeresbüñ leşkeri

1772. Maşrıḳa gün rāst étdükde ʻinān
Çarḫda ḳalmaz kevākibden nişān[3]

1773. Çün hevāda bāl ü per aça ʻuḳāb
Ṭaġılur ṣaḥrā ṭolu-y-ısa ġurāb[4]

1774. Kebg işitse bāzdan āvāz-ı zeng
Ṣad-hezār-ısa ḳaçar étmez direng

1775. Münhezim olup ḳaçıncaḫ ol çeri
Düşdi ardınca Sikender leşkeri[5]

1776. Germ sürüp Sīstāna vardılar
Bārgāh urdılar ol dem ki_érdiler[6]

1777. Sīstān şehrini étdiler ḥiṣār
Her yanadın ḳopdı ceng ü gīr ü dār[7]

---

1 (b) çoḫ Ç : çoḳ Ş ; çü Ü ; çün P
2 (a) Kim anı tārīḫ éde Ü, Ç : Kim anı tārīḫ éde andan P ; Ki anı tārīḫ éde devr-i Ş
3 (a) rāst P, Ü, Ç : érişdi Ş
4 (a) hevāda P, Ü, Ç : hevādan Ş
5 (b) ardınca P, Ş, Ç : ardına Ü
6 (b) Bārgāh P, Ş, Ç : Bārıgāhı Ü / ki érdiler Ş, Ü, Ç : ṭurdılar P (Bârgâh, sultan çadırı veya sarayı, yüksek divan manalarına gelmektedir.)
7 (b) gīr ü dār P, Ş, Ç : gīr-dār Ü

---

* Yasamak, tertip, tanzim etmek, hazırlamak, yığmak manalarına gelmektedir.

1778. Pehlevānlar kūs-ı ḥarbi urdılar
Ra'd düzüp mancınīḳı ḳurdılar

1779. Tīr-endāz iki yüz biñ nāmver [P-71b, Ş-72a, Ü-18a, Ç-59a]
Bī-ḫaṭā oḫları şöyle kim ḳader

1780. Ḳaṣd étdiler ḥiṣārı almaġa
Zūr-ı bāzū-y-ıla vīrān ḳılmaġa

1781. Dilediler tīr-bārān édeler
Şöyle ki_oḫı şehre bārān édeler[1]

1782. Şehri oḫ u ṭaş-ıla ṭolduralar
Cümle ḫalḳın zaḫm-ıla öldüreler[2]

1783. Nā-gehān ḳorḫa déyü Gülşāh-ı şāh
Ḳomadı kim ceng éde Rūmī sipāh[3]

1784. Dédi Gülşāhı néce ḳorḫıdayım
Anı ki_andan ḳorḫa ol néce_édeyim[4]

1785. Nā-gehān bir zaḫm érişürse aña
Andan öñdin érişür bī-şek baña

1786. Zaḫm kim Gülşāh-ı dil-ḫˇāha érer
Baña daḫı_ol dem érer andan eṣer

1787. İkilik çün aramuzdan sürilür
Baña érer zaḫmı kim ana_urılur[5]

1788. 'Işḳ-ıla ma'şūḳ u 'āşıḳ bir-durur
'Işḳı bilene bu söz ẓāhir-durur[6]

1789. 'Āşıḳ u ma'şūḳ çünkim bir ola
'Āşıḳa_anda daḫı ne varlıḫ ḳala

---

1 (a) tīr-bārān P : tīri bārān Ş, Ü
2 Bu beyit P nüshasında yoktur.
3 (a) ḳorḫa déyü Gülşāh-ı şāh P, Ü, Ş : Gülşāhı ḳorḫa déyü şāh Ç (b) éde Rūmī P : édeler Ş, Ü, Ç ; éde anda Ü², A², P², TİEM : édeler bu TDK, Ç²
4 (b) ḳorḫa P : ḳorḫar Ş, Ü, Ç
5 (a) aramuzdan P, Ü, Ç : aramuzda Ş (b) kim P, Ü : ki Ş, Ü
6 (b) söz P, Ç : sır Ş, Ü

❧ Bir önceki sayfadan itibaren anlatılmaya başlanan İskender'in Sistan şehrini ele geçirmek ve hükümdarın Gülşah isimli kızını almak amacıyla şehri kuşatması konusu için bkz. GÖRSEL 11.

1790. ʻIşḳ iżāfī vaṣf-durur bī-gümān
İki nesne arasında_olur ʻayān[1]

1791. Nérede kim ikilik zāyil olur
Orada vaṣf-ı iżāfī mi ḳalur[2]

1792. Çünki maʻşūḳında ʻāşıḳ maḥv ola
Zāyil olup ikilik birlik ḳala

1793. Anda maʻşūḳ ola ʻāşıḳ dutma şek [P-72a, Ş-72a, Ü-18a, Ç-59b]
Ḫod ḥaḳīḳī ʻışḳ bu resme gerek

1794. Orada maʻşūḳa éren ḫayr u şer
ʻĀşıḳa daḫı érer bī-şekk eṣer[3]

1795. Ger *febī yubṣır ve bī yesmaʻ* saña*
Rūşen oldıysa inanġıl sen baña[4]

1796. İşbu ḥāli ki_éderem saña beyān
Diledi Mecnūn ki_éde ḫalḳa ʻayān

1797. Vardı Leylīyi bıçaġıyla_urdı ol
Līk zaḫmın kendüye érgürdi ol

1798. Ol bıçaġ-ıla ki_anı urdı dürüst
Kendüyi yaralayıban düşdi süst[5]

1799. Kendüyi Leylīde buldı ol yaḳīn
Lā-büd añā_érdi bıçaḫ zaḫmı hemīn[6]

1800. Ḫasta düşmişdi meger bir gün Ayāz
Düşdi Maḥmūda anı görmek niyāz

1801. Dédi bir ḳulına kim var anı gör
İşbu laḥẓa gel ḫaber vér néçedür

---

1 (a) vaṣf-durur P : vaṣfı-durur Ş, Ç
2 (a) zāyil P, Ü, Ç : ẓāhir Ş
3 (a) Orada P : Oradan Ş, Ü, Ç
4 (a) febī Ü, Ç : nebī Ş (müs.) (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
5 (b) Kendüyi yaralayıban P, B, Ü², P², P³, A², TİEM : Kendüsi yara yéyiben Ş, Ü, Ç, TDK, Ç²
6 (a) Kendüyi P, Ü, Ç : Kendüsin Ş

---

* Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirul-Usûl*, s. 382'de yer alan "فَبِي يسمع وَبِي يبصر" hadisinden. "Benimle görür, benimle işitir."

1802. Yügür ü ṭurma yörimege düriş
Göz saña dutup durıram tīz ériş[1]

1803. Gitdi ol ḳul şeh ḳatından yügürü
Çün Ayāzuñ ḳatına girdi_içerü

1804. Gördi sulṭāndur oturmışdur Ayāz
Aralarında_anlaruñ nāz u niyāz[2]

1805. Vehm-ile sehm érdi ḳuluñ cānına
Ṣandı kim boyanasıdur ḳanına

1806. Dédi ben yügürü geldüm Ḥaḳ güvāh
Ne sebebdür benden öñdin érdi şāh[3]

1807. Dédi sulṭān ben hemīşe bundayam [P-72b, Ş-72b, Ü-18a, Ç-60a]
Gördügüñ-çün sanma béni ki_andayam

1808. Bu-durur Maḥmūd Ayāzı-y-ıla ḫāṣ
İkilikden anlar olmışdur ḫalāṣ[4]

1809. İkimüz birüz siz iki ṣanmañuz
Bize aḥvel iki dér inanmañuz

1810. Bāde cām-ıla çü bir yére gelür
Bāde cāmuñ cām anuñ rengin alur

1811. Bir olup aradan ikilik gider
Vaḥdet ehliyseñ ikiligi gider[5]

1812. Key işitdüñse bu sözüñ sāzını
Keşf étdüñ ʻışḳ u vaḥdet rāzını[6]

1813. Bunı déyüp orada duranlara
Gérü dönüp böyle dédi anlara[7]

---

1 (a) ṭurma yörimege P : var durma érmege Ş, Ü, Ç (Yügürmek, koşmak anlamındadır.)
2 (a) sulṭāndur oturmışdur P : sulṭāndur u oturmış Ş, Ü, Ç (b) nāz P, Ü : āz Ş, Ç
3 (b) érdi Ş, Ü, Ç : geldi P
4 (a) Bu-durur P : Bir-durur Ş, Ü, Ç (b) anlar P, Ş : bunlar Ü
5 (b) gider P, Ü, Ç : pes gider Ş
6 (b) ʻışḳ u P, Ü : ʻışḳ-ı Ş
7 (b) dönüp böyle dédi Ş, Ü, Ç : böyle dédi dönip P

LXXVI. Ḥikāyet-i Ṣabr-kerden-i İskender Çend Rūz[1]

1814. Ṣabr édelüm bir iki gün ṭuralum
Baḫt encāmı néce_olur görelüm[2]

1815. Ola kim bir fetḥ ola ceng olmadın
Ara yerde hīç kimesne ölmedin[3]

1816. Cengsüz ḥāṣıl olıcaġaz murād
Néçün édeler anı ki_oldur fesād[4]

1817. Şah söziyle orada oturdılar
Ceng sāzın aradan götürdiler

1818. Şehri çevre alıbanuñ ol sipāh
Ḫaymeler ḳurdılar u hem bārgāh

1819. Gülşehe ḳarşu buyurdı şehriyār
Bir serā-perde_urdılar zerrīn-nigār[5]

1820. Ucdan uca la'l-ile dürr-i 'Aden
Baġlu vü hem nāfe-i müşk-i Ḫoten[6]

1821. İçerüden naḳşı reng-ā-reng-idi
Ḥayret-i ṣad-nüsḫa-i Erjeng-idi[7]

1822. Érte géce anda olur-ıdı şāh [P-73a, Ş-73a, Ü-18b, Ç-60b]
Nāle_éderdi Gülşehe ḳarşu vü āh[8]

1823. Dér-idi kim şāh-ısam ḫalḳa temām
Cān vérürem saña olmaġa ġulām

1824. Néçe bir 'ışḳuñda görem renc ü derd
Néçe édem girye-i germ āh-ı serd

---

1 Ş, Ü, Ç nüshalarında böyle bir başlık yoktur.
2 (a) Bu söz üzre P, B, Ü², P², A² : Ṣabr édelüm Ş, Ü, Ç, TDK, Ç² (b) néce_olur P, Ü : nécedür Ş
3 (b) Ara yérde hiç kimesne P : İş bite arada kimse Ş, Ü, Ç
4 Bu beyit ve sonrasında gelen iki beyit P nüshasında yoktur.
5 (b) urdılar P, Ş Ü : étdiler Ç
6 (b) Baġlu vü hem P, Ü, Ç : Baġlu hem Ş
7 (a) İçerüden naḳşı Ü², B : İçerüden rengi P ; İçi naḳş u ṭaşı Ü ; Naḳşı içerü ṭaşra Ş ; Naḳş içerü daşra Ç (b) Erjeng-idi Ü, Ç : Erteng-idi Ş ; Erzeng-idi P
8 (b) Gülşehe Ş, Ü, Ç : Gülşehine P

1825. Şem‘ bigi yandı varum ḳuru vü yaş
Od içinde_aḫar gözümden ḳanlu yaş[1]

1826. Cānuma_urduñ bunca dürlü zaḫmı sen
Étmedüñ derdüme bir gün raḥmı sen

1827. Şem‘ bigi béni giryān eyledüñ
Zülfüñüñ bendinde ḥayrān eyledüñ[2]

1828. Miḥnetümi ṣanma ki_azdur çoḫ-durur
Hīç kimse baña maḥrem yoḫ-durur[3]

1829. Ṣayrunuñ derdi nedür bilse ṭabīb
Bes aña lāyıḳ devā ḳılsa ṭabīb[4]

1830. Derdümi nedür ṭabībüm bilmedi
Lā-cerem ki_anuñ devāsın ḳılmadı[5]

LXXVII. Nāme-nüvişten-i İskender Be-Gülşāh ve Endāhten-i Bā-Tīr Be-Ḳaṣr-ı Gülşāh[6]

1831. Bes eline alıban ol dem ḳalem
Yazdı Gülşāha şeh-i ṣāḥib-‘alem

1832. Éy nigār-ı serv-ḳadd ü lāle-rūy
V’éy büt-i ġonca-dehān u müşk-būy[7]

1833. Cān gözüñüñ fitnesine mübtelā
Saçlaruñ göñüle pā-bend-i belā[8]

1834. Yañaġuñ ġark-ı ḥayā étmiş güli
Der-hem urmış müşki zülfüñ sünbüli

1835. Benden olsun ṭapuña her ṣubh u şām
Cān u dilden çoḫ taḥiyyāt u selām[9]

---

1 (a) ḳuru vü yaş P, Ş : ḳuru yaş Ü, Ç
2 (b) bendinde Ş, Ü, Ç : bende P (müs.)
3 (a) azdur çoḫ-durur Ş, Ç : azdur çoḳ-durur Ü ; azacuḫ-durur P
4 (b) lāyıḳ P, Ş, Ç : göre Ü
5 (a) nedür Ş, Ü, Ç : bénüm P (b) ki anuñ P, Ş : anuñ Ü, Ç
6 Bu başlık Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur.
7 (a) Éy nigār-ı serv-ḳadd ü P, Ü : Ki_éy nigār-ı servi-ḳadd-i Ş, Ç (b) dehān u Ü : dehān-ı P, Ş, Ç
8 Bu beyit ile altındaki beyit P nüshasında yoktur.
9 (b) çoḫ P, Ş : çoḳ Ü : biñ Ç

1836. Étmişem ben aduñı vird-i lisān [P-73b, Ş-73a, Ü-18b, Ç-61a]
Ḳılmışam ben yāduñı taʿvīẕ-i cān

1837. Fürḳatüñ odında derdüm çoḫ-durur
Senden artuḫ hīç ümīdüm yoḫ-durur[1]

1838. Zülfünüñ bendinde ḥayrān ḳalmışam
ʿUḳdeye düşüp perīşān olmışam[2]

1839. Göñlümi zülfünde isde yā ḥabīb
Gör ki ne müşkil olur şām-ı ġarīb[3]

1840. Yüzüñi bir görebilem ṣanmışam
Bir tecellīsinde oda yanmışam[4]

1841. Senden olan derde bir em eyleseñ
Senden éren zaḫma merhem eyleseñ

1842. Çünki sendendür yüregüm yāresi
Gérü sénden olur anuñ çāresi

1843. Zülfüñüñ bendinde olmışam esīr
Kimse yoḫdur ki_ola baña destgīr

1844. Néçe bir dāma giriftār olayım
Derd ü miḥnetde néce zār olayım[5]

1845. Vaḳti-durur derdümi kim bilesin
Çün devāsı sende-durur ḳılasın

1846. Sen yuḫaru ben aşaġadın yaña
Nédeyim kim nālem érişmez saña[6]

1847. İşbu sözi söyler-iken ḳıldı āh
Bir ġazel ber-fevr inşā étdi şāh[7]

---

1 (a) odında P, Ç : derdinde Ş (Ü nüshasında bu beyit aşağıdaki beyitle yer değiştirmiştir.)
2 (a) ḳalmışam Ş, Ü, Ç : olmışam P (b) ʿUḳdeye Ş, Ü, Ç : ʿAḳdine P / olmışam Ş, Ü : ḳalmışam P
3 (a) zülfüñde isde P : zülfüñ ḥamında Ş, Ü, Ç
4 (b) tecellīsinde Ş, Ü, Ç : tecellīsinden P
5 (b) miḥnetde P, Ş, Ü : miḥnetle Ç
6 (b) nālem P, Ü : nālemi Ş
7 (b) ber Ş, Ü, Ç : pür P

LXXVIII. Şi‘r-goften-i İskender-i Rūmī [1]

1848. Éy yüzi tāze gülistān ḳandasın [P-74a, Ş-73b, Ü-18b, Ç-61b]
Gözi nergis zülfi reyḥān ḳandasın

1849. Dişleri lü’lü-yi lālā ḳanısın
Ṭutaġı la‘l-i Bedaḫşān ḳandasın[2]

1850. Éy ḳamu zaḫmuma merhem ḳanısın
Véy ḳamu derdüme dermān ḳandasın

1851. Fürḳatüñüñ ḥurkatinde teşne dil
Oluram éy āb-ı ḥayvān ḳandasın[3]

1852. Sénden ayru düşdi cānum miḥnete
Ḳandasın éy rāḥat-ı cān ḳandasın[4]

1853. Zülfüñe ḳayd oldum u bir gün baña
Démedüñ kim éy perīşān ḳandasın*

1854. Bunca müddetdür gülistāndan ıraḫ
Āḫir éy murġ-ı seḥer-ḫ˘ān ḳandasın

LXXIX. Der-Vaṣf-ı Sevgendnāme[5]

1855. Anuñ adı-y-çün ki feyż étdükde cūd
Cümle ‘ālem andan almışdur vücūd[6]

1856. Ḫalḳ anuñ u ḳamunuñ Ol Ḫālıḳı
Rızḳ anuñ u ḳamunuñ Ol Rāzıḳı[7]

---

1 LXXVIII. Şi‘r-goften-i İskender-i Rūmī P : Ġazel-i İskender-i Ẕülḳarneyn Ş ; Şi‘r-goften-i Bā-İskender Ç (Ü nüshasında böyle bir başlık yoktur.)
2 (a) lü’lü-yi Ş, Ü, Ç : lü’lü vü P
3 (a) ḫurḳatinde P, B, Ü², Ü³, TTK¹, TİEM, P⁴, Ü⁶, R¹, R², DTC¹, A², Lİ, K, H, MK¹ : ḫurḳatinden P², W, Ü⁵, A¹, E, MK³ ; ḥasretinden Ş, Ü, Ç, TDK, Ç², L, TTK², Ü⁴, MSU, K² (b) Oluram P : Yanaram Ş, Ü, Ç
4 (b) Ḳandasın Ş, Ü, Ç : Ḳanısın P
5 LXXIX. Der-Vaṣf-ı Sevgendnāme P : Meṡnevī Ş (Ü ve Ç nüshalarında başlık yoktur.)
6 (b) almışdur P, Ş, Ü : olmışdur Ç
7 (b) Rāzıḳı Ş, Ü, Ç : Ḫālıḳı P

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra derkenara yazılmış olan bir beyit vardır. Bu beyit incelenen diğer nüshaların hiçbirinde yoktur. Sadece K nüshasında metnin içinde bulunmaktadır. Beyit şöyledir: “Yecüc él urdı Sikender ḳanısın / Mülki dīv aldı Süleymān ḳandasın”

1857. ʻAḳl u nefs ü māh u mihrüñ haḳḳı-çün
Bu nücūm-ıla sipihrüñ haḳḳı-çün

1858. Ol muṣavvir ḥaḳḳı-çün kim bī-ḳalem [P-74b, Ş-73b, Ü-18b, Ç-62a]
Ẓulmet içre naḳş-ıla urdı raḳam[1]

1859. Kim gören ol naḳşı ser-gerdān olur
ʻAḳl aña vālih ü ḥayrān olur

1860. İki kevn ü dört erkān ḥaḳḳı-çün
Üç mevālīd-ile aʻyān ḥaḳḳı-çün[2]

1861. Muṣṭafā ḥaḳḳı vü anun şerʻi-çün
Dīn yolında anuñ aṣlı ferʻi-çün[3]

1862. Gözlerüñ miṣbāḥınuñ ḥaḳḳı-y-ıçün
Dillerüñ miftāḥınuñ ḥaḳḳı-y-ıçün[4]

1863. Zülfler ʻaḳla cünūn ṣalduġı-çün
Ġamzeler cāna füsūn ḳılduġı-çün[5]

1864. Ḳaşlaruñ ol ʻanberīn-miḥrābı-çün
Leblerüñ ol gevher-i sīr-ābı-çün[6]

1865. Ġurbete düşenlerün ḳan yaşı-çün
ʻĀşıḳ olanuñ yüregi başı-çün[7]

1866. Yārdan ayru düşenler cānı-çün
Gözlerinden dökilen ṭūfān-içün

1867. Kim murādum sensin ü ümniyyetüm
Senden ayru daḫı yoḫdur niyyetüm

1868. Bu ḳamusın çünki taḥrīr étdiler
Oḫ-ıla Gülşāha ḳarşu atdılar[8]

---

1 (b) naḳş-ıla urdı P : naḳşlar éder Ş, Ç ; naḳşlara éder Ü (Bu beyit ve altındaki üç beytin sıralaması P nüshasında diğer üç nüshadan farklıdır.)
2 (b) aʻyān P, B, W, Ü³, K, TTK¹, Ü⁵, Ü⁶, TİEM, R¹, R², Lİ, DTC¹, H, A¹, A², MK¹, MK³ : insān Ş, Ü, Ç, M, TDK, L, Ü⁴, Ç², TTK², MSU, K² ; erkān E
3 (b) aṣl u Ş, Ü : aṣlı P, Ç
4 (a) Gözlerüñ Ş, Ü, Ç : Göz P
5 (b) ḳıldugı-çün P, Ş, Ü : ṣalduġı-çün Ç
6 (b) gevher-i P, Ş, Ü : kevṣer-i Ç
7 (a) düşenlerüñ Ş, Ü, Ç : düşen gözün P
8 (b) Oḫıla Gülşāha ḳarşu Ş, Ü, Ç : Gülşāhuñ ḳaṣrına ṭoġru P

1869. Gülşeh ol dem bir ḳulını vérbidi
Var ol oḫı tiz baña getür dédi[1]

1870. Ol yazılu oḫı çünkim buldılar
Açıban Gülşeh ḳatına geldiler[2]

1871. Oḫıyıban anı Gülşāh étdi āh
Dédi_ayaġuñ tozına_érem mi i şāh[3]

1872. Bir daḫı yā Rab görem mi yüzüñi
Yāḫod işidem mi şīrīn sözüni[4]

LXXX. Der-Ṣıfat-ı Ḳaṣr-ı Gülşāh ve Ḫānden-i Nāme-i İskender Ez-Firāḳ-ı Cüdāī ve Nālīden[5]

1873. Aġladı şöyle ki ebr-i nev-bahār [P-75a, Ş-74a, Ü-18b, Ç- 62b]
Gözleri yaşı_étdi yéri lālezār[6]

1874. Giryesinden ṭoldı yéryüzi figān
Dutdı āhından göñül saḳfı duḫān

1875. Derd-i dilden şol ḳadar ḳan aġladı
Kim ḳamu ḫalḳuñ yüregin daġladı

1876. On iki gün şöyle bī-hūş oldı ol
Kim görenler ṣanur-ıdı öldi ol

1877. On iki günden başına geldi hūş [P-75b]
Gérü étdi yüreginüñ ḳanı cūş

1878. Ṣu-y-iken ḳan oldı gözindeki yaş
Münfecir oldı yüregindeki baş

1879. Faṣl faṣl ol nāmeyi min-külli bāb
Oḫıyıban yazdı ol demde cevāb

---

1 (a) baña Ü : berü Ş, Ç (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
2 (b) Alıban Gülşeh ḳatına geldiler P, B, W, Ü², Ü³, P², K, TİEM, P⁴, R¹, R², Ü⁶, DTC, H, A¹, A², E, MK¹, MK³ : Açıban Gülşeh ḳatına geldiler Ü⁵ ; Ne kim anda yazıluydı bildiler Ş, Ü, Ç, M, TDK, TTK², Ü⁴, L, MSU, K² ; Alıban Gülşeh ḳatına vardılar TTK¹
3 (a) Oḫıyıban anı Gülşāh étdi P : Gülşeh ol oḳı göriben ḳıldı Ş, Ü, Ç
4 (b) Yāḫod işidem mi şīrīn sözüni Ş, Ü, Ç, W, Ç², M, TDK, TTK², Ü⁴, MSU, Lİ, K² : Yāḫod işidem mi daḫı sözüni Ü², P² ; İşidem mi_işitmedügüm sözüñi P, K, TİEM, R¹, R², H, DTC¹, A¹, E Yā daḫı bir işidem mi sözüni B, MK³ İşidem mi ṭatlu şīrīn sözüni Ü³, TTK¹, A² ; Bir daḫı Yā Rab işidem mi sözüni L ; İşidem mi işitdügüm sözini Ü⁵, Ü⁶, MK¹
5 Bu başlık Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur.
6 (a) ebr-i P, Ş, Ü : ebr ü Ç

1880. Evvel-i nāme be-nām-ı Kirdigār [Ü-14a]
Ki_ol-durur ḫalḳa ḳamu Perverdigār[1]

1881. ʻIşḳ anuñ u ʻāşıḳ u maʻşūḳ Ol
Bu sözi añla bulasın bellü yol[2]

1882. Başlara sevdāyı Ol-durur ṣalan
Bunı Ferhād u anı Mecnūn ḳılan

1883. Ḥüsn-ile_Oldur yüzleri taḥsīn éden
Bunı Leylī vü anı Şīrīn éden

1884. Dédi bundan ṣoñra kim éy pādişāh
Saña taḫt olsun sipihr ü tāc māh

1885. Rām olsun ḥükmüñ altında felek
Gökde Ḥaḳ ḥāfıẓ saña yérde melek[3]

1886. Düşmenüñi Ḥaḳ ciger-ḫūn eylesün
Devletüñi rūz-efzūn eylesün

1887. Müddet-ile ḳamu nesne eksilür
Bénüm odum artar u tāze olur

1888. Eyle ḳodum ʻışḳ yolında ḳadem
Kim baña birdür vücūd-ıla ʻadem[4]

1889. ʻIşḳ ḥüznine benem Yaʻḳūb ben
Hicr derdine benem Eyyūb ben

1890. Ger Zekeryāvār bıçġuyla ölem [P-76a, Ş-74b, Ü-14a, Ç-63a]
Ḥāşa kim yoluñda ayruḫsı olam[5]

1891. Varlıġumı éderem sende fenā
Kim senüñ ola hemīn muṭlaḳ beḳā

1892. Ḳaṭre éder cehd kim baḥre ére
Tā ki varlığın gérü baḥre vére[6]

---

1 Ç nüshasında bu beyit kırmızı mürekkeple yazılmıştır.
2 (a) anuñ u P, Ş, Ü : anundur Ç
3 (b) Gökde Ḥaḳ ḥāfıẓ saña Ş, Ü, Ç : Gökden olsun ḥāfıẓuñ P
4 (a) yolında P : yolına Ş, Ü, Ç
5 (a) Zekeryāvār P, Ü, Ç, Ü³, L, K, TTK¹, TTK², TİEM, R¹, R², P⁴, H, Lİ, MSU, DTC¹, K², A², E, MK¹, MK³ : Zekeryā bigi Ş, M, B, Ü², W, Ü⁴, P²
6 (a) ére P : vara Ş, Ü, Ç

1893. Her küdūretden ola orada pāk
Olmaya daḫı aña pā-bend ḫāk[1]

1894. Ben daḫı_olam déyü benlikden arı
Maḥv olup sende yoḫ eyledüm varı

1895. Tende cānsın u iki gözümde nūr
Baḫtsın başumda göñlümde sürūr

1896. İşideliden *belī* ʻahd-i Elest
Olmışam ışḳuñda ben ḥayrān u mest[2]

1897. Baña kim zülfüñ beni étdi esīr
Kimsenem yoḫ gérü sensin dest-gīr[3]

1898. Érte géce yollaruñı gözlerüm
Kim gelesin göre séni gözlerüm

1899. Cānumı édem yoluñda ḫāk-i rāh
Ki_ayaġuñ tozın öpebilem i şāh[4]

1900. Sénüñem ḫoşdur yérüm yüce_eylemek
Her ne kim sénüñ-durur yüce gerek

1901. Nola ḳapuñdan ṭoġup devlet güni
Şöyle kim şebnem yüceldürse beni[5]

1902. Ṭopraġuñ çün ẕerresine gün érer
Götürüp yérden anı ʻulvī éder

1903. Anı ki_ol cān-ıladur saña kenīz [P-76b, Ş-75a, Ü-14a, Ç-63b]
Baḫtı yüceldüp nola olsa ʻazīz[6]

---

1 (a) ola orada P, Ş, Ü : orada ola Ç
2 (a) belī Ş, Ü, Ç : berü P (b) ʻışḳuñda ben Ş, Ç : ʻışḳuñda key Ü ; yüzüñe ben P
3 (b) sensin P, Ü : sen ol Ş, Ç
4 (a) édem Ş, Ü, Ç : étdüm P / yoluñda P : yoluna Ş, Ü, Ç (b) Ki_ayaġuñ tozın öpebilem i şāh P, Lİ : Ki atuñ ayaġına yüz sürem i şāh Ş, Ü, Ç, M, Ü[4], W, L, Ç[2] ; Ki_atuñ ayaġın öpebilem i şāh B, Ü[3], P[2], P[4], TTK[1], R[1], H, A[2], E, MK[1] ; Ki_atuñ ayaġın öpebilem mi şāh Ü[2] ; Ki_anuñ ayağın öpebilem i şāḥ TİEM, R[2], K[2] ; Ki atuñ ayaġın öpem i şāh DTC[1] ; Ki_anuñ ayaġına yüze sürem i şāh MSU ; Ki_ayaguñ öpebilem mi men i şāh A[1] ; Atuñ ayaġına yüz sürem i şāh TDK ; Kim ayaġuna sürem yüzümi şāh TTK[2] ; Kim sening ayaġını öpem i şāh Ü[6]
5 (b) yüceldürse beni Ü, Ç : yücelde şeh beni P ; yücelerdise beni Ş (müs.) (Ş nüshasında dal harfinde ve hareke koymada bir yazım yanlışı gözükmektedir.)
6 (a) ki_ol Ş, Ü, Ç : ki_ola P (müs.) (b) yüceldüp P, Ş, Ç : yücelip Ü / étse P, Ş, Ç : olsa Ü (P nüshasında "ki_ol" yerine "ki_ola" yazınca vezin bozulmuştur.

1904. Çünki ḫiẕmetkārdur şāha ʻalem
Ser-firāz olup göge çıḫsa ne ġam[1]

1905. Olmışam ben ʻışḳuñuñ dīvānesi
Hem cemālüñ şemʻinüñ pervānesi

1906. Ṣabr éderem derde daḫı ne ḳılam
Çünki başuma bunı yazdı ḳalem[2]

1907. ʻIşḳa dermān ṣorana budur cevāb
Ṣabr ét *v'Allāhu aʻlem bi'ṣ-ṣavāb*[3*]

1908. Söz arasında ki Gülşeh söyledi
İşbu naẓmı sūz-ıla_inşā eyledi

LXXXI. Şiʻr-i Gülşāh[4]

1909. ʻĀşıḳ oldum ḥālüm añlamaz ḥabīb
Derdmendem derdümi bilmez ṭabīb[5]

1910. Görse ol zülfi ki ben ʻaḳdindeyem
Ola mecnūn her ḫamında biñ lebīb

1911. Sénüñ-içün béni bīgāne_étdi ḫīş
Ḳaldum uş ḳavmüm arasında ġarīb

1912. Bu ʻaceb kim baña cüz' derd ü neṣab
Olmadı ḥüsnüñ niṣābından naṣīb[6]

1913. Gāh ḥācib cevr éder cānuma
Gāh cevr éder baña ʻayn-ı raḳīb[7]

---

1 (a) ḫiẕmetkārdur P, Ü : ḫiẕmetkār dutdı Ş ; ḫıdmetkār olur Ç
2 (a) Ṣabr éderem P, Ş, Ü: Ṣayru oldum Ç / ne ḳılam P : ne çāre ḳılam Ş, Ü, Ç (b) başuma bunı yazdı Ş, Ü, Ç : bunı yazdı başuma P
3 (a) budur P, Ç : nedür Ş, Ü (b) Ṣabr ét P : Ṣabrdur Ş, Ü, Ç
4 LXXXI. Şiʻr-i P : Ġazel-i Ş ; Şiʻr-goften-i Bā Ç (Ü nüshasında başlık yoktur.)
5 (a) ḥālüm P, Ş, Ü : ḥālümi Ç
6 (a) neṣab Ş, Ç² : taʻab Ü ; naṣīb P, P³, A² : maṣīb Ç ; firāḳ Ü², P² (Ü nüshasında bu beytin ikinci mısraı derkenara yazılmıştır.) Nesab, dert, zahmet, taab manalarına gelmektedir.
7 (b) raḳīb Ş, Ü, Ç : ḳarīb P

---

* Allah, doğruyu en iyi bilendir.

1914. Érte géce ḳarşuña zār éderem
Şöyle kim gül ḳarşusına ʻandelīb[1]

1915. Ḥācetüm yüzüñ ṣaçuñdur ṣubḥ u şām [P-77a, Ş-75a, Ü-14a, Ç-63b]
Kim görem ḫayr-ıla *v'Allāhu'l-mücīb*

1916. Ḥaḳḳ-ı Maʻbūd u İlāh-ı Ẕü'l-Celāl
Kim anuñ mülkine yoḫ-durur zevāl[2]

1917. ʻAḳl anuñ künhinde ser-gerdān olur
Nefs idrakinde hem ḥayrān ḳalur[3]

1918. İşbu gūn-ā-gūn işi Oldur düzen
İşbu reng-ā-reng naḳşı_Oldur yazan

1919. Göge yılduzları étmişdür bezek
Yér bezegi-y-çün düzer dürlü çiçek

1920. Lālenüñ yüzini Ol rengīn éder
Sünbülüñ zülfini Ol müşkīn éder

1921. Bülbüli gül ʻışḳına_Oldur söyleden
Ḳumrıya Oldur terennüm eyleden[4]

1922. Ṣubḥ yéli ḥaḳḳı-y-içün Ol müdām
Cāna vérür yār zülfinden peyām[5]

1923. Gül çérāġıyla şükūfe şemʻi-çün
Nergisüñ gözi benefşe semʻi-çün

1924. Lāle yüzi suyı-çün ki_éder ʻayān
Yañaġından dilberüñ hem bir nişān[6]

---

1 (a) Érte géce ḳarşuña zār éderem P, B, W, TDK, Ü³, Ç², K, P², TTK¹, TTK², R², Lİ, DTC¹, A², E, MK¹, MK³ : Érte géce ḳarşuna zārı_éderem Ş, Ç, Ü², Ü⁴, H, TİEM, P⁴, R¹ ; Ḳarşuna efġān éderem rūz u şeb Ü, M, P³, L, MSU, K² ; Érte géce ḳarşuña zār aġlaram A¹ ; Érte géce ḳarşuña ṣabr éderem Ü⁶

2 (a) Maʻbūd u Ü, Ç : Maʻbūd-ı P, Ş (Ş nüshasında bu beyitten önce "Mesnevī" şeklinde bir başlık yer almaktadır.)

3 (a) ser-gerdān olur P : ser-gerdān-durur Ş, Ü, Ç (b) hem P, Ü : anuñ Ş / ḥayrān ḳalur P : ḥayrān-durur Ş, Ü, Ç

4 (b) eyleden P, Ş, Ü : ögreden Ç

5 (b) vérür Ş, Ü, Ç : érür P

6 (b) Yañaġından P, Ü, Ç : Yanaġında Ş / hem bir P : rūşen Ş, Ü, Ç

1925. Ġamzesi_oḫı-y-çün ki_aña érmez gümān
Ḳaşı-y-içün ki_oldı ʿanberden kemān

1926. Ol ʿizār-ıla cebīn ü çehre-çün
Yaʿni Māh u Müşterī vü Mihr-içün[1]

1927. Cān devāsı ol leb ü dendān-içün
Yaʿni laʿl ü lü'lü-yi ʿUmmān-içün[2]

1928. Gün ḥaḳı ki_oldur yüzinden bir ḫayāl [P-77b, Ş-75b, Ü-14a, Ç-64a]
Dün ḥaḳı ki_oldur saçından bir miṣāl[3]

1929. Benüm içümdeki Yaʿḳūb āhı-çün
Yār eñegindeki Yūsuf çāhı-çün*

1930. Muṣṭafā üstinde duran ebr-içün
Miḥnete Eyyūb éden ṣabr-içün

1931. Muṣṭafānuñ pāk rūḥı ḥaḳḳı-çün
Nuṣret ü fetḥ ü fütūḥı haḳḳı-çün[4]

1932. Ki_ol-durur cehdüm ki ḳapuña érem
Kaʿbe bigi ol éşige yüz sürem[5]

1933. Yazdurup atdurdı_anı İskendere
Ki_oḫıyup maʿnīsine nedür ére[6]

1934. Çün geçen aḥvāli bildüñ ser-te-ser
İşid imdi Gülşehi kim néce_éder[7]

---

1 (a) çehre-çün P, Ü, Ç : vech-içün Ş (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
2 (a) ol P, Ş, Ç : o Ü
3 (a) yüzinden P, Ş, Ç : yüzinde Ü
4 (a) Muṣṭafānuñ P, B, W, Ü², P², A², Ü⁶, TTK¹, Ü³, H, TİEM, P⁴, R¹, R², Lİ, E, A¹, DTC¹, MK¹, MK³ : Ol resūlüñ Ş, Ü, Ç, TDK, K, Ç², P³, Ü⁴, L, TTK², MSU, K² (Bu beyit "Mustafānuñ" şeklinde başlayan nüshalarda burada "Ol resūlüñ" diye başlayan nüshalarda dokuz beyit yukarıda yer almaktadır.)
5 (a) Ki_ol-durur P, Ş, Ü : Oldurur Ç
6 (a) yazdurup P : yazıban Ş, Ç ; yazıban Ü (b) Ki_oḫıyıp P : Ki_oḫıya Ş, Ü ; Kim oḫıya Ç / ére P, Ş, Ü : göre Ç
7 (a) Çün geçen P : Çünki bu Ş, Ü, Ç

---

* Enek, çene, çene kemiği demektir.

1935. Gülşehüñ yüreği eyle étdi cūş
Şol ḳadar aġladı ki_andan gitdi hūş[1]

1936. Gördiler ḫādimle dāye Gülşehi
Kim vérür cān ger göremezse şehi[2]

1937. Vérmesün déyü ġam u ḥasretle cān[*]
Perniyāndan düzdiler bir nerdübān

1938. Nerdübān burcuñ boyuncaydı temām
Çün géce érişdi yér ṭoldı ẓulām[3**]

1939. Nerdübānı burca muḥkem étdiler
Üçi daḫı andan inüp gitdiler

1940. Geldi ḫādim şāha érürdi ḫaber
Ol ḫaberden şād oldı tācver[4]

1941. Dédi bu gün oldum uş ben baḫtiyār
Kim getürdi devlet-ile baḫtı yār

1942. Gülşeh-içün düzdi bir ḫalvet-serāy [P-78a, Ş-76a, Ü-14a, Ç-64b]
Kim hümāyūn-ıdı çün ẓıll-i hümāy[5]

1943. Dürr-ile yāḳūt u laʻl-i bī-kerān
Vérdi Gülşāha şeh-i ṣāḥib-ḳırān

1944. Aṭlas u üksūn u envāʻ-ı ḥarīr[***]
ʻAnber ü müşk ü zübād-ıla ʻabīr[6]

1945. Daḫı dürlü nesneler ki_ola bezek
Şol ḳadar vérdi olara kim gerek[7]

---

1 (a) Gülşehüñ yüregi eyle P, B, W, Ü², A² : Nāmeyi yazup yüregi Ş, Ü, Ç (b) aġladı ki Ş, Ü, Ç, B, W, Ü², A² : ḳan aġladı P
2 (b) ger göremezse Ş, Ü, Ç : görmez olursa P
3 (a) boyuncaydı Ş, Ü, Ç : boyındaydı P (b) Çün géce érişdi yér ṭoldı P : Çünki gitdi nūr érişdi Ş, Ü, Ç
4 (b) tācver Ş, Ü, Ç : nāmver P
5 (b) hümāyūn-ıdı çün P : hümāyūn-ıdı vü Ş, Ü, Ç
6 (a) üksūn Ü, Ç, M, TDK, MSU, A¹, A² : üksūre Ş ; dībā P, Ü⁴, Lİ ; altun K, L, TİEM, H ; üksür P³, K²
7 (a) ola P : olur Ş, Ü, Ç

---

* Buradaki déyü kelimesinin ilk hecesinin vezne göre aslında uzun olması gerektiği için Ş nüshasında "déyü" kelimesi ديو şeklinde yazılmıştır.

** Zulâm kelimesi karşılaştırma yapılan dört nüshada da ötre ile "zulâm" okunacak şekilde harekelenmiştir.

*** Eksûn (iksûn), kıymetli siyah elbisedir. Ekâbir ve uzemâ tefâhür ve âlâyiş zımnında giyerler. (Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâtıʻ*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, s. 207.)

1946. Līk Gülşāhuñ ḳatına varmadı
Hem niḳāb açup yüzüni görmedi[1]

1947. Çünkim érişdi Zeresbe bu ḫaber
Cānına oldı be-ġāyet kārger

1948. ʻĀḳıbet çāre ol oldı kim gele
Ol daḫı İskendere çāker ola

1949. Rāst İskender ḳatına geldi ol
Dürlü iḥsān u nüvāziş buldı ol[2]

1950. Édiben anı muḳarreb tāc-baḫş
Ḳıldı aña mülk ü taḫt u tāc baḫş

1951. Vérdiler ol arada āyīn-ile
Gülşehi İskendere kābīn-ile

1952. İki ʻāşıḳ birbirini buldılar
Ériben maḳṣūda ḫoş şād oldılar[3]

1953. ʻIşḳ yolını çü ṭoġru vardılar
Lā-cerem maḳṣūdlarına_érdiler

1954. Düzdi bir bezm ol gün İskender ki mihr
Ḳaldı ḥayrān aña şöyle kim sipihr[4]

1955. Baḫşiş étdi ḫalḳa çoḫ tāc u kemer [P-78b, Ş-76a, Ü-14b, Ç-65a]
Ḳalʻa vü iḳlīm ü mülk ü genc ü zer[5]

1956. Hīç yoḫsul Sīstānda ḳalmadı
Kim şehüñ mālı-y-ıla bay olmadı

1957. Şāhı Ḥaḳḳ ʻışḳıyla étdi ibtilā*
Ki_ol belā-y-ıla ola ehl-i velā[6]

---

1 (b) Hem P : Bir Ş, Ü, Ç / yüzini P : cemālin Ş, Ü, Ç
2 (a) Rāst P, B, W, Ü², A² : Çünki Ş, Ü, Ç (b) iḥsān u nüvāziş P, Ü, Ç : nüvāziş ü iḥsān Ş
3 (b) maḳṣūda ḫoş-şād Ş, Ü, Ç : maḳṣūdlara şāẕ P
4 (a) mihr Ş, Ü, Ç, B, W, Ç², Ü², P³ : dehr P
5 (b) mülk ü sīm ü zer Ş : genc ü sīm ü zer P ; mülk ü genc ü zer Ü, Ç
6 (a) Şāhı Ü : Şāh Ş ; Şāha P

---

* Ahmedî burada "Hak şâhı aşkıyla belâya düşürdü ki ol belâyla yakınlık sahibi oldu (Hakk'a yakın oldu). Altın ona ateşin yalını (alevi) erişmedikçe bileşimindeki topraktan arınmaz." demektedir. ☙ Bu sayfada anlatılan, İskender'in Gülşah'la evlenerek muradına ermesi konusu için bkz. GÖRSEL 12.

1958. Ḫāk eczāsından arınmaz ẕeheb
Érmeyince nārdan aña leheb*

1959. **Aḥmedī** bu söz ki saña söyledi
'Işḳ rāzıdur ki rūşen eyledi[1]

LXXXII. Ḫātime-i Dāsitān[2]

1960. Cān-ıla her kim bu sözi diñleye
'Işḳ esrārın kemāhī añlaya

1961. Penc gencinde Niẓāmī iki söz
Démedi bu resme hem bir yaluñuz[3]

1962. 'Işḳ rāzı ḳamu bu defterdedür
Bundan ayru her ne defter varsa dür[4]

1963. Leylī vü Mecnūn ger olalar diri
Heykel édeler başa bu defteri

1964. 'Işḳda Ferhāddan ilte sebaḳ
İşbu defterden oḫıyan bir varaḳ

1965. 'Işḳnāme gerçi kim bes çoḫ-durur
Līk bunuñ bigi hergiz yoḫ-durur

1966. Ol ki Cemşīd-ile Ḫūrşīdi aña
Unıda anı bu söz érse aña[5]

1967. İki günde kim işümi yazmışam [P-79a, Ş-76b, Ü-14b, Ç-65b]
İşbu naḳş-ıla bunı ben yazmışam[6**]

---

1 (a) söz ki P, Ş, Ü : sözi Ç
2 Bu başlık Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur.
3 (a) Penc gencinde Ü, Ç² : Penc gencinden Ş ; Bunca gencinde P, Ç, Ü⁶, Ü³ (b) démedi P, Ş, Ç : démeye Ü
4 (a) bu Ş, Ü : bir P (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
5 (b) érse P : érerse Ş, Ü, Ç
6 (b) yazmışam P, Ü, Ç : düzmişem Ş

---

* Leheb, ateş yalını, ateşin alevi manasındadır.

** Bu beyitte "yazmak" fiili cinaslı olarak kullanılmaktadır. İlk mısradaki "yazmak" şaşırmak, yanılmak, hata etmek, ikinci mısradaki ise nakış kelimesiyle beraber kullanıldığı için süsleyip bezemek, nakşetmek manasındadır.

1968. Dünyede kimdür meger Manṣūr ola
Kim ne meşrebdendür işbu söz-ile[1]

1969. Dercdür bu dürcde éy pür-hüner
Altı yüz ü daḫı béş dāne güher[2]

LXXXIII. Dāsitān-ı ʻAzm-i Sikender Be-Fetḥ-i Memālik-i Hindūsitān[3]

1970. Ṣubḥ-dem kim bülbül éder zemzeme
Bir ḳadeḥ ṣun ki_ura ṭaʻne zemzeme[4]

1971. Çün bezedi laʻl-ile şāhı nesīm
ʻĀḳil ol ki_içe ne zer ḳoya ne sīm[5]

1972. Çün gidersin ḳo bu çoḫ āmālüñi
Yé yédür kimseye ḳoma māluñı[6]

1973. Çünki bāġı bézedi ardıbehişt*
Bāde iç kim bādesüz olmaz Behişt

1974. ʻIyş dadın çün yaḳīn bāde vérür
ʻÖmr ki_ol bī-bādedür bāda varur[7]

1975. Ḫıżr bigi ḥulle geydi murġzār
Naġme-i Dāvūd éder her murġ zār

1976. Çün çemende oldı bülbül naġme-sāz
Sen daḫı éy yüzi gül ḳıl bezme sāz

1977. Kaʻbe-i dilde küdūretdür riyā
Cām-ı meyden isde isderseñ ṣafā

1978. Vaḳt-i gül nūş eyle cām-ı lāle-reng
Ġonca bigi eyleme göñlüñi teng

---

1 (b) söz-ile P : söz bile Ş, Ç (Bu beyit Ü nüshasında yoktur. Ş nüshasında da bu beyit sütunların ortasındaki boşluğa yan olarak yazılmıştır.)
2 (b) Altı yüz ü daḫı béş P, Ş, Ü : Béş yüz seksen sekiz Ç
3 LXXXIII. Sikender Be-Fetḥ-i Memālik-i Hindūsitān P, Ç : İskender Be-Fetḥ-i Hindūstān Ş, Ü
4 (b) Bir Ş, Ü, Ç : Pür P
5 (a) şāhı P, Ş, Ü : sāḳī Ç (b) ʻĀḳil ol ki içe ne zer ḳoya ne sīm P, Ş, Ü : ʻĀḳil oldur ne zer ḳoya ne sīm Ç
6 (b) kimseye Ş, Ü, Ç : ayruġa P
7 (a) ʻIyş Ç, B, Ü², Ü³, TDK, K, L, TTK², Lİ, DTC¹, R², A², Bİ, MK³ : ʻIşḳ Ş, Ü, Ü⁴, A², P², P³, MSU, TTK¹, MK¹ (Bu beyit Paris nüshasında yoktur.)

---

* Karşılaştırma yapılan nüshalarda ardıbehişt okunacak şekilde harekelenen kelimenin Türk edebiyatında bu imlâ ile kullanıldığına dair Hayâtî'nin *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*'nde de hareke bilgisi bulunmaktadır.

1979. Rāḥat-ı cān mı gerek iç cāmı şād
Derd-i dildür eyleme encāmı yād

1980. Nergisī ḳızarmış-iken bāġ-ı verd [P-79b, Ş-76b, Ü-14b, Ç-66a]
Ḳıldı ʻömr encāmına baḫduġı zerd[1]

1981. Lālenüñ bu gün ki ḫurrem oldı bāġ
ʻĀḳıbet fikri içine urdı dāġ[2]

1982. Bir nefesde baġlu-durur bu ḥayāt
Pes néce_isdesün kişi andan ṣebāt[3]

LXXXIV. Maṭlaʻ-ı Dāsitān[4]

1983. Ḳo sözi muṭrib al ele çengüñi
Rāst eyle perdede āhengüñi

1984. Iṣfahānı Rūmda eyle_eyle sāz
Kim muḫayyer ola sūzuñdan ḥicāz

1985. Bir meṣel naẓm eyle bize ṭolu pend
Kim olavuz gevherinden sūd-mend

1986. Çün düketdi dehr Dārā devletin
Dutdı şāh İskender anuñ mülketin[5]

1987. Nevbet-iledür cihānda salṭanat
Kimseye dāyim vérilmez memleket

1988. Taḫtadan düzetdiler Dārāya dār
Boyın urmaḫdur felek işi ya dār

1989. Yérde ne var ger tefaḥḥuṣ ḳılasın
Her ḳademde bunca Dārā bulasın

---

1 (a) bāġ-ı verd P, Ç : bāġ u verd Ş, Ü
2 (a) Lālenüñ P, Ş, Ü : Lāle-le Ç (b) dāġ Ş, Ü, Ç : ṭāg P
3 (a) baġlu-durur bu P, Ş, Ü : baġludur āb-ı Ç (b) Pes néce_isdesün Ü, Ç : Bes néce étsün P : Néce isdesün kişi Ş
4 Ş nüshasında burada değil "Çün düketdi dehr Dārā devletin" şeklinde başlayan beyitten önce "Āġāz-ı Dāsitān" şeklinde bir başlık yer almaktadır. Ü nüshasında da "Nevbet-iledür cihānda …" şeklinde başlayan beyitten önce Ş nüshasında olduğu gibi "Āġāz-ı Dāsitān" şeklinde bir başlık yer almaktadır.
5 (b) mülketin P : devletin Ş ; nevbetin Ü

1990. Çarḫ rāzın hīç kimesne bilmedi
Kimsene bu derde dermān ḳılmadı[1]

1991. Uydılar İskendere Īrāniler
Bende-fermān oldılar Tūrāniler[2]

1992. Bir melik oldı ki hergiz rūzigār [P-80a, Ş-77a, Ü-14b, Ç-66a]
Görmemişdi aña beñzer tācdār

1993. Şād andan olur-ıdı ḥazm ü ʻazm
Dad andan alur-ıdı bezm ü rezm

1994. Devlet-ile tāze oldı tāc u taḫt
Ḥışmet-ile zīnet oldı mülk ü baḫt[3]

1995. Her ne-kim ḳılursa ʻadl ü dād-ıdı
Ger ulu ger kiçi andan şād-ıdı

1996. ʻİffet ü ʻilm ü şecāʻat ʻadl ü cūd
Dāyim iş éderdi ol ʻālī-vücūd[4]

1997. Her ki diler mülk ala vü ola şāh
Māl gerek aña vü bī-ḥad sipāh[5]

1998. Kim sipāhıyla olur ḫaṣm olsa ḳamʻ
Māl-ıla olur sipāh olursa cemʻ

1999. Māl ele gelse ʻimāretle gelür
Ger ʻimāret olsa ʻadl-ile olur

2000. ʻAdlsüz hergiz ʻimāret olmaya
Çün ʻimāret yoḫ imāret olmaya

2001. ʻAdldür kim beglige bünyād olur
Her binā bünyād-ıla ābād olur

2002. Ẓulm éder yavuz melikler adını
Ẓulm yıḫar memleket bünyādını

---

1 (a) kimesne P : kimse Ş, Ü ; kimsene Ç (b) ḳılmadı P, Ü : bulmadı Ş, Ç
2 (b) oldılar Ş, Ü, Ç : étdiler P
3 (b) oldı P, Ş : aldı Ü
4 (b) éderdi P : étmişdi Ş, Ü, Ç
5 (a) mülk ala P, Ş : mülk ola Ü ; mülki ala Ç

2003. ʻAdl-ile mülk alınur u tāc u taḫt
Ẓulm-ile dīn yıḫılur u mülk ü baḫt

2004. Çün ulu-y-ıdı Sikender himmeti
Daḫı_ululamaḫ diledi devleti

2005. Kişi her ne bulsa himmetden bulur [P-80b, Ş-77b, Ü-15a, Ç-66b]
Kimse himmet ḳadri nedür ne bilür

2006. Diledi kim Hind mülkin hem ala
Sind daḫı cümle ḥükminde ola[1]

2007. Hind iḳlīmine çekdi bir sipāh
Şöyle kim örtildi tozdan mihr ü māh

2008. Yéryüzini dutdı gün-ā-gün direfş
Hem ʻalemler reng reng aḫ u benefş

2009. Raʻd bigi kūs çün kıldı ḫurūş
Leşker étdi Baḥr-i Aḫḍar bigi cūş

2010. Hindde var-ıdı bir şāh adı Keyd
Kim ḳamu begler aña_olmış-ıdı ṣayd

2011. Māl u mülk ıssı-y-ıdı ol şehriyār
Leşkerine yoġ-ıdı hergiz şümār

2012. Anuñ elindeydi nıṣf-ı mülk-i Hind
Fūr ḥükmindeydi nıṣf-ı Hind ü Sind[2]

2013. Bir géce düşde görür ol nīk-rāy
Rūmdan rūşen olup ṭoġar bir ay[3]

2014. Şarḳ u ġarb anuñ-ıla pür-nūr olur
Cümle yılduzlar aña secde ḳılur

2015. Bir muʻabbir var-ıdı Mihrān adı
Keyd Şāh ol düşi Mihrāna dédi[4]

---

1 (a) mülkin hem P, Ş : mülkini Ü (b) Sind P, Ç, Ü : Sinde P
2 (a) nıṣf-ı mülk-i Ş, Ü, Ç : mülk-i nıṣf-ı P
3 (a) ol P, Ş : ki ol Ü (b) Rūmdan rūşen olup ṭoġar bir ay Ş, Ü, Ç, M, B, W, TDK, Ç², Ü², P², Bİ, P³, Ü⁴, K, L, P⁴, TİEM, Lİ, A¹, R², MSU, MK¹, MK³ : Rūm élinden çıḫar bir bedr ay P, A², Ü³ (TDK, W, Ü⁶, A¹, R² nüshalarında "ṭoġar" kelimesi "çıḫmış", TİEM, P⁴ nüshalarında "çıḳdı" şeklindedir.
4 (a) Mihrān P, Ş : Mehrān Ü

2016. Dédi Mihrān Rūmdan bir şehriyār
Ḳopup olısar cihānda tācdār[1]

2017. Şarḳ u ġarba cümle sulṭān olısar
Ḫānlar aña bende-fermān olısar[2]

2018. Her ki girmeye anuñ fermānına [P-81a, Ş-77b, Ü-15a, Ç-67a]
Ḳaṣd étmiş ola kendü cānına

2019. Her kime ki_éde ʻināyet Ẕü'l-Celāl
Aña ʻiṣyān éden olur pāyimāl[3]

2020. Her yigirmi yılda olmışdur ʻayān
Kim Züḥalle Müşterī éder ḳırān[4*]

2021. Çünki her burc üzre seyr-ile müdām
Bir ḳırān éderler ol iki temām[5]

2022. Ẓāhir olur bir ulu ṣāḥib-ḳırān
Kim olur fermānı ʻālemde revān

2023. Dört ḳırān her burcda olsa müdām
Kim ṭokuz yüz yıl hem altmışdur temām[6]

2024. Anda edyān u şerāyiʻ nesḫ olur
Daḫı ayruḫ şerʻ ü dīn peydā olur[7]

2025. Çün ḥisāb-ıla ol iki bī-kelām
Bir ḳırān her burcda étdiler temām[8]

2026. Kim iki yüz ḳırḫ oldı ol dürüst
Eski devletler olısar ḳamu süst[9]

---

1 (a) Rūmdan Ş, Ü, Ç : Rūmda P
2 (a) Şarḳ u Ü, Ç : Şarḳa P, Ş
3 (a) Ẕü'l-Celāl P, Ş, Ç : Kirdigār Ü
4 (b) éderler Ş, Ü : éder P
5 (a) seyr-ile P, Ş, Ü : seyr éder Ç
6 (a) olsa P : édilse Ş, Ü, Ç (b) altmışdur P, Ş, Ç : olınmışdur Ü
7 (a) Daḫı ayruḫ şerʻ ü dīn peyzā olur P : Ḥaḳ daḫı_ayruḫ şerʻ ü dīn peydā ḳılur Ş, Ü, Ç
8 (b) temām P, Ş, Ü : müdām Ç
9 (b) olısar ḳamu Ş, Ü, Ç : ḳamusı ola P

---

* Kıran, Zühal (Satürn) ve Müşterî (Jüpiter yıldızlarının aynı burçta bulunması, biraraya gelmesi anlamındadır. Bu hadise yirmi yılda bir gerçekleşmektedir.

2027. Ḳopısar ṣāḥib-ḳırān bir ulu şāh
Olısar aña müsaḫḫar mihr ü māh

2028. Dileginсe döniser bu āsumān
Hem murādınca olısardur zamān[1]

2029. Devleti anuñ çü ser-sebz olısar
Eski devletler ki vardur ṣolısar

2030. Devlet isdeyen anı bulmaḫ gerek
Cān-ıla emrine ḳul olmaḫ gerek

2031. Ol çerāġı ki_anı Ḥaḳ rūşen ḳıla [P-81b, Ş-78a, Ü-15a, Ç-67b]
Söynük isdeyen gözi bī-nūr ola[2]

2032. Olmasun bed-ḫˇāh devlet olasın
Devlete ḳul ol ki devlet bulasın[3]

2033. Bir zamān bu ḥāl üzre çün sipihr
Devr édiben geldi gitdi māh u mihr[4]

2034. Keyd şāha vérbidi_İskender selām
Tuḥfe vü hem nāme vü ṭoġru peyām

2035. Şöyle yazmış nāmede ol şehriyār
Ki_evvel-i nāme be-nām-ı Kirdigār[5]

2036. Ṣāni'-i 'ālem Ḳadīm ü Lem-yezel
Kim anuñ ṣun'ında yoḫ-durur ḫalel[6]

2037. Emr anuñdur mülk anuñ ḳudret anuñ
Luṭf anuñdur faẓl anuñ ni'met anuñ*

2038. Géceyi gündüz kılan Oldur yaḳīn
Gündüzi géce éden Oldur hemīn

---

1 (b) olısardur zamān P, Ş : olısar devr-i zamān Ü, Ç
2 (a) Ḥaḳ P, Ş, Ç : Ḥuẕā Ü (b) gözi Ü², B, W, P³ : güni P, Ş, Ü, Ç, TDK, P² : anı TİEM, P⁴ / bī-nūr Ş, Ü, Ç : tārīḳ P
3 (a) bed-ḫˇāh devlet olasın P : bed-ḫˇāh-ı devlet olasın Ü, Ş ; bed-ḫˇāha devlet olasın Ç (müs.)
4 (a) Bir Ş, Ü, Ç : Bu P
5 (b) Ki_evvel-i Ş, Ü, Ç : Evvel-i P
6 (a) Ḳadīm ü P, Ç : Ḳadīm-i Ş, Ü

---

* Bu beyit P nüshasında vardır, Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Aynı beyit TDK, K, Ü³, Ü⁵, Ü⁶, TTK¹, Ç², P³, MSU, Lİ, DTC¹, A², E, TİEM, P⁴, R², H, K² nüshalarında da vardır. Ş, Ü, Ç, B, Bİ, A¹, TTK² nüshalarında yoktur.

2039. Ol vérür kime dilerse tāc u taḫt
Ol alur kimden dilerse mülk ü baḫt[1]

2040. Devletüñ tācın vérene dādger
Ḫiẕmet-içün baġla ney bigi kemer

2041. Her kişi ki_éde anı Ḥaḳ iḫtiyār
Aña ḫiẕmet éden olur baḫtiyār[2]

2042. Her ki baġlamaya ney bigi kemer
Ḫiẕmetine devletüñ olur kem er[3]

2043. Keyd şāha baḫt eger hem-rāh ola
Ṣıdḳ-ıla ol baña devlet-ḫˇāh ola

2044. Kendüzini ḳullıġa ʿarż eyleye [P-82a, Ş-78a, Ü-15a, Ç-68a]
Ṭāʿatumı cānına farż eyleye

2045. Çün bize Ḥaḳdan vérildi tāc u taḫt
Ḫiẕmet éde bize kimde varsa baḫt

2046. Çün bu nevbet bizde-durur taḫt u tāc
Bize vérbinmek gerek bāc u ḫarāc[4]

2047. Bize vérilmek gerek iḳlīm-i Hind
Hem bizüm olmaḫ gerekdür mülk-i Sind

2048. Baḥr ü ber bizüm-durur hem şarḳ u ġarb
Sām u Rüstem édemez bizümle ḥarb

2049. Ḳılıcum bir ejdehādur heft-ser
Kim kılur şīr ü peleng andan ḥaẕer

2050. Oḫımuñ peykānıdur peyk-i ḳażā
Kim ḳader bigi érer ḳılmaz ḫaṭā

2051. Her ki diler ser-firāz ola müdām
Ḳullıġuma serv bigi_éde ḳıyām

---

1 (a) vérür kime dilerse P, Ü : kime dilerse Ş (müs.) ; vérür kime vérürse Ç (b) dilerse P, Ş, Ç : alursa Ü
2 (a) ki_éde anı P, Ü : kim éde anı Ş ; ki anı éde Ç
3 (a) baġlamaya P, Ş, Ü : baġlanmaya Ç
4 (a) bizde-durur taḫt u tāc P, Ç : bizdedür bu baḫt u tāc Ş, Ü (b) vérbinmek P, Ü : birbimek Ş ; birbinmek Ç

2052. Her ki ney bigi olam dér sebz-ser
Ḫiẕmetüme baġlaya dāyim kemer[1]

2053. Pādişehlıḫ ister olur-ısa Keyd
Bañа ḳul olsun ki_ol ola añа ṣayd[2]

2054. Yoḫsa iltem ol diyāra bir sipāh
Ki_ola tozdan ay u gün yüzi siyāh

2055. Nāmeyi Keyd çün oḫıdı temām
Göñline ḳorḫu düşürdi ol peyām[3]

2056. Bildi kim İskender-ile étse ceng
Cān u baş elden gider hem nām u neng

2057. Kendüden yégiyle her ki_éde sitīz [P-82b, Ş-78b, Ü-15a, Ç-68b]
Kendü başına belā érüre tīz[4]

2058. Çünki bildi ceng-ile_iş olmaz temām
Rāy-ıla tedbīr étdi_ol nīk-nām

2059. Rāy-ıla ḥāṣıl olur cümle ümīd
Rāydur baġlu ḳapulara kilīd

LXXXV. Der-Ṣıfat-ı Çehār ʻAcāyib ki Der-Hindūsitān Būd[5]

2060. Var-ıdı dört nesne anda bes ʻacīb
Olmamışdı kimseye biri naṣīb[6]

2061. Vardı ḳatında anuñ bir feylesūf
Kim felek rāzına bulmışdı vuḳūf[7]

2062. Hey'etini göklerüñ bilmiş-idi
Ḥükmini yılduzlaruñ ḳılmış-ıdı[8]

2063. Bir raṣad-bend-idi kim māh-ıla mihr
Néce yürirler bilür-idi sipihr[9]

---

1 (a) sebz-ser P, Ü : sebze-ser Ş, Ç
2 (b) ki_ol ola añа P : ki ola ol añа Ş, Ç ; ola ol añа Ü / ṣayd Ş, Ü, Ç : ḳayd P
3 (a) çün Keyd P, Ü, Ç : Keyd çün kim Ş ; (b) peyām Ş, Ü, Ç : kelām P
4 (a) her ki_éde P, Ş, Ç : éde her ki Ü
5 Bu başlık Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur.
6 (a) anda P, Ş, Ç : anuñ Ü (b) Olmamışdı P : Ki_olmamışdı Ş, Ü, Ç
7 (a) Var-ıdı Ş, Ü, Ç : Vardı P
8 (b) ḳılmış-ıdı P, Ü : bulmış-ıdı Ş, Ç
9 (b) bilür-idi sipihr P, Ç : bilürdi sipihr Ş ; bilürdi vü sipihr Ü

2064. Var-ıdı hem anda bir ulu ṭabīb
Ṭıbb aña ʻilm ü ʻamel olmış naṣīb

2065. Ḳamu derde_éderdi dermān cüz' ecel
Kim anı defʻ étmege yoḫdur ḥıyel[1]

2066. Ol ki her manṣūbeye çāre bulur
Bir piyādeden ecelde māt olur[2*]

2067. Ḳulı-y-ıdı Keydüñ ol ʻĪsī-ḳadem
Kim vérürdi tenlere cān ürse dem[3]

2068. Ṭıfl-iken anı ṣatun almış-ıdı
Ulalınca terbiyet ḳılmış-ıdı

2069. Bir daḫı_anda var-ıdı bir ulu cām
Cem daḫı_andan hīç işitmemişdi nām

2070. Diñle cāmuñ vaṣfını kim bilesin [P-83a, Ş-79a, Ü-15b, 69a]
Ḥayrete ḳalup taʻaccüb ḳılasın

2071. Yaz u ḳış andan içerlerdi müdām
Āb u bāde hergiz olmazdı temām

2072. Yüz yıl andan içseler āb u şarāb
Ne şarāb eksilür-idi vü ne āb

2073. Bādesi ne bāde kim yāḳūt-ıdı
Ṣuyı şöyle ḫoş ki cāna ḳūt-ıdı

2074. Bir ḳızı daḫı var-ıdı_anuñ ki mihr
Meh bigi ḥüsnine baġlamışdı mihr[4]

2075. Şehr-bānū-y-ıdı ol ḫātūn be-nām
Şāhlar olmışlar-ıdı_aña ġulām[5]

---

1 (b) Kim anı Ş, Ü : K'anı P (müs.)
2 (a) bulur P, Ç : bilür Ş, Ü (b) Bir piyādeden ecelde Ç : Bir piyādeyle ecelde Ü ; Bir piyādede ecelden P, Ş
3 Bu beyit P nüshasında yoktur.
4 (a) anuñ ki mihri P, Ş, Ü : anuñ mihr Ç
5 (a) şehr-bānū-y-ıdı Ü, Ç : şehr-i bānū-y-ıdı Ş ; şehd-bānū-y-ıdı P (müs.)

---

* Mansûbe, satrançta rakibi içinden çıkılmaz duruma getiren oyun, açmaz anlamındadır.

2076. Her ki bir kez göre-y-idi ol dil-beri
Cān olurdı andan u hem dil berī[1]

2077. Ġamzesi oḫ ḳaşı yay zülfi zirih
Ol zirihde müşk-i terden yüz girih

2078. Yüzi cennet ḳāmeti Ṭūbī-ḫırām
Ṭuṭaġı Kevṯer dili ṭūṭī-kelām

2079. Hem leṭāfetde lebi yāḳūt-ı nāb
Hem ṭarāvetde dişi dürr-i ḫoş-āb

2080. Çün ṣabā ḳılurdı zülfine güẕer
Ṭoldururdı bāġ ceybin müşk-i ter[2]

2081. Ṣaçı şeb-gūn ü yüzi gündüz miṯāl
Ṣun'ın işit kim düzetmiş Ẕü'l-Celāl[3]

2082. Zülfine reyḥān anuñ ḥayrān-ıdı [P-83b, Ş-79a, Ü-15a, Ç-69a]
Vaṣlı rūḥa revḥ-ile reyḥān-ıdı

2083. Lāle yüzi muṣḥafından bir varaḳ
Gül ḥayāsından anuñ ġarḳ-ı 'araḳ

2084. Çün düşerdi_anuñ tenine māh-tāb
Ay udından géce éderdi niḳāb[4]

2085. Gözi efsūn ögredürdi Bābile
Siḥri bilür-idi faṣl u bāb-ile

2086. Fikr-ile tedbīri böyle ḳıldı Keyd
Ki_éde bu dörd-ile Ẕülḳarneyni ṣayd[5]

2087. Hem éde kendüyi şeh ḥükmine rām
Érte géce ḫiẕmetinde_ola müdām

2088. Ṣubḥ bigi_érte ḳapusına gele
Şem' bigi géce ḫiẕmetde ola

---

1 (a) göre-y-idi Ü, Ç : görür-idi Ş, Ü ; göredi P
2 (b) ceybin P, Ü, Ç : ciybin Ş
3 (b) Ṣun'ın işit kim düzetmiş P : Ṣun' işit kim düzmiş-idi ol Ş, Ü, Ç
4 (b) géce P : géceyi Ş, Ü, Ç
5 (a) tedbīri P, Ü, Ç : tedbīr Ş

2089. İşbu rāyı begenüp mīr ü vezīr
İttifāḳ eylediler bernā vü pīr*

2090. Kim ḳamu Keyd-ile dem-sāz olalar
Ḫayr u şerde aña enbāz olalar

2091. Eyledi Mihrānı bes Keyd iḫtiyār
Élçilige ki_ol-ıdı dānā-yı kār

2092. Key faṣīḥ ü kārdān gerek resūl
Kim ola her söz ki söyleye ḳabūl

2093. ʻİlm ü ʻaḳlı çoḫ ola vü ḥırṣı az
Ġālib olmaya aña āz u niyāz

2094. Ḥırṣ ehli kimseye étmez vefā
ʻİlm olmayanda ḫod olmaz ṣafā

2095. Nedür élçi pādişehlerden lisān [P-84a, Ş-79b, Ü-15a, Ç-69b]
Pes gerek kim ola ol ehl-i beyān[1]

2096. Kim sözi yérlü yérince söyleye
Her sözüñ maʻnīsini key añlaya

2097. Şimdi élçilik ne olmışdur ʻamel
Kim aña lāyıḳ görildi her daġal*

2098. Lā-cerem şimdi cihāna şeyṭanat
Buña érdi kim görürsin salṭanat[2]

2099. Dédi élçiye ki gelse şehriyār
Māl u genc anuñdur u şehr ü diyār

2100. Līk bizi ṣıdḳ-ıla dilerse şāh
Kim aña bende olavuz nīk-ḫˇāh

2101. Bizüm-ile eylesün bir ittiṣāl
Uş anuñ tācıyla taḫt u mülk ü māl

---

1 (a) lisān P, Ü, Ç : nişān Ş
2 (a) düşdi Ş, Ü, Ç : şimdi P (müs.) (b) érdi kim P, Ş, Ç : érdi Ü (müs.)

---

* Kelimenin aslı Farsça "bernâ" olup genç, delikanlı, civan anlamlarına gelmektedir. P ve Ü nüshalarında kelime "bürnâ" okunacak şekilde harekelenmiştir.

** Dagal, hile, fesat, mekr, aldatmak manalarına gelmektedir.

2102. Şehr-bānūyı alursa tācver
Cümle aña ḳullaruz beste-kemer[1]

2103. Feylesūf-ıla ṭabīb ü daḫı cām
Şāhuñ u biz daḫı şāha hem ġulām[2]

2104. Vérbidi Mihrān-ıla ol bī-şümār
La'l hem yāḳūt u dürr-i şāhvār[3]

2105. Geldi şāha dédi peyġāmı resūl
Şāh işitdi cümlesin ḳıldı ḳabūl

2106. Şehr-bānūdan işitmişdi ḫaber
Var-ıdı göñlinde 'ışḳından eṯer[4]

2107. Gözden öñdin çoḫ olur 'āşıḳ ḳulaḳ
'Işḳa bir-durur yaḫınlıġla ıraḳ[5]

2108. Çünki işbu söz araya düşdi şāh [P-84b, Ş-79b, Ü-15b, Ç-70a]
Diledi kim cüft ola aña māh

2109. 'Işḳ-durur rām éden ser-keşleri
'Işḳdur pā-māl éden başları[6]

2110. 'Işḳ-durur pehlevānları yıḫan
'Işḳ-durur cānları oda yaḫan

2111. Zülf dāmıdur ki ḳılur 'aḳlı ḳayd
Āhū gözdür éden arslanları ṣayd[7]

2112. Cānları ḳılur zenaḫdān ḥabs-i çāh
Ḫāl éder 'āşıḳlaruñ günin siyāh

2113. Vérbidi bes Ṭūsı Keyde şehriyār
Ki_ola Bānūya anuñ-çün ḫˇāstār

2114. Vérdi élçilere bī-ḥad sīm ü zer
Aṭlas u dībā-yı Rūmī vü güher

---

1 (a) Şehr-i bānūyı Ş, Ü, Ç : Şehd-bānūyı P (müs.) (b) ḳullaruz P : ḳul oluruz Ş ; ḳul olur Ü; ḳul olavuz Ç
2 (b) biz daḫı şāha hem P : biz daḫı hem şāha Ş, Ç ; bir daḫı şāha hem Ü
3 (b) La'l P, Ş, Ü : La'l ü Ç
4 (a) Şehr-i bānūdan Ş, Ü : Şehd-bānūdan P (müs.)
5 (a) çoḫ P : çoġ ; Ş, Ç ; çün Ü (b) yaḫınlıġla P : yaḳın-ıla Ş, Ü, Ç
6 (b) 'Işḳdur P, Ü : 'Işḳ-durur Ş
7 (a) Zülf P, Ü : Zülfi Ş, Ç (b) éden P, Ş, Ç : ki éder Ü

2115. Pādişeh kim Ḫālıḳuñdur sāyesi
Ne-durur dād u dihiş sermāyesi

2116. Ḳanḳı gevher ki_anda yoḫ-durur kerem
ʻAḳl miʻyārında degmez bir direm

2117. Ḫalḳa ḳalbi bigi düşmendür kerem
Ḫalḳ içinde_ańa ġıdā nedür görem[1]

2118. Bu kerem Sīmurġ olmışdur meger
Kim vefā bigi yoġ andan bir eṣer

2119. Dünyede biz bir kerīme érmedük
Bir eṣer daḫı keremden görmedük

2120. Var déyen bu ʻaṣr ehlinde kerem
Bańa gösdersün anı kim ben görem[2]

2121. Çün yéyip yédürmeye ehl-i niʻam
Himmet ü rütbetde yég andan neʻam

2122. Çünki ele gire genc ü zer ü sīm
Devlet anuñ ki_adını éde kerīm[3]

2123. Ola bed-baḫt ol ki dünyālik bula [P-85a, Ş-80a, Ü-15b, Ç-70b]
Anı saḫlayup adın nā-kes ḳıla

2124. Gerçi dérler māl u zer çoḫ olsa yég
Kişi nā-kes olıcaḫ yoḫ olsa yég[4]

2125. Döndi bir ḳaç günden élçi şād-kām
Keyde iletdi Sikenderden peyām

2126. Dédi andan soñra şāhuñ rütbetin
Tāc u taḫtın u şükūh u ḥışmetin

2127. Şerḥ étdi dāniş ü ferhengini
Vaṣf ḳıldı heybet ü āhengini

---

1 (b) ańa ġıẓā nedür görem Ü : anmaġa anı ürkerem Ş (Bu beyit ile ardından gelen beyit, P, Ç nüshasında yoktur.)
2 (b) anı kim ben P : ki anı ben Ş ; kim anı ben Ü ; ki ben anı Ç
3 (a) genc ü zer ü sīm P : bu genc ü zerr ü sīm Ş, Ü, Ç (b) éde Ş, Ü : eyde P
4 (a) māl u zer P, Ü, Ç : māl u genc Ş (b) Kişi P : Issı Ş, Ü, Ç

2128. Çün Sikender vaṣfını işitdi Keyd
‘Işḳına cān u göñülden oldı ṣayd

2129. Girdi gencinden çıḫardı sīm ü zer
La‘l ü yāḳūt u daḫı dürr ü güher[1]

2130. Fīl yüz zencīr ü üştür yüz ḳaṭār
Çulları çīnī-ḥarīr ü zer-nigār[2]

2131. Yüz ḳaṭār ester daḫı zerrīne-na‘l
Yükleri yāḳūt u hem dürr-ile la‘l

2132. Aṭlas u elvān u ecnās u ḫarīr
‘Ūd-ı ḫām u ‘anber ü müşk ü ‘abīr[3]

2133. İki yüz ḳul daḫı cümle māh-rūy
İki yüz daḫı kenīzek müşk-mūy[4]

2134. Bir muraṣṣa‘ tāc-ıla taḫt u kemer
Hem cevāhirle bezenmiş mehd-i zer

2135. Mehd-i zer içinde dürr-i şeb-fürūz
Kim yüzinden nūrı vām alurdı rūz[5]

2136. Vérbidi İskendere ol Keyd şāh [P-85b, Ş-80b, Ü-16a, Ç-71a]
Bunca daḫı ni‘met ü genc ü sipāh

2137. Şehrden ol menzil ıraḫ ol zamān
Şāh bir ṣaḥrāyı dutmışdı mekān[6]

2138. Kim hevāsı Ḫuldden ürürdi dem
Reşk éderdi rengine Bāġ-ı İrem

2139. Ṭopraġı ‘anber ṣuyı ‘aẕb ü furāt
Lāle vü nesrīn-idi anda nebāt[7]

2140. Sebzeden ṭopraġı mīnā-reng-idi
Gülleri ferseng-der-ferseng-idi

---

1 (b) u daḫı dürr ü güher Ü : u daḫı dürlü güher P, Ş ; zümürrüd hem güher Ç
2 (a) üştür P, Ş, Ç : ester Ş
3 (a) Aṭlas u elvān u P, Ç : Aṭlas elvān u Ş ; Aṭlas-ı elvan u Ü
4 (b) kenīzek müşk-mūy P : ḳaravaş müşk-būy Ş, Ç ; ḳaravaş müşk-mūy Ü
5 (b) nūrı vām P, Ü : nūr vām Ş ; nūru vām Ç
6 (b) ṣaḥrayı P : ṣaḥrada Ş, Ü, Ç
7 (a) iksīr ü ṣuyıdı furāt P, Ç : ‘anber ṣuyı ‘aẕb ü furāt Ş, Ü (b) andaġı P, Ş : anda Ü, Ç

2141. Her yaña bir cūybār olmış revān
Tāze olurdı hevāsından revān[1]

2142. Bülbül anda muṭrib-i nev-rūz-ıdı
Şāhid-i gül būstān-efrūz-ıdı[2]

2143. Çünki dergāhına şāhuñ vardılar
Baş urup éşige būse urdılar[3*]

2144. Ḫurrem ü şād oldı ol dem tācdār
Ḳıldı anda çoḫ zer ü gevher niṡār[4]

2145. Bir ṭoy étdi şāh ki anuñ bigi mihr
Görmemişdi döneliden bu sipihr

2146. Tāc-ı la'l urınıban pīrūz-baḫt
Gül bigi pīrūzeden düzetdi taḫt[5]

2147. Feylesūf-ıla ṭabīb-i ḫurde-dān
Şāh öñine ḳodılar cāmı 'ayān

2148. Şāh-ı Cem-devlet eline aldı cām
Bāde nūş étdi vü oldı şād-kām

2149. Baḫt rūz-efzūn u devlet nev-cüvān [P-86a, Ş-80b, Ü-16a, Ç-71b]
Erġanūn ḳulaḫda elde erġavān

2150. Sāḳiyā sunġıl ḳanı ol cām-ı Cem
Ola kim gide göñülden jeng-i ġam

2151. Furṣatı fevt étme bilürken ki dehr
Néçe bizüm bigileri ḳıldı ḳahr[6]

2152. Tīġ urur cānuña her ṣubḥ mihr
El boyar ḳanuña her aḫşām sipihr

---

1 (a) cūybār olmış P, Ş, Ç : cūybār-idi Ü
2 (a) muṭrib-i P, Ş : muṭrib u Ü, Ç
3 (b) urdılar P : vérdiler Ş, Ü, Ç
4 (a) dem P : gün Ş, Ü, Ç
5 (a) düzetdi P, Ş, Ü : düzdürdi Ç
6 (a) bilürken ki P, Ş, Ü : bilürsin ki Ç (Ç'de bu beyitten önce "Fi'l-Mev'ize" şeklinde bir başlık bulunmaktadır.)

---

* Bûse-zeden, bûse vurmak, öpmek anlamında birleşik fiil. (Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme* , c. 11, s. 72.)

2153. Çarḫ yüz bin dürlü döner her nefes
Néce_inansun kişi_anuñ ʻahdine bes

2154. Devr bir ḳaç dutdı şāh-ı mey-perest
Oldı cām-ı laʻl-gūndan nīm-mest

2155. Vérdi ol gün ḫalḳa çoḫ tāc u kemer
Ḳalʻa vü iklīm ü şehr ü sīm ü zer[1]

2156. Bezmde şeh gerek ola tāc-baḫş
Gāh iḳlīm éde vü geh genc baḫş

2157. Rezmde şeh gerek ola tīz-berḳ
Gāh andan ġarb yana gāh şarḳ

2158. Şeh mi déyeler aña kim vaḳt-i bezm
Ola bed-mest ü éde meclisde rezm

2159. Şeh mi ki işi rezmde ola girīz
Ḫaṣm-ıla étmeye ölince sitīz[2*]

2160. Zaḫmdan ḳorḫıbanuñ yüz döndere [P-86b, Ş-81a, Ü-16a, Ç-eksik]
Yā varıban düşmene baş indüre

2161. Düşmene_inen baş yég ol kim kesile
Yā oda yana vü yāḫod aṣıla

2162. Kesilen başuñ ölümi bir olur
Düşmene_inen her nefes biñ kez olur[3]

2163. Şimdi şehlik ol ki mālı déreler [Ç-72a]
Ne yéyeler ne kişiye véreler[4]

2164. Éy yavuz devrāna kim biz érmişüz
Dūnları mülke melikler görmişüz

---

1 (a) gün P, Ş, Ç : dem Ü
2 (a) işi rezmde ola Ş, Ü : rezmde ola işi P
3 (b) her nefes biñ kez Ş ; biñ kezin bir demde Ü ; her nefes neng er P
4 (b) Şimdi şehliḳ ol ki malı Ü : Şimdi şāhlıḳ ol-durur kim Ç ; Şāhlıḳ şimdi ol-durur kim Ş (Bu beyit P nüshasında yoktur. Ç'de bu beyitten önce "Fī-Ẕemmü'l-Leīm" şeklinde bir başlık bulunmaktadır.)

---

* Bu beyit ve sonrasında gelen üç beyit Ç nüshasında yoktur. P nüshasında da beyit sıralaması Ü ve Ş nüshalarına uymamaktadır. P nüshası "Şeh mi diyeler aña kim vaḳt-i bezm" şeklinde başlayan beyitten sonra beş beyit atlayarak "Éy yavuz devrāna kim biz érmişüz" diye başlayan beyite geçmektedir.

2165. Ol ki bir şaḥne_olmaġa degül sezā
Pādişeh olmış-durur şimdi bize[1]

2166. Bülbül ü ṭāvūsdan boşaldı bāġ
Dutdı olaruñ yérini būm u zāġ[2]

2167. Aldı dimne yérini arṣlanlaruñ*
Dutdı_ayular bīşesin ḳaplanlaruñ[3]

2168. Key erenlerden olıban mülk boş
Yavuz işlüler cihānı dutdı uş[4]

2169. Bāġ gül yérinde diken bitürür
Aḥmedüñ yérinde Bū Cehl oturur[5]

2170. ʻĪsī vü Meryem piyāde_éder sefer
Ṭazı atlara binür uş her gün ḫar

2171. Bu kerānsuz söze néçe ḳalalum
Gérü İskender sözine ṭalalum[6]

2172. Çünki ġarba varur-iken şāh-ı şarḳ
Nīl-gūn deryāda nā-geh oldı garḳ

2173. Ġaybdan biñ şemʻ oldı āşikār
Lāciverdī saḳfı ḳıldı zer-nigār[7]

2174. Girdi ḫurrem-dil şebistānına şāh [P-87a, Ş-81b, Ü-16a, Ç-72a]
Gördi oturmış şeref burcında māh

2175. Baḫdı gördi oturur bir zühre-çihr
Ki_olur aña müşterī māh-ıla mihr

---

1 (a) şaḥne_olmaġa P, Ş, Ü : şaḥnelige Ç (b) Pāẕişāhlıḫ éder uş P : Pādişeh olmış-durur Ş, Ü, Ç
2 (b) olaruñ yérini būm u zāġ P, Ü : olaruñ yérini şimdi zāg Ş ; anlaruñ yérin uş būm u zāġ Ç
3 (b) ayular P, Ş, Ü : itler Ç
4 (a) erenlerden olıban P, Ç : erenler gitdi ḳaldı Ş, Ü (b) Yavuz işlüler P, Ş, Ü : Fiʻli yavuzlar Ç / cihānı P, Ç : diyārı Ş, Ü
5 (b) Bāġ gül P, Ş, Ü : Bāġ u gül Ç
6 (a) söze P, Ş, Ü : sözde Ç (b) ṭalalum P, Ü : gelelüm Ş, Ç
7 (b) Lāciverdī P, Ş, Ç : Lājverdī Ü

---

* Dimne, çakal denilen hayvan. Hint edebiyatının meşhur eseri *Kelile ve Dimne*'deki iki karakterden birinin ismidir. Dimne bu eserde kendi çıkarları uğruna her kötülüğü yapmaktan çekinmeyen olumsuz bir kişiliği temsil etmektedir. Ahmedî burada hayvanların şahsında lâyık olmayan emirlerin iş başına gelmesini "Bağ, bülbül ve tavustan boşaldı (onlardan hiçbiri kalmadı). Onların yerini karga ve çakal tuttı. Çakal, aslanların yerini aldı. Ayılar kaplanların ormanını tuttu." diyerek ifade etmektedir

2176. Dédi yā Rabb işbu eyvān mı ya bāġ
Bu direfşān şem‘ mi yāḫod çerāġ[1]

2177. Néreden geldi ‘aceb bu nesl-i ḥūr
Kim şebistān ṭoldı yüzi-y-ile nūr[2]

2178. İşbu dürri saḫlayan ne dürc ola
İşbu ayı gösderen ne burc ola

2179. Gécede ṭāli‘ olur mı āfitāb
Yā güneş dutar mı ‘anberden niḳāb

2180. Ḳandan olmış tāze işbu nev-bahār
Kimden almış rengi işbu lālezār[3]

2181. Meh kenārında ḳarār eyledi şāh
Şāh-ıla daḫı ḫoş ārām étdi māh[4]

2182. Érdi ol ser-tīz elmāsa güher
Aḫdı ol dürdāneden yāḳūt-ı ter[5]

2183. Ol géce fi’l-cümle şāh-ı kām-yāb
Cennete girmişdi vérmedin ḥisāb[6]

2184. Bulmış-ıdı her murāda dest-res
Çün géce gitdi vü ṣubḥ ürdi nefes[7]

2185. Māh maġribden yaña eyledi seyr
Şarḳ şem‘inden ṣafā aldı bu deyr[8]

2186. Çıḫdı ṭaġ üstine ol zerrīn-‘alem
Sāyebānın yére düşürdi ẓulem[9]

2187. Şāh ṭurdı ġusl édüp ḳıldı namāz [P-87b, Ş-81b, Ü-16a, Ç-72b]
‘Arẓ étdi Mālikü’l-mülke niyāz

---

1 (b) direfşān P, Ş, Ç : dür-feşān Ü
2 (b) ṭoldı yüzi-y-ile P, Ş, Ü : yüzi-y-ile ṭoldı Ç
3 (a) Ḳandan P, Ç : Ḳanda Ş, Ü (b) almış P, Ş, Ü : aldı Ç
4 (b) étdi P, Ü : oldı Ş, Ç
5 (a) Érdi P, Ş, Ü : Urıdı Ç (b) yāḳūt-ı ter P, Ş, Ü : yāḳūt-ı ber P
6 (b) vérmedin Ş, Ü, Ç : görmedin P
7 (b) Çün géce gitdi vü Ş, Ü, Ç : Çünki géce gitdi P
8 (b) aldı P, Ş, Ü : buldı Ç
9 (b) yére P, Ş, Ç : yine Ü

2188. Kesme Ḫālıḳdan niyāzuñ bir nefes
Kim bulasın her murāda dest-res

2189. Ét néderseñ ḳullıġuñdan ḳalmaġıl
Ḳul-ısañ ḳullıġı terkin ḳılmaġıl

2190. Şāh iki gün ṭurdı ḫalvetde temām
Çünki açıldı iki günden ẓulām

LXXXVI. Āzmūden-i Ḥakīm-rā İskender[1]

2191. Bir ḳadeḥ yaġ ṭoldurup şāh-ı cihān
Feylesūf-ı Hinde vérbidi nihān

2192. Kim bu yaġı cümle dürtinsün ḥakīm
Ki_ola yol rencinden endāmı selīm*

2193. Sancar ol yaġa biñ igne feylesūf
Şāha vérbir çün bulur sırra vuḳūf

2194. İgnelere şāh çün éder nigāh
Düzdürür biñ igneden bir mühre şāh[2]

2195. Ol ḥakīme vérbir ü anı ḥakīm
Düzdürür bir āyine rūşen ʻaẓīm[3]

2196. Şāha vérbir şāh anı bī-direng
Nem yére ḳor tā ki duta cümle jeng

2197. Feylesūfa vérbir ü ol nāmver
Çünki éder jengine anuñ naẓar

2198. Ṣāfī éder ṣayḳal urdurup aña
Bes gérü vérbir anı şehdin yaña

2199. Şāha geldi rūşen olmış āyine [P-88a, Ş-82a, Ü-16b, Ç-73a]
ʻİlm-ile çoḫ iş biter her-āyine

1 LXXXVI. Ḥakīm-rā İskender Ş : İskender Ḥakīm-rā Ç (P nüshasında başlık yeri hazırlanmış; ancak başlık yazılmamıştır. Ü nüshasında da başlık yoktur.)
2 (a) İgnelere şāh P, Ş, Ü : Şāh ignelere Ç (b) düzdürür P : düzedür Ş, Ü
3 (b) Düzdürür biñ igneden bir mühre Ş : Düzdürür biñ igneyi bir mühre Ç ; Düzedür biñ igneyi bir mühr Ü ; Düzdürür biñ igneyi bir mühr P

* Dürtünmek, sürünmek, vücuduna koku, yağ gibi şeyler sürmek anlamındadır.

2200. ‘İlm-ile buldı sa‘ādet her vücūd
Ādeme ‘ilmi-y-çün étdiler sücūd[1]

LXXXVII. Keşf-i Rumūz ki Miyān ve Ḥakīm Vāḳi‘-şod[2]

2201. Bes ḥakīmi ḳatına getürdi şāh
Buldı dānā şeh ḳatında destgāh[3]

2202. Destgāha lāyıḳ ehl-i ‘ilm olur
Ḳanda kim ṣadr ola_anı ‘ālim alur

2203. Cehl ehli cāha lāyıḳ olmaya
Cāhile ‘izzet muvāfıḳ olmaya[4]

2204. ‘Āḳil olan kişi hergiz cāh-ıla
Manṣıbı görmeye lāyıḳ cāhile

2205. Cāh nedür cāhile bī-şekk çāh
Çāha düşmesün dér-iseñ vérme cāh[5]

2206. Bes ḥakīme şeh dédi éy kārdān
Ḳıl aramuzda geçen rāzı ‘ayān[6]

2207. Tā ki ol esrārı ḳamu bileler
Anda ne müşkil ki var ḥal ḳılalar[*]

2208. Dédi şāha dāyim olġıl şād-kām
Vérbidügüñ yaġ-ıla ol ṭolu cām

2209. Bu-y-ıdı ma‘nīsi kim baña bu dehr
‘İlmi ḳamulardan artuḫ ḳıldı behr[7]

2210. Ḳanḳı müşkildür ki_anı ḥal ḳılmadum
Ḥikmet içinde ne var kim bilmedüm[8]

---

1 (b) ‘ilmi-y-çün P, Ş, Ü : ilmi-y-len Ç
2 LXXXVII. ki Miyān ve Ḥakīm Vāḳi‘-şod P : ez-Miyān-ı İskender ve Ḥakīm Behrām Ş (Ü nüshasında bu başlık yeri boş bırakılmıştır. Ç nüshasında da bu kısmı ayıran bir başlık yoktur.)
3 (a) getürdi Ç, B, W, TDK, Ç², A², P², Ü⁶ : iletdi P, Ş, Ü
4 (a) cāha P, Ş, Ü : ṣadra Ç
5 (b) dér-iseñ vérme P : déseñ vérme aña Ş, Ü, Ç
6 (a) şeh dédi P : şeh dédi ki Ş, Ü ; dédi şeh ki Ç
7 (a) kim P, Ü, Ç : ki Ş (b) ‘İlmi ḳamulardan Ş, Ü, Ç : Ḳamulardan ‘ilmi P
8 (a) ḳılmadum P, Ü : ḳılmaduñ Ş (b) bilmedüm P, Ü : bilmedüñ Ş

---

* Ç nüshasında yukarıda diğer nüshaların yerinde bir başlık yoktur; ancak bu beyitten önce “Ān- Rumūz ki Miyān-ı İskender ve Ḥakīm Būd” şeklinde bir başlık bulunmaktadır.

2211. Līk göñlümi hevā-yı genc ü zer [P-88b, Ş-82a, Ü-16b, Ç-73b]
Ḥırṣ u māl u mülk ü sevdā-yı ẓafer

2212. Ol ḳadeḥ bigi leb-ā-leb étdi pür
Aña nesne sıġa mı éy sözi dür[1]

2213. Çün göñül şehvāt-ı nefsānī ṭola
Ḥaḳ néce_anda ṭurmaġa lāyıḳ ola

2214. Bir gögüzde iki göñül olımaz
Nefse uyan kişi Ḥaḳḳı bulımaz[2]

2215. Ḫālī olmayınca şehvetden temām
Néce olısar göñül Ḥaḳḳa maḳām

2216. Ben dédüm ḥikmet sözi sūzen-miṯāl
Gerçi kim pürdür bulur anda mecāl[3]

2217. Gerçi kim ṭolu-durur göñül hevā
Olur aña ḥikmetüñ sözi devā

2218. Étmese ḥikmet sözi cāna eṯer
Ne kitāb ineydi gökden ne ḫaber*

2219. Yoldan azana bulınıcaḫ delīl
Ṭoġru yola döner ü ḳalmaz ẕelīl

2220. Pend-ile sem'üñ ṣadef bigi_eyle pür
Dileseñ göñlüñ kim ola baḥr-i dür[4]

2221. Mühre-y-ile remzi böyle ḳıldı şāh
Ki_ol göñül ki_āhen bigi oldı siyāh[5]

2222. Gāh ḳatl ü gāret ü geh rezm-ile
Gāh şuġl-i māl u mülk ü bezm-ile[6]

---

1 (a) étdi Ş, Ü, Ç : ḳıldı P / sözi dür P, Ş, Ü : deryā-yı dür Ç
2 (b) Ḥaḳḳı bulımaz Ş, Ç, K, Ç² : Ḥaḳı bulamaz P ; Ḥaḳa yol bulımaz Ü
3 (b) pürdür Ş, Ü, Ç : perdür P (müs.)
4 (b) göñlün kim Ü : göñlin ki Ş ; göñlüñi ki Ç ; göñlünüñ P / baḥr-i dür Ş, Ü, Ç : baḥri dür P
5 (b) oldı P, Ç : ola Ş ; ḳıldı Ü
6 (b) şuġl-i Ü : şuġl ü P, Ş

---

* Buradaki "ineydi" kelimesinin ilk hecesi olan -i ünlüsünün vezne göre aslında uzun olması gerektiği için "ineydi" kelimesinde i hecesi Ş nüshasında اي şeklinde yazılmıştır. (اينيدي)

2223. Böyle ḳatı vü ḳara göñüle pend
Kārger düşüp ola mı sūdmend[1]

2224. Maʿṣiyet kişiyi Ḥaḳdan dūr éder [P-89a, Ş-82b, Ü-16b, Ç-74a]
Göñlinüñ āyīnesin bī-nūr éder

2225. Maʿṣiyetle çünki göñül jeng ala
Néce_ola ki_ol rūşen ü ḫoş-reng ola[2]

2226. Āyine_olmaz jeng-ile ṣūret-pezīr
Pes néce_ola nesne anda cāy-gīr[3]

2227. Kişi cehd étmek gerek her-āyine
Ki_olmaya pür-jeng işbu āyine

2228. Çünki āyine leb-ā-leb ṭola jeng
Ala mı bī-jeng bigi nūr u reng[4]

2229. ʿĀḳil işbu fikri néce_édibile
Ki_édilen édilmemiş bigi ola

2230. Ben dédüm néce ki gördi āşikār
Āheni āyine olmış şehriyār[5]

2231. Nükte-i ḥikmet daḫı her-āyine
Rūşen éder göñli şöyle ki_āyine[6]

2232. Çün göñül āyinesi ṣayḳal bula
Ṣūret-i her-ġayb aña rūşen ola

LXXXVIII. Der-İstidlāl-i Tevḥīd Bā-Pend[7]

2233. Bir ulu rāz āyinede var nihān
Déyeyim ki_işide_anı şāh-ı cihān[8]

---

1 (a) ḳatı vü ḳara göñüle Ş : ḳararan göñüle néce P ; ḳatı vü ḳaranu ki_ola Ü ; ḳatı ḳara gönüllere Ç ; ḳatı vü ḳarañu ola M, Ç²
2 (a) ala P, Ü : ola Ş, Ç (b) ki_ol rūşen ü ḫoş-reng P, Ş, Ü : kim ol daḫı rūşen Ç
3 (b) ola P, Ş : éde Ü / nesne anda P, Ş, Ü : anda nesne Ç
4 (b): Ala Ş, Ü : Ola P, Ç / nūr u reng Ş, Ü ; nūr-ı reng Ç : nūr u zeng P
5 Bu beyit Ş nüshasında yoktur.
6 (a) ḥikmet daḫı P, Ş, Ü : ḥikmet-durur Ç (Her-âyine, mutlaka, elbette, zarurî anlamındadır.)
7 Bu başlık Ş nüshasında yoktur. Ü nüshasında da bu başlık yeri boş bırakılmıştır.
8 (b) ki_işide P, Ş, Ü : işide Ç

2234. Aña baḫan ṣūretin çünkim göre
Bī-gümān tevḥīd sırrına ére

2235. Ṣūretini ki_anda görinür ʻayān
Çün bile kim kendünüñdür bī-gümān

2236. Līk kendü orada dāḫil degül [P-89b, Ş-83a, Ü-16b, Ç-74b]
Ṭaşra-durur gözgüde ḥāṣıl degül

2237. Gerçi kim kendü degüldür ol ʻayān
Līk daḫı nesne degül bī-gümān

2238. Kendü degül ol görinen kendüdür
Añla bu söz gevherin éy baḥr-i dür

2239. Gözgüde_iki görinür ṣūret velī
Ol iki birdür haḳīḳatde_éy velī[1]

2240. Ḫalḳ daḫı ḳamu Ḥaḳdandur ʻayān
Daḫı yoḫ nesne arada bī-gümān[2]

2241. Ḳamu oldur nesne yoḫ arada bes
Aḥvel olma bir gör ikiligi kes

2242. Ol ki geldi jeng dutup āyine
Bu-y-ıdı maʻnīsi_anuñ her-āyine

2243. Kim dédi şeh bunca vaḳt āşūb-ı ceng
Çün ḳıla gözgüyi ucdan uca jeng[3]

2244. Néce ola gözgüden maḥv ol eṣer
Yā baḫup nūrānī ola ol güher[4]

2245. Āyine yüzi leb-ā-leb ṭolsa jeng
Ḫūb yüzden görine mi anda reng

2246. Ben dédüm göñül gözgüsin günāh
Néce jeng étse açar tevbe i şāh[5]

---

1 (a) Gözgüde P : Gözde Ş, Ü, Ç (b) Ol iki birdür ḥaḳīḳatde P, Ş : Ol iki birdür ḥaḳīḳat Ü ; Orada birdür ḥakīḳat Ç
2 (b) Daḫı yoḫ P : Kendüden yoḳ Ş ; Yoḳ-durur Ü ; Kendüden yoḫ Ç
3 (a) kim P : şeh Ş, Ü, Ç / vaḳt āşūb-ı ceng Ş, Ü, Ç : vaḳta aşup ceng P
4 (a) ol eṣer P, Ü : eṣer Ş (b) baḫıp nūrānī ola P : ḳaçan nūrānī ola Ş, Ü ; ṣafā nécesi bula Ç
5 (b) étse P, Ş, Ü : olsa Ç

2247. Dünye vü ʻuḳbīde dilerseñ fütūḥ
Yavuz işden tevbe ét līkin naṣūḥ[1]

2248. Tevbe-y-ile çün göñül rūşen ola
Ḥayf anı kim ḳoyasın jeng ola[2]

2249. Çün ḫabersüz ṭoḫınur çengāl-i mevt [P-90a, Ş-83a, Ü-16b, Ç-74b]
Tevbeyi tīz eyle kim olmaya fevt

2250. Vācib ol kim tevbe bugün ḳılasın [Ü-20a]
Kim bile şāyed ki yarın ölesin

LXXXIX. Su'āl Ez-Tevḥīd[3]

2251. Bes dédi ol feylesūfa gérü şāh
Kim muhaḳḳaḳdur bu kim birdür İlāh[4]

2252. Çünki bir bildürdi anı maʻrifet
Dürlü dürlü néredendür bu ṣıfat

2253. Çünki bir-durur ʻale't-taḥḳīḳ Ẕāt
Muḫtelif néçün olupdur bu ṣıfāt[5]

2254. Ben aña Ḳādir dérem bi'l-iḫtiyār
Daḫılar mūcib dér éy dānā-yı kār

2255. Ben mekānsuz bilürem anı ʻayān
Baʻżı eydürler ki_aña vardur mekān[6]

2256. Sünni anuñ rü'yetin cāyiz dutar
İʻtizāl ehli aña inkār éder

2257. Her biri bir dürlü éder ittiṣāf
Néredendür şerḥ ét bu iḫtilāf[7]

2258. Dédi kim Sīmurg ki_oldur şāh-ı ṭayr
Ḳāfdan bir géce nā-geh étdi seyr

---

1 (a) dilerseñ P, Ü, Ç : diler-iseñ Ş (b) tevbe ét līkin Ş, Ç : tevbe ḳıl līkin P ; ét hem çün Ü
2 (b) anı kim P, Ş, Ü : kim anı Ç / ola P, Ş, Ç : ala Ü
3 LXXXIX. Su'āl Ez-Tevḥīd P, Ç : Su'āl-i İskender Ḥakīm-rā Ez-Tevḥīd-i Bārī Ş (Ü nüshasında bu başlık yoktur.)
4 (a) Bes dédi ol feylesūfa gérü P, Ş, Ü : Feylesūfa bes géne eyitdi Ç
5 (a) bir-durur P : birdür bir Ş, Ü ; birdür bu Ç (b) olup-durur Ş, Ü : olupdur P, Ç
6 (a) Ben Ş, Ü, Ç : Bes P
7 (a) ittiṣāf P : anı_ittiṣāf Ş, Ü, Ç

2259. Rub‘-ı meskūna geliben bī-gümān
Dökdi bir ḳaç bāl ü perr anda ‘ayān

2260. Çünki bu yañа getürdi anı yol
Géce gelüp olmadın gün gitdi ol[1]

2261. Ḳuşlar anuñ geldügini bildiler [P-90b, Ş-83b, Ü-20a, Ç-75a]
Bulavuz déyü ṭalebkār oldılar[2]

2262. Çünkim anı ḳamu cüst ü cū ḳılur
Her biri bir yérde bir yöñin bulur[3]

2263. Biri dér añа fülān yérdür mekān
Biri dér rengi anuñ budur ‘ayān[4]

2264. Birisi dér ḳara vü biri ḳızıl
Birisi dér ṣaru vü biri yeşil

2265. Birisi dér ṭaġda buldum ben anı
Birisi dér bāġda buldum ben anı[5]

2266. Biri bir yérden daḫı vérür ḫaber
Biri dürlü gösderür daḫı eṣer[6]

2267. Gerçi anuñ vaṣfıdur ḳamu ‘ayān
Līk ol degül ki dérler bī-gümān

2268. Her biri gördügini étdi ṣıfat
Dürlü dürlü buradandur ma‘rifet[7*]

---

1 (b) olmadın P, Ü, Ç : gitmedin Ş / gün P, Ş, Ç : tañ Ü
2 (b) Bulavuz Ş, Ü, Ç : Buluruz P
3 (b) bulur Ş, Ü, Ç : bilür P
4 (a) añа P : ki_añа Ş, Ü, Ç
5 (a) buldum ben Ş : buldum Ç ; bildüm P, Ü (b) dér Ş, Ü, Ç : eydür P / anı P, Ü, Ç : ben anı Ş
6 (a) bir yérden P, Ş, Ü : birinden Ç (b) dürlü gösterür daḫı P : daḫı dürlü gösderür Ş, Ü, Ç (Bu beyit Ç nüshasında iki beyit yukarıda yer almaktadır.)
7 (b) Dürlü dürlü buradandur P, Ş, Ü : Buradandur dürlü dürlü Ç

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra diğer nüshalarda olmayan şöyle bir beyit bulunmaktadır : “Her ṣıfatda édüp tecelli bī-gümān / Dürlü maẓhar étdi Ḥaḳ ḫalḳa ‘ayān” Bu beyit Ç nüshasında vardır. P, Ş, Ü nüshalarında yoktur. Bu beyit TDK, Ü³, K, TTK¹, TTK², TİEM, P⁴, MSU, Lİ, A¹, A², E, MK¹, MK³ nüshalarında da bulunmaktadır. B, Ü², Ü⁴, W, P², P³, L, M, Bİ nüshalarında yoktur. Ü⁵, Ü⁶, ve DTC² nüshalarında eksik kısımlar vardır.

2269. Her yöñüñ bir maẓharın kim buldılar
Ḥaḳḳı mevṣūf ol ṣıfatla bildiler[1]

2270. Her kişi andan vérür bī-şek nişān
Gerçi kimse görmedi anı ʻayān[2]

2271. Bir-durur mevṣūf çoḫ-durur ṣıfat
Daḫı nesnedür démegil maʻrifet[3]

2272. Maʻrifet bu ki_ol-durur varlıḫ hemīn
Andan artuḫ nesne görmez rāst-bīn

2273. Bes dédi ol feylesūfa şehriyār
Ki_ét bańa bu cām rāzın āşikār[4]

2274. Bu hümāyūn cāma işbu iki nehr [P-91a, Ş-84a, Ü-20a, Ç-75b]
Ḫuld enhārından olmış ola behr

2275. Feylesūf eydür ki şāhā işbu cām
Bunca ṣanʻatlara ki_olmışdur temām[5]

2276. Ḳanda kim bir ʻālim işitmişdi Keyd
Māl u niʻmet vériben étmişdi ṣayd

2277. Yédi kişverde ne kim ehl-i hüner
Var-ıdı Hinde getürdi_ol nāmver

2278. Bir yére çün Keyd oları ḳıldı cemʻ
Terbiyetle oldılar tābende-şemʻ

2279. Keyd-içün çoḫ nesne taṣnīf étdiler
Cāmı daḫı anda te'līf étdiler[6*]

2280. Nécedür aḫter mizācın bildiler
İttiṣāluñ saʻd u naḥsin buldılar

---

1 (a) yöñüñ bir maẓharın P, B, W, Ü² : bölük bir maẓharı Ş, Ü, Ç
2 (a) andan vérür bī-şek P, Ç : bī-şek vérür andan Ş, Ü
3 (b) démegil P : degül bu Ş, Ü ; bu degül Ç
4 (a) Bes dédi ol feylesūfa P, Ş, Ü : Feylesūfa bes dédi ol Ç
5 (b) ṣanʻatlara ki P : ṣanʻatlarla Ş, Ü, Ç
6 (a) taṣnīf Ş, Ü, Ç : te'līf P (b) te'līf Ş, Ü, Ç : taṣnīf P

---

* Te'lif, kitap yazma anlamı yanısıra muhtelif şeyleri toplayıp birleştirmek, terkîb etmek ve muhtelif şeyleri ülfet ve imtizâc ettirmek manalarına gelmektedir. (Dr. Hüseyin Remzi, *Lügat-i Remzî*, c. 1, s. 226.)

2281. Dünyede ne dürlü gevher var temām
Birbirine ḳatdılar ki_oldı bu cām

2282. Çünki buldılar güherler imtizāc
Ḳopdı ol terkībden işbu mizāc

2283. Kim ḳılur ḫāṣıyyet-ile ki_anda var
Ceẕb-i āb u bāde mıḳnāṭīsvār[1]

2284. Çün düzildi iki baḫş oldı temām
Biri süflī vü biri ʻulvī bu cām[2]

2285. Birisi éder hevādan kesb-i āb
Birisi yérden kılur ceẕb-i şarāb[3]

XC. Su'āl-i İskender Ez-Āferīniş-i ʻĀlem [4]

2286. Bes dédi şeh kim beyān ét éy ḥakīm [P-91b, Ş-84a, Ü-20a, Ç-76a]
ʻĀlemi ibdāʻ néce_étdi Ḳadīm[5]

2287. Çünki birden bir olur ẓāhir hemān
Nécesi ḳopdı bu keṣret ḳıl ʻayān

2288. Anda kim Ṣāniʻden iẓhār oldı cūd
Kim-idi evvel kim ol buldı vücūd[6]

2289. ʻĀlemüñ bir bir eyit tertībini
Hem beyān ét ādemüñ terkībini[7]

2290. Çün ḥakīme ol su'āl oldı ʻayān
Eyledi anuñ cevābını beyān

XCI. Cevāb Ez-Su'āl-i İskender Be-Ṭarīḳ-i Ḥikmet[8]

2291. Dédi günüñ evvelinde Ẕü'l-Celāl
Bir güher yaratdı pür-fażl u kemāl

---

1 (b) Ceẕb-i P, Ş, Ü : Ceẕb ü Ç
2 (b) vü biri ʻulvī P, Ü : biri ʻulvīdür Ş
3 (a) kesb-i P, Ş, Ü : kesb Ç
4 XC. İskender P, Ü, Ç : İskender Ḥakīm-rā Ş
5 (b) ibdāʻ P, Ş, Ü : ibdāʻı Ç
6 (b) kim Ş, Ü, Ç : ki P / Ṣāniʻden P, Ş, Ü : Ṣāniʻde Ç (b) kim ol buldı P, Ş, Ü : ki buldı ol Ç
7 (b) Hem P, Ü : Pes Ş ; Bes Ç
8 XCI. Ez-Su'āl-i İskender Ş : Su'āl-i Ü, Ç (P nüshasında böyle bir başlık bulunmamaktadır.)

2292. Āferīniş evveli ol adı ʻaḳl
Bize bu söz oldı bürhān-ıla naḳl

2293. Gevher-i rūḥānī vü pāk ü basīṭ
Ṣūretine cümle eşyānuñ muḥīṭ[1]

2294. Ol-durur maʻlūl evvel bī-gümān
Ol-durur mevcūd-ı Ṯānī bil ʻayān

2295. Feyż ki evvelden vérilmişdi aña
Étdi bir mevcūd daḫı iḳtiżā[2]

2296. Lā-büd andan bir güher daḫı_āşikār
Ḳıldı kendü ḳudretinden Kirdigār

2297. ʻAḳldan bir rütbet ednā oldı ol
Nefs-i küllī-y-ile şöhret buldı ol

2298. Ḳuvvet-i cüzvī nüfūsa ol vérür
Ḳamuya feyż-i kemāl andan varur[3]

2299. ʻAḳl-ı evvelden édüp feyż iḳtisāb [P-92a, Ş-84b, Ü-20a, Ç-76b]
Ṯāliṯe vardı bu söz-durur ṣavāb[4]

2300. Nefs-i küllīden çü fāyiż oldı cūd
Buldı bir gevher daḫı andan vücūd

2301. Rütbetiyle andan eksük geldi ol
Ṣūret olmaḫlıġa ḳābil oldı ol

2302. Ṣūrete çün ḳābil oldı ol dürüst
Dédiler aña heyūlā-yı nühüst

2303. Çünki ṭūl u ʻarż u ʻumḳı buldı ol
Lā-cerem kim cism-i muṭlaḳ oldı ol

---

1 (a) Gevher-i P, Ü, Ç : Gevher ü Ş
2 (a) ki evvelden vérilmişdi Ş, Ü, Ç : kim ol vérilmiş-idi P
3 (a) nüfūsa P, Ş, Ü : nefese Ç (b) feyż-i P, Ü : faẓl u Ş ; feyż ü Ç
4 (b) vardı P, Ç : vérdi Ş, Ü

2304. Çünki dutdı dāyire şeklin ʻayān
Ki_efḍalu'l-eşkāl oldur bī-gümān[1]

2305. ʻĀlem-i eflāk ü erkān ser-te-ser
Oldı bulup andan eşkāl ü ṣuver

2306. Oldı evvel ol felek andan bedīd
Ki_ańa ehl-i şerʻ dér ʻarş-ı mecīd[2]

2307. Çarḫ-ı aʻẓam ol felek-durur müdām
Döner ü dönderür eflāki temām

2308. Ay-ıla güni getüren ol-durur
Géce-y-ile gündüzi Ol oldurur[3]

2309. Géce vü gündüzde ol bir devr éder
Döndügince ʻömr bünyādın geder

2310. Ol ki çarḫuń döndügince kem ola
Néce bünyādı anuń muḥkem ola

2311. Çün güẕerdedür beḳā durmaz gider
Pes göńülden sevgüsin anuń gider[4]

2312. Dünyeyi seven kişi şād olmaya [P-92b, Ş-84b, Ü-20b, Ç-77a]
Ḳayġudan bir lahẓa āzād olmaya

2313. Oldı andan bir felek daḫı ʻayān
Kim ṣevābit anda dutarlar mekān

2314. Bu felek oldı temām on iki ḳısm
Her biri bir burc olup buldı ism

1 (b) oldur Ş, Ü, Ç : oldı P
2 (a) andan P, Ş, Ü : anda Ç
3 (a) getüren Ş, Ü, Ç : götüren P
4 (a) güẕerdedür beḳā durmaz P, Ş : güẕerdedür beḳāsı yoḫ ; güẕerde durmaz Ü (müs.) Ç (b) Pes göńülden sevgüsin anuń P, Ş, Ç : Söz işit mihriń göńülden Ü

XCII. Der-Beyān-ı Esāmī-i Burūc ve Devr-i Īşān[1*]

2315. Ol ḥameldür sevr hem cevzā-y-ıla
Daḫı serṭān u esed bes sünbüle[2]

2316. Daḫı mīzāndur u ʻaḳreb ḳavs hem
Cedy ü delv ü ḥūt ne bīş ü ne kem[3]

2317. Her birin burcuñ otuz ḳısm étdiler
Bes ol aḳsāma derec ism étdiler

2318. Gün ki érte géce geliben gider
Her birin bir günde_ olaruñ ḳaṭʻ éder[4]

2319. Kimisi iner kimi éder ʻurūc
Ol-durur kürsī vü hem ẕātü'l-bürūc

---

1 Bu başlık Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur.
2 (a) Ol ḥameldür ṣevr Ü, M, P[4] : Ol ḥameldür ṣevr ü Ş ; Evvel ḥameldür sevr ü P (b) hem P : pes Ş, Ü ; bes Ç, M
3 (b) ḥūt né bīş ü né kem P, Ü : ḥūt u ne bīş ü kem Ş ; ḥūt u ne bīş ü ne kem Ç (Ş nüshasında kelime vezin zarureti olmadığı hâlde "cedyi" okunacak şekilde harekelenmiştir.)
4 (b) bir günde Ş, Ü, Ç : günde P / ḳaṭʻ P, Ş, Ü : ḳamʻ Ç (müs.)

---

* "Burçların İsimleri ve Onların Devri Beyānında" başlığı verilen bu bölümde burçların isimleri sıralanmakta, daha sonra da özelliklerine yer verilmektedir. Burada bahsedilen on iki burç şunlardır:
Hamel: Kuzu. Kendisinde toplanan yıldızların şekli kuzuya benzediği için bu isimle anılmaktadır. Sevr burcu ile Süreyya yıldız dizisinin yakınlarında bulunmaktadır. Latince Lacerta. Güneş Mart ayının dokuzunda bu burca geçtiğinde gece ve gündüz eşitliği meydana gelmektedir. **Sevr** : Öküz, boğa. Boğa burcu demektir. Dairesinde toplanan yıldızlar öküz şekli gösterdiği için bu isimle anılmaktadır. Güneş Nisan ayında bu burca girmektedir. Gökyüzünün kuzey yarımküresinde yer almaktadır. Latince Taurus. **Cevzâ**: İkizler. Birbirine bitişik iki insan şekli gösteren yıldız kümesine verilen isimdir. Semanın kuzey yarımküresinde görünen iki parlak yıldızlı bu burcun Latincesi Geminus'tur. Güneş Mayıs ayında bu burca girer. **Seretân**: Yengeç demektir. Cevzâ (İkizler) burcu ile Esed (Aslan) burcu arasında yer almaktadır. Güneş Haziran ayında bu burca dâhil olur. **Esed**: Aslan burcu. Kuzey yarımküre eteğindeki bu burç, birçok parlak yıldızdan oluşmaktadır. Güneş Temmuz ayında bu burca geçer. Latince Leo. **Sünbüle**: Başak. Semanın kuzey yarım küresinde bulunan yedi parlak yıldızdan oluşan bir dörtgen ve iki kuyruklu burcun ismidir. Latincesi "virgo" dur. Güneş Ağustos ayında bu burca intikâl etmektedir. **Mîzân**: Terazi burcu. Gökyüzünün kuzey yarım küresinde görülebilen ve sünbüle (başak) burcunun yanında, belli başlı dört yıldızdan oluşan küçük bir burçtur. Latincesi "Libra." Güneş bu burca Eylül ayında dâhil olur. **Akreb**: Semanın kuzey yarımküresinde büyük bir burçtur. Bu burcu teşkil eden yıldız kümesinin akrebe benzemesi sebebiyle bu ismi almıştır. Güneş Ekim ayında bu burca girmektedir. **Kavs**: Yay. Akreb ile cedy (oğlak) arasında dokuzuncu burçtur ki güneş Kasım ayında bu burca intikâl etmektedir. **Cedy**: Oğlak. Bu burçtaki yıdızların oğlak resmine benzemesinden dolayı bu ismi almıştır. Güneş Aralık ayında bu burca dâhil olmaktadır. **Delv**: Kova burcu. Yıldızlarının şekli kovaya benzetildiğinden bu isimle adlandırılmıştır. Güneş Ocak ayında bu burca girer. Nâdiren "delve" şeklinde de kullanılmaktadır. **Hût**: Balık burcu. Bu burcu teşkil eden yıldızlar balık şekline benzediğinden bu ismi almıştır. Güneş Şubat ayında bu burca intikâl eder.

2320. Ol yigirmi dört biñ yılda temām
Bir kez éder devr döniben müdām

2321. Oldı bes yédinci eyvān āşikār
Kim Züḥal anda éder dāyim medār

2322. Bī-fütūr érte géce durmaz gider
Çarḫı otuz yılda bir kez devr éder

2323. Oldı altıncı felek andan temām
Kim dutupdur Müşterī anda maḳām

2324. Seyr édüp ol ġarbdan şarḳa gider [P-93a, Ş-85a, Ü-20b, Ç-77a]
On iki yılda yaḳīn bir devr éder[1]

2325. Oldı bes béşinci çarḫ andan ʿayān
Ki_anda_éder Merrīḫ peyveste mekān*

2326. İki yıldan eksük ol bir buçuġ ay
Geçse bir kez devr éder éy pāk-rāy[2]

2327. Buldı bes dördinci çarḫ andan ẓuhūr
Ki_andan éder gün cihāna feyẓ-i nūr

2328. Éder ol bir yılda bir devri temām
Yıl u ay anuñ-ıla bulur niẓām[3]

2329. Oldı bes andan üçinci āsumān
Kim hemīşe Zühreye oldur mekān

2330. Seyr édiben on iki burcı müdām
Devr éder bir yıl ḥudūdında temām[4]

2331. Bes hüveydā oldı ol ikinci deyr
Kim ʿUṭārīd anda_éder peyveste seyr

2332. Ol daḫı seyr édiben érte géce
Çarḫı bir yılda gezer ucdan uca

1 (b) iki yılda Ş, Ü, Ç : yılda bes P
2 (b) pāk-rāy P, Ş, Ü : nīk-rāy Ç
3 (a) bir yılda bir devri Ş, Ü, Ç : bir devri bir yılda P (b) bulur P : bulurlar Ş, Ü, Ç
4 (a) on iki Ş, Ü, Ç, M, B, Ü², W, Ç², P³, L : ol iki P

* Merrîh yıldızının ismi metin tenkidinde kullanılan dört nüshada da bazen Merrîh bazen Mirrîh şeklinde harekelenmiştir. Metindeki Merrîh ve Mirrîh şeklindeki ikili kullanım bundan dolayıdır.

☙ Bir önceki sayfadan itibaren anlatılmaya başlanan gezegenler ve burçların yer aldığı felekler çizimi için bkz. GÖRSEL 13.

2333. Oldı andan ṣoñra peydā çarḫ-ı māh
Kim ḳamer seyr éder anda sāl u māh

2334. Çünki yigirmi yédi gün ol gider
On iki burcı temāmet seyr éder[1]

2335. On iki burc-içün Ol Rabbü'l-Enām
Düzdi yigirmi sekiz menzil temām[2*]

2336. Her birin bir günde anuñ seyr éder
'İbret-ile ḳudrete key ḳıl naẓar[3]

2337. Ol menāzil adı şerṭayn u buṭayn [P-93b, Ş-85b, Ü-20b, Ç-77b]
Bes Ṯüreyyādur kim oldı çarḫa zeyn[4]

2338. Gérü debrāndur u heḳ'a hen'a hem
Bes ẕirā' u neṯre éy baḥr-i kerem[5**]

2339. Ṭarfe vü cebhe zübre ṣarfe hem 'avā
Bes simāk ü ġafrdur bī-imtirā[6***]

2340. Bes zübānā vü daḫı_iklīl ü ḳalb[****]
Cehd-ile eyle göñülden cehli selb[7]

2341. Menzile şevle ne'āyim belde hem
Ẕābih ü sa'du büla' ét aña żamm[8]

---

1 (a) yigirmi sekiz Ş, Ü, M, L, Ü[4], MK[2] : yigirmi yédi P, Ç, B, W, K, Ü[2], Ü[3], Ç[2], P[2], P[3], P[4], H, K[2], A[1], A[2], TİEM, DTC[1], E, MK[1]
2 (a) burç-içün Ol Rabbü'l P : burcı-y-içün Rabbü'l Ş, Ü, Ç
3 (a) birin bir günde P : birinde bir gün Ş, Ü, Ç
4 (b) Kim P, Ü : Ki Ş, Ç
5 (a) heḳ'a Ş, Ü, Ç : buḳ'a P (müs.)
6 (a) Ṭarfe Ş, Ü, Ç : Ṭurfe P / zübre P, Ç : zebre Ü ; zeyne Ş (müs.) (b) bī-imtirā Ş, Ü, Ç : bī-imtidā P (müs.)
7 (a) zebānā vü daḫı_iklīl ü ḳalb P, Ü, Ç : zebānādur daḫı iklīl-i ḳalb Ş (b) eyle P, Ş, Ü : eyledi Ç
8 (b) sa'du bela' Ü : sa'd-i belaġ ; sa'd bela' P ; sedu belaġ / żamm Ş, Ü, Ç : ḫatm P

---

* Ay, on iki burcu yirmisekiz günde dolaştığı için ay menzilleri yirmi sekiz tanedir. Bunlara ay konağı adı da verilmektedir. Dolayısıyla *İskendernâme* nüshaları içindekilerden "yirmi sekiz yazılı olanlar doğrudur. Nüshaların çoğu yirmi yedi yazarak hatayı tekrarlamıştır.

** Buḳ'a, kıta-ı arz, bir kısım yer, ülke, memleket anlamındadır. Ay konağı menzilleriyle ilgili bir anlamı yoktur.

*** İmtirâ, şüphe etme, şüphelenme, tereddüt, kararsızlık anlamlarına gelmektedir. Bî-imtirâ şüphesiz anlamındadır. P nüshasında kelime "imtidâ" şeklinde yanlış yazılmıştır.

**** On altıncı ay konağı olan "zübânâ" dört nüshada da üstünle zebânâ şeklinde harekelenmiştir; ancak sözlüklerde "zübânâ" şeklinde yer almaktadır. Alttaki beyitte yer alan ve yirmi üçüncü ay konağı olan "sa'du büla'" kelimesi de nüshalarda doğru harekelenmemiştir.

2342. Daḫı hem sa‘du’s-su‘ūd éy pāk-dil
Daḫı sa‘du’l-aḫbiyedür bellü bil

2343. Bes gérü fer‘-i muḳaddemdür yaḳīn
Bes mu’aḫḫarla reşā-durur hemīn[1*]

2344. Kim bile kim ne-durur bu kārgāh
Ne yüce nesne-durur bu bārgāh[2]

---

1 (a) fer‘-i P, Ş, Ü : fer‘ ü Ç

2 (a) ne-durur P, Ş, Ü: néce-durur Ç (b) Yā ne yüce Ş, Ü, Ç : Ne yüce P

---

* **Şerṭayn**: Hamel (kuzu) burcunun alfa ve beta yıldızları. Koç burcu içindeki ay menziline verilen isimdir. **Buṭayn** : İkinci ay menzilinin ismidir. Hamel (kuzu) burcunun içinde mevcut olan üç küçük yıldızdan oluşan bir sac ayağı şeklidir. **Süreyyâ**: Türkçede Ülker, Farsçada Pervîn veya Peren ismiyle bilinen yıldız kümesidir. Sevr (boğa) takımyıldızı içinde iki sıra hâlinde dizilmiş altı veya yedi yıldızdan oluşan, üzüm salkımı veya gerdanlığa benzetilen, Yunan mitolojisinde yedi kız kardeşi temsil eden bu yıldız kümesi, ayın menzillerinden en meşhur olanıdır. Üçüncü ay konağıdır. **Deberân**: Ay menzillerinden birinin adıdır ki boğa burcu içindeki beş yıldızdan oluşmaktadır. Bunlar hörgücü makamındadır. (*Lügat-i Remzî*, s. 531) Dördüncü ay menzilidir. **Hek‘a**: Ay menzillerinden bir menzil adıdır ki cevzâ (ikizler) şeklinin omuzlarından yukarı sac ayağı şeklinde üç yıldızdan ibarettir. Fecr (tan yerinin ağarması) ile beraber doğduğu zaman havanın sıcağı çok şiddetli olurmuş. Beşinci ay konağıdır. **Hen‘a** : Altıncı ay menzilinin ismidir. İkizler burcu içinde bulunmaktadır. **Zirâ‘**: Yedinci ay menzilidir. İkizler burcunun α / alfa ve β / beta yıldız çiftine verilen isimdir. Orion’un kolu. (*Turkish and English Lexicon*, s. 945) **Neṯre**: Sekizinci ay konağının adıdır. İki yıldızdan ibarettir ki araları bir karış mikdarı olup cisimlerinde beyaz bulut parçasına benzer bir aklık sureti vardır. Esed (aslan) suretinin burnunda bulunmaktadırlar. **Ṭarfe**: Dokuzuncu ay menzilidir. İki yıldız arasında “Tarf” denilen ay menziline denir. **Cebhe**: Onuncu ay konağının ismidir. Esed (aslan) suretinin cebhesi; yani alnıdır. Leo takımyıldızındaki α / alfa, γ / gamma, ε / epsilon, η / eta Leonis olmak üzere dört yıldızdan oluşmaktadır. (*Turkish and English Lexicon*, s. 644) **Zübre**: On birinci ay menzilinin ismidir. Aslan burcundaki aslan suretinin iki taraflı sırtında iki parlak yıldızdan oluşmaktadır. Ağustos başlarında doğar. **Ṣarfe**: On ikinci ay konağıdır. Parlak bir yıldızdır. **‘Avā**: *Turkish and English Lexicon*’da “avva” şeklinde şeddeli olarak yer alan bu kelime on üçüncü ay menziline verilen isimdir. Beş yıldızdan oluşmaktadır. **Simāk**: On dördüncü ay konağıdır. İki parlak yıldızdan oluşmaktadır ki birine simâk-ı râmih (α (alfa) Bootis), diğerine simâk-ı a‘zel (α Virginis) derler. **Ġafr**: On beşinci ay menziline verilen isimdir. Üç küçük yıldızdan oluşmaktadır. Terazi burcunda ve Acem yayı usulündedir. **Zübânâ**: Akreb ya da yengecin kıskacı demektir. On altıncı ay konağıdır. Çiftler hâlindeki birkaç yıldızın adıdır. Zübânâ-yı cenūbî (The stars α Librae, α Cancri). Zübânâ-yı şimâlî (The stars β (beta) Librae). **İklîl**: Yedi yıldızdan oluşan bu ay menzilindeki yıldızlar tacı andırdığından dolayı bu isimle anılmaktadır. **Kalb**: Bu ay konağında Kalbü’l-Esed (α Leonis) ve Kalbü’l-‘Akreb (α Scorpionis) yıldızları bulunmaktadır. **Şevle**: On dokuzuncu ay menzilinin ismidir ki iki parlak yıldızdan ibarettir. Bu yıldızlar λ (Lambda) ve υ (upsilon) Scorpion yıldızlarıdır. **Ne‘āyim**: Ay menzillerinden bir menzil ismidir veya dört parlak yıldızın adıdır. ζ (Zeta), τ (Taf), π (pi), σ (Sigma) Sagillari. γ (gamma), δ (delta), ε (epsilon), β (beta) Sagillari. **Belde**: Yirmi birinci ay konağının ismi. Yay ve Oğlak yıldıztakımlarının arasında bulunur. Altı küçük yıldızdan oluşmaktadır. **Zâbih:** Yirmi ikinci ay menzilinin ismidir. **Sa‘du büla‘**: Yirmi üçüncü ay konağıdır. Birbirine yakın iki yıldızdan ibarettir. Biri gizli, diğeri açık ve parlaktır ki ona Bâliâ derler. Sanki gizli olanı yutmuştur. Bu yıldız, Allahu Teâlâ Nûh Tufanı sırasında (يا ارض ابلعي ماءك) “Ey yer! Suyunu yut” (Hûd sûresi 11/44) dediğinde doğduğu için bu ismi almıştır. **Sa‘du’s-suûd**: Yirmi dördüncü ay menzilidir. **Sa‘dü’l-Ahbiye**: Yirmi beşinci ay konağıdır**. Fer‘-i Mukaddem** ve **Fer‘-i Muahhar :** Yirmi altı ve yirmi yedinci ay menzilleridir. Balık burcu dairesindedir. **Rişâ**: Yirmi sekizinci ay menzildir. Bir çok küçük yıldızlar balık suretinde olmuştur. Batnü’l-hût dahi derler ve göbeğinde pertevli bir büyük yıldız dahi vardır. (Yıldız isimleriyle ilgili bu bilgiler için genellikle *Turkish and English Lexicon*’dan zaman zaman da *Kâmûs-ı Osmânî*, *Lügat-i Remzî* ve *Ahterî-yi Kebîr*’den faydalanılmıştır.)

2345. Her felekde iki ḳuṭb olup temām
Yüridiler miḥver üstinde müdām

2346. Merkez-ile ḳuṭb olup pāyidār
Yüridi pergār bigi her medār

2347. Oldı andan ṣoñra dört erkān basīṭ
Biri birine felek bigi muḥīṭ[1]

2348. Od u yél ü ṣu vü ṭopraḫ kim müdām
Her mürekkeb aṣlıdur bunlar temām[2]

2349. Ol ṭoḳuz ābā vü bu dört ümmehāt*
Ṭoġdı_olardan kān u ḥayvān u nebat[3]

XCIII. Aḥkām-ı Burūc ki Aṣl-ı Īşān Çe Būd[4]**

2350. Ḳıldılar encüm feleklerde ʿurūc [P-94a, Ş-85b, Ü-20b, Ç-78b]
Dutdılar merkez yöresinde burūc[5]

2351. Sāl u meh düzildi vü leyl ü nehār
Ḳış u yaz oldı vü pāyīz ü bahār

2352. Her yaña bir kevkeb olıban revān
Düşdi saʿd ü naḫs arasında ḳırān[6]***

---

1 (a) andan ṣoñra P, Ş, Ç : andan Ü (müs.)
2 (a) kim müdām P, Ü, Ç : müdām Ş (müs.)
3 (a) vü bu dörd ümmehāt P : bular dörd ümmehāt Ü, Ç, M, L, DTC[1] ; bulardur ümmehāt Ş, B, W, TDK, Ç[2], A[2], P[2], P[3], P[4], Ü[4] vd.
4 Bu başlık Ş, Ü ve Ç nüshalarında yoktur.
5 (b) Dutdılar Ç : Ṭutdılar P, Ü ; Döndiler Ş
6 (b) saʿd ü naḫs P, Ü : naḫs u saʿd Ş, Ç

---

* Saʿd: Kutluluk, bahtiyarlık. Uğurlu sayılan. Nahs: Uğursuzluk. Uğursuz sayılan. Kırân: Yakınlaşma, bir araya gelme. Astronomide iki yıldızın aynı burçta birleşmesi hadisesi. Bu kelimeler, eski astronomi telâkkisi içinde önemli yer tutan ve klasik Osmanlı edebiyatı içinde sık sık kullanılan kelimelerdir. Kevkeb-i saʿd: Uğurlu yıldız. Saʿd-ı asgar: Uğurlu olduğu düşünülen Zühre (Venüs) yıldızı. Saʿd-ı ekber: Müşteri (Jüpiter) gezegeni. Nahs-i asgar: Merrîh veya Mirrîh (Mars) gezegeni. Nahs-i ekber: Zühal (Satürn) gezegeni. Kırān-ı nahseyn: Mirrîh (Mars) ile Zühal (Satürn)in aynı burçta bulunması [uğursuzluk olarak kabul edilmiştir]. Kırān-ı saʿdeyn: Zühre (Venüs) ile Müşteri'nin (Jüpiter) aynı burçta bulunması [uğurlu sayılmıştır].

** Ahmedî burada önce anâsır-ı erbaa yani hava, toprak, su ve ateşten oluşan dört unsura daha sonra da dokuz feleğin baba, dört unsurun anne olarak telâkki edilmesine değinmektedir. Klâsik edebiyatta dokuz kat gökler baba (âbâ), dört unsur ise anne "ümmehât olarak düşünülmüş, maden, bitki ve hayvanlar da bunlardan doğan üç çocuk (mevâlîd-i selâse) olarak tahayyül edilmiştir. Kân, maden veya maden ocağı demektir.

*** Burçların anlatıldığı bu bölümde P nüshasında "Ṣūret-i Felekü'l-Aṭlas" yazan bir başlıktan sonra sayfanın büyük bir kısmını kaplayan bir atlas feleği çizimi bulunmaktadır. Bu atlas feleği çizimi Ç, Ü[2], K ve Bİ nüshalarında da vardır. W ve E nüshalarında ise bu çizim için yer hazırlanmış ancak bir şey çizilmemiştir.

2353. Ḥādiṯ olup gökde dürlü ittiṣāl
Ḳıldılar te'ṯīr yérde māh u sāl

2354. Bir zamān çün döndi bu resme sipihr [P- 94b, Ş-85b, Ü-20b, Ç-78b]
Géce gündüz geldi gitdi māh u mihr[1]

2355. Mümtezic oldı keṯīf-ile laṭīf
İḫtilāṭ étdi ṯaḳīl-ile ḫafīf[2]

2356. Ṣıdı su oddan ḥarāret sevretin
Od daḫı ṣudan bürūdet ḳuvvetin*

2357. Oldı terkīb-i ma'ādin hem nebāt
Daḫı her nesne ki var anda ḥayāt

2358. Buldı andan ṣoñra bes Ādem vücūd
Kim melāyik ḳıldılar aña sücūd[3]

2359. Anı ṭopraḫdan yaratdı Kirdigār
Ḳıldı dört żıddı teninde sāz-kār[4]

2360. Ṭopraġı *ḫammartü* teşrīfin fütūḥ
Édibenüñ buldı Ḥaḳdan nefḫ-i rūḥ**

2361. Şöyle kim çün āyine ṣayḳal bulur
Naḳşına her ṣūretüñ ḳābil olur

2362. Taṣfiyeyle çünki ḳābil oldı ḫāk
Aña Ḫālıḳdan vérildi rūḥ-ı pāk

2363. Āyinede çün görürsin sen yaḳīn
Ṣāfī_olıcaḫ ḳamu nesne ṣūretin[5]

2364. Şöyle kim ḫāricden édüp infiṣāl
Hīç nesne_āyineye_étmez ittisāl

---

1 (a) çün döndi bu resme P, Ü, Ç : bu resme çün döndi Ş
2 (a) oldı P, Ş, Ü : olur Ç
3 (a) Bes P : Pes Ş, Ü ; hem Ç
4 (b) żıddı teninde P, Ç : ażdādı anda Ş, Ü
5 (b) olıcaḫ P, Ş : olıcaḳ Ü ; olup Ç

---

* Sevret: Hiddet, şiddet keskinlik demektir. Su, ateşin hararetinin şiddetini kırdı. Ateş de suyun soğukluğunun kuvvetini [kırdı].

** Beyitte yer alan ibare, "خمرت طينة آدم بيدي أربعين صباحا" hadis-i kudsîsinden kinaye ile… Anlamı: "Hamurunu mayaladım." Hadis için bkz. Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, VI, 425.

2365. Ol muṣavvirden daḫı her-āyine
Ṣūreti şöyle bulur bu āyine[1]

2366. Çün fetīle yaġdan çerbiş bulur
Şöyle kim nār olmaġa ḳābil olur[2]

2367. Nārdan nūr olur aña muttaṣıl [P-95a, Ş-86a, Ü-20b, Ç-79a]
Hīç nesne_olmadın andan munfaṣıl

2368. Cism daḫı şöyle buldı ittiṣāl
Rūḥ-ıla Ḥaḳdan velī bī-infiṣāl[3]

2369. Çünki fāyiż oldı Ḥaḳdan nūr-ı cūd
Degdi ol feyż-ile insāna vücūd

2370. Ẓāhiri_anuñ nefs-i cismānī-durur
Bāṭını_anuñ nefs-i rūḥānī-durur[4]

2371. İki ʻālemden mürekkeb oldı ol
ʻİlm ü ʻaḳl-ıla müretteb oldı ol

2372. Vérdi_aña Ḥaḳḳ ʻilmi gösderdi sebīl
Hem aña bildürdi medlūl ü delīl[5]

2373. ʻAḳl baġışladı ögretdi ḥikem
Nuṭḳ taʻlīm étdi bildürdi ḳalem

2374. Oldı rūşen göñline Tevḥīd-i Ẕāt
Bildi kim aña nedür lāyıḳ ṣıfāt

2375. Érgüribenüñ feleklere anı
Celve étdürdi meleklere anı

2376. Étdi aña vaḥy ü vérbidi kitāb
Nedür ögretdi ḫaṭā-y-ıla ṣavāb[6]

---

1 (a) muṣavvirden P, Ü : muṣavverden Ş (b) bu P, Ş : her Ü
2 (a) yaġdan P, Ş, Ü : yaġ-ıla Ç (b) nār P, Ş, Ü : nār Ç (çerbiş, çerviş: İç yağı)
3 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
4 (a) nefs-i P, Ş, Ç, P², Ü⁴ : naḳş-ı Ü
5 (b) bildürdi Ş, Ü, Ç : gösterdi P
6 (b) Nedür ögretdi P, Ş, Ü : Aña ögretdi Ç

2377. Maẓhar-ı cümle ṣanāyi‘ oldı ol
Mehbiṭ-i envār-ı Ṣāni‘ oldı ol*

2378. Sol eyegüsinden ol Feyyāż-ı Cūd
Yaradup Ḥavvāyı_añа vérdi vücūd[1]

2379. Anı añа cüft édiben bī-şümār
Dürlü nesl étdi olardan āşikār[2]

2380. Anlara her işi ta‘līm eyledi [P-95b, Ş-86b, Ü-21a, Ç-79b]
Ḫayr ü şerri cümle tefhīm eyledi

2381. Çün bular vech-i ma‘āşı bildiler
Rub‘-ı meskūnı ‘imāret ḳıldılar[3]

2382. Geldi bunlara resūl ü hem kitāb
Kim ḫaṭāyı ḳoyup édeler ṣavāb

2383. Ne ḳadar kim diler-ise Kirdigār
Anlaruñ üstinde döne rūzigār

2384. Çünki ḫilḳatden ola ḥāṣıl murād
Né ḳala insān u né insāndan ad

2385. Ṣūr-ı evvelde ḳamu yoḫ olalar
Ulu kiçi ucdan uca öleler

2386. Bir daḫı Ṣūr ürilüp ba‘de’l-memāt
Bulalar baş ḳaldurup yérden ḥayāt

2387. Her kişi étdügine bula cezā
Ger ṣavāb ola işi vü ger ḫaṭā

2388. Ol kişi ki_ola yolı ḫabṭ u ḫaṭā
Bulmaya rāḥatdan i‘ṭā-i ‘aṭā[4]**

1 (b) vérdi_añа Ü, Ş : añа vérdi P, Ç
2 (b) Dürlü nesl Ç, B, W, TDK, Ç² : Dürr-i nesl P ; Ẕürr ü nesl Ş, Ü
3 (a) bildiler Ş, Ü, Ç : buldılar P
4 (a) ḫabṭ u TDK : ḫaṭṭ-ı Ş, Ü, Ç ; ḫabṭ-ı P (b) a‘ṭā-yı P, Ş ; i‘ṭā-yı Ü

* Mehbit : Arapça hübût, “aşağı inmek”ten inecek yer, iniş yeri demektir. Kelime sadece Ş nüshasında böyle yer almaktadır. P ve Ü nüshalarında sözlüklerde yer alandan farklı olarak “mehbet” ve “mühbit” şeklinde harekelenmiştir.

** Habt, hata, yanlış yanılmak anlamlarındadır. Kelime genellikle “habt u hatâ” şeklinde ikileme yapılarak kullanılmaktadır.

2389. Her kimüñ ki_ola yolı ṣavb-ı ṣavāb
Cennete girüp geye ṯevb-i sevāb[1*]

2390. Ger dilerseñ ki_ola saña baḫt yār
Şerri terk ét ḫayrı eyle iḫtiyār

2391. Şerr İblīs işidür terk ét anı
Ḫayr ḳıl kim Ḥaḳ melek ḳıla seni

2392. Ḫayr éden ʻĪsī bigi göge varur
Şerr éden Ḳārūn bigi yére girür

2393. Çün bu sözleri işitdi şehriyār [P-96a, Ş-86b, Ü-21a, Ç-80a]
Āferīn étdi ḥakīme bī-şümār

XCIV. Su'āl-i İskender Maḳādir-i Ecsām[2]

2394. Bes dédi şāh aña kim éy nīk-nām
Çünki şerḥ étdüñ bu ecsāmı temām

2395. Gel maḳādīrin bularuñ ét beyān
Kim bilem her biri miḳdārın ʻayān

XCV. Cevāb Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Küre-i Arż[3]

2396. Dédi altı biñ sekiz yüzdür temām
Devri ferseng-ile yérüñ éy imām

2397. Ḳuṭrı iki biñ yüz altmış dört olur
Bu ḥisābı hendese ehli bilür

XCVI. Der-Beyān-ı Küre-i Hevā[4]

2398. Çünki anda olur od u yél müdām
Ola ferseng-ile_otuz béş biñ temām[5]

---

1 (b) ṯevb-i Ş, Ü, Ç : ṯevb ü P
2 XCIV. Maḳādir-i Ecsām P : Ḥakīm-rā Ez-Maḳādīr-i Ecsām-ı ʻĀlem Ş, Ç ; Maḳādir-i Ecsām-ı ʻĀlem Ü
3 XCV. Cevāb-ı Der-Beyān P, Ç : Cevāb-ı Beyān Ü ; Cevāb u Beyān Ş
4 XCVI. Küre-i Hevā P : Miḳdār-ı Küre-i Nār u Hevā Ş, Ç ; Mikdār-ı Nār u Hevā Ü
5 (a) anda olur od u yél P, Ü, Ç : olur od u yél anda Ş (b) Ola P : Oldı Ş, Ü, Ç / otuz béş biñ P, Ş, Ç, M, L, B, W Ç², MSU : otuz biñ Ü

---

* Ş nüshasında derkenarda şöyle bir not vardır. "Ṯevb, yaʻnī giysi Arabī lügat"

2399. Hem on üç ferseng daḫı bil ʻayān
Ḳudretinde Ḳādirüñ yoḫdur gümān

XCVII. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Ḳamer[1]

2400. Ol felek kim ay éder anda medār
Otuz üç biñdür ḳalıñlıġı i yār[2]

2401. Daḫı yüz on bir-durur ferseng-ile
Bildi dānā bu sözi ferheng-ile[3]

2402. Yérüñ altmış baḫşıdañ birincedür [P-96b, Ş-87a, Ü-21a, Ç-80a]
Cirmi_anuñ kim geh ṭolu geh incedür[4]

XCVIII. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i ʻUṭārid

2403. Ol felek ki_anda ʻUṭāriddür müdām
Ḳalıñı yüz biñ ü on dört biñ temām

2404. Daḫı_iki yüz ḳırḫ ferseng oldı rāst
Ḳudretüñ işinde ne kem var né kāst*

XCIX. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Zühre

2405. İki kez biñ kez biñ oldı bil temām
Ḳalıñı_anuñ ki_andadur Zühre müdām[5]

2406. Yédi yüz biñ daḫı hem ol ferseng-ile
Hem ṭoḳuz yüz seksen anuñla bile[6]

---

1 XCVII. Der-Beyān-ı P, Ş, Ç : Beyān-ı Ü
2 (a) éder anda P : anda éder Ş, Ü, Ç (Kalınlık, kalın olma durumu yanında bir cismin iki yüzü arasındaki mesafe ve yuvarlak şeylerde çap anlamına da gelmektedir.)
3 (a) bir-durur Ş, Ü, Ç ; bir biñdür P
4 (a) baḫşıdan Ş, Ç : baḫşdan P ; baḫşınuñ Ü (Ş nüshasında bu beyitten önce "Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Ḳamer" şeklinde bir başlık bulunmaktadır.
5 (a) İki kez biñ kez P, Ü, Ç : İki biñ kez Ş
6 (a) biñ daḫı hem Ş, Ü, Ç : biñ-durur ol P

---

* Bahş kelimesinin *Turkish and English Lexion*'da "bir parça, bir kısım, bölüm" anlamı vardır. Buna göre şair ayı tarif ederken "Yerin altmış parçasının biri kadardır. Onun hacmi bazen dolu (yani yuvarlak, dolunay şeklinde) bazen ince (yani hilâl şeklinde)dir." diyor.
Kâst: Eksik, noksan demektir. Kem kelimesi de eksik, noksan, az anlamlarına gelmektedir. Müterâdif olan bu iki kelime anlamı kuvvetlendirmek amacıyla art arda kullanılmıştır. Şair Utarid'i tarif ederken "Üstelik tam iki yüz kırk fersah oldu. Kudretin işinde ne eksik, ne noksan var[dır]." demektedir. Kalın, kutr büyüklüğü yani çap büyüklüğü manasındadır.

C. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Zühre*

2407. Altı yüz ḳırḫ biñ-durur bil bī-gümān
Zührenüñ ferseng-ile ḳuṭrı ʻayān

CI. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Āfitāb

2408. Ḳalıñı ol Şems olan menzilüñ
Yüz biñ ü on biñ-durur bellü bilüñ

2409. Daḫı yédi yüz ü altmış altıdur
Rāst hem ferseng-ile éy sözi dür

CII. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Āfitāb[1]

2410. Cirmi şemsüñ kim görürsin sen ʻayān [P-97a, Ş-87b, Ü-21a, Ç-80b]
Nūrı-y-ıla rūşen olmış bu cihān

2411. Yüz daḫı altmış yédi yércedür temām
Daḫı bir s̱ülṣince yérüñ bī-kelām[2]

CIII. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Mirrīḫ

2412. Biñ kezin biñdür on altı kez temām
Ḳalıñı_anuñ ki_oldı Mirrīḫe maḳām

2413. Daḫı elli altı biñ ferseng-ile
Seksen iki daḫı anuñla bile

CIV. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Mirrīḫ

2414. Ḳuṭrı fersaḫla iki biñdür dürüst
Daḫı dört yüz elli iki_éy fehmi cüst[3]

CV. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Müşterī

2415. Biñ kezin biñ līkin on dört kez temām
Hem ṭoḳuz yüz biñ daḫı éy nīk-nām[4]

---

1 CII. Āfitāb P, Ç : Şems Ş, Ü
2 (a) Yüz daḫı_altmış Ş, Ü, Ç : Yüz altmış P (Sülüs, üçte bir demektir.)
3 (a) fersaḫla Ş, Ü, Ç : fersengle P / iki biñdür Ş, Ü, Ç, M, B, TDK, Ç², Ü², A², P³ : otuz iki biñdür P
(b) dört yüz P, Ş, Ç², MSU, B : yüz Ü, Ç, M, L / cüst Ş, Ü, Ç : dürüst P
4 (a) Biñ kezin biñ P, Ş, Ç : Biñ kezin Ü

---

* Cirm, cisim, büyüklük, hacim manalarındadır.

2416. Daḫı ṭoḳsan dört biñ ferseng-ile
Yédi yüz ṭoḳsan sekiz daḫı bile

CVI. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Müşterī*

2417. Ḳalıñıdur Müşterī duran gögüñ
Ḳudretini Ḫālıḳuñ görüp ögüñ

2418. Cirmi yér ḳadrince seksen béş-durur
Zī gögüñ kim ʻilmi aña iş-durur[1]

CVII. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Züḥal

2419. Biñ kezin biñdür sekiz kez lā-eḳal [P-97b, Ş-87b, Ü-21b, Ç-80b]
Ḳalıñı_ol çarḫuñ ki_olur anda Züḥal[2]

2420. Daḫı béş yüz biñ ü altmış biñ temām
Elli üç ferseng daḫı bī-kelām[3]

CVIII. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Cirm-i Züḥal

2421. Ṭoḳsan altı yércedür cirm-i Züḥal
Hendese ilminde_olur bu ʻuḳde ḥal

2422. Zī Celāl ü ʻİzzet-i bī-ibtidā
Zī Kemāl ü Ḳudret-i bī-intihā[4]

CIX. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Felek-i Bürūc ki Felek-i Ṯevābit-est[5]

2423. Ol ṯevābit çarḫınuñ éy dūr-bīn
Ḳalıñı yüz biñ ü on biñdür yaḳīn

2424. Daḫı iki biñdür ü ḳırḫ dört rāst
Gérü hem ferseng-ile né kem né kāst

1 (b) gögüñ kim ʻilmi P, Ş, Ü : göñül ol kim bu Ç
2 (b) çarḫuñ P, Ş, Ü : gögüñ Ç
3 (b) bī-kelām Ş, Ü, Ç : éy nīk-nām P
4 (b) Ḳudret-i Ü, Ç : Ḳudret ü P, Ş
5 CIX. Felek-i Bürūc ki Felek-i Ṯevābit-est P, Ç : Felekü'l-Bürūc Ş, Ü

* Ş ve Ü nüshalarında bu başlık alttaki beyitten sonra gelmektedir. Ç nüshasında da bu başlık "Der-Beyān-ı Maḳādār-ı Felek-i Müşterī" diye yazılmış ancak daha sonra üzeri çizilmiştir.

2425. Üç yüz ü ṭoḳsan biñ olur ḳıl şümār
Ol derecden her biri kim anda var*

2426. Daḫı béş yüz ḳırḫ iki ferseng-ile
'İlm ögren dāniş ü ferheng-ile[1]

2427. Kürsī ki_ol eflāk içindedür nihān
'Arş ḳatında nedür ḳadri 'ayān[2]

2428. Ḳaṭre neyse baḥr ḳatında yaḳīn
Ol ḳadardur ḳadri_anuñ anda hemīn

2429. Bu ne ḳudretdür bu né 'izz ü celāl [P-98a, Ş-88a, Ü-21b, Ç-81a]
Bu ne ḳuvvettür bu ne ḳadr ü kemāl[3]

2430. Kim 'uḳūl anda ḳamu ḥayrān-durur
İns ü cinn ü hem melek yiksān-durur[4]

CX. Der-Beyān-ı Miḳdār-ı Kevākib-i Ṣevābit[5]

2431. Encümüñ key kiçisi kim anda var
On sekiz yérce-durur éy kāmkār[6]

2432. Uluları anlaruñ éy dūr-bīn
Ol felek ḳalıñlıġıncadur yaḳīn[7]

CXI. Der-Beyān-ı Su'ūd ve Nüḥūs-ı Kevākib[8]

2433. Ḳıl naẓar gör nécedür ol kārgāh
Fikr eyle kim nedür ol bārgāh**

---

1 (a) béş yüz ḳırḫ iki P, Ç, B, W, TDK, Ç², A², P³, L : béş yüz ḳırḫ Ş ; dörd yüz ḳırḳdur Ü
2 (a) ki_ol P : ol Ş, Ü
3 (a) bu ne 'izz ü Ş, Ü, Ç : ne 'izz ü né P (b) ḳuvvetdür bu ne ḳadr ü Ş, Ü, Ç : mülk ü emr ü ḫalḳ u né P
4 (a) ḥayrān-durur Ş, Ü, Ç : ḥayrān olur P
5 CX. Miḳdār-ı Kevākib-i Ṣevābit P : Maḳādīr-i Kevākib-i Ṣevābit Ş, Ç ; Maḳādīr-i Kevākib-i Ṣābite Ü
6 (a) key Ş, Ü, Ç : en P (b) yérce-durur P, Ü, Ç : kez yércedür Ş / kāmkār Ş, Ü, Ç : nāmdār P
7 (a) dūr-bīn Ş, Ü, Ç : rāst-bīn P (b) hemīn P : yaḳīn Ş, Ü, Ç
8 CXI. Su'ūd ve Nüḥūs-ı Kevākib P : Sa'd u Naḥs-ı Kevākib-i Seyyāre Ş ; Su'ūd ve Nüḥūs-ı Kevākib-i Seyyārāt Ü

---

* Derec: Dereceler, pâyeler, mertebeler, kademeler, basamaklar ve medar-ı nücûm (yıldızların yörüngesi) anlamlarına gelmektedir.

** Bu beyit ile ardından gelen üç beyit P nüshasında vardır. Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Aynı beyitler B, Ü², Ü³, W, TDK, Lİ, P², P³, P⁴, TİEM, DTC¹, MSU, A¹, E, MK¹ nüshalarında da bulunmaktadır.

2434. Nesne bildüm déyü bişürme heves
Āferīniş ṣanma budur cümle bes

2435. Bu dédügüm ki_ol-durur édüp naẓar
Buldı anı ʻaḳl ʻilm-ile beşer

2436. Bundan ayru nesne daḫı çoḫ-durur
Līkin aña ʻaḳl érmek yoḫ-durur

2437. Şeh ḳatında ol ḥakīm-i kārdān
Çünki çarḫuñ heyʼetin étdi beyān

2438. Saʻd ü naḥsin ol yédinüñ yek-be-yek
Şerḥ étdi şāha şöyle kim gerek[1]

2439. Dédi_anı kim naḥs-i ekberdür Züḥal
Kim ḳamudan yücerek buldı maḥal[2]

2440. Tā biline naḥs-perverdür felek [P-98b, Ş-88a, Ü-21b, Ç-81b]
Saʻd olan anı terk étmek gerek[3]

2441. Bes bilindi bu ki dünyā rifʻati
Dār-ı ʻuḳbīde nüḥūsetdür ḳatı

2442. Saʻd-ı ekber oldı bī-şek Müşterī
Līk Merrīḫ oldı naḥsüñ asġarı

2443. Saʻddur Şems ü Ḳamer uş gör ʻayān
Saʻd-ı asġar Zühre-durur bī-gümān

2444. Naḥs-ile naḥs olan u saʻd-ile saʻd
Ol ʻUṭāriddür yaḳīn min-ḳabl ü baʻd

2445. Ol Züḥal altında oldı Müşterī
Kim nüḥūsetden birez ola berī[4]

2446. Oldı Merrīḫ esfelinde āfitāb
Ki_ola baʻżı şerrine anuñ ḥicāb

---

1 (a) Saʻd ü naḥsin P, Ş, Ü : Naḥs u saʻdin Ç
2 (a) naḥs-i ekberdür P, Ş, Ü : naḥs ü ekberdür Ç
3 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
4 (b) birez Ş, Ü, Ç : yüzi P

2447. Aşaġa oldı ʻUṭāridden Ḳamer
Ki_az ola naḥs olduġında_andan eṯer

2448. Ṣāniʻi gör kim ne ḥikmetler éder
Ḳādire baḫ kim ne ḳudretler éder

CXII. Der-Beyān-ı Kemiyyet-i Sükūt-ı Kevākib-i Ṯābite ve Esāmī-i Ḫod-Şān[1]

2449. Bes dédi gérü aña şāh-ı cihān
Kim ṯevābit nécedür eyle beyān

2450. Dédi biñ-durur yigirmi iki hem
Ḳırḫ sekiz ṣūretde éy şāh-ı ʻAcem

2451. Ṣūret ol kim ʻilm düzen fehm-ile
Bu nücūmuñ bir ḳaçını vehm-ile

2452. Göriben her yérde bir vażʻa müdām [P-99a, Ş-88b, Ü-21b, Ç-81b]
Rāst bir ḥayvāna beñzetdi temām

2453. Urdı ol ḥayvānuñ adını aña
Eydeyim adlarını bir bir saña[2]

CXIII. Der-Beyān-ı Ṣūret-i Kevākib-i Şimālī[3]

2454. Üç yüz altmışdur şimālīde yaḳīn
Līk ṣūretde yigirmi bir hemīn[4]

2455. Dübb-i asġar dübb-i ekber bil dürüst
Daḫı tinnīndür üçinci_éy fehmi cüst[5]

2456. Daḫı ḳīfāvus u ʻavvā lā-muḥāl
Oldı altıncısı iklīl-i şimāl[6*]

---

1 CXII. Sükūt-ı Kevākib-i Ṯābite ve Esāmī-i Ḫod-Şān P : Ṯābite ve Esāmī-i Ṣūret-i Şān Ş, Ü ; Kevākib-i Be-Ḳadr ve Esā ve Ṣuver-i Sān Ç (müs)
2 (b) eydeyim P, Ş, Ü : eydeyin Ç
3 Bu başlık Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur.
4 (a) altmışdur P, Ş, Ç : altmış dört Ü
5 (a) Dübb-i asġar dübb-i ekber P, Ş, Ü : Rabb-i asġar rabbu ekber Ç (b) tinnīn Ü, Ç : tennīn P, Ş
6 (a) ḳayḳāvus Ü (müs.) : ḳaykārūs Ş, Ç (müs.) ; feyḳārūs P (müs.) / ʻavvā Ç : gāvā P (müs.) ; gūla Ş, Ü (müs.) (b) iklīl-i Ş, Ü, Ç : iklīd-i P (müs.)

---

* Kral takımyıldızının adı olan "Kîfâvus" dört nüshada da doğru yazılmamıştır. Ü nüshasında "Kaykâvus", Ş ve Ç nüshalarında "Kaykârûs", P nüshasında "Feykârûs" şeklinde yanlış yazılmıştır. Ancak doğruya en çok yaklaşan Ü nüshasıdır. Diğerlerinde çok farklılaşmıştır.

2457. Cāṣi vü bes nesr-i vāḳi‘ bil ‘ayān
Bes decāce nesr-i ṭāyir bī-gümān[1]

2458. Re’s-i ġūl ardınca ‘ayyūḳ ét ḥisāb
Ṣūret-i şilyāḳ u ardınca ‘ukāb[2]

2459. Daḫı ẕātü’l-kürsī vü dilfeyn ü sehm
Ḥayye ardınca anuñ ét sözi fehm[3]

2460. Bes feres ardınca_anuñ re’s-i feres*
Daḫı hem mir’āt müṣelleṣ oldı bes[4]

1 (a) cāṣī P : cānī Ş, Ü Ç
2 (b) silyāḳ Ş, Ü : ṣiltāḳ Ç ; seltāḳ P / ‘uḳāb Ş, Ü : ‘iḳāb P ("Şilyâk" yıldızının ismi dört nüshada da yanlış yazılmıştır.)
3 (a) ẕātü’l-kürsī P : ẕāti’l-kürsī Ş, Ü / dilfeyn ü sehm P, Ç : dilfeyn-i sehm Ş ; dilfeyn sehm Ü
4 (b) hem mir’āt-ı müṣelleṣ P, Ü : mir’āt u müṣelleṣ Ş ; hem mer’āt-ı selb Ç (müs.)

* **Dübb-i asgar**: Küçükayı (Ursa Minor) takımyıldızının ismi. **Dübb-i ekber**: Büyükayı (Ursa Major) takımyıldızının ismi. **Tinnîn**: Büyük yılan, ejderha demektir. Dragon denilen yıldız kümesine verilen isimdir. **Kîfâvus**: Kral (Cepheus) takımyıldızının ismidir. Tacı olan bir insana benzetildiğinden bu ismi almıştır. **‘Avvâ**: Çoban (Bootes) takımyıldızı. Bootes Yunanca çoban demektir. Genelde ayı terbiyecisi olarak tasvir edilir. Çünkü Büyükayı ve Küçükayı yıldız kümelerine tepeden bakan bir konumdadır. **İklîl-i Şimâl**: Kuzeyin tacı. Kuzeyin tacı (Corona Borealis) takımyıldızına verilen isimdir. Mitolojik Yunan prensesinin (Ariadne) tacının simgesidir. Şeklini yedi ana yıldızdan almaktadır. Gece gökyüzünde Çoban ile Herkül arasında bulunur. **Câsî**: Herkül (Hercules) takımyıldızı. Yunan mitoloji kahramanı Herkül'ü simgeler. Gökyüzünde ayakları kuzey kutbuna doğru, sol ayağı ejderhanın başına basmış şekilde tasvir edilmektedir. **Nesr-i Vâki‘**: Çalgı (Lyra) takımyıldızının ismidir. Orpheus'un lirini simgeler. Bu takımyıldızı on iki parlak yıldızdan oluşmaktadır. **Decâce**: Kuğu (Cygnus) takımyıldızı. Kanatları ile Samanyolu üzerinde uçan bir kuşu andırır. **Nesr-i Tâir**: Kartal (Aquila) takımyıldızına verilen isimdir. Altair, bu yıldız kümesi içinde yer alan en parlak yıldızdır. Tayr, Arapça kuş anlamındadır. Batılı gökbilimciler tarafından *Altair* olarak isimlendirilmiştir. **Re’sü’l-Gûl**: "Gûl"un başı. Gül, ıssız yerlerde insanın karşısına çıkabilen cinnî, şeytânî varlık demektir. Kahraman (Perseus) takımyıldızında bulunan parlak bir yıldızdır. Algol, Şeytan Başı, Şeytan Yıldızı olarak bilinen bir çift yıldızdır. *Algol* kelimesi, eski Arapça'da re's al-gûl, "gûl"un başı olarak adlandırılan kelimedir. **‘Ayyûk:** Arabacı (Auriga) takımyıldızı içindeki keçi (Capella) yıldızının ismidir. Ayyûk, semânın pek yüksek yeri demektir. "Ayyuka çıkmak" deyimi buradan gelmektedir. Göğün en yükseğine ulaşmak anlamında. **Şilyâk**: Çalgı (Lyra) takımyıldızı içindeki parlak yıldızlardan birine verilen isimdir. **‘Ukâb**: Kartal, karakuş, tavşancıl kuşu. Kartal (Arapça nesr) takımyıldızına verilen isimdir. Kartal (Aquila), mitolojide Romalıların tanrısı Zeus'a hizmet eden kuşu temsil etmektedir. **Zâtü’l-kürsî**: Kraliçe (Cassiopeia) takımyıldızının ismidir. Mitolojide alçakgönüllü olması için gökyüzüne yerleştirilen bir Yunan kraliçesini sembolize etmektedir. **Dülfîn**: Yunus (Delphinus) takımyıldızına verilen isimdir. Kova, Balık, Irmak gibi suyla tasvir edilen yıldızlarla birlikte "Su" tabir edilen gökyüzü bölgesinde yer almaktadır. **Sehm**: Arapça ok demektir. Ok (Sagitta) takımyıldızının ismidir. Küçük bir takımyıldızdır. **Hayye:** Arapça yılan demektir. Yılan takımyıldızının ismidir.Yılanın başı ve kuyruğu olarak iki parçadan oluşmaktadır. **Feres**: Arapça at manasındadır. Feres-i a‘zam, Pegasus (Kanatlı at) takımyıldızına, feres-i evvel ise küçük at, tay (Equuleus) takımyıldızına verilen isimdir. **Re’s-i Feres**: Atın başı veya atın reisi anlamındadır. Sözlüklerde astronomiyle ilişkili bir anlamı bulunamamıştır. Şair Feres ve Re's-i Feres şeklinde ikiye ayırdıysa bu daha büyük olan kanatlı atı simgeliyor olabilir. **Mir’ât-ı müselles**: Üçgen (Triangulum) takımyıldızına verilen isimdir. En parlak üç yıldızının ikizkenar üçgene yakın uzun ve dar bir üçgen oluşturmasından dolayı böyle adlandırılmıştır. (Yıldız isimleriyle ilgili bu bilgiler için genellikle Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*'dan zaman zaman da *Kâmûs-ı Osmânî*, *Lügat-i Remzî*, *Hazîne-i Lügat* ve *Ahterî-yi Kebîr* sözlüklerinden faydalanılmıştır. *Turkish and English Lexicon*'dan yıldızların İngilizce veya Latince isimleri bulunduktan sonra ise wikipedia.org'daki yıldız görselleri, tanımlamaları ve mitolojik bağlantıları incelenerek bu bilgiler hazırlanmıştır.)

CXIV. Der-Beyān-ı Kevākib-i Ṣūret-i Cenūbī[1]

2461. Üç yüz on altı cenūbīdür temām
Līk ṣūretde on altı éy imām

2462. Biri ḳayṭus u biri cebbārdur
Nehr ü erneb daḫı kelb éy ʻilme pür[2]

2463. Maḳdemü'l-kelb ü sefīne bes şücāʻ [P-99b, Ş-88b, Ü-21b, Ç-82b]
Étdi ke's-ile ġurāb anda_ictimāʻ[3]

2464. Daḫı ḳanṭurūs sebuʻ bes micmere
Daḫı iklīl-i cenūbī yiksere[4]

2465. Bir daḫı ḥūt-ı cenūbī ḥayye hem
Adı-la_uş on altı né bīş ü né kem[5*]

---

1 Bu başlık Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur.

2 (a) ḳīṭīs Ş, Ü : fınṭīs P, Ç (müs.) / cebbārdur Ş, Ç : ceb'ārdur Ü ; ḥubbāzdur P (müs.) (b) Nehr ü erneb P, Ü, Ç : Nehr-i erneb Ş (müs.) (Balina takımyıldızına verilen "Kaytus" adı, Ş ve Ü nüshalarında "Kîtîs", P ve Ç nüshalarında ise "Fıntîs" şeklindedir.)

3 (a) sefine P, Ç : saġīne Ş (müs.) ; saʻīne Ü (müs.) (b) ke's-ile P, Ş, Ç : ikisiyle Ü

4 (a) ḳanṭurūs sebuʻ pes Ü : ḳanṭurūs semīʻ bes Ş (müs.) ; fanṭarūs sebʻu bes P (müs.) ; fanṭarūs u sebʻ u Ç (müs.) (b) yik-sere P : bil sere Ş, Ü

5 (a) Adı-la P, Ş, Ü : oldı Ç

---

* **Kaytus**: Balina, kadırga balığı. Balina (Cetus) takımyıldızına verilen isimdir. Balina dense de aslında Yunan mitolojisindeki deniz canavarı Cetus'u temsil etmektedir. Yunus, Balık, Kova, Irmak takımyıldızları gibi Su olarak bilinen gök kısmında yer almaktadır. **Cebbâr**: Avcı (Orion) takımyıldızının ismidir. Mitolojide güçlü bir avcıyı sembolize eden bu yıldız kümesi oldukça parlak yıldızlardan oluşmaktadır. **Nehr**: Irmak (Eridanus) takımyıldızına verilen addır. Gökyüzündeki en büyük alanı kaplayan yıldız kümesidir. Nil nehrini temsil ettiği düşünülmüştür. **Erneb**: Tavşan. Tavşan (Lepus) takımyıldızına verilen isimdir. **Kelb**: Büyük Köpek (Canis Major) ve Küçük Köpek (Canis Minor) yıldıztakımı için kullanılan addır. Büyük Köpek takımyıldızı "el-kelb", Küçük Köpek takımyıldızı ise kelbü'l-asgar olarak adlandırılmaktadır. Kelbü'l-mütekaddim, Büyük Köpek takımyıldızı için kullanılan terimdir. Burada büyük ihtimalle vezin gereği "**Makdemü'l-Kelb**" şeklinde yer almaktadır. **Sefîne**: Gemi (Argo Navis) takımyıldızı, Batlamyus tarafından tanımlanmış 48 takımyıldızdan biridir. Yunan mitolojisindeki gemi Argo'yu temsil etmektedir. Artık takımyıldız olarak tanımlanmayan bu kadim yıldız kümesi günümüzde Puppa, Carina, Vela şeklinde geminin bölümlerini temsil eden üç takımyıldıza bölünmüştür. **Ke's**: Kâse, tas, kupa demektir. Kupa (Crater) takımyıldızının ismidir. **Gurâb**: Karga. Lâtince karga, kuzgun (Corvus) anlamına gelen takımyıldızın adıdır. Yunan mitolojisinde Apollo'nun kutsal kuşunu temsil etmektedir. **Kanturus**: Erboğa (Centaurus) takımyıldızına verilen isimdir. Yunan mitolojisinde yarı insan yarı hayvan bir yaratığı simgelemektedir. **Sebuʻ**: Yırtıcı hayvan, canavar demektir. Kurt (Lupus) takımyıldızının adıdır. **İklîl-i Cenûbî**: Güneyin tacı (Corona Australis) takımyıldızının adıdır. **Hût-ı Cenûbî**: Güney Balığı. Güney Balığı (Pisces Austrinus) takımyıldızına verilen isimdir. Uzun bir ip ile kuyruklarından bağlanmış iki balık şeklinde tasvir edilmektedir. (Yıldız isimleriyle ilgili bu bilgiler için genellikle Sir James Redouse, *Turkish and English Lexicon*'dan zaman zaman da *Kâmûs-ı Osmânî*, *Lügat-i Remzî*, *Hazîne-i Lügat* ve *Ahterî-yi Kebîr*'den faydalanılmıştır. *Turkish and English Lexicon*'dan yıldızların İngilizce veya Latince isimleri bulunduktan sonra ise wikipedia.org'daki yıldız görselleri, tanımlamaları ve mitolojik bağlantıları incelenerek bu bilgiler hazırlanmıştır.)

2466. Şems yolında_üç yüz ü ḳırḫ altı var
On iki ṣūretde étdükde şümār[1]

2467. Var ḥamelde on sekiz yılduz yaḳīn
Sevrde ḳırḫ dört éy dānā-yı dīn

2468. Var yigirmi béş kevākibden ʻayān
Burc-ı cevzāda saña_étdüm uş beyān[2]

2469. Var-durur serṭānda on bir bil ʻaded
Var otuz béş anda ki_adıdur esed[3]

2470. Otuz üç kevkeb alupdur sünbüle
Var-durur mīzānda_otuz béş hem bile[4]

2471. Var yigirmi dört ʻaḳrebde temām
Var otuz béş ḳavsde éy şād-kām

2472. Cedyde vardur yigirmi vü sekiz
Delvde var ḳırḫ anı key añlanız[5]

2473. Ḥūtda otuz sekiz vardur temām
Bu ne ṣanʻatdur ki_éder Rabbü'l-enām[6]

---

1 (a) üç yüz ü P : üç yüz Ş, Ü, Ç
2 (b) cevzāda P, Ü, Ç : cevzā Ş / saña_étdüm uş P : uş saña étdüm Ş, Ü
3 (a) bil Ş, Ü, Ç : yıl P
4 (a) alıpdur P, Ş, Ü : olupdur Ç (b) hem bile P, Ü : bile Ş, Ç
5 (a) Cedyde P, Ü, Ş Ceddīde Ç (b) diñleniz P : añlañız Ş, Ü, Ç
6 (a) temām P, Ü, Ç : müdām Ş

CXV. Der-Beyān-ı Edvār-ı Çehārgāne*

2474. Dörtdür edvārı kim ehl-i ḥisāb
Yazıbanuñ étdiler anı kitāb

2475. Çünkim oldılar ḥisāb étmekde cüst [P-100a, Ş-89a, Ü-21a, Ç-82b]
Ḥükmler étdiler anuñla dürüst[1]

2476. Devr-i aʿẓam devr-i ekber bil yaḳīn
Devr-i evsaṭ devr-i aṣġardur hemīn

2477. Devr-i aʿẓam ol derecden éy imām
Her biri biñ yıl alup-durur temām

2478. Cümlesi üç yüz biñ altmış yıl olur [Ü-38a]
ʿAḳl Ṣāniʿ ṣunʿına ḥayrān ḳalur[2]

---

1 (a) Çünkim P, Ü: Çünki Ş, Ç (b) Ḥükmler étdiler anuñla Ş, Ü, Ç : Ḥükm étdiler anuñ-ıla P
2 (a) biñ altmış yıl Ş, Ü : biñ ü altmış bil P, Ç

---

* **Çehârgâne**: Dört çeşit veya unsurdan oluşan, dört türlü, dört kısım, dört kat gibi anlamlara gelmektedir. Ahmedî burada, "Dört Türlü Devir Beyânında" başlığı altında İslâm kozmolojisinde önemli yer tutan gök cisimlerinin dönüşleri (devr) bahsine yer vermektedir. Devr, ilm-i hey'et (astronomi) sahasında kullanılan önemli bir terimdir.
"İslâm kozmoloji öğretilerinde ay altı ve ay üstü âlemlerinin arasını ayırmada devrî hareketin vurgulanması daima önemli olmuştur. Devir kavramını "Fi'l-Edvâr ve'l-Ekvâr" başlığı altında topyekün kozmoloji ve tabiat tarihi planında ele alan İhvân-ı Safâ'nın yazdıkları daha sonraki İsmâilî ve İşrâkî kozmolojilerle paralellik arz eden dikkat çekici fikirlerdir. İhvân-ı Safâ'ya göre feleklerin oluş ve bozuluş âlemi etrafında sayısını yalnızca Allah'ın bildiği birçok devirleri vardır. Gökteki devirler belli zaman aralıklarıyla yıldızları aynı hizadaki başlangıç noktalarında buluşturur. Bu buluşmalara "kırânât" denir. İhvân-ı Safâ devirleri beşe ayırmaktadır. a) Gezegenlerin felek-i tedvîrlerindeki (episikl) dönüşleri. b) Felek-i tedvîr merkezlerinin felek-i hâmildeki (deferent) dönüşleri. c) Felek-i hâmillerin burçlar feleğindeki dönüşleri. d) Sabit yıldızların burçlar feleğindeki dönüşleri. e) Âlemi topyekün kuşatan feleğin dört unsur âlemi etrafında dönüşü. Binlerle ifade edilen devirler arasında 7000, 12.000, 51.000, 300.000 yıl süreni vardır. Tamamlanışı en uzun süren devir sabit yıldızların burçlar feleğindeki devridir ki otuz altı yıl sürer. Buna karşılık en kısa süren devir, âlemi (kül) yaratan feleğin dört unsur âlemi etrafındaki dönüşüdür ve 24 saatte tamamlanır. Nitekim İhvân-ı Safâ, "Hepsi (küllün) bir felekte yüzer." (Yâsin 36/40) âyetindeki "felek"i kuşatıcı felek, "küll"ü ise onun kuşattığı kozmos olarak anlar. Bu devirlerle yıldızlar 36.000 yılda bir burçlar feleğinin ilk burcu olan Hamel burcunun ilk dakikasında buluştuğunda kırânâtın en uzun dönemi meydana gelir. Bu dönem, Siddhanta denilen astronomi tablosunda "âlemin bir günü" olarak adlandırılır. Ayda bir vuku bulan buluşma ise kırânâtın en kısasıdır ve ayın öteki gezegenlerle tek buluşmasından ibarettir. Devir, kevir ve buluşmalar hakkında uzun izahlara girişen İhvân-ı Safâ, bu dönüşlerin oluş ve bozuluş âlemine etkileri meselesine geçer ve yaygın felsefî kozmolojinin delillerini tekrarlar. Birûnî, Hint ve İslâm astronomlarının zîclerini tablolar hâlinde karşılaştırmış ve yıldızlara ait devir süresi farklarını ayrıntılarıyla tespit etmiştir. Devir kavramını trigonometri açısından ele alıp zîclerde kullanılan metotlara göre feleklerin dönüşlerini (yörüngeler) hesapladığı çalışmaları ise onun şahsında İslâm astronomisinin ulaştığı zirveyi gösterir. (İlhan Kutluer, "Devir", *DİA*, c.9, İstanbul 1994, s.232-234.)

2479. İşbu devri kim saña étdüm beyān
Kim bilür néçe kez étdi āsumān[1]

2480. Yā néçe kez daḫı éde gérü devr
Ne kerān vardur bu deryāya ne ġavr[2]

2481. Ekber ol kim ol derecden her biri
Yüz yıl ola artuḫ eksükden berī[3]

2482. Otuz altı biñ yıl olur rāst bil
Bu ne ḳudret bu ne ḳuvvet fikr ḳıl[4]

2483. Devr-i evsaṭ ol derecden her biri
On yıl alur şekk ü şübheden berī[5]

2484. Altı biñ ü altı yüz olur ḳamu
İşbu ḥażret ʿizz ü ḳudretdür ṭolu[6]

2485. Devr-i aṣġar her biri bir yıl olur
Cümle üç yüz biñ daḫı altmış olur*

CXVI. Su'āl-i İskender Ez-İbtidā'-i Āferīniş-i ʿĀlem[7]

2486. Bes dédi şeh kim i dānā-yı cihān
Kim felek rāzı degül sénden nihān

2487. İşbu bünyādı düzeli Kirdigār [P-100b, Ş-89b, Ü-38a, Ç-83a]
Néçe yıldur baña étgil āşikār

1 (a) kim saña P, Ş, Ç : saña Ü
2 (a) daḫı éde gérü devr P, Ş, Ç : gérü éde daḫı devr Ü
3 (a) Oldur ekber her P, Ü : Ekber ol kim ol Ş, Ç (b) ola P, Ç : ala Ş, Ü
4 (a) biñ yıl P, Ü, Ç : biñ Ş
5 (a) ol P, Ş, Ü : üç Ç (b) şekk ü şübheden Ş, Ç : şekk ü şübhetden P ; şübhe vü şekden Ü
6 (b) ṭolu P, Ş, Ü : ḳamu Ç
7 CXVI. Ez-İbtidā'-i Āferīniş-i ʿĀlem P : Ḥakīm-rā Ez-İbtidā-i Āferīniş-i ʿĀlem ve Cevāb Ş, Ç (Ü nüshasında yukarıda yazılan başlık buraya tekrar yazılmıştır. Müstensih hata yapmıştır.)

* Ahmedî bu bölümde devirleri şöyle anlatmaktadır: "Devirler dörtdür ki hesap ilmiyle uğraşan kimseler onu yazarak kitaplaştırmışlardır. Hesap etmekte çevik davrandılar ve onunla doğru hükm ettiler. Devr-i aʿzam (en büyük devir), devr-i ekber (daha büyük devir) bil kesin. Devr-i evsat (orta devir), devr-i asgardır (en küçük devirdir) ancak. Ey imam, en büyük devir o derecelerden (biri)dir. Her biri tamam bin yıl alıp durmaktadır. Hepsi 300.000 altmış yıl olur. Akıl Yaratıcının sanatına hayran kalır. Sana açıkladığım işte bu devri gökyüzü kimbilir nice kez etti. Ya nice kez dahi tekrar devr eder. Bu deryaya ne kenar (uç bucak) ne de dip vardır. Ekber, o dereclerden biridir. Eksiksiz yüz yıl alır. Tam 36.000 yıl olur bil. Bu ne kuvvet bu ne kudret düşün. Devr-i evsat o derecelerden biridir. Şeksiz şüphesiz on yıl alır. Hepsi 6000 ve 600 olur. İşte bu Allah'ın katı, yücelik ve kudret doludur. Devr-i asgar her biri bir yıl olur. Hepsi 300.000 dahi 60 olur."

2488. Dédi dānā şāha kim éy şehriyār
Var mı ṣanursın buña hergiz şümār

2489. İsdedi kim bunı bileydi Kelīm
Ol Kelīme böyle vaḥy étdi Kerīm

2490. Müddetinden birezin déyem saña
Ki_anı_işidüp çoḫ ola ẕikrüñ baña[1]

2491. Göge degin yéryüzini éy Kelīm
Ṭolu ḫardal dāne ḳıldum ben Kerīm[2]

2492. Bir ḳuş étdüm anda ben cān-āferīn
Yér-idi bir yılda bir dāne hemīn

2493. Bildi kim ol dükenicek öliser
Varlığı gidüp gérü yoḫ olısar

2494. Ol dükendükde_öldügin bildi yaḳīn
Birini on yılda yér-idi hemīn

2495. İşbu ḳorḫudan hemīşe acıdı
Ḳuvveti-y-çün ḳūta ol muḥtāc-ıdı[3]

2496. Dāyim ölmek ḳorḫusından kendüzin
Ġuṣṣadan dutardı géce gündüzin

2497. Cānavar ḥāli néce_oldı ʻāḳıbet
Dükedüp ḳamusın öldi ʻāḳıbet[4]

CXVII. Der-Vaṣf-ı Mevʻize[5]

2498. Néce çoġ olsa dükenür ʻömr bes
Ne gerekdür ʻömr çoġına heves

2499. Nesneyi kim dükenür çoḫ ṣanmaġıl [P-101a, Ş-89b, Ü-38a, Ç-83b]
Azdur ol çoḫlığına inanmaġıl

2500. Geçdüginde biñ yıl olur bir nefes
"Āḳil-iseñ çoḫ démegil aña bes

1 (a) déyem P, Ş, Ü : eydem Ç
2 (b) dāne P, Ş, Ç : danesi Ü / ḳıldum P : étdüm Ş, Ü , Ç
3 (b) kuta P, Ş, Ü : kuşa Ç
4 (a) Cānavar P, Ş, Ç, B, W, Ç², Ü² : Ol ḳuşun Ü
5 Ş, Ü, Ç nüshalarında burada bir başlık bulunmamaktadır.

2501. Gül gülāb éden ḳatında aġlamış
Ḥasret odıyla yüregin ṭaġlamış[1]

2502. Çünki ʻömrüm böyle az-ıdı_éy ʻaceb
Béni yaratmaḫda bes neydi sebeb[2]

2503. Gāh ṭopraġa düşerem ḫˇār u zār
Geh yél alur gāh yaḫar béni nār

2504. Giderem işbu cihāndan durmadın
Gözlerüm nergis bigi_anı görmedin

2505. Çün gülāb éden işitdi bu sözi
Dédi aña ṭolıban ḳan yaş gözi[3]

2506. Çün dükenür ʻömr ḳalmaz pāyidār
Bir-ile bī-şek berāberdür hezār

2507. Çün dédi bunı ḥakīm-i kārdān
Zār u ḥayrān ḳaldı_aña şāh-ı cihān[4]

2508. Bu söz üzre **Aḥmedī** daḫı saña
Bir söz éder naḳl gūş olġıl aña

CXVIII. Der-Ṣıfat-ı Firiştegān ki Der-Miʻrāc-ı Resūlullāh Dīde-būd*

2509. Dédi kim zī kārgāh-ı kibriyā
Zī celāl ü ʻizz ü mülk ü zī ṣenā

2510. Aḥmed-i mürsel sirāc-ı enbiyā
Ḳıble-i ebrār u tāc-ı evliyā

2511. Çünki érdi ʻarşa Miʻrāca varup [P-101b, Ş-90a, Ü-38a, Ç-84a]
Ḫāṣ oldı menzil-i ḳurba érüp

2512. Gördi arşuñ iki yanında ʻayān
İki_ulu deryā melāyikden revān

1 (b) Ḥasret odıyla Ş, Ü : Ḥasret odına Ç ; Ḥasretiyle bes P
2 (a) az-ıdı P, Ş, Ç : ar-ıdı Ü (müs.)
3 (b) aña P, Ü, Ç : anı Ş
4 (a) ḥakīm-i P, Ş, Ü : ḥakīm ü Ç (b) şāh-ı P, Ş, Ü : şāh u Ç

* Bu başlık Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Ayrıca bu başlıktan önce gelen Ahmedî'nin mahlas beyti alttaki beyitten sonra gelmektedir.

2513. Mevc urup yürirdi ṣu bigi ḳamu
Dédi Cibrīle bu nedür éy ulu[1]

2514. Dédi béni yaradalı Ẕü'l-Celāl
Bunlar işböyle geçerler māh u sāl

2515. Ne biri döndi ne dükendi gelen
Böyle bilgil işbu ḥāli bellü sen

2516. Néreden néreyedür gidişleri
Bilmezem fikr eyle işbu işleri

2517. Bes biri_anlaruñ Resūle söyledi
Her ne müşkil sordı-sa ḥal eyledi

2518. Bir su'āli bu-y-ıdı kim ol Ġanī
Néçe yıldur yaradalıdan seni

CXIX. Su'āl-i Resūl 'Aleyhi's-selām Ez-Firiştegān ki Der-Pehlevī 'Arş-ı Dīde-būd[2]

2519. Dédi fiṭrat çün ḳalem alup yazar
Dört yüz biñ yılda bir kevkeb düzer

2520. Yaradalıdan beni ol Kirdigār
Dört yüz biñ kevkeb étdi āşikār

2521. Ol zamāndan seyr édüp rūz u şeb
Buraya şimdi érişdüm éy 'aceb

2522. Néçe biñ kez seyr étsem bu ḳadar
Ġāyetinden bulmayam bunuñ eṯer[3]

CXX. Der-İ'tibār-ı Be-Ṣāni' ve İṯbāt-ı Vücūd-ı Ṣāni'[4]

2523. Ḳıl naẓar gör nécedür bu kārgāh
Fikr eyle kim nedür bu bārgāh

1 (a) yürirdi ṣu bigi Ş, Ü, Ç : ṣu bigi yürirdi P
2 Bu başlık Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur.
3 (a) étsem Ş, Ü, Ç : édersem P (b) bulmayam P, Ş, Ç : bilmeyem Ü
4 CXX. Be-Ṣāni' Ü : Be-Ṣābi' Ş ; Ṣanāyi' Ç (P nüshasında bu bölümü ayıran bir başlık yoktur. Bu başlık P nüshasında alttaki bölümün başlığı olarak yer almaktadır.)

2524. Nesne bildüm déyü bişürme heves
Āferīniş ṣanma budur cümle bes

2525. Bu dédügüm ol-durur ki_édüp naẓar
Buldı anı ʻaḳl u fikr-ile beşer

2526. Bundan ayru daḫı nesne çoḫ-durur
Līk_aña ʻakl érmege yol yoḫ-durur[1]

2527. Bu raṣadlarda bulınandur yaḳīn [P-102a, Ş-90b, Ü-38a, Ç-84b]
Ṣanma kim budur Ḥaḳuñ mülki hemīn

2528. Ḳudretine çün nihāyet yoḫ-durur
Lā-cerem Maḳdūra ġāyet yoḫ-durur[2]

2529. Bu ṣuverden néce ṣorasın ḫaber
Maʻniyi gözle ki perdedür ṣuver[3]

2530. Anı bil ki_oldur Ḳadīm-i pāk-Ẕāt
Ne gerekdür bunca baḥṯ-i muḥdeṯāt[4]

2531. ʻAḳlı unıt anı andan bil hemīn
Tā sañа rūzī ola ʻilme'l-yaḳīn

2532. Kim anuñ künhinde yoḫ ʻaḳla mecāl
Fikrin anuñ édemez vehm ü ḫayāl[5]

2533. ʻİlm oldur ki_anı ḥāṣıl édesin
Ola sénüñle çü bundan gidesin[6]

2534. Ol maʻārifde çü ḥayrāndur ʻuḳūl
İste bulasın riyāżetle vuṣūl

2535. Ger riyāżetle bu keşfi bulasın
Leẕẕet-i rāḥat néce_olur bilesin[7]

---

1 Başlıktan buraya kadar olan dört beyit P nüshasında yoktur.
2 (a) çün Ş, Ü, Ç : hīç P
3 (a) ṣuverden Ş, Ü, Ç : ṣūretden P (b) perdedür P, Ş, Ü : perverdür Ç
4 (a) Ḳadīm-i Ş, Ü, Ç : Ḳadīm ü P (b) bahṯ-i Ş, Ü : baḥṯ ü P
5 (b) Fikrin anuñ édemez P : Édemez fikrin anuñ Ş, Ü, Ç
6 (a) ki_anı ḥāṣıl Ş, Ü, Ç : anı çün kesb P
7 (a) bu keşfi P, Ç : bu naḳṣı Ş ; sen anı Ü

2536. ʻĀlem oldur anda bulursañ mecāl
Devlete érdüñ ki yoḫ aña zevāl[1]

2537. Devlet oldur ki_intiḳāli olmaya
Niʻmet oldur kim zevāli olmaya

2538. Çün bu sözleri beyān ḳıldı ḥakīm
Şāh aña āferīn étdi ʻaẓīm[2]

2539. Bes ḫazāneden buyurdı tācver*
Kim ḥakīme véreler zerr ü güher[3]

2540. Ol ḥakīm eydür şehe ki_éy tācver [P-102b, Ş-90b, Ü-38b, Ç-85a]
Bizde seng-ile berāberdür güher

2541. Ḫākdür zer seng gevher ola neng
Ol ki maḥbūb ola aña ḫāk ü seng[4]

2542. Ādemīnüñ gevheri dāniş olur
Ki_anı ne uġrı vü ne düşmen alur

2543. Ādemiye ʻilmdür genc-i nihān
ʻİlm-ile ḥāṣıl olur iki cihān

2544. ʻİlmi arturġıl dilerseñ genc ü māl
Ki_artar ol ṣarf étdügüñce māh u sāl

2545. Ḫākdür himmet ḳatında sīm ü zer
Seng-ile maʻnīde yeksāndur güher

2546. ʻĀḳıbet-çün kişi mālı ḳor gider
Ḳoyıban gitdügini dérüp néder[5]

---

1 (b) ki yoḫ aña P : ki aña yoḳdur Ş, Ü ; ki_aña yoḥdur Ç
2 (a) ḳıldı P, Ç : étdi Ş, Ü
3 (a) ḫazāneden P, Ş, Ü : ḫazāyinden Ç (b) Kim ḥakīme véreler zerr ü Ş, Ü, Ç : Ki_aña véreler zer ü sīm ü P
4 (b) maḥbūb P : maʻbūd Ş, Ü, Ç / ḫāk ü seng P, Ş, Ç : ḫāk seng Ü
5 (b) gitdügini Ş, Ü, Ç : gidecegi P

---

* Arapça aslı “hizâne” olan hazâne kelimesi, karşılaştırma yapılan nüshalarda "hazâne" okunacak şekilde harekelenmiştir.

CXXI. Der-Ta'rīż-i Ba'żı Ez-Müntesibān-ı 'İlm ki Be-Cem'-i Ḥuṭām-ı Dünyī Meşġūlend[1]

2547. 'İlmden kimde ki var-ıdı eṣer
Ol zamānda māla étmezdi naẓar

2548. Kim bilürdi yoḫ-durur anda beḳā
Āḫiretde_olur kişiye ol şeḳā[2]

2549. Noldı şimdi 'ilme da'vī eyleyen
Yā ḥakīmem déyiben söz söyleyen

2550. Kim olupdur ḥırṣa cānı pāyimāl
Ḳarnı ṭoymaz dérdügince genc ü māl

2551. Oldı Tevrīt oḫıyandan uş beter
Bir pula bulursa Ḳur'ānın ṣatar

2552. Ṭaylasān uzatmış u da'vī vü rīş [P-103a, Ş-91a, Ü-38b, Ç-85a]
Līk yégrek nefsde_andan bir keşīş[3]

2553. Eyle sevmiş işbu dünyā menzilin
Kim dutar cāndan 'azīz āb u gilin

2554. Ḫubs̱ ü tezvīr ü ḥased endīşesi
İt bigi ḫalḳı ṭalamaḫ pīşesi

---

1 CXXI. Ta'rīż-i Ba'żı Ez-Müntesibān-ı 'İlm ki Be-Cem'-i Ḥuṭām-ı Dünyī Meşġūlend Ş, Ü : Ta'rīż-i Ba'żı Ez-'İlm ki Be-Cem'-i Meşġūlend Ç ; İ'tibār-ı Be-Ṣanāyi' ve İṣbāt-ı Cūd-ı Ṣāni' P (Hutâm, geçici ve boş dünya malı, mülkü demektir.)

2 (b) Āḫiretde olur kişiye ol şeḳā Ş, Ü, Ç : Āḫiretde ol kişiye_olur şeḳā P (Şekâ, bedbahtlık, bahtı karalık, kutsuzluk, rezillik ve alçaklık manalarına gelmektedir.)

3 (b) andan bir P, Ş, Ç : andan Ü

2555. Yoḫ yaḳīn ʻilminde līkin ṭolu şek
Yüz kitāb üstinde şöyle kim eşek*

2556. Ḫırs bigi ḫurd u ḫˇāb olmış işi
Ḫūk bigi her necāsetdür aşı

2557. Mūr bigi daḫlı ṭolu dīh ü şehr
Mār bigi sā'ile vérdügi zehr

2558. Zāg bigi cīfe-ḫˇār u şūm-fāl
Būm bigi rūz-kūr u zişt-ḥāl

2559. Ḳarġa bigi ḥīlekār u hem daġal
Ḫar-meges bigi ʻavān u bī-ʻasel

2560. Genc-i Kārūn vérür-iseñ birine
Bir pulum yoḫ déyü gérü yérine[1]

2561. Ṭaşı ṭolu kibr içi ḫubs̱-ıla kīn
Aña reh-ber olmış iblīs-i laʻīn[2]

2562. Bu ḳamu ḥāl-ile gösderüp riyā
Vāriṣ-i peyġamberem dér zī ḥayā[3]

2563. Vāriṣ-i peyġamber ol ola yaḳīn
Ki_anda olmaya ḥasedle kibr ü kīn

1 (a) birine Ş, Ü, Ç : yérine P (b) déyü gérü P, Ş, Ç : déyibenüñ Ü
2 (a) Ṭaşı P, Ü : Başı Ş, Ç
3 (a) gösderüp Ş, Ü : gösterüp Ç ; gösderdip P

* Ahmedî, "Geçici ve Boş Dünya Malıyla Meşgul Olan İlim Sahiplerine Dokunaklı Söz Söyleme" başlığı verdiği bu bölümde Hintli hakîmin ağzından dünyaya kapılan ilim sahiplerini eleştirmekte ve benzetmek için bazı hayvanları kullanmaktadır.
"O zamanda kimde ki ilimden eser vardı mala bakmazdı. Zira bilirdi ki onda bekâ yoktur. Âhirette o kişiye badbahtlık olacaktır. Şimdi ilim davası eyleyen, hakîmim deyip söz söyleyen ne oldu? Zira canı hırstan hakir, perişan olmuştur. Hazine ve mal toplasa da karnı doymaz. Tevrat okuyandan beter oldı. Bulduğunda Kurʻanı bir pula satar. Taylasan (sarığın omuza sarkan ucunu) uzatmış ve dava ve sakal. Ancak kişilikte bir keşiş ondan daha üstün. Bu dünya menzilini öyle sevmiş ki su ve toprağı (su ve topraktan yaratılmış olan bedenini veya su ve topraktan ibaret olan fânî dünyayı) candan aziz tutar. Alçaklık, dedikodu ve kıskançlık düşüncesi; it gibi halkı dalamak, ısırmak alışkanlığıdır. İlminde iman kuvvetiyle bilme, kesin ve sağlam bilgi yoktur, şüphe doludur. Üstünde yüz kitapla bir eşek gibidir. Ayı gibi işi yemek ve uyku olmuştur. Domuz gibi her yemeği murdardır. Karınca gibi şehir, köy geliri doludur. Bir şey isteyene veya soru sorana verdiği yılan gibi zehirdir. Karga gibi leş yiyen ve uğursuz bahtlı, baykuş gibi gündüz körü ve kötü hâlli, karga gibi hilekâr ve oyuncu, eşek arısı gibi yardakçı ve balsız. Birine Karun'un hazinesini versen bir pulum yok diye yine esef eder, hayıflanır. Dışı kibir doludur, içi pislik ve kin. Lanetlenmiş iblis ona rehber olmuştur. Bütün bu hallerine rağmen riya gösterip hayasızca 'Peygamber varisiyim.' der.

2564. Zīnet-i dünyāya ḳılmaya naẓar
Himmetinde_ola berāber ḫāk ü zer

2565. Taṣfiye-y-le nefsi eyle éde pāk
Ki_ola ol āyīne bigi tābnāk

2566. Kim ola her ġayb orada āşikār [P-103b, Ş-91b, Ü-38b, Ç-85b]
Hem ledünnī ʻilm éde anda ḳarār[1]

2567. ʻİlm kim ol kesb-ile gelür ele
Enbiyādan nécesi mīrāṯ ola

2568. Keşf-durur keşf ʻilm-i enbiyā
Anı mīrāṯ aldı_olardan evliyā[2]

2569. Şeh ḥakīmüñ sözine ḳaldı ʻaceb
Bes ṭabīb-i Hindi eyledi ṭaleb

2570. Ol ṭabībi bilür-idi şehriyār
Kim olupdur Hind içinde nāmdār[3]

2571. ʻİlm ü ḥikmetdedür ol bir feylesūf
Kim ḳamu esrāra bulmışdur vuḳūf[4]

2572. Bir ḥakīmāne suʼāl étdi aña
Şöyle kim ḳaldı ṭabīb andan taña

CXXII. Suʼāl-i İskender Ez-Ḥaḳīḳat-i İnsān[5]

2573. Dédi_aña kim ādemīyi ḳıl beyān
Cān mıdur yā cism tā bilem ʻayān[6]

2574. Şerḥ ét baña anuñ terkībini
Vaṣf ét bir bir ḳamu tertībini

2575. Bu ṭılısmuñ baña şerḥin eylegil
Ẓāhir ü bāṭın nécedür söylegil

---

1 (a) her ġayb orada Ş, Ü, Ç : orada her ġayb P
2 (a) keşf ʻilm-i enbiyā P, Ş, Ü : keşf-i ʻilm-i enbiyā Ç (b) aldı Ş, Ü, Ç : ala P
3 (b) nāmdār Ş, Ü, Ç : āşikār P
4 (a) ḥikmetdedür ol P, Ş, Ü : ḥikmetde-durur Ç
5 CXXII. İskender Ez-Ḥaḳīḳat-i İnsān P : Ez-Aṣl-ı İnsān Ç (Ş, Ü nüshalarında böyle bir başlık bulunmamaktadır.)
6 (a) beyān Ş, Ü, Ç : ʻayān P (b) ʻayān Ş, Ü, Ç : beyān

CXXIII. Cevāb-ı Ḥakīm Ez-Su'āl-i İskender

2576. Ol ṭabīb eydür dériben ʻaḳl u hūş
Dut benüm sözlerüme bir laḥẓa gūş

2577. Bu sözüñ maʻnīsini ger bilesin [P-104a, Ş-91b, Ü-38b, Ç-86a]
Biline kim kendüñ-ile bilesin

2578. Ḫālıḳuñı bilmek isderseñ yaḳīn
Nefsüñi bil evvel éy pākīze-dīn

2579. Añlaġıl anı ki ne cevher-durur
Néreden geldi vü ne maẓhar-durur

2580. Nefs irfānını ḳıl evvel ṭaleb
Ki_ol-durur ol Ḥaḳḳı bilmege sebeb

2581. Ne kişisin bilmeyince sen seni
Néce_ola mümkin ki bilesin anı[1]

2582. Aña kim nefsini nedür bilmeye
Ehl-i ʻirfān adı lāyıḳ olmaya

2583. Bilmeyen nefsin ne gevherdür yaḳīn
Olmaya ʻārif ki cāhildür hemīn

2584. Hūş-ıla ger gūş dutarsañ baña
Ne kişisin şerḥ édem séni saña

2585. Gelişüñ ḳandan néreye gidişüñ
Geldügüñden buraya nedür işüñ[2]

2586. Kim getürdi séni işbu menzile
Kim muḳayyed étdi bu āb u gile[3]

2587. Çün bu aḥvāli temāmet bilesin
Aña lāyıḳ ne gerekdür ḳılasın

1 (b) anı Ş, Ü, Ç : seni P
2 (b) Geldügünden P, Ş, Ü : Geldükden Ç
3 (b) étdi bu Ş, Ü, Ç : eyledi P

CXXIV. Der-Beyān-ı Ma'rifet-i Beden[1]

2588. Bil ki işbu cismüñ aṣlı ḫākdür
Nefsi key añla ki nūr-ı pākdur*

2589. Ḳuds gülzārı-durur aña vaṭan [P-104b, Ş-92a, Ü-38b, Ç-86b]
Līk bunda ḳayddur aña bu ten

2590. Bunda baġlandı ki tā kāmil ola
Dürlü idrākāt aña ḥāṣıl ola

2591. Cān u ten bir yérde çün cem' oldılar
Dilde insān lafẓı-la ad buldılar

2592. Ḳışr-durur cism cāndur aña maġz
Bu sözi kim eydürem fikr eyle naġz**

2593. Ḳışr anuñ-çündür ki anuñ-ıla maġz
Saḫlana aña degin kim ola naġz[2]

2594. Ḳışr içinde maġz çün ola temām
Ḳışr sınmaḫlıḫ gerekdür bī-kelām[3]

2595. Tā ki ola ādemīye ḳuvvet ol
Ḳuvvetiyle bula insānlıġa yol

2596. Tā nebāt-iken bulıbanuñ ḥayāt
Rūḥ-ı ḥayvānīden ala ol ṣıfāt[4]

2597. Nefs daḫı cisme_anuñ-çün ittiṣāl [Ü-40a]
Étdi ki_anda eyleye kesb-i kemāl

2598. Çün kemāli kesb édüp ola temām
Ḳışrı tenden çıḫsa gerek bī-kelām

---

1 CXXIV. Beden P : Rūḥ ve Beden Ş
2 (a) Ḳışr anuñ-çündür ki P, Ş, Ü : Ḳışr anun-çündür ü Ç
3 (b) sınmaḫlıḳ Ş : şınmaḳlıḳ Ü ; saḫlanmaḫ P ; saḫlanmaḳ Ç
4 (b) ola Ş, Ü, Ç : ala P

---

* Bu beyit P, Ü, Ç nüshalarında başlıktan önce, Ş nüshasında başlıktan sonra gelmektedir. Bu beyitte beden anlatılmaya başlandığına göre başlıktan sonra gelmesi daha mantıklıdır.

** Kışr (قشر) kabuk ; magz (مغز) iç, öz, kabuklu meyvelerin içi ; nagz (نغز) güzel, hoş, makbul, latif olan manalarındadır. Burada Ahmedî, cisim kabuk, can onun içidir. Bu sözü ki söylerim güzelce düşün diyor.

2599. Tā ki bula ḳuds gülzārına yol
Ḳuds ehlinden biri daḫı_ola ol

2600. Çūje çünkim beyżada bula kemāl
Lā-şek ol beyża olur aña vebāl*

2601. Lā-cerem ol beyżayı delmek gerek [P-105a, Ş-92a, Ü-40a, Ç-87a]
Çıḫup andan dünyeye gelmek gerek

2602. Yéryüzinde her yaña seyrān édüp
Ẕevḳ étmeklik gerek cevlān édüp

2603. Tā yéri geh sebze ola gāh bāġ
Menzili geh yazı ola gāh ṭaġ[1]

2604. Göre anda néce sünbüller olur
Néce reyḥānlar ne ḫoş güller olur

2605. Rūḥ daḫı tende çün bula kemāl
Lā-cerem ol ten olur aña vebāl[2]

2606. Bu ḳafes çün uşanıban çıḫar ol**
Ḫoş bulur fırdevs gülzārına yol

2607. ʻĀlem-i ervāḥ olur cevlāngehi
Cennet-i fırdevs olur seyrāngehi

2608. Bilen ol fırdevs-i aʻlā gülşenin
Néce seve bu heyūlā külḫenin

2609. Hūş-ıla ḫoş gūş dut bir dem baña
Ki_ol makāmuñ vaṣfını eydem saña[3]

2610. ʻAḳla ṣıġmaz kim nedür ol kārgāh
Bī-nihāyet yér-durur ol bārgāh[4]

---

1 (a) ola P, Ş, Ç : ola vü Ü (b) ola P, Ş, Ç : ola vü Ü
2 (a) daḫı tende P, Ç : tende daḥı Ş, Ü
3 (a) gūş ṭut P, Ü, Ç : gūşdan Ş (b) eydem P, Ş : édem Ü
4 (b) yér-durur P, Ü, Ç : yérdür Ş

---

* Çûje, tavuk pilicidir. Beççe-i mâkiyân manasınadır. Zâ-yi Arabîyle de kullanılmaktadır.
** Uşanmak, kırılmak, parçalanmak, ufalanmak, kopmak, toz hâline gelmek manalarındadır.

2611. Ṭolu-durur nūr belki nūr-ı nūr
Ucdan uca rāḥat u ẕevḳ u sürūr[1]

2612. Leẕẕetine hīç ġāyet yoḫ-durur
Üsʿatine ḫod nihāyet yoḫ-durur

CXXV. Der-Şerḥ-i Aṣl-ı Beden[2]

2613. İşid imdi cism ḥālin eydeyim [P-105b, Ş-92b, Ü-40a, Ç-87b]
Saña terkībin anuñ şerḥ édeyim[*]

2614. Bir güherdür cism ḫākī vü ṯaḳīl
Muẓlim ü müntin daḫı ḫˇār u ʿalīl[3]

2615. Balġam u ṣafrā vü sevdādur u ḳan
Hem ʿiẓām u laḥm eczası ʿayān

2616. Daḫı evtār u ribāṭāt-ı ʿaceb
Hem ʿurūḳ u cild ü ġuḍrūf u ʿaṣab[4]

2617. Nefs bir gevher-durur pāk ü laṭīf
Ḥayy u nūrānī vü derrāk ü ḫafīf

2618. Hem semāvīdür ü rūḥānī-ṣıfat
Ṣāḥib-i idrāk ü ehl-i maʿrifet[5]

2619. Çünki eczādan degül ol mü'telif
Bes teġayyürle olamaz muttaṣıf[6]

---

1 (a) belki P, Ş, Ü : belkim Ç
2 CXXV. Beden P : Beden ve Rūḥ Ş, Ü, Ç
3 (a) cism ḫākī P, Ş, Ü : cism ü ḫākī Ç
4 (a) evtār P, Ü : evtād Ş, Ç / ribāṭāt-ı ʿaceb P, Ş, Ü : ribātāt éy ʿaceb Ç
5 (a) rūḥānī Ş : revḥānī P, Ü (Revhânî, ferah, tabʿa hoş gelip gönül açan, rûhânî, ruha mensup, cismânî olmayan demektir.)
6 (b) olamaz P, Ş, Ü, Ç ("olımaz" fiili dört nüshada da "olamaz" şeklinde harekelenmiştir.)

---

* Burada Ahmedî "Bedenin Aslının Şerhinde" başlığı altında bedeni şöyle anlatıyor: "İşit şimdi cismin hâlini söyleyeyim. Sana onun oluşumunu (nelerden meydana geldiğini) şerh edeyim. Cism, hâkî (topraktan yapılmış, toprağa mensup), sakîl (ağır), muzlim (karanlık), müntin (pis kokan) dahi hâr (değersiz, itibarsız) ve alîl (illetli, hastalıklı). Balgam, safra, sevdâdır ve kan. Hem izâm (kemikler) ve lahm (et) apaçık görünürdedir. Dahi evtâr (tendonlar, kirişler) ve ribâtât-ı aceb (şaşılacak bağlar) hem urûk (damarlar), cild, gudruf (kıkırdak) ve asab (sinir). Nefs, temiz ve latif bir cevherdir. Diri, nurlu, çok anlayışlı ve hafif. Hem ilâhîdir ve ruhânî vasıflı. İdrak sahibi ve marifet ehli. Çünkü cüzleri, parçaları denk değil. Öyle ise değişme ile nitelendirilemez."

CXXVI. Der-Şerḥ-i Eczā-yı Beden ve ʿAcāyib-i Ān Be-Ṭarīḳ-i Rumūz[1]

2620. İşid imdi bu beden terkībini
Ucdan uca vü daḫı tertībini

2621. Fi'l-meṡel bir şehrdür re'sen-be-re's
Aña dört eżdād olmışdur esās[2]

2622. Ḳıldı Ḥaḳ ṭoḳuz güherden üstüvār
İşbu şehri kim görürsin āşikār

2623. İki yüz ü ḳırḫ sekiz daḫı ʿamūd
Ḳoyıbanuñ anı berkitdi Vedūd

2624. Yédi yüz yigirmi bendiyle temām
Ḳıldı evṣālini muḥkem bī-kelām[3]

2625. Ortasında ḳıldı bir çeşme ʿayān [P-106a, Ş-93a, Ü-40a, 88a]
Üç yüz altmış cūy étdi_andan revān

2626. Dürlü evler anda tertīb eyledi
Çoḫ ʿacāyib daḫı terkīb eyledi[4]

2627. On ḫazīne daḫı ḳıldı_anda ʿayān
Étdi anda dürlü gevherler nihān

2628. On iki ḳapu daḫı_anda açdı ol
Ḳapulardan düzdi maḫzenlere yol[5]

2629. İşleyüp peyveste sekiz pīşekār
Eylediler işbu şehri üstüvār[6]

2630. Ḳıldı béş kişiyi anda pāsbān
Béşi daḫı dūr-bīn ü kār-dān

2631. Bes aña iki ḳanat vérüp ʿayān
Şeş-cihetdin yaña ḳıldı_anı revān[7]

---

1 CXXVI. ʿAcāyib-i Ān P, Ş, Ü : ʿAcāyib-i Ü Ç
2 (b) Aña Ş, Ü, Ç : Ki_aña P
3 (a) Yédi Ş, Ü, Ç : Yapdı P (Evsâl, bedendeki mafsallar, oynak yerler, eklemler manasındadır.)
4 (a) tertīb Ş, Ü, Ç : terkīb P
5 (b) düzdi mahzenlere Ş, Ü, Ç : düzenlere P (müs.)
6 (a) peyveste sekkiz pīşekār P : bunda sekiz üstād kār Ş ; bunda sekiz üstād-ı kār Ü ; anda sekiz üstād kār Ç
7 (b) ḳıldı anı Ş, Ü, Ç : anı ḳıldı P

2632. Hem iki direkle berkidüp anı
Muttaṣıf ḳıldı hevāda ol Ġanī[1]

2633. Üç ḳabīle sākin étdi_anda ʻayān
İns ü cinn ü bes melāyik bī-gümān[2]

2634. Bir melik ḳodı olara dādger
Kim ḳoyalar ṭāʻatına cümle ser

2635. Ol daḫı_anlara riyāset eyleye
Aralarında siyāset eyleye

2636. İşbu resme şehr kim dédüm sañа
Eyid işitdüñ mi ya gördüñ mi bañа[3]

2637. İşbu şehri fikr étgil éy ḥakīm
Kim ne zībā düzedüpdür Ol Ḳadīm[4]

2638. İşbu resme şehr hergiz kim göre [P-106b, Ş-93a, Ü-40a, Ç-88a]
Yā bu ṣunʻuñ fikretine kim ére

2639. Kim bedāyiʻle ʻacāyibdür ṭolu
Hem ṣanāyiʻle ġarāyibdür ṭolu

2640. Gerçi ḳamu nesnede_eksük çoḫ-durur
Līk işbu şarda eksük yoḫ-durur[5]

2641. Çünki ḳılduñ işbu bünyāda naẓar
Gel bu bünyādı ḳoyandan ṣor ḫaber

CXXVII. Der-Beyān-ı İstidlāl Ber-Vücūd-ı Ṣāniʻ-i ʻĀlem

2642. Her ki bir bünyād görür üstüvār
Bī-gümān bilür ki bir bānīsi var[6]

2643. Ki_anı bu resm-ile bünyād eyledi
Böyle ḫoş ṣanʻatla ābād eyledi

---

1 (b) ḳıldı Ş, Ü, Ç : étdi P (Muttasıf, bir hâl ve sıfatla nitelenmiş olan, kendisinde o hâl ve sıfat bulunan.)
2 (a) ʻayān Ş, Ü, Ç : müdām P
3 (a) kim şehri P : şehr kim Ş ; şehri kim Ü, Ç (Bu beyit P nüshasında alttaki beyitle yer değiştirmiştir.)
4 Ü nüshasında bu beytin mısraları yer değiştirmiştir.
5 (b) Līk uşbu şarda P : Bil-ki işbu şehrde Ş, Ü, Ç (Şâr, Farsça şehir demektir.)
6 (a) bir bünyād görür Ü : bir bünyāẕı görür Ş ; bu bünyāẕı göre P, Ç

2644. Çün ki bu bünyādı gördüñ sen ʻayān
Bil ki bir bānīsi vardur bī-gümān[1]

2645. Çün bunuñ vaṣfında fikret ḳılasın
Ḳudretin ʻilmüñ beyānuñ bilesin[2]

2646. ʻAḳluñı dérgil ḳulaḫ dutġıl baña
Ol rumūzuñ şerḥini eydem saña[3]

CXXVIII. Maṭlaʻ-ı Rumūz ve ʻAcāyib ki Der-Beden-i İnsān-est[4]

2647. Ol ṭoḳuz gevher nedür bilgil ʻayān
İlik ü süñük ṭamardur ét ü ḳan[*]

2648. Daḫı hem siñir deri yaġ-ıla ḳıl
Her biri bir nesne-y-içün bellü bil

2649. Ol iki yüz ḳırḫ sekiz daḫı direk [P-107a, Ş-93b, Ü-40a, Ç-88b]
Bu süñüklerdür yaḳīn bilmek gerek

2650. Dédügüm ol yédi yüz yigirmi bend
Cümle siñirler-durur éy hūşmend

2651. Bu ten eczāsın siñirler ser-te-ser
Bir birine berkidüp ḳāyim dutar[5]

2652. Ger bulardan biri nā-geh ola kem
Naḳṣ érer ʻużva andan lā-cerem[6]

2653. Çeşme dédügüm ciger-durur ki ḳan
Çıḫıban ol çeşmeden olur revān

---

1 (a) sen P, Ç : pes Ş (Bu beyit Ü nüshasında yoktur. Ş ve Ç nüshalarında da üstteki beyitle yer değiştirmiştir.)
2 (a) vaṣfında Ü, Ç : vaż'ında P, Ş (b) beyānuñ Ş, Ü : pāyānuñ P ; yapanuñ Ç
3 (b) Ol P, Ü : Ki_ol Ş, Ç / eydem P, Ş, Ç : édem Ü
4 CXXVIII. Rumūz ve ʻAcāyib ki Der-Beden-i İnsān-est P : Rumūz-ı ʻAcāyib ki Der-Beden-i İnsānīst Ş, Ç
5 (a) eczāsın siñirler P, Ü : eczāsını siñir Ş ; eczāsı siñirle Ç / ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç
6 (b) érer P : ére Ş, Ü, Ç

---

* Ahmedî burada "Rumuzların ve Şaşılacak Şeylerin Başlangıcı ki İnsan Bedenindedir" başlığı altında sembollerle insan bedenini şöyle tasvir eder:
O dokuz cevher nedir açıkça bil. İlik, kemik, damar, et ve kandır. Dahi hem sinir, deri, yağ ile kıl. Her bir nesne için belli bil. 248 direk de bu kemiklerdir, kesin olarak bilmek gerek. Ey akıl sahibi! Dediğim o 720 bağ bütün sinirlerdir. Bu tenin kısımlarını sinirler baştan başa birbirine bağlayıp ayakta tutar.

2654. Üç yüz altmış arḫ ṭamarlar-durur
Kim cigerden çıḫup aʿżāya varur[1]

2655. Oralardan érişür her ʿużva ḳan
Varur ol ḳan-ıla her endāma cān

2656. Bu ne ḥikmetdür ki éder Ol Ḳadīm
Bu ne ṣanʿatdur ki ḳılur Ol Ḥakīm

2657. On iki ḳapusın ol şehrüñ sañа
Eydeyim bir bir ḳulaḫ dutġıl bañа

2658. İki ḳulaḫdur u iki göz ʿayān
İki burındaġı ḳapu bī-gümān[2]

2659. Her nefes andan girür çıḫar yaḳīn
Kim ḥayāt anuñ-ıla-durur hemīn[3]

2660. Sīnede daḫı uş iki ḳapu var
Rızḳ-ı eṭfāl-içün olmış āşikār

2661. Bir ḳapu nāf u biri daḫı aġız
Ki_ol ḳapudan dartaruz her rızḳı biz[4]

2662. İki ḳapu daḫı ol kim oldı ol [P-107b, Ş-93b, Ü-40b, Ç-89a]
Her ġıdānuñ fażlası çıḫmaġa yol

2663. Bu ḳapulardan biri ger kem ola
Bī-gümān bu şehr nā-muḥkem ola

2664. Nedür ol béş pāsübān bī-bīş ü kem
Ẕevḳ u lems ü semʿ ü hem ebṣār u şem*

2665. Ol sekiz üstād éy dānā-yı dīn
Cāẕibedür māsikedür bil yaḳīn[5]

---

1 (a) arḫ Ş, Ç : arḳ Ü ; cūy P
2 (b) burundaġı Ş, Ü, Ç : yüzündeki P
3 (a) nefes P, Ü : nefes Ş, Ç / girür çıḫar P : girür çıḳar Ü ; çıḳar girür Ş ; çıḫar girür Ç
4 (a) nāf u biri Ü, Ç : nāfe biri P, Ş (b) dartaruz Ş : ṭartaruz Ü, Ç ; çekerüz P
5 (b) māsikedür bil P : māsike bilgil Ş, Ü, Ç

---

* Zevk, tat alma, lezzet; lems, dokunma, elle dokunarak hissetme; semʿ, duyma, işitme; ebsâr, gözler; şemʿ, koku alma duyularına verilen isimdir. (Bekçi, gece bekçisi anlamındaki pâsbân kelimesi, dört nüshada da pâsübân okunacak şekilde harekelenmiştir.)

2666. Hāżimeyle dāfi‘a bes ġādiye
Hem muṣavvirle müvellid nāmiye

2667. Cāẕibe ol kim ġıdāyı ceẕb éder
Ki_ol ġıdā gidecegi yére gider

2668. Māsike ol kim anı saḫlar müdām
Aña degin kim ola hażmı temām

2669. Hāżime ol kim ġıdā hażmın ḳıla
Tā beden andan gereklüsin ala

2670. Dāfi‘a ol kim ġıdādan artanı
Def‘ édüp pāk eyleye andan teni[1]

2671. Ġādiye ol kim ġıdāyı düzedür
Şöyle ki_anı muġtedīye beñzedür

2672. Tā ki ola mā-taḥallelden bedel
Tīz érişmeye bu terkībe ḫalel[2*]

2673. Nāmiye ol ki_artar anuñla beden
Ġāyet-i neşvine érişince ten[3]

2674. Bil Muṣavvir-durur ol ḳuvvet hemīn
Ki_andan olur ṣūret-i ṭıfl-ı cenīn[4]

2675. Üç karañulıġuñ içinde müdām [P-108a, Ş-94a, Ü-40b, Ç-89b]
Naḳş éden ṣūretleri oldur temām

2676. ‘İlm yoḫdur dér muṣavvirde ṭabīb
Līk ṣūretler düzer ḫūb u ‘acīb

2677. Bu ne sözdür ‘ilmsüz néce ola
Naḳş ki_ol bī-‘ayb u hem zībā gele

---

1 (b) andan teni P : teni Ş, Ü, Ç
2 (a) ola mā-teḥallülden Ş, Ü, Ç : olamaya teḥallelden P
3 (a) ki P : kim Ş (b) ten Ş, Ü, Ç : bu ten P
4 (a) Muṣavvir-durur P : Muṣavvir nedür Ü, Ç ; Muṣavver nedür Ş (müs.) / hemīn P : yaḳīn Ş, Ü, Ç (b) olur P, Ç : alur Ş, Ü / ṣūret-i P : ṣūreti Ş, Ü, Ç

---

* Tehallül, hall olmak, bir şeyin eczâsı dağılıp ayrılmak, cüz cüz olmak manasındadır. Kimyeviyye ıstılâhâtındandır. Tehallül-i ecsâm. Mâ-tehallül, eczâsı dağılıp ayrılmayan, parçalanmayan anlamındadır.

2678. Ẓulmet-i erḥāmda Ḥaḳdur hemīn
Ṣūreti bu resme naḳş éden yaḳīn[1]

2679. Ḳamu eşyāya Muṣavvir ol-durur
Kim yaḳīn Dānā vü Ḳādir ol-durur

2680. Bes müvellid ol-durur kim çün ġıdā
Hażm ola bir cüzv éder andan cüdā

2681. Tā ki_ola bir şaḫṣa daḫı ḳābil Ol
Bir daḫı_anuñ bigi éde ḥāṣıl Ol

2682. Tā ki nev'e daḫı érmeye fenā
Şaḫṣa çün mümkin degül dāyim beḳā

2683. Bu sekiz üstād celdiyle temām
İşbu ten şehri 'imāretdür müdām[2]

2684. Nefs-i emmāre-durur cinnī-miṯāl
Kim anuñ şer-durur işi māh u sāl[3]

2685. Nefs-i levvāmedür insānī-ṣıfat
Muṭma'innedür melāyik-ma'rifet[4]

2686. Nefs-i levvāme adıdur muḳteṣid
Ḫayr u şerr andan gelür bu iki żıd*

2687. 'Aḳl-durur ol dédügüm pādişāh
Ki_ol-durur nūr-ı Ḥaḳ u ẓıll-ı İlāh

2688. Aña uyġıl kim Ulü'l-emr ol-durur [P-108b, Ş-94b, Ü-40b, Ç-90a]
Ḥaẓrete lāyıḳ seni ol oldurur

2689. Ger uyarsañ toġrulıġ-ıla aña
Muṭma'inne éde nefsüñi saña

---

1 (a) Ẓulmet-i erḥāmda Ḥaḳdur hemīn Ü, Ç : Ẓulmet-i erḥāmda Ḥakdur yaḳīn P ; Ẓulmet erḥāmında Ḥaḳ-durur hemīn Ş (b) éden P : éder Ş, Ü, Ç (Erhâm, rahimler, döl yatakları demektir. Zulmet-i erhâm, rahimlerin karanlığında manasınadır.)

2 (a) celdiyle Ş, Ü : cildiyle P, Ç (Celd, dayanıklılık, güçlü olma manasındadır.)

3 (b) şer-durur Ş, Ü, Ç : şerdür var P

4 (a) levvāmedür P, Ş, Ç : nedür Ü

---

* Muktesid, iktisat eden, itidâl üzere bulunan, idare ve tasarruf eden, o suretle geçinen manalarındadır.

2690. Tā ki hem-ṭab‘-ı firişteh olasın
Ḫuld gülzārına ḫoş yol bulasın

2691. Çünki varup olasın anda muḳīm
Bulasın revḥ-ile reyḥān u na‘īm[1]

2692. Anda ḫoş cāvīd zinde olasın
Her ne rāḥat kim dilersin bulasın

2693. Ger bu ‘aḳl emrine ‘iṣyān édesin
Nefsüñi hem-ṭab‘-ı şeyṭān édesin

2694. Lā-büd olasın mu‘aẕẕeb cāvidān
Ola cānuñ miḥnet oḫına nişān

2695. Ol ḫazāyinden birisidür dimāġ
Ki_ol arada yaḫılur ‘aḳla çirāġ

2696. Bir ḫazīne daḫı olmışdur yürek
Rūḥ-ı ḥayvānīye_anı bilmek gerek[2*]

2697. Birisi daḫı ciger-durur ‘ayān
Ki_orada maḥzūn olur peyveste ḳan[**]

2698. Bir ḫazīne daḫı bil ki_em‘a-durur
Bir zamān daḫı ġıdā anda ṭurur[3]

2699. Kalur anda oradan olmaz cüdā
Tā ki em‘ā almayınca_andan ġıdā[4]

---

1 (a) olasın anda P, Ş, Ü : anda olasın Ç
2 (b) ḥayvānīye P, Ş, Ü : ḥayvānī Ç
3 (b) ṭurur P, B, W, TDK, Ü², Ç², A² : varur Ş, Ü, Ç
4 (b) almayınca P, Ş, Ü : éyleyince Ç

---

* Ahmedî insan bedeninin özelliklerinin anlatıldığı bölümün bu kısmında iç organların işleyişine dair bilgiler vermektedir. Bunlardan em‘â, bağırsaklar; zehre, öd, safra; tıhâl, dalak; ma‘de, mide; gürde, böbrek; mesâne, idrar torbası demektir.

** Bu beyitten sonra gelen beyit P, Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. TDK, Ç², B, Ü², Ü³, TTK¹, P², K, R², Lİ, A¹, A², MSU, E, MK nüshalarında vardır. Beyit M, L, W, TTK², TİEM, P³, P⁴, DTC¹, DTC² nüshalarında da yoktur.

2700. Bir ḫazīne daḫı olmışdur ṭıḥāl
Yéri sevdānuñ olur ol māh u sāl[1*]

2701. Orada maḫzūn-durur sevdā müdām [P-109a, Ş-94b, Ü-40b, Ç-90b]
Kim ġıdā andan alur cümle ʻizām

2702. Bir ḫazīne daḫı zehredür ʻayān
Orada dutup-durur ṣafrā mekān

2703. Ki_oradan az az ṭamarlara gider
Tā ġalīzini ḳanuñ terḳīḳ éder[2]

2704. Kim beden eṭrāfına varıbile
Teng yérlerde daḫı cārī ola[**]

2705. Maʻde-durur ol ḫazāyinden biri
Anda eglenür ġıdā ki_oldur yéri

2706. Biri daḫı gürdedür anuñ ʻayān
Birisi daḫı meṣāne bī-gümān

2707. Gürdede çün bevl ḳandan ayrılur
Bir ṭamardan ol mesānaya gelür[3]

2708. Gürdeden bu bevl çün az az iner
Bes aña bir yér gerek éy pür-hüner[4]

---

1 (b) olur ol P : ol olur Ş, Ü, Ç
2 (a) gider P, Ş, Ü : gide Ç (b) terḳīḳ éder P, Ş, Ü : terḳīḳ éde Ç
3 (b) meṣānāya Ü : meṣāyāna Ş ; ol meʻāna yér Ç (müs.) (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
4 (a) Gürdeden Ş, Ü, Ç : Gürdede P

---

* Vücut organlarının görevlerinin anlatıldığı bu bölümde beyitlerin sıralanışı bakımından nüshalar arasında farklılıklar vardır. P nüshası beyitlerin sıralanışında Ü ve Ş nüshalarından ayrılmaktadır. P nüshasında bu beyitten sonra iki beyit aşağıdaki dalağın anlatıldığı beyit gelmekte, dalak anlatıldıktan sonra ise safradan bahsedilen beyit yer almaktadır. Ç nüshasının beyit sırası P nüshasıyla aynıdır. Ancak her iki şekilde de beyit sıralamasında bir tutarsızlık var gibidir. Ciğerde kanın saklanmasından bahseden "Birisi daḫı ciger-durur ʻayān/Ki_orada maḫzūn olur peyveste ḳan" beytinden sonra "Ki_oradan az az ṭamarlara gider" mısraıyla başlayan beyit ile altındaki beytin gelmesi daha mantıklıdır. Kanın damarları dolaşması orada yoğunluğunun azaltılması ve bütün bedenin etrafını dolaşması, dar yerlerde bile akmasından bahseden beyitlerin safradan bahseden "Bir ḫazīne daḫı zehredür ʻayān- Orada ṭutup-durur ṣafrā mekān" beytinden sonra gelmesi kafa karıştırmaktadır.

** Bu beyit TDK, Ç², B, Ü², Ü³, P², TTK¹, R², A², DTC², E, MK¹ nüshalarında şu şekildedir.

Tā tenüñ aʻmāḳına éribile
Ṭar yérlere ḳamu varıbile

2709. Kim temām érince anda dura ol
Çün temām ine bula çıḫmaġa yol[1]

2710. Olmasa ol yol bulamazdı ḳarār
Ḳaṭre ḳaṭre_aḫardı dāyim āşikār[2]

2711. Ādemī dāyim necis olur-ıdı
Belki yavuz ḳoḫudan ölür-idi

2712. İşbu muḥkem fıṭratı fikr eylegil
'İlm-i ḳudret néce_olur ẕikr eylegil[3]

2713. Bir daḫı nuṭfe yéridür bil anı
Ṣāfı ḳanuñ orada olur menī[4]

2714. İki ayaḫ-durur ol iki direk
İki el iki ḳanat bilmek gerek[5]

CXXIX. Der-Şerḥ-i Ervāḥ ve Ḳuvā-yı Beden-i İnsānī[6] [P-109b, Ş-95a, Ü-40b, Ç-91a]

2715. Çün beden şerḥini işitdüñ temām
Gel işit ervāḥdan daḫı kelām

2716. Üç olur ol biri ḥayvānī-durur
Daḫı şehvānī vü nefsānī-durur[7]

2717. Rūḥ-ı ḥayvānī ki_olardandur biri [Ü-34a]
Ḳābil édendür teni ki_ola diri

2718. Bir buḫārī cism aña ḥāṣıl olur
Kim laṭīf aḫlāṭdan ḥāṣıl olur[8]

2719. Çün yürek cevfinde ḥāṣıl olur ol
Rūḥ envārına ḳābil olur ol

---

1 (b) bula Ş, Ü, Ç : bu bevl P
2 (a) Olmasa ol yol Ş : Olmasa ol yér P ; Olmasa ol bevl Ç ; Ol yol olmasa Ü / bulamazdı Ü : ṭutamazdı P ; dutulmazdı Ş ; étmezdi Ç
3 (b) 'İlm-i P, Ş, Ç : 'İlm ü Ü
4 (a) Bir daḫı nuṭfe yéridür P, Ş : Biri nuṭfe yéri-durur Ü ; Biri daḫı nuṭfe yéridür Ç
5 (a) ayaḫ-durur ol iki P, Ü, Ç : ayaḫdur ol dédügüm Ş
6 CXXIX. İnsānī P, Ş, Ç : İnsān Ü
7 (b) şehvānī vü nefsānī-durur Ü : nefsānī vü şehvānī-durur Ç ; nefsānī vü şeyṭānī-durur P ; hem şehevāt-ı nefsānī-durur Ş
8 (a) Bir buḫārī P : Bu buḫārī Ş ; Bu buḫār-ı Ü, Ç

2720. Nāṭıḳa bulur taʿalluḳ aña bil
İşbu sözleri ki dérem yād ḳıl

2721. Ol taʿalluḳ-çün temām olur aña
Cārī olur ten içinde her yaña[1]

2722. Ol ʿurūḳ içinde her ʿużva gider
Cümle-i aʿżāyı nūrānī éder[2]

2723. Rūḥ-ı nefsāniyye ol-durur ṣıfat
Ki_oldur ehl-i ʿilm ü fehm ü maʿrifet[3]

2724. Rūḥ-ı şehvānī dédügümdür ʿayān
Kim ciger olup-durur aña mekān[4]

2725. Kim varur her ʿużva oradan ġıdā
Kim bula her ʿużv neşv-ile nemā[5]

CXXX. Der-Maʿrifet-i Rūḥ-ı Ṭabīʿī

2726. Oradandur ḳuvvet-i neşv ü nemā [P-110a, Ş-95b, Ü-34a, Ç-91b]
Hem orada şehvet-i ḳūt u ġıdā[6]

2727. Ol sekiz üstād kim dédüm sañа
Bī-gümān ḫādim-durur cümle aña

2728. İşbu üç ervāḥdan üçinci ḳısm
Rūḥ-ı nefsānī-durur ṣorarsañ ism

CXXXI. Der-Maʿrifet-i Rūḥ-ı Nefsānī[7]

2729. Ol iki ḳısmetde oldı münḳasım
Her biri bir vaṣf-ıladur müttesim[8]

2730. Birine adıyla müdrik dédiler
Birine daḫı muḥarrik dédiler[9]

---

1 (b) her Ş, Ü, Ç : dört P
2 (b) nūrānī P, Ü, Ç : nūrānī ol Ş
3 (a) Ki_oldur Ş, Ç : Ki_ol Ü ; Kim ol P
4 (a) dédügümdür P, Ş, Ç : dédügüm Ü
5 (b) ʿużv P, Ü : ʿużva Ş, Ç (b) nemā Ü : nümā P, Ş, Ç
6 (b) şehvet-i ḳūt u ġıdā Ü : şehvet ü ḳūt u ġıẓā Ç ; şehvet-i ḳūt-ı ġıdā P ; şehvet-i ḳuvvet ġıdā Ş
7 CXXXI. Nefsānī P : İnsānī Ş, Ü, Ç
8 (b) müttesim P, Ş, Ü : mürtesim Ç
9 Ş nüshasında bu beyit aşağıdaki yer alan başlıktan sonra gelmektedir.

CXXXII. Der-Beyān-ı Ḳuvvet-i İnsānī[1]

2731. Müdrik iki ḳısm olmışdur temām
Ẓāhir ü bātın işid éy nīk-nām

2732. Ẓāhirī ebṣār u zevḳ u lems ü şem‘
Béş olur sem‘-ile ne bīş ü ne kem[2]

2733. Béş daḫı bāṭındur işid dutma şek
Birisinüñ adı ḥiss-i müşterek

2734. Müdrek-i cümle ḥavās-ı ẓāhire
Aña daḫı ẓāhir olur yiksere

2735. Ḳaṭre ki_iner birbirinden munfaṣıl [P-110b, Ş-95b, Ü-34a, Ç-91b]
Bu sebebden görinürler muttaṣıl

2736. Kim baṣardan ġāyib olmadın berī
Rāst ḥiss-i müşterek olur yéri

CXXXIII. Der-Beyān-ı Ḥiss-i Müşterek Ez-Ḳuvā-yı İnsāniyye[3]

2737. Müşterekden olmadın ol hem nihān
Biri daḫı göze görinür ‘ayān

2738. Nesnenüñ kim cevrine budur sebeb
Dāyire görindügi dutma ‘aceb[4]

2739. Ṣūretin eşyānuñ ol-durur bilen
Farḳını her nesnenüñ oldur ḳılan

2740. ‘Āc aġın ḳara_aġından ol bilür
Bu ḥavāsa cümle ḥākim ol olur[5]

---

1 CXXXII. İnsānī P : Müdrike Ez-Ḳuvā-yı İnsānī Ş, Ç ; Müdrike Ez-Ḳuvā-yı İnsān Ü

2 (a) şem‘ Ş, Ü, Ç : şiyem P (müs.) (P nüshasında “şiyem” kelimesi vezni bozmaktadır. Anlam yönünden de uygun değildir. Burada beş duyudan bahsedilmektedir. Şem‘ yani koku alma da onlardan biridir. Şiyem ise ahlâk, huylar, tabiatlar, meşrepler, âdetler demektir.)

3 CXXXIII. Müşterek Ez-Ḳuvā-yı İnsāniyye P, Ü, Ç : Müşterek Ş (Ş nüshasında bu başlık “Der-Beyān-ı Ḥiss-i Müşterek” şeklinde iki beyit önce yer almaktadır.)

4 (b) görindügi P, Ü : görindügine Ş ; göründügin Ç

5 (a) ‘Āc aġın ḳara Ü, Ç : ‘Āc aġını ḳara P ; ‘Āc aġını ḳar Ş (‘Âc, fildişi manasınadır.)

CXXXIV. Der-Maʿrifet-i Ḫayāl Ez-Ḳuvā-yı Bāṭına[1]

2741. Ol ḳuvādandur ikincisi ḫayāl
Ki_anda her maḥsūsa baġlanur miṡāl

2742. Ol dimāġ içinde dutmışdur maḳām
Müşterek ḳatında olur ol müdām

2743. Her neyi kim müşterek żabṭ eyleye
Aña vérür anı tā ki_ol saḫlaya[2]

CXXXV. Der-Maʿrifet-i Ḥiss ve Vehm Ez-Ḳuvā-yı Bāṭına[3]

2744. Vehmdür andan üçinci ḳısm olan
Maʿni-yi cüzvīyi ol-durur bilen[4]

2745. Zeyd mihrin ʿAmr buġżın bilen ol [P-111a, Ş-96a, Ü-34a, Ç-92a]
Bu ikinüñ daḫı ḥükmin ḳılan ol

2746. İşbu ḳuvvet ḳamu ḥayvānda olur[5]
Ḫayrın u şerrin anuñ-ıla bilür

CXXXVI. Der-Maʿrifet-i Ḳuvvet-i Ḥāfıẓa

2747. Ḥāfıżadur biri daḫı ol béşüñ
Biri āḫir cevfi_içindedür başuñ

2748. Vehm idrāk eyledügini temām
Ol ḫazīnedārdur saḫlar müdām

CXXXVII. Der-Beyān-ı Ḳuvve-yi Tefekkür ki Ān-rā Müteḫayyile Ḫˇānend[6]

2749. Ol béşincidür tefekkür ḳuvveti
Ḳamudan artuḫdur anuñ rütbeti[7]

---

1 CXXXIV. Bāṭına Ş, Ü : Bāṭınıyye P, Ç
2 (b) vére tā ki ol anı P : vérür tā ki ol anı Ş, Ç ; vérür anı tā ki ol Ü
3 CXXXV. Beyān-ı Ḥiss-i Vehm-rā Ez-Ḳuvā-yı Bāṭına Ş, Ü : Maʿrifet-i Ḥiss ve Vehm Ez-Ḳuvā-yı Bāṭıniyye P ; Maʿrifet-i Vehm Ez-Ḳuvā-yı Bāṭıniyye Ç
4 (b) bilen P, Ü, Ç : ḳılan Ş
5 (a) ḳamu ḥayvānda Ş, Ü, Ç : ḳamuya anda P
6 CXXXVII. Ḳuvve-yi Tefekkür ki Ān-rā Müteḫayyile Ḫˇānend P : Ḳuvvet-i Müfekkire Ş ; Ḳuvvet-i Müfekkire ki An-rā Müteḫayyile Nīz-Gūyend Ü ; Ḳuvve-yi Müfekkire ki Ān-rā Müteḫayyile Ḫˇānend Ç
7 (b) artuḫdur anuñ P, B, W, Ç², Ü², M : artuh anuñdur Ş, Ç ; artuḳdur Ü

2750. Her neyi kim bildise vehm ü ḫayāl
Ol taṣarruf éder anda māh u sāl[1]

2751. Dürlü dürlü nesneler tertīb éder
Gāh tafṣīl ü gehī terkīb éder

2752. Gāh başsuz gāh iki başlu kişi
Ol tefekkür éder işbudur işi

2753. Uyḫuda ḳamu ḳuvā sākin olur
Bu kişide dāyimā şöyle ḳalur

2754. Orta baṭnında dimāġuñ ol müdām
Pīşgāhını édüp-durur maḳām

2755. Hem firāset hem siyāset andadur
Hem nübüvvet hem riyāset andadur

2756. Oldur eşyāyı taṣavvur eyleyen [P-111b, Ş-96a, Ü-34a, Ç-92b]
Her işi oldur tefekkür eyleyen

2757. Añna_olur ilhām-ı vaḥy u dīn ü şer‘
Vaż‘ ol éder dīn yolında aṣl u fer‘[2]

2758. Ol melikvār ortada_olmış pīşvā
Añna ḫādim olmış ol ḳamu ḳuvā

2759. Bu ‘acāyib ṣan‘ata ḳılup naẓar
Néredendür añla bu ḳamu ṣuver

2760. Ger bu ṣan‘atlarda fikret ḳılasın
Sen seni kimsin ḥaḳīḳat bilesin

CXXXVIII. Ḳısm-ı Düvüm Der-Ṣıfat-ı Ḳuvvet-i Muḥarrik ki Çend Ḳısm-est ve Der-İ‘tibār Mev‘iẓe ve Tevḥīd-i Ṣāni‘[3]

2761. Ol muḥarrik daḫı iki ḳısm olur
Her birinden diñle kim ne iş gelür[4]

---

1 (a) vehm ü ḫayāl P, Ş, Ü : vehm-i ḥayāl Ç
2 (a) Añna olur ilhām-ı vaḥy ü dīn ü şer‘ Ş, Ü² : Gāh olur ilhām-ı vaḥy u dīn ü şer‘ P ; Añna olur ilhām u vaḥy ü dīn ü şer‘ Ü, Ç
3 CXXXVIII. Ṣıfat-ı Ḳuvve-i Muḥarrik ki Cünd-i Ḳısm-est Der-İ‘tibār-ı Mev‘ize ve Tevḥīd-ı Ṣāni‘ P : Şerḥ-i Ḳuvvet-i Muḥarrike Ez-Ḳuvā-yı İnsānī Ş, Ç ; Şerḥ-i Ḳuvvet-i Muḥarrike Ez-Ḳuvā-yı İnsān Ü
4 (a) muḥarrik P, Ü, Ç : muḥarrike Ş

2762. Göribenüñ bu ṣanāyi‘ ḥikmetin
Nécesidür añla Ṣāni‘ ḳudretin

2763. Biri ol ki_anuñ-ıla her cānavar
Ceẕb-i nef‘ édüp ḳıla def‘-i żarar[1]

2764. Biri debrenmek-içün a‘żā temām
Geh çeker her ‘użvı vü geh ḳor müdām[2]

2765. Bu ḳuvā kim ben saña étdüm beyān
Ḳamunuñ a‘ṣābdur yéri ‘ayān

2766. Ḥiss ü cünbiş āleti-durur ‘aṣab
Menbeti baş olduġı budur sebeb[3*]

2767. İşbu tendedür ‘ayān bu ḳamu ḳısm
Kim düze cüz’ Ḥaḳ bunuñ bigi ṭılısm[4]

2768. Bu ṭılısmuñ işini fikr eylegil [P-112a, Ş-96b, Ü-34a, Ç-93a]
Bes ṭılısmı düzeni ẕikr eylegil[5]

CXXXIX. Kelām-ı Ḥikmet Der-Naẓar-ı İ‘tibār ve Mev‘ize ve Tevḥīd-i Ṣāni‘

2769. Bu ṭılısmı kim görürsin pīç pīç
Düşer az nesneyle olur hīç hīç

2770. Bu ṭılısmı terk ét budur edeb
Var ṭılısmı düzedeni ḳıl ṭaleb[6]

2771. Ger ola tevfīḳ ki_anda éresin
Mülk-i Bārī néce olur göresin

1 (b) def‘-i P, Ş, Ç : nef‘ ü Ü
2 (b) ‘użvı P, Ü : ‘użva Ş, Ç
3 (b) Menbeti Ş, Ü, Ç : Mebnet P (müs.)
4 (a) tendedür Ş, Ü, Ç : tende P
5 (a) fikr P, Ç : ẕikr Ş, Ü (b) ẕikr P, Ç : fikr Ş, Ü
6 (b) düzedeni ḳıl Ş, Ü, Ç : düzeni eyle P

* Menbet: Nebātın hâsıl olduğu, bitip yerden çıktığı mahal, bir bitkinin yetiştiği yer, otlak, çayır vb. Bu kelime P nüshasında müstensih hatasıyla “mebnet” şeklinde yazılmıştır.

2772. Érmez aña āfet-i derd ü ʻanā
Yoḫdur anda miḥnet-i ters ü fenā[1]

2773. Rāḥat andadur ki kişi ölmeye
Ölüm olan yérde rāḥat olmaya

2774. Dut tenüñ ḳamu ʻanādan ola ṣaġ
Ölüm añmaḫ içüñe yétmez mi dāġ

2775. Biñ yıl olmaḫ yéryüzinde pādişāh
Ölmegi añmaġa degmez gāh gāh

2776. Sözi çoġ étdügümi dutma ʻaceb
Burada kim aña bu-durur sebeb[2*]

2777. Kim nedensin séni kimsin bilesin
Bes işüñi aña lāyıḳ ḳılasın

2778. Hem saña biline sırr-ı men ʻaref
Ḫālıḳı bilmekle bulasın şeref

2779. Nefsi gerçi édiben üç nevʻe ḳısm
Her birine vérdiler bir dürlü ism

2780. Üçi bir-durur taʻaddüdsüz yaḳīn [P-112b, Ş-97a, Ü-34b, Ç-93b]
Fiʻldedür ger taʻaddüd var hemīn[3]

2781. Tende çün neşv ü nemā fiʻlin ḳılur
Adı_anuñ nefs-i nebātiyye olur

2782. Kim nemā vü neşv-ile olur nebāt
Gerçi ḥayvān bigi yoḫ anda ḥayāt

2783. Cisme çün ḳuvvet vérüp zinde ḳılur
Lā-büd adı rūḥ-ı ḥayvānī olur[4]

---

1 (a) āfet-i derd ü Ş, Ç : āfet ü derd ü Ü ; āfet-i derd-i P (b) miḫnet ü ters ü P : miḥnet ü ters-i Ş, Ç ; miḥnet-i ters ü Ü
2 (a) dutma Ş, Ç, B, W, Ç² : ṭutma Ü ; ḳılma P, A²
3 (a) Üçi bir-durur P, Ü, Ç : Üç yér-durur Ş
4 (b) adı P, Ş, Ü : anı Ç

---

* *Lugatnâme*'de şaşırmak, hayret etmek anlamında "aceb-dâşten" (aceb tutmak) birleşik fiili bulunmaktadır. (Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme,* c. 34, s. 111.)

2784. Fikr temyīz olıcaḫ andan ʿayān
Rūḥ-ı nefsānī_olur adı bī-gümān

2785. Çün bu üç yérde_étdi üç dürlü eṣer
Bir degül dédi aña kūteh-naẓar[1]

2786. Fiʿli çoġ u kendüsi Birdür yaḳīn
Yoḫ taʿaddüd anda vaḥdetdür hemīn

2787. Her bir āletle éder bir dürlü iş
Ne güherdür bunı bilmege düriş

2788. Dil-ile söyler ḳulaḫla işidür
Göz-ile görmek hem anuñ işidür

2789. Şöyle kim neccār bıçġuyla diler
Aġacı vü matḳab-ıla hem deler[2]

2790. Pīşe birdür bī-şek ü hem pīşeger
Bunda anda yoḫ taʿaddüdden eṣer

2791. Līk olduġı-y-çün ālet muḫtelif
Dürlü vaṣf-ıla_oldı bir iş muttaṣıf

2792. Bildüñ-ise işbu sözleri dürüst
Kisvet-i dāniş boyuña geldi cüst

2793. Şeh bu sözleri çün andan ḳıldı gūş [P-113a, Ş-97a, Ü-34b, Ç-93b]
Dédi kim éy ʿālim-i bisyār-hūş

CXL. Su'āl-i İskender Ez-Ḳıyām ve Ḥıfẓ-ı Beden ki Be-çe Ḫīz-est[3]

2794. Şerḥ étdügüñ bu terkīb-i laṭīf
Kim düzüpdür anı Ḥaḳ böyle şerīf[4]

2795. Saña bu ġurbetde ol merkeb-durur
Oraya varmaġa kim maṭleb-durur[5]

---

1 (b) aña P : anı Ş, Ü, Ç
2 (b) matḳab-ıla P, Ç : miṣḳab-ıla Ş, Ü / hem P, Ş, Ü : anı Ç (Matkap, Arapça miskâb kelimesinden gelmektedir.)
3 CXL. Ez-Ḳıyām ve Ḥıfẓ-ı Beden ki Be-çe Ḥīz-est P : Ṭabīb-i Hind-rā ki Ez-Ḳıyām-ı Beden Çe Çīz-est Ş ; Ez-Ḳıyām-ı Beden ki Be-çe Çīz-est Ü ; -i Ẕülḳarneyn Ez-Ḳıyām-ı Beden ki Be-çe Çīz-est Ç
4 (a) étdügüñ Ş, Ü, Ç : étdüñ P (Ş nüshasında bu beyit başlıktan önce gelmektedir.)
5 (a) bu ġurbetde ol Ü, Ç : bu ġurbetde bu Ş ; ġurbetde bes ol P

2796. Séni érgürür Ḥaḳuñ rıḍvānına
Bāġ-ı ḳudsüñ revḥ-ile reyḥānına

2797. Bes bunı ḳānūn-ı ṭıbb-ıla müdām
Ṣaḫlamaḫ gerek-durur éy nīk-nām

2798. Nedür ol ḳānūnı şerḥ eyle bañа
Kim gereklüdür hemīşe ol buña

2799. Ne gereklüdür bu cisme şerḥ ét
Ḥıfẓ-ı ṣıḥḥat aṣlı ne-durur eyit

CXLI. Cevāb-ı Su'āl[1]

2800. Dédi budur ālet añа érmege
Varıban dārü'n-na'īme girmege

2801. Lā-cerem ḳānūn düzilmişdür oña
Kim mizācı dāyim anuñla oña[2]

2802. Az yémek-durur şehā aṣl-ı 'ilāc
Kim anuñla ten-dürüst olur mizāc[3]

2803. Az yégil az tā ki rāḥat göresin
Çoḫ yér-iseñ çoḫ cirāḥat göresin[4]

2804. Az yéyen kişi hemīşe ṣaġ olur [P-113b, Ş-97b, Ü-34a, Ç-94a]
Çoḫ yéyenüñ yüregi pür-dāġ olur

2805. Az yéseñ geydüñ melāyik ḫil'atin
Çoḫ yéseñ ṭutduñ behāyim ḫaṣletin*

2806. Çoḫ yémekden ne gelür derd ü 'anā
Āḫiri nolur 'anānuñ cüz' fenā

1 CXLI. Su'āl P : Ṭabīb-i Hind Ez-Su'āl-i İskender Ş ; Su'āl-i İskender-i Ẕülḳarneyn Ç
2 (a) añа Ş, Ü, Ç : oña P (Ü ve Ç nüshalarında bu beyit "Cevāb-ı Su'āl" başlığından önce yazılmıştır.)
3 (b) olur P : ola Ş, Ü, Ç
4 (a) göresin P, Ç : bulasın Ş, Ü (b) cirāḥat göresin P, Ş, Ç : ḥarāret bulasın Ü

* Behāyim, dört ayaklı hayvanlar demektir.

2807. Çoḫ yémekden kimse rāḥat bulmadı
Az yémeklikden peşīmān olmadı[1*]

2808. Az yéyen ʻĪsī-ṣıfat göge varur
Çoḫ yéyen Ḳārūn bigi yére girür

2809. Ney bigi ger olasın ḫālī-şikem
Düzesin ġam defʻine dürlü naġam

2810. Ger ḳalemvār édesin maʻde-tehī
Maʻnī iḳlīminüñ olasın şehi[2]

2811. Ger ṣafā-yı nefs gerek az yégil
Ḥaḳḳa_érem dérseñ taʻalluḳdan kesil

2812. Var eḥādīṯüñ kitābında ṣaḥīḥ
Ki_oldı Ḥaḳdan ʻĪsīye vaḥy-i ṣarīḥ

2813. Ac olġıl tā ki béni göresin
Var mücerred ol ki baña éresin

2814. Çün bu sözleri işitdi tācver
Ol ṭabībe vérdi māl u sīm ü zer

2815. Dédi ol cān olmasun endūha ḳayd
Ki_éde luṭfıyla hüner ehlini ṣayd[3]

2816. Ṭolu ḥikmet remzidür bu dāsitān
Gūş dut kim bir bir édeyim beyān

CXLII. Der-Temṯīl-i Dāsitān ve İʻtibār [P-114a, Ş-97b, Ü-34b, Ç-94b]

2817. Mü'mini İskendere ḳılgıl meṯel
Ki_ola çoḫ müşkil senüñ göñlüñe ḥal

2818. Kim-durur ol bānū-yı gül-çihre dīn
Zīneti tevfīḳ-ile ʻilme'l-yaḳīn

---

1 (a) rāḥat bulmadı Ş, TDK, Ü[3], Ü[4], TİEM, P[4], R[1], R[2], Lİ, A[2], E, MK[1] : rāḥat almadı P, Ç, Ü, M, L ; rāḥat olmadı B, W, Ç[2], P[3], DTC[1] ; ḫüsrān olmadı Ü[2] ; ḫüsrān bulmadı A[1]
2 (b) iḳlīminün Ş, Ü, B, TDK, Ç[2] : aḳlāmınuñ P, Ç, W, A[2]
3 (b) ehlini P, Ü, Ç : ehlin Ş

---

* *Lugatnâme*'de huzurlu, rahat, müsterih olmak, huzur bulmak anlamında "râhat-yâften" (rahat bulmak) birleşik fiili bulunmaktadır. (Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme,* c. 25, s. 29.)

2819. Oldı terk-i şehvet-i nefs aña mehr
Aña mihrüñ varsa ḳıl bu nefsi ḳahr[1]

2820. Ol ṣıfāt étdügümüz dānā ḥakīm
Bī-gümān kim ola Ḳur'ān-ı 'Aẓīm[2]

2821. Dileseñ işüñde olmaya ḫalel
Ol ḥakīmüñ sözi-le eyle 'amel[3*]

2822. Ol ṭabīb-i ḫurde-dān kim Muṣṭafā
Kim bilür dīn derdine nedür şifā

2823. Anda-durur ḳamu derdüñ çāresi
Her ki dermān isder aña varası

2824. Ol ṭabībüñ destimuzdin bil yaḳīn
Kim dürūd-ile taḥıyyetdür hemīn

2825. Nefs-durur dédügüm ol ulu cām
Kim var anda ḫayra vü şerre maḳām

2826. Ḫayr raḥmetdür su Raḥmāndan gelür
Şerr ü la'net süci şeyṭāndan gelür[4]

2827. İçme anı tā müselmān olasın [P-114b, Ş-98a, Ü-34b, Ç-95a]
İçer-iseñ maḥż-ı şeyṭān olasın[5]

2828. Gérü İskenderden eydelüm ḫaber
Çıḫaralum 'ilm baḥrinden güher[6]

---

1 (b) varsa ḳıl bu nefsi P, Ü : var-ısa ḳıl nefsi Ş, Ç (Bu beytin lk mısraındaki mihr kelimesi P ve Ç nüshalarında hem "mehr" hem "mihr" okunacak şekilde üstün ve esre ile harekelenmiştir.)
2 (a) étdügümüz Ş, Ü, Ç : eytdügümüz P
3 (a) Dileseñ P, Ş, Ç : Dileseñ ki Ü (b) sözi-le eyle 'amel P : söz-y-ile ḳıl 'amel Ş, Ü, Ç
4 (a) raḥmetdür su P, Ü : raḥmetdür ṣuyı Ş ; Raḥmāndur ṣu Ç
5 (a) müsülmān P, Ş : müselmān Ü
6 (a) eydelüm P, Ş : édelüm Ü, Ç (b) Çıḫaralum Ş, Ü : Gösterelüm P (Bu beyit Ş nüshasında alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)

---

* *Lugatnâme*'de bir işi yapmak, işlemek anlamında "amel-kerden" (amel eylemek) birleşik fiili bulunmaktadır. Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme,* Tahran h.1346, c. 35, s. 354.

CXLIII. Der-Ṣıfat-ı Bezm-i İskender ve Ārāyiş-i Ū[1]

2829. Çünki étdi ʻilmde şāh-ı cihān
Feylesūf-ıla ṭabībi imtiḥān[2]

2830. Çıḫdı ḫalvet-ḫānesinden şād-kām
Bārgāha geldi cümle ḫāṣ u ʻām

2831. Düzdi bir meclis ki_anı ardıbehişt [P-115a, Ş-98a, Ü-35a, Ç-95a]
Görse déyeydi ki zī ḫurrem-Behişt

2832. Bāde Kevṯerdi vü ṣunan cümle ḥūr
Ehl-i cennet bigi_içen ṭolu sürūr

CXLIV. Der-Ṣıfat-ı Çeng[3]

2833. Aldı_eline cāmı kıldı bezme sāz
Çengini sāza getürdi naġme-sāz[4]

2834. Sāz-zen çün çenge étdi rāst-çeng
Dürlü dürlü sözler āġāz étdi çeng

2835. Her lüġatde sūz-ıla söz söyledi
Rāst ʻuşşāḳı muḫayyer eyledi[5]

2836. Çünki düşdi cānına derd-i firāḳ
Ṭoldı sūz-ıla Ṣıfāhān u ʻIrāḳ

2837. Zaḫm yéyüp key żaʻīf olmış özi
Ḳāmeti egri velī ṭoġru sözi

2838. Her yaña seyrān éder bī-pā vü ser
Dili yoḫ her nesneden vérür ḫaber

2839. Kendü ḫuşk ü söyledügi cümle ter
Zaḫm yédükçe olur ḫoş naġmeger[6]

2840. Pīre-zen şeklinde fiʻli nev-cüvān
Vālih olmış ʻışḳına ʻaḳl-ıla cān

---

1 Ç nüshasında böyle bir başlık bulunmamaktadır.
2 (b) ṭabībi Ü, Ç : ṭabībe P (Bu beyit Ş nüshasında yoktur.)
3 CXIV. Der-Ṣıfat-ı P, Ü, Ç : Ṣıfat-ı Ş
4 (a) Aldı_eline cāmı P : Aldı_eline cām u Ş, Ç ; Eline aldı cāmı Ü
5 (a) söz söyledi P, Ş, Ü : sāz eyledi Ç (b) Rāst P, Ş, Ç : Cümle Ü
6 (b) naġme-ger Ü, Ç : naġme-ter P, Ş

2841. Zühre bigi menzili ʻişret yéri
Mihr-ile māh olmış aña müşteri

CXLV. Der-Ṣıfat-ı Ney[1]

2842. Nāy-zen çünkim eline aldı ney
Zühre sāzı perdesin eyledi ṭay

2843. Ney düzüp her perdede dürlü naġam [P-115b, Ş-98b, Ü-35a, Ç-95b]
Ne göñülde ġuṣṣa ḳodı vü ne ġam

2844. Dilsüz-iken rāst sözler söyledi
Ayrulıḫlardan şikāyet eyledi

2845. Nāy göynüklülere vérür ḫaber
Nālesi ʻāşıḳlara ḳılur eṣer

2846. ʻĀşıḳ-ısañ sen daḫı_anuñ bigi ol
Bulasın her perdeye girmege yol

2847. Ḳamu göñüllerde maḳbūl olasın
Cānlaruñ içinde menzil bulasın

2848. Ney ḳabūli sūzı-la bulup-durur
Derdi-le derde ṭabīb olup-durur

2849. Ẓāhirinde bāṭınında saġı yoḫ
Yér bulınmaz ki_anda anuñ dāġı yoḫ

2850. Bir daḫı gire déyü maḳṣūd ele
Vāyvāy-ıla vérür ʻömrin yéle[2]

2851. Yüregi bénüm bigidür ṭolu baş
Līk ben yaşluyam u yoḫ anda yaş

2852. Yaḫmış ucdan uca anı āh u derd
Şemʻ bigi_olmış nizār u zār u zerd

2853. Gāh iñildüyle dirilür gāh ölür
Yārdan ayru düşen eyle olur[3]

---

1 CXLV. Ney P : Nāy Ş, Ü, Ç (Bu başlık P ve Ü nüshalarında iki beyit aşağıda yer almaktadır.)
2 (a) maḳṣūd P, Ş, Ü : maḳṣūdı Ç (b) ʻömrin P : ʻömrini Ş ; ʻömri Ü, Ç
3 (b) eyle olur P, Ü, Ç : işi_eyle olur Ş

2854. Ayagı yoḫ yél-iledür hem-ʻinān
Başı yoḫ od-ıla hem-serdür ʻayān

2855. Şerḥa şerḥa_olup-durur bu derdmend [P-116a, Ş-98b, Ü-35a, Ç-96a]
Anuñ-içündür teninde bunca bend[1]

2856. Néce kim yaralanur Cercīsvār
Gérü diri zī kerāmet ki_anda var[2]

2857. ʻIşḳ derdi bes mübārek derd olur
Aña yanan şemʻ bigi ferd olur[3]

2858. Her göñül ki_aña yaḫıldı oldı ḫāṣ
Naḳdi anuñ ḳalbden buldı ḫalāṣ[4]

2859. Şemʻ bigi yaḫduġını nūr éder
Cānları rūşen ḳılup maʻmūr éder

2860. ʻIşḳ odına yanañı sanmañ ki_ölür
Ḫıżr bigi zinde-i cāvīd olur

2861. Ney ünine şāh içüp bir kaç ḳadeḥ
Bāde neşvi göñline vérdi feraḥ[5]

CXLVI. Der-Ṣıfat-ı Beyān-ı Dād u Dihiş-i İskender[6]

2862. Baḫşiş étdi Keyd-i Hinde bī-şümār
Aṭlas u dībā vü dürr-i şāhvār[7]

2863. Taḫt-ı zerrīn ü daḫı tāc u kemer
Her birinde baġlu biñ dāne güher[8]

2864. Bes buyurdı ki_ilerü geldi dibīr
Kim ṣaçardı ḫāmeden müşk ü ʻabīr[9]

---

1 (b) teninde P, Ş, Ü : yeninde Ü
2 (b) Gérü dirlür Ş : Gérü diri P ; Yine diri Ü
3 (b) ferd P, Ü, Ç : zerd Ş
4 (b) buldı P, Ş, Ç : oldı Ü
5 (b) vérdi P, Ü : ṣaldı Ş, Ç
6 CXLVI. Der-Ṣıfat-ı Beyān-ı Dāẕ u Dihiş-i İskender P : Der-Beyān Dād u Dihiş-i İskender-i Rūmī Ş ; Beyān-ı Dād u Dihiş-i İskender Ü ; Beyān-ı Dād u Dihiş-i İskender-i Ẕülḳarneyn Ç
7 (b) Aṭlas u dībā Ş, Ü, Ç : Aṭlas-ı dībā P
8 (b) dāne P : dürlü Ş, Ü, Ç
9 (b) ṣaçardı Ş, Ü, Ç : çıḫardı P / müşk ü ʻabīr P, Ü, Ç : müşk-i ʻabīr Ş

2865. Çün şeh emriyle ele alup ḳalem
Çekdi kāfūr üstine müşkīn-raḳam

2866. Çıḫdı Rūma Zengden bir ḫurdekār [P-116b, Ş-99a, Ü-35a, Ç-96a]
Ḳıldı naḳş-ı Çīn-ile Rūmī nigār[1]

2867. Müşk baḥrine girüp çıḫardı dür
Dürr-ile dībā-yı Çīni kıldı pür[2]

2868. Rūm içinde ḳıldı Hindustānı baḫş
Keyd-i Hinde Zengi iḳlīmini baḥş[3]

2869. Keyd-ile her nev'e ki_étmişdi ḳarār
Yérine getürdi şāh-ı nāmdār

2870. Şeh gerek kim 'ahdine ola dürüst
Dilese ki_olmaya devlet rükni süst

2871. Devlet ıssı şöyle gerek ki_éde cehd
Ki_olmaya ayruḫsı andan hīç 'ahd[4]

2872. Pādişehlıġın dileyen pāyidār
Andı üstine gerekdür üstüvār

2873. Naḳż-ı 'ahd İblīs işidür bellü bil
'Ahdüñi ayruḫsı étme cehd ḳıl[5]

2874. Şāh ki_olmaya anuñ ḳavli dürüst
Bī-şek olur devleti erkānı süst

2875. Ger olayım dér-iseñ peyveste şāh
Cehd ét kim olmaya arduñca āh

2876. Āh yéli şehlerüñ taḫtın yıḫar
Āh odı élleri oda yaḫar

2877. Hīç nesne döyemez āh oḫına
Kūh-ı āhenden geçer çün toḫına[6]

---

1 (a) Çıḫdı P, Ş, Ü : Ḥaḳdı Ü (müs.)
2 (b) Dürr-ile P, Ü, Ç : Dürr-ilen Ş
3 (b) Zengi iḳlīmi Ş, Ü : Zeng iḳlīmini Ç ; Zengbār iḳlīmi P
4 (a) Devlet ıssı P, Ü, Ç : Devleti Ş
5 (a) Naḳż-ı 'ahd Ş, Ü, Ç : Naḳş-ı 'ahd P
6 (a) āh Ç, Ü : āhuñ oḫına Ş (Bu beyit P nüshasında yoktur.)

2878. Anı kim bir Zāl éder bir āh-ıla
Rüstem édemeye sāl u māh-ıla[1]

2879. Kim bilür āhı nedür u oḫı ne
Çarḫ ḳorḫar şerḥi_anuñ-çün oḫına[2]

2880. Gāh olur āh érse kūh-ı Ḳāf
Āh elif-ḳaddi büker şöyle ki kāf[3]

2881. Boyanur āhuñ dütüniyle sipihr
Ḳararur āh-ıla rūy-ı māh u mihr[4]

2882. Ḫˇār görme pīre-zenler āhını [P-117a, Ş-99b, Ü-35a, Ç-96b]
Kim éder ol kāh kūh-ı āheni*

2883. Cehd ét arduñca nefrīn olmasun
Aduñı ṣaḫın ki bī-dīn olmasun

2884. Her kişi ki_ardınca nefrīn oḫına
Olur umac ol belānuñ oḫına

2885. Şeh gerek ʻadl āyetine duta semʻ
ʻAdli-y-ile yélden īmīn ola şemʻ

2886. Rāst-gū_ola ṣaḫlaya peymānını
Dīve aldurmaya ol īmānını

2887. Her ki yalancıdur u peymān-şiken
Aña diri yürimekden yég kefen[5]

2888. Söyleme yalan ki ol erlik degül
İki dillü olma kim dirlik degül[6]

---

1 (a) bir P, Ş, Ü : bu Ç
2 (a) ne-durur oḫına P : nedür ü oḫına Ş ; ne-durur oḳı ne Ü (b) şerḥi_anuñ-çün oḳına Ü : şerḥ anun-çün oḫına Ş ; şerḥi_anuñ-çün ṭoḫına P (Bu beyit ve ardından gelen iki beyit Ç nüshasında yoktur.)
3 (a) āh P, Ü : āhı Ş (b) Āh P, Ü : Āh-ı Ş
4 (a) dütüniyle P, Ü : dütünine Ş
5 (a) yalancıdur u Ş, Ü : yalancı-durur Ç ; yalancı_ola P
6 (a) ki P, Ş : kim Ü

---

* Pīre-zen, ihtiyar kadın, kocakarı manasınadır.

2889. İki dillü olduġı-y-içün ḳalem
Ser-nigūndur u siyehkār u dijem*

2890. İkiliksüz ḳanda kim birlik ola
Ḫoşlıġ-ıla bī-gümān dirlik ola

2891. Bir dédüñse ikilik sözini ḳo
Rişte-i tevḥīd gerekmez dü-to[1]

2892. İki yüz dutma ikilik dīn degül [P-117b, Ş-99b, Ü-35b, Ç-97a]
Yik-cihet ol ikilik āyin degül

2893. İki yüzlü oldı kāġıd lā-cerem
Ḳara dürter yüzine her-dem ḳalem[2]

2894. **Aḥmedī**nüñ sözi ḥikmetdür ü pend
Devlet anuñ ki_andan ola sūd-mend[3]

2895. Ehl-i devlet ol-durur ögüt ala
Ögüd almayan kişiden ne gele[4]

2896. Dōstından her kim işitmeye pend
Bī-şek ére aña düşmenden güzend[5]

CXLVII. Dāsitān-ı Şikār-kerden-i İskender Der-Hindūstān

2897. Söylegil éy ṭūṭi-yi şīrīn-nefes [P-118a, Ş-99b, Ü-35b, Ç-97a]
Kim sözüñ işitmegedür cān heves

2898. Şimdi söylegil ki dilüñdür revān
Kim gelür bir gün ki baġlanur zübān[6]

2899. Var mı bülbül ki_anı dögmez ḫār-ı dehr
Var mı ṭūṭī kim yédürmez aña zehr[7]

---

1 (b) tevḥīd P, Ü : tevḥīde Ş, Ç
2 (b) dürter P, Ş, Ç : ṭutar Ü
3 (b) anuñ ki_andan ola P, Ş, Ü : anuñdur ki anuñ Ç
4 (a) ol-durur P, Ş, Ç : ol-durur ki Ü
5 (a) kim P, Ü : ki Ş, Ç
6 (b) gelür P, Ş, Ü : olur Ç
7 (a) anı dögmez ḫār-ı dehr Ü, M, TDK, W, Ü² : anı dikmez ḫāre dehr P, Ş, Ç, Ç²

---

* "Dijem, mahzun, mağmum ve perişan-hâtır manasınadır. Hasta ve âşüfte-hâl manasına da gelir. Mahmura dahi ıtlak olunur. Mütehayyir, ser-gerdân ve mütefekkir manasınadır. Siyah, muzlim ve mütekeddir manasına da gelir." (Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâtı'*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, s. 179.)

2900. ʻŪdveş söyle ki söz bes ḫūb olur
Ḫāṣṣa ol söz ki sūz-ıla gelür[1]

2901. Çünki ol taḫtı muṭīʻ eyledi şāh
Diledi Fūr üstine ilte sipāh

2902. Ki_olmış-ıdı ańa yaġı Fūr-ı Hind
Ḳatına dérilmiş-idi cümle Sind[2]

2903. Bir melikdi Fūr kim Hindūsitān
Görmemişdi_anuń bigi ṣāḥib-ḳırān

2904. Ḳış érişdi_İskender eyle kıldı rāy
Kim éde ārām leşker bir iki_ay[3]

2905. Şeh daḫı bir ḳaç gün ola şād-kām
El vérürken içe Cem taḫtında cām[4]

2906. Kim ḳarār étmez bu gerdende sipihr
Ne vefā éder kimesneye ne mihr[5]

2907. Néçe geldi gitdi Ẕülḳarneyn ü Cem
Néçe daḫı gelibenüń gide hem[6]

2908. Her ne ẕerre kim tozıdur yérde bād
Yā Ferīdūndur ṣorarsań yā Ḳubād[7]

2909. Düzdi bir meclis şehinşāh-ı cihān
Kim vérürdi bāġ-ı cennetden nişān

2910. Manḳal-ı zerrīn içinde baḳam
Yaḫduġı ʻūd-ıla ṣandal daḫı hem[8]

---

1 (a) söz bes P, Ü, Ç : pes söz Ş (b) Ḫāṣṣa P, Ş, Ç : Ḫāṣa Ü
2 Bu beyit P nüshasında yoktur.
3 (b) leşker P, Ş, Ü : leşkeri Ç
4 (a) bir ḳaç P, Ü, Ç : bir Ş
5 (a) sipihr Ş, Ü, Ç : dehr P
6 (a) Ẕülḳarneyn ü P, Ü : Ẕülḳarneyn-i Ş, Ç
7 (b) ṣorarsań P, Ş, Ç : u ṣorsań Ü
8 (a) Manḳal-ı zerrīn P : Manḳal-ı zerrīne Ü ; Minḳal-ı zerrīne Ş, Ç (b) Yaḫduġı ūd-ıla P : Yaḫdı vü ūd-ıla Ş, Ç ; Yaḳdı vü ūd-ıla Ü

2911. Çün bulıtdan reng-i ʻanber aldı evc [P-118b, Ş-100a, Ü-35b, Ç-97b]
Müşk ḫavżında zer-endūd oldı mevc[1]

2912. Çün hevādan peşşe yaġdı sīm-ber
Odda şeb-tāb uçdı açdı bāl-i zer[2*]

2913. ʻIṭr-ıla pür ḳıldı maġzı dūd-ı ʻūd
Sāz-ıla şād étdi rūḥı rūd-ı ʻūd

2914. Rūd-zen çünkim rebāba urdı dest
Bir nefesde meclis ehlin ḳıldı mest

2915. Açdı çünkim barbuṭ oldı naġme-sāz[**]
Bī-zübān ʻuşşāḳdan yüz dürlü rāz

2916. Perdede naġme düzüp gösderdi çeng
Sāz-ıla her perdede yüz dürlü reng[3]

2917. Sūz-ıla çün ney nüvāda söyledi
Rāst ʻuşşāḳı muḫayyer eyledi[4]

2918. Sāḳī-yi yāḳūt-leb étdi revān
Cām-ı yāḳūt-ıla laʻl-i ter-revān[5]

2919. Yüridi meclisde ol gül-gūn ḳadeḥ
Kim fütūḥ-ı rūḥdur aṣl-ı feraḥ

2920. Ṣundılar bir bāde-i ʻanber-buḫūr
Ki_oldı eyvān ʻaksi-y-ile ṭolu nūr[6]

2921. İçdi bir ḳaç gün bu resme tāc-baḫş
Māl u mülk ü genc ü iḳlīm étdi baḫş

---

1 (a) aldı P, Ç : oldı Ş (b) ḫavżında P, Ş : ḥavżından Ç ; avcından Ü
2 (b) Odda P, Ş : Avda Ü, Ç
3 (b) yüz dürlü P, Ş, Ü : yüzdür Ç
4 (a) nüvāda P, Ü : nevāda Ş
5 (a) yāḳūt-leb P, Ü, Ç : yāḳūt āb Ş (b) Cām-ı yāḳūt-ıla laʻl-i ter-revān P, Ç², TDK, W, K, P³ : Cām-ı laʻlī ki ol-durur aṣl-ı revān Ş, Ü, Ç
6 (b) eyvān P, Ş, Ü : Īrān Ç

---

* Şeb-tâb, şeb gece ve "tâb" aydınlatan, parıldayan kelimelerinin birleşimi ile ateşböceği manasınadır.

** Barbut, lavta da denilen mızrapla çalınan gövdesi uddan küçük, sapı uzun, oda benzeyen bir çalgıdır. Rûd, kemençe demektir. Rûd-zen, rûd denen kemençeyi çalan kimsedir. Bî-zübân, dilsiz demektir.

2922. Mülk alup olam déyen ṣāḥib-vücūd
Pīşesi anuñ gerek kim ola cūd

2923. Tā ki bula her murāda dest-res
Ḳullığına ḫalḳ anuñ éde heves

2924. Āḫir eyle rāy ḳıldı şehriyār [P-119a, Ş-100b, Ü-35b, Ç-98a]
Ki_éde Hindüñ ṭaġların daḫı şikār

2925. Göre ol ṭaġlarda kim şīr ü peleng
Ādemīyle néce_éder āşūb u ceng[1]

2926. Bu söz üstine şeh-i gītī-fürūz
Tazı atlar isdedi vü bāz u yūz[2*]

2927. Hindī vü Rūmī vü Īrānī-gürūh
Yüriyiben ṭoldı cümle deşt ü kūh[3]

2928. Şāh bir şeb-reng[e] bindi ḫāre-süm
'Ūd-mūy u 'anberīn-dem müşk-düm[4**]

2929. Kūh-peyker bād-pāy u berḳ-seyr
Kim tozına anuñ éremezdi ṭayr[5]

2930. Yuḫarudan inse bir maḳdūr ecel
Aşaġadan çıḫsa bir ṣāliḥ 'amel

---

1 (b) āşūb u ceng P, Ü : āşūb-ı ceng Ş, Ç
2 (b) atlar P, Ş, Ç : itler Ü
3 (b) ṭoldı cümle Ş, Ü, Ç : cümle ṭoldı P
4 (b) 'anberīn-dem müşk-düm P, Ş, Ç : 'anberīn-düm müşk-vüm Ü
5 (b) éremezdi P : érmez-idi Ş, Ü ; éremez-idi Ç

---

* Bâz, doğan denilen yırtıcı kuş ki av tutmaya alıştırılmıştır. Yûz, talim edilmiş zağar, bir cins av köpeği manasınadır.

** Şeb-reng, gece renginde, siyah, kara demektir. Süm, at, katır gibi dört ayaklı hayvanların tırnağı, toynak manasınadır. Hâre, çok sert taş ve mermer için kullanılır. Hâre-süm, taş gibi sert toynaklı anlamındadır. Ud-mûy, öd ağacı tüylü, anberîn-dem, anber nefesli, müşk-düm, misk kuyruklu demektir. Şair atı şöyle tasvir etmektedir: "Şâh bir şebrenge (gece renkli bir ata) bindi ki taş gibi sert toynaklı, öd ağacı tüylü, anber nefesli, misk kuyruklu, dağ çehreli, rüzgâr ayaklı, şimşek gidişli ki kuş, onun [ayağının] tozuna eremezdi."
Şâhın bindiği atın tarif edildiği bu beyitte atı niteleyen "şeb-reng" kelimesine bazı nüshalarda hareke konmamış, bazılarında ise sonuna cezm eklenmiştir. Kelime cezimli alındığı takdirde anlatımda bozukluk oluşmaktadır. Kelime "şeb-renge" olarak alındığında ise mana oturmaktadır. Bu sebeple metin tamirine gerek görülmüştür.

2931. Görseñ ol dem déye-y-idüñ şehriyār
Kim Süleymāndur yéle olmış süvār

2932. Yéryüzin ṭolu hilāl eyledi naʿl
Cānavar ḳanından oldı ḫāk laʿl

2933. Ṣayd içinde nā-gehān bir şīr-i ner
Ki_ejdehā ḳılurdı cenginden ḥaẕer

2934. Sāʿiḳa oḫı bigi ser-ceng tīz
Her dişi bir ḫancer étdükde sitīz[1]

2935. Ḳıldı Ẕülḳarneyne ḥamle nerre-şīr
Çün gelür gördi anı şāh-ı dilīr*

2936. Bir ḫadeng oḫıyla yayın çekdi şāh
Ṣanasın kim burc-ı ḳavse girdi māh

2937. Yā zih'inden çünki açıldı girih
Geldi her bir gūşeden āvāz-ı zih**

2938. Añrayıban gelür-idi nerre-şīr [P-119b, Ş-100b, Ü-35b, Ç-98b]
Başına ṭoḫındı nā-geh çūbe-tīr[2]

2939. Yara geçdi beynisin tīr-i ḫadeng
Künd oldı yaradan ol şīr-i ceng[3]

2940. Ḳanı ṭopraġa bulaşup vérdi cān
Şāh eline āferīn étdi cihān[4]

2941. Mülk isdeyen gerek ser-bāz ola
Māl u cān ḳadri ḳatında az ola[5]

---

1 (a) ser-ceng tīz P : ser-ceng-i tīz Ş
2 (a) Añrayıban gelür-idi Ş, Ü : Añrayıban gelür-iken Ç ; Ḳıldı Ẕülḳarneyne ḥamle P (b) çūbe-tīr Ş, Ü, Ç : çūb-ı tīr P (Anramak, haykırmak, kükremek manasındadır. Çûbe, oklava demektir.)
3 (b) Künd Ş, Ü, B, TDK, W, Ç² : Kendü P, Ç / şīr-i ceng P : tīz-ceng Ş, Ç ; tīr-i ceng Ü (Künd, kör, ahmak, aptal manalarına gelmektedir.)
4 (a) Ḳanı P, Ş : Ḳana Ü, Ç
5 (a) gerek ser-bāz P, Ş, Ü : kişi şeh-bāz Ç (b) Māl u cān ḳadri P, Ş, Ü : Māl ḳadri anuñ Ç

---

* Bu beyit P nüshasında yoktur. Ancak bu beytin "Ḳıldı Ẕülḳarneyne ḥamle nerre-şīr" şeklindeki ilk mısraı, P nüshasında "Anrayıban gelür-idi nerre-şīr / Başına ṭoḫındı nā-geh çūbe-tīr" beytinin ilk mısraı olarak yer almaktadır.

** Zih, yay kirişi; girih, düğüm demektir.

☙ Bu sayfada anlatılan, İskender'in Hindistan dağlarında avlanarak bir erkek aslanı öldürmesi konusu için bkz. GÖRSEL 14.

2942. Baş ḳayuran uramaz başına tāc
Cān seven kişi dutamaz taḫt-ı ʿāc

2943. Baş ḫaṭāsınsuz bulınmaz tāc-ı zer
Kim ulu işlerde çoḫ olur ḫaṭar

2944. ʿİzzet iste étmegil nefsüñi dūn
Ser-firāz ol kimseye olma zebūn[1]

2945. Kişi kim ʿizzetle devletde ola
Yég ki biñ yıl ʿacz-ile diri ola

2946. Oradan bir yaña daḫı vardı şāh
Kim naẓar ḳıla nécedür ṣaydgāh

2947. Şāh öñinden çıḫdı bir ġurrende-bebr
Kim emān bulmazdı cenginden hizebr[2]

2948. Şāh anuñ üstine ṣaldı semend
Érdi vü boynına berkitdi kemend

2949. Ḳoyup atınuñ ʿinānın şehriyār
Bir iki meydān yügürdi berkvār

2950. Şeh kemendi dutar u asar semend
Bebr şāh ardınca boynında kemend

2951. Tā ser-encām oldı ʿāciz cānavar [P-120a, Ş-101a, Ü-36a, Ç-99a]
Derd-ile cān vérdi *fī nāri's-seḳar*[3*]

2952. Bebr ardınca iki ġurrān peleng
Çıḫdılar mīşe içinden tīz-ceng[4]

2953. Yayını aldı eline şīr-gīr
Baġladı şaṣtına zehr-ālūde tīr[**]

---

1 (a) étmegil nefsüñi P, Ş, Ü : nefsüñi eyleme Ç
2 (a) öñinden P, Ş, Ü : öñinde Ç (Hizebr, Arapça aslan manasınadır.)
3 (b) fī nāri's-seḳar Ü : fī nār-i seḳar P, Ş, Ç
4 (b) mīşe içinden P, Ş : bīşe içinden Ü, Ç

---

* Müddessir sûresi, 27. âyette "sekar" kelimesi cehennem olarak açıklanmaktadır. "*fī nâri's-sekar* (veya nâr-i sekar)" "cehennem ateşinde" anlamındadır.

** Bu beyit P, Ş, Ç nüshalarında vardır. Ü nüshasında yoktur. TDK, Ç², Ü², Ü³, TTK¹, TTK², P², P³, R², Ü⁵, Ü⁶, Lİ, DTC¹, A², E, MK¹ nüshalarında da bu beyit vardır. Aynı beyit M, L, TİEM, R¹, P⁴ nüshalarında yoktur.

2954. Bir pelenge érdi urdı bir ḫadeng
Şöyle kim cān vérdi ol demde peleng[1]

2955. Birine daḫı pelengüñ şehriyār
At sürüp ardınca érdi berkvār

2956. Bir ḳılıc başına urdı eyle tīz
Kim ḳopardı ol pelenge rüstaḫīz

2957. Zaḫm yéyüp düşdi ṭopraġa peleng
Ḳana bulaşmış ser-ā-ser yāl ü çeng[2]

2958. Dédiler şāhı görenler ki_āferīn
Cānuña sénüñ eyā şāh-ı zemīn

2959. Şād olġıl şād éy Ḥaḳ sāyesi
Çarḫ olsun taḫtgāhuñ pāyesi

2960. Görmedi sénüñ bigi bir nīk-baḫt
Görmeyiser daḫı hergiz tāc u taḫt

2961. Döndi ol naḫcīrden eyvāna şāh
Lālezār olmış ser-ā-ser ṣaydgāh

CXLVIII. Der-Vaṣf-ı Temṯīl[3*]

2962. Nefs-i emmāre-durur ol şīr-i ner
Ki_édemez anı zebūn her nāmver

2963. Bebr dédügüm saña nedür ġażab [P-120b, Ş-101b, Ü-36a, Ç-99b]
Ki_ol-durur her dürlü ʻiṣyāna sebeb

2964. Ol iki ḳaplan nedür kibr ü menī
Kim helāk étmege isderler seni[4]

---

1 (a) érdi urdı bir Ş, Ü, Ç : urdı bir tīr-i P
2 (b) yāl ü çeng P, Ü, Ç : bāl u çeng Ş (Yâl, boyun gerdan; bâl, kanat, kol; çeng, pençe demektir.)
3 CXLVIII. Vaṣf-ı Temṯīl P : Temṯīl-i Dāsitān ve Mevʻize Ş ; Temṯīl-i Dāsitān Ü, Ç
4 (a) kibr ü menī P, Ü : kibr-i meni Ş (b) isderler P : isterler Ü ; dilerler Ş, Ç

---

* Ahmedî destanın sonundaki bu temsil kısmında erkek aslanın *nefs-i emmâre* olduğunu, her şöhretli kimsenin onu yenemediğini, kaplanın *gazabı* simgelediğini ve her türlü isyana sebep olduğunu, o iki kaplanın *kibir* ve *benlik* manasına geldiğini ve kişiyi yenmek istediklerini ifade etmektedir. Bu düşmanlara fırsat bulanın İskender'den daha üstün olacağını, bunları yenenin cihan sultanı, Tanrının aslanı olacağını belirtmektedir.

☙ Bir önceki sayfadan itibaren anlatılmaya başlanan, İskender'in Hint dağlarında bir kaplanı öldürmesi konusu için bkz. GÖRSEL 15.

2965. Ger bu düşmenlere furṣat bulasın
Sen Sikenderden daḫı yég olasın

2966. Bunları yiñseñ cihān sulṭānısın
Ne Sikender Tañrınuñ arslanısın

2967. Ger *ne'ūẕ bi'llāh* anlara mecāl*
Ola séni tīz éderler pāyimāl[1]

2968. Ḫālıḳ emrin dut diler-iseñ na'īm
Nefse ġālib ol gerekmezse caḥīm[2]

2969. Ne-durur göñlüñde nāru'llāh ġażab
Cān u dil yaḫılur urduḫda leheb

2970. Ger dilerseñ gelmeye cāna ḫaṭar
Kibrden başuñda olmasun eṣer

2971. Kibrdür şeyṭānı Ḥażretden süren
La'net édüp ṭā'atin yéle véren[3]

2972. Ādemīseñ ḳıl tevāżu' iḫtiyār
Kibr ḳandan ḫāklik ḳandan i yār[4]

2973. Dileseñ 'ayyūḳa kim yol bulasın
Şöyle kim şebnem fütāde olasın

2974. Ger tehevvürle gelesin seylvār
Ser-nigūn düşüp olasın ḫ̆ār u zār

2975. Dil-şikeste ṭut meremmet olasın
Derdmend olġıl ki dermān bulasın[5]

2976. Er kişi oldur ki ṣāḥib-derd ola
Derdi olmayan kişi nāmerd ola

---

1 (a) ne'ūẕ bi'llāh anlara mecāl P, Ü : ne'ūẕü bi'llāhi anlar mecāl Ş (b) Ola P, Ü, Ç : Bula Ş
2 (b) gerekmezse P, Ü : gerekmezseñ Ş, Ç
3 (a) ḥażretden P, Ş, Ü : ḥażrdan Ç (müs.)
4 (b) Bu beyit P nüshasında yoktur.
5 (a) meremmet Ş, Ü : meremet P ; müretteb Ç (Meremmet, ıslâh ve tamir etmek, onarmak manalarındadır.)

---

* "*Ne'ūzü billāh*", "Allah'a sığınırız. Allah korusun." anlamındadır.

2977. Her kimüñ kim sūzı var dem-germ olur [P-121a, Ş-101b, Ü-36a, Ç-100a]
Şem‘ bigi_āhen deminden nerm olur[1]

2978. Böyle ḫoş-dem olmayaydı ‘ūdsuz
Şem‘ bigi olmasa cānında sūz

2979. Şem‘ oda yanıcaḫ bulur ṣafā
Nūr olur gün bigi bulur żiyā

2980. Çeng kim her perdede_éder dürlü sāz
Zaḫmı var anuñ-içündür dil-nüvāz

2981. Ney ki nefs éder hevāsına heves
Derdi var anuñ-içündür ḫoş-nefes

2982. Ḳalmadı bu devrde bir ehl-i derd
Kim göze sürme ola yolında gerd

CXLIX. Der-Ḫātime-i Dāsitān Be-Münācāt

2983. **Aḥmedī**nüñ éy Kerīm-i bī-niyāz
Ḳılma göñlin pāy-māl-i ḥırṣ u āz

2984. Ṣāfī eylegil ḥasedden cānını
Pāk dutġıl küfrden īmānını

2985. Göñlini tevḥīd-ile pür-nūr ét
Ma‘rifetle cānını ma‘mūr ét

2986. Ẓāhirin anuñ riyādan eyle pāk
Bāṭının iḫlāṣ-ıla ḳıl tābnāk

2987. Şöyle rūzī ét añа ‘ilme’l-yaḳīn
Ki_ol ola ‘ayne’l-yaḳīn daḫı hemīn

2988. Vér tecellī-y-ile sırrına sürūr
Şöyle kim gide küdūret ḳala nūr[2]

1 (a) olur P, Ş, Ü : ola Ç (b) olur P, Ş, Ü : ola Ç
2 (a) Vér P, Ş, Ç : Ol Ü

2989. Raḥmetüñden eyleme nevmīd anı [P-121b, Ş-102a, Ü-36a, Ç-100a]
Ki_isdeyü geldi ümīd-ile seni

2990. Her ki ol Sénüñ ümīdüñe gele
Raḥmetüñden ḥāşa kim maḥrūm ola[1]

2991. Her günehden ki_étmişem ben éy Kerīm
Nādimem *estaġfiru'llāhe'l-'aẓīm*[2]

CL. Dāsitān-ı Ceng-kerden-i İskender Bā-Fūr-ı Hind[3]

2992. Sāz ḳıl éy 'andelīb-i ḫoş-nüvā [P-122a, Ş-102a, Ü-36a, Ç-100b]
Kim sözüñdür cānlara berg ü nevā

2993. Söyle furṣat var-iken éy naġme-sāz
Sūz-ıla her perdede yüz dürlü rāz[4]

2994. Kim ele girmez bu furṣat her zamān
Çarḫdan kim buldı kim bula emān

2995. Néce kim döndi döniser bu sipihr
Kimseye étmedi vü étmeye mihr[5]

2996. Kim bilür dehrüñ ser-encāmı nedür
Yā bu dönmekden felek kāmı nedür

2997. Sālehā döndi döniser bī-gümān
Kimsene bilmez anı ne-y-çün 'ayān

2998. Rengine ḳalma anuñ éy bī-ḫaber
Şūḫ-ı ẓālimdür ḳıl andan sen ḥaẕer[6]

2999. Bāġ ki_anuñ 'adlinüñ dīvānıdur
Her güli yüz biñ Sikender ḳanıdur

---

1 (a) ki P, Ş, Ü : kim Ç (b) maḥrūm P : nevmīd Ş, Ü, Ç
2 (a) Kerīm Ş, Ü, Ç : Ḥakīm P (b) estaġfiru'llāhe'l P, Ü : estaġfirullāhi'l Ş
3 CL. Ceng-kerden-i İskender Bā-Fūr-ı Hind P : Ceng-i İskender Bā-Fūr-ı Hindī ve Helāk-şoden-i Ū Ş ; Ceng-i İskender Bā-Fūr-ı Hindī ve Helāk-şoden-i Fūr Ü ; Ceng-i İskender Bā-Fūr-ı Hindī ve Helāk-şoden-i Fūr Ç
4 (a) var-iken Ş, Ü, Ç : geçmesün P (b) yüz Ş, Ü, Ç : biñ P
5 (b) étmez hīç P : vü étmeye Ş, Ü, Ç
6 (b) ḳıl andan sen Ş, Ü ; sen andan ḳıl Ç ; ḳıl andan bes P

☙ Bu sayfadan itibaren anlatılmaya başlanan, İskender'in Hint hükümdarıyla savaşması mevzuu için bkz. GÖRSEL 16.

3000. Her kimi añsañ Sikender yā Ḳubād
Ṭoprağın biñ kez ṣuya ṣavurdı bād[1]

3001. Ẕerre ẕerre isdeseñ eczā-yı ḫāk
Ḳaş u gözdür ḫaṭṭ u ḫāl olmış helāk[2]

3002. Ḳanḳı lāle ki_açılup yérden biter
Bir semen-ber yañağındandur eṣer[3]

3003. Ḳanḳı nergis ki_açılup olur ʻayān [P-122b, Ş-102b, Ü-36a, Ç-100b]
Bir gül-endāmuñ gözindendür nişān

3004. Ḳanḳı sebze kim çemende yaşarur
Bir yañağı lāle ḫaṭṭından gelür[4]

3005. Her benefşe kim yér altından çıḫar
Bir perīşān zülfden vérür ḫaber

3006. Bir semen-ber yüzidür her yāsemen
Ḥāl dili-y-ile dér vā ye's-i men[5]

3007. Bī-emeldür bu cihān u ṭolu ye's
Bes gerek her baş duta kendüye yas[6]

3008. Ġonca ki_olur ṣubḥ-dem ʻanber-fişān
Bir yüzi gül ṭuṭağındandur nişān[7]

3009. Ṣayd éder şāh u gedā ne bulsa yér
Bes güzāf olmadı anuñ adı yér

3010. Hīç nesne olımaz aña siper
Hīç kimse bulımaz andan mefer[8]

---

1 (a) Sikender P, Ü : Firīdūn Ş, Ç (b) ṣuya ṣavurdı Ş, Ü, Ç : ṣavurdı ṣuya P
2 (b) Ḳaş u gözdür P, Ü, Ç : Ḳaş u göz ü Ş
3 (a) biter P, Ş, Ü : çıḫar Ç
4 (b) ḫaṭṭından P, Ş, Ç : ḫaddinden Ü (P nüshasında bu beyit üstteki beyitten önce gelmektedir.)
5 (a) Bir semen-ber cismi Ü : Bir semen bir cismdür P (müs.) ; Bir semen-ber yüzidür Ş (b) vā ye's-i men Ü : vā yā semen P, Ş (Bu beyit ile altındaki beyit Ç nüshasında yoktur. Vâ, vah, yazık anlamındadır. Semen-ber, yasemin gibi beyaz göğüslü demektir.)
6 (a) ye's P, Ş : yas Ü
7 Ş nüshasında bu beyit üzerinde yer alan iki beyitten önce gelmektedir.
8 (b) mefer P, Ş, Ü : maḳarr Ç (Mefer, kaçacak, kaçıp sığınılacak yer demektir.)

3011. Çün ḳomaz séni ḳaçansa yér bu yér
Varsa ʻaḳluñ ögmegil sen anı yér[1]

3012. Bu yére baġlamaġıl göñlüñ i yār
Daḫı yérdür bu degül cāy-ı ḳarār

3013. Mülk ol kim_anı maʻmūr édesin
Pādişehsin çünki bundan gidesin[2]

3014. Gérü İskender sözin söyleyelüm
Fūr-ı Hinde nétdi şerḥ eyleyelüm

CLI. Maṭlaʻ-ı Dāsitān Der-Ṣıfat-ı Bahār[3]

3015. Çün berāber oldı leyl-ile nehār
Vérdi ʻĪsīden nişān bād-ı bahār

3016. Oldı ṣubḥ enfāsı ḫoş ʻanber-sirişt [P-123a, Ş-102b, Ü-36b, Ç-101a]
Oldı bāġ eṭrāfı gülzār-ı Behişt

3017. Nergisüñ gözlerine düşdi ḫumār
Sünbülüñ gīsūsı oldı tābdār

3018. Lāle ṣaldı micmer-i yāḳūta ʻūd
Düzdi gül şevḳinde bülbül sāz-ı ʻūd[4]

3019. Oldı sebze ʻārıżı pīrūze-ḫaṭ
Ġoncadan ḳızardı yāḳūt-ı nuḳaṭ[5]

3020. Laʻl-i ter bitürdi yérden ḫār-ı ḫuşk
Dökdi zülfinden benefşe tār-ı müşk

3021. Her ṭaraf dürlü reyāḥīn oldı cemʻ
Yandı her bir ṭalda bir raḫşende şemʻ[6]

3022. Levḥ-i mīnā üstine ṣaçdı çemen
Laʻl-i sīr-āb u zer ü dürr-i ʻAden[7]

---

1 (b) anı Ş, Ü, Ç : bunı P
2 (a) ol kim Ş : ol ger Ü ; oldur ki P ; oldur Ç
3 CLI. Der-Ṣıfat-ı P, Ç : ve Ṣıfat-ı Ş ; Vaṣf-ı Ü
4 (a) micmer-i yāḳūta TDK, Ü², Ç², A², M, L : micmere yāḳūta Ş, Ü, Ç, W ; micmere yāḳūt-ı P
5 (b) yāḳūt-ı P, Ş, Ç, TDK, M : yāḳūtī Ü, Ç², W
6 (b) Yandı P, Ş, Ç : Bitdi Ü / ṭalda Ş, Ü, Ç : ẓılde P
7 (a) ṣaçdı Ş, Ü, Ç : ṣaldı P (b) zer ü dürr-i ʻAden P, Ş, Ü : daḫı dürr-i ʻAden Ç

3023. Ṭopraġuñ her ẕerresinden bir güvāh
Baş götürüp dédi *lā-Rabbün sivāh*[1*]

3024. Éy ḫoşā vaḳt-i gül ü faṣl-ı bahār
Cām-ı reyḥānī vü ʻışḳ u vaṣl-ı yār[2]

3025. Ḫoş-durur ḫoş ʻişret ü zevḳ u ṣafā
Veh ki ẓālimdür bu çarḫ-ı bī-vefā[3]

3026. Raḥm étmez zaḫm urur bī-sebeb
Pes ne ḫayr étsün kişi andan ṭaleb

CLII. Ṣıfat-ı Leşker-i İskender[4] [P-123b, Ş-103a, Ü-36b, Ç-101b]

3027. Tāc-baḫş-ı ḳarn Ẕülḳarneyn-i şāh[5]
Fūr-ı Hind üstine iletdi sipāh

3028. Biñ ḳoşun leşker düzetdi şehriyār[**]
Her ḳoşun biñ kişi cevşenver süvār[6]

3029. Kendü boyında iki yüz biñ dilīr
Ḳamusı Rūmī-nijād u şīr-gīr[7]

3030. Ṭoldı cümle kūh u deşt āvāz-ı kūs
Oldı tozdan çarh yüzi ābnūs[8]

3031. Yüridiler nāmverler fevc fevc
Baḥr bigi Hind berri urdı mevc[9]

3032. Yéryüzi ṭoldı direfş-ile ʻalem
ʻĀleme sıġmazdı ḫod ḫayl ü ḥaşem

---

1 (b) lā Rabbün Ü : lā Rabbe P, Ş, Ç
2 (a) vaḳt-i gül ü Ü, Ç : vaḳt-i gül-i P, Ş
3 (b) çarḫ-i bī-vefā P, Ş, Ü : çarḫ étmez vefā Ç
4 CLII. İskender Be-Ġurūr-ı ʻAẕū P : İskender Ş, Ü ; İskender Be-ʻAded ve ʻAded Ç
5 (a) Tāc-baḫş-ı ḳarn Ẕülḳarneyn şāh P, Ü : Tāc-baḫş u ḳarn-ı Ẕülḳarneyn-i şāh Ş
6 (a) leşker düzetdi şehriyār P, Ü : leşker düzetdi nāmudār Ç ; düzetdi anda şehriyār Ş
7 (b) Rūmī P, Ş, Ç : ʻālī Ü
8 (b) yüzi P, Ş, Ç : tozı
9 (a) Nāmverler yüridiler P, Ş, Ç : Yüridiler nāmeverler Ü

---

* "*Lā Rabbün sivāh*", "O'ndan başka Rab yok." anlamındadır.

** Koşun, Moğolca "kosiġun" kelimesinden "yanyana durmuş asker dizisi, saf" manasınadır. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 2, s. 17)

3033. Fūr-ı Hindīye çün érişdi ḫaber
Kim gelür uş leşkeriyle şīr-i ner[1]

3034. Fūr daḫı bir sipāh eyledi cem‘
Kim anuñ miṯlin işitmemişdi sem‘

3035. Biñ kezin biñ Hindi-y-idi ḳıyr-rūy*
On iki biñ daḫı fīl-i ceng-cūy[2]

3036. Ābnūs u ‘ācdan baġlatdı taḫt
Fīller üzre kim ola pīrūz-baḫt[3]

3037. Ḳodı her taḫt üstine étmege ceng
Üç kişi her biri bir ġurrān peleng

3038. Oḫları her birinüñ tīr-i ḳader
Ki_érürürdi bī-ḫaṭā cāna ḫaṭar[4]

3039. Yüridi leşkerler ü ḳopdı gırīv**
Ṣanasın oldı cihān deryā-yı dīv[5]

3040. Fīl cengin görmemişdi şehriyār [P-124a, Ş-103a, Ü-36b, Ç-102a]
Ne ḫod Īrānī vü ne Rūmī-süvār[6]

3041. Fikr étdi kim ne mekr ü āl-ıla
Leşkerin fīlüñ perākende ḳıla

3042. Şāh çün dānā vü rāy-engīz ola
Ḥükmine ‘ālem müsaḫḫar tīz ola[7]

3043. Pādişeh bilürdi cümle ṣan‘ati
Bile iltürdi ol ehl-i ḥirfeti[8]***

1 (a) Hindīye P, Ş, Ü : Hindūya Ç
2 P nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.
3 (a) baġlatdı P : baġladı Ş, Ü, Ç (b) pīrūz P, Ü, Ç : pīrūze Ş
4 (b) érürürdi P, Ş, Ü : éder-idi Ç / ḫaṭar Ş, Ü, Ç : eṯer P
5 (a) leşkerler ü P, Ş, Ü : leşkerle vü Ü
6 (b) süvār Ş, Ü, Ç : nigār P
7 (a) dānā vü P, Ş, Ü : dānā-yı Ç
8 (b) ol ehl-i ḥirfeti P, Ş : hel ḥirfeti Ü (müs.) ; her ehl-i ḥirfeti Ç

* Kıyr, zift, katran demektir. Kıyr-gûn, ziyade siyah, zifirî demektir. (Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul h. 1293, s. 12) Buna göre kıyr-rûy, çok siyah, zifirî kara yüzlü manasınadır.

** Hirfet, esnaf kollarından her birinin yaptığı iş, meslek, zanaat, esnafın mesleği.

*** Gırîv, bağrışma, feryat, figân anlamına gelmektedir.

☙ İskender'in Hintlilerle savaşı ve Hint askerlerinin kara yüzlü oldukları bahsi için bkz. GÖRSEL 17.

3044. Fikr édiben baḳırdan nīk-nām
Biñ mücevvef fīl düzdürdi temām

3045. Ḳıldı kibrīt ü güherçileyle pür
Ḳamusın her iş kilīdi ʻaḳldur[1]

3046. Baġladı her fīli bir ḳañlıya şāh
Bes sürüp yüritdi ardınca sipāh[2]

3047. Mevc urdı ol yañadın baḥr-i ḳıyr
Kūs ġurrān oldı vü nālān nefīr[3*]

3048. Ḳaṣdı bu kim fīl ṣaffın éde sed
Ki_ola İskender çerisi_anuñla red[4]

3049. Çünki gördi birbirin iki sipāh
Fīli yüritdi ilerü Fūr-ı şāh

3050. Fīller üstinde duran ol sipāh
Tīr-bārān édeler çün ére şāh[5]

3051. Çün Sikender gördi Fūruñ ālını
Ṣaldı_ilerü fīller timṯālini[6]

3052. Ḳañlı-y-ıla_evvel yüritdi fīli şāh
Bes yüridi fīller ardınca sipāh[7**]

3053. Fīl file éricek vaḳt-i sitīz
Urdılar kibrīte sūzān odı tīz[8]

---

1 (b) Ḳamusın Ş, Ü, Ç : Ḳamusı P
2 (b) Pes sürüp yürütdi ardınca Ş, Ü : Bes sürip ardınca yüritdi P ; Bes yürütdi sürüp ardınca Ç
3 (b) vü nālān nefīr Ş, Ü, Ç : nālān u nefīr P
4 (a) Bu beyit P nüshasında yoktur.
5 (b) Tīr bārān Ü : Tīr-i bārān Ş / édeler Ş, Ü : étdiler Ç / çün ére Ş : çünki_ére Ü ; çün érdi Ç (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
6 (b) filler Ş, Ü, Ç : fillerüñ P
7 (b) yüritdi P, Ş : yüridi Ü, Ç / fīller P, Ü, Ç : pīl Ş
8 (a) éricek Ş, Ü, Ç : érişicek P

---

* Gurrân, şiddetle haykıran, gürleyen, homurdanana anlamındadır. Kûs, kös, büyük davul demektir. Nefîr ise boru şeklindeki müzik âletidir. Kös ve nefîr savaşta çalınan müzik âletleridir. Savaşlarda hücum zamanında, belirli aralarda ve ordu meydanından göç sırasında bu âletler çalınarak ordu uyanık hâle getirilmektedir.

** Bu beyitteki kağnı kelimesi Ü nüshasında Eski Türkçedeki gibi kanglı imlâsıyla diğer üç nüshada ise kañlı şeklinde istinsah edilmiştir. Bu kelime, bazı dilcilere göre Kanglı boyunun adından gelmiş, bazılarına göre ise yabancı bir dilden alınmıştır. Kelime komşu dillere de geçmiştir. Tek veya çift öküzlü eski bir Türk arabası çeşididir. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 2, s. 1514.)

3054. Dutışup kibrīt-ile güherçile
Ḳopdı yéryüzinde nā-geh zelzele*

3055. Hevlden ḳaldı serāsīme felek [P-124b, Ş-103b, Ü-36b, Ç-102b]
Sīnede çāk oldı ḳorḫudan yürek

3056. Göge çıḫdı şu'le ṭaġıldı şerār
Ra'd üninden yér oldı bī-ḳarār

3057. Ḳaldı ḥayrān göz ḳulaḫlar oldı ker
Déye-y-idüñ kim ḳıyāmetdür meger

3058. Fīller od heybetinden ol zamān
Ürkiben mecmū'ı ḳaçdılar devān[1]**

3059. Düşdi fīlüñ her biri bir bīşeye
Āferīn ḫoş-rāy u key endīşeye[2]

3060. Rāy-ıla her işe çāre bulınur
Kişi ḳadri dāniş-ile bilinür[3]

3061. Çün ṭaġıldı fīl ḳaldı Fūr şāh
Ṣaldı_anuñ üstine İskender sipāh[4]

3062. İki düşmen bir biriyle_édüp neberd***
At ayaġından göge dikildi gerd

3063. Bir birine érdi leşker fevc fevc
Ḳan revān oldı arada mevc mevc

3064. Baḥr-i ḫūn-ıdı ser-ā-ser rezmgāh
Tozdan olmışdı belürsiz mihr ü māh[5]

1 (b) ḳaçdılar devān Ş, Ü : oldılar revān Ç ; ḳaçdılar revān P
2 (a) bīşeye P, Ü, Ç : mīşeye Ş (b) ḫoş-rāy u key Ş, Ü, Ç : key rāy u hoş P
3 Bu beyit P nüshasında yoktur.
4 (a) fīl P, Ü : pīl ü Ş, Ç (b) anuñ P, Ş, Ü : Fūr Ç
5 (a) ser-ā-ser P, Ş, Ç : ṣanasın Ü (b) Tozdan olmışdı belürsiz Ü, Ç : Tozdan olmış belürsiz Ş ; Bellüsüz olmışdı tozdan P

* Güherçile, barut ve patlayıcı madde yapımında oksitleyici, tarımda gübre, hekimlikte ilaç olarak kullanılan potasyum nitratın yaygın adıdır. Külçe hâlinde bir maddedir.

** Devân, koşucu, seğirtici manalarındadır. Ekseriyâ ata sıfat olarak kullanılmaktadır. Esb-i devân. Ker, sağır anlamındadır.

*** Neberd, savaş, cenk, dövüşme anlamlarına gelmektedir.

❧ Bu sayfanın ilk beytinde İskender'in bir darbeyle Hint hükümdarı Fûr'u öldürmesi, başını göğsüne dek kalem kılması anlatılmaktadır. İskender'in Hint hükümdarı Fûr'un başını gövdesinden ayırması konusu için bkz. GÖRSEL 18.

3065. Ḳan buḫārından belürmezdi sipihr
Ata oġul bir birine_étmezdi mihr

3066. Baş-ıdı her ḳanda kim érişe na'l
Ḳandan olmış-ıdı kūh u deşt la'l

3067. Déyedüñ elmās yaġdurur seḥāb
Yā hevādan dökilür perr-i 'uḳāb

3068. Şāh arada şöyle kim ceng-i peleng
Düşmenüñ ḳanına tīz étmişdi çeng

3069. Ṣaf yıḫardı néreye kim étse 'azm [P-125a, Ş-104a, Ü-37a, Ç-103a]
Cān yaḫardı kimüñ-ile ḳılsa rezm

3070. Ḳorḫar-ıdı oḫı sehminden ḳader
Hem ecel éderdi rumḥından ḥaẕer

3071. Meymene hem ḳalbgāh u meysere*
Ḳılıcından oda yandı yiksere[1]

3072. 'Āḳıbet çün érdi te'yīd-i İlāh
Fūr-ı Hindīye muẓaffer oldı şāh[2]

3073. Kime kim te'yīdi Ḥaḳḳuñ yār ola
Āteş-i sūzān aña gülzār ola

3074. Her kimüñ kim Ḥaḳḳ éde baḫtın bülend
Kimseneden érmeye aña güzend**

3075. Fūr döndi ṭāli'in çün gördi şūm
Sürdi germ ardınca_anuñ sālār-ı Rūm

3076. Ḳaçamadı Fūr ki_érmişdi ḳażā
Adı_ *iẕā cāe'l-ḳażā żāḳa'l-feżā*[3]***

1 (a) ḳalbgāh u Ş, Ü : ḳalbgāh-ı P, Ç
2 (b) muẓaffer oldı Ş, Ü, Ç : muẓaffer geldi P
3 (a) Fūr ki Ş, Ü : Fūr P, Ç

* Meymene, harpte ordunun sağ cenahı; meysere, askerin sol kanadı; kalbgâh savaşta meymene ve meysere arasında merkez birlikleri ve komutanın bulunduğu yer, komuta merkezine verilen isimdir. Ordunun kalbinin bulunduğu yer.

** Güzend, zarar, ziyan, elem manalarına gelmektedir.

*** "Kaza/Kader gelince kâinat daralır."

3077. Érdi vü bir ḍarb-ıla ol demde hem
Başını gögsine dek kıldı ḳalem[1]

3078. Zaḫm yédi şāh-ı Hindū ser-nigūn
Düşüp ol dem oldı ġarḳ-ı ḫāk ü ḫūn[2]

3079. Ger gedādur u eger şāh-ı cihān
Ṭopraġ altında olur cümle nihān

3080. Ṭopraġ altında ne vardur kim bile
İşbu söz ser-riştesini kim bula[3]

3081. Sañа dünyā mihr éde ṣanmaġıl
Nīşdür nūşına hīç el ṣunmaġıl

3082. Kimleri yér işbu tīre-ḫāki gör
Kimleri ṣoḫdı yére eflāki gör[4]

3083. Ḳahr éder mihr zaḫm urur sipihr
Kim ne bunda raḥm var ne anda mihr[5]

3084. Bir iki gün dut-ki revnaḳ buldı baḫt [P-125b, Ş-104b, Ü-37a, Ç-103b]
Aṣṣı ne çün ayruġuñdur tāc u taḫt[6]

3085. Bunda biñ yıl ger imāret édesin
Bir nefesdür çünki bundan gidesin[7]

3086. Çünki bu yérden ḳoyup gitmek gerek
Gitmedin key yaraġuñ étmek gerek[8]

---

1 (a) Érdi vü bir ḍarb-ıla Ş, Ü : Urdı bir ḍarb-ıla P ; Érişüp bir ḍarb-ıla Ç
2 (b) ġarḳ-ı ḫāk ü ḫūn P, Ü : ġarḳ-ı ḫāk-i ḫūn Ş, Ç
3 (a) Bu beyit ile üstündeki beyit P nüshasında yoktur.
4 (b) ṣoḫdı yére P : yére ṣoḳar Ş, Ü ; soḫar yére Ç
5 (a) mihr zaḫm urur P, Ü : mihr ü zaḫm urur Ş, Ç
6 (a) dut ki Ş, Ü, Ç : ṭutdı P
7 (a) édesin P, Ş, Ü : bulasın Ç (Ç nüshasında kelime "bulasın" olarak yazılmış ancak sonra iki şiir sütunu arasındaki boşluğa kelimenin diğer nüshalardaki "édesin" şekli yazılmıştır.)
8 (a) bu yérden ḳoyup Ş, Ü, Ç : bundan ḳoyıban P

Bu sayfanın ilk beytinde İskender'in bir darbeyle Hint hükümdarı Fûr'u öldürmesi, başını göğsüne dek kalem kılması anlatılmaktadır. İskender'in Hint hükümdarı Fûr'un başını gövdesinden ayırması konusu için bkz. GÖRSEL 18.

3087. Ölmedin gerek ḳayuñda olasın*
Ne gele senden eyit çün ölesin[1]

3088. Sen başar kendü işüñi bīş ü kem
Kimse-y-içün yémeye kimsene ġam

3089. Ben ki bu naḳş-ıla dīvān baġlaram
Kendüzümi dirligümde aġlaram[2]

3090. Béni benden soñra tā ḫod kim aña
Yā teraḥḥum kim éde bir gün baña[3]

3091. Sözümi cān ḳulaġıyla ḳıl semā‘
Bu tene cānuñ démedin el-vidā‘[4]

3092. Ben tarīḳat şerḥin éderem saña
Bu ḥikāyet bir bahānedür baña[5]**

CLIII. Der-Temṯīl ve Ḫātime-i Dāsitān[6]

3093. Fūr-ı Hindī nefs-i emmāre-durur
Kim elinde kişi bī-çāre-durur[7]

3094. Fīller nefsüñ ḳuvāsıdur yaḳīn
‘Aḳl İskenderdür éy dānā-yı dīn[8]

---

1 (b) gele Ş, Ü : gerek P (P nüshasında “Ne gele senden eyit çün” rivayeti müstensihin yazısından farklı bir yazıyla derkenara yazılmıştır.)
2 (a) baġlaram P, Ş, Ü : baġladım Ç (b) aġlaram P, Ş, Ü : aġladım Ç
3 (b) kim éde Ş, Ü, Ç : kim ḳıla P (P nüshasında ilk mısradaki ḫod kelimesi mısra altına yazılmıştır.)
4 (b) tene cānuñ P, Ş, Ü : tenüñ cāna Ç
5 (a) éderem P, Ş, Ü : édeyüm Ç
6 CLIII. Der-Temṯīl ve Ḫātime-i Dāsitān Ş, Ü, Ç : Fi’t-Temṯīl P
7 P nüshasında bu beyit başlıktan önce gelmektedir.
8 (b) ‘Aḳl İskenderdür P : ‘Aḳlı İskender dut Ş, Ç

---

* Kayu, Eski Türkçe “kaḏġu > kayġu > kayu > kayı < kaḏ-mak” endişe etmek. Eski Türkiye Türkçesi ve halk ağzında kullanılmaktadır. Kaygı, tasa, endişe anlamındadır. [Bugün kelime, özellikle *Koyun can derdinde, kasap mal derdinde* sözünün halk ağzındaki şekli olan *Keçiye can kayısı, kasaba mal kayısı* söyleyişinde geçmektedir]. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 2, s. 1616.)

** Ahmedî, İskender’in Hint hükümdarıyla savaşını anlatan bu bölümün sonunda diğer bölümlerde olduğu gibi anlattığı olayların temsilî mahiyette olduğunu ifade etmektedir. Şair burada ayrıca bu bölüme ait temsillerin tarikat şerhi olduğunu bildirmektedir. Ahmedî’nin eserinde tarikata ait bazı şeyleri açıkladığını bildirmesi, eserini hangi temeller üzerine oturttuğunu tespit etmek ve edebî kişiliğini anlayabilmek bakımından önem taşımaktadır. Ahmedî, destanın sonunda “Ben sana tarikatı şerh ederim. Bu hikâye bana bir bahanedir.” dedikten sonra bu destanın remizlerinin neler olduğunu söyler. Fûr-ı Hindî *nefs-i emmâre*dir, filler *nefsin kuvvetleri*dir, İskender *akıl*dır, akıl nefsin şerrini def ederse padişah olur.

3095. ʻAḳl nefsüñ şerrini éderse defʻ
Pādişehsin dünye ʻuḳbī sañа nefʻ

3096. Merciʻüñi étdi Ḥaḳ dārü'n-naʻīm [P-126a, Ş-104b, Ü-37a, Ç-104a]
Cāvidān ḳalduñ ol arada muḳīm

3097. Geydügüñ nūr oldı yédügüñ sürūr
İçdügüñ ḳamu şarāb oldı ṭahūr

3098. Vāy nefs éderse ʻaḳluñı zebūn
Dünye vü ʻuḳbīde olduñ ser-nigūn[1]

3099. Oldı yérüñ cāvidān nār-ı caḥīm
Yédügüñ zaḳḳum u içdügüñ ḥamīm

3100. Göñlüñi baġlamaġıl sen bu yére
ʻĀḳil ol kim bunı ögmeye yére

3101. Sevinen kişi burada yéri ne
Bī-gümān bir gün ola kim yérine[2]

3102. Var-ısa göñlüñde sénüñ mihr-i cān
Bir yére var ki_anda esmez mihricān*

3103. Tāzedür bāġında dāyim berg ü bār
Bī-ḫazāndur anda olan nevbahār

3104. Ne ölüm var anda hergiz ne elem
Ne kimesne ḳorḫudan dér ne ölem[3]

3105. Ol maḳāma var-ısa cānuñda şevḳ
Ḳıl Ḥaḳuñ emrin göñül boynına ṭavḳ

3106. *Yefʻalu'llāh mā-yeşā* di éy mürīd
Tā murāduñ vére *yaḥküm mā yürīd***

---

1 (a) nefs éderse ʻaḳluñı P, Ş, Ü : éderse aḳluñı nefsüñ Ç
2 (a) Ol ki burada sevinür Ş, Ç : Ol ki burada sevine Ü ; Sevinen kişi burada P
3 (a) anda hergiz ne elem P, Ş, Ü : hergiz anda ne elem Ç (b) dér ne ölem P, Ş, Ü : dér ki ölem Ç

---

* Mihricân, sonbahar. Fasl-ı bahar ve evvel yay ayı denilen Mart ayının on altıncı günü ki Fürs dilinde Mihrigân derler. Ondan muarrebdir. Rivayet ederler ki Feridun Şah Dahhâk'e ol günde zafer bulmuştur. Ol sebepten ona itibar edip res-i sene (sene başı) ittihâz ve kabul etmişlerdir. (Dr. Hüseyin Remzi, *Lügat-i Remzî*, c. 2, s. 774.)

** "*Yefʻalu'llāh mā-yeşā* / Allah dilediğini yapar." ; "*Yaḥküm mā yürīd* / İstediği şeye hükmeder." demektir

3107. **Aḥmedīye** éy Kerīm-i Ẕü'l-Minen
Dest-gīr ol dünye vü ʻuḳbīde sen

3108. Nefs ālāyişin andan zāyil ét [P-126b, Ş-105a, Ü-37a, Ç-104a]
Gönline ünsüñ ṣafāsın vāṣıl ét[1]

3109. Dehşetin sür ʻaḳlına baġışla ṣaḥv
Eyle andan ʻādet evṣāfını maḥv

3110. Raḥmet ét aña ki faẓluñ çoḫ-durur
Senden artuḫ hīç ümīdi yoḫ-durur

CLIV. Maṭlaʻ-ı Dāsitān[2]

3111. Ṣubḥdur éy murġ-ı ḫoş-gū sāz ḳıl
Sūz-ıla her perdede āvāz ḳıl[3]

3112. Söyle bir destān ki rūḥı ḳıla şād
Kim var edvāruñ besī destānı yād[4]

3113. Kim bilür kim néce döndi döne devr
Ne kerān vardur bu dünyāya ne ġavr*

3114. Her nefes bir levne döner rūzigār
Her zamān bir naḳş ḳılur āşikār[5]

3115. Ġam yéme bir iki gün ol şād-kām
Fikrin encāmuñ unıt nūş eyle cām

3116. ʻĀḳıbet fikrinde ḫūn olur ciger
Bī-ḫaber olsañ yég andan bī-ḫaber

3117. Bī-ḫaberlıḳ ḳurtarur senden seni
Bes ḳamu ṭāʻatdan efḍal bil anı

3118. Mā u menlik saña olmışdur ḥicāb
Sür anı kim bulasın bir fetḥ-i bāb[6]

---

1 (b) vāṣıl P : ḥāṣıl Ş, Ü, Ç
2 CLIV. Maṭlaʻ-ı Dāsitān P : Dāsitān-ı Ejdehā-koşten-i İskender Der-Hindūstān Ş, Ü, Ç
3 (a) Ṣubḥdur Ş, Ü, Ç : Ṣubḥ-dem P
4 (a) rūḥı ḳıla Ş, Ü, Ç : ḳıla rūḥı P
5 (a) bir levne Ş, Ü, Ç : bir dürlü P
6 (b) Sür anı kim bulasın bir P : Gider anı kim bulasın Ş, Ü, Ç

---

* Gavr, dip, esas manasına gelmektedir.

3119. Gerçi temyīzüñ maḳāmı oldı ṣaḥv
Senden ol yég kim ola evṣāf maḥv[1]

3120. Sāḳī-yi gül-çihre bir gül-gūn ḳadeḥ [P-127a, Ş-105a, Ü-37a, Ç-104b]
Ṣun elüme ki_andan ala cān feraḥ

3121. Bir nefes ḫoş ol ki bu gerdānda dehr
Ḳahramānları éder ü étdi ḳahr

3122. Ol ki baş çekmişdi dün eflākden
Uş bugün baş ḳalduramaz ḫākden

3123. Şol ki_ańa iri gelürdi dün ḥarīr
Uş yatup bu gün yér altında çürir

3124. Ẕerre ẕerre ṭopraġı étseñ ṭaleb
Ṭolu-durur zülf ü ḫāl ü ḫaṭṭ u leb

3125. Bir nigāruñ zülfidür baḫ sünbüli
Bir semen-ber yüzidür görgil güli

3126. Serv bir dilber boyındandur nişān
Nār bir bī-dil yüregidür ʻayān

3127. Bitdügi yér yāsemenle behmenüñ*
Ṭopraġıdur Erdevān u Behmenüñ[2]

3128. Bir kerīmüñ pençesi dest-i çenār
Bir faṣīḥüñ dili sūsen āşikār[3]

3129. Naḳż-durur ḳamu devr étdügi ʻahd
Zehr-durur dehr düzetdügi şehd[4]

---

1 (b) kim ola evṣāf P : ki_ola bu Ş, Ü, Ç
2 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
3 P ve Ş nüshalarında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.
4 (a) Naḳż-durur P, Ü, Ş : Naḳṣ-durur Ç

---

* Bu beyitte cinaslı olarak kullanılan Behmen kelimesinden ilk mısrada yer alan bir bitkinin, ikincisi ise bir İran hükümdarının ismidir. *Burhân-ı Kâtı*'da on altı anlamı verilen Behmen kelimesinin bu beyitle ilgili anlamları şunlardır: "Behmen, turpa benzeyen bir nevi nebat köküdür ki kavza kökü de derler. İki çeşit olan bu köke Türkçede dahi Behmen denilir. Ak behmen, kızıl behmen diye cinslere ayrılır. Mülûk-i kadîme-i Îrâniyyeden İsfendiyâr'ın oğlunun lakabıdır ki asıl ismi Erdeşir'dir. (Mehmed Salâhî, *Kâmus-ı Osmânî*, Kısm-ı Sânî, s. 195.)

CLV. Dāsitān-ı Ejdehā-koşten-i İskender Der-Hindūsitān[1]

3130. Nevbetin çünkim düketdi Fūr-ı Hind
Oldı Ẕülḳarneyne fermān Hind ü Sind[2*]

3131. Miġferi indürdi geydi tāc-ı Key
Aldı Cem taḫtında_eline cām-ı mey[3]

3132. İçdi nūş-ā-nūş oldı şād-kām [P-127b, Ş-105b, Ü-37b, Ç-105a]
Çünki nefsin ṭayyibü'l-vaḳt étdi cām

3133. Fūrdan aldugı mülk ü māl u zer
La'l ü mürvārīd ü yāḳūt u güher

3134. Daḫı her ne ki_aldı şāh-ı nīk-nām
Ḫalḳa in'ām eyledi ol gün temām

3135. Vérmek-içündür bu mülk ü genc ü māl
Vérmeyicek renc olur ol vebāl[4]

3136. Yé vü yédür çünki bulduñ māl u genc
Yoḫsa_olur ol soñra saña mār u renc

3137. Key ṣaḫın key żāyi' étme rencüñi
Sen gider kimseye ḳoma gencüñi

3138. Māl kim sen yémeyesin mārdur
Gül ki sen ḳoḫulamazsın ḫārdur[5]

---

1 CLV. Dāsitān-ı Ejdehā-koşten-i İskender Der-Hindūsitān P : Maṭla'-ı Dāsitān Ş, Ü, Ç
2 (b) Hind ü Sind Ş, Ü, Ç : Hind-i Sind P
3 (a) tāc-ı Key Ü, Ç : tāc Key P : tāc u Key Ş (b) cām-ı P : cām u Ş, Ü
4 (b) renc olur ol P : renc olur u Ş, Ü, Ç
5 (b) ḳoḫulamazsın P, Ş : ḳoḳulamazsın Ü ; ḳoḫlamayasın Ç

---

* "Sind, Pakistan'ın güneydoğusunda İndus nehri çevresinde yayılan Sind bölgesi batı kesimleri dağlık (Kırthar dağları), orta kesimleri İndus çevresindeki alüvyonlu ovalar, doğuda kumlu çöller (büyük kısmı Hindistan sınırları içine taşan Thar çölü) olmak üzere üç farklı coğrafî üniteden oluşur. Sind adının aslı Eski Farsçada Hindu, Grekçede Indos, Latincede Indus ve Hint dillerinde Sindhu şeklinde bir nehrin adı olarak kullanılan Sanskritçe sindhu (nehir) kelimesidir." (Azmi Özcan, "Sind", *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 242-244.)

3139. Varuñı yoḫlulara eyle sebīl
Çün işitdüñ *beşşirū māle'l-baḫīl*[1*]

3140. Kişi ki_anda olmaya dād u dihiş
Gelmeye hergiz elinden anuñ iş[2]

3141. Cehd ét ḫayr-ıla ol dünyāda yād
Diler-iseñ ki_olasın ʻuḳbīde şād

3142. Her ki_anuñ key adı ḳaldı ölmedi
Tāze-durur ʻömri bāġı ṣolmadı[3]

3143. Çend-kerret çünki devr étdi sipihr
Sāye mīzān burcına düşürdi mihr[4]

CLVI. Ṣıfat-ı Bahār ve İstivā-i Leyl ü Nehār[5]

3144. Géce gündüz rāst-mīzān oldılar [P-128a, Ş-106a, Ü-37b, Ç-105b]
Çün terāzū keffesine geldiler

3145. Ḫulle-i bāġ olmış-iken sebze kār
Oldı Ḥaḳ fermānı-y-ıla zer-nigār

3146. Oldı mīnā-reng ṭallar zer-fişān
Kehrübāya degşürildi erġavān[6]

3147. Ḳalmadı gülzārda berg ü nevā
Başladı kāfūr ṣaçmaġa hevā

3148. Sindden bir kişi geldi nā-gehān
Yér öpüp dédi ki éy şāh-ı cihān

3149. Ḫālıḳuñ ḫalḳına sén feryād-res
Sensüz olmasun bu ʻālem bir nefes

---

1 (a) eyle P : ḳılġıl Ş, Ü
2 (b) hergiz elinden anuñ P, Ç : anuñ elinden hergiz Ş, Ü
3 (a) key adı ḳaldı P,Ş, Ü : adı ḳaldı ölmedi Ç
4 Bu beyit Ş nüshasında alttaki başlıktan önce gelmektedir.
5 CLVI. Bahār P : Ḫarīf Ş, Ü, Ç
6 (a) ṭallar P, Ç : ṭal u Ş ; ṭal-ı Ü (Degşürmek, değiştirmek, değiştirilmek anlamlarındadır.)

---

* "Cimrinin malı için müjdeli haberi verin." anlamına gelen bu ifade Tevbe sûresi 34. âyeti hatırlatmaktadır. Âyette "Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele." buyurulmaktadır.

3150. Ḳopdı Sind élinde bir ner-ejdehā
Kim deminden kimsene olmaz rehā

3151. Dütüninden ḳarara yandı nebāt
Aldı ḥayvāndan anuñ zehri ḥayāt

3152. Çıḫar aġzından nefes ürse semūm
Ḳohusı érdükde olur seng mūm

3153. Ḳuşı indürür hevādan ürse dem
Ṭarta bir ferseng yérden vaḫşi hem

3154. Fīl gelse buraya yā bebr ü şīr
Dem üriben yudar éy şāh-ı dilīr

3155. Ḳıldı bir iḳlīmi vīrān ser-te-ser [P-128b, Ş-106a, Ü-37b, Ç-105b]
Çāresini şāh éde anuñ meger[1]

3156. Ger ḳala bir yıl daḫı ol ejdehā
Şarḳ u ġarb olmaya şerrinden rehā

3157. Bu sözi çünkim temām işitdi şāh
Sind éline rāst ḳıldı ʻazm-i rāh[2]

3158. Ki_ejdehāyı éde ol yérde helāk
Ol belādan ḳıla ol iḳlīmi pāk

3159. Söz öküş çün Sinde geldi şehriyār
Ejdehāyı ṣordı ḳanda_éder ḳarār

3160. Ejdehā ṭurduġı ṭaġ altında şāh
Ḳondı vü şāh-ıla çoḫ ḫayl ü sipāh

3161. Ṣordı evvel çünkim oldı çāreger
ʻUżv ʻużv ol ejdehāyı ser-te-ser[3]

3162. Bes bir ulu ḳañlı düzdi nīk-baht
Taḫtadan baġlatdı_anuñ üstinde taḫt[4]

---

1 (a) ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç
2 (b) ḳıldı P : étdi Ş, Ü, Ç
3 (a) evvel çünkim oldı P, Ş : evvel çünki oldı Ü ; ol çün ki aña érdi Ç
4 (a) bir ulu ḳañlı düzdi P, Ü, Ş : ulu ḳañlı düzetdi Ç

3163. Düzdi_aġaçdan taḫt üzre tācver
Ḳıyr-ıla bir ev ṣıvanmış ser-te-ser[1]

3164. Biñ demür çengāl düzdi tīz-ser
Kim kılurdı her biri ṭaşdan güẕer[2]

3165. Vérdi her çengāl ucına āb-ı zehr
Ki_ejdehā zaḫm-ıla derḥāl oldı ḳahr[3]

3166. Ḳamusın ol éve berkitdürdi şāh
Her yañadın çünkim oldı kīne-ḫ̔āh[4]

3167. Bes getürdi iki öküz zūr-mend
Ḳıldı_évi ḳañlı-y-ıla anlara bend[5]

3168. İki ḳapu düzmiş-idi şāh aña [P-129a, Ş-106b, Ü-37b, Ç-106a]
Her biri ne-y-çün déyeyim ben saña

3169. Biri_anuñ-çün kim öküzi şehriyār
Süre ol ṣu'bānı étdükde şikār*

3170. Biri ki_anları yudarken ejdehā
Şāh andan çıḫıban ola rehā

3171. Yédi şeh tiryāḳ u dürtündi devā
Sıġınup Allāha girdi ol eve[6]

3172. Her ki_aña ṣıġına żāyi' olmaya
Ejdehā kāmına düşe ölmeye

3173. Şol zamān ki_ürdi nefes bād-ı seḥer
Ṭaġa sürdi ḳañlıyı ḫurşīd-fer

3174. Ejdehā ḳaṣdına çünkim étdi ḫīz
Kim cihāndan şerrini def' éde tīz

---

1 (b) ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç (Kıyr, zift, katran demektir.)
2 Bu beyit P nüshasında yoktur.
3 (b) zaḫm-ıla P : zehr-ile Ş, Ü, Ç
4 (b) çün-kim Ş, Ü : çünki P, Ç
5 (b) évi Ş, Ü, Ç : ol P (Zûr-mend, güçlü, kuvvetli olan manasınadır.)
6 (a) tiryāḳ u Ş, Ç : tiryāḳ P, Ü

---

* Su'bân, Arapça bir kelimedir. Farsçada ejder, ejderhâ denilen büyük yılan demektir.

3175. Memleket bī-şek belā dāmındadur
Şāh olan ejdehā kāmındadur

3176. Şāh oldur ki_édicek ser-tīz ceng
Döymeye cengine şīr-ile peleng[1]

3177. Vaṣfını işidiben re'sen-be-re's
Ejdehānuñ gövdesin étdi ḳıyās[2]

3178. Ḳañlıyı_eyle düzmiş-idi pür-hüner
Kim anı yudamayaydı cānavar[3]

3179. Çün ḳoḫu aldı bulardan ejdehā
Zehr ṣaçageldi ḥamle_étdi şeha*

3180. Ol ḳapuyı ki_öküzi sürerdi şāh
Yapup oturdı Ḥaḳı édüp penāh[4]

3181. Cānavar yaḫın gelicek ürdi dem [P-129b, Ş-106b, Ü-37b, Ç-106b]
Kim yuda ol cüft ü ol ḳañlıyı hem[5]

3182. Yudar öküzler ü ḳañlıyı temām
Ḳalup aġzında anuñ oldı_aña dām[6]

3183. Batdı ol çengāller endāmına
Zīr ü bālā berkiniben kāmına[7]

3184. Ḳañlıya dikildi iki çānesi**
Oldı vīrān maġz u dīde-ḫānesi[8]

---

1 (b) şīr-ile peleng Ş : anuñ şīr ü peleng P ; ser-tīz peleng Ü ; şīr ü peleng Ç
2 (a) işidiben Ş, Ü, Ç : işidicek P
3 (a) pür-hüner P, Ş, Ü : nāmver Ç
4 (a) ḳapuyı ki P, Ş, Ü : ḳapusı ki Ç (b) édüp P, Ş, Ç : étdi Ü
5 (b) ol cift ü ol Ş, Ü, Ç : ol cüft ol P (Ç nüshasında cüft kelimesi hem cüft hem de cift okunacak şekilde esre ve ötreli olarak iki şekilde de harekelenmiştir.)
6 (a) öküzler ü ḳañlıyı P, Ü : öküzleri vü ḳañlı Ş, Ç (b) Ḳalup Ş, Ü : Ḳaldı P, Ç / oldı P, Ş, Ü : ol Ç
7 (b) berkiniben Ç : berkiniben P, Ş, Ü (Berkitmek, sağlamlaştırmak, tahkim etmek anlamındadır.)
8 (a) Bu beyit P nüshasında yoktur.

---

* Beytin sonundaki şeha kelimesinin vezin gereği uzun olması gerektiği için bu kelime yazmaların dördünde de şehe değil şeha شها şeklinde yazılmıştır.

** Çene, çenge. Çenge şekli de bulunan kelime Tietze'ye göre "iç engek/enek" den gelmektedir. (Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, TÜBA, Ankara 2016, c. 2, s. 187.)

☙ Bu sayfada 493. sayfadan itibaren anlatılmaya başlanan, İskender'in ejderhayla savaşması bahsindeki ejderhanın ölümüne yer verilmektedir. İskender'in halka eziyet eden ejderhayı öldürmesi konusu için bkz. GÖRSEL 19.

3185. Aġzını açduḫda ol çengāl-i tīz
Başı eczāsını ḳıldı rīze-rīz

3186. Çün yılanuñ dirligi başında_olur
Başına érse ḫalel bī-şek ölür

3187. Açdı ṣandūḳuñ ḳapusın şehriyār [Ü-41a]
Çıḫdı kāmı ejdehādan berkvār[1]

3188. Çekdi Ḍaḥḥākī ḳılıcın Cem-nijād
Ḳıldı nuṣret vérenüñ adını yād

3189. Ejdehāya şöyle bir zaḫm urdı şāh
Ki_āferīn étdi eline mihr ü māh

3190. Bes eline yayın alup şīr-ceng
Ejdehāya urdı bir tīr-i ḫadeng

3191. Ol ḫadengüñ yarasından cānavar
Oldı ġarḳ-ı ḫāk ü ḫūn-āb-ı ciger[2]

3192. Vérdi ol zaḫm-ıla cānın ejdehā
Kimseyi étmez ecel çengi rehā[3]

3193. Ger peleng ü şīr ü ger bebr ü neheng
Çāresüz olur ecel sunduḫda çeng[4]

3194. Mūm éderken zūr-ıla pūlādı şāh [P-130a, Ş-107a, Ü-41a, Ç-107a]
Ejdehāyı ḳañlı-y-ıla_avladı şāh

3195. Lā-büd aldı ejdehādan ol damār
Zār-ıla anuñ elinde öldi mār

3196. Étse_anı Behmen bigi atıyla ṣayd
Nā-geh olurdı anuñ kāmına ḳayd[5]

3197. Var-durur her nesnenüñ bir āleti
Bī-şek anuñ andan olur āfeti

---

1 (b) kāmı Ş, Ü, Ç : kām P
2 (b) ġarḳ-ı ḫāk ü ḫūn-āb-ı ciger P, Ü : ġarḳ-ı ḫāk ü ḫūn-āb u ciger Ş ; ġarḳ u ḫāk-i ḫūn-āb-ı ciger Ç
3 (b) Kimseyi Ş, Ü, Ç : Kimseye P / çengi Ş : cengi P, Ü, Ç
4 (b) olur P : ḳalur Ş, Ü, Ç
5 (b) Nā-geh olurdı P, Ü : Oldı nā-geh Ş ; Olurdı nā-geh Ç

3198. Çāresin her nesnenüñ bilse gerek
Bes anuñla def'ini ḳılsa gerek[1]

3199. Gerçi şāhīn celd olur u tīz-per
Bulmaz it étdügi ṣayda ol ẓafer[2]

3200. İtde gerçi tīz olur dendān u çeng
Ḳuş bigi néce hevāda ḳıla ceng[3]

3201. Çün işitdüñ ki_ejdehāyı şehriyār
Ḳañlı-y-ıla nécesi étdi şikār

3202. Sen daḫı ḳañlı-y-ıla ét ḫaṣmı ṣayd
Ki_ejdehā-y-ısa ola dāmuña ḳayd

3203. Gerçi kim çoḫ ola sénde zūr u tāb
Ṣabr ét her işde ḳılmaġıl şitāb

3204. Ṣunmaġıl fikr étmedin hīç işe el
Ki_evvel olur fikret ü āḫir 'amel[4]

CLVII. Der-Temṯīl[5] [P-130b, Ş-107b, Ü-41a, Ç-107b]

3205. Ḫāṭıruñdur Sind ü şeyṭān ejdehā
Def'in étmezseñ ḫaṭā-durur ḫaṭā[6]

3206. Ḳıl anı *lā-ḥavle* zaḫmıyla tebāh
Olduñ İskender-ṣıfat her mülke şāh[7]

3207. Nefsi cehd ét bī-feżāyil ḳalmasun [P-131a, Ş-107b, Ü-41a, Ç-107b]
Sa'y ḳıl ki_ehl-i reẕāyil olmasun

CLVIII. Der-Temṯīl[8]

3208. Oldur ecnās-ı feżāyil bil yaḳīn
'İlm-i ḥikmet daḫı 'adl éy pāk-dīn[9]

---

1 (a) bilse P, Ş, Ç : bilsen Ü (b) ḳılsa P, Ş, Ç : ḳılsañ Ü
2 (b) ol ẓafer P : ẓafer Ş, Ü, Ç (Celd, kuvvet, şiddet, dilîr ve bahadır olmak. Tīz-per, süratle uçucu, serîü't-teyerân.)
3 (a) dendān u P, Ş, Ü : dendān-ı Ç (b) ḳıla P, Ş, Ü : éde Ç
4 (a) hīç P, Ş, Ç : her Ü
5 CLVII. Temṯīl P : Temṯīl-i Dāsitān Ş ; Temṯīl ve Ḫātime-i Dāsitān Ü, Ç
6 (b) ḥaṭā-durur Ş, Ü, Ç : ḥaṭar-durur P
7 (b) İskender ṣıfat P : İskender bigi Ş, Ç ; İskender gibi Ü
8 CLVIII. Temṯīl P : Beyān-ı Ecnās-ı Feżāyil Ş, Ü, Ç
9 (b) 'pāk Ş, Ü, Ç : pākīze P

3209. ʻİffet ü daḫı şecāʻat cins hem
Dört olur bilgil ḳamu bī-bīş ü kem

3210. Bu fezāyil sende ger olursa cemʻ
Olasın Ḥaḳ nūrı-la tābende-şemʻ

3211. ʻİlm-i ḥikmetle göñül rūşen olur
ʻAdl-ile cān menzili gülşen olur[1]

3212. ʻİffetiyle kişi olur nīk-nām
Hem şecāʻatle bulınur cümle kām[2]

CLIX. Der-Beyān-ı Ecnās-ı Feżāyil[3]

3213. Bu dédügüm ḥikmetüñ ecnāsıdur
İşit envāʻın daḫı éy sözi dür

3214. Ḥikmet iki ḳısmdur biri naẓar
Birisi daḫı ʻamel éy pür-hüner

3215. Ḳısm kim ʻilm-i naẓarla ad olur
Cümle envāʻı riyāżiyyāt olur[4]

3216. Hem daḫı ʻilm-i İlāhīdür yaḳīn
Daḫı hem ʻilm-i ṭabāyiʻdür hemīn

3217. Oldı envāʻ-ı ʻamel éy pür-hüner
ʻİlm-i menzil hem siyāset hem siyer

3218. Gel siyer ʻilmin kim ol aḫlāḳdur [P-131b, Ş-107b, Ü-41a, Ç-108a]
Bir bir eydeyim işit éy sözi dür[5]

CLX. Der-Şerḥ-i Şecāʻat Ez-Tehẕīb-i Aḫlāḳ

3219. Ol dem olasın şecāʻatde dürüst
Kim ṣebātuñ olmaya her işde süst

3220. Varsa ʻaḳluñ yél bigi_olma bī-ṣebāt
Pāyidār ol ṭaġ bigi_isderseñ necāt

---

1 (a) ʻİlm ü P, Ş, Ç : ʻİlm-i Ü / olur P, Ş, Ç : ola Ü (b) olur P, Ş, Ç : ola Ü
2 Bu beyit Ş ve Ü nüshalarında alttaki başlıktan sonra gelmektedir.
3 CLIX. Ecnās-ı P : ʻİffet Ez-Ecnās-ı Ş, Ü, Ç
4 (b) cümle Ş, Ü, Ç : cümle-i P
5 (a) Gel P, Ş, Ç : Bil Ü (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)

3221. Bād çünkim bī-ṣebāt olup eser
Herze-rev oldı adı vü ḫāk-ser

3222. Ṭaġlar olduġı-y-içün ṣābit-ḳadem
Buldılar evtād-ı ʿālemle ʿalem

3223. Nefsi dūn étme bülend ét himmeti
Kişinüñ himmetle artar rütbeti

3224. Ger dilerseñ ki_ola saña baḫt yār
Ḳıl tevāżuʿla taḥammül iḫtiyār

3225. Bī-taḥammül kişi olur bī-hüner
Bī-tevāżuʿ kişi şeyṭāndan beter

3226. Kişi ki_anda olmaya ḥilm ü sükūn
Ḳamu işi olur idbār u cünūn

3227. Her kişide kim ḥamiyyet olmaya
Kemdür ölüden egerçi ölmeye

CLXI. Der-Ṣıfat-ı Ḥayā ve Mekārim-i Aḫlāḳ[1]

3228. ʿİffetüñ varsa gerek sénde ḥayā
Bī-ḥayā şeyṭāndur insān kim déye

3229. Bī-ḥayālıḫdur aña kibr étdüren [P-132a, Ş-108a, Ü-41a, Ç-108b]
Kibrdür Ḥażretden anı sürdüren[2]

3230. Çün *ene ḫayrun* dédi ol laʿnetī
Ḥaḳdan işitdi ʿ*aleyke laʿnetī*[*]

3231. Ne-durur nefsüñ kemāli rıfḳ u ṣabr
Bes nedür tabʿ-ı peleng ü ḫūy-ı bebr

---

1 CLXI. Ḥayā ve Mekārim-i P : Ḥayā Ez-Mekārim-i Ş, Ü ; Ḥayā Ez-Mekārimü'l Ç

2 (a) sürdüren P, Ş, Ç : atduran Ü

---

* Ahmedî burada "*ene hayrun*" ve "*aleyke laʿnetî*" ifadeleriyle şeytanın ilâhî huzurdan kovulması hadisesine işarette bulunmaktadır. Çünkü "*ene hayrun* / Ben hayırlıyım." ; "*aleyke laʿnetî* / Lanetim senin üzerinedir." manasına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Sâd sûresinde şöyle anlatılmaktadır: Allah, meleklere çamurdan yarattığı, içine ruhundan üflediği insana secde etmelerini ister. Bütün melekler secde eder, sadece İblis secde etmez. Büyüklük taslar, kâfirlerden olur. Sâd sûresi 38/76-78. âyetlerde bildirildiğine göre "İblis, Ben ondan hayırlıyım! Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi. Allah, Çık oradan (cennetten)! Sen artık kovulmuş birisin, ceza gününe kadar lânetim senin üzerinedir, buyurdu."

3232. Kendü kibridür pelengi ki_étdi ḫāk
Kendü ḫūyı ḳıldı hem bebri helāk[1]

3233. Rāḥat isderseñ ḳanāʿat eylegil
Kendüñe anı biḍāʾat eylegil[2]

3234. Bī-ḳanāʿat ṭoḫlıġında ac olur
Ger cihān anuñsa hem muḥtāc olur

3235. Çün ḳanāʿat *kenz-i lā-yefnā* ola
Anuñ-ıla ṭoymayanlar ac öle[3*]

3236. ʿİffetüñ nedür seḫā pīrāyesi
ʿAfv ne olur bes seḫī sermāyesi[4]

3237. Kimde ʿiffetle mürüvvet olmaya
Bī-şek ol ehl-i fütüvvet olmaya[5]

3238. Ben ki bu yolda kemer baġlamışam
Ṭāḳatumca her işi añlamışam[6]

3239. ʿAṣr ehlinde mürüvvet görmedüm
Birini ehl-i fütüvvet görmedüm

3240. Ne mürüvvet ne keremden var eṣer
Kīmiyādur bu vü ol ʿanḳā meger

3241. Yédi kirm ol kermi ki_adıdur kerem
Kime ṣorarsam anı dér kim kerem[7]

3242. Ger saña yoldaş olur-ısa veraʿ [P-132b, Ş-108b, Ü-41a, Ç-108b]
Tā-ebed cānuña érmeye fezaʿ[8]

---

1 (b) ḫūyı ḳıldı hem P, Ş, Ü : ḫuyıdur ki éder Ç
2 (b) biḍāʿat P, Ş, Ç : ṣanāʿat Ü (Bidâʿat, sermaye, asl-ı mal, metâ manalarına gelmektedir.)
3 (a) lā-yefnā Ş, Ü, Ç : lā-yüfnā P (b) ṭoymayanlar P, Ş : ṭoymayan kişi Ü, Ç
4 (b) ʿAfv ne olur Ş, Ü, Ç, TDK, W, Ü², Ç² : ʿİffet olur bes P
5 (a) ʿiffetle mürüvvet Ü, Ç, B, M, Ç² : kim ʿiffetle mürvet P ; kim ʿiffetle mürüvvet Ş (müs.)
6 Ş nüshasında bu beyitten itibaren beş beyitte sıralama diğer nüshalardan farklıdır.
7 (a) adıdur P, Ü : adıydı Ş, Ç (Kirm, kurt denilen küçük hayvan, ufak böcek; kerm, üzüm çubuğu, asma kütüğü, yaş üzüm manalarına gelmektedir.)
8 (a) olur-ısa P, Ü : olursa Ş

---

* "*Kenz-i lā-yefnā,* "tükenmez hazine" demektir. Ahmedî burada "*el-kanāatu kenzün lā-yefnā*" hadisine işarette bulunmaktadır.

3243. Bī-vera‘ olana ḫod ‘ayb ol yéter
Kim behāyimden daḫı olur beter

3244. Var-ısa ‘adlüñ gerek sénde vefā
Bī-vefādan kimsene bulmaz ṣafā[1]

CLXII. Der-Ṣıfat-ı ‘Adl Ez-Ecnās-ı Feżāyil[2]

3245. ‘Ādil oldur ki_eylügüñ ḥaḳḳın bile
Bes aña lāyıḳ mükāfātın ḳıla

3246. Pīşe éde ḥüsn-i ḫulḳ u şefḳati
Ḫalḳa luṭf-ıla_ola dāyim ülfeti[3]

3247. Hem tevekkülde ola ‘azmi dürüst
Hem meveddet ‘aḳdini étmeye süst

3248. Ḥākime inṣāf gerekdür yaḳīn
Tā ola ḳāyim umūr-ı mülk ü dīn[4]

3249. Şimdi görinmez bu inṣāf u vefā
Biri Sīmurġ oldı biri kīmiyā

3250. ‘Ādile teslīm gerek hem rıżā
Her işe ki_anı ḳaderledi ḳażā[5]

3251. Daḫı hem ṭā‘at gerek hem inḳıyād
Kim bula dünyā vü ‘uḳbīde murād[6]

CLXIII. Der-Taḥrīż Ber-Mekārim-i Aḫlāḳ[7]

3252. Bu siyerle ger sen ülfet bulasın
Maḥrem-i ḫalvetgeh-i üns olasın[8]

---

1 (a) ‘adlüñ Ü, M, Ü², B, W, TDK, P², P³ : ‘aḳluñ P, Ş, Ç, Ç², A², Ü³ (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
2 CLXII. ‘Adl Ez-Ecnās-ı Feżāyil Ş, Ü, Ç : Ecnās-ı Feżāyil P
3 (a) ḥüsn-i ḫulḳ u Ü : ḥüsn ü ḫulḳ u Ş, Ç ; ḥüsn ü luṭf u P (b) Ḫalḳa luṭf-ıla_ola P, W, Ç² : Ḥalḳ-ıla luṭf-ıla ola Ş ; Ḫalḳ-ıla ḫulḳ-ıla ola Ü ; Luṭf-ıla ola ḫalḳa Ç
4 (a) gerekdür P : lāzımdur Ş, Ü, Ç (b) umūr-ı mülk ü Ü, Ç : umūr u mülk ü Ş ; umūr-ı milk-i P
5 (a) teslīm gerek hem P, B, W, TDK, Ü², Ç² : ‘ādet ne teslīm ü Ş, Ü, Ç
6 (b) dünyā vü ‘uḳbīde P, Ş, Ç : dünyāda ‘uḳbīde Ü
7 CLXIII. Ber Ş, Ü, Ç : Bū P (müs.)
8 (a) ḫalvetgeh-i üns Ü : ḫalvetgāh-ı ins P ; ḫalvet ki_aña üns Ş ; ḥalvātuña üns Ç (müs.)

3253. Nefs ki_ola bu ṣıfat aña bezek [P-133a, Ş-108b, Ü-41b, Ç-109a]
Lāyıḳ olur ki_éde_aña secde melek[1]

3254. Ger behīmiyyetden isderseñ necāt
Sende cem‘ ola gerekdür bu ṣıfāt[2]

3255. Oḫ bigi_ol ṭoġru bu işlerde temām
Kim édesin *ḳābe-ḳavseyn*i maḳām[3]

3256. Kimde kim yoḫ bu ṣıfatlar fi’l-meṡel
Rāst *ke’l-en‘ām*dur *bel-hüm eḍal* *

3257. **Aḥmedī**nüñ her ki sözin diñleye
Nécedür ḳānūn-ı devlet añlaya

3258. Ol dédügi yolı gözle éy ḥakīm
Ki_ol-durur bī-şek ṣırāṭ-ı müstaḳīm

3259. Gerçi_anuñ sözinde yoḫ-durur ḫalel
Söz-ile olmaz ‘amel gerek ‘amel[4]

3260. Hüccet-ile ṡābit olur müdde‘ā
Leyse li’l-insāni illā mā se‘ā[5]**

CLXIV. Der-Münācāt ve Ḫātime-i Dāsitān

3261. Çünki vérdüñ bize ‘ilm éy Lem-yezel
Luṭf ét rūzi_ eyle tevfīḳ u ‘amel[6]

3262. Ol ki_aña tevfīḳi sen étdüñ refīḳ
Maḳṣad u maḳṣūdına buldı ṭarīḳ

3263. Biz kimüz bārī vü bizden ne gele
Bize elṭāfuñ gerek hem-rāh ola

---

1 (a) ṣıfat Ş, Ü, Ç : ṣıfatla P
2 (b) olsa Ş, Ç : ola Ü (Bu beyit P nüshasında yoktur. Behîmiyyet, hayvanlık hâli manasınadır.)
3 (a) ol ṭoġrı bu işlerde temām Ş, Ç : ṭoġru bu işlerde temām Ü ; ol ṭoġru bu işlerde tām P
4 (b) gerek P : vācib Ş, Ü, Ç
5 (a) olur Ş, Ü, Ç : olar P (b) se‘ā Ş, Ü, Ç : sa‘î P (müs.)
6 (b) rūzī eyle Ş, Ç : rūz eyle P, Ü

---

* A‘râf sûresi 1 âyette geçen “*ke’l-en‘āmi belhüm eḍal*” ifadesi “Hayvanlar gibidir; hatta daha şaşkındırlar.” anlamına gelmektedir.

** “İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.” manasına gelen “*Leyse li’l-insāni illā mā se‘ā*” ifadesi Kur’ân-ı Kerîm’de Necm sûresi 39. âyette yer almaktadır.

3264. Ḳamulara çünki sensin çāre bes
Ḥālümüz saña éderüz ʻarż bes[1]

3265. Ġuṣṣa odında yanup bī-çāreyüz [P-133b, Ş-109a, Ü-41b, Ç-109b]
Yéryüzinde yél bigi āvāreyüz[2]

3266. Luṭfuñuñ baġlu ḳapusın bize aç
Odumuza bir kerem ṣuyını ṣaç[3]

3267. Éy ki séndedür Celāl-ile Cemāl
Nūr-ı işrāḳ-ıla vér baña kemāl[4]

3268. Cism ü cānumdan sen ét āfātı dūr
Nūr-ıla_ét rūşen beni éy nūr-ı nūr[5]

3269. Nefsümüzi nūr ʻilmiyle beze
Raḥmetüñ āṯārını feyż ét bize[6]

3270. Eyle ét fażluñ-ıla éy ehl-i kerem
Béni kim ol nūr baḥrine girem[7]

CLXV. Dāsitān-ı Reften-i İskender Be-Cezāyir-i Hind ve Dīden-i ʻAcāyib-i Ān[8]

3271. Yatma dur éy bülbül-i ʻarş-āşiyān
Ḫoş maʻānī-yi bedīʻ eyle beyān

3272. Yatma çünkim çıḫdı miṣbāḥ-ı ṣabāḥ
Ki_uyanuḫlıḫ oldı miftāḥ-ı felāḥ

3273. Necm-i ṯāḳıb kim Züḥaldür çün çirāġ
Gösderüp nūr-ıla tābān oldı bāġ[9]

---

1 (b) Ḥālümüz saña éderüz ʻarż Ü, Ç : Saña éderüz ʻarż hālümüzi P, Ş
2 (a) odında Ş, Ü, Ç : odından P
3 (a) baġlu P, Ş, Ç : fażlı Ü (Ş nüshasında bu beyit aşağıdaki başlıktan önce gelmektedir.)
4 (b) işrāḳ-ıla vér baña Ü : eşrāḳ-ıla var pāk-i P ; eşrāfıyladur pāk-i Ş (İşrâk, keşif, ilham ve sezgi yoluyla gelen bilgiyle aydınlanma.)
5 Bu beyit ile ardından gelen iki beyit Ç nüshasında yoktur.
6 (a) nūr ilmiyle Ş, Ü : ʻilm-ile eyle P
7 (a) Eyle ét P, Ü : Eyle Ş
8 CLXV. Hind ve Dīẕen-i ʻAcāyib-i Ān P : Hindūstān ve Dīden-i ʻAcāyib-rā Ş ; Hindūstān ve Dīden-i ʻAcāyib Ü ; Be-Cezāyir-i Hindūstān ve Dīden ve Cezāyir-i Sind-rā Ç
9 (b) bāġ P : ṭaġ Ş, Ü, Ç

3274. Sa‘d-ı ekber Müşterī uş vérdi nūr
‘Ālemi ṭoldurdı rāḥatla sürūr[1]

3275. Dutıban Mirrīḫ tīġ-i āb-gūn [P-134a, Ş-109a, Ü-41b, Ç-110a]
Ḳıldı géce rāyetini ser-nigūn[2]

3276. Ḳavs burcından çıḫup zerrīn-siper
Ṭoldı yér dürci ṣadef bigi güher

3277. Geldi Zühre_elinde bir zer āyine
Ḳıldı sīmīn yéryüzin her-āyine[3]

3278. Vardı_esed burcında penhān oldı māh
Bir yaña daḫı ‘Uṭārid dutdı rāh[4]

3279. ‘Āleme çün mihr-ile_ürdi ṣubḥ dem
Pür-ṣafā ol ṣıdḳ-ıla_oldı ṣubḥ-dem

3280. Géce gitdi geldi ṣubḥ-ı dil-fürūz
Ẓulmet eksildi vü rūşen oldı rūz

3281. Sen daḫı ger ṣıdḳ-ıla dem üresin
Ṣubḥ bigi ḫoş ṣafālar göresin

3282. Ṣun‘-ı Ṣāni‘de ‘acāyible ‘iber
Çoḫ-durur vérgil bize andan ḫaber[5]

3283. Geh ṣanāyi‘ ḥālini ḳılġıl ‘ayān
Geh bedāyi‘ ṣūretin étgil beyān[6]

3284. Tā eṯer néceydügini bilevüz
Bes Mü’eṯṯir fikrin andan ḳılavuz[7]

3285. Çün Mü’eṯṯir bilinür olsa eṯer
Pes bize vérgil eṯerden sen ḫaber

---

1 P nüshasında bu beyitten başlamak üzere sekiz beytin sırası diğer nüshalardaki tertipten farklıdır.
2 (a) Dutıban Ş : Ṭutıban P, Ü ; Ṭartıban Ç
3 (a) elinde bir zer āyine P : anuñla zerrīn āyine Ş, Ü, Ç
4 (a) Vardı P, Ş, Ü : Érdi Ç
5 (a) ‘acāyible ‘iber P, Ş, Ü : ‘acāyibler ‘iber Ç
6 (a) ‘ayān Ş, Ü, Ç : beyān P (b) Geh bedāyi‘ Ş, Ü, Ç : Ki bedāyi‘ P / beyān Ş, Ü, Ç : ‘ayān P
7 (a) néceydügini P, Ü : néceyidügin Ş, Ç

CLXVI. Maṭla‘-ı Dāsitān

3286. Çün Sikender ejdehāyı_étdi helāk
Ḳıldı_anuñ şerrinden ol iḳlīmi pāk

3287. Diledi anda ne kim ol baḥr ü ber
Yüriyüp ḳıla temāşā ser-te-ser[1]

3288. Çoḫ gemiler düzdi kim baḥre gire
Ol deñizde ne ‘acāyib var göre[2]

3289. Ṣāni‘i bile ṣanāyi‘ göriben [P-134b, Ş-109b, Ü-41b, Ç-110b]
Mübdi‘i_añlaya bedāyi‘ göriben

3290. Géce gündüz çünki işleyüp müdām
Ol gemiler kim dédüm oldı temām[3]

CLXVII. Reften-i İskender Be-Cezīre-i Zābec*

3291. Zābec adlu bir cezīre üzre şāh
Varıban ḳurdı o yérde bārgāh[4]

3292. Bes buyurdı ki_édeler ol yéri ṣayd
Ḳılalar her nesne kim bulına ḳayd

---

1 (b) ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç

2 (a) Ü nüshasında beytin sonundaki göre kelimesinin üstünde ötre olmasına rağmen altına da esre konulmuştur. Bu durumda kelime hem “göre” hem de “gire” okunacak hāle gelmiştir.

3 (a) işleyip P, Ş : işleyüp Ç ; işlenüp Ü (b) dédüm P, Ç : dédi Ş, Ü

4 (a) Zābiḥ P : Zāyic Ş ; Rāyic Ü ; Rāyiḥ Ç / üzre P, Ş, Ç : vardı Ü (b) ḳurdı o yérde P : ḳurdurdı anda Ş, Ü, Ç

---

* Bu başlıkta ve başlıktan sonra gelen beyitte İskender’in seyahat ettiğinden bahsedilen Hint adasının isminin metin karşılaştırması yapılan dört nüshada da yanlış yazıldığı görülmüştür. Adanın isminin Zâyic, Râyic, Râyih, Zânic şeklinde varyantları bulunmaktadır. Ancak bunların hiçbiri doğru değildir. Adanın isminin aslında “Zâbec” veya “Zâbic” olması gerekmektedir. Adanın ismi doğrusu incelenen nüshalar içinde sadece Ü[3] ve DTC[1] nüshalarında doğru olarak harekelenmiştir.
Kâmûsu’l-A‘lâm’da bu ada hakkında ” “Zâbec, aksâ-yı bilâd-ı Hindde ve Çîn hudûdında olarak Herkend bahrinin ötesinde bir cezîre olduğu ve ahâlîsi vahşî olup nesnâslar ile misk kedileri çok bulunduğu coğrafiyyûn-ı Arab âsârında mezkûr ise de bunun Bahr-i Muhît-i Hindî cezâyirinden hangisi olduğu anlaşılmadı.” şeklinde bilgi verilmektedir. (Şemseddin Sami, *Kâmûsu’l-Alâm*, Bosnalı Hacı Muharrem Matbaası, İstanbul h. 1306, c. 4, s. 2403.)
Mu‘cemü’l-Büldân’da ise hem kelimenin nasıl okunacağına dair bilgi verilmekte hem de ada hakkında bazı açıklamalar yer almaktadır. “Eliften sonra bâ ikinci harf fethalı ve kesreli ve sonu cim” şeklinde hareke bilgisi verilmektedir. Buna göre adanın ismi Zâbec veya Zâbic şeklinde telaffuz edilmektedir. Burada ada hakkında şu bilgiler verilmektedir: “Aksâ-yı bilād-ı Hindde, Herkend Denizinin ötesinde, Sîn hududunda , orada sâkin olanlar insana benzer ancak ahlâkları vahşîdir. (Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemü’l-Büldân*, Süleymaniye Ktp, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, nr. 1164, vr. 102a)

3293. Bes getüreler şehe ki_ol kārdān [P-135a, Ş-109b, Ü-41b, Ç-110b]
Her birine ḳıla ʿibretle naẓar[1]

3294. Añlaya her birinüñ ḫāṣiyyetin
Fikr édiben bile māhiyyetin[2]

3295. Göriben anuñ ʿacāyib ḫilḳatin
Ṣāniʿüñ bile leṭāyif ṣanʿatin[3]

3296. Kim anuñ her cüz'i birlige güvāh
Olıbanuñ dér ki *lā Rabbün sivāh*

3297. Varlıġından birligindendür beyān
Ẕerre ẕerre yér ü gök görgil ʿayān

3298. Çün naẓarla buldı temyīz ādemī
Yüz naẓar gerek ola her bir demi[4]

3299. Ādemī kim olmaya anda naẓar
Ol behāyimden daḫı olur beter

3300. Buldılar bir nevʿ anda cānavar [Ü-39a]
Ṣūretiyle ādemī tā-pā vü ser

3301. Līk ḳanatlu ḳamu şöyle ki ṭayr
Uçup éderlerdi yérden yére seyr

3302. Sözlerini kimse édemezdi fehm
Ṣāniʿüñ ṣunʿına érmez ʿaḳl u vehm[5]

3303. Étdiler ḥayvāndan anda ıṣṭıyād
Anı kim anuñ derindendür zebād

3304. Ol çetükdür şekl ü ṣūretde yaḳīn
Farḳ ara yérde ʿaraḳ-durur hemīn

3305. Bir çetük daḫı_étdiler anda şikār
Kim hevāda uçar-ıdı murġvār

---

1 (a) şeha ki ol kārdān Ü : şehe ki ol kārdān Ç ; şeh ki ol kārdān Ş ; şāha ki_ol nāmver P (b) Her birine ḳıla ʿibretle naẓar P : Ḳamusınuñ ṣūretin göre ʿayān Ş, Ü, Ç
2 (b) māḥiyyetin P, Ü, Ç : ne māḥiyyetin Ş
3 (b) leṭāyif ṣanʿatin P : laṭīf ṣunʿatin Ş ; laṭīf ṣanʿatin Ü, Ç
4 (b) ola P : olsa Ş, Ü (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
5 (b) érmez ʿaḳl u Ş, Ü, Ç : éremez hīç P

3306. Çünki ḳudretde Tüvānādur Ḳadīm [P-135b, Ş-110a, Ü-39a, Ç-111a]
Ne dilerse_iḥdāṣ éder ol Ḥakīm

3307. Fıṭratullah naḳşına ḳılġıl nigāh
Kim göresin nécedür ol kārgāh[1]

CLXVIII. Der-Ṣıfat-ı Kūh-ı Mār[2]

3308. Buldılar bir ṭaġ ol yérde ulu
İçi ol ṭaġuñ yılanlar ṭopṭolu[3]

3309. Her yılanı ejdehā-girdār-ıdı
Fīl gelse öñine yudar-ıdı[4]

3310. Līk ol daġ olmış-ıdı_anlara dām
Oradan ṭaşra uramazlardı kām

3311. Varamazdı kimse ol ṭaġa yaḳın
Anı ıraḫdan görürlerdi hemīn[5]

3312. Kim yolı ṭaş u ḳaya-y-ıdı temām
Oda yanar-ıdı ol ṭaşlar müdām

3313. Ne ʻacāyib ḫilḳat ü fıṭrat-durur
Néce ḳuvvet nécesi ḳudret-durur[6]

3314. Ol yılanlar birbirin yérdi müdām
Kim bulamazlardı daḫı_ayruḫ ṭaʻām[7]

CLXIX. Vaṣf-ı Ṭūṭī ki Der-Hind Yāftend[8]

3315. Anda hem bir nevʻ ṭūṭī buldılar
Dāne ṣaçup anı dāma aldılar

---

1 (b) nécedür ol kārgāh P : néce olur bārgāh Ş ; néce olur kārgāh Ü, Ç
2 CLXVIII. Der-Ṣıfat-ı Kūh-ı Mār P : Resīden-i İskender Be-Kūh-ı Mārān Ş, Ü, Ç
3 (b) İçi ol ṭaġuñ yılanlar ṭopṭolu P : İçi ol ṭaġuñ yılan-ıla ṭolu Ş, Ü, Ç
4 (b) öñine P : yolına Ş, Ü
5 (a) Varımazdı Ç : Varamazdı P, Ü ; Varmaz-ıdı Ş
6 (a) ḫilḳat ü fıṭrat Ş, Ü, Ç : ḫilʻat ü fikret P
7 (b) bulamazlardı Ş, Ü : bulamazdı Ç ; bular yemezdi P
8 Bu başlık P nüshasında ve incelenen nüshaların çoğunda yoktur. Ş, Ü, Ç, M, TDK, Ç², Ü⁴, A¹, E ve MK¹ nüshalarında bazı farklarla da olsa bulunan bu başlığın konuya uygunluğu sebebiyle metne alınması tercih edilmiştir.

3316. Kişi her dilde ki söylerdi kelām
Dönderüp eydürdi anı ol temām[1]

CLXX. Der-Ṣıfat-ı Dıraḫt-ı Kāfūr[2]

3317. Buldılar bir nev‘ aġaç anda hem
Samġı_anuñ kāfūr-ıdı ser-tā-ḳadem[3]

3318. Her aġacuñ kim orada var-ıdı
Gölgesinde yüz kişi ṣıġar-ıdı[4]

3319. Līk ṭolu-y-ıdı ucdan uca mār
Ejdehā bigi ḳamusı cān-şikār

3320. Kimse yazın anda kāfūr alımaz
Ol yılanlardan aña yol bulımaz

3321. Līk kāfūr almaḫ isteyen kişi
Yazın oḫ atmaḫdur aġaca işi

3322. Oḫına her kişi_adın yazup ‘ayān
Éder aġaçlara ıraḫdan revān[5]

3323. Çünki érişür ḳış u ıssı gider
Ḳalur aġaçlar yılansuz ser-te-ser[6]

3324. Her kişi ki_aġaçda oḫını bulur
Ol aġacuñ kāfūrı anuñ olur[7]

---

1 (a) dilde Ş, Ü : dilce P, Ç

2 CLXX. Der-Ṣıfat-ı Dıraḫt-ı Kāfūr P : Ṣıfat-ı Dıraḫt-ı Kāfūr ki Der-Ān Cezīre-Būd Ş ; Vaṣf-ı Dıraḫt-ı Kāfūr ki Der-Ān Cezīre-Būd Ü, Ç

3 (a) hem P, Ü, Ç : daḫı hem Ş (b) Ṣamġı Ş, Ü, Ç : Żam‘ P (müs.) (Samg, Arapça bir kelimedir. Halk arasında zamk denilen ağaç sızıntısıdır ki sonra koyulaşıp özleşir. Yapıştırıcı özelliği vardır. Sanayide ve tıpta kullanılmaktadır.)

4 Bu beyit Ş, Ü, Ç nüshalarında P nüshasından oldukça farklıdır. Beyit şöyledir:

Her aġacuñ ki anda-y-ıdı pāyesi
Biñ kişinüñ yéri-y-idi sāyesi

M, MSU, Ü[4] ve Bİ yazmalarında da beyit bu şekildedir. K, Ç[2], Ü[2], Ü[3], W, P[2], P[3], P[4], H, K[1], DTC[1], DTC[2], R[1], R[2], Ü[5], Ü[6], TİEM, A[1], E, MK[1], MK5 nüshalarında ise metindeki gibi yani P nüshasında yer aldığı şekildedir. Diğer yazmalarda eksikler olduğu için bu beyit bulunmamaktadır.

5 (a) Oḫına P, Ş, Ç : Oḳına Ü (b) aġaçlara ıraḫdan P, Ş : ıraḳdan aġaçlara Ü ; ıraḫdan aġaçlara Ç

6 (b) ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç

7 (b) Ol aġacuñ kāfūrı anuñ olur P : Ol aġac kāfūrı hem anuñ olur Ü ; Ol aġac kāfūrıdur ki_anuñ olur Ç ; Ol aġaç kāfūrdur ki anuñ olur Ş

3325. Fikr-ile ḳıl bu eserlere naẓar
Kim mü'essirden bilesin sen ḫaber[1]

3326. Naḳşa baḫup naḳşdan naḳḳāşı bil
Ṣun'ı görüp Ṣāni'in fikrini ḳıl[2]

CLXXI. Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Rāmenī[3]

3327. Zābeci çünkim temāmet gördiler
Ol aradan Rāmenīye vardılar[4]

3328. Buldılar insāndan anda bī-şümār
'Avret u er cümle 'üryān ḫ̆ār u zār

3329. Yémiş-idi bes yédükleri ṭa'ām [P-136b, Ş-110b, Ü-39a, Ç-111b]
Fehm olınmazdı dédükleri kelām[5]

3330. Anlara görinse insāndan biri
Andan ürkerlerdi şöyle kim perī

3331. Yérden ot bigi biterdi anda zer
Çoḫ ma'ādin daḫı vardı pür-güher[6]

3332. Ne 'aceb āṣārdur baḫġıl buña
Kim ḫaber vére Mü'essirden saña[7]

3333. Ger bu āṣāra naẓar key ḳılasın
Ol Mü'essir ḳudretini bilesin[8]

---

1 (b) bulasın sen ḫaber P, Ş : bilesin sen ḫaber Ü, Ç
2 (b) Ṣun'ı görüp Ṣāni'in fikrini ḳıl Ş, Ü, B, W, TDK, Ç², A² : Ṣun'a baḳup ṣāni'üñ fikrini ḳıl Ç ; Ferşe baḫıp ferşden ferrāşı bil P, Ü²
3 CLXXI. Rāmenī ve 'Acāyib-i Ū W, Lİ : Rāminī Ş ; Rāmnī Ü ; Rāminiyye P ; Rāminiyye Ç
4 (a) Zābeci Ü³, DTC¹ : Zâbici P² ; Zābihi P, W ; Zāyici Ş, Ç, M, K, Ç², Ü², MSU, K², DTC², Ü⁴, R¹, R², Ü⁵, Ü⁶, E, MK¹, MK5, MK⁶ ; Rāyici Ü, H, TİEM, P⁴, A¹ ; Zānici P³ (b) Rāmenīye W, Lİ : Rāminīye P, Ş, Ü, Ç, M, K, Ç², Ü⁴, DTC² ; Rāminiyye DTC¹, A¹, MK⁶
5 (b) olmazdı P, Ç : olınmazdı Ü, Ç
6 (b) Çoḫ ma'ādin daḫı vardı pür-güher Ç : Çoḫ ma'ādin vardı anda pür-güher P ; Çün ma'ādin daḫı vardı pür-güher Ü ; Çoḫ ma'ādin daḫı var-ıdı güher Ş
7 (b) ḫaber vére Mü'essirden Ş, Ü, Ç : Mü'essirden ḫaber vére P
8 (b) ḳudretini Ş, Ü, Ç : ḳudretin key P

CLXXII. Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Vāḳvāḳ

3334. Vardı_oradan şāh bağlayup niṭāḳ*
Ol yére ki_anuñ adıdur Vāḳvāḳ[1]

3335. Yéri anuñ cümle rīgistān olur
Yolına peydā varan ḥayrān olur[2]

3336. Géce yılduzla yürürler ol yolı
Gündüz anda bulımazlar menzili[3]

3337. Biñ cezīre vardı ol yörede hem
Daḫı yédi yüz yaḳīn ne bīş ü kem

3338. Şehr-idi ser-tā-ser ü mülk ü diyār
Ḳamuya bir ʿavret-idi şehriyār

3339. Altı biñ ebkār-ı gül-ruḫ ġonca-leb**
Ḫiẕmet éderlerdi aña rūz u şeb[4]

3340. Çün Sikenderden işitdi ol ḫaber
Vérbidi bī-ḥadd aña zerr ü güher

3341. Ol kadar tuḥfe véribidi ki şāh [P-137a, Ş-111a, Ü-39a, Ç-112a]
Āferīn ḳıldı aña vü hem sipāh[5]

3342. Buldı şeh bir aġaç anda bes yuca***
Tāze vü ser-sebz ü ḫoş ucdan uca[6]

3343. Dökmez-idi yapraġın bād-ı vezān****
Érmez-idi_anuñ bahārına ḫazān[7]

---

1 (a) şāh bağlayup Ü, Ç : şeh bağlanup Ş ; bağlanıp şāhı P
2 (b) olur P, Ü, Ç : ḳalur Ş (Rîgistân, kumluk, çöl anlamındadır.)
3 (a) yılduzla yürürler ol P, Ş, Ü : yılduz-ıla yürürler Ç
4 (a) ebkār-ı Ş, Ü, Ç : ebkār P (b) rūz u P, Ü : rūz-ı Ş
5 (b) aña vü hem Ş, Ü, Ç : aña vehm-i P (müs.)
6 (b) ḫoş P : ḫūb Ş, Ü, Ç
7 (a) hazān P, B, W : vezān Ş, Ü ; rezān Ç

---

* Nitâk, kuşak, kemer, peştamal, futa anlamlarına gelmektedir.
** Ebkâr-ı gül-ruh gonca leb, gonca dudaklı, gül yanaklı bakireler anlamındadır.
*** Yuca, Eski Türkçe uça "sırt,arka" türemesiyle yuça>yuca>yüce. Yüksek, büyük, ulu, mertebesi üstün olan. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 3, s. 3450.)
**** Vezân, esen, esici olan manasınadır. Rüzgâr ve emsâli için kullanılır.

3344. Ol aġaçda bir ʻaceb yémiş biter
Çün temām olup yémişi_anuñ yéter[1]

3345. Ol yémişden Vāḳvāḳ üni gelür
Bu ne ḳudretdür bu ne ḥikmet olur

3346. Gelicek ol ün düşer éle vebā
Daḫı ḳaḥt u fetret ü dürlü belā[2]

3347. Vaḳtehā gelür ol ün ne māh u sāl
Ol ün olur gelicek nā-ḫūb fāl[3]

CLXXIII. Der-Ṣıfat-ı İstidlāl Ber-Vücūd-ı Ṣāniʻ[4]

3348. Ḫūb u ferḫunde dileyen ḥālini
Görüp işbu muḥdeṯāt aḥvālini[5]

3349. Añlaya kim her birine bu ḫavāṣ
Néredendür néce buldı iḫtiṣāṣ

3350. Bī-muḫaṣṣıṣ çün olımaz hīç-şey
Bes gerek eşyāya bir Ḳayyūm-ı Ḥay

3351. Kim Ḳadīmü'ẕ-ẕāt ola vü hem mürīd
Ki_ola her mevcūd ṣunʻından bedīd[6]

CLXXIV. Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Benān[*]

3352. Ol aradan gidiben şāh-ı cihān
Bir yére vardı ki adıdur Benān[7]

3353. Buldı bir ḳavm anda bes ṣāhib-cemāl [P-137b, Ş-111a, Ü-39a, Ç-112b]
ʻAvret ü er ḥüsn içinde ber-kemāl

---

1 (b) olup Ş, Ü, Ç : ol P (İkinci mısradaki yétmek fiili "olgunlaşmak" anlamındadır.)
2 (a) düşer P, Ş, Ç : gelür Ü
3 (a) ün ne P, Ü, Ç : ün Ş
4 CLXXIII. Ṣıfat-ı P : Ṭarīḳ-i Ş, Ü ; Delīl-i Ç
5 (a) dileyen P, Ş, Ü : delāyil Ç / ḥālini P, Ş, Ü : fālini Ç
6 (a) ola vü hem mürīd Ü : ola hem mürīd Ş, Ç ; ola ol mürīd P
7 (b) vardı P : érdi Ş, Ü, Ç / Benān P, Ş, Ç, B, TDK : Betān Ü ; Binān W, Ç²

---

* Bu başlık P ve Ü nüshalarında yoktur. Ş ve Ç nüshalarında vardır. Aynı başlık B, Ü², MSU nüshalarında da vardır. İskender'in gezdiği adalar ve buralarda gördüğü değişik şeylerin her biri için bir başlık bulunduğundan burada da olması mantıklıdır. Ayrıca Allah'ın yaratıcılık sıfatıyla ilgili beyitlerden sonra yeni bir konuya geçilmiştir.

3354. Ḳamu insān şekli illā kim müdām
Ṣa‘b ṭaġlar üzre dutarlar maḳām[1]

3355. Kim oraya çıḫamaz hīç ādemī
Gör neler ḳılur yaradan ‘ālemi

3356. Ḥīle-y-ile birisin şāh-ı cihān
Dutdı dutılduġı sā‘at vérdi cān

3357. Ölüsine_anuñ naẓar çün ḳıldılar
Ḥüsnine mecmū‘ı ḥayrān oldılar[2]

3358. Kārgāh-ı fıṭrata ḳılġıl naẓar
Diler-iseñ kim ‘ayān ola ḫaber[3]

3359. Germ süribenüñ érte géce rāh
Ol aradan vardı Eṭvāriye şāh[4]

CLXXV. Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Eṭvāriye[*5]

3360. Buldı bir ḳavm anda bu sözi işit
Tenleri merdüm velī başları it

3361. Anlara leşker çü yaḫın geldiler
Oradan anlar belürsüz oldılar[6]

3362. Cindügin bildi olaruñ şehriyār
Kim cezāyirde éder anlar ḳarār[7]

CLXXVI. Su’āl-i İskender Ez-Ḥāl-i Deryā[8]

3363. Buldı bir pīr anda şāh-ı şīr-gīr
Bes mübārek ‘āḳil ü dānende-pīr

---

1 (b) dutarlar Ç : ṭutarlar P, Ü ; dutmışlar Ş
2 (a) çün ḳıldılar Ş, Ç : ḳıldı bular P ; çoḳ ḳıldılar Ü (b) ḳaldılar Ş, Ü, Ç, B, W, TDK, Ü², A² : oldılar P, Ç²
3 (a) fıṭrata Ş, Ü, Ç, B, W, TDK, Ç², A² : ḳudrete P
4 (b) Eṭvārīye P, Ç : Eṭvārīne Ş ; Eṭvārībe Ü (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
5 Bu başlık P nüshasında yoktur. Ş, Ü, Ç nüshalarında vardır. B, Ç², M, Ü⁴, K, MSU, H, TİEM, R¹, MK², DTC¹ nüshalarında da bulunmaktadır.
6 (b) Ol arada P : Oradan Ş, Ü, Ç
7 (a) Cindügin bildi P, Ş : Cinn idügün Ü, Ç (b) éder anlar P, Ş : éderlermiş Ü
8 CLXXVI. Ḥāl-i P, Ü, Ç : Aḥvāl-i Ş

---

* Bu bölümde İskender’in gezdiği adalardan biri olan Etvâriye adası anlatılmaktadır. Bu adada vücutları insan, başları köpek şeklinde olan yaratıklar yaşamaktadır. Asker onlara yaklaşınca oradan belirsiz olmuşlar, gözden kaybolmuşlardır. İskender onların cin taifesinden olduğunu ve orada yaşadıklarını anlar.

3364. ʻÖmri kerkes bigi érmişdi biñe
Rūşen idi ḥāli ol baḥrüñ aña[1]

3365. Yaşamaḫ kerkes bigi biñ yıl ne nefʻ [P-138a, Ş-111b, Ü-39b, Ç-113a]
Çünki olmaya ecel çengāli defʻ

3366. Ḥālini baḥrüñ bilürdi ser-te-ser
Mülk içinde her ne varsa ḫuşk u ter[2]

3367. Şeh pīre dédi ki ne çāre ḳılam
Kim bu baḥrüñ ʻumḳı ne-durur bilem[3]

3368. Pīr dédi Ḫıżr bin Āmil hem
Ki_olmış-ıdı server ü tāc-ı ümem[4]

3369. Sencileyin meyli eyle_oldı anuñ
Tā ki bile ʻumḳı miḳdārın bunuñ

3370. Bir firişteh geliben dédi aña
Kim bu baḥrüñ déyeyim ʻumḳın saña[5]

3371. Bir kişi Dāvūd vaḳtinde meger
Ser-nigūn düşdi bu baḥre bī-ḫaber[6]

3372. Oldı üç yüz yıl ki_iner cismi anuñ
Daḫı ḳaʻrına érişmedi bunuñ[7]

3373. Bu ne mülk olur gel imdi ét ḳıyās
Kim aña ne ʻaḳl érer ne ḥavās[8]

---

1 (b) ḥāli ol baḥrüñ P, W, B : ḥāli ol yérüñ Ç², M, K, Ü², Ü³, Ü⁴ ; adı ol yérüñ Ş, Ü ; ḥāli ol pīrüñ Ç, M (Kerkes, akbaba demektir.)

2 (a) ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç (b) Mülk-i Çīnde P, Ş : Mülk ü Çīnde Ü ; Mülk içinde Ç / ḫuşk u ter Ü, Ç : ḫuşkıter Ş ; ḫayr u şer P

3 (a) pīre dédi ki P : pīre dédi Ş, Ü, Ç (b) ʻumḳı ne-durur Ş, Ü, Ç, K, M, Ç2, T-166, W, M : ben deriñ-ligin P, Ü², B, P³

4 (a) bin P : ibn-i Ş, Ü (b) Ki olmışdı P : Kim ol-ıdı Ş, Ü, Ç / server ü tāc-ı P, Ü : server-i tāc-ı Ş ; server ü tāc u Ç

5 (b) bu baḥrüñ P, Ş, Ç : baḥrüñ Ü

6 (a) vaḳtinde P : aşrında Ş, Ü, Ç

7 (b) érişmedi P : érişemez Ş, Ü, Ç

8 (b) aña ne Ş, Ü, Ç : ne aña P

CLXXVII. Der-İ'tibār ve Naẓar Ber-Aḥvāl-i 'Ālem[1]

3374. Édemez keyfiyyetin kimsene farż
Ne bilür kemmiyyetini ṭūl u 'arż

3375. Ḳıl bu maṣnū'āta fikr-ile naẓar
Kim véreler saña Ṣāni'den ḫaber

3376. Ger bu eşyāda te'emmül ḳılasın
Nécedür Ḳudret kemālin bilesin

CLXXVIII. Su'āl-kerden-i Ez-'Acāyib-i Deryā[2]

3377. Bes dédi şeh kim baña vérgil ḫaber [P-138b, Ş-112a, Ü-39b, Ç-113b]
Kim bu deryāda 'acāyibden ne var

3378. Encüm ü eflāk ü baḥr ü ber ḳamu
Cev-be-cev neyse bilürsin éy ulu[3]

3379. Dédi kim bunda 'acāyib çoḫ-durur
Şöyle kim hergiz ḥisābı yoḫ-durur

CLXXIX. Ṣıfat-ı Māhī*

3380. Bir balıḫ burada dutmışdur maḳām
Ki_uzunıdur iki yüz arşun temām[4]

3381. Çün görür nā-geh gemiyi ol ṣuda
Ḳaṣd éder kim varıban anı yuda[5]

3382. Ehl-i keştī ṭabl urup çağıru
Dönderürler ḳorḫudan anı gérü[6]

---

1 CLXXVII. Naẓar Ber-Aḥvāl-i 'Ālem Ü, Ç : Naẓīre-i Aḥvāl Ş (Bu başlık P nüshasında yoktur.)
2 CLXXVIII. Su'āl-kerden-i P : Su'āl-i İskender Ş, Ü, Ç
3 (a) baḥr ü ber P, Ş, Ü : bu 'ālem Ç
4 (a) burada dutmışdur Ş, Ç : burada ṭutmışdur Ü ; ṭutmış-durur bunda P
5 (a) varıban anı P, Ş, B, Ç², K : varup anı Ü, M, MSU ; anı varup Ç ; gelüp anı Ü², Ü³, P³
6 (b) ḳorḫudan P, Ş : ḳorḳudan Ü ; ḳorḫudup Ç

---

* Bu başlık P nüshasında vardır, Ş, Ü, Ç nüshasında yoktur. Balık bahsindeki bu başlık değişik şekillerde Ç², K, MSU, DTC², H, A¹, MK³, MK5 nüshalarında da vardır.

3383. Gövde büyükligine étme naẓar
Kim yürekdedür ne-kim varsa hüner*

CLXXX. Ṣıfat-ı Ḫarçeng ve Ḫāṣıyyet-i Ān**

3384. Bunda bir ḫarçeng var kim ṭaş olur
Bir nefes çünkim ṣudan ṭaşra ḳalur

3385. Sürme bigi dögüp ol ṭaşı ṭabīb
Tūtiyāya ḳatar andan bir naṣīb

3386. Ḳamu derdine gözüñ dermān olur
'Aḳl kim ṣun'a baḫar ḥayrān olur[1]

CLXXXI. Der-İstidlāl Ber-Ṣāni' Be-Naẓar Der-Ṣanāyi'[2]

3387. 'Aḳl bunda néce ḥayrān olmasun [P-139a, Ş-112a, Ü-39b, Ç-113b]
Yā néce burada 'ibret almasun[3]

---

1 (b) olur P, Ü, Ç : ḳalur Ş
2 CLXXXI. Ber-Ṣāni' Be-Naẓar Der-Ṣanāyi' P, Ü : Ṣāni' Be-Naẓar Der-Ṣāni' Ş ; Ṣāni' Be-Naẓar Der-Ṣun'-ı Ṣāni' Ç
3 (a) olmasun P, Ü, Ç : ḳalmasun Ş

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra derkenarda şu beyitler yazılıdır:

Gövde büyük-durur uş zende pīl / Līk eşek bigi zebūndur eyle bil
Gerçi andan kiçirekdür şīr-i ner / Ṣuretine baḳmaġa ḳorḳar beşer

Gerçi kāfer gövdelü ola dutma şek / Kim cigerde yégdür andan eşek
Gövde ne-durur cān gerek-durur ciger / Kim elinden kişinüñ gele hüner

Bu beyitler Ü³, W, K, MSU, K² nüshalarında metnin içinde yer almaktadır. TDK, Ç², Lİ, R¹, A², TİEM, E, MK¹ nüshalarında ise bu beyitlerin ikincisi hariç üçü metnin içindedir.

** Ahmedî bu bölümde okyanusta yaşayan yengecin sıfatlarını anlatmaktadır. Bu yengeç bir nefes sudan dışarıda kalsa taş olmaktadır. Tabipler onu taş gibi döğüp ondan bir parça sürmeye katmaktadırlar. Bu, gözün bütün dertlerine derman olmaktadır. Daha sonra da "Akıl buna nasıl hayran olmasın, nasıl bundan ibret almasın. Zira su hayvan olur, hayvan taş, o taş [da] dönüp gözün nuru olur. Taştan bu sürme ile göz sürmesi [birleşerek] gözde ışık olur. Ol ki taşı nur eder, şüphe etme zira seni de melek edebilir. Çalış çabala ki toprağını nur etsin, gönlünde ne gam varsa sevince çevirsin. Seni fazlıyla bir melek kılsın ki bu felek ayağının altında kalsın." diyerek Allah'ın yaratıcılık vasıflarını övmektedir.

3388. Kim ṣu ḥayvān olur u ḥayvān ḥacer*
Ol ḥacer dönüp olur nūr-ı baṣar[1]

3389. Ṭaşdan uş sürme-y-ile tūtiyā
Gözde görürsin ki_olur nūr-ı żiyā[2]

3390. Ol ki ṭaşı nūr éder dutma şek
Kim seni daḫı édebilür melek

3391. Cehd ét kim ṭopraġuñı éde nūr
Ḳıla göñlüñde ne ġam varsa sürūr

3392. Ḳıla séni fażlı-y-ıla bir melek
Ki_ayaġuñ altında ḳala bu felek

CLXXXII. Der-Ṣıfat-ı Āhū ki Ḫūneş Müşk Mī-şeved[3]

3393. Daḫı bir ḥayvān var işbu ṣuda hem
Kim geyige beñzer ez-ser-tā-ḳadem[4]

3394. Göbeginde ḳan anuñ çün ḫuşk olur
Daḫı ayruḫ yére varsa müşk olur[5]

3395. Gitmeyince buradan müşk olmaz ol
Bunda durduġınca ḳoḫu almaz ol[6]

---

1 (a) ṣu ḥayvān olur u ḥayvān ḥacer Ü, Ç, B, M, K, Ü³ : ṣunuñ ḥayvānātı olur ḥacer P ; ṣu içinde olur ḥayvān ḥacer Ş ; ṣudan ṭaşra olur ḥayvān ḥacer TDK, Ç², W (b) nūr-ı P, Ş, Ü : nūr u Ç
2 (b) görürsin ki P, Ü : görürsin Ş
3 CLXXXII. ki Ḫūneş P, Ş, Ü : Ḫūneş Ç
4 (b) ez P : ol Ş, Ü, Ç
5 (a) ḳan anuñ çün Ş, Ü, Ç : çün anuñ ḳan P
6 (b) almaz P, B, W, TDK : bulmaz Ş, Ü, Ç

---

* Ahmedî bu beyitte Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün canlıların sudan yaratıldığını haber veren âyetlere işarette bulunmaktadır. Nûr sûresi 45. âyette "Allah her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür… Allah dilediğini yaratır; şüphesiz Allah herşeye kâdirdir." buyurulmaktadır. Enbiyâ sûresi 30. âyette de "İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir hâlde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?" derken buna işarette bulunulmaktadır. Meâlde bu âyet üzerine şöyle açıklama yapılmaktadır: "Tabiat ilmindeki gelişmeler bu âyetin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Nitekim bazı ilim adamlarına göre uzaydaki cisimler, vaktiyle bir gaz kütlesi hâlinde idi. Zamanla, bu gaz kütlesinden küreler hâlinde parçalar kopmuş ve uzay boşluğuna fırlamıştır. Aynı şekilde dünyamız da bir gaz kütlesi olan güneşten kopmuş ve zaman içinde soğuyarak kabuk bağlamıştır. Bu arada dünyamızdan yükselen gazlar ve buharlar, yoğunlaşarak yağmur şeklinde tekrar dünyaya dökülmüş, böylece denizler ve okyanuslar meydana gelmiş, suda yosunlaşma ile başlayan canlılar, ilâhî kanunlara göre gelişmiştir. Allah en mükemmel canlı türü olarak da yine suyun içinde bulunduğu özel bir çamurdan insanı yaratmıştır." (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 323, 355.)

3396. Ne ʻaceb işler-durur fikr eylegil
Ḳudretini Ṣāniʻüñ ẕikr eylegil[1]

3397. Her ne kim vardur yérinde_olur kemāl
Çün yérinden ayrıla bulur zevāl[2]

3398. Ol arada néşe ḳoḫu almaz ol
Ḳopduġı yérde néçün müşk olmaz ol[3]

3399. Gül diken içinde bulur reng ü būy [P-139b, Ş-112b, Ü-39b, Ç-114a]
Laʻl kān ḳıyrında olur sürḫ-rūy[4*]

3400. Aġacında tatlu olur her yémiş
Ger şeker ola yérinde_olur ḳamış[5]

3401. Dürr deryāda olur illā güher
Ṭopraġuñ içinde_olur ḫoş-reng zer[6]

3402. İşbu işlerden ki gördüñ bī-gümān
Ṣāniʻüñ muḫtārlıgın bil ʻayān

3403. Kimine yérinde baġışlar cemāl
Kimine_ayruḫ yérde vérür ol kemāl

3404. Her ne kim var oldur işleyen yaḳīn
Bu ṭabīʻat dédügüm sözdür hemīn[7]

3405. Her ki vérürse ṭabāyiʻden ḫaber
Bil ki yoḫdur anda īmāndan eṣer

---

1 (a) işler-durur P, Ü, Ç : işler düzer Ş
2 (a) ne kim vardur Ş, Ü : neye kim var P ; ne nesne kim var Ç
3 (a) P ve Ç nüshalarında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.
4 (a) reng ü būy Ü : reng ü rūy P ; reng-i būy Ş, Ç (b) ḳıyrında P : ḳaydında Ş, Ü, Ç
5 (a) ola P : olsa Ş, Ü, Ç
6 (a) illā P, Ç, B, W, TDK : vālā Ş, Ü (b) ḫoş-reng zer P, Ü, Ç : ḫuşk reng-i zer Ş
7 (a) yaḳīn P, Ş, Ç : ʻayān Ü (b) dédügüñ Ş, Ü, Ç : dédügüm P / hemīn P, Ş, Ç : hemān Ü

---

* Ahmedî burada "Gül diken içinde renk ve koku bulur. Laʻl kanın siyahlığında kırmızı renkli olur." derken laʻl taşının ciğer kanına yatırılarak kırmızı renk aldığı inancına telmihte bulunmaktadır. Rivayete göre laʻl madenden ilk çıkarıldığında kırmızı renkli olmazmış. Laʻl taşlarını kanlı ciğer parçalarının içinde bekleterek kırmızı renk almasını sağlarlarmış. "Laʻl madeni yerden beyaz renkte çıkarmış. Sonra bunu kanlı taze ciğere batırıp güneşe koyarak kızartırlarmış. (Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s.277.)

CLXXXIII. Ṣıfat-ı Nūr ki Be-Ṣūret-i Murġ Peydā-şeved[1]

3406. Daḫı işbu baḥrde éy şehriyār
Ḳuş bigi bir nūr olur āşikār

3407. Hey'eti ḳuşdur anuñ līkin baṣar
Ḫīre_olur nūrından étdükde naẓar[2*]

3408. Ol belüricek hevā gülşen olur
Şu'lesinden baḥr anuñ rūşen olur

3409. Mevc olur sākin ol olduḫda bedīd[**]
Ol-durur keştī necātına kilīd[3]

CLXXXIV. Der-Taḥrīż Ber-İ'tibār Ez-Naẓar Ber-'Acāyib-i 'Ālem[4]

3410. İşbu āṣārı ger añlarsañ 'ayān [P-140a, Ş-113a, Ü-22a, Ç-114b]
Kāmilü'l-īmān olasın bī-gümān

3411. Bilesin ol Ṣāni'üñ sen ḳudretin
Daḫı hem 'ilmin ü mülki besṭatin[5]

3412. Her ne kim éderse ol zībā éder
Nola nā-zībā görürse kej-naẓar[6]

3413. Güni görmedügi-y-içün rūz-kūr[***]
Güneşüñ ére mi nūrına fütūr[7]

CLXXXV. Der-Ṣıfat-ı Māhī-yi Fīl-ser[8]

3414. Bir balıḫ daḫı olur bu ṣuda bil
Gevdesi yılan velīkin başı fīl

---

1 CLXXXIII. Ṣūret-i Murġ Peyzā-şeved P : Ṣuvereş Murġ Der-Deryā Mī-şod Ş ; Ṣūret-i Murġ Der-Deryā Piyẕā-şeved Ü ; Ṣūret-i Murġ Der-Deryā Peydāy-şeved Ç
2 (a) ḳuşdur anuñ Ş, Ü, Ç : ḳuş u anuñ P
3 (a) ol olduḫda P : çün ola ol Ş, Ü, Ç
4 CLXXXIV. İ'tibār Ez-Naẓar Ber-'Acāyib-i 'Ālem Ü : İ'tibār-ı Naẓar P ; İ'tibār Ş ; İ'tibār-ı Ez-Naẓar Ber-'Acāyib Ç
5 (b) Daḫı hem 'ilmin ü mülki besṭatin Ş, W : 'İlmin ü hem daḫı mülki besṭatin Ü ; Daḫı hem 'ilmin ü mülk ü besṭatin Ç ; Daḫı hem 'ilm ü melek basṭiyyetin P (müs.) (Bestat, genişlik manasınadır.)
6 (b) nā-zībā görürse Ş, Ü, Ç : nā-zībāyı görse P
7 (a) rūz-kūr Ş, Ü, Ç : gözi kūr P
8 CLXXXV. Der-Ṣıfat-ı Māhī-yi P, Ü : Der-Ṣıfat-ı Māhī-yi Ş ; Ṣıfat-ı Māhī ki Mār-ten ve Ç

---

* Hîre, kamaşmış, donuk, fersiz, şaşkın, hayran anlamlarına gelmektedir.
** Bedîd, meydanda ve görünür durumda olan, açık, belli, âşikâr, zâhir anlamlarına gelmektedir.
*** Rûz-kûr, gündüz göremeyen demektir. (Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme*, c. 26, s. 137.)

3415. Uzunı bir mīl olur anuñ temām
Yédügi ḥayvān-ı baḥrīdür müdām[1]

3416. Çün görürsin kārgāhın fıṭratuñ
Var ḳıyās ét ġāyetini Ḳudretüñ

3417. Muḥdeṣātı çün görürsin éy ḥakīm
Muḥdiṣi bil kim gerek ola Ḳadīm[2*]

3418. Bu ḫaberlerden ki pīr-i nāmdār
Şerḥ ḳıldı ḳaldı ḥayrān şehriyār[3]

CLXXXVI. Der-Ṣıfat-ı Māhī-yi Ādemī-rūy[4]

3419. Hem bulındı_ol baḥrde bir cānavar
Cismi balıḫ başı vü yüzi beşer

3420. Ṣūreti ġāyet laṭīf ü ṭolu ḫāl
Ṣun'ı gör kim gösderür ol Ẕü'l-Celāl

CLXXXVII. Ber-Ṣıfat-ı Cānavarī ki Şeb Der-Pered ve Rūz Der-Baḥr Mī-şeved[5]

3421. Gördiler hem ol ṣuda bir cānavar [P-140b, Ş-113a, Ü-22a, Ç-115a]
Kim géce uçup ṣudan ṭaşra çıḫar

3422. Ṣubḥ olınca yürür ü çün ṣubḥ olur
Uçıbanuñ gérü deryāya gelür

3423. Gündüzin balıḫ bigi ṣuda yüzer
Géce ḳuş bigi havāda ol uçar

3424. Bu ne ḳudret-durur āḫir fikr ét
Ādemīseñ Ḫālıḳuñı ẕikr ét[6]

---

1 (b) ḥayvān-ı P, Ş, Ü : ḥayvān u Ç
2 (a) Muḥdeṣātı Ş, Ü, Ç : Muḥdiṣātı P
3 (a) pīr-i P : biri Ş ; pīr-i Ç
4 CLXXXVI. Der-Ṣıfat-ı Māhī-yi P : Der-Ṣıfat-ı Māhī ki Ş ; Ṣıfat-ı Māhī-yi Ü, Ç
5 CLXXXVII. Ber-Ṣıfat-ı Cānavarī ki Der-Şeb Pered ve Rūz Der-Baḥr Mī-şeved P : Ṣıfat-ı Cānavarī ki Şeb Der-Pervāzed Baḥr Mī-Būd Ş ; Ṣıfat-ı Canavarī ki Şeb Der-Ber ve Rūz Der-Baḥr Mīşeved Ü ; Ṣıfat-ı Canavarī ki Şeb Der-Ber ve Rūz Der-Baḥr Ç
6 Bu beyit P nüshasında yoktur.

---

* Muhdes, sonradan var edilmiş olan, sonradan yaratılmış olan kimse veya şey, mahluk anlamındadır. Muhdis, yaratıcı, ortaya yeni bir şey koyan, icad eden manasındadır. Bu yüzden P nüshası hatalıdır.

3425. Ol ki géce_anda balıḫ ḳanat alur
Bes havāya çıhıban ʿulvī olur[1]

3426. Saña daḫı véribilür bāl ü per
Ki_édesin firdevs bāġına güẕer

3427. Dünyeye ḳalma ki bu zāġ-āşiyān
Būm u kerkeslere olmışdur mekān

CLXXXVIII. Der-Ṣıfat-ı Ḥayvān ki Ez-Deheneş Şuʿle Mī-zed[2]

3428. Gérü ol suda gezerken şehriyār
Oldı bir ḥayvān öñinde āşikār

3429. Ki_od ururdı şuʿle aġzından müdām
Her neye uġrasa yaḫardı temām

CLXXXIX. Der-Taḥrīż Be-Naẓar-ı İʿtibār[3]

3430. Bu nécesi ṣunʿ olur ḳılġıl naẓar
Ki_ola āteş-dem ṣudaġı cānavar[4]

3431. Od-ıla yéli ṣu eyler ṣuyı ḫāk [P-141a, Ş-113b, Ü-22a, Ç-115b]
Ṭolu ḳudretdür semekden tā simāk*

3432. Nécedür fikr eylegil bu kārgāh
Ki_añlayasın kim nedür bu bārgāh

3433. Ṣunʿa baḫ ki alasın andan nişān
Ḳudretin gör ki_anı bulasın ʿayān[5]

3434. Ṣunʿdan her ne vérürlerse ḫaber
Ṣıdḳıla_āmennā dégil éy pür-hüner[6]

---

1 (a) anda P : andan Ş, Ü, Ç
2 Ş nüshasında bu kısmı ayıran bir başlık bulunmamaktadır. Ü ve Ç nüshalarında da böyle bir başlık yoktur.
3 CLXXXIX. Be-Naẓar-ı P : Naẓar-ı Ş
4 (a) ḳılġıl P : ḳıl Ş, Ü, Ç (b) āteş-dem ṣudaġı P, Ş, Ç : āteş ṣuda olan Ü
5 (a) Ṣunʿa baḫ ki P : Ṣunʿına baḫ ki Ş ; Ṣunʿına baḳ ki Ü ; Ṣunʿa baḫ kim Ç
6 (a) vérürlerse P : vérilürse Ş, Ü, Ç

---

* Semek, balık manasınadır. Simâk, iki parlak yıldız ismidir. Birine Simâk-ı Aʿzel, diğerine Simâk-ı Râmih, mızraklı simâk denilmektedir. Simâk-ı Aʿzel, Başak burcunun en parlak yıldızıdır. Simâk-ı Râmih, Büyükayı'nın Arctrus isimli yıldızının adıdır. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 3, s. 2799.)

3435. Géce yılduz ḳurdını görüp ʻayān
Bu ḥikāyetden néçün duta gümān[1*]

3436. Ṣunʻda çoḫdur ʻacāyible ʻiber
Sen gözüñle gör gerekmez ḫod ḫaber[2]

3437. Issı_odı ṣovuḫ ṣuya ḳarışdurur
İkisin bir biri-le barışdurur

3438. Yéli toprağ-ıla édüp sāzkār
Dürlü nesne yaradur dānā-yı kār

3439. İşbu dördini édiben mü'telif
Naḳşlar taṣvīr éder muḫtelīf

3440. Rengler döker ne zībā vü ʻacīb
Naḳşlar yazar ne ḫūb u dil-firīb

3441. Ḳanḳı naḳşa kim urur Ṣāniʻ ḳalem
Ne ziyāde bulınur anda né kem

3442. Ḳanḳı rengi kim éder-ise ʻayān
Rūşen olur anuñ-ıla cism ü cān[3]

3443. Ney degüldür ṣunʻ yazduġı ḳalem
Ne ḫod anuñ rengidür nīl ü baḳam[4**]

CXC. Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Cābe[5]

3444. Uġradı bir mülke daḫı_orada şāh [P-141b, Ş-113b, Ü-22a, Ç-115b]
Adı Cābe ḳurdı anda bārgāh

---

1 (a) yılduz P, Ş, Ü : gündüz Ç / görip P : gören Ş, Ü, Ç (b) ḥikāyetden P : ḥikāyetde Ş, Ü, Ç
2 (a) ʻacāyible P, Ş, Ü : ʻacāyibler Ç (b) ne gerekdür P : gerekmez ḫod Ş, Ü, Ç
3 (a) éder-ise P, Ş, Ç : ḳılur-ısa Ü
4 anuñ rengidür P, Ş, Ü : anuñ adıdur Ç
5 P nüshasında böyle bir başlık yoktur. Ancak Ş, Ü, Ç, M, B, Ç², Ü⁴, K, MSU gibi pek çok nüshada bulunmaktadır. Ayrıca İskender'in gezdiği bütün yerler ve gördüğü değişik şeyler anlatılmadan önce bir başlık bulunduğuna göre burada da olması anlamlıdır.

---

* Yıldız kurdu, yıldız böceği, ateş böceği demektir. (*Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, c. 6, s. 4581.)

** Nîl, çivit, mavi renkli toz boya ; bakam, Meksika'da ve Antiller'de yetişen, odunundan hematoksilin denen kırmızı ve mor boya çıkarılan ağaç, bakkam demektir.

3445. Buldı bir ḳavm anda bī-endāze çoḫ
Yüzi boynında ḳamunuñ başı yoḫ[1]

3446. Tenleri ʻuryān u pür-mū ser-te-ser
Mevz idi yédükleri vü ney-şeker[2*]

3447. Buldı bir ṭaġ orada ġāyet yüce
Dutar od ol ṭaġı çün olur géce

3448. Gündüz olur ḳarañu tütünden ol
Kimse bulamaz aña çıḫmaġa yol[3]

3449. Ol ṭaġuñ üstinde bir aḫ ḳuş olur
Kim çıhıcaḫ ṭaşra ol oddan ölür

3450. Ol ḳuşuñ adı Semenderdür yaḳīn
Dirligi oduñ içindedür hemīn[**]

3451. Zī ʻaceb ṣunʻ u zī ālī kārgāh
Zī yüce ḥażret zī ulu bārgāh[4]

3452. Ki_anda fehm ü fikr ser-gerdān olur
Belki ʻaḳl-ı kül aña ḥayrān olur[5]

---

1 (b) ḳamunuñ başı P, Ü, Ş : velī başları Ç
2 (a) ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç
3 (a) tütünden ol P : dütünden ol Ş, Ç ; dütinden Ü
4 (a) kārgāh P, Ş, Ü : bārıgāh Ç (b) bārgāh P, Ş : bārıgāh Ü ; pādişāh Ç
5 (b) ʻaḳl-ı kül aña ḥayrān olur P : ʻaḳl-ı kül daḫı ḥayrān ḳalur Ş ; ʻaḳl-ı kül daḫı ḥayrān olur Ü ; ʻaḳl u kül daḫı ḥayrān olur Ç (müs.)

---

* Mevz, muz denilen meyve.

** Semender, su kertenkelesi denilen bir çeşit hayvan. Cisminin iki tarafında su ifrâz eden keseleri bulunan işbu hayvan kıvılcımlı kül üstünde yürüyeceği tarafları sulayarak geçtiğinden yanmaz imiş. Hurâfât-ı kadîme-i şarkıyyeden ateş içinde peydâ olup ateş içinde yaşar bir hayvan-ı mevhum. İran ve Osmanlı edebiyatında pek çok zikr olunmuştur. (Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, Kısm-ı Râbi, s. 32.) Ateşte gezen bir hayvanın adıdır. Bunun derisinden mendil ve takye ve gömlek makulesi şeyler yaparlarmış. Kirlendikte ateşe atıp temizlerlermiş. Buna bazıları keler yani tarla faresi şeklinde bir hayvandır diyorlar. Ateşte hâsıl olurmuş ve ateşten çıkınca helâk olurmuş. Çeşitli renkler ve nakışlar ile nakışlı ve süslü ve son derece güzel sesliymiş. Gagasında üç yüz altmış delik olup yüksek dağlarda rüzgâra karşı oturarak rüzgâr o deliklere dokundukça çeşitli sesler ortaya çıkmasıyla bunu işiten kuşlar iradesizce başına toplanırlarmış. Onların bir kaç tanesini gıda edinip bin sene ömür sürermiş. Bu bin senenin sonunda bu geçen zaman zarfında biriktirdiği odunlar üzerine çıkıp latif ve yakıcı nağmeler çıkarır, kendisi de son derece müteessir olarak çılgın bir âşık gibi kendinden geçerek kanatlarını birbirine çakmak gibi çarparak bundan bir ateş çıkar ve kendisi de yanarmış. O anda külünden bir yumurta çıkarak süratle gelişirmiş. Bu durum ilâhî kudrete göre bir şey değilse de hurafe olduğu düşünülmektedir. Kelere benzer rengi siyaha yakn yeşil ve turuncu sarı lekelerle süslü bir çeşit hayvana denilir ki cismini iki tarafında bir su ifraz eden keseleri olmakla kıvılcımlı kül üzerinde yürüyeceği mahalleri sulayarak gezer. Bu sebepten ateşte gezer ve yanmaz denilirmiş. (Dr. Hüseyin Remzi, *Lügat-i Remzî*, c.1, s.176.)

CXCI. Binā-kerden-i İskender Şehr-i Serendīb-rā[1*]

3453. Çün hevāsın Cābenüñ ḫoş gördi şāh
Orada bir şehre bünyād urdı şāh[2]

3454. Çün temām ol şehri tertīb eyledi
Adını anuñ Serendīb eyledi

3455. Var-durur bir ṭaġ anda ser-firāz
Aġacı ʻūd otı sünbül ḳış u yaz

3456. Ādem uçmaḳdan hübūṭ anda_étdi hem [P-142a, Ş-114a, Ü-22a, Ç-116a]
Ḳaldı anda andan āṣār-ı ḳadem[3]

3457. Cābede begler var-ıdı nāmdār
Bir birine düşmen ü nā-sāzkār

3458. Rāy u tedbīr-ile İskender temām
Az zamānda_étdi_anları ḥükmine rām

3459. Rāy-ıla_olur memleket işi dürüst
Her ki kej-rāy ola olur işi süst

3460. Cābede şeh ṭurdı çün birḳaç zamān
Çoḫ ʻacāyib orada gördi ʻayān[4]

3461. Bir cezīre vardı Lenkāvus nām
Aña vardı Cābeden şeh şād-kām[5**]

---

1 CXCI. Binā-kerden-i İskender P, Ş : Binā-i İskender Ü, Ç
2 (b) bir şehre bünyād urdı Ş, Ü : bir şehr bünyāẕ urdı P ; bir şehri bünyād urdı Ç
3 (b) Ḳıldı anda andan āṣār-ı ḳıdem P, Ç : Ḳaldı andan anda āṣār-ı ḳadem Ş ; Ḳaldı anda andan āṣār-ı ḳadem Ü
4 (a) Cābede şah ṭurdı çün P : Cābede çün durdı şeh Ş, Ç (Bu beyit Ü nüshasında yoktur.)
5 (a) Lenkāvus Ş, Ü, Ç : Kenkāvus ? Keykāvus ? P

---

* Serendib (Ceylan), Hindistan'ın güneyinde büyük bir adadır. Dib kelimesi Hind lisanında "ada" demek olmakla asıl ismi Seren'dir ki Avrupalılar bunu Seylan'a tahvil etmişlerdir. Bu ada armut şeklinde olup kuzeye bakan ucunda birkaç ada vardır ki dar boğazlarla ayrılmış olup ilk bakışta ayrı oldukları fark edilmemektedir. (Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-Alâm*, c. 4, s. 2555.)

** P nüshasında adanın isminin ortasındaki harfe nokta konmadığı için Keykāvus mu Kenkāvus mu okunacağı belli değildir. Diğer nüshalardan W nüshasında Kenkâvus, P³, H ve K² nüshalarınında ise Keykāvus şekli bulunmaktadır.

3462. Uġradı bir ḫalḳa anda bī-ḳıyās
Cümle ʿuryān tenlerinde yoḫ libās[1]

3463. Zencebīl-idi nebātı vü baḳam
Ṣandal u fülfül ḳaranfül daḫı hem[*]

CXCII. Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Tinnīn[2]

3464. Ol yörede bir cezīre var-ıdı
Ṭolu şehr ü ḳalʿa vü Tinnīn adı[3]

3465. Ḳopmış-ıdı anda bir ner-ejdehā
Kim deminden fīl olımazdı rehā[4]

3466. Zehri seng-i ḫāreyi ḳılurdı mūm
Çün nefes ürürdi eserdi semūm[5]

3467. Günde çün bir kez acardı ejdehā [P-142b, Ş-114b, Ü-22b, Ç-116b]
İki öküz olur-ıdı_ańa ġıdā[6]

3468. Yolına_iltürlerdi élden her ṣabāḥ
İki_öküz bulmaġ-içün andan felāḥ[7]

3469. Çün öküzleri bulıban yér-idi
Yatıban bir ṣubḥa dek uyır-ıdı[8]

3470. Ejdehā ḫavfıyla ol şehr ü diyār
Geçürürlerdi bu resme rūzigār

---

1 (b) tenlerinde P : birisinde Ş, Ü, Ç
2 CXCII. Tinnīn P : Tinnīn ve Ejdehā-koşten Ş ; Tinnīn ve Ejdehā-koşten-i Ū Ç (Ü nüshasında böyle bir başlık bulunmamaktadır.)
3 (b) ḳalʿa vü Tinnīn P, Ş, Ü : ḳalʿa-i Tinnīn Ç
4 (b) fīl olımazdı Ş, Ü, Ç, TDK, W, Ü², Ç² : fīller olmaz P
5 (b) ürürdi eserdi P, Ş : ürürdi_eserdi_anda Ü ; ürür eser-idi Ç (Semûm, sam yeli, çölden esen çok etkili sıcak ve kuru rüzgâr, zehirli şey manalarına gelmektedir.)
6 (a) çün bir kez acardı P, Ş : çün bir kez acardı aġız Ü ; bir kez aġzın açardı Ç (Acmak, acıkmak anlamındadır.)
7 (a) élden P, Ş, Ü : andan Ç
8 (b) bir P, Ş, Ç : tā Ü

---

* Ahmedî burada Lenkavus adası hakkında bilgi verirken bu ada halkının hepsinin çıplak olduğunu ve tenlerinde libas olmadığını belirtmekte ve bu adada yetişen bitki çeşitlerini saymaktadır. Zencebîl, zencefîl denen bitki; bakam, bakkam, kırmızı boya ağacı; sandal, çeşitli türlerinden yağlı ve reçineli esans çıkarılan, Afrika, Endonezya, özellikle de Hindistan'da yetişen bir ağaç cinsi; fülfül, karabiber demektir.

3471. Él ü şehr andan çekerlerdi belā
Kim vaṭandan édemezlerdi celā*

3472. Nūş-dārūdur yaḳīn nīşi miḥen**
Kişiye yérinde kim ḥubbü'l-vaṭan[1]

3473. Ney vaṭandan düşdügi-y-içün cüdā
Vāy vāy-ıla vérür 'ömrin yéle

3474. Şem' anuñ-çün yaḫılur dutma şek
Ki_anı Şīrīnden cüdā ḳıldı felek

3475. Ġurbete düşene kimse_étmez naẓar
Gerçi 'ālim ola vü ṣāḥib-hüner[2]

3476. Ḫalḳ içinde_olur ġarīb adı le'īm
Gerçi kim ola ṭabī'atda kerīm

3477. Ol bilür kim düşe ġurbet odına
Miḥnet-i dūzaḫ ne-durur odı ne[3]

3478. Ger tüvānā ola mün'im ger gedā
Ḥaḳ vaṭandan kimseyi_étmesün cüdā[4]

3479. Ejdehādan şeh çün işitdi ḫaber
Ol cezīreden yañā ḳıldı güẕer

3480. Zift ü kibrīt ü kirec getürdi tīz [P-143a, Ş-114b, Ü-22b, Ç-117a]
Biñ daḫı ḫancer ḳamu ucları tīz[5]

3481. İki ulu_öküz derisin ḳıldı pür
İşbu dört nesneyle gel bu fikri gör

3482. Diri vaż'ında deriyi ṣubḥgāh
Ejdehā yolına iletdürdi şāh[6]

---

1 (a) nīş-i P, Ç : nūş-ı Ş, Ü
2 (b) ola vü Ş, Ü, Ç : ola ol P
3 (b) Miḥnet-i Ş, Ü, Ç : Miḥnet ü P
4 (a) tüvānā ola mün'im P : tüvānā mün'im ola Ş, Ü, Ç
5 (b) Biñ daḫı ḫancer ḳamu P, Ü, Ç : Bin ḫancer ḳamusı Ş
6 (a) vaż'ında P, Ş, Ç : vaṣfında Ü

---

* Celâ, yerinden yurdundan ayrılma, gurbete gitme manasındadır.

** Nûşdârû, panzehir, tiryak anlamındadır. Tatlı manasına nûş kelimesi ile ilâç anlamındaki dârû kelimesinden oluşmaktadır (dârû-yı nûş). Nîş, zehir, ağu ve diken, iğne, hançer gibi şeylerin sivri olan uç kısmı manasındadır.

3483. Çünki ẓulmet gitdi rūşen oldı nūr
Meskeninden ḳıldı cünbiş murġ u mūr[1]

3484. Ejdehā uyanıbanuñ ḳıldı ḫīz
Yüridi ḳūt isdeyü ol yola tīz

3485. Ol derileri ki ḳodurmışdı cem
Ejdehā yutdı üriben tīz dem[2]

3486. Çün derileri yudıban döndi mār
Kim gele vü éde yérinde ḳarār

3487. Çün ruṭūbet maʿdeden kıldı eṣer
Ol kirecle eyledi kibrīti ter[3]

3488. Zift ü zernīh ü kirec kükürd tīz
Dutışup bir kūre-i nār oldı tīz

3489. Ol ruṭūbetden kirec çün oldı ḥār
Zift ü kibrīti ḥarāret ḳıldı nār[4]

3490. Ejdehānuñ ṭoldı içi sūz u tāb
Bī-ḳarār oldı vü ḳıldı ıżṭırāb[5]

3491. Çün dolanımazdı bir yérde durup
Kendüzin ṭaşa ururdı getürüp[6]

3492. Néçe kim ururdı kendüzin yére
Ol demürler geçer-idi_için yara[7]

3493. Ejdehā bu resm-ile oldı helāk [P-143b, Ş-115a, Ü-22b, Ç-117b]
Ḳıldı şerrinden anuñ ol mülki pāk[8]

3494. Étdiler ol ḫalḳ şāha āferīn
Kim hemīşe şād ol éy şāh-ı emīn[9]

---

1 (a) nūr P, Ç : hūr Ş, Ü (Hûr, güneş anlamındadır.)
2 (a) ḳodurmışdı P, Ü, Ç : ḳurdurmışdı Ş (b) yutdı Ş : yuddı Ü, Ç ; yüridi P
3 (b) eyledi kibriti ter Ş, Ü, Ç : kibriti eyledi ter P (P nüshasında bu beyit iki beyit önce gelmektedir.)
4 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
5 (a) ṭoldı içi Ş, Ü : içi ṭoldı P, Ç (b) ḳıldı Ş, Ü : ḳaldı P
6 (b) Kendüzin ṭaşa ururdı götürüp Ş, Ü, Ç : Kendüzini ṭaşa urdı getürip P
7 (a) ururdı kendüzin Ş, Ü, Ç : urdı kendüzini P (b) geçer-idi için Ş, Ü, Ç : geçdi içini P
8 (b) Ḳıldı P, Ş : Ḳaldı Ü, Ç / mülki P, Ş : mülk Ü, Ç
9 (b) zemīn Ş, Ü, Ç : emīn P

3495. ‘Ömrüñi pāyende étsün Lā-yezāl
Devletüñe érmesün hergiz zevāl

CXCIII. Fi’t-Temṯīl ve’l-Mev‘iẓe[1]

3496. Nefsdür Tinnīn dédügüm fi’l-meṯel
Müfsid ü ḫūn-ḫˇār u mekkār u daġal[2]

3497. Ol deri içindeki sen fikr ḳıl
Kim ḥudūd-ı şer‘-durur bellü bil[3]

3498. Bu ḥudūd u bu riyāżetle anı
Ḳatl ét kim ḳurtarasın sen seni

3499. Nefs-i şehvānī belā-durur belā
Kim ḳamu olmışdur aña mübtelā[4]

3500. Öldür anı tā ki īmīn olasın
Düşmen ol aña ki mü’min olasın

3501. İki düşmen bir arada olamaz
Biri biri-y-ile rāḥat bulamaz[5]

3502. İkiden bir olmayınca ḫˇār u zār
Biri yérinde olamaz pāyidār[6]

3503. Ger bu sözde key te’emmül ḳılasın
Sırr-ı tevḥīdi mu‘ayyen bilesin[7]

3504. **Aḥmedī** sözini her kim diñleye
Cümle aṣṣı vü ziyānı añlaya[8]

CXCIV. Resīden-i İskender Be-Cezīre-i Selāmıṭ

3505. Ejdehāyı eyledi anda tebāh [P-144a, Ş-115b, Ü-22b, Ç-117b]
Bes Selāmıṭdın yaña yüridi şāh

---

1 CXCIII. Fi’t-Temṯīl ve’l-Mev‘ize P : Der-Temṯīl-i Dāsitān Ş, Ç ; Der-Temṯīl ve Ḫātime-i Dāsitān Ü
2 (b) Müfsid ü P, Ş, Ü : Nefsdür Ç
3 (a) içindeki sen Ü : içindeki sén P, Ş ; içindekiyi Ç (b) Kim P, Ş, Ü : Bu Ç
4 (a) belā-durur P : belādur şol Ş, Ü, Ç
5 (a) olamaz P, Ş, Ü (b) bulamaz P, Ş, Ü (Bu beyit Ç nüshasında yoktur; “olımaz” fiili dört nüshada da “olamaz” şeklinde harekelenmiştir.)
6 (b) yérinde P, Ü : birinden Ş ; birinde (b) olamaz P, Ş, Ü, Ç
7 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
8 (b) Cümle aṣṣı vü ziyānı P : Dünye vü ‘uḳbīde işin Ş, Ü, Ç

3506. Buldı anda bir ulu çeşme revān
Ki_anı görse_olur-ıdı rūşen-revān[1]

3507. Çeşmenüñ ḳatında var bir ulu çāh
Çeşme ṣuyı añа girür sāl u māh

3508. Ne ṭolar ol çāh ne kimse bilür
Ki_ol ṣu ol çāha giriben ne olur

3509. Ṣu inerken ḳaṭreler ki_éder reşāş
Olur ol ṣunuñ ḳıranlarında ṭaş[2]

3510. Néce ṭaş eyle muṣayḳal ki_āyine
Yüz içinde görinür her-āyine

3511. Géce ṣıçrayan ṣu olur ḳara ṭaş
Aḫ ṭaş olur gündüzin anda reşāş[3]

CXCV. Der-İ'tibār Ez-Ḥāl ve 'Acāyib-i 'Ālem

3512. Ne 'acāyib-durur işbu kārgāh
Aç gözüñi kim göresin bārgāh

3513. Ger naẓar ol bārgāha ḳılasın
Néce olur mülk-i Bārī göresin[4]

3514. Bilesin ki_añа nihāyet yoḫ-durur
Şöyle ki_āġāz u bidāyet yoḫ-durur

3515. 'Aḳl ki_anı ẕikr éde ḥayrān olur
Vehm anuñ fikrinde ser-gerdān olur[5]

CXCVI. Der-Temṯīl ve Mev'ize

3516. Ṣun'-ı Ḥaḳdur çeşme-i āb-ı revān [P-144b, Ş-115b, Ü-22b, Ç-118a]
Ki_andan olur ḫalḳa fāyiż cism ü cān

1 (b) Ki_anı görse_olur-ıdı P, Ş, Ü : Olur-ıdı görse_anı Ç
2 (b) ṣunuñ P, Ş : çāhuñ Ü, Ç
3 (b) anda P, Ü : éden Ş, Ç (Reşâş, çisenti, serpinti manasındadır.)
4 (b) göresin P : bilesin Ş, Ü, Ç
5 (a) ki_anı Ş : anı çün P ; ki Ü, Ç

3517. İşbu varlıḫlar ki uş ẓāhir olur
Ḳamu ol çeşme ṣuyıdur kim gelür

3518. Ol ulu ḳuyı nedür çāh-ı ʻadem
Kim bu varlıḫ aña döner bīş ü kem

3519. Nā-bedīd olur aña düşen kişi
Hīç bilmez kim néce olur işi[1]

3520. Her ne ṣu varsa buña iner hemīn
Līk bu ḳuyu daḫı boşdur yaḳīn[2]

3521. Néce ṣu girdiyse buña ṭolmadı
Ṭolacaġı daḫı mümkin olmadı

3522. Bu ḳuyu ṭolmadı vü ṭolmayısar
Ol ṣu eksük olmadı olmayısar

3523. ʻİlm gündüz bigi rūşendür yaḳīn
Cehl ḳarañu ḳara géce hemīn[3]

3524. Aḫ ṭaş olur ʻālim étdügi ʻamel [Ü-23a]
Cāhil étdügi ḳara ṭaşdur daġal[4]

3525. ʻĀlimüñ işi hemīşe_olur ṣavāb
Cāhilüñ işi ḫaṭā min-külli bāb

3526. ʻĀlim ol ʻālim ki_éder-iseñ ʻamel
Olmaya miʻyārda naḳdüñ daġal[5]

CXCVII. Resīden-i İskender Be-Vādī-yi Elmās

3527. Érdi şāh orada hem bir vādiye [P-145a, Ş-116a, Ü-23a, Ç-118b]
Çevresi bī-āb u bī-nem bādiye

3528. Yanmış eṭrāfı ḳarara ser-te-ser
Déyedüñ vādī cehennemdür meger[6]

---

1 (b) belürmez eyü yavuz P, B, W, TDK, Ç², A² : bilmez kim néce olur Ü ; bilinmez néce oldı Ş, Ç (P nüshasında bu beyit alttaki beyitle yer değiştirmiştir.)
2 (a) hemīn P, Ş, Ç : yaḳīn Ü (b) yaḳīn P, Ş, Ç : hemīn Ü
3 (b) ḳara géce Ş, Ü, Ç : géce-durur P
4 (a) olur P, Ş, Ü : ol Ç
5 (a) naḳdüñ Ç : naḳdüñde P ; naḳdüñe Ş ; naḳde Ü
6 (a) ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç (b) vādī P, Ş : vādī-yi Ş, Ç

3529. Dédi Hind ehline bu vādī nedür
Bunda ne vardur bunuñ adı nedür

3530. Dédiler bu maʿden-i elmāsdur
Kim anuñ-ıla delinür laʿl u dür[1]

3531. Buradadur kānı elmāsuñ velī
Kimsenüñ hergiz aña érmez eli[2]

3532. Kim bu vādī oldı şimdi ṭolu mār
Ejdehā daḫı_édemez anda güẓār

3533. Zehri ol yılanlaruñ kim anda var
Her neye érse eridür şemʿvār

3534. İşbu vādī_içinde eser bir semūm*
Kim ṭaşa uġrarsa éder anı mūm[3]

3535. Hīç nesne_elmāsa édemez eṯer
Ne anı tīşe ṣır u ne ḫod teber

3536. Ḳanda bir ḥakkāk varsa cevherī
Yonup anuñla deler her cevheri**[4]

3537. Ol yonar her ṭaşı vü ḳurşun anı
Ne ʿaceb işler düzer gör ol Ġanī

3538. Şāh işbu sözleri gūş étdi bes
Ḳıldı elmās almaġa andan heves

3539. Dédi ṣayd ehline kim édüp şitāb
Dām ḳurıban dutalar biñ ʿuḳāb[5]

---

1 (b) anuñ-ıla delinür laʿl Ş, Ü, Ç : anuñla delinür yāḳūt P
2 (b) Kimsenüñ Ş, Ü : Kimsenenüñ P, Ç / hergiz aña érmez P, Ş, Ü : érmez aña hergiz Ç
3 (a) vādī içinde eser P, B, W, Ü², Ç², A² : vādī içinde vardur Ş, Ü, Ç
4 (a) anuñla deler her P : anuñla delerler Ü, Ç ; anun-ıla delerler Ş
5 (b) dutalar Ş, Ü, Ç : ṭutarlar P

---

* Ç nüshasında bu mısra, Ş ve Ü nüshalarına benzer şekilde yazılmakla beraber mısranın altında "Kim bir vādī içinde eser bir semūm" şeklinde farklı bir rivayet alıntısı yapılmıştır. Bu alıntı, P nüshasına benzemekle birlikte başı P nüshasından farklı başlamaktadır.

** Ş nüshasında anuñla kelimesi anuñ-ıla okunacak şekilde harekelenmiştir. Ancak bu şekilde harekelendiğinde vezin bozulmaktadır. Ayrıca "dilerler" kelimesi hem "delerler" hem de "dilerler" okunacak şekilde üstün ve esre birlikte kullanılarak harekelenmiştir.

3540. Biñ ʿuḳābı çünki dutdılar temām [P-145b, Ş-116a, Ü-23a, Ü-119a]
Ac ḳodı anları iki gün müdām[1]

3541. Bes olara karşu pāre pāre ét
Vādiye ṣaldurdı bu sözi işit

3542. Çünki elmās-ıdı ṭolu ol dere
Çoḫ yapışdı_elmāsdan ol étlere

3543. Ḳuşları ṣaldurdı ol dem tācver
Vardı her ḳuş éte urup bāl u per

3544. Ḳapdı ḳuşuñ her biri bir pāre ét
Bu ne rāy u dāniş olur fikr ét

3545. Çıḫdı biñ pāre ét-ile biñ ʿuḳāb
Her éte_ol ṭaşdan yapışmış bī-hisāb

3546. Ḳuşlaruñ ardınca ḳullar vardılar
Ḳuş ḳonan yérlerde ṭaşı dérdiler

3547. İşbu rāy-ıla şeh-i pīrūzger
Buldı ol elmāsı almaġa ẓafer[2]

3548. Rāy-ıla her ʿuḳde kim var ḥal olur
Ṣāḥib-i rāy ehl-i ʿaḳd ü ḥal olur

3549. Şehler ilerü olurmış rāy-zen
Şimdi ne-y-çün oldılar hem-rāy-ı zen[3]

3550. Ol zamān başlara tāc-ımış hüner
Şimdi ḫāk-i pāy oldı ol güher

CXCVIII. Resīden-i İskender Be-Ḳaṣr-ı Billūr

3551. Ol aradan daḫı Ẕülḳarneyn şāh
Kūs urup leşkerle ḳıldı ʿazm-i rāh

3552. Bir cezīreye daḫı_érdi şehriyār [P-146a, Ş-116b, Ü-23a, Ç-119b]
Gördi anda bir yüce ḳaṣr ʿāşikār[4]

---

1 (b) müdām P, Ş, Ü : niḳ-nām Ç
2 (b) ol elmāsı almaġa M, Ç², Ü², W, K, Ü³, P², P³ : ol elmāsı bulmaġa Ş, Ü, Ç, B ; elmās almaġa çünkim P
3 (a) olurmış P : olurdı Ş, Ü, Ç (b) hemrāy-ı P, Ş : hemrāy Ü
4 (a) cezīreye daḫı_érdi P, B, W, TDK, Ç² : cezīre daḫı buldı Ş, Ü, Ç

3553. Yılduzıyla ḳullesi hem-rāz-ıdı
Bīḥi ṣahrā ṭaşına dem-sāz-ıdı

3554. Şekli gökler şekli bigi müstedīr*
Levni yılduz levni bigi müstenīr

3555. Ḳaṣr yapılalıdan çoḫ devr-idi
Ṭaşı_anuñ ucdan uca billūr-ıdı

3556. Ḳaldı şāh ol ḳaṣr işinde ʻaceb
Bes ḥakīm-i Hindi eyledi ṭaleb[1]

3557. Şeh ḳatına geldi ol dem feylesūf [P-146b, Ş-116b, Ü-23a, Ç-119b]
Kim ḳamu işlere bulmışdı vuḳūf

3558. Ṣordı aña ḳaṣr aḥvālini şāh
Ol ḥakīm aña dédi éy pādişāh

3559. Kimse bu ḳaṣruñ içine giremez
Kimse anuñ sırrına hīç éremez[2]

3560. Bundan artuḫ kim bu ḳaṣr içi temām
Çüriyiben ṭopṭolu yatur ʻiẓām[3]

3561. Kimsene bilmez édibenüñ ḳıyās
Ki_ins ü cinden buna kim urdı esās[4]

3562. Ḳaṣr işbu ḳaṣrı yapan ḳandadur
Ḳaṣr ıssı gitdi ḳaṣrı bundadur

3563. ʻĀḳıbet çün ıssuz olur bu ḳuṣūr
Bes bunı sevmek nedür ʻaḳla ḳuṣūr

3564. Dut ki olduñuz ṣudūr u yā ʻiẓām
Ne_aṣṣı çün çürür ṣudūr olup ʻiẓām

---

1 (a) Ḳaldı P, Ş, Ü : Ḳıldı Ç
2 (b) anuñ sırrına hīç éremez P : hem sırrına daḫı éremez Ü ; anuñ sırrına hergiz éremez Ş, Ç
3 (b) ṭopṭolu yatur P, Ü : ṭoplu yatur Ş ; ṭopṭolu olmış Ç
4 (b) Ki_ins ü cinden buña kim urdı Ş, Ü, M, B, K, Ü², Ü³, Ü⁴, P², P³ ; İns ü cinden bunı kim étdi P ; İns ü cinden buña kim urdı W ; Ki_ins ü cinden buña kim urdı vü Ç

---

* Müstedîr, daire şeklini alan, daire şeklinde olan, yuvarlak anlamındadır. Müstenîr, bir şeyin ışığıyla nurlanan, ışıklı, parlak manasınadır.

3565. Nefʿ ne olmaḫ ru'us ü yāhud ṣudūr*
Çünki ḫāk olur ru'ūs-ıla ṣudūr[1]

3566. İşbu sözleri éder-iken beyān
Şeh ḳatında feylesūf-ı kārdān

3567. Ḳaṣrdan bir ḫalḳ çıḫdı bī-ḥisāb
Tenleri insān u başları kilāb

3568. Dişleri ḫancer-ṣıfat bürrān u tīz
Ḳıldılar şeh leşkeri-y-ile sitīz

3569. İki leşker kīn-ile ceng étdiler
Bir birine yéryüzin teng étdiler

3570. Tīr-bārān édiben şeh leşkeri [P-147a, Ş-117a, Ü-23a, Ç-120a]
Oḫa dikdiler ser-ā-ser anları

3571. ʿĀḳıbet çün şāhı ġālib gördiler
Cümle ḳaçup ḳaṣr içine girdiler

3572. Şeh diledi ki_ol géce anda dura
Ṣubḥ ḳaṣrı alup ol ḫalḳı ḳıra

3573. Dédi şāha feylesūf-ı nāmdār
Kim gerekmez ki_édesiz bunda ḳarār[2]

3574. Kim ṭılısm-ıla yapılmışdur bu ḳaṣr
Ol ṭılısmı bozamaz geçdükçe ʿaṣr

3575. Böyle-durur ol ṭılısm éy şehriyār
Kim burada her ki_éde géce ḳarār

3576. Ḫˇāb u bī-ḫodlıḫ aña ġālib olur
Şöyle ki_ölü bigi bī-ṭāḳat ḳalur

---

1 (a) Nefʿ ne olmaḫ ru'ūs P, Ç : Nefʿi ne olmaḫ ruūs Ş ; Nefʿ olmaḳ ruūs Ü
2 (b) ki_édesiz bunda ḳarār Ş, Ü : ki_édesin bunda ḳarār Ç ; édesin bunda ḳarār P

---

* Ruus, başlar, başta bulunan kimseler; sudûr, büyük zatlar, sadrazamlar, bilhassa kazaskerler demektir. Bunun yanısıra meydana gelmek, hâsıl olmak, ortaya çıkmak, sâdır olmak anlamlarına gelmektedir. İzâm, büyükler, ulular, seçkin kimseler, aynı zamanda da kemikler manasınadır. Ahmedî, bu kelimeleri cinaslı olarak kullanmaktadır. Bir önceki beytin ilk mısraındaki sudûr ve izâm kelimeleri mevki, pâye ifade ederken ikinci mısradakiler fiil ve organ ismi olarak kullanılmıştır. Şair, "Tut ki sadrazam, kazasker veya [herhangi bir] seçkin kimse oldun. Ne faydası var zira kemikler meydana gelip çürümektedir. Baş veya sadrazam olmanın faydası nedir? Başlar ve sadrazamlar da toprak olacaktır." demektedir.

☙ Bu sayfada anlatılan, İskender'in vücudu insan, başı köpek şeklindeki yaratıklarla savaşması konusu için bkz. GÖRSEL 20.

3577. Çün bu ḳavm anı görürler bī-ḫaber
Çıḫup éderler yaḳīn zīr ü zeber[1]

3578. Bu söz-ile çün oradan döndi şāh
Rāst Çīn iḳlīmine sürdi sipāh[2]

3579. Ḳaṣdı ol kim oradan Çīne vara
Görmedügi yérleri anda göre[3]

CXCIX. ʻAzīmet-i İskender Be-Memālik-i Çīn[4]

3580. Dédiler Ṭamġāca kim éy şehriyār
Şāh-ı ḳarn İskender-i cengī-süvār[5]

3581. Hind iḳlīminde yér yoḫ ki_almadı
Şehr ü ḳalʻa yoḫ ki anuñ olmadı

3582. Hind ü Sindi çünki fetḥ étdi temām
Diler uş kim éde Çīn şehrin maḳām

3583. Bir melikdi ol zamān Ṭamġāc Ḫan
Kim anuñdı Türk ü Kişmīr ü Kaġan[6*] [P-147b, Ş-117a, Ü-23a, Ç-120b]

3584. Tübbüt ü Mekrān u Almalıḳ u Çīn
Ürgenc ü cümle-i maşrıḳ-zemīn[7**]

---

1 (b) yaḳīn P, Ç : yaḫın Ş ; anı Ü
2 (b) sürdi P, Ü, Ç : sürdi ol Ş
3 Bu beyit P nüshasında yoktur.
4 CXCIX. ʻAzīmet-i İskender P : Resīden-i İskender Ç (Bu başlık Ş ve Ü nüshalarında yoktur.)
5 (b) Şāh-ı ḳarn İskender-i cengi-süvār Ç : Şāh-ı ḳarn İskenderī cengī-süvār Ü ; Şāh-ı ḳarn-ı İskender-i cengī-süvār Ş ; Şāh-ı Çīn İskender-i cengī-süvār P
6 (b) Ḳaġan Ü³ : Veġan Ş, Ü, Ç, M, Ç², K, Ü⁴ ; Vigan P ; Ḫafān Ü² ; Ḫotan W ; Duḫan B, P³
7 (a) Tübbüt P, Ş, Ü : Tübbit Ç / Mekrān P, Ş, Ç : Mükrān Ü / Almalıḳ P, Ü, Ç : Almalıġ Ş (b) Ürgenc P, Ş, Ü : Ürügenc Ç

---

* Bu şehrin ismi 15. yüzyıla ait nüshalarda değişik şekillerde yer almaktadır. Bu isimlerden yazmalarda en fazla karşımıza çıkan Vegan ismine dair bir bilgi bulunamamıştır. Ancak Almalık, Ürgenç gibi Özbekistan şehirleri sayıldığına göre bu şehrin isminin Ü³ nüshasında yer alan "Kagan" şekli olduğu düşünülmektedir. Hint adaları sayılırken de Zâbec isimli adanın isminin sadece bu nüshada doğru yazılıp harekelendiği görülmüştür. Kendi içinde tutarlı ve güvenilir nüshalar olan Ş ve Ü nüshalarının coğrafî isimler ve astronomi terimleri konusunda her zaman başarılı olamadıkları görülmektedir.

** Ahmedî burada Tamgaç Han'ın hükmü altında olan memleketleri saymaktadır. Türk, Keşmir, Kağan, Tübbüt, Mekran, Almalık, Çin, Ürgenç, bütün Doğu yerleri onun hükmü altındadır. Tamgaç Han, Batı Karahanlılar'ın kurucusu ve ilk hükümdarıdır (1041-1068).

3585. Çīnde vardı üç yüz altmış pāre şehr
Ki_olmış-ıdı_ucdan uca Ṭamġāca behr

3586. Ol Ḫıṭā şehrinde_olurdı māh u sāl
Günde bir şardan gelürdi aña māl[1]

3587. Leşkerinde var-ıdı on biñ süvār
Tīg-zen cengī ḳamusı nīzedār[2]

3588. Çün Sikender geldügin bildi yaḳīn
Étdi göñlin ʻāḳıbet fikri ḥazīn

3589. Her işüñ ṣoñına baḫmayan kişi
Sehv olur her ne işlerse işi

3590. Dédi kim bu iş ser-encāmı nola
Bunda gelmekden şehüñ kāmı nola

3591. Çünki ʻāḳil ʻāḳıbet-endīş ola
Rütbet içinde melekden pīş ola

3592. Bes dérüp ʻāḳilleri şāh-ı Ḫoten
Oldı İskender işinde rāy-zen[3]

3593. Her kişi vérdi aña bir dürlü pend
Kim degüldi hīç biri sūd-mend

3594. Ol kişi dünyāda ehl-i rāy ola
Kim ḳamu işleri fikriyle bile[4]

3595. İş fesādı néredendür bile rāst
Tā ṣalāḥın aña lāyıḳ ḳıla rāst[5]

---

1 (b) bir şardan P, Ş, Ü : birinden Ç / gelürdi P, Ş : gelür-idi Ü
2 (a) on biñ P : on yüz biñ Ş, Ü, Ç (b) cengī ḳamusı Ş, Ü, Ç : cümlesi cengī P
3 Ç nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.
4 (b) ḳamu işleri fikriyle P : her işi fikr édiben Ü, Ç ; her işi fikr édibenüñ Ş
5 (b) lāyıḳ Ş, Ü, Ç : göre P

Tübbüt, Tibet'e Arap coğrafyacılarının verdiği isimdir. Mekrân, Arap coğrafyacılarının eserlerinde mim'in ötresiyle ve bazı Arap şiirlerinde şeddeli kef'in fethiyle kullanılırsa da dillerde yaygın olan şekli mim'in üstünüyledir. Asya'nın Bahr-i Umman sahilinde bir memleket olup doğusunun büyük kısmı Belucistan'a ve batısı İran'a tâbidir. (Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-Alâm*, c. 6, s. 4367.) Ürgenç, bugünkü Özbekistan sınırları arasında kalan bir şehirdir. Harezm ilinin yönetim merkezidir. Tarihte "Harezm'de yani Hîve Hanlığı'nda ve Hîve şehrinin kırk beş kilometre batısında bir şehirdir. Buhara ile Rusya arasında icra olunan ticaretin mahzeni hükmündedir." (Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-Alâm*, c. 2, s. 1075.) Almalık, bugünkü Özbekistan Cumhuriyeti'nin Taşkent ilinde bulunan bir şehirdir. Kagan (Kağan) Özbekistan'ın Buhara ilinde bulunan şehrin ismidir.

3596. Ḫastanuñ bilinse gerek derdi ne [P-148a, Ş-117b, Ü-23b, Ç-121a]
Tā devā nef‘ éde anuñ derdine[1]

3597. Nabż u ḳārūre çü bilmeye ṭabīb
Ṣayruya_andan ṣıḥḥat olmaya naṣīb[2]

3598. Çünki bilinmeye kim nedür maraż
Ne sebeb zāyil olur u ne ‘araż[3*]

3599. Çün ḥakīm añlamaya nedür mizāc
Néce aṣṣı ḳıla étdügi ‘ilāc[4]

3600. Çünki bildi şāh-ı Çīn ol cümle pend
Olmayısar hergiz aña sūd-mend[5]

3601. Dutmadı sözin kimüñ kim söyledi
Kendü āḫir böyle tedbīr eyledi[6]

3602. Kim baş indüre şehüñ fermānına
Tā güzend érmeye şehden cānına[**]

3603. Anuñ-içün kim Sikender cengini
Görmiş-idi vü daḫı āhengini[7]

3604. Bilür-idi néreye ki_ol nāmver
Varsa hem-rāh olur anuñla ẓafer[8]

3605. Her kişi ki_anuñ-ıla éderdi ceng
Aṣlan olsa_olurdı yéri gūrı teng[9]

---

1 (a) bilinse gerek P, B, W, TDK, Ü², Ç² : bilmek gerekdür Ş, Ü, Ç
2 (b) olmaya Ş, Ü, Ç : ola mı P
3 (b) ‘araż P : ġaraż Ş, Ü, Ç
4 (b) Néce aṣṣı ḳıla Ş, Ü, Ç : Ne_aṣṣı ḳıla aña P
5 (a) ol P : ki_ol Ş, Ü, Ç (b) hergiz aña Ş, Ü, Ç : aña hergiz P
6 (a) Dutmadı Ş, Ç : Ṭutmadı Ü ; Ṭuymadı P
7 (b) Görmiş-idi vü P, Ş : Görmiş-idi Ü ; Görmiş-idi hem Ç
8 (b) olur anuñla P : olur-ıdı aña Ş, Ü, Ç
9 (a) Her kişi ki_anuñ-ıla éderdi ceng P : Her kişi ki_éder-idi anuñ-ıla ceng Ş, Ü (b) aṣlan P, Ş, Ç : arslan Ü

---

* Araz, insana ârız olan hastalık, hastalık belirtisi, semptomları manasınadır.

** Gezend, zarar, ziyan, elem. Fi'l-asl kâfın zammıyladır (Güzend). (Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, Kısm-ı Râbi, s. 251.)

3606. Kendüden uluya éden pençe-tīz
Kendünüñ cānın düşüre rence tīz

3607. Cengüme döymez déyen bebr-ile şīr
Ol delüdür ṣanmaġıl anı dilīr[1*]

3608. Hem öñine geldi_anuñ ol rūzigār
Ki_anı āzād étmiş-idi_ol tācdār

3609. Çün şehüñ ol étdi iḥsānını ẕikr [P-148b, Ş-118a, Ü-23b, Ç-121a]
Eyledi şāha muṭī‘ olmaġa fikr[2]

3610. Her ki ḫalḳa olmaya nīkī-şinās
Ḫālıḳa daḫı olur ol nā-sipās[3]

3611. Ādemī degül ki eylük bilmeye
Her ki eylük bilmez eylük bulmaya[4]

3612. İtde ki_etmek yér vefālu et biter
Pes vefāsuz kişi_olur itden beter

3613. Kişi her ne kim éder anı bulur
Ger yavuzlıḫ işi ger eylük olur[5]

3614. Kimse yavuzlıḫdan eylük bulmadı
Kimse eylükden peşīmān olmadı

3615. Her ki eylük éde żāyi‘ olmaya
Eylük eyleyen yavuzluḫ bulmaya[6]

3616. Eylük eyle birine yüz eylük al
Dédiler kim eylük eyle ṣuya ṣal

---

1 (b) Ol P, Ş, Ü : Key Ü / ṣanmaġıl anı dilīr P : ṣanma sen anı Ş, Ü, Ç
2 (a) ol étdi P : étdi ol Ş, Ü, Ç (b) olmaġa P, Ş, Ç : olmaġı Ü
3 (a) olmaya ḫalḳa P : ḫalḳa olmaya Ş (b) nā-sipās P, Ş, Ç : nā-şinās Ü (Nîkî, iyilik, güzellik, makbullük anlamlarındadır. Sipâs, şükür, övgü, hamd, senâ manalarınadır.)
4 (a) Ādemī degül ki eylük bilmeye P, Ç, B, W, TDK, Ü², Ç², P² : Kişi midür ol ki eylük bilmeye Ü : Kişi midür ol ki eylük eyleye Ş
5 (a) ki P : kim Ş, Ü (b) iş gerek P : işi ger Ş, Ü ; işi vü ger Ç
6 (a) olmaya Ş, Ü : ḳalmaya P (Bu beyit ile ardından gelen dört beyit Ç nüshasında yoktur.)

---

* Bu beyitten sonra gelen on iki beyitte Ş ve Ü nüshalarının tertibi P, Ç nüshalarından farklıdır. Bu beyitten sonra gelen ilk altı beyit Ş ve Ü nüshalarında aşağıda, sonra gelen altı beyit yukarıda yer almaktadır. Ç nüshasının tertibi P nüshasıyla aynıdır.

3617. Şimdi kimse_olsa ki_ola eylük işi
Közüne eylük édeydi bir kişi[1*]

3618. Tā ki baḫmayaydı ol elden ele
Düşmeyeydi rızḳ-içün élden éle[2]

3619. Oladı bir gūşede ḫalvet-nişīn
Görmeyeydi her ḫas ü nā-kes yüzin[3]

3620. İşbu fikr ü rāy-ıla Ṭamġāc Ḫān
Oldı şāh İskendere ḳarşu revān

3621. Çünki Çīn ḥaddine geldi pādişāh
Oraya érişdi hem Ṭamġāc şāh

3622. İndi atdan çün şehi gördi süvār [P-149a, Ş-118a, Ü-23b, Ç-121b]
Şāh öñinde yér öpdi bendevār

3623. Bir nüvāziş étdi şeh daḫı aña
Kim anı gören kişi ḳaldı ṭaña

3624. Kime kim érseñ nüvāziş ét müdām
Ki_éde ḳullığuña raġbet ḫāṣ u ʿām[4]

3625. Key nüvāziş bulmayınca sāz-ı ʿūd
Rāst olmaz perdede_āvāz-ı sürūd

3626. Şāh-ı gül çün gösderür berg ü nevā
Bülbüle ol şevḳ étdürür nevā[5]

3627. Sénüñ oldur ki_uydurasın luṭf-ıla
Sénüñ olmaz saña uyan ʿunf-ıla

---

1 (a) ki_ola P, Ü : ola Ş (b) Közine Ş, Ü : Közüme P
2 (b) elden P : her bir Ş, Ü
3 (b) her ḫas P : her kes Ş, Ü
4 (a) kim Ş, Ü, Ç : ki P (b) ḳulluġına Ş, Ü, Ç : ḳulluġını P (Nüvâziş (nevâziş), gönül alma, iltifat etme anlamındadır.)
5 (a) nüvā P, Ü : nevā Ş (b) nüvā P, Ş : nevā Ü ; bevā Ç (müs.)

---

* Beytin ikinci mısraında كوزنه şeklinde yazılan kelime "gözine" okunduğunda beytin anlamı anlaşılamamaktadır. O yüzden kelimenin mana bakımından daha uygun olan "ki_özüne" (közine) olabileceği düşünülmüştür. Ancak "ki_özine" kelimesinin böyle yazımı da rastlanılan bir durum değildir. Beyit tam anlaşılamamaktadır.

3628. Éy néçe işler ki luṭf-ıla biter
Éy néçe başlar ki ʻunf-ıla yiter[1]

3629. Geldi Ṭamġāc-ıla şehre şehriyār
Gördi bezenmiş ḳamu şehr ü diyār

3630. Ṣu bigi her yañа saçılmış gülāb
Her ṭaraf aṭlas döşenmiş bī-ḥisāb[2]

3631. Ṣad-hezārān nāfe-i müşk-i Ḫoten
Olmış-ıdı ḫoş-nefes her yañadan[3]

3632. Érdi bāġa déyedüñ ardıbehişt
Yāḫod indi yére gülzār-ı behişt

CC. Ṣıfat-ı Bezm-i İskender-i Ẕülḳarneyn[4]

3633. Geldi Ẕülḳarneyn şehre şād-kām [P-149b, Ş-118b, Ü-23b, Ç-122a]
Ḫurrem oldı vü eline aldı cām[5]

3634. Çün yüridi bāde-i ʻanber-buḫūr
ʻAksi-y-ile oldı meclis ṭolu nūr

3635. Sāġar-ı zerrīne içinde şarāb
Déyedüñ yāḳūt u dür yā laʻl-i nāb[6]

3636. Bāde ṣaçardı dem-i müşk ü ʻabīr [P-150a, Ş-119a, Ü-23b, Ç-122a]
ʻŪd naġme éder-idi bemm ü zīr

3637. Çeng iñilerdi vü gülerdi cām
Ol benefşe-ḳadd olup bu lālefām[7]

3638. Yüridi cām-ıla yāḳūt-ı revān
Kim ol olur ḳuvvet ü ḳūt-ı revān[8]

---

1 (b) ʻunf-ıla yiter P, Ş, Ç : ʻunfıla biter Ü
2 (b) aṭlas P, Ş, Ç : kemḫā Ü
3 (b) Olmış-ıdı Ş, Ü, Ç : Étmiş-idi P
4 CC. Ṣıfat-ı P, Ü, Ç : Der-ṣıfat-ı Ş / İskender-i Ẕülḳarneyn P, Ü : Ẕülḳarneyn-i Rūmī Ş ; Ẕülḳarneyn Ç
5 (a) Ẕülḳarneyn Ş, Ü, Ç : İskender çü P
6 (b) yāḳūt u dür yā P, Ş, Ç : yāḳūt u dürr ü yā Ü (Ü nüshasında kelime dürr ü okunacak şekilde şeddeli ve ötreli olarak harekelenmiştir. Ancak böyle okunduğunda vezin bozulmaktadır.)
7 (b) lālefām Ü, Ç : lāle-kām P ; lāle-ḫām Ş
8 (b) ḳuvvet ü ḳūt-ı Ş, Ü, Ç : ḳuvvet-i ḳūt-ı P

3639. Şāh eline ṣundı bir sāḳī şarāb
Kim yüzi tābına döymezdi_āfitāb

3640. Gül yañaġında kemend-i ʻanberīn
Gāh ṣayd-ı cān éderdi gāh dīn[1]

3641. Ṭuṭaġı cānlara ḳānūn-ı şifā
Zülfi göñüllere zencīr-i cefā[2]

3642. Aġzınuñ penhān rāzın kim bile
Ki_āb-ı ḥayvān-ıdı ol Kevṯer bile[3]

3643. Çünki ḫoş-vaḳt oldı şāh-ı nāmver
Vérdi Çīn şāhına tāc-ıla kemer

3644. Çoḫ nüvāziş daḫı_édüp ḫoş söyledi
Gérü Çīni_aña muḳarrer eyledi[4]

3645. Her kime kim vardı anda ser-te-ser [Ü-29a]
Vérdi şehr ü māl u mülk ü sīm ü zer[5]

3646. Vérmeyince memleket girmez ele
Vére mālın her ki diler mülk ala[6]

3647. Memleket taḫtı ele girse belāş*
Tāc urınaydı bilā-şek cümle baş[7]

3648. Ḫalḳa çünkim bāde eyledi eṯer
Gitdiler şeh meclisinden ser-te-ser

3649. Çün kişiyi ṭayyibü'l-vaḳt éde cām [P-150b, Ş-119a, Ü-29a, Ç-122b]
Ḫoş-durur şeb-ḫoş démeklik şād-kām[8]

3650. Çün buḫār-ı mey dimāġı ḳıla germ
Gide başdan ʻaḳl u yüzden daḫı şerm

---

1 (a) kemend-i P, Ü, Ç : kemend ü Ş
2 (b) cefā P : belā Ş, Ü, Ç
3 (a) penhān Ş : penhān-ı P, Ü, Ç
4 (a) daḫı édüp P, Ş, Ç : ḳıldı vü Ü / ḫoş söyledi P, Ü, Ç : söyledi Ş
5 (a) ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç (b) Şehr ü māl u mülk P : Şehr ü mülk ü māl Ş, Ü, Ç
6 (b) mālın Ş, Ü, Ç : mālı P
7 (a) girse-y-idi ele P, B, W, TDK, Ç², A² : taḫtı ele girse Ş, Ü, Ç
8 (b) şeb-ḫoş P, Ş, Ü : şeb-ḫayr Ç

---

* Belâş, Arapça bilâ-şey "hiçbir şeysiz, hiçbir şey vermeden", emek verilmeden, bir karşılık veya para ödemeden elde edilen şey.

3651. Söylenen sözden gelür cāna ḫaṭar
İşlenen işden daḫı_olur bīm-i ser

CCI. Su'āl-i İskender Ez-Behrām-ı Ḥakīm[1]

3652. Şāh ḫalvet ḳaldı vü bir ḳaç nedīm
Çīn ilinden daḫı Behrām-ı Ḥakīm

3653. Şeh ḥakīme dédi ki_éy dānā-yı Çīn
Kim sénüñ fikrüñ ḫaṭāyı ḳıldı çīn

3654. Her neyi kim sen taṣavvur ḳılasın
Ḫükmi taṣdīḳ-ile nedür bilesin

3655. Ne-durur māhiyyetin sensin bilen
Cümle eşyānuñ ki var farḳın ḳılan[2]

3656. Oldı göñül dünye sözinden melūl
Ki_anda yoḫdur fażl u ṭoludur fużūl

3657. 'Ālem-i ġayb u şehādetden bańa
Söz dégil kim dutmışam ḳulaḫ sańa[3]

3658. Bańa māhiyyet nedür eyle beyān
Bes vücūd aḳsāmını ḳılġıl 'ayān

3659. Vācib ü mümkin nedür şerḥ eylegil
Mümteni' ta'rīfini hem söylegil*

CCII. Cevāb-ı Behrām-ı Ḥakīm[4]

3660. Dédi var her nesnede éy pīş-bīn [P-151a, Ş-119a, Ü-29a, Ç-123a]
Bir ḥaḳīḳat ki_ol anuńla_oldı yaḳīn[5]

3661. Adını māhiyyet urmışdur ḥakīm
Ẕāt oldur çün var éde anı Ḳadīm

---

1 CCI. Ez-Behrām-ı Ḥakīm Ü : Ez-Behrām Ḥakīm P, Ş ; Behrām Ḥakīm Ç
2 (a) māhiyyetin Ş, Ü, Ç : māhiyyeti P
3 (a) ġayb-ı şehādetden P, Ş, Ç : ġayb u şehādetden Ü
4 CCII. Cevāb-ı Behrām-ı Ḥakīm P : Cevāb-ı Ḥakīm Ez-Suāl-i İskender Ş ; Cevāb-ı Ḥakīm Be-Suāl-i İskender Ü ; Cevāb Ç
5 (b) ol anuńla_oldı P, Ş : ola anuńla ol Ü ; ol anuńla_oldur Ç

---

* Mümtenî, olması veya gerçekleşmesi imkânsız, mümkün olmayan, gayrimümkün demektir.

3662. Vācib oldur bilgil éy ẓıll-ı Hudā
Kim vücūdın Ẕātı éde iḳtiżā[1]

3663. Kendüzinden ola ẕātı kendünüñ
Varlıġı kimseden olmaya anuñ[2]

3664. Mümteni‘ ol ki_iḳtiżā eyleye Ẕāt
Yoḫlıġını éy şeh-i nīkū-ṣıfāt

3665. Mümkin ol kim Ẕātı_anuñ éy baḥr-i cūd
Ne ‘adem éde_iḳtiżā vü ne vücūd

3666. Varlıġını Vācibüñ éy pīş-bīn
Ḥüccet-ile bileyim dérseñ yaḳīn

3667. Olmasa mevcūd Vācib bellü bil
Bulmayaydı varlıġa muḥdeṯ sebīl

3668. Çünki ḥādiṯ kendüzinden olımaz
Vācib olmayınca varlıḫ bulımaz

3669. Lā-cerem Vācib gerekdür bī-gümān
Ki_ola muḥdeṯ ḳudretiyle_andan ‘ayān

3670. Bes vücūdı ḥādiṯüñ oldı delīl
Varlıġına Vācibüñ bī-ḳāl ü ḳīl

3671. Vācib Allāhuñ vücūdıdur hemīn
Mümteni‘ anuñ şerīkidür yaḳīn

3672. Zīr ü bālā mümkināt uş ḳıl naẓar
Yér ü gök Zühre vü Şems ü Ḳamer

3673. Mümkine çün kendüden yoḫdur vücūd [P-151b, Ş-119b, Ü-29a, Ç-123a]
Bes gerek Vācibden aña feyż-i cūd

3674. Tā ki ol feyż-ile varlıḫ bula ol
Mūcid ü īcāda şāhid ola ol[3]

---

1 (a) oldur P, Ü, Ç : evveldür Ş (b) Ẕātı P, Ü : Ẕāt Ş (Ş nüshasında “oldur” kelimesi “evveldir” şeklinde yazıldığından vezin bozulmuştur.)
2 (b) kimseden Ş, Ü, Ç : kimseneden P
3 (b) Mūcid u Ş, Ü, Ç : Mevcūd-ı P

3675. İşbu sözden uş yaḳīn olur sañа
Kim yér-ile gök müsebbiḥdür añа*

3676. Varlıġuñ her ẕerresi bī-iştibāh
Birligine-durur Allāhuñ güvāh

3677. Mümkin iki ḳısm olur bil yaḳīn
Ḳısm-ı rūḥānī vü cismānī hemīn

3678. Ḳısm-ı rūḥānī nüfūs-ıla ʻuḳūl
Ki_anlara ḥiss-ile bulınmaz vuṣūl

3679. Līkin olur ẓāhir anlardan eṯer
Ol eṯerden bilür anları beṣer[1]

3680. Mādedendür ʻaḳl-ı Bārī ki berī
Ol taʻalluḳdan daḫı olmış arı[2]

3681. Nefs hem bī-māddedür līkin anı
Māddeye ḳıldı mülābis ol Ġanī[3]

3682. Kim anuñ tedbīrini éder müdām
Tā kemāli ola anuñla temām

3683. ʻÂlem-i ġayb ol ikisidür hemīn
Her ne var bāḳī şehādetdür yaḳīn[4]

3684. Ḳısm-ı cismānī nedür ol kim ḥavās
Anı idrāk édeler reʼsen-be-res

3685. Ol daḫı hem iki ḳısm olur hemīn [P-152a, Ş-119b, Ü-29a, Ç-123b]
Biri ʻulvī biri süflīdür yaḳīn[5]

3686. ʻUlvi iki ḳısm olur hem bī-gümān
Biri encüm biri eflāk uş ʻayān

---

1 (b) eṯerden bilür anları Ü, Ç : eṯerden bilür anlardan P ; eṯerle bilür anları Ş
2 (a) Mādedendür ʻaḳl-ı Bārī ki P : Mādeden ʻaḳl biʼl-küllī Ü ; Māddedendür ʻaḳl biʼl-küllī Ş, Ç (Berî, bir şeyden kurtulmuş olan, uzak ve sâlim bulunan, -den ârî, arınmış, temizlenmiş olan manalarına gelmektedir.)
3 (a) Nefs hem bī-māddedür Ş, Ü, Ç : Hem nefes bī-mādedür P
4 (a) hemīn Ş, Ü, Ç : yaḳīn P (b) yaḳīn Ş, Ü, Ç : hemīn P
5 (a) yaḳīn P : hemīn Ş, Ü, Ç (b) hemīn P : yaḳīn Ş, Ü, Ç

---

* Müsebbih, Allah'ı tesbih eden anlamındadır.

3687. Ḳısm-ı süflī daḫı olur iki ḳısm
Bir basīṭ ü bir mürekkeb ṣorsañ ism

3688. Ol mürekkebdür mevālīd āşikār
Ol basīṭ uş dört ʻunṣur ḳıl şümār

3689. Od u yél ü ṣu vü yér bu dört basīṭ
Emri-le bir birine_olmışdur muḥīṭ[1]

3690. Ḳamusından kiçirek-durur zemīn
Arada bir noḳṭa-durur ol hemīn

3691. Dört baḫş étdi anı ehl-i ḥisāb
Birisi maʻmūr u üçidür ḫarāb

3692. İşbu maʻmūrı bilenler fehm-ile
Yédi ḳısmet eylediler vehm-ile

3693. Her birinüñ adın iḳlīm urdılar
Ṭūl u ʻarżına ser-ā-ser érdiler

3694. Her birinüñ ṭūlı maşrıḳdan temām
Maġribe degin-durur éy nīk-nām[2]

3695. Bu yédide oldı maḥṣūr ādemī
Ki_oldı ol bu āferīniş ḫātemi[3]

3696. İşbu rubʻ içinde var maʻmūr bes
Daḫı yéri yapmaġa yoḫ dest-res

3697. Kim şimālīsi yérüñ ṣovuḫ olur
Altı ay ḳış u ḳarañulıḫ olur

3698. Altı ay anda géce olur müdām [P-152b, Ş-120a,Ü-29a, Ç-124a]
Gündüz olur altı ay daḫı temām

3699. Lā-cérem orada ḥayvān u nebāt
Ne nemā vü neşv bulur né ḥayāt[4]

---

1 (a) yél ü ṣu vü yér P, Ş, Ü : ṣu vü yél ü yér Ç
2 (b) Maġribe degin-durur P : Maġribüñ ser-ḥaddidür Ş, Ü, Ç
3 (a) maḥṣūr P, Ş, Ü : maḥṣūṣ Ç
4 (b) nemā P, Ü : nümā Ş, Ç

3700. Ol cenūbīsinde daḫı altı ay
Gündüz olur dāyim ü ḳamusı yay

3701. Ol iki ḳutbuñ yöresinde_āsumān
Āsiyā bigi éder gerdiş ʻayān

3702. Lā-cerem olur hevā orada nār
Hergiz anda édemez kimse ḳarār

3703. Cānib-i şarḳī ulu ṭaġlar olur
Kim ḳuş érse orada bī-per ḳalur[1]

3704. Ṭoludur ġarbīsi ẓulmetle buḫār
Daḫı bir deryā ki_aña yoḫdur kenār

3705. Baḥr-i Okyānūs ol-durur be-nām
Kim muḥīṭ olmış-durur yére temām[2]

3706. Andan oldılar deñizler munfaṣıl
Hem gérü aña olurlar muttaṣıl

3707. Bu deñizler aṣlı bī-şekk ol-durur
Baḥri berr ü berri baḫr ol oldurur[3]

3708. Bes deñizüñ her biri andan çıḫar
Gérü andan yaña meyl édüp aḫar[4]

3709. Bu deñizlerde cezāyir bī-şümār
Var ki yoḫ anlarda deyyār u diyār

3710. İşbu rubʻuñ daḫı ki_ābādān-durur
Azı maʻmūr u çoġı vīrān-durur

3711. Kimi ṭaġlardur u kimi bādiye [P-153a, Ş-120b, Ü-29b, Ç-124b]
Kimi deryādur u kimi evdiye[5]

---

1 (a) Cānib-i şarḳī P, Ş, Ç : Cānib-i şarḳīde Ü
2 (a) Okyānūs P, Ü, Ç : Aḳyanus Ş
3 (b) Baḥri berr ü berri baḥr ol oldurur Ş, Ü : Baḥr ü berr ü berr ü baḥr ol-durur P, Ç
4 (a) Bes P : Pes Ş ; Béş Ü, Ç
5 (b) evdiye Ş, Ü, Ç : vādiye P (Bâdiye, Arapça çöl, sahra, beyâbân demektir. Evdiye, vadi kelimesinin çoğuludur ve vadiler anlamındadır.)

3712. Azıdur ma‘mūr u çoġıdur ḫarāb
Var bu az yérde ḫalāyıḳ bī-ḥisāb[1]

3713. Çün *bi-ḥamdi’llāh* var sende baṣar
‘İbret-ile ḳıl bu āṯāra naẓar[2]

3714. Ger bu āṯāra naẓar key ḳılasın
Ol mü’eṯṯir ḳudretini bilesin

CCIII. Der-Beyān-ı Ṭarīḳ-i İstidlāl Ber-Vücūd-ı Ṣāni‘[3]

3715. Çünki bildüñ kendüden olmaz eṯer
Néredendür işbu āṯār ét naẓar

3716. Bāniye bünyād olduġı delīl
Saña reh-ber bes varur-ısañ sebīl

3717. Bu ḳamu āṯārı kim gördüñ yaḳīn
Bir mü’eṯṯirden-durur ẓāhir hemīn[4]

3718. Gerçi_eṯer çoḫdur mü’eṯṯir bir yéter
‘Āḳil olan sırrına sözüñ yéter[5]

3719. İki olmaz Bir gerekdür bes hemīn
Bir-durur Ḥaḳ iki olmaz Ol yaḳīn

3720. Vācib ü Ḥaḳ kim Ḳadīm oldur ‘ayān
İki olamaz bir olur Ol hemān[6]

3721. Vācib iki olsa dānişde melek
Her birinde ḫāṣ bir nesne gerek[7]

3722. Tā ki birlik gide ikilik gele
Bir birinden ol iki mümtāz ola

---

1 (a) Azıdur ma‘mūr u çoġıdur ḫarāb P : Azı ma‘mūr u çoġı vīrān-durur Ş, Ü
2 (a) bi-ḥamdi’llāh var P, Ş, Ü : bi-ḥamdi li’llāh ki Ç
3 CCIII. Der-Beyān-ı Ṭarīḳ-i İstidlāl Ber-Vücūd-ı Ṣāni‘ P, Ü, Ç : Der-Beyān-ı İstidlāl Vücūd-ı Ṣāni‘ Ş
4 (a) gördüñ yaḳīn P, Ş, Ç : gördüñ hemīn Ü (b) ẓāhir hemīn P, Ş, Ç : ẓāhir yaḳīn Ü
5 (b) sırrına sözüñ yiter P, Ş, Ü : sırrına anuñ yiter Ç
6 (a) Vācib ü Ḥaḳ Ş, Ü, Ç : Vācib-i Ḥaḳ P (b) olamaz P, Ş, Ü, Ç / Ol hemān P, Ç : Ol bir hemān Ş ; bir hemān Ü
7 (a) dānişde melek P : éy melek Ş, Ü ; éy dāniş melek Ç

3723. Böyle olsa ʻaḳl olur andan berī [P-153b, Ş-121a, Ü-29b, Ç-125a]
İki nesneden mürekkeb her biri[1]

3724. Ol iki cüzvüñ biri_ol kim iştirāk
Arada anuñladur éy fikri pāk

3725. Birisi daḫı_ol-durur ki_anuñ-ıla
Bir birinden ol iki mümtāz ola

3726. Çün gerek terkībden Vācib arı
Bes olur Vāciblıḳ anlardan berī

3727. Bes bilindi rāst kim Ḥaḳ Bir gerek
Birligiyle Vācib ü Ḳādir gerek

3728. Néçe eydürsin eṯerden sözi kes
Pes mü'eṯṯir bilmege eyle heves

3729. Bu_arada ḳalma ki āb u gil-durur
Bunda ḳalanuñ işi müşkil-durur[2]

3730. Çün daḫı yég yér gelür-imiş ele
Buña ḳāni' kişi bī-himmet ola

3731. Néşe sevdüñ bu heyūlā külḫenin
Gel temāşā eyle cennet gülşenin

3732. Ḳuds gülzārına ḳılursañ heves
Kendüzüñden ṭab' evṣāfını kes[3]

3733. Şer-durur şer bī-şek evṣāf-ı beşer
Ḫayr ol ki_ola ıraḫ senden bu şer

3734. Ārzūsın vérme nefsüñ ki_ol le'īm
Cānuña éy dōst düşmendür ʻaẓīm[4]

3735. Nefsüñe uyma ki séni azdurur
Uyar-ısañ aña ʻaḳluñ az-durur

---

1 (a) ʻaḳl olur andan P : olur i ġafletden Ş, Ü, Ç
2 (a) āb u gil-durur P, Ş, Ü : āb-ı gil-durur Ç (b) müşkil-durur Ş, Ü, Ç : müşkil olur P
3 (b) evṣāfını P, Ü : evṣāfın Ş, Ç
4 (a) Ārzūsın vérme nefsüñ ki P, Ü, Ç : Ārzūsını vérme nefsüñ Ş

3736. Néşe béslersin anı ki_ol gürze-mār* [P-154a, Ş-121a, Ü-29b, Ç-125b]
Ḳaṣd éder kim ala cānuñdan ṭamar[1]

3737. Mār-durur nefs béslerseñ anı
Ejdehā olup yudar bī-şek seni[2]

3738. Dīv-durur nefs éder peyveste rīv
Kim belāya ṣala cānuñı bu dīv

3739. Ādem-iseñ dīvi hergiz esleme**
Var-ısa ʻaḳluñ yılanı bésleme

3740. Vér aña bir nesne kim ol ejdehā
Öle vü sen olasın andan rehā[3]

3741. Ger dilerseñ ki_ola göñlüñ pür-ṣafā
Zīnetine dünyenüñ urġıl ḳafā

3742. Ḥālıḳī gerek ḫalāyıḳdan kesil
Ḳurb isderseñ ʻalāyıḳdan kesil[4]

3743. Oradan mebdeʼ hem añadur meʻād
Anı eyle yād andan olma yād

CCIV. Der-Temṯīl ve Tevḥīd ve Ḫātime-i Dāsitān

3744. Baḥr-i aʻẓamdan ki deryālar çıkar
Hem gérü ol baḥre varıban aḫar[5]

3745. Saña enmūzec-durur key eyle yād
Ki_oradan mebdeʼ hem añadur meʻād

---

1 (a) gürze-mār P, Ş : göze mār Ü, Ç
2 (a) béslerseñ P, Ş, Ü : bilürseñ Ç
3 (a) Vér aña bir nesne kim P, Ş, Ç, B, P², Ç² : Var aña bir nesne vér ki Ü, M ; Bir nesne vér aña ki Ü², W, P³
4 (a) gerek P, Ü : dérseñ Ş, Ç
5 (a) deryālar çıḫar Ş, Ü, Ç : deñizler çıḫıp P (b) varıban aḫar Ş, Ü, Ç : dönerler aḫıp P

---

* Gerze-mâr veya gürze-mār, bir çeşit yılandır. Bazıları derler ki yeşil renkli ve çizgi ve beneklerle dolu bir yılandır. Onun zehri diğer yılanlardan ziyadedir ve hiçbir tiryâk (panzehir) onun zehrine mukavemet edemez. Cihângirî *Burhân*'da, bir yılan ki başı büyük gürz gibi olur der. (Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme*, c. 21, s. 202.)

** Eslemek, dinlemek, sayıp itaat etmek, itibar etmek manasınadır. Çağatayca es "zekâ, akıl" dan es+le+mek. Eski Anadolu Türkçesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Daha çok olumsuz şekli kullanılmaktadır. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 1, s. 878.)

3746. Aña dön kim merci‘ ol-durur me’āb
Pendümi dutġıl ki sözümdür ṣavāb[1]

3747. İşbu sözler ki_**Aḥmedī** eydür saña [P-154b, Ş-121b, Ü-29b, Ç-125b]
Tañrıdan ilhām olmışdur aña

3748. Saña ol étdügi sözleri beyān
Añladuñ-ısa Ḥaḳı gördüñ ‘ayān

CCV. Dāsitān-ı Reften-i İskender Be-Maşrıḳ ve Dīden-i ‘Acāyib-rā ki Āncāst [2]

3749. Söylegil éy ṭūṭī-yi Ṭūbā-nişīn
Ki_āferīn şekker sözüñe āferīn

3750. Söyle söylemek saña lāyıḳ-durur
Bülbül-i cān naġmeñe ‘āşıḳ-durur

3751. Sözi bu gün söyle yarın kim bile
Gelesin gelmeyesin sözüñ dile[3]

3752. Éy ki néçe ṭūṭī-yi şekker-kelām
Ḳaldı bī-nuṭḳ étmedin sözin temām[4]

3753. Éy ki néçe bülbül-i şīrīn-nefes
Söyler-iken çarḫ aña dédi bes[5]

3754. Néçe bu gün yaşaran berg-i rezān
Yarın olmadın ṣarardı bī-ḫazān

3755. Néçe yaşarup ḳızaran bāġ-ı verd
Mihricān esmedin oldı zār u zerd[6]

3756. Cān nedāmetden dilerseñ ki_arına
Ḳoma bu günki işüñi yarına

---

1 (a) oldurur me’āb P, Ş, Ç : oldur hem me’āb Ü (b) ṭutġıl sözüm-durur P : dutġıl ki sözümdür Ş, Ü, Ç
2 CCV. Reften-i İskender Be-Maşrıḳ ve Dīden-i Ū ‘Acāyib-rā Āncāst Ç : Reften-i İskender Be-Maşrıḳ ve Dīden-i Ū ‘Acāyib-rā Ki Āncāst Muḳaddime-i Dāsitān Ş ; Reften-i İskender Be-Maşrıḳ ve Dīẓen-i ‘Acāyib Ü ; İskender Be-Reften-i Maşrıḳ ve Dīẓen-i ‘Acāyib-rā ki Āncāst P (Âncâst, ān-cā-est)
3 (b) Gelesin gelmeyesin sözüñ dile P : Gelmedügin geldügin sözüñ dile Ş, Ü, Ç
4 (a) ṭūṭī-yi şekker-kelām Ş, Ü, Ç : ṭūṭī-yi şīrīn-kelām P (b) sözin P, Ş, Ü : sözi Ç
5 (b çarḫ dédi aña bes P, Ç, B, Ü², P² : çarḫ aña dédi ki bes Ç², W, K, Ü³ ; bağladı dilin ḳafes Ş, Ü, Ü⁴, MSU
6 (a) yaşarup Ş, Ü, Ç : yaşaran P / bāġ-ı P, Ş, Ç : bāġ u Ü

3757. Ger bu gün fevt éder-iseñ işüñi
Göresin yarın nolur teşvīşüñi

3758. Furṣatı fevt eyleme kim bu sipihr
Günde yüz dürlü döner ü māh u mihr

3759. Her nefesde gösderür yüz dürlü levn [P-155a, Ş-121b, Ü-29b, Ç-126a]
Böyle geldi böyle gidiser bu kevn

3760. Kime eyledi vefā bu rūzigār
Kim saña daḫı_eyleye pāyān-ı kār

3761. ʻAhdine aldanma ki_olur ʻahdi süst
Ḳavline inanma ki_olur nā-dürüst[1]

3762. Gün ki oldur ʻāleme véren cemāl
Gör néce bulur küsūf-ıla zevāl

3763. Géce gündüz kim gelibenüñ gider
Bedri gör kim néce eksildüp geder[2]

3764. Güne her gün bir zevāl éder sipihr [Ü-43a]
Bu ḫayāle baḫma kim var anda mihr[3]

3765. Kim buña ṣalar üfūl aña ḫusūf
Hem buña vérür ġurūb aña küsūf[4*]

3766. Bāḳī-i encüm bulurlar lā-muḥāl
Geh hübūṭ u gāh recʻat geh vebāl

3767. Çün ḥavādiṣden felekde yoḫ emān
Saña yérde ola mı nedür gümān

1 (b) olur P, Ş, Ü : oldur Ç
2 (a) Géce gündüz kim gelibenüñ P, Ş, Ü : Géce vü gündüz ki geliben Ç (b) eksildüp Ü, Ç : eksilip P ; eksildi Ş
3 (b) Bu beyit ile ardından gelen beyit Ç nüshasında yoktur.
4 (a) buña ṣalar üful aña ḫusūf P : biri ṣalar anuñ aña küsuf Ş, Ü (b) küsuf P : ḫusūf Ş, Ü

* Ufûl, batmak, gözden kaybolmak, görünmez olmak; husûf, ay tutulması; gurûb, güneşin batması, gün batımı; küsûf, güneş tutulması manasındadır. Hübût, yukarıdan aşağıya inme; recʻat (ricʻat), dönme, dönüş, döndükten sonra tekrar dönmek, bir gezegende geriye dönük, terine dönük hareket; vebâl, şiddet, sıklet anlamındadır.

3768. Encüme kej baḫma kim ola yaḳīn
Saña sırr-ı *lā-uḥibbü'l-āfilīn*[1*]

3769. Her ki gider nesneye göñül vére
Nolur aḥvālini gidicek göre

3770. Ġarra olma dehre kim yoḫ anda 'ahd
Ṣunduġı geh zehr-durur gāh şehd

3771. Böyle kim gider gelür gündüz géce
Tīz iledür séni ol ḳomaz géce[2]

3772. Ol ki_aña ḥākim géce gündüz ola [P-155b, Ş-122a, Ü-43a, Ç-126b]
İşi bellüdür ki ne gün düz ola[3]

3773. Dünye sevgüsini göñlüñden gider
Ki_ol néce kim geldi-se şöyle gider

CCVI. Maṭla'-ı Dāsitān

3774. Çün müsaḫḫar oldı şāha mülk-i Çīn
Ḳıldı ḫurrem 'adl-ile ol mülk için

---

1 (a) kej Ü, Ç : ger P, Ş (b) sırr-ı Ş, Ü, Ç : ḥubb-i P
2 (a) gider gelür P : gelür gider Ş (b) iledür séni ol ḳomaz géce Ü : iledür séni ḳomaz ol géce P ; iledür ol séni ḳomaz géce Ç ; ola durasın ol ḳomaz géce Ş
3 (b) gündüz P, Ş, Ü : gün rūz Ç

---

* "*Lâ uhibbu'l-âfilîn*" ifadesi, Kur'ân-ı Kerîm'de Enâm sûresi 76. âyetin içinde geçmekte ve "Batanları sevmem." manasına gelmektedir. Bu âyet Hz. İbrahim'le ilgilidir. Hz. İbrahim, putlara ve gök cisimlerine tapan bir kavmin içinde dünyaya gelmiştir.
"Müslüman tarihçilerin kaydettiğine göre kâhin ve müneccimlerin o sene bölgede doğacak İbrahim adlı bir çocuğun halkın dinini değiştireceğini, Nemrûd'un saltanatına son vereceğini söylemeleri, diğer bir rivayete göre ise kendisinin bu mahiyette bir rüya görmesi üzerine Nemrûd hamile kadınları bir yere toplamış ve doğacak bütün erkek çocukların öldürülmesini, ayrıca erkeklerin eşlerinden uzaklaşmasını emretmiştir. Bunun üzerine Âzer İbrahim'e hamile kalan karısını Kûfe ile Basra arasındaki Ur şehrine (veya Verkâ) denen yere götürüp bir mağaraya saklamış, İbrahim bu mağarada doğmuştur. İbrahim mağarada on beş ay kalmış, ancak bir ayda dışarıdaki bir yıl kadar gelişme göstererek on beş yaşındaki bir çocuğun vücut ve zekâ seviyesine erişmiştir. Allah'ın sonsuz varlığına ve birliğine dair istidlâllerini de bu mağaradan ayrılışını takip eden günlerde yürütmüştür. Buna göre bir akşam vakti mağaradan çıkartılan İbrahim, babasına gördüğü şeylerin ne olduğunu ve bunların bir yaratıcısının bulunup bulunmadığını sormuş, onların bir Rabbi olması gerektiğini düşünmüş; yıldızları, ayı ve güneşi görünce her biri için, 'Rabbim budur.' demiş; fakat gördükleri kısa süre sonra sönüp gidince, 'Ben böyle sönüp batanları sevmem.' diyerek bunların hiçbirinin ilâh olmayacağını ifade etmiş; 'Hiç şüphesiz ben, tevhid ehli olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yönelttim, ben müşriklerden değilim.' diyerek bir olan Allah'a dönmüştür. (Ömer Faruk Harman, "İbrahim", *DİA*, İstanbul 2000, c. 21, s. 266-272.)

3775. Bay u yoḫsula ḳamu ḫoş söyledi
Ulu vü kiçiyi ḫoş-dil eyledi

3776. Her ki diler kim ululuḫ eyleye
Gerek ulu kiçiye ḫoş söyleye

3777. Cümle ḫalḳa ḫayr ola endīşesi
'Adl yolın varmaġ ola pīşesi[1]

3778. Neydi evvel soñra nolısar bile
Ḫalḳa sulṭān-ısa Ḥaḳḳa ḳul ola[2]

3779. Bes diledi şāh kim şarḳa vara
Anda daḫı ne 'acāyib var göre

3780. Çünki bir ḳaç gün yüridi şehriyār
Bir yére érişdi çün ḫurrem bahār

3781. Ṣandal-ıdı_anuñ aġacı vü baḳam
Behmen-idi otı sünbül daḫı hem

3782. Oraya çün érdi şāh-ı nām-cūy
Bir iki gün oldı anda kām-cūy

3783. Cānı ḫoş ṭutmaġa cām étdi ṭaleb [P-156a, Ş-122a, Ü-43a, Ç-127a]
Nūş ḳıldı bāde vü étdi ṭarab[3]

3784. Çünki nūş-ā-nūş-ıla_oldı şād-kām
Bir kişi geldi dédi éy nīk-nām[4]

CCVII. Ṣıfat-ı Sengī ki Bedān Cin ve 'Afārit Müsaḫḫar-mīşod*

3785. Dünki gün kim devlet-ile pādişāh
Érişüp burada dutdı bārgāh

3786. Merkebüm yitürdüm éderken ṭaleb
Uġradum bir ṭaşa yolda bes 'aceb

1 (a) ḫayr ola Ş, Ü, Ç : ḫoş ola P (b) 'Adl P, Ş, Ü : 'Adli Ç
2 (a) Neydi Ş, Ü, Ç : Ne-y-dügin P
3 (b) Nūş ḳıldı bāde vü étdi Ş, Ü : Nūş ḳıldı bādeyi étdi Ç ; Bāẕe ḳıldı nūş eyledi P
4 (a) nūş-ā-nūş-ıla P : nūş-ā-nūşla Ş ; nūş-ā-nūş Ü Ç (b) éy P, Ü : ki éy Ş, Ç (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)

* Farsçada "ân" zamirinin başına "be" gelince "bedân" olmaktadır. Aynı durum "în" zamiri için de geçerlidir.

3787. Her zamānda gösderür bir dürlü reng
Cehd édüp anı ne āhen ṣır ne seng[1]

3788. Gösderür çoḫ dürlü reng ol her zamān
Cümle-i elvān olur andan ʻayān[2]

3789. Gāh aḫdur geh ḳara vü geh ḳızıl
Gāh ṣaru gāh gök ü geh yeşil[3]

3790. Géce āyine bigi rūşen olur
Şuʻlesiyle her ṭaraf gülşen olur

3791. İşbu sözden ḳaldı İskender ʻaceb
Eyledi ol dem Aresṭūyı ṭaleb[4]

3792. Dédi ṭaş vaṣfın ḥakīme ol temām
Bes dédi aña ḥakīm éy nīk-nām

3793. İşbu ṭaşuñ adı-durur Feyleḳūs
Çīn-durur kānı bu ṭaşuñ daḫı Rūs

3794. Kimde kim bu ṭaş olur-ısa müdām
Dīvler olurlar aña cümle rām

3795. Ḳanḳı yérde kim ola işbu metāʻ [P-156b, Ş-122b, Ü-43a, Ç-127a]
Ne hevām olur orada ne sibāʻ

3796. Daḫı ne ʻaḳreb olur ne gürze-mār
Daḫı ne ḫod ejdehā-yı cān-şikār

3797. Līki cinnīler bunuñ kānın müdām
Gizlü dutarlar ḫalāyıḳdan temām

3798. Kimse anuñ-çün ẓafer bulmaz aña
Gūş dut bir söz daḫı eydem saña[5]

---

1 (b) Cehd édüp P, Ü, Ş : Cehd-ile Ç
2 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
3 (b) ṣaru gāh gök ü geh P, Ü : ṣaru vü gāh gökdür gāh Ş ; gök ü gāh ṣaru vü geh Ç (Ş nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.)
4 (b) ḳaldı Ü : ḳıldı P, Ş, Ç
5 (a) aña Ş, Ü, Ç : buña P (b) dut Ş : ṭut Ü ; ḳıl P, Ç

CCVIII. Beyān-ı Terkīb-i Cevāhir Der-Maʿādin[1]

3799. Çünki yaġmur ine gökden āb u nem
Cemʿ olur cevfinde yérüñ bīş ü kem

3800. Müddet-ile_éder güneş añа eṣer
Kimi aḥcār olur u kimi güher

3801. Çün leẕic olup ḳarışmaya_añа ḫāk
Laʿl bigi gevher olur tābnāk*

3802. Çün leẕic olup ḳarışa_añа türāb
Lā-cerem kim ṭaş olur ol ḫāk ü āb

3803. Bes bularuñ her birinden Kirdigār
Güne gün ḫāṣiyyet éder āşikār

3804. Çün ḳılur ḳudret ʿanāṣırda eṣer
Ṣuyı lü'lü ṭopraġı yāḳūt éder

3805. Yürege ḳuvvet vérür yāḳūt-ıla
Lü'lüyi dermān éder derd-i dile

3806. ʿÖmr miṣbāḥına odı nūr éder
Rūḥ mülkin yél-ile maʿmūr éder[2]

3807. Ṣāniʿüñ ṣunʿı egerçi çoḫ-durur
Arada hergiz gerekmez yoḫ-durur

3808. Her ne nesne kim gereklü var-durur [P-157a, Ş-123a, Ü-43a, Ç-127b]
Kārgāh-ı ṣunʿa baḫan er-durur[3]

3809. Ḳamusını düzdi eyle kim gerek
Bes anuñ birligine yoḫ hīç şek[4]

---

1 CCVIII. Cevāhir Der-Maʿādin Ş, Ç : Cevāhir-i Maʿādin Ü ; Maʿādin ve Cevāhir P

2 Bu beyit P nüshasında yoktur.

3 (a) nesne kim gereklü Ş, Ü : kim gereklü-y-ise P ; nesne kim gerekdür Ç (b) Kārgāh-ı ṣunʿa P, Ü, Ç : Kārgāh u ṣunʿına Ş

4 (b) Bes P : Pes Ş, Ü ; Kim Ç

---

* Lezc, kaypancak (kaypak, kaygan) olmak ve çekilip uzamak anlamındadır. Sıfat-ı müşebbehesi "lezic"-dir. (Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisârî, *Ahterî-yi Kebîr*, haz.Prof. Dr. Ahmet Kırkkılıç, Prof. Dr. Yusuf Sancak, s. 847.)

3810. Çün işitdi bunı şāh-ı mülk-gīr
Geldi bu söz aña ġāyet dil-pezīr

3811. Vardı ol kāndan şeh-i pīrūz-ceng
Aldı elmās-ıla bir ḳaç pāre seng

3812. Anı gizlerdi ḫazāyinde müdām
Ġālib anuñla_oldı ol cinne temām

CCIX. Resīden-i İskender Be-Maʿden-i Ḫār-ı Çīnī ve Ṣanʿat-ı Terkīb-i Ān[1]

3813. Gitdi oradan daḫı şāh-ı cihān
Geldi gördi işlenür bir ulu kān

3814. Kūrede ṭopraġı çün-kim od yaḫar
Ḫār-ı Çīnī eriyüp andan aḫar[2]

3815. Ḫār-ı Çīnī ol-durur bilgil yaḳīn
Ki_āyine düzerler andan ehl-i Çīn[3]

3816. Ṣāḥib-i laḳve çoġ étse_aña naẓar*
ʿİlletinden ḳalmaz anda hīç eṣer

3817. Daḫı andan bir ʿaceb peykān olur
Her kime kim ére ol bī-cān olur[4]

3818. Çünki gördi anı şāh-ı kāmkār
Dédi Aresṭūya ki_éy dānā-yı kār

3819. Bu filizzātuñ baña şerḥini ét
Bunlaruñ terkībi nedendür eyit[5]**

3820. Ḳamu bir ṭopraḫda nedür iḫtiṣāṣ
Kim bu nuḳre olur ol zer şol reṣāṣ

---

1 CCIX. Ḫār-ı Çīnī ve Ṣanʿat-ı Terkīb-i Ān P : Ḫār-ı Çīnī Ş, Ü, Ç
2 (b) Çīnī Ş, Ü, Ç : cinnī P (müs.) / eriyip P : ḥal olup Ş, Ü, Ç / çıḫar P, Ş : aḫar Ç ; aḳar Ü
3 Bu beyit P nüshasında yoktur.
4 (a) andan Ş, Ü, Ç : anda P (b) ére P, Ü, Ç : érse Ş
5 (a) şerḥini P, Ü : şerḥin Ş, Ü (b) nedendür Ş, Ü, Ç : ne-durur P

---

* Lakve, ağız çarpılması, İnsanın yüzüne ve ağzına ârız olan bir hastalık.
** Filizzât, filizin çoğulu. Altın, bakır, demir gibi madenler.

3821. Ḫār-ı Çīnī bu néçündür şol ḥadīd [P-157b, Ş-123a, Ü-43a, Ç-128a]
Ol neden ḳurşun bu baḳır ḳıl bedīd[1]

3822. İşbu yédiden bañа sen söylegil
Her birinüñ ḥālini şerḥ eylegil[2]

3823. Çün ḥakīme rūşen oldı bu ḫitāb
Vérdi ol dem şeh su'āline cevāb

3824. Kim yér altında ruṭūbetle buḫār
Muḥtebis olup çün éderler ḳarār

3825. Ma'den-ile güneşüñ ḥarrı meger
Müddet-ile éder anlara eṯer

3826. Ol eṯerlerden olup mādde laṭīf
Gār saḳfına çıḫar olup ḫafīf[3]

3827. Bir zamān yapışup anda mekṯ éder
Bes hevāsı_éder ḳışuñ аña eṯer

3828. Çün sovuḫdan ol ġalīẓ olur temām
Oradan düşüp ḳılur yérde maḳām[4]

3829. Şöyle kim ḥammāmlarda ṣu buḫār
Olıban saḳfa çıḫup ḳılur ḳarār[5]

3830. Saḳfda аña sovuḫ ḳılup eṯer
Ḥal olıban gérü ol ferşe iner[6]

3831. Gār saḳfından çü ḥal olup buḫār
Ṭoñup éder gār saṭḥında ḳarār[7]

3832. Rāst bir müddet orada ḳalur ol
Ma'den ü günden ḥarāret bulur ol

---

1 (a) şol Ş, Ü : ol P, Ç
2 (a) sen Ş, Ü : söz P, Ç (b) ḥālini şerḥ eylegil Ş, Ü, Ç : şerḥini sen söylegil P
3 (b) çıḫar olıp ḥafīf P : çıḫup olur ḫafīf Ş, Ç ; çıḳup olur ḥaẓīf Ü (müs.)
4 (a) Çün Ş, Ü, Ç : Çoḫ P
5 (b) çıḫup Ş, Ç : çıḳup Ü ; çıḫar P
6 (a) ḳılup Ş, Ç : ḳılıp P ; ḳılur Ü
7 (b) Donup Ü : Ṭoñıp P ; Dutup Ş, Ç / saṭḥında Ş, Ü, Ç : saḳfında P

3833. Ol ḥarāret çün ḳılur aña eṣer [P-158a, Ş-123b, Ü-43b, Ç-128b]
Müddet-ile ol ġalīz andan gider[1]

3834. Zībaḳ olur andan eczā-yı keṣīf
Cümle kükürd olur eczā-yı ḫafīf[2]

3835. Mümtezic olıcaḳ ol iki temām
Ḥarr-ı ma'dinden eṣer bulup müdām

3836. İmtizācından bularuñ bī-gümān
Yér içinde_olur mürekkeb yédi kān

3837. Zībaḳ u kükürd çün ṣāfī olur
Zībaḳuñ terligini kibrīt alur[3*]

3838. Néce ki_içer terligin ṣunuñ türāb
Şöyle kim anda belürmez hīç āb[4]

3839. Şöyle kim ṣu ṭopraġuñ yübsin alur[**]
Mümtezic olduḫda anı ter ḳılur[5]

3840. Huşklıġını daḫı kibrītüñ ḳamu
Zībaḳuñ terligin alur éy ulu[6]

3841. Çün bu resme iḫtilāṭ olup temām
Saḫlu_olalar ḫuşk ü terlikden müdām

3842. Hem münāsib ola miḳdār u eṣer
Müddet-ile_olur mürekkeb kān-ı zer[7]

3843. 'Ārıż olsa nażc bulmadın temām[***]
Āfet-i berd aña olur sīm-i ḫām[8]

---

1 (a) ḳılur aña P, Ş, Ç : aña ḳılur Ü
2 (b) laṭīf P, Ü, Ç : ḫafīf Ş
3 (a) kükürd P, Ü², A² : kibrīt Ş, Ü, Ç, B, W, P², Ç² (b) kibrīt P, Ş, Ç², Ü², Ü⁴, B, P², A², P³ : kükürd Ü
4 (b) anda P, Ü : andan Ş, Ç
5 (b) Mümtezic Ş, Ü, Ç : Memzūc P / ter Ş, Ü, Ç : bes ter P
6 (a) Ḫuşklığını P : Ḫuşklığın Ş, Ü, Ç (b) terligin P, Ü, Ç : terligi Ş
7 (a) münāsib ola miḳdār u Ş, Ü, Ç : ola münāsib miḳdār P
8 (a) olsa P, Ü, Ç : olur Ş (b) berd aña olur Ü, Ç : ber aña olur Ş ; yérden ki olur P

---

* Kibrît, Arapça bir kelimedir. Aynı zamanda kükürt anlamına da gelmektedir. Kükürt kelimesi Farsçadır, o da aynı zamanda kibrit demektir.

** Yübs, kuruluk demektir. Mümtezic, birbirine uyan, uygun gelen, iyi karışmış, mezc olmuş, tabiati uygun; memzûc, karışık, karışmış anlamındadır.

*** Nazc, olma, pişme, kıvam bulma, olgunluk manalarına gelmektedir.

3844. Ger ḥarāretden yübūset bula ol
Şol eṣerden ḳarabaḳır ola ol

3845. Zībaḳ u kükürd eczāsı temām
Ḳarışup bir olmadın éy nīk-nām[1]

3846. Çün bürūdetle yübūset bulalar [P-158b, Ş-123b, Ü-43b, Ç-129a]
Kān içinde ḫāṣ ḳal'ay olalar

3847. Andan öñdin ki_ol ikisi nażc ola
Ger bürūdet bunlara ġālib ola[2]

3848. Çünki kibrīt ola çoḫ olur ḥadīd
Zībaḳ olsa çoġ olur ḳurşun bedīd

3849. Çün ḳızıl kükürde key nażc érmedin
'Aḳd bula ḫār-ı Çīnī_olur yaḳīn[3]

3850. Ol su'āle kim dédüm şāhā cevāb
Bu-durur *v'Allāhu a'lem bi'ṣ-ṣavāb*

CCX. İ'tirāż Ber-Ḳavl-i Areṣṭū ve İstidlāl Be-Ṣāni'-i Ḳādir

3851. İşbu sözleri ki_Areṣṭū étdi naḳl
Ẓāhirā gerçi ḳabūl eyledi 'aḳl[4]

3852. Līk bundan daḫı yég söz var sañа
Eydeyim ḳulaḫ dutar-ısañ bañа[5]

3853. Bir cizim yérde görürsin bī-gümān
Dürlü aġaçlar bitüp olmış 'ayān[6*]

3854. Ṭopraġı bir ü hevāsı ṣuyı hem
Bir aġaç ṣandal olur biri baḳam[7]

---

1 P nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.
2 (a) ol ikisi P, Ç : ol iki Ş ; evvel iksi Ü (b) bunlara P, Ş, Ü : anlara Ç
3 (a) key nażc érmedin Ç : key nużuc érmedin Ş ; key nażc olmadın P ; çoḳ nużc érmedin Ü
4 (b) eyledi P, Ş : étdi anı Ü, Ç
5 (a) yég söz var P, Ş, Ü : yégrek söz Ç (b) ṭutar-ısan P : dutarsañ sen Ş, Ü; Ç
6 (b) bitüp Ü, Ç : bitip P ; bitiben Ş
7 (a) Ṭopraġı bir ü hevāsı P, Ü : Ṭopraġı yéri hevāsı Ş, Ç

---

* *Turkish and English Lexicon*'da cizm, bir parça bir bölüm, bir miktar, bir hisse, bir pay anlamlarına gelmektedir.

3855. Bir aġaç şeftālū vü biri enār
Birisi serv olmış u biri çenār[1]

3856. Ger Mü'eṣṣir olsa yél ü ḫāk ü ṣu
Ḳamu bir nev' aġac olaydı_éy ulu

3857. Çün aġaçlar dürlü dürlüdür 'ayān
Bil ki ayruḫdur Mü'eṣṣir bī-gümān

3858. Kim bunı 'ünnāb éder anı 'ineb* [P-159a, Ş-124a, Ü-43b, Ç-129b]
Anı raṭbe düzedür bunı ruṭab[2]

3859. Bunı ayva vü şunı ālū éder**
Bunı emrūd anı şeftālū éder[3]

3860. Toḫmsuz bir yérde dürlü ot biter
Her biri bir dürlü ad bulup yéter[4]

3861. İşbu na'na' olur u ol bādyān
İşbu nergis olur u ol erġavān***

3862. Çün nebātuñ ḥālini bildüñ 'yaḳīn
Bil ma'ādin ḥāli kim budur hemīn[5]

3863. Ma'denüñ içinde bil kim ol Ḳadīm
Kimini zer éder ü kimini sīm

3864. Néredendür fikr ét bunca eṣer
Kimden olmışdur mürekkeb bu ṣuver

---

1 (b) olmış P, Ç : olur Ş, Ü
2 (b) düzedür bunı P, Ş, Ç : düzer ü bunı Ü
3 (a) şunı ālū éder P, Ş, Ç : anı ālū düzer Ü (b) Bunı emrūd anı P, Ş : Anı emrūd u bunı Ü
4 (b) bir dürlü ad P : bir ḫāṣiyet Ş, Ü, Ç
5 (a) yaḳīn Ş, Ü, Ç : 'ayān P (b) hemīn Ş, Ü, Ç : hemān P

---

* Ünnâb, hünnâb şeklinde de geçen Arabistan kirazı, çiğde denilen meyveye; rutab, taze olgun hurmaya verilen isimdir. Ratbe, yonca denilen ottur.

** Âlû, Farsça erik demektir. Âlû kelimesi bazı kelimelerle birleşerek değişik meyve isimleri yapmıştır. Meselâ zerd-âlû, sarı erik. Dilimizde zerdâli şekline dönmüştür. Şeft-âlû (şeftali), aslı şefte-âlû, kayısı eriği, tüylü erik. Emrûd, armut demektir.

*** Ergavân, eflâtun ile kırmızı arası, morumsu pembe renkli çiçekler açan bir süs ağacıdır. Bâdyân, bâdyâne de denilen kurak toprakta yetişen râziyâne ve anason demektir. Hind sinamekisinin tohumu olup İranlılarla Hintliler bundan bir miktar çayın içine korlar. Bu şekilde çayın tabiatçe olan tesirini tadîl etmiş olurlar. (Mehmed Salâhî, *Kâmus-ı Osmânî*, Kısm-ı Sânî, s. 60.)

CCXI. Der-Taḥrīż Be-Naẓar-ı İ‘tibār Ber-Maṣnū‘āt

3865. Mübdi‘i añ ḳo bedāyi‘ ẕikrini
Ṣāni‘i gör ḳo ṣanāyi‘ fikrini[1]

3866. Çün bu maṣnū‘ātuñ aṣlını ḳamu
Bildüñ od u ṭopraġ u yéldür ü ṣu[2]

3867. Līk her birinde var bir dürlü yeng
Daḫı bir miḳdār u resm ü şekl ü reng[3*]

3868. Daḫı her birinde var bir vaż‘-ı ḫāṣ
Muḫtelif keyfiyyet ü dürlü ḫavāṣ[4]

3869. Bil ki gerek bir Muhaṣṣıṣ bī-gümān
Ki_andan olmış ola bu ḳamu ‘ayān[5]

3870. Bu yaḳīndür ki_ol Muḫaṣṣıṣ bir gerek [P-159b, Ş-124b, Ü-43b, Ç-129b]
Hem Mürīd ü ‘Ālim ü Ḳādir gerek

3871. Ol Muḫaṣṣıs ẕātı vācibdür yaḳīn
Ki_ol-durur Ḫālıḳ ḳamusına hemīn[6]

3872. Ḳuvveti fi‘le yétüren ol-durur
Bitüren ol hem yitüren ol-durur[7]

3873. Ḳuvvet ü Ḳudret anuñ-durur Kemāl
Ḫāṣ anuñdur u Celāl ü hem Cemāl[8]

3874. Ẕātı_anuñ ayruḫ zevāta beñzemez
Hem ṣıfātı_ayruḫ ṣıfāta beñzemez[9]

---

1 (b) gör P, Ş, Ç : añ Ü
2 (a) Çün bu Ş, Ü : Çünki P ; Ṣor bu Ç
3 (a) yeng Ş, Ü, Ç : reng P (b) reng Ş, Ü, Ç : yeng P
4 (a) vaż‘-ı P, Ü, Ç : dürlü Ş
5 (b) andan P, Ş, Ç : anda Ü
6 Bu beyit P nüshasında yoktur.
7 (b) Bitüren ol hem yitüren P, Ş, Ü : Yitüren ol hem bitüren Ç
8 (a) anuñ-durur P, Ç : anundur u Ş, Ü
9 (b) ayruḫ Ş, Ü, Ç : hīç P (P nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.)

---

* Yeng, şekil, mânend, tarz, reviş kâide ve kanun anlamlarındadır. (Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâtı‘*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, s. 820.)

3875. Ḥükmine érmez anuñ hergiz ḫalel
Fi‘line ḳaṭ‘ā anuñ girmez ‘ilel

3876. Vaṣfıdur ẕātı bigi anuñ Ḳadīm
Żıddıdur miṯli bigi anuñ ‘Adīm

3877. Gerçi kim çoḫdur eṯser bilgil yaḳīn
Kim Mü’eṯṯir arada birdür hemīn

3878. İki gerekmez Mü’eṯṯir bir yéter
Bu sözüñ sırrına aḳl olan yéter[1]

3879. Aña kim Ḫālıḳ ola Ḳudret gerek
Nesne īcād étmege ḳuvvet gerek

3880. Ḳudret içinde çü Ḳādir ola tām
Cümle maḳdūrāt olur andan temām[2]

3881. Bir-ile çün iş temām olur ola
Bir daḫı fikr eyle kim néşe gele[3]

3882. Birligiyle muntaẓımdur iki kevn [Ü-30a]
Ḳādir ayruḫdan néce isdeye ‘avn

3883. Çün bu sözleri işitdi şehriyār
Āferīn étdi ḥakīme bī-şümār[4]

CCXII. Reften-i İskender-i Ẕülḳarneyn Be-Memleket-i Kişmīr[5] [P-160a, Ş-159b, Ü-30a, Ç-130a]

3884. Yüridi Kişmīre andan şāh-ı Rūm
Kim göre kim nécedür ol merzübūm[6]

3885. Buldı anda bī-‘aded şehr ü diyār
Cümle reng ü būy çün ḫurrem-bahār

3886. Ser-te-ser ma‘mūr kim vīrānı yoḫ
Ḫalḳınuñ deryā ṣıfat pāyānı yoḫ[7]

---

1 (b) aḳl P, Ş, Ç : aḳlı Ü
2 (a) ola P, Ü, Ç : oldı Ş (b) andan Ş, Ü, Ç : anda P
3 (b) eyle kim P, Ş, Ç : eylegil Ü
4 (a) şehriyār Ş, Ü, Ç : nāmver P
5 CCXII. İskender-i Ẕülḳarneyn P : İskender Ş, Ü ; Ẕülḳarneyn Ç
6 Bu beyit ile ardından gelen beyit Ç nüshasında yoktur.
7 (a) Ser-te-ser P, Ş, Ü : Ser-be-ser Ç

3887. Ṭāli‘i meymūn-ıla ferruḫ ḳamu
Ṣūreti zībā-y-ıla gül-ruḫ ḳamu[1]

3888. Vardı andan Türk iline şehriyār
Buldı anda bī-kerān şehr ü diyār

3889. Kimi vérürdi_anlaruñ Ṭamġāca māl
Kimi ‘āṣī_olup éderlerdi ḳıtāl

3890. Bir melik ki_adı anuñ Ṭarḫān-ıdı
Türkden ṭaġī olana_ol ḫān-ıdı[2*]

3891. Var-ıdı leşker anuñla bī-şümār
Ḳamu tīr-endāz u cevşenver süvār

3892. Büt-perest idi olar ḳamu yaḳīn
Kimse ne tevḥīd bilürdi ne dīn

3893. Şāhdan ol mülke érişdi ḫaber
Kim gelür uş leşkeriyle şīr-i ner[3]

3894. Bir çeri cem‘ oldı anda bī-‘aded
Ki_aña ne pāyān var-ıdı vü né ḥad

3895. Çünki şāhuñ leşkerini gördiler
Ṣaf düzedüp şāha ḳarşu ṭurdılar

3896. Anlaruñla bir neberd eyledi şāh [P-160b, Ş-125a, Ü-30a, Ç-130b]
Ki_étdi rūşen güni anlara siyāh

1 (b) zībā-y-ıla Ş, Ü, Ç : mevzūn-ıla P
2 (b) ṭāġī Ş, Ü, Ç, B, Ü², W, TDK, Ç² : Türkden yaġı P
3 (b) şīr-i ner P, Ş, Ü : nāmever Ç

* Tâgî, azgın, baş kaldıran, asi, tuğyân edici demektir.
“Tarhan, Doğu Akdeniz’den Çin’e kadar Orta Asya bozkır toplumlarının pek çoğunun dilinde bir unvan, kişi veya kabile adı olarak yer almaktadır. Orhon yazıtlarında Bilge Kağan’ın ulusa hitap ederken saydığı devlet görevlileri arasında tarkanlar da yer almaktadır. Müslümanlar Mâverâünnehir’i fethettikleri zaman Soğd bölgesinin hâkimi Tarhun ismi veya unvanıyla anılıyordu. Sohd ihşîdi olan tarhun Semerkant’ta oturur ve bölgeyi buradan idare ederdi. İbn Hurdâzbih ve İbn A‘sem el-Kûfî Semerkant hâkiminin isim veya unvanını tarhan şeklinde kaydeder. Bu sebeple bazı araştırmacılar, tarhunun Türk idare sisteminde bir şeref unvanı olan tarhan ile aynı olduğunu ileri sürerken bazıları da Taberî ile İbnü’l-Esîr’in verdiği bilgilere ve Çin kaynaklarına dayanarak tarhunun Semerkant hâkiminin özel ismi olduğunu iddia ederler. Kaşgarlı Mahmud, tarhanın İslâm öncesi dönemde “bey” anlamında kullanıldığını söyler.” (Ali Ahmetbeyoğlu, “Tarhan”, *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, s. 19-20.)

3897. Kūslar ġurriş édiben bām u zīr
Ḳopdı_iki leşker arasında nefīr

3898. Bir bir üstine yıḫılup küşteler
Oldı ol ṣaḥrā ser-ā-ser püşteler

3899. Ḳanda kim baḫsañ ten-idi bī-revān
Her ṭaraf ḳan seyl-idi olmış revān[1]

3900. Türk yādan tīr-bārān étdiler
Eyle kim peykānı bārān étdiler[2]

3901. Āreş ol günde_étdi çoḫ dürlü hüner
Anda oldı ser-fīrāz u nāmver*

3902. Ḳıldı biñ kişiyi peykān-ıla ḫāk
Biñ daḫı oldı ḳılıcından helāk

3903. Bir kemāndār-ıdı Āreş kim ḳader
Ḳılur-ıdı oḫı sehminden ḥaẕer[3]

3904. Çünki yayından çıḫardı_anuñ ḫadeng
Añа ne āhen döyer-idi ne seng

3905. Oḫı çıḫduḫda kemāndan berkvār
Demreninden şu'le urur-ıdı nār

3906. Öldi iki yañadın bī-ḥad sipāh
'Āḳıbet oldı muẓaffer Türke şāh

3907. Türk kim adıyla anlardur Tatar
Oldılar şeh kılıcından tārumār

1 (b) seyl-idi P, Ş, Ç : ṣuyladı Ü
2 (b) bārān P, Ş, Ç : perrān Ü
3 (a) Şol Ş, Ü, Ç : Bir P

* Areş, *Şehnâme* kahramanlarından birinin ismidir. Okçuluğuyla meşhurdur. Bitmek bilmeyen Türk-İran savaşlarının sınırını onun attığı ok belirlemiştir. "İran ile Turan arasındaki sınırı tespit için teklif edilen ok atma işi için yeryüzünü yöneten melek Esfermand ünlü okçu Areş'i çağırmış ve ona ok attırmıştır. Bir rivayete göre Demâvend dağından, başka bir rivayete göre de Âmül'den attığı ok Merv'e düşmüş ve burası İran'la Turan arasında sınır kabul edilmiştir." (Tahsin Yazıcı, "Efrâsiyâb", *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 478-479.)

3908. Kimi ʿuryān u kimi ġark-āb-ı ḫūn
Ḳaçdılar olup ʿalemler ser-nigūn[1]

3909. Olup ol leşker ser-ā-ser pāyimāl [P-161a, Ş-125b, Ü-30a, Ç-131a]
Dökdiler büngāh u raḫt u genc ü māl[2*]

3910. Ol arada ki_olmış-ıdı dār u gīr
Düşdi Ṭarḫān atdan u oldı esīr[3]

3911. Bunca serverler daḫı_anuñla bile
Çün gide baş ayaġuñ ḥāli nola[4]

3912. Girdi Türküñ kişverine şehriyār
Fetḥ étdi her ne var şehr ü diyār

3913. Her ne ki_almışdı Tatardan tāc-baḫş
Cümlesini leşkerine ḳıldı baḫş[5]

3914. Vériben Ṭamġāca tāc-ıla külāh
Ḳıldı anı ol ulusa daḫı şāh

3915. Aṣlıda Ṭamġāc olara ḫān-ıdı
Ol ulusa daḫı ol sulṭān-ıdı

3916. Çün şehe Ṭamġāc esīr olmış-ıdı
Anı Ṭarḫān ayırup almış-ıdı[6]

3917. Çün alamazdı_anı andan şāh-ı Çīn
Anuñ-ıla ṣulḥ étmişdi güzīn[7]

3918. Düşmene ceng-ile bulmazsañ ẓafer
Ol müdārā-y-ıla aña çāreger

---

1 (b) Ḳaçdılar olup ʿalemler Ş, Ü, Ç : Oldılar şāh ḳılıcından P
2 (b) raḫt u genc P, Ş, Ç : genc ü raḫt Ü
3 (a) dār u gīr Ş, Ü, Ç : dād-gīr P
4 (a) serverler daḫı_anuñla P, Ü : server daḫı anuñ-ıla Ş, Ç
5 (a) ki Ş, Ü, Ç : kim P
6 (a) Çün şehe P, Ş, Ç : Çünki şeh Ü
7 (b) étmişdi güzīn Ü, Ç : étmişler güzīn P ; étmişler için Ş

---

* Büngâh (bengâh), keçe çadır, büyük kimsenin çadırı, çerge, yük çadırı, hazine odası gibi anlamlara gelmektedir. Farsça ev eşyası anlamına gelen bunc ve mekân bildiren gâh ekinden oluşmaktadır. Bunc-gâh>bungâh>bengâh.

3919. Çün müsaḫhar oldı ol kişver temām
Geldiler şāhuñ ḳatına ḫaṣ u ʻām

3920. Cümlesine vérdi şeh teşrīf-i ḫāṣ
Buldılar şāhuñ ḳatında iḫtiṣāṣ

3921. Daʻvet étdi_anları Ḥaḳ tevḥīdine
Ki_añlayalar Ḥaḳ ne vü tevḥīdi ne

3922. Bildiler kim nécedür īmān u dīn [P-161b, Ş-125b, Ü-30a, Ç-131b]
İʻtiḳād u ṣıdḳ u teslīm ü yaḳīn[1]

3923. Ḥaḳlıġını ḥaşr ü neşrüñ bileler
Aña lāyıḳ Ḥaḳḳa ṭāʻat ḳılalar

3924. Şāhdan cümle naṣīḥat aldılar
Dīne giriben muvaḥḥid oldılar[2]

3925. Añladılar şirk kim ol şūm olur
İḫtiyār éden anı meyşūm olur[3]

3926. Şirk çirkidür dil ü cāna şerek*
Şirki tevḥīd-ile arıtmaḫ gerek[4]

3927. Şirk-içün kim Ḥaḳ dédi ẓulm-i ʻaẓīm
Ét ḥaẓer andan ki oldur cāy-ı bīm[5]

3928. Çünki bildiler nedür īmān u dīn
Girdi göñüllerine ilme'l-yaḳīn

3929. Çünki revnaḳ dutdı ol kişver temām** [P-162a, Ş-126a, Ü-34a, Ç-131b]
Şāh Cem taḫtında_eline aldı cām[6]

---

1 (a) Bileler Ş, Ü, Ç : Bildiler P (b) teslīm P, Ş, Ç : tevḥīd Ü
2 (a) giriben Ş, Ü, Ç : girip P
3 (a) Añladılar Ş, Ü, Ç : Aña dérler şirk P (b) meyşūm P, Ş, Ü : meş'ūm Ç
4 (b) Bu beyit ile sonra gelen beyit P ve Ç nüshalarında yoktur.
5 (a) Şirk-içün kim Ü : Şirk çün-kim Ş
6 (b) eline_aldı Ş, Ü, Ç : ele aldı P

---

* Şerek, avcının ağları ve tuzakları demektir. Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, s. 1112.

** Ş nüshasında bu beyitten önce "Ṣıfat-ı Bezm-i İskender-i Rūmī" şeklinde bir başlık vardır. Ç nüshasında da "Ṣıfat-ı Bezm-i Ẕülḳarneyn" başlığı vardır. P ve Ü nüshalarında başlık yoktur. B, K, MSU, P², Ü⁴ nüshalarında da bu bölümü ayıran başlık bulunmaktadır.

3930. Aldı_eline cām ḳodı ḫanceri
Başına tāc urdı ṣaldı miġferi[1]

3931. Her zamānuñ bir işi vardur yaḳīn
Ki_ol zamānda ol gereklüdür hemīn

3932. Rezm güninde gerekmez ki_ola bezm
Bezm vaḳtinde yaraşmaz ki_ola rezm

3933. Aldı_eline şāh bir gül-gūn ḳadeḥ [P-162b, Ş-126a, Ü-30a, Ç-132a]
Kim bulurdı cān ṣafāsından feraḥ

3934. Nūş ḳıldı bāde-i ʻanber-şemīm
Kim deminden tāze olurdı nesīm

3935. Bir zamān çün bezmden şāh oldı şād
Vérdi cām-ı bādeden ömrine dad

3936. Gerçi bāde ṭabʻ-ıla āteş-durur
Çün anuñla tāzedür cān ḫoş-durur[2]

3937. Bāde-y-ile her ki vérmez ʻömre dad
Ḫāk-ber-ser ki_olur anuñ ʻömri bād

3938. Bir zamāndan ṣoñra fermān ḳıldı şāh
Kim ol eṭrāfa yüridiben sipāh[3]

3939. Ne ʻacāyib ki_ol memālikde ola
Görmek-içün şeh getüreler ele

3940. Kūh u deşti yüriyüp ṣayd étdiler
Çoḫ ʻacāyib cānavar ḳayd étdiler

3941. Buldılar nesnāsı ol evde yaḳīn*
Şekli insān el ayaġı bir hemīn[4]

---

1 (a) cām ḳodı P, Ş, Ü : cām u ḳodı Ç (b) ḳodı P, Ü : ṣaldı Ş, Ç
2 (a) Bu beyit P nüshasında yoktur.
3 (b) yüridiben P, Ü, Ç : yüridi ol Ş
4 (a) Nesnāsı Ü, Ç, TDK, Ü², Ç² : Neşnāsı P, Ş, Ü⁴, P² (b) bir Ş, Ü, Ç : bil P

---

* Nesnâs, yarı insan şeklinde, tek gözlü, birer el ve ayaklı, sıçrayarak yürüyen efsanevî bir yaratığa verilen isimdir. Âd kavminden bir cemaatin kendilerine gönderilen peygambere isyan ettikleri için Hak celle tarafından nesnâsa çevrildikleri rivayet edilmektedir. Her birinin birer el ve ayakları olmakla kuş gibi seğirterek ve sıçrayarak yürüyüp dört ayaklı hayvanlar gibi otlarlar. Bazılarına göre Yecüc ve Mecüc kavmi bunlardır. Maymun dedikleri canavara da denilir. Bazı raviye göre Hindistan'da Serendib yakınında bir yüce dağda nesnâs çok bulunur imiş. (Dr. Hüseyin Remzi, *Lügat-i Remzî*, c. 2, s. 846.)

3942. Bir ayaġı-y-ıla eyle_éderdi seyr
Kim anı gören kişi ṣanurdı ṭayr[1]

3943. Bir cemāʿat kim ṭaġı ṣayd étdiler
Ṭaġda bir boynuzlu ṭavşan dutdılar[2]

3944. Her sebuʿ ürkerdi andan görse reng
Ger derende şīr ü ger bebr ü peleng[3*]

3945. Bu ʿacāyib fıṭrata ḳılġıl nigāh
Kim göresin nécedür ol bārgāh[4]

3946. Bī-nihāyetdür bu dergeh bil ʿayān [P-163a, Ş-126a, Ü-30b, Ç-132a]
Ne yaḳīn érişür aña né gümān

3947. Bir zamāndan ṣoñra rāy eyle_étdi şāh
Kim Taġarġardan yaña ilte sipāh[5]

CCXIII. Resīden-i İskender Be-Vilāyet-i Ṭaġarġar

3948. Geldi bir yér buldı kim yoḫ aña ḥad
Cümlesin bir ḳavm dutmış bī-ʿaded

3949. Ṣūret-i ẓāhirde ādem-rū ḳamu
Līk sīretde behāyim-ḫū ḳamu[**]

---

1 (a) ayaġı-y-ıla eyle_éderdi P : ayaġıyla eyle_ éder-idi Ş, Ç
2 (a) cemāʿat kim ṭaġı P, B, W, Ü², Ç² : cemāʿāti daḫı Ş ; cemāʿat daḫı kim Ü, Ç (b) dutdılar P : ṭutdılar Ş, Ü ; buldılar Ç
3 (a) andan görse Ş, Ü, Ç : görse anda P (b) şīr ü ger bebr ü P : şīr olaydı yā Ş, Ç : şīr olaydı ger Ü
4 (b) nécedür ol P : néce-durur Ş, Ü, Ç
5 (b) Ṭaġarġardan Ş, Ü : Ṭaġarurdan P (müs.)

---

* Derende, yırtıcı demektir. Derîden masdarından ism-i fâildir.

** Behâyim, dört ayaklı hayvanlar; gürg, kurt; gâv, öküz; har, eşek; hûk, domuz demektir. Ahmedî burada İskender'in Tagargar vilâyetinde karşılaştığı garip yaratıklardan bahsederken yine temsilî mahiyette bir anlatım yolunu seçmektedir. Bu adadaki insanlar görünüşte insan yüzlüdürler ama karakter olarak hepsi dört ayaklı hayvan gibidirler. Orada bir kavim dahi bulmuştur ki insan görünüşlü ama kurt başlıdırlar. Şair, bu yaratıkların timsaliyle insanlıktaki kötü hasletleri ve karakter bozukluklarını eleştirmektedir. "Gözün aç gör bu haber ne kadar gereklidir. İnsanlar baştan başa kurt huylu olmuştur. Gör ki âlem öküz ve eşek doludur. Arada bir insanoğlu var mıdır göster. Bu cihan domuz ve köpek karakterlilerle doludur. Ara yerde insan huylu görünmez." Bu beşer şeklinde gördüğün milletler hepsi "Hayvanlar gibidir. Hatta daha şaşkındırlar." diyerek ahlâkî bozuklulara düçar olan insanları hayvan sıfatlarıyla tanımlamaktadır. Buradaki كالانعام بل هم اضل ifadesi Kurʿân-ı Kerîm'de Aʿrâf sûresi 179. ayette geçmektedir. Âyetin tamamı şöyledir: "Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kapleri vardır, onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır onlarla görmezler; kulakları vardır onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha şaşkındırlar. İşte asıl gâfiller onlardır." (Aʿrâf, 7/179)

3950. Buldı bir ümmet daḫı_anda ser-te-ser
Ādemī-hey'et velīkin gürg-ser[1]

3951. Gözüñ aç gör ne gerekdür bu ḫaber
Ucdan uca gürg-ḫū olmış beşer[2]

3952. Gāv u ḫardur ṭolu görgil 'ālemi
Var mı gösder arada bir ādemi[3]

3953. Ḫūk ü seg-ṣīret ṭoludur bu cihān
Ādemī-ḫū ara yérde yoḫ 'ayān[4]

3954. Bu beşer şeklinde gördügüñ milel
Cümle *ke'l-en'ām*dur *bel-hüm eḍall*[5]

3955. Buldılar hem ol arada bir gürūh
Ṭolu anlardan ser-ā-ser deşt ü kūh[6]

3956. Ādemī şeklinde līkin fīlvār
Eneginde ḳamunuñ horṭūmı var[7]

3957. Yüzi-y-ile fīl tende ādemī
'Aḳl Ḥaḳ künhinde adım ada mı[8*]

3958. Ol burun kim ola ḫod-binlik ṭolu [P-163b, Ş-126b, Ü-30b, Ç-132b]
Fīl ḫorṭūmından olur ol alu[9]

3959. Ziştdür burunlulıḫ sen bellü bil
Ādemīde şöyle kim ḫorṭūm-ı fīl[10]

---

1 (a) ümmet P, Ü, Ç : millet Ş / ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç
2 (a) Gözüñ aç gör ne Ş, Ü, Ç : Gözüñle görme P / bu P, Ç : ḫoẕ Ş ; çoḳ Ü
3 (a) ḫardur ṭolu görgil Ş, Ü, Ç : ḫar-durur ṭolu gör P
4 (a) ṣūret ṭolu-durur P : sīret ṭoludur bu Ş, Ü, Ç
5 Bu beyit P nüshasında yoktur.
6 (b) deşt ü P, Ü : deşt-i Ş, Ç
7 (a) şeklinde līkin P : ḳāmet velīkin Ş, Ü, Ç (b) Eñeginde ḳamunuñ ḫorṭūmı P, B, TDK, W, Ü², P², P³, Ü⁴, TTK¹, K : Yüzlerinde ḳamunuñ ḫorṭūmı Ş, Ü, Ç, M, MSU
8 (a) Yüzi-y-ile fīl P : Ṣūretiyle fīl Ü, Ç ; Yüzü-y-ile pīl ü Ş
9 (b) alu Ş, Ü, Ç : ulu P
10 (a) P nüshasında bu beyit aşağıda yer alan iki beyitten sonra gelmektedir.

---

* Ü², W, Ü⁶, P³, DTC¹, R² nüshalarında bu beyitten sonra P, Ş, Ü, Ç nüshalarında olmayan iki beyit vardır. Beyitler şöyledir:

Bitmiş-idi_omuzlarında bāl u per / Sözleri ḳuş ṣavtı bigi ser-te-ser
Ki éderler idi insān bigi seyr / Ki uçarlar idi şol resme ṭayr

Bu beyitler metnin akışına uygun değildir. TDK nüshasında sadece ilk beyit vardır. Bu beyitler bahsi geçen nüshalar arasındaki bağı göstermektedir.

3960. Ādemiyken ger ola burnuñ ulu
Cīfedür fīl andan olursın alu*

3961. Fīle yaraşur burunlıḫ bes hemīn
Daḫı şeyṭāna kim ol-durur laʿīn[1]

3962. Kişi kim burunlu vü ḫod-bīn ola
Fīl-tek murdār u bed-āyīn ola[2]

3963. Çün burunlulıḫ-durur şeyṭān işi
Ḳamu laʿnet ehlinüñ oldı başı[3]

3964. Kibr şeyṭān işi-durur ḳo anı
Çünki insān yaradupdur Ḥaḳ seni

3965. Baş kim anda olmaya ḥilm ü vekār
İt başıdur ḫayra yoḫ anda ḳarār[4]

3966. Başda kim yoḫ ʿaḳl u dānişden eṣer
Ol eşek başıdur anda yoḫ hüner[5]

3967. Çoḫ eşek var ki_ādemīden yig-durur
Zīra_eşek iş bitürür ol yitürür

3968. Ādemīde ʿakl-durur nevʿe faṣl
ʿAḳlsuz ḥayvān degüldür ādem ʿaṣl

3969. Ādemīde ki_olmaya nefs-i melek
Dīvdür olmaz aña insān démek[6]

3970. Ol aradan daḫı gitdi tācver
Şāh-ı Çīn Ṭamġac öñince rāh-ber

---

1 (a) burunlıḫ bes hemīn P : burunluluḳ hemīn Ş, Ü ; burunlulıḫ yaḳīn Ç
2 (a) burunlu vü P, Ş, Ç : burunlu Ü (b) Fīl-tek Ç : Pīli-tek Ş ; Fīlveş Ü ; Fīl bigi P
3 (a) burunlulıḫ-durur şeyṭān P : burunlulıḫdı şeyṭānuñ Ş, Ü, Ç
4 (a) kim Ü, Ç : ki P, Ş (b) ḫayra yoḫ anda P, Ş, Ç : anda ḫayr étmez Ü
5 (a) Başda kim yoḫ aḳl u dānişden eṣer P, B, TDK, W, Ç², A² : Maġz kim yoḫ anda dānişden eṣer Ş, Ü, Ç (b) Ol eşek başıdur anda yoḫ hüner P : Maġz-ı ḫardur belki andan hem béter Ş, Ü, Ç (Bu beyit P nüshasında vardır. Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Aynı beyit incelenen nüshalar içinde sadece A² ve Lİ nüshalarında vardır.)
6 (a) Dīvdür P, Ü, Ç : Dīv-durur Ş

---

* Alu, aşağı, değersiz, âciz anlamlarına gelmektedir.

CCXIV. Binā-kerden-i İskender Sedd-i Ye'cūc ve Me'cūc[1]

3971. İki ṭaġa uġradı ol yérde şāh [P-164a, Ş-127a, Ü-30b, Ç-133a]
Her birinüñ kullesi_olmış evc-i māh[2]

3972. Yaḫınında_ol ṭaġlaruñ şāh-ı cihān
Uġradı bir ḫalḳa ġāyet nā-tüvān[3]

3973. 'Avret ü er cümlesi 'uryān u ḫ̔ār
Aclıġ elinden ḳamu ḥayrān u zār

3974. Ṣordı aḥvālin bularuñ pādişāh
Dédiler cāvīd ol éy ẓıll-i ilāh[4]

3975. Néçe dönse çarḫ dutsa yér ḳarār
Baḫtuñı Allāh ḳılsun pāyidār[5]

3976. 'Ömrüñi cāvīd étsün Lā-yezāl
Érmesün hergiz kemālüñe zevāl

3977. İns ü cin şīr ü peleng ü ejdehā
Heybetüñ cenginden olmadı rehā

3978. Fitneden ḳılduñ bu yéryüzin pāk
'Adlüñ āṣārıyla gülzār oldı ḫāk[6]

3979. Çünki éy şeh ṣorduñ aḥvālümüzi
Eydelüm nedür işit ḥālümüzi[7]

3980. Ola kim bu işe çāre bulasın
İşbu müşkil 'uḳdeyi ḥal ḳılasın

3981. Var bu ṭaġlardan añaru bī-kerān
Kūh u ṣaḥrā Ye'cüce olmış mekān[8*]

---

1 CCXIV. Me'cūc Ş, Ü : Me'cūc-rā P, Ç
2 (a) yolda P, Ş, Ç : yérde Ü
3 (b) ḫalḳa Ş, Ü, Ç : ḳavme P
4 (b) éy ẓıll-i ilāh Ş, Ü, Ç : dünyāda şāh P
5 (a) dutsa yér P, Ş, Ü : yér dutsa Ç
6 (a) yéryüzin P, Ü : yéryüzini Ş, Ç
7 (a) éy şeh ṣorduñ P, Ş, Ü : ṣorduñ éy şeh Ç
8 (a) ṭaġlardan añaru Ş, Ü, Ç : ṭaġdan añaru vü P (Añaru, öte, ileri, öbür taraf anlamındadır.)

---

* Bu beytin ikinci mısraında Arapça kökenli Ye'cūc kelimesinin ikinci mısraı uzun olduğunda vezin gereği zihaf olmaktadır. Ardından gelen mısrada da durum aynıdır. Ancak bu kelime Türkçeye "Ye'cüc" şeklinde kısa söyleyişle yerleştiğinden vezne göre klasik şiirimizde hem kısa hem de uzun şekilde kullanıldığı görülmektedir.

3982. Ger ʻimāret édevüz ger kişt-kār*
Ye'cüc ü Me'cūc éderler tārumār

3983. İşleri ẓulm-ile ġāretdür ḳamu [P-164b, Ş-127a, Ü-30b, Ç-133b]
Her ne étseler ḫasāretdür ḳamu

3984. Ḳanda érseler éderler cevr ü ḳahr
Bunlaruñ ẓulmine döymez él ü şehr

3985. Ādemī nıṣfınca_olaruñ ḳaddi var
Anda ol biri ki_olur nesli hezār[1]

3986. Tenleri pür-mūdur eyle kim gürāz
Pençe vü çengāli ser-tīz ü dırāz**

3987. Ne olarda vardur evṣāf-ı beşer
Ne bilürler kim nedür dīnden eṯer

3988. Rīg eczāsına var-durur şümār
Līk yoḫdur bunlara éy şehriyār***

3989. Bu iki ṭaġuñ arasıdur yaḳīn
Geçecek yolları éy şāh-ı zemīn[2]

3990. Daḫı yérden yoḫ olara reh-güẕer
Çāre eylesün bu işe tācver

3991. Ki_olalar şeh devletinde ḫalḳ şād
Hem ola adı şehüñ ḫayr-ıla yād[3]

3992. Her kimüñ kim ḫayr-ıla_adı yād ola
Dünye vü ʻuḳbāda rūḥı şād ola

3993. Biz daḫı dürişip édelüm meded
İki ṭaġ arasın étsün şāh sed

---

1 (b) biri ki P, Ş : birin ki Ü ; biri ki Ç
2 (b) Geçecek yolları éy şāh-ı zemīn P : Geçmege bu yaña yolları hemīn Ş, Ü ; Geçmege bu yaña yol budur hemīn Ç
3 (b) adı şehüñ P, Ü : şāhuñ adı Ş, Ç

---

* Kişt-kâr, çiftçi ekinci anlamı yanısıra ekili alan, mezraa, ziraat mahalli anlamına gelmektedir. (Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme,* c. 39, s. 543.)
** Gürâz, azılı erkek domuz anlamındadır.
*** Rîg eczâsı, kum tanecikleri, kum parçacıkları manasınadır.

3994. Tā ki_ola ol sedd bunlara ḥicāb
Fitneden bu kişver olmaya ḫarāb[1]

3995. Dédi şeh kim şükr Ḥaḳḳa ki_ol Ġanī
Bī-niyāz étdi ḫalāyıḳdan beni

3996. Kimseden bañа gerekmezdür meded
'Avn olursa Tañrıdan yapıla sed[2]

3997. Bes Sikender orada ḳıldı ḳarār
Kārgerler cem' édüp bī-şümār

3998. Dökdi seng ü āhen-içün sīm ü zer [P-165a, Ş-127b, Ü-30b, Ç-134a]
Ḫayr-içün ol seddi yapdı nāmver[3]

3999. Ḫayra ṣarf ét mālı ki_olasın kerīm
Gizleme_anı ki_aduñ olmaya le'īm[4]

4000. İki ṭaġ üstine érince temām
Düzdi bir dīvār şāh-ı nīk-nām

4001. Ḫurde-i āhenle misden ser-te-ser
Kıldı pür-dīvār arasın tācver[5]

4002. Kūreler getürdiben şāh-ı 'Acem
Her ṭarafdan ürdi ol dīvāra dem[6]

4003. Āhen ü mis ḳaynayıban oldı ḥal [Ü-31a]
Ṭoldı sedd arası ḳalmadı ḫalel

4004. Tañrıdan tevfīḳ olıban hem meded
İşbu resme kim dédüm baġlandı sed

4005. Ye'cüc ü Me'cūc sedden añaru
Ḳaldılar hergiz geçemezler berü

---

1 (a) bunlara Ş, Ü : anlara Ç (Bu beyit ve sonrasında gelen iki beyit P nüshasında yoktur.)
2 (b) 'Avn olursa Ü : Bārī olsa Ş, Ç
3 (b) nāmver Ş, Ü, Ç : tācver P
4 (b) aduñ olmaya P, Ü, Ç : olmaya aduñ Ş
5 (a) āhen ki P : āhenle Ş, Ü
6 (b) ürdi ol Ş, Ü, Ç : ürdiler P

☙ Bu sayfada İskender'in Yecüc ve Mecüc'e karşı bir set inşa etmesi anlatılmaktadır. Bu konu için bkz. GÖRSEL 21.

4006. Līk çün érişe fermān-ı Aḥad
Ḥaşr yaḫınında raḫne ola sed[1]

4007. Ye'cüc ü Me'cūc andan çıḫalar
Yédi iklīmi temāmet yıḫalar[*]

4008. Sed yıḫılmadın bu gün uş rūzigār
Fitneyi Ye'cūc édüpdür āşikār[2]

4009. Ye'cüc ü Me'cūc ṭoludur zemīn
Aradan İskender eksükdür hemīn[3]

4010. Şükr kim sulṭān-ı İslām-ı Ṣamed
Fitne-i Ye'cūc-içün eyledi sed[4]

4011. Olsa Ye'cüc bigi düşmen bī-şümār [P-165b, Ş-128a, Ü-31a, Ç-134b]
Ol Sikender seddi-durur pāyidār

4012. Ger seḫāvetde ṣorarsañ Ḥātem ol
Ver şecā'atde dér-iseñ Rüstem ol[5]

4013. Néçe kim devr eyleye gerdān-sipihr
Dilegince dönsün anuñ māh u mihr

CCXV. Der-Temṯīl ve Ḫātime-i Dāsitān

4014. Ye'cüc ü Me'cūc nedür eydeyim
Ne işāretdür sañā şerḥ édeyim

4015. Şehvet-ile ḥırṣ-ı dünyādur bular
Her biri dīn ġāretin étmek diler

4016. Bunlara taḳvī-y-ile sen baġla sed
Kim bularuñ şerri senden ola red

---

1 (a) Aḥad P, Ü, Ç : Eced Ş (müs.)
2 (b) olıpdur P : édüpdür Ş, Ü, Ç
3 (a) ṭoludur zemīn P, Ç : ṭoludur cihān Ş ; ṭolu-durur zemīn Ü (b) Aradan P : Arada Ş, Ü
4 (a) Fitne-i Ye'cūc-içün eyledi P, B, W, Ç², Ü², A² : Fitne-i āḫir zamāna étdi Ş, Ü, Ç (Ç nüshası bu beytin ikinci mısraında Ş ve Ü nüshalarına uyuyor gözükmekle beraber mısra altında P varyantına da yer vermektedir.)
5 (b) Ger P, Ş, Ç : Ver Ü

---

* Bu beyit P ve Ç nüshalarında vardır. Ş, Ü, M, Ü⁴, R², Ü⁵ nüshalarında yoktur. Aynı beyit Ü², B, W, TDK, Ç², A², P², P³, TİEM, P⁴, R¹, Bİ, Ü⁶, Ü³, H, K, DTC¹, Lİ, K², A¹, MSU nüshalarında vardır.

4017. Mülk-i cān ġāretlerinden dūr ola
Vāridāt-ı ḳuds-ile maʿmūr ola

4018. Tefriḳa gide vü ḥāṣıl ola cemʿ
Keşf érişiben ḥicābı éde ḳamʿ[1]

4019. Merdüm-i segsār nefsüñdür yaḳīn*
İşi ḥırs u ḫışm olmışdur hemīn[2]

4020. Ṣūretin ḥırṣ u ḥased mesḫ eylemiş
Āyeti insānlıġın nesḫ eylemiş[3]**

4021. Dérseñ olsun gérü hem şekl-i beşer
Ḳoma ḥırṣ u ḫışmdan anda eser[4]

4022. Ét ki ol sīretle ola Ḥaḳ-şināsı
Ol kişiden yég ki ola nā-sipās[5]

4023. Taş ki añadur zebūn dīv-i laʿīn [P-166a, Ş-128a, Ü-31a, Ç-135a]
Ḳuvvet-i *lā-ḥavle*dür bilgil yaḳīn[6]

4024. Seng-i *lā-ḥavle*yle dīv-i nefs-i dūn
Recm zaḫmından olur bī-şek zebūn[7]

4025. Recm olıcaḳ ol bu zaḫm-ıla ne şek
Kim gelür anuñ maḳāmına melek

4026. Olmayayım dér-iseñ şeyṭān-ṣıfat
ʿİlm-ile olġıl firişteh-maʿrifet

4027. Ger dilerseñ nefsüñi ki_ola melek
Dīv evṣāfını maḥv étmek gerek[8]

---

1 (a) gide vü Ü, Ç : olıpdur u P ; olıpdur Ş
2 (b) İşi P, Ş, Ç : Ki_işi Ü
3 (a) ḥased mesḫ Ç : ḥased fesḫ P ; ġażab mesḫ Ş, Ü (b) insānlıġın Ş, Ü, Ç : insānlıġı P
4 (a) şekl-i P, Ş, Ü : şekl ü Ç
5 (a) sīretle Ş, Ü, Ç : ṣūretle P
6 (a) dīv-i Ş, Ü, Ç : dīv ü P
7 (a) Seng-i P, Ü, Ç : Sen ki Ş
8 (b) maḥv P, Ş, Ü : pāk Ç

---

* Segsâr, köpek gibi anlamındadır. Ayrıca açgözlü, hırslı manasınadır. Merdüm-i segsâr, köpek gibi olan insan demektir. İskender'in karşılaştığı yarı insan yarı köpek canlılar kast edilmektedir.

** Nesheylemek, hükmünü ortadan kaldırmak anlamındadır.

4028. Dīv vaṣfı ʻucb u kibr ü kīn olur
Pīşe éden bunları bī-dīn olur

4029. Hīşten-bīn olma ki_ol āyin degül
Hīşten-bīn olan ehl-i dīn degül

4030. Ḫākden düzdi seni Yezdān-ı Pāk
Bes fütāde_olmaḫ gerek eyle ki ḫāk

4031. Ḫākdensin tīz ü ser-keş olmaġıl
Dīvveş hem-tabʻ-ı āteş olmaġıl[1]

4032. Baş çeküp çün āteş oldı hevlnāk
Düşdi ayaġa tevāżuʻ éde ḫāk

4033. Lā-büd ol Ḥaḳ kim yaratdı ʻālemi
Andan étdi dīv bundan ādemi

4034. Ḳaṭre çün üftādelıḫ ḳıldı_iḫtiyār
Étdi deryā anı dürr-i şāhvār[2]

4035. Çünki āteş ürdi ser-keşlikle dem
Ḫāk olıban tuna yétdi lā-cerem[3*]

4036. Faḳr u yoḫlıḫ gösder aña ki_ol Ġanī [P-166b, Ş-128b, Ü-31a, Ç-135a]
Sevmez anı ki_anda_ola kibr ü menī[4]

4037. Ger var-ısa sende dānişden eṣer
Kimseye étme ḥaḳāretle naẓar

4038. Kendüzüñi bezeme_eyle kim bahār
Ki_étmeye saña ṭamaʻ leyl ü nehār

4039. Bezemese kendüzin şāh-ı cüvān
Ġāret étmeyeydi_anı bād-ı ḫazān

---

1 (a) tīz ü P, Ü, Ç : dīv-i Ş (b) āteş Ş, Ü, Ç : şeyṭān P (Serkeş, dik başlı, dik kafalı, inatçı, itaatsiz kimse; tîz, keskin demektir.)
2 (b) dürr-i P, Ş, Ç : dürr ü Ü
3 (b) tuna P, Ş, Ç : tunda Ü
4 (a) Faḳr u Ü : Faḳr P ; Faḳr-ı Ş, Ç

---

* Tun, gizli yer, köşe bucak anlamında olan kelime "çok uzak yerlere" manasına gelen "tundan tuna" söyleyişinde geçmektedir.

4040. Olmasa gül la'l ü pīrūze seleb
Ḫırmenin yél ala mıydı éy 'aceb[1]

4041. Ṭon-ıla degül ululıḫ bil yaḳīn
Geyse_eşek aṭlas eşek-durur hemīn[2]

4042. Berg-i gülden ton geyür-ise cü'al*
Ḳadri artup gevhere olmaz bedel

4043. Aṭlasa ṭolanur-ısa mühre-ḫar**
Kimse_ańa gevher bigi étmez naẓar

4044. Ādemī olan güher bigi gerek
Ki_ola kendü zātı kendüye bezek

4045. Ḫulḳuńı ḫoş ṭut ki Ḫallāḳ-ı 'Kerīm
Ḫulḳı ögüp dér *alā ḫulḳın 'aẓīm*[3]

4046. Zī hüner sańa ki_aduń ḫoş-ḥūy ola
Müşk bigi ṣūretüń ḫoş-būy ola[4]

4047. Ādemīnüń dūzaḥıdur ḫūy-ı zişt
Nīk-ḫūy ol sańa gerekse behişt[5]

4048. Ġarra olma ṭā'ata kim ol ġurūr
Ḥaḳdan éder séni şeyṭān bigi dūr

4049. Yédi yüz biń yıl 'ibādet étdügin [P-167a, Ş-128b, Ü-31a, Ç-135b]
Yéle vérdi bir ġurur-ıla_ol la'īn

1 (a) la'l ü Ç : la'l P, Ş ; la'le Ü (b) Ḫırmenin P : Ḫırmenini Ş, Ü, Ç (Seleb, birinden zorla alınan elbise, silâh, vb. şahsî eşya.)
2 (a) Ṭon-ıla degül ululıḫ bil P : Ṭon degüldür ululuḫ bilgil Ş ; Ṭon degül-durur ululuḳ bil Ü, Ç (b) Geyse eşek aṭlas Ş, Ü, Ç : Eşek aṭlas geyse P
3 (a) Kerīm Ş, Ü, Ç : 'Aẓīm P (b) dér Ş, Ü, Ç : dédi P
4 (a) aduń ḫoş-ḥūy P, Ç : ki_aduń ḫoş Ş ; ki_aduń ḫoş-ḥūy Ü (b) ṣūretin P : sīretüń Ş, Ü, Ç
5 (b) ol sańa gerekse P : olġıl ki bulasın Ş, Ü, Ç

* Cü'al, pislik böceği manasınadır. *Okyanus Tercümesi*'ne göre siyah ve çirkin ve bed-manzar ve bed-kıyafet kimseye de denir. Ahmedî burada, "Pislik böceği gül yaprağından elbise giyse de değeri artıp mücevhere bedel olmaz." demektedir.

** Ḫar-mühre, katır boncuğu demektir. (Bu beyitteki "gevher" kelimesi vezin kapalı hece gerektirdiği için üstünle "gevher" okunacak şekilde, altındaki beyitte geçen aynı kelime ise vezin gereği hecenin açık olması gerektiği için "güher" şeklinde ötre ile harekelenmiştir.

4050. Ḥaḳḳa érmeklige miskīnlik gerek
Ṣanmaġıl kim kibr ü ḫod-bīnlik gerek[1]

4051. ʻUcb éder ʻābidi ehl-i caḥīm
Meskenetle_olur yéri rindüñ naʻīm

4052. Çünki Ḥaḳ fiʻlinde yoḫ-durur ʻilel
Tekye_édecek nesne degüldür ʻamel[2]

4053. Ṭāʻata zinhār tekye ḳılmaġıl
Līk ṭāʻatsuz daḫı hem olmaġıl

4054. Ġarra olmaḫ ṭāʻata ʻiṣyān olur
Līk ṭāʻat étmemek küfrān olur

4055. Ger ʻamel ḳılsañ ʻamelde_oldur ṣavāb
Ki_ummayasın Ḥaḳdan anuñ-çün ṣevāb[3]

4056. Ḳullıġuñ yérine getür ol Ṣamed
Ger ḳabūl éde ve ger ḫod ḳıla red[4]

4057. Ḥükm anuñdur ne dilerse işleye
Ger ʻaẕāb éde vü ger baġışlaya[5]

4058. **Aḥmedī**nüñ sözlerin gūş éde dur
Kim ṣadef bigi ḳulaġuñ ṭola dür[6]

4059. Çoḫ söz işitdüñ bunı daḫı işit
Göñlüñe bu cān-fizā pendi iş ét[7]

4060. Göñline reh-ber olanuñ bu kelām
Āḫiretde_olur yéri dārü'ṣ-selām

---

1 (a) Ḥaḳḳa érmeklige Ş, Ü, Ç : Ḥaḳḳı isdeyene P
2 (a) Ḥaḳ fiʻlinde yoḫ-durur P, Ş, Ç : Ḥaḳ yoḳ-durur Ü (müs.) (b) édecek nesne degüldür P : étmege yaramaz pes Ş, Ü (Tekye, dayanma, güvenme, itimat etme anlamındadır.)
3 (a) ḳılsañ P, Ş, Ç : ḳılsa Ü / oldur P, Ş, Ü : olur Ç
4 (a) getür P : yétür Ş, Ü, Ç
5 (b) vü Ş, Ç : ve P, Ü ("vü" bağlacı P ve Ü nüshalarında üstünle harekelenerek "ve" okunacak şekilde yazılmıştır. Ş ve Ç nüshalarında ise "vü" okunacak şekilde ötre ile harekelenmiştir.)
6 (a) sözlerin P, Ş, Ç : sözine Ü
7 (b) cān-fiẕā P, Ü, Ç : cān-fidā Ş

CCXVI. Dāsitān-ı Muḥārebe-i İskender Bā-Leşker-i Şeyāṭīn ve Cīnān[1]

[P-167b, Ş-129a, Ü-31a, Ç-136a]

4061. Çün güneş érişdi burc-ı ʻAḳrebe
Yél ki_eṣer beñzedi nīş-i ʻaḳrebe[2]

4062. Lāle vü gülden muʻaṭṭal oldı bāġ
Bülbülüñ ʻişretgehini aldı zāġ

4063. Ol yeşil yaş yapraġı bu bād-ı serd
Étdi ucdan uca cümle ḫuşk u zerd[3]

4064. İʻtidālinden ʻudūl étdi hevā
Gitdi gülden berg ü bülbülden nüvā

4065. Döndi bir renge daḫı bu reng-i rez
Ki_anı her kim göre dér zī reng rez*

4066. Reng-i rez ol kim boyasuz reng éder
Her yüzinde yapraguñ yüz yeng éder[4]

4067. Her ki éde rengine bāġuñ naẓar
Göre rūşen *ṣıbġatu'llāh*dan eṣer**

4068. Muṭrib-i ḫoş-naġme bir dem sāz ét
Zühreye çengüñi ḫoş dem-sāz ét

4069. Nétdi gördüñ bāġı bād-ı mihricān
Bāde iç bes varsa sénde mihr-i cān[5]

4070. Baḫduñ-ısa key nebātuñ ḥāline
Bildüñ insān-ıla ḥayvān ḥāli ne

4071. Néce_édem dérsin burada sen vaṭan
Kim leb-ā-leb ṭoludur mekr ü fiten

---

1 CCXVI. Şeyāṭīn ve Cīnān P : Şeyāṭīn [ve] Cin Ş, Ç ; Şeyāṭīn Ü
2 (b) Yél ki_eṣer beñzedi P : Beñzedi yél ki Ş ; Beñzedi yél ki_esdi Ü, Ç
3 (b) cümle ḫuşk u zerd P, Ç, Ç² : ḫuşk u zār u zerd Ş, Ü
4 (a) Reng-i rez Ş, Ç : Reng-rez P, Ü (b) yapraġuñ Ş, Ü, Ç : ṭopraġuñ P / yeng P, Ş, Ü : reng Ç
5 (a) bağı Ş, Ü, Ç : baġa P (İlk mısradaki Mihricân kelimesi sonbahar anlamındadır.)

---

* Rez, üzüm, ineb, üzüm ağacı manalarına gelmektedir. Mutlak bağ, özellikle üzüm bağına denir. Renk, levn ve boya manasına da gelmektedir. Yeng, şekil, mânend, tarz, reviş kâide ve kanun anlamlarındadır. (Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâtıʻ*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, s. 820.)

** Kur'ân-ı Kerîm'de Bakara sûresi 138. âyetin başında yer alan "*sıbgatullâh*" terkibi, "Allah'ın boyası" demektir.

4072. Bu aradan çün gidersin ʻan-ḳarīb [P-168a, Ş-129b, Ü-31b, Ç-136b]
Buña ne göñül vérürsin éy ġarīb[1]

4073. Bu ʻimāret édecek menzil degül
Buña göñül baġlayan ʻāḳil degül

4074. Eglenecek yér midür tār-ı meġāk*
Ṭuracaḫ menzil midür bu tīre-ḫāk

4075. Yére ṣor noldı mülūk-i Bāsitān**
Ḳanda vardılar selāṭīn-i cihān[2]

4076. İns ü cinne server olanlar ḳanı
Maşrıḳ-ıla maġrib alanlar ḳanı

4077. Ṣor bu çarḫa Zāl u Destān ḳandadur
Noldı Rüstem yā Nerīmān ḳandadur[3]

4078. Ḳanı ehl-i ʻilm ü erbāb-ı naẓar
Néreye vardılar aṣḥāb-ı hüner

4079. Noldı Ḥaḳḳa ṭāʻat éden evliyā
Ḳanı ḫalḳı daʻvet éden enbiyā

4080. Ṭopraġ altında-durur ḳamu nihān
Āh ki_étmez kimseye şefḳat cihān

4081. İsdeseñ topraḫdan isdegil hüner
Kim hüner ehli_anda olur ser-te-ser[4]

4082. Yüregüm bu ġuṣṣadan pür-derddür
Çāresi bir cām-ı cān-perverddür[5]

4083. Tā taʻalluḳdan beni āzād éde
ʻĀḳıbet ḳayġularından şād éde[6]

---

1 (a) çün Ş, Ü, Ç : sen P
2 (a) Bāsitān P, Ş, Ç : ins ü cān Ü
3 (a) çarḫa Zāl u P : çarḫ-ı Zāle Ş, Ü ; Zāl ü Zāle (müs.)
4 (a) isdegil P, Ü : iste sen Ş, Ç
5 (a) derddür P, Ü, Ç : derd-durur Ş (b) bir P, Ş, Ü : bu Ç / cān-perverddür P, Ü, Ç : Cem-perverd-durur Ş
6 Bu beyit P nüshasında yoktur.

---

* Megâk, kabir mezar, çukur, hufre anlamlarına gelmektedir.

** Bâstân, kadim, mazi, geçmiş, eski. Geçmiş zamanı kapsaması sebebiyle "tarih" manasında da kulanılır. *Bâstânnâme* eski bir İran tarihidir. Köhneliği sebebiyle dünya için de kullanılır. Bâstân-ı bî-bekâ. (Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, Kısm-ı sânî, s. 73.)

4084. Kim néçe kim ʻaḳl vardur u ḥavās
ʻĀḳıbet fikrinden olur cān herās[1]

4085. Cām ṣun sāḳī ki olup bī-ḫaber
Unıdam encām fikrin ser-te-ser[2]

4086. Kim ḳılur yürekleri ol fikr ḳan [P-168b, Ş-129b, Ü-31b, Ç-137a]
Olur ol fikr-ile bī-ārām cān[3]

4087. Lālenüñ içine bu fikr urdı dāġ
İşbu fikrüñ derdi-le ṣarardı baġ[4]

4088. İşbu fikri getüribenüñ öge
Boyayupdur ṭonların sūsen göge[5]

4089. Ġarḳa-i ḫūn işbu fikr étdi güli
İşbu fikr étdi perīşān sünbüli

4090. Nergisi bu fikrdür ruḫ-zerd éden
Cām elindeyken için pür-derd éden

4091. Néçe sūsen bigi uzadup zübān
Bu cihān aḥvālin édeyim beyān[6]

4092. Saña bir ḳıṣṣa_eydeyim cemʻ eyle hūş
Bes sözüme ol benefşe bigi gūş

4093. Gérü bir naġme düzeyim dil-nüvāz
Ki_édemez ol resme Zühre rāst sāz

4094. Gūş-ı ḫūş ṭut sen ki ben ḫoş söyleyem
Sözi gevher bigi ḫoş-naẓm eyleyem

4095. Çünki ḳulaḫ duta söze müstemiʻ
Söz déyenüñ göñli olur müctemiʻ

---

1 (a) ʻaḳl var-durur ḥavās P : ʻaḳl vardur u ḥavās Ş ; ʻaḳlı vardur u ṣavāb Ç (b) olur P, Ş : alur Ü, Ç (Hirâs, korku anlamındadır.)
2 (a) Cāmı P, Ç : Cām Ş, Ü
3 (a) ol fikr yürekleri P : yürekleri ol fikr Ş, Ü, Ç
4 (a) dāġ P, Ş, Ü : ṭāġ Ç
5 (a) getüribenüñ P : çün düşürdi Ş ; çünki düşürdi Ü, Ç (b) Boyayıpdur ṭonların P : Boyadı ṭonlarını Ş, Ü, Ç
6 (b) aḥvālin édeyim P, Ç : aḥvālini édem Ş, Ü

4096. Lā-cerem her söz ki ol dile gelür
Ucdan uca āyet-i maʿnī olur

4097. Ḥāżır gele çün söz işitmez olur
Söz ki ġaybīdür néce ḥāżır olur[1]

4098. Sūsenüñ dili anuñ-çündür ḫamūş
Kim benefşe dutmadı sözine gūş

4099. Çünki işbu ḫākdāndan Keyḳubād [P-169a, Ş-130a, Ü-31b, Ç-137b]
Gidiben oldı ümīdi cümle bād

CCXVII. Sebeb-i İctimāʿ-i Şeyāṭīn Be-Ceng-i İskender[2]

4100. Tācını başından aldurup ecel
Taḫta-i naʿşa_eyledi taḫtın bedel[3]

4101. Oldı_anuñ yérine Keykāvus şāh
Uydılar aña ḳamu Īrān-sipāh

4102. Bir kişi nā-kām olmayınca zār
Bir kişi daḫı olamaz kāmkār[4]

4103. Baş ḳodılar aña ser-keşler temām
Tūs u Gīv ü Rüstem-i Destān u Sām[5*]

4104. Ser-firāz oldı anuñ ḳadriyle tāc
Baḫtı-y-ıla ḳāyim oldı taḫt-ı ʿāc

4105. Böyle dér tārīḫ ehli ki_ol zamān
Dīvler yéri-y-idi Māzenderān[6]

---

1 (a) olur P : ola Ş, Ü, Ç (b) olur P : gele Ş, Ü, Ç
2 CCXVII. Sebeb-i P, Ş, Ç : Der-Sebeb-i Ü
3 (a) aldurup Ş, Ü, Ç : aldurdı P
4 (b) Bir kişi P : Birisi Ş, Ü, Ç (b) olamaz P, Ş, Ü, Ç ("olımaz" fiili dört nüshada da "olamaz" şeklinde harekelenmiştir.)
5 (b) Rüstem-i Destān u Sām Ü : Rüstem ü Destān u Sām P, Ç ; Rüstem ü Destān süvār Ş
6 (a) ki_ol Ü, Ç : ol P, Ş

---

* Gîv, *Şehnâme* kahramanlarından birinin ismidir. Gûderz'in oğludur. Siyavuş'un Efrâsiyâb'ın kızından olan ve gizli tutulan Keyhusrev adındaki oğlunu İran'a getirerek tahta oturtmuştur. (Tahsin Yazıcı, "Efrâsiyâb", *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 478-479.)

4106. Server-idi anlara dīv-i sipīd
Ol siyehkār-ıdı anlara ümīd

4107. Kim ḳatı bed-kīş-idi vü bed-nijād
Dün gün işi fitne-y-idi vü fesād*

4108. Cinne ḳamu ol éderdi salṭanat
Ṭolmış-ıdı dünye andan şeyṭanat

4109. Cinniler anuñla ḳuvvet buldılar
İns-ile gérü ʻadāvet ḳıldılar[1]

4110. Dīv kim insāna düşmendür yaḳīn
El bulıcaḫ nétmez aña ol laʻīn[2]

4111. Dīv düşmen-durur aldanma aña [P-169b, Ş-130a, Ü-31b, Ç-138a]
Diler-iseñ ki_érmeye şerri saña

4112. Dīve uymaḫ ādemīden cehl olur
Düşmene her ki_aldana nā-ehl olur

4113. Nefs dīvin defʻ éderseñ éy cüvān
Şīr-i nersin ü dil-āver pehlevān

4114. Ḥayf ola ki_ilḥām-ı ʻaḳlı ḳoyasın
Nefs yiltedügi işe uyasın

4115. Çünki gördi dīvi Keykāvus-ı şāh
Kim éderler ins cinsini tebāh[3]

4116. Böyle ʻazm étdi ki terk-i bezm éde
Bes varıban dīvlerle rezm éde[4]

---

1 (b) İns-ile gérü Ş, Ü, Ç : İns-ile kibr ü P
2 (a) kim P, Ü, Ç : ki Ş
3 (a) cīnni P, Ş, Ç : dīvi Ü (b) ins cinsini P, Ş, Ü : ins [ü] cīni Ç
4 P nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.

---

* Ç nüshasında bu beytin yanında derkenarda şöyle bir beyit vardır:

"Nola dirsen nesl-i şeytāni'r-racīm / Düşmen-i dergāh-ı rahmāni'r-rahīm"

Aynı beyit Ç², MSU ve K nüshalarında da vardır. Ancak K yazmasında beytin ikinci mısraı "Düşmen-i dergāh-ı raḥmān u raḥīm" Ç² nüshasında ise "Düşmen-i dergāh-ı raḥmān-ı raḥīm"şeklindedir.

4117. Leşkeri Māzenderāna sürdi tīz
Kim éde cinn-ile ol ceng ü sitīz[1*]

4118. Mülk alam déyen gerek ola dilīr
Oḫı sehmin görse rūbāh ola şīr

4119. Baş olam déyen gerek baş éde terk
Göñline cān mihrini ḳılmaya berk

4120. Söz öküş Māzenderāna geldi şāh
Anuñ-ıla bī-kerān ḫayl ü sipāh

4121. Bilesindeydi ḳamu Īrān-zemīn
Rüstemī-di k'anda degüldi hemīn[2]

4122. Ki_ol zamānda Rüstem-i iḳlīm-baḫş
Sīstān mülkine sürmiş-idi raḫş[3]

4123. Geldi bir ṣaḥrāya düşdi şehriyār [P-170a, Ş-130b, Ü-31b, Ç-138a]
Dīvler isdeyü ki_éde kār-zār[4]

4124. Çünki ḳarardı géce dīv-i sipīd
Ḳapdı Kāvūsı vü oldı nā-bedīd

4125. Ḳıldı bir çāhuñ içinde anı bend [Ü-32a]
Eline ayaġına ṣaldı kemend[5]

4126. Ḳodı çāh üstine bir seng-āsiyāb
Ḳaldı Kāvus anda vü çekdi 'aẕāb[6]

---

1 (b) cinn-ile ol ceng ü P, Ç : ol cinn-ile ceng ü Ş ; cinn-ile ol cengī Ü
2 (b) k'anda degüldi P : kim degüldi anda Ş, Ü, Ç
3 (a) Rüstem-i iḳlīm-baḫş P, Ş, Ü : Rüstem ü iḳlīm-baḫş Ç (müs.)
4 (b) Dīvler isteyü ki éde P : Dīvler isdedi ki Ü ; Dīvler-ile isdedi ki Ş ; Dīvler isderdi ki Ç
5 (b) Eline ayaġına ṣaldı kemend P, Ü², P³ : Ḳaldı çāh içinde zār u derdmend Ş, Ü, Ç, M
6 (a) vü çekdi 'aẕāb P : vü derd ü 'aẕāb Ş, Ç, Ü³, P², P³, Ü⁴ ; bā-derd ü 'aẕāb Ü, W, B, Ç² (Seng-âsiyâb, değirmen taşı demektir.)

---

* Mâzenderân, İran'ın kuzey eyaletlerinden biridir. *Şehnâme*'de devlerin yaşadığı bir yer olarak adı geçer. Sitîz, kavga, dövüş ,çekişme anlamındadır.

4127. Ādemīden çünki yüz döndere baḫt
Aña ne tāc assı éder ü ne taḫt[1*]

4128. Çünki leşkerden belürsüz oldı şāh
Ḳaldı ol ṣaḥrāda ser-gerdān sipāh

4129. Pādişāh baş olur u leşker beden
Bellüdür nolur çü başsuz ola ten

4130. Āḫirü'l-emr ol aradan gitdiler
Rüstemi bu işden āgāh étdiler

4131. Çün ḫaberdār oldı işden tāc-baḫş
Yaluñuz Māzenderāna sürdi raḫş

4132. Çoḫ 'azāyim bilür-idi pehlevān
Olımazdı dīvler andan nihān[2]

4133. Geldi vü ol dīvi eyledi helāk
Ḫanceriyle_étdi cigergāhını çāk[3]

4134. Şeşdi Keykāvūs bendin nīk-baḫt
Vérdi aña gérü mülk ü tāc u taḫt

4135. Diledi dīv oġlı Erjeng-i la'īn
Ki_éde anda Rüstem-ile ceng ü kīn[4]

4136. Līk ol vaḳtin degüldi tīz-ceng [P-170b, Ş-131a, Ü-32a, Ç-138b]
Édemedi Rüstem-i Destānla ceng[5]

4137. Geçdi bu iş üstine biñ yıl temām
Dīv-beççe ḳarşu arturdı müdām

---

1 (b) aṣṣı éder ü ne taḫt P, Ü : éder aṣṣı vü ne baḫt Ş, Ç
2 (b) Olımazdı dīvler P : Dīvler olmazlar-ıdı Ş, Ü, Ç
3 (a) eyledi P, B, TDK, W, Ü², P², P³, A² : ḳıldı anda Ş, Ç ; étdi anda Ü
4 (a) dīv oġlı P, Ü, Ç : oġlı Ş
5 (a) vaḳtin degüldi P, Ü, Ç, Ü², Bİ : vaḳt degül-idi Ş ; ṭıfl-idi degüldi B, W, TDK, Ü³, P³, Ü⁶ (b) Édemezdi Ş, Ü, Ç : Édemedi P

---

* Ç nüshasında bu beytin hizasındakia derkenara anlamca benzer olan şöyle bir beyit yazılmıştır.

Çünki baḫtı kişinüñ bed-rām ola
Étdügi iş kendüzine dām ola

Bu beyit TDK, Ç², K nüshalarında metnin içinde yer almaktadır.

4138. İşbu müddet arasında ol racīm*
Büyüyiben oldı ifrīt-i ʻaẓīm

4139. Uydılar cinnīler aña ser-te-ser
Kim fesād-ıdı işi vü şūr u şer

4140. ʻĀdeti dīvüñ nedür şerr ü fesād
Ādemīseñ şirreden hīç étme yād[1]

4141. Dīve ʻādetdür ṭabīʻatdan bu şer
Şerri olsa dīvden kemdür beşer

4142. Çünki geçdi devrden biñ yıl temām
Memleket İskendere vérdi zimām**

4143. Heybetinden mülk-i Çīn ṭoldı ġırīv
Cāndan anuñla ḥased baġladı dīv

4144. Atasınuñ ḳanı-çün ol dil-siyāh
Ḳaṣd ḳıldı ki_éde Īrānı tebāh[2]

4145. Eski düşmen dōst ola ṣanmaġıl
Dostlıgına düşmenüñ inanmaġıl

4146. Dōstına düşmenüñüñ olma yār
Kim yaḳīn bu mārdur ol zehr-i mār[3]

4147. Dōst olmaz eski düşmen étme cehd
İʻtimāduñ kes ol arturduhça ʻahd[4]

4148. Néce tiryāḳ olasıdur zehr-i mār
Yā ḳaçan ter-gül bitüre ḫuşk-ḫār

4149. Nīş-i ʻaḳreb olmayısar nūş-ı şehd
Sen néçe dilerseñ ét bī-hūde cehd[5]

---

1 (b) şerden Ş, Ç : şirreden Ü (Bu beyit ile sonrasında gelen beyit P nüshasında yoktur.)
2 (b) Ḳaṣd P, Ş, Ç : Ḳaṣdı Ü
3 (b) bu mārdur Ş, Ü, Ç : ol zehrdür P
4 (b) kes K, Ç², Ü³, W, B, P², MSU : eks Ş, Ü, Ç, M, Ü², Ü⁴ / arturduḫda Ş : arturduḳça Ü ; arturduḫça Ç (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
5 (a) nūş-ı şehd P, Ü, Ç : nūş-ı ʻahd Ş (P nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.)

---

* Racîm, taşlanmış, taşlanarak cezalandırılmış anlamında olup "şeytâni'r-racîm" taşlanmış, Allah'ın huzurundan kovulmuş şeytan şeklinde kullanılmaktadır.

** Zimâm, yönetim, idare ve yular anlamlarına gelmektedir.

4150. Hem daḫı eglendügi-çün Çīnde şāh
Düşdi şehden mülke aḫbār-ı tebāh

4151. Ṭoldı_erācīf-ile şehr ü her-diyār
Böyle_olur ıraḫ düşicek şehriyār[1*]

4152. Aña maġrūr olıban Erjeng-dīv [P-171a, Ş-131a, Ü-32a, Ç-139a]
Diledi kim düşüre inse ġırīv

4153. Ḳanda kim maʿmūr yér bula yıḫar
Ādemīsin öldürüp oda yaḫar[2]

4154. Oldı iblīs aña işbu işde yār
Birbiriyle étdiler ʿahd ü ḳarār

4155. Kendünüñ ẕürriyyetinden ol racīm
Düzdi yétmiş iki biñ dīv-i leʾīm

4156. İki yüz biñ daḫı Erjeng étdi cemʿ
Étmege İskenderüñ mülkini ḳamʿ[3]

4157. Daḫı yüz biñ gūl u ʿifrīt-i laʿīn
Cemʿ étdi anda ol bed-ḫˇāh-ı dīn[4**]

4158. Çün işitdüñ dīvler aḥvālini
Gel işit imdi Sikender ḥālini

CCXVIII. Resīden-i İskender Be-Rūs ve Ceng-kerden-i Be-Ḥazar[5]

4159. Çün ser-ā-ser gezdi Şarḳı şehriyār
Dutdı anda her ne var şehr ü diyār[6]

4160. Maṭlaʿına güneşüñ ḳıldı naẓar
Gördi kim andan güneş néce çıḫar

---

1 (a) şehr ü her-diyār P, Ü : her şehr ü diyar Ş ; şehr ü diyār Ç
2 (a) yıḫar P, Ş : yıḳa Ü ; yıḫa (b) yaḫar P, Ş : yaḳa Ü ; yaḫa Ç
3 P ve Ç nüshalarında bu beyit alttaki beyitle yer değiştirmiştir.
4 (a) ġūl u ʿifrīt-i laʿīn Ç : ġūl ifrit-i laʿīn P, Ş ; ġūl u ifrit ol laʿīn- ġūl-i ʿifrīt ol laʿīn Ü
5 CCXVIII. Ceng-kerden-i Be-Ḥazar P : Ceng-i Rūs Ş, Ü, Ç
6 (a) şehr P, Ş, Ü : él Ç

---

* Erâcîf, yalan sözler, uydurmalar ve yalanlar demektir.

** Ü nüshasında beytin birinci mısraında gūl kelimesinin sonu hem ötre hem de esre ile harekelenmiştir. Bu durumda beyit, "Daḫı yüz biñ gūl u ʿifrīt ol laʿīn" veya "Daḫı yüz biñ ġūl-i ʿifrīt ol laʿīn" şeklinde iki türlü okunabilmektedir. Gûl, tenha yerlerde değişik şekillerde insana görünen mahlûk, gulyabani, cin taifesinden bir cins, hayalet demektir.

4161. Ḳaṣd étdi kim dönüp Ġarba vara
Anda daḫı ne ʻacāyib var göre*

4162. Bes ol aradan ḳılıban ʻazm-i rāh
Gérü Tūrāndın yaña yüridi şāh

4163. Yolda gelürken aña Rūs u Ḥazar
Cemʻ olıban ḳaṣd étdiler meger[1]

4164. Ḳatı düşvār-ıdı Rūsuñ élleri [P-171b, Ş-121b, Ü-32a, Ç-139b]
Yoḫuş iniş ṭar u ṭaşdı yolları[2]

4165. Ṭolu-y-ıdı_ol mülk der-bend ü ḥiṣār
Mūr u mār andan édemezdi güẓār[3]

4166. Fehm-i zīrek orada ḥayrān-ıdı
ʻAḳl u dāniş anda ser-gerdān-ıdı

4167. Degül-idi girmegi āsān anuñ
Çıḫmaġına yoġ-ıdı imkān anuñ[4]

4168. Çeşm-i sūzen bigi yolı ṭar-ıdı
Her dikeni ʻaḳreb ü yā mār-ıdı[5]

4169. Yolı anuñ fikrden bārīkter
Hicr düninden daḫı tārīkter[6]

4170. Ṭolu-y-ıdı_ol yol ḳader-endāzlar
Pehlevān erenler ü ser-bāzlar[7]

4171. Ol hevāda ḳuş dökerdi bāl ü per
Aṣlan anda éder-idi terk-i ser

---

1 (a) gelürken P : giderken Ş, Ü, Ç
2 (a) élleri P : yolları Ş, Ü, Ç (b) Yoḫuş iniş ṭar u ṭaşdı yolları P : Ṭolu ḫār-ıdı yoġ-ıdı gülleri Ş, Ü, Ç
3 (b) anda P, Ş, Ç : andan Ü (P nüshasında bu beyit alttaki dört beyitten sonra gelmektedir. Ç ve Ş de P'ye uymaktadır.)
4 (a) āsān P, Ü, Ç : insān Ş (müs.)
5 (a) Cism-i P : Çeşm-i Ş, Ü, Ç
6 (a) bārīkter P, Ş, Ü : bārīk-idi Ç (b) tārīkter P, Ü : bārīkter Ş ; tārīk-idi Ç
7 (b) erenler P : ser-keşler Ş, Ü

---

* Bu beyit P nüshasında vardır. Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Aynı beyit Ü², B, TDK, W, Ç², P², P³, TTK¹, TTK², Ü⁵, K, H, TİEM, P⁴, Ü³, Lİ, MSU, E, DTC¹, K², A¹, R¹, R² nüshalarında da vardır. M, Ü⁴, Bİ nüshalarında yoktur.

4172. Rūs şāhı leşkeriyle bī-şümār
Baġladı der-bendi ki_éde kār-zār

4173. Ḳomaya İskenderi ki_éle gire
Yāḫod ol mülküñ sevādını göre

4174. Çünki der-bende érişdi nāmver
Gördi der-bendi ṭolu Rūs u Ḥazar

4175. Kim geçüp girmege āheng étdiler
Bi'ż-żarūre Rūs ile ceng étdiler[1]

4176. Her yaña leşker ḳırıldı fevc fevc
Ḳan revān oldı orada mevc mevc[2]

4177. Bir neberd oldı ki_aña beñzer neberd [P-172a, Ş-132a, Ü-32a, Ç-140a]
Görmedi görmeye çarḫ-ı sāl-ḫurd[3*]

4178. Leşkeri şāhuñ oḫa olıp hedef
Çoḫ kişi peykān-ıla düşdi telef[4]

4179. Buncalar daḫı ḳılıcdan öldiler
Buncalar daḫı cerāḥat oldılar[5]

4180. Yaḫın oldı kim şeh-i Yezdān-perest
Bula ol der-bend üstinde şikest[6]

4181. Līkin édiben 'ināyet ol Ṣamed
Vérbidi şāha melāyikden meded

4182. Bes şikeste olıban Rūs u Ḥazar
Ḳaçdılar şāhuñ öñinden ser-te-ser

4183. Kime kim Ḥaḳ 'iṣmeti hem-rāh ola
Çāhdan çıḫup 'Azīz-i cāh ola

---

1 (a) Kim geçip girmege P : Geçmege der-bendi Ş, Ü, Ç b) Bi'ż-żarūre P, Ş, Ç : Bi'l-ġurūre Ü
2 (a) ḳırıldı Ş, Ç, Ü², B, TDK, W, P², Ç², Ü³ : yüridi Ü ; ḳodılar P
3 (b) görmeye P : hergiz Ş, Ü, Ç
4 (a) olıp P : oldı Ş, Ü, Ç (b) düşdi P, Ş, Ü : oldı Ç
5 (b) cerāḥat P, Ç : cerāḥatlü Ş, Ü
6 (a) Yaḫın oldı P, Ş, Ç : Az ḳaldı Ü

---

* Sâl-hurd, lâm-ı sâkinle çok yaşamış, muammer manasınadır. Sâl-hurde dahi denir. (Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâtı'*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, s. 643.)

4184. Ḥıfẓı Ḥaḳḳuñ her kime kim yār ola
Āteş-i sūzān aña gülzār ola[1]

4185. Ol ġażabla Rūsa girüp nāmver
Ḳıldı Rūsı ser-te-ser zīr ü zeber[2]

4186. Çünki ol Ḥaḳ éde bir ḳavme ġażab
Ḳahrına_anlaruñ bulınur çoḫ sebeb[3]

4187. Ḳırdı_erenlerin ḳamu bernā vü pīr
'Avret ü oġlanların étdi esīr[4]

4188. Yaḫdı vü yıḫdı ol éli şehriyār
Şöyle ki_anda ḳalmadı şehr ü diyār[5]

4189. Kendüden yég-ile pençe şūm olur*
'Āṣī olmaḫ devlete mezmūm olur[6]

CCXIX. Muṣāf-ı İskender Be-Cinn ü 'Aḳārīb[7**]

4190. Yüridi andan Ḫorāsāndın yaña [P-172b, Ş-132a, Ü-32b, Ç-140b]
Yolda cinn aḫbārı érişdi aña

4191. Şāh İskender 'azāyimden-idi***
Cinni tesḫīrinde da'vet-ḫ'ān-ıdı

4192. Néçe dīvi édibenüñ ol zebūn
Bend urup çekmişdi çāha ser-nigūn[8]

---

1 (b) aña gülzār P, Ç : gül ü gülzār Ş, Ü
2 (a) nāmver Ş, Ü, Ç : şehriyār P (b) ol Rūsı ser-ā-ser tārumār P : Rūsı ser-te-ser zīr ü zeber Ş, Ü, Ç/ ser-be-ser Ç
3 (a) Çünki P, Ü, Ç : Çün Ş
4 (a) erenlerin P, Ü : erenlerinden Ş ; anları Ç (b) esīr Ş, Ü, Ç : esīr P
5 (a) Yaḫdı vü yıḫdı P, Ş : Yaḳdı vü yıḳdı Ü ; Yıḫdı yaḫdı Ç
6 (a) pençe Ş, Ü, Ç, M, K, Ü², Ü³, Ü⁴, W, B, P²,P³, MSU : néçe P
7 CCXIX. Be-Cinn ü 'Aḳārīb P : Bā-Leşker-i Şeyāṭīn Cinn Ş, Ü ; Bā-Leşker-i Şeyāṭīn Ç
8 (a) Néçe dīvi édibenüñ P : Éy néçe dīvi eyleyiben Ş, Ü ; Éy néçe dīvi édiben Ç (b) Bend urıp P, Ü, Ç : Ser urup Ş / nigūn P, Ç : nügūn Ş, Ü

---

* Pençe, el ayası ve parmaklarının iç tarafının bütünü ve yırtıcı hayvanlarda ön ayaklarının parmak uçlarında sivri ve aşağıya doğru tırnaklar bulunan iç kısma denmektedir. Ayrıca mecazî olarak insanı hükmü altına alan zorlu güç, hükmedici kuvvet anlamı bulunmaktadır. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 3, s. 2483.)

** Musâf için Redhouse düşman, karşı taraf, rakip, muhalif anlamlarını vermektedir. (Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, s. 1875.)

*** Azâim, efsun, tılsımın çoğul şekli. Cinler, hastalık vb. tehlikelerden korunmak için okunan dualar, efsunlar.

4193. Néçesin daḫı_édüp ʻilmi-y-ile rām
Ḳullıġ étdürürdi rūz u şeb müdām[1]

4194. Mülke daḫı girmedin cinnī-sipāh
Yüridi Māzenderāndın yaña şāh

4195. Anda kim ḳonmışdı Kāvūs u Key
Bārgāh urdı şeh-i pīrūz-pey[2]

4196. Bī-ʻaded leşker düzetdi cinn ü ins
Vaḥş ü dām u ded daḫı her nevʻ ü cins[3]

4197. Bes getürdi şāh otuz biñ zinde-fīl
Ki_anı gördi dīv cengine sebīl[4]

4198. Böyledür ehl-i ʻazāyimden ḫaber
Kim göricek fīli dīv ürker ḳaçar

4199. Çünki bilürdi şeh-i gītī-ḫıdīv
Bunı kim döymez mehīb āvāza dīv[5*]

4200. Çün hevādan ḳatı āvāz ura mevc
Dīvler yére düşerler fevc fevc[6]

4201. Anlar anuñ-çün olur gündüz nihān [P-173a, Ş-132b, Ü-32b, Ç-141a]
Kim ṭolu āvāze olur bu cihān[7]

4202. Çün géce olur ḳamu nesne ḫamūş
Depreniben ḳılur anlar daḫı cūş[8]

---

1 (b) étdürürdi P, Ş, Ç : étdürür ü P
2 (a) Kāvūs u Ü, Ç : Keykāvus u P, Ş
3 (b) Vaḥş u dām u ded Ü : Vaḥş dām u ded P, Ş ; Vaḥş u dām u Ç (müs) / nevʻ ü cins Ü : nevʻ cins P, Ç ; nevʻa cins Ş
4 (b) gördi Ş, Ü, Ç : göre P
5 (a) şeh-i gītī P, Ç, Ü², Ç² : Şeh-i kīnī Ş (b) mehīb Ş, Ü : muhīb P, Ç (Ü nüshasında şeh-i gītī tamlamasındaki gīti kelimesinde "t" harfinin noktaları konmamıştır.)
6 (a) hevādan P, Ü : hevāda Ş, Ç
7 (b) āvāze P, Ş, Ç : āvāz Ü
8 (b) Depreniben Ş, Ü, Ç : Dirneşip P (Dirneşmek, toplanmak, yığılmak anlamındadır.)

---

* Mehîb, pek heybetli, mehabetli, korkunç anlamlarına gelmektedir.

4203. Düzdi bī-ḥad kūs şāh-ı mülkgīr
Sūrnāy-ı_ispīd-mühre hem nefīr[1]

4204. Ṣā'iḳa düzdürdi vü rūyīne ḫum
Ra'd-ıla Hindī-derā vü gāv-düm[2*]

4205. Yüridi cinnī hevādan fevc fevc
Yérden İskender çerisi mevc mevc

4206. Dīv-i Erjeng édüp āheng-i meṣāf
Şehriyāra ḳarşu bī-ḥadd urdı lāf

4207. Leşkerine pīş-rev ḫannās-ıdı
Ḳalbgāhında duran vesvās-ıdı[3]

4208. Meymenesinde anuñ ekvān-ıdı
On iki biñ dīv aña fermān-ıdı[4]

4209. Meyseresinde durur-ıdı şimāl
Kim édem dér-idi ḫalḳı pāyimāl[5]

4210. Şāhı meydāna oḫıdı dīv-i şūm
Ṣaldı ol dīv üzre atın şāh-ı Rūm[6]

4211. Bir 'azīmet cinniye ḳarşu dürüst
Şöyle_oḫıdı şāh ki_oldı dīv süst

---

1 (a) mülk-gīr P, Ş, Ü : mülk-i Çīñ Ç (b) Ṣurnāy-ı ispīd-mühre hem Ş, Ü, Ç : Ṣınc u kāvurkā ? vü ṣurnā vü P

2 (a) düzdürdi vü rūyine ḫum Ç : düzdi rūyīne vü ḫum P : düzdi vü rūyine ḫum Ş ; düzdürdi vü rūyigīne hem Ü

3 (a) ḫannās-ıdı P, Ü, Ç : ḫannās-ı dīv Ş (b) vesvās-ıdı P, Ü, Ç : vesvās-ı dīv Ş (Hennâs, şeytan, iblis; vesvâs, vesvese veren şeytan anlamındadır.)

4 (a) anuñ P, Ş, Ç : duran Ü

5 (b) ḫalḳı P, Ç, Ü², W, B, Ç², K : insi Ş, Ü, M, Ü³

6 (b) ol dīv üzre P, Ş, Ç : anuñ üstine Ü

---

* Ahmedî burada çeşitli müzik âletlerinin ismini saymaktadır. Sûrnây, "nây-ı sûr"düğün neyinden sûrnây>sûr-nā> zurna. İspîd, sepîd gibi beyaz, ak demektir. Mühre, yumru, top gibi yuvarlak şeyler, mücellâ deniz kabuğu anlamlarındadır. Sûrnây-ı ispîd-mühre, beyaz mühreden yapılmış veya beyaz mührelerle süslü bir zurna çeşidi olmalıdır. Sanc (sınc), zil, çeng, saz manasınadır. Derâ, çan, çıngırak, tiz sesli bir çana verilen isimdir. Gâvdüm, eskiden çalınan bir çeşit borudur. Rûyîne, bronz veya piriçten yapılmış manasınadır. Hum, büyük orkestra davulu demektir. (Müzik âletleri ile ilgili tanımlar, *Kâmûs-ı Osmânî*, *Lügat-i Nâcî*, *Müntahabât-ı Lügat-i Osmâniyye* ve *Turkish and English Lexicon*'dan alınmıştır.)

4212. Düşdi dīvüñ cānına teşvīş ü şūr
Ḳalmadı hergiz teninde tāb u zūr[1]

4213. Dīvi Ḍaḥḥākī ḳılıcı-y-ıla Cem
Şöyle urdı ki_étdi varlıġın ʻadem[2]

4214. Yardı Erjengüñ yüregin tīg-zen [P-173b, Ş-132b, Ü-32b, Ç-141a]
Şöyle kim dīv-i sipīdüñ fīl-ten[3]

4215. Dīvler çünkim bu ḥāli gördiler
Ceng éde leşker içine girdiler

4216. Yérden insān u hevādan dīv-i şūm
Çāreger olmış arada şāh-ı Rūm

4217. Cinn ü insüñ arasında bir neberd
Ḳopdı kim göge érişdi ḫāk ü gerd

4218. Kūs u ṣanc u nāy étdükce ḫurūş
Dīv başından giderdi ʻaḳl u hūş[4]

4219. Naʻre urup leşker étdükde ġırīv
Dökilür-idi hevādan yére dīv*

CCXX. Hezīmet-şoden-i Leşker-i Cin Ez-İskender[5]

4220. Kimin ata başdurup ḳırdurdı şāh
Kimin étdi fīl ayaġında tebāh[6]

4221. Kimini ḳıldı ʻazāyimle helāk
Kimin étdi tīg zaḫmı-y-ıla ḫāk[7]

---

1 (b) hergiz teninde Ş, Ü, Ç : teninde hergiz P (Bu beyit Ç nüshasında derkenara yazılmıştır.)
2 (a) Ḍaḥḥākī ḳılıcıy-ıla Ü, Ç : Ḍaḥḥāküñ ḳılıcı-y-ıla P ; Ḍaḥḥāk ḳılıcı-y-ıla o Ş (b) urdı P, Ş, Ç : çaldı Ü
3 (a) Erjengüñ P, Ş, Ç : Erjeng Ü
4 (a) ṣanc Ş : ṣınc P, Ü
5 CCXX. Hezīmet-şoẓen-i Leşker-i Cin P : Hezīmet-yāften-i Cinnī Ş ; Hezīmet-yāften-i Cin Ü, Ç (Ş ve Ç nüshalarında bu başlık beş beyit yukarıda yer almaktadır.)
6 (b) fīl P, Ş, Ç : at Ü
7 (a) ʻazīmetle P, Ç : ʻazāyimle Ş, Ü

---

* Bu beyit P nüshasında yoktur ama bu beytin yerine sanki iki beyitin karışımı olan bir beyit yer almaktadır. Beyit şöyledir: "Kūs u ṣınc u nāy étdükce ġırīv / ʻAḳlı gidüp dökülürdi yére dīv"

4222. Öldi cinden Āreş oḫından şemāl
Tūs elinde oldı ekvān pāyimāl[1]

4223. Gīv elinde öldi hem ḫannās dīv
Tūr öñinden ḳaçdı hem vesvās dīv[2]

4224. İşbu ḥāletde ki cinn maġlūb olur
Gör ki şāhuñ başına ne iş gelür

4225. Anuñ-içün kim bile şāh u sipāh
Kim degül ḳuvvet véren illā ilāh[3]

4226. Tā özine kimse maġrūr olmaya
Zūr-ı bāzūsına tekye ḳılmaya[4]

4227. Ol ki bu ḥāli rivāyet eyledi [P-174a, Ş-133a, Ü-32b, Ç-141b]
Bize bu resme ḥikāyet eyledi

4228. Kim yürirken ḳalb içinde şāh-ı Rūm
Bindi nā-geh boynına bir dīv-i şūm

4229. Kim ayaġı-y-ıdı ol dīvüñ devāl*
Ne ʿaceb ḥikmet-durur bu néce ḥāl

4230. Olup ol ʿifrītüñ ayaġı kemend
Ḳıldı şāhuñ cümle endāmını bend

4231. Nutḳı baġlandı vü üremedi dem
Gitdi yādından ʿazāyim daḫı hem[5]

4232. Ol ʿazāyim ki_anı oḫıduḫda perī
Daḫı dīv olurdı anuñ çākeri

4233. Lā-cerem kim düşdi ol leşker zebūn
Oldı anlardan revān seylāb-ı ḫūn

---

1 (a) oḫından P, Ş : oḫında Ç ; oḳında Ü
2 (a) ḫannās Ü : ḫannās-ı P, Ş (b) vesvās Ü : vesvās-ı P, Ş (b) öñinden Ş, Ü, Ç : öñinde P
3 (a) şāh u sipāh P, Ş : şāh-ı sipāh Ç (Ü nüshasında bu kelime hem şāh u sipāh hem de şāh-ı sipāh okunacak şekilde ötre ve esrenin ikisi de kullanılmak suretiyle harekelenmiştir.)
4 (b) Zūr-ı Ü : Zūr u P, Ş, Ç
5 (a) Nutḳı baġlandı vü üremedi P, B, TDK, Ü², Ç², A² : Çün çözüldi evṣāli vü baġlandı Ş, Ü, Ç

---

* Devâl, üzengi kayışı demektir.

4234. Āḫirü'l-emr érdi luṭf-ı Kirdigār
Dīvden ḳurtıldı nā-geh şehriyār

4235. Bir firişteh indi gökden yére tīz
Şöyle urdı dīvi ki_oldı rīze rīz

4236. Ol melekle indi bir raḫşende nūr
Düşdi andan cinne veyl-ile ṡübūr[1]

4237. Ṭoldı göñülleri ol sā'atde bīm
Ḫod melekle néce_olur dīv-i racīm

4238. Ne ġam ol Allāhdan olana 'avn
Ger aña düşmen olursa cümle kevn

4239. İsder-iseñ andan isdegil meded
Ki_éde korhuñdan imin séni Ṣamed[2]

4240. Her kime ki_andan érişmez-ise 'avn
Bir dem anı saḫlayamaz iki kevn

4241. Çünki ol 'ifrīt-idi serdār-ı dīv
Ol ölicek cinniden ḳopdı ġırīv[3]

4242. Cinne düşdi_anuñ ölüminden herās
Kim bular dīvār-ıdı vü ol esās

4243. Hevlden ol arada cinnī-sipāh
Yére dökiliben oldılar tebāh[4]

4244. Bildi şeh kim luṭf-ı Rabbānīdür ol [P-174b, Ş-133b, Ü-32b, Ç-142a]
Raḥmet-i elṭāf-ı Raḥmānīdür ol[5]

4245. Ḫavf göñlinden gidüp érdi ümīd
Buldı baġlu ḳapuya nā-geh kilīd

---

1 (b) cinne Ü : cenne Ş, Ç (Bu beyit ile ardından gelen beyit P nüshasında yoktur.)
2 (b) ḳorḳuñdan imin séni Ü : korhudan séni imin ol Ş, Ç (Bu beyit ile ardından gelen beyit P nüshasında yoktur.)
3 (b) cinniden P, Ş, Ü : dīvden Ç
4 (a) arada P, Ç : araya Ş, Ü
5 (b) Raḥmet-i elṭāf-ı P, Ü : Raḥmet ü elṭāf-ı Ş ; Raḥmet ü elṭāf u Ç

4246. Ḳamu müşkil iş Ḥaḳa āsān-durur
Müşkil ü āsān aña yiksān-durur[1]

4247. Cümle müşkiller kilīdi andadur [Ü-33a]
Ḳamu miskinler ümīdi andadur

4248. ʻAklı çün başına geldi nāmver
Öñine düşdi ʻazāyim ser-te-ser

4249. Bir ʻazīmet başlayup oḫıdı şāh
Ki_étdi rūşen günini cinnüñ siyāh

4250. Ol ʻazīmet eyledi cinne eṣer
Şöyle ki_oldılar ḳamu zīr ü zeber

4251. İnse çün bu fetḥi vérdi Kirdigār
Cinniden ḳatl eylediler bī-şümār

4252. Oldı Ḥaḳ fermānı-la pīrūz şāh
Ḳaçdılar maḫzūl olup cinnī-sipāh*

4253. Anda şāhuñ oldı cümle şarḳ u ġarb
Étmedi kimse daḫı anuñla ḥarb

4254. Dīvler daḫı müsaḫḫar oldılar
Cümle fermānına çāker oldılar

4255. Nérede kim var-ıdı bir tācver
Ḫiẓmetine baġladı anuñ kemer

4256. Dünyede ne şehr ḳaldı ne ḥiṣār
Ki_anı étmedi müsaḫḫar şehriyār

4257. Bu ḳamusın ṣonra nétdi ʻāḳıbet [P-175a, Ş-134a, Ü-33a, Ç-142b]
Bunda ḳodı kendü gétdi ʻāḳıbet[2]

---

1 (a) āsān-durur Ş, Ü, Ç : āsān olur P (b) yiksān-durur Ş, Ü, Ç : yiksān olur P (P nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.)

2 (a) ṣoñra Ş, Ü, Ç : ṣor ki P

---

* Mahzûl, terk edilmiş, hor, hakir, perişan, rüsva manasınadır.

CCXXI. Der-Temṯīl ve Mev'iẓe ve Ḫātimet-i Dāsitān[1]

4258. Ḫoş-durur dünyāda olmaḫ kāmkār
Bu yavuz kim bī-vefādur rūzigār

4259. Ḫoş-durur ḫoş leẕẕet-i 'ayş ü ḥayāt
Āh ki ol şīrīni telḫ éder memāt[2]

4260. Yüregüm bu derd-ile pür-ḫūn-durur
Gözlerüm bu ġuṣṣadan Ceyḥūn-durur[3]

4261. Ger Ferīdūn ola ger Efrāsiyāb
Bulımaz bu Zāl destānına tāb[4]

4262. Çeng urduḫda ecel şöyle ki şīr
Ne_Erdevān döyer aña ne Erdeşīr

4263. Gerçi buldı zūr u zer Behrām-ı Gūr
'Āḳıbet behre ne oldı aña gör[5]

4264. Gerçi ḥükm étdi revān Nūşinrevān
Nīş-i merg oldı aña nūş-ı revān[6]

4265. Nétdi ol sulṭānlara bu hākdān
Anı éde saña daḫı bī-gümān

4266. Ḳalma aña olma 'ahdinde ġurūr
Ki_olmayasın Tañrıdan yik-bāre dūr[7]

4267. Dileseñ ki_olmaya işüñde ḫalel
Ḫāliṣ étgil ṣıdḳ-ı niyyetle 'amel[8]

4268. Ḫālıḳuñ rıḍvānını eyle ṭaleb
Menzil-i ḳurba heves ét rūz u şeb

---

1 CCXXI. Der-Temṯīl ve Mev'ize ve Ḫātimet-i Dāsitān P : Der-Temṯīl-i Dāsitān ve Mev'iẓe Ş ; Der-Mev'iẓe Ü ; Der-Temṯīl ve Ḫātime-i Dāsitān ve Mev'iẓe Ç
2 Bu beyit Ü nüshasında yoktur.
3 (a) pür-ḫūn-durur P, Ş, Ç : pür-ḫūndur Ü (b) Ceyḥūn-durur P, Ş, Ç : Ceyḥūndur Ü
4 (a) ger P, Ç : yā Ş, Ü (b) tāb P, Ş, Ü : bāb Ç
5 (a) zūr u Ş : zūr-ı P, Ç ; rūz-ı Ü
6 (b) merg P, Ç : merkeb Ş (müs.) ; murg Ü (müs.)
7 (a) olma 'ahdinde Ş : alma 'ahdinde Ü ; aldanma ahdinden P
8 (b) ṣıdḳ-ı Ş, Ü : ṣıdḳ u P, Ç

4269. İsdeseñ ol menzili isde düriş [P-175b, Ş-134a, Ü-33a, Ç-143a]
Sa'y éderseñ aña ét kim oldur iş[1]

4270. Cennete ḳalma ki andan yég mekān
Cehd éderseñ bulınur bī-gümān

4271. Bu hevesle isdemek ḥūr u ḳuṣūr
Ne gerek himmetde yoġ-ısa ḳuṣūr

CCXXII. Der-Temṯīl-i Dāsitān[2]

4272. Kim-durur Erjeng-i dīv ol nefs-i şūm
'Aḳl dédügüm nedür sālār-ı Rūm[3]

4273. 'Ucbdur şerḥ étdügüm ḫannās dīv
Ḥırṣ-durur añduġum vesvās dīv[4]

4274. Dīv kim şeh boynına bend oldı vehm
Bu sözi kim eydürem key eyle fehm[5]

4275. Kibr bil ekvān-ı dīvi lā-muḥāl
Şehvet oldı dīv ki adıdur şimāl

4276. Ḥilm-durur Ṭūs dédügüm yaḳīn
Ki_ol-durur ḳahr eyleyen kibri hemīn[6]

4277. Ḳuvvet-i fikriyyedür adıyla Gīv
Ki_aña durmaz vehm kim ol oldı rīv[7]

4278. Ol 'azāyim şāhı kurtaran melek
Kim yaḳīn geldükde_olur lā-şey' şek

4279. Kim-durur Āreş riyāżet bil dürüst
Kim olur anuñla şehvet pāy-ı süst[8]

---

1 (b) éderseñ P : étsen Ş, Ü, Ç
2 Bu başlık P nüshasında yoktur.
3 (b) dédügüm nedür P, Ş, Ç : dédügüm-durur Ü
4 (a) ḫannās-ı P, Ş, Ç : ḫannās Ü (b) vesvās-ı P, Ş, Ç : vesvās Ü
5 (a) bend oldı hem P, Ç : bend oldı vehm Ş ; bindi oldı vehm Ü
6 (b) Ki_ol-durur ḳahr eyleyen kibri hemīn P : Kibr ü ḥırṣı def' ol éder hemīn Ş ; Kibr ü ḥırṣı def' ol eyler hemīn Ü ; Kibr ü ẓulmi def' ol éder hemīn Ç
7 (a) Ḳuvvet-i fikriyyedür adıyla Gīv Ş, Ü, Ç : Gīv kimdür fikret ü 'aḳl-ıladur P (b) Ki_ana durmaz vehm kim ol oldı rīv Ş, Ü, Ç : Ki_oradan vehmi sürer éy sözi dür P
8 (b) pā vü süst P : pāy-ı süst Ş, Ü ; rāy-ı süst Ç

4280. Tūr ol *lā-ḥavle*dür añla ḫaber
Kim yavuz ef'āl öñinden ḳaçar[1]

4281. Leşker-i cinn bāḳī evṣāf-ı beşer [P-176a, Ş-134b, Ü-33a, Ç-143b]
Ki_anda yoḫdur ḫayr oldur cümle şer[2]

4282. Vesveseye sīneñ olmışdur mekān
Şöyle kim cinnīlere Māzenderān

4283. 'Āḳil-iseñ çāker étmege düriş
Nefs dīvin 'aḳluña kim budur iş

4284. Tīg-i *lā-ḥavle*yle İskender-miṯāl
Nefsüñüñ dīviyle éderseñ ḳıtāl[3]

4285. Vāridāt-ı ḳudsden saña meded
Göresin kim néce vérbir ol Ṣamed

4286. Bu reẕāyil kim senüñ nefsüñde var
Dürişüp anı feżāyille gider

4287. Kim Sikender bigi devlet bulasın
Ne Sikender kim Süleymān olasın

CCXXIII. Ḫātime-i Dāsitān Be-Münācat

4288. **Aḥmedī**ye luṭf ḳıl éy Reh-nümūn
Nefsinüñ dīvine étmegil zebūn[4]

4289. Kendülik evṣāfın andan eyle ḳam'
Kim érişe tefriḳa yérine cem'

4290. Aña sen olġıl İlāhī reh-nümūn
Ḳoma kim nefsi ḳıla anı zebūn

4291. Luṭfuñ-ıla eyle ḳılġıl sen anı
Ki_aña pā-bend olmaya mā u meni

4292. Ḳılma meftūn anı dünyā cāhına
Ki_olmaya maḥbūs 'uḳbā çāhına

---

1 (a) Tūr P, Ü, Ç : Nūr Ş
2 (b) ḫayr P, Ş, Ç : ḫayra Ü
3 (b) Nefsünüñ dīviyle éderseñ Ş, Ç ; Nefsüñi dīv-ile eylersen Ü ; Nefsüñüñ dīvini_éder-iseñ P
4 (a) Aḥmedīye P, Ş, Ç : Aḥmedīyi Ü (b) dīvine étmegil Ş ; dīvine ḳılmaġıl Ü, Ç ; dīvini eylegil P (P nüshasında bu beyit yukarıdaki başlıktan önce gelmektedir.)

4293. Sénden artuḫdan ne kim var éy Ġanī [P-176b, Ş-134b, Ü-33a, Ç-144a]
Fażluñ-ıla bī-niyāz étgil anı[1]

CCXXIV. Dāsitān-ı Reften-i İskender Be-Mısr ve ʻAcāyib ki Ancāst[2]

4294. Ḳavs burcın çün güneş ḳıldı mekān
Zemherīr oḫına ḳurıldı kemān

4295. Cevşen-i pūlād geydi cūybār
Hem ḥavāṣıl-pūş oldı kūhsār

4296. Rūzigār oldı ʻ*abūsen ḳamṭarīr*
Tīr-bārān étdi yére zemherīr[3*]

4297. Ṭaş u demür döymez anuñ sehmine
Ṭaş içi mecrūḥ olur zaḫmına[4]

4298. Çünki_anuñ adı ʻadüvvü'd-dīn-durur
Aña ḳarşu varmamaḫ āyīn-durur[5]

4299. İki nevʻ āteş olur aña siper
Biridür ḫuşk ol ikinüñ biri ter[6]

4300. Anlaruñla mülk-i cān maʻmūr olur
İçi vü ṭaşı daḫı pür-nūr olur[7]

4301. Āteş ile defʻ olur bād-ı serd
Sürḫ-gül olur mül-ile rūy-ı zerd[8]

---

1 (b) étgil P, Ü : eyle Ş, Ç
2 CCXXIV. Dāsitān-ı Reften-i İskender Be-Mısr ve ʻAcāyib ki Ancāst P : Āmeden-i İskender Be-Mıṣr ve Dīden-i Ü ʻAcāyib-i Ān Diyār-rā Ş, Ü ; Āmeden-i İskender-i Ẕülḳarneyn Be-Mıṣr ve Dīden-i Ü ʻAcāyib-i Ān Diyār-rā Ç (Āncāst, ān-cā-est)
3 (a) ʻabūsen Ü : ʻabūs u P, Ş, Ç (b) Tīr-bārān Ü, Ç : Tīri bārān Ş ; Tīr ü bārān P (müs.)
4 (a) Ṭaş u demür P, B, W, TDK, Ü², Ç², A² : Ṭaş daḫı Ş, Ü, Ç
5 (a) Çünki P, Ş, Ü : Çün Ç /ʻadüvvü'd-dīn-durur P : ʻadüvvü'd-dīn ola Ş, Ü, Ç (b) āyīn-durur P : āyīn ola Ş, Ü, Ç
6 (a) nevʻ Ş, Ü, Ç : nevʻa P
7 (b) İçi vü ṭaşı P, Ş : İçi ṭaşı évi Ü, Ç
8 (b) rūy-ı zerd P, Ş, Ç : rūy-zerd Ü

---

* "Çetin ve belâlı" manasına gelen "'*abūsen ḳamṭarīra*" ifadesi İnsan sûresi 10. âyette yer almaktadır. Âyette biz çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden (onun azabına uğramaktan) korkarız." (İnsân Sûresi 76/10) buyurulmaktadır.

4302. Maṣlaḥat-çün anı redd étdiyse naḳl
Nola cāndan çün ḳabūl eyler bu ʻaḳl

4303. Çünki ol sénden ḫalāṣ eyler seni
Var-ısa ʻaḳluñ ḳoma elden anı

4304. Mā u menligi çü senden ol alur
Ol günāha ger déyem ṭāʻat olur

4305. Vaḥdete girdüñse gider sen seni [P-177a, Ş-135a, Ü-33a, Ç-144a]
Vaḥdet-ile néce_olur mā u menī

4306. Vaḥdeti bilgil ki birlikdür hemīn
İkiligi ḳo ki_ola vaḥdet yaḳīn[1]

4307. Vaḥdet-ile ikilik néce_ola cemʻ
Birlik isterseñ éd ikiligi ḳamʻ[2]

4308. Bāġ-ı cān bulsun déseñ neşv ü nemā
Cehd ét sénde ne men ḳalsun né mā

4309. Mü'min olanda gerekmez mā u men
Me'men isderseñ men ü mā'yı ḳo sen[3*]

4310. Ḳanḳı başda kim ola mā u menī
Kesiben tenden ayırurlar anı[4]

4311. Çün *ene ḫayrün* dédi ol laʻnetī[**]
Tavḳ oldı boynına Ḥaḳ laʻneti

4312. Ḫākden olan kişi miskīn gerek
Ḫāki olana ne kibr ü kīn gerek[5]

---

1 (a) bilgil P, Ü : bil Ş (b) İkiligi ḳo Ş, Ü, Ç : Ḳo ikiligi P
2 (a) ikilik P, Ş, Ü : iki Ç
3 (b) Me'men isderseñ men ü mā'yı ḳo Ş, Ü, Ç : Mā u men isder-iseñ ko mā'yı P
4 (b) Kesiben tenden P : Bī-gümān tenden Ş, Ü, Ç / anı P, Ü, Ç : teni Ş
5 (a) Ḫāki P, Ç : Ḫāk Ş, Ü

---

* Me'men, sığınılacak, güven duyulacak, emin ve emniyetli yer, melce.

** Ahmedî, İskender'in ejderhayı öldürmesinin anlatıldığı bölümün sonundaki temsilde olduğu gibi burada tekrar şeytanın, "Ben hayırlıyım." diyerek Allah'ın yarattığı insana yani Âdem'e secde etmeyişine ve bu yüzden de ilâhî huzurdan kovuluşuna telmihte bulunmaktadır. "O lanetlenmiş olan [şeytan] 'Ben hayırlıyım.' dediği için Hakk'ın laneti boynuna gerdanlık oldu."

4313. Baş ki_enāniyyet duta anda mekān
Düşiben boynı üzilür bī-gümān[1]

4314. Ḫāk işi üftādelıḫ-durur yaḳīn[2]
Pes işüñ üftādelıḫ gerek hemīn

4315. Ḫāk bigi ger fütāde olasın
Raḥmet āṯārından iḥyā bulasın[3*]

4316. Gönlüñüñ bāġında ter-güller bite
Lāle vü nesrīn ü sünbüller bite

4317. Ḫāṭıruñ mıṣrında bite ney-şeker
Ḫuşk ḫāruñdan gele ḫurmā-yı ter[4]

4318. Meskenetle çün tevāżu‘ ḳıldı ḫāk [P-177b, Ş-135b, Ü-33b, Ç-144b]
Lā-cérem Ḥaḳdan ḫilāfet buldı ḫāk

4319. Kendüyi çünkim fütāde ḳıldı ol
Encüm ü eflāke ḳıble oldı ol

4320. Encüm ü eflāk anuñ-çün bī-ḫilāf
Ka‘be bigi anı éderler ṭavāf[5]

4321. Aña indi Tañrıdan vaḥy u kelām
‘İlm ü ‘irfān daḫı anda_oldı temām

4322. Enbiyāya cümle maẓhar oldı ol
Evliyāya daḫı maṣdar oldı ol[6]

---

1 Bu beyit P nüshasında yoktur.
2 (b) işüñ Ş, Ü, Ç : aña
3 (b) bulasın Ş, Ü, Ç : olasın P
4 (b) Ḫuşk ḫāruñdan gele Ş, Ü, Ç : Ḫuşk u ḫāruñ getüre P
5 Bu beyit P nüshasında yoktur.
6 Bu beyit P nüshasında yoktur.

---

* Ahmedî bu beytin ikinci mısraındaki “Rahmet âsârından ihyâ olasın” ifadesiyle Kur’ân-ı Kerîm’deki Rûm sûresi 50. âyete telmihte bulunmaktadır. Âyette şöyle buyurulmaktadır: “Allah’ın rahmetinin eserlerine bir bak! Arzı ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphesiz o, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O, herşeye kâdirdir.”

4323. İns ü cinnüñ müstaḳarrı ol-durur
Ölü vü diri maḳarrı ol-durur*

4324. Çün bilürsin ʻömri kim durmaz gider
Sevgüsin cehd eyle göñlüñden gider[1]

4325. Çünki dünyā kimseye étmez vefā
İʻtimād étme aña ki_oldur ḫaṭā[2]

4326. Ṣor selāmet oldı mı_andan Selm ü Tūr
Buldı mı_andan behre gör Behrām-ı Gūr[3]

4327. Çarḫa sor āḫir ki ne destān-ıla
Yére baṣdı Rüstem-i Destān-ıla

4328. Néce ḳıldı aġladup Ḍaḥḥāki zār
Nécesi étdi ʻAzīz-i Mıṣrı ḫ̆ār

4329. Néce mekr étdi bu çarḫ-ı tīrefām
Kim düşüp Cem topraġa uşandı cām[4]

4330. Küşte neyle kıldı ol Guştāsbı
Cām ṣunup neyledi Cāmāsbı**

4331. Taḫtını véren Süleymānuñ yéle
Nétdi Ẕülḳarneyn tācın kim bile

4332. Leşkerin cinnüñ çü Ẕülḳarneyn şāh
Şöyle kim şerḥ eyledüm ḳıldı tebāh[5]

CCXXV. Maṭlaʻ-ı Dāsitān

4333. Çün şeyāṭīn oldılar cümle helāk [P-178a, Ş-135b, Ü-33b, Ç-145a]
Ḳaldı anlardan Ḫorāsān mülki pāk

1 (b) gönülden P, Ü, Ç : göñlünden Ş
2 (a) Çünki dünyā kimseye Ş, Ü, Ç : Çün cihān kimseneye P (b) étme aña ki oldur P : étme aña ki olur Ş, Ç ; étmek aña olur Ü
3 (a) oldı Ş, Ü, Ç : buldı P
4 (a) tīrefām Ü, Ç : tīre-kām P ; tīre-nām Ş (Uşanmak, kırılmak, parçalanmak, dağılmak, toz hâline gelmek.)
5 (b) ḳıldı P, Ş, Ü : étdi Ç (Bu beyit Ş nüshasında "Matlaʻ-ı Dâsitān" başlığından sonra gelmektedir.)

* Müstakar, durulan, yerleşilen, karar edilen yer, durak, karargâh ; makar kelimesi de durulan, karar kılınan, oturulan yer, mesken anlamlarına gelmektedir.
** Küşte, öldürülmüş, maktul anlamındadır.

4334. Yapdı Merv-ile Semerḳandı temām
Hem Herātı daḫı şāh-ı nīk-nām

4335. Tā ki geçdüginceٔ devr-i rūzigār
Ol mevāżi‘ ḳala andan yādigār[1]

4336. Kişi eyle_étmek gerek kim çün öle
Dünyede dā’im adı diri ḳala[2]

4337. İlerükiler ki_imāret étdiler
Ad-içün mülki ‘imāret étdiler

4338. Şimdikiler éy ‘aceb dāyim néçün
Él yıḫarlar u yaḫarlar dün ü gün[3]

4339. Ol aradan Mıṣra vardı şehriyār
Buldı Mıṣrı bir ulu ḫurrem diyār[4]

4340. Yéri ma‘mūr u ṣuyı ṣıḥḥat-fizāy
Ṭopraġı münbit hevāsı dil-küşāy

4341. Her yañadın iki aylıḫ yol temām
Olmış a‘mālinden anuñ bī-kelām

4342. Çünki Mıṣruñ kişverine girdi şāh
Anda çoh dürlü ‘imāret gördi şāh[5]

CCXXVI. Dīden-i İskender Bināyī-rā ki Der-Vey Ṣuver Buḍ

4343. Buldı bir ḳubbe_anda pür-naḳş u nigār
Geçmiş üstine anuñ çoḫ rūzigār

4344. Bilemez kimse neden terkībini [P-178b, Ş-136a, Ü-33b, Ç-145b]
Yā kim étmişdür anuñ tertībini[6]

4345. Béş biñ arşun her yañadın ṭūl u ‘arż
Yazulu her nesne ki_étseñ anda farż

---

1 (a) geçdüginceٔ Ş, Ü, Ç : geçdüginde P (b) ḳala andan P, Ş : anda ḳala Ü (Mevâzi, yerler, mekânlar, mahaller manasınadır.)
2 (b) diri ḳala Ü : diri ola Ş, Ç ; bāḳī ḳala P
3 (b) Él yıḫarlar u P, Ş : Éli yıḳarlar Ü, Ç
4 (a) Mıṣra vardı P, Ü, Ç : vardı Mıṣra Ş
5 (a) ‘imāret gördi Ş, Ü : ‘imāret buldı P ; ‘acāyib gördi şāh Ç
6 (a) terkībini Ş, Ü, Ç : tertībini P (b) tertībini Ş, Ü, Ç : terkībini P

4346. Yazılu_anda ṣūret-ile enbiyā
Naḳş olmış hey'et-ile evliyā[1]

4347. Yazılu anda selāṭīn daḫı hem
Adlu adıyla 'Arab yāḫod 'Acem[2]

4348. Hem Müvellih hem Ḳalender Ḥaydarī
Gebr ü Tersā vü Yehūdī Hayberī[3]

4349. Ka'be vü mescid kelisyā vü künişt*
Yazılu_anda daḫı cümle ḫūb u zişt[4]

4350. Yazılu_anda ḳamu millet gelmedin
Kimse adın u ṣıfātın bilmedin

4351. Gelmedin her ṭāyife şeklin ki var
Naḳş étmişlerdi anda āşikār[5]

4352. Yazılu anda Sikender ṣūreti
Fūr-ıla ceng étdüginüñ hey'eti

4353. Yazılu_anda Behmen ü İsfendiyār
Rüstem-i Destān u hem Sām-ı Süvār[6]

4354. Ne demür éder_aña ne taş eşer
Ne ḫod elmās u ne ḫod daḫı güher

4355. Ḳapusında yazılu anuñ bu ḫaṭ
Ki_éy Sikender étme işüñde ġalaṭ[7]

4356. Yapmışuz bu meskeni biz uş temām
Her ki var dér ḳuvvetüm éy nīk-nām

---

1 (a) ṣūretle P : ṣuret-ile Ş, Ü, Ç
2 (b) ger 'Arab yāḫoz P, Ç : 'Arab ḫoz yā Ş ; 'Arab yāḫod Ü
3 (a) Yehūdī P, Ş, Ç : Yehūd u Ü
4 (a) kelisyā Ü : kelīsā P, Ş, Ç
5 (a) şeklin Ş, Ü, Ç : şekli ki P (b) anda P, Ş, Ü : adın Ç
6 (b) Rüstem-i Destān u hem Sām-ı Süvār Ş, Ü : Rüstem ü Destān hem Sām Süvār P ; Rüstem ü Destān u hem Sām u Süvār Ç
7 (b) Ki_éy Ş, Ü, Ç : Ki P

---

* Eski metinlerde daha çok kelîsâ şeklinde karşımıza çıkan kilise kelimesi P, Ş, Ç nüshalarında da kelîsâ şeklinde Ü nüshasında ise kelisyâ şeklinde yazılmıştır. Farsça kelîsâ, Arapça kenîsâ şeklinde kullanılan kelimenin Yunanca aslı "ekklésia"dır.

4357. Édebilsün işbu maʿmūrı ḫarāb [P-179a, Ş-136b, Ü-33b, Ç-146a]
Gerçi yapmaḫdan geñez étmek yebāb*

4358. Dāne-i ḫardalca andan şāh-ı ʿahd
Ḳoparamadı néçe kim étdi cehd

4359. Kimlerüñ yéri-y-idi görgil bu yér
Kimleri bésleyibenüñ ṣoñra yér[1]

CCXXVII. Dīden-i İskender Ḳubbe-i Ehrimen-rā

4360. Buldı anda bir ʿimāret daḫı hem
Bes muʿaẓẓam līk bī-naḳş u raḳam

4361. Adı Ehrām anuñ u ġāyet bülend
Devr döndügi_étmemiş aña güzend[2]

4362. Devr kim her nesneyi ekser geder
Hergiz aña_olamamış ol kārger**

4363. İçi muṣmet ṭaşı ġāyet üstüvār
Geçmiş ol yapılalı çoḫ rūzigār[3]

4364. Anda bir kerkes var-ıdı yazılu***
Durmış ol bir yengec üzre éy ulu

4365. Göricek anı dédi şāh-ı cihān
Kim bunuñ maʿnīsi bu ola hemān[4]

4366. Ki_étmiş-idi burc-ı serṭānı maḳām
Nesr-i ṭāyir bu yapılduḫda temām

4367. Orada bilindi ki_Ādem gelmedin
Dünyede_anuñ nesli ẓāhir olmadın[5]

---

1 (a) Kimleri yér-idi görgil kim P : Kimlerüñ yéri-y-idi görgil Ş, Ü, Ç
2 (b) döndügi Ş, Ü, Ç : döndükçe P (Güzend, zarar, ziyan, elem, âfet, musibet manalarındadır.)
3 (a) muṣmet P, Ü, Ç : muṣammat Ş (müs.) (Musmet, sert, sağlam, içi boş, kof olmayan anlamındadır.)
4 (b) hemān P : ʿayān Ş, Ü, Ç
5 (a) Orada bilindi ki Ş, Ü : Bunca yıl ilêrü P (b) nesli P, B, W, Ü², A², Ü³ : naḳşı Ş, Ü, Ç, K, P²

---

* Genez, kolay; yebâb, harap, yıkık, viran anlamındadır.
** Eksemek (eksimek, eğsemek, eksümek), eksiltmek manasınadır.
*** Kerkes, akbaba demektir. Redhouse, kerkes için "the Egyptian vulture" Mısır akbabası anlamını vermektedir. (Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, s. 1539.)

4368. Bunca yıllar ilerüden ol maḳām [P-179b, Ş-136b, Ü-42a, Ç-146b]
Anda yapılıban olmışdı temām[1]

4369. Yéñi ṣanma eski-durur bu cihān
Çoḫ kişilerden ḳalup-durur ʻayān[2]

4370. Geçmiş üstine bunuñ yıllar delim*
Līk ḥādiṯdür bilā-şek né ḳadīm

4371. Devr éder sāl ü meh durmaz yaḳīn
Ne_evvelin bilür kişi ne āḫirin

4372. Anuñ edvārında birisi ʻayān
Üç yüz altmış biñ yıl olur bī-gümān

4373. Her biri içün bu derecden biñ kezin
Yıl-ıla güneş yürür çarḫuñ yüzin[3]

4374. Otuz altı biñ daḫı bir devr var
Yıl-ıla ʻilm ehli_éder anı şümār

4375. Ki_ol burūcuñ her birisi-y-çün müdām
Güneş üç biñ yıl döner gökde temām**

4376. Yédi biñdür bir daḫı kim gün ʻayān
Oldı her seyyāre çün biñ yıl revān

4377. İşbu edvārı néce biñ kez sipihr
Yüriyüp düketmiş ola māh u mihr

4378. Néçe daḫı hem döniben dükede
Vāy anı kim çarḫa ol tekye éde[4]

---

1 (a) yıllar ilerüden ol P, Ç : yıllar ilerüden bu Ş ; yıllardan ilerü ol Ü
2 (a) ṣanma Ş, Ü, Ç : degül P (b) kişilerden-durur bilgil P : kişilerden ḳalıp-durur Ş, Ü, Ç (Bu beyit P nüshasında iki beyit yukarıda yer almaktadır.)
3 (a) dercden P, Ü, Ç : derecden Ş (b) yürür Ç, K, Ç², B, P² : bürir P, Ü², W ; bezer Ş, Ü, Ü³, Ü⁴, MSU
4 (b) anı P, Ş, Ç : aña Ü

---

* Delim, çok, birçok, ziyade manasınadır.

** Ç nüshasında bu beyitten sonra derkenarda şöyle bir beyit yer almaktadır: "Bir daḫı devr éden iki biñ yıl müdām /Gün yürür her burc-ıçun biñ yıl temām"
Bu beyit K nüshasında metnin içinde yer almaktadır. Bu beyit, ilk mısrai "Bir dahi var on iki bin yıl müdam" şeklinde bir rivayetle MSU, Ü³, A² nüshalarında da yer almaktadır.

4379. İşbu sözden kim dédüm kendüñi bil
Meskenet ṭut mā u menlıġı ḳoġıl

CCXXVIII. Ẕikr-i Nīl ve ʻAcāyib-i Menābīʻ-i Ān[1]

4380. Nīl ırmağın daḫı_anda gördi şāh
Menbaʻın ḳandan déyiben ṣordı şāh

4381. Dédiler ḫaṭṭ-ı_istivādan añaru [P-180a, Ş-137a, Ü-42a, Ç-147a]
Altı aylıḫ yoldan aḫar ol be-rū[2*]

4382. Ol-durur ḫaṭṭ-ı_istivā ki_andan berü
Var ʻimāret yoḫ-durur daḫı_añaru

4383. Ḳaṭʻ ḳılur yéri ḫaṭṭ-ı istivā[**]
Düni güni iki nıṣf éder cüdā[3]

4384. Ḳumrı dérler anda var bir ulu ṭaġ
Ḫūb u tābān şöyle kim rūşen-çirāġ[4]

4385. Bir yanından béş ulu çeşme çıḫar
Béş daḫı hem bir yañasından aḫar

4386. Bu béşi yüriyü bir yére gelür
Ol arada cemʻ olup bir baḫr olur[5]

4387. Ol béşi daḫı olur bir baḥr hem
Bir araya dériliben bīş ü kem[6]

4388. Her birinden buñlaruñ bir cūybār
Çıḫup éder rubʻ-ı meskūna ḳarār

---

1 CCXXVI. Nīl P : Rūd-ı Nīl Ş, Ü, Ç
2 (a) istivadan añaru Ş, Ü, Ç : istivā ki_andan berü P
3 (a) yéri Ş, Ü : bizi P, Ç (b) cüdā Ş : cüẕā Ü, Ç ; Ḫuẕā P
4 (a) Ḳumrı Ş, Ü, P², Ü⁴ : Ḳamra K, Ç², Ü³ ; Ḳımr P ; Ḳamr W
5 (a) Bu béşi yüriyü bir yére Ş, Ç : Bir béşi yüriyü bir yére Ü ; Bu béşi yürirü bu béşe P (b) cemʻ olup Ş, Ü, Ç : birikip P
6 (b) araya Ü, Ç : arada Ş (Bu beyit ve sonrasında gelen üç beyit P nüshasında yoktur.)

---

* P nüshasında bu beytin ilk mısraı ile ardından gelen beytin ikinci mısraının bir araya gelmesinden oluşan tek bir beyit vardır. Bu beyit şöyledir: "Dédiler ḫaṭṭ-ı istivā ki andan berü / Var ʻimāret yoḫ-durur daḫı añaru"

** K nüshasında bu beyitten sonra sayfa altına çizimler yapmış. enine üç cizgi çekmiş, onun ortasından bir dikey çizgi yapmıştır. Burada hatt-ı istivâdan (ekvatordan) bahsedildiğine göre enlem boylamları, ekvator çizgisini yapmış olmalıdır.

4389. Bir mesāfet gidiben gérü gelür
Ol iki bir yérde vü bir baḥr olur[1]

4390. Bī-gümān ol baḥr ayaġıdur bu Nīl
Nīlüñ uş şerḥini dédüm rāst bil

4391. Dédi şeh ḥayrān olup kim éy Ḫudā
Pādişeh sensin ü biz ḳamu gedā

4392. Ne gerek her nesneyi sensin bilen
Çāresini ḳamu eşyānuñ bulan[2]

4393. Sénden almışdur vücūdı ḳamu şey
Her ne var fānī vü sen Ḳayyūm u Ḥay[3]

4394. Mıṣr Mıṣr olmaġ-içündür bī-gümān
Ki_étdi Nīli Ḳudretüñ éy Ḥaḳ revān[4]

CCXXIX. Ṣıfat-ı Rūġan-ı Mıṣrī ki Ān-rā Belesān Gūyend[5]

4395. Ol nebātı daḫı şeh anda bulur
Kim yémişi her yıl anuñ yaġ olur

4396. Nécesi kim ṣamġ aġaçdan çıḫar
Ol yaġ andan eyle çıḫıban aḫar

4397. Rūġan-ı Mıṣrī déyen ol yaġ olur [P-180b, Ş-137b, Ü-42a, Ç-147b]
Néçe ṣayrular anuñla ṣaġ olur

4398. Yéri aynü'ş-şemsdür anuñ hemīn
Ṣuyı daḫı bir ḳuyudandur yaḳīn[6]

4399. Ol ṣu ayruḫ yérde bitürmez anı
Ol yér ayruḫ ṣuyla yitürmez anı

4400. Dilde Maṭriyye bulupdur ol ṣu ad
Gör ne ṣan'atlar ḳılur Rabbü'l-'ibād[7]

---

1 (b) yérde vü Ş : yérde Ü ; yére vü Ç (b) şerḥini dédüm rāst Ş, Ü : dédüm saña şerḥini P ; şerḥini dédüm bellü Ç
2 (a) bulan Ş, Ü, Ç : ḳılan P
3 (b) Ḳayyūm u P, Ü : Ḳayyūm-ı Ş, Ç
4 (b) revān P, Ü, Ç : 'ayān Ş
5 CCXXIX. Rūġan-ı Mıṣrī ki Ān-rā Belesān Gūyend P : Rūġan-ı Belesān Ş, Ü ; Rūġan-ı Mıṣrī Ç
6 (a) hemīn Ş, Ü, Ç : yaḳīn P (b) yaḳīn Ş, Ü, Ç : hemīn P
7 (a) Maṭriyye Ş, Ü, Ç : Ḳaṭriye P

4401. Fikr ét néce ʻacāyib yaradur
Nesneyi nesneye néce yaradur

4402. Ṣanʻatına baḫ ki ḥayrān ḳalasın
Ḳudretini gör ki ʻibret alasın

4403. Şeh daḫı ḳıldı heves Mıṣrı göre
Ki_ol daḫı bir şehre hem bünyād ura[1]

CCXXX. Binā-kerden-i İskender Şehr-i İskenderiyye-rā[2]

4404. Ki_anda daḫı hem ʻacāyib çoḫ ola
Şöyle ki_anuñ bigi daḫı yoḫ ola[3]

4405. Buldı ol sāḥilde bir ḫurrem-behişt
Ṭopraġı müşk ü ṣuyı Kevṯer-sirişt[4]

4406. Gül nesīminden hevāsı ḫūbraḫ
Az yér ol Mıṣruñ diyārından ıraḫ[5]

4407. Yapdı bir şehr anda pür naḳş u nigār
Tāze vü ḫurrem çü bāġ-ı nev-bahār[6]

4408. Urdı uṣṭurlāb-ıla bünyādını
Ḳodı_anuñ İskenderiyye adını

4409. Yapdı ol şehrüñ içinde bir menār [P-181a, Ş-127b, Ü-42a, Ç-148a]
Ki_aña beñzer görmemişdi rūzigār

4410. Ol menār üstinde düzdi nīk-rāy
Cām kim dérler aña gītī-nümāy

4411. Yérde ḫayr u şer ne olsa māh u sāl
Görinür ol cām içinde_anda ḫayāl[7]

---

1 (a) Mıṣrı P, Ü, Ç : Mıṣra Ş (b) Ki_ol P, Ş, Ç : Ol Ü (Bu beyit Ş nüshasında başlıktan sonra gelmektedir.)
2 CCXXX. Binā-kerden-i İskender Şehr-i P, Ş : Bünyād-kerden-i İskender Ü ; Binā-kerden-i Ẕülḳarneyn Ç
3 Ü nüshasında bu beyit başlıktan önce gelmektedir.
4 (b) Kevṯer P, Ş, Ü : ʻanber Ç (Ç nüshasında önce "ʻanber" yazılmış, sonra mısraın üstüne "Kevṯer" yazılmıştır.)
5 (a) nesīminden P, Ş, Ü : hevāsından Ç
6 (a) naḳş P : reng Ş, Ü, Ç (b) bāġ-ı P, Ş, Ü : bāġ u Ç
7 (b) anda P : andan Ş, Ü, Ç

4412. Her yañadın leşker olduḫda revān
Belürürdi_ol cāmda ʿaksi ʿayān[1]

4413. Daḫı mermerden şeh-i nīkū-ḫıṣāl
Düzdi bir timṯāl anda_ādem-miṯāl

4414. Çün müretteb oldı ol bī-rūḥ cism
Şeh menār üstinde_anı ḳıldı ṭılısm

4415. Néreden ol şehre ḫaṣm eylese ʿazm
Ki_ anı fetḥ étmege gelüp éde rezm[2]

4416. Ol yaña dönerdi ol ṣūret meger
Él ü şehr alur-ıdı andan ḫaber[3]

4417. Ne ḳadar gelse ʿadū ferseng ü mīl
Bilinürdi_andan ne sırdur bunı bil[4]

4418. Bir ṭılısmı daḫı eyle_étmişdi şāh
Kim hevām olmazdı anda sāl u māh[5*]

4419. Girmez-idi ʿaḳreb ü hem mūr u mār
Ne meges ne peşşe zī ḫurrem-diyār

4420. İşbu resm-ile düzetdi şāh-ı Rūm
Kendü-y-içün ol arada merzübūm

4421. Şehri yapdı kendü-y-içün şehriyār
Kendü gitdi ḳaldı uş şehr ü diyār[6]

4422. Néçeler yapdı serāy oturmadı [P-181b, Ş-138a, Ü-42a, Ç-148a]
Néçeler toḫm ekdi vü götürmedi

---

1 (b) Belürürdi P, Ç : Olur-ıdı Ş, Ü
2 (a) ḫaṣm eylese P : düşmen étse Ş, Ü, Ç (b) Ki_anı feth étmege gelip éde P : Kim anı fetḥ étmek-içün ḳıla Ş, Ü, Ç
3 (b) alur-ıdı andan P, Ş, Ü : andan alur-ıdı Ç
4 (b) ne sırdur bunı Ş, Ü : ne sözdür bunı Ç ; ne sözdür bellü P
5 (b) anda P, Ş, Ç : andan Ü
6 (b) Kendü gitdi P, Ş, Ü : Gitdi kendü Ç / bunda ḳaldı uş diyār P : bunda uş şehr ü diyār Ş ; ḳaldı uş şehr ü diyār Ü, Ç (Ç nüshasında bu beyit ve üzerindeki beyit derkenarda yer almaktadır.)

---

* Hevâm, hâmme'nin çoğulu. Sinek, tahta kurusu, pire, karınca, böcek, yılan, çiyan, akrep gibi haşereler için kullanılmaktadır.

4423. Girmesün şehrüme déyen mūr u mār
Mūr u māra oldı sinde tārumār[1]

4424. Gāh şehrin mü'min alur geh fireng
Şehriyāruñ yéri işde gūr-ı teng[2]

CCXXXI. Sebeb-i Ḫarābī-i Menāre-i İskenderiyye

4425. İşid imdi ol ṭılısmuñ ḥālini*
Noldı vü hem ol menār aḥvālini[3]

4426. Bunı anlar kim ḥikāyet étdiler
Bize bu resme rivāyet étdiler[4]

4427. Çün Benī 'Abbāsuñ oldı ol diyār
Hem ḫilāfet dutdı anlarda ḳarār

4428. Geldi maġrib kişverinden bir fireng
Ṭaşı mü'min küfrle_içi tolu jeng[5]

4429. Zühd-ile ḳıldı riyāżet āşikār
Şöyle ki_oldı ḳamu ḫalḳ aña şikār

4430. Ḫalḳ anı ehl-i imāmet ṣandılar
Ṣāḥib-i zühd ü kerāmet ṣandılar[6]

4431. Ẓāhirinde görmediler hīç 'ayb
Bāṭını kim bile cüz' 'allām-ı ġayb

4432. Ol ḳadar İslāmda ḳıldı direng**
Kim ḫalīfe hem-demi oldı fireng

4433. Oturur-iken ḫalīfeyle_ol la'īn
Bir gün eydür ki_éy emīrü'l-mü'minīn[7]

---

1 (b) oldı sinde Ş, Ü ; sinde olmış Ç ; sin içinde P
2 (b) işde P, Ü, Ç : anda Ş
3 (b) Noldı vü P, Ç : Ne_oldı Ş ; Noldı ol Ü
4 (a) ḥikāyet P, Ş, Ç : rivāyet Ü (b) rivāyet P, Ş, Ç : ḥikāyet Ü
5 (a) maġrib kişverinden P : maġribden yañadın Ş, Ü, Ç
6 (a) imāmet P, Ü, Ç : emānet Ş
7 (a) ḫalīfeyle P, Ş, Ü : ḫalīfe Ç

---

* Buradaki işid kelimesinin ilk hecesi olan i- ünlüsünün vezne göre aslında uzun olması gerektiği için Ş nüshasında "işid" kelimesi ايشد şeklinde yazılmıştır.

** Direng, durma, bekleme, karar, istirahat, gecikme, oyalanma manalarındadır.

4434. Şāh İskender ki_anuñdı bu cihān [P-182a, Ş-138a, Ü-42b, Ç-148b]
Bu menār altındadur genc-i nihān[1]

4435. Ger elüñe gire ol pür-māye genc
Leşkerüñe vü sañа yoḫ daḫı renc[2]

4436. Dutasın ol māl-ıla bī-ḥad sipāh
Olasın Īrān-ıla Tūrāna şāh

4437. Ger bu mālı kim dédüm sen bulasın
Ol Sikender bigi sulṭān olasın

4438. Dīn-i İslām ala sénden būy u reng
Ḳılıcuñdan yoḫ olur gebr ü fireng[3]

4439. Mālı anlar kim ḳoyıban gitdiler
Bī-gümān kendülere ḥayf étdiler

4440. Sen olar yémedügini yé yédür
Ki_ehl-i dāniş olanuñ işi budur[4]

4441. Zer-durur her ʻuḳdeye müşkil-güşāy
Māl-durur ḳamu işe reh-nümāy[5]

4442. Māl niʻmetdür anı ṣarf édicek
Līk miḥnetdür ḳoyıban gidicek

4443. Yéyicek dirlikde anı nūr olur
Ölicek ḳalsa ʻaẕāb-ı gūr olur[6]

4444. Başarıcaḫ māl-ıla çoḫ iş biter
Līk başarmayıcaḫ çoḫ baş yiter[7]

4445. Çünki işitdi ḫalīfe genc-i zer
Ḳıldı gencüñ ḥırṣı cānına eṣer

---

1 (a) anuñdı Ş, Ç : anuñdur Ü ; anuñ-ıdı P (müs.)
2 (b) Leşkerüñe vü P : Leşkerüñ-ile Ş, Ü, Ç
3 (a) būy-ı Ş : būy u Ü (b) yoḫ olur P : yoġ ola Ş, Ü, Ç
4 (a) yémedügini yé P : yémedügin yé vü Ş, Ü, Ç (b) işi P, Ş, Ü : ḥāli Ç
5 (a) her P, Ş, Ü : bu Ç
6 (b) ḳalsa Ş, Ü, Ç : nesne P
7 (a) māl-ıla çoḫ iş P, Ş, Ç : māl-ıla iş Ü

4446. Ol menār altında ṣandı genc var
Bilmedi kim anda derd ü renc var

4447. Néçeleri ḥırṣ maġbūn eyledi [P-182b, Ş-138b, Ü-42b, Ç-149a]
Néçelerüñ yüregin ḫūn eyledi[1]

4448. Ādemīyi ḥırṣdur güm-rāh éden
Cāh ehlinüñ yérini çāh éden[2]

4449. Çün heves ḳıldı ḫazīne çıḫmaġa
Ḳıldı fermān ol menārı yıḫmaġa[3]

4450. Çün menāruñ rub'ı yıḫıldı temām
Ol ṭılısm oldı ḫarāb u ṣındı cām

4451. Nā-gehān bir géce ḳaçdı ol fireng
Şöyle kim yādan çıḫa tīr-i ḫadeng[4]

4452. Şöyle gitdi ol ḫalāyıḳdan nihān
Kim daḫı andan belürmedi nişān

4453. İşbu mekr-ile yıḫıldı ol ṭılısm
Şimdi andan bir ṣıfat ḳaldı vü ism[5]

4454. Ne 'imāret var-ısa vīrān olur
Ḥādiṯe bünyādı muḥkemdür ḳalur

4455. Oldı vīrān ol ele girmedi genc
Fikrsüz işde netīce nola renc[6]

4456. Renc olur rāysuzlar ḥāṣılı
Rāy-ıla_olur ḥal her işüñ müşkili

CCXXXII. Fi'l-Temṯīl ve'l-Mev'iẓe[7]

4457. Dédügüm şehri ki yapdı şehriyār
Bu vücūduñ şehrine ḳıl i'tibār

---

1 Ç nüshasında bu beyit derkenarda yer almaktadır.
2 (b) ehlinüñ Ş, Ü, Ç : ḥırṣınuñ P / çāh éden P, Ü, Ç : çāh éder Ş (Ş nüshasında beytin sonu "çāh éder" yazıldığı için mesnevinin kafiyesi bozulmuştur.)
3 (a) ḳıldı P : étdi Ş, Ü, Ç
4 (b) çıḫa P, Ç : çıḫar Ş ; çıḳar Ü
5 (b) bir ṣıfat ḳaldı vü Ü, Ç : bu ṣıfat ḳaldı vü P ; bir ṣıfat ḳaldı Ş
6 (b) nola renc P, Ş, Ü : ola renc Ç
7 CCXXXII. Fi't-Temṯīl ve'l Mev'iẓe Ş, Ü, Ç : Fi'l-Meṯel ve'l-Mev'iẓe P

4458. Ol ḥalīfe nefs-durur bī-gümān [P-183a, Ş-139a, Ü-42b, Ç-149b]
Kim bu şehre ḥükmi ol éder hemān[1]

4459. Cām kim dérler aña gītī-nümāy
Göñlüñüñ gözgüsidür éy pāk-rāy

4460. ʻAḳldur ṣūret ki cümle ḫayr u şer
Ẓāhir olur anda étdükde naẓar[2]

4461. ʻAḳreb ü peşşe ne-durur mūr u mār
Nefsde evṣāf-ı şeyṭānī ki var

4462. Zīnet-i dünyādur ol fettān fireng
İçi jeng ü ṭaşıdur pür-būy u reng[3]

4463. Dileseñ ol şehri kim maʻmūr ola
Hem göñül cāmı ḫalelden dūr ola[4]

4464. Ṣūret-i ʻaḳluñuñ āfet görmeye
Nefsüñe ʻazl-i ḫilāfet érmeye[5]

4465. Zīnet-i dünyāya maġrūr olmaġıl
Aña uyup Tañrıdan dūr olmaġıl

4466. Kim ziyānı çoġ u nefʻi az-durur
Nefsi telbīs-ile yoldan azdurur

4467. Aña aldanma ki nā-dānlıḫ olur
ʻĀḳıbet işüñ peşīmānlıḫ olur

4468. Çün görürsin bu cihānı kim gider
İʻtimāduñı düriş andan gider

4469. Dünye seven kişi rāḥat bulmadı
Dünyeden illā cirāḥat bulmadı[6]

---

1 (b) ḥükm P, Ş, Ç : ḥükmi Ü
2 (a) ṣūret ki Ş, Ü, Ç : ṣūretle P
3 (b) būy reng P, Ü : būy-ı reng Ş ; būy u reng Ç
4 (b) göñül cāmı Ş, Ü, Ç : göñül ü cān P
5 (a) ʻaḳlunuñ āfet görmeye Ş, Ü, Ç : ʻaḳluña āfet girmeye P
6 (a) Dünye seven kişi P : Her ki dünyā sevdi Ş, Ü, Ç / bulmadı P, Ş, Ü ; olmadı Ç (b) bulmadı Ş, Ü, Ç : olmadı P (Cirâhat (cerâhat), yara, yangı anlamındadır.)

4470. Nesne ki_aṣlı ḫāk ü āb u bād ola [P-183b, Ş-139a, Ü-42b, Ç-149b]
Daḫı āteş anda ne bünyād ola[1]

4471. İşbu dördi-durur aṣl-ı kāyināt
Gökler ābā vü bulardur ümmehāt[2]

4472. Ol ki bu eżdāddan terkīb ola
Bellüdür kim ne kadar bāḳī ola[3]

4473. Cem‘ olup bir arada bu dörd i yār
İ‘tidāl olduḫda bulurlar ḳarār

4474. İ‘tidāl ol dem ki_aradan ola kem
Bir birinden ayrılurlar lā-cerem[4]

4475. Bāṭıl olup bozılur terkīb-i ten
Muḥkem ola ṣanma bu tertībi sen

4476. Dörd żıd néce bulalar i‘tidāl
Ki_étmeyeler bir birinden intiḳāl

4477. Būy u renge ġarra olma kim cihān
Pīre-zendür gerçi rengidür cüvān[5]

4478. Çoḫlaruñ ‘aḳdindedür bu pīre-zen
Līk daḫı_ebkārdan bil anı sen

4479. Ol ki erdi añа raġbet ḳılmadı
Ol ki ‘ınnīn idi dadın almadı[6]

4480. Dünye-y-içün ne gerek bu ḥırṣ u āz
Dünye çoġı ne_aṣṣı çün ‘ömr ola az[7]

4481. Çün ḳoyıban gidilür bu mülk ü genc
Bes eyit kim ne gerekdür bunca renc[8]

---

1 (a) ḫāk ü āb u bād ola P, Ş, Ç : āb u bād ola Ü (müs.)
2 (b) bulardur Ş, Ü, Ç : bular dörd P
3 (a) ola P, Ş, Ç : ala Ü (b) ḳala P : ola Ş, Ü, Ç
4 (a) aradan P, Ü, Ç : oradan Ş
5 (a) olma kim Ü, Ç : olma ki Ş ; olmaġıl P (P nüshasında önce “olmaġıl kim” yazılmış, sonra kim kelimesinin üstü çizilmiştir.)
6 (a) ki erdi P : ki_er-idi Ş, Ç ; er-idi Ü
7 (a) ne gerek bu P, Ü : ne gerekdür Ş, Ç
8 (a) mülk ü genc P, Ş, Ü : genc ü milk Ç

4482. Dünyeyi ḳo ʻuḳbi-y-içün ét ʻamel
Tā ki tedbīrüñde olmaya ḫalel

4483. Mülk oldur anuñ-içün eyle cehd [P-184a, Ş-139a, Ü-42b, Ç-150a]
Tā murād-ıla meẕāḳuñ dola şehd

4484. Mülk ol ki_anda tezelzül olmaya [Ü-28a]
Devlet ol ki_anda tebeddül olmaya[1]

4485. Mülk midür ol ki anı nā-gehān
Düşmene ḳoyup gideler rāygān[2]

CCXXXIII. Ḫātimet-i Dāsitān[3]

4486. **Aḥmedī**yi éy Kerīm-i Lā-yezāl
Dünyenüñ ḥırṣına étme pāyimāl[4]

4487. Anı sen ehl-i ḳanāʻat eylegil
Ẕikrüñi aña ṣanāʻat eylegil

4488. Ḫāṭırından ʻışḳuñı dūr étmegil
Gönlini dünyāya maġrūr étmegil

4489. Kime ümīd oldı-y-ısa mülk ü māl
Sensin ümīdi anuñ yā Ẕü'l-Celāl

4490. Her ki ümīdin saña ṭoġru ḳıla
Raḥmetüñden ḥāşa kim nevmīd ola[5]

CCXXXIV. Dāsitān-ı İskender Bā-Ḳaydāfe Melike-i Maġrib ve Ḥīle-i Ū Be-Ḳaydāfe[6]

4491. Bir mübārek géce kim ḳamrā-y-ıdı
Anda ʻayşümüz yüzi ḥamrā-y-ıdı*

1 (b) ol ki_anda P, Ş, Ü : anda ki Ç
2 (b) rāygān P, Ü, Ç : nā-gehān Ş
3 CCCXXIII. Ḫātimet-i Dāsitān P : Ḫātime-i Dāsitān Be-Duʻā Ş, Ü, Ç
4 (a) Aḥmedīyi Ş, Ü, Ç : Aḥmedīye P
5 (b) nevmīd P, Ş, Ç, W, Ü² : maḥrūm Ü ; bī-behre B, TDK, P³, A²
6 CCXXXIV. Ḥīle-i Ū P, Ü : Ḥīle-i İskender Ş ; Ḥīle-i Ç

* Kamrâ, ay aydını olan gece ki "leyle-i kamrâ" derler.

4492. Yār olmışdı benümle hem-ḳadeḥ
Ṭolmış-ıdı cānum u göñlüm feraḫ

4493. Ḳalmış-ıdum ḫaṭṭ u ḫālinde anuñ
Maḥv olmışdum cemālinde anuñ

4494. Ġamzesi_oḫı cāna kār étmiş-idi [P-184b, Ş-139b, Ü-28a, Ç-150b]
Göñlümi zülfi şikār étmiş-idi

4495. Gāh yüzinden gözüm alurdı nūr
Geh meşāmum zülfi müşkinden buḫūr

4496. Gécemüñ ḳadri Berāt olmış-ıdı
Zühre ʻayşümüze māt olmış-ıdı

4497. Bir yanumdan ṣaçar-iken mah tāb
Bir yanumdan rūşen olmış māh-tāb[1*]

4498. Ṭayyibü'l-vaḳt étmiş-idi_anı ḳadeḥ
Bañа anuñ yüzi vérmişdi feraḥ

4499. Ben añа ḳılurdum ol aya naẓar
Ben ṣorardum andan ol aydan ḫaber

CCXXXV. Su'āl[2]

4500. Dédi kim şerḫ ét néçün bu ay müdām
Gāh eksilür ü geh olur temām[3]

4501. Geh siper ne-y-çün olur u geh gümān
Geh ʻayān ne-y-çün olur u geh nihān[4]

CCXXXVI. Cevāb[5]

4502. Dédüm éy zülfi benefşe yüzi gül
Bil ki ayuñ nūrı kendüden degül

---

1 (a) ṣaçar-iken māh-tāb Ş, Ü, Ç : ṣaçılurken āfitāb P (b) āfitāb Ş, Ü, Ç : māh-tāb P
2 CCXXXV. Su'āl P : Su'āl Ez-Ḥāl-i Māh u Bedr ü Hilāl Ş, Ü, Ç
3 (a) néçün bu ay P, Ş, Ç : bu ay neyçün Ü (b) eksilür ü geh Ş, Ü : eksilür ü gāh P ; eksilür gehī Ç
4 (a) ne-y-çün P, Ş : neçün Ü, Ç / geh Ş, Ü, Ç : gāh P (b) geh Ü, Ç : gāh Ş ; gāhī P (müs.)
5 CCXXXVI. Cevāb P, Ü : Cevāb Ez-Su'āl Ş (Ç nüshasında başlık yoktur.)

---

* Bu beyitte Ahmedî, "Bir yanımdan ay ışık saçarken bir yanımdan [da] ay ışığı parlıyor." dediği için ilk mısradaki mâh ve tâb kelimelerinin ayrı yazılması, ikinci mısradaki ay ışığı anlamındaki mâh-tâb kelimesinin ise birleşik kelime olduğundan tire kullanarak yazılması gerekmektedir.

4503. Nūrı_anuñ ger kendüden ola-y-ıdı
Ḳaçan arta yāḫod eksile-y-idi [1]

4504. Nesne kim bi'ẕ-ẕātdur néce ola
Kim teġayyür érmek aña yol bula

4505. Nūrı güneşden alur ol māh u sāl [P-185a, Ş-140a, Ü-28a, Ç-151a]
Lā-cerem geh bedr olur geh hilāl[2]

4506. Ne kadar kim günden olur-ısa dūr
Ol ḳadar artar anuñ cirminde nūr[3]

4507. Ne ḳadar kim güneşe yaḫın gelür
Nūrı anuñ ol ḳadar eksük olur[4]

4508. Ay çünkim nūrını günden alur
Bes bu görinen güneş nūrı olur[5]

4509. Ṣūretā ol nūr ayuñdur hemīn
Līk ma'nīde günüñdür ol yaḳīn

CCXXXVII. Der-İstidlāl ve Tevḥīd-i Ṣāni'[6]

4510. Şöyle kim nūr aya güneşden gelür
Nūrı ẓāhir kendüsi bāṭın olur

4511. Bu cihānuñ daḫı varlıġı 'ayān
Ḥaḳdan oldı vü ḳamudan ol nihān

4512. Cümle 'ālem andan almışdur vücūd
Ḳamusına ol ḳılupdur feyż-i cūd

4513. Bes bilindi ki_Evvel Oldur Āḫir Ol
Şöyle kim hem Bāṭın Oldur Ẓāhir Ol

---

1 (a) ola-y-ıdı P : olsa yaḳīn Ş, Ü, Ç (b) Ḳaçan arta yāḫoẕ eksile-y-idi P : Ḳaçan artıbanuñ eksile-y-idi Ü², W ; Dāyimā bir vaẓ'a olaydı hemīn Ş, Ç ; Dāyimā bir vaṣfa olaydı hemīn Ü

2 (a) güneşden alur P, B, W, TDK, Ü², Ç², P², P³, Ü⁶, TİEM : günden kesb éder Ş, Ü, Ç

3 (a) olur-ısa P : ol olursa Ş, Ü

4 (a) gele P : gelür Ş, Ü, Ç (b) ola P : olur Ş, Ü, Ç

5 (a) çünkim nūrını günden alur P : çün nūrunı günden ala Ş ; çünkim nūrını günden ala Ü, Ç (b) bu görinen güneş nūrı olur P : görinen anda güneş nūrı ola Ş ; görinen anda gün nūrı ola Ü ; görinen anda gün nūrı ola Ç

6 CCXXXVII. ve Tevḥīd-i Ṣāni' P : Ber-Tevḥīd-i Ṣāni' Ş, Ü ; Ber-Vücūd-ı Tevḥīd-i Ṣāni' Ç

4514. Ger mü'eṣṣir gözden oldıysa nihān
Bu eṣerlerden anı görgil 'ayān

4515. Bir işāret daḫı eydeyim sańa
Ger ḳulaḫ dutar-ısańı bir dem bańa

4516. Ay güne néçe kim yaḫın gelür
Varlığı günden güne_az az eksilür

4517. Güneş-ile çün éde ol ictimā' [P-185b, Ş-140b, Ü-28a, Ç-151b]
Varlığını kendünüñ éder vidā'[1]

4518. Eyle maḥv éder orada kendüzin
Kim ne géce bulınur ne gündüzin

4519. Bes bilinür ki_ol kişi Ḥaḳḳa ére
Ki_evvel ol varlığınuñ terkin ura[2]

4520. Urmasa pervāne terk-i bāl ü per
Bulmayaydı şem'e érmege ẓafer[3]

4521. Kendünüñ bī-çāre çün terkin ḳılur
Lā-cerem érmege nūra yol bulur

4522. Cism vīrān olsa cān ma'mūr olur
Şem' çünkim oda yana nūr olur

4523. Bil ki sénden gitmeyince bu ṣıfāt
Rūşen olmaz sańa hergiz keşf-i Ẕāt[4]

4524. Tā ki kişi varlığını vérmeye
Bir nefes maḥbūbına ol érmeye

4525. Ḥüccet-i rūşen bu söze éy ulu
Len tenālü'l-birre ḥattā tünfiḳū[*]

---

1 (a) çün éde ol Ş, Ç : çün ol éde P ; ol éde çün Ü
2 (b) ura P, Ş, Ü : ḳıla Ç (Ç nüshasında mısraa "ḳıla" derkenara diğer rivayetlerdeki "ura" şekli yazılmıştır.)
3 (a) Urmasa P, Ş, Ü : Étmese Ç
4 (a) Bil ki P, Ş, Ç : Bil Ü

---

[*] "Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz." anlamına gelen "*Len tenâlü'l-birre hattâ tünfikû*" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de Âl-i İmrân sûresi 92. âyette yer almaktadır. Âyette "Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça iyiye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir." (Âl-i İmrân, 3/92) buyurulmaktadır.

4526. Ḥaḳ dér-iseñ mā u menliği gider
Anı déyen kişi kendüyi néder

4527. Çünki işbu sözleri diñledi ol
Sırr-ı tevḥīdi temām añladı ol[1]

4528. Dédi gerçi mestsin baña cevāb
Ḫoş dédüñ *v'Allāhu a'lem bi'ṣ-ṣavāb*

CCXXXVIII. Su'āl Ez-'Uṭārid

4529. İşbu sözi söyler-iken nā-gehān [P-186a, Ş-140b, Ü-28a, Ç-151b]
Oldı bir ferzāne maşrıḳdan 'ayān

4530. Söyler-idi bī-zebān u ṣavt u dem
Yazar-ıdı bī-devāt u bī-ḳalem[2]

4531. Çünki ol ferzāneyi gördi nigār
Dédi bu kim olur éy dānā-yı kār

CCXXXIX. Cevāb-ı Su'āl[3]

4532. Dédüm eflākuñ dibīri bu-durur*
Ol yédi seyyāre biri bu-durur

CCXL. Su'āl Ez-Zühre

4533. Bu söz içinde ol aradan gérü
Çıḫdı bir ḫātūn-ı pāk u la'l-rū[4]

4534. Bir elinde dutmış-ıdı ol rebāb
Bir elinde la'l-gūn cām-ı şarāb[5]

4535. Çünki ol dilber aña ḳıldı naẓar
Dédi bu kimdür baña vérgil ḫaber

---

1 (b) temām Ş, Ü, Ç : nedür P
2 (a) ṣavt u dem Ü, Ç : ṣavt hem P ; ṣavt-dem Ş
3 CCXXXIX. Cevāb-ı Su'āl P, Ç : Cevāb Ş, Ü
4 (a) aradan P, Ü, Ç : oradan Ş (b) bir ḫātūn-ı pāk u la'l-rū Ç², K , M, MSU : bir ḫātūn-ı pāk [u] la'li-rū P, Ç ; bir ḫātūn pāk u la'l-rū Ü, Ş, W, Ü⁴
5 (b) la'l-gūn P : lāle-gūn Ş, Ü, Ç

---

* "Debîr" kelimesi, karşılaştırma yapılan dört nüshada da "dibîr" okunacak şekilde harekelenmiştir.

CCXLI. Cevāb*

4536. Dédüm aña kim bu ḫātūn Zühredür
Yédi encüm arasında şöhredür

CCXLII. Su'āl Ez-Mirrīḫ[1]

4537. Çıḫdı ṣoñra bir ṣaru ḫūn-ḫˇār merd
Kim hemīşe işi kīndür ü neberd[2]

4538. Gürzi zaḫmı ṭaġa ṭoḫınsa yıḫar [P-186b, Ş-141a, Ü-28b, Ç-152a]
Ḳılıcı_anuñ ṣaḫrāyı oda yaḫar[3]

4539. Çünki gördi_anı dédi bu kim olur
Kim bu resme ḫışm u heybetle gelür[4]

CCXLIII. Cevāb[5]

4540. Dédüm ol rīzende-i ḫūn bu-durur**
Pür-dil ü cellād-ı gerdūn bu-durur

CCXLIV. Su'āl Ez-Müşterī***

4541. Çıḫdı_anuñ ardınca bir dānā-yı kār
'Âlem-i ġayb olmış aña āşikār

---

1 CCXLII. Su'āl Ez-Mirrīḫ Ş, Ü : Cevāb-ı Suvāb P (müs.)
2 (b) kīndür ü neberd Ş, Ü, Ç : kīn-durur neberd P
3 (b) anuñ P, Ş, Ç : hem Ü
4 (a) gördi anı Ş, Ü, Ç : anı gördi P (b) heybetle P, Ü, Ç : heybetlü Ş
5 Ü nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

---

* P nüshasında "Cevāb Ez-Mirrīḥ" yazılmış ancak daha sonra "Ez-Mirrīḥ" kelimesinin üstü siyah mürekkeple çizilmiştir. Ç nüshasında da önce bir başlık yazılmış, ancak daha sonra silinmiştir. "Cevāb" yazılması gereken başlık yerinde kırmızı mürekkep kalıntıları vardır.

** Rîzende, "rîhten" ve "rîzîden" den rîzan (dökülen, akan). Âb-ı rîzende, mâ-i sâkib (akan, dökülen su), eşk-i rîzende, dem'-i sâkib (dökülen, akan gözyaşı). Rîzende-i hûn, hunhâr, hunriz (kan dökücü), kâtil. (Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme,* c. 26, s. 263.)

*** Gökyüzündeki gezegenler eski çağlardan beri çeşitli uygarlıklar tarafından yeryüzüyle ilişkilendirilmiş ve gezegenler bir insan gibi tasavvur edilmiştir. Eski Yunan, Roma, Babil, Mısır gibi uygarlıkların çoğunda yıldızların insan hayatı üzerindeki tesirleri büyük olmuş, mitolojide yıldızlar önemli bir yer kaplamıştır. Klasik Türk edebiyatında da çok eski çağlardan beri etkileri hissedilen yıldızlar etrafında pek çok tasavvur geliştirilmiştir. Her gezegene ayrı bir şahsiyet atfedilmiş ve gezegenler bazı şeylerin temsilcisi olmuştur. Ahmedî burada gezegenlerin bu özelliklerini açıklamaktadır. Bu tasavvurlara göre Utarid (Merkür), feleğin kâtibidir ve elinde kalem ile diviti olduğu hâlde tasvir edilir. Zühre (Venüs), rebab veya çeng çalan, elinde bir kadeh tutan güzel yüzlü bir kadın olarak tahayyül edilir. Merrîh ya da Mirrîh (Mars) kan dökücü, hunhar, cellat, zâlim olarak düşünülen ve elinde gürz gibi savaş aletleriyle tasvir edilen bir yıldızdır. Müşterî (Jüpiter), feleğin kadısı olan, bilgili ve adalet sahibi bir kimse olarak tasavvur edilir. Sa'd-ı ekber (en büyük uğur) lakabıyla anılmaktadır. Zühal (Satürn) nahs-i asgar (en büyük uğursuz) lakabıyla anılmaktadır. Feleğin yedinci katında bulunduğu için feleğin bekçisi olduğu tahayyül edilmektedir.

4542. Ḳamu ḥükmi ʿadl-ile ḳılur-ıdı
Fikrsüz her nesneyi bilür-idi

4543. Çünki gördi_ol ḫˇāceyi ol sīm-ber
Dédi bu kimdür baña vérgil ḫaber[1]

CCXLV. Cevāb

4544. Dédüm oldur saʿd-ı ekber Müşterī
Cümle-i ehl-i saʿādet serveri*

CCXLVI. Su'āl Ez-Züḥal**

4545. Çıḫdı_anuñ ardınca bir Hindū-yı pīr
Hendese ilminde ġāyet bī-naẓīr[2]

4546. Hem ḥisābında anuñ kevn ü fesād
Hem nihādında anuñ ẓulm ü ʿinād[3]

4547. Çünki gördi anı ol sīmīn-ẕeḳan [P-187a, Ş-141b, Ü-28b, Ç-152b]
Dédi bu kimdür eyitgil baña sen[4]

CCXLVII. Cevāb[5]

4548. Dédüm añа kim Züḥal budur yaḳīn
Kim yéri-durur sipihr-i heftümīn***

4549. Dédi dāniş ehli hergiz ölmesün
Bu cihān bir gün bularsuz olmasun

4550. Dédüm añа ehl-i ilm ölmez yaḳīn
Fāniyi ḳor bāḳīye varur hemīn[6]

---

1 (a) ol ḫˇāceyi ol sīm-ber P, Ç : ḫˇāceyi ol sīm-ber Ü ; ol ḫˇâceyi sīm-ber Ş
2 (b) ilminde Ş, Ü, Ç : şeklinde P
3 (a) kevn ü P, Ş, Ç : kevn-i Ü
4 (a) gördi anı ol sīmīn ẕeḳan Ş, Ü, Ç, TDK, W, Ü², B, P², Lİ : ol ferzāneyi gördi nigār P, TİEM, P⁴ (b) éyitgil bañа sen Ş, Ü, Ç ; bana eytgil i yār P
5 CCXLVII. Cevāb P, Ş, Ü : Cevāb-ı Su'āl Ç
6 (a) añа P, Ş, Ç : añа ki Ü / ʿilm Ş, Ü, Ç : dīn P

---

* P nüshasında bu beyit önce "Dédüm eflākuñ dibīri bu-durur /Ol yédi seyyāre yéri bu-durur" şeklinde yazılmış, daha sonra mısra üstüne Ş, Ü, Ç nüshalarında görülen rivâyet yazılmıştır.

** Ş ve Ü nüshalarında "Su'āl Ez-Züḥal" şeklindeki bu başlığın yeri burasıdır ve bölüm üç beyitten oluşmaktadır. P nüshasında başlık aşağıdaki iki beyitten sonra gelmektedir. Ç nüshasında da başlık yeri P nüshasıyla aynıdır. Konunun ilerleyişi bakımından Ş ve Ü nüshalarındaki başlık yeri uygundur.

*** Sipihr-i heftümîn, yedinci gök demektir.

4551. ʻİlme düriş ʻilmdür āb-ı ḥayāt
ʻİlm-ile_olur ḥal cümle müşkilāt[1]

4552. Cāhil olan kūr u ʻālimdür baṣīr
Ol her işden bī-ḫaberdür bu ḫabīr[2]

4553. ʻİlm ehli zindedür cāhil ölü
Ḳanda var dānā yég ü nā-dān alu[3]

4554. Cehl ẓulmet olur u bu ʻilm nūr
Nūra gir ẓulmetden ét kendüñi dūr

4555. Bes dédi bildüm seni éy dōst ben
Kim bilürsin ḳamu fende nesne sen[4]

4556. Söz çü bir nevʻ ola getürür melāl
Bir söze daḫı gel eyle intiḳāl[5]

4557. Dédüm aña çoḫdur envāʻı sözüñ [P-187b, Ş-141b, Ü-28b, Ç-152b]
Ne-durur sözden gereklüñüz sizüñ

4558. Dédi ol kim düşmenine bula dest
Bes anı ṭopraġ-ıla étmeye pest

4559. ʻĀḳıbet anuñ ser-encāmı ne_olur
Düşmen elinden başına ne gelür[6]

4560. Séndedür şerḫ-i mülūk-i Bāsitān
Faṣl ét bu bābda bir dāsitān

4561. Tā işidevüz ola ol bize pend
Olavuz sénüñ sözüñden sūd-mend[7]

4562. Dédüm ölmese ele girdükde mār
Şāyed éde ejdehā_anı rūzigār[8]

---

1 (b) cümle P, Ş, Ü : bu cümle Ç
2 (b) bī-ḫaberdür bu P, Ç : bī-ḫaber budur Ş, Ü
3 (b) Ḳanda var dānā yég ü nā-dān P : Ḳanda var nā-dān yég ü dānā Ş, Ç ; Ḳandasa dānā yég ü cāhil Ü
4 (b) nesne sen P, Ü, Ç : nesneden Ş
5 (a) nevʻ ola getürür Ü², P², B, A² : nevʻa getürür pes P ; nevʻ ola érer andan Ş, Ü, Ç
6 (b) Düşmen elinden P, B, TDK, W, Ç², Ü², P², P³, A² : Düşmeninden Ş, Ü / ne P : ne iş Ş, Ü (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
7 (a) işidevüz P, Ş, Ü : işitdükde Ç
8 (b) éde ejdehā anı Ş, Ü, Ç : anı ejdehā_éde P

4563. Almayan furṣatda düşmenden ṭamar
Béslemişdür ceybinüñ içinde mār[1]

4564. Düşmene eylük mürüvvet olmaya
ʻAḳreb oḫşamaḫ fütüvvet olmaya[2]

4565. Ol kişi kim düşmene furṣat bula
Bes mürüvvetden aña eylük ḳıla[3]

4566. Göre_anı kim gördi Ḳaydāfe yaḳīn
Şāh Ẕülḳarneynden étdükde kīn

CCXLVIII. Maṭlaʻ-ı Dāsitān[4]

4567. Var-ıdı Maġribde bir ḫoş şehriyār
Mülki bī-ḥadd ü çerisi bī-şümār

4568. Līk ḫātūn-ıdı Ḳaydāfe be-nām [P-188a, Ş-142a, Ü-28b, Ç-153a]
Ḥükmi altında anuñ maġrib temām[5]

4569. Kār-dān-ıdı vü hem pākīze-rāy
ʻAḳl-ıla her müşkile ʻuḳde-güşāy

4570. ʻAḳl éder cümle müşkil işi ḥal
ʻAḳl olmayanda çoḫ olur ḫalel[6]

4571. ʻAḳldur maʻlūl evvel ʻillete
ʻAḳl ḳuvvetdür ü zīnet devlete

4572. Ol kişi kim ʻaḳlı kemdür dūn olur
Her ne işde kim duta maġbūn olur[7]

4573. Göricek Ḳaydāfe ki_İskender müdām
Ḳılıcıyla dutdı élleri temām[8]

4574. Şāh işinde fikr édüp ḳaldı ʻaceb
Ḳıldı bir naḳḳāş-ı ṣūretger ṭaleb

---

1 (a) Almayan Ş, Ü, Ç : Almaya P
2 (b) ʻAḳreb oḫşamaḫ P, Ç : ʻAḳreb oġşamaḳ Ü ; ʻAḳrebi oḫşamaḳ Ş
3 (b) mürüvvetden aña Ş, Ü, Ç, B, TDK, W, Ç², Ü², A², P³, TİEM, Bİ : mürüvvet idiben P
4 CCXLVIII. Dāsitān P, Ş, Ç : Dāsitān-ı Ḳaydāfe Ü
5 (a) ḫātūn-ıdı P, Ü : ḫātūn-ıdı vü Ş, Ç
6 (a) müşkil işi Ş, Ü, Ç : müşkilleri P
7 (a) yoḫdur P : kemdür Ş, Ü, Ç
8 (a) müdām Ş,Ü, Ç : temām P (b) temām Ş, Ü, Ç : müdām P

4575. Buldı bir naḳḳāş kim Maġrib-zemīn
Ṣan'atından ṭolmış-ıdı naḳş-ı Çīn[1]

4576. Étmiş-idi 'ömrini ol işde ṣarf
Dutar-ıdı Mānī-yi Naḳḳāşa ḥarf

4577. Aña Ḳaydāfe buyurdı kim vara
Nécedür İskenderüñ yüzin göre

4578. Naḳş édüp şeklin ü vaż' u hey'etin
Heykel ü rengin ü resm-i ṣūretin[2]

4579. Mıṣrdan Maġrib-zemīne érgüre
Tā anı Ḳaydāfe nécedür göre[3]

4580. Çünki varup gördi_anı naḳḳāş-ı Çīn
Buldı cāndan nāzügireḫ* naḳş için[4]

4581. Dédi kim zī devlete lāyıḳ cemāl [P-188b, Ş-142a, Ü-28b, Ç-153b]
Kim buña vérmiş-durur ol Ẕü'l-Celāl[5]

4582. Bes ḳalemle urıban nīrengini
Naḳş ḳıldı şekl ü vaż' u rengini[6]

4583. Çün Sikender ṣūretin ḳıldı nigār
Vardı gérü Maġribe ṣūret-nigār

4584. Ṣūrete Ḳaydāfe çün ḳıldı naẓar
Ḳaldı ḥayrān düşdi cānına ḫaṭar

---

1 (a) naḳḳāş P, Ü, Ç : naḳḳāşı Ş (b) Ṣan'atında P : Ṣan'atından Ş, Ü, Ç
2 (a) şeklin ü vaż' Ş, Ç, B, Ü², TDK, W, A², P³, TİEM, Ü⁶, Bİ : vaṣfın u şekl Ü ; şekl ü ṣun' P (b) rengin ü resm P, Ç : rengin ü resm-i Ş ; resmin ü reng Ü
3 (a) érgüre Ş, Ü, Ç : götüre P
4 (a) varup gördi anı Ş, Ü, Ç : anı gördi varıp P
5 (a) zī devlete Ş, Ü, Ç : ṣūrete P
6 (a) ḳalem urıban ol nirengini P : ḳalemle urıban nirengini Ş, Ç ; ḳalemle resm ḳılup yengini Ü (Yeng, şekil, tarz, reviş anlamlarına gelmektedir.)

---

* Nâzük, ince, latif manalarına gelmektedir. Nâzügirek, nâzügireḫ, daha latif, daha nâzik anlamındadır. Farsça "nâzük" kelimesine Türkçe çokluk, fazlalık ifade eden -rak, -rek karşılaştırma eki getirilmiştir. "Bu ek Eski Anadolu Türkçesinde çokça kullanılmaktadır. Yig-rek, görklü-rek, artuk-rak misallerinde olduğu gibi. Batı Türkçesi'nde kullanılışı gitgide azalmıştır. Bu ek vokalle bitsin, konsonantla bitsin, kök ve gövdelere esas itibariyle doğrudan doğruya eklenir. Fakat Eski Anadolu Türkçesinde bazı misallerde araya bir vokal girdiği de görülür: yig-i-rek gibi. Buna bazı seslerin telaffuzu veya ekin kök ve gövdelere gelmesi ile yapılan şekiller sebep olmuş olabilir. Bu ekin kalın şeklindeki "k" sesi Eski Anadolu Türkçesi'nde bazen değişerek ḫ ve ġ'ya çevrilmiştir: artuḫ-raġ, yaḫşı-raḫ misâllerinde olduğu gibi." (Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s.163.)

4585. Dédi bunuñ Maşrıḳ u Maġrib temām
Oldı olası-durur ḥükmine rām[1]

4586. Ger neheng ü şīr ü ger bebr ü peleng
Çengi künd ola bunuñla étse ceng[2]

4587. İşid imdi_ol ṣūretüñ ḥāli ne_olur
Şāha vü Ḳaydāfeye_andan ne gelür

4588. Mıṣrda bir gün içerken şāh şād
Ḳıldılar Ḳaydāfeyi ḳatında yād

4589. Añdılar anuñ celāl ü ḥışmetin
Ẕikr étdiler kemāl ü rütbetin[3]

4590. Şāh anuñ vaṣfın çün işitdi temām
Diledi ki_ol daḫı_ola ḥükmine rām

4591. Bes aña bir élçi ṣaldı nāmver
Élçi-y-ile böyle vérbidi ḫaber

4592. Kim bize vérbi ḫarāc u māl u bāc
Dileseñ kim saña ḳala taḫt u tāc[4]

4593. Şāh Ẕülkarneyn-i İskender benem [Ü-24a]
Ḫaṣmı pā-māl édici server benem[5]

4594. Maşrıḳ u maġrib benümdür lā-muḥāl [P-189a, Ş-142b, Ü-24a, Ç-154a]
Bañа vérbimek gerekdür bāc u māl

4595. Ḳılıcumdan seyl-i ṭūfān ṭoldı Hind
Ḫancerümden ṭoptolu ḳan oldı Sind

---

1 (a) olası-durur P : vü olasıdur Ş, Ü, Ç
2 (a) Çengi künd ola Ş, Ü, Ç : Çeng kendü ola P
3 (a) celāl ü ḥışmetin P, Ç, Ü², Ç², Bİ : cemāl ü ḥışmetin Ş, Ü (b) kemāl Ş, Ü, Ç : cemāl P
4 (b) taḫt u tāc P, Ş, Ç : taḫt-ı ʿāc Ü
5 (a) Şāh Ẕülḳarneyn-i İskender Ç : Şāh-ı Ẕülḳarneyn-i İskender Ş ; Şāh Ẕülḳarneyn İskender Ü ; Şāh Ẕülkarneyn kim dérler P

4596. Şāh Dārā dārını yaḫan benem
Fūr-ı Hindüñ ferrini yıḫan benem[1*]

4597. Ger peleng ü şīr ü ger ner ejdehā
Ḳılıcumdan olmadı olmaz rehā[2]

4598. Leşkerin cinnüñ ben eyledüm helāk
Hem ben étdüm Ye'cüc ü Me'cūci ḫāk[3]

4599. Āḫir işitdüñ bunı kim mülk-i şarḳ
Oldı bénüm ḳılıcumdan ḳana ġarḳ

4600. Kūh-ı Ḳāfı gürzümüñ ḍarbı yıḫar
Ḳulzümi ḳılıcumuñ zaḫmı yaḫar[4]

4601. Her ki diler baḫtı pāyende ola
Devlet ehline gerek bende ola

4602. Éricek Ḳaydāfeye işbu ḫitāb
Böyle vérbidi şehinşāha cevāb

4603. Ki_éy cihāndār u şeh-i ḫurşīd-fer
Kim senüñdür şarḳ u ġarb u baḥr ü ber[5]

4604. Seyr édüp encüm döneli āsumān
Görmedi sénüñ bigi ṣāḥib-ḳırān

4605. Pādişehsin ü felek bende saña
Şāhlar cümle ser-efgende saña

4606. Sen ki olduñ dāniş-ile feylesūf
Bulmaduñ mı dünye ḥāline vuḳūf[6]

---

1 (a) yaḫan Ş, Ü : yıḫan P, Ç (b) ferrini-firrini Ü, Ü³ : ferrini M, Ç², W , P², Ü⁴ ; fūrını P ; furrını-fırrını Ş / yıḫan Ş, Ü : yaḫan P, Ç
2 (a) şīr ü ger ner Ş, Ç : şīr-i ner ger Ü ; şīr ü ger bebr P
3 (a) ben eyledüm P : benem ki étdüm Ş, Ü, Ç (b) Ye'cüc ü Mecūci Ş, Ç : Ye'cüci Me'cūci Ü
4 (b) zaḫmı P, Ş : odı Ü
5 (a) Ki_éy P, Ş, Ü : Éy Ç
6 (a) dāniş-ile P, Ş, Ç : devlet-ile Ü

---

* Fer kelimesinin birçok anlamı vardır. Şan, şevket, vakar, fazl, nur, ziya, yakışık, yaraşık, zíb ü ziynet bunlardan bazılarıdır. Ahmedî burada İskender' in ağzından "Şah Dârâ'nın yurdunu yakan benim. Hint hükümdarının şânını yıkan benim." diyerek kelimeyi yücelik, ululuk, şan, şevket anlamıyla kullanmaktadır. P nüshasında "fūrını" şeklinde yazılan kelime, Ş nüshasında hem "furrını" hem de "fırrını" okunacak şekilde ötre ve esrenin her ikisi de kullanılmak suretiyle, Ü nüshasında ise üstün ve esrenin her ikisi de kullanılarak harekelenmiştir. (Ç nüshasında bu beyit derkenâra yazılmıştır.)

4607. Bilmedüñ mi ki_anda yoḫ-durur ḳarār [P-189b, Ş-142b, Ü-24a, Ç-154b]
Geh ʿazīz éder kişiyi gāh ḫˇār[1]

4608. Gāh éder pest ādemīyi geh bülend
Gāh dil-şād éder ü geh müstemend[2]

4609. Çün cihān ṭolu ḫaṭar oldı vü bīm
Aña tekye_étmek ḫaṭā-durur ʿaẓīm[3]

4610. Ne revādur ġarra olmaḫ dūr-bīn
Aña kim aldı Süleymāndan nigīn

4611. Māl u genc-içün gerekmez bunca renc
ʿĀḳıbet çün ayruġuñdur māl u genc[4]

4612. Düşmen öldügine olma şādmān
Sen daḫı çün ölisersin bī-gümān

4613. Salṭanat çün ʿāḳıbet zāyil olur
Biñ yıl-ısa daḫı bī-ḥāṣıl olur

4614. Fūrı sen mi_öldürdüñ éy şāh-ı ecel
Fūrı öldüren ecel-durur ecel

4615. Bulmadı kimse ecelden hīç emān
Bulası daḫı degüldür bī-gümān

4616. Fūr-ı Hindīyi Ḥaḳ öldürdi yaḳīn
Arada_İskender bahānedür hemīn

4617. Nedür İskender Süleymān kim ola
Kim Ḥaḳ emrinsüz elinden iş gele

4618. Ne revādur saña éy ṣāḥib-naẓar
Kim bu ḥikmetle olasın kej-naẓar[5]

---

1 (a) Bilmedüñ mi ki Ş, Ü, Ç : Bilmedüñ mi P
2 (b) Gāh Ş, Ü, Ç : Gāhī P
3 (a) Kim cihān ṭopṭolu P, W, Ü², TİEM : Çün cihān ṭopṭolu Ş, Ü, Ç ; Ṭopṭolu dünyā B, TDK, Ç², A², P³, Ü⁶
4 (a) gerekmez Ş, Ü, Ç : ne gerek P
5 (a) naẓar P, Ş, Ü : hüner Ç (b) bu ḥikmetle Ş, Ü, Ç : ḥakīm-iken P

4619. Ne revādur pādişeh olana lāf [P-190a, Ş-143a, Ü-24a, Ç-154b]
Yā bir iş dutmaḫ kim ola ol güzāf[1]

4620. Fūr senden kem degüldi līk baḫt
Andan alup saña vérdi tāc u taḫt

4621. Gérü hem ol tāc u taḫtı bī-gümān
Senden alup ayruġa vérür cihān[2]

4622. Étme tekye ḳılıca ki_ol saḫt-rūy
Bī-vefā-durur be-ġāyet tünd-ḫūy[3]

4623. İki yüzlüden ṭaleb étme vefā
İki sözlüden bulam déme ṣafā

4624. Şāh Mıṣrī ḳılıcın étdiyse tīz
Tīġ-i Hindī éder anuñla sitīz

4625. Şeh geyüp gelür-ise pūlād-ı Çīn
Ṭoludur peykān-ıla maġrib-zemīn[4]

4626. Gerçi şeh pür-dildür ü pīrūz-ceng
Bizde daḫı var-durur nāmūs u neng[5]

4627. Kişi ki_anda nām u nāmūs olmaya
Ölüden kemdür egerçi ölmeye

4628. Serv bigi ser-firāz olmaz kem er
Ney bigi baġlansa yüz yérde kemer[6]

4629. Devletüñ ṭonını ol kişi geyer
Ki_ola adı ḫalḳuñ içinde key er[7]

---

1 (b) ki P, Ş, Ç : kim Ü
2 (b) alup Ş, Ü, Ç : alur P
3 (b) Bī-vefā-durur P, Ü, Ç : Bī-vefādur u Ş
4 (a) geyip gelür-ise P : gelür-ise giyüp Ş, Ü, Ç
5 (a) şeh pür-dildür ü P, Ü : şeh pür-dil-durur Ş ; şehdür ü pür-dil ü Ç
6 (a) kem er Ş, Ü, Ç : kim er P (b) yérde P, Ü : yérden Ş, Ç
7 (a) geyer P : giyer Ş, Ü (b) Ki_ola adı ḫalḳuñ içinde Ş, Ü, Ç : Kim ola ḫalḳuñ içinde ol P

4630. Fūrdan alınduġı-y-çun taḫt u tāc
Saña Ḳaydāfe néçün vérsün ḫarāc[1*]

4631. Behmen ü Kāvūs u şāh İsfendiyār
Rüstem-i Destān u hem Sām-ı Süvār[2]

4632. Pādişeh Keyhusrev ü Luhrāsb şāh [P-190b, Ş-143b, Ü-24b, Ç-155a]
Behmen-i Şīr-efgen ü Guştāsb şāh

4633. Maġribe kimse bulardan gelmedi
Kimse bu yérüñ ḫarācın almadı

4634. Şāha budur maṣlaḥat kim bu kelām
Gelmeye daḫı diline ve's-selām[3]

4635. Kendüzinden bizi bī-zār étmeye
Ḳoñşıyuz bizi dil-āzār étmeye[4]

4636. Düşmen olmaḫ ḳoñşıya āyin degül
Ḳoñşı āzār éden ehl-i dīn degül[5]

4637. Şāha el-ḳıṣṣa çü érdi bu cevāb
Ḳalmadı anda daḫı ārām u ḫāb[6]

4638. Ḳıldı Ḳaydāfe sözi aña eser
Ḥaḳ söz olur acı ger ola şeker[7]

4639. Yaḫdı şāhuñ yüregin ġayret odı
'Aḳl aña *en-nāre lā el-'ār* dédi[**]

---

1 (a) taḫt u tāc P, Ü, Ç : taḫt u 'āc Ş
2 (b) Rüstem ü P, Ş, Ç : Rüstem-i Ü / Sām-ı Süvār P, Ş, Ü : Sām u Süvār Ç
3 (b) diline P, Ş, Ç : dilinden Ü
4 (b) Koñşıyuz bizi P : Ḳonşıyı özinden Ş, Ü, Ç
5 (b) Koñşı āzār P : Ḳonşıyı_āzürde Ş, Ü ; Ḳoñşıyı Ç
6 (a) çü érdi P, Ş : çün érdi Ü ; érişdi Ç
7 (b) olur acı ger Bİ : acı_olur eger Ü ; acı_olur u ger P (müs.) ; acı olur ger Ş, Ç

---

* Ş nüshasında bu beyitten sonra P, Ü, Ç nüshalarında olmayan şu iki beyit bulunmaktadır:

Béni Dārā ṣanmaġıl yā Fūr u Keyd / Kim édesin Keydi Destān-ıla ṣayd
Başına ḳoyalıdan Ḳayẕāfe tāc / Kime vérdi kim saña vére ḫarāc

Aynı beyitler B,TDK, W, P³, Ü⁴, Ü⁵, Ü⁶, R², K² nüshalarında da vardır. M, Ü², P², Ç², A², Bİ, Ü³, K, MSU, A¹, Lİ, DTC¹, R¹ nüshalarında yoktur. H, TİEM, P⁴, R¹ nüshalarında sadece ikinci beyit vardır.

** Buradaki *"en-nāre lā el-'ār"* ibaresi, "…yanmaya, utanmaya değil." anlamındadır. Leys b. Nasr b. Seyyar'a ait "النار لا العار فكن سيدا / فر من العار إلى النار" beytine telmih yapılmıştır. Bkz. Seâlibî, *et-Temsîl ve'l-Muhâdara*, I, 332.

4640. Ol ki anuñ ġayreti yoḫ olmaz er
Bī-ḥamiyyet kişiden gelmez hüner

4641. Bir çeri düzdi Sikender bī-ḥisāb
Ḳılmaġa Ḳaydāfenüñ mülkin ḫarāb

4642. Cevşen-i pūlād-ıla ṭoldı zemīn
Ḳanda baḫsañ gürz ü tīg-idi hemīn

4643. ʻAzmi Maġribden yaña_étdi rāst şāh
Şāh-ıla bī-ḥadd cevşenver sipāh[1]

4644. Ṭoldı cümle gūşeler āvāz-ı kūs
Oldı tozdan çarḫ yüzi ābnūs

4645. Var-ıdı şāhuñ yolında bir ḥiṣār [P-191a, Ş-143b, Ü-24a, Ç-155b]
Burcı bes yüce esāsı üstüvār

4646. Ḳullesi_érişmiş Ṯüreyyāya temām
Ḫandaḳı étmiş ṯerā ḳaʻrın maḳām[2*]

4647. Bir melik var-ıdı anda nāmdār
Adı Varḳa anuñ ol şehr ü diyār[3]

4648. Ḳızını Ḳaydāfe oġlı Ḳanderūş
Varḳanuñ almışdı dut bu söze gūş

4649. Çünki ol şehre érişdi şehriyār
Çevre alıban anı étdi ḥiṣār

4650. Mancınīḳ u raʻd zaḫmı-y-ıla şāh
Burcı yıḫup şehre girdiler sipāh

4651. Bir kişiye ki_adı-y-ıdı Şehr-gīr
Ḳanderūş u ʻavreti oldı esīr[4]

---

1 (a) étdi rāst P, Ü, Ç : rāst étdi Ş
2 (b) ṯerā P, Ü : ṯerī Ş, Ç
3 (b) ol şehr P, Ş, Ü : şehr Ç
4 (a) Bir kişiye ki_adı-y-ıdı P, Ü : Bir kişi elinde adı Ş ; Bir kişi yér ki adı-y-ıdı Ç (müs.) (b) Ḳanderūş u ʻavreti P : ʻAvretiyle Ḳanderūş Ş ; Ḳanderūş ol şehrde Ü

---

* Handak, hendek; serâ, yaş toprak ve yer altında olan toprak; kaʻr, çukur yerlerin derinliği ve nihayeti anlamındadır.

4652. Démegil kim mihr éde bańa sipihr
Mihr étmez kimseye bu māh u mihr

4653. Bu felekden isteme emn ü emān
Çünki adı oldı çarḫ-ı āsumān[1]

4654. Ḫaṭṭ-ı tersā bigi kej-revdür felek
Tersden peyveste ters étmek gerek

4655. Ṭāliʿin çarḫuń çü serṭān buldılar
Rāst kej-revlıġın andan bildiler

4656. Kej olanuń kej olur ḳamu işi
Rāstlıḥ néce bulur andan kişi

4657. Ṭāliʿüń ṣānīsi bulındı ased
Lā-büd oldı āfet-i cān u cased

4658. Ẓālim ü ḫūn-ḫˇār u hem hūn-rīz ü dūn [P-191b, Ş-144a, Ü-24b, Ç-156a]
Ḳamular çengāline anuń zebūn[2]

4659. Étdi_üçincide delālet sünbüle
Ki_anda biten ḳurıyup tīz dökile

4660. Şöyle kim otlar ter ü tāze biter
Ḳurıyıban ṭopraġa düşüp yiter[3]

4661. Çünki Mīzān oldı dördinci ańa
Déme kim çoḫ nesne vérür ol bańa[4]

4662. Çün terāzū ehli ġāyet dūn olur
Ḳardaş olsa andan ol maġbūn olur

4663. Vérilen kim ol terāzūyla ola
Bellüdür andan kişi ne ḥaẓẓ ala[5]

---

1 (a) felekden Ş, Ü, Ç : felekdür P (b) çarḫ-ı P, Ş : çarḫ u Ü, Ç
2 (a) ḫūn-ḫˇār u hem hūn-rīz P, Ü, Ş : ḫūn-rīz ü ḫūn-ḫˇār Ç
3 (b) düşüp yiter P, Ş, Ü ; düşer yiter Ç
4 (b) çoḫ nesne vérür P : çoḫ nesne vére Ş, Ü ; çoḫ vére Ç
5 (a) Terāzūyla P, Ş, Ç : Terāzū-y-ıla Ü

4664. Çün terāzūda ola ṭassūc u cev*
Ana_eşek ola éden cānın girev

4665. Vérdügi ṭassūc u cevdür bī-gümān
Līk_alur anuñ bahāsın naḳd-i cān

4666. Dönelüm gérü dédügümüz söze
Şerḥ édelüm ḳalanın daḫı size[1]

4667. Çün bular dutılduġını bildi şāh
Fikri-le tedbīri böyle ḳıldı şāh

4668. Kim vezīr otura taḫta şāhvār
Urınup başına tāc-ı zer-nigār

4669. Bes öñine Ḳanderūşı getüre
Buyura cellāda kim boynun ura[2]

4670. Bes gelüp nöker-ṣıfat şeh söyleye [P-192a, Ş-144b, Ü-24b, Ç-156b]
Yalvarup aña şefā'at eyleye

4671. Ol şefā'atle anı āzād éde
Göñlin ölüm ġuṣṣasından şād éde[3]

4672. Cānına mālına étmeye ziyān
Bes anı Ḳaydāfeye éde revān

4673. Şāhı daḫı ṣūretā élçi ḳıla
Vérbiye Ḳaydāfe oġlıyla bile[4]

---

1 (b) ḳalanın daḫı Ş, Ü, Ç : daḫı ḳalanın P
2 (a) öñine Ḳanderūsı getüre P : getürdüp Ḳanderūşı buyura Ş ; getürüp Ḳanderūşı buyura Ü (b) Buyura cellāda kim boynın ura P : Bī-emān cellādı ki boynun ura Ş ; Bī-emān cellāda ki anı öldüre Ü, Ç
3 (a) anı P : anı pes Ş, Ü
4 (a) Ḳaydāfe oġlıyla bile P : Ḳayẕāfeye oġlı-y-ıla Ş ; Ḳaydāfeye oġlı-y-ıla Ü ; Ḳayẕāfeye oġlı bile Ç

---

* Tassûc, Farsça "tesuy"un muarrebidir. "Tesû, mikdār-ı çehâr cev manasınadır; yani dört arpa ağırlığı miktardır." (Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâtı'*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, s. 772.) "Tassûc, nahiye manasınadır ve ağırlıklardan bir dânikin (denkin) dörtte birine denir. Zemahşerî'nin beyanına göre yirmi dört habbe bir dinardır. Dinarın altıda biri dört habbedir, bir dâniktir. Bir dânik'in dörtte biri bir habbedir. Lâkin müellife göre iki habbedir. Ve habbe iki arpadır ki bir çekirdektir. Ve hardal, bir arpanın altıda biridir ve üç hardal bir pirinçtir." (Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, c. 1, s. 1009.) Girev, rehin manasınadır.

4674. Ḳaṣdı bu ki_anuñla ol mülke vara
Girecek yollarını bir bir göre[1]

4675. Her ne kim şeh dédi-se dutdı vezīr
Zīra ol me'mūr-ıdı vü bu emīr[2]

4676. Bes buyurdı şeh vezīre ki_otura
Ol gelince leşkere fermān süre[3]

4677. Leşkere daḫı dédi şeh kim vezīr
Ben gelince_olmaḫ gerek size emīr

4678. Béni görince édüñ birlik temām
İkilik étmeñ kim iş olmaya ḫām[4]

4679. Birlik eyleñ kim ikilik dīn degül
İkiligi terk édüñ ki_āyin degül[5]

4680. Dirlik anda iste kim birlik ola
İkilik olduḫda ne dirlik ola

4681. Bu işi çün böyle tedbīr étdi şāh
Ḳanderūşı alup étdi 'azm-i rāh

4682. Şeh geliben şehri alduġı ḫaber
Ḳıldı-dı Ḳaydāfeyi zīr ü zeber

4683. Dutmış-ıdı yola dāyim çeşm ü gūş [P-192b, Ş-144b, Ü-24b, Ç-157a]
Aġlar-ıdı ḳanda déyü Ḳanderūş

4684. Nā-gehān Ḳaydāfeye érdi ḫaber
Kim gelür uş Ḳanderūş-ı nāmver

4685. Şādlıḫdan oldı yüzi lāle-reng
Ḳanderūşa ḳarşu vardı bī-direng[6]

4686. Anuñ-ıla bī-kerān ḫayl ü ḥaşem
Çetr-i sulṭānī vü hem kūs u 'alem

---

1 (a) vara Ş, Ü, Ç : gire P (b) anuñ Ş, Ü, Ç : bir bir P
2 (b) Zīrā P : Çünki Ş, Ü, Ç
3 (b) süre P, Ş, Ü : ḳıla Ç (Ç nüshasında önce "ḳıla" daha sonra yanına "süre" yazılmıştır.)
4 (b) kim iş Ü : ki iş P, Ş ; ki işüñ Ç
5 (b) ki_āyin Ü, Ç : āyin P, Ş
6 (b) vardı Ş, Ü, Ç : çıḫdı P

4687. Gördi Ḳaydāfe ki gelür Ḳanderūş
Étdi şefḳatden yüregi ḳanı cūş[1]

4688. Çünki Ḳaydāfe gelür gördi ʻayān
Ḳanderūş oldı piyāde ol zamān[2]

4689. Baş ḳoyup öpdi ayaġını anuñ
ʻİzzeti ḫod böyle gerek ananuñ[3]

4690. Anaya ḥürmet éden devlet bulur
Cennet ana ayaġı altında_olur

4691. Ṣordı bir bir ana oġlı ḥālini
Daḫı ol şehr ü ḫīṣār aḥvālini[4]

4692. Sergüzeştin dédi bir bir Ḳanderūş
Dutmış anuñ sözine Ḳaydāfe gūş

4693. Ṣoñ sözi_ol oldı ki şeh bī-ters ü bāk
Béni étdürürdi cellāda helāk

4694. Līk bu bénümle gelen nev-cüvān
Bañа ʻĪsī bigi cān étdi revān[5]

4695. Şāhdan dileyiben aldı beni
Ölmiş-iken ol diri ḳıldı beni

4696. Çünki Ḳaydāfe işitdi bu sözi [P-193a, Ş-145a, Ü-24b, Ç-157a]
Aġladı şöyle ki ḳan ṭoldı gözi

4697. Bes dédi minnet Ḥaḳa kim ol Ġanī
Saġ érgürdi gérü bañа seni[6]

4698. Dönüp andan gérü şehre girdiler
Élçiyi daḫı oḫıdup gördiler

4699. Élçiye Ḳaydāfe çün ḳıldı naẓar
Gördi anda pādişehlıḫdan eṯer

---

1 (a) gelür P, Ş : geldi Ü, Ç
2 (a) ʻayān P, Ş, Ü : revān Ç
3 (a) ayaġını anuñ Ü : ayaġın anuñ Ş ; ayaġın ananuñ P, Ç (müs.) (b) ḫod P, Ş, Ç : hem Ü
4 (b) ḫīṣār P, Ş, Ç : diyār Ü
5 (a) bu bénümle gelen P : bénümle gelen bu Ş, Ü, Ç (b) ʻĪsī bigi cān étdi revān Ş, Ü, Ç : ölmişken revān eyledi cān P
6 (a) Ḥaḳa P : añа Ş, Ü, Ç (b) gérü bañа Ş, Ü, Ç : bañа géne P

4700. Yazılu alnında devlet āyeti
Dikilü öñinde nuṣret rāyeti

4701. Ẓāhir ü bāṭın ḳamu faẓl u kemāl
Ṣūret ü sīret ḳamu ḥüsn ü cemāl[1]

4702. Dédi kim élçi bu resme olmaya
Kimseden bu nevʿe élçi gelmeye[2]

4703. Bes dédi bir ḳula ki_ol Çīnī ḥarīr
Ki_anı naḳş étmişdi ol naḳḳāş pīr

4704. Maḫzen içinden anı bulup getür
Kim gümānum oldı ki_ol ṣūret budur[3]

4705. Çün getürdiler anı Ḳaydāfe şāh
Bir aña bir élçiye ḳıldı nigāh

4706. Bildi kim bu ṣūret anuñdur yaḳīn
Farḳ ara yérde bir cāndur hemīn

4707. Dédi ki_İskender bu-durur bī-gümān
Élçi resmine gelüp-durur ʿayān[4]

4708. Geldi bu vażʿ-ıla kim éle gire [P-193b, Ş-145a, Ü-24b, Ç-157b]
Mülkümüzüñ resm ü āyīnin göre[5]

4709. Yollar u der-bendin éllerüñ bile
Bes aña lāyıḳ yaraḳ nesne ḳıla[6*]

4710. Eyle fettān-durur işbu ḥīleger
Ki_éder ins ü cinni mekrinden ḫaẕer

1 (b) cemāl P, Ü : kemāl Ş
2 (a) olmaya P, Ş, Ü : gelmeye Ç (b) gelmeye P, Ş, Ü : olmaya Ç
3 (a) içinden P : içinde Ş, Ü, Ç / anı bulıp P, Ş, Ü : bulup anı Ç
4 (a) bī-gümān P, Ş, Ü : bil hemān Ç
5 (b) resm ü āyīnin göre Ü, Ç : resm-i āyīnin bile Ş ; resmi nécedür göre P :
6 (a) Yollar P, Ş, Ü : Yolın Ç / bile P, Ş, Ü : göre Ç

* Yarak, yara-k, işe yarayan şey, savaş âleti, silah, hazırlık, malzeme, teçhizat anlamlarına gelmektedir.

4711. Şīr-dildür bu velī dimne-füsūn*
Belki biñ dimne elindedür zebūn[1]

4712. Bu ḳamusın göñli içinde nihān
Kimseye hergiz anı étmez ʻayān[2]

4713. Bes dédi_élçiye ki şāh-ı nīk-nām
Ne buyurdı nécedür bize peyām[3]

4714. Dédi şeh eydür ki ser-tā-ser zemīn
Ḥükmüme bénüm müsaḫḫardur yaḳīn

4715. Taḫt-ı zer bénüm-durur u laʻl tāc
Vérse gerek bañа Ḳaydāfe ḫarāc[4]

4716. Kim muḳarrer ola_añа maġrib-zemīn
Ol diyāra şāh ol ola hemīn[5]

4717. Yoḫsa bir leşker iledem bī-şümār [Ü-25a]
Ḳomayam Maġribde deyyār u diyār

4718. Ol diyāruñ kimini oda yaḫam
Kimini ṣuya véribenüñ yıḫam

4719. Çünki Ḳaydāfe bu söze ḳıldı gūş
Eyledi tende ġażabdan ḳanı cūş[6**]

4720. Dédi kim İskenderi dīv-i ġurūr
Aldayıban ʻaḳldan eyledi dūr[7]

---

1 (a) Şīr-dildür bu Ş, Ü : Şīr-dil-durur P, Ç (b) Bil ki P : Bel-ki Ş, Ç ; Belki Ü
2 (a) içinde P : içindedür Ş, Ü, Ç
3 (a) élçiye ki P, Ü : élçiye Ş, Ç
4 (b) Vérse gêrek P : Rāst vérsün Ş, Ü, Ç
5 (b) ol ola Ş, Ü, Ç : ola ol P
6 (a) ḳıldı P, Ş : ṭutdı Ü ; étdi Ç (b) ḳanı P, Ş, Ü : cānı Ç
7 (b) İlediben P : Aldayıban Ş, Ü, Ç

---

* Dimne, çakal denilen hayvan. Hint edebiyatının meşhur eseri *Kelile ve Dimne*'deki iki karakterden birinin ismidir. Dimne bu eserde kendi çıkarları uğruna her türlü kötülüğü yapmaktan çekinmeyen olumsuz bir kişiliği temsil etmektedir.

** Ç nüshasında bu beytin birinci mısraında "étdi gūş" yazılmış, ancak mısra altına da "urdı" şeklinde okunabilecek bir kelime yazılmıştır. İkinci mısrada da önce "cānı cūş" yazılmış, sonra cim'in üzerine iki nokta konmuş ve mısra altına "ḳanı cūş" yazılmıştır.

4721. Fikr ḳılmaz mı ʻaceb kim ḥırṣ-ı māl [P-194a, Ş-145b, Ü-25a, Ç-158a]
ʻĀḳıbet kişiyi éder pāyimāl[1]

4722. Renc-ile néçe ki dérer genc ü zer
Daḫı ḥırṣın yéñemez ol tācver[2]

4723. Ḳızıl altun ḥırṣına olan rehīn
Ḳara ṭopraḫ ṭoyurur anı hemīn[3]

4724. Öldise Dārāb u yāḫod Fūr-ı Hind
Oldısa Tūrān anuñ yā mülk-i Sind[4]

4725. Bunca faḫr u kibr ne ḳılmaḫ gerek
Bī-ṣebāta böyle ne ḳalmaḫ gerek[5]

4726. Leşkeri var-ısa anuñ bī-şümār
Biz daḫı baḥr-i muḫītüz bī-kenār

4727. Déyiben bu sözi Ḳaydāfe aña
Vérbidi anı veṣāḳından yaña[6*]

4728. Vérbidi ardınca_anuñ ol nāmver
Şāhid ü şemʻ ü şarāb u hem şeker

4729. Hem ẓarīf aṣḥāb u hem çeng ü rebāb
Daḫı dürlü nuḳl ü niʻmet bī-ḥisāb

4730. Ol géce ol nūş édüp cām-ı mey
Ṣubḥ olınca gūş ḳıldı çeng ü ney[7]

4731. Ṣubḥ-dem çün yandı ol rūşen-çirāġ
Geldi ṭāvūs u perīşān oldı zāġ

---

1 (a) ḥırṣ-ı P, Ü : ḥırṣ u Ş, Ç
2 (b) tācver P, Ş : nāmver Ç ; nāmever Ü
3 (b) ṭopraḫ ṭoyurur Ş, Ü, Ç : ṭopraḳdur yér P
4 (a) Dārāb Ü : Dārā P, Ş, Ç
5 (b) böyle ne ḳalmaḫ gerek Ş, Ü, Ç : ġarra ne olmaḫ gerek P
6 (a) bu sözi Ḳaydāfe Ş, Ü, Ç : Ḳaydāfe bu sözi P (b) viṣāḳından P : veṣāḳından Ş, Ü ; otaġından Ç
7 (a) cām-ı mey P, Ü : cām u mey Ş, Ç

---

* Visâk (vesâk), kalın, kuvvetli bağ, bend, ahd, peymân manalarına gelmektedir. Redhouse kelimenin ev, mesken anlamını da vermektedir. (Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, s. 2127.)

4732. ʻĀlem-i ẓulmānī oldı ṭolu nūr
Cünbişe geldi yérinden murġ u mūr[1]

4733. Düzdi ol élçi-y-içün Ḳaydāfe Şāh [P-194b, Ş-146a, Ü-25a, Ç-158b]
Ḫāṣ devlet-hānesinde bezmgāh

4734. Bir serāyı var-ıdı Firdevs nām
Ṭoprağı müşk ü aġacı ʻūd-ı ḫām

4735. Biñ kenīzek ḫiẕmet-içün ḫūb-çihr
Ki_anlara ḥayrān olurdı māh u mihr[2]

4736. Yüz daḫı muṭrib ḳamu bülbül-nüvā
Bāġ-ı ʻayşa her biri berg ü nevā[3]

4737. Ḥāżır édüp ḳamusın Ḳaydāfe Şāh
Düzdi ol gün Ḫuld bigi bezmgāh[4]

4738. Taḫta oturup getürdi nāmver
Élçi-y-içün daḫı bir kürsī-yi zer

4739. Geldi élçi vü oturdı şād-kām
İçdi Ḳaydāfe elinden ṭolu cām

4740. Cām-ı zerden içdi yāḳūt-ı revān
Nécesi yāḳūt kim ḳūt-ı revān

4741. Çünki nūş eylediler bir ḳaç ḳadeḥ
Gitdi göñlinden ġam u geldi feraḥ

4742. Yanına_alup élçiyi Ḳaydāfe şāh
Dédi kim ṭoġru eyit éy nīk-ḫ̆āh

4743. Kimsin ü aduñ nedür eyle beyān
Étme pinhān anı ki_olmışdur ʻayān[5]

4744. Dédi adum Ḳayṭafūn-durur i şāh
Çākerem İskendere vü nīk-ḫ̆āh[6]

---

1 (b) murġ u mūr P, Ş, Ü : murġ-ı mūr Ç
2 (b) ḥayrān olurdı Ü : olurdı ḥayrān P, Ş, Ç
3 (a) nüvā P, Ş, Ü : nevā Ç (b) berg ü P, Ş, Ü : berg-i Ç
4 (b) ol gün P, Ş, Ç : ol Ü
5 Bu beyit ve sonrasında gelen beyit P nüshasında yoktur.
6 (a) Ḳayṭafūn Ş, M, Ç², W, Ü⁴, P⁴ : Ḳayṭuġan Ü, Ü³ ; Ḳayṭağūn Ç, Ü²

4745. Dédi sen ḥāşā ki çāker olasın
Ṭoġru söylerseñ Sikender olasın

4746. Şāhsın aduñı çāker eyleme
Gérçek eyit sözi yalan söyleme[1*]

4747. Ṭoġru söyle kim yalan erlik degül
Dirligi yalancınun dirlik degül

4748. Rāst günüñ tāzedür dāyim yüzi [P-195a, Ş-146a, Ü-25a, Ç-159a]
Nā-ḳabūl olur yalancınuñ sözi

4749. Pādişehlıḫdan yüzüñdeki nişān
Āyet-i rūşen-durur olmaz nihān[2]

4750. Dédi İskender néce élçi ola
Yā ḳoyıban tāc u taḫtını gele[3]

4751. Dédi Ḳaydāfe sözi çoġ eyleme
Nesne ki_işidilmez anı söyleme[4]

4752. Gösdereyim ben saña sénden miṡāl
Kim daḫı ḳalmaya inkāra mecāl

4753. ʻArż édeyim ben saña rūşen nişān
Ki_añlayasın kim seni bildüm ʻayān[5]

4754. Bes getürdi anı kim naḳḳāş-ı Çīn
Yazmış-ıdı_anda Sikender ṣūretin

4755. Vérdi_eline dédi kim key ḳıl naẓar
Kim ola bu naḳşuñ ıssı vér ḫaber

4756. Baḫdı gördi kendüzinden bir miṡāl
Ki_anda inkār étmege yoḫdur mecāl

---

1 (b) Gérçek eyit P, W, TDK, Ç², A² : Gérçegin dé Ş, Ü, Ç
2 (a) yüzüñdeki P : yüzüñde uş Ş, Ü ; yüzüñde var Ç (b) rūşen-durur Ş, Ü, Ç : rūşendür ol P
3 (b) Yā ḳoyıban tāc u taḫtını P : Tāc u taḫtını ḳoyub bunda Ş, Ü ; Tāc u taḫtın ḳoyıban bunda Ç
4 (b) anı söyleme P, Ü : anı eyleme Ç
5 (a) ʻArż édeyim Ş, Ü, Ç : Gösdereyim P / rūşen P, Ş, Ç : senden Ü

---

* Ş nüshasında bu beyitten başlamak üzere yedi beyit boyunca kitap aşınıp zarar gördüğü için kağıt yapıştırılarak tamir edildiğinden birinci mısraların bir kısmı okunmaz hâldedir.

❧ Bu sayfada anlatılan, İskender'in ülkesini ele geçirmek istediği kadın hükümdar Kaydâfe'nin huzuruna elçi kılığında gitmesi; ancak onu tanıyan Kaydâfe'nin mahzenden daha önceden çizdirdiği resmini İskender'e göstermesi bahsi için bkz. GÖRSEL 22.

4757. Gördi düşmiş cānı düşmen dāmına
Lerze düşdi ḳorḫudan endāmına

4758. Oldı ol sāʿat peşīmān işine
Daḫı bī-fikr iş édenüñ işi ne

4759. Her ki olmaz işe iḳdām eyleye
Kendü_eliyle kendüye dām eyleye

4760. Rāysuz iş işleyen mezmūm olur [P-195b, Ş-146b, Ü-25a, Ç-159b]
İş ki fikr olmaya anda şūm olur

4761. Şeh belā dāmında olmışdı esīr
Kimseden yoġ-ıdı aña dest-gīr[1]

4762. Līk çün anda yoġ-ıdı_aña ecel
Gelmedi ol varṭada aña ḫalel[2*]

4763. Bes dédi Ḳaydāfe ki_éy şāh-ı cihān
Ġam yéme kim saña yoḫ benden ziyān[3]

4764. Bāde eyle nūş ṭut göñlüñi şād
Ḳıṣṣasını ġuṣṣanuñ hīç étme yād

4765. Memleket sénüñ-durur u taḫt-ı ʿāc
Uş ayaġuña fidī zerrīne tāc[4**]

4766. Saña benden yoḫ-durur hergiz żarar
Ġam yéme éy pādişāh-ı nāmver[5]

4767. Oġlum elündeydi ḳıymaduñ aña
Ben daḫı lā-büd ḳıyamazam saña

4768. Çün senüñ ben eylügüñ gördüm yaḳīn
Ben daḫı_eylük eylerem saña hemīn

---

1 (b) Kimseden yoġ-ıdı aña Ş, Ü : Kimse yoġ-ıdı anda aña Ç ; Kimseneden yoġdı aña P
2 (a) anda yoġ-ıdı aña Ü : yoġdı aña anda P ; ana yoġ-ıdı_anda Ş (b) varṭada P, Ü, Ç : varṭadan Ş
3 (b) yoḫ benden P : benden yoḫ Ş, Ç ; benden yoḳ Ü
4 (a) taḫt-ı P, Ş, Ü : taḫt u Ç
5 Ş nüshasında bu beyitten başlamak üzere sekiz beyit boyunca kitap aşınıp zarar gördüğü için kağıt yapıştırılarak tamir edildiğinden beyitlerin ilk mısralarının bir kısmı okunmaz hâldedir.

---

* Varta, tehlikeli durum, uçurum, kuyu gibi derin yer, çukur anlamlarındadır.
** Arapça aslı "fidâ" olan fedâ kelimesi, karşılaştırma yapılan dört nüshada da "fidî" okunacak şekilde harekelenmiştir.

4769. Eylük eylemek kişiye key olur
Eylügi iş édene eylük gelür[1]

4770. Līk cehd ét séni kimse bilmesün
Saña nā-geh mekr ü ḥīle ḳılmasun[2]

4771. Şāh olanda çoḫ gerekdür iḥtiyāt
Ki_ārzūsıdur ḳamunuñ ol bisāt[3]

4772. Taḫtı sensüz ḳoma daḫı bir nefes
Pādişehsin élçilik étme heves[4]

4773. Élçilik nedür ki_anı resm édeler [P-196a, Ş-146b, Ü-25a, Ç-160a]
Her yére yél bigi herze gideler*

4774. Şāh olana ḳaçan lāyıḳ ola
Ki_ulu adın kendünüñ élçi ḳıla[5]

4775. Bes dédi kim gel ḳasem yād eylegil
Dōstlıḫ bénümle bünyād eylegil

4776. Kim bizümle yaġılıḳ ḳılmayasın
Mülküme leşker çeküp gelmeyesin

4777. Dōstumı dōst bilesin hemīn
Düşmenüme düşmen olasın yaḳīn

4778. Étmeyesin ḳaṣd mülk ü māluma
Hem ḫasāret leşker ü aʿmālüme

4779. Üstüme gelmeyesin tezvīr-ile
Bañа mekr étmeyesin tedbīr-ile

4780. Çünki bu andı édesin yād sen
Seni vérbiyem yérüñe şād ben

---

1 (a) eylemek P : işlemek Ş, Ü, Ç
2 (a) séni kimse bilmesün Ş, Ü, Ç : kimse séni görmesün P (b) Saña nā-geh mekr ü ḥīle ḳılmasun Ş, Ü, Ç : Tā ki saña mekr ü ḥīle irmesün P
3 (a) olanda P : öñinde Ü, Ç (b) ārzūsıdur P, Ü, Ç : ārzūsı-durur Ş
4 (b) élçilik étme P : daḫı nesne étme heves Ş, Ü, Ç
5 (a) ḳaçan Ş, Ü, Ç : élçi ḳaçan P (b) élçi P, Ş, Ü : kiçi Ç

---

* Herze, boş, abes, bâtıl, beyhude manasınadır.

4781. Şāh bu sözi işidüp oldı şād
Şöyle kim dédi ḳasem eyledi yād

4782. İşbu ḳamu sözleri aña nihān
Dédi vü kimseye étmedi ʿayān

4783. Āşikāre söz bu kim bizden selām
Vér Sikender şāha vü dégil peyām[1]

4784. Kim cihān ḳamu senüñdür şarḳ u ġarb
Ḥāşā kim biz édevüz sénüñle ḥarb

4785. Mülk sénüñ taḫt u tāc u ḫānümān [P-196b, Ş-147a, Ü-25b, Ç-160a]
Hānümān nolur fidī yoluña cān

4786. Bes anı_élçi ṣūretinde gönderür
Şāha tuḥfe déyü çoḫ nesne vérür

4787. Vérdi aña bir muraṣṣaʿ tāc-ı zer
Ucdan uca ṭolu pür-māye güher

4788. Daḫı bir zerrīne-taḫt-ı şāhvār
Ṭolu yāḳūt-ıla laʿl-i ābdār[2]

4789. Daḫı çoḫ dünyā-y-ıla dürr-i semīn
Şāfelü çoḫ nāfe ṭolu müşk-i Çīn[*]

4790. Vérdi béş yüz taḫta daḫı ʿūd-ı ḫām
Elli üştür bār-ı sīm ü zer temām[3]

4791. Biñ daḫı at vérdi cümle bād-pāy
Biñ daḫı it ḳamusı zencīr-ḫāy[4]

---

1 (a) söz P, Ü, Ç : sözi Ş
2 (b) dürr-i P : laʿl-i Ş, Ü, Ç
3 (b) Elli üştür bār P, Ç : Elli ester bār-ı Ş, Ü
4 (a) cümle P, Ş, Ç : ḳamu Ü

---

* "Şâfe" kelimesi Arapçadır. Çoğulu "şiyâf" kelimesidir. "Şiyâf, tıbbiyyeden olup göz makûlesi uzva mahsûs devâ ve dârûya ıtlak olunur." (Dr. Hüseyin Remzi, *Lügat-i Remzî*, c. 1, s. 742.) Redhouse da "şâfe" kelimesi için "a collyrium" (göz damlası) anlamını vermektedir. (Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, s. 1109.)

4792. Cümlesini vérdi aña vü nihān
Böyle pend étdi ki éy şāh-ı cihān[1]

4793. Géce gündüz yüri hīç étme ḳarār
Kendü taḫtuña érince zīnhār

4794. Kim ulu oġlum benüm Ṭaynūs şāh
Ser-keş ü cāhil-durur hem kīne-ḫˇāh[2]

4795. Fūr-ı Hindüñ ḳızın almışdum aña
Fūr öleli düşmen olmışdur saña

4796. Ḳorḫaram kim sénden ol āgāh ola
Leşkeriyle yüriyüp yoluñ ala

4797. Nā-geh andan érişe saña żarar
Başuña hem māluña düşe ḫaṭar[3]

4798. Böyle édicek yaḳīndür ki_ol ʻamel [P-197a, Ş-147b, Ü-25b, Ç-160b]
Édesidür ʻömrine anuñ ḫalel

4799. Şāh olana ḳaṣd éden budur ʻayān
Ki_olasıdur dünye uḳbīde ziyān[4]

4800. Çünki *es-sulṭānu ẓıllu'llāh* ola
ʻÖmri_aña ḳaṣd édenüñ kūtāh ola*

4801. Şāh mālı aldı vü oldı revān
Geldi gérü taḫtına rūşen revān[5]

4802. Gel işit imdi ki Ẕülḳarneyn şāh
Nétdi ol mülke çün oldı kīne-ḫˇāh

4803. Neyledi Ḳaydāfenüñ peymānını
Néce vīrān étdi ḫānümānını

---

1 (b) éy P, Ş, Ü : eyā Ç
2 (b) cāhil-durur hem P, Ü : cāhildür ü hem Ş, Ç
3 (a) Nā-geh Ş, Ü, Ç : Tā ki P (b) hem māluña düşe Ş, Ü, Ç : vü māluña gele P
4 (b) dünyi ʻuḳbīde P, Ş, Ç : iki kevn içre Ü
5 (a) rūşen revān P, Ü, Ç : rūşen devān Ş

---

* "*es-sulṭānu ẓıllu'llāh*", "Sultan Allah'ın gölgesidir." demektir. İbarenin tamamı "*es-sultānu zıllullāhi fi'l-ard*." "Sultan Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir." şeklindedir.

4804. Ḳatı ġayretlüydi Ẕülḳarneyn şāh
Hem daḫı cebbār-ıdı vü kīne-ḫ̆āh

4805. Diler-idi maġrib ü maşrıḳ bile
Cümle aña bende vü çāker ola

4806. Aña çünkim olmadı Ḳaydāfe rām
Ḳullıġında_anuñ bulınmadı temām

4807. Ġayret odı yaḫdı anuñ cānını
Ṭamarında ḫuşk ḳıldı ḳanını

4808. Ġayret odından eridi şāh-ı Rūm
Şöyle kim erir ocaġa ḳarşu mūm[1]

4809. ʻAhdi daḫı muḥkem étmiş-idi şāh
Ki_étmeye leşkerle_anuñ mülkin tebāh

4810. Varıban anuñ diyārın almaya [P-197b, Ş-147b, Ü-25b, Ç-161a]
Aña ḳarşu daḫı ḳılıc ṣalmaya

4811. Fikri Ḳaydāfeydi anuñ rūz u şeb
Aña bir ḥīlet ḳılur-ıdı ṭaleb[2]

4812. Ṣoñra fikri buña érdi kim vara
Baḥr-i Rūmuñ sāḥilin bir bir göre

4813. Ki_ola bir yol bulına anda kim ol
Oradan ġarba ṣu-y-içün éde yol

4814. Tā ki baḥrüñ ṣuyın ayırup ala
Orada Ḳaydāfe mülkine ṣala[3]

4815. Bir mühendisdi Sikender kim cihān
Cev cev olmışdı ḳıyāsından ʻayān[4]

---

1 (b) Şöyle kim erir ocaġa ḳarşu Ç², W, B, Ü², Ü³, Ü⁴ : Şöyle ki erir ocaġa ḳarşu P , Ş ; Nétekim ocağa ḳarşu ola Ü ; Néce şol resme ki oda ḳarşu Ç
2 (b) bir ḥīlet P, Ü, Ç : bir ḥīle Ş
3 (b) mülkine P, Ü : şehrine Ş, Ç
4 (b) ḳıyāsında P, Ş, Ç : ḳıyāsından Ü

4816. Hem mesāḥatde aña cirm-i zemīn*
Ne ḳadardur cev cev olmışdı yaḳīn[1]

4817. Bir yéri bulup ḳıyās étdi dürüst
Kim oradan ol ṣu anda vara cüst[2]

4818. Bes memālikde ser-ā-ser her ki var
Ol araya cem‘ étdi şehriyār

4819. Érte géce démedin pīr ü cüvān
Ol arada işlediler çoḫ zamān[3]

4820. Bir zamān işleyicek oldı temām
Ol ki İskender Boġuzıdur be-nām[4**]

4821. Çün gerekce yéri ḳazup deldiler
Ayırup deryāyı aña ṣaldılar[5]

4822. Rūm yüce Maġrib alçaḫdur ‘ayān
Lā-cerem ṣu ol yaña oldı revān

4823. Çün revān olmaġa ṣu bula mecāl [P-198a, Ş-148a, Ü-25b, Ç-161b]
Olur anı gérü döndermek muḥāl[6]

4824. Baḥrden olup revān deryā-yı āb
Eyledi Ḳaydāfenüñ mülkin ḫarāb

4825. Ġarḳ oldı cümle ol şehr ü diyār
Fikr-ile gör mekr ki_étdi şehriyār

---

1 (a) mesāḥatde P, Ü, Ç : mesāfetde Ş
2 (b) Kim P, Ü, Ç : Ki Ş
3 (a) démedin Ü, Ç : démedi P, Ş
4 (b) Ol ki P, Ç : Ol Ş, Ü
5 (a) gerekçe yéri ḳazup Ş, Ü, Ç : yéri gerekce dirlip P ; yéri gerekce dilip B, Ç² (b) Ayırup deryāyı Ş, Ü, Ç : Deñizi ayırıp P
6 (b) muḥāl P, Ü, Ç : maḥāl Ş

---

* Mesâhat, açık yer, meydan manasına "sâhen" kelimesinde Türkçede türetilmiştir. Bir yerin yüzölçümü, arazi, arsa, ev vb. yerleri yüzölçümüyle ölçme manalarındadır. Cev, arpa demektir. Cev cev, Farsça birleşik zarftır. Tane tane anlamındadır.

** Boğaz kelimesi, Eski Türkçedeki boğuz (boğ-u-z) kelimesinden gelmektedir.

CCXLIX. Ḫātimet-i Dāsitān[1]

4826. Furṣatında düşmene véren emān
Ola ol Ḳaydāfe bigi bī-gümān

4827. Gerçi kim Ḳaydāfe ulu şāh-ıdı
‘Aḳlı_anuñ her nesneden āgāh-ıdı

4828. Oldı İskender işinde kūr u ker
Lā-şek *iẕcā’el-ḳażā ‘amyi’l-baṣar*[2*]

4829. Çün bulasın düşmenüñe dest-res
Furṣatı te’ḫīr étme bir nefes

4830. Bir nefes nedür déme kim rūzigār
Bir nefesde_éder besī naḳş āşikār[3]

4831. Düşmenüñi çünki göresin ża‘īf
Bulmadın ḳuvvet ḳayusın yé ḥarīf[4]

4832. Bü’l-‘acebdür mihr ser-keşdür sipihr
Gāh kīndür étdügi vü gāh mihr

4833. Düşmenüñ yalvarduġın işitmegil
Anuñ umşaḫ sözi-le iş étmegil[5]

4834. Saña şekker vérse anı zehr bil [P-198b, Ş-148a, Ü-25b, Ç-162a]
Luṭf gösderürse anı ḳahr bil

4835. Kiçi görüp ‘aḳreb esen ṣanmaġıl
Yılana yumşaḫ déyü el ṣunmaġıl[6]

4836. Déme düşmenden baña dostlıḫ gelür
Ṣanma zehri cehd-ile tiryāḳ olur[7]

---

1 CCXLIX. Ḫātimet-i Dāsitān P : Ḫātime-i Dāsitān ve Mev‘iẓe Ş ; Ḫātime-i Dāsitān ve Mevā‘iẓ Ü ; Ḫātime-i Dāsitān Be-Mevā‘iẓ Ç
2 (b) İẕcā’el-ḳażā ‘amyi’l-baṣar Ü : İẕcā’el-ḳażā ‘umye’l-baṣar P, Ç ; İẕā cāe’l-ḳażā ‘amme’l-baṣar Ş
3 (b) naḳş P, Ü, Ç : naḳşı Ş
4 (a) çünki göresin P : bulıcaḫ olmış Ş, Ç ; bulıcaḳ olma Ü
5 (a) Anuñ umşaḫ Ç : Anuñ yumşaḫ P ; Sen anuñ yumşaḫ Ş ; Anuñ eyü Ü
6 (a)‘aḳreb P, Ü, Ç : ‘aḳrebi Ş
7 (a) Déme düşmenden baña dostlıḫ gele P : Déme düşmenden baña dostlıḫ gelür Ş ; Déme düşmenden baña eylük gelür Ü ; Dostlıḳ déme ki düşmenden gelür Ç (b) ola P : olur Ş, Ü, Ç

---

* Beyhakî, *Şuabü’l-Îmân*, I, 404, r. 248’te yer alan hadisten. (إِذَا جَاءَ الْقَدَرُ عَمِيَ الْبَصَرُ) “Kaza/Kader gelince göz görmez olur.”

4837. Dōstlıḫ anuñla ét ki_ola kerīm
Cehd ét olmasun saña hem-reh le'īm

4838. Kim le'īmüñ işi bī-bünyād olur
Her ne işlerse kerīm ol dād olur

4839. Cāhile nesne_ola déyü étme cehd
Ḥīle-y-ile Ḥanẓalı kim éde şehd[1]

4840. Rāzuñı gizle ki düşmen bilmeye [Ü-26a]
Tā ki saña mekr ü ḥīle ḳılmaya[2]

4841. Sırruñı 'avretlere eyitmegil
Ḥālüñi oġlanlara şerḥ étmegil[3]

4842. Kim olaruñ dīni 'aḳlı az-durur
Sehl nesne anları tīz azdurur[4]

4843. Fāsıḳı yār ola déyü étme cehd
Fāsıḳ olan nécesi saḫlaya 'ahd[5]

4844. Ol ki Ḫālıḳ emrine étmez vefā
Ḫalḳ andan ne ḳadar bula ṣafā[6]

4845. La'li nédersin ne gerek saña dür
Aḥmedīnüñ sözi ḳulaġuñdadur[7]

4846. Sözleri ögüt-durur diñler-iseñ [P-199a, Ş-148b, Ü-26a, Ç-162a]
Dédügi ḥikmet-durur añlar-ısañ[8]

4847. Ṣubḥ geldi bu söz olınca temām
Oldı rūşen 'ālem ü gitdi ẓulām

4848. Raḥmet enfāsından ürdi ṣubḥ dem
Ẓulmet-i şeb gitdi geldi ṣubḥ-dem

---

1 (b) Ḥanẓalı Ş, Ü, Ç : Ḥanṭalı P (müs.)
2 (b) Tā ki saña mekr ü ḥīle ḳılmaya P : Diler-iseñ ki ol saña al bulmaya Ş, Ü, Ç
3 (a) Sırruñı 'avretlere eyitmegil P : İşiñi 'avretlere ṭarḥ étmegil Ş, Ü, Ç
4 (b) anları P : bunları Ş, Ü, Ç
5 (b) Fāsıḳ olan nécesi saḫlaya 'ahd Ş, Ü, Ç : Ṣan'at-ıla ḥanṭalı kim éde şehd P
6 (b) ne ḳadar P, Ş, Ü : nécesi Ç
7 (a) nédersin ne gerek saña dür P : nédersin nedür yāḳūt u dür Ş, Ç ; néder nedür yāḳūt u dür Ü
8 (a) diñler-iseñ P : diñle anı Ş, Ü, Ç (b) añlar-ısañ P : añla anı Ş, Ü, Ç

4849. Gitdi yār u ben yana ḳaldum çü şem‘
Sergüzeştüm bu-durur dutduñsa sem‘[1]

CCL. Dāsitān-ı İskender Mülkī-i Dīger Bīrūn-ı Heft İḳlīm[2]

4850. Söyle furṣat geçmesün éy ‘andelīb
Kim saña söz oldı dünyāda naṣīb

4851. Cūş-ıla her perdede étgil ḫurūş
Ki_ola bir gün nā-geh olasın ḫamūş[3]

4852. Düşüp ālet ṣınmadın cehd eylegil
Ne eyü söz kim bilürsin söylegil

4853. Çün bilürsin böyle ḳalmaz rūzigār
Söyle kim söz ḳala senden yādigār

4854. Var-iken furṣat getür sözi dile
Daḫı furṣat girmeye tā ḫod ele[4]

4855. *Ṭarfetü'l-‘ayn*uñ içinde rūzigār
Ġaybdan biñ naḳş ḳılur āşikār[5]

4856. Mihr ḳıla démegil saña sipihr
Kim beḳāsuzdur sipihr ü māh u mihr

4857. Néde saña bu siyeh kāse cihān
Ki_anda ne ḥaḳḳ-ı nemek vardur né nān

4858. Aña vérilen göñül şād olmadı [P-199b, Ş-149a, Ü-26a, Ç-162b]
Ġuṣṣadan bir laḥẓa āzād olmadı

4859. Cehdi şöyle ḳıl var-ısa sende baḫt
Ki_iltesin Firdevs gülzārına raḫt

4860. Ol-durur rāḥat görecek mülk bes
Rāḥat isdeyen aña ḳıla heves

---

1 (b) bu-durur P : bu dédüm Ş, Ü, Ç
2 CCL. İskender Mülkī-i Dīger Bīrūn-ı Heft İḳlīm P : Cüsten-i İskender Milkī-i Dīger Bīrūn-ı Heft-İḳlīm ki Fetḥ-koned Ü ; İskender Mülkī-i Dīger Pīrūz-ı Heft Ān-rā Tīz Fetḥ-koned Ş (Ç nüshasında başlık yeri hazırlanmış; ancak boş bırakılmıştır.)
3 (b) nā-geh olasın Ş, Ü : tā ki olasın P ; ki olasın nā-geh Ç
4 (a) getür sözi P : sözi_érişdür Ş, Ü, Ç
5 (b) naḳş P, Ü, Ç : naḳşı Ş

4861. ʻĀlem-i rūḥ oldurur yenbūʻ-ı nūr*
Hem naʻīm ü revḥ ü reyḥān u sürūr[1]

4862. Ġūl yéridür muġaylāngāh-ı ḫāk
Néce ārām étsün anda rūḥ-ı pāk[2]

4863. Murġ-ı cān ḳudsī-durur u ten ḳafes
Anda durmaġa néçün étsün heves

4864. Bu ḳafesden dileseñ olup ḫalāṣ
Ḳuds bāġında édesin anı ḫāṣ

4865. Dāne-i ḥikmetle bésle anı sen
Ki_olmaya pā-bend aña dām-ı ten[3]

4866. Ḳāniʻ ol Ḥaḳ vérdügine bīş ü kem
Dünye-y-içün ḫāṭıruñda dutma ġam

4867. Kim néçe kim arta mülk ü māl u genc
Aña göre artar endūh-ıla renc

4868. Bu cihānuñ çün beḳāsı ola az
Pes ne gerekdür bu ḳamu ḥırṣ u āz[4]

4869. Bī-beḳādur ʻömr çün durmaz gider
Māl u mülki dévşürüp kişi néder[5]

4870. Kimseyi ṭoyurmamışdur māl u genc [P-200a, Ş-149a, Ü-26a, Ç-163a]
Pes uyıban ḥırṣuña çoḫ çekme renc

4871. Varına étgil ḳanāʻat éy refīḳ
Yoġına yérinme kim budur ṭarīḳ[6]

---

1 (b) rūḥ P, Ş : revḥ Ü
2 (a) muġaylāngāh-ı Ü, Ç : muġaylāngāh P, Ş (Mugaylangâh, deve dikenlerinin olduğu yer, dikenlik anlamındadır.)
3 (a) bésle anı P, Ş, Ü : anı bésle Ç
4 (a) ola P : oldı Ş, Ü, Ç (b) Bes ne gerekdür P : Ne gerekdür pes Ş, Ü, Ç
5 (a) çün durmaz P, Ş, Ü : durmaz çün Ç (b) dévşürüp P, Ş, Ü : dirşirüp Ç
6 (a) étgil Ş, Ü, Ç : olġıl P

---

* Yenbû, kaynak, memba, pınar anlamlarına gelmektedir. Yenbû-ı nûr, nur kaynağı, nur membaı manasınadır.

4872. Kim cihān mülkini dutan ser-te-ser
Ṭoymadın ḳıldı cihāndan hem güzer[1]

4873. Bu söz üzre bir ḥikāyet eydeyim
Şöyle ki_işitdüm rivāyet édeyim

4874. Şeh çü Ḳaydāfe işin étdi temām
Heybetinden ḫavfa düşdi ḫāṣ u ʿām[2]

CCLI. Maṭlaʿ-ı Dāsitān

4875. Gördiler ne resme ḳılup mekr ü āl
Eyledi Ḳaydāfeyi ol pāyimāl

4876. Nécesi ṭūfāna vérdi taḫtını
Néce giderdi başından baḫtını

4877. Çün şecāʿatde_anı ġāyet gördiler
Ḥīlede hem bī-nihāyet gördiler

4878. Cümle ser-keşler ańa rām oldılar
Pādişehler ḳullığına geldiler

4879. Ne Ḥabeş ḳaldı vü ne Maġrib-zemīn
Ne Yemen ḳamu anuñ oldı hemīn

4880. Ḳalmadı Maşrıḳda Maġribde mekān
Ki_anda_anuñ fermānı olmadı revān[3]

4881. Olmadı ol mülke ḳāniʿ himmeti
Daḫı yücelmek diledi rütbeti

4882. Bes dédi bir gün vezīre tācver [P-200b, Ş-149b, Ü-26a, Ç-163b]
Kim gerek ḥükmümde ʿālem ser-te-ser[4]

4883. Ḳılıc-ıla gerçi çoḫ mülk almışam
Daḫı_alam déyü hevesde ḳalmışam

4884. Daḫı mülk almaġa étmişem heves
Bu sebebden rāḥatum yoḫ bir nefes[5]

---

1 (b) Ṭoymadın Ü, Ç : Ṭoymadı P, Ş
2 Ş ve Ü nüshalarında bu beyit aşağıdaki başlıktan sonra yer almaktadır.
3 (a) Maşrıḳda Maġribde P, Ş, Ü : Maġribde Maşrıḳda Ç
4 (b) gerek ḥükmümde ʿālem Ş, Ü, Ç : cihān ḥükmümde gerek P
5 (a) almaġa étmişem Ş, Ü, Ç : açmaġa éderem P

4885. Hīç yér var mı daḫı key soruñuz
Kim aña fermānum érmez görüñüz[1]

4886. Ki_anı daḫı fetḥ édem ben yaḳīn
Bu cihān cümle bénüm ola hemīn

4887. Bu sözi şehden işidicek vezīr
Dédi cāvīd ol i şāh-ı mülk-gīr

4888. Tācuñ étsün ser-firāz ol Kirdigār
Ki_étdi baḫtuñı cihānda pāyidār[2]

4889. ʻÖmrüñüñ gülzārı hergiz ṣolmasun
Devletüñ bāġı teġayyür bulmasun

4890. Fetḥ étdüñ rubʻ-ı meskūnı temām
Ḫalḳ cümle oldılar ḥükmüñe rām

4891. Dünyede ne şehr vardur ne diyār
Kim senüñ degül-durur éy şehriyār[3]

4892. Rubʻ-ı meskūn yédi kişverdür yaḳīn
Ḥükm külline sen édersin hemīn[4]

4893. Evvel iḳlīm ucıdur Şarḳ-ıla Çīn [Ş-149b, W-142b, TDK-142b, Ü[4]-138a]
Sāḥil-i Sindüñ cenūbında yaḳīn[5*]

4894. Ḳat' édiben Ġarb mülkini geçer
Bes Yemenden Ḳulzüme varup gider[6]

---

1 (a) key P, Ş, Ü : bir Ç
2 (b) baḥtuñı P, Ü, Ç : taḫtuñı Ş
3 (a) şehr vardur Ü, Ç, B, TDK, W, Ç², A² : şehr ü vardur Ş (müs.) ; şehr ḳaldı P (b) degül-durur P : olmadı ol Ş, Ü, Ç (Ç nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.)
4 b) Ḥükm P, Ş, Ç : Ḥükmi Ü
5 (a) ucıdur Ş, Ü[4] : üç-durur TDK, W
6 (a) mülkini Ş, TDK, Ü[4] : mülkine W, P³

---

* Bu beyit ile ardından gelen yirmi iki beyit Ş nüshasında vardır. P, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Bu yirmi üç beyit, yedi iklim ve denizlerden bahseden coğrafî konulu beyitlerdir. Ş nüshasındaki bu beyitler TDK, W, Ü[4], Ü[5], Ü[6], P³, P[4], TİEM, R[1], R², TTK², H, Lİ, DTC[1], A[1], MK5, MK[6] nüshalarında da bulunmaktadır. Bu beyitler P, Ş, Ü nüshaları yanısıra B, Ç², M, K, Ü², P², Ü³, TTK[1], A², K², Bİ, E, MK[1], MK³ nüshalarında yoktur. L, DTC², MK² ve MK nüshalarında ise bu kısımlarda yaprak eksiklikleri olduğundan tespit yapılamamıştır.

4895. Bes Ḥabeşden Nīl-ile Mıṣra varur
Oradan Maġrib deñizine girür[1]

4896. Hem ikinci_iḳlīm maşrıḳdan döner
Çīn éline uġrayup Hinde geçer[2]

4897. Varur andan Sinde Baḥr-i Aḫḍara
Baṣra baḥrinden ʻArab mülkin yara[3]

4898. Necd-ile Baḥreyn-i Ḳulzümden geçer
Bes varıban Nīlden Ġarba érer

4899. Hem üçinci Şarḳdan Çīne gider
Ol aradan Sind-ile Hinde érer

4900. Kābil ü Kirmān Baṣīt ü Sīstān
Baṣra vü bes Fārsa varur ʻayān

4901. Andan Ehvāz u ʻIrāḳeyne gider
Şām u Mıṣrı ḳatʻ édüp Ġarba érer[4]

4902. Şarḳdan dördinci kişver çün çıḫar
Tebbete_uġrayıp Horāsāna gider

4903. Andan Iṣfahān u Hemdāna varur
Ol aradan şehr-i Zūra érişür[5]

4904. Bes Cezīreyle şimālin Şāmuñ ol
Ḳaṭ' édiben rāst bulur Ġarba yol

4905. Ol béşinci_iḳlīm Maşrıḳdan çıḫar
Ye'cüc ü Me'cūc mülkine gider

4906. Bes şimālinden Ḫorāsānuñ varur
Rāst Āzerbāyicāna érişür

4907. Bes Ḫazardan geliben Rūsa ʻayān
Oradan ġarba érişür bī-gümān[6]

---

1 (a) Bes TDK, Ü[4] : Pes Ş, P[3] ; Hem W
2 (a) iḳlīm Ş, TDK, Ü[4] : Ol ki W
3 (b) ʻArab mülkin Ş, TDK, Ü[4] : Ġarb mülkini W, P[3] (müs.)
4 (a) ʻIrāḳeyne Ü, TDK, P[3] : ʻIrākīne Ş, W (b) ḳaṭʻ édüp TDK, W, Ü[4], P[3] : ḳaṭʻ éder Ş
5 (a) Iṣfahān u Ş, TDK, P[3] : Isfahāna W (b) Zūra Ş, P[3] : Rūza TDK ; Reyye W (Bu beyit ile ardından gelen altı beyit Ü[4] nüshasında yoktur.)
6 (a) Ḥazardan Ş, TDK, P[3] : Ḫorāsāndan W / Rūsa Ş : Rūma TDK, W, P[3]

4908. Şarḳdan altıncı kişver çün çıḫar
Hem yine Ye'cūc mülkine gider[1]

4909. Bes Ḫazardan Baḥr-i Cürcāna varur
Ol aradan Rūm u Ḥavrāna girür[2]

4910. Bes Heraḳlīb-ile İstanbūla yol
Dutıban Bürcāndan érer ġarba ol[3]

4911. Şarḳdan yédinci kişver çün çıḫar
Hem gérü Ye'cūc mülkine érer

4912. Bes Taġarġardan geçüpTürke varur
Oradan Allān u Bürcāna girür[4]

4913. Bes Ṣaḳālībden geçiben bī-gümān
Érişür Maġrib denizine 'ayān

4914. Bizde-durur bu ḳamu éy şehriyār
Ṭoludur ucdan uca şehr ü diyār[5]

4915. Bu yédi iḳlīmde kim ber-durur
Yédi daḫı ulu deryā var-durur[6]

4916. Baḥr-i Hind ü Fāris ü deryā-yı Rūm [P-201a, Ş-150a, Ü-26a, Ç-164a]
Baḥr-i Cürcān Ḳulzüm éy dānā-yı Rūm[7*]

4917. Baḥr-i Ye'cūc u daḫı deryā-yı Çīn
Ḳamu Oḳyānūsdan çıḫar yaḳīn

---

1 (b) yine Ş : gérü TDK
2 (a) Rūm u Ḥavrāna TDK, W, P³ ; Rūm Cevzāna Ş ; baḥr-i Ḥavrāna Ü⁴
3 (a) Heraḳlīb-ile Ş, TDK, Lİ : Hiraḳlīle W, P³ ; her iḳlīm-ile Ü⁴ / yol TDK, W, Ü⁴, P³ : ol Ş (b) Dutıban Bercāndan erer Lİ : Düziben Bürcāndan erer Ü⁴, P³ ; Varıban Bürcāndan érer W ; Dutup éder bir cānibden Ş
4 (b) Bürcāna TDK, W : Bercāna Ş, P³
5 (a) Bizde-durur bu ḳamu P, Ş : Cümle ḳabżuñda-durur Ü ; Sizde-durur ol ḳamu Ç
6 (a) iḳlīmde kim ber-durur Ü, Ç, Ü², P³, Ç² : iḳlīmde kim ber var-durur Ş ; iḳlīmdeki bizde var-durur P (b) Yédi daḫı ulu deryā Ş, Ü, Ç : Béş mu'aẓẓam baḥr daḫı P
7 (b) dānā-yı P, Ş, Ü : Dārā-yı Ç

---

* Cürcân, Hazar denizinin güneydoğusunda tarihî bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalete verilen isimdir. Hazar denizinin güneydoğu köşesinden itibaren Mâzenderan bölgesinin doğu kısmını teşkil eden Cürcân (Gr.Hyrcania), Ortaçağ İslâm coğrafyacıları tarafından bazen Taberistan, bazen de Horasan sınırları içinde gösterilmiştir. Aslı Farsça Gürgân olan ismin, Gürgân şehrini kurduğu söylenen efsanevî İran kahramanı Mîlâd oğlu Gürgîn'den geldiği rivayet edilir. Hazar denizi de ikinci adını (Bahr-i Cürcân) bu isimden alır. (Rıza Kurtuluş, "Cürcân", *DİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 131-132.)

4918. Baḥr-i Oḳyānūs ki_olupdur Muḥīt
Merkez-i arża ki topraḫdur basīṭ

4919. Baḥr-i Maġrib ol-durur andan çıḫar
Ḳamu baḥr ü hem gérü aña aḫar

4920. Ḳamu ṣular mādde'i andan alur
Hem ḳamu dönüp gérü aña gelür

4921. Var-durur biñ üç yüz ü altmış temām
Hind baḥrinde cezīre bī-kelām

4922. Rūm baḥrinde yüz altmış daḫı var
Cümle ma'mūr u ṭolu şehr ü diyār

4923. Bu ḳamuda ḥükmüñ éy şāh-ı cihān
Tende cān ḥükmi bigi_olmışdur revān

4924. Rub'-ı meskūn bu-durur ki_alduñ hemīn
Daḫı var mı mülk bilmezem yaḳīn

4925. Çünki dutduñ yédi iḳlīmi temām
Bir iki gün ḫoş otur nūş eyle cām

4926. Yé yédür kesbüñi kim bu rūzigār
Ḳalası degül bu resme pāyidār[1]

4927. Ser-firāz olduġuña hīç olma şād
Ser-nigūn düşmekligüñi eyle yād

4928. Déme kim érdüm bu gün eflāke ben
Çünki yarın girisersin ḫāke sen

4929. Çün bu gün devrān senüñdür şād ol [P-201b, Ş-150b, Ü-26b, Ç-164b]
Dünyeden kim çıḫar elden yād ol[2]

4930. Bülbülüñ yazın olursa yéri bāġ
Çünki ḳış ola dutar ol taḫtı zāġ[3]

---

1 (a) kim P, Ü,Ç : ki Ş (b) Ḳalası degül bu resme pāyidār P : Bī-vefādur ġāyet ü nā-pāyidār Ş, Ü, Ç

2 (b) Dünyeden kim çıḳar elden yād ol P, Ü : Dünyide kim yarın elden çıḫar ol Ç ; Yarın elden çıḫar olur yād ol Ş

3 (a) yazın Ş, Ü, Ç : bu gün P (b) ol taḫtı zāġ P : ol yéri zāġ Ş, Ü ; yérini zāġ Ç

4931. Gül bahār olduḫda şekker-ḫandedür
Çün ḫazān érişe ser-efgendedür

4932. Niʿmetüñ çoḫ şükr ét çekme taʿab
Eksügüñ yoḫ daḫı nesne_étme ṭaleb[1]

4933. Şeh dédi kişide çün himmet ola
Gözine bu çoḫ dédügüñ az gele

4934. Çoḫ déyiben ṣayduġuñ mülk-i zemīn
Ḳamusı bir noḳta rubʿıdur hemīn

4935. Bu-y-ıdı kim rubʿ aña maḳsūmdur
Her birisi bir ḫaṭ-ı mevhūmdur[2]

4936. Daḫı yér var mı ṭaleb ḳılmaḫ gerek
Rūzi oldıysa varup almaḫ gerek

4937. Daḫı çoḫ-durur Ḥaḳuñ mülki yaḳīn
Yüriyüp zabt étdügüñ degül hemīn[3*]

4938. Bes vezīr aña dédi ki_éy tāc-baḫş
Bu saʿādet ki_oldı Ḥaḳdan saña baḫş

4939. Senden öñdin kimseye olmış degül
Kimsene bu manṣıbı bulmış degül

4940. Vaḳtidür kim şükr-i niʿmet ḳılasın
Münʿimi ol niʿmet-ile bilesin

4941. Niʿmeti-y-çün kılasın Ḫaḳḳa ṣenā [P-202a, Ş-151a, Ü-26b, Ç-164b]
Niʿmetüñ arta anı_étdükde edā[4]

---

1 (a) şükr ét çekme taʿab Ş, Ü, Ç : fikr ét ṭutma ʿaceb P
2 (a) maḳsūm-durur Ş : maḳsūmdur Ü, Ç (b) mevhūm-durur Ş : mevhūmdur Ü, Ç (Bu beyit ile sonrasında gelen iki beyit P nüshasında yoktur.)
3 (b) Yüriyüp żabṭ étdügüñ P : Ṣanma kim żabṭ étdügümüzdür Ş ; Ṣanma kim żabṭ étdügün-durur Ü ; Yazıban żabt étdügüñ midür Ç
4 (a) Ḥaḳḳa Ş, Ü, Ç : Aña P (b) étdükde P, Ş, Ç : étdükçe Ü

---

* Ç nüshasında bu beytin ikinci mısraı diğer nüshalardan farklı olarak önce "Yazıban żabt étdügüñ midür hemīn" yazılmış; daha sonra derkenara P nüshasındaki "Yüriyüp zabt étdügüñ degül hemīn" rivayeti yazılmıştır.

4942. Genc-içün çekdüñ cihānda bunca renc
Yé yédür imdi ki ele girdi genc[1]

4943. Ḫˇār ṭutup ʻömri vérmegil yéle
Degme gez girmez ʻazīz olan ele

4944. Bu cihānuñ cümle cāh u ḥışmeti
Çün geçer bir ḥabbe degmez ḳıymeti

4945. Daḫı dünyā isdeyü çekme taʻab
Bī-beḳāyı ʻāḳil étmeye ṭaleb

4946. Şeh dédi çün kişiye yüz duta baḫt
Kürsi-yi çarḫı gerek kim éde taḫt[2]

4947. Ḳāniʻ olan aza dūn-himmet ola
Himmeti yoḫ ādemīden ne gele[3]

4948. Aza bī-himmet ḳanāʻat eyleye
Aczi kendüye ṣanāʻat eyleye

4949. Kişide çün ola himmetden eṣer
Ulu işler aña gele muḫtaṣar[4]

4950. Dil ile_éder şükrini Ḥaḳḳuñ ʻavām
Ben dil ü cān-ıla éderem müdām[5]

4951. Dil-ile şükrini anuñ söylemek
Niʻmetinedür mükāfāt eylemek

4952. Niʻmetine çünki yoḫdur hīç ʻad
Dil-ile şükrine bulına mı ḥad[6]

4953. Ben ki cān-ıla_anda-durur gözlerüm
Niʻmete baḫmazam anı gözlerüm

---

1 (b) Yé yédür Ş, Ü, Ç : Yé vü yédür P / imdi ki_ele P : imdi ki_ elüñe Ü ; imdi elüñe Ş, Ç
2 (a) kişiye çün P : çün kişiye Ş, Ü, Ç (b) Kürsī-yi çarḫı gerek kim éde Ş, Ü, Ç : Kürsī vü çarḫ gerek aña ʻarş P
3 (a) olur P : ola Ş, Ü, Ç
4 (b) aña gele P : aña görinür Ş, Ü, Ç
5 (a) Ḥaḳḳuñ Ü, Ç : Ḥaḳuñ P, Ş (b) müdām P, Ü, Ç : her zamān Ş
6 (a) ad P, Ş, Ç : ḥad Ü (b) şükrine bulına mı ḥad P : şükre néce bulına ḥad Ş, Ç ; şükre néce bulına ʻad Ü

4954. Şükr ehli olayım déseñ yaḳīn [P-202b, Ş-151a, Ü-26b, Ç-165a]
Niʿmeti ḳo münʿimi gözle hemīn

4955. Çün vezīrüñ sözin étmedi ḳabūl
Aña görindi ḳamu faẓl u fuẓūl

4956. Ne naṣīḥat kim dédi işitmedi*
Hīç anuñ sözi-y-ile iş étmedi

4957. Kişi kim āza uyup yoldan aza
Gerçi çoḫ nesne bulur ṣayar aza[1]

4958. Emr ḳıldı kim düzeler bir gemi
Ki_olmaya anuñ gereklüden kemi[2]

4959. Çün gemiyi düzdiler şāh-ı cihān
Aña bir mellāḥ buldı kār-dān

4960. Kim bilürdi hendeseyle ḳılsa farż
Baḥr ü ber miḳdārı nedür ṭūl u ʿarż

4961. Daḫı her milletden étdi iḫtiyār [P-203a, Ş-151b, Ü-26b, Ç-165b]
İki dānende kişiyi şehriyār

4962. Kim her işüñ ḫayr u şerrin bileler
Fikr-ile her müşkili ḥal ḳılalar

4963. Dürlü niʿmetden kişi ne ḳılsa yād
İki yıllıḫ vérdi şeh anlara zād

4964. Tā ki bir yıl baḥr içinde gideler
Daḫı yér var mı tefaḥḥuṣ édeler

4965. Daḫı bir yıl dönderiben bādbān
Édeler keştīyi bu yaña revān

4966. Her ne kim gördiler-ise ḫayr u şer
Gelibenüñ véreler şāha ḫaber[3]

---

1 (a) bulur P : bula Ş, Ü
2 (a) Emr ḳıldı kim P : Bes buyurdı Ç ; Pes buyurdı Ş, Ü
3 (b) Gelibenüñ véreler P : Ucdan uca véreler Ş, Ü, Ç

---

* Buradaki "işitmedi" kelimesinin ilk hecesi olan -i ünlüsünün vezne göre aslında uzun olması gerektiği için "işitmedi" kelimesindeki "i" hecesi Ş nüshasında اي şeklinde yazılmıştır. (اي شتمدي)

4967. Söz öküş çünkim muḥīte girdiler
Bir yıl ol ṣuda gemiyi sürdiler[1]

4968. Baḥr-idi her yañа ki_oldılar revān
Bulmadılar berden hergiz nişān[2]

4969. Dilediler gérü ʻavdet édeler
Bes gelüp aḥvāli şāha eydeler

4970. Bir gemi gelür görindi nā-gehān
Ṭoġrudup bunlara ḳarşu bādbān[3]

4971. Hem bu yañadın gemiyi sürdiler
Uġraşıban birbirini gördiler[4]

4972. Ne bular añladı dilin anlaruñ
Ne ḫod anlar bildi sözin bunlaruñ[5]

4973. Var-ıdı_İskender gemisinde ʻayān
Yétmiş iki dil-içün üç tercümān

4974. Yétmiş iki dilden ayruḫ daḫı dil [P-203b, Ş-151b, Ü-26b, Ç-166a]
Söyler-idi_anlar ne ḳudretdür bu bil[6]

4975. Bilmedi anlar bularuñ ḥāli ne
Hem bular daḫı_anlaruñ ahvāli ne

4976. Remz-ile ʻāḳilleri söylediler
Bir biriyle böyle rāy eylediler

4977. Kim gele bir kişi_olardan bunlara
Bir daḫı vara bulardan anlara

4978. Kim bu varup ögrene nutḳ u beyān
Bes ḳıla bu cānibüñ ḥālin ʻayān[7]

---

1 (a) çünkim P, Ü, Ç : çün ki Ş
2 (a) ki_oldılar P : oldılar Ş, Ü, Ç
3 (a) gelür görindi P : görindi ıraḥdan Ş, Ç ; görindi ıraḳdan Ü
4 (a) Hem bu yañadan P : Bu yañadın bu Ş ; Bu yañadın bir Ü (b) Uġraşıban Ş, Ü, Ç : Uġrayıban P
5 (a) dilin Ş, Ü, Ç : dilini P
6 (a) ayruḫ P : ayru Ş, Ü, Ç (b) bu P, Ü, Ç : bunı Ş (müs.)
7 (a) varıp anda P : bu varıp Ş, Ü, Ç

4979. Ol daḫı bunda geliben dil bile
Ol yañanuñ ḥāli ne şerḥin ḳıla[1]

4980. Birbirine ol iki oldı bedel
Oldı müşkilleri bu rāy-ıla ḥal[2]

4981. Bir gemi ol yaña sürüp bādbān
Birisi bu cānibe oldı revān[3]

4982. Bes geliben şāha vérdiler ḫaber* [Ü-27a]
Her ne kim gördiler-ise ḫayr u şer

4983. Ol geminüñ ḥālini söylediler
Ol kişiyi şāha ʿarż eylediler

4984. Kişi bir müddet dutıbanuñ maḳām [P-204a, Ş-152a, Ü-27a, Ç-166a]
Bildi Yūnānīlerüñ dilin temām

4985. Çünki dil ögrendi anı nāmver
Ḳatına getüriben ṣordı ḫaber[4]

4986. Ki_eyde şāha ḳanḳı kişverden gelür
Anlaruñ éline fermān kim ḳılur[5]

4987. Böyle vérdi ol kişi şāha ḫaber
Ki_ol yañada daḫı var bir tācver

4988. Aña daḫı dérler İskender be-nām
Şekl ü vażʿı hem saña beñzer temām

4989. Yédi kişver daḫı vardur ol yaña
Yédisi daḫı müsaḫḫardur aña

---

1 (b) yañanuñ ḥāli P, Ü, Ç : yaña ḥāli Ş
2 (a) ol iki oldı P : oldı ol iki Ş, Ü, Ç (b) müşkilleri bu P : ol müşkilleri Ş, Ü, Ç
3 (a) sürüp P, Ü, Ç : buyurup Ş
4 (b) Ḳatına getüriben P : Oḫıyıban ḳatına Ş, Ç ; Oḳıyıban ḳatına Ü
5 (a) eyde P, Ü : éde Ş

---

* P nüshasında bu beyitten sonra Ş, Ü, Ç nüshalarında olmayan üç beyit yer almaktadır. Beyitler şöyledir:

Ḳamu iş biter çün ola ittifāḳ / Bozılur işler ḳaçan ola nifāḳ
Ḳamu iş biter çü rāy ola dürüst / Fevt olur her iş olıcaḫ rāy süst
Her ne ʿuḳde var olur rāy-ıla ḥal / Rāysuz işlerde çoḫ olur ḫalel

Bu beyitler incelenen diğer nüshaların hiçbirinde yoktur.

4990. Çün ḳamusın ol müsaḫḫar eyledi
Daḫı yére pādişehlıḫ diledi[1]

4991. Ḳalmamışdı ol yaña hergiz mekān
Ki_olmamışdı anda_anuñ ḥükmi revān

4992. Bes iki yıl bizüm-içün zād u āb
Bir gemide ḳodı édiben ḥisāb[2*]

4993. Tā gezüp bir yıl tefaḥḥuṣ ḳılavuz
Daḫı kişver varsa anı bulavuz

4994. Bes oradan dönderiben bādbān
Gérü mülkümüze olavuz revān

4995. Bes varıban vérevüz şāha ḫaber
Ser-te-ser her ne ki gördük ḫuşk ü ter[3]

4996. Bir yıl olduḫ baḥr içinde biz revān [P-204b, Ş-152a, Ü-27a, Ç-166b]
Berrden hergiz bulamaduḫ nişān[4**]

4997. Çün dönecek vaḳtümüz oldı temām
Bu gemiye uġraduh éy nīk-nām[5]

4998. Ol gemiden uş gelüp vérdüm ḫaber
Ḳıṣṣamuz budur ki dédüm ser-te-ser[6]

4999. Bu ḫaberden çünki āgāh oldı şāh
Ḳalıban ḥayrān dédi kim éy İlāh

5000. Pādişehlıḫ saña yaraşur hemīn
Ki_āferīniş cümle sénüñdür yaḳīn

5001. Mülküñe yoḫdur senüñ hergiz kerān
'İzzetüñüñ ḥaddine érmez gümān

---

1 (b) yére P : yér yér Ç ; artuḫ Ş ; artuḳ Ü
2 (b) gemide P, Ş, Ü : gemiye Ç
3 (a) vérevüz şāha P, Ş, Ü : şāha vérevüz Ç (b) ḫuşk u ter Ş, Ü, Ç : ḫayr u şer P
4 (a) revān Ş, Ü, Ç : devān P (b) bulamaduḫ P, Ş, Ç : bulamaduḳ Ü ; göremedük Ç
5 (a) oldı P, Ü, Ç : érdi Ş (b) Bu Ş, Ü, Ç : Bir P
6 (a) uş gelüp vérdüm Ş, Ü : uş gelip vérip P ; gelüp uş vérdük Ç (b) dédüm P, Ş, Ü : dédük Ç

---

* Zâd, azık, yiyecek, rızık manasınadır.
** Revân, akan, giden; devân, koşan, koşucu anlamlarındadır.

5002. Pādişeh sensin ki yoḫ saña zevāl
Ḥükm ü ḳudret sénüñ ü ʻizz ü celāl[1]

5003. Sénden artuḫ ger Sikender ger Ḳubād
Ḫākdür tozıdur anı yérde bād

5004. Bildi şeh kim uludur ol kārgāh
Vehm érişür degül ol bārgāh

5005. Ḳısmetinden ṭaşra nesne_éden ṭaleb
Kendüye bī-fāyide éder taʻab[2]

5006. Varına rāżı gerekdür her kişi
Kim terāzū-y-ıladur ʻālem işi[3]

5007. Ẕerre ẕerre yér ü gökde her ne var
Ḳamu Ḥaḳ ʻilminde-durur āşikār

CCLII. Der-Mevʻiẓe ve Taḥrīż Ber-İktisāb-ı Feżāyil[4]

5008. Her birine ne gerekdür ol bilür [P-205a, Ş-152b, Ü-27a, Ç-167a]
Ḫalḳa néce dilese ḳısmet ḳılur[5]

5009. Āferīnişde ne kim var az u çoḫ
Ḳamu anuñ andan ayru nesne yoḫ[6]

5010. Kişiye her nesne kim rūzī ola
İsdemezse daḫı hem gérür ele[7]

5011. Rūzi olmayan ele girmez yaḳīn
Cehd bir bī-nefʻ zaḥmetdür hemīn

5012. Dünyenüñ mihrine olma mübtelā
Ki_olur ol ṣoñra saña renc ü belā[8]

---

1 (a) yoḫ saña P, Ç : saña yoḫ Ş ; saña yoḳ Ü
2 (a) ṭaşra P, Ü : daşra Ş ; ayru Ç
3 (b) terāzū-y-ıladur P, Ü, Ç : terāzū-y-ıla Ş
4 CCLII. Mevʻiẓe P, Ş : Mevāʻiẓ Ü, Ç
5 (a) birine ne Ş, Ü : biri neye P, Ç
6 (b) andan ayru nesne P, Ç : nesne andan ayru Ş, Ü
7 (b) hem girür ele P : hem gérü ala Ş, Ü ; ol girür ele Ç
8 (b) Ki_olur P, Ş, Ç : Olur ol Ü

5013. Çün eyü yavuz cihān durmaz gider
Cehd ét mihrini göñlüñden gider[1]

5014. Cehd-ile_érdüñ ṭut Sikender yérine
Ne_aṣṣı çün gitdükde göñlüñ yérine

5015. Zīnetine dünyenüñ étme_iltifāt
Çün bilürsin ki_anda yoḫ hergiz ṣebāt

5016. Munḳaṭı‘ ol dünye ehlinden temām
Ki_evliyāu’llāh olasın éy imām[2]

5017. Her ki dilerse ki Allāha ére
Aña érenlerle otura dura

5018. Her kim eyülerle ola hem-nişīn
Ol daḫı_anlaruñ bigi olur yaḳīn[3]

5019. Ḳaṭre deryāya érer deryā olur [P-205b, Ş-153a, Ü-27a, Ç-167b]
Hem ṣadefde lü’lü-i lālā olur[4]

5020. Güneşe érdükde şebnem nūr olur
Ṭopraġuñ ālāyişinden dūr olur

5021. Şem‘ néçe kim fidā-yı nār olur*
Ẓulmeti gidüp ḳamu envār olur[5]

5022. Loḳma ki_anı ādemī yér ḳan olur
Belki dirlik bulıbanuñ cān olur

5023. Ṭaşa güneş nūr-içün ḳılur naẓar
Sürme düzüp anı_éder nūr-ı baṣar[6]

5024. Ḳarġa insān-ıla çün bir yıl ḳalur
Ādemī bigi lisān ehli olur[7]

---

1 (a) Çün eyü yavuz P, Ş, Ü : Eyü yavuz çün Ç (b) mihrini P, Ç : mehrin Ş ; mihrin Ü
2 (b) olasın éy imām P, Ç : olasın u imām Ş ; olasın imām Ü, Ç
3 (a) ki P : kim Ş, Ü, Ç (b) olur yaḳīn Ş, Ü, Ç : ola hemīn P
4 (b) lü’lü-yi Ş,Ü, Ç : lü’lü vü P
5 (a) néçe kim Ş, Ü : néte kim P ; néce ki Ç / olur P : ola Ş, Ü, Ç (b) olur P : ola Ş, Ü, Ç
6 (a) naẓar Ş, Ü, Ç : eşer P
7 (a) insān-ıla çün P, Ş, Ç : çün insān-ıla Ü

---

* Fedâ kelimesinin aslı, Arapça “fidâ”dır. Bir şey uğruna değerli bir şeyden vazgeçmek, bağışlamak, bedel vermek anlamlarına gelmektedir. Şair “Mum nasıl ki ateşe fedâ olur. Karanlığı gidip tamamen nur olur.” demektedir.

5025. Ṭopraġa encümden olduḫda naẓar
La‘l ü yāḳūt olur u dürlü güher[1]

5026. Sen daḫı cehd édüp eyle ḳıl heves
Ki_olasın ehlu’llāh-ile hem-nefes

5027. Çün olaruñ-ıla hem-dem olasın
Ol ṣafāyı ki_anlaruñdur bulasın[2]

5028. Gil ki bir ḳaç gün gül-ile yār olur
Ṣoḥbetinde gör ne ḫoş sīret bulur[3]

5029. İt kim oldı_ehlu’llāh ile hem-nişīn
Ādemīnüñ sīretin dutdı yaḳīn[4]

5030. Olma uyup şehvete ḥayvān-ṣıfat
Ol riyāżetle melāyik-ma‘rifet[5]

5031. Ki_éresin bir yére ki_anda yoḫ fenā
Érmez anda olana hergiz ‘anā[6]

5032. Ol felekdeki güne yoḫdur zevāl [P-206a, Ş-153a, Ü-27a, Ç-168a]
Andaġı yılduzlara érmez vebāl[7]

5033. Ḥırṣı terk ét kim yavuz ḫaṣletdür ol
Yoġa yérinme varına ḳāni‘ ol

5034. Mālik olmaḫ cümle ‘ālem gencine
Ṭoġru fikr étdükde degmez rencine

5035. Çünki durmaz gider elden māl u genc
Néşe çeke kişi_anuñ-çün bunca renc[8]

5036. Çün Sikender ḳıldı yédi_iḳlīmi rām
Yérde her ne genc var dérdi temām

---

1 (b) dürlü güher Ş, Ç : dürr ü güher P, Ü
2 (a) Çün P, Ş, Ü : Çünki Ç
3 (b) bulur P, Ü, Ç : alur Ş
4 (a) kim oldı P : ki oldı Ş, Ç ; oldı Ü / ehlu’llāh ile P, Ş, Ü : ehli-y-ile Ç
5 (b) riyāżetle Ş, Ü, Ç : riyāżāt-ıla P (müs.) (P nüshasında “riyāżāt-ıla” yazınca vezin bozulmuştur.)
6 (b) Érmez P, Ç : Olmaz Ş, Ü
7 (a) felekdeki P, Ç : felekde olan Ş, Ü
8 (b) Néşe çeke kişi P, B, Ç : Néşe çekersin Ç ; Ne gerekdür pes Ş, Ü

5037. Ārzū eyledi daḫı māl u genc
Māl u genci gör néce_olur mār u renc[1]

5038. Renc çoḫ çekdi vü rāḥat görmedi
Genc çoḫ dérdi tena'um sürmedi

5039. Cehd-ile yapdı İrem Bāġını 'Ād
Bir dem anda oturup olmadı şād

5040. Çün cihān mülkine Ḍaḥḥāk oldı şāh
Mārlar günini étdiler siyāh[2]

5041. Déme Cemşīde cihānı vérdiler
Anı gör ki_erreyle iki yardılar

5042. Çün Süleymān yéryüzin dutdı temām
Dīv oldı yél-ile ḥükmine rām

5043. Ḫātemin alup elinden dīv ele
Taḫtını gör néce vérdiler yéle[3]

5044. Çün yaḳīn bildüñ ki ḫāyindür sipihr
Mihr étmez kimseneye māh u mihr

5045. Aldanup rengine meftūn olmaġıl [P-206b, Ş-153b, Ü-27b, Ç-168b]
İnanup 'ahdine maġbūn olmaġıl

5046. Yüz aña dutġıl ki feyż étdükde cūd
Buldı her mevcūd ṣun'ından vücūd

CCLIII. Der-İstidlāl ve Tevḥīd[4]

5047. Baḥr-i a'ẓamdan ki deryālar çıḫar
Gérü dönüp hem gérü aña aḫar

5048. Hem bulıtlar mādde'i andan alur
Rūd u çeşme hem vücūd andan bulur

---

1 (b) genci P, Ü, Ç : genc Ş
2 (b) siyāh Ş, Ü, Ç : tebāh P
3 (a) Ḫātemin alıp elinden dīv ele Ş, Ü : Ḫātemin alıp elinden rīv-ile P ; Ḫātemini dīv alıban ele Ç
4 CCLIII. ve Tevḥīd P : Be-Tevḥīd ve Temşīl Ş, Ü ; Ber-Tevḥīd Ç

5049. Her biri dönüp gérü aña gider
Kendüzini varup anda maḥv éder[1]

5050. Bil ki_işāretdür ki bu kevn ü mekān
Ḳamu Ḥaḳdandur Ḥaḳa varur hemān[2]

5051. Bes gerek varduġuñ aña bilesin
Hem aña lāyıḳ yaraġuñ ḳılasın[3]

5052. Baḥr ki_aña şeh gemi ṣaldı ʿayān
Maʿrifet deryāsıdur ol bī-gümān[4]

5053. Anuñ içinde ʿacāyib çoḫ-durur
Līk anuñ hergiz kerānı yoḫ-durur

5054. İşbu deryāya Resūlullāh yaḳīn
Bir mühendis gemicidür dūr-bīn[5]

5055. Ḳamu dilleri bilen üç tercümān
ʿAḳl u ʿilm ü fikrdür bilgil ʿayān

5056. Bu kerānsuz baḥr keştīsi hemīn
Muṣṭafānuñ şerʿidür bilgil yaḳīn[6]

5057. Maʿrifet deryāsı bī-pāyān olur [P-207a, Ş-153b, Ü-27b, Ç-168b]
Anda fikr ü ʿaḳl ser-gerdān olur[7]

5058. Yédi deryā anda müstaġraḳ-durur
ʿAḳl daḫı anda bir zevraḳ-durur

5059. Dileseñ bu baḥr nedür bilesin
Evvel ol keştīyi ḥāṣıl ḳılasın

5060. Çünki ḥāṣıl ola ol keştī saña
Érişesin maḳṣad u maḳṣūduña

---

1 (a) Her biri dönüp gérü aña gider Ş : Hem döniben ol gérü baḥre gider Ü ; Hem ḳamu dönüp gérü aña aḫar Ç ; Hem dönip gérü dönip aña gider P
2 (a) kevn ü P, Ü, Ç : kevn-i Ş (b) Ḥaḳdandur Ḥaḳa varur ʿayān Ş, Ü, Ç : Ḥaḳdan u Ḥaḳa varur hemān P
3 (b) Gerek aña varduġuñı P, Ç : Pes gerek varduġuñ aña Ş, Ü (b) Bes P, Ç : Hem Ş, Ü
4 (b) deryāsıdur ol Ş, Ç : deryāsı-durur Ü ; deryāsıdur bil P
5 (b) mühendis gemicidür P, Ç : gemicidür be-ġāyet Ş, Ü
6 (b) şerʿidür P, Ş, Ü : şerʿini Ç
7 (b) ʿaḳl ser-gerdān P, Ş, Ü : ʿaḳl u ser-gerdān Ç

5061. Mevc-ile girdāba ġarḳ olmayasın
Hem daḫı ḥayrān olup ḳalmayasın

5062. Olmasun dérseñ bu deryāda ḫaṭar
Lengerin cismüñ ara yérden gider[1]

5063. Kim ʻināyetden esüp bād-ı nesīm
Éresin maḳṣūda bī-teşvīş ü bīm

5064. Şöyle cehd eyle ki tā-ḳable'l-memāt
Bulasın ḳayd-ı heyūlīden* necāt[2]

5065. Ṭabʻ dāmından bulıbanuñ ḫalāṣ
Olasın Ḳuds ehlinüñ ḳatında ḫāṣ

5066. Olmasun dér-iseñ işüñde ḫalel
Aḥmedīnüñ sözi-le eyle ʻamel

5067. Kim bu gün baḥr-i maʻānī-durur ol
Hem ḥaḳāyıḳ tercümānı-durur ol[3]

CCLIV. Ḫātime-i Dāsitān[4]

5068. Añladuñsa sözini bildüñ delīl
Varduñ-ısa yolını bulduñ sebīl

5069. Éy ki her mużṭarra étdükde duʻā [P-207b, Ş-154a, Ü-27b, Ç-169a]
Ḥācetini bilüp édersin revā[5]

5070. V'éy kamu bī-çāreye çāre ḳılan
V'éy ḳamu sözüñ nedür sırrın bilen

---

1 (a) dérseñ P, Ş, Ç : déseñ Ü (b) Lengerin P, Ü, Ç : Leşkerin Ş
2 (a) eyle ki P, Ü, Ç : ét ki Ş
3 (a) maʻānī-durur ol P, Ü : maʻānī oldurur Ş (b) tercümānı-durur ol P, Ü : tercümānı oldurur Ş (Ş nüshasında bu beyit başlıktan sonra gelmektedir.)
4 CCLIV. Ḫātimet-i Dāsitān P : Ḫātime-i Dāsitān Ş ; Der-Ḫātime-i Dāsitān ve Münācāt Ü; Ḫātime-i Dāsitān Be-Münācāt Ç
5 (a) mużṭarra Ş, Ü, Ç : maẓharra P (Muztarr, çaresiz kalmış, nâ-çâr, mecbur kimse anlamındadır.)

---

* Heyûlî (heyûlâ), Yunanca hulé kelimesinden gelmektedir. Ürkütücü hayâl, ne olduğu anlaşılamayan şekli belirsiz şey anlamlarının yanısıra dünyayla alâkalı bütün cismânî varlıkların aslî maddesi anlamındadır. Kendisinden herşeyin var edildiği, kendinde varlıkların sûretleri zâhir olan ilk prensip, ilk cevher, ilk madde. (Dr. Hüseyin Remzi, *Lügat-i Remzî*, c. 2, s. 1022 ; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 2, s. 1254.)

5071. Cünbişin mūruñ ḳarañuda gören
Peşşenüñ göñlinde rāzına éren

5072. Ẓāhir ü Bāṭın beni luṭfuñla sen
Ṭāhir eylegil ḳamusı ʻaybdan[1]

5073. Her ṣıfatdan kim degül lāyıḳ saña
Pāklıġ baġışlaġıl yā Rab baña

5074. ʻIşḳuñ-ıla cānumı maʻmūr ḳıl
Maʻrifetle göñlümi pür-nūr ḳıl

5075. Ḳoma bende mā u menlikden eṣer
Sénden ayru bende ne varsa gider[2]

5076. Göñlüme dünyāyı merġūb étmegil
Ġayruñı cānuma maḥbūb étmegil[3]

5077. Şöyle luṭf ét yā İlāhe'l-ʻālemīn
Ki_éde rūşen göñlümi nūre'l- yaḳīn[4]

CCLV. Dāsitān-ı Su'āl-i İskender Ez-Aḥvāl-i Mülūk ki Pīş Ez-Ū Būdend[5]

5078. Söylegil éy ṭūṭī-yi şīrīn-kelām
Ki_oldı sözüñ zevkine şekker ġulām

5079. Geh ḥaḳāyıḳ sırrını keşf eylegil
Geh maʻānīden deḳāyıḳ söylegil

5080. Çünki sözüñ sūz-ıla gelür dile [P-208a, Ş-154b, Ü-27b, Ç-169b]
ʻŪdvār éder eṣer cān u dile[6]

5081. Sūzdur ʻūdı ki düzer ḫoş-nefes
Söz éder ney ṣavtına cānı heves[7]

---

1 (b) Ṭāhir eylegil ḳamusı Ç : Ṭāhir eylegil bu ḳamu Ş ; Ṭāhir eylegil be-külli Ü ; Ẓāhir eylegil ḳamusı P (müs.)
2 (b) ayru P, Ş, Ç : artuḳ Ü
3 (b) maḥbūb Ş, Ü, Ç : maḥcūb P (müs.)
4 (b) nūr-ı Ş, Ü, Ç, M, Ü[4] : nūru'l Ç[2], W, Ü[2], B ; nūre'l Ü[3]; ʻilme'l P
5 CCLV. Dāsitān-ı Su'āl-i İskender Ez-Aḥvāl-i Mülūk ki Pīş Ez-Ū Būẕend P : Dāsitān-ı Su'āl-i İskender Ez Aḥvāl-i Mülūkī-i Pīş Ez-Ū Būdend ve Baʻd-Ez-Ū Ḫāstend Būden Ş ; Su'āl-i İskender Ez-Aḥvāl-i Mülūkī ki Pīş Ez-Ū Būdend ve Baʻd-Ez-Ū Bāşend Ü (Ç nüshasında bu başlık yeri boş bırakılmıştır.)
6 (b) ʻŪdvār P, Ş, Ç : ʻŪdveş Ü
7 (a) Sūzdur ʻūdı ki düzer P, Ü : Sūzdur ki ʻūdı düzer Ş ; Sūz-durur ūdı düzen Ç

5082. Çünki oldı ḫāṭıruñ deryā-yı dür
Dünye mālından ṭama‘ nat‘ını dür[1]

5083. Ḥikmete cehd ét ki ol-durur çerāġ
Terk ét dünyāyı dilerseñ ferāġ

5084. Mār-durur māl terk eyle anı
Yoḫsa yudar ejdehā olup seni

5085. Ḳoma kim ṭaġıda anı ḥādiṯe
Yé yédür bi’llāh ḳoma_anı vāriṯe[2]

5086. Çekme zaḥmet māl-içün kim māl u genc
Āḫiretdedür belā dünyāda renc

5087. Pīr-zendür dünye yigit ṣanmaġıl
Zehrdür zinhār aña el ṣunmaġıl

5088. Dünyeyi ḳo kim degül ol pāyidār
‘Uḳbayı_isde ki_ol-durur dārü’l-ḳarār

5089. Leẕẕet ü hem revḥ u reyḥān andadur*
Ẕevḳ-i rūḥ u ḥūr-ı Rıḍvān andadur[3]

5090. Ṭoludur ol mülk ucdan uca nūr
Rāḥat-ı dil anda vü ẕevḳ u sürūr[4]

5091. Érmez ol dāruñ fināsına fenā
Faḳrdan yoḫdur ġınāsına ‘anā[5]

5092. Ne tebeddül vardur anda ne zevāl
Ne teġayyür vardur anda ne_intiḳāl[6]

---

1 (b) nat‘ını P : nat‘ın Ş, Ü, Ç
2 (b) yédür bi’llāh P, Ç : yédür li’llāh Ü ; vü yédür Ş
3 (a) revḥ u P, Ş : rūḥ u Ü ; rūḥ-ı Ç (b) Ẕevḳ-i rūḥ u ḥūr-ı P, Ç, Ç² : Ẕevḳ u şevḳ u revḥ u Ş, Ü, M
4 (b) anda vü ẕevḳ u sürūr P : anda vü ‘ıyş u sürūr Ş, Ü ; andadur ẕevḳ ü sürūr Ç
5 (a) fināsına P, Ş, Ü : beḳāsına Ç (b) Faḳrdan P, Ü, Ç
6 (b) intiḳāl Ş, Ü, Ç : melāl P

---

* Revh, rahat, asayiş, rahmet ve âsânlık ve nesîm-i rîh ve serin ve mülâyim esen rüzgârın vücuda dokunmasıyla verdiği serinliğe ve safâ ve inbisâta denilir ve koklamak. (Dr. Hüseyin Remzi, *Lügat-i Remzî*, c. 1, s. 605.) Redhouse da kelimenin rahat, huzur, sükunet, sakinlik, saadet ve havanın yumuşak esintisi (a gentle breath of air) anlamlarını vermektedir. (Sir James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, s. 991.) Reyhân, fesleğen denilen güzel kokulu bitkidir.

5093. Mülk oldur aña ét étseñ heves [P-208b, Ş-154b, Ü-27b, Ç-170a]
Néce pā-bend ola saña bu ḳafes

5094. Bu ḳafesden ger sen āzād olasın
Ḳuds bāġına varup şād olasın

5095. Ger éreyim dér-iseñ ol gülşene
Bağlamaġıl göñlüñi bu külḫene[1]

5096. Nesine ḳalduñ bu vīrān menzilüñ
Ne beḳāsı_ola dédüñ āb u gilüñ[2]

5097. Dut ki server olup alduñ genc ü māl
Ne_aṣṣı çün āḫir olursın pāyimāl[3]

5098. Dut ki dutup mülki sulṭān olasın
Nefʿ ne yatup çü nālān olasın[4]

5099. Salṭanatda kişi ger Sencer ola
Ne_aṣṣı bir endāmı çün sencer ola[5*]

5100. Çetr-i Sencer Sencere noldı ḫalel
Çünki ṣancar oldı_anı rumḥ-ı ecel[6**]

---

1 (b) bu Ş, Ç : ol P (Bu beyit Ü nüshasında yoktur.)
2 (a) ḳalduñ Ş, Ü, Ç : ḳılduñ P (müs.)
3 (a) olup alduñ Ş, Ü : olıp alduñ P ; oldun alup Ç
4 (b) Nefʿ P, Ş, Ü : Nefʿ Ç (Ş nüshasında beytin ikinci mısraındaki yatup kelimesinde "y" harfinin alta konması gereken noktaları üste konduğu için ne olduğu anlaşılamayan bir kelime hâline gelmiştir.)
5 (a) kişi ger P, Ü : ger kişi Ş, Ç (b) sencer Ç : ṣancar P, Ş, Ü
6 (a) Sencere noldı ḫalel Ş, Ü, Ç : gör néce buldı ḫalel P (B) ṣancar P, Ş : sencer Ş, Ç

---

* Bu mısradaki Sencer kelimeleri cinaslı olarak kullanılmıştır. "Sencer, son büyük Selçuklu hükümdarıdır. 5 Receb 479'da (5 Kasım 1086) Sincar'da doğdu. Babası Sultan Melikşah'tır. Sencer isminin ona doğum yerinden dolayı verildiği rivayet edilir. (İbnü'l-Esîr, X, 141; İbn Hallikân, II, 428). Adının Sancar olduğunu, bu kelimenin Türkçe "saplamak" anlamındaki sançmak kelimesinden türetildiğini belirten kaynaklar da vardır. (*Dîvânü Lugâti't-Türk*, II, 171, 180, 182; III, 310; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, s.287; Ebü'l-Fidâ, I/4, s.106; *İA*, X, 187, 486) (Abdülkerim Özaydın, "Sencer", *DİA*, İstanbul 2009, c. 36, s. 507-511.)
"Sencer, İran Selçukî hükümdarlarının altıncısıdır. Alıcı bir kuş. Âşık, ehl-i dil." (Ziya Şükûn, *Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1984, c. 2, s. 1222.) Burhân-ı Kâtı'da da "Bir şikârî kuş adıdır. Ehl-i ışk sâhib-i vecd ve hâl kimseye de sencer ıtlâk ederler." denilmektedir. (Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâtı'*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, s. 660.)

** Beytin ikinci mısraında kargı, mızrak anlamına gelen "rumh" kelimesi bulunduğuna göre sancar kelimesi sançmak fiilinden geniş zamanda kullanılmıştır. Sançmak, saplamak anlamındadır. Şair "Sencer'in çadırı Sencer'e halel oldu (zarar, fesat getirdi). Çünkü ona ecel mızrağı saplandı." derken kelimeyi bu manasıyla kullanmaktadır.

5101. Nef‘ ne kişi Ḳader Ḫan étmek ad
Çün ḳader ḫanlıḫdan éder anı yād[1]

5102. Ne_aṣṣı sīm ü zer dérüp olmaḫ Temür
Çün ecel zaḫmına mūm olur demür[2]

5103. Ol melik adını urġıl Toḫtamış*
Kim ecel zaḫmına ola toḫtamış[3]

5104. Fāyide ne ad urınmaḫ Ḫān Murād
Çünki dünyādan gidersin bī-murād[4]

5105. Devlete inanma ki_ol nā-pāyidār
Çoḫ meliklerden ḳalupdur yādigār

5106. Édeyim bir dāsitān saña beyān [P-209a, Ş-155a, Ü-44a, Ç-170b]
Kim bilesin dünyenüñ işin ‘ayān

CCLVI. Maṭla‘-ı Dāsitān

5107. Çün Sikender şāhuñ oldı şarḳ u ġarb
Kimse ḳalmadı ki_éde anuñla ḥarb[5]

5108. Taḫta oturup başına urdı tāc
Her yañadın Mıṣra çekdürdi ḫarāc

5109. Mülki ḫālī gördi düşmenden temām
Çeng ü ney isdedi vü sāḳī vü cām

5110. Vérmeyince ḫaṣma ecel cāmıyla hūş
Sāġar-ı mey ola déme saña nūş[6]

5111. Kişi ol vaḳtin gerek nūş éde cām
Kim öle ḫaṣm u ḳala ol şād-kām[7]

---

1 (a) Nef‘ P, Ü : Nef‘i Ş, Ç
2 (a) dérüp Ş, Ü, Ç : düzip P
3 (b) zaḫmına P, Ş, Ü : zaḫmında Ç (Ü nüshasında ecel kelimesi yazılırken nokta üste konmuş, hata yapılmıştır.)
4 (b) gidersin P : gidilür Ş, Ü, Ç
5 (b) éde anuñla P, Ş, Ü : anuñla éde Ç
6 (a) hūş P, Ç : nūş Ş, Ü
7 (a) ḫaṣm P, Ş, Ü : ḥısm Ç

---

* Tohtamak, tâbi olmak, uymak ve ihtiyarlamak anlamlarındadır.

5112. Bādeden ol demde ola kişi şād
Kim tozıda düşmenin ḳahrıyla bād[1]

5113. Ḫaşma ṣunmayınca_ecel eli ayaḫ
Ne el āsūde gerekdür ne ayaḫ[2*]

5114. Var-iken Ḍaḥḥāk içse Cem ḳadeḥ
Cām-ı meyden bula mı cānı feraḥ[3]

5115. Otururken tāc-ıla_Efrīdūn u Key
Ġaflet-ile içe mi Ḍaḥḥāk mey[4]

5116. Dünyede diri_olduġınca Selm ü Tūr
Ne gerekdi Īrece sūr u sürūr[5]

5117. Ne gerekdi Yūsufa sevdā-yı bāġ
Var-iken ḳardaşları Ken'ānda saġ

5118. Ḳardaşuñ düşmenligi yavuz olur [P-209b, Ş-155a, Ü-44a]
Ḳardaşuñ mekriyle ḳardaş tīz ölür

5119. *el-'Aḳārib ke'l-'aḳārib* 'amm ü aḫ
Birisi ġamdur u ol birisi laḫ[6]

5120. 'Amm ü aḫ ḥālin çü böyle bilesin
Ayruġa bārī ne tekye ḳılasın

5121. Sénde bulınur saña bulınsa ḫayr
Bellüdür saña ne ḫayr eyleye ġayr

5122. Çünki dédi_*el-ebbü rab* dānā-yı kār[**]
İ'timād étme daḫıya zīnhār

---

1 (b) tozıda Ş, Ü, Ç : tozında P
2 (a) eli P, Ş : sāḳīsi Ü ; cāmı Ç (P nüshasında bu beyit alttaki beyitle yer değiştirmiştir.)
3 (a) Var-iken Ḍaḥḥāk içse Cem ḳadeḥ P, Ü, Ç : Var-iken Ḍaḥḥāk Cem içse ḳadeh Ş (Bu beyitten sonraki sekiz beyit Ç, B, TDK, Ç², A², P², P³, K, Bİ, Ü³, DTC¹, DTC², A¹, E nüshalarında yoktur.)
4 (b) Ġaflet ile içe mi Ḍaḥḥāk mey Ü : Bīveresbi éde mi Ḍaḥḥāk mey P, Ş
5 (b) sūr u Ş : şūr u P ; Selm ü Ü
6 (a) Birisi P : Bu biri Ş, Ü

---

* Şair bu beyitte "ayak" kelimelerini cinaslı olarak kullanmaktadır. İlk mısradaki "ayak" kelimesi kadeh, ikinci mısradaki vücudun organı olan "ayak" manasındadır.

** *el-ebü rabbün*: "Baba terbiye eden, besleyen, yetiştirendir." İbn Ebî Useybia, *Uyûnü'l-Enbâ* isimli eserinde (s. 288) bu sözü Kindî'ye atfetmektedir:
قَالَ الْكِنْدِيُّ فِي بَعْضِ رَسَائِلِهِ: الْأَبُ رَبٌّ، وَالْوَلَدُ كَمَدٌ وَالْأَخُ فَخٌّ، وَالْعَمُّ غَمٌّ وَالْخَالُ وَبَالٌ، وَالْأَقَارِبُ عَقَارِبُ.
Manası: "Baba/babalık terbiye demektir. Evlat/evlatlık kederdir. Kardeş/kardeşlik tuzaktır. Amca/amcalık gamdır. Dayı/dayılık vebaldir. Akraba/akrabalık akreptir." Ahmedî, iki beyit yukarıda "*el-aḳārib ke'l-'aḳārib* 'amm ü aḫ / Birisi ġamdur u ol birisi laḫ" derken bu sözden alıntı yapmış, bu beyitte de *el-ebü rab* kısmını kullanmıştır.

5123. Şāh Aresṭū-y-ıla bir gün şād-kām
Taḫt üzere oturur elinde cām[1]

5124. Dédi Aresṭūya ki_éy dānā-yı kār
Kim sañа her rāz olupdur āşikār

5125. Bu ḳırānātuñ ki_olur gökde ʻayān
Bañа aḥvālini eylegil beyān[2]

5126. Ḳanḳısından fitne ḳopup āşikār
Daḫı dürlü ḥāle döner rūzigār

5127. Çün Aresṭū şeh sözin bildi temām
Dédi kim işit cevāb éy nīk-nām

5128. Çün yigirmi yıl ḳılur devr āsumān
Müşterī-y-ile Züḥal éder ḳırān[3]

5129. Ol ḳırān teʼsīri-y-ile rūzigār
Döniben bir fitne olur āşikār[4]

5130. Bu on iki burcdan anlar ʻayān [P-210a, Ş-155b, Ü-44a, Ç-171a]
Her birinde çün édeler bir ḳırān[5]

5131. Ki_ol iki yüz ḳırḫ yıl içinde olur
Bir kişi ṣāḥib-ḳırān olup gelür[6]

5132. Néreye yürise alur mülk ü şehr
Ḳahramānları ḳılur ḳılıcı ḳahr

5133. Eski devletlere érer inḳılāb
Fitne yüzinden götürilür ḥicāb[7]

5134. Dört kez olsa ol bürūc üzre ḳırān
Kim ṭoḳuz yüz yıldur u altmış ʻayān

---

1 (b) oturur P, Ş, Ü : otururdı Ç
2 (a) ḳırānātuñ P, Ü, Ç : ḳırānuñ Ş
3 (a) ḳılur P, Ş, Ç : éder Ü
4 (b) olur P, Ş, Ü : ḳılur Ç
5 (a) édeler P, Ü : éderler Ş, Ç
6 (a) ḳırḫ yıl P, Ş : ḳırḳ yıl Ü ; ḳırḳ Ç
7 (b) Fitne yüzünden götürilür Ş, Ü : Götürilür fitne yüzinden Ç / ḥicāb Ş, Ç, B, TDK, W, Ç², Ü², P², TİEM : niḳāb Ü, A² (Bu beyit P nüshasında yoktur.)

5135. Dünyede bir vāḳı'a ḳopar 'aẓīm
Ki_olur andan ucdan uca ḫalḳa bīm[1]

5136. 'Ālemüñ işi ḳamu taġyīr olur
Daḫı dürlü resm-ile tedbīr olur[2]

5137. Nesḫ ü edyān u şerāyi' andadur
Hem daḫı dürlü veḳāyi' andadur[3]

5138. Bunı andan işidüp şāh-ı cihān
Döndi gérü dédi kim éy kārdān

5139. Ol zamān kim Ādem-idi ḫāk ü ṭīn*
Şimdiye dek noldı bilürsin yaḳīn[4]

5140. Kim oḫımışsın İlāhī ṣuḥfı sen
Kim ṭolu aḫbārdur ol ġaybdan

5141. Sendedür İdrīs étdügi ḥisāb
Daḫı hem Cāmāsb düzdügi kitāb

5142. Dāniyāluñ hem kitābı séndedür
Kim ne kim geldi geliser andadur[5]

5143. Daḫı tesyīr-ile aḥkām-ı ḳırān
Ḫāṭıruñda gün bigi_olmışdur 'ayān[6]

5144. Şerḥ ét kim benden öñdin bunca şāh [P-210b, Ş-156a, Ü-44a, Ç-171b]
Geldi gitdi dünyeye éy nīk-ḫ˘āh

5145. Her biri nétdi cihānda söylegil
Néce gelüp gitdi taḳrīr eylegil

---

1 (b) ḫalḳa bīm P, Ş, Ç : ters ü bīm Ü
2 (a) işi ḳamu Ş, Ü, Ç : ḳamu işi P (b) resm-ile P, Ş, Ü : iş bile Ç
3 (a) andadur P : anda olur Ş, Ü, Ç (b) andadur P : anda olur Ş, Ü, Ç
4 (a) Ol zamān kim Ādem-idi P : Ki_ol zamandan ki Ādemī Ş ; Ol zamandan ki Ādem-īdi Ü ; Ol zamānda ki Ādem-idi Ç
5 (b) ne-kim P, Ü, Ç : ne kim Ş
6 (a) tesyīr-ile P, Ş, Ü : tefsīr-ile Ç

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra şöyle bir beyit bulunmaktadır:

"Şimdiden daḫı bilürsin bī-gümān / Nolısar tā āḫir-i devr-i zamān"

Bu beyit P, Ş, Ü nüshalarında yoktur. TDK, W, Ü[3], Ç[2], P[3], Ü[5], Ü[6], TİEM, P[4], R[1], R[2], Lİ, DTC[1], TTK[2], A[2], MSU, E, MK[1] nüshalarında vardır. M, L, B, Ü[2], Ü[4], P[2], DTC[2], A[1], TTK[1], Bİ, H, K[2] nüshalarında yoktur.

CCLVII. Pādişāhī-i Keyūmerṯ ki Evvel-i Mülūk Būd

5146. Dédi şāha ol ḥakīm-i nīk-ḫᵛāh
Kim Keyūmerṯ oldı evvel mülke şāh[1]

5147. Ādemüñ oġlıdur ol budur ṣaḥīḥ
Gerçi var-durur ḫilāf anda ṣarīḥ[2]

5148. Ba'ża anı böyle éderler ṣıfāt
Kim bitüpdür eyle kim yérden nebāt[3]

5149. Bitdi yérden beñzeyü yebrūḥa ol
Bir zamāndan ḳābil oldı rūḥa ol

5150. Buldı dirlik rūḥ-ı ḥayvānī-y-ile
Oldı kāmil nefs-i insānī-y-ile

5151. Ba'ża eydürler bu Ādem gelmedin
Yéryüzinde nesli ẓāhir olmadın

5152. Ol bir ulu ṭaġda olur-ıdı
Anda Ḥaḳḳuñ ṭā'atin ḳılur-ıdı[4]

5153. Kim bu insāndan ilerü Kirdigār
Bir daḫı_insān étmiş-idi āşikār

5154. Līk Ṭūfāndan helāk olmış-ıdı
Yéryüzi_anlardan tehī ḳalmış-ıdı

5155. Ṭaġda bir gār içre olmışdı nihān
Ol Keyūmerṯ olmadın Ṭūfān 'ayān

5156. Anda ṭā'at ḳılur-ıdı rūz u şeb [P-211a, Ş-156a, Ü-44a, Ç-172a]
Ḫālıḳuñ rıḍvānın éderdi ṭaleb[5]

5157. Çünki oldı ṣoñra bu Ādem 'ayān
Ol bulara geldi_ulaşdı nā-gehān

---

1 (b) mülke şāh P, Ş, Ç : pāzişāh Ü
2 (b) var-durur ḫilāf P, Ş, Ü : vardur iḫtilāf Ç (Ç nüshasında ilk mısradaki "Ādemün" kelimesi "Ādemü" şeklindedir. Sonundaki "nun" harfi yazılmamıştır.)
3 (b) eyle kim yérden P, Ş, Ü : yérden eyle kim Ç
4 (b) Ḥaḳḳuñ Ş, Ü, Ç : Ḥaḳuñ P (müs.)
5 (a) rūz u şeb P : rūz-ı şeb Ş ; rūz şeb Ü, Ç

❧ Bu sayfada mülke ilk defa hükümdar olan Keyûmers anlatılmaktadır. İran şahı Keyûmers'in daha önceden bir mağarada yaşayarak insan-ı kâmil olduğunu gösteren minyatür için bkz. GÖRSEL 25.

5158. Çün her işi bilür-idi_ol nīk-rāy
Geldi vü oldı bulara ked-ḫudāy[1]

5159. Her işe_étdi buları āgāh ol
‘Āḳıbet oldı bulara şāh ol[2]

5160. Çün Keyūmerṯ oldı ḫalḳa ked-ḫudāy
Cümle ḫalḳ étdiler anı reh-nümāy[3]

5161. Luṭfı-la ḫalḳa imāret eyledi
‘Adli-le mülki ‘imāret eyledi

5162. Étdi ḫalḳa ilm-i tevḥīdi beyān
Hem nübüvvet ḥālini ḳıldı ‘ayān

5163. Dédi kim çün gösdere mu‘ciz Resūl
Vācib olur ḥükmini ḳılmaḫ ḳabūl

5164. Daḫı ḥaşr u neşrden söyledi ol
Āḫiret ḥālin beyān eyledi ol

5165. Ḥükmi oldı dünyede_otuz yıl revān
Bes anuñ menşūrını dürdi cihān

CCLVIII. Pādişāhī-yi Hūşeng Şāh[4]

5166. Oldı ardınca anuñ Hūşeng şāh
Kim sezāvār-ıdı_ańa taḫt u külāh

5167. Ḫalḳa ol ögretdi resm-i kişt-kār
‘İlm-i ṭıb hem andan oldı āşikār[5]

5168. Bildi nedür her ġıdā keyfiyyetin [P-211b, Ş-156b, Ü-44b, Ç-172a]
Ańladı hem her devā ḫāṣıyyetin

5169. Evvel oldur yazuyı taṣnīf éden
Daḫı dürlü ṣan‘atı te’līf éden

1 (a) ol nīk-rāy P, Ü, Ç : nīk-rāy Ş
2 (a) étdi P, Ş, Ü : ḳıldı Ç
3 (a) ked-ḫudāy Ü : ked-ḫuẓāy Ş, Ç ; şehriyār P (b) reh-nümāy Ş, Ü, Ç : iḫtiyār P
4 CCLVIII. Hūşeng Şāh P, Ü : Hūşeng Ş, Ç
5 (a) kiştükār Ş : kiştikār Ü, Ç ; kesb ü kār P

5170. ʻİbrī vü Yūnānī dilin söyledi
Pārsīyi daḫı taṣnīf eyledi[1]

5171. Ḳırḫ yıl dünyāda ḥükm étdi temām
Ṣoñra gitdi ḳaldı ansuz bu maḳām[2]

5172. Dünyeye aldanma ki_anda yoḫ ṣafā
Olma ġarra ʻahdine ki_étmez vefā

5173. Néçeleri bu maḳām étdi helāk
Néçelerden ḳaldı ıssuz işbu ḫāk[3]

5174. İşbu işde ʻaḳl ser-gerdān olur
Fehm ü vehm ü fikr hem ḥayrān olur

5175. Bu maḳāma çün gelen gérü gider
Getüren bunları getürüp néder[4]

5176. Yavuz-ısa bunı ne yapmaḫ gerek
Eyü-y-ise ne işe yaḫmaḳ gerek

5177. Ol ki ṣunʻından bunı ẓāhir ḳılur
Néşe giderür getürür ol bilür[5]

5178. Anuñ işini kimesne bilemez
ʻAḳl işbu ʻuḳdeyi ḥal ḳılamaz

5179. Līk ẓāhir işbu-durur bī-ḫilāf
Kim bu hengāma dérilmedi güzāf*

5180. Çünki ẕātıdur anuñ deryā-yı cūd [P-212a, Ş-156b, Ü-44b, Ç-172b]
Mevci deryānuñ bu ḳamusı vücūd[6]

5181. Ṣunʻı deryāsı néçe kim ura mevc
Dürlü mevcūdāt érişür fevc fevc

---

1 (a) dilin P, Ş, Ç : dili Ü
2 (a) temām P, Ü : revān Ş, Ç (b) maḳām P, Ü : cihān Ş, Ç
3 (b) ıssuz P, Ç : īsüz Ş, Ü
4 (b) Getüren bunları getürüp P, Ç : Pes getüren bunları bārī Ş, Ü / bunları Ş, Ü, Ç : buları P
5 (a) ṣunʻından P, Ü, Ç : ṣanʻatde Ş (b) Néşe giderür getürür Ş, Ü : Ne neye gerekidügin P ; Neyi neye geregini Ç
6 (b) Mevci deryānuñ Ş, Ü, Ç : Mevcidür anuñ P

---

* Güzâf, boş söz, manasız laf demektir.

5182. Ne bu baḥrüñ sāḥiline var nişān
Ne görinür mevcine hergiz kerān

5183. İşbu maṣnū'āt kim vardur ḳamu
Ṣāni'üñ ṣun'ına maẓhardur ḳamu

5184. Luṭf-ıla çün bir tecellī ḳıldı Ol
Bu vücūdāta 'ademden oldı yol[1]

5185. Bir tecellī daḫı ḳıldı ḳahr-ıla
Yaḫdı yıḫdı yoḫlıġ éli şehr-ile[2]

5186. Her ṣıfatda kim tecellīsi olur
Aña lāyıḳ bir eṣer andan gelür[3]

5187. Her ṣıfat bir nesne éder iḳtiżā
Ḫayr u şer ṭolu anuñ-çündür ḳażā[4]

5188. Çünki iḥyādan tecellī_éde ẓuhūr
Rūḥdan ére çürimiş cisme nūr[5]

5189. Çün tecellīsi emānetden ola
Bir nefesde her-çi diridür öle[6]

5190. Bāḳisin evṣāfınuñ re'sen-be-re's
Ḳıl tecellīsini bu resme ḳıyās[7]

5191. Édiben Hūşeng ecel cāmını nūş
Gitdi başından anuñ 'aḳl-ıla hūş

5192. Öldi Hūşeng ü meliksüz bu maḳām [P-212b, Ş-157a, Ü-44b, Ç-173a]
Ḳaldı andan soñra üç yüz yıl temām[8]

5193. Aṣṣı ne Hūşeng olmaḫ çünki hūş
Gider édicek ecel cāmını nūş

---

1 (b) oldı P, Ş, Ü : ḳıldı Ç
2 (b) yoḫlıġ P, Ş : yoḳlıġ Ü ; çoḫlıḳ Ç
3 (a) ṣıfatda P, Ş, Ü : ṣıfatdan Ç
4 (b) ṭolu anuñ-çündür Ş, Ü, Ç : anuñ-içün-durur P
5 (a) iḥyādan Ş, Ü, Ç : aḥyādan P (müs.)
6 (b) Bir P, Ş, Ç : Bu Ü / diridür Ç, W, TDK, Ç² : diri var Ş, Ü, P² ; var yoḫdur P (müs.)
7 (a) Bāḳisin evṣāfınuñ P : Bāḳī-i evṣāfınuñ Ş, Ü ; Bākī evṣāfı anuñ Ç
8 (a) Hūşeng ü P, Ü : Hūşengi Ş, Ç

5194. Ṭoldı andan ṣoñra ʻālem dār u gīr
Her yañadın ḳopdı feryād u nefīr[1]

5195. Ḫalḳ bir birini édiben helāk
Ṭoptolu ṭūfān u āteş oldı ḫāk

5196. Yaḫın oldı ki_Ādemüñ nesli temām
Dükeniben ḳala ıssuz bu maḳām

5197. Dirligi yéryüzinüñ server olur
Ḫalḳa server olmasa bī-ser olur

5198. Pādişehdür bī-gümān Ḥaḳ sāyesi
Ḳamu ḫalḳuñ ol olur sermāyesi

5199. Olıban üç yüz yıl āşūb-ıla ḥarb
Ṭoldı fitne ucdan uca şarḳ u ġarb[2]

CCLIX. Pādişāhī-yi Ṭahmūreṣ-i Dīv-bend

5200. ʻĀḳıbet Ṭahmūreṣ oldı pādişāh
Oldı_otuz yıl şehr ü iḳlīme penāh[3]

5201. Ḫalḳa ʻadl-ile imāret eyledi*
Yéryüzin cümle ʻimāret eyledi

5202. Étdi bürhān-ıla tevḥīdi beyān
Ḥaşr ü neşrüñ ḥüccetin ḳıldı ʻayān

5203. Dédi kim ölü dirilmezse yaḳīn
Bes ḥakīm işi ʻabes ola hemīn

5204. Çün ḥakīmedür ʻabes işler muḥāl [P-213a, Ş-157b, Ü-44b, Ç-173b]
Bes gerek ki_ölen dirile lā-muḥāl[4]

1 Bu beyit P nüshasında yoktur.
2 (a) yıl āşūb-ıla Ş, Ü, Ç : yıl u uşböyle P
3 (b) penāh P, Ü : şāh Ş
4 (a) ḥakīmedür P, Ş, Ü : ḥakīme oldı Ç (b) gerek ki ölen dirile P, Ş, Ü : dirilmek gerek olan Ç

* İmâret, emirlik, liderlik, beylik anlamındadır.

5205. Bes ölü dirilmegüñ imkānını*
Biliben ḳıldı beyān bürhānını

5206. Dédi her ki kim maḥal ḳābil ola
Kim dirilmeklik aña ḥāṣıl ola

5207. Hem dirilden ḳudretinde ola tām
Kim véribile aña dirlik temām

5208. Daḫı ḳamu nesneye ʻālim ola
Ẕerre ẕerre ʻālem eczāsın bile[1]

5209. Ol ki ḳādir ola vü ḳudretde tām
Kim ola maḳdūr anuñ-ıla temām[2]

5210. Pāk ẕātına teġayyür olmaya
Ḳudretine żaʻf u noḳṣān girmeye[3]

5211. Bir kezin diri olup öldürdügin
Gérü diri eyleyübilür yaḳīn[4]

5212. Varlıġa ger ḳābil olmasa olan
Yaradıla mıydı bes bunda gelen

5213. Bes bilindi kim maḥal ḳābil-durur
Dirlig-içün aña ol ḥāṣıl olur

5214. Ḳudrete iḥyā ger olmasa temām
Hem bulınmayadı bu dirlikde temām

5215. İşbu dirlige ḳudret varlıġı
Bilinür hem ḳābiliyyet varlıġı

5216. Naḳṣ olmaduġı ḳudretde éy ḥakīm
Bildürür kim Yaradan-durur ʻalīm

---

1 Bu beyit ile ardından gelen beyit H ve DTC[1] nüshalarında yoktur.
2 Bu beyit W, Ç[2], P[2], TİEM, P[4], R[1], A[2] nüshalarında yoktur.
3 Bu beyit Ç[2] ve A[2] nüshalarında yoktur.
4 Bu beyit ile ardından gelen beyit Ç nüshasında yoktur.

---

* P nüshasında bu beyitten sonra Ş ve Ü nüshalarında olmayan on beş beyit yer almaktadır. Bu beyitlerin on üç tanesi Ç nüshasında da yer almaktadır. Bu beyitler B, Ü[3], W, Ç[2], P[2], TTK[1], TİEM, R[1], DTC[1], DTC[2], A[2], Lİ, E, H, MK[1] nüshalarında da vardır. TDK, Ü[2], Ü[4], K, P[3], R[2], Ü[5], Ü[6], TTK[2], MSU, Bİ, K[2] nüshalarında yoktur.

5217. Ẕerre ẕerre eczāsı ölenlerüñ
Köhne vü nev ḳamu yoġ olanlaruñ [P-213b]

5218. Bilür ü hem vardur anuñ ḳudreti
Ki_anları diri bigi_éder neş'eti

5219. Ḳābiliyyet ḳādiriyyet 'ilm-i tām
Çünki vardur ḥaşr işi olur temām

5220. Ṣādıḳu'l-ḳavl andan étdükde ḫaber
Ne gümān ḳalur daḫı éy pür-hüner

5221. Şöyle dédi ki_eydiserüz biz anı
Ṣıḥḥat-ıla dutsa Ḥaḳ cān u teni*

5222. Ḫalḳa dédi kim 'ibādet édeler
Kendülere anı 'ādet édeler[1]

5223. Dédi göñüle néce_olur taṣfiye
Cāna ne resme gerekdür tezkiye

5224. Olalar ḳamusı iḫvānü'ṣ-ṣafā
Şöyle ki_olur ola ḫullānü'l-vefā

5225. Birbiriyle cümle hem-dem olalar
Birbirine yār u maḥrem olalar[2]

5226. Olmaya anlarda zerḳ-ile riyā
İşleri luṭf ola vü cūd u sehā[3]

5227. Ḥüsn-i aḫlāḳ-ıla mevṣūf olalar
Kim eyü ad-ıla ma'rūf olalar

5228. Bileler tevḥīd 'ilmini yaḳīn
Ki_ol-durur evvel ki olur aṣl-ı dīn[4]

---

1 (a) dédi ki Ş : dédi kim Ü, Ç
2 (b) yār u maḥrem P, Ş, Ü : cümle maḥrem Ç (Ç nüshasında bu beyit alttaki beyitle yer değiştirmiştir.)
3 Ç nüshasında bu beytin birinci mısraı ile ikinci mısraı yer değiştirmiştir.
4 (a) tevḥīd Ü, Ç : tevḥīdi Ş (b) Ki_ol-durur evvel ki P, Ş, Ü : Ki_evvel ol-durur ki Ç

---

* Bu beyitle birlikte on dört beyit P nüshasında yoktur. Ş, Ü nüshalarında vardır. Ç nüshasında da bu beyitler vardır. Ç yazmasında hem P'de olup Ş ve Ü nüshalarında olmayan on beş beyit vardır hem de P'de olmayıp Ş ve Ü nüshalarında olan on dört beyit vardır. Ç iki nüsha grubundan da karşılaştırma yapmış, iki rivayete de yer vermiştir.

5229. Ola iḫlāṣ-ıla étseler ʻamel
Kim ʻamel iḫlāṣṣuz olur daġal

5230. Ṭāʻatına kimse maġrūr olmaya
Raḥmetinden Ḫālıḳuñ dūr olmaya

5231. Ġarra olmaḫ ṭāʻata küfrān olur
Ḳo anı kim ʻādet-i şeyṭān olur

5232. Niʻmetini münʻimüñ fikr édeler
Dāyim anı şükr-ile ẕikr édeler

5233. Ḳuru zühd ü ḳara ṭon-ıla hemīn
Kendüleri ṣanmayalar ehl-i dīn

5234. ʻİzzet ü devlet bileler ʻuzleti
Kendüye āfet bileler şöhreti

5235. Daḫı Ṭahmūreṯ çoḫ işler işledi
Dürlü revnaḳ éllere baġışladı

5236. Oldı devrinde şeyāṭīn āşikār
Anlaruñla ḳıldı ol çoḫ gīr ü dār

5237. Şeh Siyāmek adlu oġlı var-ıdı
Ki_añа ʻālem ʻāşık-ı dīdār-ıdı[1]

5238. Bir gün ol şehzādı bir dīv-i pelīd [Ü-45a]
Nā-gehānī ḳapup oldı nā-bedīd[2]

5239. Ol şeyāṭīn-ile_anuñ-çün çoḫ cidāl
Édiben anları ḳıldı pāyimāl

5240. Kimisin öldürdi kimin ḳıldı bend
Tā ki urdılar adını dīv-bend[3]

5241. Ol-ıdı_evvel dīvi tesḫīr eyleyen
Reml eşḳālin yazup söz söyleyen[4]

---

1 (a) Siyāmek Ş, Ü : Şāmek P (müs.) ; Siyāmük Ç (b) Ki_añа P, Ş, Ü : Añа Ç / ʻāşıḳ-ı Ü : ʻāşıḳ u P, Ş, Ç
2 (b) ḳapup Ü, Ç : ḳapıp Ş ; ḳapdı P
3 (b) Tā ki Ş, Ü, Ç : Nā-geh P
4 Bu beyit P ve Ç nüshalarında yoktur.

5242. Āḫir ol daḫı gidüp oldı nihān
Dürdi anuñ daḫı menşūrın cihān[1]

CCLX. Pādişāhī-yi Cemşīd

5243. Geldi ardınca anuñ Cemşīd şāh [P-214a, Ş-158a, Ü-45a, Ç-174b]
Kim yédi iḳlīme oldı pādişāh[2]

5244. İns-ile cinn oldılar ḥükmine rām
Yédi yüz yıl daḫı elli yıl temām

5245. Hem müsaḫḫar olmış-ıdı aña bād
Yürir-idi ol hevā üstinde şād

5246. Ol-durur ḥammāmı te'līf eyleyen
Dürlü dürlü pīşe taṣnīf eyleyen

5247. Ṭıbb 'ilmin ol-durur éden temām
Hem nücūmuñ 'ilmi aña oldı rām

CCLXI. Ẓuhūr-ı İdrīs 'Aleyhi's-selām[3]

5248. Rūzigārında_oldı İdrīs āşikār
Vérdi peyġamberlıġ aña Kirdigār

5249. Dīne da'vet étdi Cemşīdi resūl
Ḳıldı anuñ da'vetini ol ḳabūl

5250. Kendüye anı muḳarreb eyledi
Her işi_anuñla müretteb eyledi

5251. Her ne ṣan'at ki_étdi ol öñdin soña
Ḳamu İdrīs ögredür-idi aña

5252. Ẓāhir andan oldı reml-ile nücūm*
Daḫı uṣṭurlāb u her-gūne 'ulūm[4]

---

1 (b) daḫı menşūrın P, Ş, Ü : menşūrını işbu Ç
2 (b) Kim P, Ü : Bu Ş, Ç
3 CCLXI. Ẓuhūr-ı İdrīs 'Aleyhi's-selām P : Ẓuhūr-ı İdrīsi'n-Nebī 'Aleyhi's-selām Ü ; Ẓuhūr-ı İdrīs Nebī 'Aleyhi's-selām Ş, Ç
4 (a) reml-ile P, Ç : hey'etle Ş, Ü (b) her-gūne P, Ü, Ç : hem gūne 'ulūm Ş

---

* Ç nüshasında birinci mısrada P nüshasında olduğu gibi önce "reml-ile nücūm" yazılmış; ancak daha sonra reml-ile kelimesi yerine mısra altında Ş ve Ü nüshalarındaki "hey'etle" şekli de yazılmıştır. Usturlâb, eskiden bir yıldızın ufuk çizgisinden yüksekliğini ölçmekte kullanılan yarım daire şeklindeki âlet, sekstant.

5253. Bir zamān bu resme döniben sipihr
Mihr gösderdi aña māh-ıla mihr

5254. Bir zamāndan soñra devr-i rūzigār
Étdi bir dürlü daḫı naḳş āşikār[1]

5255. İşbu-durur ʿādet-i devr-i felek [P-214b, Ş-158a, Ü-45a, Ç-175a]
Dāyimā bir resme olmamaḫ gerek[2]

5256. Devlet-ile sürdi bir ḳaç rūzigār
Çeşm zaḫmı érdi_aña pāyān-ı kār

5257. Devlete maġrūr olup Cemşīd Şāh
Ṣāniʿe ʿiṣyān édüp güm ḳıldı rāh[3]

5258. Étdi küfrān niʿmetine Rāzıḳuñ
Oldı ʿāṣī ṭāʿatına Ḫālıḳuñ

5259. Ét néderseñ étme küfrān niʿmete
Tā ki érişmeye noḳṣān devlete

5260. Çünki azdurdı anı_iblīs-i laʿīn
Göge çıḫardılar İdrīsi yaḳīn

5261. Uyıban iblīse ol Cemşīd-i Şāh
Devletinüñ nāmesin étdi siyāh

5262. Her kimüñ kim reh-beri iblīs ola
Sürile ol laʿnet ü telbīs ola[4]

5263. Gitdi devlet ferri yüzinden temām
Çıḫdı fermānından anuñ ḫāṣ u ʿām

CCLXII. Pādişāhī-yi Bīveresb ki Ḍaḥḥāk-i Tāzī Ḫˇānend[5]

5264. Yérine Ḍaḥḥāk oldı şehriyār
Aña degdi her ne var şehr ü diyār[6]

---

1 (b) naḳş P, Ş, Ü : devr Ç (Ç nüshasında önce "devr āşikār" yazılmış; ancak daha sonra mısra altına "naḳş" kelimesi yazılmıştır.)
2 (b) bir P, Ş, Ü : bu Ç
3 (b) güm ḳıldı rāh P, Ş, Ü : ḳıldı günāh Ç
4 (b) telbīs ola Ş, Ç : telbīs-ile Ü (Telbîs, hile ile aldatmak, hile, sahtekârlık anlamlarındadır.)
5 CCLXII. Ḍaḥḥāk-i Tāzī Ḫˇānend P : Ḍaḥḥāk-i Tāzī Ḫˇānend Ş ; Ḍaḥḥāk Ü ; Ḍaḥḥāk-i Tāzī Ḫˇānend Ç
6 (b) degdi P, Ş, Ç : verdi Ü

5265. Çünki Ḍaḥḥāke érişdi tāc u taḫt
Ḳalmadı Cemşīdde iḳbāl ü baḫt[1]

5266. Ḳorḫudan yüz yıl yüridi ol nihān
Ḫˇār olup gör kim neler ḳılur cihān[2]

5267. Gāh ḳaldurur érürür tā-simāk [P-215a, Ş-158b, Ü-45a, Ç-175b]
Geh yére urup éder kişiyi ḫāk[3*]

CCLXIII. Girīḫten-i Cemşīd Ez-Ḍaḥḥāk ve ʻĀḳıbet-i Ū

5268. İşit imdi ḥāli Cemşīdüñ nolur
Ḳaçıban ol Zāvilistāna gelür[4]

5269. Zāvilistān şāhı çün buldı anı
Kendü évinde nihān ḳıldı anı

5270. Anuñ-içün ki_arada var-ıdı ʻahd
Eyledi ol ʻahdi saḫlamaġa cehd

5271. Ol zamāndaġı rüsūm u dīn-ile
Ḳızını vérdi aña kābīn-ile

5272. Évi_içinde anı gizler-idi ol
Şöyle ki_aña kimse bulamazdı yol[5]

5273. İlerü kāfirler eyledükde ʻahd
Ḥıfẓına bu resme éderlerdi cehd

CCLXIV. Güftār Der-Meẕemmet-i Naḳż-ı ʻAhd[6]

5274. Şimdi īmān daʻvī_édenler éy ʻaceb
Néşe_éderler andı bozmaġı ṭaleb[7]

5275. Yalan and oldı ḳamunuñ pīşesi
Ḥīle vü tezvīr ü mekr endīşesi

---

1 (b) iḳbāl u Ş, Ü, Ç : hīç iḳbāl ü P
2 (b) olup P, Ş, Ü : édüp Ç
3 (a) simāk Ü, Ç : semāk P, Ş (b) urup éder kişiyi ḫāk P, Ş, Ü : urıban éder helāk Ç
4 (b) Ḳaçıban ol P, Ş, Ü : Ḳaçıbanuñ Ç
5 (a) Évi_içinde anı gizler-idi ol Ü : Évi_içinde gizler-idi anı ol P ; Év içinde anı gizledürdi ol Ş, Ç
6 Bu başlık P nüshasında yoktur.
7 (a) éderler andı bozmaġı Ş : éder andı bozmaġı P ; éderler ʻahd bozmaġı Ü ; éderler andı bozmaġa Ç

---

* Simâk: İki parlak yıldızdır ki birine Simâk-ı Aʻzel, diğerine Simâk-ı Râmih denilir. (Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, s. 42.)

5276. Lā-cerem āşūb ṭoldı uş cihān
Ẓāhir oldı fitne-i āḫir-zamān[1]

5277. Çünki kāfir saḫlar ola andını
Mü'min olmaya sıyan sevgendini[2*]

5278. İşbu iş üstine çün bir ḳaç zamān
Oldı Cemşīd ol memālikde nihān

CCLXV. Reften-i Cemşīd Ez-Ters-i Ḍaḥḥāk[3]

5279. Düşdi anda ġuṣṣa vü teşvīşe ol [P-215b, Ş-159a, Ü-45a, Ç-176a]
Ḫāṭırında böyle étdi_endīşe ol[4]

5280. Ki_işidüp Ḍaḥḥāk anı andan ala
Dürlü cevr-ile elinde_anuñ öle[5]

5281. Kimsene düşmen elinde ölmesün
Kāfire daḫı bu ḥālet olmasun[6]

5282. Ḥaḳdur ölmek her ne ṣūretle ki_ola
Vāy añı kim düşmen elinde öle[7]

5283. Biñ cefā vü cevr-ile ölmekden er
Düşmenüñ dāmına düşdügi béter[8]

5284. Olmadı encāmı ḫayr anuñ ki_anı
Gördi kendü dilegince düşmeni

5285. Ṭamuda görseñ 'aẕāb-ı gūne gün
Yég ki olmaḫ düşmene bir dem zebūn[9]

5286. Gitdi bu ḫavf-ıla andan daḫı hem
Cevrdür bu devr işi vü sitem[10]

---

1 (b) uş cihān P, Ü, Ç : ol 'ayān Ş
2 (a) ola Ş, Ü, Ç : olur P (b) peyvendini P, Ş, Ç : sevgendini Ü
3 Ş, Ü, Ç nüshalarında böyle bir başlık yoktur.
4 (a) Düşdi anda ġuṣṣa vü P, Ş, Ü : Düşdi ṣoñra fitne-i Ç (b) étdi P, Ş, Ü : ḳıldı Ç
5 Ç nüshasında bu beyit derkenara yazılmıştır.
6 (b) olmasun P, Ş, Ü : gelmesün Ç
7 (a) Ḥaḳdan ölmek her ne ṣūretle ki P, Ü : Ḥaḳdur ölmek her ne ṣūretle Ş (b) anı P, Ş, Ç : aña Ü
8 (b) béter P, Ü : yéter Ş
9 (a) gūne gün Ş, Ü, Ç : günāgün P (Ç nüshasında bu beyit derkenara yazılmıştır.)
10 (b) Cevrdür bu devr işi P, Ü : Cevr-durur devr işi Ş ; Cevrdür bu devrüñ işi Ç

---

* Sevgend, and, yemin, kasem; peyvend, ulaşma, taalluk, bağ anlamlarına gelmektedir.

5287. İşbu müddetde ki ol Cemşīd şāh
Étmiş-idi Sīstān mülkin tebāh[1]

5288. Ḳopdı bir oġlı anuñ Eṣraṭ be-nām
Her hünerde kim cihānda var temām

5289. Ol ʻuruḫdandur Nerīmān-ıla Sām
Daḫı Zāl ü Rüstem-i Destān temām[2]

5290. Kendü oġlum déyü ḫalḳ içre ʻayān [P-216a, Ş-159a, Ü-45a, Ç-176a]
Eṣraṭı saḫlardı şāh-ı Sīstān[3]

5291. Ḳandadur Cemşīdi bilmezdi kişi
Dāyimā gizlenmek-idi_anuñ işi

5292. Buldı yüz yıl olıcaḫ Ḍaḥḥāk anı
Bıçḫu-y-ıla biçdi ol nā-pāk anı[4]

5293. Bīveresb-idi_adı Ḍaḥḥākküñ ʻayān
Nisbeti Nūḥa érerdi bī-gümān

5294. Kāfir ü bī-dīn ü hem bī-bāk-ıdı
Sāḥir ü bed-kār u hem nā-pāk-ıdı

5295. Dutmış-ıdı yédi iḳlīmi temām
Siḥr-ile aña sibāʻ olmışdı rām

CCLXVI. Ẕikr-i Mār ki Der-Dūş-ı Ḍaḥḥāk Būd[5]

5296. Degşürüp İblīs bir gün ṣūretin
Geldi Ḍaḥḥākküñ ḳatına ol laʻīn[6]

5297. Gösderiben aña ol bed-fi'l dīv
Dürlü dürlü mekr-ile telbīs ü rīv[7]

---

1 (b) mülkin penāh Ş : milkin tebāh Ü ; şehrin penāh P, Ç
2 (b) Rüstem-i Ş, Ü : Rüstem ü P, Ç
3 (b) saḫlardı P, Ş : saḳlardı Ü ; béslerdi Ç
4 (b) nā-pāk P : ol bī-bāk Ş, Ü, Ç
5 CCLXVI. Ẕikr-i Mār ki Der-Dūş-ı Ḍaḥḥāk Būẕ P : Ẕikr-i Mārhā Ki Der-Dūş-ı Ḍaḥḥāk Ş ; Ẕikr-i Mārhā ki Ber-Dūş-ı Ḍaḥḥāk Būd Ç (Ü nüshasında bu başlık yeri boş bırakılmıştır.)
6 (a) Degşürip İblīs bir gün P, Ü, Ç : Degşüriben bir gün İblīs Ş
7 (a) telbīs ü P, Ü, Ç : telbīs-i Ş

5298. Kendüzini düzdi ḫizmetkār aña
Tā-muḳarreb oldı ol mekkār aña

5299. Her ne varsa dünyede şerr ü fesād
Cümle ögretdi aña ol bed-nihād

5300. Çün anı kendü bigi_iblīs eyledi
İçini pür-mekr ü telbīs eyledi

5301. Bir gün öpdi_anı omuzında nihān
Bitdi iki omuzında_iki yılan[1]

5302. Ol iki yılan ḳopıcaḳ ol pelīd [P-216b, Ş-159b, Ü-45b, Ç-176b]
Oldı ol demde oradan nā-bedīd

5303. Yémege ḳaṣd étdi yılanlar anı
Böyle işitdüm müverrīḫden bunı[2]

5304. Bir yañadın daḫı geldi ol rācīm
Kendüyi ṣūretde düzmiş bir ḥakīm

5305. Her gün iki_oġlan dimāġını yaḳīn
Ṭu'me buyurdı yılana ol la'īn

5306. Var-ıdı Ermāyil adlu bir kişi
Nesne bişürmekdi Ḍaḥḥāke işi

5307. Ol yılanlara daḫı ol-ıdı hem
Kim ġıdā tertīb éderdi bīş ü kem[3]

5308. Ol iki oġlan ki maġzı anlaruñ
Ḳūtı olmış-ıdı ol yılanlaruñ[4]

5309. Birisinüñ maġzını alur-ıdı
Ol yılanlara ġıdā ḳılur-ıdı

5310. Ādemī beynisine ol nīk-nām
Bir ḳoyın beynisi ḳatardı temām

5311. Tā ġıdā kāmil ola yılanlara
Daḫı ḳūt olmaya ḥācet anlara

---

1 (b) omuzında Ş, Ü, Ç : omzında_anuñ P
2 (b) müverriḫden Ş, Ü, Ç : tevārīḫden P
3 (b) tertīb éderdi P, Ş : terkīb éderdi Ü ; bişirür-idi Ç
4 (a) Ol iki oġlan ki maġzı Ç, M, Ç² : Ol iki oġlandan ki maġzın P, Ş ; Ol iki oġlanlar ki maġzı Ü

5312. Birin oġlanuñ nihān éder-idi
Andan Elburza revān éder-idi[1]

5313. Zīra ıssuz-ıdı ol ṭaġ ol zamān
Anda varandan belürmezdi nişān[2]

5314. Pādişehlıḫ étdi ol biñ yıl temām
Ḥükmine olup yédi iḳlīm rām

5315. Çün aña érmege yaḫlaşur ecel [P-217a, Ş-159b, Ü-45b, Ç-177a]
Kim anuñ def'ine yoḫ-durur ḥiyel

5316. Birini düşde melāyikden görür
Ki_inüp anı bir 'amūd-ıla urur

5317. Korḫudan düşer anuñ içine cūş
Uyanur iñileyü ḳılur ḫurūş[3]

5318. 'İlm ehline ṣorar tefsīrini
Bilmek-içün ol düşüñ ta'bīrini

5319. Dérler aña kim bir oġlan işbu yıl
Anadan ṭoġası-durur bellü bil[4]

5320. Kim anuñ elinde_olısarsın helāk
Anuñ olısar bu tāc u taḫt u ḫāk[5]

5321. Böyle geldi vü gider bu rūzigār
Kimseye ḳalmadı ḳalmaz pāyidār

5322. Bu sözi çün aña dédi reh-nümāy
Ḳorḫudan Ḍaḥḥāk böyle ḳıldı rāy

5323. Édeler ol yıl ṭoġanları ḫelāk
Ki_olmaya Ḍaḥḥāke andan ters ü bāk[6]

5324. Öldürürlerdi ṭoġanlardan eri
Ḳız ṭoġıcaḳ ḳorlar-ıdı_anı diri[7]

---

1 (a) éder-idi P, Ç : ḳılur-ıdı Ş, Ü (b) éder-idi P, Ç : ḳılur-ıdı Ş, Ü
2 (a) ıssuz-ıdı ol ṭaġ P : ol ṭaġ īsüz-idi Ş, Ü, Ç
3 (a) cūş P, Ş, Ü : ḫūş Ç (b) iñileyü P : iñler ü Ç ; nāle édip Ş ; nāle édüp Ü
4 (a) Dérler Ş, Ü, Ç : Dédiler P / kim bir Ü, Ç : ki bir Ş ; bir P
5 (a) anuñ elinde P, Ş, Ç : elinde anuñ Ü (b) taḫt u ḫāk Ü : taḫt u pāk P, Ç ; taḫt-ı pāk Ş
6 (b) ṭoġanları helāk P, Ç : ṭoġan oġlanı ḫāk Ş, Ü (b) ters ü bāk Ş, Ü, Ç : tersnāk P
7 (b) Ḳız ṭoġıcaḳ ḳorlar-ıdı_anı P, Ç : Ḳız ṭoġıcaḫ ḳorlardı_anı Ş ; Ḳorlardı ḳız ṭoġıncaġaz Ü

5325. Bilmedi ol nesne kim taḳdīr ola
Def‘ olmaz ḥīle vü tedbīr-ile[1]

5326. Çün Muḳaddirden muḳadderdür ḳażā
Çāre nedür aña teslīm ü rıżā

5327. Çün muḳadder bī-gümān kāyin-durur [P-217b, Ş-160a, Ü-45b, Ç-177b]
Def‘ine ḥīle éden ḫāyin-durur[2]

5328. Key işit işbu sözi kim ol zamān
Ana ḳarnındaydı Efrīdūn ‘ayān[3]

5329. Atasınuñ adı-y-ıdı Ābtīn
Līk ḳavmindendi Cemşīdüñ yaḳīn[4]

CCLXVII. Vilādet-i Ferīdūn Ferruḫ[5]

5330. Ḥāmileydi anası ḥamli ikiz
Biri erdi ol ikinüñ biri ḳız[6]

5331. Aña degin ikiz olmazdı yaḳīn
Bir ḳarından bir ṭoġar-ıdı hemīn

5332. Çün vilādet aġrısı oldı ‘ayān
Ḳız-ıdı evvel ki ṭoġdı bī-gümān

5333. Ol işe mensūb olanlar geldiler
Ābtīn évin tefaḥḥuṣ ḳıldılar[7]

5334. Çün ṭoġan ḳız-ıdı ma‘lūm étdiler
Oradan ḳorḫusuz olup gitdiler[8]

5335. Ṭoġdı ḳız ardınca Efrīdūn-ı şāh
Ki_aldı Ḍaḥḥāküñ elinden taḫtgāh

---

1 (b) tedbīr-ile Ş, Ü, Ç : tezvīr P
2 (a) kāyin-durur P, Ş, Ü : ki_āyin-durur Ç
3 (a) Key P, Ş, Ç : Kiy Ü
4 (a) Atasınuñ Ş, Ü, Ç : Anasınuñ P
5 CCLXVII. Ferīdūn Ferruḫ Ş, Ç : Ferīdūn-ı Ferruḫ Ü ; Ferzend Ferruḫ P (müs.) Ü (Ş nüshasında başlık iki beyit yukarıya yazılmıştır.)
6 (b) Biri erdi ol ikinüñ Ş : Biri er-idi ol ikinüñ P ; Biri er ol ikinüñ Ü ; Ol ikinüñ biri erdi Ç
7 (b) Ābtīn évin P, Ş : Ābetin évin Ü ; Ābtīn ü évin Ç
8 (b) Oradan ḳorḫusuz olup Ş, Ü, Ç : Andan īmīn olıbanuñ Ç

5336. Şöyle ḳıldı anası anı nihān
Ki_ulalınca_andan belürmedi nişān

5337. Anasından çünki ayru düşdi ol
Kūh-ı Elburza iletdi anı yol[1]

5338. Terbiyet bulıban anda bir zamān
Oldı bir şīr-i ner ü nev-pehlevān

5339. Çün yigirmi yaşına érişdi şāh [P-218a, Ş-160b, Ü-45b, Ç-178a]
Lāyıḳ-ı mülk oldı vü taḫt u külāh

5340. Memleket gire déyibenüñ ele
Kūh-ı Elburzı ḳoyup indi éle[2]

5341. Ḫalḳ anı mülke lāyıḳ gördiler
Raġbet-ile ṭā'atına girdiler

5342. Ol zamāndan kim omuzında yılan
Bitiben Ḍaḥḥāküñ olmışdı 'ayān[3]

5343. Ḳurtılan şerrinden anuñ ḫāṣ u 'ām
Varıban Elburzı étmişdi maḳām[4]

5344. Rūzigār-ıla_oldılardı çoḫ gürūh
Şöyle kim oldı olardan ṭolu kūh[5]

5345. Çün işitdiler ki Efrīdūn-ı şāh
Ḳaṣd ḳıldı ki_éde Ḍaḥḥāki tebāh

5346. Ḳamu Efrīdūn ḳatına geldiler
Yér öpüp éşigine baş urdılar[6]

CCLXVIII. Ẓuhūr-ı Ferīdūn Ferruḫ

5347. Oldı Efrīdūn bir ulu pādişāh
Ki_urdı dem mihrinden anuñ mihr ü māh

---

1 (b) iletdi P, Ş, Ü : düşürdi Ç
2 (b) ḳoyup Ş, Ü : ḳoyıp P / éle P, Ş : yola Ü
3 (a) kim omuzunda Ü, Ç : ki_omuzında_iki P ; kim omuzundaġı Ş
4 (b) Varıban Elburzı étmişdi P, Ş, Ü :Étmiş-idi kūh-ı Elburzı Ç
5 (b) kim oldı olardan ṭolu P, Ü : ki oldı-dı olardan ṭolu Ş ; ṭolu-y-ıdı olar cümle Ç
6 (b) Yér öpüp işigine baş urdılar P, Ş, Ç : Dirilüp anuñla bey'at ḳıldılar Ü

5348. Iṣfahānda Gāve adlu bir dilīr
Kim anuñ cengine döyemezdi şīr[1]

5349. Tīr-endāz-ıdı vü şimşīr-zen
Nīzedār u gürz-gīr ü ṣaf-şiken

5350. Bebr-zūr u ejdehā-girdār-ıdı
Iṣfahān mülkinde key serdār-ıdı[2]

5351. Çoḫ cefā görmiş-idi Ḍaḥḥākden
Ḳorḫuluydı yavlaġ ol nā-pākdan[3]

5352. Ṣayda varmış-ıdı bir gün ol dilīr [P-218b, Ş-160b, Ü-45b, Ç-178a]
Çıḫdı nā-geh öñine bir nerre-şīr

5353. Ḫāṭırında Gāve eyle dutdı fāl
Kim bu arṣlanı édersem pāyimāl

5354. Öldürem Ḍaḥḥāki daḫı bī-gümān
Bulam anuñ ẓulmi şerrinden emān[4]

5355. Ṣıdḳ-ıla ṭutup bu fālı ol dilīr
Eyledi ol arṣlan-ıla dār u gīr

5356. Ḳılup arṣlanuñ cigergāhını çāk
Ḳılıcıyla eyledi anı helāk

5357. Çün ecel çengālini ser-tīz éder
Ne_ejdehā döyer aña ne şīr-i ner

5358. Öldi ol arṣlan u Gāve oldı şād
Ṣanasın Ḍaḥḥākden ol oldı dād[5]

5359. Çün kişinüñ baḫtı rūz-efzūn ola
Fālı ḳutlu ṭāli‘i meymūn ola[6]

---

1 (b) cengine döyemezdi P, Ç : çengāline döymezdi Ş, Ü
2 Bu beyit P nüshasında yoktur.
3 (b) yavlaġ Ü, Ç : dāyim P, Ş (Yavlak, pek, gayet, fazla anlamındadır.)
4 (b) ẓulmi şerrinden P, Ş, Ü : şerri elinden Ç
5 (a) Öldi ol arṣlan u Gāve oldı P, Ş, Ü : Öldürüp aṣlanı oldı Gāve Ç (b) Ṣanasın Ḍaḥḥākden ol oldı dād P, Ş, Ü : Kim hümāyūn-fāla buldı murād Ç
6 (a) baḫtı rūz P, Ş, Ü : devleti Ç

5360. Düzüp arṣlan derisinden bir direfş
Bézedi anı yaşıl ṣaru benefş[1]

5361. Gāveye mensūb-durur ol ʻayān
Lā-büd adı_oldı direfş-i Gāviyān[2]

5362. Ol direfşi düzdi bir ulu ʻalem
Kīnine Ḍaḥḥāküñ urdı ol ḳadem[3]

5363. Çün Ferīdūn adını işitdi ol
Aña ṭābiʻ olmaġı iş étdi ol[4]

5364. Varıbanuñ aña çāker oldı ol
ʻĀḳıbet ḳatında server oldı ol[5]

5365. Her ki devlet ıssına çāker ola [P-219a, Ş-161a, Ü-46a, Ç-178b]
Devlete érişiben server ola

5366. Cehd aña étgil ki sen er olasın
Yāḫod er olana çāker olasın

5367. Ḫiẓmete ādāb-ıla étgil ḳıyām
Kim göñülde cān bigi_édesin maḳām[6]

5368. Çünki göñüllerde maḳbūl olasın
Her ne kim göñülde vardur bulasın[7]

5369. Ḫiẓmet-ile göñül ehline érer
Ḫiẓmet éden tīz ululıġa érer[8]

CCLXIX. Ceng-i Ferīdūn Bā-Ḍaḥḥāk[9]

5370. Çünki leşker oldı Efrīdūna cemʻ
Yüridi kim eyleye Ḍaḥḥāki ḳamʻ[10]

---

1 (a) arṣlan derisinden P, Ç : aṣlanuñ derisin Ş ; arslanuñ derisin Ü (b) Yazdı_anı yaşıl u ḳızıl u P : Bézedi anı yaşıl ṣaru Ş, Ü ; Bezeyübdi anı ḳızıl yaşıl Ç
2 (b) adı_oldı P, Ü, Ç : oldı_adı Ş
3 (a) düzdi bir ulu Ş, Ü : düzedibenüñ P, Ç (b) Kīnine P, Ş, Ü : Cengine Ç
4 (b) olmaġı iş P, Ş, Ü : olmaġa meyl Ç
5 Bu beyit P nüshasında yoktur.
6 (b) göñülde cān bigi_édesin P, Ş, Ü : gönüllerde bulasın sen Ç
7 (b) göñlüñde P, Ü, Ç : göñülde Ş
8 (a) Ḫiẓmet-ile göñül ehline érer P, Ş, Ü : Ḫıdmet ét bir göñül ehline i er Ç
9 CCLXIX. Bā-Ḍaḥḥāk P, Ç : ve Ḍaḥḥāk-i Tāzī Ş, Ü
10 (b) kim P, Ş, Ü : ki Ç

5371. Yüriyüp Ḍaḥḥāk-ile çün étdi ceng
Oldı Ḍaḥḥāke cihān pehnāsı teng

5372. Çünki uṣanmışdı andan tāc u taḫt
Ḳaçdı yérinde ṣalup büngāh u raḫt[1]

5373. Kimse bulınmadı aña destgīr
Şāha getürdiler anı_édüp esīr[2]

5374. Baġlayup şāh āhenīn bende anı
Vérbidi kūh-ı Demāvende anı[34]

5375. Bir maġārada anı ḥabs étdiler
Ḳapusın ġāruñ urıban gitdiler[5]

5376. Éy néçe Ḍaḥḥāki kim devr-i sipihr
Ḳahr-ıla aġladur étmez hīç mihr

CCLXX. Der-Temṯīl ve Mev'iẓe

5377. Nefs-i emmāre-durur Ḍaḥḥāki bil [P-219b, Ş-161b, Ü-46a, Ç-179a]
Séni yılana yédürür çāre ḳıl

5378. Ol iki yılan nedür kibr ü ġażab
Kim olardur Tañrı ḳahrına sebeb

5379. Nefs-i levvāme bil ol Ermāyili
Geh sevāb u geh günehdür ḥāṣılı[6]

5380. Muṭma'inne nefs Efrīdūn-ṣıfat
İşi anuñ cümle 'ilm ü ma'rifet[7]

5381. Nefs-i emmāre séni éder helāk
Vériben yılanlara bī-ters ü bāk

---

1 (a) tāc u taḫt P, Ş, Ü : milk ü baḫt Ç (b) ṣalıp P, Ş, Ç : ḳoyup Ü
2 (b) Şāha getürdiler anı_édip P, Ç : Tā ki anı bulup étdiler Ş ; Nā-geh anı bulup étdiler Ü
3 (b) Demāvende P, Ş, Ü : Dimāvende Ç
4 P nüshasında "Demāvend" kelimesi hem Demāvend hem de Dimāvend okunacak şekilde üstün ve esrenin ikisi beraber kullanılmak suretiyle harekelenmiştir
5 (a) Bir maġārada anı P : Pes anı bir ġārda Ş, Ü ; Bir maġāra içre anı Ç (b) ġāruñ P, Ş, Ü : anuñ Ç
6 (b) Geh ṣevāb u geh günehdür Ş, Ü, Ç : Geh sevābdur gāh kındür P
7 (a) nefs Efrīdūn P, Ş, Ü : nefs ü Efrīdūn Ç

5382. Muṭma'inne ét dürişgil cehd-ile
Kim seni yılanlar aġzından ala[1]

5383. Geh ṣunar levvāme yılana seni
Gāh sénden def' éder gérü anı

5384. Ḫayrı-y-ıla maḥv olur andan ẕünūb
Vaṣfı_anuñ Ḥaḳdan *'asā Allāh yetūb*[*]

5385. Defter-i a'māldur Elburz kūh
Hem cezā-yı fi'l andaġı gürūh[2]

5386. Kim çıḫup Dahhāki étdiler helāk
Oda yaḫup ḳıldılar taḫtını ḫāk

5387. Ḳahr étmedin bu emmāre seni
Muṭma'inne ḳıl riyāżetle anı

5388. Nefsi ger sen muṭma'inne ḳılasın [P-220a, Ş-161b, Ü-46a, Ç-179b]
Her ne miḥnetden ki var ḳurtılasın

5389. Şöyle ki_Efrīdūn olasın pādişāh
Ḳuds mülkine bulasın destgāh

5390. Ḳılıcuñdan yite mār-ı şeyṭanat
Saña ḳala tāc u taḫt u salṭanat[3]

5391. Pādişehlıḫda ḳalasın pāyidār
Tāc u taḫtuñ yitmeye Ḍaḥḥākvār[4]

5392. Çün yüzin Ḍaḥḥākden dönderdi baḫt
Degdi Efrīdūna ol tāc-ıla taḫt

5393. Dutdı Īrān-ıla Tūrānı temām
Baḥr ü berr oldı ḳamu ḥükmine rām

---

1 (a) Muṭma'inne ét dürişgil P : Muṭma'inne dürişen Ş ; Muṭma'innedür dürüş Ü ; Muṭma'innedür dürişen Ç
2 (a) Elburz P, Ş, Ü : Elburz u Ç (müs.)
3 (a) mār-ı P, Ü, Ç : mār u Ş
4 (b) yitmeye P, Ü, Ç : gitmeye Ş

---

* "Umulur ki Allah tevbeyi kabul eder." anlamındaki "*asā Allāh yetūb*" ibaresinin normalde "*asa'llāhu en yetūb*" olması gerekmektedir. Burada vezin gereği bu şekilde bu şekilde alınmıştır.

5394. ʻİlm-i tevḥīd-idi söz kim söyledi
Ḳamu ḫalḳı dīne daʻvet eyledi[1]

5395. Yéryüzini ʻadl-ile pāk eyledi
Her sitemden ki_anı Ḍaḥḥāk eyledi[2]

5396. Oldı_anuñ ʻahdinde ẓāhir çoḫ ʻulūm
Kīmiyā vü ṭıbb u taʻbīr ü nücūm[3]

5397. ʻİlm ü erkān u daḫı kevn ü fesād
Anda bilindi vü mebdeʼ hem meʻād[4]

5398. Nefs baḫṣin daḫı anda ḳıldılar
Ne-durur māhiyyetini bildiler

5399. Bildiler ki_ol cism ü cismānī degül
Varlıġı cüzʼ luṭf-ı Rabbānī degül[5]

5400. Cevher-i ḳudsī-durur ol Ẕāt-ı pāk
Gün bigi pür-nūr-durur tābnāk[6]

5401. Nūrı olmış bu bedende_anuñ ʻayān [P-220b, Ş-162a, Ü-46a, Ç-180a]
Līkin olmış ḳamudan kendü nihān[7]

5402. Gerçi ḥādiṣdür aña vérmiş Ḳadīm
Bir beḳā kim yoḫ fenādan anda bīm[8]

5403. Anuñ-ıla ten arasında ʻayān
ʻĀşıḳ u maʻşūḳlıḫ var bī-gümān[9]

5404. Kim kemālātı-durur mevḳūf anuñ
Yoġ-iken var olmaġına bu tenüñ[10]

5405. Nefs ü cismüñ arasında bil yaḳīn
Bu taʻalluḳ bir iżāfetdür hemīn[11]

---

1 (a) söz kim P, Ü : söz ki Ş ; her çi Ç
2 Bu beyit Ş nüshasında yoktur.
3 (a) çoḫ P, Ş : her Ü
4 (a) ʻİlm ü P, Ş, Ç : ʻİlm-i Ü (b) mebdeʼle P, Ş, Ç : mebdeʼ hem Ü
5 (a) cism-i P, Ş, Ç : cism ü Ü
6 (b) pür-nūr-durur P, Ü, Ç : pür-nūrdur u Ş
7 (b) Līkin Ş, Ü : Līk P ; Leykin Ç
8 (b) aña P, Ş, Ü : anda Ü
9 (b) maʻşūḳlıḥdur bī-gümān P : maʻşūḳluḫ var bī-gümān Ş ; maʻşūḳlıḳ var bī-gümān Ü, Ç
10 (a) kemālātı-durur Ş, Ü, Ç : kelimātı-durur P
11 (a) Nefs ü cismüñ arasında bil P, Ü, Ç : Nefs ü hem cismüñ arasında Ş

5406. Ol iżāfet kim ta'alluḳdur hemān
Ki_eż'af-ı a'rāżdur bilgil 'ayān[1]

5407. Çün 'araż zāyil ola cevher ḳalur
Nefs bāḳīdür bes ölse ten ölür[2]

5408. Mülkinüñ otuz yılında ol Ḫalīl
Ṭoġdı ki_anı ḳıldı peyġamber Celīl[3]

CCLXXI. Ḳıṣṣa-ı Ferīdūn ve Īreç ve Tūr ve Selm[4]

5409. Var-ıdı üç oġlı anuñ baḫtiyār
Īrec ü Tūr-ıla Selm-i tācdār[5]

5410. Tūra Türk ü Çīni bildürmiş-idi
Selme Rūm u Maġribi vérmiş-idi

5411. Fārs ḳalmışdı_Īrece vü hem 'Irāḳ
Līk bu iş geldi Selm ü Tūra şāḳ[6]

5412. Kiçi ḳardaşa ḥased eylediler
Bī-sebeb anuñla kīn baġladılar[7]

5413. İşbu kīn üstine Selm ü Tūr Şāh [P-221a, Ş-162a, Ü-46b, Ç-180b]
Īreci ḳatl eylediler bī-günāh[8]

5414. Gör ḥased kim ne yaramaz pīşedür
Terk ét kim ol yavuz endīşedür[9]

5415. Ululıḫ isder-iseñ olma ḥasūd
Çün dédiler *el-ḥasūdu lā-yesūd* *

1 (b) Ki_eż'af-ı P, Ç : Eż'āf-ı Ş, Ü (Ez'af, katlar, bir şeyi iki kat yapan fazlalıklar demektir.)
2 (b) bes ölse ten ölür P, Ş, Ç : ölmez ten ölür Ü
3 Bu beyit P nüshasında yoktur.
4 CCLXXI. Ferīdūn ve Īreç ve Tūr ve Selm Ş, Ü : Ferīẓūn Ferruḥ ve Selmi Tūr P ; Efrīdūn ve Īreç ve Tūr ve Selm Ẓuḥur-ı Ḫalīl Ç
5 (a) baḫtiyār P, Ş, Ü : tācdār Ç (b) Selm-i tācdār P, Ş, Ü : Selm ü nāmdār Ç
6 (a) Fārsī ḳılmışdı P : Fārs ḳalmışdı Ş, Ü ; Fārsī ḳıldı Ç (b) Selmi Tūra geldi P : geldi Tūr u Selme Ş, Ü, Ç
7 (a) ḥased eylediler P, Ç : étdiler anlar ḥased Ş, Ü (b) Bī-sebeb anuñla kīn baġladılar Ç : Bī-sebeb anuñla kīn eylediler P ; Ne ḥased şöyle ki añа yoġ-ıdı ḥad Ş, Ü
8 (a) Selmi Tūr P : Selm ü Tūrı Ş ; Selm ü Tūr u Ü
9 (a) ne yaramaz P, Ç : néce yavuz Ş, Ü (b) ét kim ol P : ét anı kim Ş, Ü, Ç

* "Kıskanç hiçbir zaman rahatlık bulamaz." (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 11. hadis)

5416. Īrec-içün oldı Efrīdūn ġamīn
Baġladı göñlinde Selm ü Tūra kīn

5417. Īrecüñ neslinden Efrīdūn-ı şāh
Bir yigit buldı sezā-yı tācgāh[1]

5418. Īrec-idi déyedüñ ol pāk-zād
Atası aña Menūçihr urmış ad[2]

5419. Altı yüz biñ kişi ḳoşup aña şāh
Dédi var ḳıl Tūr-ıla Selmi tebāh[3]

5420. Kişinüñ çünkim ola oġlı ḫalef
Ata ḳanın ḳomaya ki_ola telef

5421. Her yañadın yüridi bī-ḥad sipāh
Oldı tozdan gün yüzi yik-ser siyāh[4]

5422. Selm ü Tūr-ıla Menūçihr étdi ceng
Ḳıldı ʻālem üsʻatin anlara teng

5423. Düşdiler ol ceng içinde Selm ü Tūr
Tenden oldı cānları zār-ıla dūr

5424. Çün Ferīdūna érişdi bu ḫaber
Ki_oldı Ḫālıḳdan Menūçihre ẓafer[5]

5425. Ḫālıḳa şükr eyleyiben oldı şād
Ki_Īrecüñ ḳanlularından aldı dād[6]

5426. Çün Ferīdūn gördi vü bildi ʻayān [P-221b, Ş-162b, Ü-46b, Ç-181a]
Anı kim sevgülü-durur bu cihān

5427. Bī-vefālıġı-y-ıla merġūbdur
Düşmen-i cāndur velī maḥbūbdur[7]

---

1 (b) tācgāh P, Ü : tāc u külah Ş ; taḫtgāh Ç
2 (a) déyedüñ P, Ş, Ü : dédügüñ Ç (b) urmışdı P, Ş : urmış Ü, Ç
3 (a) ḳoşup Ş, Ü : ḳoşıp P ; ḳoşdı Ç (b) Selm-ile Tūrı P : Tūr-ıla Selmi Ş, Ü ; Selmi Tūr-ıla Ç
4 (a) yüridi P, Ş, Ç : yüriyü Ü
5 (b) oldı P : érdi Ş, Ü, Ç
6 (b) ḳanlularından P : kātillerinden Ş, Ü, Ç
7 (b) Düşmen-i cāndur P, Ş, Ü : Düşmenidür Ç

5428. Bildi kim ḳardaş anuñ-çün ḳardaşa
Düşmen olup ḳaṣd éder cān u başa[1]

5429. İşbu ḳorḫu-y-ıla kim çün ol öle
Bir birine_oġlanları düşmen ola[2]

5430. Ḳahr-ıla birbirini öldüreler
Tāc u taḫtı ayruġa alduralar[3]

5431. Diledi bir iş ḳıla tedbīr-ile
Ki_olmaya düşmen olar bir bir-ile

5432. Hendeseyle ḳıldı üç baḫş ol yéri
Şöyle kim artuḫ degül-idi biri

5433. Her birin bir oġlına vérdi temām
Ki_arada olmaya ceng ü iḫtiṣām[4]

5434. Gerçi ḫoş fikr eyledi tedbīr-ile
Līk ṭoġru gelmedi taḳdīr-ile

5435. Ḥaḳ anı kim dilegidür işledi
Mülki daḫı kişiye baġışladı[5]

5436. Sa'yi Efrīdūnuñ oldı cümle bād
Dünyeden kim oldı vü kim ola şād

5437. Yél-durur ṭopraḫdan olanuñ işi
Od u ṣudan ne beḳā bula kişi

5438. Çün her işi işleyen taḳdīrdür
Bes nekim tedbīr var tezvīrdür

5439. Bes Menūçihre ḳoyıban tāc u taḫt [P-222a, Ş-162b, Ü-46b, Ç-181a]
Gitmege_Efrīdūn daḫı baġladı raḫt[6]

---

1 (a) kim ḳardaş anuñ-çün P, Ş : anuñ-çün néce ḳardaş Ü
2 (a) kim çün P, Ş, Ü : çün kim Ç
3 (a) birbirini Ş, Ü, Ç : biri birin P
4 (b) ceng ü P, Ş, Ç : daḫı Ü (İhtisâm, düşmanlık, husûmet anlamındadır.)
5 (b) Mülki Ş, Ü : Milk P, Ç
6 Bu beyit ile ardından gelen iki beyit Ş, Ü, Ç, M, B, W, Ü², P², A², E, Ü³, TİEM, K, A¹, MSU, DTC², E nüshalarında on üç beyit yukarıda yer almaktadır. TDK, Ç², P³, P⁴, Ü⁵, Ü⁶, R¹, R², H, Lİ, DTC¹ nüshalarında P nüshası gibi buradadır. Konunun akışı bakımından beyitlerin burada bulunması gerekmektedir.

5440. Oldı béş yüz yıl cihānda tācdār
'Adl-ile ḫoş ḫoş geçürdi rūzigār[1]

5441. Dünye āḫir aña daḫı ḳalmadı
Şöyle gitdi kim ṣanasın gelmedi

CCLXXII. Pādişāhī-yi Menūçihr Nebīre-i Ferīdūn[2]

5442. Gitdi Efrīdūn Menūçihr oldı şāh
Başına urdı muraṣṣa'dan külāh

5443. Her ne gördiyse Ferīdūndan temām
Étmedi_ayruḫsı_anı ṣaḫladı müdām[3]

5444. Çün oturdı taḫta ol nev-ḫāste
Oldı_anuñla tāc u taḫt ārāste

5445. Eyle 'adl eyledi ol nīkū-sirişt
Ki_oldı ḫoşlıḫdan cihān ḫurrem-behişt[4]

5446. Ol zamānda kim Menūçihr oldı şāh
Mūsiyi étmişdi peyġamber İlāh

5447. Görmedin étmişdi aña iḳtidā
Kim degüldi_ol şer'den dönmek revā[5]

5448. Çün hidāyet vérmiş-idi_aña Kerīm
Bildi anı ṭoġru mürseldür Kelīm

5449. Bir işitmekle_oldı aña nerm mūm
Oldı ṭaş görür-iken Fir'avni şūm

5450. Ḥaḳ çü Fir'avne hidāyet vérmedi
Lā-büd īmān devletine girmedi

5451. Kime kim tevfīḳ ola hem-ṭarīḳ [P-222b, Ş-163a, Ü-46b, Ç-181b]
Dünye vü 'uḳbī anuñdur éy refīḳ[6]

---

1 (b) ḫoş ḫoş P, Ü : çün ḫoş Ş ; ḫoş Ç ; ol ḫoş Ç², W
2 CCLXXII. Menūçihr Nebīre-i Firīẕūn P : Menūçihr ve Sīret-i Ū Ş, Ü ; Menūçihr ve Sīret-i Ū Ç
3 (b) ayruḫsı anı P, Ç : anı ayruḫsı Ş, Ü (Bu beyit Ç nüshasında iki beyit aşağıda yer almaktadır.)
4 (a) 'adl eyledi P : étdi 'adli Ş, Ü, Ç
5 (b) Kim degüldi_ol şer'den P, Ş, Ü : Kim degül ol şer'iden Ç
6 (a) tevfīḳ ola P, Ü, Ç : tevfīḳ ola vü Ş

5452. Çün Menūçihr oldı devletde müdām
Şād u ḫurrem yüz yigirmi yıl temām

5453. Āḫirü'l-emr ol daḫı oldı helāk
Ḫākden olan olur hem gérü ḫāk

5454. Çün Menūçihre_érdi çengāl-i ecel
Étdi bu dünyāyı 'uḳbīye bedel

5455. Oġlı Nūẕer oldı_anuñ ardınca şāh
Līk bī-'adl idi vü 'aḳlı tebāh[1]

CCLXXIII. Ẕikr-i Nūẕer ve Sīret-i Ū Ve Helākī-i Ū Der-Dest-i Efrāsiyāb[2]

5456. Nā-sezā kişileri çekdi_ilerü
Bes sezālar düşdiler andan gérü

5457. Érte géce 'işrete sāz eyledi
Dürlü dürlü bid'at āġāz eyledi

5458. Sīretini atanuñ degşürdi ol
Kendüzinden daḫı bünyād urdı ol

5459. Oldı ḳatında muḳarreb her le'īm
Ṣoḥbetinden dūr düşdi her kerīm[3]

5460. Andan oldı_ehl-i hüner bī-mertebe
Bī-hünerleri érürdi manṣıba[4]

5461. Şāh her-gāh kim hüner-perver ola
Baş bigi ḫalḳa ḳamu server ola[5]

5462. Her melik kim ol hüner-perver degül
Ḫalḳa istihḳāḳ-ıla server degül[6]

---

1 (a) Nūẕer P, Ş : Tūder Ü (Ş nüshasında bu beyit aşağıdaki başlıktan sonraki ilk beyittir.)
2 CCLXXIII. Ẕikr-i Nūẕer ve Sīret-i Ū ve Helākī-i Ū Der-Dest-i Efrāsiyāb P : Pādişāhī-yi Nūẕer ve Helāk-i Ū Be-Dest-i Efrāsiyāb Ş, Ç ; Pāẕişāhī-yi Nūẕer ve Helākī-yi Ū Ber-Dest-i Efrāsiyāb Ü
3 (b) dūr düşdi P, Ş, Ü : buldı nefret Ç
4 (b) Bī-hünerleri érürdi P : Bī-hünerler cümle érdi Ş, Ü, Ç
5 (a) her-gāh P : her-geh Ş, Ç (Bu beyit Ü nüshasında yoktur.)
6 (a) Her melik kim ol P, Ş, Ç : Şāh her geh kim Ü

5463. Çün siyeh étdi kelīmini Kerīm [P-223a, Ş-163b, Ü-46b, Ç-182a]
Étmedi ṭā'at Kelīme ol leīm[1]

5464. Ḳıldı her dūn ṣoḥbetini iḫtiyār
Lā-cerem olmadı aña baḫt yār[2]

5465. Sām u Rüstem andan i'rāz étdiler
Ḳoyup anı Sīstāna gitdiler

5466. Ḳārun u Gūderz ü Gīv ü Güstehem
Gitdiler ḳatından anlar daḫı hem[3]

5467. Tūr neslinden bir ulu pādişāh
Ḳoyup olmış-ıdı Türk ü Çīne şāh[4]

CCLXXIV. Ẓuhūr-ı Efrāsiyāb Der-Zamān-ı Nūẕer bin Menūçihr[5]

5468. Key cihāngīr ü adı Efrāsiyāb
Leşkeri çoḫ şöyle kim deryā-yı āb

5469. Nūẕerüñ çün baḫtını gördi siyāh
Sürdi Īrāndın yaña ḫayl ü sipāh

5470. Atasınüñ kīnine Efrāsiyāb
Geldi Īrān kişverin ḳıldı ḫarāb

5471. Yaḫdı vü yıḫdı vü ġāret eyledi
Memleketde çoḫ ḫasāret eyledi

5472. Ḳırdı ḳavminden Menūçihrüñ ḳamu
Her kimi kim buldısa kiçi ulu

5473. Étdi 'avretlerini cümle esīr
Ḳıldı erenlerini umac-ı tīr[6]

---

1 (b) Ṭā'at étmedi P, Ç : Étmedi ṭā'at Ş, Ü
2 (b) Lā-cerem olmadı P : Olmadı lā-cerem Ş ; Lābüd olamadı Ç / aña baḫt P, Ş, Ü : baḫtı Ç
3 (a) Gīv P, Ş, Ü : Pūd Ç
4 Ş nüshasında bu beyit aşağıdaki başlıktan sonra gelmektedir.
5 CCLXXIV. Efrāsiyāb Der-Zamān-ı Nūzer bin Menūçihr P : Efrāsiyāb Ş, Ü ; Efrāsiyāb Der-'ahd-i Nūẕer bin Menūçihr Ç
6 (a) Étdi 'avretlerini cümle P : 'Avret ü ḳız u ḳamusın étdi Ş, Ü, Ç (b) Ḳıldı erenlerini umac-ı tīr P : Ḳıldı erden buldugın umac-ı tīr Ş, Ü ; Ḳırdı erden buldugın bürnā vü pīr Ç

5474. Nūẕeri daḫı hem ol étdi helāk
Ḳıldı_anı ber-dār ol bī-ters ü bāk[1]

5475. Çarḫa baḫ kim kimleri ber-dār éder [P-223b, Ş-163b, Ü-47a, Ç-182b]
Şehleri gör ne belā-bürdār éder[2]

5476. Birini mihri-y-ile_éder tācdār
Birini ḳahrıyla ḳılur tācı dar[3]

5477. Böyle kim dédüm édüp ḫalḳı tebāh
On iki yıl oldı ol Īrānda şāh[4]

5478. Şeyṭanat érte géce endīşesi
Yaḫmaḳ u yıḫmaḳdı dāyim pīşesi[5]

5479. Ẓālim ü bī-bāk ü bed-āyīn-idi
Müşrik ü güm-rāh u hem bī-dīn-idi

5480. Ḳılıcından her ki_anuñ buldı emān
Sīstāna varıban oldı nihān[6]

5481. Söz öküş anlar ki diri ḳaldılar
Rüstem-i Zāle tażarru‘ ḳıldılar[7]

5482. Kim bu gün sensin bu iḳlīme ümīd
Sendedür her bağlu ḳapuya kilīd[8]

5483. Ḫalḳa sen dermān érür ki_Efrāsiyāb
Ḳalmadı yér ki_anı étmedi ḫarāb[9]

5484. Def‘ étmezseñ anuñ şerrini tīz
Ḳoparur ḫalḳ üstine ol rüstaḫīz

---

1 (a) Nūẕeri P, Ş, Ç : Tūderi Ü
2 (a) Çarḫa baḫ kim kimleri P : Çarḫa baḫġıl kimleri Ş ; Çarḫa baḳġıl kimleri Ü ; Çarḫ kim dār isleri Ç
(b) Şehleri gör ne belâ-bürdār Ş, Ü : Şehleri gör ne-y-ile ber-dār P ; Gör ki kimleri bile ber-dār Ç
3 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
4 (b) Īrānda Ş, Ü : Īrāna P, Ç
5 (a) Şeyṭanat P, Ü : Şeyṭanatdı Ş, Ç
6 (b) oldı nihān P, Ş, Ü : dutdı mekān Ç
7 (b) Rüstem-i Ş, Ü : Rüstem ü P, Ç / tażarru‘ P : taẓallum Ş, Ü ; şikāyet Ç
8 (b) her bağlu ḳapuya Ş, Ü, Ç : bağlu ḳapulara P
9 (b) yér ki anı étmedi Ü², B, TDK : bir yér ki_anı_étmedi P ; yér ki anı ḳılmadı Ş, Ü, Ç

5485. Çünki Īrān mülkine sensin penāh
Ḳoma ki_éde Tūrānı yik-ser tebāh[1]

5486. Ẓulm şerrin her ki def' édebile
Bes tehāvün ḳıla hem ẓālim ola[2]

5487. İşbu sözi çün işitdi pehlevān*
Oldı ġayretden gözi ḳan yaş revān[3]

5488. Her kişi kim anda ġayret olmaya [P-224a, Ş-164a, Ü-47a, Ç-183a]
Zen-ṣıfatdur andan erlik gelmeye

5489. Bu söz-ile Rüstem-i Īrān-penāh
Şāh-ı Tūrān üstine sürdi sipāh[4]

5490. Bir neberd étdi anuñla_Efrāsiyāb
Ki_oldı gül-gūn ḳan-ıla deryā-yı āb[5]

5491. 'Āḳıbet Īrāna raḥm édüp İlāh
Baṣılıban ḳaçdılar Tūrān-sipāh

5492. Çünki ḳaçup gitdi Tūrān leşkeri
Buldı revnaḳ gérü Īrān kişveri

CCLXXV. Ẕikr-i Pādişāhī-yi Ṭamhāsb[6]

5493. Bir kişi var-ıdı_adı Ṭamhāsb Şāh
Lāyıḳ-ı taḫt u sezāvār-ı külāh

5494. 'Āḳil ü hem kār-dīde pīr-idi
'Ādil ü hem ṣāḥib-i tedbīr-idi

1 (b) ki_éde Tūrānı P : Ṭūrān ki_anı éde Ş ; Īrānı ki Ü ; Tūrānı ki_éde Ç
2 (b) ḳıla hem P : ḳıla ol Ş, Ç ; eylese Ü (Tehâvün, ehemmiyet vermeme, önemsiz görme, önemsememe.)
3 (a) pehlevān P, Ş, Ü : nā-gehān Ç (b) gözi ḳan P, Ş, Ç : gözinden Ü
4 (a) Rüstem-i P, Ş, Ü : Rüstem ü Ç
5 (b) deryā vü P : deryā-yı Ş, Ü, Ç
6 CCLXXV. Ẕikr-i Pādişāhī-yi P, Ç : Pādişāhī-yi Ş, Ü / Ṭamhāsb P, Ş : Ṭamhāsb Şāh Ü, Ç

* Ç nüshasında birinci mısraın sonuna önce "nā-gehān" yazılmış; ancak sonra diğer nüshalardaki "pehlevān" şekli mısra altına eklenmiştir.

5495. Leşkerüñ sālārı çünkim ola pīr
Her ne iş kim étse olur dil-pezīr

5496. Ḳıldı anı leşkere Rüstem penāh
Mülk-i Īrāna ser-ā-ser pādişāh[1]

5497. Anı şāh étmege ol oldı sebeb
Ki_Ābtīnden dutar-ıdı ol neseb[2*]

5498. Béş yıl anda şāh-ıdı ol bīş ü kem
Öldi béş yıl geçicek ol daḫı hem[3]

CCLXXVI. Ẕikr-i Pādişāhī-yi Keyḳubād[4]

5499. Şāh oldı_ardınca anuñ Keyḳubād [P-224b, Ş-164a, Ü-47a, Ç-183a]
Kim ḳamu ḫalḳ andan olmış-ıdı şād

5500. ʻĀḳil ü dīndār u key dānā-y-ıdı
Ṣāḥib-i tedbīr ü ehl-i rāy-ıdı

5501. Memleketde déyedüñ Cemşīd-idi
Maʻdiletde ṣanaduñ Ḫūrşīd-idi[5]

5502. Her yéri ki_Efrāsiyāb almış-ıdı
Çünki Tūrāndan çıḫup gelmiş-idi[6]

5503. Ḳamusını fetḥ édiben Keyḳubād
Salṭanat taḫtında tāc urındı şād[7]

5504. Oldı yüz yıl ol daḫı Īrāna şāh
Ol gidüp Kāvūs oldı pādişāh[8]

---

1 (a) leşkere Rüstem P : Rüstem-i leşker Ş, Ü ; Rüstem ü leşker Ç
2 (a) Anı şāh étmege ol oldı P : Bu-y-ıdı şāh olduğuna anuñ Ş, Ü, Ç (b) Ki_Ābtīnden dutar-ıdı P, Ç : Ki_Ābtīnden bulmış-ıdı ol neseb Ş ; Ābtinden bulmış-ıdı ol neseb Ü
3 (b) geçicek P : éricek Ş ; olıcaḳ Ü
4 CCLXXVI. Ẕikr-i Pāẕişāhī-yi P, Ü : Pādişāhī-yi Ş ; Ẕikr-i Pādişāhī-yi Ç
5 (a) Memleketde P, Ş, Ü : Maʻdiletde Ç (b) Maʻdiletde P, Ş, Ü : Mekrimetde Ç
6 (b) Çünki Tūrāndan çıḫıp P, Ş, Ü : Yüz dutup cümle aña Ç
7 (b) tāc urındı P, Ş, Ü : key oturdı Ç
8 (b) gidüp Ş, Ü : gidip P ; ölüp Ç

---

* *Lugatnâme*'de müntesib olmak, mensup olmak anlamında "neseb-dâşten" birleşik fiili bulunmaktadır. (Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme*, c. 47, s. 470.)

CCLXXVII. Ẕikr-i Pādişāhī-yi Keykāvūs-ı Key[1]

5505. Çünki Kāvūsa muḳarrer oldı taḫt
Ḳanda varsa_anı muẓaffer ḳıldı baḫt[2]

5506. Her neyi kim ḳıldı-y-ısa ārzū
Oldı āsānlıḫla_ańa rūzī ḳamu[3]

5507. ʻĀḳıbet baḫt anı maġrūr eyledi
Raḥmetinden Ḫālıḳuñ dūr eyledi

5508. Diledi kim bir binā bünyād ura
Kim anı yücelde vü göge ére[4]

5509. Çünki Kābilde anı başlatdı ol
Elli yıl peyveste anı_işletdi ol[5]

5510. Elli yıl çün devr eyledi felek
İndi Ḥaḳḳ emriyle yére bir melek[6]

5511. Bir ulu ḳamçı elinde var-ıdı [P-225a, Ş-164b, Ü-47a, Ç-183b]
Ṣūretā ḳamçı velīkin nār-ıdı

5512. Ol bināya urdı bir ḳamçı melek
Şöyle kim ḳaldı ṭańa andan felek*

---

1 CCLXXVII. Ẕikr-i Pāzişāhī-yi Keykāvūs-ı Key P : Pādişāhī-yi Keykāvūs bin Keyḳubād Ş, Ü ; Ẕikr-i Keykāvus bin Ḳubād Ç

2 (a) muḳarrer P, Ü, Ç : muḳarreb Ş (b) Ḳanda varsa_anı muzaffer ḳıldı P, Ç : Ḳamu yérde anı muẓaffer gördi Ş

3 (a) Her neyi kim kıldı-y-ısa ārzū P, Ş, Ü : Her ne kim ḳıldıysa ol arzū ḳamu Ç

4 (a) Diledi kim bir binā P, Ş, Ü : Bir ʻimāret diledi Ç (b) vü göge P, Ş : göklere Ü

5 (a) başlatdı Ş, Ü, Ç : başladı P (b) işletdi Ş, Ü, Ç : işledi P

6 (a) devr eyledi P, Ç : devr étdi bu Ş, Ü

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra P, Ş, Ü nüshalarında olmayan şöyle bir beyit vardır:

Ol melek bir ḳamçı-y-ıla āteşīn
Urıbanuñ ḳıldı anı ḫāk-i zemin

Bu beyit P, Ş, Ü nüshalarında yoktur. Ç nüshasında vardır. Bu beyit incelenen nüshalar içinde TDK, Ç², P³, Ü³, Ü⁵, TTK¹, R², A², DTC¹, Bİ, E nüshalarında da vardır. Ancak bu nüshalarda (Bİ hariç) "Bir ulu ḳamçı elinde var-ıdı" ve "Ol binaya urdı bir ḳamçı melek" mısraıyla başlayan beyitler yoktur. Bu rivayetin yer aldığı TDK, P³, Ü³, R², DTC¹ nüshalarında da ilk mısra "Ol melek bir tāziyān-ıla āteşīn" şeklindedir. Bİ nüshasında ise Ç nüshası gibi her iki beyit de yer almaktadır. P, Ş, Ü, M, B, W, Ü², Ü⁴, K, H, A¹, MSU, TİEM, R¹, P⁴, DTC², Lİ, MK¹ nüshalarında böyle bir beyit yoktur. Ç nüshası her iki rivayeti de metnin içine almış gözükmektedir.

5513. Ol binā üç pāre oldı_anda ʿayān
Birisi ḳaldı yérinde_anuñ hemān[1]

5514. Biri Cābilḳāya düşdi pārenüñ
Biri Cābilsāya ṣıçradı anuñ[2*]

5515. Çünki Kāvūs oldı eyle bī-edeb
Lā-cerem étdi aña Ḫālıḳ ġażab[3]

5516. Bī-edeblik étme kim ol şūm olur
Bī-edeb her ḫayrdan maḥrūm olur[4]

5517. Bī-edeb ḫalḳı ḳamu oda yaḫar
Ṣanma kim kendüyi yaluñuz yıḫar

5518. Ḫalḳ anı çün Ḥaḳḳa ṭāġī buldılar
Her yañadın aña yaġı oldılar

5519. Yaġı oldı aña sulṭān-ı Yemen
Her yañadın ḳopdı_yüz dürlü fiten[5]

5520. Bes Yemendin yaña oldı ol süvār
Kim éde şāh-ı Yemenle kār-zār[6]

5521. Varup anda éder-iken dār u gīr
Nā-gehān dutılıban oldı esīr[7]

---

1 (a) Ol binā üç pāre oldı_anda ʿayān P, Ş, Ü : Anda ol üç pare oldı bī-gümān Ç (b) ḳaldı yérinde P, Ş, Ü : yérinde ḳaldı Ç
2 (a) Cābilkāya Ç², W : Cābulḳāya Ş ; Cābalḳāya P, Ü (b) Cābilsāya P, Ç : Cābulsāya Ş ; Cābalsāya Ü
3 (a) oldı eyle P, Ş, Ü : oldı Ç
4 (a) étme kim ol P : étmegil kim şūm Ş, Ü
5 (a) Yaġı oldı aña sulṭān-ı Yemen P, Ş, Ü : Kim Yemen sulṭānı aña ol zamān Ç, TDK, Ç², Bİ (b) Her yañadın ḳopdı yüz dürlü fiten Ş, Ü : Her yañadan ḳopdı_aña yüz dürlü fen P ; Düşmen-i cān olmış-ıdı bī-gümān Ç, TDK, Ç², Bİ
6 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
7 (a) Varup Ş, Ü : Varıp P ; Varıban Ç / éder-iken P, Ş, Ü : éderken Ç / dār u gīr P, Ş, Ç : kār-gīr Ü

---

* Câbilkâ, doğunun en ucunda bulunan fantastik bir şehir. Bin kapısı vardır. Mistisizmde saflaşma yolunda ilk merhale. Câbilsâ, batının en ucunda bulunan fantastik bir şehir. Mistisizmde saflaşma, Allah'a ulaşma yolunda son merhale. (Sir James Redhouse, *Turkish English Lexion*, s.633.)

5522. Ṣaldılar Ṣan'ānda bir çāha anı*
Kim yanardı cānı erirdi teni[1]

5523. Kişiden her geh ki yüz döndere baḫt
Bī-gümān olur bedel zindāna taḫt[2]

5524. Böyle geldi ḥāl-i çarḫ-ı āb-gūn [P-225b, Ş-165a, Ü-47a, Ç-184a]
Geh ser-efrāz eyler ü geh ser-nigūn[3]

5525. Bir zamāndan Rüstem-i cengī-süvār
Vardı_anuñ-çün anda étdi kār-zār[4]

5526. Söz öküş cehd eyleyüp her bāb-ıla
Ḳurtarup iletdi anı Bābile[5]

5527. Urdı gérü başına zerrīn-külāh
Oldı gérü kişver-i Īrāna şāh

5528. Ādemīnüñ çünki başı saġ ola
Taḫtı gérü bī-gümān girür ele[6]

5529. Genc ü māl elden giderse yéme ġam
Bulınur saġlıḫda māl u genc hem[7]

5530. Olma gamgīn gidse elden ḳadr ü cāh
Baş saġ olduḫda bulınur külāh**

1 (b) cānı erirdi P : oda anuñ cān u Ş, Ü
2 (a) her geh ki yüz P, Ş, Ç : çünkim yüzin Ü
3 (a) āb-gūn P, Ç : nīl-gūn Ş, Ü
4 (a) ceng P : cengī Ş, Ü, Ç
5 (a) eyleyüp Ü, Ç : édiben P, Ş
6 (b) Taḫt Ş : Taḫtı Ü ; Baḫtı P, Ç
7 (b) saġlıḫda māl u P : saġ olsa māl u Ş, Ü ; baş saġ olıcaḳ Ç

* Ç nüshasında beyit tamamen farklılaşmıştır. Ç², Bİ, A², Ü³, TİEM, P⁴, R¹ nüshalarında da Ç nüshası gibi olan beyit şu şekildedir: "Bend édiben ayaġını elini / Ṣaldılar Ṣınġāda zindāna anı"
TDK, W, P³, Ü⁶, R² nüshalarında beytin başı Ç nüshası gibi olmakla beraber ikinci mısra "Bir derin ḳuyuya ṣaldılar anı" şeklindedir. Ü⁵ nüshasında ise ikinci mısra "Getüriben ḳuyuya ṣaldılar anı" şeklindedir.

** Ç nüshasında bu beyitten sonra şöyle bir beyit bulunmaktadır: "Sehl olur sehl eger giderse raḫt / Baş çü tende ola gelür başına taḫt"
Aynı beyit TDK, Ç², W, TİEM, R¹, Bİ, E nüshalarında da bulunmaktadır. Ancak bu nüshalarda "Olma gamgīn gidse elden ḳadr ü cāh" şeklinde başlayan beyit yoktur. Bu beyit onun yerine vardır. P, Ş, Ü, M, B, Ü², Ü³, P², P⁴, K, R², MSU, DTC¹, DTC², H A¹, A², Lİ, MK¹ nüshalarında böyle bir beyit yoktur. Ç nüshası iki rivayeti de metnin içine almış gözükmektedir.

CCLXXVIII. Ẕikr-i Vāḳıʿa-i Siyāvuş Piser-i Keykāvūs[1]

5531. Oġlı var-ıdı Siyāvuş nām anuñ
Şīfte ʿışḳına ḫāṣ u ʿām anuñ[2]

5532. Çünki Kāvūs érdi yüz yaşa temām
Bir ḳız aldı seviben Suʿdā be-nām[3]

5533. Ḫūb-çihre ḳız-ıdı vü sīm-ten
Atası-y-ıdı anuñ şāh-ı Yemen[4]

5534. Vérmiş-idi Ṣāniʿ aña bir cemāl
Kim güne düşmişdi ʿışḳından zevāl[5]

5535. Zülfi ḳadr ü yañaġı nevrūz-ıdı
Vaṣlı_anuñ ʿıyd-i cihān-efrūz-ıdı[6]

5536. Māt-ıdı yüzi süheyline Yemen [P-226a, Ş-165b, Ü-47b, Ç-184b]
Laʿl olamazdı ʿaḳīḳine ṣemen[7]

5537. Ol Süleymānī saçındaġı girih
Olmış-ıdı cümle Dāvūdī-zirih[8*]

5538. Ḫande éderdi yüzi rengi güle
Taʿne_ururdı zülfi tābı sünbüle[9]

5539. Aġzı dürci lü'lü-yi lālā-y-ıdı
Ṭuṭaġı yāḳūt-ı cān-efzā-y-ıdı

---

1 CCLXXVIII. Piser-i Keykāvūs P, Ü : Piser-i Keykāvūs ve Ṣıfat-ı Duḫter-i Yeke Keykāvūs Dōst Mī-Dāşt Ş ; bin Keykāvūs Ç

2 (a) Oġlı var-ıdı P, Ş, Ü : Vardı bir oġlı Ç (Şifte, aşırı derecede tutkun, aşkının şiddeti şuuruna dokunmuş kimse, mübtelâ, dîvâne.)

3 (b) Bir ḳız aldı seviben Suġdī be-nām P, B, TDK, W, P², Ç², P³, TİEM, A² : Étdi gönlin bir ḳızuñ ʿışḳı maḳām Ş, Ü, Ç, Ü², Bİ

4 (a) Ḫūb-çihre ḳız-ıdı sīm-ten P, Ç : Adı Suġdā ḫūb-rūy u pāk-ten Ş, Ü (b) Atası-y-ıdı Ş, Ü, Ç : Anası-y-ıdı P

5 Ü nüshasında bu beyitten önce "Vaṣf-ı Duḫter-i Şâh-ı Yemen Suʿdā-Nām" şeklinde bir başlık bulunmaktadır.

6 (a) Vaṣlı anuñ P, Ş, Ü : Vaṣlatı Ç

7 (b) olamazdı P, Ş, Ü : degül-idi Ç

8 (b) Olmış-ıdı cümle P, Ş, Ü : Ṣanki olmış-ıdı Ç

9 (b) Taʿne_ururdı zülfi tābı sünbüle P, Ş, Ü : Ṭaʿne urur-ıdı zülfi sünbüle Ç

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra şöyle bir beyit bulunmaktadır: "Gözleri ol nergis-i raʿnā-y-ıdı / Ki_aña cān ḥayrān u dil şeydā-y-ıdı" Bu beyit P, Ş, Ü nüshalarında yoktur. Aynı beyit TDK, W, Ç², Ü³, Ü⁵, TTK¹, R², Bİ, A², Lİ, E nüshalarında da vardır.

5540. Ḥabsden çıḫduḫda_anı almış-ıdı
Mülk-i Īrāna bile gelmiş-idi

5541. Ol cüvān olduġı-çün Kāvūs pīr
Olmaz-ıdı_anuñla hergiz göñli bir

5542. Ol kişiyle ki_adı köhne-pīr ola
Nev-cüvānuñ göñli néce bir ola[1]

5543. ʻIşḳ olur nev-cüvānlara kemāl
Līk olur pīr olana naḳṣ u zevāl[2]

5544. Çün ḳocala kişi vü ten ola süst
Yigit işin étmek olmaya dürüst

5545. Çünki kāfūr ola müşküñe ʻaṭā
Ḳo muʻanber ḫaṭṭı ki_olmaya ḫaṭā[3]

5546. Göriben Suʻdā Siyāvuşı ʻayān
Göñlini vérüp fidā_étdi aña cān[4*]

5547. ʻIşḳ odı cānına düşdi anuñ
Şemʻveş varlığı dutışdı anuñ

5548. ʻIşḳ işi cān mülkini yıḫmaḫ-durur
Göñli evini oda yaḫmah-durur[5]

5549. Néçe kim aġlayıban dökdiyse yaş [P-226b, Ş-165b, Ü-47b, Ç-185a]
Vérmedi hergiz Siyāvuş aña baş

5550. Suʻda aña ṣoñra töhmet eyledi
Baña ḳaṣd étdi déyiben söyledi[6]

---

1 (a) kişiyle P, Ş, Ü : kişi Ç (b) néce P, Ş, Ç : ḳaçan Ü
2 (a) ʼIşḳ olur nev-cüvānlara P : Nev-cüvāna ʻāşıḳ olmaḫdur Ş ; Nev-cüvāna ʻāşıḳ olmaḳdur Ü (b) Līk olur pīr olana P, Ş, Ü : Leykin olur pīre ol Ç
3 (b) Ḳo muʻanber ḫaṭṭı ki P, TDK, TİEM, Lİ : Ḳo muʻanber zülfi ki Ü, W, Ü² ; Ḳo muʻanber zülfi Ç, Bİ ; Ḳoma ʻanber zülfi ki Ş, Ç²
4 (a) Suʻdā Ş, Ü : Saʻdī Ç ; Suġdī P (b) fidā eyledi_aña cān P : fidā étdi_aña cān Ş, Ü ; anı sevdi be-cān Ç
5 (a) yıḫmaḫ-durur P, Ş, Ç : yıḳmaḳ gerek Ü
6 (a) Suʻdā Ş, Ü : Saʻdī Ç ; Suġdī P (b) Baña ḳaṣd étdi déyiben P, Ş, Ü : Aña ḫāyin déyiben söz Ç

---

* Keykavus'un eşinin ismi *Şehnâme*'de Sudâbe olarak geçtiğine göre metinde de Ş ve Ü nüshalarındaki Suʻdâ rivayetinin tercih edilmesi uygun görünmektedir.

5551. Gérçek erseñ ʻavrete inanmaġıl
Ṭoġru-y-ısañ egriye aldanmaġıl[1]

5552. Mekrin anlaruñ çü Ḥaḳ dédi ʻaẓīm
Īmin olma_andan ki oldur cāy-ı bīm[2]

5553. Gerçi ʻavretler sözi_olur pür-ḫaṭar
Līk erenler cānına ḳılur eṣer[3]

5554. Çünki ʻavret gözlerin giryān éder
Yüregin arṣlanlaruñ biryān éder[4]

5555. Çünki ʻavret nāz-ıla éder füsūn
Zāl bigi biñ Rüstemi ḳılur zebūn[5]

5556. Ol ki göñli bu cihāndan sīr-idi
Kellimīnī yā Hümeyrā[*] dér-idi

5557. *Züyyine li'n-nās* olaradur bezek[**]
Anlara meyl étdügine cān ne şek

5558. İʻtimād édüp anuñ sözine şāh
Ḳaṣd ḳıldı kim éde oġlın tebāh[6]

5559. Çün Siyāvuş bildi_ata ḳaṣdın aña
Ḳaçdı_oradan gitdi Tūrāndın yaña[7]

5560. Varıcaḫ Tūrāna şāh Efrāsiyāb
Vérdi aña māl u genc-i bī-ḥisāb[8]

---

1 (b) el ṣunmaġıl P : aldanmaġıl Ş, Ü, Ç
2 (a) Ḥaḳ dédi P : dédi Ḥaḳ Ş, Ü, Ç
3 (a) ʻavretler sözi P : ʻavret sözi Ş, Ü, Ç (b) Līk erenler cānına ḳılur P, Ş, Ü : Cānına ḳılur erenlerin Ç
4 (a) gözlerin P, Ş, Ü : kendüzin Ç
5 (a) nāz-ıla éder Ş, Ü : nāz-ıla éde Ç ; nāz éder ü P (b) Zāl bigi Rüstemi ḳılur Ş, Ü : Zāl-ısa biñ Rüstemi ḳılur P ; Zāl-ısa biñ Rüstemi ḳıla Ç (Ç nüshasında bu beyit aşağıdaki beyitle yer değiştirmiştir.)
6 (b) oġlın P, Ş, Ü : oġlını Ç
7 (b) Ḳaçdı_oradan P, Ş, Ü : Ḳaçıbanuñ Ç
8 (b) m āl u genc-i bī-ḥisāb Ü, Ç : māl u genci bī-ḥisāb Ş ; māl u genc ü bī-ḥisāb P

---

* *Kellimīnī yā Hümeyrā*", "Benimle konuş ey Hümeyrâ!" demektir

** "*Züyyine li'n-nāsi*", "İnsanlara süslü gösterildi." anlamındadır. Bu ifade Âl-i İmrân sûresi, 14. âyetin başında yer almaktadır. Âyetin tamamı şöyledir: "Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır."

5561. Vérdi kendü ḳızını daḫı aña
Kim varup gitmeye Īrāndın yaña[1]

CCLXXIX. Ṣıfat-ı Duḫter-i Efrāsiyāb ki Be-Siyāvuş Dāde Būd[2]

5562. Ol ḳızuñ adı Ferengīs-idi bil [P-227a, Ş-166a, Ü-47b, Ç-185b]
Ay u gün ḥüsninden olmışdı ḫacil[3]

5563. Zülfinüñ ca'dında Dāvūdī girih
Biñ Süleymān cānına olmış zirih[4]

5564. Ṣaçlarından oḫınur *ve'l-mürselāt*
Ḳaşlarında yazılu *ve'n-nāzi'āt*[5*]

5565. Bende-y-idi ḳaddine serv-i çemen
Fitne-y-idi zülfine müşk-i Ḫoten

5566. Gün yüzinden nūrı vām alur-ıdı
Ay ḥüsninden ṭaña ḳalur-ıdı

5567. İsdeyene ḥüsn-i vechinden zekāt
Ḳaşı dér ki_*el-bāḳiyātü'ṣ-ṣālihāt*[6**]

5568. Zülfine ḥayrān anuñ reyhān-ıdı
Yüzine vālih gül-i ḫandān-ıdı[7***]

---

1 (b) varup Ş, Ü : daḫı P, Ç
2 CCLXXIX. Dāde Būd Ş, Ü, Ç : Dāẕ Būẕ P
3 (a) Ferengis-idi Ü : Firengis-idi Ş, Ç ; Firengīs dédi P
4 (a) dāvūdī Ş, Ü, Ç : var-ıdı P (b) olmış girih Ü, Ç : olmışdı zirih P ; olmışdı girih Ş
5 (a) Ṣaçlarından P, Ş, Ü : Ṣaçlarında Ç (b) Ḳaşlarında P, Ş, Ç : Ḳaşlarından Ü
6 (b) dér ki P, Ç : dér Ş ; dérdi Ü
7 (a) ḥayrān anuñ reyhān-ıdı P, Ş, Ü : reyḥān anuñ ḥayrān-ıdı Ç (b) vālih gül-i P, Ş, Ü : 'āşıḳ gül ü Ç

---

* "*Ve'l-mürselât*" kelimesi, Mürselât sûresi'nin başlangıcıdır. "el-mürselât", gönderilenler anlamına gelmektedir. Müfessirler gönderilenlerden maksadın, âlemin idaresi ile görevli bir kısım melekler veya rüzgârlar yahut peygamberler yahut da Kur'ân âyetleri olabileceğini belirtmişlerdir. "*Ve'l-mürselât*", "Gönderilenlere yemin olsun." demektir. (Mürselât, 77/1) "*Ve'n-nâziât*" kelimesi Nâziât sûresi'ni başlangıcıdır. "Nâziât", "söküp çıkaranlar" yahut "çekip çıkaranlar" manasına gelmektedir. (Nâziât, 79/1) Bu sûre ana fikir olarak kıyameti konu edinmektedir. Cenâb-ı Allah, sûrenin başında, kendilerini ilk beş âyette belirtilen güç ve meleklerle donattığı varlıklara yemin etmektedir. Âyet, "Söküp çıkaranlara andolsun!" şeklinde başlamaktadır.

** "*el-bâkiyâtü's-sâlihât*" ibaresi Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf sûresi 46. âyette geçmektedir. "Bâkî olan, kalıcı olan salih ameller, ölümsüz işler" anlamındadır.

*** Ç nüshasında bu beytin yanında derkenara yazılmış iki beyit bulunmaktadır. Bu beyitler P, Ş, Ü nüshalarında yoktur. Sonrasında gelen beyit ise bu üç nüshada beş beyit aşağıda yer almaktadır. Bu beyitler TDK, W, Ç², Bİ nüshalarında da vardır. Beyitler şöyledir: "Bir nigārīn-idi ol kim mülk-i Çīn /Ṭolar-ıdı müşk çözdükde ṣaçın - Çünki yüzinden götürdi niḳāb / Şem' bigi oddan erürdi āfitāb"

5569. Çün Siyāvuşa Ferengīs oldı cüft
Lā-cerem düşdi arada ḫˇāb u ḫuft[1]

5570. Ḳopdı bir oġlı anuñ kim tācgāh
Ārzū anı éderdi sāl u māh[2]

5571. Ṭāli'ini çünki dutdılar anuñ
Adını Keyḫusrev étdiler anuñ

5572. Çün Siyāvuş buldı anda āb-rūy
Oldılar ḥāsidler aña kīne-cūy[3]

5573. Gerçi kişi muṣliḥ ü ḫoş-ḫūy ola [P-227b, Ş-166a, Ü-47b, Ç-186a]
Ḥāsidüñ rencine ne dermān bula[4]

5574. Aña töhmet eylediler bī-ḥisāb*
Tā ki öldürdi anı Efrāsiyāb

5575. Gérü işit nétdi ol Kāvūs-ı Şāh
Ki_adı her defterde olmışdur siyāh[5]

CCLXXX. Ḳaṣd ve Ḥīle-kerden-i Keykāvūs Be-Āsumān Reved[6]

5576. Ḳaṣd eyle étdi kim göge ére
Ḥükm éden kim-durur anda göre

5577. Çünki kej-rāy oldı kerkesler dérüp
Bir zamān bésletdi çoḫ ṭu'me vérüp

---

1 (b) düşdi arada ḫˇāb u ḫuft P, Ü : düşdi arada ḫˇāb-ı ḫuft Ş ; Evlerinde oldı vāḳi' ḫūb [u] zişt Ç
2 (b) Ārzū anı éderdi P, Ş, Ü : Aña müştak olur-ıdı Ç
3 (a) anda P, Ü, Ç : andan Ş (Ç nüshasında birinci mısraın sonunda önce āb-cūy yazılmış; ancak sonra mısra altına cūy kelimesinin yerine diğer nüshalarda olan "rūy" kelimesi yazılmıştır.)
4 (b) rencine Ş, Ü, Ç : derdine P
5 (a) Kāvūs-ı P, Ş : Kāvūs Ü, Ç (b) olmışdur P, Ş, Ü : olmışdı Ç (Ş nüshasında bu beyit aşağıdaki başlıktan sonra gelmektedir.)
6 CCLXXX. Ḥīle-kerden-i Keykāvūs P : Ḥīle ve Keykāvūs ki Ş ; Ḥīle-i Keykāvūs ki Ü ; Ḥīle-kerden-i Keykāvūs ki Ç

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra bir karışıklık vardır. Önce diğer nüshalarda olmayan üç beyit bulunmaktadır. Sonra kırk üç beyit atlanarak Kâvûs'un gökyüzüne gitmeye niyeti ve hile yapması bölümünün sonundaki yedi beyit yer almakta, daha sonra tekrar metnin bu beyitten sonra gelen kısmına devam edilmektedir.

5578. Ṭu'me-y-ile çünki ḳuvvet buldılar
Uçıban döñmege ḳādir oldılar

5579. Çünki göge çıḫmaġa_oldı çāre-cūy
Düzdi bir ṣandūḳ gönden çār-sūy

5580. Baġladı kerkeslere ṣandūḳı cüst
Vāy ol kişiye ki_ola rāyı süst

5581. Ṣancıban bir kaç cıda üstine ét
Baġladı ṣandūḳı bu sözi işit[1*]

5582. Çünki ol kerkesleri acdurdı key
Girdi ṣandūḳ içine Kāvūs-ı Key[2]

5583. Éte ḥamle étdi kerkes ac-ıdı
Ṭu'me yémeklige key muḥtāc-ıdı

5584. Ṭu'me-y-içün döñdi kerkes şol ḳadar
Kim belürmez oldı yérden hīç eṯer[3]

5585. Aşaġadan görinen deryā-y-ıdı [P-228a, Ş-166b, Ü-47b, Ç-186b]
Yuḫarudan günbed-i ḫaḍrā-y-ıdı

5586. Baḫıban Kāvūs yéri görmedi
Uçıban kerkes bu çarḫa érmedi

5587. Ḳuşlar arup rāst gérü döndiler
Bi'ż-żarūre gérü yére indiler[4]

---

1 (a) cıda Ş, Ü : cüda Ç (müs.) ; cidāl P (müs.)
2 (a) acdurdı P, Ş : acıkdurdı Ü ; uçurdı Ç (P nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir. Bu beyit üstte, üstteki beyit altta yer almaktadır.)
3 (a) şol Ş, Ü, Ç : ol P
4 (a) rāst P, Ş, Ç : çünki Ü (Arımak, yorulmak, zayıflamak anlamındadır.)

---

* Cıda, Moğolca "cida" kelimesinden kargı, mızrak anlamındadır. (İlhan Ayverdi, *Misâlli Büyük Türkçe Sözlük*, c.1, s. 485.) Gön, terbiye edilmiş, tabaklanmış deri demektir. Ahmedî burada Keykavus'un göğe yükselip orada hükmedeni görmek niyetiyle bir sandık düzdürmesini şu şekilde anlatmaktadır: "Keykavus eğri fikirli (çarpık düşünceli) oldu. Akbabaları topladı ve çok yiyecek verip bir müddet besletti. Akbabalar yiyecekle kuvvet buldular ve uçup dönmeye kâdir oldular. Zira göğe çıkmak için çare aradı ve deriden bir sandık düzdürdü. Sandığı akbabalara bağladı. Birkaç mızrak üstüne et sapladı ve sandığa bağladı. Hükümdar o akbabaları acıktırdı, sandığın içine girdi. Akbaba açtı, ete hamle etti. Azık yemeğe nasıl muhtaç idi. Akbaba yiyecek için o kadar döndü ki yer görünmez oldu."

5588. Düşdi bir mülke daḫı Kāvūs Şāh
Yüzi ḳara devlet ü baḫtı tebāh[1*]

5589. Çoḫ zamān yüridi ol ḫˇār u zebūn
Gérü taḫtına bulınca reh-nümūn

5590. Cāhil-idi fikri ṭoġru ḳılmadı
Çarḫ ḳanda yér nérede bilmedi[2**]

5591. Ṣandı kim kerkes ḳanadı-y-ıla ol
Vara bula çarḫa çıḫmaḫlıġa yol

5592. Bilmedi ki_anda ḫıred bī-ser olur
Fikr ḳuşı orada bī-per olur[3]

5593. Ol araya varmaġa nedür sebīl
Cezbe'-i Allāh u bāl-i Cebre'īl[4]

5594. Ba'zı işbu dāsitānları düzen
Dürlü defterlere naẓm édüp yazan[5]

5595. Çünki Kāvūsı hikāyet eyledi
Bize bu resme rivāyet eyledi[6]

5596. Ki_ol-durur Nemrūd kim aña Ḫalīl
Geldi çünkim vérbidi anı Celīl[7]

5597. Ki_adı Nemrūd-ıdı Kāvūsuñ yaḳīn
Kāfer-idi yoġ-ıdı_anda hīç dīn[8]

---

1 (b) devleti daḫı tebāh P : devlet ü taḫtı tebāh Ş ; devlet ü baḫtı tebāh ; devlet ü baḫtı siyāh Ç
2 (b) nérede P, Ü, Ş : ḳanda Ç
3 (a) ḫıred bī-ser olur P, Ş, Ü : ḫurde ser olur Ç
4 (a) nedür sebil Ş, Ç : budur sebil P ; yoḳdur sebil Ü (b) Cezbe-i Allāh bāl-i Cebra'īl P : Cezbe-i Allāh u bāl u Cebre'īl Ş ; Cezbe-i Allāh u bālī Cebre'īl Ü ; Cezbe-i Allāhi bāl-i Cebrā'īl Ç
5 (a) Ba'zı uşbu dāsitānları P : Dédi bazı bu tevārīḫi Ş, Ü, Ç (b) defterlere P : defterlerde Ş, Ü
6 (a) Çünki Kāvusı ḥikāyet eyledi P : Ol ki bu ḥāli ḥikāyet eyledi Ş, Ü ; Ṭoġru-la bu ḥāli kim ol söyledi Ç, Bİ (b) rivāyet P, Ş, Ü : ḥikāyet Ç (Ş ve Ü nüshalarında bu beyit alttaki beyitle yer değiştirmiştir.)
7 (a) Ki_ol-durur Nemrūd kim aña P, Ş, Ü : Ol-durur Nemrūd ki aña ol Ç (b) vérbidi anı P, Ü : bérbidi anı Ş ; béribidi Ç
8 (a) Ki_adı Ş, Ü : Adı Ç (b) hīç P, Ş, Ü : fetḥ-i Ç (Bu beyit P nüshasında yoktur.)

---

* Ç nüshasında beytin sonundaki kelime hem siyâh hem tebâh okunacak şekilde yazılmıştır. Herhâlde önce siyâh yazıp sonra nüshalardaki "tebâh" şekline döndürmeye çalışılmıştır.

** Ç nüshasında ikinci mısrada önce "yér ḳanda" yazılmış; ancak daha sonra "kanda" kelimesinin altına diğer nüshalardaki "nérede" şekli yazılmıştır.

5598. Vérbidi_İbrāhīmi Nemrūda İlāh
Kim gele dīn yolına ol dil-siyāh[1]

5599. Rāst anı dīne da'vet étdi ol
Nécedür gösderdi aña ṭoġru yol

5600. Ol Ḫalīlüñ sözin étmedi ḳabūl [P-228b, Ş-167a, Ü-48a, Ç-187a]
Kim ṭolu-y-ıdı başı kibr ü fużūl

5601. Bes Ḫalīli mancınīḳa urdı ol
Ḥışm édüp anı oda urdurdı ol

5602. Çünki érişdi hevāya ol Ḫalīl
Rāst geldi dédi aña Cebre'īl[2]

5603. Ḥācetüñ var mı-durur dégil baña
Dédi hergiz ḥācetüm yoḫdur sañа

5604. Dédi Ḥaḳḳa var-ısa dégil anı
Dédi eydeyim unıtdıysa beni

5605. Çünki 'azmi böyle olmışdı temām
Lā-büd od oldı aña berd ü selām

5606. Çünki İbrāhīm oddan çıḫdı ṣaġ
Düşdi Nemrūduñ içine derd ü dāġ

5607. Ṭā'ata ḳılmadı ṭuġyānın bedel
Devletine lā-cerem düşdi zelel

5608. Néçe kim yaşadı yola gelmedi
'Āḳıbet fikrin nolısar ḳılmadı

5609. Soñra çün yaḫın olur aña ecel
Kim anuñ def'ine yoḫ-durur ḥıyel[3]

5610. Bir ḳanatlu bir ayaḫlu_üvez gelür
Süriniben yüzine ḳonar ölür[4]

---

1 Bu beyit P ve Ç nüshalarında yoktur.
2 (a) Çünki P, Ş, Ç : Çün kim Ü (b) Cebre'īl Ş, Ü, Ç : Cebrā'īl P (müs.)
3 (a) yaḫın olur aña P, Ş : aña yaḳın olur Ü ; yaḫın gelür aña Ç
4 (a) üvez Ü, Ç : üyez P, Ş (Üyez (üvez), sivrisinek, at sineği, eşek sineği, tatarcık, büvelek demektir.)

5611. Üşeleyüp gitmez ol peşşe varur*
Rāst burnından dimāġına girür

5612. Her gün anuñ beynisin ṭu'me éder [P-229a, Ş-167a, Ü-48a, Ç-187b]
Başı tecvīfinde her yaña gider[1]

5613. Kibr-idi anuñ işi öñden ṣoña
Ol dimāġ u kibr gör nétdi aña[2]

5614. Kişi kim kerkes ḳanadına uya
Lā-cerem beynisini peşşe yéye

5615. Nétdi Kāvūsa işitdüñ kerkesi
Cehd ét bésleme hergiz nā-kesi[3]

5616. Érişür Kāvūsa andan çoḫ elem
Cānına düşer anuñ dürlü saḳam

5617. Ferri gider ḳalmaz anda gīr ü dār
Her yañadın düşmen olur āşikār

5618. Çün müdebbirler bu ḥāli bildiler
Def'ine_anuñ çāre bunı buldılar[4]

5619. Kim gelüp Keyḫusrev Īrāna penāh
Mülk-i Tūrāndın ola anlara şāh

5620. Tā eli élden 'adūnuñ dūr ola
Gérü mülk ucdan uca ma'mūr ola

5621. Var-ıdı ol taḫtda bir pehlevān
Adı Gīv ü kendü nev-baḫt u cüvān

5622. Bes varup Keyḫusrevi Gīv āl-ıla
Bulıban Īrāna getürdi bile**

---

1 (a) beynisin P, Ş : beynisini Ü, Ç (B) Başı tecvīfinde her yaña P, Ş : Başınuñ içinde her yaña Ü ; Başı yağın her yaña yéyüp Ç (Tecvîf, oyuk manasınadır.)
2 (a) anuñ işi P : işi anuñ Ş, Ü / Ol dimāg u kibr Ş, Ü : Ol dimāġ u kibr ü P, Ç
3 (b) bésleme P, Ş, Ç : başlama Ü
4 (a) bildiler P, Ş, Ü : gördiler Ç (Bu beyitten sonra gelen sekiz beyit Ç nüshasında yoktur.)

---

* Bu beyit Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. P nüshasında vardır. Bu beyit TDK, B, W, Ç², Ü³, P², P³, TTK¹, TTK², TİEM, P⁴, R¹, R², MSU, DTC², A¹, A², DTC¹, Lİ, H, E, MK¹ nüshalarında da bulunmaktadır. (Bu beyitten sonra gelen üç beyit P nüshasında yoktur.)

** Üşelemek, kişelemek, kış diye kovmak anlamındadır.

5623. Gīvi çün dānā dilāver buldılar
Anı ol işe muʿayyen ḳıldılar

5624. Bes varıban anı ol cengī-süvār
Buldı Īrāna getürdi merdvār

5625. Éricek Keyḫusrev Īrāna yaḳīn
Öldi Kāvus olıban ḫāk-i zemīn

5626. Ol ki Kāvūsa dédi Nemrūddur
Kizbe yaḫındur sözi éy aṣl-ı ḥūr

CCLXXXI. Pādişāhī-yi Keyḫusrev[1]

5627. Olıban yüz elli yıl Kāvūs şāh [P-229b, Ş-167b, Ü-48a, Ç-187b]
Gitdi vü Keyḫusrev oldı pādişāh

5628. Memleketden ẓulmi ol dūr eyledi
ʿAdl-ile iḳlīmi maʿmūr eyledi[2]

5629. Éy néce Kāvūs kūsın çarḫ-ı dūn
Yırtup étdi rāyetini ser-nigūn[3]

5630. Kūs u rāyet āyet-i miḥnet-durur
Ṣanma anı āyet-i rāḥat-durur[4]

5631. Pāk-dīn ḳopdı ol u bes nīk-rāy
Ḫalḳa Ḥaḳdın yaña oldı reh-nümāy[5]

5632. Atası ḳanı-y-içün on yıl ḳıtāl
Ḳılıban Tūrānı étdi pāyimāl[6]

5633. ʿĀḳıbet Efrāsiyāba buldı dest
Ḳanını ṭopraġa döküp étdi pest

5634. Devri çün Keyḫusrevin oldı temān
Ḫalḳı bir gün daʿvet étdi ḫaṣ u ʿām[7]

---

1 CCLXXXI. Keyḫusrev Ş, Ü : Keyḫusrev Şāh P ; Keyḫusrev bin Siyāvuş Ç
2 (b) maʿmūr P, Ş, Ü : pür-nūr Ç
3 Bu beyit ile ardından gelen beyit Ç nüshasında yoktur.
4 (b) āyet-i rāḥat-durur P, TİEM, Lİ, DTC², MSU : kim āyet-i minḥat-durur Ş, Ü, M ; āyet-i raḥ-met-durur P², K
5 (a) ol u bes nīk-rāy P, Ş, Ü : vü bes ol nīkū-rāy Ç
6 (a) on yıl P, Ü : ol yıl Ş ; ol nīkū Ç
7 (a) Devri çün Keyhusrevin Ç², A², Bİ, K, Ü³, A¹ : Devr çün P, Ş, Ü, Ç

5635. Bes ḫazāyinden çıḫardı sīm ü zer
La'l ü yāḳūt u daḫı dürr ü güher

5636. Ḥaḳ yolına ḳıldı mecmū'ın sebīl
Vérmek-içündür gereklü māl bil[1]

5637. Var-ıdı Luhrāsb adlu bir süvār
Şeh Ferīdūn uruġından yādigār

5638. Anı oḫıtdı ḳatına getürüp
Taḫta geçürdi başına tāc urup[2]

5639. Dédi beni Ḥaḳ ḳatına oḫıdı
Size bénüm yérüme bunı ḳodı[3]

5640. Ḫalḳ anuñ işinde ḥayrān ḳaldılar [P-230a, Ş-168a, Ü-48a, Ç-188a]
Sözini nisbet cünūna ḳıldılar[4]

5641. İşbu sözi déyiben oldı süvār
Ḫalḳ anuñ ardınca bī-ḥadd ü şümār[5]

5642. Varıcaḫ bir az mesāfet ṭurdılar
Ḳarşudan on atlu gelür gördiler[6]

5643. Dédi şeh siz duruñuz ben gideyim
Bunları kimdür tefaḥḥus édeyim

5644. Çünki varup anlara érişdi ol
Bir bir anlaruñ-ıla görişdi ol

5645. Dönüp andan anı bile aldılar
Bir iki_adım gidiben ġayb oldılar[7]

5646. Daḫı anlardan belürmedi nişān
Ne 'aceb işler ḳılur görgil cihān[8]

---

1 (a) māl P, Ü, Ç : mālı Ş
2 (a) oḫıtdı P : oḫıdı Ş, Ç, Ü / ḳatına getürüp P, Ç : ḳatına vü durup Ş, Ü (b) geçürdi P, Ü, Ç : ḳodı anı Ş
3 (b) ḳodı P, Ş, Ü : dédi Ç
4 (a) işinde P, Ş, Ü : işine Ç (b) ḳıldılar Ş, Ü : urdılar P, Ç
5 (a) déyiben P : déyiben Ş, Ü ; édiben Ç (b) bī-ḥadd ü şümār Ş, Ü : bī-ḥadd-i şümār P
6 (b) gelür P, Ç : durur Ş, Ü
7 (a) andan anı P, Ş, Ü : anlar anı Ç (b) gidiben P, Ş, Ü : varıban Ç
8 (a) belürmedi anlardan P : anlardan belürmedi Ç ; anlardan bulunmadı Ş, Ü

5647. Çünki dīn düşmenlerin édüp helāk
Küfrden yéryüzini eyledi pāk[1]

5648. Öldi ḳılıcında_anuñ Efrāsiyāb
Kim yoġ-ıdı leşkerine_anuñ ḥisāb

5649. Ye'cüc ü Me'cūci édüp cümle cem'
Yaḫıban yıḫup éderdi ḫalḳı ḳam'[2*]

5650. Gerçi kim ol ṣūretā insān-ıdı
Līk ma'nīde la'īn şeyṭān-ıdı[3]

5651. Anı giderüp cihānı ḳıldı pāk
Étdi dīnüñ cevherini tābnāk[4]

5652. Yéryüzin 'adliyle ma'mūr eyledi
'Ālemi 'ilmiyle pür-nūr eyledi

5653. Sünnet ü farżı müretteb étdi ol [P-230b, Ş-168a, Ü-48b, Ç-188b]
Nefs aḫlāḳın müheẕẕeb étdi ol[5**]

5654. Çünki buldı nefsi 'ilm-ile kemāl
Rūşen oldı aña envār-ı cemāl[6]

5655. Ḳuds bāġından nidā geldi aña
Kim gözüñ açup naẓar ét bu yaña[7]

5656. Kim göresin memleketler ṭolu nūr
Bī-nihāyet rāḥat u ẕevk u sürūr

5657. Hem heyūlī āfetinden ol berī
Hem ṭabī'at miḥnetinden ol arı

5658. Ol yaña çün rūşen olmış gördi yol
Şevḳ-ile *sem'an ve ṭā'an* dédi ol[8]

---

1 (a) édip P : ḳıldı Ş, Ü
2 (a) Me'cūc P, Ş, Ç : Me'cūci Ü (b) yıḫıp éderdi ḫalḳı Ş, Ü, Ç : ḫalḳı éderdi néce P
3 (b) la'īñ Ş, Ü, Ç : yaḳīn P
4 (a) Anı giderip P : Giderip anı Ş, Ü / ḳıldı P, Ş, Ü : étdi Ç
5 (a) müheẕẕeb P, Ü, Ç : müẕehheb Ş
6 (b) cemāl P, Ş, Ü : celāl Ç
7 ((b) ét P, Ş : ḳıl Ü, Ç
8 (b) Şevḳ-ile P, Ş, Ü : Şevḳlen Ç

---

* Kam', ezip buyruğu altına alma, kahretme, zaptetme.

** Mühezzeb, iyi duruma getirilmiş, düzeltilmiş, temizlenmiş, terbiye ve ıslâh edilmiş anlamlarındadır.

*** Beyitteki *sem'an ve tâ'an* ibaresi, "İşittik ve itaat ettik." anlamındadır. Bakara sûresi 285. âyette geçen *semi'nâ ve ata'nâ* ibaresini şair vezin gereği böyle kullanmış olmalıdır.

5659. Bes édiben ol ḫiṭāba imtiṣāl
Terk étdi tāc u taḫt u mülk ü māl

5660. Terk édiben bu mükedder külḫeni
Vardı dutdı ol münevver gülşeni

5661. Ḳayd-ı cismānīden édüp infiṣāl
Buldı rūḥānīler-ile ittiṣāl

5662. Olup āfāt-ı bedenden ol berī
Oldı ol daḫı melāyikden biri

5663. Zī melik kim dutdı yéri tā-felek
Āḫirü'l-emr oldı bir arı melek

5664. İkilikden geçüp érdi birlige
Fāni olup vardı bāḳī dirlige

5665. Böyle olsa pādişāh olan kişi
Şehvet-i nefs olmasa dāyim işi[1]

5666. Şöyle étse kim gidicek buradan [P-231a, Ş-168b, Ü-48b, Ç-189a]
Ḳuds gülzārı ola aña vaṭan

5667. Vāy aña kim dünyede sulṭān ola
Buradan gitdükde ol şeyṭān ola[2]

5668. Vāy anı kim bulduġında salṭanat
Érte géce işi ola şeyṭanat

CCLXXXII. Pādişāhī-yi Luhrāsb Şāh[3]

5669. Olıban altmış yıl ol Īrāna şāh
Gitdi vü Luhrāsb oldı pādişāh

5670. Olıcaḫ Luhrāsb mülke ḥükm-rān
Oldı_anuñ Tūrāna fermānı revān[4]

---

1 (a) olur P : olsa Ş, Ü, Ç (b) şehvet-i Ş, Ü : şehvet ü P, Ç
2 (a) aña Ü : anı P, Ş
3 CCLXXXII. Luhrāsb Şāh P, Ç : Luhrāsb Ş, Ü
4 (a) ḥükm-rān Ş, Ü, Ç, M, Ü², A², Lİ, DTC² : ḥükm-revān P, Ç², TİEM, MSU, E ; tācdār TDK, W, P², P³, DTC¹ ; şehriyār Ü⁵, Ü⁶, R²,

5671. Ḳatı cebbār oldı vü gerden-firāz
Her yañadın ḳıldı ḫalḳa türktāz[1]

5672. Yıḫıbanuñ Ḳudsi ġāret eyledi
Ḫalḳı ḳırdı çoḫ ḫasāret eyledi[2]

5673. Tā ki Tevrīt ü Kelīmi ḳoyalar
Varup anuñ milletine uyalar

5674. Ol zamān Ḥaḳ dīn-idi dīn-i Kelīm*
Kim aña Tevrīti vérmişdi Kerīm

5675. Belḫi yapdurdı ki_édeydi_anda maḳām
Vaḳti telḫ oldı ol olduḫda temām[3]

5676. Néçeler yapdı serāy oturmadı
Néçeler ekdi velī götürmedi[4]

5677. Ẓulm-ile yapılmış-ıdı_ol ulu şehr
Lā-cerem yapan oturmadı_oldı ḳahr

5678. Her binā kim ẓulm-ile bünyād ola [P-231b, Ş-168b, Ü-48b, Ç-189b]
Ger Süleymān taḫtısa_anı yél ala[5]

5679. Pādişeh çünkim éde cevr ü sitem
İnmeye gökden yére bārān u nem

5680. Pādişāhuñ ẓulmidür mülki yıḫan
Kendüyi vü ʻālemi oda yaḫan[6]

---

1 (b) türktāz P, Ç : türkütāz Ş, Ü (Türktâz, yağma, çapul anlamındadır.)
2 (a) Yıḫıbanuñ P, Ç : Yıḫıban ol Ş, Ü (b) ḳırup Ş, Ü, Ç : ḳırdı P
3 (a) édeydi P, Ş, Ü : éde Ç
4 (b) ekdi P, Ş : toḫm ekdi Ç (Bu beyit Ü nüshasında yoktur.)
5 (a) binā P, Ş, W, Ü², P², : neye Ü, Ç
6 (b) Kendüyi vü P, Ü, Ç : Kendisi ve Ş

---

* Ç nüshasında bu beyitten sonra P, Ş, Ü nüshalarında olmayan iki beyit bulunmaktadır:

Göñli anuñ küfr-ile pür-çirk-idi
Yoġ-ıdı tevḥīdi işi şirk-idi

Şuġli anuñ peyveste gīr ü dār-ıdı
Dilde éy Luhrāsb-ı cebbār-ıdı

Bu beyitler P, Ş, Ü nüshalarında yoktur. Bu iki beyit TDK, W, Ç², Ü³, TTK¹, TTK², TİEM, R¹, P⁴, MSU, Bİ, A², E, MK¹ nüshalarında da vardır.

5681. Pādişeh kim ma'diletde kem ola
Devleti vü 'ömri nā-muḥkem ola

5682. Ẓulmdür şehlere 'azlüñ māyesi
'Adl-durur baḫt u devlet pāyesi[1]

5683. Mülk isdeyen gerek 'adl eyleye
Ḳamu ḫalḳa ḫulḳ-ıla ḫoş söyleye

5684. Ḫalḳa olmaya dürüşt eyle ki ḫār
Kim anı yél ṭopraġa ṣalmaya ḫˇār[2]

5685. 'Adl nedür rāstlıḫdur ol i yār
Rāstlıḫ ét kim olasın rāst-kār[3]

5686. Oḫ bigi ṭoġru işi āsān olur
Yay bigi_egri lāyıḳ-ı ḳurbān olur

5687. Yüz yigirmi yıl olup Luhrāsb şāh
Öldi vü Guştāsb oldı pādişāh[4]

CCLXXXIII. Pādişāhī-yi Guştāsb ve Ẓuhūr-ı Zerdeşt[5]

5688. Oldı_anuñ 'ahdinde Zerdeşt āşikār
Étdi anuñ dīnini ol iḫtiyār[6]

5689. Ol-ıdı āteşkede bünyād éden
Ḫalḳı ikrāh-ıla oda ṭapduran[7]

5690. Dédi ol kim Ḫālıḳ-ı ḫayr oldı nūr [P-232a, Ş-169a, Ü-48b]
Ẓulmet oldı Ḫālıḳ-ı cümle şürūr

---

1 (a) 'azlüñ Ş, Ü ; 'adlüñ P (b) 'Adl-durur P : 'Adli-durur Ş (Bu beyit ve sonrasında gelen dört beyit Ç nüshasında yoktur.)
2 (a) Ḫalḳa olmaya dürüşt P, P², Lİ, TİEM : Ḫulḳı olmaya dürüst Ş, Ü, M, MSU (b) ḫˇār Ş, Ü, P² : yār P, TİEM ; zār Lİ
3 (a) rāst-kār P, Ş : rüstekār Ü
4 Ş nüshasında bu beyit aşağıdaki başlıktan sonra gelmektedir.)
5 CCLXXX. Pādişāhī-yi Guştāsb ve Ẓuhūr-ı Zerdeşt Ş, Ü : Pāẕişāhī-yi Guştāsb ve Ẓuhūr-ı Zerdesb P (müs.) ; Ẕikr-i Pādişāhī-yi Guştāsb Şāh Ç
6 (a) Zerdeşt Ş, Ü, Ç : Zerdesb P (müs.)
7 (a) éden P : uran Ş, Ü, Ç (b) ikrāh-ıla P, Ş, Ü : egri rāh-ıla Ç

5691. Vaḥydur déyü getürdi bir kitāb
Adı Zend ü sözleri çoḫ bī-ḥisāb[1]

5692. Ṣuḥf-ı İbrāhīmdür dérler ʻayān
Anı ki_anda ḳamu işden var beyān

5693. Nūr u ẓulmetden eger ürdüyse dem
Ḳomamışdur ʻilm-i tevḥīde ḳadem[2]

5694. Bī-şek ölmeye Birāhīmü'l-Ḫalīl
Kim gülistān étdi_ańa odı Celīl[3]

5695. Ürmediyse nūr u ẓulmetden nefes
Millet olur ki_ola İbrāhīm bes

5696. Ḳopdı bir oġlı adı İsfendiyār [Ç-189b]
Ḥüsnine ʻāşıḳ anuñ şehr ü diyār

5697. Nāmdār ü leşker-ārāy u dilīr
Görse cengin künd olurdı çeng-i şīr[4]

5698. Tīr-endāz oldı vü şimşīr-zen
Hem dil-āver ḳopdı vü leşker-şiken[5]

5699. Bāzū-yı mülk-idi vü püşt-i peder
Leşkere hem ol-ıdı sālār-ı ser[6]

5700. Étmez-idi ańa_eṣer şimşīr ü tīr [P-232b, Ş-169a, Ü-48b]
Gerçi peyveste işiydi dār u gīr

5701. Dér-idi ger ben olaydum şehriyār
Ḳomayaydum kimseye şehr ü diyār[7]

---

1 Bu beyit ile ardından gelen dört beyit Ç nüshasında yoktur.
2 (a) ürdiyse Ü : vardıysa dem P ; üdiyse dem Ş (müs.)
3 (a) Birāhīmü'l Ü : İbrāhīmü'l P ; Birāhīm ü Ş
4 (b) ḳopdı P, Ş, Ü : oldı Ç
5 (a) Tīr P, Ş, Ç : Nīze Ü (Ş'de bu beyitler "Étmez-idi ańa_eṣer şimşīr ü tīr" beytinden sonra gelmektedir.
6 Bu beyit ile ardından gelen beyit Ç nüshasında yoktur.
7 Bu beyit ile ardından gelen beyit P nüshasında yoktur.

5702. Şehleri ḫˇār u zebūn ḳıla-y-ıdum
Şarḳı ġarbı cümlesin ala-y-ıdum[1*]

5703. Atası anuñ sözinden ḫavfnāk
Olıban ḳaṣd étdi_anı ki_éde helāk

5704. Dil néçe kim dek dura baş saġ olur
Deprenicek dil ciger pür-dāġ olur[2]

5705. Saḫla dili rāzuñı bildürmesün
Kes anı kim ol seni öldürmesün

5706. Dil-durur kesen benefşe başını
Dildür éden kūteh anuñ yaşını[3]

5707. Dutıban ḥabs étdi_anı Guştāsb şāh
İşidiben bu işi Ercāsb şāh[4]

5708. Kim dedesiydi anuñ Efrāsiyāb
Bir sipeh cem‘ étdi kim deryā-yı āb

5709. Yüridi Guştāsbuñ üstine tīz
Başına ḳopardı anuñ rüstaḫīz

5710. Édemezlerdi anuñla dār u gīr
Kimini ḳırdı kimin étdi esīr[5]

---

1 (a) Şehleri ḫˇār u zebūn ḳıla-y-ıdum P, W, TTK[1], TİEM, P[4], R[1], Lİ , A[1], H, DTC[2] : Pādişehleri zebūn ḳıla-y-ıdum Ç, B, TDK, Ç[2], Ü[5], Ü[6], P[3], DTC[1], A[2], R[2] ; Ḳıla-y-ıdum şehleri hükmüme rām Ş, Ü, M, Ü[4], P[2], MSU, Bİ ; Begleri ḳamu zebūn ḳıla-y-ıdum E, TTK[2] (b) Şarḳı ġarbı cümlesin ala-y-ıdum P, Ç, B, W, Ç[2], Ü[3], TTK[1], TİEM, P[4], Lİ, A[1], A[2], H, DTC[2], E, Bİ : Şarḳ u ġarbı feth éde-y-idüm temām Ş, Ü, M, Ü[2], Ü[4], P[2], MSU ; Şarḳı ġarbı ḳamusın ala-y-ıdum TDK, P[3], Ü[5], Ü[6], DTC[1], R[2]

2 (b) ciger P, Ç : yürek Ş, Ü

3 (a) kesen P, Ç : biçen Ş (Bu beyit Ü nüshasında yoktur.)

4 (a) ḥabs étdi_anı P, Ş, Ü : ḥabs étdi Ç

5 (a) Édemezlerdi Ş, Ü : Édemediler P, Ç / anūnla P, Ş, Ç : anuñ-ıla Ü

---

* P nüshasında “Şehleri ḫˇār u zebūn ḳıla-y-ıdum”şeklinde yer alan beyit Ş ve Ü nüshalarında tamamen değişmiş ve “Ḳıla-y-ıdum şehleri hükmüme rām” hâline gelmiştir. İki nüsha grubundan da karşılaştırma yapan Ç nüshası ise her iki rivayete de metnin içinde yer vermiştir. Yani Ç nüshasında aynı anlama gelen iki rivayet de yazılmıştır. Müstensih beytin iki varyantını da metnin içine almıştır.

Şehleri ḫˇār u zebūn ḳıla-y-ıdum
Şarḳı ġarbı cümlesin ala-y-ıdum

Ḳıla-y-ıdum şehleri hükmüme rām
Şarḳ u ġarbı feth éde-y-idüm temām

5711. Ṣalıban yérinde raḫt u bārgāh
Ḳaçdı öñinden anuñ Guştāsb Şāh

5712. Dutıban Ercāsb Īrānı temām
Geldi vü Bābilde dutdı ol maḳām[1]

5713. Ḳorḫusından düşmenüñ Guştāsb şāh
Vardı vü bir ḳal'ayı ḳıldı penāh[2]

5714. Çünki nā-çār oldı eyle ḳıldı rāy
Ki_édeler İsfendiyārı ked-ḫudāy

5715. Bend-i zindāndan édüp anı ḫalāṣ [P-233a, Ş-169b, Ü-49a, Ç-190a]
Pādişehlıġı véreler aña ḫāṣ[3]

5716. Kim yüriyüp düşmeni ol getüre
Bes urınup tāc taḫta otura

5717. Bes getürüp oldılar ḫalḳ aña cem'
Kim édeler düşmeni anuñla ḳam'[4]

5718. Çünki çıḫdı ḥabsden leşker-şiken
Kim ḳader-endāz-ıdı vü tīg-zen[5]

5719. Leşker-i Īrānı cem' étdi temām
Ulu kiçi her ne kim var ḫāṣ u 'ām

5720. Çün vériben ḫalḳa genc ü ḫˇāste*
Leşkerini eyledi ārāste[6]

5721. Vérmek-ile_olur ḳavī püşt-i sipāh
Vérmeyince kimse olmaz pādişāh[7]

5722. Her ki vérmege bulamaz dest-res
Pādişehlıġa éremez bir nefes

---

1 (b) Geldi vü Bābilde dutdı ol P, Ş, Ü : Geliben Bābilde eyledi maḳām Ç
2 (b) ḳıldı P, Ç : étdi Ş, Ü
3 (a) Bend ü P, Ş, Ç : Bend-i Ü
4 (a) Pes getürüp oldılar ḫalḳ aña Ş, Ü : Getürip ḫalḳ anı aña oldı P ; Getüriben oldılar ḫalḳ aña Ç
5 (a) Bu beyit ile sonrasında gelen dört beyit P ve Ç nüshalarında yoktur.
6 (a) Çün Ş : Çoḳ Ü
7 (a) püşt ü penāh Ş : püşt-i sipāh Ü

---

* Hˇâste, mal, mülk, servet anlamındadır. (Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme*, c. 21, s. 813.)

5723. Yasayıban leşkeri İsfendiyār
Yüriyüp Ercāsbı ḳıldı şikār[1]

5724. Germ süriben érişdi nāmver
Ḳıldı Tūrān leşkerin zīr ü zeber

5725. Çünki pīrūz oldı şāh İsfendiyār
Heft-ḫānı daḫı aldı_ol nāmdār[2]

CCLXXXIV. Reften-i İsfendiyār Be-Fetḥ-i Ḳal'a-i Heft-Ḫˇān[3]

5726. Heft-ḫˇān bir ḳal'a-y-ıdı ser-bülend
Ki_ins ü cinden yoġ-ıdı aña güzend[4]

5727. Sedd-i İskender bigiydi ol ḥiṣār
Yédi ḫandaḳ yédi burc-ı pāyidār[5]

5728. Kerpici_anuñ āhen-i pūlād-ıdı
Ḥaşvı ḳal'ay zī 'aceb bünyād-ıdı[6]

5729. Ḳullesine nesr éremezdi anuñ
Ḫandaḳına cin giremezdi anuñ[7]

5730. Kendüzini düzdi bir bāzārgān
Heft-ḫˇāndın yaña ol oldı revān[8]

5731. İki yüz ṣandūḳ düzetdi hˇāceveş
Yüz ḳatır rehvār u muḥkem bār-keş[9]

5732. Ḳodı her ṣandūḳ içinde bir dilīr [P-233b, Ş-170a, Ü-49a, Ç-190b]
Kim dutamazdı anuñla pençe şīr

---

1 (a) leşkeri İsfendiyār P, Ş, Ç : leşker-i İsfendiyār Ü (b) ḳıldı Ü : ol ḳıldı P ; vü ol ḳıldı Ş ; éde Ç
2 (b) Heft-ḫˇānı daḫı aldı_ol nāmdār P : Heft-ḫˇānı daḫı aldı ol nāmver Ç ; Heftiḫūnı ala édiben ḥiṣār Ş ; Heft-ḫūna ḳaṣd étdi_ol nāmdār Ü
3 CCLXXXIV. Be-Fetḥ-i Ḳal'a-i Heft-Ḫˇān P : Be-Fetḥ-i Heftiḫūn Ş ; Be-Fetḥ-i Heft-Ḫˇān Ü, Ç (Bu başlık Ü nüshasında dört beyit aşağıya konulmuştur.)
4 Bu beyit ve ardından gelen üç beyit Ç nüshasında yoktur.
5 (b) Yédi Ḫandaḳ yédi burc-ı P, Ş : Ḫandaḳı yédi vü burcı Ü (Handak, hendek, suların akmasını sağlamak için kazılan çukur anlamındadır.)
6 (b) Ḥaşvı P, Ü : Ḥaşv u Ş
7 (a) éremezdi P, Ü : érmezdi Ş
8 (b) ol oldı P, Ü : oldı ol Ş, Ç
9 (a) hˇāceveş P, Ü, Ç : ḫōcaveş Ş (Ş nüshasında "ḫˇāce" kelimesi hoca okunacak şekilde arada elif harfi olmadan yazılmıştır.)

5733. Sāyis ü ḫar-bende ḳamu pehlevān
Ḫˇācenüñ adı Naṣīr-i Nev-cüvān[1]

5734. Yükledüp ṣandūḳı baġladı ḳaṭār
Ḳalʿadın yaña yüridi berkvār[2]

5735. Heft-ḫˇāna çünki yaḫın ḳaldı yol
Vérbidi_élçi ḳalʿanuñ ıssına ol[3]

5736. Dédi kim bāzārgānam ben ʿayān
Olmışam Tūrāna Īrāndın revān[4]

5737. Yüklerümde çoḫ nefāyis var-durur
Ṭolu ṣandūḳum zer ü gevher-durur

5738. Līk Īrāndan ḥarāmī düşmenüm
Var-durur uş érdi ardumca benüm[5]

5739. Ḳalʿada düzmek gerek baña maḳām
Kim ḳumāşum anda saḫlana temām

5740. Çünki māl adın işitdi ḳalʿadār
Ḳalʿaya çıḫardı anı şāhvār

5741. Néçeleri bī-ser étdi ḥırṣ-ı māl
Néçeler oldı ṭamaʿdan pāyimāl[6]

5742. Ḫˇāce geldi ḳalʿaya rūşen-revān
Vérdi ḳalʿa ıssına çoḫ ermaġān[7*]

5743. Şāh u ḫˇāce géce ṣoḫbet étdiler
Esriyüp yérlü yérine gitdiler[8]

---

1 (b) Naṣīr ü P, Ş, Ç : Naṣīr-i Ü
2 (a) Yükledüp ṣandūḳı baġladı Ş, Ü : Yüklenip ṣandūḳ baġladı P ; Yüklenüp ṣandūḳ baġlayup Ç
3 (a) ḳaldı yol P, Ü : ḳaldı ol Ş, Ç (b) ıssına P, Ü, Ç : üstine Ş
4 (a) ben ʿayān P, Ş, Ü : bil ʿayān Ç (b) Olmışam Tūrāna Īrāndan P, Ş, Ü : Olmışam Tūrāndın Īrāna Ç
5 (b) érdi ardumca P, Ü : gelür ardumca Ç ; érdi ardumdan Ş
6 (a) Néçeleri bī-ser étdi ḥırṣ-ı māl P : Néçe server bī-ser étdi ḥırṣ u māl Ş, Ü ; Néçeleri bī-ser étdi ḥırṣ u māl Ç
7 (a) Çünki geldi ḳalʿaya rūşen-revān P : Ḫōca geldi ḳalʿaya ḳondı revan Ş ; Ḫˇāce geldi ḳalʿaya rūşen-revān Ü, Ç
8 (a) géce Ş, Ü, Ç : çünki P

---

* "Ermagân, Orta Türkçe [Oğuzca] armaġan<yarmaġan; kökü belli değildir. Türkçe olması muhtemel görülen kelime "ermaġân" şeklinde Farsça'ya geçmiş ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde bu imlâ ile de kullanılmış, ayrıca Balkan dillerine de girmiştir." (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. I, s. 167.)

5744. Ḫˇāce varup menziline ol géce
Ol ḳumāşını açup ucdan uca[1]

5745. Bes geyüp ḳaftān u baġlanup kemer [P-234a, Ş-170b, Ü-49a, Ç-191a]
Ḳıldılar ol ḳalʿayı zīr ü zeber[2]

5746. Atasın ḳardaşların ki_anda esīr
Oldılardı_étdi ḫalāṣ ol şīr-gīr[3]

5747. İşbu rāy-ıla ki étdi pehlevān
Fetḥ oldı aña ḥışn-ı Heft-ḫˇān[4*]

5748. Çün müyesser oldı işbu fetḥ aña
Döndi gérü mülk-i Īrāndın yaña[5]

5749. Atası étdügi ʿahde ṭurmadı
Memleket kim dédi aña vérmedi[6]

5750. Dünye cāhını édemez kimse terk
Olımaz her kişi peymānında berk

CCLXXXV. Firistāden-i Guştāsb İsfendiyār-rā Be-Ceng-i Rüstem-i Destān[7]

5751. Düzdi bir resm-ile daḫı mekr ü āl
Kim éde İsfendiyārı pāyimāl

5752. Vérbidi_anı Sīstāna kim vara
Rüstem-i Destānı dutup öldüre[8]

---

1 (a) varup Ş, Ü : varıp P ; gelüp Ç
2 (a) Bes geyüp ḳaftān u baġlanup kemer P, Ş, Ü : Geyünüp ḳaftān u baġladı kemer Ç
3 (a) şīrgīr Ş, Ü, Ç : destgīr P (b) Oldılardı P, Ş, Ü : Oldılar Ç
4 (a) (b) Heft-ḫˇān P, Ü : Heftiḫūn Ş ; Nev-cüvān Ç (müs.)
5 (b) mülk-i Īrāndan P, Ş, Ü : mülk ü Īrāndan Ç
6 (b) kim P, Ş, Ü : ki Ç
7 CCLXXXV. Firistāẕen-i Guştāsb İsfendiyār-rā Be-Ceng-i Rüstem-i Destān P : Firistāden-i Guştāsb İsfendiyār-rā Be-Ceng-i Rüstem Ş, Ç ; Destān-ı Guştāsb ve İsfendiyār Be-Ceng-i Rüstem Ü
8 (b) Rüstem-i Ş, Ü : Rüstem ü Ç / öldüre Ş, Ü : getüre Ç

---

* Ç nüshasında beytin sonunda önce "ḥışn-ı nev-cüvān" yazılmış; sonra mısra atına "nev-cüvān" kelimesinin yerine Ş nüshasında olduğu şekilde "Heft-ḫūn" yazılmıştır.

5753. Yā dutıban dest-beste getüre
Bes alup Īrānı ḫurrem otura*

5754. Ḳaṣdı ol kim éde_anı Rüstem helāk
Ḳıla ḫancerle cigergāhını çāk[1]

5755. Mülk-içün gör kim ne mekr étdi ata
Diledi oġlını kim yardan ata[2]**

5756. Pādişehlıḫda ḳarābet kem olur
Ḳavm düşmenlıġı bes muḥkem olur[3]

5757. Atası fermānı-y-ıla gitdi ol
Geldi vü Rüstemle çoḫ ceng étdi ol

5758. Kesmez-idi_anı ḳılıc étdükde ceng
Étmez idi_aña eṣer tīr-i ḫadeng[4]

5759. Rüstemi oḫ zaḫm-ıla_étdi ol zebūn
Şöyle kim bīm oldı düşe ser-nigūn

5760. Bir iki gün étdiler bu resme ceng [P-234b, Ş-171a, Ü-49a,Ç-191b]
Rüstemi ḳıldı zebūn tīr-i ḫadeng

5761. Zāl u Rüstem bir géce dérildiler
Def'ine anuñ tefekkür ḳıldılar[5]

5762. Dédi Rüstem yarın oḫı gezleyü
Ataram bunuñ gözini gözleyü[6]

---

1 (a) ki P, Ç : kim Ş, Ü (b) cigergāhını P, Ü : cigergāhın Ş
2 (b) oġlını kim yardan ata Ü : kim oġlı aradan yite Ş
3 (a) kem Ü : kim Ş (Bu beyit P, Ç nüshalarında yoktur.)
4 (b) tīr-i P, Ş, Ü : tīr ü Ç
5 (a) bir P, Ş, Ü : ol Ç
6 (b) Ataram bunuñ P, Ş, Ü : Atayım anuñ Ç

---

* Bu beyit Ç nüshasında yoktur. P nüshasında da bu beyit ile öncesinde gelen beyit tek bir beyit olarak birleşmiştir. Birinci beytin ilk mısraı ile ikinci beytin ikinci mısraından oluşan bu beyit şöyledir: "Vérbidi anı Sīstāna kim vara / Pes alıp Īrāna ḫurrem otura"

** Bu beytin ikinci mısraının sonundaki "ata" fiili Ü nüshasında hem üstün ile hem de esre ile harekelenmiştir. Bu durumda kelime hem "yardan ata" hem de "yardan ite" şeklinde okunacak şekildedir. Bu beyit P ve Ç nüshalarında yoktur.

5763. Ger teni rūyinse ki_oḫ étmez eṣer
Göz ḫod etdür olur ol kārger[1]

5764. Fikr édüp işbu iş üstine çoḫ
Düzdiler yılġun aġacından bir oḫ

5765. Ol oḫuñ bir ucı-y-ıdı iki dal
Ara yéri açuḫ ol resme ki dāl

5766. Her birine ol iki şāhuñ yaḳīn
Urdılar peykān-ı tīz ü āhenīn[2]

5767. Düzdiler sīmurġdan ol oḫa per
Tīz olsun déyü vü hem kārger

5768. Ḳıldılar géce bu resme mekr ü āl
Ṣubḥ olıcaḫ urdılar kūs-ı ḳıtāl[3]

5769. Kūs ünin işidicek İsfendiyār
Dédi dirildi meger Sām-ı Süvār[4]

5770. Rüsteme geldi ki ol yārī ḳıla
Cehd-ile_anı benüm elümden ala[5]

5771. Yoḫsa ḳanda var bu gün anda mecāl
Kim éde bénüm-ile_ol ceng ü cidāl

5772. Dün ki anuñ-ıla cenge ṭurmışam
Oh-ıla_aña yüz otuz zaḫm urmışam

5773. Bunı dédi cevşenin İsfendiyār [P-235a, Ş-171a, Ü-49a, Ç-192a]
Geydi vü oldı hem ol demde süvār[6]

5774. Rüstem-i Destānı gördi kim kemān
Almış ele cenge geldi bī-gümān[7]

---

1 (b) Göz ḫod etdür olur aña Ş, Ü, B, TDK, Ç², Ü², A², Bİ : Gözi ḫod etdür olur aña Ç ; Göz çü ẕātıdur olur ol P

2 (a) dürüst Ş, Ü, Ç : yaḳīn P (b) peykān-ı tīz-i āhenīn TDK, Ç², P², P⁴, A² : peykān u tīz ü āhenīn P (müs.) ; peykān-ı tīz ü āhenīn B ; peykān-ı zehr-āb-ıla cüst Ş, Ü, Ç

3 (a) géce bu resme P, Ş, Ü : bu resme géce Ç

4 (a) işidicek P, Ş, Ç : işitdi çünki Ü

5 (b) Cehd-ile_anı bénüm elümden P, Ç : Cehd-ile anı elümden ol Ş ; Cehdi édüp anı elümden Ü (Yârî, dostluk ve yardım, muâvenet anlamlarına gelmektedir.)

6 (a) déyüp Ş, Ü, Ç : dédi P (b) vü oldı hem ol demde P, Ş, Ü : oldı atına ol-dem Ç

7 (b) Almış ele cenge geldi P : Almış ele cenge gelür P², P⁴ ; Dutmış elde cenge yürür Ş, Ü , Bİ, Ü² ; Dutmış ele cenge yürür Ç ; Eline alup cenge gelür bī-gümān B, TDK, Ç², Ü³, Ü⁶

5775. Ḳorḫu düşüp göñline dédi ki şīr
Bīşeden çıḫmaya bu resme dilīr[1]

5776. Dédi Rüstem kim şehā ṣulḥ édelüm
Dérilüp atañ ḳatına gidelüm

5777. Varayım Īrāna uyayım saña
Rāżıyam her ne ki_éder atañ baña*

5778. Çarḫ gerdende édemez baña bend
Şīr ü gerdūn ḳılamaz baña güzend

5779. Béni diler uş sénüñle gideyim
Her ne kim buyursa anı édeyim[2]

5780. Özüñe raḥm eylegil éy pehlevān
Kim melik-zādesin ü hem nev-cüvān

5781. Néçe kim yalvardı ol işitmedi**
Cāhil-idi ʻaḳl-ıla iş étmedi

5782. ʻAḳl neylesün kişiye yā ḥıyel
Ol zamān kim érişe añа ecel

5783. Rüsteme bir oḫ daḫı_atdı nev-cüvān
Döndi_añа Rüstem dédi éy pehlevān[3]

5784. Bunca_oḫuñdan sénüñ oldum zaḫmdār
Sen daḫı benden bir oḫ al yādigār

5785. Görgil imdi oḫ néce atmaḫ gerek
Oḫ yiyen kişi néce yatmaḫ gerek

5786. Séni mekr-ile atañ dimne-miṣāl [P-235b, Ş-171b, Ü-49b, Ç-192a]
Şīr çengāline ḳıldı pāyimāl

1 (b) Bīşeden P, Ş, Ü : Mīşeden Ç
2 (a) diler uş Ş : diler uş Ü ; dilemiş P ; dilerse_uş Ç (b) buyursa Ş, Ü : buyura P, Ç
3 (a) urdı nev-cüvān Ş, Ü : atdı pehlevān P ; urdı pehlevān Ç (b) pehlevān Ş, Ü : nev-cüvān P, Ç

* Bu beyit ile ardından gelen beyit P nüshasında vardır. Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Bu iki beyit TİEM, R[1], P[4], R[2], A[2], Lİ, H nüshalarında da vardır. TDK, B, P[2], P[3], DTC[1], DTC[2], Bİ nüshalarında sadece ilk beyit vardır.

** Buradaki işitmedi kelimesinin ilk hecesi olan -i ünlüsünün vezne göre aslında uzun olması gerektiği için Ş nüshasında "işitmedi" kelimesi ايشتمدي şeklinde yazılmıştır.

5787. Rüstem atdı_oḫı kemāndan şöyle cüst
Ki_érdi gözlerine demrenler dürüst[1]

5788. İki peykān daḫı eyle étdi kār
Ki_āh édüp düşdi yére İsfendiyār

5789. Dünyenüñ aḥvāli işbudur müdām
Hīç kimse dutamaz bunda maḳām[2]

5790. Rüstem oḫından ölüp İsfendiyār
Oġlı Behmen ḳaldı andan yādigār

CCLXXXVI. Der-Beyān-ı Ḫātimet ʻĀḳıbet-i Ẓulm[3]

5791. İşbu destān ḥālin édenler beyān
Kim tevārīḫ oldı anlardan ʻayān[4]

5792. Dédiler ki_İsfendiyār-ı nāmver
Oġlan-iken ki_añlamazdı ḫayr u şer

5793. Oynayu her bir yaña giderdi ol
Hem-ser oġlanlara seyr éderdi ol[5]

5794. Düzedibenüñ aġaçdan oḫ u yay
Atışurdı_oġlanlar-ıla ḳış u yay[6*]

5795. Yılġun aġacından ol bir oḫ düzer
Bir gün anı nā-gehān pertāv éder[7]

5796. Ol oḫı çün çıḫarur yaydan ḫaṭā
Érgürür bir yoḫsul oġlına ḳażā

---

1 (a) atdı_oḫı kemāndan şöyle P : öyle_atdı kemāndan oḫı Ş, Ü ; eyle atdı kemān dan oḫı Ç (b) érdi gözlerine demrenler P : ére demrenler gözine anuñ Ş, Ç ; érdi demrenler gözine anuñ Ü
2 (b) kimse Ş, Ü, Ç : kimesne P
3 CCLXXXVI. Ḫātimet ʻĀḳıbet-i Ẓulm P, Ş : Veḫāmet-i ʻĀḳıbet-i Ẓulm Ü ; Ḫātimet ve ʻĀḳıbet-i Ẓulm Ç
4 (a) ḥālin Ş, Ü, Ç : ḥālini P
5 (a) giderdi ol Ş, Ü : gider-idi P, Ç (b) seyri éderdi ol Ş, Ü : seyr éder-idi P, Ç
6 (a) Düzedibenüñ P : Düzedüp ol bir Ş, Ü, Ç, Ü² ; Düzdüribenüñ B, TDK, W, Ç², P² ; Düzibeni ol P⁴
7 (b) Bir gün anı nā-gehān P : Bir günü nā-geh anı Ş ; Bir gün ol nā-geh anı Ü , Bir gün anı nā-geh ol Ç (Pertâb (pertâv), atmak, atılmak anlamlarındadır.)

---

* Bu beyitte "yay" kelimesi cinaslı olarak kullanılmaktadır. İlk mısradaki "yay" kelimesi ok atma âleti olan yay anlamında, ikinci mısrada olan "yay" kelimesi ise yaz mevsimi anlamındadır.

5797. Çıḫarur gözin anuñ ol çūbe-tīr*
Olur ol bī-çāre miskīn ü ḥaḳīr[1]

5798. Ol oḫ aġacı yére düşüp biter [P-236a, Ş-171b, Ü-49b, Ç-192b]
Tañrı taḳdīri-y-ile anda biter[2]

5799. Ol aġaç şāhı-y-ıdı bil bellü sen
Gözine İsfendiyāruñ érişen[3]

5800. Ẓulm étmegüñ budur encāmı bes
'Adle düriş étmegil ẓulme heves

5801. Bir kişi kim yoġ-ıdı aña ḳalem
Oġlan-iken ki_añlamazdı bīş ü kem

5802. Bir oḫ atduġı-y-çün édiben ḫaṭā
Kim çıḫardı bir göz anuñla ḳażā

5803. Zaḫm yéyiben iki gözi bile
Gitdi cān u baş hem vardı yéle[4]

5804. Ol ki dāyim ḳaṣd-ıla ḳurup kemān
Ẓulm oḫın atmaḫ-durur işi hemān

5805. Ne 'aceb ger yéle vérüp baş u cān
Yıḫdurup yaḫdurur-ısa hānümān[5]

5806. Ana ḳarnında ki oġlan cān bulur
Altı ay yédügi ḫūn-ı ḥayẓ olur[6]

5807. Ṣoñra ol ḳan ābile olup çıḫar
Ṣūretini oġlanuñ bozup yıḫar[7]

5808. Çünki ol ḥüsni kim olur reşk-i māh
Altı aylıh ḫūn-ı ḥayż eyler tebāh[8]

---

1 (a) gözin anuñ ol P, Ü, Ş : gözini anuñ Ç
2 (b) biter P, Ç : beter Ş, Ü
3 (a) şāhı-y-ıdı P, Ş, Ç : zaḫmı-y-ıdı Ü
4 (b) cān u baş hem Ş, Ü, Ç : cān u başı vü P / vardı P : vérdi Ş, Ü, Ç
5 (b) Yıḫdurıp yaḫdurur-ısa P, Ç : Yaḫdurup yıḫdurur-ısa Ş ; Yıḳdurıp yaḳdurur-ısa Ü
6 (a) ki oġlan P, Ş, Ü : oġlan Ç (müs.)
7 (a) ābile P, Ü, Ç, B, Ü², P², Bİ, TİEM, K, Lİ, M, E : ayla Ş ; ayıla Ü³, Ü⁶ ; ki bile TDK, W ; kim bile Ç²
8 (a) ki olur reşk-i māh Ş, Ü, Ç : kim olur hem-çü māh P (b) eyler Ü, Ç : éder Ş ; olur P

---

* *Lügat-i Nâcî*'de oklava anlamı verilen "çûbe" için Redhouse ağaçtan yapılan özel bir parça, ağaçtan yapılan âlet, çubuk anlamlarını vermektedir. (Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, s. 734.)

5809. Altı aylıḫ ḳan ki_içer ẓālim ʿaceb
Nécesi olmaya ṭāʿūna sebeb[1]

5810. Altı aylıḫ ḫūn-ı ḥayż-ıla bu ḥāl
Çün érişip bozılur şekl ü cemāl[*]

5811. Altı aylıḫ ki içilür ẓulm-ile ḳan [P-236b]
Fikr ḳıl ki_étmeye mi cāna ziyān

5812. Kerkes olmaduġı-çün bī-dādger [Ş-172a, Ü-49b, Ç-193a]
ʿÖmri anuñ yıl-ıla biñe érer

5813. Olduġı-y-çün ẓālim ü ḫūn-rīz bāz
ʿÖmri olmışdur ḳamu ḳuşlardan az[2]

5814. Ẓālim encāmı yavuz olur ʿaẓīm
Āḫiri ẓulmüñ vaḫīm olur vaḫīm[3]

5815. Oġlınuñ öldügini Guştāsb şāh
İşidicek ḳıldı ḫalḳ içinde āh

5816. Başını yére urup aġlayu zār
Dér-idi kim éy dirīġ İsfendiyār

5817. Līk göñlinde ḳatı dil-şād-ıdı
Cānı ḳamu ġuṣṣadan āzād-ıdı

CCLXXXVII. Pādişāhī-yi Behmen bin İsfendiyār

5818. Yüz yigirmi yıl olup Guştāsb şāh
Gitdi ardınca_oldı Behmen pādişāh

5819. Behmene érişicek mülk-i ʿAcem
Ḫānedānın Rüstemüñ ḳıldı ʿadem

5820. Rüstem ölmiş-idi ol olduḫda şāh
Lā-büd oldı furṣat-ıla kīne-ḫˇāh

---

1 (a) aylıḫ P, Ş : aylıḳ Ü ; yıllıḳ Ç (müs.)
2 (a) ḫūn-hˇār P : ḫūn-rīz Ş, Ü, Ç (b) oldı ḳamusı P : oldı ḳamu Ş ; olmışdur ḳamu Ü ; olur anuñ ḳamu Ç
3 (a) Ẓālim P, Ü, Ç : Yavuz Ş

---

* Bu beyit ile ardından gelen beyit P nüshasında vardır. Aynı beyitler B, W, Ç², P², A², TİEM, P⁴, R¹, Bİ, Ü⁶, Ü³, H, K, Lİ, E nüshalarında da vardır. Ş, Ü, Ç, M, Ü², R², Ü⁵, A¹, DTC² nüshalarında yoktur. MSU nüshasında sadece ikinci beyit bulunmaktadır.

5821. Furṣat-ıla her ne iş kim var biter
Furṣat olmaduḫda iş bitmez yiter[1]

5822. Sīstānı yıḫdı vü yaḫdı temām
Ḳırdı anda her ne buldı ḫāṣ u ʻām[2]

5823. Ne ʻimāret varsa vīrān eyledi [P-237a, Ş-172b, Ü-49b, Ç-193b]
Ḫāk-ile ol mülki yiksān eyledi

5824. Ḫānedān var mı ki vīrān olmamış
Ḫāne mi var ḫāne ḫˇāndı ölmemiş[3*]

5825. Taḫt mı var kim yéle vérmez cihān
Tāc mı var yére urmaz āsumān[4]

5826. Éy néçe Kāvūs-ıla Efrāsiyāb
Ki_anı ögitdi bu gerdūn āsiyāb[5]

5827. Éy ki néçe Rüstem ü İsfendiyār
Ki_oda urdı_ispend bigi rūzigār[6]

5828. Şāh-ıdı dün Bāyezīd-ile Temūr
Bu gün anı mār yér ü bunı mūr[7]

5829. Mīr Sülmān-ıdı dün mülke penāh
Bu gün oldı yérde uş ḫāk-i siyāh

5830. Her kişiye ki_anda var nūr-ı baṣar
Mīr Sülmen öldügi ʻibret yéter[8]

5831. Çünki böyle çekdi çarḫ aña kemān
Ayruġı ḳoya déyü var mı gümān

5832. Aña kim ḫalḳa_ol-ıdı feryād-res
Çarḫ emān vérmedi gördüñ bir nefes

---

1 (a) iş kim var P, Ü, Ç : iş varsa Ş
2 (a) Sīstān-ıdı_oda yaḫdurdı P, Ç : Sīstānı yıḫdı vü yaḫdı Ş, Ü
3 Bu beyit ile ardından gelen on iki beyit Ç nüshasında yoktur.
4 (b) yére Ü : kim yére Ş ; ki yére P
5 (b) gerdūn P : gerdān Ş, Ü
6 (b) bigi P : mişāl Ş ; gibi Ü (İspend, üzerlik tohumu demektir. Ateşe atıldığında çıtırdayarak yanar.)
7 (a) dün P, Ş : dur Ü (müs.) (A² nüshasında bu beyitten başlamak üzere yedi beyit yoktur.)
8 (a) var nūr-ı P, Ş : anda var ola Ü (b) Sülmen öldügi P : Sülmān öldügi Ş ; Sülmāndan bugün Ü

---

* *Lugatnâme*'de ḫˇānd kelimesi için hâce anlamı verilmektedir. (Ali Ekber Dihhuda, *Lugatnâme*, c. 21, s. 822.) Hâce kelimesinin efendi, reis, sahip anlamı olduğundan buradaki beyitte Ahmedî "Viran olmamış hanedan var mı? Hane reisi ölmemiş hane mi var?" demektedir.

5833. Aña ki_andan her kişi feryād éder
Var ḳıyās ét kim ne işler édiser[1]

5834. Ḥātem-i Ṭayye éden cevr ü cefā
Bir baḫīle éde mi mihr ü vefā[2]

5835. Pehlevāndı Behmen ü ḫūn-rīz-idi
Çarḫ bigi saḫt fitne_engīz-idi[3]

5836. Néçe kim diri-y-idi ol şehriyār [P-237b, Ş-172b, Ç-193b]
İşi ceng-idi hemīn ü kār-zār[4]

5837. Fitne vü āşūb-ıdı_işi düni gün
Şarḳ u ġarbı étmek isterdi zebūn[5]

5838. Āḫir-i ʻömrinde_anuñ bir ejdehā [Ü-51a]
Ḳopdı ki_olmazdı kimesne_andan rehā[6]

5839. Ḳopıcaḳ ol ejdehā-yı heft-ser
Érdi andan Behmen-i şāha ḫaber

5840. Cemʻ étdi ol sipāh-ı bī-şümār
Ki_ejdehāyı éde ol yérde şikār[7]

5841. Dem üriben çekdi anı ejdehā
Kimseyi étmez ecel çengi rehā

5842. Yuddı sāz u cevşen ü derḳi-y-ile
Ḳaldı mülki ġarbı vü şarḳı-y-ıla[8]

CCLXXXVIII. Fi't-Temṯīl [9]

5843. Nefs-durur ejdehā-yı heft-ser
Séni Behmen bigi bulduḫda yudar[10]

---

1 (b) kim ne işler édiser P : kim vefālar yād éder Ü (Bu beyit Ş nüshasında yoktur.)
2 (a) cevr ü P : ḳahr u Ş, Ü (b) Bir P, Ü : Her Ş
3 Bu beyit P ve Ş nüshalarında yoktur.
4 Bu beyit ile ardından gelen beyit Ü nüshasında yoktur.
5 (a) düni gün P : dün ü gün Ş, Ç (Bu beyit Ü nüshasında yoktur.)
6 (b) ki_olmazdı P, Ş, Ü : ki olmaz Ç
7 (a) étdi P, Ş, Ç : eyledi Ü
8 Bu beyit Ş ve Ü nüshalarında yoktur.
9 CCLXXVIII. Fi't_Temṯīl P : Der-Temṯīl ve Ḫātime-i Dāsitān Ü ; Temṯīl Ç (Ş nüshasında böyle bir başlık bulunmamaktadır.)
10 (a) Nefs-durur P, Ş : Nefsdür ol Ü, Ç

5844. Birisi şehvet-durur biri ḥased
Birisi cehl ü birisi ḫūy-ı bed

5845. Birisi ḫışm u biri ṭūl-ı emel
Biri daḫı ḫalḳ-ıla olmaḫ daġal[1]

5846. Başların tīġ-i riyāżetle anuñ
Kes ki andan ḳurtıla cān u tenüñ

5847. Yoḫsa ḳomaz séni işbu ejdehā
Kim olasın dürlü miḥnetden rehā

CCLXXXIX. Pādişāhī-yi Hümā-yı Duḫter-i Behmen

5848. Behmen olıban yüz on yıl pādişāh [P-238a, Ş-173a, Ü-51a, Ç-193b]
Öldi vü oldı Hümā yérinde şāh

5849. Ḳızı-y-ıdı Behmen-i şāhuñ Hümāy
Key ḫıredmend-idi vü hem pāk-rāy[2]

5850. Resm-i Zerdeşt-idi dīni Behmenüñ
Bir İlāhī dīni yoġ-ıdı anuñ[3]

5851. Küfr ü ilḥād anda bī-ḥad çoġ-ıdı
Meẕhebinde ḥill ü ḥürmet yoġ-ıdı*

5852. Oġlı var-ıdı Hümādan Behmenüñ
Adını Dārā ḳomışlardı anuñ

5853. Kiçi-y-idi ol ulalınca Hümāy
Memleketde_oldı otuz yıl ked-ḫudāy

5854. Ol érişdükde_anı étdi şehriyār
Aña vérdi her ne var şehr ü diyār

5855. Taḫta oturup çün ol urındı tāc
Rūm élinden isdedi māl u ḫarāc[4]

---

1 (a) ṭūl-ı P, Ş, Ü : ṭūl u Ç (b) ḫalḳ-ıla olmaḫ P, Ş : ḫalḳ-ıla olmaḳ Ü ; ḫalḳa olmaḫlıḳ Ç
2 (a) Behmen-i Ş, Ü, Ç : Behmen P
3 (a) Resm-i Zerdeşt-idi Ü : Resm-i Zerdüşt-idi Ş, Ç ; Rüstem-i Zerdeştdi P
4 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.

---

* Hill, şer'an helâl olan şey anlamındadır. (Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, s. 273.)

CCXC. Pādişāhī-yi Piser-i Behmen[1]

5856. Leşkeriyle yüriyüp çoḫ ḳıldı ceng
Étdi Rūm ehline yéryüzini teng[2]

5857. On iki yıl taḫt ıssı oldı ol
Bes ecel érişibenüñ öldi ol[3]

5858. Gāh taḫta érürür çarḫ-ı bülend
Gāh éder tābūt içinde taḫta-bend[4]

5859. Çünki başdan gidecekdür ṣoñra baḫt
Ne gerekdür kimseye bes tāc u taḫt

5860. Ölmek olmaduḫda ḫoşdur māl u genc [P-238b, Ş-173a, Ü-51a, Ç-194a]
Yoḫsa nolur kişiye ol mār u renc

5861. Öldi Dārāyı çü dehr étdi tebāh
Oġlı Dārāb oldı_anuñ yérine şāh[5]

CCXCI. Pādişāhī-yi Dārāb bin Dārā[6]

5862. Ki_andan érişdi saña bu tāc u taḫt
Şehr ü iḳlīm ü diyār u mülk ü baḫt

5863. Senden öñdin pādişehlerüñ ḳamu
Ḳıṣṣası budur ki dédüm éy ulu

5864. Noldılar bunları çün bildüñ temām
Ġarra olma devlete éy nīk-nām[7]

5865. Ki_anlara ne étdi-y-ise bu cihān
Anı_édiser saña daḫı bī-gümān[8]

5866. Ger dilerseñ saña cāvīd ola baḫt
Étmesün ġarra seni bu tāc u taḫt[9]

---

1 CCXC. Dārā Piser-i Behmen Ü : Piser-i Behmen Ez-Cihān P ; Dārā Piser-i Behmen Ez-Hümāy Ş, Ç
2 (a) ḳıldı P, Ü, Ç : étdi Ş
3 (a) taḫt ıssı P, Ü, Ç : ḥākim-i taḫt Ş
4 (a) érürür Ş, Ü, Ç : érür P
5 (b) Oġlı P, Ş, Ü : Oldı Ç / oldı_anuñ yérine şāh P : ibn-i Dārā pādişāh Ş, Ü ; bin Dārā pādişāh Ç
6 CCXCI. bin Dārā P, Ü : bin Dārā bin Behmen Ş ; bin Dārā Behmen İsfendiyār Ç
7 (a) Noldılar bunları P : Bunlaruñ ḥālini Ş, Ü, Ç
8 (a) ne étdi-y-ise Ş, Ü, Ç : nétdi-y-ise bes P
9 (b) Étmesün ġarra Ş, Ü, Ç : Ġarra étmesün P

5867. Çünki kişi ölecek-durur yaḳīn
Pes nedür dünyā-y-içün bu kibr ü kīn[1]

5868. Baḫt var dut çünki yoḫ ʻömre direng
Taḫtdur bes taḫta-i tābūt-ı teng

5869. Çün bu sözleri işitdi tācver
Oldı göñli ġuṣṣadan zīr ü zeber

5870. Bildi kim kimseye ḳalmaz tāc u taḫt
ʻĀḳıbet ayruġuñ olur mülk ü baḫt

5871. Cān u göñülden perīşān oldı ol
Étdügi işe peşīmān oldı ol

5872. Ḫāṭırından giderüp ḥırṣ u emel [P-239a, Ş-173b, Ü-51a, Ç-194b]
ʻĀdet étdi kendüye ḥüsn-i ʻamel[2]

5873. Tañrınuñ ẕikriyle ṭurdı_oturdı ol
Bidʻat ü ẓulmi ḳamu götürdi ol[3]

5874. **Aḥmedī** çün māl u mülküñ ḥālini
Bildüñ ü sulṭanlaruñ aḥvālini

5875. Bay olayım déyü étmegil heves
Kendüzüñe faḳrı bilgil faḫr bes[4]

5876. Faḳr bilgil pādişehlıġı yaḳīn
Faḳrdur var-ısa sulṭānlıḫ hemīn

CCXCII. Dāsitān-ı Su'āl-i İskender Ez-Ḥāl-i Mülūk ki Baʻd-Ez-Ū Āmedend[5]

5877. Söylegil éy ʻandelīb-i naġme-gūy
Kim sen iletdüñ ḳamudan sözde gūy

---

1 (b) nedür dünyā-y-içün bu kibr ü kīn Ş, Ü, Ç : neye gerek eyit tāc ü né kīn P

2 (b) ḥüsn-i Ş, Ü : ḥüsn ü P, Ç

3 (a) Tañrınuñ ẕikriyle durdı Ş, Ü, Ç : Tañrı déyü ṭurdı vü P

4 (a) Bay olayım déyü étmegil P, B, W, TDK, Ç², P², TTK¹, TTK², TİEM, H, E, MSU, Lİ, A¹, DTC² : Olayım déyü ġanī ḳılma Ş, Ü, Ç, M, K, Ü², A² (b) faḳrı bilgil faḫr P : faḳrı bilgil faḫrı Ş ; faḫr bilgil faḳr Ç ; faḳrı ḳılġıl faḫr Ü

5 CCXCII. Dāsitān-ı Su'āl-i İskender Ez-Ḥāl-i Mülūk ki Baʻd-Ez-Ū Āmeẕend P : Dāsitān-ı Su'āl-i İskender Ez-Ḥāl-i Mülūk ki Baʻd-Ez-Ū Āmeẕīd Muḳaddime-i Dāsitān Ş ; Su'āl-i İskender Ez-Ḥāl-i Mülūk ki Baʻd-Ez-Ū Āmedend Ü, Ç

5878. Sözlerüñ ṭūṭī-ṣıfat şīrīn-durur
Kim şeker yémek sańa āyīn-durur[1]

5879. Söylegil bir dāsitān-ı maʿnevī
Kim sözüñden cān u dil ola ḳavī

CCXCIII. Maṭlaʿ-ı Dāsitān

5880. Çünki nécedür işitdi tācver
Kendüden öñdin geçenlerden ḫaber

5881. Dédi_Aresṭūya i dānā şād ol
Her ḳayudan dünyede āzād ol

5882. Bir daḫı var ḥācetüm bénüm sańa
Anı daḫı hem beyān étgil bańa

5883. Çarḫ ben gitsem kimi getüriser [P-239b, Ş-173b, Ü-51a, Ç-195a]
Salṭanat taḫtında kim oturısar

5884. Dédi_Aresṭū kim bunı ben bilmezem
Bilmedügüm işde daʿvī ḳılmazam

5885. Bilmedügin bilürem déyen kişi
Yańlış olur her ne işlerse işi

5886. Ḫıżr-durur Ḫıżr bu ʿilmi bilen
Ol-durur bu ʿuḳdenüñ ḥallin ḳılan

5887. Cidd ü cehd eyleyiben ol tācver
Ḫıżra érişmeklige buldı ẓafer[2]

5888. Dédi aña her ki_olısar éy ulu
Levḥ-i Maḥfūẓ içre-durur yazılu[3]

5889. Anda ne varsa melāyik bildiler
Enbiyāya cümle şerḥin ḳıldılar

5890. Enbiyānuñ suḥfını sen ser-te-ser
Yād étmişsin eyā ṣāḥib-hüner[4]

---

1 (b) şeker yémek sańa P : sańa şeker yémek Ş, Ü
2 (a) Cidd ü cehd eyleyiben B, W, Ç², A² : Cidd ü cehd ü saʿy-ile Ş, Ü, Ç ; TİEM ; Cehd eyleyibenüñ P
3 (a) her ki P : her ne ki Ş, Ü, Ç
4 (a) ser-te-ser P, Ş, Ü : ser-be-ser Ç (b) naẓar P : hüner Ş, Ü, Ç

5891. Ṣuḥf-ı İbrāhīm ü Ādem lā-muḥāl
Sendedür daḫı kitāb-ı Dāniyāl[1]

5892. Levḥ-i Maḥfūẓa daḫı édüp naẓar
Ḥıfẓ édersin oradan dürlü ḫaber

5893. Evliyānuñ yoḫdur öñinde ḥicāb
Ġayb nesne_étmez oradan iḥticāb[2]

5894. Hem daḫı ʻilm-i ledünnī sendedür
Kim ḳamu ġaybuñ kilīdi andadur

5895. Bañа şerḥ ét kim ben ölicek cihān
Memleket-çün kimleri_ édiser ʻayān[3]

5896. Ḫıżr Ẕülḳarneyn şāha söyledi [P-240a, Ş-174a, Ü-51b, Ç-195b]
Ölicek ol nolısar şerḥ eyledi[4]

5897. Dédi anı kim ol öldükde ʻayān
Fitne ṭolduġın ser-ā-ser bu cihān[5]

5898. Dédi ki_ardınca anuñ çoḫ rūzigār
Oldı ḫalḳuñ arasında gīr ü dār[6]

5899. Kimseye Īrān muḳarrer olmadı
Ẓulmden hergiz ʻimāret ḳalmadı

5900. Her kişi bir şehrde oldı emīr
Ṭoldı yéryüzi ser-ā-ser dār u gīr

5901. Ki_anlara dérler Ṭavāyif begleri
Ḳamunuñ Eşġānilerdür serveri[7]

5902. Ki_anlar-ıdı dār-ı mülk içre ḳalan
Taḫt u tācı dutıban fermān ḳılan

---

1 (a) Ṣuḥf-ı İbrāhīm P, Ş, Ü : Ṣuḥf u İbrāhīm Ç (müs.)
2 (a) öñinde Ş, Ü, Ç : içinde P
3 (b) kimleri édiser ʻayān Ş, Ü, Ç : kimler édiser beyān P
4 (b) Ölicek ol P, Ş, Ü : Ölicegez Ç
5 (a) kim ol P : añа ki ol Ş, Ü ; añа ki Ç
6 (a) ki ardınca P : anı ardınca Ş ; anı ki_ardınca Ü, Ç
7 (a) Ki_anlara P, Ü : Anlara Ş, Ç

CCXCIV. Ẕikr-i Mülūk-i Ṭavāyif ki Ba'd-Ez İskender Būd[1]

5903. Oldı_olardan Eşg on yıl mülk-gīr
Oldı altmış yıl daḫı Şābūr emīr

5904. Oldı_anuñ 'ahdinde 'Īsī āşikār
Vérdi peyġamberlıġ aña Kirdigār

5905. Étdi Cevderzīn daḫı_on yıl ḥükm-ile
Pījen érişdi yigirmi bir yıla[2]

5906. Ḥākim olmaḫlıḫ temāmet ol yére
Hem yigirmi bir yıl oldı Cevdere

5907. Çünki Cevder öldi degdi ol yöre
On ṭoḳuz yıl Cevder ibn-i Cevdere[3]

5908. Ḳırḫ yıl Kisrī-di anda şehriyār [P-240b, Ş-174b, Ü-51b, Ç-196a]
On yédi yıl Hürmüz-idi tācdār[4]

5909. On iki yıl daḫı dutdı Erdevān
Ḳırḫ dört yıl daḫı Kisrī bil 'ayān[5]

5910. Bes Belāş érdi yigirmi bir yıla
Erdevān idi melik on yıl ile

5911. Oldı eyyāmında_anuñ çoḫ gīr ü dār
Ne vilāyet ḳaldı ne şehr ü diyār

5912. 'Āḳıbet düşmen murādınca_öldi ol
Ḳahr-ıla nā-çār u nā-kām oldı ol

5913. Éy néçe Şābūr u néçe Erdevān
Kim gelüp bundan gider éy er devān

5914. Ol mülüküñ kim Ṭavāyifdür be-nām
Erdevānda 'ahdi olmışdur temām[6]

---

1 CCXCIV. Ṭavāyif ki Ba'd-Ez İskender Būẕ P : Ṭavāyif ba'd Ez-İskender Ş ; Ṭavāyif-i Ba'de Ez-İskender Ü (Ş nüshasında bu başlık iki beyit yukarıya konulmuştur.)

2 (a) Cevderzīn Ü : Cevẕerzīn Ş, Ç ; Cevderbün P (b) Pījen Ü : Pījenī Ş ; Pīzen P

3 (a) Cevder P, Ü : Cevẕer Ş, Ç (b) Cevder ibn-i Cevdere P, Ü : Cevẕer ibn-i Cevẕere Ş ; Cevẕer bin Cevdere Ç

4 (b) Ḳırḫ yıl Ş, Ç : Ḳırḳ yıl Ü ; Ḳırḫ P (müs.)

5 (b) yıl daḫı Kisrī bil 'ayān Ş, Ü : yıl daḫı bil anı hemān P ; Kisrī daḫı bilgil 'ayān Ç (müs.)

6 (a) olmışdur Ş, Ü, Ç : olmışdı P

5915. İşbu müddetde imāret étdiler
Bes helāk olup ser-ā-ser gitdiler

CCXCV. Fi'l-Mev'iẓe ve'l-İ'tibār

5916. Éy néçe dürlü ṭavāyif kim cihān
Ẓāhir édiben ḳılur gérü nihān[1]

5917. Gürg-ṭab'olup muḥābāsuz bu yér
Ger gedā vü ger melik ne bulsa yér

5918. Şāhlaruñ yasın dutar baḫgıl göge
Kim ṭonın néce boyayupdur göge[2]

5919. Çarḫ kim érte géce döner devān
Bunda ne Hürmüz ḳor u né Erdevān

5920. Kişi ger Kisrī ola vü ger Belāş [P-241a, Ş- 174b, Ü-51b, Ç-196a]
'Ömri kesr olıbanuñ gider belāş

5921. Dünyenüñ ḳahr u belāsı çoḫ-durur
Kimseye mihr ü vefāsı yoḫ-durur

5922. Bes aña 'āḳil olan inanmaya
Āb u gildür hīç aña ṭayanmaya[3*]

5923. Éy bu gün tekye éden āb u gile
Düşer-iseñ yarın étmegil gile[4**]

5924. Bunda gelen çünki bilürsin gider
Gel sürilmedin bu aradan gider

5925. Göñlüñi baġlamaġıl sen bu yére
'Āḳil ol kim bunı ögmeye yére[5]

---

1 (a) dürlü P, Ş, Ç : ṭolu Ü
2 (b) ṭonın néce boyayupdur göge P, Ç : ṭonı néce boyanıpdur göge Ş, Ü
3 (b) ṭayanmaya P, Ş, Ü : dayanmaya Ç
4 (b) Düşer-iseñ Ş, Ü, Ç : Düşisersin P
5 (a) bunı P, Ş, Ü : anı Ç

---

* Bu beyitteki "inanmaya" kelimesinin ilk hecesi olan -i ünlüsünün vezne göre aslında uzun olması gerektiği için bu "i" hecesi Şâzelî nüshasında اي şeklinde yazılmıştır (ايننميه).

** Beytin ilk mısraındaki "gil" kelimesi balçık, çamur, kil; ikinci mısradaki "gile" kelimesi ise şikâyet anlamındadır.

5926. Çün işitdi_İskender işbu sözleri
Ḳan yaş içre ġarḳ oldı gözleri[1]

5927. Bes dédi anlar gidicek kim gele
Mülk-i Īrānı müsaḫḫar kim ḳıla

CCXCVI. Ẕikr-i Mülūk-i Sāsāniyān ve Evvel-i Pādişāhī-yi Erdeşīr[2]

5928. Ḫıżr dédi anı kim Eşġāniler
Gidibenüñ geldiler Sāsāniler[3]

5929. Evveli-y-idi olaruñ Erdeşīr
Kārdān u ʻādil-idi vü dilīr

5930. Mihr édüp aña sipihr ü mihr ü māh
Oldı Īrāna ser-ā-ser pādişāh

5931. Ṣāḥib-i inṣāf-ıdı vü ʻādil ol
Memleket işinde-y-idi kāmil ol

5932. Ḳamu vīrānı ʻimāret eyledi [P-241b, Ş-175a, Ü-51b, Ç-196b]
ʻAdl-ile ḫalḳa imāret eyledi

5933. Mülki ḥükmine muḳarrer ḳıldı ol
Ḳanda ser-keş var müsaḫḫar ḳıldı ol[4]

5934. Étmedi hergiz ḥimāyet müfside
Ḳomadı yérüñ yüzinde mefsede[5*]

5935. Olup on dört yıl u altı_ay pādişāh
Gitdi Şābūr oldı_anuñ ardınca şāh

CCXCVII. Pādişāhī-yi Şābūr bin Erdeşīr[6]

5936. Erdeşīrüñ oġlı-dı ol nīk-baḫt
Kim sezāvār-ıdı aña tāc u baḫt

---

1 (b) içre ġarḳ oldı Ş, Ü, Ç : oldı ġarḳ iki P
2 CCXCVI. Sāsāniyān P : Sāsān Ş, Ü, Ç
3 (b) geldiler P, Ü, Ç : geleler Ş
4 (b) ser-keş var P, Ş, Ü : var ser-keş Ç
5 (a) himāyet P, Ü : riʻāyet Ş ; şefḳat Ç
6 CCXCVII. bin Erdeşīr Ş, Ü, Ç : Erdeşīr P

---

* Mefsede, kötülük, fenalık, fitne, fesat, fitne ve fesat çıkarmak; müfsid, fesat çıkarıcı, fitne ve fesat ehli olan, ara ve orta bozucu anlamlarına gelmektedir.

5937. Devletinden geçicek az rūzigār
Mānī-yi Zendīḳ oldı āşikār[1]

5938. Zendeḳayla dürlü sözler söyledi*
Ḫalḳı bāṭıl dīne da'vet eyledi[2]

5939. Ẓulmet-ile nūra ḫālıḳ dédi ol
Egrilikle küfre dédi ṭoġrı yol[3]

5940. Dédi kim Ḫālıḳ-durur her ḫayra nūr
Oldı ẓulmetden 'ayān cümle şürūr[4]

5941. Meẕheb andan aldı ehl-i i'tizāl**
Oradandur anlara bu ḳīl ü ḳāl[5]

CCXCVIII. Pādişāhī-yi Hürmüz bin Şābūr

5942. Olıban Şābūr otuz yıl pādişāh
Gitdi degdi Hürmüze taḫt u külāh

5943. Atadan çün Hürmüze érişdi baḫt
Buldı ārāyiş anuñla tāc u taḫt

5944. Mānī-yi Zendīḳi ḳıldı ol helāk [P-242a, Ş-175b, Ü-51b, Ç-197a]
Anuñ etbā'ını cümle étdi ḫāk[6]

5945. Ḥuccetiyle_étdi beyān tevḥīdi ol
Ḫalḳa gösderdi nécedür ṭoġrı yol

---

1 (a) geçicek P, Ç : gidicek Ş, Ü (b) Mānī-yi Zendīḳ Ü : Mānī vü Zindīḳ P ; Mānī-yi Zindīḳ Ş
2 (a) Zendeḳayla Ş, Ü : Zindīḳ-ıla P ; Zendiḳīler Ç
3 (a) Ẓulmet-ile nūra ḫālıḳ dédi ol P, B, W, Ü², A², P², TTK¹, TTK², Ü³, TİEM, P⁴, R¹, K, DTC², H, E, Lİ, A¹, MSU, Bİ : Ehremen var dédi Yezdān-ıla ol Ş, Ü, M (b) dédi şerre Ü : dédi küfre P ; şirke dédi Ş ; küfre dédi Ç
4 (a) kim Ḫālıḳ-durur her ḫayra nūr P, Ç : ḫayruñ Ḫālıḳı Yezdān-durur Ş, Ü, M (b) Oldı ẓulmetden 'ayān cümle şürūr P, Ç : Līk şerrüñ fā'ili Şeyṭān-durur Ş, Ü, M
5 (a) andan aldı Ü, M, A², P², Ü³ : éden oldı Ş, Ü⁴ (Bu beyit P ve Ç nüshalarında yoktur. Sadece Ş, Ü, M, A², P², Ü³, Ü⁴ nüshalarında vardır.)
6 (a) Zendīḳi Ü, Ç : Zındīḳı P, Ş (b) Añа uyanları P : Anuñ etbā'ını Ş, Ü, Ç

---

* Zendîk, Zend kitabının hükümlerine göre amel eden kimseye denir. Zindîk (zındık), bundan muarrebdir. "Pehlevî dilinde zendîk, orta dönem Farsçasında zendîg şeklinde geçer. Müslümanlığın doğu ülkelerine yayılması neticesinde Arapçaya geçen kelime zindîk şeklinde telaffuz edilmiş, çoğulu zenâdıka, masdarı zendeka olarak tespit edilmiştir. Kelime önceleri Maniheistleri nitelerken daha sonra çeşitli manalarda yorumlanmıştır." (Mustafa Öz, "Zındık", *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, s. 390-391.)

** İ'tizâl, uzlet etmek, kenara çekilmek ve mu'tezile denilen fırkanın hâli, mezhebi demektir.

5946. Dīnüñ aṣl u fer‘ini ḳıldı beyān
Ḥaşr u neşrüñ ḥālini étdi ‘ayān

5947. Salṭanat taḫtında göñli şād-iken
Cānı derd ü rencden āzād-iken

5948. Érdi_ecel çengāli nā-geh Hürmüze
Şöyle kim telḫ oldı aña her meze

5949. Ne meze umısar ol kim ‘aḳlı var
Oradan kim ola_anuñ tiryāḳı mār[1]

5950. Çün cihānda dirilen bī-şekk ölür
Bes ḳamu şīrīnligi_anuñ telḫ olur[2]

5951. Ḳahrı var dehrüñ éyü āyīni yoḫ [Ü-52a]
Telḫi bī-ḥaddür velī şīrīni yoḫ[3]

5952. Ne-durur bu çarḫ-ı lu‘bet-bāz bes
Dürlü lu‘bet ẓāhir éder her nefes[4]

5953. Sen ki ṣūretçe bu gün uş dirisin
Bī-şek ol lu‘betlerüñ hem birisin[5]

5954. Diridür ṣūretçe lu‘bet éy ulu
Līkin ölüdür ḥaḳīḳatde ölü[6]

5955. Depreden anı daḫı ayruḫ-durur
Varlıġ oldur bu arada yoḫ-durur

5956. Bes bu dirligüñ senüñ dirlik degül
Buña tekye étdügüñ erlik degül

5957. Zinde olan ṣūretde ma’nīde ölü
Ne revādur kendüyi ṣana ulu*

---

1 (a) umısar Ş, Ü : isteye P, Ç
2 (b) şīrīnligi Ü, Ç : şīrīnlıġı Ş ; şīrīligi P (müs.)
3 (a) Ḳahrı var dehrüñ Ş, Ü, Ç : Dünyānuñ hergiz P (b) bī-ḥaddür P : bī-ḥad çoḫ Ş, Ç ; bī-ḥad çoḳ Ü
4 (b) éder Ş, Ü, Ç : olur P
5 (b) lu‘betlerüñ Ş, Ü, Ç : ṣūretlerüñ P
6 (a) ṣūretçe lu‘bet P, Ş, Ü : lu‘bet ṣūretçe Ç

---

* Bu beyit P nüshasında vardır. Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Aynı beyit B, W, TDK, Ç², A², P², Ü³, Bİ, TİEM, R¹, P⁴, H, Lİ, MSU, E, DTC², MK¹ nüshalarında da vardır.

5958. Ulu ol kim zinde-i cāvīd ola
Hīçdür ölen eger Cemşīd ola

CCXCIX. Pādişāhī-yi Behrām bin Hürmüz

5959. On yıl u bir ay olup ol pādişāh
Çarḫ anuñ daḫı_étdi eyyāmın siyāh

5960. Dutdı tāc u taḫtını Behrām anuñ
Mülk fermānına oldı rām anuñ[1]

5961. Memleket taḫtında çün oturdı ol
Dünyeden bidʿatleri götürdi ol

5962. Yüriyüp Tūrāna étdi kārzār
Aldı ol élden besī şehr ü diyār

5963. Rūzigārında ser-efrāz oldı tāc
Şām u Mıṣr u Rūmdan aldı ḫarāc[2]

5964. Memleketden zulmi ol dūr eyledi
Él ü şehri cümle maʿmūr eyledi[3]

5965. Dönicek béş yıl murādınca felek
Anı daḫı_eyledi ol ḫāk-ile yek[4]

5966. Çarh dūlābınuñ işi bu-durur
Geh érürür göge geh yére urur[5*]

CCC. Pādişāhī-yi Behrām bin Behrām[6]

5967. Olıcaḫ Behrāmuñ eyyāmı siyāh
Ḳıldılar Behrām bin Behrāmı şāh[7]

---

1 (b) fermānına Ş, Ü, Ç : fermānında P
2 (b) Şām u Mıṣr u Rūmdan P, Ş, Ü : Şām u Rūm u Mıṣrdan Ç
3 (b) Él ü şehri Ş, Ü, Ç : Éli şehri P
4 (b) ḫāk-ile yek P, Ş, Ç : hāk-i yek Ü
5 (b) göge geh P, Ş, Ü : yére göge geh Ç (müs.)
6 CCC. Pādişāhī-yi P, Ü, Ç : Der-Beyān-ı Pādişāhī-yi Ş
7 (b) Ḳıldılar Behrām bin Behrāmı şāh P, Ü, Ç : Oldı Behrām-ibn-i Behrām pādişāh Ş

---

* Ç nüshasında beytin ikinci mısraında vezin bozuktur. Bunun sebebi mısraın P nüshasından dikkatsizce kopyalanması olabilir. P nüshasında müstensih önce "Geh érürür yére" yazmış, sonra "yére" kelimesinin üzerini çizmiştir. Bu durumda mısra "Geh érürür yere göge geh yére urur" şeklinde okunmaktadır. Ç nüshasını yazan müstensih eğer bu nüshayı kullandıysa mısraı karalanan kelimeyi göz önüne almayarak bütünüyle yazdığı için vezin bozulmuş olabilir.

5968. Salṭanat taḫtında çün oturdı ol [P-243a, Ş-176a, Ü-52a, Ç-197b]
Ma'dilet ḳānūnını götürdi ol

5969. Devlet erkānına étmedi naẓar
Oldı 'ahdinde zelīl ehl-i hüner

5970. Lā-cerem dört ay hemīn diri_oldı ol
Bes müfâcā érişiben öldi ol[1]

5971. Çarḫa ṣorarsañ ki_işi ne ol-durur
Kim diri ḳomaz ḳamuyı öldürür[2]

5972. Getüriben giderür bī-iḫtiyār
Bes anı sevmeyenedür baḫt yār[3]

5973. Baḫt yār olmaḫ diler-iseñ saña
Olmaġıl maġrūr hergiz sen aña

CCCI. Pādişāhī-yi Pürsī bin Behrām bin Behrām[4]

5974. Degdi oġlı Pürsiye ṣoñında taḫt
Yédi yıl béş ay aña yār oldı baḫt[5]

5975. Bes cihān andan daḫı yüz dönderüp
'Azl étdi anı menşūrın dürüp

5976. Her ki dirlik évine girdi ölür
Yaluñuz Ḥaḳdur ki ol bāḳī ḳalur[6]

5977. Bu yérüñ getürmegil adın dile
Diler-iseñ Ḳuds gülzārın dile[7]

5978. Ki_anda olan kişi rāḥatda olur
Burada ḳalan cirāḥatda ḳalur[8]

---

1 (a) hemīn dirildi ol P : hemīn durdı ol Ş ; hemīn diri_oldı ol Ü, Ç (b) müfâcā Ü : mefâcā P, Ş, Ç (Müfâcât (müfâcâ), ansızın olmak, ansızın erişmek manasınadır.)
2 a) ne ol-durur Ş, Ü, Ç : ol-durur P
3 (b) baḫt yār P, Ş, Ü : baḫtı yār Ç
4 CCCI. Pürsī bin Behrām Ş : Pürs bin Behrām bin Behrām P ; Pürsī Behrām Ü ; Pürsī Behrām bin Behrām Ç
5 (b) baḫt P, Ş, Ü : taḫt Ç
6 (b) ki P, Ş, Ü : kim Ç
7 (a) Bu yérüñ getürmegil P : Ne getürürsin yérüñ Ş, Ü ; Bes getürmeyüp yérüñ Ç
8 (a) rāḥatda P, Ş, Ü : rāḥat Ç (b) cirāḥatda ḳalur P : cirāḥatle olur Ş ; cerāḥatle olur Ü, Ç

CCCII. Pādişāhī-yi Şābūr bin Pürsī

5979. Pürsi ardınca gelüp Şābūr Şāh [P-243b, Ş-176a, Ü-52a, Ç-198a]
Oldı Īrān kişverine pādişāh[1]

5980. ʻĀḳil ü hem ṣāḥib-i inṣāf-ıdı
Adı_anuñ Şābūr-ı Ẕü'l-Ektāf-ıdı[2*]

5981. Ḳanda müfsid buldısa ḳıldı helāk
Yéryüzini fitneden ol étdi pāk

5982. Çünki müfsid olsa gider mefsede
Muṣliḥ-iseñ raḥm étme müfside[3]

5983. Étdi ʻahdinde ḫurūc anuñ ʻArab
Ḳatl ü ġāret eylediler bī-sebeb[4]

5984. Kāẓimeyle ol ḳabāyilden Eyād
Dürlü dürlü étdiler şerr ü fesād[5]

---

1 (a) Şābūr şāh P, Ü, Ç : Şābūr-ı şāh Ş
2 (b) Ẕü'l-Ektāf R[1], R[2], H, TİEM : Ẕü'l-Eknâf-ıdı P, Ş, Ü, Ç, M, K, Ç[2] vd. ; Zü'l-İktâf P[3]
3 (a) olsa P, Ş, Ç : ola Ü
4 (b) bī-sebeb P, Ü : bī-ḥisāb Ş
5 (a) ḳabāyilden Eyād P, Ü, Ç : ḳabāyildendi_Ebād Ş

---

* Burada Şâpûr'un lakabı olarak geçen Zü'l-Ektâf kelimesi, metin tenkidi yapılan dört nüshada da Zü'l-Eknâf şeklinde geçmektedir. Bu Ahmedî'nin eserinde de bu şekliyle mi yer almaktadır, yoksa daha sonraki istinsahlarda mı yanlış yapılmıştır bilemiyoruz. Bu çalışmada incelenen diğer *İskendernâme* nüshalarına bakıldığında bu kelimenin Topkapı Hazine-679 (324b vr.), Topkapı Revan-812 (221b vr.), Türk İslâm Eserleri Müzesi 1921 (201a vr.) ve Paris Turc 311 numaralı yazmalarda "Zü'l-Ektâf" şeklinde doğru olarak yazıldığını görmekteyiz. Bu nüshalardan H, R[1] ve TİEM yazmalarının ortak özelliği 16. yüzyılda Şîraz'da istinsah edilmiş olmalarıdır. İncelenen yazmalar içinde P[3] nüshasında da (199b vr.) bu kelimenin "Zü'l-İktâf" şeklinde yazıldığı görülmektedir. Bu nüsha,15. asrın sonunda (1494) istinsah edilmiştir; ancak nerede ve kimin tarafından yazıldığı belli değildir.
Ektâf, arka, omuz başlarındaki düz kürek kemiği manasına olan "kitf"in çoğuludur. Sir James Redhouse, "ektâf" kelimesi için kürek kemikleri anlamının yanısıra Hürmüzün oğlu Şâpûr, isyancı Arapları kürek kemiklerini keserek cezalandıran İran kralı anlamını vermektedir. (Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, s. 170.)
"Kelimenin aslı şâh-pûr (hükümdarın oğlu) olup Arapçaya şâbûr/sâbûr şeklinde geçmiştir. Sâsânî hükümdarlarından üçünün adıdır. Kaynaklarda bazen I. Şâpûr ile II. Şâpûr'un birbirine karıştırıldığı görülmektedir. I. Şâpûr (309-379) babası II. Hürmüz'ün ölümünden (309) sonra dünyaya geldi. Ve henüz bebekken taç giydirildi. Gençlik çağına geldiğinde Roma İmparatorluğu ile yapılmış olan barışa rağmen kaybedilen toprakları geri almak amacıyla mücadeleye başladı. Özellikle Mezopotamya bölgesi iki imparatorluk arasında kanlı savaşlara sahne oldu. Bizans'a ve Arap kabilelerine karşı Lahmîleri yanına çeken II. Şâpûr, Araplar'dan Benî Abdülkays, Gassânîler ve Benî İyâd ile savaştı. Esir aldığı Arapları omuzlarını mafsallarından ayırmak veya delmek suretiyle öldürdüğü için 'Zü'l-ektâf' (omuzcu) lakabıyla anıldı." Esko Naskali, "Şâpûr", *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 346.)

5985. Ḳamusın Şābūr édiben helāk
Fitneden yéryüzini_étdi cümle pāk[1]

CCCIII. Pādişāhī-yi Yezdecird bin Ẕü'l_Ektāf[2]

5986. Yétmiş iki yıl sürüp ol mülk ü baḫt
Öldi degdi Yezdecirde tāc u taḫt[3*]

5987. Müfsid ü bed-'ahd ü bī-dīn-idi ol
Ẓālim ü şūm u bed-āyīn-idi ol

5988. Ḫalḳa étdi bī-kerān cevr ü cefā
Yéryüzinde ḳomadı hergiz ṣafā

5989. Ḳanda kim érdi ḫasāret eyledi
Yaḫdı vü yıḫdı vü ġāret eyledi

5990. Ulu kiçi aña nefrīn étdiler
Adın anuñ şāh-ı bī-dīn étdiler

5991. Az zamān anuñ olıban tāc u taḫt [P-244a, Ş-176b, Ü-52a, Ç-198b]
Nā-geh andan daḫı yüz dönderdi baḫt

CCCIV. Pādişāhī-yi Behrām bin Yezdecird[4]

5992. Geldi ardınca anuñ Behrām-ı Gūr
Ki_aṣlan aña rām-ıdı étdükde zūr[5]

---

1 (b) yéryüzini_étdi cümle P, Ş, Ç : yéryüzin cümle Ü (müs.)
2 CCCIII. Pādişāhī-yi Yezdecird bin Ẕü'l-Eknāf Ş, Ü, Ç : Yezdecerd Ẕü'l_Eknāf P
3 (b) Yezdecirde Ş, Ü : Yezdecerde P
4 CCVIV. Behrām bin Ç : Behrām-ı Gūr Piser-i Ş ; Behrām bin Ü ; Pāẕişāhī-yi Behrām bin P
5 (b) Ki_aṣlan aña P : Ki_aña aṣlan Ş, Ç ; Ki_aña arslan Ü

---

* Ş ve Ç nüshalarında başlıklarda hareke bulunmadığından Yezdecird kelimesinde de hareke yoktur. Ancak Ş nüshasında başlığın hemen altındaki beyitte kelime "Yezdecird" okunacak şekilde harekelenmiştir. Ç nüshası ise normalde metin kısmında da hareke kullanılmayan bir nüshadır. Ancak bazı yerlerde nâdiren de olsa kelimelerin üzerine ayırt edici harekeler konulmuştur. Metinde ve başlıklarda geçen "Yezdecird" kelimeleri de harekesiz olmakla beraber, Ç nüshası 199-a varak son satırındaki beyitte cim harfinin altına esre konulmak suretiyle kelimenin "Yezdecird" şeklinde okunması gerektiği belirtilmektedir. TDV *İslâm Ansiklopedisi*'nde I. Yezdicerd'in halefi ve oğlu, II. Yezdicerd'in babası "Behrâm-ı Gûr" maddesi başta olmak üzere pek çok maddede bu hükümdarın ismi Yezdicerd şeklinde yer almaktadır.

5993. Bir ḳader-endāz-ıdı kim çarḫ-ı pīr
Ṣalmadı oḫı bigi bir çarḫa tīr

5994. ʻAdli-le olmışdı dillerde meṯel
Beẕl içinde yoġ-ıdı aña bedel

5995. Mülk içinde ʻadl bünyād eyledi
Élleri luṭfıyla ābād eyledi[1]

5996. Olıcaḫ Behrāma Ḥaḳdan behre tāc
Rām olup Rūm aña vérdiler ḫarāc[2]

5997. Hem Ḫazar ḫalḳı-y-ıla ol étdi ceng
Ḳıldı pehnāsın yérüñ anlara teng[3]

5998. Her yaña kim yüridi Behrām-ı Gūr
Behresin düşmenlerinüñ étdi gūr[4]

5999. Oldı Īrān ucdan uca aña rām
Aldı Tūrānuñ daḫı nıṣfın temām[5]

6000. Gerçi ser-keş ḳopdı-dı Behrām-ı Gūr
Līk düşüp oldı nā-geh rām-ı gūr

6001. Éder-iken gūrı ol peyveste ṣayd
Gūrı gör kim anı néce ḳıldı ḳayd[6]

6002. Gūrdur ol gürg kim ne bulsa yér
Şīr ü bebr illā ki olmaz hīç sīr[7]

---

1 (a) ʻadl P, Ç : ʻadli Ş ; ʻadle Ü
2 (a) Behrāma Ḥaḳdan P, Ü, Ş : Behrām-ı Gūra Ç (b) vérdiler P, Ü : vérdi Ş, Ç
3 (a) Ḫazar P, Ü, Ç : Ḫuzar Ş (müs.) / étdi ceng Ş, Ü : ḳıldı ceng P, Ç (Pehnâ, genişlilik, enlilik anlamındadır.)
4 (a) yaña kim yüridi Ş, Ü, Ç : yañadan yüridi P
5 (a) aña rām P, Ş, Ü : rām aña Ç
6 (b) kim anı néce ḳıldı ḳayd Ü, Ç : kim anı néce ḳıldı ṣayd Ş ; ki anı nécesi étdi ṣayd P
7 (b) Şīr ü bebr illā ki P : Şīr ü bebri_illā ki Ü ; Şīr ü bebr ü illā ki Ş (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)

6003. Yér bu yér ne bulsa éder nā-bedīd [P-244b, Ş-177a, Ü-52a, Ç-199a]
Daḫı sözi işbu kim *hel min-mezīd*[1*]

6004. Gūra girür çün ecel eyleye zūr
Çarḫ Behrāmı ne kim Behrām-ı Gūr[2]

CCCV. Pādişāhī-yi Yezdecird bin Behrām[3]

6005. Çün yigirmi_üç yıl sürüp Behrām baḫt
Öldi oglı Yezdecirde degdi taḫt

6006. Ḳopdı ol dānā vü hem perhīzkār
Mülk-gīr ü pür-dil ü düşmen-şikār

6007. Atası resmini taġyīr étmedi
Ma'diletde hīç taḳṣīr étmedi[4]

6008. Ḫayr-ıdı ḫalḳa müdām endīşesi
Luṭf u ḥüsn ü ḫulḳdı anuñ pīşesi[5]

6009. Lā-büd efzūn oldı her gün devleti
Yücelüp çarḫa érişdi rütbeti

6010. Vérdi aña Şām u Mıṣr u Rūm bāc
Aldı Faġfūr-ıla Ḫāḳāndan ḫarāc[6**]

6011. On sekiz yıl oldı vü dört ay şāh
Bes anuñ daḫı_oldı eyyāmı siyāh

6012. Kimi ḳomışdur müsellem rūzigār
Yā kimi eylememişdür dil-figār[***]

---

1 (b) işbu kim P, Ş, Ü : bu-durur Ç
2 (a) eyleye zūr P : şīri éde zūr Ş, Ü ; gürgi éde zūr Ç (b) Behrāmı ne kim P, Ş ; Behrāmına kim Ü
3 CCCV. bin Behrām P : Piser-i Behrām-ı Gūr Ş, Ç ; Piser-i Behrām Ü
4 (a) Atası resmini P, Ü, Ç : Ḫayr-ıdı-işi ḫalḳa Ş
5 (b) ḫulḳdı P, Ş : ḫulḳ-ıdı Ü
6 (a) Şām u Mıṣr u Rūm Ş, Ü, Ç : Rūm u Şām u Mıṣr P

---

* Kâf sûresi 30. âyette geçen "*Hel min mezîd*" ifadesi, "daha var mı?" anlamındadır. Âyetin tamamı şöyledir:
"O gün cehenneme doldun mu deriz o da daha var mı?" der.

** Hâkân, Türkçe "kaġan" kelimesinden gelmektedir. Türkler'de ve Moğollar'da hükümdarlara verilen unvandır. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Sözlük*, c. 2, s. 1513.)

*** Dil-figâr, kalbi mahzun, gönlü yaralı anlamındadır.

6013. Érte géce dönderüp ay u günin
Ḳamusın éder ḳara ḫalḳuñ günin[1]

6014. Aṣṣı ne olmaḫ Ḳubād u Yezdecird
Çün gidüp bunda ḳalur étdügi gird

6015. Éy ki néçe Yezdecird ü Keyḳubād [P-245a, Ş-177a, Ü-52b, Ç-199b]
Ṭopraġın od u ṣuya ṣavurdı bād

CCCVI. Pādişāhī-yi Pīrūz bin Yezdecird

6016. Tāc u taḫtı çün ḳoyup ol gitdi zār
Mülkde dutdı oġlı Pīrūza ḳarār[2]

6017. Memleketde çünki Pīrūz oldı şāh
La'l-ile pīrūzeden düzdi külāh

6018. 'Ādil-idi étdi ḫoş dād u dihiş
Rāst düşdi her nekim dutdıysa iş[3]

6019. Pādişehlıḫ ne-durur dād u dihiş
Yoḫ-durur serverlere andan yég iş[4]

6020. Kişi kim ḫalḳa dihişle dādı yoḫ
Memleketde hīç anuñ bünyādı yoḫ

6021. Ḳanda kim vardıysa Pīrūz oldı ol
Néreye yüz dutdı-y-ısa buldı yol

6022. Él ü gün 'ahdinde_anuñ ma'mūr-ıdı
Cümle āşūb u belādan dūr-ıdı

6023. Çünki yigirmi ṭoḳuz yıl ol temām
Salṭanat sürdi cihānda şād-kām

6024. Nā-geh öliben ümīdi oldı lāş
Ḳaldı_iki oġlı Ḳubād-ıla Belāş[5]

---

1 (b) Ḳamusın éder ḳara ḫalḳuñ P : Ḳamusı ḫalḳuñ éder ḳara Ş, Ç ; Bu ḳamu ḫalḳuñ éder ḳara Ü
2 (a) çün ḳoyup ol Ş, Ü, Ç : çoḫı ḳoyıp P (müs.)
3 (a) ḫoş P, Ş, Ü : ol Ç
4 (b) serverlere Ş, Ü, Ç : serverlige P (P nüshasında bu beyit alttaki beyitle yer değiştirmiştir.)
5 (b) Belāş P, Ü : Bilāş Ş

6025. Mülk çünki_oldı anuñ bünyādı bād
Çoḫ nizā‘ étdi Belāş-ıla Ḳubād

6026. Yitiben ḳılıcda bī-ḥad cān u baş
Memleketde soñra baş oldı Belāş[1]

CCCVII. Pādişāhī-yi Belāş bin Pīrūz bin Yezdecird[2] [P-245b, Ş-177b, Ü-52b, Ç-199b]

6027. Çün Belāş oldı cihānda şehriyār
Ḳaht ṭoldı her ne var şehr ü diyār

6028. İnmedi gökden yére bir ḳaṭre āb
Ucdan uca yéryüzin dutdı serāb

6029. Olduġı-y-içün Belāş ehl-i zinā
Oldı ẓāhir mülk-i Īrānda vebā

6030. Zāni olma zīnhār éy pāk ẕāt
Kim vebā ṭolar zinādan bu cihāt[3]

6031. Zāni olan kişi olur bed-kunīş*
Yoḫ-durur hergiz zinādan bedter iş[4]

6032. Her ki zānī ola ‘ömri kem olur
Devleti bünyādı nā-muḥkem olur

6033. Çünki düşdi ḫalḳuñ içinde zinā
Ẓāhir oldı dünyede ḳaḥṭ u vebā[5]

6034. Çün zinānuñ adı ola fāḥişe
Mü’min-i pāk étmeye meyl ol işe[6]

6035. Şāh olup dört yıl bu resm-ile Belāş
Gitdi bir gün nā-geh aradan belāş

---

1 (a) ḳılıcda bī-ḥad P, Ş, Ç : bī-ḥad ḳılıcda Ü
2 CCCVII. Pīrūz bin Yezdecird P : Pīrūz Yezdecird Ş ; Pīrūz Ü, Ç
3 (a) pāk ẕāt P, Ü : pāk-i zāt Ş (b) bu P, Ş, Ü : şeş Ç
4 Bu beyit P nüshasında yoktur.
5 (a) düşdi P, Ş, Ç : düşe Ü (b) oldı P : olur Ş, Ü, Ç
6 (a) ola Ü, Ç : oldı P, Ş

---

* Kuniş, şugl, fiil ve amel manasınadır. Bed-kuniş, kötü amel, kötü fiil anlamındadır.

6036. Memleket çün kimseye ḳalur degül
Kimsene bunda ḳarār alur degül[1]

6037. Ger Ḳubād ola kişi vü ger Belāş
Bād bigi aradan gider belāş[2]

6038. Bes anuñ-çün ne gerekdür éy ʿaceb
Bunca derd ü miḥnet ü renc ü taʿab

6039. Nesne kim durmaz gider ol ʿan-ḳarīb
Aña ne raġbet gerekdür éy ġarīb[3]

CCCVIII. Pādişāhī-yi Ḳubād bin Pīrūz

6040. Çünki ümīdi Belāşuñ oldı bād
Salṭanat taḫtında oturdı Ḳubād

6041. Oldı yér ser-sebz iniben āb u nem [P-246a, Ş-178a, Ü-52b, Ç-200a]
Ḫoş yeşerdi sebze vü gülzār hem[4]

6042. Kūh u ṣaḥrā oldı bāġ u murgzār
Söyledi her şāḫda yüz murġ zār[5]

6043. Yéryüzi_oldı tāze şöyle kim Behişt
Kūh u ṣaḥrā ṭoldı ucdan uca kişt[6]

6044. Oldı Mezdek rūzigārında bedīd
Ḳıldı daʿvī-yi nübüvvet ol pelīd*

1 (b) alur Ş, Ü, Ç : éder P
2 (a) ola kişi vü P, Ş : ola vü kişi Ü (Bu beyit ile ardından gelen beyit P nüshasında yoktur.)
3 (b) éy ġarīb Ş : ét raḳīb Ü
4 (a) iniben Ş, Ü : olıban P
5 (a) bāġ u murgzār P, Ü : bāġ-ı murġızār Ş, Ç
6 (a) tāze şöyle kim P, Ş, Ü : şöyle kim ḫurrem Ç

* Mezdek, Mazdekiyye veya Mazdek dini olarak adlandırılan ve Sâsânîler dönemi İran'ında Kubâd'ın saltanatı sırasında (488-496, 498-531) yaşayan ve bir çeşit komün toplum yapısını savunan İranlı reformist Mezdek b. Bamdâd'dır. Mezdek b. Bamdâd'ın kimliği de tartışmalıdır. Onun İstahr veya Tebriz, Fâsâ (Nâsâ), Taberî'ye göre ise Kûtü'l-amâre yakınındaki Mâzerâyâ ile aynı yer olarak kabul edilen Mederiyye'de doğduğu rivayet edilmekte, Mezdek kelimesinin şahıs adı değil bu hareketin liderinin unvanı olup asıl adının İndarazar olduğu ileri sürülmektedir. İbnü'n-Nedîm ise Mezdekü'l-kadîm ve Mezdekü'l-âhir diye iki Mezdek'ten bahsetmekte, ikincisinin Kubâd döneminde ortaya çıktığını ve Enûşirvân tarafından öldürüldüğünü söylemekte (el-Fihrist, s.406), Mesûdî de onu zındık diye zikretmektedir (*Mürûcu'z-Zeheb*, I, 263)." (Kenan Has, "Mezdekiyye", *DİA*, Ankara 2004, c. 29, s. 523-524.) Pelîd, pis, murdar, alçak kimse; bedîd, açık, belli, âşikâr, meydanda ve görünür durumda olan demektir.

6045. Küfr ü ilḥād-ıla çoḫ söz söyledi
Mülki bid'atla müşevveş eyledi[1]

6046. Dīn déyü ḳıldı ibāḥat āşikār
Uydılar müfsidler aña bī-şümār[2]

6047. Ṭoldı kişver ẓulm zāyil oldı dād
Şöyle kim def'in édemedi Ḳubād[3]

6048. Her yañadın düşdi furṣat müfside
Zendeḳa ṭoldı cihān u mefsede

6049. Ḳırḫ iki yıl şāh olup öldi Ḳubād
Oldı_anuñ daḫı ḳamu ümīdi bād[4]

CCCIX. Pādişāhī-yi Nūşinrevān-ı 'Ādil[5]

6050. Çünki anda ḳalmadı hūş-ı revan
Dutdı yérin oġlı_anuñ Nūşinrevān

6051. Ḳamusı işlerde kāmil geldi ol
Adı-la sulṭān-ı 'ādil oldı ol[6]

6052. 'Adli eyle_étdi cihānda āşikār [P-246b, Ş-178a, Ü-52b, Ç-200b]
Ki_adı ḳaldı tā-ḳıyāmet yādigār

6053. Ol kişi_ola dünye vü 'uḳbīde şād
Kim éde Ḥaḳḳı añıban ḫalḳa dād

6054. Mezdeki dutıban oda yaḫdı ol
Ol yavuz dīnüñ bināsın yıḫdı ol[7]

6055. Aldı Rūm-ıla Ḫazardan māl u bāc
Hindden Īrāna çekdürdi ḫarāc

---

1 (a) müşevveş P, Ü, Ç : müşevviş Ş (müs.)
2 (a) ibāḥat P, Ü, Ç : icābet Ş (İbâhat, bir şeyin haramlığını kaldırıp, yapılıp yapılmamasını serbest bırakma, mubah kılma.)
3 (a) ẓulm zāyil P, Ş, Ç : ẓulm ü zāyil Ü
4 (a) şāh olup öldi Ş, Ü, Ç : pāẕişāh oldı P
5 CCCIX. Nūşinrevān-ı 'Ādil P, Ş, Ü : Pādişāhī-yi Nūşinrevān-ı 'Ādil bin Ḳubād Ç
6 (a) Ḳamusı işlerde P, Ç : Ḳamuyı işlerde kâmil geldi ol Ş ; Ḳamu işde çünki Ü (b) Ad-ıla P, Ü, Ç : Adı ad-ıla Ş (müs.)
7 (b) yıḫdılar P : yıḫdı ol Ş, Ç ; yıḳdı ol Ü

6056. ʿAdl-ile olup cihānda şād-kām
Ḳırḫ yédi yıl salṭanat sürdi temām[1]

CCCX. Vilādet-i Resūl ʿAleyhi's-selām Der-ʿAhd-i Ū[2]

6057. Devletinden olıcaḫ ḳırḫ yıl temām
Ṭoġdı ol kim ʿāleme oldur imām[3]

6058. Ahmed-i Muḫtār İmāmü'l-Mühtedīn
Muṣṭafādur *raḥmeten li'l-ʿālemīn*

6059. Ol géce kim ṭoġmış-ıdı_ol reh-nümūn
Düşdiler bütler sücūda ser-nigūn

6060. Ḳanda kim var-ıdı deyr ü yā kunişt*
Ḳubbeden indi sücūda seng ü ḫişt

6061. Ṣāvenüñ ṣuyı ḳurıdı ol géce
Söynidi_āteşkedeler ucdan uca[4]

6062. Ol nişānı göriben āteş-perest
Bildi kim olası-durur dīni pest

6063. Düşdi Nūşirvānuñ eyvānı yére
Ṭoldı cinn āvāzı éller yiksere[5]

6064. Kim cihāna ulu peyġāmber gelür [P-247a, Ş-178b, Ü-53a, Ç-201a]
Dīni cümle dīnleri bāṭıl ḳılur

6065. Ka'beye ol yıl gelüp Aṣḥāb-ı Fīl
Étdi_Ebābil anları ḫāk-i sebīl

---

1 (a) salṭanat sürdi Ş, Ü, Ç : sürdi salṭanat P

2 CCCX. Resūl ʿAleyhi's-selām Der-ʿAhd-i Ū P : Seyyidü'l-Mürselīn Muḥammed Resūlullāh Ṣalavātullāhi ʿAleyh Ş ; Seyyidü'l-Mürselīn Muḥammed Muṣṭafā ʿAleyhi's-selām Ü ; Resūl ʿAleyhi's-selām Der-ʿAhd-i Nūşin-Revān Ç

3 (a) Devletinden P, Ü, Ç : Devletinde Ş / olıcaḫ ḳırḫ yıl Ş, Ü, Ç : ḳırḫ yıl olıcaḫ P (b) oldur P, Ü : oldı Ş, Ç

4 (b) Söynidi P : Söyündi Ş (Ü nüshasında bu beyitten önce P ve Ş nüshalarında bulunmayan şöyle bir başlık yer almaktadır: "Ẓuhūr-ı Nübüvvet-i Maḳṣūd-ı Āferīniş-i Aḥmed-i Muḫtār ʿAleyhi's-selām")

5 (a) Nūşirvānuñ Ş, Ü : Nūşrevānuñ P

---

* Kunişt : Āteş-kede ve āteş-hāneye denir. Mecûsîlerin ibadetgâhıdır. Ve havra tabir edilen Yahudi mabedi için de kullanılmaktadır. Deyr, manastır, kilise demektir.

6066. Bu ʻalāyimden geçicek yédi yıl
Öldi Kisrī ṭopraġın ṣavurdı yél

6067. Memleketden étdügi nūş-i revān
Oldı Nūşirvāna biñ nīş-i revān[1]

6068. Pādişehler taḫt-içün varur yéle
Bunda kişi néde yügürüp yéle[2]

CCCXI. Padişāhī-yi Hürmüz bin Nūşinrevān[3]

6069. Gidicek Nūşinrevāndan mülk ü baḫt
Degdi oġlı Hürmüze tāc-ıla taḫt

6070. Salṭanat çünkim érişdi Hürmüze
Gitdi Īran kişverinden her meze[4*]

6071. Ẓulm ü cevre ṣarf étdi cehdini
Kimse-y-ile beklemedi ʻahdini[5]

6072. Maʼdilet yérinde ḳıldı ol sitem
Lā-büd oldı devleti vü ʻömri kem

6073. Her işi oldı ḫaṭā-y-ıla zelel
Mülkden édemedi defʻ-i ḫalel

6074. Étdi her işde ki var taḳṣīr ol
Ḳılamadı devlete tedbīr ol[6]

6075. Ḫalḳ anı bed-rāy u ʻāciz buldılar
Lā-cerem anuñla bed-dil oldılar

6076. Ol melik kim ẓālim ü bed-rāy ola [P-247b, Ş-178b, Ü-53a, Ç-201b]
Mülki_anuñ nécesi pā-ber-cāy ola

1 (b) Nūşrevāna P : Nūşirvāna Ş, Ü
2 (b) néde P, Ş, Ü : néşe Ç
3 CCCXI. bin Nūşinrevān P : Piser-i Nūşinrevān Ş ; Piser-i Nūşirvān Ü ; bin Nūşirvān Ç
4 (b) her meze Ş, Ü, Ç : yiksere P
5 (b) Kimse-y-ile beklemedi P, Ş, Ç : Beklemedi kimse-y-ile Ü
6 (b) Ḳılamadı P, Ş, Ç : Édemedi Ü / tedbīr P, Ü : tedbīri Ş

* Meze kelimesinin içki yanında yenen şeyler anlamı yanısıra, tat, lezzet, çeşni, zevk ve alay, mizah, eğlence anlamları bulunmaktadır.

6077. Olduġı-çün işleri peyveste hezl
Eylediler memleketden anı ʻazl

6078. Cedd ü cid bir cinsdür cedde düriş
Cedd gerek cidde cehd ét ki_oldur iş[1]

6079. Baḫt gerek kimse-y-ile étme hezl
Hezldür ululara menşūr-ı ʻazl[2]

CCCXII. Padişāhī-yi Ḫusrev-i Pervīz[3]

6080. Oġlı Pervīzi_étdiler yérine şāh
Uydılar aña ḳamu ḫayl ü sipāh

CCCXIII. Ẓuhūr-ı Ḫātemü'l-Enbiyā ʻAleyhi's-selām[4]

6081. Oldı ʻahdinde Muḥammed āşikār
Vérdi peygāmberlıġ aña Kirdigār

6082. Étdi Ḥaḳ ta'līm-i Ḳur'ānı aña
Daḫı şerʻ ü dīn ü īmānı aña[5]

6083. Ḳılıcından oldı pür-ḫūn çāh-ı Bedr
Barmaġıyla_oldı dü-nīme māh-ı bedr*

6084. Bir işāretle ki ṭaġa ḳıldı ol
Ṭaġ ayrılup arası oldı yol[6]

6085. Baḥr bigi seyle ḳarşu yüridi
Seyl aña yol olmaġ-içün ḳurıdı

6086. Aña zehr-ālūde biryān söyledi
Zehrnāk olduġını şerḥ eyledi

---

1 (a) Cedd ü cid P, Ş, Ü : Cidd ü cedd Ç (b) Cedd gerek P, Ü, Ç : Cedde gerek Ş / cehd ét ki oldur iş Ş, Ü, Ç : cehd eyle düriş P

2 (a) Baḫt gerek P : Baḫt bekle Ş, Ç ; Baḫtı bekle Ü

3 CCXII. Pervīz Ş : Pervīz Ü ; Pervīz Piser-i Hürmüz Ç (Bu başlık P nüshasında yoktur. Ancak diğer hükümdar bahislerinde hep başlık bulunduğu ve Ş, Ü, Ç nüshalarının üçünde de var olduğu için kullanılmıştır.)

4 CCCXIII. ʻAleyhi's-selām P : Seyyidü'l-Aṣfiyā Muḥammed Resūlullāh ʻAleyhi's-selām Ş ; Muḥammedi Muṣṭafā Ü ; ve Şefīʻü'l-Müẕnibīn Muḥammed Muṣṭafā ʻAleyhi's-selām Ç

5 (b) īmānı P, Ü, Ç : İslāmı Ş

6 (a) ṭaġa ḳıldı Ş, Ü, Ç : ḳıldı ṭaġa P

---

* Nîme, yarım, yarı demektir. Dü-nîme, iki yarı, iki parça anlamındadır.

6087. Nuṭḳa geldi_anuñ elinde sūsmār*
Dédi kim sen Ḥaḳ nebīsin āşikār

CCCXIV. Ẕikr-i Muʿcizāt-ı Resūlü'ṣ-Ṣaḳaleyn[1]

6088. Oldı_aña Ḳur'ān behīnī-mu'cizāt [P-248a, Ş-179a, Ü-53a, Ç-201b]
Kim ḳamu āyāt-durur beyyināt[2]

6089. Naẓm u ma'nāsı serāser muʿcize
Nūr u raḥmet indi Ḥaḳdan ol bize[3]

6090. Çünki ḥablu'llāh-durur Ḳur'ān saña
Kim necāt isder-iseñ yapış aña[4]

6091. Ol-durur gümrāh olana hüdā
Ol-durur rencūr düşene şifā[5]

6092. ʿAḳl te'vīlinde ser-gerdān anuñ
Fehm tefsīrindedür ḥayrān anuñ[6]

6093. Ger anuñ naẓmında fikret ḳılasın
Silk-i gevher néce olur bilesin[7]

6094. Ger maʿānīsinde ġūṭa urasın
Baḥr-i bī-sāḥil néce olur göresin**

6095. Sūretidür ṣūret-i Raḥmān anuñ
Āyetidür ġāyet-i ni'met anuñ[8]

---

1 CCCXIV. Muʿcizāt-ı Resūlü'ṣ-Ṣaḳaleyn Ü : Baʿẓı-yı Muʿcizāt-ı Resūlü'ṣ-Ṣaḳaleynü'l-Ḫāfiḳayn Ş ; Baʿżı-yı Muʿcizāt-ı Resūl ʿa.m Ç (Bu başlık P nüshasında yoktur.)
2 (a) Oldı P : Oldı_aña Ş, Ü, Ç (b) āyāt-durur P : āyātdur u Ş, Ü, Ç (Bihîn, en iyi, pek iyi demektir.)
3 (a) Naẓm-ı P, Ç : Naẓm u Ş ; Lafẓ u Ü (b) Nūr-ı P, Ç : Nūr u Ş, Ü
4 (a) ḥablu'llāh-durur Ḳur'ān saña P, Ş : ḥablu'llāhdur Ḳur'ān bize Ü ; ḥablu'llāhdur Ḳur'ān saña Ç (b) Kim P : Ger Ş, Ü, Ç
5 (b) düşene P, Ş, Ü : olana Ç
6 (b) Fehm Ş, Ü, Ç, B, W, TDK, Ç², Ü², P² : Vehm P
7 (b) bilesin P, Ü, Ç : göresin Ş
8 (a) Raḥmān P, Ş : raḥmet Ü, Ç

---

* Sûsmâr, Farsça kertenkele, keler anlamındadır.

** Bu beyit Ş, Ü, Ç nüshalarında vardır. P nüshasında yoktur. Aynı beyit TDK, W, Lİ, nüshalarında da yoktur. B, Ü², Ç², M, Ü³, Ü⁴, MSU, Bİ, E, TİEM, A² nüshalarında vardır. Ş, Ü, M, P², A² nüshalarında gûta şeklinde yazılan kelime Ç, K, Ü³, Bİ nüshalarında gavta şeklindedir. (Gûta (gavta), "suya dalma" demektir. *Kâmûs-ı Türkî*, *Kâmûs-ı Fransevî* ve *Redhouse*'da gavta şeklinde yazılan kelime, *Lügat-i Nâcî*, *Kâmûs-ı Osmânî*, *Lügat-i Remzî*, *Lügat-i Cûdî* ve *Mükemmel Osmanlı Lügati*'nde gûta şeklindedir.

6096. Anı dut kim dér bu Ḳur'ān-ı 'Aẓīm
Ki_ol-durur bī-şek ṣırāt-ı müstaḳīm

6097. Mu'cizedür naẓm-ı ma'ni-y-ile ol
Bilmek isderseñ anuñ fikrinde ol[1]

6098. Emrine ṣıdḳ-ıla ol anuñ muṭī'
Nehyini ḳo ki_ol ola saña şefī'[2]

6099. Ol-durur Ḥabl-i Müheymin hem Ḥakīm
Hem Belāġ u Ẕikr ü Furḳān-ı Kerīm[3]

6100. Hem Kelām u hem Mübārek hem Hüdā
Mev'iẓe hem Raḥmet ü Nūr u Şifā'[4]

6101. Hem Belāġ u daḫı Tibyān u Beyān
Ki_anda olur ḳamusı neyse 'ayān

6102. Ol Muḥammed ki_Aḥmed-i Maḥmūddur [P-248b, Ş-179b, Ü-53a, Ç-202a]
Āferīnişden ḳamu maḳṣūddur[5]

CCCXV. Ẕikr-i Mi'rāc-ı Resūl Ber-Vech-i İcmāl[6]

6103. Bir gécede ḳıldı 'arş u ferşi ṭay
Érdi_aña kim Ol-durur Ḳayyūm u Ḥay[7]

6104. Her felekde ne melek kim var temām
Aña ḳarşu varup étdiler selām[8]

6105. Beyt-i Ma'mūrun içinde enbiyā
Cümlesi étdiler aña īḳtidā[9]

---

1 (a) naẓm-ı P : lafẓ-ı Ü
2 (b) ol ola P, Ş : ola ol Ü
3 (b) Furḳān-ı Kerīm P : Furḳān u Kerīm Ü ; Fermān u Kerīm Ş ; Ḳur'ān u Kerīm Ç
4 (b) Raḥmet-i Nūr-ı Şifā P : Raḥmet ü Nūr u Şefī Ş ; Raḥmet ü Nūr u Şifā Ü, Ç
5 (a) Aḥmed-i P, Ş : Ahmed ü Ü, Ç (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
6 CCCXV. Resūl Ber-Vech-i İcmāl P, Ç : Ḫulāṣa-i Kāyināt Efḍal-i Mevcūḍāt 'Aleyhi's-selām Ş ; Muḥammed-i Muṣṭafā Ü
7 (a) 'arş u ferşi Ü : ferş ü 'arşı Ş, Ç ; 'arşı ferşi P (b) Ḳayyūm u P, Ü : Ḳayyūm-ı Ş, Ç
8 (b) ḳarşu varup Ü : ḳarşu varıp P, Ş ; ḳarşulayup Ç
9 (a) Beyt-i Ma'mūrun Ş, Ü, Ç : Mescid-i Aḳṣā P

6106. Ḳamusı me'mūm-ıdı vü ol imām
Bir namāz étdiler anuñla temām*

6107. Çün ṣevābit çarḫına_iletdi_anı yol
Cebhesinde oldı_anuñ iklīli ol

6108. 'Arẕ olındı_ol géce_aña ḥūr u ḳuṣūr
Ne ḳuṣūr aña sevildi vü ne ḥūr[1]

6109. Étse-y-idi Cennet ü ḥūra naẓar
Olmayaydı vaṣfı *mā zāġa'l-baṣar*[2]**

6110. Ḥaḳ déyen ki olmaya anda ḳuṣūr
Ġūldur ḥūr aña vü zindān ḳuṣūr[3]

6111. Oradan daḫı gidüp ol muḳtedā
Bir yére vardı ki_aña yoḫ intihā[4]

6112. Anda ne ḥayyiz var-ıdı ne mekān
Ne 'anāṣır ne felek ne ḫod zamān

6113. Fehm ü vehm ol arada ḥayrān-ıdı
'Aḳl daḫı anda ser-gerdān-ıdı[5]

6114. Bes orada érdi Ḥaẓretden nidā [P-249a, Ş-179b, Ü-53a, Ç-202b]
Ol Resūle kim baña ḳılġıl ṣenā[6]

---

1 (a) ol géce_aña Ş, Ü, Ç : aña P (b) sevildi Ş, Ü, Ç : söyledi P
2 (b) vaṣfı P : adı Ş, Ü, Ç
3 (a) ki P : kim Ş, Ü / anda Ş, Ü, Ç : 'aḳlında P (müs.) (Bu beyit P nüshasında iki beyit yukarıda yer almaktadır.) (Kusûr, kasırlar, köşkler manasınadır.)
4 (b) intihā P : müntehā Ş, Ü, Ç
5 (a) ḥayrān-ıdı Ş, Ü, Ç : ḥayrān ḳalur P (b) ser-gerdān-ıdı Ş, Ü, Ç : ser-gerdān olur P (Ü nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.)
6 (b) ṣenā P, Ü : nidā Ş

---

* Me'mûm, imama uyan kimse demektir. (Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisârî, *Ahterî-yi Kebîr*, haz.Prof. Dr. Ahmet Kırkkılıç, Prof. Dr. Yusuf Sancak, s. 847.)

** "*Mâ zâgal basar*" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de Necm sûresi 17. âyette geçmektedir. "Gözü kaymadı." anlamındadır. Bu âyette Hz. Peygamber'in Sidre'deki hâli tasvir edilmektedir. Âyetin tamamı "Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı." şeklindedir. "Hz. Peygamber'in Cebrail ile görüşmesi Sidretü'l-Müntehâ'da olmuştur. Bazıları burada Peygamberimizin gördüğünün Cenâb-ı Hak olduğunu da ileri sürmüşlerdir. Sidretü'l-Müntehâ, son ağaç, yani yaratıklar âleminin son noktası demektir. Bundan ötesi gayb âlemidir. Cennetü'l-Me'vâ'da melekler, şehitler ve müttakîlerin ruhlarının barındığı yerdir. Sidre'dekileri tarif ve tavsif mümkün değildir. Sidre'yi kaplayanın melekler veya Allah'ın nuru olduğu rivayetlerine yer verilmiştir." (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 525.)

6115. Dédi éy ehl-i Celāl ü Kibriyā
Édemezem ben sańa lāyıḳ s̱enā[1]

6116. Her s̱enā kim anda ḥarf ü ṣavt olur
Lāyıḳ-ı küllī vü yā cüzvī olur[2]

6117. Sen ne küllī vü ne cüzvīsin ʻayān
Bes s̱enāńı kim ola ki_éde beyān[3]

6118. Medḥ éden memdūḥı key bilse gerek
Bes ańa lāyıḳ s̱enā ḳılsa gerek[4]

6119. Çün senüń ẕātuńı kimse bilemez
Lā-cerem ḥamd ü s̱enāńı ḳılamaz[5]

6120. Bizde ḳamu ʻacz ü séndedür ġınā
Bes sen ét gérü sańa lāyıḳ s̱enā

6121. Çün s̱enādan ʻacz gösderdi Resūl
Ol s̱enānuń yérine oldı ḳabūl[6]

6122. Anda kim ḳudret var u ʻizz ü ġınā
Tuḥfe nedür ʻacz ü faḳr-ıla fenā

6123. Çün Nebīden maḥv olmışdı ṣıfāt
Lā-cérem ańa tecellī étdi Ẕāt[7]

6124. Ańa kim érmek gerekdi érdi ol
Anı kim görmek dilerdi gördi ol[8]

---

1 (a) celāl ü Ş, Ü, Ç : celāl-i P
2 (b) Lāyıḳ Ü, Ç : Lāyıġ-ı Ş ; Lāyıḳı P
3 (a) ne küllī vü ne cüzvīsin P, Ş, Ü : ne cüzvī vü ne küllisin Ç
4 (a) memdūḥı key bilse P, Ü : memdūḥuńı bilse Ş ; memdūḥı key bilmek Ç
5 (a) Çün senüń P, Ş, Ç : Çünki Ü
6 (a) gösterdi P, Ç : gösderdi Ş (Ü nüshasında bu beyit aşağıdaki beyitle yer değiştirmiştir. Bu beyit altta, alttaki beyit üstte yer almaktadır.)
7 (b) éde P : étdi Ş, Ç ; ḳıldı Ü
8 (b) dilerdi P, Ş, Ü : gerekdi Ç

6125. Mūsi *ernī* déyü gerçi_étdi ḫiṭāb
*Len terānī*den vérildi_ańa cevāb*

6126. Ḥaẓẓ-ı nefsānīyi ḳomışdı Kelīm
Vaṣfı-la_étdi_ańa tecellī ol Kerīm

6127. Bes kelāmıyla_anı maḥṣūṣ eyledi [P-249b, Ş-180a, Ü-53b, Ç-202b]
Tūrda anuń-ıla söz söyledi[1]

6128. Ḥaẓẓ-ı rūḥānī Nebīden ki_oldı dūr
Ẕātı-la étdi tecellī_ańa zuhūr[2]

6129. Ańa ḳoyılmışdı ol ḫ˘ān-ı kerem
Gérü ańa rūzi oldı lā-cerem[3]

6130. Kimse kimse ḳısmetini yéyemez
Kimse Ḥaḳ emrine ne-y-çün déyemez

6131. Vaḥy olan oldı ańa ol géce
Kimse ol vaḥyi bilemez kim néce[4]

6132. Vaḥy éden bilür anı vü ol hemīn
Kimse bilmez daḫı ol vaḥyi yaḳīn[5]

6133. Ḥāṣıl oldı cümle anda ḥāceti
Biń icābet buldı her bir da'veti

6134. Ümmetine va'de oldı maġfiret
Nuṣret ü fetḥ ü ẓafer hem memleket

---

1 (b) söz Ş, Ü, Ç : çoḫ söz P
2 (a) ki_oldı P, Ş, Ü : oldı Ç
3 (a) ḳoyılmışdı P, Ş : ḳonılmışdı Ü
4 (b) ol vaḥyi bilemez P, Ü : vaḥyi bilemezdi Ş
5 (a) éden P, Ş, Ç : olan Ü (b) vaḥyi P : rāzı Ş, Ü, Ç

---

* Ahmedî burada Hz. Musa'nın kırk gece ibadet ettikten sonra Tûr dağında ilâhî hitaba mazhar oluşu hadisesine işarette bulunmaktadır. Bu beyitte geçen "*ernî*" kelimesi "Bana göster."; "*Len terânî*" ifadesi ise "Sen beni asla göremezsiz." anlamındadır. Bu hadise A'râf sûresi 142-143. âyetlerde anlatılmaktadır. "Musa tayin ettiğimiz vakitte Tûr'a gelip de Rabbi onunla konuşunca 'Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!' dedi. (Rabbi) 'Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!' buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: 'Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim."

CCCXVI. Kuşte-şoden-i Pervīz Ber-Dest-i Pisereş[1]

6135. Gérü Pervīzüñ sözin söyleyelüm
Nétdi Peyġāmberle şerḥ eyleyelüm

6136. Çün Resūlüñ şer'i oldı ḫalḳa farẓ
Da'veti ṭoldı cihāna ṭūl u 'arż

6137. Dīne da'vet étdi Pervīzi Resūl
Da'vetini anuñ étmedi ḳabūl

6138. Ol Resūlüñ nāmesini ḳıldı çāk
Bu edebsüzlik anı étdi helāk[2]

6139. Olıcaḫ otuz sekiz yıl şāh ol [P-250a, Ş-180b, Ü-53b, Ç-203b]
Buldı_ecel cellādı nā-geh aña yol

6140. Oġlı Şīrūye anı ḳıldı helāk
Étdi ḫancerle cigergāhını çāk

CCCXVII. Ẕikr-i Aḥvāl-i Şīrūye Piser-i Ḫusrev Pervīz

6141. Çünki Pervīz öldi oġlı oldı şāh
Uydılar nā-çār aña ḫayl ü sipāh

6142. Olduġı-y-çün müfsid ü bed-nefs ü 'āḳ*
Oldı ol ḫalḳa anuñ begligi şāḳ

6143. Döndi 'ahdinden cüvān u pīr hem
Gitdi andan ḥīle vü tedbīr hem[3]

6144. Kimse emrine müsaḫḫar olmadı**
Memleket aña muḳarrer olmadı

6145. Mülk işi düşdi ġāyet mużṭarib
Lā-cerem devlet daḫı_oldı münḳalib

6146. Kişvere āşūb düşdi vü fiten
'Āleme teşvīş ṭoldı vü miḥen

1 CCCXVI. Ḫusrev Ber-Dest-i Pisereş Ş, Ü : Pervīz Der-Dest-i Pisereş Ç ; Pervīz Ber-Dest-i Piser P
2 (a) nāmesini P, Ü, Ç : bitisini Ş
3 (a) 'ahdinden P, Ü, Ç : 'ahdinde Ş

* Âk, serkeş, muannit, inatçı; şâk, zahmetli, meşakkatli, güç ve zor olan demektir.
** Müsaḫḫar kelimesi boyun eğdirilmiş, emir ve itaat altına alınmış, ele geçirilmiş anlamlarına gelmektedir. Noktalı hı harfi ile yazılan müsaḫḫar kelimesi, büyülenmiş anlamına gelen müsaḥḥar kelimesinden farklıdır.

CCCXVIII. Cülūs-ı Tūrānduḫt Ber-Taḫt-ı Īrān*

6147. Çün sekiz ay oldı_anuñ ḥükminde taḫt
Öldi andan degdi Tūrānduḫta baḫt[1]

6148. Bu-y-ıdı sultanlıġına_anuñ sebeb
Kim var-ıdı_anda imāretden neseb

6149. Bir yıl altı_ay memleketde ṭurdı ol
Buldı peyk-i merg aña daḫı yol**

6150. Ger gedā ola vü ger mīr-i ecel [P-250b, Ş-180b, Ü-58a, Ç-204a]
Tīz érer bī-şekk aña tīr-i ecel

6151. Ṣor ecel peykine kime yétmedi
Kime peykān urdı kim ol yitmedi[2]

CCCXIX. Cülūs-ı Ārzū Ümmīd Ber-Taḫt[3]

6152. Çünki Tūrānduḫtdan dūr oldı baḫt
Andan érdi Ārzū Ümmīde taḫt[4]***

6153. Mülk ucdan uca ṭoldı gīr ü dār
Fitnesüz ne şehr ḳaldı ne diyār

6154. Ol ʿalāyimden ki görmişdi ʿAcem
Ẓāhir oldı her eṯer bī-bīş ü kem

---

1 (a) ay Ş, Ü, Ç : yıl P / taḫt Ş, Ü, Ç : baḫt P (b) baḫt Ş, Ü, Ç : taḫt P
2 (b) kim ol Ü, Ç : kim P, Ş
3 CCCXIX. Ber-Taḫt P, Ü, Ç : Ber-Taḫt-ı Īrān Ş
4 (b) Ārzū Ümmīde Ü : Ārzū Ümīẕe Ş ; Ārezū Ümīze P

---

* Pûrânduht veya Pûrân, Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'in kızıdır. Sâsânî İmparatorluğu'nda tahta çıkan iki kadından biridir. Firdevsi'nin *Şehnâme* isimli eserinde de bu kadın hükümdarın ismi Pûrânduht olarak geçmektedir. İncelenen bütün *İskendernâme* nüshalarında ise kelime "Tûrânduht" olarak yazılmıştır.

** Ü nüshasında 53b'de yer alan bu beyitten sonra 58a varağa kadar peygamberimizin vasıflarının, mucizelerinin, fetihlerinin vs. anlatıldığı ayrı bir "Mevlid" bölümü vardır. Bu Mevlid bölümünün *İskendernâme*'den ayrı değerlendirilmesi gerektiği ve müstensih tercihiyle bu yazmanın içine yerleştirilmiş olacağı ile ilgili bulgular, bu çalışmada Ahmedî'nin hayatının anlatıldığı bölümde detaylı şekilde anlatılmaktadır.

*** Ârzû kelimesi P nüshasında Ârezû, diğer nüshalarda Ârzû şeklinde harekelenmiştir. Bu kelime Farsçada Ârezû şeklinde telaffuz edilmektedir. P nüshası imlâ hususiyetleri itibariyle Fars dilinin etkisinin yoğun şekilde hissedildiği erken dönem metinlerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Ş nüshasında başlıklarda hareke kullanılmamıştır; ancak başlığın hemen altındaki beyitte kelime Ârzû şeklinde harekelenmiştir.

6155. Bes ẓafer bulup ʻArab ḳıldı ẓuhūr
Taḫt u baḫt oldı ʻAcemden cümle dūr

6156. Ārzū Ümmīd olup dört ay şāh
Gidüp oldı baḫt u eyyāmı siyāh[1]

6157. Ol ölicek Ferruḫa érişdi baḫt
Ol daḫı bir ayda baġladı raḫt[2]

6158. Buraya kim geldi kim ol gitmedi
Çarḫ gösder kimi dil-rīş étmedi[3]

6159. Ḳayġu odına ṣalar biñ Ferruḫı
Ḳahr yéline vérür biñ gül-ruḫı[4]

CCCXX. Pādişāhī-i Yezdecird Āḫir-i Mülūk-i ʻĀcem[5]

6160. Étdiler bes Yezdecirdi şehriyār
Ki_ol-ıdı Pervīz şehden yādigār*

6161. Anda ḫatm oldı selātīn-i ʻAcem [P-251a, Ş-181a, Ü-58b, Ç-204a]
Gitdi_olardan mülk ü tāc u taḫt hem

6162. Ẓāhir olıban Ḫalīlüñ milleti
Dutdı Īrānı Muḥammed ümmeti

6163. Muʻcizātın çün Resūl étdi ʻayān
Gitdi göñlinden ḳamu ḫalḳuñ gümān[6]

6164. Feyż-i raḥmet indi Ḥaḳdan mevc mevc
Dīne girdiler ḫalāyıḳ fevc fevc

1 (b) baḫt u P, Ü : baḫt Ş ; baḫtı Ç
2 (a) baḫt P, Ş : taḫt Ü, Ç
3 (b) Çarḫ göster P, Ü : Çarḫı gösder Ş, Ç
4 (a) ṣalar P, Ş, Ü : ṣalup Ç (b) yéline Ş, Ü, Ç : odına P / biñ P, Ş, Ü : yüz Ç
5 CCCXIV. Yezdecird Āḫir-i Mülūk-i ʻAcem P, Ş, Ç : Yezdecird-i Āḫir Ez-Mülūk-i ʻAcem Ü
6 (b) göñlinden P, Ü : gönlünde Ş

* Ş nüshasında bu beyitten sonra P, Ü, Ç nüshalarında olmayan dört beyit vardır. Aynı beyitler B, TDK, Ü[4], Ü[5], Ü[6], DTC[1] nüshalarında da vardır. W ve P[3] nüshalarında ilk beyitten sonraki üç beyit vardır. Beyitler şöyledir:

Yıḫıldı ʻahdinde anuñ mülk-i ʻAcem / Tāc bī-revnaḳ ḳala vü taḫt hem
Ġālib oldı leşker-i İslām aña / Ḳaçıban vardı Ḫorasāndın yaña

Mülkde çünkim ol yigirmi yıl-durur / Māhūye adlu bir kişi anı öldürür
Çünki ol Māhūye elinde ölür / Mülk andan sonra İslāmuñ olur

Bu ilave beyitlerin daha ilkinde vezin bozulmuştur.

6165. Rāyeti İslāmuñ oldı ser-firāz
Dīne girdi Mıṣr u Şām-ıla Ḥicāz

6166. Hem-reh oldı feṯḥ-ile nuṣret aña
Emri vü nehyi yüridi her yaña[1]

6167. Şer'ine girdiler anuñ ḫāṣ u 'ām
İns ü cinn ü maşrıḳ u maġrib temām[2]

6168. Altmış üç yaşına çün érdi Resūl
İsdedi maḳṣūdına rāh-ı vusūl

6169. Ārzū eyledi ḳudse érmege
Varup anda Ḥaḳ liḳāsın görmege[3]

6170. Maḥv olmaḫ diledi andan ṣıfāt
Tā ki gidüp ġayr aradan kala Ẕāt

6171. Her murādı çünki olurdı ḳabūl
Ol murāda daḫı hem érdi Resūl[4]

CCCXXI. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ebū Bekir eṣ-Ṣıddīḳ Raḍıya'llāhu anh[5]

6172. Gidiben Ṣıddīḳı ḳodı pīşīvâ [P-251b, Ş-181b, Ü-58b, Ç-204b]
Kim édeler ümmet aña iḳtidā

CCCXXII. Ẕikr-i Bey'at-i 'Alī Murtażā Bā-Ebū Bekr-i Ṣıddīḳ[6]

6173. Bey'at étmedi_evvel anuñla 'Alī
Olmaduġı-y-çün aña ḥüccet celī[7]

6174. Ḥüccetin Ṣıddīḳ çün étdi beyān
Ḳıldı bey'at ol daḫı_anuñla 'ayān[8]

---

1 (b) yüridi Ş, Ü, Ç : buyurdı P
2 (b) maşrıḳ u maġrib P, Ş, Ü : şarḳ u maġrib Ç
3 (a) Ārzū eyledi Ḳudse érmege P, B, Ç², Ü³, A², MSU, Lİ, P⁴, TİEM, R¹, H, Bİ, E : Ḳaṣd étdi mebde'ine érmege Ü, P², Ü², K ; Ḳaṣd étdi mebde'ine girmege Ş, Ü⁴
4 (a) çünki P, Ş, Ç : çünkim Ü
5 CCCXXI. es-Ṣıddīḳ Radıya'llāhu 'Anh P : eṣ-Ṣıddīḳ Ş, Ç ; -i Ṣıddīḳ Raḍıya'llāhu 'Anh Ü
6 CCCXXII. Bā-Ebū Bekr-i Ṣıddīḳ Ü, Ç : Bā-Bī-Bekr-i Ṣıddīḳ Ş (Bu başlık P nüshasında yoktur.)
7 (a) evvel anuñla Ş, Ü, Ç, B, W, Ç² : anuñ-ıla P
8 (a) Ḥüccetin Ṣıddīḳ çün étdi beyān P, B, W : Çün ki Bū Bekr étdi rūşen ḥücceti Ş, Ç ; Çünki Bū Bekr étdi rūşen ḥüccetin Ü (b) Ḳıldı bey'at ol daḫı_anuñla 'ayān P, B, W : Ol-daḫı 'aḳd étdi anuñla bey'ati Ş, Ç ; Ol-daḫı 'aḳd étdi anuñla bey'atin Ü

6175. Lā-cerem aña ṣaḥābe iḳtidā
Édiben ḳıldılar anı pīşivā

6176. Yoldaşıydı ṣıdḳ-ıla tevfīḳ anuñ
Adı oldı dünyede Ṣıddīḳ anuñ

6177. İki yıl üç ay hem on gün ü temām
Ol ḫilāfet mesnedinde_oldı imām

CCCXXIII. Ḫilāfet-i ʻÖmer Raḍıya'llāhu ʻAnh[1]

6178. Çünki Ṣıddīḳ étdi dünyādan güẕer
Yérine anuñ ḫalīfe_oldı ʻÖmer

6179. Bir ḫalīfe ḳopdı ol ṣāḥib-şükūh
ʻİlmde baḥr-idi vü ḥilm içre kūh

6180. Dırra ṣalduḫda Medīnede ʻÖmer
Ḳayṣerüñ cānına düşerdi ḫaṭar[2*]

6181. Faẓlına anuñ yéter bī-ḳāl ü kīl
el-cebel yā sāriye rūşen-delīl[3**]

6182. Bāṭıluñ Ḥaḳdan çü farḳın ḳıldı ol
Adı-la dillerde Fārūk oldı ol

6183. Vérbidi leşker Medāyinden yaña
Oldı fetḥ ol memleket cümle aña

---

1 CCCXXIII. Ḫilāfet-i ʻÖmer Raḍıya'llāhu ʻAnh P : Ẕikr-i Ḫilāfet-i ʻÖmer bin el-Ḫaṭṭāb Ş, Ü, Ç
2 (a) Dırra Ş, Ü ; Ṭurra Ç ; Ṭura P (b) düşerdi Ş, Ü : düşürdi P
3 (a) bī-ḳāl ü kīl P, Ş, Ç : bī-ḳīl ü ḳāl Ü

---

* Dırra kelimesi Arapçada kırbaç, kamçı demektir. *Tarama Sözlüğü*'nde "tura", deriden veya ipten örülen kamçı anlamındadır.

** "Sâriye b. Züneym b. Abdillâh ed-Düelî (ö.30/650-51) Hz. Ömer'in kumandanlarından. Resûlullah'tan sonraki dönemde adı Hz. Ömer zamanında katılmış olduğu İran fetihleri dolayısıyla geçer. Nihâvend zaferinden sonra Fesâ ve Darabcird'in fethiyle görevlendirilen Sâriye, 23 (643-44) yılında büyük bir düşman ordusuyla karşılaştı. Çarpışmalar sırasında yenilgiye uğramak üzere iken, 'Yâ Sâriye, el cebel el cebel!' (Sâriye, dağa çekil dağa!) diye bir ses duyunca askerlerini vadiden dağa çekti. Bu olayın Nihâvend'de meydana geldiğine dair rivayetler de vardır. Böylece Sâriye ve beraberindekiler sırtlarını dağa vermek suretiyle yaptıkları çarpışmada düşmanı mağlup ederek çok miktarda ganimet elde ettiler. Savaştan yaklaşık bir ay sonra Sâriye'nin gönderdiği müjdecinin Medine'ye ulaştığı ve savaş esnasında Hz. Ömer'in 'Sâriye, dağa çekil dağa' sözünü duyup dağa çekilerek yenilgeden kurtulduklarını bildirdiği, Medine halkının Hz. Ömer'in hutbedeki sözünün manasını bu açıklama üzerine anladığı rivayet edilmektedir." (Adem Apak, "Sâriye b. Züneym", *DİA*, İstanbul 2009, c. 36, s.158.)

6184. Hem Nehāvend ü Dımışḳ u Mıṣr u Şām [P-252a, Ş-171b, Ü-58b, Ç-205a]
Daḫı Beyte'l-Maḳdis eṭrāfı temām[1]

6185. Altı ay on yıl çü vālī oldı ol
Bir ḳul elinde şehādet buldı ol[2]

CCCXXIV. Ẕikr-i Ḫilāfet-i 'Oṯmān bin 'Affān Raḍıya'llāhu 'Anh[3]

6186. Bes ḫilāfet oldı 'Oṯmānuñ yaḳīn
Girdiler ḥükmine anuñ ehl-i dīn

6187. Rūzigārında_öldi anuñ Yezdecird
Kim 'Acem olmışdı aña cümle gird

6188. Anda alındı ḳamu mülk-i 'Acem
Fetḥ oldı mülk-i İṣṭaḫr daḫı hem[4*]

6189. Dīne giricek Mu'āviyye Resūl
Étmiş-idi vaḥy yazmaġa ḳabūl[5]

6190. Vaḥy yazarken ḫıyānet düzdi ol
Āl-i 'İmrānı_Āl-i Mervān yazdı ol[6]

6191. Çünki peyġamber ḫıyānet gördi_anı
Lā-cérem kim ol yöreden sürdi_anı[7]

6192. Oradan merdūd olmışdı müdām
Tā olınca ümmete 'Oṯmān imām[8]

---

1 (a) Nehāvend P, Ü : Nihāvend Ş (b) Beyte'l-Maḳdis P, Ü : Beyte'l-Maḳdes Ş ; Beyte'l-Muḳdes Ç (müs.)
2 (a) Altı ay on yıl P, Ş, Ü : On yıl altı ay Ç (b) Bir ḳul elinde şehādet buldı ol P, B, W, Ç², TDK, P³, Ü³ : Nā-gehānī bir ḳul elinde öldi ol Ş (müs.); Nā-gehān bir ḳul elinde öldi ol Ü, Ç, M, Ü², P², Ü⁴
3 CCCXXIV. 'Oṯmān bin 'Affān Raḍıya'llāhu 'Anh P : 'Oṯmān bin 'Affān Ş, Ü, Ç
4 (b) milk-i İṣṭaḫr daḫı hem P : Aṣṭaḫar u mülki hem Ş ; Aṣṭaḫr u daḫı mülk hem Ü ; Aṣṭaḫır daḫı vü hem Ç
5 (a) Mu'āviyye Ç : Mu'āviyye anı P ; Mu'āviye anı Ş, Ü
6 Bu beyit P nüshasında yoktur.
7 (a) Çünki Peyġamber Ş, Ü, Ç : Vaḥy yazarken P (b) yöreden Ş, Ü, Ç, B, Ç² : buradan P
8 (b) ümmete Ş, Ü, Ç : millete P

---

* "İstahr, İran'ın Fars bölgesinde, Pârs'ın (Persepolis) 7 km. kuzeyinde, bugünkü Şiraz-İsfahan yolu üzerinde bir antik şehir. Müslüman akınları karşısında duramayan son Sâsânî hükümdarı III. Yezdicerd Medâin'den İstahr'a geldi. Şehir, Bahreyn valisi Alâ b. Hadramî'nin 19 (640) yılındaki başarısız girişiminden üç yıl sonra, Hûzistân bölgesinin büyük bir kısmını fetheden Ebû Mûsâ el-Eş'ârî ile Osman b. Ebü'l-Âs tarafından alındı (23/644)." (Recep Uslu, "İstahr", *DİA*, İstanbul 2001, c. 23, s.202-203.)

6193. Çün ḫilāfet taḫtına oturdı ol
Vérbiyip anı gérü getürdi ol[1]

6194. Anuñ-içün ḫalḳ bed-dil oldılar
Ḳatline_anuñ cümle ḳāyil oldılar[2]

6195. Çoḫ bahāne daḫı_édüp neydem saña
Étdiler anı ki_işitdüñüz aña[3]

6196. Girdiler evinde anı dutdılar
Ḫancer ü kılıc-ıla katl étdiler*

6197. On iki yıl çün ḫilāfet étdi ol
Yérini vérüp ʻAlī'ye gitdi ol

CCCXXV. Ẕikr-i Ḫilāfet-i ʻAlī bin Ebī Ṭālib Kerrema'llāhu Vechehū[4]

6198. Ümmete çünkim ʻAlī oldı imām [P-252b, Ş-182a, Ü-58b, Ç-205b]
Ḥall ü ʻaḳd ü şerʻi ḳıldı ol temām[5]

6199. Ḫāricīler étdiler anda ḫurūc
Memleket taḫtına étmege ʻurūc

6200. Dimne bigi Ḥaydar-ıla mekr ü āl
Düzediben ḳıldılar ceng ü cidāl[6]

6201. Ol Muʻāvye mekre āgāz eyledi
Ḫalḳı birbirine nā-sāz eyledi[7]

6202. Çünki buldı mekr étmeklige yol
Çoḫları ḳıldı ʻAlī'ye düşmen ol

6203. ʻAmr ibn-i ʻĀṣa çoḫ nesne vérüp
Tābiʻ étdi kendüzine uydurup

---

1 (b) Vérbiyip anı gérü getürdi P : Anı yüce manṣıba yétürdi Ş, Ü, Ç
2 (b) ḳāyil Ş, Ü, Ç : ḳābil P
3 (b) Étdiler anı ki_işitdüñüz aña P, Ç : Étdiler anı ki_işitdüñ aña Ş ; Ḳatli vācibdür dédi cümle aña Ü
4 CCCXXV. ʻAlī bin Ebī Ṭālib Kerrema'llāhu Vechehū P, Ç : ʻAlī bin Ebī Ṭālib Ş ; ʻAlī İbn Ebī Ṭālib Ü
5 (b) Ḥall ü ʻaḳd ü şerʻi P : Ḥall ü ʻaḳd-i şerʻ aña Ş, Ü ; Ḥall-i ʻaḳd ü şerʻ aña Ç
6 (b) Bu beyit Ü nüshasında yoktur.
7 (a) Muāvye mekre āġāz eyledi P : Muāviye mekr āġāz eyledi Ş, Ç (müs.) ; Muʻāvyeydi āgāz eyleyen Ü
(b) eyledi P, Ş, Ç : eyleyen Ü

---

* Bu beyit Ü nüshasında vardır. P, Ş, Ç nüshalarında yoktur. Aynı beyit M ve P² nüshalarında da vardır.

6204. Fāsıḳ u müfsid ne kim vardı_anlara
Uydılar düşmen olıban Ḥaydara[1]

6205. Ol ḫavāric çünki ḳuvvet buldılar
Ḥaydar-ıla çoḫ ḫuṣūmet ḳıldılar

6206. Ḥaydaruñ işiydi şīrāne ḳıtāl
Anlaruñ dimne bigi mekr-ile āl

6207. İşbu nev‘-ile ḫilāfetde ‘Alī
Dār u gīr içinde-y-idi ol velī

6208. Béş yıl olıcaḫ ḫilāfetde temām
Gitdi vü ḫalḳa Ḥasan oldı imām

6209. Çünki gördi ol ḫavāricden ‘inād
Ümmet içinde_olmasun déyü fesād

6210. Oturup béş ay ḫilāfetde hemīn [P-253a, Ş-182b, Ü-58b, Ç-206a]
Kendüzin ‘azl étdi ol pākīze-dīn[2]

6211. Bes Mu‘āvye étmedi_andan tersnāk
Ol imāmı zehrle_étdürdi helāk[3]

6212. Dört Yāruñ müddeti_olduḫda temām
Āl-i Mervān oldılar ḫalḳa imām[4]

CCCXXVI. Ẓuhūr-ı Mu‘āviye ve ‘Adāvet-i Ū Bā-‘Alī ve Ḫānedān-ı Nübüvvet[5]

6213. Evveli-y-idi Mu‘āviye_anlaruñ
Hānümānlar düşmeni vü cānlaruñ

6214. Ol işe_istiḥḳāḳsuz urdı ḳadem
Memleketde ḳıldı çoḫ cevr ü sitem[6]

---

1 (a) vardı anlara P, Ş, Ü : var anlara Ç
2 (a) béş ay P, Ş, Ü : béş yıl Ç / hemīn Ş, Ü, Ç : yaḳīn P
3 (a) étmedi_andan tersnāk P : kim degüldi ṣıdḳ-ı pāk Ş, Ü, Ç (b) étdürdi Ş, Ü, Ç : éderdi P
4 (b) Āl-i Mervān oldılar Ş, Ü, Ç : Oldılar Mervāniler P
5 CCCXXVI. Mu‘āviye ve ‘Adāvet-i Ū Bā-‘Alī ve P : Mu‘āviye-yi Müteġallib ve ‘Adāvet-i Ū Bā-‘Alī ve Cemī‘-i Ş, Ü ; Muāviye ve Müteġallib ve ‘Adāvet-i Ū Bā-‘Alī ve Ç (müs.)
6 (a) istiḥḳāḳsuz P, Ü, Ç : istiḥḳāḳ Ş (b) cevr ü P, Ü, Ç : cevr-i Ş

6215. Érdi andan ümmete bī-ḥad ziyān
Oldı dürlü fitneler andan ʿayān[1]

6216. Dimne bigi dürlü efsūn ḳıldı ol
Ki_Āl-i Ḥaydardan ḫilāfet aldı ol

6217. Ol-ıdı terk-i emānet eyleyen
Ol-ıdı dinde ḫıyānet eyleyen[2]

CCCXXVII. Ẕikr-i İmāret-i Yezīd bin Muʿāviye

6218. Çün yigirmi yıl imāret étdi ol
Yérini vérüp Yezīde gitdi ol[3]

6219. Çün ḥükūmet manṣıbın buldı Yezīd
Ḫalḳa şerri dem-be-dem oldı mezīd[4]

6220. Yoġ-ıdı göñlinde Ḥaḳdan ters ü bāk
Ḳıldı evlādın Nebīnüñ ol helāk[5]

6221. Hem Ḥüseyn üstine deşt-i Kerbelā [P-253b, Ş-182b, Ü-59a, Ç-206a]
Oldı şerrinden anuñ kerb ü belā[6]

6222. Gerçi dérler yoḫ-durur laʿnet aña
Laʿnetu'llāhi ʿaleyh öñden soña*

6223. Yédi ay üç yıl imāret eyledi
Ḫalḳa çoḫ dürlü ḫasāret eyledi

6224. Ẓulm ü bidʿatde olıban ol pelīd
Ḳaldı ṣoñında Muʿāvye'bni Yezīd[7]

CCCXXVIII. Ẕikr-i Muʿāviye bin Yezīd ve İʿrāż-ı Ū Ez-ʿİmāret

6225. Nevbet-i mülk éricek aña yaḳīn
Étmedi anı ḳabūl ol pāk-dīn

---

1 (b) dürlü fitneler andan P, Ü, Ç : andan dürlü fitneler Ş
2 (a) emānet P, Ü, Ç : imāret Ş
3 Ş nüshasında bu beyit üstteki başlıktan önce gelmektedir.
4 (a) ḥükūmet Ş, Ü, Ç : ḥuṣūmet P
5 (a) ters ü bāk Ş, Ü : tersnāk P (b) evlād-ı Nebīyi P : evlādın nebīnüñ Ş, Ü
6 (b) kerb ü belā Ş, Ü : kerb-i belā P ; görüp belā Ç
7 (b) Ḳaldı Ş, Ü, Ç : Ḳıldı P / Muʿāvye'bni Yezīd Ü : Muʿāviye'bni Yezīd P, Ş

---

* "*Laʿnetu'llāhi ʿaleyh*", "Allah'ın laneti senin üzerine olsun." demektir.

6226. Dédi kim bu ḫalḳa olmaḫ pīşivā
Mekr ü tezvīr-ile néce_ola revā[1]

6227. Çünki ben bu işe lāyıḳ olmayam
Bunı dutmaḫlıġa raġbet ḳılmayam

6228. Āl-i Mervāndan érişüp ẓulm eli
Āl-ıla Ḥaydardan aldılar éli[2*]

6229. Néce_ola ḫalḳa ḫalīfe ol kişi
Kim ola tezvīr ü mekr anuñ işi

6230. Çünki oldı mekr şeyṭān pīşesi
Olmaya ol mü'minüñ endīşesi[3]

6231. Ol kişiye ki_ola işi şeyṭanat
Lāyıḳ olmaz da'vi étmek salṭanat[4]

6232. Çünki ḳalmaz memleket elden gider
Kişi nā-ḥaḳ dutıban anı néder

6233. Memleket Ḥaḳdan ḫilāfet oldı bes [P-254a, Ş-183a, Ü-59a, Ç-206b]
Müşkil aña nā-ḥaḳ étmeklik heves[5]

6234. Memleket ṣadrına ol lāyıḳ ola
Kim ḳamu ḫalḳ üstine fāyiḳ ola[6]

6235. Ola 'aḳl u 'ilm-ile mevṣūf ol
Luṭf u 'adl ü 'afv-ıla ma'rūf ol

6236. Rāyı ṣāyib ola vü fikri dürüst
Cenkde çālāk ü sulḥ içinde cüst

---

1 (b) ola P, Ş, Ç : olur Ü
2 (b) Āl-ıla Ḥaydardan aldılar éli Ş, Ü, Ç : Āl-i Ḥaydardan aldılar anı P
3 (a) mekr Ü : mekri P ; mekr ü Ş, Ç
4 (a) ola işi P : işi ola Ş, Ü, Ç
5 Bu beyit Ş nüshasında yoktur.
6 (a) ṣadrına Ş, Ü, Ç : manṣıbına P (b) ḳamu ḫalḳ P, Ü, Ç : ḳamunuñ Ş

---

* Bu beyitteki âl kelimeleri cinaslı olarak kullanılmıştır. İlk mısradaki âl kelimesi, hânedân, sülâle anlamındadır. İkinci mısradaki ise hile, düzen manasındadır. "Âl kelimesi Eski Türkçedir. Kelime Türkçe'de daha çok Farsça gibi telaffuz edilerek âl şeklinde "l" ince olarak kullanılmış; ayrıca Farsça'ya da geçmiştir. Hile, kurnazlık, dalavere, düzen, desîse demektir." (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. I, s. 85.)

6237. Ḫulḳda pest ola himmetde bülend
Ḫalḳa nā-ḥaḳ yére étmeye gezend[1]

6238. Ṭā'at ola érte géce pīşesi
Ḫālıḳuñ ẕikri ola endīşesi

6239. Ulu kiçi dāyim andan şād ola
Dādı-y-ıla memleket ābād ola

6240. Bile evvel her işi taḥḳīḳ-ile
Bes şerī'atla anuñ ḥükmin ḳıla[2]

6241. Ḥükm étse kimseye meyl étmeye
Düşmene oġlını rāciḥ dutmaya

6242. Ḥaḳ rıżāsın isdemekde_ola hemīn
Olmaya nefsi hevāsına rehīn[3]

6243. Devletüm var déyü maġrūr olmaya
Kendüyi kimseneden yég bilmeye[4]

6244. İşbu fikretle ol işi étdi terk
Bes yapışdı zühd-ile taḳvāya berk

6245. Dünye 'uḳbīde sa'ādetlü kişi
Dutmaya hergiz başarılmaz işi

6246. Başaram her işi déyü ṣanmaġıl [P-254b, Ş-183a, Ü-59a, Ç-207a]
Hīç işe bī-tecribe el ṣunmaġıl[5]

6247. Dutdı_anuñ yérini Mervān-ı Ḥakem
Ẓulm-ile yédi ay yāḫod bīş ü kem[6]

CCCXXIX. İmāret-i Ḫayṭ-ı Bāṭıl Mervān bin el-Ḥakem[7]

6248. Ẓālim olduġı-y-içün ol bī-edeb
Ḫayṭ-ı Bāṭıl urdılar aña laḳab

---

1 (b) Ḫalḳa nā-ḥaḳ yére étmeye P : Étmeye nā-ḥaḳ yére ḫalḳa Ş, Ü ; Étmeye nā-ḥaḳ yére_icmā'a Ç (Gezend, zarar, ziyan, afet, musibet demektir.)
2 (b) şerī'atle P, Ş, Ü : şer'at-ile Ç (müs.)
3 (b) hevāsında P : hevāsına Ş, Ü, Ç
4 (b) Kendüyi P : Kendüzini Ş, Ü, Ç / kimseneden P : kimseden Ş
5 (a) Başaram her işi déyü P, Ş : Her işi başarıbilem Ü
6 (a) Mervān-ı Ḥakem P, Ş, Ü : Mervān u Ḥakem Ç (b) Ẓulm-ile yédi ay yāḫod P, Ü : Ẓulm-ile yédi ay u ne ḫoẕ Ş ; Ẓulm-ileydi ay u yāḫod Ç (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
7 CCCXXIX. Mervān bin el-Ḥakem P, Ç : Mervān el-Ḥakīm Ş ; Mervān el-Ḥakem Ü

6249. ʻAybdan seçmezdi kim nedür hüner
Ṣūretā ādem ṭabīʻatdaydı ḫar[1]

6250. Çün ecel çenginde ol ḳaldı esīr
Oġlı_anuñ ʻAbdü'l-Melik oldı emīr

CCCXXX. Reşḥü'l-Ḥacer ʻAbdü'l-Melik bin Mervān[2]

6251. Buḫl-ile_oldı dünyede_eyle nāmver
Kim adını urdılar Reşḫü'l-Ḥacer[3]

6252. Ḳopdı ʻahdinde anuñ Ḥaccāc-ı şūm
Ḳıldı ābādānları me'vā-yı būm[4*]

6253. Étdi ol cümle ʻIrāḳeyni ḥarāb
Ḳıldı mecmū-ı Ḫorāsānı yebāb

6254. Mü'min ü kāfirde kimse_andan biter
Görmedi görmeye bir bī-dādger[5]

6255. Ṣūret ü sīretde-y-idi ṭolu ʻayb
Atası urmışdı adını Küleyb

6256. Érte géce ḫalḳa cevr-idi işi
Oldı ẓulmi-y-ile nā-ḥaḳ ḥaḳ kişi[6]

6257. Altı yüz biñ kişi éderler ḳıyās [P-255a, Ş-183b, Ü-59a, Ç-207b]
Kim eliyle_öldürdi ol nā-ḥaḳ-şinās[7]

6258. Gördi_anuñ ẓulminde Āl-i Muṣṭafā
Ḳatl ü nehb ü miḥnet ü cevr ü cefā[8]

---

1 (a) kim P, Ü, Ç : ki Ş
2 CCCXXX. Reşḥü'l-Ḥacer ʻAbdü'l-Melik bin Mervān Ü, Ç : Şeyḫü'l-Ḥacer ʻAbdü'l-Melik bin Mervān Ş ; Ḫayṭ-ı Bāṭıl-ı Mervān bin el-Ḥakem P
3 (b) Şeyḫü'l P, Ş : Reşḥü'l Ü, Ç
4 (a) Ḥaccāc-ı P, Ü : Ḥuccāc-ı Ş
5 (a) biter P, Ş : beter Ü (b) bī-dāẕ-ger P : beẕ-güher Ş ; bed-güher Ü, Ç
6 (b) ḥaḳ Ü, B, W, Ç² : çoḫ P, Ç ; çoḳ Ş, Ü²
7 (a) étdiler P : éderler Ş, Ü, Ç
8 (a) ẓulminden ol Muṣṭafā P : ẓulminde Āl-i Muṣṭafā Ş, Ü, Ç

---

* Âbâdân, bayındır, mamur, âbâd, şen; bûm, baykuş; me'vâ, sığınacak yer, makam, yurt, mesken; me'vâ-yı bûm, baykuş sığınağı, baykuş yeri, baykuşluk demektir.

6259. ʻĀḳıbet sel renc-ile ol bed-siyer
La‘netullāh gitdi *fī-nāri’s-saḳar**

6260. İki yıldan soñra ki_öldi ol la‘īn
Gitdi hem ʻAbdü’l-Melik daḫı yaḳīn[1]

6261. On sekiz yıl ḫalḳa ḥākim oldı ol
Bes ecel çengāli érüp öldi ol

6262. Kimseye dünyāda bir cev vérmedi
ʻUḳbiye bir kāh anuñla varmadı[2]

6263. Māl çün sen gidicek elden gider
Ḳoma_anı ayruġa yé yédür gider[3]

6264. Sénüñ ol kim yédüriben yéyesin
Yoḫsa anı néşe bénüm déyesin

6265. Zī yavuz kim aduñ édesin baḫīl
Ölesin māluñ ola ḫalḳa sebīl[4]

6266. Çün ecel érişüp öldi ol pelīd
Yérine_oturdı anuñ oġlı Velīd[5]

CCCXXXI. İmāret-i Velīd bin ʻAbdü’l-Melik

6267. Çün ḫilāfet mesnedinde_oturdı ol
Ẓulm ü bid’at bulduġın götürdi ol

6268. Leşker-i Türk édüp anuñla ʻinād
Ḳıldılar çoḫ fitne vü şerr ü fesād

6269. Élleri ġāret édiben yıḫdılar [P-255b, Ş-184a, Ü-59a, Ç-208a]
Çoḫ diyār u şehri oda yaḫdılar

---

1 (b) la‘īn P, Ü, Ç : zemīn Ş (b) yaḳīn P, Ş, Ç : hemīn Ü
2 (a) Dünyāda kimseye P : Kimseye dünyīde Ş ; Kimseye dünyāda Ü ; Geldi vü dünyāda Ç
3 (b) ayruġa yé yédür Ş, Ü : ayruġa yédür ü Ç ; kimseye yé yédür P
4 (a) kim aduñ édesin Ş, Ü, Ç : ad kim aduñ ola P
5 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.

---

* Müddessir, 74/27’de “*Sekar*” kelimesi cehennem olarak açıklanmaktadır.Beyitte geçen *fī-nāri’s-saḳar,* cehennem ateşinde demektir. “Osmanlı devrinin diğer önemli tarihçilerinden Oruç Bey, Cengiz Han’ın vefatından söz ederken “fı’n-nâri ve fı’s-sakar” gibi cehenneme gitmesini dileyen beddualara yer verir.” (H. Ahmet Özdemir, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemi’nde Anadolu’da Moğol Algısı” *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 30, sy. 30, Ocak 2010, s. 21-35.)

6270. Hem Buḫārā ehli olup bed-gümān
Mürted oldılar dönüp dīnden ʿayān

6271. Bes Velīd étdi Buḫārāya revān
İbn-i Müslimle sipāh-ı bī-kerān[1]

6272. İbn-i Müslim varup anda ḳıldı ceng
Étdi yéryüzini ol iḳlīme teng

6273. Oda yaḫdurdı Buḫārāyı temām
Ḳılıca geçürdi ḫalḳın ḫāṣ u ʿām[2]

6274. Oradan oldı Semerḳanda revān
Ol nevāḥīde_éller aldı bī-kerān[3]

6275. Hem Semerḳandı daḫı_ol pīrūzger
Fetḥ édüp buldı küffāra ẓafer[4]

6276. Türk ḫānı-y-ıla çoḫ eyledi ceng
Āḫir öldürdi_anı ol cengī-peleng[5]

6277. Hem daḫı Ferġānayı fetḥ étdiler
Oradan Ḫˇārezme varup gitdiler[6]

6278. İki yüz biñ kişi eyledi esīr
Māde vü ner ḳamu ḫūb u dil-pezīr[7]

6279. İşbu müddetde ki ḥükm étdi Velīd
Bu ḳamu fetḥ ü ẓafer oldı bedīd

6280. Oldı ʿahdinde daḫı çoḫ iş anuñ
Düşdi soñra baḫtına teşvīş anuñ

6281. On ṭoḳuz yıl yédi ay olup imām
Çarḫ anuñ daḫı işin étdi temām[8]

---

1 (a) Velīd P, Ş : Velīdi Ü, Ç (b) sipāh-ı P, Ş, Ç : sipāhī Ü
2 (a) Oda yaḫdurdı P, B, W, Ç² : Yaḫdı vü yıḫdı Ş, Ç ; Yıḳdı vü yaḳdı Ü (b) Ḳılıca geçürdi ḫalḳın P : Urdı ḳırdı ol diyārı Ş, Ü, Ç
3 (b) éller P, Ş, Ü : élleri Ç
4 (a) Semerḳandı Ş, Ü, Ç : Semerḳand P (b) édüp Ş, Ü, Ç : olıban P
5 (a) çoḫ eyledi P : daḫı çoḫ étdi Ş ; daḫı hem étdi Ü, Ç (b) cengī P, Ş, Ü : ceng-i Ç
6 (b) Ḫˇārezme varup P, Ü, Ç : varup Ḫˇārezme Ş
7 (a) kişi eyledi P : ādemi étdi Ş, Ü, Ç
8 (b) işin étdi Ü : étdi işini P, Ş, Ç

6282. Çarḫ kimseye vefā ḳılmış degül [P-256a, Ş-184a, Ü-59b, Ç-208a]
Kimse cevrinden emān bulmış degül[1]

6283. Dünyenüñ budur ser-encāmı yaḳīn
Bir ḫayāl ü ḫˇābdur devlet hemīn[2]

6284. Çün Velīdi étdi devrān nā-bedīd
Aldı yérini Süleymān bin Velīd[3]

CCCXXXII. Ẕikr-i Vilāyet-i Süleymān bin Velīd bin ʿAbdü'l-Melik[4]

6285. Dādger ḳopdı vü ġāyet zāhid ol
Fāżıl u hem kāmil ü hem ʿābid ol[5]

6286. Oldı ʿahdinde hüner başlara tāc
Buldı ʿilm ü fażl bāzārı revāc[6]

6287. Memleketde hīç vīrān ḳalmadı
Kim anuñ devrinde maʿmūr olmadı

6288. Üç yıl olduḫda melik ol nāmver
Gitdi vü dutdı anuñ yérin ʿÖmer[7]

CCCXXXIII. Ẕikr-i Vilāyet-i ʿÖmer bin ʿAbdü'l-ʿAzīz[8]

6289. Ki_atası ʿAbdü'l-ʿAzīzdi ad-ıla
Étdi her ḥükmi cihānda dād-ıla[9]

6290. Buldı andan ʿizzet Āl-i Muṣṭafā
Hīç kimse görmedi andan cefā[10]

---

1 (a) Çarḫ kimseye P : Kimseye dünyī Ş, Ç ; Kimseye dünye Ü
2 (a) Dünyenüñ budur ser-encāmı yaḳīn P : Devri dehrüñ ḳahrdur u cevr ü kīñ Ü ; Devri dehrüñ ḳahrıdur u cevri kīn Ş ; Devri dehrüñ ḳahrı-durur cevr ü kīn Ç (b) Bir ḫayāl ü ḫˇābdur devlet hemīn P : Pes ḫayāl ü ḫˇābdur devlet yaḳīn Ş, Ü ; Bes ḫayāl u ḫˇāb_ola devlet hemīn Ç
3 (a) étdi devrān P, Ü, Ç : devrān étdi Ş (Bu beyit Ş nüshasında alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
4 CCCXXXII. Ẕikr-i Vilāyet-i Süleymān bin Velīd bin Abdü'l-Melik P : Vilāyet-i Süleymān bin Abdü'l-Melik Ş ; Vilāyet-i Süleymān bin Velīd bin Yezīd Ü ; Vilāyet-i Süleymān bin Velīd bin ʿAbdü'l-Melik Ç
5 (b) ʿābid Ş, Ü, Ç : ʿādil P
6 (a) hüner başlara P : hüner her başa Ş, Ü ; hünerler başa Ç
7 (b) dutdı anuñ yérüñ Ş, Ü, Ç : anuñ yérin ṭutdı P (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
8 CCCXXXIII. Ẕikr-i Vilāyet-i P, Ü, Ç : Vilāyet-i Ş
9 (a) ʿAbdü'l-Azīzdi ad-ıla Ş, Ü, Ç : ʿAbdü'l-Azīz ol ad-ıla P
10 (b) kimse Ş, Ü, Ç : kimesne P

6291. Az zamānda ki_ol imāret eyledi
Çoḫ harāb éli ʻimāret eyledi

6292. Fitneden ḫālī-y-idi ʻahdinde dehr
Īmin ü maʻmūr-ıdı él-ile şehr

6293. İki yıl béş ay ḫilāfet étdi ol [P-256b, Ş-184b, Ü-59b, Ç-208b]
Bes ecel érişibenüñ gitdi ol[1]

6294. Bu felek bir ejdehādur heft-ser
Her ne kim bulsa eyü yavuz yutar[2]

6295. Démez işbu ḫūbdur ol nev-cüvān
Yā bu ʻālimdür ü ol nev-pehlevān[3]

6296. Yā bu ʻādil pādişehdür nīk-baḫt
Kim anuñla zīnet alur tāc u taḫt[4]

6297. Yā budur tedbīr-i mülk éden vezīr
Kim ḳamu üftādeyedür dest-gīr

6298. Yā bu bir ḫayr ehlidür maḳṣūd-baḫş
Ḫalḳa éder geh zer ü geh sīm baḫş[5]

6299. Mihri yoḫ ḳahrıyla_éder küllin helāk
Ḫākden olan nolur ṣoñucı ḫāk[6]

6300. Bu felek ṭabʻında olsaydı kerem
Keylerüñ olmaya-y-ıdı ʻömri kem[7]

6301. Gör ḳızıl gül néce ṣolar ṭıfl-iken
Saġ-durur yaz u ḳış ḳara diken

6302. Çarḫ çün étdi anuñ devrin temām
Oġlı_anuñ ʻAbdü'l-Melik oldı imām[8]

---

1 (b) érişibenüñ P, B, W, TDK, Ç² : cengine düşüp Ş, Ü, Ç, Ü², P²
2 Bu beyit ile ardından gelen beş beyit P nüshasında yoktur. Bu beyitler W, TDK, Ç², A², Lİ, MSU nüshalarında da yoktur.
3 (a) ol Ş, Ü : bu Ç (b) ʻālim-durur ol Ş : ʻālimdür ü ol Ü, Ç
4 (b) zīnet alur Ü : zīnet olur Ş
5 (a) bu ḫayr ehli-durur Ş : bu bir ḫayr ehlidür Ü, Ç (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
6 (a) küllin helāk Ş, Ü : küllī helāk Ç (b) ṣonı Ş : ṣoñucı Ü ; ṣoñ ucı Ç
7 (a) olsaydı P, Ş, Ü : olaydı Ç (b) Anlaruñ P : Keylerüñ Ş, Ü, Ç ; Eyülerüñ TDK, W, Ç²
8 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.

CCCXXXIV. Ẕikr-i Vilāyet-i Abdü'l-Melik bin Ömer[1]

6303. Memleketde ol daḫı dād eyledi
Ulu kiçi gönlini şād eyledi

6304. Rūzigārında anuñ ḳānūn-ı şer'
Muḥkem oldı vü müberhen aṣl u fer*

6305. Dört yıl bir ay imāret étdi ol
Bes ecel érişibenüñ gitdi ol

6306. Dünyenüñ işi budur dédüm saña
'Āḳil-iseñ ġarra olmaġıl añа[2]

6307. Olıcaḫ 'Abdü'l-Melik 'ahdi temām
Dutdı yérin ḳardaşı anuñ Hişām[3]

CCCXXXV. Ẕikr-i Vilāyet-i Hişām bin 'Ömer[4**]

6308. 'Āḳil ü dānā-y-ıdı ol nāmver
Pāk-dīn ü fāżıl u nīkū-siyer

6309. Ma'dilet vaḳtinde Nūşirvān-ıdı
Ḥarb içinde Rüstem-i Destān-ıdı[5]

6310. Ḥākim olup on ṭoḳuz yıl on bir ay [P-257a, Ş-185a, Ü-59b, Ç-209a]
Naḳl étdi dünyeden ol pāk-rāy

6311. Çün Hişām öldi vü oldı nā-bedīd
Dutdı yérini Velīd-ibn-i Yezīd

---

1 CCCXXXIV. Ẕikr-i Vilāyet-i 'Abdü'l-Melik bin Ömer P : Vilāyet-i 'Abdü'l-Melik bin 'Abdü'l-'Azīz Ş ; Ẕikr-i Vilāyet-i 'Abdü'l-Melik bin 'Abdü'l-Melik Ü ; Ẕikr-i Vilāyet-i 'Abdü'l-Melik bin 'Abdü'l-'Azīz Ç

2 (b) ġarra P, Ş, Ç : maġbūn Ü

3 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.

4 CCCXXXV. Ẕikr-i Vilāyet-i Hişām bin 'Ömer P : Vilāyet-i Hişām bin 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azīz Ş ; Ẕikr-i Vilāyet-i Hüşām bin 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azīz Ü, Ç

5 (b) Rüstem-i Ş, Ü : Rüstem ü P, Ç

---

* Müberhen, delille ispatlanmış olan, delilli ispatlı demektir. (Ç nüshasında "müberhen" kelimesinin yeri boş bırakılmış, herhangi bir şey yazılmamıştır.)

** Ç nüshası harekesiz bir nüsha olmakla birlikte bazı kelimelerde zaman zaman ayırt edici tek bir hareke kullanılmaktadır. Halifenin ismi için de başlıkta hareke olmamakla birlikte başlığın hemen üstündeki mısrada kelimedeki "h" harfinin üzerine "Hüşām okunması gerektiğini belirten bir ötre konulmuştur.

CCCXXXVI. Ẕikr-i Vilāyet-i Velīd bin Yezīd[1]

6312. Ḳopdı ol ehl-i fesād u bī-vera‘
Ḳıldı ẓāhir dünyede dürlü bida‘*

6313. Érte géce işi hezl ü lehv-idi
Her ne kim étse ḫaṭā vü sehv-idi

6314. Bir yıl iki_ay oldı ol vālī hemīn
Bī-beḳādur baḫtı bed-rāyuñ yaḳīn

6315. Her melik kim ola anuñ işi lehv
Mülk elden vére édüp işde sehv[2]

6316. Cidd-ile işle her işi étme hezl
Hezl-durur devlete menşūr-ı ‘azl

CCCXXXVII. Ẕikr-i Vilāyet-i Yezīd bin Velīd[3]

6317. Geldi ardınca Yezīdi’bnü’l-Velīd
Rāy-ıla her müşkile buldı kilīd[4]

6318. ‘Āḳil ü dānā vü nīk-āyīn-idi
‘Ādil ü pāk ü hem ehl-i dīn-idi[5]

6319. Bulmış-ıdı faẓl ‘ahdinde revāc
Olmış-ıdı ‘ilm ehli başa tāc[6]

6320. Gitdi béş ay ḥākim olup ol sa‘īd
Manṣıbını dutdı İbrāhīm Velīd

---

1 CCCXXXVI. Ẕikr-i Vilāyet-i Velīd bin Ü : Vilāyet-i Velīd-ibn-i Ş ; Ẕikr-i Vilāyet-i Velīd-übnü P (müs.)
2 (b) işde Ş, Ü, Ç : işi P
3 CCCXXXVII. Ẕikr-i Vilāyet-i Yezīd bin P : İmāret-i Yezīd bin Ş ; Ẕikr-i İmāret-i Yezīd-ibn-i Ü, Ç
4 (a) Yezīdibnü’l-Velīd Ş, Ü : Yezīdübnü’l-Velīd P (Ü nüshasında bu beyit üstteki başlıktan önce gelmektedir.)
5 (a) ‘Āḳil ü dānā Ş, Ç, B, W, MSU, Ü², P² : ‘Āḳil ü u dāhī Ü, M, Ç², K, Ü³ ; ‘Āḳil ü zāhid P (b) ehl-i P, Ş, Ü : ehl ü Ç (müs.)
6 (a) faẓl ‘ahdinde P, Ş, Ü : faż̇l u ‘ahdinde Ç

---

* Verâ‘, Allah’tan korkup haramdan, günahtan, kötülüklerden sakınma, dinî buyrukları titizlikle yerine getirme, takva. Bida‘, bid‘atın çoğuludur. Sonradan ortaya çıkan âdet ve hükümler manasınadır.

CCCXXXVIII. Ẕikr-i İbrāhīm bin Velīd ve Ẓuhūr-ı Fitne-i Mervān-ı Ḫar[1]

6321. Çıḫdı ʿahdinde anuñ Mervān-ı Ḫar [P-257b, Ş-185a, Ü-59b, , Ç-209b]
Memleket dutmaga baġlamış kemer

6322. Élleri alam déyü tedbīr-ile
Ḫalḳı tābiʿ eyledi tezvīr-ile

6323. Ney bigi baġlansa yüz yérde kemer
İşleyimez key erüñ işin kem er[2]

6324. Gerçi geh geh mekr-ile hem iş biter
Līk bī-bünyād olur tīzde yiter[3]

6325. Key er-iseñ aduñı kem étmegil
İş ki ol olmaya muḥkem étmegil

6326. Er olan mekri néçün pīşe éde
Yāḫod olmaz işe endīşe éde

6327. Çün Birāhīm işine düşdi ḫalel
Bildi kim taḫtına érişür zelel

6328. Biʾż-żarūre ol işi elden ḳoyup [Ü-60a]
Vardı beyʿat étdi Mervāna uyup

CCCXXXIX. Ẕikr-i Vilāyet-i Mervān-ı Ḫar ki Āḫir-i Müluḳ-i Benī-Ümeyye Būd[4]

6329. İki yıl altı_ay ḫilāfetde hemīn
Ḳalıban terk étdi ol işi yaḳīn[5]

6330. Bes ḫilāfet degdi Mervān-ı Ḫara
Ḥükmi anuñ oldı élde yiksere

---

1 CCCXXXVIII. Ẕikr-i İbrāhīm bin Velīd ve Ẓuhūr-ı Fitne-i Mervān-ı Ḫar P, Ç : Vilâyet-i İbrāhīm Velīd ve Ẓuhūr-ı Fitne-i Mervān-ı Ḫar Ş ; Ẕikr-i İmāret-i İbrāhīm bin Velīd Ü

2 (a) yérde P, Ş, Ü : yérden Ç

3 (a) geh geh mekr-ile hem iş P, Ş, Ü : kim mekr-ile çoḫ işler Ç

4 CCCXXXIX. Ẕikr-i Vilāyet-i Mervān-ı Ḫar ki Āḫir-i Mülūḳ-i P, Ü : Vilāyet-i Mervān-ı Ḫar ki Mülūk-i Ş, Ç

5 Ş nüshasında bu beyit üstteki başlıktan önce gelmektedir.

6331. Ẓālim-idi ẓulme āġāz eyledi
Memleket işini nā-sāz eyledi

6332. Gidicek tārīḫden yüz yıl dürüst [P-258a, Ş-185b, Ü-60a, Ç-210a]
Oldı Mervānīlerüñ iḳbāli süst

6333. Devlete çün éresi ola ḫalel
Bulınur her işde yüz dürlü zelel[1]

6334. Fitne deryā bigi oldı mevc-zen
Tehlüke ḳa'rına düşdi merd ü zen

6335. Mervden bir nev-cüvān ḳopdı dilīr
Kim anuñ cengine döyemezdi şīr[2]

6336. Ad-ıla Bū Müslim-idi_ol pāk-ẕād
Aña olmışdı müsellem 'adl ü dād[3]

CCCXL. Ẕikr-i Ḫurūc-ı Ṣāḥib-Ḳırān Bū Müslim Ġāzī[4]

6337. 'Āḳil ü dānā-y-ıdı vü pāk-rāy
Ḫaṣm-bend-idi vü hem ḳal'a-küşāy[5]

6338. Cümle Ḳur'ānı ta'allüm eylemiş
Fıḳhdan aṣl-ıla fer'i söylemiş[6]

6339. Ḥarb vaḳtinde mesāf-ārā-y-ıdı
Āhenīn-bāzū vü āhen-hā-y-ıdı

6340. Ṣaldı mülke ḳılıcı bir dāsitān
Ki_unıdıldı Rüstem-ile Dāsitān

6341. Fetḥ miftāḥı-durur ḳılıc yaḳīn
Fetḥ andan isde isderseñ hemīn

---

1 (a) éresi P, B, W, TDK, Ç², P³, Bİ, Ü³ : érişür Ş, Ü, Ç, Ü², P²
2 (a) Mervden P, M, Ç² : Merveden Ş, Ü, Ç (b) cengine döyemezdi B, W, Ç², Ü³, Bİ : çengāline döymezdi Ş, Ü, Ç ; zūrına döyemezdi P
3 (b) Ki_aña P : Aña Ş, Ü
4 CCCXL. Bū Müslim Ġāzī P : Ebū Müslim Ş, Ü ; Ebū Müslim Mervī Raḥmetu'llāhi 'Aleyh Ç
5 (a) Āḳil u dānā-y-ıdı ol B, W, TDK, Ş, Ü, Ç, Ü², P², Ç², P³, Ü³, Bİ : 'Ādil ü dānā-y-ıdı vü P
6 (a) Cümle Ḳur'ānı ta'allüm Ş, Ü, Ç : Cümle-i Ḳur'ānı ta'līm P (b) Fıḳhdan P, Ş, Ç : Fıḳhda Ü

6342. Ḫalḳ anı her işde kāmil buldılar
Lā-cerem ḥükmine tābi' oldılar[1]

6343. Ḳılıcı zaḫmıyla ol ner-ejdehā
Kim deminden kimsene_olmazdı rehā[2]

6344. Mervden çıḫdı_aña uydı ḫāṣ u 'ām [P-258b, Ş-186a, Ü-60a, Ç-210b]
Dutdı ol mülk-i Ḫorāsānı temām[3]

6345. Bes oradan ḳıldı ol 'azm-i Ḫıṭā
Kim varup küffār-ıla éde ġazā[4]

CCCXLI. 'Azm-i Ebü'l-Müslim Be-Ġazv-i Ḫıṭā ve Taḥrīż Ber-Cihād[5]

6346. Ḥaḳ yolına baş ḳoya İslām-içün
Ura cān terkini neng ü nām-içün

6347. Ḥażretinde Ḫālıḳuñ ḳurb ol bula
Ki_işi Ḥaḳ yolında cān vérmek ola

6348. *İnne fī mevtī ḥayātī* déye bes*
Ḳıla Ḥaḳ yolında ölmegi heves

6349. *Cāhidū fi'llāhi* ma'nīsini yād**
Édibenüñ öldügine ola şād[6]

6350. Uṣanup cāndan heves éde memāt
Gözine zindān görine bu ḥayāt[7]

6351. Her ki fānī dirligüñ terkin ḳıla
Ḥaḳ yolında cāvidān bāḳī ḳala

---

1 (b) tābi' P, Ç : māyil Ş, Ü
2 (b) kimsene P : kimse Ş, Ü, Ç
3 (a) Mervden P : Merveden Ş, Ü, Ç / uydı Ş, Ü, Ç : uyıp P (b) mülk-i Ḫorāsānı Ş, Ü, Ç : melik Ḫorāsānı P
4 (a) Ḫaṭā P, Ü : 'Ḫıṭā Ş, Ç (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
5 CCXLI. Be-Ġazv-i Ḫaṭā ve P : Be-Ġazv-i Ḫıṭā ve Ş, Ü ; Sūy-i Ḫıṭā Ç
6 (b) Édibenüñ ola öldügine P, B, W, Ç², Bİ, Ü³ : Édiben öldügine ol ola Ş ; Édiben ola ol öldügine Ü, Ç, Ü², P²
7 (a) éde Ş, Ü, Ç : édüp P

---

* "*İnne fī mevtī ḥayātī*", "Muhakkak [ki] benim hayatım ölümümdedir." anlamına gelmektedir.

** "*Câhidû fi'llâhi*" ifadesi, "Allah uğrunda, Allah için cihad edin." anlamında olup Kur'ân-ı Kerîm'de Hac sûresi 78. ayetin başında yer almaktadır.

6352. Her ki cānın vére cānān yolına
Añа andan daḫı yég cān bulına

6353. Şem‘ ki_anuñ varlıġını nār alur
Başdan ayaġa degin envār olur[1]

6354. Dāne çün varlıġını vérür yére
Lāle vü reyḥān olur ol yiksere

6355. Ḳanḳı dāne düşdi yére bitmedi [P-259a, Ş-186a, Ü-60a, Ç-210b]
Yā Ḥaḳ anı lāle vü gül étmedi

6356. Nefs anuñdur étme_anı andan dirīġ
Néşe bir cān ola cānāndan dirīġ[2]

6357. Yāre her geh kim gereklü ola cān
Yolına étmek gerek anı revān

6358. Cānda Ḥaḳ ‘ışḳını berkitmek gerek
Cān anuñdur añа terk étmek gerek

6359. Baḫtiyār ol cān ki Ḥaḳḳuñ yolına
Her ne vaḳtin ki_isdeyeler bulına

6360. Varup el-ḳıṣṣa Ḫıṭāya ol dilīr
Ḳıldı küffār-ıla anda dār u gīr

6361. Şöyle étdi kāfir-ile anda ḥarb
Ki_adı-y-ıla ṭoldı cümle şarḳ u ġarb

6362. İki yüz biñ kāfiri ḳıldı helāk
Şirk çirkinden ol éli étdi pāk[3]

6363. Bī-ḥisāb oldı ġanīmet sīm ü zer
La‘l ü mürvārīd ü yāḳūt u güher[4]

6364. Aldı Ḫāḳāndan daḫı büngāh u raḫt
Hem silāḥ u ḫayl ü genc ü tāc u taḫt[5]

---

1 (a) nār P, Ü, Ç : nūr Ş (b) Başdan ayaġa degin P : Şemsvār ucdan uca Ş, Ü, Ç
2 (b) bir cān ola Ş, Ç : bu cān ola Ü ; édeler cānı P
3 (b) étdi Ş, Ü, Ç : ḳıldı P
4 (a) La‘l ü mürvārīd ü yāḳūt u güher P, Ş, Ç : La‘l ü yāḳūt u zümürrüd hem güher Ü
5 (b) ḫayl ü genc ü tāc u taḫt Ş, Ü, Ç : genc ü tāc u milk ü taḫt P

6365. Oldı ol fetḥ édicek bir şehriyār
Kim çerisi ṭoldı şehr-ile diyār

6366. Çün néreye varsa ġālib oldı ol
Daḫı ulu işe ṭālib oldı ol[1]

6367. Ḳaṣd ḳıldı ki_Āl-i Mervānı ḳıra
Mülki alup Āl-i ʻAbbāsa vére

6368. Yüz Ḫorāsāna dutup ol nīk-nām [P-259b, Ş-186b, Ü-60a, Ç-211a]
Āl-i Mervānı helāk étdi temām

6369. Étdi Mervānīler-ile çoḫ cidāl
Anları ḳıldı ser-ā-ser pāyimāl[2]

6370. Kimse anuñ-ıla édemezdi ceng
Kim olar rūbāh-ıdı ol şīr-i ceng[3]

6371. Ol ḫavāricden kime kim buldı dest
Bī-gümān ḫāk-ile étdi anı pest

6372. Çün olardan bulduġın ḳırdı temām
Heybeti dutdı göñüllerde maḳām

6373. Uydılar aña ḫalāyıḳ bī-kerān
Rāst ḳıldı Fārsdın yaña ʻinān[4]

6374. Fārs iḳlīminde daḫı_ol pāk-dīn
Ḳıldı Mervānīleri ḫāk-i zemīn

6375. Fārsdan étdi ʻIrāḳa ʻazm-i rāh
Anuñ-ıla bī-kerān ḫayl ü sipāh

6376. Ol diyārı daḫı urup yıḫdı ol
Kimi kim Mervāni buldı yaḫdı ol

6377. Bes Benī ʻAbbāsdan bir pāk-dīn
Bulıban étdi ḫilāfet-çün güzīn[5]

---

1 (a) Çün néreye varsa P, Ş, Ü : Néreye vardıysa Ç
2 (b) Ḳıldı anları P : Anları ḳıldı Ş, Ü, Ç
3 (a) anuñ-ıla édemezdi P : olardan_édemezdi_anuñla Ş, Ü, Ç (Ç nüshasında beytin sonundaki şīr-i ceng tamlamasındaki "ceng" kelimesi yazılmamış, yeri boş bırakılmıştır.)
4 (a) bī-kerān Ş, Ü, Ç : bī-gümān P
5 (a) pāk-dīn P, Ç : pāk-bīn Ş, Ü

6378. Adı_anuñ Seffāḥ-ı Bü'l-'Abbās-ıdı
Ol zamān ḫalḳında ḫayru'n-nās-ıdı

6379. Çün her işde anı kāmil buldı ol
'Ahdi anuñla mü'ekked ḳıldı ol[1]

6380. Bes anı mülke ḫalīfe eyledi
Ṭā'atin ḫalḳa vaẓīfe eyledi

6381. Yüz otuz yıl sāl-i hicretden temām [P-260a, Ş-186b, Ü-60a, Ç-211b]
Gidicek oldı Ebü'l-'Abbās imām

CCCXLII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ebü'l-'Abbās-ı Seffāḥ[2]

6382. Bes varup Mervān-ıla ceng étdiler
Yéryüzini gözine teng étdiler

6383. Ol kadar Bū Müslim anda ḳıldı ceng
Ki_aña ḥayrān ḳaldı şīr-ile peleng

6384. İşledi bir iş ki_anuñ Sām-ı süvār
Diñlese destānını ḳalaydı zār

6385. Ekṣerin Mıṣr ehlinüñ ḳıldı helāk
Ḳamusın ehl-i Dımışḳuñ étdi ḫāk

6386. Bes Mu'āvyeyle Yezīdi çıḫarup
Yaḫdı süñüklerini oda urup[3]

6387. Çünki Mervānīler işi_oldı temām
Oldı Seffāḥ-ı Ebü'l-'Abbās imām[4]

6388. Gerçi ḫoş-ḫulḳ u sehī-girdār-ıdı
Līk bī-raḥm u ḳatı ḫūn-ḫˇār-ıdı

6389. Ḫalḳ anuñ hūnīlıġını gördiler
Lā-cerem adını Seffāḥ urdılar

---

1 (a) buldı ol Ş, Ü : buldılar P, Ç (b) ḳıldı ol Ş, Ü : ḳıldılar P, Ç

2 CCCXLII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ebü'l-'Abbās Seffāḥ P : Ḫilāfet-i Ebü'l-'Abbās Siffāḥ Evvel-i Benī 'Abbās Ş ; Der-Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ebü'l-'Abbās-ı Seffāḥ Evvel-i Benī 'Abbās Ü ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ebü'l-'Abbās Evvel-i Benī 'Abbās Ç

3 (a) Mu'āvyeyle Yezīdi Ü : Mu'āviyyeyle Yezdi P ; Mu'āviyeyle Yezīdi Ş, Ç (b) Yaḫdı süñüklerini P, B, Ç², Bİ, Ü³ : Dūd-ıla ḫāk eyledi Ş, Ü, Ç, P², Ü² ; Yaḳa süñüklerini W

4 (b) Seffāḥ-ı Ş, Ü : Siffāḥ-ı P

6390. Pādişeh kim ḳāhir ü ḫūn-rīz ola
Düşmegi Ḥaḳ ḳahrına_anuñ tīz ola

6391. Ol kişi kim Tañrı bünyādın yıḫar
Ḫānümānın kendünüñ oda yaḫar

6392. Ölene gerçi kim ol-ıdı ḳader
Kimsenüñ ḳanını Ḥaḳ ḳılmaz heder[1]

6393. Mülkde dört yıl sekiz ay ol temām [P-260b, Ş-187a, Ü-60b, Ç-212a]
Oldı cümle ehl-i İslāma imām

6394. Çün anı étdi ecel ḳahrı esīr
Oldı anuñ yérine Ca'fer emīr[2]

CCCXLIII. Ḫilāfet-i Ca'fer ve Ḳatl-i Ebū Müslim Ġazī[3]

6395. Olıcaḳ ol işde ol fermān-revān
Oldı Bū Müslim ḥaḳında bed-gümān

6396. Töhmet ü bühtān édiben bī-günāh
Eyledi Bū Müslimüñ günin siyāh

6397. Eylük étdi bunca dürlü bu añа
Ol yavuzlıḫ étdi bu resme buña

6398. Yavuz olur sīret-i nefs-i le'īm
Żāyi' olur eylük étse_añа Kerīm

6399. Bī-günāh étme kimesneye ziyān
Her söz-ile ḫalḳa olma bed-gümān[4]

6400. Tā ki Ḥaḳ ḫışmından īmīn olasın
Olmaya dūzaḫ yérüñ çün ölesin

---

1 (a) Ölene gerçi kim ol-ıdı ḳader Ü, Ç : Ölene gerçi olaydı ḳarār Ş ; Öleyine gerçi ki ol-ıdı ḳader P (müs.)

2 (a) anı étdi ecel ḳahrı P, Ş, Ü : ecel ḳahrı anı ḳıldı Ç

3 CCCXLIII. Ḫilāfet-i Ca'fir ve Ḳatl-i Ebū Müslim Ġazī P : Ḫilāfet-i Ca'fer-i Devāniḳī ve Ḳatl-i Ebū Müslim Ş, Ü ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ca'fer Devānikī ve Ḳatl-i Ebū Müslim Ç

4 (a) Bī-günāh étme kimesneye P, B, TDK, Ç², P³ : Kimseye sen bī-günāh étme Ş, Ü, Ç, Ü², P²

6401. İntiḳām anda_ét ki_ola ẓāhir günāh
İnne ba'de'ẓ-ẓannı ismün dér İlāh*

6402. Dūn-ıdı Bū Ca'fer ü ġāyet sefīh
Sīretiyle zişt ü ṣūretde kerīh[1]

6403. Mālı çoḫ dérşürdi illā yémedi
Ölem ol ayruġa ḳala démedi[2]

6404. Māl u genci ol ḳadar dérüp ḳodı
Ki_oldı Ca'fer-i Devānīḳī adı[3]

6405. Mülke yigirmi iki yıl oldı ol [P-261a, Ş-187b, Ü-60b, Ç-212b]
Bes ecel zaḫmı érişüp öldi ol

6406. Oġlı Mehdī dutdı yérin ser-te-ser
Bir ḫalīfe ḳopdı ol bes mu'teber

CCCXLIV. Ḫilāfet-i Mehdī Piser-i Devānīḳī[4]

6407. 'Āḳil ü dānā vü hem dīndār-ıdı
Munṣif ü ḫoş-ḫūy u nīkū-kār-ıdı[5]

6408. Dérdügi genci atasınuñ temām
Ḫayrı yolında ṭaġıtdı ol imām[6]

6409. Ka'beye varup edā étdükde farż
Étdi ol evde niyāzın Ḥaḳḳa 'arż[7]

6410. Her ne genc ü mālı var-ıdı temām
Ka'bede Ḥaḳ yolına vérdi_ol imām[8]

---

1 (a) Dūn-ıdı Bū Ca'fer ü ġāyet Ü, Ç : Dūn-ıdı Bū Ca'fer vü ḫāyin Ş ; Oldı küfrān nı'mete ġāyet P
2 (b) Ölem ol ayruġa P : Ölem ü ayruġa Ş, Ü, Ç
3 (b) Ca'fer-i Devānīḳī P : Manṣūr-ı Devānikī Ş, Ç ; Manṣūr D… Ü (Ü nüshasında Manṣūr yazıldıktan sonra bir dal harfi yazılmış daha sonra bir boşluk bırakılarak "adı" kelimesiyle beyte son verilmiştir, yani "Devānikī" kelimesi yazılmamıştır.)
4 CCCXLIV. Piser-i Devānīḳī P : bin Ca'fer-i Devānikī Ş, Ü ; Piser-i Ca'fer Devānikī Ç
5 (a) hem P, Ş, Ü : bes Ç
6 (b) Ḫayr P, Ş, Ü : Ḫayrı Ü
7 (a) edā étdükde Ş, Ü, Ç : edā eyledi P (b) 'arż P, Ş, Ü : farż Ç
8 (a) māl u genc var-ıdı P : genc ü mālı var-ıdı Ş, Ü

---

* Kur'ân-ı Kerîm'de Hucurât sûresi'nde geçen "*İnne ba'de'ẓ-ẓannı ismün* "ifadesi "Çünkü zannın bir kısmı günahtır." anlamına gelmektedir. Âyette şöyle buyurulmaktadır: "Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır…" (Hucûrât, 49/12)

6411. Māl oldur ki_anı ḫayra véreler
Yoḫsa ne ḥāṣıl kim anı déreler

CCCXLV. Be-Ġazā-firistāden-i Mehdī Leşker-i Ḫod-rā Bā-Pisereş[1]

6412. Oġlı Hārūnı édiben server ol
Ġazv içün vérbidi Rūma leşker ol[2]

6413. Rūmdın yañа çü Hārūn ḳıldı ʻazm
Kim varup kāfirler-ile éde rezm[3]

6414. Rūmda cemʻ oldı bir bī-ḥad sipāh
Şöyle kim örtildi tozdan mihr ü māh

6415. Ol iki leşkerle ṭoldı deşt ü kūh [P-261b, Ş-187b, Ü-60b, Ç-212b]
Yüridi her bir yañadın yüz gürūh

6416. Bir neberd oldı ki çarḫ-ı köhne-sāl
Görmemişdi_anuñ bigi hergiz ḳıtāl

6417. Yéryüzi ṭolu ser-ā-ser ḳan-ıdı
Néreye ḳılsañ naẕar ṭūfān-ıdı[4]

6418. Kırḫ béş biñ kişi kāfirden helāk
Oldı vü ḳandan ʻaḳīḳe döndi ḫāk

6419. Ḳaçdı kāfir leşkeri olup zebūn
Rāyet-i küfr oldı anda ser-nigūn

6420. Anda ki_ola ẓāhir İslām āyeti
Pest düşer yére küfrüñ rāyeti

6421. Ol ḳadar alındı anda genc ü māl
Kim édemezlerdi ḫarcın māh u sāl[5]

CCCXLVI. Ẕikr-i Yūsuf-ı Mülḥid[6]

6422. Ḳopdı devrinde anuñ bir bed-nihād
Adı Yūsuf Mülḥid ü nā-pāk-zād

---

1 CCCXLV. Leşker-i Ḫoẕ-rā Bā-Pisereş P : Pisereş-rā Bā-Leşker Ş, Ü ; Leşker-i Ḫod-rā Pisereş Ç
2 (a) Oġlı Hārūnı P, Ü, Ç : Oġlı Hārūtı Ş (müs.)
3 (a) Hārūn P, Ü, Ç : Hārūt Ş (müs.)
4 (a) ḳan-ıdı Ş, Ü, Ç, B, Ç², P², K, M : ḥūn-ıdı P ; ḳan ola W (b) ṭūfān-ıdı Ş, Ü, Ç : Ceyhūn-ıdı P
5 (a) alındı Ş, Ç : kim aldı Ü ; iletdi P
6 CCCXLVI. Ẕikr-i P : Ẓuhūr-ı Ş, Ç ; Ḫilāfet-i Ü

6423. Ḳıldı daʿvī-yi nübüvvet ol ʿayān
Uydılar bī-ḥadd aña pīr ü cüvān

6424. Ḳopdı bir kişi daḫı ʿahdinde hem
Kim tenāsüḫ meẕhebinden urdı dem

6425. Böyle daʿvīyi_étdi ki_insān çün ölür
Rūḥı anuñ bir daḫı ḳālıb bulur[1]

6426. Ḳanḳı cismi müstaʿid bulsa varur
Ol ölen ḳālıbdan ol cisme girür

6427. Daḫı dürlü zendeḳa ehli ʿayān [P-262a, Ş-188a, Ü-60b, Ç-213a]
Olıban İslāma étdiler ziyān[2]

6428. Cemʿ olup ḳamu ḫurūc eylediler
Mülk benüm déyiben söylediler[*]

6429. Mehdi anları édüp ḳamu helāk
Yéryüzini fitneden eyledi pāk[3]

6430. Çünki Mehdīyi ecel étdi esīr
Oldı anuñ yérine Hādī emīr

CCCXLVII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Hādī ve Ẓuhūr-ı Melāḥide[4]

6431. Gérü mülḥidler olup bir yére cemʿ
Dilediler Hādiyi étmege ḳamʿ[5]

6432. Yüriyüp iḳlīmi ġāret étdiler
Ḳanda ki_érdiler ḫasāret étdiler[6]

---

1 (b) bulur Ş, Ü, Ç : olur P (Kâlıb, elde edilmek istenen biçime göre hazırlanmış olup içine dökülen sıvı veya hamur kıvamındaki maddeye aynı biçimi veren içi oyuk nesne.)
2 (a) Zendeḳa Ş, Ü : Zındıḳa P (b) Olıban İslāma étdiler ziyān Ş, Ü, Ç : Uydılar bī-ḥad aña pīr ü cüvān P
3 (a) ḳamu édüp Ş, Ü, Ç : édip ḳamu P (b) fitneden eyledi P : fitnelerden étdi Ş, Ü, Ç
4 CCCXLVII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Hādī ve Ẓuhūr-ı Melāḥide P, Ü : Ḫilāfet-i Hādī ve Ẓuhūr-ı Melāḥid Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i Hādī Ẓuhūr-ı Melāḥid Ç
5 (a) bir yére P, Ü : bir yérde Ş, Ç (b) étmege P : kim ola Ş, Ü, Ç (Kamʿ, ezip buyruğu altına alma, kahretme, zaptetme.)
6 (a) iḳlīmi Ş, Ü, Ç : aḳlāmı P (müs.)

---

* Bu beyit Paris nüshasında bu şekildedir. B, W, Ç², Ü³, TTK¹, A², Bİ, E, TİEM, H, Lİ, MSU, R¹, P⁴ nüshaları da Paris nüshası gibidir. Ş, Ü, Ç, M, L, K, Ü², P², TTK² nüshalarında ise beyit anlamca benzer olmakla birlikte oldukça farklıdır. Bu nüshalardaki rivayet şöyledir:

Étmek-içün mülk tahtına ʿurūc
Cemʿ olup étdiler nā-geh ḫurūc

6433. Anlaruñ serdārı bir bī-dīn-idi
Müfsid ü bed-aṣl adı Yaḳṭīn-idi

6434. Mekr-ile cem‘ édiben bī-ḥad sipāh
Yüridiler Hādiyi_étmege tebāh

6435. Oldı_olara Hādi-le étdükde ceng
Çeşm-i sūzen bigi bu yéryüzi teng

6436. Eyle ḳırdı anları ol nāmver
Kim cihānda ḳalmadı_anlardan eṣer[1]

6437. Her kişi kim ola ol zındīḳ-i ḍāl
Nola işi Hādi-y-ile_étse ḳıtāl[2]

6438. Cem‘ kim başı anuñ Yaḳṭīn ola
Bī-gümān ḫāk olıban vara yéle

6439. Bid‘at ü sünnet néce_ola müstevī [P-262b, Ş-188b, Ü-60b, Ç-213b]
Mübtedi‘ Sünnī bigi_olur mı ḳavī

6440. Sünnī olana olur ol Ḥaḳ Mu‘īn
Mübtedi‘ olan kişi ḫ̆ār u la‘īn

6441. Kişi kim bed-kīş ola vü mübtedi‘
Fetḥ ü nuṣret aña olur mümteni‘[3]

6442. Mübtedi‘ olma ki manṣūr olasın
Sünni olġıl tā ki nuṣret bulasın[4]

6443. Bellüdür şeyṭān-ıla Raḥmāna yol
Ḥizb-i şeyṭān olma ḥizbu’llāh ol

6444. Ḥükm édüp bir yıl u bir ay ol sa‘īd
Öldi yérin aldı Hārūnü’r-Reşīd

---

1 (a) ḳırdı Ş, Ü, Ç : ḳıldı P
2 (a) zındīḳ-ı ḍāl Ş, Ü : zındīḳ u ḍāl P ; zındīḳ-i viṣāl Ç (müs.)
3 (b) aña olur P, Ş, Ç : olur aña Ü
4 Bu beyit Ş nüshasında yoktur.

CCCXLVIII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Hārūnü'r-Reşīd[1]

6445. Oldı aña ḫalḳa olduḫda emīr
Yaḥya ibn-i Ḫālid-i Bermek vezīr[2]

6446. Bermekīler anda 'izzet buldılar
Ucdan uca ehl-i manṣıb oldılar

6447. Āl-i Bermek ehl-i ḫayr u 'adl-idi
Dōstdār-ı ehl-i 'ilm ü faẓl-ıdı[3]

6448. Oldı 'ilmüñ ḳamu bānī faṣl faṣl
Anlaruñ 'ahdinde rūşen fer' ü aṣl

6449. Şöyle kim vācib-durur dād étdiler
Dürlü dürlü ḫayra bünyād étdiler[4]

6450. Çün ḫilāfetde_oldı Hārūn müstaḳil
'İşrete baġladı dün gün cān u dil

6451. Bāde vü nāy u sürūdı ṣandı iş [P-263a, Ş-188b, Ü-61a, Ç-214a]
Ṣāġarı ḳomadı elden yaz u ḳışş[5]

6452. Bilmedi_ol kim beglig édene müdām
Bir nefes ġafletde geçmekdür ḥarām[6]

6453. Bādeden çün şāh ola bī-haber
Ẓāhir olur memleketde dürlü şer[7]

6454. Rūzigārında anuñ şāh-ı Ḫazar
Çıḫdı vü İslāma étdi çoḫ żarar

6455. Bābü'l-ebvābı açıban çıḫdı ol
Yaḫıban mülk-i 'Irāḳı yıḫdı ol[8]

---

1 CCCXLVIII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Hārūnü'r-Reşīd P, Ü, Ç : Ḫilāfet-i Hārūnü'r-Reşīd Ş
2 (b) Oldı aña Ş, Ü, Ç : Aña oldı P (b) Yaḥyā ibn-i Ḫālid-i Bermek Ş, Ü : Yaḥyā bin Ḫālid-i Bermek Ş ; Yaḥyā bin Ḫālid ü Bermek Ç ; Yaḥyā ibn-i Ḫālid ü Bermek P
3 (a) ehl-i ḥayr u Ş, Ü, Ç : Āl-i Ḫabre P (müs.)
4 (a) vācib-durur Ş, Ü, Ç : gereklüdür P (b) ḥayra P, Ü, Ş : 'adl Ç
5 (a) nāy ü sürūdı P, Ş, Ü : nāyı sürūrı Ç (b) ḳomadı P, Ş, Ü : terk étmedi Ç
6 (b) geçmekdür P : olmaḳdur Ş, Ç ; urmaḳdur Ü
7 (a) çün şāh ola P, Ş, Ü : çünkim şāhı éde Ç (Ç nüshasında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir. Bu beyit üstte, üstteki beyit altta yer almaktadır.)
8 (a) çıḫdı ol Ş, Ç : çıḳdı ol Ü ; çıḫdılar P (b) yıḫdı ol Ş, Ç : yıḳdı ol Ü ; yıḫdılar P

6456. Bir fesād oldı ki hergiz ne sipihr
Görmemişdi aña hem-tā vü ne mihr[1]

6457. Yüz biñ ü ḳırḫ biñ kişi édüp esīr
Bī-ḥisāb öldürdiler bernā vü pīr[2]

6458. Véremedi anlara Hārūn cevāb
Gör ki neyler kişiye şerr-i şerāb[3]

6459. Çünki yıḫup élleri gitdi Ḫazar
Gérü Hārūn nūş étdi cām-ı zer

6460. Bir sebeple ki_étmek olmaz anı yād
Bermekīlerden ḳomadı būd u zād[4]

6461. Dutmadı göñlinde Ḥaḳdan ters ü bāk
Bī-sebeb mecmū'ını étdi helāk[5]

6462. İşbu nev'e şerri çoḫ étdi şerāb
Bes güzāf olmadı_anuñ adı şer āb[6]

6463. Var-ıdı anuñ üç oġlı bil yaḳīn
Uluları-y-ıdı ad-ıla Emīn

6464. Birisi Me'mūn u biri Mu'temen [P-263b, Ş-189a, Ü-61a, Ç-214b]
Ḳamusı leşker-keş ü düşmen-şiken[7]

6465. Oḫıyup üç oġlını Hārūn-ı şāh
Daḫı ḳamu ḫalḳ-ı şehrī vü sipāh[8]

6466. Böyle 'ahd étdürdi çünkim ol öle
Memleketde ol Emīn vālī ola[9]

6467. Ola andan soñra Me'mūn pādişāh
Mu'temen ola anuñ ardınca şāh

---

1 (a) Bir fesād oldı ki hergiz Ü : Bu fesād oldı ki hergiz Ş, Ç ; Bir fesād eylediler kim P
2 (a) ḳırh biñ kişi P, Ü, Ç : ḳırḫ kişi Ş
3 (a) Véremedi P : Vérimezdi Ş ; Véremezdi Ü, Ç / Hārūn Ş, Ü, Ç : Hādī P (b) şerr-i Ş, Ü, Ç : şerr ü P
4 (a) ki_étmek olmaz anı yād Ş, Ç ; ki_olmaz étmek anı yād P ; olmaz anı étse yād Ü
5 (a) Dutmadı Ş, Ç, B, Ü² : Ṭutmadı P ; Yoġ-ıdı Ü (b) étdi Ş, Ü, Ç : ḳıldı P
6 (a) şerri çoḫ étdi Ş : şerri çoġ étdi Ü ; şerri çoġ éder P ; çoḫ éder şerri Ç (Güzâf, boş söz, manasız laf demektir.)
7 (a) Me'mūn u biri Mu'temen Ş, Ü, Ç : Me'mūn birisi Mu'temen P (b) leşker-keş ü düşmen-şiken Ş, Ü, Ç, B, W, Ü², P², Ç² : leşker-şiken ü düşmen-figen P
8 (b) ḫalḳ-ı şehrī vü sipāh Ş, Ü, Ç : ḫalḳı vü şehrī sipāh P
9 (a) çünkim P, Ç : kim çün Ş, Ü (b) ol Emīn P, Ş, Ü : evvel Emīn Ç

6468. Diri olduḫca_āşikārā vü nihān
Birbirine étmeye anlar ziyān[1]

6469. Çün on üç yıl ḥükm sürdi ol yaḳīn
Gitdi vü dutdı anuñ yérin Emīn[2]

CCCXLIX. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Emīn ve Aḥvāl-i Ū[3]

6470. Memleketde çün Emīn oldı imām
Atası ʻahdini naḳż étdi temām[4]

6471. Ḳardaşı Me'mūna düşmen oldı ol
Anı öldürmege fikret ḳıldı ol[5]

6472. Ḫalḳ anı ʻahdine durmaz buldılar
Lā-büd aña cümle bed-ḫˇāh oldılar

6473. Her ṭarafdan oldı bir düşmen ʻayān
Devletine andan érişdi ziyān[6]

6474. Ṭoldı fitne cümle şehr-ile diyār
Böyle_olur bed-fi'l olıcaḫ şehriyār

6475. Pādişeh ki_olmaya ʻahdinde dürüst
Ḫalḳuñ olur anuñ-ıla mihri süst[7]

6476. Dört yıl u dört ay ḫalīfe oldı ol [P-264a, Ş-189a, Ü-61a, Ç-214b]
Fitne vü teşvīş-ile_āḫir öldi ol

CCCL. Ẕikr-i Ḫilāfet-i İbrāhīm Mehdī[8]

6477. Çünki oldı fitnede maḳtūl Emīn
Yérin İbrāhīm-i Mehdī_aldı yaḳīn[9]

---

1 (a) olduḫca Ş : olduḳca Ü, Ç ; olduḫda P (b) Birbirine étmeye anlar Ş, Ü, Ç : Étmeyeler birbirine P
2 (b) anuñ yérin Ş, Ü, Ç : yérin anuñ P
3 CCCXLIX. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Emīn P, Ü, Ç : Ḫilāfet-i Emīn Ş
4 (a) naḳż P, Ş, Ü : naḳṣ Ç (Ü nüshasında bu beyit üstteki başlıktan önce gelmektedir.)
5 (b) Anı öldürmege fikret B, W, Ç² : Anı öldürmege fikri P ; Rāy anuñ öldürmegine Ş, Ü
6 (a) Her Ş, Ü, Ç : Bir P
7 (b) Ḫalḳuñ olur anuñ-ıla mihri P, Ş : Ḫalḳun anuñ-ıla mihri ola Ü ; Ola ḫalḳuñ anuñ-ıla mihri Ç
8 CCCL. Ẕikr-i Ḫilāfet-i İbrāhīm Mehdī P, Ç : Ḫilāfet-i İbrāhīm Mehdī Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i İbrāhīm Mühdī Ü (müs.)
9 (a) maḳtūl Ü, Ç : meftūn P, Ş

6478. Rāstlıḫ hīç étmedi ḫalḳ-ıla ol
Lā-büd īḳbāline buldı_idbār yol[1]

6479. Rāstlıḫ-durur necātuñ pāyesi
Rāstlıḫdur devletüñ sermāyesi

6480. Her kişi kim diler ola rāst kār
Oḫ bigi olsa gerekdür rāst-kār[2]

6481. Çünki bir yıl u bir ay geçdi dürüst
Devleti işi anuñ daḫı_oldı süst

6482. Ḥalḳ i‘rāż édiben andan temām
Eylediler mülke Me’mūnı imām[3]

CCCLI. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Me’mūn

6483. İki yüz dördincisinde hicretüñ
Urdılar başına tācın devletüñ

6484. ‘Āḳil ü dindār u dānā ḳopdı ol
Ḳamu işlerde tüvānā ḳopdı ol

6485. Musevī-ferr-idi vü Yūsuf-cemāl
‘Īsevī-yümn ü Süleymānī-kemāl

6486. Fażl erbābın édiben bī-niyāz
‘İlm a‘lāmını ḳıldı ser-firāz

6487. Tāze olıban ‘ulūm-ı ehl-i ‘aḳl [P-264b, Ş-189b, Ü-61a, Ç-215a]
Oldı ‘ahdinde ‘Arab diline naḳl[4]

6488. Ma‘dilet édüp yigirmi yıl temām
Öldi ardınca_oldı Bū İsḥāḳ imām

1 (a) Rāstlıḫ hīç étmedi Ş, Ü,Ç : Rāstlıḫ édemedi P (b) yol P, Ü, Ç : ol Ş
2 (b) rāst-kār Ş, Ü, Ç : rāstdār P (Rāst-kār, doğru adam , ehl-i istikamet, doğru iş gören, işi doğru olan demektir.)
3 Bu beyit Ş nüshasında alttaki başlıktan sonra yer almaktadır.)
4 (b) diline Ş, Ü, Ç : diliyle P

6489. Çün ḫilāfet taḫtına_étdi ol ʻurūc
Ḫürremīler* ḳıldılar nā-geh ḫurūc[1]

CCCLII. Ẕikr-i Ḫurūc-ı Ḫürremiyān[2]

6490. Zendeḳa daʻvī édiben çıḫdılar
Çoḫ diyārı ġāret édüp yaḫdılar

6491. Leşker-ile ʻazm édüp Muʻtaṣım
Ḳıldı anları ser-ā-ser münhezim

6492. Muʻtaṣım ol ki Ebū İsḥāḳ-ıdı
Ol ḫilāfetde bi'l-istiḥḳāḳ-ıdı**

6493. Bégini daḫı soñ ucı buldurur
Dürlü miḥnetler-ile_anı öldürür

6494. Édüp etbā'ın anuñ cümle helāk
Ḳıldı şerrinden olaruñ mülki pāk

6495. Bes sekiz yıl u sekiz ayda dürüst
ʻÖmri bünyādı anuñ daḫı_oldı süst

6496. Ol çün öldi ḳaldı ansuz bu maḳām
Oldı ḫalḳa Vāṯiḳun-Bi'llāh imām[3]

---

1 (b) Ḫurremīler Ş, Ü, Ç : Çermīler P (nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
2 CCCLII. Ẕikr-i Ḫurūc-ı Ḫürremiyān Ş : Ẕikr-i Ḫurūc-ı Ḫarmiyān Ü (müs.) ; Ḫurūc-ı Ḫürremiyān Ç ; Ẕikr-i Ḫurūc-ı Çermiyān P (müs.)
3 (a) Ol çün öldi ḳaldı P : Ol ölüp çün ḳaldı Ş, Ü ; Ol ölüp ḳaldı çü Ç

---

* Büyük ihtimalle Mecûsîlik'le eş anlamlı olarak kullanılan ve "iyi, isabetli din"anlamına gelen Bihdin isminden etkilenilerek Hürremdîniyye olarak da anılan fırkanın bu ismi almasının sebebi kesin olarak bilinmemektedir. Müslüman müelliflerin çoğu, fırka mensuplarının her şeyi hoş ve mübah saydıklarını göz önünde bulundurarak kelimenin Farsça hurrem (şen, neşeli) isminden geldiğini ileri sürerler (meselâ bk. Deylemî, s. 25). Bu arada Mezdek'in, öğretisinin eski bir merkezi olan Erdebil yakınlarındaki Hürrem kasabasına, Hürremiyye adlı bir dağa yahut Belh'in Hürremâbâd köyüne nisbetle fırkanın bu isimle anıldığı şeklindeki görüşler yanında kocasının öldürülmesinin ardından önce Medâin'e, daha sonra Rey'e kaçan ve mezhebi orada yaymaya çalışan Mezdek'in karısı Hürreme'den dolayı fırkanın bu ismi aldığı da söylenmektedir. Hürremiyye bazen Mezdekiyye ile eş anlamlı olarak kullanıldığı gibi farklı olarak da düşünülmektedir. Kırmızı renkli elbiseler, işaretler ve bayraklar kullandıkları için Hürremiyyeden Muhammire diye bahseden İbnü'n-Nedîm, bu isimle mezhebin bir bölümünü değil genel olarak Mezdek'in hareketini kastetmektedir. (Saleh Muhammedoğlu Aliev, "Hürremiyye", *DİA*, İstanbul 1998, c. 18, s. 500-501.)

** Bu beyit ile ardından gelen iki beyit P, Lİ, P^4 nüshalarında vardır. Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur.Bu beyitlerden son ikisi TDK, W, P^3, $Ü^5$, $Ü^6$, TİEM, H, DTC^1, R^1, R^2 nüshalarında da bulunmaktadır.

CCCLIII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Vāṯiḳ-Bi'llāh[1]

6497. Çün ḫilāfet manṣıbını aldı ol
Dürlü dürlü fitne buldı mülke yol

6498. Devleti 'ahdinde anuñ nā-gehān [P-265a, Ş-189b, Ü-61a, Ç-215b]
Oldı yél ṭūfānı maşrıḳdan 'ayān

6499. Şöyle esdi ḫışm-ıla ol ḳatı yél
Kim yıḫıldı_anuñ-ıla çoḫ şehr ü él[2]

6500. Çünki yél ṭūfānı geçdi nā-gehān
Bir ulu od oldı maşrıḳdan 'ayān

6501. Müşta'il olıban ol od berkvār
Yaḫdı élden bī-kerān şehr ü diyār

6502. Ḳopdı_anuñ 'ahdinde hem bir zelzele
Kim cihāna ṭoldı andan velvele[3]

6503. Oldı ıssuz çoḫ bilād u çoḫ ḳılā'
Hem yıḫıldı çoḫ żıyā' u çoḫ biḳā'*

6504. Olıcaḫ béş yıl u ṭoḳuz ay temām
Gitdi vü oldı Mütevekkil imām[4]

CCCLIV. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Mütevekkil-'Ale'llāh[5]

6505. Ḫūb-āyīn-idi vü hem ḫūb-rūy
Pāk-dīn-idi vü ġāyet nīḳ-ḫūy[6]

---

1 Ş, Ü, Ç nüshalarında bu başlık iki beyit sonra yer almaktadır.
2 (b) şehr ü él Ş : çoḫ şehr ü él Ç ; çoḳ şehr ü él Ü (Bu beyit ile ardından gelen beyit P nüshasında yoktur.)
3 (a) hem bir P, Ş, Ü : bir Ç
4 (b) Gitdi vü P : Gitdi ol Ş, Ü, Ç
5 CCCLIV. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Mütevekkil P, Ç : Ḫilāfet-i el-Mütevekkil Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Mütevekkil Ü
6 (a) vü hem ḫūb-rūy B, Ü², P² : vü ol ḫūb-rūy P, Ç² ; ol u ḫūb-rūy Ü, Ç ; ol u hem ḫūb-rūy Ş (Ş ve Ü nüshalarında bu beyit üstteki başlıktan önce gelmektedir.)

---

* Kılâ', kale kelimesinin çoğuludur. Kaleler, surlar demektir. Ziyâ', mülkler, arsalar, tarlalar, çiftlikler, akarlar anlamına gelmektedir. Bikâ', toprak, yer anlamına gelen buk'a kelimesinin çoğuludur. Yerler, ülkeler, topraklar manasınadır. (Ş nüshasında "ıssuz" kelimesi yerine "suz" veya "söz" şeklinde okunabilecek bir kelime yazılmıştır. Bu durumda anlam ve vezin düzeni bozulmaktadır. Müstensih "ıssuz" kelimesini eksik yazmıştır.)

6506. Hem faṣīḥ ü ʻālim ü ʻāmil-idi
Hem seḫī vü ʻādil ü kāmil-idi*

6507. Başına devletden urınduḫda tāc
Buldı andan ʻilm bāzārı revāc

6508. Çoḫ kütüb ʻahdinde te'līf étdiler
Ḳamusın adına taṣnīf étdiler[1]

6509. Ḳopdı_anuñ üç oġlı biri Müntaṣır
Oldı ad-ıla Mü'eyyed daḫı bir

6510. Kiçisi Muʻtezz oldı ad-ıla
Çün büyidiler ḳamu irşād-ıla[2]

6511. Étdi ulusın ʻIrāḳa pādişāh
Hem Ḥicāz-ıla Yemen mülkine şāh

6512. Ḳıldı ortancı_oġlını ser-leşker ol [P-265b, Ş-190a, Ü-61b, Ç-216a]
Tā ki_ola ġāziler üzre server ol[3]

6513. Vérdi Muʻtezze Ḫorāsānı temām
Hem Kuhistāna anı étdi imām[4]

6514. Çünki geçdi_on dört yıl on ay temām
Ol öliben Müntaṣır oldı imām[5]

6515. Çün ḫilāfet taḫtına oturdı ol
Atasınuñ ʻādetin götürdi ol[6]

CCCLV. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müntaṣır-Bi'llāh[7]

6516. İki ḳardaşını maʻzūl eyledi
Kendüyi_olmaz işe meşgūl eyledi

---

1 (a) te'līf étdiler Ş, Ü, Ç : taṣnīf étdiler P (b) taṣnīf étdiler Ş, Ü, Ç : te'līf étdiler P
2 (a) Muʻtezz Ü, Ç : anuñ Muʻtez Ş ; bil Muʻtez P (b) Çün P, Ş, Ç : Ḫoş Ü
3 (b) ġāzīler üzre Ş, Ü, Ç : ġāzilere P (Ş ve Ü nüshalarında bu beyit alttaki beyitle yer değiştirmiştir.)
4 (b) Hem Kuhistāna Ş, Ü, Ç, B, W, Ü², P², Ç² : Hem Cibāl ü Reyye P
5 Bu beyit P nüshasında yoktur.
6 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.
7 CCCLV. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müntaṣır P, Ç : Ḫilāfet-i el-Müntaṣır Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müntaṣır Ü

---

* Bu beyit P nüshasında vardır. Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Aynı beyit TDK, W, P³, Ü⁶, TİEM, H, Lİ, DTC¹, R¹, R², P⁴ nüshalarında da vardır.

6517. Çün anuñ bed-ʿahdlığın bildiler
Ḫalḳ aña cümle düşmen oldılar[1]

6518. Ata resmin saḫlamayan bed-nihād
Atadan soñra ʿaceb ger ola şād

6519. Altı aydan soñra ol ölüp yérin
Aldı Aḥmed ki_aña dérler Müstaʿīn[2*]

CCCLVI. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müstaʿīn-Bi'llāh[3]

6520. Gelmedügi-y-çün elinden iş anuñ
Ḳopdı eyyāmında çoḫ teşvīş anuñ

6521. İki yıl ṭoḳuz ay olduḫda temām
Sürdiler anı ḫilāfetden ʿavām

6522. Yérine Muʿtezz oldı şehriyār
Dört yıl ṭokuz ay anuñdı diyār[4]

CCCLVII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muʿtezz-Bi'llāh[5]

6523. İşi dün gün olduġı-y-çün cām-ı mey [P-266a, Ş-190b, Ü-61b, Ç-216a]
Şāhid ü şemʿ ü şarāb u çeng ü ney

---

1 (a) anuñ P : anuñ Ş, Ü / bed-ʿahdlığın P, Ü : bed-ʿahdlığını Ç ; beẕ-ʿahdığını Ş (müs.)
2 (a) ol ölip P, W : ʿazl olup Ş, Ü, Ç, TDK, B, Ü², P², Ç², Bİ (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
3 CCCLVI.Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müstaʿīn-Bi'llāh P, Ü : Ḫilāfet-i el-Müstaʿīn-Bi'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müstaʿīn Ç
4 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.
5 CCCLII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muʿtezz-Bi'llāh P : Ḫilāfet-i el-Muʿtezz-Bi'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muḳırr-Bi'llāh Ü, Ç

---

* Halife Müntasır-Billâh "22 Rebîülâhir 223'te (23 Mart 838) Sâmerrâ'da doğdu. Halife Mütevekkil Alellah'ın oğludur. Annesi Hubşiyye adlı Rum asıllı bir cariyedir. 235'te (849-50) babası tarafından birinci veliaht ilân edildi. Onu destekleyen Türk kumandanları ile Ahmed b. Hasîb, ikinci veliahd Muʿtez ile üçüncü veliaht İbrahim el-Müeyyed'in ileride hilâfet makamına geçmesinden endişe ediyordu. Bu yüzden her iki kardeşin de veliahtlıktan feragat ettiklerine dair birer belge aldı. Muʿtez başlangıçta buna razı olmadıysa da Türk kumandanların tehdidi karşısında kabul etmek zorunda kaldı. 25 Rebîülevvel 248'de (29 Mayıs 862) hastalandığı ve 4 Rebîülâhir'de (7 Haziran) Sâmerrâ'da vefat ettiği bildirilmektedir. Altı ay kadar hilâfet makamında kalmıştır. Devlet erkânı ve Türk kumandanları onun ardından Halife Muʿtasım-Billâh'ın torunu Müstaîn-Billâh'ı hilâfet makamına geçirdiler." (Abdülkerim Özaydın, "Müntasır-Billâh", *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 24-25.)
Burada verilen tarihî bilgilere göre Müntasır-Billâh, hilâfet makamında altı ay kalmış ve vefat edince yerine Müstaîn Billâh geçmiştir. Azledilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla Ş, Ü ve Ç nüshalarının Müntasır-Billâh'ın azledildiği ortak rivayeti yanlıştır. Altı ay sonra öldüğünü ifade eden P ve W nüshalarındaki rivayet doğrudur.

6524. Oldı çoḫ fetret zamānında_āşikār
Fitne vü āşūb ṭoldı rūzigār

6525. Anı daḫı ʻazl édiben ʻavām
Mühtedīyi étdiler ḫalḳa imām[1]

CCCLVIII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Mühtedī-Bi'llāh[2]

6526. Oldı çoḫ teşvīş ʻahdinde ʻayān
Emnden ʻālemde ḳalmadı nişān

6527. On bir ay bu resme ḥākim oldı ol
Muʻtemid dutdı yérin çün öldi ol

CCCLIX. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muʻtemid-Bi'llāh[3]

6528. Çünki oldı Muʻtemid ḫalḳa imām
Fitne ṭoldı kişver-i Īrān temām

6529. Her tarafdan ḳıldı bir ser-keş ẓuhūr
Fitne ṭoldı memleket emn oldı dūr[4]

6530. Māverā'n-nehrüñ élin şāh-ı Ḫıtāy
Aldı çün ser-keşlige baġladı rāy[5]

6531. Her yañadın fitne yaġdı_eyle ki ġayṯ
Sīstānı aldı Yaʻḳūb ibn-i Leyṯ

6532. Kīş ü Baḫreyn ü ʻAden hem Iṣfahān
Hem Ḫorāsān daḫı_anuñ oldı ʻayān

6533. İşbu fitneyle yigirmi_üç yıl temām
Oldı ol dārü'l-ḫilāfetde imām

6534. Çünki Ḥaḳ emrine vardı Muʻtemid
Aldı andan soñra yérin Muʻtażıd[6]

---

1 (b) étdiler ḫalḳa P, Ş, Ü : ḫalḳa étdiler Ç (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
2 CCCLVIII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Mühtedī P, Ç : Ḫilāfet-i el-Mühtedī Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Mühdī Ü
3 CCCLIX. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muʻtemid-Bi'llāh P, Ü : Ḫilāfet-i el-Muʻtemid-ʻAle'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i Muʻtemid Ç
4 (a) bir ser-keş P, Ü, Ç : ser-keşler Ş
5 (a) Māverā'n-nehrüñ élin P, Ş, Ü : Māverā'ün-nehrüñ Ç / şāh-ı Ḫıṭāy P : Şāhān Ḫudāy Ş, Ü, Ç
6 (b) Muʻtażıd Ş, Ü, Ç : Muʻtaṣıd P (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)

CCCLX. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muʿtażıd-Bi-ʿAvni'llāh[1]

6535. Ḫūb-şekl-idi vü hem nīḳū-siyer [P-266b, Ş-191a, Ü-61b, Ç-216b]
Cengde bebr-idi belki şīr-i ner[2]

6536. Rāy-ıla iḳlīmi maʿmūr eyledi
Bidʿat ehlin mülkden dūr eyledi

6537. Altı yıl u altı ay olup emīr
Oldı_ecel çengāline nā-geh esīr

6538. Muʿtażıd ṭopraḫda çün oldı ḫafī
Yérine oturdı anuñ Müktefī[3]

CCCLXI. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müktefī-Bi'llāh[4]

6539. Bir ḫalīfe ḳopdı ol ṣāḥib-kemāl
Ḥātem-i iḥsān velī Yūsuf-cemāl[5]

6540. Ṣāḥib-i ʿilm ü dirāyet oldı ol
Fażl bābında bir āyet oldı ol

6541. Bir ʿaceb iş ittifāḳ oldı aña
Gūş dut şerḥ édeyim anı saña

6542. Bir gün elinde dutarken āyine
Gördi anda yüzini her-āyine[6]

6543. Āyine içinde gördi bir cemāl
Kim aña yoġ-ıdı ʿālemde miṯāl[7]

6544. Şöyle olmış ol yüz-ile āyine
Kim ururdı ṭaʿne çarḫuñ ayına

---

1 CCCLX. el-Muʿtażıd-Bi-ʿAvni'llāh Ş,Ü : Muʿtażıd-Bi-ʿAvni'llāh Ç ; Muʿtaṣıdu-Bi'llāh P
2 (b) belki Ş, Ü, Ç : ol ki şīr-i P
3 (a) Muʿtażıd Ş, Ü, Ç : Muʿtaṣıd P / topraḳda P, Ü : topraḫda Ş, Ç (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
4 CCCLXI. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müktefī-Bi'llāh P, Ü, Ç : Ḫilāfet-i el-Müktefī-Bi'llāh Ş
5 (b) Ḥātemī Ü, Ç : Ḥātem-i
6 (b) anda Ş, Ü, Ç : andan P
7 (b) ʿālemde yoġ-ıdı P, Ç : yoġ-ıdı ʿālemde Ş, Ü

6545. Ḳaldı kendü ḥüsnine ḥayrān u zār
Bes du'ā édüp dédi ol bendevār[1]

6546. Ki_isdedi-y-ise Süleymān éy İlāh [P-267a, Ş-191a, Ü-61b, Ç-217a]
Rabbi heblī déyü sénden izz ü cāh[*]

6547. Ben ne manṣıb isderem ne mülk ü māl
'Ömr vérgil bañа sen yā Ẕü'l-Celāl

6548. Nev-cüvānlıḫda beni ḳılma helāk
Tāze-y-iken bu cemāli étme ḫāk

6549. Étme pejmürde yañaġumuñ gülin
Yére dökme saçlarumuñ sünbülin

6550. Nev-bahāruma ḫazān ṣaldurmaġıl
Sebzezārın ḫaṭṭumuñ ṣoldurmaġıl

6551. Bu sözi dérken iki kişi meger
Bir biriyle söyler andan bī-ḫaber[2]

6552. Ol birine birisi dér kim yaḳīn
Arada altı_ay-durur mühlet hemīn

6553. İşbu sözi Müktefī çün ḳıldı gūş
Şöyle ḫavfa düşdi ki_andan gitdi hūş

6554. Dutıbanuñ ol bu yavuz sözi fāl
Dil-şikeste oldı vü āşüfte-ḥāl[3]

6555. Derdümend oldı bu sözden Müktefī[**]
Līk dutdı derdin içinde ḫafī[4]

---

1 (a) ḥayrān u zār Ş, Ü, Ç : ḥayrānvār P
2 (b) söyler andan bī-ḫaber P, Ü : söyler andan bir ḫaber Ş ; söyleşirdi bī-ḫaber Ç
3 (a) Ṭutıbanuñ ol bu yavuz sözi P, B, W, TDK, Ç² : Dutıbanuñ ol bu yavuz söze Ç ; Dutup ol-demde bu yavuz sözi Ş, Ü, Ü², P²
4 (a) oldu P, Ü, Ç : olup Ş (b) Līk P, Ş, Ç : Līkin Ü

---

* "Bana ver." anlamına gelen "*Rabbi heblī*" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de Sad sûresi 35. âyette yer almaktadır. Âyette Süleyman Peygamberin duasına yer verilmektedir. "Süleyman peygamber şiddetli bir hastalığa yakalanmak suretiyle imtihan edilmiş, hastalığı sırasında cansız ceset denecek kadar zayıflamış, sonra tekrar sağlığına kavuşmuştur." Süleyman peygamberin duası şöyledir: "Rabbim! Beni bağışla; bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver. Şüphesiz sen daima bağışta bulunansın." (Sad, 38/85)

** Derdmend kelimesi P, Ş, Ü nüshalarının üçünde de derdümend okunacak şekilde harekelendiği için metne de bu şekilde alınmıştır.

6556. Bu söz üzre geçicek altı_ay temām
Nā-gehānī ḫasta düşdi ol imām[1]

6557. Oldı ol derd-ile bī-çāre helāk
Oldı ol nāzük ten ü endāmı ḫāk[2]

6558. Gürg-i köhnedür teraḥḥumsuz bu yér
Ger cüvān ger pīr her ne bulsa yér[3]

6559. Néce geldi ol du'āda fālı gör [P-267b, Ş-191b, Ü-62a, Ç-217b]
Néce düşdi_aña münāsib-ḥāli gör

6560. Éy besā ki_açıldı bāzīçeyle fāl
Kim aña nā-geh muvāfıḳ düşdi ḥāl[4]

6561. Béş yıl u yédi_ay ḫalīfe_olup temām
Ol gidiben Muḳtedir oldı imām[5]

CCCLXII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Muḳtedir-Bi'llāh[6]

6562. Oldı 'ahdinde ḫilāfet işi süst
Her nekim étdiyse düşdi nā-dürüst

6563. Her yañadın ḳopdı yüz dürlü fütūr
Yéryüzinden oldı 'adl ü emn dūr[7]

6564. Az zamān çoḫ ḫavf-ıla dirildi ol
Çün yigirmi dördine_érdi öldi ol[8]

6565. Baş çeküp gerçi_olmış-ıdı zūd mīr
Ol şerer bigi_oldı ṣoñra zūd-mīr

6566. Oldı Ḳāhir anuñ ardınca imām
Memleketde bir yıl u altı_ay temām[9]

---

1 (a) üzre Ş, Ü, Ç, B, W, TDK, Ü², P², Ç² : içre P (müs.) / geçicek altı_ay temām P, Ç : çünki geçdi altı ay Ş, Ü (b) imām P, Ç : reh-nümāy Ş ; nīk-nām Ü
2 (b) Yédi B, Ç, TDK, Ç², Bİ : Yiye W ; Yandı P (müs.) ; Oldı Ş, Ü, Ü², P², K / ten ü endāmı P, Ş, Ü, B, TDK, Ü², W, Ç², P², Bİ : teni daḫı bu Ç
3 (b) pīr her P : pīr ü her Ş, Ü ; pīr yér Ç
4 Bu beyit P nüshasında yoktur.
5 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.
6 CCCLXII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Muḳtedir-Bi'llāh P : Ḫilāfet-i el-Muḳtedir-Bi'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muḳtedir-Bi'llāh Ü, Ç
7 (a) ḳopdı Ş, Ü, Ç : düşdi P
8 (a) Az P, Ş, Ü : Ol Ç
9 (b) altı_ay P, Ş, Ü : dört ay Ç (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)

CCCLXIII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ḳāhir-Bi'llāh[1]

6567. İşi dāyim lu'b-ıdı vü şerr ü lehv
Her ne tedbīr étdi lā-büd düşdi sehv[2]

6568. Devletüñ erkānı çünkim ola süst
Ne dürüst iş varsa olur nā-dürüst

6569. Ḳıldılar 'azl anı şehrī vü sipāh
Çünki gördiler olamaz ḫalḳa şāh[3]

6570. Pādişehlıḫ şarṭı çoḫdur bī-gümān
Ṣanma_anı kim yémek içmekdür hemān

6571. Oldı yérinde anuñ Rāzī imām [P-268a, Ş-191b, Ü-62a, Ç-218a]
Biñ ġam u ġuṣṣayla yédi ay temām[4]

CCCLXIV. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Rāzī[5]

6572. Ṭoldı Īrān cümle āşūb-ıla ceng
Oldı ḫalḳuñ gözine yéryüzi teng

6573. Gitdi emn ü luṭf geldi ḫavf ü ḳahr
Ġāret oldı él yıḫıldı dīh ü şehr[6]

6574. Ol gidüp oldı ḫalīfe Müttaḳī
Ki_ehl-i 'ilm ü faẓl-ıdı vü hem taḳī[7]

CCCLXV. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müttaḳī-Bi'llāh[8]

6575. Gerçi vardı anda çoḫ 'ilm ü 'amel
'Adl ü cūd içinde-y-idi bī-bedel

---

1 CCCLXIII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Ḳāhir-Bi'llāh P : Ḫilāfet-i el-Ḳāhir-Bi'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Ḳāhir-Bi-Emri'llāh Ü ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Ḳāhir-Bi'llāh Ç

2 (a) lu'b-ıdı vü şerr ü lehv P, Ü : şerr-idi vü lu'b u lehv Ş, Ç

3 (b) olamaz P, Ş, Ü, Ç ("olımaz" fiili dört nüshada da "olamaz" şeklinde harekelenmiştir.)

4 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir. Ç nüshasında da beytin ikinci mısraı yazılmamış, yeri boş bırakılmıştır.

5 CCCLXIV. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Rāzī P : Ḫilāfet-i er-Rāẓī-Bi'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i er-Rāẓī-Bi'llāh Ü ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i Rāẓī-Bi'llāh Ç ; Ġāret oldı_il ü yıḫıldı dīh ü şehr P

6 (a) ḫavf u ḳahr Ş, Ü, Ç : cevr ü ḳahr P

7 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.

8 CCCLXV. el-Müttaḳī-Bi'llāh Ş, Ü, Ç : Taḳī P

6576. Ḳamu fażlı-y-ıla ol dānā-yı dīn
Bir yıl u altı_ay-ıdı ḥākim hemīn[1]

6577. Ol daḫı yüz fitne vü āşūb-ıla
Nécedür taḳdīr sırrın kim bile[2]

6578. Çün bilürsin ḥükm Allāhuñ-durur
'Ömr ü mülki kime dilerse_ol vérür[3]

6579. Bes gerekdür sańa teslīm ü rıżā
Kim daḫı dürlü olur degül ḳażā[4]

CCCLXVI. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müstekfī[5]

6580. Ol gidicek oldı Müstekfī emīr
Bir yıl u dört ay édüp çoḫ dār u gīr[6]

6581. Hergiz anda yoġ-ıdı dād u dihiş [P-268b, Ş-192a, Ü-62a, Ç-218a]
Gelmedi lā-büd elinden anuñ iş[7]

6582. Kişi ki_andan dād u isted gelmeye
Lāyıḳ-ı mülk-i imāret olmaya[8]

6583. Pādişehlıḫ dād u isteddür yaḳīn
Rīş ü seblet sanma anı sen hemīn

6584. Rīş ü sebletle olamaz kimse ner
Ner aña dérler ki_ola anda hüner[9]

6585. Ger saḳalla er ola-y-ıdı kişi
Keçiler olaydı_erenlerüñ başı[10]

---

1 (a) ol dānā-yı dīn P, Ş, Ç : Dārā-yı dīn Ü
2 (b) taḳdīr işini P : taḳdīr sırrın Ş, Ü, Ç
3 (b) Ömr ü mülki Ş, Ü, Ç : 'Ömri milki P
4 (a) teslīm ü rıżā P, Ü, Ç : teslim-i rıżā Ş (b) Kim daḫı dürlü olur degül P, B, W, Ç² : Ḥīle vü cehd-ile red olmaz Ş, Ü, Ç, Ü², P²
5 CCCLXVI. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müstekfī P : Ḫilāfet-i el-Müstekfī-Bi'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müstekfī-Bi'llāh Ü, Ç
6 (a) édüp Ş, Ü, Ç : olıp P (P nüshasında bu beyit başlıktan önce gelmektedir.)
7 (b) Lā-büd elinden anuñ gelmedi B, W, TDK, Ç², Ü³, A², Bİ : Lā-büd anuñ gelmedi elinden P ; Gelmedi lābüd elinden anuñ Ç ; Mülkde lābüd başarmadı ol Ş, Ü, Ü², P²
8 (b) Lāyıḳ-ı mülk-i imaret Ş, Ü, Ç : Lāyıḳ u milk ü imaret Ç (müs.)
9 (a) olamaz P, Ş, Ü, Ç / ner P, Ü, Ç : er Ş ("olımaz" fiili dört nüshada da "olamaz" şeklinde harekelenmiştir.)
10 (b) Keçiler P, Ç, B, W, TDK, Ç² : Māde büz Ş, Ü, Ü², P²

6586. Bıyıġ-ıla olsa-y-ıdı olan er
Gürbe-i māde olaydı şīr-i ner[1]

6587. Ne-durur erlik fütüvvetdür yaḳīn
Kişilik daḫı mürüvvetdür hemīn

6588. Dünyede şimdi mürüvvet ḳalmadı
Gitdi bir ehl-i fütüvvet ḳalmadı

6589. Ger mürüvvetden ḳalaydı bir eṯer
Żāyi‘ olmayaydı bendeki hüner[2]

6590. Bu fütüvvet bir görinmez murġdur
Ṣanki Kūh-ı Ḳāfda Sīmurġdur[3]

6591. Ger fütüvvetden nişān ḳala-y-ıdı
Ahmedī miḥnetde mi ola-y-ıdı[4]

6592. Oldı Müstekfīde mülk erkānı süst
Ḳamusı tedbīri düşdi nā-dürüst[5]

6593. Érte géce olduġı-y-çün işi hezl
Étdiler manṣıbdan anı tizde ‘azl

6594. Çünki ol gitdi Muṭī’ oldı imām
Oldı ḫoş ‘ahdinde anuñ ḫāṣ u ‘ām[6]

CCCLXVII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Muṭī‘[7]

6595. Ṣāḥib-i inṣāf u ‘adl-idi Muṭī‘ [P-269a, Ş-192b, Ü-62a, Ç-218b]
Ehl-i taḳvā-y-ıdı vü Ḥaḳḳa muṭī‘

6596. Oldı eyyāmında anuñ lā-cerem
Cümle āsūde diyār u şehr hem[8]

---

1 (b) şīr-i ner P, Ş, Ü : şīr ü ner Ç
2 (b) bendeki P, B, W, TDK, Ç², A², Bİ : bende bu Ç ; bende bir Ş ; hergiz bir Ü
3 (a) Bu Ş, Ü : Ger Ç (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
4 Bu beyit P nüshasında vardır. Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Aynı beyit B, TDK, W, P², Ü³, TTK¹, TTK², A², Bİ, Lİ, MSU nüshalarında da vardır.
5 (a) Oldı Ş, Ü, Ç : Ola P (b) Ḳamusı tedbīri düşdi P, Ş : Dükeli tedbīri düşdi Ü ; Düşdi anūn tedbīri Ç
6 (a) Çün ki ol gitdi Ş, Ç : Çünkim ol gitdi Ü ; Ol gidibenüñ P (b) Oldı ḫoş P, Ü, Ç : Ḫoş oldı Ş
7 CCCLXVII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Muṭī‘ P : Ḫilāfet-i el-Muṭī‘-Li-Emri’llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muṭī‘-Li-Emri’llāh Ü
8 (b) şehr hem P, Ü : şehr ü hem Ş, Ç

6597. Ḳamu ser-leşker aña rām oldılar
Raġbet-ile ḳullığına geldiler[1]

6598. Çünki yigirmi ṭoḳuz yıl ol temām
Daḫı dört ay memleketde_oldı imām

6599. Gitdi ol daḫı cihāndan yérine
Ṭāyi'ün-Li'llāh geldi yérine

CCCLXVIII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ṭāyi'-Li-Emri'llāh[2]

6600. Dünyede yérinmemiş yoḫdur kişi
Çāre ne çünkim budur çarḫuñ işi[3]

6601. Geçdi eyyāmı menāhīde anuñ
'Ömri ṣarf oldı melāhīde anuñ

6602. Olmadı 'āḳiller-ile hem-nişīn
Ṣoḥbetin her cāhilüñ ḳıldı güzīn

6603. Memleket 'ahdinde revnaḳ bulmadı
Kimse eyyāmında ḫoş-dil olmadı[4]

6604. Bu sebebdür memleket ṭoldı fesād
Ġālib oldılar aña ehl-i 'inād[5]

6605. Hem ḫurūc édiben Oġuz leşkeri
Yıḫıban yaḫdılar ucdan kişveri

6606. Ḳırdılar ḫalḳı vü ġāret étdiler [P-269b, Ş-192b, Ü-62a, Ç-219a]
Ḳanda ki_érdiler ḫasāret étdiler

6607. Māverā'n-nehr ü Ḫorāsānı_aldılar
Fārs īḳlīmine vālī oldılar

6608. Çünki Ṭāyi' nevbetin sürdi temām
Gitdi oldı yérine Ḳādir imām[6]

---

1 (a) ser-keşler P, Ş, Ç : ser-leşker Ü (b) ṭā'atine geldiler P : ḳullığına girdiler Ş ; ḳullığına geldiler Ü
2 CCCLXVIII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ṭāyi'-Li-Emri'llāh P, Ü : Ḫilāfet-i eṭ-Ṭāyi'-Li-Emri'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i eṭ-Ṭāyi'-el-Emri'llāh ve Ẓuḥūr-ı Fitne-i Der-'Ahd-i Ū Ç
3 (b) çünkim budur P, Ü, Ş : çün bu-durur Ç
4 (a) revnaḳ P, Ş, Ç : raġbet Ü
5 (a) sebebdür P : sebebden Ş
6 (b) Gitdi oldı yérine Ḳādir P, Ş, Ü : Oldı Ḳādir yérine anuñ Ç (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)

CCCLXIX. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ḳādir[1]

6609. ʻAḳl-ıla oldı_işledügi iş anuñ
Oldı eyyāmında kem teşvīş anuñ[2]

6610. Her kişinüñ ki_işi ʻaḳl-ıla ola
Her ne kim işleye ol ṭoġru gele[3]

6611. Bī-ḫıredden gelmeye hergiz key iş
Dūr olmaḫlıġa andan key düriş

6612. Bī-ḫıredden nécesi beglik gele
Yā ne-y-ile ḫalḳa ol yéglik ḳıla[4]

6613. Ḳırḫ yıl üç ay olıban ol imām
Memleketde ḥükm étdi şād-kām

6614. Çünki Ḳādir gitdi Ḳāyim oldı şāh
Ki_ol-ıdı mecmūʻ-ı iḳlīme penāh[5]

CCCLXX. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Ḳāyim[6]

6615. ʻĀdil-idi ġāyet ü nīkū-siyer
Her yañna kim yüridi buldı ẓafer[7]

6616. Düzdi tedbīr-ile Selçūḳ ālini
Lā-büd étdi rāst mülk aḥvālini

6617. Her kimüñ kim ola tedbīri dürüst [P-270a, Ş-193a, Ü-62b, Ç-219b]
Devletinüñ olmaya erkānı süst

6618. Memleket tedbīri olur pāyidār
Baḫtı bī-tedbīr olamaz üstüvār[8]

---

1 CCCLXIX. Ḫilāfet-i Ḳādir P : Ẓuhūr-ı el-Ḳādir-Bi'llāh Ş ; Ḫilāfet-i el-Ḳādir-Bi'llāh Ü ; Ḫilāfet-i Ḳādir-Bi'llāh Ç

2 (a) anuñ Ş, Ü, Ç : temām P (P nüshasında kafiye bozulmuştur. İlk mısra temâm, ikinci mısra ise "anuñ" kelimeleriyle bitmektedir.)

3 (b) işler-ise P : işleye ol Ş, Ü ; işlerse ol Ç

4 (b) yéglik P, Ç : beglik Ş, Ü

5 (b) ol-ıdı P, Ü : oldı ol Ş (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)

6 CCCLXV. Ẕikrün Ḫilāfet-i Ḳāyim P : Ḫilāfet-i el-Ḳāyim-Bi-Emri'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Ḳāyim-Bi-Emri'llāh Ü, Ç

7 (b) Néreye P : Her yaña Ş, Ü, Ç

8 (a) tedbīri P : tedbīr-ile Ş, Ç (b) olamaz P, Ş, Ç (Bu beyit Ü nüshasında yoktur. Diğer yerlerde ağırlıklı olarak "olımaz" şeklinde harekelenen kelime dört nüshada da "olamaz" şeklinde harekelenmiştir.)

6619. Rāy-durur rāy baḫta reh-nümāy
Biñ çeriden yég-durur bir ṭoġru rāy

6620. Ḳırḫ yıl u dört ay olduḫda temām
Gidiben ol Muḳtedir oldı imām[1]

CCCLXXI. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Muḳtedir[2]

6621. ʻĀdil ü zer-baḫş-ıdı vü pāk-rāy
ʻAḳl-ıla her müşkile ʻuḳde-küşāy

6622. Ol daḫı_olup Āl-i Selçūḳ-ıla dost
Mütteḥid oldı néce kim laḥm ü post[3]

6623. Dōst étdi_anları ol nīkū-siyer
Düşmenine lā-cerem buldı ẕafer[4]

6624. Dōst-durur düşmenüñ évin yıḫan
Dōst-durur düşmeni oda yaḫan[5]

6625. Étdi_eyü tedbīr-ile anları yār
Anuñ-içün oldı baḫtı üstüvār

6626. Lā-büd eyyāmında maʻmūr oldı mülk
Ḳamu cevr ü fitneden dūr oldı mülk

6627. Gitdi yigirmi yıl olup pādişāh
Oldı Müstaẓhir anuñ mülkinde şāh[6]

CCCLXXII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müstaẓhir[7]

6628. Oldı ʻahdinde ʻimāret él ü şehr
Fitne vü āşūbdan ḫāli_oldı dehr

---

1 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.
2 CCCLXVI. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Muḳtedir P : Ḫilāfet-i el-Muḳtedir-Bi'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muḳtedir-Bi'llāh Ü, Ç
3 (b) laḥm ü post P, Ü : laḥm-ıla post Ş ; laḥm-i post
4 Bu beyit Ü ve Ç nüshalarında yoktur. Ş nüshasında ise "Kâyim"in halifeliğinden bahseden üstteki bölümde üçüncü beyit olarak yer almaktadır.
5 Bu beyit ile ardından gelen beyit, Ç nüshasında yoktur. Ş ve Ü nüshalarında ise üstteki "Kâyim"in halifeliğinden bahseden bölümde yer almaktadır.
6 (b) mülkinde şāh P, Ü : ardınca şāh Ş, Ç
7 CCCLXXII. Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müstaẓhir P : Ḫilāfet-i el-Müstaẓhir-Bi'llāh Ş ; Ḫilāfet-i el-Müsterşi-dü-Bi'llāh Ü ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müstaẓhir-Bi'llāh Ç (Ü nüshasında bu başlıkta hata vardır. Başlıktan önceki son beyitte Muktedir'in gittiği ve yerine Müstazhir'in şah olduğu belirtilmiştir. Bu durumda başlığın P ve Ş nüshalarında olduğu gibi "Hilâfet-i Müstazhir" şeklinde olması gerekmektedir.)

6629. Ol daḫı oldı_Āl-i Selçūḳ-ıla yār
Tā ki īmin ḳaldı şehr-ile diyār

6630. Çün yigirmi béş yıl u altı_ay dürüst
Ḥükm sürdi oldı ʻömri rükni süst

6631. Geldi anuñ devri olduḫda temām
Yérine Müsterşidü-Bi'llāh imām[1]

CCCLXXIII. Ḫilāfet-i Müsterşid-Bi'llāh[2]

6632. Oldı ʻahdinde ḫilāfet işi süst
Her ne kim dutdıysa düşdi nā-dürüst

6633. Geçicek on bir yıl andan daḫı baḫt
Döniben Müstencide érişdi taḫt[3]

CCCLXXIV. Ḫilāfet-i Müstencid-Bi'llāh[4]

6634. Kimse ʻahdinde anuñ şād olmadı
Ḳayġudan ol daḫı āzād olmadı

6635. Çün ḳaderde var-ıdı_ayruḫ dürlü ḫ̆āst
Memleketde düşmedi tedbīri rāst

6636. Ḫoş olamadı_Āl-i Selçūḳ-ıla ol
Her yañadın buldı aña fitne yol

6637. İki yıl iki_ay ḫalīfe_olup temām
Gitdi oldı yérine Rāşid imām[5]

CCCLXXV. Ḫilāfet-i Rāşid[6]

6638. Mülk anuñ ʻahdinde revnaḳ bulmadı
Ḫalḳ anuñ ḥükmine nāfid olmadı[7]

---

1 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.
2 CCCLXXIII. Ḫilāfet-i Müsterşid-Bi'llāh P : Ḫilāfet-i el-Müsterşid-Bi'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i Müsterşidün-Bi'llāh Ç ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müstaẓhir-Bi'llāh Ü (müs.) (Ü nüshasında bu başlıkta hata vardır. Başlıktan önceki son beyitte Müstazhir'in gittiği ve yerine Müsterşid'in şâh olduğu belirtilmiştir. Bu durumda başlığın P ve Ş nüshalarında olduğu gibi "Hilâfet-i Müsterşid" şeklinde olması gerekmektedir.)
3 (a) Geçicek P : Olıcaḫ Ş ; Olıcaḳ Ü, Ç (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
4 CCCLXXIV. Ḫilāfet-i Müstencid-Bi'llāh Ü : Ḫilāfet-i Müstencid Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müstencid-Bi'llāh Ç (P nüshasında bu bölümü ayıran bir başlık yoktur.)
5 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
6 CCCLXXV. Ḫilāfet-i Rāşid P : Ḫilāfet-i er-Rāşid-Bi'llāh Ş, Ü ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i er-Rāşid-Bi'llāh Ç
7 (b) Ḫalḳ anuñ ḥükmine P, Ş : Ḫalḳa anuñ ḥükmi Ü, Ç

6639. Her ne kim dutdıysa düşdi nā-ṣavāb [P-271a, Ş-193b, Ü-62b, Ç-220a]
Memleket ahdinde_anuñ oldı ḫarāb

6640. Başlayıcaḫ ki_ola devlet rükni süst
Her ne iş dutılsa olur nā-dürüst

6641. Çünki iḳbāl işine düşe fütūr
Bulur idbāruñ ʿalāmātı ẓuhūr

6642. Memleket bünyādına düşse ḫalel
Her ne fikr édilse olur pür-zelel[1]

6643. Dünyede bir laḥẓa ol şād olmadı
Memleket ʿahdinde ābād olmadı

6644. Çün müsāʿid olmamışdı_eyyām aña
Cehd-ile olmadı kimse rām aña

6645. Bir yıl u bir ay ḫalīfe oldı ol
Müstażī yérine geldi öldi ol[2]

CCCLXXVI. Ḫilāfet-i Müstażī[3]

6646. Döndi eyyāmında anuñ rūzigār
Dutdı revnaḳ mülk oldı kişt-kār

6647. Āl-i Selçūḳ aña dem-sāz oldılar
Memleketde_anuñla enbāz oldılar

6648. Ol daḫı oldı_anlaruñla sāzkār
Ki_iḳtiẓā eyle éderdi rūzigār

6649. Çünki her işde ola dānā kişi
Ḫalḳ-ıla olur müdārā_anuñ işi[4]

6650. Oldı yigirmi yédi yıldan temām
Ol Ḥaḳ emrine varup Nāṣır imām

---

1 (a) düşse P, Ş, Ç : düşe Ü
2 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.
3 CCCLXXVI. Ḫilāfet-i Müstażī P : Ḫilāfet-i el-Müstażī-Bi-Envāri'llāh Ş ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Müstażī-Bi-Envāri'llāh Ü, Ç
4 (b) olur müdārā anuñ işi Ü : ola müdārā anuñ işi Ç ; olur müdārānuñ işi P (müs.) ; olur müdām anuñ işi Ş

CCCLXXVII. Ḫilāfet-i Nāṣır[1]

6651. Çünki Nāṣır oldı Baġdāda emīr
Emn ẓāhir oldı gitdi dār u gīr

6652. Āl-i Selçūḳ aña raġbet étdiler
Her yaña kim vardı nuṣret étdiler

6653. İki yıl altı_ay çün ol oldı emīr
Anı daḫı ḳıldı_ecel çengi esīr[2]

6654. Böyle-durur çarḫ-ı gerdānuñ işi
Bulımaz andan ten-āsānlıḫ kişi[3]

CCCLXXVIII. Ḫilāfet-i Ḳāhir[4]

6655. Çün cihāndan gitdi Nāṣır yérine
Geldi vü oturdı Ḳāhir yérine

6656. Munṣif ü dānā vü nīkū-rāy-ıdı
'Ādil ü dindār u mülk-ārāy-ıdı

6657. 'İlm bulmışdı zamānında revāc
Olmış-ıdı_ehl-i hüner başlara tāc[5]

6658. Ḥātim-idi édicek ol sāz-ı bezm
Rüstem-idi ḳılıcaḫ āġāz-ı rezm

6659. İki yıl u altı ay çün sürdi baḫt
Sürilüp bu mülkden giderdi raḫt[6]

6660. Mu'taṣım dutdı anuñ yérin temām
Ol gidüp nevbetle bu oldı imām

---

1 CCCLXXVII. Ḫilāfet-i Nāṣır P : Ḫilāfet-i en-Nāṣır-Li-Dīni'llāh Ş ; Ḫilāfet-i en-Nāṣırüddīn-Bi-Emri'llāh Ü ; Ẕikr-i Nāṣırüddīn Allāh Ç

2 (b) çengi Ş, Ü : cengi P, Ç

3 (a) Ü ve Ç nüshalarında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.

4 CCCLXVIII. Ḫilāfet-i Ḳāhir P : Ḫilāfet-i el-Ḳāhir-Bi-Emri'llāh Ş ; Ḫilāfet-i el-Ḳāhiru-Bi-Emri'llāhÜ ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Ḳāhir-Bi-Emri'llāh Ç

5 (b) ehl-i hüner başlara P : ehl-i hüner her başa Ş, Ü ; ehl-i hünerler başa Ç

6 (b) giderdi P, Ü, Ç : iletdi Ş

CCCLXXIX. Ḫilāfet-i Muʻtaṣım Āḫir-i Ṭavāyif[1]

6661. Olduġı-y-çün şuġli_anuñ dāyim şarāb [P-272a, Ş-194a, Ü-62b, Ç-220b]
Éli vīrān oldı vü şehri ḫarāb

6662. On ṭoḳuz yıl altı ay ol mīr-idi
Memleket ṭoptolu dār u gīr-idi

6663. Altı yüz otuz ṭoḳuz yıl çün dürüst
Geçdi hicretden işi_anuñ oldı süst

6664. Şarḳdan çoḫ fitneler oldı ʻayān
Çıḫdı bir leşker oradan bī-kerān

CCCLXXX. Der-Beyān-ı Ẓuhūr-ı Cengīz Ḫān ve Fesād-ı Vey[2*]

6665. Yoġ-ıdı Ḥaḳdan olarda ters ü bāk [Ü-63a]
Ḳıldılar İslām ehlini helāk[3]

6666. Āl-i Selçūḳı temāmet yıḫdılar
Ucdan uca élleri_oda yaḫdılar[4]

6667. Pādişāh-ıdı_anlara Cengīz Ḫān
Kāfir-idi ol velīkin kārdān

6668. Bezmde āyīn nedür bilür-idi
Rezmde ḥīle nedür ḳılur-ıdı

6669. Salṭanatdı_érte géce endīşesi
Hem riyāset hem siyāset pīşesi[5]

---

1 CCCLXXIX. Ḫilāfet-i Muʻtaṣım Āḫir-i Ṭavāyif P : Ḫilāfet-i el-Muʻtaṣım-Bi-Emri'llāh Ş, Ü ; Ẕikr-i Ḫilāfet-i el-Muʻtaṣım-Bi-Emri'llāh Ç

2 CCCLXXX. Der-Beyān-ı Ẓuhūr-ı Cengīz Ḫān ve Fesād-ı Vey P : Ẕikr-i İnḳırāż-ı Ḫilāfet ve Ḫurūc-ı Cengīz Ḫān ve Tevārīḫ-i Mülūk-i Moġol Ş, Ü ; Ẕikr-i Ḫurūc-ı İnḳırāż-ı Ḫilāfet Ve Ḫurūc-ı Cengīs Ḫān ve Tevārīḫ-i Mülūk Ç

3 (b) İslām ehlini P, B, W, Ç², TTK¹, BİI : Īrānı ser-tā-ser Ş, Ü, Ç (Ç nüshasında bu beyit başlıktan önce gelmektedir.)

4 (a) Selçūḳı temāmet yıḫdılar P : Selçūḳı temāmet sürdiler B ; Selçuḳ u Oġuzu sürdiler Ş, Ü, Ç (b) élleri_oda yaḫdılar P : éllerini urdılar Ş, Ü, Ç

5 (b) siyāset P, Ş, Ç : kiyaset Ü (Siyâset, devletler arası ilişkileri düzenleme ve yürütme sanatı, politika; kiyâset, uyanıklılık, anlayışlılık, akıllılık anlamındadır.)

---

* P³, Ü⁵, Ü⁶, H, MSU, TİEM, DTC¹, DTC², E, A, MK¹ nüshalarında Moğol ve Osmanlı Tarihi kısımları yoktur.

6670. Ẓālim ü bed-sīret ü ḫūn-ḫˇār-ıdı
Ḥīle-engīz-idi vü bed-kār-ıdı

6671. Ḳanda érdilerse ġāret étdiler
Ḫalḳa çoḫ dürlü ḫasāret étdiler

6672. Étdiler ḫalḳa olar bī-ḥadd ḳahr [P-272b, Ş-194b, Ü-63a, Ç-221a]
Ḳomadılar yıḫmaduḫ él-ile şehr

6673. Her diyāra ki_uġradılar yıḫdılar
Néreye kim érdilerse yaḫdılar

6674. Étdiler evvel Semerḳandı ḫarāb
Ḳıldılar Ḫˇārezmi daḫı hem yebāb

6675. Bes Ḫorāsān u ʻIrāḳa geldiler
Él ü şehr anda ne kim var aldılar[1]

6676. ʻĀḳıbet ḳaṣd étdiler Baġdāda hem
Aldılar anı daḫı ehl-i sitem

6677. Muʻtaṣım ol fitnede oldı helāk
Kim-durur ki_anı yéle vérmez bu ḫāk[2]

6678. Böyle-durur kim dédüm aḥvāl-i dehr
Mihri yoḫ hergiz velī çoḫ anda ḳahr[3]

6679. Kendüzini fikr édiben dérdi ol
Élleri oġlanlarına vérdi ol[4]

6680. Oġlınuñ biri Çaġātā Ḫān-ıdı
Biri daḫı Berke Türk sulṭān-ıdı[5*]

---

1 (b) aldılar Ş, Ç, Ü : urdılar P
2 (b) ki_anı yéle vérmez bu P : kim anı vérmez yéle Ş
3 (a) Böyledür kim dédüm aḥvāl-i sipehr P : Böyle-durur kim dédüm aḥvāl-i dehr Ş, Ü, Ç
4 (b) Éllerin Ş : Élleri Ü, Ç (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
5 (a) Çaġātā P, Ş : Ḥafātā Ü (müs.) ; Çaḳātā Ç (b) Berke Türk sulṭān-ıdı Ü : Birke sulṭān-ıdı Ç ; Bereke sulṭān-ıdı P ; Berkenüñ sulṭān-ıdı Ş

---

* P ve Ş nüshalarında Cengiz Han'ın oğullarından Çağatay'ın ismi Çaġātā şeklinde yer alırken Ü nüshasında "Ḥafāta" şeklindedir. Müstensih hata yapmıştır.

6681. Biri Ḳıpçaḳ-ıdı ṣorarsañ be-nām
Vérdi bu élleri anlara temām[1*]

6682. Kāfir-i bī-raḥm-ıdı Cengīz Ḫān
Līkin oldı devleti böyle ʻayān

CCCLXXXI. Pādişāhī-yi Hülāġū Piser-i Cengīz Ḫān[2]

6683. Vérdi Īrānı Hülāgūya temām
Uydılar nā-çār aña ḫāṣ u ʻām[3]

6684. Ḳomadı hīç atasınuñ sīretin
Vaż‘-ı ḳānūnın u resm ü ʻādetin[4]

6685. Her néreye uġradıysa yıḫdı ol [P-273a, Ş-195a, Ü-63a, Ç-221b]
Ḳanda kim érişdi-y-ise yaḫdı ol[5]

6686. Dédi bir uslu_aña kim éy ulu ḫān
Néşe yıḫarsın anı bilsem ʻayān[6]

---

1 (a) Biri Ḳıpçaḳ-ıdı ṣorarsañ be-nām Ş, Ç : Ḳopçak-ıdı ṣorarsañ be-nām Ü ; Biri Ḳıfçaḳ-ıdı ṣorarsañ be-nām P

2 CCCLXXXI. Cengīz Ḫān Ç : Çingīz Ḫān P : Mehīn Cengīz Ḫān Sī Sāl Būd Ş ; Mehīn-i Cingiz (Mehîn, değersiz, hor, hakir demektir.)

3 (a) Hülāgūya Ş, Ü, Ç : Hülāvuya P (b) ḫāṣ u ʻām P, Ş, Ü : ḫāṣ-ıla ʻām Ç (Ü nüshasında bu beyit üstteki başlıktan önce gelmektedir.)

4 (b) Vaż‘-ı P : Vaż‘ u Ş, Ü, Ç

5 (a) uġradıysa yıḫdı P : ki uġradıysa yıḫdı Ş, Ç ; uġradıysa yaḳdı Ü (b) yaḫdı P, Ş : yıḳdı Ü (Ç nüshasında birinci ve ikinci mısradaki "yıhdı" ve "yahdı" kelimelerinin nasıl okunacağını belirten bir hareke bulunmamaktadır. Bu durumda kelimeler hem "yıhdı" hem de "yahdı" şeklinde okunabilmektedir.)

6 (a) aña kim P : aña ki Ş, Ü, Ç (b) yıḫarsın anı Ş, Ç : yıḳarsın anı Ü ; yaḫarsın éli P

---

* Batı Göktürk topluluklarından bir Türk kavmi. Kıpçakları Bizanslılar ve Latinler "Kumanos, Cumanos, Komani", Ruslar "Polovets Kıpçaki" (Fergnaskiye), Almanlar ve diğer Batılı milletler "Falben, Valani, Pallidi", Ermeniler "Khartes", Macarlar "Kun" adlarıyla zikretmişlerdir. Bu adların ortak anlamı "sarı, sarımsı, solgun"dur. İslâm kaynaklarında "Kıbcâk, Kıbşâk, Kıfşâk", Gürcü kaynaklarında "Kifşak, Hifşah" şekillerinde geçen kelimenin etimolojisi hakkında kesin bir sonuca varılamamıştır. Kıpçaklar'ın adının ilk defa geçtiği Rus yıllıklarında Türkmen, Peçenek ve Uzlar'la aynı kavimden oldukları vurgulanmaktadır." (Mualla Uydu Yücel, "Kıpçaklar", *DİA*, Ankara 2002, c. 21, s. 420-421.) Burada ise Kıpçak ismi Cengiz Han'ın oğullarından birinin ismi olarak geçmektedir. Tarihî bilgilere göre, "Cengiz Han'ın Cuci, Çağatay, Ögedey ve Tuluy adlı dört oğlu ile beş kızı dünyaya gelmiştir. Ölümünden sonra ülke oğulları arasında taksim edildi. En büyük oğlu Cuci babasından önce öldüğü için mirası oğlu Batu'ya intikal etti. Altın Orda Devleti'nin esasını teşkil eden Ak Orda, Batu Han tarafından kurulmuştur. İkinci oğlu Çağatay, kendi adıyla anılan bir devlet kurdu. Üçüncü oğlu Ögedey veliaht olup Moğol liderlerinin katıldığı kurultayda büyük han seçildi. En küçük oğlu Tuluy'a İmparatorluğun merkezini teşkil eden Moğolistan verildi. Bunun oğulları Mengü Han ile Kubilay Han, Ögedey'den sonraki iki nesil içinde büyük hanlığı onlardan almayı başardılar." (Mustafa Kafalı, "Cengiz Han", *DİA*, İstanbul 1993, c. 7, s. 367-369.)

6687. Él ḫazīneńdür senüń yıḫma anı
Él serāyuńdur senüń yaḫma anı[1]

6688. Dédi kim sen bilmez-iseń bil yaḳīn
Kim senüń sen yédügüń olur hemīn[2]

6689. Daḫılar yapduġı neń olur senüń
Kim seve_anı cānuń u yāḫod tenüń

6690. Ayruġuń yapduġını yıḫmaḫ gerek
Bīh ü bünden ḳoparup yaḫmah gerek

6691. Bes dönüp yapmaḫ gerekdür gérü hem
Ki_urmaya kimse benümdi déyü dem[3]

6692. Mülki dutmaḫ ḳahr-ıla ola hemīn
Mihr-iledür mülk saḫlamaḫ yaḳīn[4]

6693. Pādişāhuń pīşesi ol oldı ḳahr
Tā müsaḫḫar ola aña él ü şehr[5]

6694. Çün ola kişver muḳarrer ḳahr-ıla
Ger yıḫılsa tīz yapılur mihr-ile

6695. Çünki Baġdāda varup oturdı ol
Ḫalḳı_oḫıyup ḳatına getürdi ol

6696. Her birinüń ṣordı kār u pīşesin
Kim aña lāyıḳ éde endīşesin

6697. Pīşesi olana ol ḫoş söyledi
Yérin ü işin muḳarrer eyledi

6698. Ehl-i zimmet ṣońra çünkim érdiler [P-273b, Ş-195a, Ü-63a, Ç-222a]
Ḳorḫu-y-ıla ḳarşusına ṭurdılar[6]

---

1 (a) yıḫma P, Ç : yaḫma Ş ; yıḳma Ü (b) yaḫma P : yıḫma Ş ; yaḳma Ü
2 (b) yédügüń olur P, Ü : yédügüń-durur Ş ; yapduġuń olur Ç
3 (b) benümdi déyü dem P, Ü, Ç : benüm déyü ḳadem Ş
4 (a) hemīn P, Ş, Ü : yaḳīn Ç (b) Mihr-iledür mülki saḫlamaḫ yaḳīn Ş ; Mihr-iledür mülk saḳlamaḳ yaḳīn Ü ; Ḳahr-ıladur milk saḫlayan yaḳīn P ; Ḳahr-ıladur milki saḫlamaḳ hemīn Ç
5 (a) ol oldı P : evvel oldı Ş, Ü (b) ola P, Ü : oldı Ş (Bu beyit ile ardından gelen beyit Ç nüshasında yoktur.)
6 (a) sońra P, Ş, Ü : ṣońda Ç

6699. Añladı nedür olaruñ ḫālini
Bes dédi bilibenüñ aḥvālini[1]

6700. Bīşter çünkim eṭibbādur Yehūd
Bes bularuñ-ıla tāzedür vücūd[2]

6701. Hem naṣārādur ekinci renc-ber
Bunlara kimsene étmesün żarar[3]

6702. Şeyḫ ü dānişmend ü seyyidler ḳamu
ʻArż olduġında aña rū-be-rū[4]

6703. Ṣordı_olaruñ pīşesin ü ṣanʻatin
Mekseb ü ʻayşın u resm ü sīretin[5*]

6704. Bilicek bunları dédi_ol tünd-rū
Kim bular varlıḫda fażladur ḳamu

6705. Cümlesi bī-kārdur u nā-ḫalef
Niʻmetini Ḥaḳḳuñ éderler telef

6706. Çün yoġ-ıdı anda Ḫaḳdan ḫavf u bāk
Şaṭṭa ṣalup ḳamusın ḳıldı helāk[6**]

6707. İşbu ḥāl-ile otuz yıl ol temām
Pādişāh-ıdı vü ḫalḳ aña ġulām

6708. Şeyḫ ü dānişmend ü seyyidler ḳamu
Bū Saʻīd érdükde oldılar ulu[7]

6709. Terbiyet buldı ḳamu vü nān ü nām
Oldılar devrinde anuñ şād-kām[8]

---

1 (b) Bes dédi bilibenüñ P, Ç : Bilibenüñ pes dédi Ş ; Pes dédi bilibenüñ Ü
2 (b) bularuñ-ıla P, Ü, Ç : olaruñ-ıla Ş (Bîşter, daha çok demektir.)
3 (a) ekinci P, Ş : ikinci Ü
4 (b) olduġında P, Ş, Ü : olunduġunda Ç
5 (a) pīşesin ü Ş, Ü, Ç : pīşesin P (b) ü hem ʻayş P : ü ʻişin Ş, Ü, Ç
6 (a) anda Ḥaḳdan P, Ü : Ḥaḳdan anda Ş, Ç (b) ḳamusın ḳıldı P : ḳıldı ḳamusın Ş, Ü, Ç
7 (a) dānişmend ü seyyidler Ş, Ü, Ç : seyyidler ü dānişmend P
8 (a) ḳamu hem nān u nām P : ḳamu vü nān u nām Ş, Ü ; ḳamusı nān u nām Ç

---

* Mekseb, çalışma sonucunda elde edilen kazanç, kâr, kazanç sağlanan iş veya yer anlamlarına gelmektedir.

** Şat, büyük nehir demektir. Fırat ile Dicle'nin birleşiminden oluşan büyük nehrin ismidir. Irâk-ı Arab'da Basra vilâyetinde Dicle ile Fırat'ın birleşmesinden hâsıl olan büyük bir ırmaktır. (Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-Alâm*, c. 4, s. 2859.)

6710. Pādişehlıġı sekiz yıldı hemīn
Ol daḫı biñ zaḥmet-ileydi yaḳīn[1]

6711. Ol ki evvel naḳş eyledi ḳalem [P-274a, Ş-195b, Ü-63a, Ç-222b]
Olımaz bir zerre né bīş ü né kem[2]

6712. Bu ne ḥikmetdür ki kimse bilimez
Hīç ʻāḳil çāresini ḳılamaz[3]

6713. Ḳamu ḥāle çün muḥavvildür każā
İḳtiżāsına gerek anuñ rıżā[4]

6714. Nā-ḫoş u ḫoş āsumān taḳdīrine
Ṣabrdur çāre daḫı tedbīri ne[5]

6715. Çün ʻinān-keş ḫalḳa taḳdīr oldı bes
Çāresi teslīm-durur ṣabr bes[6]

6716. Ḥikmet-ile maṣlaḥatdur Ḥaḳ işi
Gerçi kim bilemez ol rāzı kişi

6717. Ḫıżr işin neyçündi bilmedi Kelīm
Bes Ḥaḳ işini néce bile ḥakīm[7]

6718. Ḥaḳḳuñ işinde maṣāliḥ çoḫ-durur
Ḥikmet ayruġ u ʻabeṣ ayruḫ-durur

CCCLXXXII. Pādişāhī-yi Geyḫatū Ḫān Piser-i Hülāgū

6719. Çün Hülāgūdan yüzin dönderdi baḫt
Geyḫatū Ḫāna érişdi tāc u taḫt[8]

6720. Her yaña leşker ṣalıban bī-şümār
Ḳalʻa aldı vü él ü şehr ü diyār

---

1 (b) zaḥmet-ileydi Ü, Ç : biñ zaḥmet-iledi P, Ş
2 (b) né P : ne Ş, Ü : hergiz Ç
3 Ş, Ü, Ç nüshalarında bu beyit üstteki beyitle yer değiştirmiştir.
4 (a) muḥavvildür P, Ü : muḥavveldür Ş
5 (b) daḫı tedbir ne P, Ş : tedbīri ne Ü (Bu beyit ile sonrasında gelen dört beyit Ç nüshasında yoktur.)
6 (a) ḫalḳa P, Ş : aña Ü (b) teslīm-durur P, Ü : teslīm-durur u Ş :
7 (a) işin neyçündi Ş, Ü : işi néceydi P
8 (a) Hülāgūdan Ş, Ü : Hülāvudan P (b) Geyḫatū P : Geyḫutū Ü

6721. Bābü'l-ebvāb aldı él ile temām
Tenge geldi_anuñ elinden Rūm u Şām[1*]

CCCLXXXIII. Pādişāhī-yi Abaḳa Ḫān Piser-i Geyḫatū[2]

6722. On iki yıl olıban ol pādişāh [P-274b, Ş-195b, Ü-63a, Ç-222b]
Gitdi yérine Abaḳa oldı şāh[3]

6723. Küfri terk étdi müsülmān oldı ol
Dīne girüp ehl-i īmān oldı ol[4]

6724. Ehl-i inṣāf oldı vü nīkū-siyer
Hem raʿiyyet-perver ü hem dādger[5]

6725. Ceddinüñ ẓulmini ol dūr eyledi
Néçe vīrānları maʿmūr eyledi

6726. ʿAdl ét kim kişverüñ maʿmūr ola
Ḳamu āfet devletüñden dūr ola

6727. On yédi yıl olıban Īrāna şāh
Çarḫ anuñ daḫı_étdi menşūrın siyāh

---

1 (a) Ebvāb aldı él-ile P : Ebvābı_aldı él-ile Ş, Ç ; Ebvāb oldı él eyle Ü
2 CCCLXXXIII. Abaḳa Ḫān Piser-i Geyḫatū P, Ç : Aba Ḫāḳān Piser-i Geyḫatū Ş ; Geyḫutū Ḫān-zāde Abaḳa Ḫān Ü
3 (b) Abaḳa P, Ü, Ç : Aba Ḫāḳān Ş
4 (a) étdi P, Ş, Ü : édüp Ç
5 (a) inṣāf oldı P, Ş : inṣāf-ıdı Ü, Ç

---

* Ahmedî burada Bâbülebvâb'ın çevresinin Moğol idaresine geçmesine işarette bulunmaktadır. "Derbend, Dağıstan'da Hazar denizinin kuzeybatı sahilinde tarihî bir şehir ve liman. Eski kaynaklara göre ve arkeolojik buluntulara göre kuruluşu İlkçağlara kadar iner. İlk yerleşme yerinin Hazar deniziyle Büyük Kafkas sıradağlarının yamaçları arasında olduğu sanılmaktadır. Burası V-VI. yüzyıllarda Sâsânîler tarafından kale-şehir hâline getirilmiş, 428'de ise Sâsânî Şahı II. Yezdicerd'in kurduğu Arrân (Errân) merzübanlığının (sınır eyaleti) merkez şehri olmuştur. Şehirden bahseden ilk Arap kaynakları, buranın Farslar tarafından 'kapalı kapı, geçit, sınır karakolu' anlamına gelen 'Derbend' adıyla anıldığını kaydettikleri gibi ayrıca burayı yine Arapça 'kapı, kapılar' veya 'karakol' manasında 'el-Bâb', 'el-Ebvâb' (Yaʿkubî, s.146; Belâzürî, s.207-209), daha sonraları 'Bâbülebvâb' ve 'Bâbülhadîd' (demir kapı) adlarıyla da belirtmişlerdir. Muhtemelen bu sonuncusu, Arap fetihlerinden önce bölgenin kuzey taraflarına yerleşmiş bulunan Türk kavimlerinin burası için kullandıkları 'Temür Kapıg/Demür Kapu'dan gelmektedir. Osmanlılar ise şehri Derbend veya daha yaygın olarak Demirkapı adıyla anmışlardır. 1222'de ilk Moğol işgâlinin ardından 1239'da doğrudan Moğol idaresi altına giren Derbend, XIII. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş eski büyüklüğünü kaybetmeye başladıysa da stratejik bakımdan önemini hâlâ koruyordu. Bu yüzyılın sonlarında bölgeye hâkim olmaya başlayan İlhanlılar, Derbend Kalesi'ni ele geçirememekle birlikte etrafındaki dağlık arazide oturan aşiretleri ve Lezgileri kendi idareleri altına aldılar. (Reşîdüddîn, III, 147)" (Saleh Muhammedoğlu Aliev, "Derbend", *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 164-166.)

6728. Abaḳa Ḫānuñ iki_oġlı var-ıdı
İkisi daḫı ser ü serdār-ıdı[1]

6729. Ulısınuñ adı Aḥmed Ḫān-ıdı
Kiçisi Arġun şeh-i Īrān-ıdı[2]

CCCLXXXIV. Pādişāhī-yi Aḥmed Ḫān[3]

6730. Çün Abaḳa gitdi Aḥmed oldı şāh
Aña degdi atadan taḫt u külāh[4]

6731. Çünki Aḥmed Ḫānuñ oldı él ü şehr
Gör ne bāzīçe getürdi gérü dehr

6732. Ol Żiyāü'l-Mülk ki_ol-ıdı vezīr
Aḥmede bir gün dédi kim éy emīr[5]

6733. Bir arada iki server olımaz
Bir él ikiye müsaḫḫar olımaz

6734. Baş iki_olsa birisi gitmek gerek
Server iki_olsa biri yétmek gerek

6735. Ol vezīrüñ sözine vérmez cevāb [P-275a, Ş-196a, Ü-63b, Ç-223a]
Bir ḫayāl-ıdı meger ol söz ya ḫ̔āb[6]

6736. Ol sözüñ ḳıldı cevābını sükūt
Gör néder taḳdīr-i Ḥayyün Lā-Yemūt[7]

6737. Düşdi bir gün bu söz anuñ ögine
Oḫıdı_Arġun Ḫānı geldi öñine

6738. Baḫdı Arġun Ḫānda gördi bir cemāl
Kim aña yoġ-ıdı dünyāda misāl[8]

---

1 (a) Abaḳa Ḫānuñ P, Ü : Aba Ḫākānuñ Ş ; Ol Abaḳanuñ Ç (b) ser ü P, Ü : server-i Ş, Ç
2 (b) Birisi P, Ş, Ç : Kiçisi Ü
3 Bu başlık sadece Ü nüshasında vardır. P, Ş, Ç nüshalarında yoktur.
4 (a) Abaḳa P : Aba Ḫān Ş
5 (a) Ziyāü'l Ş, Ü, Ç : Ḥıyāru'l P (müs.)
6 (a) vérmez P, Ü, Ç : étmez Ş (b) yā Ş, Ç, B, W, Ü², P², Ç² : ne P (Ü nüshasında kelimenin üstüne de altına da nokta konulduğundan "ne" mi "ya" mı okunacağı belirsizdir. Müstensih karar verememiş gibidir.)
7 (b) néder Ş, Ü, Ç, : nedür P
8 (b) yoġ-ıdı dünyāda P : dünyāda yoġ-ıdı Ü ; dünyīde yoġ-ıdı Ş, Ç

6739. Ṣūret ü sīret ḳamusı ḫūb-ıdı
Ḳamu göñüllerde ol maḥbūb-ıdı

6740. Ḳaynadı ḳanı teraḥḥum eyledi
Dönibenüñ ḫalḳa böyle söyledi

6741. Kim bu ḥüsni néce édeyim helāk
Ḥayfdur bu ṣūretā kim ola ḫāk[1]

6742. Memleket-çün öldüremezem bunı
Mülkden bī-zāram añlañuz bunı

6743. Memleket çünkim gérü elden gider
Kişi böyle yavuz iş édüp néder[2]

6744. İşbu resme naḳş yazmış Ẕü'l-Celāl
Yıḫup anı néce_édeyim pāyimāl

6745. Ādemī çün Ṣāni'e bünyād ola
Anı yıḫanuñ işi bī-dād ola

6746. Vérile bu dünyede aña sezā
Āḫiretde yār ola aña cezā[3]

6747. Ḥaḳ bināsın ol ki yıḫa bī-günāh
Dünye 'uḳbīde kilīmi_ola siyāh

6748. Bañna gerekmez-durur bu tāc u taḫt [P-275b, Ş-196b, Ü-63b, Ç-223b]
Buña lāyıḳdur bu ḳamu mülk ü baḫt

CCCLXXXV. Pādişāhī-yi Arġun Ḫān[4]

6749. Oldı Arġun Ḫān bir ulu pādişāh
Kim cihān étdi anı püşt ü penāh[5]

6750. İşbu ḥāli göriben ḳaçdı vezir
Līk ḳaçmaḫ olmadı_aña dest-gīr

---

1 (a) édeyim Ş, Ü, Ç, B, W, Ü², P² : eyleyim P
2 (b) iş P, Ü : işi Ş
3 (a) sezā Ş, Ü, Ç : cezā P
4 CCCLXXXV. Arġun Ḫān Piser-i Abaḳa Ḫān Ç : Arġun Ḫān P ; Arġun Ḫān Bīst Sāl Ş ; Arġun Ḫān Bi-Bist Sāl Ü
5 (b) murādınca cihān P : cihān étdi anı Ş, Ü, Ç

6751. Érişiben étdiler anı helāk
Gör ne fitneler éder bu tīre-ḫāk

6752. Dili gör kişiyi neye yétürür
Dile baḫ kim néce başlar yitürür

6753. Ger benefşede_olmaya-y-ıdı bu dil
Böyle kesilmezdi başı bellü bil[1]

6754. Uzun olursa dilüñ sūsen-miṣāl
Baş gerekse_ét anı ġonca bigi lāl

6755. Çün ḳażā ére anı étmege defʿ
Göge çıḫsañ ḳaçup étmez hīç nefʿ[2]

6756. İşbu iş üzre geçicek az zamān
Düşdi Arġun göñline_Aḥmedden gümān[3]

6757. Evvel étmediyse ol bunı helāk
Āḫirü'l-emr anı bu eyledi ḫāk[4]

6758. ʿĀḳilüñ pendin işitmeyen kişi
Ne ʿaceb gider olur-ısa başı

6759. İşbu sözi kim dédüm yād eylegil [P-276a, Ş-196b, Ü-63b, Ç-223b]
İşe bu söz üzre bünyād eylegil

6760. Sāde olup kişiye inanmaġıl
Saña kimse dōst ola ṣanmaġıl[5]

6761. Her kişi kendüzini sever hemīn
Kendü-y-içün dōstdur saña yaḳīn[6]

6762. İşbu manṣıb ki_adı-durur salṭanat
Elde durmaz ölmeyince şeyṭanat

---

1 (b) bellü P, Ş, Ç : eyle Ü
2 (b) çıḫsañ P, Ş, Ç : çıḳsañ Ü ; çıḫsa Ç
3 (a) geçicek P, Ş : geçiben Ü
4 (b) anı bu eyledi Ş, Ü, Ç : eyledi ol anı P
5 Buradaki "inanmagıl" kelimesinin ilk hecesi olan -i ünlüsünün vezne göre aslında uzun olması gerektiği için inanmagıl kelimesinde "i" hecesi Ş nüshasında اي şeklinde yazılmıştır (ايننمغل).
6 P nüshasında ikinci mısraın sonuna "hemīn" yazılmış, derkenara ise diğer nüshalardaki "yaḳīn" şekli yazılmıştır.

6763. Salṭanatla şeyṭanat bir lafẓdur
Farḳ bir ḥarf arada éy sözi dür[1]

6764. Lafẓ-ıla ma'nī arasında yaḳīn
Çoḫ tenāsüb vardur éy pākīze-dīn

6765. Mülk ü silk ü fehm ü vehmi ét ḳıyās
Ḫışm u ḫaṣmı ki_añlana işbu ḳıyās[2]

6766. 'Āḳil-iseñ saña işbu söz yéter
'Aḳl pāyānına her işüñ yéter

6767. Oldı Arġun Ḫān bir ulu pādişāh
Kim murādınca yürürdi mihr ü māh[3]

6768. Şāmdan Mıṣr-ıla aldı ol ḫarāc
Hind mülkinden hem aldı māl u bāc

6769. Cūd u 'adl-ile imāret eyledi
Ḳanda vīrān var 'imāret eyledi

6770. Ẓulm anuñ kişverinde yoġ-ıdı
Līk inṣāf u mürüvvet çoġ-ıdı

6771. Ehl-i 'ilmi ol-ıdı evvel déren
Bunlara mersūm u hem icrā véren[4]

6772. Ṣordı ehl-i 'ilme kim nédem ki_İlāh [P-276b, Ş-197a, Ü-63b, Ç-224a]
Étmeye bénüm kilīmümi siyāh

6773. Dédiler ol ki_ola ehl-i memleket
Farż añа oldur ki éde ma'dilet[5]

6774. Memleketde 'adl étse pādişāh
'Afv olur bāḳī ne ki_éderse günāh[6]

---

1 (b) bir ḥarf P, Ş : iki ḥarf Ü (Bu beyit ile ardından gelen iki beyit Ç nüshasında yoktur.)
2 (a) Milk ü silk Ü, P², A² : Milk ü helk P, Ç², TDK ; Fülk ü mülk Ş (b) Ḫışm u ḫaṣmı ki añlana işbu ḳıyās Ü : Ḫaṣm u ḫışmı añla ne uşbu esās P ; Fehm ü vehmi ki añlana işbu kıyas Ş
3 (b) yüridi P, Ç : yürürdi Ş, Ü
4 (b) icra véren P, Ş, Ü : eczā véren Ç (Mersûm, yazılmış, çizilmiş demektir.)
5 (a) Dédiler ol ki_ola P, Ş, Ç : Dédi ol ki_ola Ü
6 (b) ne étse günāh P : ne éderse günāh Ş ; ne ki_ éderse günāh Ü, Ç

6775. Çünki ʻadlüñ ġāyetindedür ümīd
Bu-durur ki_ola yüzüñ yarın sipīd

6776. Dédi Ḥaḳ ṭanuḳ ki ʻadli arturam
Memleketden ẓulmi küllī götürem

6777. ʻAdlden soñra ne gerek bileyim
Şöyle kim var çāresini ḳılayım

6778. Dédiler kim ulu iş-durur ġazā
Kim aña ehl-i saʻādetdür sezā

6779. Ġāzi olan Ḫālıḳuñ ḳılıcıdur
Düşmen-i dīne ẓafer bulıcıdur[1]

CCCLXXXVI. Leşker-firistāden-i Arġun Be-Gürcistān[2]

6780. Çünki Arġun ḳıldı bu sözleri gūş
Ḳıldı ol dem ṭamarında ḳanı cūş[3]

6781. Ṣaldı Gürcistāna üç yüz biñ çeri
Ola déyü küfrden ol yér arı[4]

6782. Ne çeri kim cümle āhen-pūş-ıdı
Ḳamu gerdūn-kūş u deryā-cūş-ıdı

6783. Dürlü aʻlām-ıla elvān-ı direfş
Yaşıl u ḳızıl ṣaru aḫ u benefş[5]

6784. Çün nefīr ü kūs eyledi ḫurūş [P-277a, Ş-197a, Ü-64a, Ç-224b]
Ol çeri étdi_anda deryā bigi cūş

6785. Kāfir-i Gürcīye çün érdi ḫaber
Kim érişdi leşker-i fetḥ ü ẓafer[6]

6786. Bī-kerān leşkerle ḳarşu vardılar
Berkidüp der-bendi anda ṭurdılar

---

1 (a) Düşmen-i dīne P, Ş, Ü : Düşmen ü dīne Ç (müs.)
2 CCCLXXXVI. Arġun Be-Gürcistān P, Ü : Arġun Ḫān Be-Gürcistān Ş, Ç
3 (a) ḳıldı P, Ş, Ü : étdi Ç (Ç nüshasında bu beyit alttaki başlıktan önce gelmektedir.)
4 (a) Ṣaldılar P : Ṣaldı Ş, Ü, Ç / üç yüz biñ çeri P, Ş, Ç : yüz biñ çeri Ü (b) Ola déyü küfrden ol yér berī P, TDK, Ü² : Ola déyü ol yér küfrden berī Ş ; Ola déyü küfrden ol yér arı Ü, Ç, B, W, P², Ç²
5 (b) Yaşıl u ḳızıl ṣaru aḫ u benefş P, Ş, Ç : Yaşıl u ṣaru vü ḳızıl u al u benefş Ü
6 (b) leşker-i Ş, Ü : leşker ü P, Ç

6787. Étdiler ol ṣa‘b der-bendi siper
Kim ‘adū anlara bulmaya ẓafer[1]

6788. Çünki der-bende_érdi Arġun leşkeri
Lā-cerem kim ceng éde iki çeri[2]

6789. Varup ol der-bende étseydüñ naẓar
Déyedüñ Sedd-i Sikenderdür meger[3]

6790. Seddi ardında sipāh-ı bī-şümār
Cümle tīr-endāz u cevşenver süvār[4]

6791. Ṣa‘b-ıdı der-bendi ü ṭolu tīr-idi
Fetḥ ol der-bende bī-tedbīr-idi

6792. Līk gérü dönemedi ol çeri
Şīr-gīr éderdi dönse kāfiri[5]

6793. İki ay ol arada ceng étdiler
Bir birine yéryüzin teng étdiler

6794. Leşkerine Arġun vérbidi meded
Ḳanḳı ni‘metden ki dérseñ bī-‘aded[6]

6795. ‘Āḳıbet érişiben luṭf-ı İlāh
Başılıban ḳaçdılar Gürcī-sipāh[7]

6796. Her ki_añа te’yīd-i Ḥaḳ yārī ḳıla
Ḳanda kim varur-ısa manṣūr ola

6797. Rāyet-i İslām olur ser-firāz [P-277b, Ş-197b, Ü-64a, Ç-225a]
Ger çeri çoġ ola vü yā ola az[8]

6798. Leşker-i küfr olsa saġışda füzūn
Olur az leşkerle ḳamu ser-nigūn[9]

---

1 (a) siper P, Ş, Ç : ḥiṣār Ş
2 (b) kim ceng éde P : kim ceng étdi Ş, Ü ; ceng étdiler Ç
3 (b) Sikenderdür P, Ü : İskenderdür Ş, Ç
4 (a) sipāh-ı P, Ş : sipāhī Ü, Ç (b) cevşenver süvār P, Ş, Ç : cevşen süvār Ü
5 (b) Şīr-gīr Ş, Ü, Ç : Şīr-dil P (Şîr-gîr, aslanı tutacak derecede güçlü ve cesur (kimse) ve mecazen çakır keyif, hafif sarhoş (kimse) anlamındadır.
6 (b) dirseñ P, Ü : diseñ Ş, Ç
7 (a) luṭf-ı P, Ş, Ü : luṭf u Ç
8 (a) Rāyet-i İslām P, Ü, Ç : Rāyet-i İslāmuñ Ş
9 (a) Leşker-i küfr olsa saġışda P, Ü, Ç : Leşker-i küfr saġışda olursa Ş

6799. Ol dem ol der-bendi oda urdılar
Yanıban söynince anda ṭurdılar[1]

6800. Girdiler Gürcīyi ġāret étdiler
Ḳırıban ḫalḳın ḫasāret étdiler[2]

6801. Şehr ü ḳal'a bulıbanuñ yıḫdılar
Kişt-kār u bāġ u ḫāne yaḫdılar

6802. Yüriyüp Encāra degin urdılar
Kimi kim buldılar-ısa ḳırdılar[3]

6803. Ḳul u ḳaravaş yüz elli biñ esīr
Aldılar çün oldı nuṣret dest-gīr

6804. Hem ḳoyun u esb otuz biñ sürü
Alıbanuñ döndi ol leşker gérü[4]

6805. Çün ġanīmetleri cümle sürdiler
Ṣonı gelüp ḳavışınca ṭurdılar[5]

6806. Ḫaṣmdan bunca ġanīmet aldılar
Nuṣret-ile dār-ı mülke geldiler[6]

6807. Devletinden çün yigirmi yıl temām
Oldı gitdi ḳaldı ansuz bu maḳām[7]

6808. İki oġlı var-ıdı şimşīr-zen
Şīr-gīr ü ḫaṣm-bend ü ṣaf-şiken

6809. Ulu oġlınuñ adı Ġāzan-ıdı
Birinüñ adı Muḥammed Ḫān-ıdı

6810. Ol ki dérlerdi Ḫudābende aña [P-278a, Ş-198a, Ü- 64a, Ç-225a]
Gūş ol bu söze kim dérem saña[8]

---

1 (b) Yanıban söynince anda ṭurdılar P : Yanıban söynince anda durdılar Ş, Ü ; Kimi kim buldılar-ısa ḳırdılar Ç
2 Bu beyit ile ardından gelen iki beyit Ç nüshasında yoktur.
3 (a) Ancāra P, Ü, P², Ü³ : Ancāza Ş, Ü⁴ ; Ancāsa B, Ü², W, Ç², K
4 (a) ḳoyun u esb otuz biñ P, TDK, Ç² : ḳoyun-ıla sıġır oñ biñ Ü, P², A² ; ḳoyın rāst otuz biñ Ş (vez.) ; ḳoyun daḫı alup yüz biñ Ç ; ḳoyun daḫı on altı biñ Ü², W
5 (b) Ṣonı gelüp ḳavışınca durdılar Ü, TDK, P², Ç² : Dūr olınca ol ġanāyim durdılar P, Ş ; Ḳamu Gürcistānı oda urdılar Ç, W, K
6 (b) Nuṣret-ile dār-ı milke P, Ş, TDK, Ç² : Gérü dönüp dār-ı mülke Ü, P² ; Bī-belā kendü_evlerine Ç, K
7 (a) ansuz Ş, Ü, Ç : ıssuz P
8 (a) dérler-idi Ḫudābende Ç : dérlerdi Ḫuẕābende P ; dérler-idi Ḫarbende Ş, Ü

CCCLXXXVII. Ẕikr-i Pādişāhī-yi Ġazān Ḫān ve Sīret-i Ū[1]

6811. Çünki Arġun öldi Ġazān oldı ḫān
Dilegince oldı devr-i āsumān

6812. Ol seḫī vü ṣāḥib-i iḥsān-ıdı
Ḫāk ü sīm ü zer aña yiksān-ıdı[2]

6813. Ol kişi kim ṣāḥib-iḥsān olmaya
Ölüden kemdür egerçi ki_ölmeye[3]

6814. Her ki bula vérmeye zerr ü direm
Ḥāşa anı ādemī midür dérem

6815. Çün bilürsin ki_ādemī gérü gider
Ḳoma mālı yé vü yédür ü gider

6816. Dünye ʻuḳbī ḥāṣıl eyle māl-ıla
ʻÖmri yéle vérme çoḫ āmāl-ıla

6817. Māluñ-ıla eyü ad ét iktisāb
Yol budur *v'Allāhu aʻlem bi'ṣ-ṣavāb*

6818. Andan İbrāhīmüñ adı_oldı Ḫalīl
Kim seḫāvet yolına buldı sebīl

6819. Cevne adı vérmek-ile zindedür
Ḳamu ad anuñ adına bendedür[4*]

6820. Vérmek-ile Ḥātim adı tāzedür
Āferīnler aña bī-endāzedür

6821. Şāh-ı Ġāzān Mekkeye çoḫ genc ü māl
Vérbidi ki_anlara yéte māh u sāl[5]

---

1 CCCLXXXVII. Ẕikr-i Pāẕişāhī-yi Ġazān Ḫān ve Sīret-i Ū P, Ü : Pādişāhī-yi Ġazān ve Sīret-i Ū Ş
2 (a) ṣāḥib-i iḥsān-ıdı Ş, Ü : ṣāḥib ü iḥsān-ıdı P, Ç
3 (b) Ölüden kemdür egerçi Ç : Ölüden kimdür egerçi P ; Ölüdendür ölü egerçi Ş ; Ölüden egerçi ki Ü (Ü nüshasında "Ölüden" kelimesinden sonra müstensih egerçi kelimesine geçmiş, aradaki kelimeyi atlamıştır.)
4 (a) tāzedür P : zindedür Ü, Ç (b) ad P, Ç : ḫalḳ Ü
5 (a) yéte Ş, Ü, Ç, TDK, Ü², Ç² : yéye P, B ; yéne W, Ü'

---

* Ş nüshasında bu beyit ve üstteki beyit yerine iki beytin karışımından oluşan tek bir beyit vardır. Beyit şu şekildedir: "Cevne adı vérmek-ile zindedür/Āferīn aña ki bī-endāzedür"

6822. Hem Resūlüñ şehrine ol nāmver [P-278b, Ş-198a, Ü-64a, Ç-225b]
Vérbidi bī-ḥad genc ü sīm ü zer

6823. Hinde vérbidi cihād-içün çeri
Vardı vü pīrūz geldi leşkeri[1]

6824. Dilliye dek Hindi ġāret étdiler
Yıḫıban yaḫup ḫasāret étdiler*

6825. Çün şecā'atde_anı éller bildiler
Rūmı ḳal'a ḳal'a anda ḳıldılar

6826. Çevürüp her şehri étdiler ḥiṣār
Līkin aldı cümlesin ol nāmdār

CCCLXXXVIII. Pādişāhī-yi Ḫudābende Muḥammed Ḫān[2]

6827. Ol ölüp oldı Ḫudābende emīr
Kim ol-ıdı ehl-i 'ilme dest-gīr

6828. Key tevāżu' ehl-idi ol pādişāh
İşi ḫayr étmekdi ḫalḳa sāl u māh

6829. Ol-ıdı evvel 'imāme ṣarınan
Gürcüvāneden çıḫıban arınan

6830. Āl-i Selçūḳa_ol zamān érdi zevāl
Kimi öldi kimi oldı pāyimāl[3]

6831. Ḳalmadı ol ḫānedāndan hīç eṯer
Çāre ne çün çarḫdur bī-dādger

6832. İşi bu kim ḫānümānları yıḫar
Şuġli bu kim ḫānedānları yaḫar[4]

---

1 Ü nüshasında bu beytin ikinci mısraında "Vardı" kelimesinden sonra bir boşluk bırakılmış, daha sonra "geldi leşkeri" yazılmıştır. Aradaki "ve" bağlacı ve "Pīrūz" kelimesi yazılmamıştır.

2 CCCLXXXVIII. Pādişāhī-yi Ḫuẕābende Muḥammed Ḫān P, Ş : Ẕikr-i Pāẕişāhī-yi Ḫuẕābende Muḥammed Ḫān Ü ; Pādişāhī-yi Ḫudābende Ç

3 (a) Āl-i P, Ş, Ç : Anda Ü / zamān P, Ş, Ü : zamānda Ç

4 (a) ḫānümānları yıḫar P, Ş, B, TDK, Ü² : cān u ḫānları yaḫar Ü ; cān u cānları yaḫar Ç (b) yaḫar P, Ş, Ç : yıḫar Ü, Ç

---

* Dilli, Hindistan'ın Delhi şehrine verilen isimdir.

6833. Rūm élinde hīç gūşe ḳalmadı
Kim Ḫudābende_aña fermān ḳılmadı

6834. Bir ḳızı var-ıdı adı_Olcāytū* [P-279a, Ş-198b, Ü-64a, Ç-226a]
Oġlı-y-ıdı Bū Sa'īd-i nām-cū[1]

6835. Salṭanatda olıcaḫ on yıl temām
Gitdi Olcāytūya ḳaldı ol maḳām[2]

CCCLXXXIX. Pādişāhī-yi Olcāytū ve Ṣıfat-ı Ū[3]

6836. Gerçi ḫātūn-ıdı ol dānā-y-ıdı
Kārdān-ıdı vü nīkū-rāy-ıdı

6837. Her ne işi dutdı-sa bitürdi ol
Pādişehlıġı başa yétürdi ol

6838. Néçe 'avret var-durur erden ulu
Néçe er var ki_oldı 'avretden alu

---

1 (a) Olcāytū P, Ü : Olcāyitū Ş ; Olcaytuy Ç
2 (b) ḳaldı Olcāytūya ol Ş, Ü, Ç, B, W, TDK, Ü², P², Ç² : Olcāytūya ḳaldı bu P
3 CCCLXXXIX. Pāẕişāhī-yi Olcāytū ve Ṣıfat-ı Ū P : Pādişāhī-yi Olcāyitū ve Ṣıfat-ı Ū Ş ; Ẕikr-i Pāẕişāhī-yi Olcāyitū ve Ṣıfat-ı Ū Ü ; Pādişāhī-yi Olcāytū Ḫātūn Ç

---

* Olcaytu Han, İlhanlı hükümdarıdır. "12 Zilhicce 680'de (24 Mart 1282) doğdu. İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın oğludur. Budist bir baba ile Nesturî-Hristiyan bir anneden doğan Olcaytu'ya çocukluğunda Olcay Buka, Mâtmûdâr, Harbende (eşek sürücüsü) adları verilmiş, 694 (1295) yılında ağabeyi Gâzân Han ile birlikte müslüman olunca Muhammed Hudâbende (Abdullah) ismini almış, Olcaytu Hudâbende veya Olcaytu Han diye tanınmıştır. Argun Han'ın ölümünden sonra (690/1291) yerine geçen kardeşi Geyhatu Han'ın öldürülmesinin ardından meydana gelen kargaşa ortamında Argun'un büyük oğlu Gâzân tahtı ele geçirmeyi başardı (694/1295). Olcaytu bu dönemde Horasan eyaletinin idaresi ve müdafaasıyla görevlendirildi (695/1296). Gâzân Han, Suriye'de Memlükler'le mücadele ederken Olcaytu da Horasan'ı Çağataylılar'a karşı dirayetle savundu. Onun bu başarısı, yerine geçecek bir oğlu bulunmayan Gâzân'ı memnun etti. Gâzân, uzun süren hastalığı sırasında iktidarı kardeşine devredebilmek için bütün tedbirleri aldı ve durumu bir fermanla resmîleştirdi. Gâzân Han'ın vefatının ardından Olcaytu Horasan'dan Ûcân'a gelerek İlhanlı tahtına oturdu (15 Zilhicce 703 / 19 Temmuz 1304)." (Osman Gazi Özgüdenli, "Olcaytu Han", *DİA*, İstanbul 2007, c. 33, s. 345-347.)
Ahmedî'nin Olcaytu'ya ayırdığı bu bölümde ondan bir kadın olarak bahsetmesi tarihî gerçeklerle uyuşmamaktadır. Önceki bölümlerde Argun Han'dan ve onun Gürcistan'a asker göndermesinden, sefere çıkmasından bahseden Ahmedî, Argun Han'ın iki oğlu olduğunu bildirdikten sonra Gâzân Han ve Muhammed Hudâbende Han için iki ayrı bölüm düzenlemiştir. Hatta Ş ve Ç nüshalarında Muhammed Hudâbende'nin "Harbende" yani eşek sürücüsü lakabının nüsha farkı bulunmaktadır. Bu anlatılanlar tarihî bilgilerle örtüşmektedir. Ancak Ahmedî, Muhammed Hudâbende'yi anlattıktan sonra ise Olcaytu'ya ayırdığı bölümde onu Muhammed Hudâbende'nin kızı olarak tanıtmaktadır. Ona ayırdığı bölümde bir kadın idareci olarak vasıflarını övmektedir.

6839. Ne-durur erlik seḫā vü ʻaḳl u dīn
Kimde kim var bu üçi erdür yakīn[1]

6840. Ol ki yoḫdur anda bu ücden eser
Ḳaḥbe ʻavretden olur daḫı beter[2]

6841. Ḫāye vü kīr-ise erlige nişān
Bes erenler başıdur eşek ʻayān

6842. Çünki ʻavret ʻādil ola vü seḫī
Fi'l-ḥaḳīḳa erdür ol nedür daḫı[3]

6843. Şimdi ʻavret var ki anuñ miʻceri
Çoḫlaruñdur ṭaylasānından arı*

6844. Nefʿsüz er néçe kim olsa ulu
Ḫayrlu ʻavretden olur ol alu[4]

6845. Çün *cemālü'l-mer'i fī ṭayyi'l-lisān***
Dédiler néşe gelür bu ṭaylasān

6846. Ger namāz u rūze ger ʻilm ü ʻamel [P-279b, Ş-199a, Ü-64b, Ç-226b]
Ḳamu bir nān-pāreye olmaz bedel

CCCXC. Ẕikr-i Pādişāhī-yi Sulṭān Bū Saʻīd[5]

6847. Çünki Olcāytūya pençe_urdı ḳażā
Bū Saʻīd oldı cihānda pādişā

6848. Bū Saʻīde vérmiş-idi Ẕü'l-Celāl
ʻİlm ü faẓl u hem cemāl ü hem kemāl

6849. Şekli bigi ḫaṭṭı_anuñ maḥbūb-ıdı
Şiʻri daḫı yüzi bigi ḫūb-ıdı

---

1 (b) yaḳīn P, Ş, Ç : hemīn Ü
2 (b) olur daḫı beter Ü, Ş : daḫı olur béter P ; alu daḫı beter Ç
3 (a) ʻādil ola vü Ş, Ç, Ü², B, W : ola adl-ile Ü, P², TDK ; adl ola vü P (müs.)
4 (a) olsa ulu P, Ş, Ü : ola ulu Ç
5 CCCXC. Ẕikr-i Pāẕişāhī-yi Sulṭān Bū Saʻīd P, Ü : Pādişāhī-yi Sulṭān Bū Saʻīd Ş ; Pādişāhī-yi Bū Saʻīd Ç

---

* Miʻcer, kadınlara mahsus bir çeşit baş örtüsüne verilen isimdir. Taylasan ise sarığın omuza sarkan ucu demektir.

** Beyitte geçen *cemâlü'l-mer'i fî tayyi'l-lisân* ibaresi, "Kişinin güzelliği dilinin içindedir." şeklinde çevrilebilir. Bu söz, "İnsan dilinin altında gizlidir." ve "Kişi dilinin altında saklıdır." şekillerinde dilimizde de kullanılan ifadelerin Arapça'daki bir başka söyleyiş tarzı olmalıdır.

6850. Ol ʻUṭārīd bigi key dānā-y-ıdı
Ṭāliʻ ıssı Zühre-i zehrā-y-ıdı[1*]

6851. Olmaz-ıdı bir nefes bī-cām u mey
Gitmez-idi_öñinden anuñ çeng ü ney

CCCXCI. ʻİṣyān-ı Emīr Çōbān Ve Helākī-yi Ū[2]

6852. Eyledi her işe ol Çōbānı ḫāṣ
Çünki Çōbān buldı andan iḫtiṣās[3]

6853. Oldı Çōbān şöyle bir ulu emīr
Server ü kişver-küşā vü mülk-gīr[4]

6854. Şāh kendü ʻişretindeydi müdām
Étdiler Çōbāna_iṭāʻat ḫāṣ u ʻām

6855. Dükedicek dehr çaġını anuñ
Dīv azdurdı dimāġını anuñ

6856. Nā-geh ayruḫsı_oldı_anuñ endīşesi
Kendüyi arturmaġ oldı pīşesi

6857. Vérdi bir oġlına ol Rūmı temām [P-280a, Ş-199a, Ü-64b, Ç-227a]
Kim Temürtaş aña dérlerdi be-nām

6858. Birini Baġdāda étdi şehriyār
Fārsda birini étdi tācdār[5]

6859. Her yañadın begleri devşürdi ol
Ḳamusını ʻazl édüp degşürdi ol[**]

---

1 (b) Ṭāliʻ ıssı P, Ü, Ç : Ṭāliʻi işi Ş
2 CCCXCI. ʻİṣyān-ı Emīr Çōbān ve Helākī-yi Ū P, Ü : ʻİṣyān-ı Emīr Çōbān ve Helāk-i Ū Ş ; Ḳaṣd-ı Çōbān Bā-Kişver-i Bū Saʻīd [ve] Helāk-şoden Ç
3 (a) her işe ol P : ol her işe Ş, Ü
4 (b) Server ü kişver-küşā vü Ü, Ç, TDK, B, Ü², P², Ç² : Server ü kişver-küşā-yı P, Ş, W
5 (b) Fārsda Ş, Ü : Fārise P ; Fārside Ç

---

* Issı, (Eski Türk. i̱ḫi "sâhip"ten *iyi > i+isi "sâhibi", ünsüz ikizleşmesiyle issi, yanlış ayırma ile is+si > is > ıs ve iyelik ekinin kalıplaşmasıyle issi > ıssı) E. T. Türk. Sâhip.

** Derşürmek (dirşirmek, dirşürmek, deşürmek, dişürmek, degşürmek, devşirmek, devşürmek, divşirmek, divşürmek, dögşürmek, döşürmek), toplamak, derlemek, bir araya getirmek demektir.

6860. Kendünüñ ḳodı olaruñ yérine
Ẓāhir oldı işi ne tedbīri ne[1]

6861. Ḫām-ıdı Çōbān işi vü rāyı süst
Lā-cerem düşmedi étdügi dürüst

6862. Ol ki ḳuldur ḳul bigi olmaḫ gerek
Alduġını maṣlaḥatça_almaḫ gerek

6863. Vérdügin hem maṣlaḥatça véresi
Vérmek ü almaḫda ʿaḳlı déresi

6864. Pādişeh ḳulın eger sulṭān ḳıla
Ḳul gerek kim ḳul-ıduġını bile

6865. Ola endāzeyle her iş ki_işleye
Ger ala vü ger vére baġışlaya[2]

6866. Bū Saʿīde dédiler Çōbān ḳamu
Élleri_aldı uṣṣuñı devşür ulu[3]

6867. Ḳanı ulus ḳanı şehr ü ya diyār
Ḳanı mülk ü ḳanı él ü ya ḥiṣār[4]

6868. Kendüzine dönderüp düzer temām
Sen içersin bādeyi iş oldı ḫām[5]

6869. Bāde-y-ile hīç iş düşmez dürüst
Bāde éder mülk erkānını süst[6]

6870. Bāde-durur bāda véren devleti [P-280b, Ş-199b, Ü-64b, Ç-eksik]
İçmeye anı ol ola devletī[7]

6871. Çünki ġafletdür ḳamu bāde işi
Nécesi devlet bula andan kişi

---

1 (a) Kendünüñ B, W, Ü² : Kendüniñi P, Ş, Ç ; Kendü ḳulın Ü (b) işi ne tedbīri ne P, Ş, Ç : işine tedbirine Ü
2 (a) endāzeyle P, Ü, Ç : andan eyle Ş (b) vü ger vére P, Ş, Ç : ger vére Ü
3 (a) dérşür P, Ş : devşür Ü
4 (a) şehr ü yā P, Ş, Ç : şehr-ile Ü (b) él ü ya P, Ş, Ç : él ḳanı Ü
5 ((b) bāde[y]i iş oldı P, Ç : bāẕe vü iş oldı Ş ; bāde işüñ ḳaldı Ü
6 (a) Bu beyit ile ardından gelen altı beyit Ç nüshasında yoktur.
7 (b) ol ola Ü : ol ki ola P, Ş

6872. Bāde-y-ile kimse mülk almış degül
Baḫt u mey bir arada olmış degül

6873. Bādedür bünyādını dīnüñ yıḫan
Bāde-durur izzeti oda yaḫan

6874. Bāde içen dāyimā rencūr olur
Taḫt u baḫt u memleketden dūr olur

6875. Pādişāha işbu söz édüp eşer
Göñli oldı ġuṣṣadan zīr ü zeber[1]

6876. Vérbidi Çōbānı_oḫıdı gelmedi [Ç-227a]
Buyruġına_anuñ iṭāʿat ḳılmadı

6877. Bū Saʿīd şeh kim ulu sulṭān-ıdı
Adı dillerde Bahādur Ḫān-ıdı[2]

6878. Ḳomadı oturmaġa_anı nām u neng
Az kişiyle yüridi Çōbāna teng[3]

6879. Er gerek kim bezm güni bezm éde
Rezm güninde_añа göre rezm éde

6880. Ḫalḳ kim Çōbān ḳatında var-ıdı
Kim ümīdi dāyimā anlar-ıdı

6881. Bū Saʿīdüñ ki_adını işitdiler
Orada Çōbānı ḳoyup gitdiler[4*]

6882. Ḳaçıban Çōbān Ḫorāsāna varur
Raḫt u taḫtın cümle tārāca vérür[5]

6883. Ol daḫı ol fitnede oldı helāk [P-281a, Ş-199b, Ü-64b, Ç-227b]
Anı daḫı yédi hem bu tīre-ḫāk

---

1 (a) édüp P, Ü : étdi Ş
2 (a) Bū Saʿīd şeh kim P : Bū Saʿīd-i şeh ki Ş, Ü
3 (a) oturmaġa P, Ü, B, TDK, W, Ü², Ç², P² : arturmaġa Ş, Ç
4 (a) ki_adını P, B, TDK, Ü² : adını Ş, W ; adını ki Ü, Ç
5 (b) Raḫt u taḫtın P : Raḫt u baḫtın Ş, Ü, Ç / tārāca Ş, Ü : tārāşa P (Târâc, yağma, gâret demektir.)

---

* Buradaki işitdiler kelimesinin ilk hecesi olan "i" ünlüsünün vezne göre aslında uzun olması gerektiği için Ş nüshasında "işitdiler" kelimesi ايشتدلر şeklinde yazılmıştır.

6884. Böyle olur ol ki işin bilmeye
Elde-y-iken işe çāre ḳılmaya

6885. Diledi Çōbān ki_ol-ıdı tācdār
Līk oldı kendü_eliyle tāc dar

6886. Kendüyi bilse gerekdür her kişi
Tā murādınca ola anuñ işi

6887. Çünki Çōbānuñ işi oldı temām
Bū Saʿīd aldı eline gérü cām[1]

6888. ʿŪd u çeng ile geçürdi gündüzin
Cām-ı Cem içüp unıtdı kendüzin[2]

6889. Bādeden budur hemīn içene nef'
Kim olur renc ü ʿaẕāb anuñla defʿ[3]

6890. Cām-ı meydür kim vérür cāna ṣafā
Cām-ı meysüz ne-durur dirlik cefā

6891. Rūma leşker vérbidi kim varalar
Fitnesin Temürtaşuñ gidereler

6892. Rūm daḫı yaġı oldı hem aña
Ẓālim olanuñ işi néce oña[4]

6893. Aña uyanlar ḳoyıban gitdiler
Anı şöyle ḫʿār u meftūn étdiler

6894. Éder eylükde ṣadāḳat her kişi
Ol yavuzluḫda degül kimse işi

6895. Çün Temürtaş gördi kim ḫām oldı kār [P-281b, Ş-200a, Ü-64b, Ç-228a]
Kendü kendüzine dédi ki_el-firār

---

1 (b) aldı eline P, Ş, Ü : eline aldı Ç

2 Bu beyit ile ardından gelen beyit Ç nüshasında yoktur.

3 (a) Bādeden budur hemīn P, Ş : Bu-durur ancaḳ ṣarāb Ü (b) renc ü ʿazāb onuñla defʿ M, P² : varlıḫ ʿaẕāb anuñla defʿ P, Ş ; renc ü ʿaẕāb anuñla şefʿ Ü (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)

4 (a) oldı hem P, Ş, Ç : olmışdı Ü

6896. Şāma déyü şöyle gitdi Rūmdan
Ḳorḥar-ıdı yolda zāġ u būmdan[1]

6897. Gitdi vü andan belürmedi nişān
Noldı encāmı bilinmedi ʻayān

6898. Neler éder bu sipihr ü mihri gör
Kimseneye hīç var mı mihri gör[2]

6899. Çünki Çōbānuñ işi oldı temām
Gérü sulṭān Bū Saʻīd isdedi cām

6900. Luʻb-ıdı işi vü nūş-ā-nūş mey
Hem semāʻ-ı erġanūn u çeng ü ney[3]

6901. Memleket işine meşġūl olmadı
Hīç kimseden naṣīḥat almadı

6902. Ḥāṣılı ne bādenüñ şerr ü fużūl
Bāde içen pend mi éder ḳabūl

6903. Lā-cerem her yaña düşdi şeyṭanat
Süst oldı anda şuġl-i salṭanat[4]

6904. Çün şübān mest ola yata uyıya*
Ḳurd u uġrı aña ḳoyun mı ḳoya[5]

6905. Bāde-y-ile memleket cemʻ olımaz
Ol olan yérde daḫı_iş yér bulımaz

6906. Gördiler kim mülk ḳaygusın yémez
Meyden artuḫ nesneye bénüm démez[6]

---

1 (a) déyü şöyle P, Ş, Ç : şöyle déyü Ü
2 (a) sipihr ü P, Ç : sipihri Ş, Ü (b) hīç var mı P, Ş, Ü : var mı hīç Ç
3 (a) nūş-ā-nūş P, Ü, Ç : nūş-ā-nūş-ı Ş (b) semāʻ-ı erġanūn u çeng ü ney Ü : semāʻ vü erġanūn u çeng ü ney Ş, Ç ; semāʻ vü erġanūn çeng ü ney P
4 (b) Süst düşdi Ş, Ü, Ç : Süst oldı P (Ç nüshasında beytin ikinci mısraında Ş ve Ü nüshalarında olduğu gibi "süst düşdi" yazılmış; ancak daha sonra düşdi kelimesinin altına P nüshasındaki "oldı" şekli eklenmiştir.)
5 (a) şübān P, Ş : şebān Ü
6 (b) nesneye P : nesneyi Ş, Ü, Ç

---

* Şebân, amân vezninde çoban, râî manasınadır. Aslı şebyândır. Münâsebeti malumdur. (Mütercim Âsım, *Burhân-ı Kâtıʻ*, s. 712.) Şebân, çoban. Aslı şeb-han, gece muhafızıdır. Çobanlar sürüyü çokça gece beklediklerinde şebân denilmiştir. (Ş) nin ötresiyle de doğrudur. Şebân, şeb = gece kelimesinin cemʻidir. (Ziya Şükûn, *Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, s. 1226.)

6907. Ḫalḳ anuñ işinden āzār oldılar
Belki andan cümle bī-zār oldılar[1]

6908. ʻĀḳıbet Baġdād anuñ ʻavreti [P-282a, Ş-200b, Ü-65a, Ç-228a]
Ki_ol-ıdı maḥbūbı vü hem ṣoḥbeti[2]

6909. Bir ḳaçıyla düzilüp vérdi_ańa zehr
Gör neler étdi vü éder işbu dehr

6910. Zī ʻaceb iş kim bir ulu pādişāh
Mekri-le bir ḳaḥbenüñ oldı tebāh[3]

6911. Ger er-iseñ ʻavrete inanmaġıl
Sańa eylük édesini ṣanmaġıl

6912. Kim olardur fāḥişātün fācirāt
Sāḥirātün kāẕibātün mākirāt[4]

6913. Ol ölicek ṭoldı ʻālem dār u gīr
Bu anı étdi vü ol bunı esīr

6914. Néçeler taḫta oturdı ki_ola şāh
Taḫta-i tābūta girdi_olup tebāh

6915. Néçeler ḳaṣd étdi ki_ola zūd mīr
Oldı şöyle kim şererdür zūd-mīr

CCCXCII. Pādişāhī-yi Şeyḫ Ḥasan-ı Nevīn[5]

6916. Āḫirü'l-emr érişüp emr-i İlāh
Şeyḫ Ḥasan oldı_ol éle pādişāh[6]

6917. Oġlı-dı Olcāytū sulṭānuñ ol
Ḳahrı eksük mihri vü inʻāmı bol[7]

6918. Néçe ki_ol şāh-ıdı él maʻmūr-ıdı
Bidʻat ü cevr ü sitemden dūr-ıdı

---

1 (a) işinden āzār oldılar P, Ş, Ü : anuñ işinden oldılar Ç
2 (a) Baġdād P, Ş, Ü : Baġdādı Ç
3 Bu beyit ile ardından gelen iki beyit Ç nüshasında yoktur.
4 (b) Sāḥirātün kāẕibātün P, Ü : Sāḥirātün ü kāẕibātün ü Ş (müs.) (Ş nüshasında aradaki vav bağlaçları veznin bozulmasına yol açmıştır.)
5 CCCXCII. Ḥasan-ı Nevīn P, Ü : Ḥasan Ş ; Ḥasan bin Olcāytū Ç
6 (a) emr-i P, Ü, Ç : luṭf-ı Ş
7 (a) Sulṭānuñ P, Ü, Ş : Ḫātūnuñ Ç

6919. Şāh Dil-şādı_aldı ol kābīn-ile [P-282b, Ş-200b, Ü-65a, Ç-228b]
Şöyle kim lāyıḳ-durur āyīn-ile[1]

6920. Ol Dımışḳ Ḫˇāce ḳızıydı kim sipihr
Anı gördikde nedür dér-idi mihr [2]

6921. Néçeler gül yüzine ḥayrān-ıdı
Néçeler ʻışḳında ser-gerdān-ıdı[3]

6922. Anuñ-içün adı_anuñ Dil-şād-ıdı
Ki_andan ulu vü kiçi dil-şād-ıdı

6923. Ṣūret ü sīretde-y-idi dil-pezīr
Baḫşiş ü iḥsānda-y-ıdı bī-naẓīr

6924. Şeyḥ Ḥasan on dört yıl olup pādişāh
Anı daḫı yuddı bu ḫāk-i siyāh

CCCXCIII. Pādişāhī-yi Şeyḥ Ḥasan-ı Temürtaş[4]

6925. Ol ölicek geldi kiçi Şeyh Ḥasan
Kim Temürtaş oġlı-y-ıdı añla sen

6926. Ḳamu Çōbānīler aña uydılar
Ki_anda devletden ʻalāmet buldılar[5]

6927. Yédi yıl sulṭān olup Īrāna ol
Buldı_ecel çengāli aña daḫı yol[6]

CCCXCIV. Pādişāhī-yi Melik Eşref[7]

6928. Eşrefe kim ḳardaşıdur érdi baḫt
Anuñ oldı mülk ü māl u tāc u taḫt[8]

6929. Oldı bir sulṭān Melik Eşref ki mihr
Görmedi_anuñ bigi döneli sipihr

---

1 (b) lāyıḳ-durur P, Ü, Ç : kim ola-durur Ş
2 (b)Anı gördükde nedür dėr-idi Ş, Ç: Anı gördi vü nedür dėrdi bu P; Yüzine baḳduḳda ṣanurdı Ü
3 (a) gül yüzine Ü : yüzine_anuñ P, Ç ; boyına anuñ Ş
4 CCCXCIV. Şeyḥ Ḥasan-ı Temürtaş P, Ş, Ü : Şeyḥ Ḥasan Piser-i Temürtaş Ç
5 (b) buldılar P, Ç : ṭuydılar Ş, Ü
6 (b) aña daḫı Ş, Ü, Ç : daḫı aña P
7 Ç nüshasında bu başlık yoktur. Başlık yerinde silinmiş kırmızı boya kalıntıları vardır.
8 (a) ḳardaşına érişdi P, Ş, Ü : kim ḳardaşıdur érdi Ü

6930. Néce gerek bilür-idi salṭanat [P-283a, Ş-201a, Ü-65a, Ç-229a]
Līk anda ġālib-idi şeyṭanat

6931. Ḳatı bī-raḥm-ıdı vü bī-dādger
‘Adlden yoġ-ıdı anda hīç eṣer

6932. Dünyede her ne ki var fısḳ u fesād
Vardı anda hem daḫı kibr ü ‘inād

6933. Döyemedi hergiz aña él ü şehr
Kim nihāyetsüz éderdi ḫalḳa ḳahr

6934. Bir ḥaremde ḳomadı bir perde saġ
Ḳomadı kim ola rūşen bir çerāġ[1]

6935. Ḫalḳuñ oġlı ḳızına ṣundı ol el
Devletine lā-cerem düşdi ḫalel[2]

6936. Ḫalḳ ẓulminden çü cāna yétdiler
Ḫānümānlar terk édiben gitdiler

6937. Deşt iline şāh-ı cānī ḫān-ıdı
Kim ten-idi kişver ü ol cān-ıdı[3]

6938. ‘Adl-ile inṣāf-ıdı işi anuñ
Néce déye vaṣfını kişi anuñ

6939. Ḳaçıban Eşrefden aña geldiler
Yalvarıban aña zārī ḳıldılar

6940. Dédiler kim séni étmişüz penāh
Kim ḫalīfesin sen éy ẓıll-ı İlāh[4]

6941. Ehlümüzi ḳurtarı vérgil bize
Çāker ü bende_olalum cümle size

6942. Bunca nefsi ger sen iḥyā édesin
Ḥaḳ ḳatında ḳurb-ı menzil bulasın[5]

---

1 (a) perde Ş, Ü, Ç : yérde P (b) bir P, Ş, Ü : bu Ç
2 (a) ṣundı ol P, Ü, Ç : ol ṣundı Ş
3 (a) şāh-ı cānī P, Ş, Ç : şāh-ı ḥānī Ü (müs.)
4 (a) kim P, Ü : biz Ş (b) ḫalīfesin sen_éy ẓıll-i ilāh Ü : ḫalīfesin sen ü ẓıll-i ilāh M ; ḥalīfesin ü sen ẓıll-ı İlāh P, Ş ; ḫalīfe sensin ü ẓıll-i İlāh Ç, W, TDK, Ü²
5 (a) édesin P : ḳılasın Ş, Ü, Ç

6943. Ol müsülmānları étmeklik ḫalāṣ [P-283b, Ş-201a, Ü-65a, Ç-229b]
Çünki farż olmışdur ol sulṭāna ḫāṣ[1]

6944. Altı yüz biñ kişi cem‘ édüp temām
Yüridi Tebrīze şāh-ı nīk-nām

6945. Var-ıdı Eşrefde ṭoḳsan biñ kişi
Kim ḳamunuñ ceng étmekdi işi

6946. Ṭurdı Eşref bir yüce yére çıḫup
Kim göre düşmen sevādını baḫup

6947. Çün ıraḫdan gördi bir deryā gelür
Kim neye kim uġrasa yıḫar alur[2]

6948. Cümle ḳaçdılar déyiben el-firār
Kimsene édemedi bir dem ḳarār

6949. Anda ṭutup Eşrefi_étdiler esīr
Olmadı kimsene aña dest-gīr

6950. Anı dutanlar ki ḫāna vardılar
Anı ḫānuñ ḳullarına vérdiler

6951. Ḫān gelüp Tebrīze ḳurdı bārgāh
Bir zamān Tebrīzde oturdı şāh

6952. Élleri cümle müsaḫḫar eyledi
Begleri kendüye çāker eyledi

6953. Eşrefe daḫı nüvāziş eyledi
İstimālet vériben ḫoş söyledi

CCCXCV. Sebeb-i Helākī-i Melik Eşref[3]

6954. Eşrefüñ bir ḳızı var-ıdı meger [P-284a, Ş-201b, Ü-65a, Ç-229b]
Kim ḳamu ḥüsn-idi ol tā-pā vü ser[4]

---

1 (a) étmeklik Ş, Ü, Ç, B, W, Ü², A², P², Ç² : édesin P (b) olmışdur Ü : olmış-durur Ş ; olmışdı ol P
2 (a) gördi bir P, Ş, Ü : gördiler Ç
3 CCCXCV. Sebeb-i Helākī-i Melik Eşref P, Ş : Sebeb-i Helāk-i Melik Eşref Ü ; Der-Beyān-ı Eşref Bed-Aḫter-koned Lī-Şer‘ Ç
4 (a) ol pā vü ser P : ol tā pā vü ser Ş, Ü ; tā pāy-ı ser Ç (Ç nüshasında bu beyit üstteki başlıktan önce gelmektedir.)

6955. Ḳaşları-y-ıdı anuñ miḥrāb-ı cān
Zülfi sevdāsında yanardı cihān

6956. Ṣūretin ṣorsañ ne-y-idi āfitāb
Ger tenin añsam ne déyem māhitāb[1]

6957. Aġzı mīmi la'l-idi_ol daḫı nihān
Mīmden 'ayn-ı ḥayāt olmış revān[2]

6958. Aldı anı padişāh kābīn-ile
Ḫalvetine vérbidi āyīn-ile

6959. Mihr bulamadı anda pādişāh
Oldı ol işden anuñ göñli tebāh

6960. Dédi bu iş néreden-durur sañа
Dédi atamdur bunı éden bañа

6961. Eşrefi ol géce étdürdi helāk
Böyle olur kişi ki_anda_olmaya bāk

6962. Ḳo yavuz işi ki ol dirlik degül
Ḫāyin olmaġıl ki ol erlik degül

6963. Şehvete uyma ki āfet-durur ol
Dünye 'uḳbīde maḫāfet-durur ol

6964. Öldi Eşref buldı ḫalḳ andan ḫalāṣ
Ḫāna cānlardan du'ālar oldı ḫāṣ

6965. Çün müsaḫḫar oldı ol kişver añа [Ş-201b]
Döndi gitdi gérü élinden yañа[3]

6966. Vérdi Birdi Ḫāna Tebrīzi temām
Ki_anda ol şāh ola ḫalḳ añа ġulām

6967. Gider-iken yol hevāsından meger [P-284b, Ş-eksik varak, Ü-65b, Ç-230a]
Étdi bir 'illet mizācına eṯer

1 (b) ne déyem P, Ü, Ç : ne-y-idi Ş
2 (a) mīmi la'l-idi Ş, Ü : mīm ü la'l-idi Ç, TDK ; hem la'l-idi P ; mīm ü la'l B,W
3 (b) gitdi gérü P : gérü gitdi Ş, Ü, Ç (Ş nüshasında bu beyitten sonraki seksen beyit yoktur. Ş nüshasında bir sayfa yirmi bir satırdan oluştuğuna göre iki varak eksik gözükmektedir.)

6968. Bir iki gün ḫasta düşdi şehriyār
Ṣandılar ki_ayruḫsı_ola nā-gāh kār[1]

6969. Birdi Ḫāna bir kişi vérbidiler
Atañuñ ḥāli yavuzdur dédiler[2]

6970. Birdi Ḫān kim işbu peyġāma évüp
Göç étdi deşte Tebrīzi ḳoyup[3]

6971. Ol érince atası bulup ʻilāc
Başladı kim ṣıḥḥate döne mizāc

6972. Birdi Ḫān u ulu begler temām
Bildiler kim ḳamu işler oldı ḫām[4]

6973. Ayaġ üstine ṭurıcaḫ pādişāh
Cümlesini édiser bī-şek tebāh

6974. Ḫānı anda boġup étdiler helāk
Ejdehādur kimleri yér gör bu ḫāk

6975. Altı aydan ki_oldı Birdi Ḫān revān
Gitdi_Aḫīcuḳ adlu kişi_oldı ʻayān*

CCCXCVI. Ẓuhūr-ı Aḫīcuḳ** Der-Tebrīz ve İnhizām u Helāket-i Ū[5]

6976. Yoġ-ıdı_anda pādişehlıḫdan neseb
Kimse yoġ-ıdı_étdi sulṭānlık ṭaleb

1 (b) ayruḫsı ola P, Ç : ayruḳsı Ü
2 (a) bir kişi P, Ç : kişi Ü (müs.)
3 (a) évüp Ü, Ç : uyıp P
4 (b) ḳamu işler oldı ḫām P, Ü : işleri_oldı ḳatı ḫam Ç
5 CCCXCVI. Ẓuhūr-ı Aḫīcüḳ Der-Tebrīz ve İnhizām u Helāket-i Ū P, Ü : Pādişāhī-yi Birdi Ḫan Ç

* Ahî, Arapça aḫ "erkek kardeş"ten. Kelimenin aslının Türkçe akı "eli açık, cömert kimse" olduğunu kabul edenler de vardır.

** "İran İlhanlı Devleti'nin dağılma devrinde Ahicuk (küçük Ahi) diye isimlendirilen bir şahsiyet, Tebriz şehrinde ve Azerbaycan'da iktidarı elde etmeye ve birkaç yıl (757/1359) elinde tutmaya muvaffak oldu. Tabii Ahicuk sadece bir lakaptır; bu adamın hakiki adı hiçbir yerde zikredilmemektedir. Onun da kendisini Ahicuk diye adlandırdığı anlaşılıyor. Hatta Kalkaşandî'nin haber verdiğine göre, siyasî yazışmalarında yalnız Ahicuk ya da Ahi lakabını kullanıyordu. Ahicuk, Tebriz Çobanoğulları'ndan Melik Eşref'in bir taraftarı idi. Ahicuk'un hayat hikâyesi, onu mağlup eden Celâyiroğulları'ndan Sultan Şeyh Üveys'in saray vekayinâmecisi tarafından kaleme alınmıştır. Şüphesiz bu hikâye sadece onun kesin olarak yenildiği ana kadar gelir. Sonunun ne olduğu ise anlatılmamaktadır." (Franz Taeschener, "Tebrizli Ahicuk ve Bunun Ahmedî'nin İskendernamesi'ndeki Yeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, çev. Hüseyin Dağtekin, Ankara 1964, c. 2/2, s. 285-290.)

6977. Şöyle kim ʻādet édüpdür āsumān
Anı daḫı aldadı bir ḳaç zamān

6978. Cemʻ édiben Muẓaffer çoḫ sipāh
Yüridi ki_éde Aḫīcuġı tebāh

6979. Éde Tebrīzi daḫı kendüye rām [P-285a, Ü-65b, Ç-230b]
Kim ʻAcem mülki anuñ ola temām

6980. Ol yañа Baġdāddan Sulṭān Üveys
Yüridi üstine anuñ Ḫān Üveys

6981. Çün Muẓafferle Aḫīcuḳ düzdi ṣaf
Ki_édeler ceng-ile bir birin telef

6982. Şāh Üveys érdi orada bir yéri
İḫtiyār édip yasadı leşkeri[1]

6983. Ol arada ṭurdı leşker Şāh hem
Başmadı ayruḫ yére ol bir ḳadem[2]

6984. Gözedür-idi ol iki leşkeri
Kim bozan baṣan kim ikiden biri

6985. Başılan ardınca çün baṣan vara
Atı yorıla vü kendüzi ére

6986. Vara bu anuñ-ıla ceng éde tīz
Başına ḳopara anuñ rüstaḫīz

6987. Kūs-ı ḥarb urındı çalındı nefīr
Étdiler biri biriyle dār u gīr[3]

6988. Her yañadın tīr-bārān étdiler
Yayı ebr ü tīri bārān étdiler[4]

---

1 (a) érdi orada P : urdı~érdi orada Ü (P nüshasında "érdi" olarak harekelenen kelime, Ü nüshasında hem "érdi" hem de "urdı" okunacak şekilde ötre ve esrenin her ikisi de kullanılmak suretiyle harekelenmiştir.)

2 (a) ṭurdı P : durdı Ç ; düzdi Ü

3 (a) urındı P : uruldı Ü, Ç (b) biri biriyle P : birbiri-y-ile Ü, Ç

4 (a) tīr bārān Ü : tīr-i bārān Ç ; tīr ü bārān P (b) ebr ü tīri P : ebr ü oḳı Ü ; bulut oḫı Ç

6989. Tīġ-i ser-tīz ejdehā-girdār-ıdı*
Süñüyi déyeydüñ efʿī mār-ıdı

6990. Baş-ıdı her yaña kim étseñ naẓar
Gövde-y-idi néreye ḳılsañ güẕer[1]

6991. Yéryüzi ḳandan buḫār olmış-ıdı
Ḳan buḫārıyla hevā ṭolmış-ıdı[2]

6992. Atlar ayaġı tozından āsumān [P-285b, Ü-65b, Ç-231a]
Şöyle-y-idi kim görinmezdi ʿayān[3]

6993. Geh süñü-y-ile éderler-idi ḥarb
Geh ḳılıc-ıla ururlar-ıdı ḍarb

6994. Dām u ded anda żiyāfetde idi**
Cān u ten orada āfetde idi

6995. Çünki germ oldı tenūr-ı kār-zār
Anda başıldı Aḫīcuḳ ḫˇār u zār

6996. Ḳaçdı_Aḫīcuḳ ardına düşdi çeri
Şol-ḳadar kim ḳaldı at ardı eri[4]

6997. Şāh Üveys açıban oradan kemīn
Kim Muẓafferle éde ol ceng ü kīn[5]

6998. Ėtdi_Üveys anda bir ulu kār-zār
Ḳaçdı öñinden Muẓaffer ḫˇār u zār

6999. Yezd ü Şīrāz u Ṣıfāhān leşkeri
Şöyle ḳaçdılar ki ḳalmadı biri

7000. Néçe öldi néçeler oldı esīr
Başılan kişiye kimdür dest-gīr

---

1 (a) yaña P, Ü : taña Ç (müs.)
2 (b) Ḳan buḫārıyla P, Ü : Cān buḫārıyla Ç
3 (a) Atlar ayaġı Ü, Ç : At ayaġı P
4 (b) ki P : kim Ü, Ç
5 (a) oradan açıban P : açıban oradan Ü, Ç

---

* Ejdehâ-girdâr, ejderha fiilli, ejderha gibi davranan demektir.

** Dâm, ot yiyen ve yırtıcı olmayan ceylân, geyik gibi orman hayvanlarının ortak adı. Daha çok karşıtı olan "ded" kelimesiyle birlikte kullanılır. Ded, aslan, kaplan vb. et yiyen yırtıcı hayvanların ortak adı.

7001. Ol Muẓaffer ki_érmiş-idi_ańa şikest
Şeh ẓafer bulıban étdi anı pest[1]

7002. Key bahādurdı Üveys-i tīg-zen
Leşker-ārā-y-ıdı vü hem ṣaf-şiken[2]

CCCXCVII. Pādişāhī-yi Sulṭān Üveys ve Ceng-i Ū Bā-Şāh-ı Velī-yi Ḫorāsān[3]

7003. Şeh Velī anuńla édem dédi ceng
Étdi līkin oldı ʻālem ańa teng[4]

7004. Cemʻ édiben Ḫorāsān leşkerin [P-286a, Ü-65b, Ç-231b]
Geldi kim éde anuńla ceng ü kīn

7005. Vālī-yi mülk-i Ḫorāsāndı Velī
Cengde Sām u Nerīmāndı Velī

7006. Étdi_Üveys anuń-ıla şöyle neberd
Ki_at ayaġından göge érişdi gerd

7007. Atılan oḫ ki_efʻī-yi bī-cān-ıdı
Ḳorḫusından ejdehā bī-cān-ıdı

7008. Ṣūret-i mevt-idi ḳılıcı anuń
Kim alurdı cānını ol düşmenüń

7009. Ḳılıcı-y-ıdı anuń bir tīz-berḳ
Kim yanardı tābişinden ġarb u şarḳ

7010. Çünki ġāyet germ oldı kār-zār
İndi atından orada şehriyār

7011. Çünki sulṭānı piyāde buldılar
Cümle ol leşker piyāde oldılar

7012. Şeh oḫın döküp eline aldı yay
Yüz göge dutup dédi kim éy Ḫudāy

---

1 (b) étdi anı P, Ç : anı étdi Ü
2 (a) Üveys-i tīg-zen P, Ü : Üveys ü tīġ-zen Ç
3 CCCXCVII. ve Ceng-i Ū Bā-Şāh-ı Velī-yi Ḫorāsān P : ʻAleyhi'r-Raḥmet ve Ceng-i Ū Bā-Velī ki Vālī-yi Ḫorāsān Būd Ü (Ç nüshasında bu başlık yoktur. Başlık yeri boş bırakılmıştır.)
4 Ç nüshasında bu beyit alttaki başlıktan önce gelmektedir.

7013. Ben ḥaḳ üzreysem muʿāvin ol baña
Ḥaḳ eger ḫaṣmuñsa yārī ḳıl añа

7014. Bu sözi déyüp ele yay aldılar
Düşmeni oḫa nişāne ḳıldılar

7015. Ḫaṣmı ol dem tīr-ile_étdiler helāk
Zaḫm-ı peykān étdi_oları tīre-ḫāk

7016. ʿĀḳıbet rāyetleri_olup ser-nigūn
Ḳaçdılar başdan ayaġa ġarḳ-ı ḫūn

7017. Oḫ ucından başılıban ol sipāh [P-286b, Ü-65b, Ç-232a]
Vérdiler tārāca raḫt u bārgāh

7018. ʿĀdeti çarḫuñ bu resm-ile olur
Gāh éder şād u geh ġamgīn ḳılur

7019. Ḳalma çarhuñ māhına vü mihrine
Ḳahrını gör vérme göñül mihrine

7020. İşbu sulṭānlar ki şerḥ étdüm sañа [Ü-66a]
Noldılar āḫir eyitgil sen bañа

7021. Ṭurmayacaḫ yér-içün ceng étdiler
Yéri yérinde ḳoyıban gitdiler

7022. Pāk-dāmendi Üveys-i dādger
Var-ıdı anda vilāyetden eser

7023. Pādişeh kim ʿadl ü bī-āzār ola
Ne kerāmet dérseñ anda var ola[1]

7024. On yédi yıl oldı ol Īrāna şāh
Bir kişi étmedi andan hergiz āh[2]

1 (a) Pāẕişeh kim ʿadl ü bī-āzār ola P, Ü : Pādişāh-ı ʿadl-i bī-āzār-ıdı Ç (b) var ola P, Ü : var-ıdı Ç
2 (b) hergiz andan P : andan hergiz Ü

CCCXCVIII. Vefât-ı Merḥūm ve Maġfūr Sulṭān Üveys Nevvera'llāhu Ḳabrehū[1]

7025. Çünki ölümi anuñ geldi yaḫın
Saġ-iken öldügini bildi hemīn[2]

7026. Çün ölümini ḥaḳīḳat bildi ol
Ḫalḳı oḫıdı vaṣiyyet ḳıldı ol

7027. Şeyh Ḥüseyn olsun dédi yérüme şāh
Ki_ol-durur ḳamusı ḫalḳa nīk-ḫˇāh[3]

7028. Bes diri vü saġ-iken rūḥ u beden
Ḳazdı gūr u düzdi kendüye kefen[4]

7029. Bes varup bir kūşede oturdı ol [P-287a, Ü-66a, Ç-232a]
Begligüñ eşġālini götürdi ol

7030. Érte vü géce 'ibādet eyledi
Ḥaḳḳa iḫlāṣ-ıla ṭā'at eyledi

7031. Ṭā'atı iḫlāṣ-ıla ét éy refīḳ
Kim ola Tevfīḳ saña hem-tarīḳ[5]

7032. Ne-durur ṭā'at beden iḫlās-ı cān
Cansuz olur mı beden rūşen-revān

7033. Salṭanatla dünyeyi dutdı Üveys
Dünyeden bu resm-ile gitdi Üveys

7034. Ḳanı ol 'izz ü cemāl u ol kemāl
Ḳanı ol luṭf-ıla ol ḥüsn ü cemāl

7035. Ḳamusı_oldı ṭopraġ altında nihān
Veh ki ne ḫūn-ḫˇār-durur bu cihān[6]

---

1 CCCXCVIII. Vefât-ı Merḥūm ve Maġfūr Sulṭān Üveys Nevvera'llāhu Ḳabrehū P : Vefât-ı Sulṭānü'l-Merḥūm Maġfūr Sulṭān Üveys Berreda'llāhu Meḍci'ahū ve Meṣvāhu Ü (Ç nüshasında böyle bir başlık bulunmamaktadır.)
2 (b) hemīn P, Ç : yaḳīn Ü
3 (b) ḳamusı P, Ç : mecmū'-ı Ü
4 (b) Ḳazdı gūr u düzdi kendüye P, Ü : Kendüzine düzdi ol gūr u Ç
5 (a) Ṭā'atı ihlāṣ-ıla ét éy Ü, Ç : Ṭā'atı ihlāṣ-ıla étdi P
6 (a) Ḳamusı P, Ç : Cümle Ü

7036. Dünyede görgil ki ne işler olur
Pādişehler başına neler gelür

7037. Néçe kim döndi döniser āsumān
Ādemīleri ögidür āsmān*

7038. Bir degirmendür bu çarḫ-ı tīz-gerd
Kim ögütdügini éder tīz gerd[1]

7039. Çün degüldür baḫt u devlet pāyidār
Anuñ-içün ne gerek bu gīr ü dār

7040. Çün gidersin bunda kalur māl u genc
Ne-durur bes bu ḳamu bī-ḫūde renc

7041. **Aḥmedī** ḥālini dünyānuñ saña
Dédi ger gūş olduñ-ısa sen aña

7042. Sözini anuñ eger diñleyesin [P-287b, Ü-66a, Ç-232b]
Néçe bilmedügüñi añlayasın

CCCXCIX. Pādişāhī-yi Ṣulṭān Şehīd Celāleddīn Ḥüseyn Ḫān Ṭābe Ṣerāhu[2]

7043. Öldi_Üveys ü şāh oldı Şeyḫ Ḥüseyn
Kim cemāli-y-idi_anuñ dünyāda zeyn[3]

7044. Var-ıdı ol pādişāhda bir cemāl
Kim yoġ-ıdı aña ʻālemde miṡāl

7045. Yañaġı_anuñ lāle-i ḥamrā-y-ıdı
Gözleri ḫod nergis-i raʻnā-y-ıdı

1 (b) ögütdügini P, Ü : ögütdügi_unı Ç
2 CCCXCIX. Ṣulṭān Şehīd Celāleddīn Ḥüseyn Ḫān Ṭābe Ṣerāhu P : Sulṭānü'd-devlet-i ve'd-dīn Ḥüseyn Ḫān Ṭābe Ṣerāhu ve Merḳaduhū Ü ; Şeyḫ Ḥüseyn bin Üveys Ḫān Ç
3 (a) Öldi_Üveys ü şāh P, Ç : Öldi Üveys Şāh Ü

* Hayâtî *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*'nde âsmân kelimesini açıklarken Kemâlpaşazâde'yi kaynak göstererek şunları şöyler: "Kemâlpaşazâde bunda tasarruf-ı hâs edip buyurur ki: 'Âsmân vasf-ı terkibîdir. 'Değirmene benzeyici' manâsına. Ba'de nakl ile yâhûd galebe ile göğe isim kılınmışdır. Çünkü (âs) değirmen, (mân) mânden lâfzından emir yâhûd ism-i fâil-i muhaffefdir.' Hem dahi şühûr-ı Fârsiyyenin yigirmi yedinci gününe âsmân derler. Ve ol güne müvekkel firişteye dahi âsmân derler." (Nalan Kutsal, *Hayâtî'nin Tuhfe-i Vehbî Şerhi Üzerine bir Sözlük İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s.70.) Buradan anlaşıldığına göre Kemâlpaşazâde gökyüzüne değirmene benzediği için "âsmân" ismi verildiğini ifade etmektedir. Ahmedî'nin de bu beytin ikinci mısraında "Ademîleri ögidür" demesi bu anlamı çağrıştırmaktadır.

7046. ʻAḳl zülfine anuñ mecnūn-ıdı
Ġamzesine cān u dil meftūn-ıdı[1]

7047. Cān bigi ol ḳamuya maḥbūb-ıdı
ʻÖmr bigi cümleye merġūb-ıdı

7048. Ḫalḳ alurlardı yolını gündüzin
Kim giderken göreler ol gün yüzin[2]

7049. Yüzi şemʻi ʻāleme vérürdi tāb
Aña pervāne olurdı āfitāb

7050. Çün imāret oldı_atadan aña behr
Oldı ʻadliyle ʻimāret él ü şehr[3]

7051. Oldı eyyāmında_anuñ ehl-i hüner
Server-i ser belki cümle tāc-ı ser[4]

7052. Ḫayyir ü cömerd-idi vü pāk-dīn
Sünnetüñ yolını dutardı yaḳīn[5]

7053. Cevneden yég olmaḫ éderdi heves
Līk anda yoġ-ıdı ol dest-res[6]

7054. Hindde ot bigi yérden zer biter [P-288a, Ş-202a, Ü-66a, Ç-233a]
Bu vücūh ol vérmege néce yéter[7]

7055. Dér-idi kim Cevnedeki genc ü zer
Bénüm olsa görelerdi kimdür er

7056. Sāde-dil olduġı-çün ol pāk-dīn
Dutmaz-ıdı kimseden göñlinde kīn

7057. Kimse baña ḳaṣd éde démez-idi
Kimse dér-ise daḫı uymaz-ıdı

---

1 (a) zülfine anuñ P, Ş, Ç : daḫı zülfine Ü (b) cān u dil Ş, Ü, Ç : dil ü cān P
2 (a) yolın P : yolını Ş, Ü (b) giderken göreler ol gün yüzin Ş, Ç, Ç², K, Ü⁴ : giderken görelerdi gün yüzin Ü ; görelerdi anuñ ol gün yüzin P ; giderken göreler tā gün yüzin M, P², Ü³
3 (a) Çün imāret oldı_atadan P, Ş, Ü : Çün atadan_oldı_imāret Ç
4 (b) Server-i ser belki cümle Ü : Server ü ser cümle mülke P ; Server ü cümle vü bel ki Ş ; Server ü ser cümle belki Ç
5 (a) Ḫayyir ü cömerd-idi vü pāk-dīn P, Ş, Ç : Key seḫī-y-idi vü ehl ü pāk-dīn Ü (Hayyir, devamlı ve çok iyilik eden kimse, iyilik sever demektir.)
6 (a) olmaġ P, Ş, Ç : olmaġa Ü
7 (b) Bu vücūh ol P, Ş, Ü : Ol bu vücūh Ç

7058. Ġāfilāne olur-ıdı ol müdām
Ġaflet-idi ḫod anuñ işi temām[1]

7059. Çün sekiz yılda düketdi müddeti
Buldı Sulṭān Aḥmed aña furṣatı[2]

7060. Furṣatı fevt étmedi dutdı anı
Öldürüp ḫāk-i zemīn étdi anı

7061. Ḫākden olan gerek kim ḫāk ola
Ḳadr ü rütbetde eger eflāk ola

7062. Gül bigi ḫāk oldı bī-vaḳt ol liḳā
Nāzük olanlarda kem olur beḳā

7063. Çāre ne çün böyle geldi rūzigār
Kim dökilür gül ḳalur yérinde ḫār

CD. Pādişāhī-yi Sulṭān Aḥmed bin Sulṭān Üveys[3]

7064. Çünki Sulṭān Aḥmed oldı pādişāh
Gérü nāle oldı ḫalḳ işi vü āh [4]

7065. Şöyle kim Merrīḫ bed-girdār-ıdı
Ẓālim ü bī-raḥm u hem ḫūn-ḫˇār-ıdı

7066. Géce yoġ-ıdı ki étmez-idi ḳan [P-288b, Ş-202b, Ü-66a, Ç-233b]
İşi gündüz ẓulm ü cevr-idi hemān

7067. Ḫūb oġlanları ol étdürdi ḫāṣ
Çünki ḳatında bulurlardı_iḫtiṣāṣ[5]

7068. Bī-sebeb ḳamusın öldürür-idi
Yérlerine daḫı buldurur-ıdı[6]

7069. Rūzigārında ḫurūc étdi Temūr
Eyledi dünyāyı aña çeşm-i mūr

---

1 (a) Ġāfilāne P, Ü, Ç : ʿĀḳilāne Ş
2 (a) düketdi Ş, Ü, Ç : dükendi P
3 CD. Sulṭān Aḥmed bin Sulṭān Üveys Ş : Sulṭān Aḥmed ? P ; Sulṭān bin Sulṭān Üveys Ü ; Sulṭān Aḥmed bin Üveys Ḫan Ç (Paris nüshasının sonundaki dua ibaresi okunamamıştır. Müstensih hatası olabilir.)
4 (b) ḫalḳ işi tebāh P : ḫalḳ işi vü āh Ş, Ü, Ç
5 (b) bulurlardı Ş, Ü, Ç : bulurdı P
6 (a) öldürür-idi P, Ü : öldürdürdi Ş (b) buldurur-ıdı P, Ü : buldurdur-ıdı Ş

7070. Aldı Baġdādı Temūr u étdi ḫāk
Ḳıldı Sulṭān Aḥmedüñ ḫalḳın helāk

7071. Ḳaçdı Sulṭān Aḥmed āvāre olup
Şāma vardı düşdi bī-çāre olup[1]

7072. Şimdi dérler şāhdur Baġdādda
Līk Nūşirvān olupdur dādda*

7073. Ḫalḳ anı dérler ki oldı dādger
Ben dérem bu söze kim leyse'l-ḫaber[2]

7074. Béslenürse şīr ü şekkerle yılan
Zehri pā-zehr olduġı olur yalan

7075. Kevṯerüñ ṣuyıyla ṣuvarılsa nīş
Cism ü cāna_olur ziyānı daḫı bīş[3]

7076. 'Āḳıbet bir fitne vü yeng eyledi
Dutmaġa Tebrīzi āheng eyledi**

7077. Ḳara Yūsuf mīr-idi Tebrīzde
Kim Tehemtendi ḫurūş u ḫīzde

7078. Ḳarşuladı rāst Sulṭān Aḥmedi
Baṣdı vü eyledi tālān Aḥmedi

7079. Dutdı vü ḳatl étdi āsānlıġ-ıla
Dimnelikle degül arslanlıġ-ıla

---

1 (a) Ḳaçdı P, Ş, Ü : Gitdi Ç (b) Şāma vardı düşdi P : Şām u Rūma düşdi Ş, Ç², Ü⁴ ; Düşdi Rūm u Şāma Ü, M, L, P² ; Şöyle kim gör döñdi Ç, K, TTK¹, Bİ, MK³ ; Şöyle kim gördün mi Ü² ; Vardı Rūm u Şāma TDK, A² ; Vardı Rūma Şāma Ü³ ; Rūm u Şāma düşdi P⁴, R¹ ; Şimdi kim gördi ki B ; Şöyle kim gerekdi W ; Şāma varup düşdi Lİ

2 Bu beyit ile ardından gelen altı beyit Ç ve K nüshalarında yoktur.

3 (a) nīş Ş, Ç², Ü², Ü³, P² : bīş P, M ; pīş Ü (b) bīş Ş, Ü, M : pīş W ; nīş P

---

* Bu beyit P, Ç, K, Ü², B, W, Ç², Lİ, TTK¹, TTK², MK³, Bİ nüshalarında vardır. Ş, Ü, M, TDK, L, Ü³, Ü⁴, P², P⁴, R¹, A² nüshalarında yoktur. E, P³, Ü⁵, Ü⁶, TİEM, MSU, H, R², DTC, MK¹, MK⁶, A¹ nüshalarında Moğol ve Osmanlı tarihi bölümleri bulunmamaktadır. DTC², K², MK², MK⁵ nüshalarında kitabın belli bölümlerinden sonrası eksiktir.

** Bu beyit ile Osmanoğullarının anlatıldığı bölüme kadar olan üç beyit sadece Ü, M, Ç², W, P² ve Ü³ nüshalarında vardır. Ü² nüshasında da bu beyitten sonraki beyit eksik olmakla birlikte bu gruba uymaktadır. P, Ş, Ç, K, B, Ü⁴ nüshalarında bu beyitler yoktur.

CDI. Ẕikr-i Mülūk-i Āl-i ʻOṣmāniyān[1]

7080. Bu tevārīḫi çün eyledüm beyān
Gönlüme bir nesne düşdi nā-gehān[2]

7081. Daḫı sözler vesvese_ol ilhāmdur
Çāresi anuñ nedür itmāmdur[3]

7082. Ol melikler ki_anları ẕikr eyledüm [P-289a, Ş-202b, Ü-66b, Ç-234a]
Ḥāletin ü sīretini söyledüm

7083. Kimi kāfirdi kimi ehl-i sitem
Ḳahr-ıdı anlarda bīş ü luṭf kem[4]

7084. Ol Moġol sulṭānlarınuñ ʻadlini
Néce-y-idi işit édeyim şerḥini[5]

7085. Étmediler anı kim Cengīz Ḫān
Ẓulmden ḫalḳa éder-idi ʻayān

7086. Ẓulm étdiler velī ḳānūn-ıla
Ellerin boyamadılar ḫūn-ıla

7087. Ẓulm kim ḳānūn u żabṭ-ıla ola
ʻAdl bigi ḫalḳa ol āsān gele[6]

7088. Vardur ol sözlerde bize çoḫ ḫalel
Eydelüm şimdi ki_anı yoḫdur zelel[7]

7089. Çün añıldı ol ḳamu ehl-i sitem
Ẕikre getürelüm ehl-i ʻadli hem

---

1 CDI. Ẕikr-i Mülūk-i Āl-i ʻOṣmāniyān P : Dāsitān ve Tevārīḫ-i Mülūk-i Āl-i ʻOṣmān ve Ġazāvet-i Īşān Bā-Küffār Ş ; Tevārīḫ-i Mülūk-i Āl-i ʻOṣmān ve Ġazv-ı Īşān Bā-Küffār Ü ; Dāsitān-ı Tevārīḫ-i Mülūk-i Āl-i ʻOṣmān ve Ġazv-ı Īşān be-Küffār Ç

2 (a) Bu Ş, Ü, Ç, TDK, B, W, Ü², P², Ü³ : Ben P / beyān Ş, Ü, Ç : ʻayān P

3 (b) anuñ nedür P, Ş : nedür anuñ Ü, Ç

4 (a) kāfirdi P, Ü : kāfir-idi Ş

5 (b) Néce-y-idi_işit édeyim şerḥini Ş : Néce-y-idi işit imdi şerḥini Ü ; İşit édeyüm néceydi şerḥini Ç ; Néce-y-idi işit eydeyim anı P

6 (a) ola P, Ş, Ü : olur Ç (b) gele P, Ş, Ü : gelür Ç

7 (a) ḫalel P, Ş : zelel Ü, Ç (b) Eydelüm şimdi ki_anı yoḫdur zelel P : Eydelüm şimdi_anı ki_anda yoḫ ḫalel Ş ; Édelüm şimdi_anı ki anda yoḳ ḫalel Ü ; Eydelüm şimdi ki yoḫ anda ḫalel Ç

7090. Añalum ol begleri kim ser-te-ser
Hem müsülmān-ıdılar hem dādger

7091. Ḳamusınuñ işi kāfirle cidāl
Geydügi vü yédügi māl-ı ḥelāl[1]

7092. Bu kitāba eydelüm anı ḫitām
Ki_anuñ-ıla ola bu nāme temām

7093. Bir Ġazāvetnāme düzeyim sańa
İşit illā i'tirāż étme bańa[2*]

7094. Ġāzīler soñra néşe_ańıldı déme
Olar aşaġa néçün geldi déme[3]

CDII. İsti'ẕār-ı Te'ḫīr-i Ḳıṣṣa-ı Ġāziyān[4] [P-289b, Ş-203a, Ü- 66b, Ç-234a]

7095. Ṣoñra gelen ilk gelenden yeg olur
Fikri olan bunı kim dérem bilür[5]

7096. Vérdi Ḥaḳḳ insāna feyż étdükde cūd
Ḳudret ü 'aḳl u ḥayāt u hem vücūd

7097. 'Aḳl ol üçden yégiydi bī-gümān
Lā-cerem ṣoñra_oldı anlardan 'ayān[6]

7098. Ṣoñra geldi enbiyādan ol Resūl
Ḫātem oldı vü ḳamudan eşref ol[7]

---

1 (b) māl-ı ḥelāl P, Ş, Ü : mālı ḥelāl Ç
2 (b) édüp Ş, Ü, Ç, M, W, Ç², Ü², Ü³ : étme P, B
3 (a) anıldı P, Ş, Ü : geldi Ç (b) olar P, Ş, Ç : anlar Ü
4 CDII. Dāsitān ve Tevārīḫ-i Mülūk-i Āl-i 'Oṯmān ve Ġazv-ı Īşān Bā-Küffār İsti'ẕār-ı Ḳıṣṣa-i Ġāziyān P : İsti'zār-ı Te'ḫīr-i Ḳıṣṣa-ı Ġāziyān Ş, Ü ; İsti'zār-ı Te'ḫīr-i Ḳıṣṣa ve Dāsitān-ı Ġāzīyān Ç
5 (a) ilk P : öñ Ş, Ü, Ç
6 (a) ol üçden yégiydi Ü², W : ol üçden yügrekdi P ; ol üçden girü geldi Ş (müs.) ; ol üçden yégrekdi Ü ; ol üçden yégregiydi Ç ; üçden yégirekdür B ; üçden yégregiydi P² ; üçinden yégregiydi TDK, Ü³
7 (b) Ḫātem Ş : Ḫātim Ü (Paris nüshasında kelime hem ḫātem hem de ḫātim okunacak şekilde harekelenmiştir.)

---

* Ç nüshasında bu mısra "İşid illā i'tirāż édüp bańa" yazılmış sonra édüp kelimesinin üzerine satır üstüne "étme" yazılmıştır. Bu Ç nüshasını yazan müstensihin iki farklı rivayetten karşılaştırma yaptığını göstermektedir.

7099. Dört kitābuñ ṣoñı Ḳur'āndur gelen
Fażl-ıla_oldur anlara rāsiḫ olan[1]

7100. Ḳamudan çün ṣoñra geldi ādemī
Fażl-ıla oldı ḳamunuñ ḫātemi

7101. Pādişeh aşaġa yuḫaru 'alem
Ol 'alemden pādişāh olur mı kem

7102. Dürr-i meknūn baḥr ḳa'rında olur
Uş ḫas u ḫāṣāk yuḫaru gelür[2]

7103. Tebbet-ile *ḳul huva'llāhu aḥad*
Bu söze ḥüccet ki yoḫdur aña red

CDIII. Maṭla'-ı Dāsitān[3]

7104. Bir gün ol Sulṭān 'Alāüddīn Sa'īd
Ṣordı nolur ḥāl-i ġāzī vü şehīd

7105. Bildi anı kim ġazā key iş olur [P-290a, Ş-203a, Ü-66b, Ç-234b]
Ġāzī_olanuñ ḥaşri bī-teşvīş olur

7106. Ġāzi_olan Ḥaḳ dīninüñdür āleti
Lā-cerem ḫoş olasıdur ḥāleti[4]

7107. Ġāzi olan Tañrınuñ ferrāşıdur
Şirk çirkinden bu yéri arıdur[5]

7108. Ġāzi olan Ḥaḳ ḳılıcıdur yaḳīn
Ġāzi_olur püşt ü penāh-ı ehl-i dīn

7109. Anı ki_ola Tañrı yolında şehīd
Öldi ṣanma kim diridür ol sa'īd

7110. Ḥak ḳatında rızḳ içindedür olar
Ölmediler belki zindedür olar[6]

---

1 (b) rāsiḫ P : nāṣiḫ Ş, Ü, Ç
2 (b) Uş ḫas u ḫāṣāk yuḫaru gelür M, K, Ü[4]: Uş ḫar u ḫāṣāk yuḫaru gelür P ; Uş ḫas u ḫāṣak yuḫaruda gelür Ş ; Ḫār ḫas ḫāṣak yuḳaru ḳılur Ü ; Her ḫas u ḫāṣak yuḳaruya gelür Ç ; Uş ḫas u ḫāṣāk yuḳaru ḳalur Ü², W ; Uş ḫar u ḫāṣāk yuḳaru ḳalur P²; Uş ḫar u ḫāṣāk yuḳaru olur B
3 CCCXCVI. Maṭla'-ı P, Ş : Āġāz-ı Ü, Ç
4 (a) dīninüñdür Ü, Ç : dīninüñ P ; dīnüñ Ş
5 Bu beyit P nüshasında yoktur. Ş, Ü, Ç, B, W, P², M, K, Ç², Ü², Ü³, Ü⁴ nüshalarında vardır.
6 (a) içinde P : içindedür Ş, Ü, Ç (b) olar P, Ş, Ç : olur Ü (müs.)

7111. Bes heves étdi ki_éde ol bir cihād
Ola kim ġāzī uralar aña ad[1]

7112. Leşkerini cem‘ édüp girdi yola
Gündüz Alp Ertuġrul anuñla bile[2]

7113. Daḫı Gök Alp u Oġuzdan çoḫ kişi
Olmış-ıdı_ol yolda anuñ yoldaşı

7114. Ḳonyadan çün geldi Sulṭān öñine
Ḳatına geldi ḫalāyıḳ yükine[3]

7115. Baylara i‘zāz u ikrām eyledi
Yoḫsula in’ām u iḥsān eyledi[4]

7116. Dār-ı küfre ṣaldı oradan çeri
Ki_éller urup öldüreler kāferi[5]

7117. Anda Ertuġrul çoḫ étdi kār-zār
Lā-cerem oldı cihānda nāmdār

7118. Urdı bī-ḥadd él ü aldı genc ü māl
Étdi leşker dār-ı küfri pāyimāl[6]

7119. Ol yörede ṭurdı bir ḳaç vaḳt şāh [P-290b, Ş-203b, Ü-66b, Ç-235a]
Tā ki ola kāfirüñ işi tebāh[7]

7120. Ṣulḥ-idi Tātār anuñla ol zamān
İşidicek kāfire_olduġın revān[8]

7121. Bulıban furṣat gérü él urdılar
‘Ahdi bozup gérü kīne ṭurdılar

---

1 (a) ol bir Ş, Ü, Ç : ol P
2 (a) Leşkerini cem‘ édüp P, Ü, Ç : Leşkeri cem‘ édiben Ş
3 (a) Ḳonyadan çün geldi Sulṭān yöñine Ş, Ü : Ḳonyada çün geldi Sulṭān_öyügine Ç ; Ḳonyadan geldi Sulṭān yöñine P (müs.) (Sulṭān öñine : P[4], R[1], Lİ, A[1] : Sulṭān_öyügine Ç ; Sulṭān öygine TTK[1] ; Sulṭān yöñine Ş, Ü, TDK, B, W, Ü[2], Ü[3], Ü[4], P[2], Ç[2], K, L, A[2], M, Bİ) “*Osmanlı Yer Adları*”nda kelimenin sadece Sultan öñü şekli bulunmaktadır.
4 (b) in’ām u iḥsān P : iḥsān u in‘ām Ş, Ü, Ç
5 (b) urup Ş, Ü : urıp P ; alup Ç (Beyitlerde “çeri” kelimesi ile birlikte kullanıldığında kâfir kelimesi üstünle harekelenmiştir. Bu çeri-kâferi şeklinde uyumu sağlamak için olmalıdır. İncelenen yazmalardaki diğer beyitlerde de kelimenin hem “kâfir” hem de “kâfer” şeklinde ikili yazımla karışık olarak kullanıldığı görülmektedir.)
6 (b) dār-ı küfri P, Ş, Ü : dār u küfri Ç
7 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
8 (a) Ṣulḥ-idi P, Ş, Ü ,Ç, K, M, L, B, W, Ç[2], Ü[4], TTK[1], TTK[2] : Mülḥid TDK, P[2], R[1], Ü[3], A[2]

7122. Bu ḫaberden érdi çoḫ teşvīş aña
Lā-büd oldı gérü dönmek iş aña[1]

7123. Vérdi ol eṭrāfı Ertuġrula şāh
Ki_éde def'in ehl-i küfrüñ sāl u māh

7124. Bu ḳadar fetḥ olıban rūzī aña
Döndi gitdi gérü Ḳonyadın yaña

7125. Uydı anda çoḫ kişi Ertuġrula
Oldur iş kim dāniş-ile ṭoġrula

7126. Ol gelenlerle göñül berkitdi ol
Ḥaḳ yolına cānını terk étdi ol

7127. Yüridi Sögüd éline geldi ol
Ḳılıc-ıla ol yöreyi aldı ol

7128. Bunuñ üstine çü geçdi az zamān
Yüzini dönderdi andan bu cihān

7129. Gitdi Ertuġrul cihāndan yérine
Oġlı 'Oṯmān ḳaldı anuñ yérine

CDIV. İmāret-i 'Oṯmān ve Sīret-i Ū[2]

7130. Oldı 'Oṯmān bir ulu ġāzī kim ol
Néreye kim vardı-y-ısa buldı yol

7131. Her yaña vérbidi bir bölük çeri [P-291a, Ş-204a, Ü-66b, Ç-235b]
Ki_él uralar ḳatl édeler kāferi

7132. Bilecüki étdi fetḥ ol nāmdār
Eynegöl-ile daḫı Köpriḥiṣār[3]

7133. Durmadı her yaña leşker ṣaldı ol
Az zamānda çoḫ vilāyet aldı ol

7134. Kāfiri yıḫup yaḫup ol nāmdār
Bursa vü İzniki eyledi ḥiṣār[4]

---

1 (a) érdi P, Ü, Ç : düşdi Ş
2 CDIV. Sīret-i Ū P : Ṣıfat ve Sīret-i Ū Ş, Ç ; Ṣıfat-ı Kārı ve Sīret-i Ū Ü
3 (a) nāmdār Ş, Ü, Ç : nāmver P (b) Eynegöl-ile daḫı P, Ş, Ü : İnegöli daḫı vü Ç
4 (a) Kāferi yıḫıp yaḫıp P, Ç, Ü : Kāfir élin yıḫıp Ş

7135. Eyle taḳdīr étdi Ḥaḳ ʻazze ve cel
Ki_almadın ol ikisin érdi ecel[1]

CDV. Pādişāhī-i Orḫān bin ʻOṯmān[2]

7136. Ol ölicek aldı yérin Orḫān
Ki_ańa dédi ehl-i kerāmet ur ḫān[3]

7137. Her yańadın yüriyiben bir çeri [Ü-67a]
Rūz u şeb tārāc étdi kāferi[4]

7138. ʻAvret oġlan bulduġın étdi esīr
Ḳırdılar bāḳī ne var bernā vü pīr[5]

7139. Kāfir üzre aḫdılar aʻvān-ı dīn
Andan étdiler ġazā adın aḫın

7140. Kāfiri ḳarşu yérinden sürdiler
Küfri yére soḫıban yitürdiler[6]

7141. Her yańadın ilm ehli yétdiler
Dīn nedür ü şerʻi taḳrīr étdiler

7142. Nérede kim var-ıdı āṯār-ı şirk
Yudı tevḥīd anı vü ḳalmadı çirk

7143. Ol zamāndan kim farīża_oldı ġazā [P-291b, Ş-204a, Ü-67a, Ç-236a]
Bāri anlar bigi kim ḳıldı ġazā

7144. Key ulu ġāzī_aldı béş altı ḥiṣār
Bunlar aldı bunca_él ü şehr ü diyār

7145. Çünki Ḥaḳ Orḫānı étdi pādişāh
Oldı ol dīn ehline püşt ü penāh

7146. Oldı ʻālī-cāvidān rāyāt-ı dīn
Oldı ẓāhir tā-ebed āyāt-ı dīn

---

1 (b) Ki_almadın ol ikisin Ü : Ki_alamadın ol iki P ; Ki_almadın ol ikiyi Ş, Ç
2 CDV. Orḫān bin ʻOṯmān P, Ü, Ş : Orḫān bin ʻOṯmān bin Ertuġrul Ç
3 (b) Ki ańa dédi ehl-i kerāmet Ş, Ç, Ü², B, W, TDK, Ü³, P² : Ańa dédi_ehl-i kerāmet ki P, Ü
4 (a) yüriyiben P, Ş, Ü : yüridiben Ç
5 (a) ʻAvret oġlan bulduġın ḳıldı P : ʻAvret oġlan bulduġın étdi Ü, Ç ; ʻAvret u oġlan u bulduğun Ş (b) Ḳırdılar Ş, Ü, Ç : Ḳıldılar P (müs.)
6 (a) yitürdiler Ş, Ü, Ç : hīç étdiler P

7147. Munṣif-idi Orḫān hem dādger
Unıdıldı anuñ-ıla_ʿadl-i ʿÖmer[1]

7148. Ḳanda kim ʿOs̱māniler ʿadli ola
Orada ʿadl-i ʿÖmer néşe gele

7149. Mescid ü miḥrāb bünyād eyledi
Bunca dār-ı ḫayrı ābād eyledi[2]

7150. Her yañа kim vérbidi ol bir çeri
Yıḫıban yaḫdılar oda kāferi

7151. Toġru geldi her ne ki_işlediyse ol
Yérine yétdi ne başladıysa ol

7152. Geldi her yérden añа çoḫ sīm ü zer
Ḳul u ḳaravaş laṭīf ü sīm-ber

7153. Rāyet-i küfr oldı anda ser-nigūn
Kāfirüñ beglerin étdiler zebūn

7154. Az zamānuñ arasında ol bölük
Yoḫsul-iken oldılar cümle mülūk[3]

7155. Çünki nuṣret buldı Ḥaḳdan nāmdār
Burusayı aldı édiben ḥiṣār

7156. Yıḫıban anda kelisyā-y-ıla deyr [P-292a, Ş-204b, Ü-67a, Ç-236b]
Mescid eyledi binā vü dār-ı ḫayr[4]

7157. Dār-durur şimdi ḫayr ol dārda
Ṭoludur niʿmet der ü dīvārda[5]

7158. İzniki daḫı çeküp renc ü taʿab
Aldı çün fetḥini eyledi ṭaleb

---

1 (a) Orḫān hem dāẕger P : Munṣif-idi Orḫān u dādger Ş, Ü, Ç (b) ʿadl-i P, Ş, Ç : ʿahd-i Ü
2 (b) Bunca P, Ş, Ç : Néce Ü
3 (a) Az P, Ş, Ü : Ol Ç (b) oldılar cümle P, Ş, Ç : cümlesi oldı Ü
4 (b) bina vü dār-ı ḫayr Ş, Ü, Ç : binā-yı dār-ı ḫayr P
5 (a) Dār-durur P, Ü, Ç : Var-durur Ş / şimdi ḫayr ol dārda P, Ş, Ü : şimdi ol ḫayr darda Ç (b) niʿmet der ü dīvārda Ş, Ü, Ç : niʿmet-durur dīvārda P

7159. Aldı anı kāfiri kıldı helāk
Şimdi mü'min yėridür ol āb u ḫāk[1]

7160. Gör ki néce dār-ı İslām oldı ol
Gör néce 'ilm ehli-y-ile ṭoldı ol

7161. Pāk-dīndi Orḫān pāk i'tikād
'İlm ehli buldılar andan murād

7162. Geldi ḳatına Sinān kim ol faḳīr
Olmış-ıdı faḳr elinde esīr

7163. Dér-iken ki_*el-faḳru kāde en yekūn*[*]
Baḫt oldı_añа ġınāda reh-nümūn

7164. 'İlm adına étdi_anı Pāşā Sinān
Buldı andan māl u cāh u nām u nān

7165. Bir bahādur server-idi Orḫān
Ki_añа dérlerdi Nerīmān-ı zamān

7166. Atduġı oḫdan uşanurdı ḳader
Ejdehā rumḥından éderdi ḥaẕer[2]

7167. Ḳılıcı_anuñ bir muṣavver merg-idi
Ṣanaduñ ol bād u cānlar berg-idi[3]

7168. Gürzin alduḫda ele ol nāmdār [P-292b, Ş-204b, Ü-67a, Ç-236b]
Düşer-idi ḳorḫuya Sām-ı Süvār

7169. Baḫşişi var-ıdı līkin Ḥātemī
Gūşişi var-ıdı līkin Rüstemī

7170. Mü'mine raḥmetdi āfet kāfire
Ṣalmış-ıdı biñ maḫāfet kāfire[4]

7171. Mihri-y-idi mü'mine anuñ şifā
Ḳahrı-y-ıdı kāfire anuñ şeḳā

---

1 (a) kāfiri P, Ş : kāfirin Ü, Ç
2 (a) Atduġı P, Ş, Ç : Andaġı Ü
3 (b) Ṣanaduñ ol bād u cānlar P, Ş, Ç : Ṣanasın ol bād cānlar Ü
4 (a) Mümine raḥmetdi Ş, Ü, Ç : Mü'mine raḥm idi P

---

* Yoksulluk az kalsın küfür sayılacaktı." demek olan "*el-fakru kâde en yekûne küfr*" ibaresinden alınmadır. Ahmedî vezin zarureti dolayısıyla sondaki "küfr" kelimesini almamıştır.

7172. Lāza düşmiş-idi andan velvele
Üngürüzüñ éllerine zelzele

CDVI. Firistāden-i Orḫān Süleymān Paşa-rā Be-İsreyaḳa Cihet-i Ġazā ve Cihād[1]

7173. Ulu oġlıydı Süleymān Pāşa nām
Anda-y-ıdı şarṭ-ı serverlik temām

7174. Hem şecāʿat hem seḫāvet ehl-idi
Hem siyāset hem riyāset ehl-idi[2]

7175. Ḫūb-evṣāf-ıla ol mevṣūf-ıdı
Şöyle kim elṭāf-ıla maʿrūf-ıdı

7176. Dāyimā éderdi cehd ü ictihād
Kim ölince dīn yolında_éde cihād[3]

7177. Fikre düşdükde ol Āṣaf-rāy-ıdı
Cenge girdüginde ṣaf-ārāy-ıdı

7178. Ne faẓīletdür ġazā bilür-idi
Ḥaḳ yolında terk-i cān ḳılur-ıdı

7179. Şīr-gīr-idi vü hem şimşīr-zen
Ḫaṣm-bend-idi vü hem leşker-şiken[4]

7180. Vérbidi_İsregeçeye_anı Orḫān [P-293a, Ş-205a, Ü-67a, Ç-237a]
Kim ġazā éde orada bir zamān

7181. Kim yüriye leşker-ile_ol nāmdār
Memleket fetḥ éde vü şehr ü diyār

7182. Ne ki kāfirde bulur-ısa yıḫa
Ḫānümānların ḳamu oda yaḫa

7183. Daʿvet-ile gelmeyeni öldüre
Leşker-i İslāmı ġālib oldura[5]

---

1 CDI. İsreyaḳa Cihet-i Ġazā ve Cihād P : İsregeçe Cihet-i Ġazā ve Cihād Ş ; İsreyaḳa Ez-Berāy-ı Ġazā ve Cihād Ü ; İsreyaḫa Be-Cehd ve Cihād ve Ġazā Ç
2 (a) şecāʿat hem seḫāvet P, Ü, Ç : seḫāvet hem şecāʿat Ş
3 (b) cihād P, Ü, Ç : ictihād Ş
4 (b) leşker-şiken Ü, P², W, Ü², Ü³, Ç² : düşmen-şiken P, Ş, Ç , Ü⁴, B, K, TTK¹
5 (a) gelmeyeni Ş, Ü, Ç : gelmeyenin P

7184. Tañrı emri vü atası rāy-ıla
Vardı kāfir ėline leşker bile

7185. Dīn-içün étdi orada çoḫ ġazā
Oldı ġāzī olmaġa adı sezā

7186. Néreye kim vardı ġālib oldı ol
Çoḫ diyār u şehr ü ḳal'a aldı ol

7187. Ol arada ol ḳadar eyledi ceng
Ki_andan uşanurdı maġribde fireng

7188. Ḳanda kim érdi-y-ise ol nāmdār
Fetḥ édüp élleri vü aldı diyār[1]

7189. Her murādı ki_isdediyse buldı ol
Lā-cerem bir ulu sulṭān oldı ol[2]

7190. Ḳal'alar vérdiler aña māl u bāc
Aldı kāfir beglerinden çoḫ ḫarāc

7191. Ḳanda kim buldı kelisyā yıḫdı ol
Nāḳūs u zünnārı oda yaḫdı ol

7192. Yére soḫup eyledi küfri nihān
Lā ilāhe_illa'llahı ḳıldı 'ayān

7193. Çoḳ kelisyā yıḫdı mescid yapdı ol
İkilik yoġ-ıdı bire ṭapdı ol[3]

7194. Néçe kez eyledi anda ol ḳıtāl [P-293b, Ş-205b, Ü-67a, Ç-237b]
Néçe küfr ehlini étdi pāyimāl

7195. Vize vü Mıġalḳara vü İpsala
Fetḥ oldı aña bu üçi bile[4]

7196. Anda kāfir leşkeri oldı zebūn
Rāyet-i küfr anda düşdi ser-nigūn[5]

---

1 (b) élleri vü aldı diyār P : éller_aldı vü diyār Ş, Ü ; élleri aldı diyār Ç
2 (a) ki_isdediyse P, Ş, Ç : kim diledi Ü (b) bir P, Ş, Ü : key Ç
3 (a) Çoḳ Ü, M, Ç², Ü², Ü³, B, W : Çün Ş, Ç (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
4 (a) Mıġalḳara vü İpsala Ş, Ü, Ç : Muġlaġra vü hem İpsala P (müs.) / Mıġalḳara Ü : Muġalḳara Ş ; Miġalġara Ç (Devlet Arşivi tarafından hazırlanan *Osmanlı Yer Adları-Rumeli* kitabında kelime "Mıgalkara" şeklinde geçmektedir.)
5 (b) düşdi P, Ş, Ü : oldı Ç

7197. Az zamāndan çünki geçdi ay u yıl
Ṭoldı *Allāhu_Ekber*-ile şehr ü él[1]

7198. ʻĪsī ṭapıldugı yérde ol zamān
Şimdi añılan Muḥammeddür hemān

7199. Bir zamāndan érdi_aña çeng-i ecel
Çāre ne Ḥaḳ emrine ʻazze ve cel

7200. Fi'l-meṡel nedür cihān bir reh-güẕer
Bunda uġrayan kişi lā-büd gider[2]

7201. Çünki adı yér-durur ne bulsa yér
Ögmegil anı néce gerekse yér

7202. Dünyenüñ mihrini göñlüñden gider
İşbu menzilden ki_emel-durur gider

7203. Çoḫ emel dutup saña kim dédi az
Çün bilürsin ʻömrüñi kim olur az[3]

7204. Fikr ét kimleri ḳahr étdi cihān
Kimler olmışdur yér altında nihān

7205. Ṭopraġuñ her zerresin étseñ ṭaleb
Bulına biñ zülf ü ḫāl ü ḫaṭṭ u leb

7206. Ḫūb yazar ḫūb naḳş urur düzer
Çün temām éder anı gérü bozar[4]

7207. Luṭf u ḳahrı Ḥaḳḳuñ olmaḫ-çün ʻayān
Emri-le geldi vücūda bu cihān[5]

7208. Bésler ü arturur érdükde kemāl [P-294a, Ş-205b, Ü-67b, Ç-238a]
Ol kemāle érgürür naḳṣ u zevāl

---

1 (a) ay u yıl P, Ş, Ç : ay yıl Ü
2 (b) Bunda P, Ş, Ü : Aña Ç / lā-büd P, Ş, Ü : gelür Ç
3 (a) Çoḫ Ç : Çoḳ Ü ; Yoḫ Ş (müs.) (Bu beyit P nüshasında yoktur.)
4 (a) naḳş urur P, Ü, Ç : naḳş idip Ş (b) anı gérü Ş, Ü, Ç : gérü anı P
5 (a) Luṭf u ḳahrı Ş, Ü, Ç : Luṭfı ḳahrı P

7209. Oġlı-y-içün étdi nāle Orḫān
Ölüye nefʿ eylemez āh u fiġān[1]

7210. Bir zamān çünkim bu çarḫ-ı āb-gūn
Geh ser-efrāz oldı vü geh ser-nigūn

7211. Gündüz ü géce yüridi mihr ü māh
Geldi gitdi rūz u hafta sāl u māh[2]

7212. Geh ḫazān étdi vü geh tāze bahār
Gāh tīre-şeb gehī rūşen-nehār[3]

7213. Tañrıdan vaʿde ériben Orḫān
Oldı bundan ḫuld bāġına revān

7214. Dutıban otuz ṭoḳuz yıl tāc u taḫt
Cennetüñ gülzārına iletdi raḫt

CDVII. Pādişāhī-i Murād Beg Ġāzī[4]

7215. Aldı anuñ yérini Ġāzī Murād
Kim cihād u ġazv-ıdı añа murād

7216. Pādişāh-ı kāmil ü dānā-y-ıdı
Ṣāḥib-i tedbīr ü ehl-i rāy-ıdı

7217. Göñli pest ü himmeti-y-idi bülend
Nefʿi çoġ u yoġ-ıdı anda güzend

7218. Ḳayġusı daḫı_olsa ol şādān-ıdı
Ḫār içinde gül bigi ḫandān-ıdı

7219. Her ki_añа érse faḳīr ü yā ġarīb
Niʿmetinden bulur-ıdı çoḫ naṣīb[5]

7220. Néçe düşmişlere oldı dest-gīr [P-294b, Ş-206a, Ü-67b, Ç-238b]
Néçeleri étdi yoḫsulken emīr[6]

---

1 (a) Oġul-içün P, Ü : Oġlı-y-içün Ş, Ç
2 (a) mihr ü māh Ş, Ü, Ç : māh u mihr P (b) sāl u māh Ş, Ü, Ç : māh sipihr P
3 (a) ḫazān étdi P, Ş, Ü : ḫazān érdi Ç (b) rūşen-nehār P, Ü, Ç : rūşen-bahār Ş (müs.)
4 CDVII. Murād Beg Ġāzī P : Murād Beg Ġāzī Sī-Sāl Būd Ş, Ü, Ç
5 (a) faḳīr ü yā ġarīb P, Ş, Ü : ġarīb ü yā faḳīr Ç
6 (a) düşmişlere Ş, Ü, Ç, TDK, Ü³, P², Ç², TTK¹ : düşmenlere P (müs.) ; düşenlere Ü², B, W

7221. Néçelerüñ başını götürdi ol
Yérden ü bes göklere yétürdi ol

7222. Bī-nevālıḫdan ḳoyıban Çandarı
Ḳatına geldi Ḫalīl-i Çandarī[1*]

7223. Bu ḳamusıyla ki ʻilmi az-ıdı
Her hünerde ʻārī vü nā-sāz-ıdı[2]

7224. Ġurbet ü ḥālin ü faḳrın bildi ol
Luṭf-ıla_anı ehl-i manṣıb ḳıldı ol[3]

7225. ʻĀḳıbet mülke anı étdi vezīr
Ne vizāret ki_oldı bir ulu emīr[4]

7226. Şāh olanuñ işi böyle gerek
Ki_olmaya levḥ-i keremden adı ḥak

7227. Pādişāha şöyle gerekdür naẓar
Kim ḳatında_ola berāber ḫāk ü zer[5]

7228. Şāhda gerek ki_ola yümn ü hümāy
Kim melik ola érerse_añа gedāy

7229. Çünki ol Ġāzī Murāda érdi baḫt
Buldı ārāyiş anuñla tāc u taḫt

7230. Neẕr étdi kim ḳıla dāyim ġazā
Anı éde kāfire ki_oldur sezā[6]

7231. Var-ıdı_anda ḳuvvet ü tāb u tüvān
Nev-cüvān-ıdı vü hem nev-pehlevān[7]

---

1 (a) Bī-nevālıḫdan P, Ü : Bī-nevālıġı Ş ; Bī-nevālıḳdan Ü (b) Ḫalīl-i Çandarī P, Ü : Ḫalīl ü Çandarī Ş (müs.)
2 (b) ʻārī P, Ş, Ç : ʻālim Ü
3 (a) Ġurbet ü ḥālin P, Ü, Ç : Ġurbet-i ḥālin Ş
4 (b) vezīr P : vizāret Ş, Ü, Ç
5 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
6 (a) ḳıla P, Ş, Ç : éde Ü
7 (a) tāb u tüvān P, Ç : tāb-ı tüvān Ş

---

* Bu beyit Ç nüshasında yoktur. Ü², B, W, TTK¹ ve MK³ nüshalarında bu beyit farklı bir rivayet şeklinde yer almaktadır:

Çün ḳatına geldi Ḫayreddīn Ḫalīl
Ḫıdmetin étmege anuñ buldı sebil

7232. Ol bahādurlıḫda key ma‘rūf-ıdı
Hem ġazāya himmeti maṣrūf-ıdı

7233. Oldılar yaġı aña ḳardaşları [P-295a, Ş-206b, Ü-67b, Ç-239a]
Ḳamunuñ yitdi elinde başları[1]

7234. Ḳılıcından oldılar cümle tebāh
Olmış-ıdı aña Ḥaḳ luṭfı penāh[2]

7235. Evvel ol-ıdı ki Rūma ṣundı el
Ḳayṣere érürdi çoḫ dürlü żarar[3]

7236. Aldı Engūriyyeyi ol ḥarb-ıla
Dutdı Sulṭān öñini hem ḍarb-ıla[4]

CDVIII. Muṣāf-ı Ceng-kerden-i Murād Beg Bā-Karaman ve Hezīmet-nümūden-i Ḳaraman[5]

7237. Étdi anuñla Ḳaraman şāhı ceng
Līk oldı yéryüzi gözine teng[6]

7238. Her yañadın isdedi_ol ‘avn ü meded
Bu penāh étdi aña ki_oldur Ṣamed[7]

7239. Her bahādur kim Tatarda var-ıdı
Ḳamu aña leşker ü hem yār-ıdı

---

1 (a) yaġı aña Ş, Ü, Ç : aña yaġı P (b) başları P, Ş, Ü : işleri Ç
2 (b) Olmış-ıdı aña Ḥaḳ luṭfı penāh P, Ş, Ü : Vérmiş-idi Ḥaḳ aña luṭf u penāh Ç
3 (b) zelel Ş, Ü, Ç : żarar P
4 (b) Sulṭān öñini Ş : Sulṭān yöñini Ü, Ç (müs.) ; Sulṭān öyügini P (müs.) / hem ḍarb-ıla Ş, Ü, Ç : ḍarb-ıla P
5 CDVIII. Muṣāf-ı Ceng-kerden-i Murād Beg Bā-Karaman ve Hezīmet-nümūẕen-i Ḳaraman P : Muṣāf-ı ve Ceng-i Karamaniyān Bā-Murād Beg ve Hezīmet-i Leşker-i Karaman Ş, Ç ; Muṣāf-ı ve Ceng-i Ḳaramaniyān ve ‘Azīmet-i Leşker-i Ḳaraman Ü
6 (a) anuñla P, Ü : añun-ıla Ş, Ç (b) Līk P : Līkin Ş, Ü, Ç
7 (b) Bu penāh étdi P, Ş : Ol penāh oldı Ü (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)

7240. Varsaḳ u Ṭurġut u Türk-i Rūm u Şām*
Anuñ-ıla bile-y-idi_anda temām[1]

7241. Çün işitdi bu sözi Ġāzī Murād
Germ yüridi édem déyü bir ad[2]

7242. İstemedi kimseneden ol meded
Fetḥ vérdi_aña tevekkül-çün Ṣamed[3]

7243. Barḳıdı vü érişiben urdı ḍarb**
Düşmen-ile eyledi şīrāne ḥarb

7244. Cıdalar ṣındı uşandı tīg-i tīz
Ṣana-y-ıduñ ḳopdı rūz-ı rüstaḫīz[4]

7245. Hem Tatar hem Türk olıban telef [P-295b, Ş-206b, Ü-67b, Ç-239a]
Ḳılıcına oldılar anuñ ʻalef

7246. Ḳaçdı öñinden Ḳaraman şāh anuñ[5]
Oldı mihr-ile sipihr ü māh anuñ

7247. Raḫt u büngāhı ḳamu terk étdiler
Cān ʻazīz olur alıban gitdiler

7248. Çün Ḳaramanluda bilürsin ne var
Varı daḫı anda oldı tārumār

---

1 (a) Türk-i Rūm P, Ç : Türk ü Rūm Ş, Ü
2 (a)sözi P, Ü : işi P, Ç
3 (b) Ṣamed P : Meded Ş, Ü, Ç
4 (a) ṣındı uşandı Ş, Ü, Ç : uşandı ṣındı P
5 (a) şāh Ş, Ü, TDK, W, P², Ü³ : şāhı P, Ç

---

* Turgut, "Orta Asya Türk kabilelerinden biridir. Çinlilerin istilâsı sırasında Rusya arazisine hicret etmişler idi. Muahharan (1185 m./581 h.) tarihine kadar otuz yedi sene zarfında yine Çin hükümetine ilticaya mecbur olmuşlardır." (Yağlıkçızâde Rıfat Ahmed, *Lügat-i Târihiyye ve Coğrâfiyye*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1299, c. 4, s. 252.) *Lehçe-i Osmânî*'de bildirildiğine göre "Turgut, bir Tatar aşiretidir. Anadolu'nun bazı yerlerinde perakende olmuşdur. Çoğu Konya'da ve Akşehir nahiyelerindedir." (Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1293, c. 2, s. 779.)

** Barkımak veya balkımak, parlamak, ışk saçmak, lemean etmek demektir. Cıda, Moğolca "cida" kelimesinden kargı, mızrak anlamındadır. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 1, s. 485.) Uşanmak, kırılmak, parçalanmak, ufalanmak, kopmak, toz hâline gelmek manalarındadır. Alef, hayvan yemi, ot, saman, yulaf demektir.

7249. Néçe begler oldılar anda helāk
Néçe yigitler düşiben oldı ḫāk[1]

7250. Çün müyesser oldı işbu fetḥ aña
Ḳıldı ʻazmin cezm kāfirdin yaña[2]

CDIX. Reften-i Murād Beg-i Ġāzī Be-İsreyaḳa Cihet-i Ġazā ve Fetḥ-i Bilād-ı Ān-Ṭaraf[3*]

7251. Néreye yüz dutdı-sa buldı ẓafer [P-296a]minyatürlü sayfa
Ḳılıcı sindāna oldı kārger[**]

7252. Oldı peykānı_oḫınuñ peyk-i każā
Érdügi yére érişdürdi fenā[4]

7253. Mülki ṣayd étdi bu kāfī nāmdār
Şöyle kim Ḳāf eyledi Sām-ı Süvār[5]

7254. Çün ġazādan yoġ-ıdı anda ġaraż [P-296b, Ş-207a, Ü-67b, Ç-239b]
Cüz rıżā-yı Ḥaḳ ki_ola aña ʻivaż[6]

7255. Lā-cerem kim kāfire buldı żafer
Ḳıldı dār-ı küfri ol zīr ü zeber

7256. Ṭāʻata iḫlāsdur şarṭ-ı ḳabūl
Ṭāʻatuñ fażlı olur ansuz fużūl

---

1 (a) oldılar anda P : anda oldılar Ş, Ü, Ç (b) yigitler düşiben P, Ü, Ç : yigit düşibenüñ Ş
2 (b) azmin cezmi P, Ş, Ç : ʻazmin cezm Ü ; azm ü cezm P² ; ʻazmi girü B, W ; ʻazm-i rezm TDK, Ü³
3 CDIX. Be-İsreyaḳa Cihet-i Ġazā ve Fetḥ-i Bilād-ı Ān-Ṭaraf P : Be-İsregeçe Cihet-i Ġazā Ş ; Be-İsreyaḳa Cihet-i Ġazā ve Fetḥ-i Bilād Ü ; Be-İsreyaḫa Cihet-i Ġazā ve Fetḥ-i Bilād Ç (Ş nüshasında söz başı iki beyit yukarıda başlamaktadır. Yani başlık üstteki iki beyitten önce gelmektedir.)
4 (b) Érdügi Ş, Ü, Ç : Yüridügi P / érişdürdi Ş, Ü, Ç : érişdi P
5 (b) Ḳāf P : Ḳāfı Ş, Ü ; Kāfa Ç
6 (a) yoġ-ıdı anda P, Ü, Ç : anda yoġ-ıdı Ş (İvaz, bir şeye karşılık olarak verilen veya alınan şey, bedel, karşılık demektir.)

---

* "İsreyaka" kelimesi metinde "İsregeçe" şeklinde de geçmektedir. Nihad Sami Banarlı, bu kelimelerin "karşı taraf, aşağı taraf, karşı yaka" anlamlarına geldiğini belirtmektedir. (Nihad Sami Banarlı, Dâsitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân, *Türkiyat Mecmuası*, s.166.)

** Sindân, demircilerin üzerinde demir döğdükleri örs demektir. (Ziya Şükûn, *Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, c. 2, s.1222)

7257. Ṭā'atından kişi anda bula ḫayr [Ü-68a]
Ḥaḳ ola göñlinde bes olmaya ġayr[1]

7258. Ġayrdan göñlüñde var-ısa eṣer
Ḫayr déme tā'ata kim oldı şer

7259. Bulmamışdur ḫayr her kim dédi ġayr
Ġayrı cāndan maḥv ét ki_iş ola ḫayr[2]

7260. Ḥaḳdan ayruġı göñülden sür düriş
Diler-iseñ kim yavuz olmaya iş[3]

7261. Bu söz üzre bir ḥikāyet eydeyim
Saña Ḳur'āndan rivāyet édeyim

CDX. Ḥikāyet Der-Beyān-ı Şūm-ı 'Adem-i İḫlāṣ[4]

7262. Çün Benī İsrāile ġazv oldı farż
Ki_ödenecek nesnedür şöyle ki ḳarż[5]

7263. Ḫaṣmı_olaruñ leşker-i 'Amlīḳ-idi*
Kāfir-idi cümle vü zındīk-idi[6]

7264. Līk mecmū'ı bahādur tīg-zen
Tīr-endāz-ıdı vü leşker-şiken

7265. Ol ġazāya ḳorḫudan varmadılar
Ḥaḳḳuñ emrine boyun vérmediler

---

1 (a) anda bula Ş, Ü, Ç : bula anda P
2 (b) Ġayrı P, Ü, Ç : Ġayr Ş
3 (a) ayruġı Ş, Ü, Ç : artuġın P
4 CDX. Der-Beyān-ı Şūm-ı 'Adem-i İḫlāṣ Ş : Der-Beyān-ı Şūmī-yi 'Adem-i İḫlāṣ ; Benī-İsrāīl Şūmī 'Azm-i Der-Beyān-ı İḫlāṣ Ç (müs.) ; Der-Beyān-ı Şūmī-yi İḫlāṣ P (müs.)
5 (b) ḳarż P, Ü, Ç : farz Ş
6 (a) 'Amlīḳ-idi P : 'Imlīḳ-idi Ş, Ü

---

* "Arap tarihçilerinin Amâlik ve İmlâku şekillerinde kaydettikleri Amâlika Kur'ân'da yer almaz. İslâmî kaynaklara Benî İsrâil rivayetlerinden geçmiştir. Eski Ahid'de şahıs ve kavim adı olarak yirmi dört defa zikredilip Yahudi milletinin ezelî düşmanı niteliğiyle tanıtılır. Tevrat'taki nesep şeceresine göre topluluğun atası, Hz. İshak'ın torunu Elifaz'ın cariyesi Timna'dan doğan oğlu Amalek'tir. (Tekvîn, 36/12; Tarihler, 1/36). Tevrat'a göre Amâlika dünyanın en eski milleti olup (Sayılar, 24/20) anayurdu Akabe körfezi ile Lut gölü arasında yer alan Edom ülkesidir (Tekvîn, 36/16)." (Sargon Erdem, "Amâlika", *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, s. 556-558.)

7266. Düşmene ḳıldı Ḥaḳ anları zebūn [P-297a, Ş-207a, Ü-68a, Ç-240a]
Oldılar cümle ẕelīl ü ser-nigūn[1]

7267. Ḳırdılar anları édüp dār u gīr
'Avret ü oġlan ḳamu étdiler esīr[2]

7268. Ḳomadılar nesne ḳamu urdılar
Éllerinden daḫı cümle sürdiler[3]

7269. Çün Benī İsrāile érdi belā
Oldılar miḥnet elinde mübtelā[4]

7270. Bildiler kim terk-i emr-idi sebeb
Kim bulara érdi Tañrıdan ġażab

7271. 'Avret ü oġlanlar oldılar esīr
Ḳalmadı_anlara kişi ki_ola emīr[5]

7272. Oldılar bī-server ü bī-ser ḳamu
Ḳaldılar bī-ḳuvvet ü bī-fer ḳamu

7273. İçlerinde bir peyem-ber var-ıdı
Ki_ad-ıla_aña Urmiyā dérler-idi[6]

7274. Dédiler aña ki bize dest-gīr
Olıban bir kişiyi étgil emīr

7275. Kim biz anuñ ḳatına cem' olavuz
Ḫaṣmdan ola ki bir kīn alavuz

7276. Urmiyā dédi ki_emīr olursa siz
Gérü şāyed kim ġazā étmeyesiz[7]

7277. Dédiler néce_étmeyevüz kār-zār
Gitdi oġul ḳız u alındı diyār[8]

---

1 (a) Ḥaḳ ḳıldı P : ḳıldı Ḥaḳ Ş, Ü, Ç
2 (b) oġlan ḳamu étdiler Ş, Ü, Ç, TDK, Ü³, P², P⁴, Ü⁴, R¹, Ç², A² : oġlan ḳamu oldı P ; oġlan ḳız étdiler Ü², B, W
3 (b) Éllerinden Ş, Ü, Ç : Éllerini P
4 (a) érdi P : érdi ol Ş, Ü, Ç
5 (b) emīr P, Ü, Ç : destigīr Ş
6 (b) Urmiyā P, Ş, Ü : Rūmiyā Ç ; İrmiyā Ç²
7 (b) kim P, Ü : ki Ş, Ç
8 (b) oġul ḳız u alındı P, Ş : oġul u ḳız alındı Ü ; ḳız u oġul alındı Ç

7278. Çün diyār u oġul u ḳız oldı yād
Ġazvdan anı déyen olmadı şād

7279. Ḥaḳdan artuḫ çün ġaraż düşe_araya [P-297b, Ş-207b, Ü-68a, Ç-240b]
Şirk olur ol Ḥaḳḳa néce yaraya

7280. Démediler kim édiben kār-zār
Cān vérelüm çün buyurdı Kirdigār[1]

7281. Cān anuñdur yolına terk édelüm
Göñlümüze ʻışḳını berkidelüm

7282. Zī saʻādetlü vü zī devletlü cān
Ki_édeler Ḥaḳ yolına anı revān

7283. Ol-durur iḫlāṣ kim ol Ḥaḳ ḳala
Daḫı ne varsa göñülden maḥv ola[2]

7284. Ḫār görine gözine kāyināt
Ḥaḳḳı déyen ġayre étmez iltifāt[3]

7285. Étdi Ṭālūtı olara Ḥaḳ emīr
Kim édeler düşmen-ile dār u gīr[4]

7286. Yüridiler ḫaṣm üzre varmaġa
Düşmene kendülerini urmaġa

7287. Issı günde bir ṣuya uġradılar*
Ḳamusı dil-suḫte vü teşne-ciger

7288. Ḥaḳdan érişdi olara ibtilā
Oldılar ṣu içmemege mübtelā[5]

7289. Vaḥy oldı ki_ol ṣuyı_içmeye kişi
Uġrayup geçmek ola andan işi[6]

---

1 (a) Démediler P, Ş, Ü : Dilediler Ç
2 (a) ḳala P, Ş, Ü : ḳıla Ç
3 (a) kāyināt P, Ş, Ü : bu kāyināt Ç (b) étmez P, Ş, Ç : ḳılmaz Ü
4 (a) olara P, Ş, Ü : orada Ç
5 (b) ṣu içmemege P, Ü, Ç, Ç², M, Ü², Ü³, B, W, P² : ṣu içmege ḳamu Ş, B
6 (a) Vaḥy P, Ü, Ç : Daḫı Ç

---

* Issı, sıcaklık, hararet ve sıcak anlamındadır.

7290. Her ki içe bir avuç içe hemīn
Eyle éden kişi ola pāk-dīn

7291. Bu ġazāya ol-durur kim yaraya [P-298a, Ş-207b, Ü-68a, Ç-241a]
Girmeye daḫı kişi ol araya

7292. Ol ki iḫlāṣ ehli degüldi ḳamu
Aldılar ṣu içdiler kiçi ulu[1]

7293. Orada mecmū'ı bīmār oldılar
Ḫasta vü bī-çāre vü zār oldılar

7294. Çoḫ içenlerüñ olıban cānı süst
Az içenler ḳaldı cümle ten-dürüst

7295. Yoġ-ıdı_iḫlāṣından anlaruñ ṣafā
Lā-büd oldılar belāya mübtelā

7296. Üç yüz on üç kişi ḳalmışdı hemīn
Līk cümle muḫliṣ ü pākīze-dīn[2]

7297. Yüridiler Tañrıdan fetḥ isdeyü
Lā-cerem kim oldı işleri eyü

7298. Anda Ṭālūt étdi Cālūtı helāk
Oldı 'Amlīḳīler ucdan uca ḫāk

7299. Çoḫ içenüñ çünki iḫlāṣıydı kem
Ḳayġuları bīş oldı lā-cerem

7300. Az içenüñ çün degüldi_iḫlāṣı süst
Lā-büd oldı işleri cümle dürüst*

7301. İşbu sözden kim saña étdüm beyān
Bilinür 'Oṯmāniler ḥāli 'ayān

---

1 (b) Aldılar ṣu içdiler P, Ü : İçdiler ṣu öldiler Ş, Ç
2 (a) hemīn Ş, Ü, Ç : yaḳīn P

---

* Ahmedî burada Tâlût ve askerlerinin ırmaktan su içme ile imtihan olunmasının anlatıldığı Bakara sûresi 249. âyete telmihte bulunmaktadır. Âyette şöyle buyurulmuştur: "Tâlût askerleriyle birlikte cihat için ayrılınca: Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek. Kim ondan içerse benden değildir. Eliyle bir avuç içen müstesna kim ondan içmezse bendendir, dedi. İçlerinden pek azı müstesna hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve iman edenler beraberce ırmağı geçince: Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler. Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler."

7302. Āl-i ʻOs̱mānuñ çün iḫlāṣı_oldı ḫāṣ
Buldılar Ḥaḳ Ḥażretinde iḫtiṣāṣ[1]

7303. Ḳanda vardılar-ısa yol buldılar
Éller alup ḫalḳa ġālib oldılar

7304. Olsa iḫlāṣında anlaruñ ẕelel [P-298b, Ş-208b, Ü-68a, Ç-241a]
Düşe-y-idi_işlerine bir kez ḫalel[2]

7305. Éy tevārīḫi bilen kişi ʻayān
Bilür-iseñ eylegil baña beyān

7306. Kim ḳopalıdan Muḥammed ümmeti
Kim olar-durur Ḫalīlüñ milleti[3]

7307. Farż olalı bu ḫalḳ üzre cihād
Bularuñ bigi kim étdi ictihād[4]

7308. Kāfir elinden bu miḳdār él ü şehr
Alıban ḳıldı mülūkin cümle ḳahr[5]

7309. *Ümmetī taʻlū velā tuʻlā* déyen*
Bunlaruñ-çün dédi_ola fikr eyle sen[6]

7310. Söz öküşdür çünki ol Ġāzī Murād
Pāk-iḫlāṣ-ıdı vü pāk-iʻtikād

7311. Yapdı dārü'l-ḫayr u cāmiʻ türbe hem
Bāri ölmekden aña daḫı ne ġam

7312. ʻUḳbi-y-içün dünyede yapdı maḳām
Ki_anda āsūde olurlar ḫāṣ u ʻām

7313. Diri-y-iken ḫalḳa érürdi rāḥatı
Öldi hem gérü érişür niʻmeti[7]

---

1 (a) çün P, Ş, Ü : çü Ç
2 (b) işlerine Ş, Ü, Ç : iḫlāṣına P
3 (b) milleti P, Ü, Ç : temmeti Ş
4 (b) Bularuñ P, Ş : Bunlaruñ Ü, Ç
5 (a) elinden Ü, Ç : elinde P, Ş
6 (a) taʻlū velā tuʻlā Ü : taʻlū velā taʻlū P ; taʻlū velā taʻlī Ş, Ç
7 (a) érürdi P, Ş, Ç : érerdi Ü

---

* "*Ümmetī taʻlū velā tuʻlā*" ibaresi "Ümmetim[in kadri] yücedir ve hiçbir şey onun üstüne çıkamaz." manasına gelmektedir.

7314. Rūmélini çün müsaḫḫar eyledi
Beglerin kendüye çāker eyledi[1]

7315. Lāza daḫı_étdi ṭama‘ encām-ı kār
Ara yérde düşdi lā-büd gīr ü dār

7316. Gebr ü tersā ġarba degin her ne var
Lāza leşker vérbidiler bī-şümār

CDXI. Ceng-i Murād Ḫān Ġāzī Be-Leşker-i Lāz ve Şehādet-i Ū ve İnhizām-ı Küffār[2]

7317. Ki_édeler Ġāzī Murād-ıla neberd [P-299a, Ş-208b, Ü-68b, Ç-241b]
Ḳılalar anuñ vücūdın ḫāk ü gerd[3]

7318. Étdi Ġāzī Ḫān olaruñ-ıla ceng
Şöyle ki_oldı yéryüzi anlara teng

7319. Ḳopdı bir ceng orada kim rūzigār
Étdi tārīḫini anuñ yādigār

7320. Baş-ıdı her yaña kim étseñ naẓar
Gövde-y-idi néreye ḳılsañ güẓer

7321. Ḳana ġarḳ olmışdı ṭopraġ-ıla ṭaş
La‘l-reng olmış-ıdı her ḳuru yaş*

7322. Yér ṭolu baş u ten-idi ḳat ḳat
Küşteler üstinde yürür-idi at[4]

7323. Ḍarbdan ol ḥarbde olup zebūn
Ḳaçdılar küffār oradan ser-nigūn[5]

---

1 (a) Rūmélini Ş, Ü : Urumélin P ; Rūmı alup Ç
2 CDXI. Murād Ḫān Ġāzī Be-Leşker-i Lāz ve Şehādet-i Ū P : Sulṭān-ı Sa‘īd Murād Beg Bā-Laz-ı Gebr Ve Şehādet-i Ū Ş, Ü ; Sulṭān-ı Sa‘īd Gāzī Murād Beg-i Şehīd Şehādet-i Ū Ç
3 (b) ḫāk ü gerd P, Ş, Ü : ḫāk-i gerd Ç (Neberd, savaş, cenk, mücadele, kavga anlamındadır.)
4 (a) ten-idi Ş, Ü, Ç : ḳan-ıdı P (Küşte, öldürülmüş anlamındadır.)
5 (b) Ḳaçdı kāfirler P, Ş, Ç, Ü², W, B, Ü⁴ : Ḳaçdılar küffār Ü, M, Ü³, P²

---

* Bu beyit P, Ş, Ç nüshalarında yoktur. Ü, M, Ç², Ü³, P², TDK, A² nüshalarında vardır. Bu beyit Ü², B, W, Ü⁴, TTK¹, TTK², P⁴, R¹, Bİ, Lİ nüshalarında da yoktur. (P³, Ü⁵, Ü⁶, H, MSU, TİEM, DTC¹, DTC², E, A, MK¹ nüshalarında Moğol ve Osmanlı Tarihi kısmı yoktur.)

7324. Ḳova gitdi düşmeni ḫayl ü sipāh
Ḳaldı bir kaç ḳul-ıla bir yérde şāh[1]

7325. Ṭurdı_orada kim dönicegez çeri
Ol arada bulalar ol serveri

7326. Ḳana ālūde olup tā-pā vü ser
Yatur-ımış anda bir kāfir meger[2]

7327. Gövdeler içinde olmışdı nihān
Līk Ġāzī Ḫānı görürdi ʻayān

7328. Çün ḳażā érdi yaturken ṭurdı ol
Sıçrayup ḫancerle şāhı urdı ol

7329. Ol arada_ol demde Sulṭān-ı saʻīd [P-299b, Ş-208b, Ü-68b, Ç-242a]
Ġāzi-y-idi muṭlaḳā oldı şehīd[3]

7330. Çāre ne çün böyledür çarḫuñ işi
Bāḳī olmaz dāyimā zinde kişi[4]

7331. Gāzi-y-idi vü ġazāda ber-Ḥaḳ ol
Çün şehīd oldı şehīd-i muṭlaḳ ol

7332. İstiʻānet dile rūḥından anuñ
Ki_éresin fetḥe fütūḥından anuñ

CDXII. Pādişāhī-i Bāyezīd Ḫan bin Murād Beg Ġāzī Raḥimehu'llāhu[5]

7333. Çün şehādet buldı Ġāzī-yi şehīd
Yérine oturdı Sulṭān Bāyezīd

---

1 (a) ḫayl ü sipāh P, Ş, Ü : ḫaylī sipāh Ç (b) bir P, Ü : ol Ş

2 (a) Ḳana ālūde olup P, Ş, Ü : Ḳanlara bulaşıban Ç (b) Yatur-ımış anda bir kāfir P, Ş, Ü : Bir gebr yaturmış anda Ç

3 (a) Sulṭān-ı saʻīd P, Ü : Sulṭān saʻīd Ş (Ç nüshasında bu beyitten önce tam bu beytin başladığı hizada iki sütunun arasına yan olarak yazılmış bir başlık bulunmaktadır. Karşılaştırma yaptığımız diğer üç nüshada olmayan bu başlık şöyledir: "Şehīd-şoden-i Sulṭān-ı Aʻẓam Ġāzī Murād Beg Rahmetu'llāhi Aleyh". Ü² nüshasında da buna benzer "Şehâdet-yāften-i Murād Ḫān" şeklinde bir başlık bulunmaktadır.)

4 (b) zinde Ş, Ü, Ç : anda P

5 CDXII. Bāyezīd Ḫān bin Murād Beg Ġāzī Raḥimehu'llāhu P : Sulṭān-ı Pīrūz Bāyezīd bin Ġazī Murād Ş ; Sulṭān-ı Pīrūz Bāyezīd bin Ġazī Murād Ü ; Sulṭān-ı Pīrūz Bāyezīd bin Ġazī Murād Beg Ç

7334. Ata dede bigi ʻādil oldı ol
Ḳamusı işlerde kāmil oldı ol[1]

7335. ʻİlm ehlini severdi_ol nīk-nām
Vérür-idi_inʻām éderdi iḥtirām[2]

7336. Ḫoş görürdi anı kim ʻābid ola
Ḫoş dutardı anı kim zāhid ola

7337. Şeyḫ efendi geldi aña bī-nüvā
Étdi_anı mecmūʻ-ı ḫalḳa pīşivā[3]

7338. Çoḫ menāṣıb vérdi_aña ol şehriyār
Él ü gün ü ḳalʻa vü şehr ü diyār

7339. Rūmdan Sivas u Toḳatı_aldı ol
Caniki_alup Samisuna geldi ol[4]

7340. Çünki oldı fetḥ ol daḫı aña
Döndi gérü dār-ı mülkinden yaña

7341. Tā Aṭalya ḳomadı şehr ü diyār* [P-300a, Ş-209a, Ü-68b, Ç-242b]
Ḳamusını fetḥ étdi_ol şehriyār[5]

7342. Ne Alaşar ḳodı vü ne Ṣaruḫan
Ne Ayasulıḫ ḳodı ne Germiyān[6]

7343. Ḳasṭamonı daḫı fetḥ oldı aña
Böyle olur devlet işi çün oña[7]

7344. Çün Ḳaraman éllerine geldi ol
Ḳonya vü Lārendeyi daḫı_aldı ol

7345. Ḳomadı ol yörede şehr ü diyār
Ḳamusını fetḥ étdi_ol nāmdār

---

1 (b) Ḳamusı P, Ş, Ç : Dükeli Ü
2 (b) Vérür-idi P, Ş, Ç : Ḳılur-ıdı Ü
3 (a) bī-nüvā P : bī-nevā Ş, Ü
4 (a) Rūmdan P, Ş, Ü : Rūmda Ç (b) Samisuna P : Samsuna Ş, Ü, Ç
5 (a) Tā Aṭalya ḳomadı P, Ş, Ç : Tā be-ḥadd-i Antaliya Ü, M, P² (b) şehriyār P, Ş : nāmdār Ü
6 (a) Ne Alaşar ḳodı vü ne P, Ü : Ne Alaşehr ḳodı vü ne Ş ; Ne Alaşehri ḳodı ne Ç (b) Ne Ayaṣulıḫ ḳodı P, Ş, Ç, Ü², B, W : Ne_Aydın u ne Menteşe Ü, P²
7 (a) Ḳasṭamonı P : Ḳasṭamoniyye Ş, Ü, Ç (b) oña P, Ş, Ü : aña Ç

---

* Antalya şehrinin ismi Bergama kralı II. Attalos'un adına dayanmaktadır. Antik çağlarda Attaleai adıyla anılan şehir, Atalya, Adalia, Ortaçağ Batı kaynaklarında Satalia, Arap ve Türk kaynaklarında ise Antâliyye, Adalya şeklinde geçer. (Feridun Emecen, "Antalya", *DİA*, c. 3, s. 232-236.)

7346. Geldi dārü'l-mülke vü oturdı şād
Memleketde ḳıldı ġāyet ʻadl ü dād

7347. Ḫalḳ ol ʻadli çünki andan buldılar
Ulu kiçi işe meşgūl oldılar[1]

7348. Bu ḳamu yérlerde bir yér ḳalmadı
Kim anuñ adliyle maʻmūr olmadı[2]

7349. Ḳalmadı kişverde né ṣaḥrā né ṭaġ
Ki_olmadı ol kişt ü yā bostān u bāġ[3]

7350. Bir zamāndan zühd étdi_ol āşikār
İşi ṭāʻat oldı_anuñ leyl ü nehār

7351. Almadı hergiz eline cām-ı mey
Diñlemedi daḫı hergiz çeng ü ney[4]

7352. Şāh-ı ʻOs̱mānī ki ʻadliydi ʻÖmer
Bildi ki_olur ḳāḍılar bī-dādger[5]

7353. İşleri rişvet-durur taġyīr-i şerʻ
Hīç añmazlar ne-durur aṣl u ferʻ[6]

7354. Dünye-y-içün ki_aña gerekmez naẓar [P-300b, Ş-209b, Ü-68b, Ç-243a]
Ḥaḳḳı bāṭıl bāṭılı Ḥaḳ dér olar[7]

7355. Cemʻ étdi ḳamusını ṣordı ol
Ne ki aldılar gérü vérdürdi ol[8]

7356. Geregince étdi anlara cezā
Yavuz işlüye yavuzlıḫdur sezā

7357. Cehd-ile bir ẕerre getürdi yola
Rāst-revlıḫ ḫod olardan néce_ola[9]

---

1 (a) andan Ş, Ü, Ç : anda P
2 (a) ḳamu yérlerde P, Ş, Ç : ḳamu Rūm içre Ü
3 (a) ne ṣaḥrā ne ṭaġ P, Ü, Ç : ṣaḥrā vü ne ṭāġ Ş
4 (a) cām-ı mey P, Ü, Ç : cām u mey Ş
5 (a) ʻadliydi P, Ş, Ü, Ç : ʻadliyle TDK, Ü³, P² ; ʻadl içre Ü², B, W
6 (a) rişvet-durur P, Ş, Ü : rişvetdür ü Ü Ç (b) ne-durur aṣl u fer P, Ş, Ü : nedür aṣl-ıla ferʻ Ç
7 (b) olar P, Ş : bular Ü
8 (a) ḳamusını P, Ü : ḳamusın Ş, Ç
9 (b) ḫod Ş, Ü, Ç : ḫū P

CDXIII. Ḫaber-āmeden-i Ez-Vefāṭ-ı Ṣulṭān Berḳūḳ Be-Bāyezīd Beg Ġāzī[1]

7358. Bunuñ üstine çü bir ḳaç rūzigār
Gitdi vü geldi gérü leyl ü nehār

7359. Emri-y-ile Ḥālıḳuñ ʻazze ve cel
Mıṣr sulṭānına érişdi ecel

7360. Bunı_işidüp Şāma ol ḳaṣd eyledi
Mıṣr bénüm oldı déyü söyledi[2]

7361. Démedi ol öldi ben daḫı ölem
Şöyle kim ol öldi ben daḫı ölem[3]

7362. Öldügüñden saña gerekse ḫaber
Ḳoñşılar öldügine eyle naẓar

7363. Nūşrevāna dédiler müjde i şāh
Kim fülān düşmen ölüp oldı tebāh

7364. Dédi oldur müjde kim ben ölmeyem
Şöyle kim ol öldi ben daḫı_ölmeyem

7365. Müjde neçün ben daḫı öliserem
Şöyle kim ol öldi ḫāk olısaram[4]

7366. Düşmen öldügi ḫabercidür saña [P-301a, Ş-209b, Ü-68b, Ç-243b]
Kim varursın sen daḫı hem ol yaña[5]

7367. Furṣatıdur déyibenüñ dutdı yol
Leşkeriyle Mildenīye vardı ol[6]

7368. Fetḥ étdi_anı egirdüp bir zamān
Gérü dārü'l-mülke dönderdi ʻinān

---

1 CDXIII. Ḫaber-Āmeden-i Ez-Vefāt-ı Sulṭān Berḳūḳ Be-Bāyezīd Beg Ş, Ü : Ḫaber-Āmeden-i Ez-Vefāt-ı Sulṭān Berḳūḳ ʻAzm-kerden-i Bāyezīd Ç ; Ḫaber-Āmeẓen ve Vefāṭ-ı Ṣulṭān Berḳūḳ Be-Bāyezīd Beg Ġāzī P (müs.)
2 (a) Bunı P, Ş, Ü : Çün Ç
3 (a) ölem P : ölürem Ş, Ü, Ç (b) ölem P : ölürem Ş, Ü, Ç
4 Neçün kelimesi nüshaların hemen hepsinde نه چون şeklinde yazılmıştır.
5 (b) hem ol yaña P, Ş, Ü : andan yaña Ç
6 (b) vardı Ş, Ü, Ç : geldi P

7369. Geldi kim ḳış otura yaraḳ éde*
Gérü yazın Şām fetḥine gide

7370. Bu ḳamu étdügi_anuñ tedbīr-idi
Bilimedi anı kim taḳdīr-idi[1]

7371. Ādemī tedbīri gelmez hīç işe
Orada kim Tañrı taḳdīri_érişe

7372. Her ne kim taḳdīr-ise nā-çār olur
Bes bu tedbīri eyit néşe gelür[2]

7373. Bu arada Rūma yüridi Temūr
Mülk ṭoldı fitne vü ḫavf u fütūr

7374. Çün Temūruñ hīç ʿadli yoġ-ıdı
Lā-cerem kim ẓulm ü cevri çoġ-ıdı[3]

7375. Ẕikr-i vaḥşet çünki vaḥşetdür yaḳīn
Anı añmamaḫ-durur ḥīle hemīn[4]

7376. Ol fütūr içinde gitdi şehriyār
Yıḫılup yaḫıldı çoḫ şehr ü diyār

CDXIV. Pādişāhī-i Sulṭān-ı Cüvān-Baḫt Emīr Süleymān[5]

7377. Mīr Sülmān oldı anuñ yérine şāh
Gün bigi rūşen ne ḥācetdür beyān[6**]

---

1 (b) anı kim Ş, Ü, Ç : ol anı kim P
2 (a) nā-çār P, Ş, Ü : bī-şek Ç
3 (b) ẓulm ü cevri Ş, Ü, Ç : ẓulmi anda P
4 (a) yaḳīn Ş, Ü, Ç : hemīn P (b) hemīn Ş, Ü, Ç : yaḳīn P
5 CDVII. Sulṭān-ı Cüvān-Baḫt Emīr Süleymān P, Ş : Sulṭānü's-Saʿīdü'ş-Şehīd Emīr Süleymān Nevvara'l-lāhu Ḳabrehū Ü ; Sulṭān-ı Pīrūz-Baḫt Süleymān-Taḫt Emīr Süleymān Ç
6 (a) Sülmān Ş, Ü : Sülmen P ; Süleymān Ç

---

* Yarak, hazırlık, levazım teçhizat ve silâh manasına gelmektedir.

** Ç nüshasında Emîr Süleyman'dan bahseden bu tek beyit iki beyit şeklindedir:

Mīr Sülmān oldı anuñ yérine şāh
Kim nefes mihrinden urur mihr ü māḥ

ʿAdline édüp naẓar görgil ʿayān
Gün bigi rūşen ne ḥācetdür beyān

B, Ü², W, K, TTK¹, TTK² nüshaları da bu şekildedir. Ancak TTK¹ nüshasında birinci beytin ilk mısraı "Çünki on dört yıl oldı pādişāh" şeklindedir. P, Ş, Ü nüshalarında ise ilk beytin birinci mısraı ile ikinci beytin ikinci mısraından oluşan tek bir beyit vardır. TDK, Ü³, Ü⁴, Ç², P⁴, R¹, A², Lİ nüshaları P, Ş, Ü nüshalarına uygundur. (P³, Ü⁵, Ü⁶, H, MSU, TİEM, DTC¹, DTC², E, A, MK nüshalarında Moğol ve Osmanlı Tarihi kısımları bulunmamaktadır.)

7378. Ol arada kim ola ol dādger [P-301b, Ş-210a, Ü-69a, Ç-244a]
Kim olur Nūşinrevān u yā ʻÖmer

7379. Himmeti ḳatında_anuñ bilgil ʻayān
Bir cevehdür Cevne vü Hindūsitān

7380. Mühri urduġında mūma ḫātemī
Bir gedāya ḳul éder yüz Ḥātemi

7381. Ḫulḳınuñ ḥüsnine ġāyet yoḫ-durur
Luṭfına hergiz nihāyet yoḫ-durur

7382. Ḥüsninüñ vaṣfın işidüp Müşterī
ʻIşḳına_oldı cān vériben müşterī

7383. Atınuñ naʻlin görüp dér āfitāb
İmrenüp *yā leytenī küntü türāb*[*]

7384. Gerçi leşker var u genc ü dest-res
Līkin étmez mülk almaġa heves

7385. Himmeti ḳatında_anuñ mülk-i zemīn
Bir üvezüñ ḳanadıncadur hemīn

7386. Mülk isderse_olmadın arada ḥarb
Fetḥ ola-y-ıdı aña şarḳ u ġarb[1]

7387. Ol mürüvvetlü-durur ehl-i ʻaṭā
Ol fütüvvet issidür *niʻme'l-fetā*[2**]

---

1 (b) şarḳ u ġarb Ş, Ü, Ç : şarḳ-ıla ġarb P

2 (a) mürüvvetlü-durur P, Ş : mürüvvetlüdür ü Ü, Ç (b) Ol fütüvvet issidür P, Ü, Ç : Ol mürüvvet işidür Ş (müs.)

---

* "*Yâ leytenî küntü türâb*" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de Nebe sûresinde geçmektedir. "Keşke toprak olsaydım." manasına gelmektedir. Nebe sûresi'nin bu son âyetinde inkârcı kişinin âhirette yaptıklarından pişman olarak böyle diyeceği haber verilmektedir. "Biz yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi, 'Keşke toprak olsaydım.' (Nebe, 78/40) diyecektir." Ahmedî burada güneşin Emîr Süleyman'ın atının nalını görünce imrenerek "Keşke toprak olsaydım!" diyeceğini ifade etmektedir.

** Niʻme (نعم) : Ne güzel, ne iyi anlamında Arapça bir ünlemdir. *Niʻme'l-fetâ*, ne güzel yiğit anlamındadır. Fütüvvet, mertlik , yiğitlik ve cömertlik, el açıklığı, sahâvet, dostlarının kusurlarına karşı afla muamele etme anlamlarına gelmektedir. Ahmedî burada "O lutufkârdır, ihsân sahibi. Mertlik sahibidir. Ne güzel yiğit!" diyerek hâmisi Emîr Süleyman'ı övmektedir. İssi, sahip, mâlik demektir.

❧ Osmanlı tarihinin sonunda anlatılan Yıldırım Bayezid'in oğlu Emîr Süleyman'dır. Ahmedî, *İskendernâme*'sini bu hükümdara sunmuştur. Bu hükümdarın meclisini tasvir eden minyatürler için bkz. GÖRSEL 23 ve 24.

7388. Kibrden olup-durur nefsi berī
Hem yavuz aḫlāḳdandur ol arı[1]

7389. Ḫūb evṣāfına_anuñ yoḫdur kerān
Bes anı ben néce édeyim beyān[2]

7390. Bī-kerān nesneyi kimdür kim bile
Yā anuñ şerḥini kim eydebile [3]

7391. ʻÖmrden ger vérilür-ise emān [P-302a, Ş-210a, Ü-69a, Ç-244a]
Tañrınuñ fażlı-y-ıla bir ḳaç zamān

7392. Bir kitābe daḫı bünyād édevüz
Mīr Sülmān nétdi anda eydevüz[4]

7393. Ol meliklerden ki ẕikr étdüm saña
Adların evṣāf-ıla öñden ṣoña

7394. Bu melik adı nola geldiyse ṣoñ
Çün ḳamudan rütbet-ile oldur öñ

7395. Geldiler evvel hezārān enbiyā
Bes Muḥammed geldi tāc-ı evliyā

7396. Lā-büd oldı ḳamusınuñ ḫātemi
Kim Ḥaḳ anuñ-çün yaratdı ʻālemi

7397. Gerçi āḫirdür s̱emer evvel şecer
Līk rütbetde şecerden yég s̱emer

7398. Kim s̱emer getürmek-içün feyż-i cūd
Ḥaḳdan érürdi bu eşcāra vücūd[5]

7399. Evvel İncīl indi Tevrīt ü Zebūr
Ṣoñra Ḳur'ān ki_ol-durur yik-pāre nūr[6]

7400. Gül benefşeden yég oldı bī-gümān
Lā-büd andan ṣoñra gelür ol ʻayān

---

1 (a) olup-durur nefsi P, Ü : nefsi olup-durur Ş, Ç (b) aḫlāḳdandur Ş, Ü, Ç : aḫlāṭdandur P
2 (a) anuñ yoḫdur P, Ş, Ü : yoḫ-durur Ç
3 (a) kimdür kim P, Ş, Ü : kim-durur Ç (b) şerḥini kim eydebile P, Ş : şerḥin temām édibile Ü, M ; şerḥin temām eydibile Ç
4 (b) eydevüz Ş, Ü, Ç : édevüz P (müs.)
5 (b) érürdi P, Ş, Ü : érişdi Ç
6 (b) Ḳur'ān ki P, Ü, Ç : Ḳur'ān Ş

7401. Tebbet öñdin sūre-i iḫlāṣdan
Néşe yazıldı déyeyim diñle sen[1]

7402. Anuñ-içün kim bile ḫalḳ-ı cihān
Kim ṣon öñden yégrek olur bī-gümān

7403. Çün bu şāh-ıdı_āferīnişden murād
Ḳamudan ṣoñra geliben buldı ad[2]

7404. Ben daḫı_anuñ adını édüp ḫitām [P-302b, Ş-210b, Ü-69a, Ç-244b]
Eyledüm bu naẓmı vaṣfıyla temām

7405. **Aḥmedī** hem ḫiẕmetine érdi_anuñ
Yolına cān u cihānı vérdi_anuñ

7406. Érdi bu ikbāl ü ʻizze lā-cerem
Zī ḫudāvend ü sulṭān-ı kerem[3]

7407. Nesneye naḳdin véren ebleh olur
Fikrsüz iş işleyen güm-rāh olur

7408. Néçe kim ʻālemde sāyevār u nūr
Devletine érmesün anuñ fütūr[4]

7409. Eksük olmasun cihāndan sāyesi
Çarḫ olsun rifʻatinüñ pāyesi[5]

7410. ʻÖmri bāġına érişmesün ḫazān
Yérine kimse getürmesün cihān

7411. Bu cihāna ol gereklüdür yaḳīn
Kim cihānuñ cānı ol-durur hemīn

7412. Çün tevārīḫi bu resme_étdüm beyān
Kim işiden kişi_anı añlar ʻayān[6]

7413. Gérü İskender sözini eydelüm
ʻĀḳıbet noldı anı şerḥ édelüm

---

1 (b) diñle P, Ş, Ç : añla Ü
2 Bu beyit ve altındaki beyit Ç nüshasında aşağıdaki mahlas beytinden iki beyit sonra gelmektedir.
3 (b) Zī ḫuẕāvend vü P, Ü : Zī ḫuẕāvend ü zī Ç ; Zī ḫuẕāvendi zī Ş
4 (b) anuñ P, Ş, Ü : hergiz Ç
5 (a) cihāndan P, Ş, Ü : cihānda Ç
6 (a) étdüm P, Ç : étdüñ Ş, Ü

CDXV. Su'āl-i İskender Ez-Ḫıżr Ḥikmet-i İ'dām-ı Ḫalḳ Ba'de'l-Īcād[1]

7414. Çün Sikender bildi kim işbu kelām
Néçe kim söylenür-ise_olmaz temām

7415. Daḫı dürlü söze bünyād eyledi
Ol ki nef'i çoḫdur anı söyledi

7416. Dédi işbu ḫalḳı Ḫālıḳ çün düzer [P-303a, Ş-211a, Ü-69a, Ç-245a]
Neyçün anı döniben gérü bozar[2]

7417. 'Aybı var-ısa getürmek néşedür
'Aybı yoġ-ısa yitürmek néşedür[3]

7418. Dédi Ḫaḳuñ luṭfı vü hem ḳahrı var
İkisi daḫı_olsa gerek āşikār

7419. Luṭfınuñ iẓhārı-y-içün ol düzer
Ḳahrı belürmek-içün ṣoñra bozar[4]

7420. Nefse kim çün feyż édüp feyyāż-ı cūd
Vérdi kendü luṭf-ı cūdından vücūd[5]

7421. Sāde-y-idi nefs bī-idrāk-idi
Gerçi kim her 'aybdan ol pāk-idi[6]

7422. Vérbidi bunda_anı kim kāmil ola
'İlm ü idrākāt aña ḥāṣıl ola[7]

7423. Bu ten ü a'żāyı ālet étdi ol
Aña tā kim bula idrākāta yol[8]

7424. Ḥażrete 'ilmiyle ol lāyıḳ ola
Vara vü ḳuds ehline lāhiḳ ola[9]

---

1 CDXV. Ez-Ḥikmet-i A'vām-ı Ḫalḳ P : Ez-Ḫıżr Ez-Ḥikmet-i İ'dām-ı Ḫalḳ Ş ; Ez-Ḫıżr Ḥikmet-i İ'dām-ı Ḫalḳ Ü ; Ez-Ḫıżr Ez-Ḥikmet-i A'vām-ı Ḫalḳ Ç
2 (b) döniben P : düziben Ş ; dutıban Ü
3 (b) yitürmek P, Ü, Ç : bitürmek Ş
4 (a) ol P, Ş, Ç : çün Ü
5 (b) luṭf-ı cūdından P, Ş, Ç : luṭf u cūdından Ü
6 (a) nefs P, Ü, Ç : nefsi Ş
7 (a) anı kim P, Ş, Ü : anı Ç
8 (a) ten ü a'żāyı Ş, Ü, Ç : teni a'żāya P (b) tā kim bula P, Ü, Ç : kim bula bu Ş
9 (b) 'ilmiyle ol P, Ü, Ş ; ol ilmi-le Ç (b) lāhiḳ P, Ü : lāyıḳ Ş ; fāyiḳ Ç (Lâhik, yetişen, erişen, eklenen, ilâve edilen anlamlarına gelmektedir.)

7425. Çün ola ḥāṣıl bu ḫilḳatden murād
Ne ḳala insān u ne insāndan ad

7426. Gérü bu endāma Ḥaḳ neş'et vére
Tefriḳa_olan yérlü yérine vara

7427. Yoḫ-durur eczā-yı aṣlīye fenā
Tefriḳa_olur līk ḳalmaz bī-beḳā

7428. Çün ol eczāyı ki aṣlīdür dére
Ol nüfūsı gérü hem aña vére[1]

7429. Çün bedenden ṭaġılanın dériser [P-303b, Ş-211a, Ü-69, Ç-245b]
Rūḥını Ḥaḳ aña gérü vériser[2]

7430. Aña ḥaşr u hem ḳıyāmet oldı ad
Ḥaḳdur ol gün étme ayruḫsı_iʿtiḳād[3]

7431. Ḫıżra dédi ol güne nedür nişān
Şerḥ étgil kim anı bilem ʿayān

7432. Dédi oldur kim cihānda salṭanat
Ẓāhir olup ola adı şeyṭanat[4]

7433. Şöyle kim gerek riyāset ḳalmaya
Pādişehlerde siyāset ḳalmaya*

7434. Hem vizāret vizrden müştaḳ ola
Hem vezīr işledügi nā-ḥaḳ ola

7435. Hem ḳocalarda mürüvvet olmaya
Hem yigitlerde fütüvvet olmaya[5]

7436. Ẓulm ola vü taʿaddī āşikār
Fitne vü āşūb ṭola rūzigār[6]

---

1 (a) Çün ol eczāyı ki P, Ü, Ç : Çün ki ol eczāyı Ş
2 (a) ṭaġılanın P, Ş, Ç : ṭaġıla Ç
3 (b) ol gün P, Ş, Ç : ol güne Ü
4 (a) şeyṭanat Ş, Ü, Ç : salṭanat P (müs.) (b) adı ola salṭanat Ş, Ü : ola adı şeyṭanat P ; daʿvī éde salṭanat Ç
5 (a) ḳalmaya P, Ş, Ç : olmaya Ü
6 (b) Fitne vü Ş, Ü, Ç : Fitne-i P

---

* Bu beyit P, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Ş nüshasında vardır. Aynı beyit B, W, Ü², P², P³, Ü⁴, Ü⁵, Ü⁶, TTK¹, H, TİEM, R², MSU, DTC¹, MK¹, E nüshalarında da vardır.

7437. Ẓulm édeler vilāyetde vülāt
Ḥayf ḳılalar ḥükūmetde ḳużāt*

7438. Hem meşāyiḫ faḳr yolın ḳoyalar
Dürlü dürlü olmaz işe uyalar

7439. ʻİlm ehli Ḥaḳ yolını ḳoyalar
Varıbanın olmaz işe uyalar**

7440. Müftiler ḳīl-ile fetvā véreler
Kim yémeyeceklerini déreler

7441. Meẕhebüñ ẓāhir olanın ḳoyalar
Ḥāşiyede böyle gördüm déyeler[1]

7442. ʻİlm ehlinde çoḫ ola ḥırṣ u āz
Néçe çoḫ dérseler eydeler kim az[2]

7443. Zühd ü taḳvā ola ḳamusı riyā
Ṣūfilerde ḳalmaya hergiz ṣafā[3]

7444. Ḳalmaya bu dünyede niʻme'l-faḳīr
Kaʻbe_ola faḳr ehline bābu'l-emīr[4]

7445. Süst ola dīn işi dutılmaya şerʻ
Fitneden ne aṣl ḳala vü ne ferʻ***

7446. Perdeler ehlinde ḳalmaya ḥayā
Vaʻdesine kimse étmeye vefā

7447. Ola ḫalḳuñ sīreti ḥırṣ u ḥased [P-304a]
Mekr ü tezvīr ü cezā vü ḫūy-ı bed

---

1 (b) gördüm P, Ü : gördüñ Ş, Ç
2 (b) ki P, Ş, Ç : kim Ü
3 Bu beyit P nüshasında yoktur.
4 (b) emīr P, Ü, Ç : ʻasīr Ş

---

* Bu beyit P, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Ş nüshasında vardır. Aynı beyit TDK, W, Ü[3], Ü[4], Ü[6], TİEM, R[2], MSU, DTC[1], H nüshalarında da vardır.

** Bu beyit P, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Ş nüshasında vardır. Aynı beyit B, Ü[2], W, P[3], Ü[4], Ü[5], Ü[6], TİEM, R[2], MSU, DTC[1], H, E, MK[1] nüshalarında da vardır. Ancak B, W ve Ü[2] nüshalarında beytin ikinci mısraı "Dürlü dürlü bāṭıl işe uyalar" şeklindedir.

*** Bu beyit P, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Ş nüshasında vardır. Aynı beyit P[3], W, Ü[4], Ü[5], Ü[6], TİEM, R[2], DTC[1], H nüshalarında da vardır.

7448. Dünyede ehl-i emānet ḳalmaya [Ş-211b, Ü-69b, Ç-246a]
Ki_ol kimesneye ḫıyānet ḳılmaya

7449. Yoḫsul olanda ḳanāʿat olmaya
Baya ḫayr étmek ṣanāʿat olmaya

7450. Zerḳ-içün ḳılına ḳılınsa ṣalāt
Ad-içün ola vérilürse zekāt[1]

7451. Sünneti penhān édiben rūzigār
Dürlü dürlü bidʿat éde āşikār*

7452. Ata oġlanına şefḳat étmeye
Oġlan atasına ḫiẕmet étmeye[2]

7453. Ola ḫalḳuñ fiʿli cümle nā-dürüst
Düşe İslāmuñ ḳamu erkānı süst

7454. Düşe İslām içine ceng ü cidal
Birbirin ḳırup édeler pāyimāl**

7455. Baḥr ü ber içinde bir yér ḳalmaya
Ki_ora āşūb-ıla fitne ṭolmaya

CDXVI. Tetimme-i Kelām Der-Cevāz-ı İʿāde-i Maʿdūm[3]

7456. Ḳalmaya iki kişide ittifāḳ
Ṭola ʿālem cümle tezvīr ü nifāḳ[4]

7457. Ḥaşre bunlardur ʿalāmet āşikār
el-Ḥiẕār ol günden éy şeh el-ḥiẕār[5]

---

1 (b) vérilürse Ş, Ü, Ç : vérürlerse P
2 (a) étmeye Ş, Ü, Ç : ḳılmaya P (b) étmeye Ş, Ü, Ç : ḳılmaya P
3 CDXVI. Der-Cevāz-ı İāde-i Maʿdūm Ş, Ü, Ç : Der-Cevār İāde-i Maʿdūm P (müs.)
4 Ş nüshasında bu beyit üstteki başlıktan önce gelmektedir.
5 (a) ʿalāmet P, Ş, Ç : ʿalāmāt Ü (b) el-Ḥiẕār ol günden éy şeh P : el-Ḥiẕār ol ṣaʿb günden Ş, Ü ; el-Ḥaẕer ol ṣaʿb günden Ç

---

* P nüshasında "penhān" kelimesi "penhān" ve "pinhān" okunacak şekilde hem üstün hem de esre ile harekelenmiştir. Ş ve Ü nüshalarında "penhān" okunacak şekilde üstünle harekelenmiştir.

** Bu beyit ile ardından gelen beyit P, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Ş nüshasında vardır. Aynı beyitler P³, Ü⁴, Ü⁵, Ü⁶, H, TİEM, R², DTC¹, MSU nüshalarında da vardır. TDK, W, Ü³, A² nüshalarında sadece ilk beyit yer almaktadır.

7458. Ol güne dérler ʻ*abūsen ḳamṭarīr*[*]
Hem anuñ adı-durur *yevmün ʻasīr*[1]

7459. Ḫalḳ ol gün gérü diri olısar
Her ne-kim étdi cezāsın bulısar[2]

7460. Cāvidāne ger saña devlet gerek
Dutma ölüler dirilesine şek[3]

7461. Nesneye kim gün bigidür ol ʻayān [P-304b, Ş-212a, Ü-69b, Ç-246a]
ʻAḳlı olan duta mı hergiz gümān[4]

CDXVII. Der-Beyān-ı ʻİlm-i Ḳudret-i Ḳābiliyyet Der-Bāz Zinde-şoden-i İnsān[5]

7462. Şarṭı olanuñ dirilmege yaḳīn
ʻİlm ü ḳudret ḳābiliyyetdür hemīn

7463. ʻİlm ü Ḳudret Ḥaḳda ḫod ḥāṣıl-durur
Ölü daḫı dirlige ḳābil-durur[6]

7464. Bir kezin maʻdūm çün mevcūd ola
Néşe anuñ ḳābili mefḳūd ola[7**]

7465. Ḳudretinde varmısa noḳṣān anuñ
Olmayaydı varlıġı cān u tenüñ[8]

---

1 (b) Ol günüñ vaṣfı-durur P : Hem anūñ adı-durur Ş, Ç ; Kim anuñ adı-durur Ü
2 (b) ne-kim étdi P : ne ki étdiyse Ş, Ü, Ç
3 (b) Dutma ölüler dirilesine şek P, Ş, M, Ü[4] : Dutma ölenler dirilesine şek Ü, Ç, K, Ü[2], P[2]
4 (a) gün bigi-durur P : gün bigidür ol Ş, Ü ; gün bigi-durur ol Ç (müs.) (b) duta mı P, Ç : dutmaya Ş, Ü
5 CDXVII. Der-Beyān-ı ʻİlm-i Ḳudret-i Ḳābiliyyet Der- Bāz Zinde-şoden-i İnsān P : Beyān-ı Cevāz-ı İʻāde-i Maʻdūm Ş, Ü ; Der-Beyān-ı Cevāz-ı İʻāde-i Maʻdūm Ç
6 (b) Hem ölü dirilmege P : Ölü daḫı dirlige Ş, Ü, Ç
7 (b) Néşe anuñ ḳābili P, W, B, Ü[3] : Ḳābiliyyet nécesi Ş, Ü, Ç
8 (b) cānuñ tenüñ P, Ç : cān u tenüñ Ş, Ü

---

* "Çetin ve belâlı" manasına gelen "'*abūsen ḳamṭarīra*" ifadesi İnsan sûresi 10. âyette "Zor, çetin bir gün" anlamına gelen "*yevmün ʻasīr*" ifadesi ise Kamer sûresi 8. ve Müddessir sûresi 9. âyetlerde yer almaktadır. Ahmedî, öldükten sonra dirilmeye ve kıyamet gününe yer verdiği bu bölümde Kur'ân âyetlerinden alıntılar yaparak kıyamet gününün zorluğu ve dehşetine işarette bulunmaktadır. Şair bir beyit sonra ise Kur'ân'da oldukça fazla sayıda âyette geçen ölülerin diriltilmesi hâdisesine yer vermektedir.

** Maʻdûm, var olmayan, mevcut olmayan; kâbiliyyet, yapısı gereği bir şeyi kabul edebilme, yapabilme, alabilme gücü, kabul edebilirlik; mefkûd, mevcut olmayan, bulunmayan, yok; kâbil, olabilir, mümkün demektir.

7466. Çünki oldı ʻilm-ile ḳudret ḳadīm
Lā-büd olmışdur teġayyürden selīm

7467. Ol Ḥaḳuñ ʻilmi ki var kāmil-durur
Şöyle kim her ẕerreye şāmil-durur

7468. Ger anuñ ʻilminde nesne olsa kem
Ṣanʻatında daḫı kem olaydı hem

7469. Çünki her işi anuñ muḥkem-durur
Bil ki ʻilmi kāmil ü bī-kem-durur[1]

7470. Çün ölüp ṭaġıla eczā-yı vücūd
Ḳandadur her ẕerresin bilür Vedūd

7471. Çün irādet ola cemʻ édüp anı
Diri_éde evvelki bigi ol Ġanī[2]

7472. ʻİlm ü ḳudret ḳābiliyyet uş ʻayān
Bes ölen gérü dirilür bī-gümān

7473. Anladuñ-ısa bu sözleri temām [P-305a, Ş-212a, Ü-69b, Ç-256b]
Déme inkār-ıla *men yuḥyi'l-ʻiẓām*[*]

7474. Key gereklü_olduġı-çün bu mes'ele
Kim olupdur çoḫlara ol velvele

7475. Anı her yérde ki vardur söylerem
Ḥüccetin lā-büd mükerrer eylerem[3]

7476. Var mükerrer vaḥyde tavżīḥ-içün
Ben daḫı_étdümse nola taṣrīḥ-içün[4]

7477. Ol éder yaş u yeşil aġacı nār
Ḳudretiyle ter-gül olur ḫuşk hār[5]

---

1 (b) Bil ki Ş, Ç, Ü : Belki P
2 (b) Diri_éde evvelki bigi ol Ü, Ç : Diri_éder evvelki gibi P ; Diri_éde evvel bigi yine Ş (Ş nüshasında birinci mısradaki "yine" kelimesi mısra üstüne yazılmıştır.)
3 (a) söylerem P, Ü : söyledüm Ş, Ç (b) mükerrer eylerem P, Ü : mükerrer eyledüm Ş, Ç
4 (a) Var mükerrer vaḥyde tavżīḥ-içün Ş, Ü : Var mükerrer vaḥyi tavżīḥ-içün Ç ; Var mükerrer rūḥda tavżīḥ-içün P (müs.)
5 (b) ḫuşk-ḫār P, Ü, Ş : ḫuşk u ḫār Ç (Bu beyit P nüshasında yoktur.)

---

* Yasin Suresi 78. âyette geçen bu ibare "Kemikleri kim diriltecek?" anlamındadır.

7478. Ḳudretiyle yaradan yéri gögi
Édemez mi séni öldükde diri[1]

7479. Ol ki anuñ emri-le bād-ı bahār
Ölmiş aġaca ḥayāt éder nisār[2]

7480. Sen daḫı_ol aġaç bigi çün ölesin
Ḳudretinden gérü diri olasın

7481. Nev-bahār olduḫda bu ölmiş nebāt
Uş görürsin nécesi bulur ḥayāt

7482. *Fenẓurı'l-āṣāri ḳable fevtihā*
Keyfe yuḥyi'l-'arża ba'de mevtihā[*]

7483. Dāne çünkim yére düşiben biter
Birisi artup yédi yüze yéter

7484. Sen daḫı rūşen bu kim çün ölesin
Gérü dirilüp daḫı yég olasın

7485. Nāfe ger yére düşüp olmaya ḫuşk
Ṣanma kim érüp kemāle ola müşk

7486. Ebr-i neysānda düşen kim ḳaṭredür
Ḳatrelıḫdan çıḫmasa olur mı dür[**]

CDXVIII. Tetimme-i Kelām Der-İ'āde-i Ma'dūm[3]

7487. Tā ki şebnem ḥal olup yitmeye [P-305b, Ş-212b, Ü-69b, Ç-247a]
'Ulvi olıban güneşe yétmeye[4]

---

1 (a) yéri gögi Ş, Ü, M, B, Ü2, Ü[4], P[2] : gögi yéri Ç, K ; gög ü yéri P, W
2 (a) anuñ emrile P, Ş, Ç : anuñ adıla Ü (b) ḥayāt éder nisār Ş, Ü, Ç : ḥayāṭ éder iṣār P
3 CDXVIII. Der-İ'āde-i Ma'dūm Ü : İ'āde-i Ma'dūm Ş, Ç (Bu başlık P nüshasında yoktur. Ş nüshasında ise beş beyit aşağıda yer almaktadır.)
4 (b) Ulvī P, Ü : Külvī Ş (müs.)

---

* Kur'ân-ı Kerīm'deki Nûr sûresi 50. âyetinin bir parçası olan bu beytin ilk mısraındaki "āṣāri" kelimesi P nüshasında sonuna hareke konulmadan bırakılmış; Ş nüshasında "āṣāre", Ç nüshasında "āṣāri" şeklinde yazılmış; Üniversite nüshasında ise hem "āṣāre" hem de "āṣāri" okunacak şekilde üstün ve esrenin her ikisi de kullanılmak suretiyle harekelenmiştir. Âyetin aslı, "*Fenẓur ilā āṣāri raḥmeti'llāhi keyfe yuḥyi'l-arża ba'de mevtihā*" şeklindedir ve anlamı şöyledir: "Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı ölümünden sonra nasıl diriltiyor!" (Nûr, 24/50)

** Bu beyit P nüshasında vardır. Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Aynı beyit TDK, B, W, Ü[2], Ü[3], P[2], A[2], Lİ, MK[1] nüshalarında da vardır.

7488. Yanmayınca şem‘ ser-tā-ser oda
Kendüzini nécesi ol nūr éde[1]

7489. Kendüden insān daḫı ger yitmeye
Ol melāyik rütbetine yétmeye[2]

7490. Néçe kim diri ḳala ölmeye ol
Gérü dirilüp melek olmaya ol

7491. Çünki insānda ola ḥüsn-i ‘amel
Olur insānlıḫ meleklige bedel

7492. Key düriş key ḥāṣıl eyle ma‘rifet
Ki_olasın öldükde rūḥānī-ṣıfat

7493. Varasın sen daḫı ḳudsī olasın
Ḳuds gülzārında menzil bulasın[3]

7494. Yérde her ne kim ekilürse biter
Rāst ger ḫanẓal ola ger ney-şeker[4*]

7495. Bes cehd aña ét çünkim yétesin
Olmayasın telḫ ü şīrīn bitesin[5]

7496. Sa‘y ḳıl kim ḳoyıban bu külḫeni
Ola menzil saña Ḳudsüñ gülşeni

7497. Düriş ü rūḥāniler cinsinden ol
Budur anlara érişmeklige yol

7498. Déme ḥayvān néce rūḥānī ola
Taḫt daḫı néce fevḳānī ola[6]

7499. İşbu ẓulmetle küdūretlü türāb
Ḥīle-y-ile ḥall éderler olur āb

---

1 (a) ser-tā-ser P, Ş : ser-tā-pāy Ü (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
2 Bu beyit P nüshasında yoktur.
3 (b) gülzārında Ş, Ü, Ç : gülzārına P
4 (a) Yérde her ne kim ekilürse biter Ü, Ç : Yérde her ne ekilürse ol biter P, Ş (b) ger ḫanẓal ola ger ney-şeker Ü : ḫanẓal ola vü ger ney şeker Ş ; ger ḫanṭal u ger ney şeker Ç ; ḫanṭal ola ger ney şeker P
5 (a) Pes aña cehd ét Ş, Ü, Ç : Cehd aña ét ki P
6 (a) daḫı P, Ş : daġı Ü, Ç

---

* Hanzal, Ebû Cehil karpuzu tabir olunan meyve ki be-gâyet acı ve müshil olur. (William James Redhouse el-İngilizî, *Müntahabât-ı Lügat-i Osmâniyye* (tıpkıbasım) TDK Yayınları, Ankara 2016, s. 237.)

7500. Çünki ol ṣu ḳaynar u olur hevā
Merkezinden topraġuñ olur cüdā[1]

7501. Çün eṯīre érişe ol nār olur [P-306a, Ş-213a, Ü-69b, Ç-247b]
Ẓulmeti gidüp ḳamu envār olur[2*]

7502. Çünki ṭopraḫ bunca ṣūretler bulur
Sifli-y-iken ṣāfi vü ʻulvī olur

7503. Saña daḫı şerʻ éderse tezkiye
Kim küdūretden bulasın taṣfiye

7504. Ola göñlüñ taṣfiyeyle tābnāk [Ü-70a]
Kim melāyik bigi_olasın rūḥ-ı pāk

7505. Dürişüp kesb étmez-iseñ maʻrifet
Cehl içinde ḳalasın şeyṭān-ṣıfat[3]

7506. Çünki ol cehlüñ içinde olasın
Bir sebuʻ yā bir behīme olasın

7507. Geydügüñ yaḥmūm ola yérüñ caḥīm[**]
Yédügüñ zaḳḳūm u içdügüñ ḥamīm[4]

7508. Nefs ölmez bī-gümān ger ten öle
Nefs cevlāngāhı bāġ-ı ḳuds ola[5]

7509. Çün ev ıssı mevte ḳābil olmaya
Év ḫarāb olduḫda ol hīç ölmeye

7510. Cān müdebbir cāna āletdür beden
Zindedür cān nola ger ölürse ten

---

1 (a) ḳaynar u P : ḳaynaya Ş, Ü, Ç
2 (a) érişe P, Ş : érişür Ü
3 (a) Dürişüp P, Ş, Ç : Rūz u şeb Ü
4 (b) zaḳḳūm u içdügüñ Ş, Ü : zaḳḳūm içdügün Ç ; zaḳḳūm ola_içdügüñ P
5 (a) Nefs ölmez P, Ş, Ç : Rūh ölmez Ü (b) Nefs P, Ş, Ç : Rūḥ Ü

---

* Esîre, hükemâ-yı mütekaddimînden bir fırkanın kavli üzre kürre-i nâr ile semâ beyninde vâkiʻ cism-i latîf-i seyyâl.
(William James Redhouse el-İngilizî, *Müntahabât-ı Lügat-i Osmâniyye*, s. 5.)

** Yahmûm, siyah nesneye denilir ve duhan manasına tütüne denilir ve bir kuş adıdır. (Dr. Hüseyin Remzî, *Lügat-i Remzî*, s. 1029.) Cahîm, cehennem demektir. Hamîm, çok sıcak, çok kızgın nesne, özellikle su anlamındadır. Sebuʻ, arslan, kaplan gibi yırtıcı hayvan; behîme, dört ayaklı hayvan demektir.

7511. Söyleyecek sözi saña söyledüm
Āḫiret sırrın daḫı şerḥ eyledüm

7512. Ol gün-içün ét éderseñ ḫalḳa dād
Cehd ét kim olasın ol günde şād

CDXIX. Der-Taḥrīż Ber-İktisāb-ı Mekārim-i Aḫlāḳ[1]

7513. Nefsüñi ḳılġıl feẓāyille arı [P-306b, Ş-213a, Ü-70a, Ç-248a]
Tā ki ola ol rezāyilden berī

7514. Ger rezāyilden selāmet bulasın
Ḫuld içinde_ehl-i kerāmet olasın

7515. Nefsden çün gide evṣāf-ı beşer
Kim bile hayr ol olupdur saña şer

7516. Rūḥ evṣāfı édüp nefse ẓuhūr
Ola güneş bigi ucdan uca nūr[2]

7517. Lā-cerem ḳuds ehline hem-dem ola
Vara rūḥānīlere maḥrem ola

7518. Revḥ u reyḥān bula vü zevk u sürūr
Ravż u rıḍvān u daḫı ḫūr u ḳuṣūr[3]

7519. Varıban ol cāvīdānda şād ola
Cümle derd ü ġuṣṣadan āzād ola

7520. Dünye ʻuḳbīde ne ki_olısar saña
Şerḥ étdüm gūş dutduñsa baña[4]

7521. Eglenecek yér degüldür bu cihān
Bī-vefālıġı degül anuñ nihān[5]

7522. Ol kişiler kim ḫalīfe oldılar
Bir birinüñ ḳılıcından öldiler[6]

---

1 P nüshasında bu başlığın yeri hazırlanmış; ancak boş bırakılmış, bir şey yazılmamıştır.
2 (b) Ola güneş bigi ucdan uca nūr P, Ç : Ol güneş bigi_ola ucdan uca nūr Ş ; Ol güneş gibi ucdan uca ola nūr Ü
3 (b) Ravż u rıḍvān Ş, Ü, Ç : Ravż-ı rıḍvān P
4 (a) ne-ki olısar P, Ş, Ü : ne olısar Ç (b) gūş dutduñsa P, Ü, Ç : gūş olursañ Ş (müs.)
5 (b) degül anuñ P, Ş, Ç : degül-durur Ü
6 (b) ḳılıcından Ş, Ç : ḳılıcında P, Ü

7523. Bu yér içün ki_anda hergiz yoḫ vefā
Bir birine étdiler yüz biñ cefā[1]

7524. İşbu vādīde ki adı oldı ḫāk
Bī-sebeb bir birin étdiler helāk

7525. Ṣor ki burada ne ḥāṣıl étdiler
Ne iletdiler çü bundan gitdiler

7526. Duracaḫ yér ṣandılar bu menzili [P-307a, Ş-213b, Ü-70a, Ç-248b]
Sevdiler cān-ıla bu āb u gili

7527. Az zamānda oldılar cümle helāk
Vāy anı kim ola menzilgāhı ḫāk[2]

7528. Bu görinen reng ü bu berg ü nevā
Şemse-i gül bigidür endek beḳā

7529. Çünki söz buraya érişdi ʻayān
Ḫıżr ġayb oldı oradan nā-gehān[3]

7530. Şāh çün fikr étdi işbu sözleri
Yaş yérine ḳan aḫıtdı gözleri

7531. Zühdi andan soñra ʻādet eyledi
Érte vü géce ʻibādet eyledi

7532. Taṣfiyeyle étdi göñlin āyine
Ki_oldı rūşen ġayb aña her-āyine

7533. Ḳıldı aḫlāḳını key tehẕīb ol
Étdi dīn esbābını tertīb ol

7534. Ol ki beglikde ʻubūdiyyet ḳıla
Dünye vü ʻuḳbī aña rūzī ola

7535. **Ahmedī**nüñ sözlerin diñle nedür
Ki_aña ne yāḳūt olur hem-tā ne dür[4]

---

1 (a) Bu yér içün ki_anda yoḫ hergiz P, Ş, Ç : Bir yér içün ki_anda yoḳ-durur Ü
2 (b) anı P, Ş, Ç : aña Ü
3 Ü nüshasında beytin ikinci mısrası "Ḫıżr ġayb oradan nā-gehān" şeklinde yazılmış, aradaki "oldı" fiili yazılmamıştır. Ancak mısra üstüne metnin yazı karakterinden daha farklı bir yazıyla muhtemelen müstensih dışında biri tarafından "oldı" kelimesi yazılmıştır.
4 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan önce gelmektedir.

CDXX. Ḫātimet-i Dāsitān[1]

7536. Ol degül işbu kelāmı söyleyen
Daḫı kişidür bunı şerḥ eyleyen

7537. Ney nevāsı ayruġuñ-durur yaḳīn
Ney bir āletdür ara yérde hemīn[2]

7538. Dürr-i maʿnī kim ḳalemden dökilür [P-307b, Ş-214a, Ü-70a, Ç-249a]
Bī-gümān ol bir daḫı yérden gelür[3]

7539. **Ahmedī** ḫˇār-ısa sözidür ʿazīz
Baḫmañ aña sözlerini diñleñiz

7540. Çünki maʿnīde ʿazīz oldı ḳalem
Ṣūretā ger ḫˇār olur-ısa ne ġam[4]

7541. Rengine müşküñ baḫup ḳılma ḫaṭā
Maʿniyi gör ki_ana olmışdur ʿaṭā[5]

7542. Buldı maʿnī ʿizzetin naḫl-i ʿasel
Ṣūreti ḫˇār oldı-y-ısa ne ḫalel[6]

7543. Gerçi kim pür-naḳşdur ṭāvūs-ı ner
Nefʿi ne çün daḫı yoḫ anda hüner

7544. Cüss̱ede nola kiçiyse ʿandelīb
Çünki sözi oldı cānlara ṭabīb[7]

7545. Çünki ḳamu ṭaġdan alçaḳ oldı Ṭūr
Gör tecellīden nécesi buldı nūr[8]

7546. **Aḥmedī**nüñ sözidür siḥrü'l-beyān
Daḫılar sözi yalan ḳıṣṣa ʿayān[9]

---

1 CDXX. Ḫātimet-i Dāsitān Ş, Ü, Ç : Der-Beyān-ı Ḫātimet-i Dāsitān ve ? P (müs.)
2 (b) ara yérde P, Ü, Ç : ortada Ş (müs.)
3 (b) Bī-gümān ol bir daḫı P, Ü, Ç : Bī-gümāndur ki ol daḫı Ş
4 (b) olur-ısa Ü, Ç : oldıysa P, Ş
5 (b) Maʿniyi P, Ş, Ç : Maʿnini Ü
6 (a) naḫl-i ʿasel P, Ü, Ç : naḫl ü ʿasel Ş (müs.)
7 (b) Çünki sözi oldı cānlara ṭabīb P : Çünki sözi cānlara oldı ṭabīb Ş, Ç ; Çün sözi derd ehline oldı naṣīb Ü
8 (b) tecellīden Ş, Ç : tecellīde P, Ü
9 (a) siḥrü'l-beyān P, Ş, Ç : siḥr-i beyān Ü (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)

CDXXI. Der-Ta'rīż Ber-Ba'żı Ez-Şu'ārā [1]

7547. Er gerek erden ḥikāyet eyleye
Er néce 'avret sözini söyleye[2]

7548. Ol ki nāḳıṣ-'aḳl u nāḳıṣ-dīn ola
Adını kāmil getüre mi dile[3]

7549. Dil ki Ḥaḳ ẕikrine ālet oldı ol
Ḥayf ki_anda 'avret adı bula yol

7550. 'Avretüñ her kim sözini söyleye [P-308a, Ş-214a, Ü-70a, Ç-249a]
Kendünüñ naḳṣını ẓāhir eyleye[4]

7551. Kim olur 'avret ki_anı söyleyeler
Yā anuñ işini şerḥ eyleyeler

7552. Çünki Ādem baḫdı 'avretdin yaña
Ḫuld bāġı ḫār-ı rāh oldı aña

7553. 'Avretüñ işi nedür mekr ü ḥiyel
Ni'mete küfrān u hem ceng ü cedel

7554. Boyayup yüzine vérmek reng ü būy
Āyine dutup düzetmek zülf ü mūy[5]

7555. Bī-vefālıḫ hem ḫıyānetdür işi
Ġıybet ü yalancılıḫ ḥūyı işi[6]

7556. Ḳaḥbelıḫdur işi olduḫda cüvān
Ḳarıduḫda pūzevenklıḫdur hemān[7]

7557. Bes gerek fażl ehline vācib ola
Ki_anlaruñ adın getürmeye dile

---

1 CDXXI. Der-Ta'rīż Ber-Ba'żı Ez-Şu'ārā Ş, Ü, Ç : Der-Mezemmet-i Ḥikāyet-i Zenān-goften Ba'żı-yı Şu'ārā P

2 (b) söyleye Ş, Ü, Ç : diñleye P

3 (b) Adını kāmil getüre mi dile Ş, Ü, Ç : Kāmil anı néce getüre dile P

4 (a) söyleye Ş, Ü, Ç : diñleye P

5 (a) Boyayup Ş, Ü, Ç : Bezeyip P (b) düzetmek P : düzinmek Ş, Ü, Ç (Düzetmek, düzeltmek, düzinmek süslenmek anlamındadır.)

6 (b) ḫūyı işi Ş, W, TDK, P² : ḫuyı aşı P ; şuyı aşı Ü (Ç nüshasında beytin sonundaki kelimeye hareke konmadığından Ş nüshasındaki "işi" ya da P nüshasındaki "aşı" şekillerinden hangisini tercih ettiği belli değildir.)

7 (b) hemān P, Ş, Ü : 'ayān Ç (müs.) (Ç nüshasında beytin sonunda önce "'ayān" yazılmış, daha sonra diğer nüshalarda olan "hemān" şekli "'ayān" kelimesinin yanına derkenara yazılmıştır.)

7558. Dil ki Tañrı ẕikrinüñ ola yéri
‘Avret adından gerek ola arı

7559. Çün ağız Ḳur’ān yéri-durur yaḳīn
‘Avret adın ḳomaya anda ehl-i dīn

CDXXII. Dāsitān-ı İnṣāf-nümūden-i İskender ve Tehẕīb-kerden-i Aḫlāḳ ve Azm-kerden-i Be-Ḥicāz[1]

7560. Olma ḫāmūş söyle éy murġ-ı seher
Vér bize firdevs bāġından ḫaber

7561. Sen ki bülbül bigi olduñ ḫoş-nevā [P-308b, Ş-214b, Ü-70a, Ç-249b]
Vaḳt-i gül ḫamūşlıḫ olmaz revā[2]

7562. ‘Aḳl dutmışdur benefşe bigi gūş
Tā ki sénüñ sözlerüñi éde gūş

7563. Geh şerī‘atden rivāyet eylegil
Geh ṭarīḳatden ḥikāyet eylegil[3]

7564. Çünki Ẕülḳarneyne oldı bu ‘ayān
Ki_evvel āḫir noldı nolısar cihān[4]

CDXXIII. Maṭla‘-ı Dāsitān[5]

7565. Bildi anı kim vefāsuzdur sipihr
Étmedi kimseye étmez hīç mihr[6]

7566. Dutmış-ıdı dünyeyi ser-tā-be-ser
‘Uḳbiyi daḫı_isdedi ol nāmver

7567. Ḳıldı nefsini fezāyille arı
Étdi aḫlāḳın rezāyilden berī

---

1 CDXXII. İnṣāf-nümūẕen-i İskender ve Tehẕīb-kerden-i Aḫlāḳ ve Azm-kerden-i Be-Ḥicāz P : İ‘rāż-ı İskender Ez-Dārü’l-Ġurūr ve İḳbāl-i Ū Be-Dārü’s-Sürūr Ş ; İ‘rāż-ı İskender Ez-Dāre’l-Ġurūr ve İḳbāl Be-dāri’s-Sürūr Muḳaddime-i Dāstān Ü ; İ‘rāż-ı İskender Ez-Dārü’l-Ġurūr ve İḳbāl-i Ū Be-Dārü’l-Ġurūr Ç

2 (a) Sen ki P : Çün ki sen Ş, Ü, Ç (b) olmaz P, Ü, Ş : olmaz hem Ç

3 (b) eylegil P, Ş : söylegil Ü, Ç

4 Ş ve Ü nüshalarında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.

5 CDXXIII. Maṭla‘-ı Dāsitān P, Ş, Ü : Der- Maṭla‘-ı Dāsitān Ç

6 (b) kimseye étmez P : étmez kimseye ol Ş, Ü, Ç

7568. Gördi_anı kim bī-beḳādur salṭanat
Aña maġrūr olmaḫ olur şeyṭanat

7569. İşbu deh rūze ḥaşem beglik degül
Ten bezeyüp béslemek yéglik degül[1]

7570. Beglik ol kim mülk-i cān maʿmūr ola
Ġayb şemʿiyle göñül pür-nūr ola

7571. Beg ol ola kim var-iken dest-res
Bir işe éde bu gün cāndan heves[2]

7572. Kim yarın bundan çü gider ola ol
Daḫı yég yér begligine bula yol [3]

7573. Beglik ol mı genc ü māla ḳalasın [P-309a, Ş-214b, Ü-70b, Ç-250a]
Ḫalḳdan sen vérmedügüñ alasın[4]

7574. Beglik oldur kim olasın ehl-i dād
Ulu kiçi ḳamu sénden ola şād[5]

7575. Ten bezeyüp démegil kim budur iş
Ḫulḳuñı tehẕīb étmege düriş[6]

CDXXIV. Ḳıṣṣa-i Rūbāh ve Üftāden-i Ū Be-Ḫum-ı Nīl [7]

7576. Bir meṡel vardur ki bir dilkü meger
Düşiben boya küpine oldı ter[8*]

---

1 (b) béslemek Ş, Ü, Ç : yürimek P (Haşem, bir kimsenin yanında bulunan adamları maiyet anlamındadır. Deh rûze, on günlük demektir.)
2 (b) işe Ş, Ü, Ç : işi P
3 (b) bula Ş, Ü, Ç : ola P
4 (b) Ḫalḳdan sen vérmedügüñ Ş, Ç : Ḫalḳdan vérmedügüñi P ; Vérmedügüñ ḥalḳ elinden Ü
5 (a) oldur kim olasın P, Ü, Ç : oldur u olasın Ş (müs.)
6 (a) démegil kim budur iş P, Ü, Ç : déme kim bu-durur iş Ş
7 CDXXIV. Ḳıṣṣa-i Rūbāh ve Üftāden-i Ū Be-Ḫum-ı Nīl Ç : Ḳıṣṣa-i Rūbāh ve Üftāden Be-Ḫum-ı Nīl Ş, Ü ; Fi'l-Meṡel P
8 (a) Bir meṡel vardur ki P, Ş, Ü : Géceler içinde Ç

---

* Bu beyit, Ç nüshasında derkenara yazılmıştır. Ancak derkenardaki yazı müstensihin metindeki yazısından farklı bir yazı karakteridir. Çelebi Abdullah nüshasındaki metnin yazısı talik olduğu hâlde derkenardaki bu beyit nesih hattıyla yazılmıştır. Bu sebeple de metni okuyup oradaki eksikliği farkeden ve başka bir nüshayla karşılaştıran bir okuyucu tarafından yazılmış olabilir.

7577. Cehd-ile çıḫardı küpden kendüzin
Vardı güne ḳarşu ṭurdı gündüzin[1]

7578. Çün érürdi aña şu'le āfitāb
Ḫūb u ḫoş-revnaḳ görindi ol ḫiżāb[2]

7579. Sürḫ ü sebz-idi tecellīde vü zerd
Hem müẓehheb-güne vü hem lāciverd[3]

7580. Dédi kim zī ḫūb ḫoş-reng almışam
Rāstī budur ki ṭāvūs olmışam[4]

7581. Kendüyi ṭāvūs déyü bī-gümān
Vardı dilküler ḳatına şādmān[5]

7582. Bes édiben dilküler andan su'āl
Dédiler eydüñ ki néce oldı ḥāl

7583. Gence mi érdüñ ki olduñ pür-feraḥ
Yā çemende yār-ıla mı_içdüñ ḳadeḥ[6]

7584. Şādlıġuñı i dilkü ḳıl beyān
Hem nedendür kibrüñi hem ét 'ayān[7]

7585. Dédi kim daḫı démeñ baña rübāh [P-309b, Ş-215a, Ü-70b, Ç-250b]
Ki_olmışam ben maẓhar-ı luṭf-ı İlāh[8]

7586. Görüñüz bénüm cemāl ü rengümi
Fikr eyleñ naḳş ile nīrengümi[9]

---

1 (a) çıḫardı küpden kendüzin P, Ş, Ü : küpden çıḫardı kendüzin Ç (b) durdı Ş, Ü, Ç : vérdi P
2 (b) Ḫūb u ḫoş-revnaḳ Ş, Ü : Ḫub ḫoş-revnaḳ P, Ç (Hizâb, boya, renk anlamındadır.)
3 (a) Sürḫ ü sebz-idi tecellīde vü zerd P, B, W, TDK, Ç², Ü², Ü³, P², TTK¹, TİEM, P⁴, R¹, R², MSU, Lİ, H, DTC¹, A², Bİ, MK¹ : Görinürdi gözde sürḫ ü sebz ü zerd Ş, Ü, Ç, K, P², L, M
4 (a) ḫūb ḫoş-reng almışam Ü : ḫūb ḫoş-reng olmışam P, Ç ; ḫūb u ḫoş-reng almışam Ş
5 (b) nā-gehān P : şādmān Ş, Ü, Ç
6 (a) érdüñ ki P, Ş, Ç : érdüñ kim Ü (b) yār-ıla mı_içdüñ P, Ş, Ç : içdün mi yār-ıla Ü
7 (a) i dilkü ḳıl beyān P : i dilkü ḳıl 'ayān Ş, Ü ; bize_éy dilkü 'ayān Ç (b) Hem nedendür kibrüñi étgil 'ayān P : Kim nedendür kibrüni hem ét beyān Ş, Ç, Ç², K, Ü², Ü⁴ ; Hem nedendür kibrüni eyle beyān Ü, M, P²
8 (a) kim daḫı démeñ Ş, Ü, Ç : daḫı démeñüz P
9 (b) nīrengümi P, Ü, Ç : sīrengümi Ş (müs.) (Nîreng kelimesinin resim, suret, görünüş, tılsım, büyü, sihir, hile, düzen desîse gibi çeşitli anlamları vardır.)

7587. Bes dédiler dilküler eydüñ bize
Kim ne dürlü ad eydelüm size[1]

7588. Dédi kim eydüñ baña ṭāvūs-ı ner
Kim görürsiz bende zīb ü ḥüsn ü fer[2]

7589. Dédiler ṭāvūs gülzāra varur
Anda gül ḳarşusına celve urur[3]

7590. Sen daḫı ṭāvūs-ısañ gel varalum
Bāġa anda celve urġıl görelüm

7591. Dédi kim ben celve nedür bilmezem
Bilmedügüm işi daʿvī ḳılmazam[4]

7592. Dédiler bes olmaduñ ṭāvūs sen
Dilküsin daḫı ṭolu telbīs ü fen[5*]

7593. Dilkü anlara démedi hīç cevāb
Şūm olur daʿvī ki düşmedi ṣavāb[**]

7594. Sen daḫı éy salṭanat daʿvī ḳılan
Cehd ét daʿvī ki olmaya yalan

7595. Dilkü bigi ṭonuña aldanmaġıl
Olmaz adı kendüzüñe_adanmaġıl[6]

7596. Salṭanat dilerseñ istiḥḳāḳ-ıla
Nefsüñi tehẕīb ét aḫlāḳ-ıla

7597. Şāh ol-durur ki Ẕülḳarneynvār
Ḫālıḳuñ ḳullıġın éde iḫtiyār[7]

---

1 (a) dilküler ki P, Ş, Ç : dilküler Ü (Beytin ikinci mısraındaki "ad" kelimesi اد şeklinde yazılmıştır.)
2 (b) zīb ü ḥüsn ü fer P, Ü : zīb ü ḥüsn-i fer Ş ; ḥüsn-i zeyn ü fer Ç
3 (b) celve Ş, Ü, Ç : cevlān P
4 (b) işi Ş, Ü : işde Ç ; işe P
5 (b) telbīs ü fen P : telbīs sen Ş ; telbīs-i fen Ü, Ç
6 (a) Dilkü bigi ṭonuña P, Ş, Ç : Gérü dilküsin bu renge Ü
7 (b) ḳullıġın P, Ü, Ç : ḳullıġını Ş

---

* Telbîs, doğrucu görünerek aldatma, gerçeği başka türlü gösterme, oyun, hile ve aybını, kusurunu gizlemek anlamlarına gelmektedir. Fen kelimesinin de ilim, hüner, marifet anlamları yanısıra hile ve hilekârlık manası da vardır.

** Bu beyit Ş nüshasında vardır. P, Ü, Ç, M, K, Lİ nüshalarında yoktur. Aynı beyit B, Ü², Ç², W, P², P³, A², Bİ, TDK, Ü³, Ü⁴, Ü⁵, Ü⁶, R¹, R², TİEM, P⁴, E, H, DTC¹, A¹, MSU nüshalarında da vardır.

7598. Bu tene baḫma ki ne peyker-durur
Nefsüñi añla ki ne cevher-durur

7599. Ḫālıḳını ol kişi bilür hemīn [P-310a, Ş-215b, Ü-70b, Ç-251a]
Kim ne-durur nefsini bile yaḳīn

7600. Ne-durur ṣūretde ʻālem bir şecer
Ki_aña maʻnīde sen olmışsın ṯemer

7601. Ger ṯemer olmasa aġaçdan ʻayān
Dikmeyeydi anı hergiz bāġbān

7602. Çün ṯemer-çün dikilür-imiş şecer
Bes şecerdür ferʻ ü aṣl aña ṯemer[1]

7603. Ṣoñsın illā mebde'üñ oldı ezel
Fikr-durur evvel ü āḫir ʻamel

7604. Anuñ-içün ol resūl-i ẕū-fünūn
Dér ki *naḥnu'l-āḫirūne's-sābiḳūn*[*]

7605. Kim anuñ-çün Ḥaḳ yaratdı ʻālemi
Belki_anuñ-çün ḳıldı peydā Ādemi[2]

7606. Ādeme_anuñ-çün éder secde melek
Devr anuñ-çün ḳılur dāyim felek

7607. Bes aña_Ādem ferʻ olur ol aña aṣl
Añla işbu bābı ki_étdüm saña faṣl

7608. Çün Sikender bildi dünyā ḥālini
Añladı hem āḫiret aḥvālini

CDXXV. ʻAzm-kerden-i İskender Be-Kaʻbe-i Muʻaẓẓama[3]

7609. Diledi kim éde ol ʻazm-i Ḥicāz
Varup ol ḥażretde ʻarż éde niyāz[4]

---

1 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.

2 (a) Ḥaḳ anuñ-çün yaratdı ʻālemi P : Ḥaḳ anuñ-çün yaratdı ādemi Ş, Ç ; anuñ-çün Ḥaḳ yaratdı ʻālemi Ü

3 CDXXV. Azm-kerden-i İskender Be-Kaʻbe-i Muʻaẓẓama P : ʻAzm-i İskender Be-Ḥicāz Ş, Ü ; ʻAzm-i İskender Be-Sūy-ı Ḥicāz Ç

4 (a) ol ḥażretde Ş, Ü, Ç : anda Ḥaḳḳa P

---

* "*Nahnu'l-âhirûne's-sâbikûn*" Buhârî ve Müslim'de geçen bir hadîs-i şerîfin ilk kısmıdır. Bu kısım "*yevme'l-kıyâmeti*" ifadesi ile tamamlanmakta olup "Biz (dünya hayatında) sonra gelenler, kıyamet gününde ise öne geçecek olanlarız." anlamındadır. (Buhârî, Vudû', 68, r. 238; Müslim 855/21. no.lu hadis.)

☙ Bu sayfada İskender'in Hicaz'a doğru yola çıkışı anlatılmaya başlanmıştır. Bu konu için bkz. GÖRSEL 26.

7610. Cem‘ édiben besī ḫayl ü sipāh
Ka‘beye varmaġa ḳıldı ‘azm-i rāh

7611. Diledi evvel ki Baġdāda gire [P-310b, Ş-215b, Ü-70b, Ç-251a]
Bes oradan Ka‘bedin yaña vara

7612. Ol zamān ol yol ḳamu ma‘mūr-ıdı
Āb u ẕād u ḳūt bes mevfūr-ıdı[1]

7613. Bes varup Baġdāda ol şāh-ı cihān
Ḳıble yolını dutup oldı revān[2]

7614. Gördi yolda éder-iken şāh seyr
Yapılu bir püştede bir yüce deyr

7615. Ḳoyıban yol üzre ḫayl-ile sipāh
Vardı iki kişi-le ol deyre şāh

CDXXVI. Dīden-i İskender Ḥakīm-rā ki Der-Deyr Riyāżet-mīkerd[3]

7616. Girdi şāh ol deyre gördi bir ḥakīm
Orada olmış riyāżetle muḳīm

7617. Érte géce_anda ‘ibādet eylemiş
Ṭā‘atı kendüye ‘ādet eylemiş

7618. Şāha ol hīç iltifāt eylemedi
Eyle kim lāyıḳ-durur söylemedi

7619. Şāh dédi kim sebeb noldı saña
Ki_iltifātuñ olmadı hergiz baña

7620. Dédi benüm ḳulumuñsın ḳulı sen
Cāyiz olmaz ‘izzet étsem saña ben[4]

7621. Dédi ben néce ḳuluña ḳul olam [Ü-50a]
Baña taḳrīr eylegil anı bilem[5]

---

1 (a) Ol Ş, Ü, Ç : Ki_ol P (b) Āb u zād ol yolda Ş, Ü, Ç, M, Ç², Ü², Ü³, B, W, P², K : Āb u ẕād u ḳūt P
2 (a) şāh-ı cihān P, Ü : şāh-ı cüvān Ş, Ç (b) yolını dutup P, Ş, Ü : yolın dutıban Ç
3 CDXXVI. Dīẕen-i İskender Ḥakīm-rā ki Der-Deyr-i Riyāżet-mīkerd P : Resīden-i İskender Be-Deyr-i Rāhib Ş, Ü, Ç
4 (a) bénüm ḳulumuñsın ḳulı P, Ü, Ç : ḳulumuñ ḳulısın çün ki Ş
5 (b) ki_anı bilem Ş, Ü : anı bilem P

7622. Dédi ḳul olup-durur şehvet baña
Ki_ol ḥaḳīḳat ḫˇāce olmışdur saña

7623. Çünki ḫˇāceñ ḳul ola baña ʿayān [P-311a, Ş-216a, Ü-50a, Ç-251b]
Sen ḳuluma ḳul olursın bī-gümān[1]

7624. Ḳaldı ḥayrān işbu söze şehriyār
Çıḫdı gözinden ḳamu şehr ü diyār

7625. Rāst söz munṣiflere_olur kārger
Gerçi bī-inṣāfa étmez ol eṣer*

7626. Bes dédi şāh aña kim éy hūş-mend
Nola déseñ baña bir ḳaç dürlü pend

7627. Kim sözüñüñ dürri éy dānā-yı kār
Ḳulaġumda ola-y-ıdı gūşvār[2]

7628. Dédi kim dünyāya maġrūr olmaġıl
Ḥaḳdan aña tekye_édüp dūr olmaġıl

7629. Déme sīr-āb olam anda ki_ol serāb
Kim görinür saña olmaz cüz' serāb[3]

7630. Ger dilerseñ ki_ola devlet naẓmı düz
Ḥüsn-i ḫulḳı kendüñe pīrāye düz[4]

7631. Ẓulmüñ encāmı nedür endīşe ét
ʿAdli kendüzüñe dāyim pīşe ét[5]

7632. Ṣunmasun kimse dér-iseñ mülke dest
Cām-ı bāde nūş édiben olma mest

---

1 (a) ḫˇācen P, Ü, Ç : ḫōcañ Ş ; (b) olursın Ş, Ü, Ç : olasın P
2 (a) sözüñüñ dürri Ş, Ü, Ç, K, M, Ç², Ü², Ü³, B, W, P² : sözüñ ögütdür P
3 (a) ol serāb Ş, Ü, Ç : ol sirāb P
4 (a) Ḥüsn-i ḫulḳı kendüne M, Ç², B, Ü², Ü⁴, P² : Ḥüsn-i ḫulḳı nefsüñe Ş, K, W ; Ḥüsn ü ḫulḳı nefsüñe Ç ; Ḥüsn ü ḫulḳı kendüñe Ü ; Ḥüsn ü ḫalḳa nefsüñi P
5 (a) Ẓulm encāmı nedür P, Ş, Ç : Ẓulmüñ encāmı nedür Ü / endīşe ét P, Ş : endīşe ḳıl Ü (b) pīşe ét P, Ş : pīşe ḳıl Ü

---

* Munsif (منصف) : Arapça "insâf", "âdil olmak"tan gelir. Haktan, doğruluktan ve adaletten ayrılmayan, vicdan ve insaf sahibi, insaflı kimse demektir.

7633. Mülk saḫlayan kim ola bāde-nūş
Néce saḫlaya ki_andan gide hūş[1]

7634. Çünki ġāfil yatup uyıya şübān
Ḳoyunı ḳurda yédürür bī-gümān[2]

7635. Memleketde olmasun déseñ ḫalel
Vérmegil ṭāmi‘ kişiye sen ‘amel*

7636. Bī-edeb kişiyle olma hem-nişīn
Kim ḳılur nefse eṣer ṣoḥbet yaḳīn[3]

7637. Baḫta dilerseñ ki érmeye güzend [P-311b, Ş-216b, Ü-50a, Ç-252a]
Kendüzüñi görüp olma ḫod-pesend[4]

7638. Ḫod-pesend olduġı-çün şeyṭān yaḳīn
Adı olmışdur racīm ü hem la‘īn

7639. Dileseñ ki_érmeye göñlüñe nedem
Bitmeyince_esbāb işe urma ḳadem

7640. Sözi evvel key tefekkür eylegil
Söyleyecek sözi āḫir söylegil[5]

7641. Ol ki söylemedin ebkem olasın
Yég ki sözi söyleyip kem olasın[6]

7642. Ḫayr işinde kimseneye ṭanmaġıl
Şerri terk ét yavuz ad adanmaġıl[7]

---

1 (a) Mülki saḫlayan ki Ş : Mülk saḳlayan kim Ü ; Milk saḫlayan ki P, Ç (b) ki_andan gide P : çü āndan gide Ş, Ç ; çün andan gide Ü
2 (b) yédürür Ş, Ü, Ç : yédüre P
3 Bu beyit P nüshasında yoktur.
4 (a) Baḫta P, Ş, Ü : Taḫta Ç
5 (a) Sözi Ş, Ü, Ç : Sözüñ P
6 (a) ki P, Ş, Ü : kim Ç
7 (a) işde P, Ç : işinde Ş, Ü (b) yavuza el sunmaġıl P : yavuz ad adanmaġıl Ş, Ü, Ç

---

* Ş nüshasında bu beyitten sonra P, Ü, Ç nüshalarında olmayan şöyle bir beyit bulunmaktadır:

‘Avret-ile meşveret eylemegil
Rāzuñı cāhillere söylemegil

Bu beyit Ü[2], Ü[4] ve W nüshalarında da vardır. Bu beyitin hemen hemen aynısı Eflâtûn'un İskender'e nasihatleri kısmında da geçmekteydi. Sadece beytin ikinci mısraı o kısımda "Rāzuñı hergiz aña söylemegil" şeklindedir.

7643. Ḫalḳ içinde kendüzüñi étme medḥ
Diler-iseñ ki_étmeyeler séni ḳadḥ[1]

7644. Mülki dilerseñ ḫalelden ola dūr
Ṭā'at eyle Ḥaḳḳa vü étme fücūr

7645. Ṭāḳatuñca ḫalḳa eylük eylegil
Söyledügüñ sözi ṭoġru söylegil

7646. Dileseñ ki_ola işüñ peyveste key
Ḥilm ṭonın ḫil'at ét boynuña gey[2]

7647. Şükrini yérine getür Ḫālıḳuñ
Ḫalḳa ḫayr ét vérdüginden Rāzıḳuñ

7648. Düşmenüñüñ rıfḳına inanmaġıl
Anı saña eylük éde ṣanmaġıl[3]

7649. 'Unf-durur düşmenüñ luṭfı saña
Zehr-durur démegil tiryāḳ aña[4]

7650. Nerm déyü yılana el ṣunmaġıl
Nīşin anuñ nūş-dārū ṣanmaġıl

7651. Olmasun déseñ riyāset işi süst
Dāyim olasın riyāsetde dürüst

7652. Pīşe ḳıl kendüzüñe ṣıdḳ u ṣafā [P-312a, Ş-216b, Ü-50a, Ç-252b]
'Ahd édicek 'ahdüñe eyle vefā[5]

7653. Ḥikmete cehd eyle kim ol-durur iş
Ger kemāl ister-iseñ aña düriş[6]

7654. Key saḫın key bir işe urma ḳadem
Kim ola anuñ ser-encāmı nedem[7]

---

1 (b) séni P : saña Ş, Ü, Ç (Kadh, ayıbını söyleyerek çekiştirme, zemmetme anlamındadır.)
2 (b) Ḥilm ṭonın ḫil'at ét boynuña gey P : Ḥilm ṭonın ḫil'at ét boyuña gey Ü, Ç ; Ḥilm ṭonı ḫil'atin boyuna gey Ş
3 (a) inanmaġıl P, Ş, Ü : aldanmaġıl Ç
4 Bu beyit ile ardından gelen beyit P nüshasında yoktur.
5 Ç nüshasında beytin birinci mısraının sonunda önce "luṭf u ṣafā" yazılmış, sonra luṭf kelimesinin üzeri çizilerek "ṣıdḳ u ṣafā" yazılmıştır.
6 (b) isder-iseñ aña Ş, Ü : isterseñ anuñla P (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
7 (b) Kim ola anuñ P, Ş, Ü : Kim anuñ ola Ç

7655. Étme nefsüñ ārzūsına ṭama‘
Şehvete ‘aḳluñı eyleme teba‘[1]

7656. Nefs şeyṭān-durur u ‘aḳluñ melek
‘Aḳl nefse ṭābi‘ olmamaḫ gerek

7657. Mefsede ehlin ḳatuña dérmegil
Nesneñi nā-müstaḥaḳḳa vérmegil[2]

7658. Ḫayr işe hīç te’ḫīr eyleme
Ḫūb ‘ādetlerde taḳṣīr eyleme[3]

7659. Şāh göñline pesend olup bu pend
Dédi şād ol éy ḥakīm-i hūş-mend

7660. Ol ḥakīme ḫayr-bād étdi_anda şāh
Bes oradan ḳıldı gérü ‘azm-i rāh[4]

7661. Şāh u leşker çünki yola girdiler
Yolda giderken bir eyvān gördiler[5]

CDXXVII. Resīden-i İskender Be-Daḫme-i ‘Ād[6]

7662. ‘Āli-eyvān yavlaġ u muḥkem-nihād
Yapup érürmiş anı Keyvāna ‘Ād[7*]

7663. Bir ṭılısm urup aña bünyād-ıla
Ḳapusını baġlamış pūlād-ıla

7664. Tā ki ol eyvāna kimse girmeye [P-312b, Ş-217a, Ü-50a, Ç-252a]
Anuñ içinde ne vardur görmeye

---

1 (b) eyleme teba‘ Ş, Ü : étmegil teba‘ P, Ç
2 (a) Bī-hünerleri P, Ç², Ü², Ü³, B, W : Mefsede ehlin Ş, Ü, M, K, Ü⁴, P² (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
3 (b) Ḫūb ‘ādetlerde P, Ş, Ü : Ḫayr ‘ādetlerde Ç
4 (b) ḳıldı gérü P, Ü : étdi gérü Ç ; ḳıldı andan Ş (müs.)
5 (b) gördiler Ş, Ü, Ç : buldılar P (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
6 CDXXVII. Resīden-i İskender Be-Daḫme-i ‘Ād Ş, Ü, Ç : Dīẕen-i İskender Keyvān-ı ‘Ād-rā P (Dahme, Farsça mezar, kabir, türbe demektir.)
7 (a) ‘Āli-eyvān yavlaġ u muḥkem-nihād P, Ş, Ç, B, W, Ü², Ü⁴, K : ‘Āli-eyvān muḥkem ü musmet-nihād Ü ; Āli-eyvān ġāyet ü muḥkem-nihād Ü³, P² (Yavlaġ, pek, çok, gayet anlamındadır.)

---

* Bu beytin ilk kelimesi olan Âlî kelimesinin “li” hecesinin vezin gereği kısa okunması gerektiği için M ve P² yazmalarında bu kelime عال şeklinde uzatma y’si kullanılmadan yazılmıştır.

7665. Ol ṭılısma el urıcaḫ şāh-ı Rūm
Oldı elinde_anuñ ol pūlād mūm

7666. Çünki girdi gördi anda şehriyār
ʻĀcdan bir taḫt-durur zer-nigār*

7667. Taḫt üzre tāc-ıla bir nāmver
Yatmış olıban cihāndan bī-ḫaber

7668. Sāliyān yatmış ki hergiz durmamış
Gözlerin açup cihānı görmemiş

7669. Başı ḳatında durur bir levḥ-i zer
Bir yüzi levḥüñ muraṣṣaʻ ser-te-ser

7670. Bir yüzinde yüridibenüñ ḳalem
Anda bir ḳaç saṭra urmışlar raḳam

7671. K_éy benüm ola déyiben şarḳ u ġarb
İns ü cinn-ile éden peyveste ḥarb[1]

7672. Ġarra olma çarḫa ki_ol nā-mihrbān
Kimseye vérmedi vü vérmez emān[2]

7673. Sénüñ-ile ger bu gün ol ḳıla ʻahd
Yarın éde anı naḳṣ étmege cehd[3]

7674. Ben ki ʻĀd'am ḥükm eyledüm müdām
Şarḳ u ġarba biñ iki yüz yıl temām

7675. ʻĀlemi cümle benüm ṣanmış-ıdum
Bu cihān ʻahdine inanmış-ıdum

---

1 (a) Kim P : Ki_éy Ş, Ü, Ç
2 (a) çarḫa ki P, Ü, Ç : çarḫ ki Ş (b) vérmedi vü vérmez Ş, Ü, Ç : vérmedi vérmez P
3 (a) ḳıla Ş, Ü, Ç, M, K, Ç², Ü², Ü³, Ü⁴, P² : éde P, B (b) éde Ş, Ü, Ç : éder P

---

* ʻÂc, fildişi, som manalarına gelmektedir. Bazı sözlüklerde bu mananın yanısıra kaplumbağa kabuğu, bağa anlamına da yer verilmektedir. Burada İskender ve askerlerinin geçmişte Âd kavmi hükümdarlarına ait olan sarayı görmeleri hadisesi anlatılmaktadır. Bu saray, sağlam şekilde yapılmış, bir tılsımla inşa edilmiştir ve içine kimse girmesin diye kapısı bir çelikle bağlanmış hâlde kapalı durmaktadır. İskender o tılsıma el uzatınca o çelik elinde mum olur ve içeri girer. İçeride altın işlemeli, fildişinden bir taht ve tahtın üzerinde başında tacı olan Âd isimli hükümdarın cesediyle karşılaşır. Başı üzerinde kıymetli taşlarla süslü bir altın levha vardır ve üzerinde birkaç satır yazı yazılıdır. Bu satırlarda dünyaya aldanmamak gerektiğine, mal ve mülkün geçici olduğuna, herkesin bir gün ecelin pençesine düşeceğine dair nasihatlar yer almaktadır.

7676. Cehd-ile bī-ḥad çekiben dürlü renc
Cem‘ édüp yıġmış-ıdum māl u genc[1]

7677. Ulu sulṭān-ıdum u ṣāḥib-şükūh [P-313a, Ş-217b, Ü-50a, Ç-253a]
Ṭolu-y-ıdı leşkerüm deryā vü kūh[2]

7678. Érmeye baḫtuma dér-iken ḫalel
Bañа nā-geh érdi çengāl-i ecel

7679. Çün ecel çengāline oldum esīr
Kimse bulınmadı bañа destgīr

7680. Māl u mülküm fāyide_étmedi bañа
Béni gör ‘ibret yéterem ben sañа

7681. Zaḥmet-ile dérdügüm ol māl u genc
Ayruġ almış bañа ḳalmış mār u renc*

7682. Anı kim bañа édüpdür bu cihān
Sañа daḫı édesidür bī-gümān

7683. Şāh anı oḫıyup aġladı zār
Gözlerinden dökdi ḫūnīn cūybār

7684. Bes ol eyvāndan çıḫup şāh-ı cüvān
Oldı gérü Ka‘bedin yañа revān

CDXXVIII. Be-Cāy-āverden-i İskender Menāsik-i Ḥac[3]

7685. Ka‘benüñ Mīḳātına çün érdi şāh
Evvel iḥrāmuñ ṭonına girdi şāh

7686. Çıḫarup tenden rezāyil ḫaṣletin
Geydi raġbetle feżāyil ḫil‘atin

---

1 (b) édüp P, Ü : édiben Ş (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
2 (b) deryā vü kūh P, Ü : deryā-yı kūh Ş, Ç
3 CDXXVIII. Menāsik-i Ḥac Ş : Menāsik-i Ḥacrā Ü, Ç (P nüshasında mesnevi beyitleri arasında konu ayırımı yapan böyle bir başlık bulunmamaktadır.)

---

* Ş nüshasında bu beyitten sonra derkanara bir beyit yazılmıştır. Bu beyit P, Ü, Ç nüshalarında yer almadığı gibi Ş nüshası ile aynı koldan gelen Ü[4] nüshasında da yoktur. Beytin daha sonra eklenmiş olma ihtimali büyüktür. Beyit şöyledir:

İmdi sen daḫı şaḳın aldanmaġıl
Vérdügüñ māl sañа ḳalur şanmaġıl

☙ Bu sayfada İskender'in Kâbe'yi ziyaret etmesi anlatılmaktadır. Bu konu için bkz. GÖRSEL 27.

7687. Çünki ḳıldı varıban remy-i cimār
Sürdi dīvi bāṭınından nāmdār[1*]

7688. Her ki tenden nefs dīvin sürmeye
Ka'beye varsa Ṣafāyı görmeye

7689. Mervede kesb-i mürüvvet eyledi
Ol Ṣafā-y-ıla fütüvvet eyledi

7690. Sen eger sénden bu dīvi süresin [P-313b, Ş-217b, Ü-50b, Ç-253b]
Ḳamu yérde_Allāh nūrın göresin[2]

7691. Çün Ṣafā vü Merveye 'azm étdi şāh
Bāṭınına biñ ṣafā vérdi İlāh

7692. Çünki Beytu'llāha girdi oldı şād
Ḳıldı anda ḳuds gülzārını yād[3]

7693. Buldı anda dürlü esrāra ẓuhūr
Rūşen oldı göñline Allāhi nūr[4]

7694. Eyle étdi ol arada maḥv-ı ẕāt
Ki_anda ḳalmadı beşerlikden ṣıfāt[5]

7695. Kendülikden çün aña érdi fenā
Buldı Ḥaḳdan ol fenā-y-içün beḳā

7696. Bulmaġ isderseñ Ḥaḳa irmege yol
Pāk kendü varlığuñdan maḥv ol[6]

7697. Maḥv olup bulur göge şebnem ẓuhūr
Fāni olmayınca olmaz şem' nūr

---

1 (a) remy-i cimār Ü, Ç : remy ü cimār P (müs.) (Bu beyit Ş nüshasında yoktur.)
2 (b) Allāh nūrın göresin P, Ü, Ç : Tañrı nūrın göresin Ş (Ş ve Ü nüshalarında bu beyit üstündeki beyitle yer değiştirmiştir.)
3 (a) Çünki Beytu'llāhı gördi oldı şād P : Çün ki Beytu'llāha girdi oldı şād Ş, Ü, Ç
4 (b) Allāhi nūr P : Allāh u nūr Ş, Ü, Ç
5 (a) Eyle étdi ol arada maḥv-ı ẕāt Ş, Ü : Eyle oldı ol arada maḥv-ı ẕāt P
6 (b) Pāk kendü varlığuñdan maḥv ol P, Ş : Var kendü varlığından maḥv ol Ü

---

* Remy, atma, fırlatma demektir. Cimâr, çakıl taşları, özellikle Mekke yakınlarındaki Mina'da hacılar tarafından atılan yedi çakıl. (Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, s. 674 ve 998.)

7698. Dānelıḫdan dāne çıḫmazsa temām
Ne gül ü ne lāle olur bī-kelām

7699. Ḳaṭre ṣulıḫdan çıḫıcaḳ dürr olur
Toḫm ṣūret terk édicek bürr olur*

7700. Nuṭfe çünkim ṣūretüñ terkin ḳılur
Gör Muṣavvirden ki ne ṣūret bulur[1]

7701. Bes ṭavāf édibenüñ ḳıldı namāz
Étdi ol dergāhda ʿarż-ı niyāz[2]

7702. Çün tahāretle tenini ḳıldı pāk
Göñli iḫlāṣ-ıla oldı tābnāk

7703. Ḳıldı ol evde ḫużūʿ-ıla namāz [P-314a, Ş-218a, Ü-50b]
ʿArż étdi Mālikü'l-mülke niyāz[3]

7704. Ṭāʿat oldur ola anda çoḫ ḫuşūʿ [Ç-254a]
Ṭāʿat olmaz ol kim ola bī-ḫużū'[4]**

7705. Sen gerek sırrın namāzuñ bilesin
Bes key iḫlāṣ-ıla anı ḳılasın

7706. Gerçi çoḫ-durur namāz içre niyāz
Līk nefʿ ol kişiye eyler namāz

7707. Kim şehādet ʿāleminden ol gide
ʿĀlem-i ġayba varıban naḳl éde

7708. Andan éde ġayb-ı ġayba intiḳāl
Ki_ol-durur ol *kābe-kavseyn*e miṯāl

7709. Ālem-i cismānī vü ṣūretle cism
Kim müşāhiddür şehādet buldı ism

---

1 (a) çün kim Ş, Ü, Ç : çünki P / terkin ḳılur P, Ü, Ç : göyni ḳılur Ş (müs.)
2 (b) ʿarż-ı niyaz P, Ü, Ç : çün ʿarż-ı niyaz Ş
3 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
4 (a) kim ola anda ḫuşūʿ Ş, Ü, Ç : ola anda çoḫ ḫużū P (b) bī-ḫużūʿ Ü, Ç : bī-ḫuşūʿ P, Ş

---

* Bürr, buğday anlamındadır.
** Huzûʿ (خضوع) : Alçakgönüllülük, tevâzu, sükûn ve edeble tevâzu göstermek anlamına gelmektedir. Daha çok huşû ile birlikte kullanılır. Huşû kelimesinin eş anlamlısıdır.

7710. ʻĀlem-i ġayb étdiler ervāḥa ad
Ġayb-ı ġayb ol Ḥaḳdur anı eyle yād[1]

7711. Kim anuñ yādı séni sénden ala
Ġayb-ı ġayba kendü-y-ile_iltebile

7712. Çün ne şarṭı var-ısa ḥaccuñ temām
Yérine yétürdi şāh-ı nīk-nām

7713. Çün menāsik işini bitürdi şāh
Ḳamu şartı yérine getürdi şāh[2*]

7714. On iki biñ ḳoç getürdi_édüp şümār
Altı biñ buḫtı daḫı zerrīn-mehār[**]

7715. Ṣayıla on biñ sıġırdan daḫı hem [P-314b, Ş-218a, Ü-50b, Ç-254b]
Étdi ḳurbān ḳamusın şāh-ı ʻAcem[3]

7716. On iki yüz biñ daḫı miṣḳāl zer
Daḫı yüz yük nuḳre biñ dāne güher[***]

7717. Ḥāżır étdürüp şeh-i iḳlīm-baḫş
Ol mübārek yérde ḳıldı ḫalḳa baḫş[4]

7718. Mekkede dervīş hergiz ḳalmadı
Kim şehüñ mālı-y-ıla bay olmadı

7719. Çünki devlet vérdi saña dest-res
Mālı ḫayra ṣarf étmek ḳıl heves[5]

---

1 (b) Ḥaḳdur P, Ü, Ç : Ḥaḳ-durur Ş
2 (a) şāh Ş, Ü, K, M, Ç², Ü², Ü³, Ü⁴, P², B, W : ol P (b) yétürdi şāh Ş, Ü : getürdi ol P
3 (a) Ṣayıla Ş, Ç, K, Ü², Ü³, B, P² : Ṣanıla P, Ü, M, Ç², W
4 (a) étdürüp P, Ş, Ü : étdürdi Ç
5 (a) vérdi P, Ş, Ç : oldı Ü (b) ḫayra ṣarf étmek Ş, Ü, Ç, M, K, Ç², Ü², Ü³, B, W, P² : ṣarf étmege ḫayra P

---

* Ç nüshasında bu beytin sonundaki her iki mısra da P nüshasında gördüğümüz şekilde "ol" kelimesiyle bitmektedir. Ancak daha sonra müstensih "ol" kelimelerinin üzerini çizmiş ve üstlerine Ş ve Ü nüshalarındaki "şāh" şeklini yazmıştır. Müstensih önce P nüshasını veya onun geldiği kolu esas almış; fakat sonra karşılaştırma yaptığında fikir değiştirerek Ş ve Ü kolunu daha uygun bulmuş görünmektedir.

** Mehâr, devenin burnuna geçirilen ve yular bağlanan halka; boyunduruk, gem, yular anlamlarına gelmektedir. Buht, iki hörgüçlü deve manasındadır.

*** Nukre, külçe hâlinde gümüş ve gümüş para anlamlarındadır.

7720. Kim ḳala dünyāda sénden bir key ad
Olasın ol ad-ıla peyveste şād[1]

7721. Ulu kiçi ḳılalar sańa duʿā
Bay u yoḫsul édeler sańa ṣenā

7722. Ger ṣenā-y-ıla duʿā kesb édesin
Zād ola sańa çü bundan gidesin

7723. Yég-durur biń genc ü zerden bir duʿā
Yég-durur yüz biń güherden bir ṣenā[2]

7724. Her kişiye kim duʿā hem-rāh ola
Ḳanda varsa destgīri_Allāh ola

7725. Her kişi ki_ańa naṣīb ola ṣenā [P-315a, Ş-218b, Ü-50b, Ç-255a]
Bir beḳā bula ki_ańa érmez fenā[3]

7726. Gör ne nesnedür ṣenā ki_ol Ḥayy ü Rab
Ḳullarından anı kılmışdur ṭaleb[4]

7727. Mālı ḫarc ét ki_édeler sańa duʿā
Genci ṣarf ét ki_édeler sańa ṣenā

7728. Cūd Ḫālıḳ pīşesidür bil anı
Kendüzüńe dāyimā iş ḳıl anı [5]

7729. Māl çün bāḳī degül elden gider
Yé yédür mihrini göńlüńden gider

7730. Ki_andan ayru düşicek bī-iḫtiyār
Olmaya ol sańa derd ü renc ü mār[6]

7731. Gerçi kim cānuń şaḳīḳidür bu māl
Ṣarf étmedükde_olur cāna vebāl*

1 (a) sénden Ş, Ü, Ç : sizden P
2 (a) biń P, Ş, Ç : yég Ş
3 P nüshasında bu beyit iki beyit aşağıda yer almaktadır.
4 (a) Ḥayy ü Rab P, Ç : Ḥayy-i Rab Ş, Ü
5 (a) bil anı Ş, Ü, Ç : bellü bil P (b) dāyimā iş ḳıl anı Ş, Ü, Ç : dāyim anı iş ḳıl P
6 (b) renc ü derd ü mār P, Ü : derd ü renc ü mār Ş, Ç

* Şakîk, ortasından ikiye bölünmüş bir şeyin iki parçasından biri anlamındadır.

7732. Māl ol mıdur kim anı déreler
Māl ol kim ṣarf édiben véreler[1]

7733. Çünki ḳurbāndan ferāġat buldı şāh
Mekkenüñ ḥāline meşġūl oldı şāh

CDXXIX. Tefaḥḥuṣ-kerden-i İskender Ez-Aḥvāl-i Ümerā-i Mekke[2]

7734. Ṣordı ki_evvelden kimüñdür bu maḳām
Kim-idi bunda ululardan imām[3]

7735. Dédiler kim ḥākim-i_evvelden yaḳīn
Bunda evlād-ı Ḫalīl-idi hemīn

7736. Oldı ḥükminde_anlaruñ çoḫ rūzigār
Bes Yemenden geldi Ḳaḥṭān āşikār[4]

7737. Bī-kerān leşkerle bunda geldi ol
Ḳahr-ıla işbu maḳāmı aldı ol

7738. Düşdi evlād-ı Ḫalīlu'llāh ḥaḳīr
Bu diyāra olıcaḫ Ḳaḥṭān emīr[5]

7739. İşbu iş üstine geçdi çoḫ zamān [P-315b, Ş-219a, Ü-50b, Ç-255b]
Cürhümīler oldılar nā-geh 'ayān

7740. Cürhümīler çünki ẓāhir oldılar
Süriben Ḳaḥṭānı bunı aldılar

7741. Ol zamāndan éy şehinşāh-ı zemīn
Bunda ḥākim Cürhümīlerdür hemīn[6]

7742. Bes Ḫalīl evlādını buldurdı ol
Ol maḳāmı anlara bildürdi ol[7]

---

1 (a) Māl ol mıdur ki P, Ş, Ç : Māl ol mıdur kim Ü
2 CDXXIX.Tefaḥḥuṣ-kerden-i İskender Ez-Aḥvāl-i Ümerā-i Mekke P :Tefaḥḥuṣ-ı İskender Ez-Aḥvāl-i Ḥicāz Ş,Ü,Ç
3 (a) bu P, Ç : ol Ş, Ü (b) bunda P : anda Ş, Ü
4 (a) anlaruñ çoḫ rūzigār Ş, Ü, Ç : anuñ çoḫ rūzigār P
5 (a) ḥaḳīr P, Ü, Ç : yaḳīn Ş (müs.)
6 (b) Cürhümīlerdür Ş, Ü : Cürhemīlerdür P ; Cevhemīlerdür Ç (müs.)
7 (a) buldurdı şāh Ş, Ü, Ç : buldurdı ol P (b) bildürdi ol P : bildürdi şāh Ş, Ü, Ç (Ç nüshasında beytin birinci mısraının sonunda önce P nüshasında olduğu gibi "ol" yazılmış, ancak sonra "ol" kelimesinin üzeri çizilerek mısra üstüne Ş ve Ü nüshalarındaki "şāh" şekli eklenmiştir. İkinci mısrada ise ol hiç yazılmadan sadece "şāh" yazılmıştır.)

7743. Vérdi anlara besī zerr ü güher
Daḫı çoḫ dībā-yı Rūmī sīm ü zer

7744. Çün olar şehden riyāset buldılar
Ad-ıla mecmū'ı sādāt oldılar

7745. Ulu ol-durur ki çün ḳudret bula
Ululıḫdan düşmişüñ ḥālin bile

7746. Bes elini alup anuñ götüre
Gérü anı manṣıbına yétüre

7747. Ḳıla luṭfı her kerīmi ser-firāz
Olmaya şöyle ki gerdūn dūn-nüvāz

7748. Kişi ol kim 'izzet el vérse aña
Ḫˇār olanı 'izzet ehlinden aña[1]

7749. Şimdi_olar kim ḫalḳa server oldılar
Çarḫ bigi sifle-perver oldılar[*]

7750. Çünki ḥac erkānını bitürdi şāh
Ol aradan ḳıldı Ḳudse 'azm-i rāh

CDXXX. Ḥikāyet-i Āmeden-i İskender Be-Ziyāret-i Ḳuds-i Mübārek[2]

7751. Vardı vü gördi Ḫalīlüñ ḥażretin [P-316a, Ş-219a, Ü-71a, Ç-255b]
Yüz sürüp öpdi muṭahhar türbetin[3]

7752. İsti'ānet édüp ol dergāhdan
Merḥamet ḳıldı ṭaleb Allāhdan

7753. Gerçi kim her yérde Ḥaḳ Ẓāhir-durur
Her neye kim isdeseñ Ḳādir-durur

---

1 (a) aña P, Ü, Ç : saña Ş

2 CDXXX. Ḥikāyet-i Āmeẓen-i İskender Be-Ziyāret-i Ḳuds-i Mübārek P : Resīden-i İskender Be-Türbe-i İbrāhīmü'l-Ḫalīl Ş, Ü ; Resīden-i İskender Türbe-i İbrāhīmü'l-Ḫalīl 'Aleyhi's-selām Ç

3 (a) vü gördi P, Ş, Ü : çün gördi Ç

---

* Sifle-perver, birleşik sıfattır. Arapça alçak, âdî, sefil (kimse) anlamına gelen sifle ile besleyen, koruyan manasındaki Farsça "perver" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Ayak takımına, alçaklara destek olan, onları koruyan ve kollayan manasındadır.

7754. Līk görmekden velīler türbetin
Kim bulupdur Ḥaḳḳuñ anlar ḳurbetin

7755. Kişinüñ çoḫ ḥāceti olur revā
Dürlü derde bulınur anda devā

7756. Ki_anlaruñ ervāḥı şöyle kim ʻuḳūl
Ḳuds dergāhında bulmışdur ḳabūl

7757. Çün melāyik bigi_olaruñ cevheri
Cism naḳṣından olup-durur berī[1]

7758. Hem olar nūr-ı İlāhīdür yaḳīn
ʻAḳl-ıla nefse mużāhīdür yaḳīn[2]

7759. Bunlar ecsāma çoḫ éderler eṣer
Şöyle kim vérdi Resūl andan ḫaber[3]

7760. Bes melekden her eṣer ki_olur ʻayān
Daḫı ʻaḳl u nefsden hem bī-gümān[4]

7761. Rāst çün cinsiyyet ara yérde var
Olur ol ervāḥdan daḫı_āşikār

7762. Ol mezārāta çü ṣıdḳ-ıla_iʻtiḳād
Baġlanup varıla bulmaġa murād

7763. Çün taʻalluḳ vardur anlarda yaḳīn [P-316b, Ş-219b, Ü-71a, Ç-256a]
Ol mezārāt-ıla éy pākīze-dīn

7764. Ki_andaġı ṭopraḫdan anlar lā-muḥāl
Eylemişlerdi besī kesb-i kemāl

7765. Ol mezārāta varanuñ bī-gümān
Olur aḥvāli ol ervāḥa ʻayān

7766. Şöyle ki_olsa ḳarşu iki āyine
Bir birinden nūr alur her-āyine[5]

---

1 (a) (b) naḳṣından P, Ü, Ç : naḳżından Ş
2 (a) yaḳīn P, Ü, Ç : hemīn Ş (b) yaḳīn Ş, Ü : hemīn P, Ç
3 (a) eṣer P, Ü, Ç : naẓar Ş
4 (a) ki_olur ʻayān P, Ş, Ü : olur ʻayān Ç
5 Bu beyit P nüshasında yoktur.

7767. Bunlara nūrı ol ervāḥuñ gelür
Bunları ol nūr-ıla rūşen ḳılur

7768. Lā-büd āṣārı olaruñ éy ḥakīm
Kesb-i ḫayr ü defʿ-i şerde_olur ʿaẓīm[1]

7769. İşbu sırrı kim dédüm ger bilesin
Ol mezārātı ziyāret ḳılasın

7770. Ḥācetüñ her ne ki var ola revā
Olmaya redd anda olınan duʿā

7771. Ol mübārek türbede şāh-ı cihān
Ḥācetin iḫlāṣ-ıla ḳıldı ʿayān

7772. Vérdi_anuñ ḫalḳına daḫı sīm ü zer
Bī-kerāne genc ü envāʿ-ı güher

7773. Bes édiben ol ḥaremden azm-i rāh
Rāst vardı Mescid-i Aḳṣāya şāh

CDXXXI. Ḥikāyet-i Āmeden-i İskender Be-Mescid-i Aḳṣā[2]

7774. Ḳıldı ol mescidde daḫı hem namāz
Étdi Ḥaḳ dergāhına ʿarż-ı niyāz[3]

7775. Ḳıl namāzı ki_ol saʿādet tācıdur
Ḳoma anı kim mü'minüñ miʿrācıdur[4]

7776. Ẓāhiri maʿmūr éder erkān-ıla [P-317a, Ş-219b, Ü-71a, Ç-256b]
Bāṭını pür-nūr éder īmān-ıla

7777. Ġayba_anuñ erkānı-la varur varan
Ġayb-ı ġayba_eẕkārı-la érer éren[5]

7778. Orada daḫı çoḫ iḥsān eyledi
Çoḫ hedāyā daḫı ḳurbān eyledi

---

1 (b) defʿ-i şerde P, Ü, Ç : defʿ-i şerʿ Ş
2 CDXXXI. Ḥikāyet-i Āmeẕen-i İskender Be-Mescid-i Aḳṣā P : Resīden-i İskender Be-Mescid-i Aḳṣā Ş, Ü, Ç
3 (a) hem P, Ş, Ü : ol Ç
4 (b) anı kim Ü, Ç : anı P, Ş
5 (a) anuñ erkānı-la P, Ş, Ü : bes erkân-ıla Ç

7779. Māl ol kim çün elüñde bulına
Ṣarf édesin anı ol Ḥaḳ yolına[1]

7780. Cem‘ édüp saḫlamayasın véresin
Devlet-i ‘uḳbīye andan éresin[2]

7781. Buldı şeh mescidde bir dānā kişi
Kim riyāżetdi müdām anuñ işi[3]

CDXXXII. Ḥikāyet-i Mülāḳāt-ı İskender Be-‘Ābid ve Naṣīḥat-ḫˇāsten-i Vey Ez-Behr-i Edeb[4]

7782. Ṣoḥbet étmişdi besī evtād-ıla
Keşf bulmış ḳuṭbdan irşād-ıla

7783. İşini dün gün ‘ibādet eylemiş
Ṭā‘atı kendüye ‘ādet eylemiş

7784. Munḳaṭı‘ olıbanuñ eşbāḥdan
Étmiş-idi kendüzin ervāḥdan

7785. Şāh andan bir nasīḥat isdedi
Nédeyim kim Ḥaḳḳa érişem dédi

7786. Dédi Ḥaḳḳa vāṣıl ol vaḳt olasın
Kim ta‘alluḳdan tecerrüd bulasın

7787. Zāyil olmayınca senden bu ṣıfāt
Néce_ola göñlüñe rūşen keşf-i Ẕāt

7788. Kişi anda lāyıḳ-ı tevḥīd ola [P-317b, Ş-220a, Ü-71a, Ç-257a]
Kim ta‘alluḳdan ḳamu tecrīd ola[5]

7789. Éy muvaḥḥid müşrik işin ḳılmaġıl
Ḥaḳ gerekse saña ġayra ḳalmaġıl

---

1 (a) Māl ol-kim çün elüñde bulına P, Ü, Ç : Māl oldur çün ki elüñde bulına Ş (b) ol Ḥaḳ yolına Ş, Ç, Ü², B, W, Ü⁴ : Tañrı yolına P ; sen Ḥaḳ yolına Ü, M, P²

2 (b) Devlet-i ‘uḳbīye P, Ş, Ü : Devlete ‘uḳbīye Ç

3 Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.

4 CDXXXII. Ḥikāyet-i Mülāḳāt-ı İskender Be-‘Ābid ve Naṣīḥat-ḫˇāsten-i Vey Ez-Behr-i Edeb P : Resīden-i İskender Der-Mescid-i Aḳṣā Ş ; Resīden-i İskender Be-Ḳuṭb Der-Mescid-i Aḳṣā Ü, Ç

5 (a) anda Ş, Ü, Ç : k’anda P

7790. Étmegil ġayra naẓar dédüñse hū
Rişte-i tevḥīd néce_olur dü-tū[1]

7791. Hū dédüñse ḳalmasun sénden eṣer
Étmegil bir dem iki kevne naẓar

7792. Ḳurb dérseñ ḥāṣıl eyle ma‘rifet
Cehli ḳo kim sığmaz anda ol ṣıfat[2]

7793. Ol kişi kim göñli ṭolu cehl ola
Néce ‘ālim ḳurbetine ehl ola

7794. Cāhil érse göge ḳadr ü cāh-ıla
Hem-nişīn olmaya ‘ālim cāhile

7795. ‘İlm vaṣfıdur Ol Allāhuñ yaḳīn
‘İlm-ile_érer éren Allāha hemīn

7796. ‘Ālimüñ ḳatında ‘izzet ol bulur
Ki_ol-daḫı hem ‘ilm ehlinden olur

7797. Çünki ‘Ālim Ḥaḳ-durur pes cāhili
Kendüzine nécesi éde velī[3]

7798. Her neye kim var-durur ‘illet gerek
Dōstlıġa rāst cinsiyyet gerek

7799. ‘Ālime ‘ilmiyle eyle bes heves
Bülbül ü zāġuñ yéri olmaz ḳafes[4]

7800. Būm-ıla ṭāvūs ola mı hem-nişīn
Yā ola mı ḳarġa ṭūtīye ḳarīn

7801. Çünki sığmaz bir arada ‘ilm ü cehl [P-318a, Ş-220b, Ü-71b, Ç-257b]
‘Ālimī déyen gerekdür ‘ilme ehl*

1 (b) Rişte-i tevḥīd néce_olur dü tū Ş, Ü : Rişte-i tevḥīd olur mı dü tū P ; Rişte-i tevḥīde gerekmez dü tū Ç
2 (a) Ḳurb dérseñ P : Anı dérseñ Ş, Ü ; Ḳurb gerek Ç², Ü², B, W (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
3 (a) Ḥaḳ ‘Ālim-durur Ş, Ü : ‘Ālim Ḥaḳ-durur P ; ‘Ālim-durur Ç (müs.)
4 (b) ḳafes P, Ü : bir ḳafes Ş ; bu ḳafes Ç

* *‘Ālimī*, “Ben âlimim.” demektir.

7802. Çünki bāṭıl işlü_olur cāhil olan
Ére mi Ḥaḳḳa işi bāṭıl olan[1]

7803. Göñlüñi Ḥaḳ fikri-le ma'mūr ét
Ẕikri-y-ile cānuñı pür-nūr ét

7804. Bir daḫı zībā söz eydem ben saña
Sen benefşe bigi gūş olsañ baña[2]

7805. Nefsüñüñ şehrin 'imāret ét düriş
'Aḳl ḳānūnı-y-ıla kim budur iş

7806. Nefs-i insānī bedende éy emīn
Ol beden şehrine vālīdür yaḳīn

7807. 'Aḳl-durur bī-gümān añа vezīr
Ḳuvvet-i fikriyyedür añа müşīr

7808. Bu cevāriḥ bu ḳuvā añа temām
Pīşekār u hem ra'iyyetdür müdām[3]

7809. Añа bir ḳullıḫcıdur şehvet yaḳīn
Dilegin vérmek işi añа hemīn

7810. Bir 'avān-durur ḳapusında ġażab
Ḫalḳa ẓulm ü ḳahr işi éy 'aceb[4]

7811. Ol vezīre bu iki düşmen-durur
Düşmen işi néce_olur rūşen-durur[5]

7812. Vāliye çün ol vezīr-ile müşīr
Oldılar cān-ıla nāṣıḥ hem naṣīr

7813. Ol ikinüñ ögidine duta gūş
Kendüzine devşüriben fikr ü hūş[6*]

---

1 (a) işlü_olur P, Ş, Ç : işlüdür Ü
2 (b) olsan P, Ç : gūş olġıl Ş, Ü
3 (a) Bu cevāriḥ bu ḳuvā Ş, Ç : Bu cevāriḥle ḳuvā Ü ; Bu ḫavāric bir ḳuvā P (b) hem ra'iyyetdür müdām P, Ü, Ç : hem ra'iyyet bī-kelām Ş
4 (b) éy aceb Ş, Ü, Ç : bī-sebeb P
5 (b) néce_olur P, Ş, Ç : nécedür Ü
6 (b) devşüriben Ü : dirşüriben Ş, Ç ; döşüriben P

---

* Devşürmek (dirşirmek, dirşürmek, deşürmek, dişürmek, degşürmek, devşirmek, devşürmek, divşirmek, divşürmek, dögşürmek, döşürmek), toplamak, derlemek, bir araya getirmek demektir.

7814. Ol ġażabla şehvete te'dīb éde [P-318b, Ş-220b, Ü-71b, Ç-257b]
Kendünüñ aḫlāḳını tehẕīb éde

7815. Lā-cerem şehri anuñ maʿmūr ola
Ẓulm ü bidʿatden daḫı hem dūr ola

7816. Lā-büd ola lāyıḳ-ı dergāh ol
Bula ḳurbuñ perdesinde rāh ol[1]

7817. Çünki işbu memleketden yérile*
Daḫı yégrek pādişehlıḫ vérile[2]

7818. Ola ol ʿuḳbī maḳāmında muḳīm
Bula rūḥı revḥ ü reyḥān u naʿīm[3]

7819. ʿAḳl u fikri şehvet ü ḫışma zebūn
Étdürür-ise aña cehl ü cünūn

7820. Bī-gümān şehri anuñ vīrān ola
Dünye ʿuḳbīde aña ḫüsrān ola

7821. Cehd ét érem déseñ Ol ḥażrete
Kim zebūn olmaya ʿaḳluñ şehvete

7822. Ḫışm u şehvet dīv-durur dutma şek
ʿAḳl-durur ʿaḳl bir ulu melek

7823. Dīve cehd ét ki_ol melek ġālib ola
Ki_anı *lā ḥavle*yle āvāre kıla[4]

7824. Gönlüñ aña baġla ki_anı bulasın
Üns anuñla dut ki anuñ olasın

7825. İsder-iseñ anı kendüñden gider
Ġayret eyle ġayrı fikrüñden gider[5]

---

1 (a) lāyıḳ-ı dergāh Ş, Ü, Ç : lāyıḳ ol dergāha P
2 (a) yérile P, Ş, Ç, B, Ü², K : iyrile Ü, P², M ; ayrıla W, Ü³
3 (b) rūḥı revḥ ü reyḥān u naʿīm P, Ü, Ç : rūḥ u revḥu reyḥān u naʿīm Ş
4 (b) āvāre P, Ş : emmāre Ü
5 (a) kendüñden P, Ş, Ç : ẕikrüñden Ü (b) ġayrı fikrüñden Ş, Ü, Ç : ġayr fikrini P

---

* Yerilmek, kusurları ortaya konulmak, kötülenmek, zemmedilmek. Derleme Sözlüğü'nde "yerilmek", küçümsenmek, gözden düşmek anlamındadır."Yerilen yer tutar." (*Derleme Sözlüğü*, TDK Yayınları, c. XI, s. 4251.)

7826. Tā günüñ şevḳiyle şebnem yitmeye
‘Ulvi olup māh u mihre yétmeye[1]

7827. Mü’min-iseñ néce sürilse ḳażā [P-319a, Ş-221a, Ü-71b, Ç-258a]
Cān-ıla vérseñ gerek aña rıżā

7828. Ger dilerseñ rişte-i tevḥīdi berk
Şirk-i penhāndur riyā ḳıl anı terk

7829. Niyyetüñ iḫlāṣ-ıla eyle dürüst
Tā ki olmaya ‘amel erkānı süst

7830. Söyleyicek ṣıdḳ-ıla söyle müdām
Her işi iḫlāṣ-ıla eyle temām

7831. Ṣıdḳ-durur saña ‘uḳbīde delīl
Ṣıdḳ-ıla buldı necāt oddan Ḫalīl

7832. Ṣıdḳ-ıla ürdüġi-y-içün ṣubḥ dem
Rūşen éder ‘ālemi her ṣubḥ-dem

7833. Nefsüñe olġıl murāḳıb dem-be-dem
Ki_olmaya étdügüñ işlerde nedem[2]

7834. Ger bu āṯārı tefekkür ḳılasın
Ol Mü’eṯṯir ḳudretini bilesin

7835. Keşf édesin vaḥdet esrārın temām
Dünye ‘uḳbī sénüñ ola bī-kelām

7836. Göñlüñi édüp riyāżet tābnāk
Her küdūretden anı ḳılursa pāk[3]

7837. Rūşen ola bāṭınuñda şem‘-i dīn
Naḳş ola āyīnede ‘ilme’l-yaḳīn[4]

7838. Keşf-ile rūşen ola saña ṣıfāt
Görine āyīnede hem nūr-ı Ẕāt

---

1 (b) māh u mihre yétmeye P, Ü, Ç : māh mihre yétmeye Ş (Bu beytin ilk kelimesi olan “ulvi” kelimesinin “vi” hecesinin vezne göre kısa olması gerektiği için bu kelime M, Ü[3] ve P[2] nüshalarında uzatma y’si olmadan علو şeklinde yazılmıştır.)

2 (a) murāḳıb P, Ü, Ç : murāġıb Ş (b) étdügüñ işlerde nedem P, Ü, Ç : sen étdügün işler nedem Ş

3 (a) Göñlüñi édüp riyāżet P, Ü, Ç : Göñlüñi_éderse riyāżet Ş

4 (a) bāṭınuñda P, Ş, Ü : bāṭınuñdan Ç

7839. Bilesin ʻilm-i ledünnīyi temām
Ḳılasın bī-vāsıṭa fehm-i kelām

CDXXXIII. Ḫātimet-i Dāsitān[1]

7840. Çün bu sözleri temām işitdi şāh [P-319b, Ş-221b, Ü-71b, Ç-258b]
Ḥasret-ile aġlayup çoḫ étdi āh[2]

7841. İlerüden böyledür bu reh-güẕer
Bunda olan āh u derd-ile gider

7842. Derd ü miḥnetde-durur bunda olan
Bir yıl aġlasa gerek bir dem gülen[3]

7843. Bir nefes güldügi-çün gül bunda şād
Gör néder āteşle aña ḫāk ü bād

7844. Çıḫdı gözinden anuñ ḫayl ü ḥaşem
Düşdi göñline_étdügi_işlerden nedem

7845. Bes oradan ḳıldı Mıṣra ʻazm-i rāh
Anuñ-ıla bī-kerān ḫayl ü sipāh

7846. Çünki Dārü'l-mülke geldi şehriyār
Buldı revnaḳ gérü ol şehr ü diyār

7847. Ḫalḳ içinde ʻadli bünyād eyledi
Ulu kiçi göñlini şād eyledi

7848. Şāh olan gerek ki ehl-i dād ola
Ḫalḳ ẓulminden anuñ āzād ola[4]

7849. Ḫayr édüp ṭoyura her bir acı ol
Bī-niyāz éde ḳamu muḥtācı ol[5]

---

1 CDXXXIII. Ḫātimet-i Dāsitān P : ʻAvdet-i İskender Ez-Ḥicāz Ş, Ü ; ʻAvdet-i İskender Ez Diyā[r]-ı Ḥicār Ç (Ş nüshasında Ü nüshasındaki bu başlığın aynısı vardır. Ancak bu başlık altı beyit sonra konulmuştur.)

2 Buradaki işitdi kelimesinin ilk hecesi olan "i" ünlüsünün vezne göre aslında uzun olması gerektiği için Ş nüshasında "işitdi" kelimesi ايشتدى şeklinde yazılmıştır.

3 (b) Bir Ş, Ü, Ç : Yüz P

4 (a) olan gerek ki P : ol-durur ki Ş, Ç ; ol-durur kim Ü

5 (b) éde ḳamu P, Ş, Ü : eyleye her Ç (Bu beyitteki "toyura" kelimesi *İskendernâme* nüshalarında tı ile طويوره şeklinde yazılmıştır.)

7850. Bes ḳamu yollardan ol götürdi bāc
Kimseneden daḫı almadı ḫarāc[1]

7851. Yéryüzinde hīç bid‘at ḳalmadı [P-320a, Ş-221b, Ü-71b, Ç-259a]
Ki_anı Ẕülḳarneyn zāyil ḳılmadı

7852. Ḳanda kim buldıysa bir dānā ḥakīm
Terbiyetle_étdi ḳatında_anı muḳīm[2]

7853. Anuñ-ıla_otur ki ehl-i ‘ilm ola
Cāhil ile eglenen Bū Cehl ola[3]

7854. Çün hünerdār-ıdı vü ṣāḥib-naẓar
Buldı andan terbiyet ehl-i hüner

7855. Terbiyet ḳılsañ hüner ehline ḳıl
Bī-hünerde nef‘ yoḫ andan kesil

7856. Zīnetidür devletüñ ehl-i hüner
Şāhlar tācına zīverdür güher

7857. Ehl-i ‘ilm andan çü revnaḳ buldılar
‘İlm arturmaġa meşġūl oldılar

7858. Ḥikmet aḳsāmına ḳıldılar şürū‘
Vaż‘ étdiler uṣūl-ile fürū‘

7859. Dürlü dürlü ‘ilm te’līf étdiler
Çoḫ kütüb adına taṣnīf étdiler

7860. Lā-büd andan ḳaldı ol gidüp key ad
Kim éderler ḫalḳ anı ḫayr-ıla yād[4]

7861. Ölmemişdür adını zinde ḳılan
Gitmemişdür dünyeden adı ḳalan

---

1 (a) yollardan Ş, Ü, Ç : yérlerden P (b) Kimseneden daḫı almadı ḫarāc P : Kimseden daḫı almadı māl-ı ḫarāc Ş ; Kimseden daḫı almadı māl u ḫarāc Ü, Ç

2 (b) ḳatında_anı muḳīm P : ḥużūrında muḳīm Ş, Ü ; ḳatında anı ḳadīm Ç (Ç nüshasında beytin sonunda önce “kadīm” yazılmış, daha sonra mısra üstüne diğer nüshalarda olan “muḳīm” şekli yazılmıştır.)

3 (a) ehl-i ‘ilm P : ‘ilm ehli Ş, Ü ; ‘ilme ehl Ç

4 P ve Ç nüshalarında “key”, Ü nüshasında “kiy” şeklinde harekelenen kelime Ş nüshasında hem “key” hem de “kiy” okunacak şekilde üstün ve esrenin her ikisi de kullanılmak suretiyle harekelenmiştir.

7862. Diler-iseñ ölmemek éy pāk-zād
Cehd ét kim ḳala sénden bir key ad

7863. Her kimüñ kim adı ḳaldı ölmedi
Tāze-durur ʻömri bāġı ṣolmadı[1]

7864. Ögüdümi cān ḳulaġıyla işit [P-320b, Ş-222a, Ü-72a, Ç-259b]
Nefsüñe tehẕīb-i aḥlāḳı iş ét

7865. **Aḥmedī**nüñ ḫāṭırı bir baḥrdür
Ki_anda su yérine urur mevc dür[2]

7866. Geh ḥaḳīḳat sözini ḳılur beyān
Geh ṭarīḳat rāzını éder ʻayān[3]

7867. Ger sözini dutar olursañ anuñ
Dünye vü ʻuḳbī sénüñ oldı sénüñ

CDXXXIV. Dāsitān-ı Cüsten-i İskender Çeşme-i Āb-ı Ḥayvān-rā[4]

7868. Nāle ét éy ʻandelīb-i naġmeger
Kim kılur nāleñ sénüñ cāna eṣer

7869. ʻŪd bigi sūz-ıla sāz eylegil
Ḳıṣṣa-i dil-sūza āġāz eylegil[5]

7870. Çarḫ ḥālinden ki bilürsin ʻayān
Bize sen bir dāsitān eyle beyān

7871. Tā ki ol destānı biz işidevüz
Aña lāyıḳ dünyede iş édevüz

7872. Dünyeye ġarra_olma kim bu reh-güẕer
Bir mekāndur kim buña gelen gider[6]

---

1 Bu beyit P nüshasında vardır. Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur. Bu beyit incelenen diğer nüshalar içinde de sadece Lİ ve Ü[5] yazmalarında bulunmaktadır.
2 (b) su Ş, Ü, Ç : söz P
3 (a) beyān Ş, Ü, Ç : ʻayān P (b) ʻayān Ş, Ü, Ç : beyān P
4 CDXXXIV. Cüsten-i İskender Çeşme-i Āb-ı Ḥayvān-rā P : Duḫūl-i İskender Be-Ẓulmet ve İnḳırāż-ı Devlet-i Ū Muḳaddime-i Dāsitān Ş, Ü ; Duḫūl-i İskender Be-Ẓulmet ve İnḳırāż-ı Devlet-i Ū Ç
5 (b) dil-sūza Ü, Ç : dil-sūzı P, Ş
6 (a) bu P, Ş, Ü : ol Ç (b) buña gelen P : gelen aña Ş, Ü ; aña gelen Ç

7873. Kimse bunda cāvidān ḳalmış degül
Kimsene andan vefā bulmış degül[1]

7874. Naḳṣ-durur dünyede_isdemek kemāl
Çün kemāl ardınca tīz érer zevāl

7875. Nergisüñ ki_aña vérildi tāc-ı zer
Gör néce étdi gözini bī-baṣar[2]

7876. Ol benefşe ucdan uca oldı gūş [P-321a, Ş-222a, Ü-72a, Ç-260a]
Ker-durur ker ḳulaġı gör anı uş[3]

7877. Ol mekān kim anuñ adı oldı yér
Ögmege lāyıḳ degüldür anı yér

7878. Bāġına dehrüñ mezemmet bu yéter
Ki_anda biten ṣolıban tizde yiter

7879. Bésledügi ne_aṣṣı kişiyi bu yér
Çünki gérü bésledügin kendü yér

7880. Dut ki mülk-ile Sikender olasın
Nef'i ne çün āḫirü'l-emr ölesin

7881. Dut ki Behrām étdi séni zerr ü zūr
Fāyide ne çün yérüñdür soñra gūr

7882. Her ki geldi dünyeye çünkim geçer
Anda ne bürhān u ne ḥüccet geçer

7883. Bes aña aldanmamaḫdur çāre bes
Étmemekdür anda ṭurmaġa heves[4]

7884. Bu selātīni ki saña söyledüm
Her birinüñ ḥālini şerḥ eyledüm

7885. Sen daḫı_anlardan birin dutġıl séni
Ġarra olma devlete añġıl bunı[5]

---

1 (a) bunda cāviẓān ḳalmış P : anda cāvidān ḳalmış Ü, Ç ; andan cāvidān almış Ş (b) andan P, Ş, Ü : anda Ç
2 (b) néce_étdiler Ş, Ü, Ç : néce étdi P
3 (a) ucdan uca oldı P : ki_oldı ucdan uca Ş ; oldı ucdan uca Ü ; ki_ucdan uca oldı Ç
4 (a) Pes Ü : Bes P, Ç ; Bil Ş
5 (b) añġıl anı P : añġıl bunı Ş, Ç ; işid beni Ü

7886. Kim saña bunca naṣāyıḥ démişem
Her ḳayuñı kim gerekdür yémişem*

7887. Néşe ḳalduñ māl u mülküñ nefʿine
Çünki gider saña ḳalmaz nefʿi ne

7888. Étmedi ol kimseye étmez vefā
Kimsene_andan bulmadı bulmaz ṣafā[1]

7889. Aldamasun séni bu ṭūl-ı emel [P-321b, Ş-222b, Ü-72a, Ç-260a]
Kim yaḫındur aña érürmez ecel

7890. Dut ki Ẕülḳarneyn olduñ genc-ile
Fāyide ne çün gidersin renc-ile

7891. Salṭanatda dut ki Ḍaḥḥāk olasın
Nefʿi ne çün ʿāḳıbet ḫāk olasın

7892. Nefʿi ne Şeddād olmaḫ yā şedīd
Çün ecel zaḫmı olur ġāyet şedīd[2]

7893. Pādişehlıḫdan kişi ger ola ʿĀd
Fāyide ne çün olur ṣoñ ucı bād[3]

7894. Memleketde ger kişi Firʿavn ola
Çün ölür anda ne ferr ü ʿavn ola

7895. Ne-durur bildüñ mi_ecel bir nerre-şīr
Kim zebūndur aña yüz biñ Erdeşīr[4]

7896. Olayım démek ne ḥācet Erdevān
Çün gider devlet yaḳīn éy er devān[5]

---

1 (b) bulmadı bulmaz Ş, Ü, Ç : ne ḳadar bula P
2 (a) olmaḫ P, Ş, Ç : olasın Ü
3 (b) Pādişehlıḫda kişi ger ola ʿĀd Ş, Ü, Ç : Pāẕişehlıḫdan kişi ger ʿĀd ola P (b) olur ṣoñ ucı bād Ş, Ü, Ç : ṣoñ ucı bāẕ ola P
4 (a) bildüñ mi P, Ş, Ç : bildüñ ki Ü (b) zebūndur aña yüz biñ Ş, Ü, Ç : zebūn-durur aña biñ P
5 (a) Olayım P, Ü, Ç : Ola-kim Ş (müs.)

---

* Kayu, Eski Türkçe kaḏġu > kayġu > kayu > kayı < kaḏ-mak" endişe etmek. Eski Türkiye Türkçesi ve halk ağzında kullanılmaktadır. Kaygı, tasa, endişe anlamındadır. [Bugün kelime, özellikle *Koyun can derdinde, kasap mal derdinde* sözünün halk ağzındaki şekli olan *Keçiye can kayısı, kasaba mal kayısı* söyleyişinde geçmektedir]. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 2, s. 1616.)

7897. Çün Sikender devletin gördi temām
Göñline ḳorḫu düşürdi_ol nīk-nām

CDXXXV. Āġāz-ı Dāsitān ve Ḳıṣṣa-i Vefāt-ı Meẕkūr[1]

7898. Kim bilürdi işe érdükde kemāl
Başlar aña érmege naḳṣ u zevāl

7899. Ay bedr olduḫda başlar eksilür
Hem ḫusūfı daḫı_anuñ anda olur[2]

7900. Mihr-i ʻālem-tāb çün evce érer
Başlar oradan ḥażīżine döner[3*]

7901. Çün bahāruñ bāġına érer kemāl [P-322a, Ş-223a, Ü-72a, Ç-260b]
Érürür dest-i ḫazān aña zevāl

7902. Gül kemāl-i zīnet-ile_olduḫda şād
Vérür anuñ ḫırmenini ṣuya bād

7903. Bu yaḳīndür kim kemāl-i bī-zevāl
Ölmez illā kim kemāl-i Lā-yezāl

7904. Şāh işbu ġuṣṣadan dil-teng-idi
Ol mübārek çihresi bed-reng-idi[4]

7905. Şāh ḥālin añlayıban bir ḥakīm
Bildi kim göñlinde vardur derd ü bīm[5]

7906. Şāh anuñ-çün teng-dil olmış-durur
Gül yüzi ol ġuṣṣadan ṣolmış-durur

---

1 CDXXXV. Āġāz-ı Dāsitān ve Ḳıṣṣa-i Vefāt-ı Meẕkūr P : Ẕikr-i ʻAzīmet-i İskender Be-Maşrıḳ Be-Ṭalebi Āb-ı Ḥayāt Ş, Ü ; Ẕikr-i ʻAzīmet-i İskender Be-Maşrıḳ Be-Ẓulmet-i Āb-ı Ḥayāt Ç
2 (b) anda olur P : ol vaḳt olur Ş, Ü, Ç
3 (a) érer P, Ş, Ç : iner Ü
4 (b) bed-reng-idi Ş, Ü, Ç, M, K, Ç², Ü², Ü³, L, P², P³, W, B : pür-jeng-idi P
5 (b) göñlinde vardur derd ü bīm P, Ü : vardur anūn göñlinde bīm Ş, Ç

---

* Evc, bir şeyin en yüksek noktası, doruk anlamındadır. Ayrıca astronomide yerin ve gezegenlerin güneşlerine en uzak oldukları nokta, gün öte manasına gelmektedir. Hazîz, en aşağı en alçak yer demektir. Astronomide yer ve gezegenlerin güneşlerine en yakın oldukları nokta, günberi anlamındadır. Karşıtı "evc"dir.

7907. Şāha bir gün dédi kim éy tācver
Görürem sénde teġayyürden eṣer

7908. Ne-durur ol nesneye dégil sebeb
Kim ḳılavuz çāresin anuñ ṭaleb

7909. İşbu fikri kim gerekdi ol nihān
Āşikāre_étdi añа şāh-ı cihān[1]

7910. Bir iş işlemek dileyicek felek
Biñ bahāne ḳopara añа gerek

7911. Çün işitdi şeh sözini ol ḥakīm
Dédi şāha ḫāṭıruñda dutma bīm

7912. Var-durur bir çeşme maşrıḳda revān
Anda kim ẓulmet olur dāyim ʻayān

7913. Adıdur ol çeşmenüñ ʻaynü'l-ḥayāt
Andan içen kişiye érmez memāt[2]

7914. Her kişi ki_andan bir içim ṣu bulur
Cāvidān dünyede ol zinde ḳalur

7915. Līk yolları ḳatı düşvār olur [P-322b, Ş-223a, Ü-72a, Ç-261a]
Az kişi ol yolları varıbilür[3]

7916. Aṣṣısı çoḫ nesne zaḥmetdür ṭolu
Ḫārsuz hergiz gül olmaz éy ulu

7917. Aṣlı-la pākīze-gevher ḳopdı dür
Lā-büd anuñ yéri ḳaʻr-ı baḥrdür

7918. Çünki olmadı şebeh vālā güher
Lā-büd andan ṭoludur Rūm u Ḫazar[4]

---

1 (a) gerekdi ol Ş, Ü, Ç, M, K, L, P², P³ : gerekdi_ola P ; ki_olsa gerekdür nihan Ç², B ; ki_olsa gerekdi nihān Ü²; gerek ola nihan W

2 (b) Andan P, Ş, Ç : Ki_andan Ü

3 (a) ḳatı Ş, Ü, Ç : ḳamu P (Katı, Eski Türkiye Türkçesi ve halk ağzında çok, pek çok, aşırı derecede anlamındadır. Düşvâr, zor, güç demektir.)

4 (b) Rūm-ı Ḥazar P, Ç : Rūm u Ḥazar Ş, Ü (Ç nüshasında bu beytin sonu "Rūm-ı Ḥazar" yazılarak bitirilmiş; ancak mısra üstüne Rūs yazılmıştır.)

7919. Sen eger ol çeşmesārı bulasın
Cāvidān dünyāda zinde ḳalasın[1]

7920. Bu sözi çün şāh işitdi oldı şād
Ṣandı kim vérildi aña her murād[2]

7921. Ol ḳamu zīreklik-ile tācver
Gelmedi fikrine bārī bu ḳader[3]

7922. Kim kemāndan çün çıḫa tīr-i ḳażā
Rāst umaca érer ol bī-ḫaṭā[4]

7923. Kişiye çün ṭoġrula rumḥ-ı ecel
Hīç ḥīle olımaz aña siper[5]

7924. Şāh yaraḫ eyledi kim şarḳa vara
Ol ṣu-y-içün ẓulmet içine gire

7925. Yüridi bir leşker-ile bī-kerān
Şarḳdın yaña şeh-i ṣāḥib-ḳırān

7926. Var-ıdı bir oġlı_adı İskenderūs
Kim felek ayaġına vérürdi būs[6]

7927. Anı_Aresṭū-y-ıla yérine ḳodı [P-323a, Ş-223b, Ü-72b, Ç-261b]
Ben gelince mülki saḫlañuz dédi[7]

7928. Ḫıżrı yoldaş eyledi kendü-y-ile
Āb-ı ḥayvān isdeyü girdi yola

7929. Bir zamān çün sürdi germ-ā-germ şāh
Berhemen şehrine iletdi_anı rāh

---

1 (b) olasın Ş, Ü, Ç : ḳalasun P
2 (a) Bu sözi çün P, Ş, Ü : Çün bu sözi Ç (b) her Ş, Ü, Ç : ol P
3 (b) fikrine P, Ş, Ü : ögine Ç
4 (a) Kim kemāndan çün çıḫa P, Ü : Kim kemāndan çıḫsa çün Ş ; Çün kemāndan kim çıḫa Ç (b) Rāst Ş, Ü, Ç, M, K, Ç², Ü², P², B, W : Bir sā'atde P ; Bir nefesde Ü³, P³
5 (a) rumḥ-ı ecel P :tīr-i ḳader Ş ; rumḥ-ı ḳader Ü, Ç (b) Hīç ḥīle olımaz aña siper Ş, Ü, Ç : Hīç siper olmaz aña mekr ü ḥiyel P
6 (b) vérürdi būs P, Ş, Ü : érürdi būs Ç
7 (b) saḫlañuz dédi Ş, Ü, Ç : siz saḫlan dédi P, Ş, Ç

CDXXXVI. Resīden-i İskender Be-Vilāyet-i Berhimen-i ʻĀbid[1]

7930. Gördi bir ṭaġuñ içinde bī-şümār
Ḫalḳ durmışlar ḳamu ʻuryān u zār

7931. Her biri bir ġārı düzetmiş vaṭan
Terk-i dünyā ḳılmış u hem cān u ten[2]

7932. Geydügi aġaç ḳabı yédügi ot
Daḫı anlarda ne pūşiş var ne ḳūt*

7933. Kendüzine zühdi ʻādet eylemiş
Sāliyān anda ʻibādet eylemiş**

7934. Dédi ulularına kim Berhimen
İşbu ṭaġda néşe dutduñuz vaṭan[3]

7935. Bir ʻimāratlıḫda yégrek ki_olasın
Ki_anda bir ḳūt-ıla kisvet bulasın

7936. Çün ʻibādet ḳut-ıla olur müdām
Hergiz olmaz ḳūtsuz ḳuvvet temām[4]

7937. Ḳūt bes artuḫ gerekdür ʻābide
Ki_añа_éder ol ḳamudan yég fāyide[5]

7938. ʻĀbid olmayan ne yérse ḫāk olur
ʻĀbidüñ yédügi nūr-ı pāk olur

7939. Böyle dédi şehriyāra Berhemen [P-323b, Ş-223b, Ü-72b, Ç-262a]
Kim ṭaʻāmı ṣanma tenhā ḳūt sen

---

1 CDXXXVI. Resīden-i İskender Be-Vilāyet-i Berhimen-i ʻĀbid P : Resīden-i İskender Be-Şehr-i Berāhime Ş, Ü ; Resīden-i İskender Be-Şehr-i Berheme Ç

2 (a) düzetmiş vaṭan Ş, Ü, Ç, M, K, L, Ü², P², B : sinle eylemiş P ; sinni eylemiş P³ ; eylemiş vaṭan Ç², W (b) Terk-i dünyā ḳılmış u hem cān u ten Ş, Ü, Ç : Anda ḳalıp terk-i dünyā eylemiş P (Sinle, mezarlık anlamındadır.)

3 (a) kim Ü : ki_éy P, Ş ; éy Ç

4 (a) ʻibādet ḳūt-ıla olur müdām P, Ç², Ü², Ü³ : ʻibādet ḳuvvet-ile_olur müdām Ş, Ç, M, P² ; ʻimāret ḳūt-ıla olur temām Ü, K, L (b) temām P, Ş, Ç : müdām Ü

5 (a) Ḳuvvet P : Ḳūt Ş, Ü ; Ḳūt Ç /(b) ol ḳamudan yég P, Ü, Ç : ḳamudan ol Ş

---

* Pûşiş, Farsça "pûşîden" masdarından örtecek şey, örtü anlamındadır.

** Sâliyān, yıllık, bir yıllık anlamlarına gelmektedir.

7940. Bu yédügüñüzden ayruḫ daḫı ḳūt
Rūzi_édüpdür bize Ḥayy-i Lā-Yemūt[1]

7941. Leẕẕetin anuñ eger siz bilesiz
Yédügüñüz ḳūtı terkin ḳılasız[2]

7942. Sénüñ-içün döşenür ḫˇān-ı kerem
Néşe_édersin ārzū aş-ı kelem

7943. Ḥāżır-iken sańa ol me'kūl-i nūr
Ḥayf ola kim yéyesin nān-ı tenūr

7944. Sen daḫı bizüm bigi_olsań bu nebāt
Vére sańa leẕẕet-i ḳand-ı nebāt[3]

7945. Ten ġıdāsı olmaġ-içün bu yéter
Nefˇ ne artuḫ yémek çünkim yiter[4]

7946. Dirlig-içündür bu yémek bī-gümān
Yémek-içün ṣanma dirligi hemān

7947. Bu ki dérsin bir 'imāret yér buluñ
Bes buradan varıban anda oluñ[5]

7948. Bir ḫarābedür cihān éy şehriyār
Ki_anda ne ma'mūr yér var ne diyār

7949. Sen ki yér yoḫ kim cihānda almaduñ
Eglenecek bir 'imāret bulmaduñ

7950. Anuñ-içün érte géce bī-ḳarār
Cüst ü cū içindesin éy şehriyār

7951. Var ṣanursın bunda ma'mūr éy 'aceb
Ki_isdeyü anı çekersin çoḫ ta'ab[6]

---

1 (a) ayruḫ P, Ş : artuḳ Ü ; artuḳ Ç (b) Rūzi_édipdür bize Ḥayyün Lā-Yemūt P, Ş : Rūz édipdür bize Ḥayy-i Lā-Yemūt Ü ; Rūzī_édüpdür bize Ḥayy-i Lā-Yemūt Ç

2 (a) siz bilesiz Ş, Ü, Ç : sen bilesin P (b) ḳūt terkin ḳılasız Ş, Ç : ḳūtı terkin ḳılasız Ü ; ḳūt terkin ḳılasın P

3 (b) ḳand-ı nebāt Ü : ḳand ü nebat P, Ş, Ç

4 (b) çünkim Ş, Ü, Ç : çünki P

5 (a) Bu ki P, Ş, Ç : Bize Ü

6 (b) Ki_isdeyü anı P, Ş, Ü : Ki_isteyü anı Ç

7952. Biz bunuñ vīrānlıġını bilmişüz [P-324a, Ş-224a, Ü-72b, Ç-262b]
Lā-cerem yik-pāre terkin ḳılmışuz

7953. Burada olmaz ʻimāret bellü bil
Daḫı yérde olur ol ʻazm aña ḳıl[1]

7954. Éreyim dér-iseñ ol gülzāra sen
İşbu ḫāristānı étmegil vaṭan[2]

7955. İşburadan ol yaḫın menzil-durur
Bir nefesdür ṣanma ki_ay u yıl-durur[3]

7956. Biz bu yérde iḫtiyār étdük fenā
Ki_ol ʻimāretde bulavuz ḫoş-beḳā

7957. Ne beḳā kim yoḫ-durur aña zevāl
Naḳṣ bulmaz hergiz andaġı kemāl

7958. Çün fenā-y-ıla bulınur ol beḳā
Bes fenāya cān gerek ki_ola behā

7959. Şemʻ oda yanmasa nūr olımaz
Ṣu buḫār olmasa yaġmur olımaz

7960. Dāne degşürmezse ṣūret gül mi_olur
Yāsemīn ü lāle vü sünbül mi_olur

7961. Beyżanuñ çün ṣūreti bulur zevāl
Çūje olup cāndan aña érer kemāl*

7962. Dökilicek gérü andan bāl ü per
Naḳş bulıban olur tāvūs-ı ner

7963. Ṣu revān olup çü gülzāra varur
Gül kökinden ṭallar içine girür

7964. Ol ḳuru aġaç içinde_olup revān
Ölmiş-iken cān éder aña revān

---

1 (b) ʻazm P, Ş, Ç : ʻazmi Ü
2 (b) étmegil P, Ş, Ç : édinmegil Ü
3 (a) ol yaḫın menzil-durur P, Ü, Ç : ol menzil yég-durur Ş (b) ṣanma ki_ay u yıl-durur Ş, Ü, Ç : ṣanma ay u yıl-durur P

---

* Çûje, tavul pilicidir, beççe-i mâkiyân manasına.

7965. Ṣūretin ḳoyup daḫı ṣūret alur [P-324b, Ş-224b, Ü-72b, Ç-263a]
Ki_ol aġaca şāh u berg ü bār olur[1]

7966. Müddet-ile étmege kesb-i kemāl
Üstine andan geçer çoḫ dürlü ḥāl

7967. Başına_anuñ dürlü dürlü iş gelür
Gāh yapraḫ gāh tāze gül olur

7968. Şöyle kim gözüñle göresin ʻayān
Döner ol eṭvār içinde bir zamān[2]

7969. Çün şikenceyle_ol meżāyiḳde ḳalur*
Dürlü ṣūretler geyüp terkin ḳılur[3]

7970. Gerçi telḫ ü türş dadar bī-ḥisāb
Līk ḥal olup olur ṣoñra gülāb[4]

7971. Ṣu-y-ıdı ṣoñ ucı olur gérü ṣu
Līk bes ṣāfī vü ġāyet nīk-bū

7972. Néce ṣu kim cānlara olur devā
Ṣayrulara érişür andan şifā

7973. Cānlara cān olur u gözlere nūr
Başlara ʻaḳl u göñüllere sürūr

7974. Çün vücūdın vérmege ol ḳıldı cūd
Buldı Ḥaḳdan işbu resm-ile vücūd

7975. Bu vücūduñ sen daḫı terkini ur
Ne vücūda érgürür Ḥaḳ séni gör[5]

7976. Ḳaṭre çünkim berre érer bürr olur
Çünki deryāya érişür dür olur[6]

---

1 (a) alur Ş, Ü, Ç : olur P (b) şāh u berg ü bār P, Ş : şāh u berg ü bāl Ü, Ç
2 (b) eṭvār P, Ş, Ü : edvār Ç
3 (a) Çün P : Çoḫ Ş, Ç ; Çoḳ Ü
4 (a) türş dadar P, Ü, Ç : türşdedür Ş (b) ḥal olup olur ṣoñra gül-āb P, Ş, Ç : ḥal olup ṣoñra gül-āb Ü (müs.)
5 (b) érüre P : érürür Ş ; érgürür Ü ; érür Ç (müs.)
6 (a) bürr Ş, Ü, Ç : pūr P (müs.)

---

* Mezâyik, muzîk kelimesinin çoğuludur. Darlatıcı, sıkıcı, tazyik edici ve dar olan mahal anlamlarındadır.

7977. Çün ḳuru diken yeşerüp gül olur
Ḳara ṭopraḫ yeşerüp sünbül olur[1]

7978. Çünki ṭaş yāḳūt ṣu lü'lü olur [P-325a, Ş-224b, Ü-72b, Ç-263a]
Anı gören 'āḳil-ise key bilür

7979. Ki_ādemī daḫı olabilür melek
Şöyle kim cevlāngehi ola felek

7980. 'Āḳil olan kim bu ma'nīyi bile
Nécesi rāżī ola bu menzile

7981. Kim anuñ bünyādı āb u gil-durur
Anda kalan kişi bī-ḥāṣıl-durur

7982. Ḳo bunı bir yére ḳılġıl sen heves
Ki_orada biñ cān bulasın her nefes

7983. Ol maḳāmı bil ki ḫoş gülşen-durur
Bunı bil kim ḳarañu külḫen-durur[2]

7984. Gülşeni ḳoyup duta mı külḫeni
Olmayan bī-devlet ü hem külḫenī[3]

7985. Sözi añladuñsa saña bir kitāb
Rāzlar faṣl eyledüm min külli bāb[4]

7986. Oradan daḫı gidiben tācver
Uġradı bir günbede bes mu'teber[5]

CDXXXVII. Müşāhede-kerden-i İskender Daḫme-i İskender ki Pīş Ez-Ū Būd[6]

7987. Heft-cūş-ıla yapılmış-ıdı ol
Şöyle ki_añа bulımazdı kimse yol[7]

---

1 Bu beyit Ş nüshasında yoktur.
2 (b) bil P, Ş, Ç : gör Ü
3 (b) hem külḫenī P, Ş : key külḫenī Ü ; yā külhenī Ç
4 (a) Sözi P : Sırrı Ş, Ü, Ç (b) Rāz-ıla P, Ç : Rāzlar Ş, Ü
5 Ş, Ü, Ç nüshalarında bu beyit aşağıdaki başlıktan sonra gelmektedir.
6 CDXXXVII. Müşāhede-kerden-i İskender Daḫme-i İskender ki Pīş Ez-Ū Būd P : Resīden-i İskender Be-Deyr-i Ẕülḳarneyn-i Evvel Ş, Ü, Ç
7 (b) añа bulımazdı kimse yol Ş, Ü, Ç : bulımazdı kimse añа yol P

7988. Cehd-ile açdı anı şāh-ı cihān
Kim göre ne var-durur anda ʻayān

7989. Girdi gördi çār-ṣuffe yapılu
Dürlü gevher ucdan uca ṭopṭolu[1]

7990. Ferşi ʻūd u ʻanber ü dīvārı zer [P-325b, Ş-225a, Ü-72b, Ç-263b]
Saḳfı daḫı hem zer ü dürr ü güher[2]

7991. Orta yérde bir muraṣṣaʻ yüce taḫt
Taḫt üzre tāc-ıla bir nīk-baḫt

7992. Yatmış anda sāliyān u durmamış
Ṣanasın hergiz cihānı görmemiş

7993. Başı üzre laʻlden bir ulu levḥ
Ki_anı görmek érgürürdi rūḥa revḥ[3]

7994. Altun-ıla laʻli üzre yazılu
Ki_éy Sikender kim meliksin key ulu[4]

7995. Çün güẕer işbu mekāna ḳılasın
Béni görüp dehr ḥālin bilesin

7996. Şāh Ẕülḳarneyn kim dérler benem
Yédi iḳlīmi dutan server benem

7997. Dört biñ ḳırḫ yıl ben öñdin gelmişem
Ḳılıcumla şarḳı ġarbı almışam[5]

7998. Bu cihānı ben daḫı édüp ṭaleb
Çekmişem sencileyin renc ü taʻab[6]

7999. Memleket kesb édiben ṣor nétmişem
ʻĀḳıbet ayruġa ḳoyup gitmişem[7]

---

1 (b) Dürlü gevher P, Ş : Dürr ü gevher Ü (Bu beyit Ç nüshasında yoktur.)
2 (b) dürr ü güher P : dürlü güher Ş, Ü, Ç
3 (b) érgürürdi Ş : érürürdi Ü ; vérür-idi P ; érürdi Ç
4 (b) Ki_éy Sikender kim meliksin key ulu Ş, Ç : Ki Sikender kim meliksin ü ulu Ü ; Ki Sikender kim melik sensin ulu P
5 (a) biñ ḳırḫ yıl P, Ü, Ç : biñ yıl Ş (müs.) (b) Ḳılıcumla Ş, Ü, Ç : Ḳılıc-ıla (Paris nüshasında beytin ilk mısraı ile ikinci mısraı yer değiştirmiştir.)
6 (b) renc ü taʻab P, Ş : derd ü taʻab Ü
7 (b) ayruġa ḳoyıp P : çünkim ḳoyıban Ş, Ç ; cümle ḳoyıban Ü

8000. Renc-ile gerçi ki dérdüm māl u genc
Dérdüm ol ki_uş māl u gencüm mār u renc[1]

8001. Şehrde ayruḫlar olmış şehriyār
Ben burada yaturam uş ḫˇār u zār

8002. Ġāfil andan kim ne iş éde ḳader
Ölmeyeyim déyiben éy nāmver

8003. Āb-ı ḥayvān isdeyiben gelmişem [P-326a, Ş-225a, Ü-73a, Ç-264a]
Uş burada zār u ḥayrān ḳalmışam[2]

8004. Çeşme-i ḥayvānuñ içinde ecel
Kişiyi bulur nedür bunca emel

8005. Zehr olur érdükde_ecel āb-ı ḥayāt
Vāy aña ki_ardıncadur anuñ memāt

8006. Béni gördügüñ saña ʻibret yéter
Ġāyetine ʻaḳl her rāzuñ yéter

8007. Andan aġlayu gidüp şāh-ı cihān
Rāst ḳıldı cānib-i şarḳa ʻinān

8008. Germ süriben şeh-i gerdān-firāz
Érdi bir saḥrāya ṭopṭolu gürāz

8009. Her birinüñ azusı ḫūn-rīz-idi
Şöyle kim ḳılıc be-ġāyet tīz-idi[3]

8010. Ṭoñuzuñ şeklinde dīv-idi gelen
Şāha vü ol leşkere ḥamle ḳılan

8011. Şāhı çün gördiler āheng étdiler
Şāh-ıla orada çoḫ ceng étdiler

8012. ʻĀḳıbet şāh anlara bulup ẓafer
Ḳıldı ucdan anları zīr ü zeber

1 (b) ol ki_uş māl P, Ş, Ç : uş ol māl Ü
2 (b) ḳalmışam Ş, Ü : olmışam P, Ç (Gürâz, azılı erkek domuz, hınzır demektir.)
3 (b) Şöyle kim P, Ş, Ç : Nétekim Ü

8013. Çün olardan pāk étdi yolı şāh
Ol aradan ḳıldı gérü ʿazm-i rāh

8014. Bir zamān daḫı çü gitdi şehriyār
Érdi bir vādiye ucdan ṭolu mār[1]

8015. Ḳamusı efʿī-y-idi_ol yılanlaruñ
Zehrine_aṣṣı_étmezdi tiryāḳ anlaruñ*

8016. Şāh yılanları étdürüp helāk [P-326b, Ş-225b, Ü-73a, Ç-264b]
Ḳıldı ucdan uca ol vādīyi pāk

8017. Çün yılanı tūde tūde ḳırdılar
Yol arınsun déyü oda urdılar

8018. Oradan gidüp şeh-i pīrūz-ceng
Uġradı bir bīşeye ṭolu peleng[2]

8019. Şeh buyurdı tīr-bārān étdiler
Var pelengi anda bī-cān étdiler**

8020. Yā zihinden çün çıḫa tīr-i ḫadeng
Zaḫmı-y-ıla ḫāk olur bebr ü peleng[3]

8021. Cānavardan bīşeyi arıtdılar
Bes oradan daḫı ḳoyup gitdiler[4]

8022. Érdi bir müddet yüriyüp şehriyār
Bir yére cāẕū ṭolu şehr ü diyār

8023. Cāẕular şāhuñ ḳatına geldiler
Ṣorıban ḳaṣdı ne yérdür bildiler

8024. Ḫoş söz-ile şāhı meftūn étdiler
Bes ḳoyup şāhuñ ḳatından gitdiler[5]

---

1 (b) ucdan tolu P, Ş : kim ṭoluydı Ü ; içi ṭolu Ç
2 (b) bir P, Ü, Ç : bir Ş
3 (a) Yā zihinden çün çıḫa P, Ü : Yā zihinden çıḫsa çün Ş ; Tā zihinden çün çıḫa Ç
4 (a) bīşeyi P, Ş, Ü : mīşeyi Ç (müs.)
5 Bu beyit P nüshasında yoktur.

---

* Efʿî, engerek yılanı; tûde, yığın, küme; tûde-be (ber)-tûde, yığın yığın; bîşe, orman, ağaçlık, koruluk, meşe ormanı; mîşe, meşe kelimesinin eski metinlerde rastlanan şeklidir.

** "Var"kelimesi, olanca, hep, hepsi, olancası demektir. (*Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. VI, s. 4143-4144.)

8025. Bulmasun déyü şeh ol ṣuya ṭarīḳ
Siḥr-ile böyle_étdiler mekr éy refīḳ[1]

8026. Kim yolını dutdı ucdan uca nār
Baḥr bigi ki_añа bulınmaz kenār[2]

8027. Ḳaldı ḥayrān ol arada şehriyār
Bes dédi Hıżra kim éy dānā-yı kār[3]

8028. Ne-durur fikr ét bu işüñ çāresi
Bu belādan néce cān ḳurtarası[4]

8029. Āb-ı ḥayvānı ḳılur iken ṭaleb
Ḫaḳ bizi oda mı yaḫar éy ʻaceb[5]

8030. Ḫıżr dédi ḫāṭıruñda dutma bīm [P-327a, Ş-226a, Ü-73a, Ç-265a]
Ḫalḳa Ḫaḳ fażlı öküş-durur ʻaẓīm[6]

8031. Ḫaḳ elindedür her işüñ çāresi
Bes ḳamu işde añа yalvarası

8032. Her ki anı déye nevmīd olmaya
Her ki_añа yalvara żāyiʻ ḳalmaya[7]

8033. Şāh āmīn dédi Ḫıżr étdi duʻā
Çünki iḫlāṣ-ıla-dı oldı revā[8]

8034. Aṣlı ḳamu ṭāʻatuñ iḫlāṣ olur
Ḳulda kim iḫlāṣ ola ol ḫāṣ olur

8035. Çıḫdı bir bulıt hevādan nā-gehān
Şöyle oldı gökyüzi andan nihān[9]

---

1 (b) Siḥr-ile böyle_étdiler mekr éy P, Ş, Ü : Siḥr ü mekri böyle étdiler Ç
2 (a) dutdı ucdan uca Ş, Ü: ucdan uca ṭutdı P, Ç (b) ki_añа Ş, Ü, Ç : añа P
3 (b) kim éy P : ki éy Ş, Ü, Ç
4 (b) néce cān P : cān néce Ş, Ü, Ç
5 (b) oda mı yaḫar éy ʻaceb P, Ü : bu oda mı yaḫar ʻaceb Ş, Ç
6 (b) fażlı P, Ü, Ç : raḥmı Ş
7 (b) Her ki P, Ş, Ü : Kim Ç
8 (a) dédi Ş, Ü, Ç : étdi P (b) iḫlāṣıladı P, Ü, Ç : iḫlāṣıyılaydı Ş
9 (b) gökyüzi P, Ş, Ç : yéryüzi Ü

Bu sayfada İskender'in "Karanlıklar Ülkesi"nde âb-ı hayâtı araması anlatılmaktadır. İskender'in Hızır'la birlikte "âb-ı hayâtı araması konusu için bkz. GÖRSEL 28.

8036. Ol bulıtdan seyl indi şol ḳadar
Kim ol oddan ḳalmadı hergiz eṯer[1]

8037. Oradan yol süriben bir ay temām
Geldiler bir şehre adı Şād-kām

CDXXXVIII. Āmeden-i İskender Be-Şehr-i Şād-kām[2]

8038. Bir ulu enbūh şehr-i bī-kerān
Cümle ʿavret anda yoḫ erden nişān[3]

8039. ʿAvret-idi cümle şehrī vü sipāh
Ulu vü kiçi vü ḥiẓmetkār u şāh[4]

8040. Anda bir ulu aġaç vardı ʿayān
Ki_anlara ol ḳıble-y-idi bī-gümān

8041. Sāl u māh ol sebz-idi vü ser-bülend
Étmez-idi_aña ḫazān yéli güzend[5]

8042. Ol aġaç dibinde bir çeşme revān [P-327b, Ş-226a, Ü- 73a, Ç-265b]
Ki_olmış-ıdı ḳuvvet ü ḳūt-ı revān[6]

8043. Her kim oġlan éder-idi ārzū
Ġusl édüp ol çeşmeden içerdi ṣu

8044. Bir ḳoyun ḳurbān édiben kendüzin
Ol aġaca sürer-idi bir kezin[7]

8045. Ḥāmile olup giderdi oradan
Gör neler éder cihānı Yaradan[8]

---

1 (a) şol Ş, Ü : ol P, Ç
2 CDXXXVIII. Āmeden-i İskender Be-Şehr-i Şāẕ-kām P : Resīden-i İskender Be-Şehr-i Zenān Ş, Ü ; Resīden-i İskender-i Ẕülḳarneyn Be-Şehr-i Zenān Ç
3 (a) enbūh şehr-i bī-kerān Ü, Ç : şehri ki enbūh-ı bī-kerān P ; enbūh şehr ü bī-kerān Ş (Enbûh, kalabalık anlamındadır.)
4 (b) Ulu vü kiçi vü ḥidmetkār u şāh Ş, Ü, Ç : Ulu kiçi mīr ü ḥiẓmetkār u şāh P
5 (a) ol sebz-idi P, Ş, Ü : ol sebze dédi Ç (müs.)
6 (a) ʿayān P : revān Ş, Ü (b) ḳūt-ı P, Ü, Ç : ḳut u Ş
7 (a) kendüzin P, B, TDK, Ü³, W, P³, Ç² : gündüzin Ş, Ü, Ç, K, Ü², P² (b) sürer-idi bir kezin P, B, TDK, W, P³, Ç² : sürer-idi kendüzin Ş, Ü, Ç
8 Bu beyit Ş ve Ü nüshalarında vardır. P ve Ç nüshalarında yoktur.

8046. Ṭoḳuz ay çünkim geçerdi bī-gümān
Bir ḳız andan daḫı olurdı ʿayān

8047. Kārgāh-ı fıṭrata eyle naẓar
Gör bu ne eşkāldür bu ne ṣuver[1]

8048. Germ andan daḫı sürüp şehriyār
Anda vardı ki_oldı ẓulmet āşikār[2]

8049. Dédiler şāha ki éy şāh-ı zemīn [P-328a, Ş-226b, Ü-73b, Ç-265b]
Çeşme şol ẓulmet içindedür yaḳīn

8050. Bundan aña gerçi az menzil-durur
Līk yol ucdan uca müşkil-durur

8051. Dédi şeh kim Ḥaḳ anı āsān éde
Müşkil ü āsānını yiksān éde[3]

8052. Renc ḳatında ḳoyılmış rāst genc
Ol ki genc isder nola çekerse renc[4]

8053. Çekmeyince ʿışḳ yolında belā
Néce_ola āşıḳ ki maʿşūḳı bula[5]

8054. Ol aradan yüriyüp şāh u sipāh
Vardı vü ẓulmet içine girdi şāh [6]

CDXXXIX. Resīden-i İskender Be-Tarīkī[7]

8055. Gitdiler ẓulmet içinde bir zamān
Bir géce bir ebr ḳopdı nā-gehān

8056. Ġurriş étdi raʿd u raḫşān oldı berḳ
Ṣanasın kim oda yandı ġarb u şarḳ[8*]

1 (b) eşkāl-durur P : eşkāldür Ş, Ü, Ç
2 (a) Germ andan daḫı sürüp P, Ş, Ü : Germ sürüp daḫı andan Ç
3 (b) Müşkil ü āsānını Ü, Ç : Müşkil ü āsānanı Ş (müs.) ; Müşkil ü āsānı hem P
4 (b) genc isder nola çekerse renc P : genc ister nola görürse renc Ü, Ç ; isder nola görür-ise renc Ş (müs.)
5 (b) Néce_ola ʿāşıḳ ki maʿşūḳı bula Ş, Ü, Ç : Néce_ola maʿşūḳ ki ʿāşıḳı bula P
6 Ş nüshasında bu beyit aşağıdaki başlıktan sonra gelmektedir.
7 CDXXXIX. Resīden-i İskender Be-Tārikī Ş, Ü : Resīden-i İskender ve Leşker-i Ū Be-Tārikī Ç ; Reften-i İskender Be-Enderūn-ı Ẓulmet-i Beher Āb-ı Ḥayvān P (müs.)
8 (a) Ġurriş étdi raʿd u raḫşān oldı berḳ P, Ü, Ç : Ġurrişi raʿd u raḫşān oldı berḳ Ş

* Gurriş, bağırış, haykırış demektir. Gurrîden masdarından gelmektedir. Gurrîden, öfke ile bağırmak, haykırmak, nara atmak manasındadır.

8057. Baḥr dökildi hevādan mevc mevc
Seyl ḳopdı yéryüzinde fevc fevc[1]

8058. Şöyle ṭūfān ḳopdı kim ṭūfān-ı Nūḥ
Fetḥ-idi ḳatında_anuñ belki fütūḥ[2]

8059. Leşker ü şeh işlerini yazdılar
Yürir-iken bir birinden azdılar[3]

8060. Çünki görmezlerdi bir birin ʿayān
Azdılar biri birinden bī-gümān[4]

8061. Ḫıżr ki_ol yolda ol-ıdı ked-ḫudā [P-328b, Ş-226b, Ü-73b, Ç-266a]
Biʾż-żarūre şāhdan düşdi cüdā[5]

8062. Kimini ol ḫalḳuñ étdi seyle ġarḳ
Kimin aldı yél kimini yaḫdı berḳ

8063. Kimi azdı_andan belürmedi nişān
Kimi ʿacz-ile revān étdi_anda cān[6]

8064. Çünki bu aḥvāli gördi bildi şāh
Kim bulınmadı bulınmaz ṣuya rāh

8065. Nesne kim kişiye ḳısmet olmaya
Gerçi çoḫ cehd éde anı bulmaya[7]

8066. Çünki nā-çār oldı gérü döndi ol
Līk bulınmadı ol geldügi yol

8067. Biʾż-żarūre gelmek-içün bu yaña
Bir yañadın daḫı yol düşdi aña

8068. Gider-iken uġradılar bir yére
Kim anuñ ṭaşı güherdi yiksere[8]

---

1 (b) ḳopdı Ş, Ü, Ç : ṭūfān P
2 (a) ḳopdı kim Ş, Ü, Ç : ḳopdı P
3 (a) yazdılar P, Ü, Ç : bozdılar Ş (Yazmak, şaşırıp yanılmak, hata etmek anlamındadır.)
4 (b) bī-gümān P, Ş, Ü : nā-gehān Ç
5 (a) ked-ḫudā P, Ç, K, Ç², Ü², Ü³, B, W : pīşivā Ş, Ü, M, P², L
6 (a) belürmedi P, Ş, Ç : bulınmadı Ü (b) revān étdi_anda cān Ü, Ç : anda revān étdi cān Ş ; revān étdi revān P ; revān eyledi cān B, W, Ü²
7 (a) kim kişiye P, Ş, Ç : kişiye ki Ü
8 (b) güherdi P, Ş, Ç : güherdür Ü

8069. Kimi yāḳūt-ıdı kimi la'l-i nāb
Kimi pīrūze dökilü bī-ḥisāb

8070. Her yaña gevher dökilmiş şeb-çirāġ
Rūşen olmış gevherüñ nūrıyla bāġ[1]

8071. Şāh u leşker ol güherden bī-kerān
Dériben oradan oldılar revān[2]

8072. Cehd édüp çün yüridiler bir zamān
Çıḫdılar ẓulmet içinden nā-gehān

CDXL. Ḫurūc-ı İskender Ez-Tārikī[3]

8073. Gördiler kim leşkerüñ bir nıṣfı bāk
Ḳalıban olmışdur ol yérde helāk

8074. Şāh Ḫıżrı isdedi vü bulmadı [P-329a, Ş-227a, Ü-73b, Ç-226b]
Néce oldı_aḥvāli anuñ bilmedi[4]

8075. Ṭuymadılar anı kim varmış-ıdı
Āb-ı ḥayvāna yaḳın érmiş-idi

8076. Çünki ol aña ḳoyılmışdı yaḳīn
Lā-cerem rūzī aña oldı hemīn[5]

8077. Nesne kim ol saña ḳısmet olmaya
Néçe cehd étseñ elüñe gelmeye[6]

8078. Nesne kim bir kişiye ola naṣīb
Bī-ta'ab girür ele ol 'an-ḳarīb[7]

8079. Ẓulmet içinde Sikender çekdi renc
Renc aña ḳaldı vü Ḫıżr iletdi genc

8080. Ḳısmeti kim Ḥaḳ éde_ayruḫsı_ olımaz
Kimsene rızḳın kimesne alımaz[8]

---

1 (b) ṭaġ Ş, Ü, Ç : bāġ P
2 (a) Şāh leşker P, Ç : Şāh u leşker Ş, Ü
3 Bu başlık P nüshasında yoktur.
4 (b) aḥvāli P, Ş, Ü : aḥvālin Ç
5 (a) ol aña ḳoyılmışdı Ü, Ç : ol aña ḳonılmışdı Ş : aña ḳoyulmamışdı ol P
6 (b) gelmeye Ü, Ç : girmeye P, Ş
7 (a) ele ol Ş, Ü, Ç : eline P
8 (a) ki P : kim Ş, Ü, Ç / ayruḫsı P, Ş, Ç ; ayruḫ Ü (b) Kimsene rızḳın P, Ş, Ü : Kimse rızḳını Ç

8081. Ol aradan çünki gitdi şehriyār
Geldi bir saḥrāya ṭolu murġzār

CDXLI. Ḥikāyet-şinīden-i İskender Vefāt-ı Ḫod Ān Dıraḫt[1]

8082. Ortada bitmiş bir aġaç sāyever
Déye-y-idüñ ki_anı Tūbīdür meger[2]

8083. Ol arada ḳurdurıban bārgāh
Ol aġaç dibinde yatdı_ol géce şāh

8084. Çünki gitdi gécenüñ nıṣfı temām
Ḳamu_uyıdı ġayr-i Ḥayy-i Lā-Yenām

8085. Ol aġaç nāle édiben zār zār
Dédi éy miḥnet çekici şehriyār[3]

8086. Néçe yüridür seni bu ḥırṣ u āz [P-329b, Ş-227b, Ü-73b, Ç-267a]
Māl çoġı ne_aṣṣı çün ʻömr ola az[4]

8087. ʻÖmrüñ āḫir oldı bes nedür sebeb
Kim ḳılursın dünyeyi böyle ṭaleb

8088. Pādişehlıḫ sürdüñ on dört yıl temām
Bir gün olmaduñ cihānda şād-kām

8089. Bunca cemʻ étdüñ velīkin yémedüñ
Ölem ü ayruġa ḳala démedüñ[5]

8090. Uş gidersin ayruġa ḳalur bu genc
Sen çekersin arada bī-ḫūde renc[6]

8091. Éy dirīġ ü derd sénüñ rencüñe
Kim elüñ uş érmez oldı gencüñe[7]

---

1 CDXLI. Ḥikāyet-şinīzen-i İskender Vefāt-ı Ḫoẕ Ān Dıraḫt P : Süḫan-goften-i Dıraḫt Be-İskender Ḫāber-dāden-i Be-Ū Ez-Ḳurb-ı Eceleş Ş ; Süḫan-goften-i Dıraḫt Be-İskender ve Ḫāber-dāden Be-Ū Ez-Ḳurb-ı Aṭlas Ü ; Süḫan-goften-i Dıraḫt İskender ve Ḫaber-dāden-i Bād ve Ez-Ḳurb-ı ecel Ç

2 (a) sāyever Ş, Ü, Ç : sāyevār P

3 (b) éy P : ki_éy Ş, Ü, Ç

4 (b) çün ʻömr ola az P, Ü, Ç : çün ola ʻömr az Ş

5 (b) Ölem ü ayruġa ḳala dimedüñ P, Ş, Ç : Ben ölem ayruġa ḳala dimedüñ Ü

6 (a) ayruġa ḳalur bu genc Ü : ḳalur ayruġa bu genc Ç ; ḳalur ayruġa genc Ş ; ḳalur ayruḫlara genc P

7 (a) dirīġ ü derd Ş, Ü, Ç : dirīġā derd P

8092. Şāh aġaçdan bu sözi ki_étdi semā‘
Sanki dédi cān tenine el-vidā‘[1]

8093. Gitdi dil-ḫaste oradan ṣubḥ-dem
Ḫuşk-leb olmış gözi ṭopṭolu nem

8094. Géce gündüz sürdi bir müddet temām
Tā ki érdi_Īrāna şāh-ı nīk-nām

CDXLII. Der-Beyān-ı Hücūm-ı Ḫastegī Ki Vāḳi‘-şod[2]

8095. Çün érişdi Ḳūmise şāh-ı cihān
Bir ru‘āf oldı_aña ‘ārıż nā-gehān[3*]

8096. Şöyle ki_ata olımadı pāyidār
Bī-ḫaber düşdi atından şehriyār[4]

8097. Bir cebe altına döşek étdiler[**]
Üstine altunlu ḳalḫan dutdılar

8098. Kim gelüp aña ṭabīb éde ‘ilāc [P-330a, Ş-227b, Ü-73b, Ç-267b]
Kim arına ol seḳāmetden mizāc

8099. Ol ki şāhuñ ṭāli‘in görmiş-idi
Ḥükmi anuñ buraya érmiş-idi[5]

8100. Kim démişdi şāh ölesine yaḫın
Ḫasta düşiser bir arada yaḳīn

8101. Kim gögi altun yéri pūlād ola
Anda dünyādan Sikender yād ola[6]

8102. Çünki hūşa geldi şāh-ı Cem-nijād
İşbu ḥükmi_işitmiş-idi ḳıldı yād

---

1 (b) cān tenine Ş, Ü, Ç : ten cānına P (müs.)
2 CDXLII. Der-Beyān-ı Hücūm-ı Ḫastegī Ki Vāḳi‘-Şod P : Bīmār-şod İskender Der-Ḳūmus Ü, Ş, Ç (Bu başlık Ş nüshasında iki beyit yukarıda yer almaktadır.)
3 (a) Çün P, Ş, Ç : Çünki Ü / Ḳūmise Ç : Ḳūmusa Ü ; Ḳūmuşa Ş ; ḳavmine P (müs.)
4 (a) ata P, Ş, Ü : atda Ç
5 (a) ol ki Ş, Ü, Ç : öñ ki P
6 (a) pūlād P, Ş, Ü : baḳır Ç (müs.)

---

* Ş nüshasında şehrin adı “Kumuş” ve “Kumış” okunacak şekilde hem ötre hem de esre ile harekelenmiştir. Kumis (Qumis) İran’da antik bir şehrin ismidir. Ru‘âf, burun kanaması demektir.

** Cebe, Moğolca asıllı bir kelimedir. Zincir veya halkadan örülerek yapılmış zırh anlamındadır.

8103. Bildi kim yaḫın gelüp-durur ecel
Ki_étmez aña fāyide hergiz ḥıyel

8104. Ne yigit dér ne ḳoca dér öldürür
Ḳamu yavuzdan beter nesne_ol-durur

8105. Démez İskender melikdür yā cüvān
Hīç raḥm étmez alur cānın revān

8106. Bes eline alup ol laḥẓa ḳalem
Çekdi kāfūr üstine müşkīn-raḳam

CDXLIII. Nāme-nüvişten-i İskender Māder-i Ḫod-rā[1]

8107. Zār aġlayu édiben āh-ı serd
Bir biti yazdı_anasına ṭolu derd[2]

8108. Dédi ḳul oġlı ḳul İskender selām
Rūḳiyā Ḫātūna vérbir ü peyām[3]

8109. Kim Sikender kim cihāna ṭoymadı
Geldi gitdi geldügini ṭuymadı

8110. Dünyede baġlamış-ıdı çoḫ emel
Līkin anı aña érgürmez ecel[4]

8111. İsdeyü varur-iken āb-ı ḥayāt [P-330b, Ş-228a, Ü-74a, Ç-268a]
Yolda ṣundılar aña zehr-i memāt

8112. Bu gelen işler bizüm üstümüze
Ḥaḳ ezelde yazmış-ıdı_anı bize[5]

8113. Nesne kim Ḥaḳdan ḳaderlenmiş ola
Cehd-ile def'ini anuñ kim ḳıla

8114. Ḫālıḳuñdur rūḥ vérür ü alur
İ'tirāż anuñ işine küfr olur[6]

---

1 CDXLIII. Nāme-nüvişten-i İskender Māẕer-i Ḫoẕ-rā P : Nāme-nüvişten-i İskender Be-Māzereş ve Vāṣıyyet-kon Ş ; Nāme-nüvişten-i İskender Be-Māẕereş ve Vaṣıyyet-kerden Ü, Ç

2 (a) Zār aġlayu Ş, Ü, Ç : Zār zār aġlayu P (b) Bir biti yazdı P, Ş, Ü : Biti yazdı Ç

3 (b) vérbir bes peyām P : birbir ü peyām Ş, Ç ; vérbir ü peyām Ü

4 (b) Līkin anı aña érgürmez Ş, Ç, K : Līk érgürmedi_anı aña P, P³, Ç², W ; Līk anı aña érürmedi Ü, M, P²

5 (b) Ezelde yazmış-ıdı Ş, Ü, Ç : Ezel yazmış-ıdı P ; ḳaderlemişdi Ezelde TDK, Ü², Ç²

6 (a) Ḫālıḳuñdur rūḥ vérür ü alur P : Ḫālıḳuñdur rūḥ vérür ol alur Ş, Ç ; Ḫālıḳuñ rūḥ ol vérür ü ol alur Ü

8115. Nefs anuñdur cān anuñdur ʻaḳl anuñ
Bes eyit kim arada neñ var senüñ

8116. Tā ki anuñ-çün fezaʻ eyleyesin
Yāḫod aġlayup cezaʻ eyleyesin*

8117. Ne ḳaderlenmişse göklerde ḳażā
Yérüñ ehlinde gerek aña rıżā[1]

8118. Ol ki yazılmış-ıdı érdi baña
Ṣabr-durur çāre bu işde saña

8119. Ṣabr-durur kişinüñ sermāyesi
Ṣabr olur ʻāḳilüñ pīrāyesi[2]

8120. Çün cezaʻ étmek-ile dönmez ḳażā
Bes ḳażāya ne gerek ṣabr u rıżā[3]

8121. Pīşe éde her ki mü'mindür yaḳīn
Ṣabrı *v'Allāhu yuḥibbü'ṣ-ṣābirīn***

8122. Çünki bir yére varuruz biz ʻayān
Kim bu yérden yég-durur ol bī-gümān

8123. Varmaġa bes anda şād olmaḫ gerek
ʻAyşdan orada dad almaḫ gerek

8124. Ṣabr ḳıl geçince bu bir iki dem [P-331a, Ş-228a, Ü-74a, Ç-268a]
Sen daḫı ol mülke urasın ḳadem[4]

8125. Birbirimüzi biz anda bulavuz
Ol-durur mülk anda bāḳī olavuz

8126. Ger ḫaṭā étdümse yā ʻiṣyān saña
Luṭf ét küllini ʻafv eyle baña[5]

---

1 (b) ehlinde Ş, Ü, Ç : altında P
2 (a) kişinüñ P, Ç : müʻminüñ Ş, Ü
3 (a) étmek-ile dönmez ḳażā P, Ş, Ç : étmekle dönmez bu ḳażā Ü
4 (a) Ṣabr ḳıl P, Ü : Ṣabr ét Ş ; Ṣabr kim Ç
5 (b) ét küllini P, Ş, Ü : édüp küllī Ç

---

* Fezaʻ, korkudan dolayı inleyip sızlama; cezaʻ, sabırsızlık gösterme, şikâyet, sızlanma anlamına gelmektedir.

** Bu beyitte geçen "*v'Allāhu yuḥibbu'ṣ-ṣābirīn*" ibaresi, Âl-i İmrân sûresi 146. âyetin sonunda yer almaktadır ve "Allah sabredenleri sever." anlamındadır.

8127. Ulu kiçi ḫalḳumı cem‘ eylegil
Ḳamusına ḫoşlıġ-ıla söylegil

8128. Dileseñ ki_olmaya işüñde ḫalel
Sīretümi étmegil hergiz bedel

8129. Ḳomaġıl İskenderūsı bir nefes
Ki_ola nā-geh lu‘b u yā lehve heves

8130. Kişi ki_anuñ işi lehv ü lu‘b ola
Olmaya hīç iş ki ol bī-sehv ola[1]

8131. Memleket āyīnini ögret aña
Şöyle kim bilürsin ögretdüñ baña

8132. Bu ḳamusın yazıban şāh-ı cihān
Dār-ı mülk-i Mıṣra étdürdi revān

8133. Bes oradan Şehr-i Zūra geldi şāh
Anda renc artdı vü ḥāli_oldı tebāh[2]

8134. Geldi Eflāṭūn ki_éde aña ‘ilāc
Līk ne_aṣṣı gitmiş-idi_elden mizāc[3]

8135. Çün maraż ġālib żaʿīf ola ḳuvā
Bellüdür ne nef‘ éde aña devā

8136. İsdedi nabżuñ doḳuz cinsin ‘ayān
Bulmadı birinde ṣıḥḥatden nişān[4]

8137. Ṣıḥḥate çün māyil olmaya mizāc [P-331b, Ş-228b, Ü-74a, Ç-268b]
Ne_aṣṣı étdügi ṭabīb aña ‘ilāc[5]

8138. Ger devā ola ḳamu āb-ı ḥayāt
Ne vefā éde çün érişe vefāt[6]

---

1 (a) işi lehv ü lu‘b ola P : şuġli lu‘b u lehv ola Ş ; işi lu‘b u lehv ola Ü, Ç (b) iş P, Ü, Ç : işi Ş
2 (a) Zūra Ş : Rūza P, Ç ; Zūyā Ü (müs.) (b) renc artdı vü ḥāli_oldı P, Ü : renc artdı vü ḥāl oldı Ş ; renci_artdı vü ḥāl oldı Ç (Şehrizor, bugünkü Kuzey Irak'ta bulunan eski bir şehir.)
3 (b) elden P, Ş, Ü : andan Ç
4 (a) nabżun ṭoḳuz cinsin ‘ayān Ş, Ü : ol nabżuñ on cinsin ‘ayān P ; ol nabżuñ on cinsin temām Ç
5 (a) māyil P, Ş, Ü : ḳābil Ç
6 (b) çün Ş, Ü, Ç : çü P

8139. Cān-durur nūr-ı çerāġ u yél ecel
Yaġı bu yénen ġıdādur fi'l-meṡel[1]

8140. Çünki yéle ḳarşu ḳoyıla çirāġ
Ne ḳadar rūşen dutısar anı yaġ

8141. Gördi şeh kim düşdi Eflāṭūna bīm
Çünki nabżın dutdı anuñ ol ḥakīm[2]

8142. Dédi olmaġıl i dānā ḫavfnāk
Kim bize mihmān-durur bu rūḥ-ı pāk[3]

8143. Çün gelüp gitmek-durur mihmān işi
Gitdügine rence néşe_olsun kişi[4]

8144. Murġ-ı ḳudsīdür bu cān u ten ḳafes
Bunda durmaġı néce étsün heves

8145. Çünki kendü āşiyānın éde yād
Ol ḳafeṣde néce durıbile şād

8146. Çünki bundan yég yéri vardur anuñ
Bunda dura dédügüñ kejdür senüñ

8147. Ger Areṣṭū_ola 'ilāc éden yaḳīn
Ol ṭabī'at ḫādimi-durur hemīn

8148. Ṣıḥḥate çün ṭab' olmaya ḳarīb
Ḫiẕmet-ile neylesün ana ṭabīb[5]

CDXLIV. Ḥikāyet-kerden-i ve Vaṣiyyet-i İskender Be-Ümerā-i Ḫod[6]

8149. Bes vaṣiyyet étdi şeh kim çün öle [P-332a, Ş-229a, Ü-74a, Ç-269a]
Götürenler anı sulṭānlar ola[7]

---

1 (a) nūr-ı çerāġ u yél P, Ş, Ü : nūrı çerāġı bil Ç
2 (b) ṭutdı P : bildi Ş, Ü, Ç
3 (a) olmaġıl i dānā ḫavfnāk P : olmaġıl i dānā tersnāk Ş, Ü ; éy dānā sen olmaġıl tersnāk Ç
4 (b) rence néşe_olsun P, Ş, Ü : néşe rence olsun Ç
5 (b) aña Ş, Ü, Ç : anı P
6 CDXLIV. Ḥikāyet-kerden-i ve Vaṣiyyet-i İskender Be-Ümerā-i Ḫoẕ P (Bu başlık, Ş, Ü, Ç nüshalarında yoktur.)
7 (a) étdi Ş, Ü, Ç : ḳıldı P

8150. Dutmayalar ölümini muḫtaṣar
Düzeler anuñ-içün tābūt-ı zer

8151. Édeler tābūta gevherden ḥilī*
Ḳılalar kāfūr-ıla cismin ṭilī[1]

8152. Édicek tābūt içinde_anı nihān
Bir elini ṭaşra ḳoyalar ʻayān[2]

8153. Tā göreler kim Sikender pādişāh
Kim yédi_iḳlīmi dutup olmışdı şāh

8154. Geldügi bigi tehī-dest uş gider
Pes kişi dünyāyı dutıban néder

8155. Bes anı omuzlara götüreler
Pādişehler Mıṣra dek yétüreler

8156. Şöyle ki_ehl-i ʻaḳl göreler sezā
Mıṣrda dutalar anuñ-çün ʻazā[3]

8157. Anda ne kim müstaḥaḳ var déreler
Bī-kerān māl anun-içün véreler[4]

8158. Oradan İskenderiyyeye devān
Édiben ḳılalar anı_anda nihān[5]

8159. Şöyle kim ṭopraḫda medfūn olmaya
Ḳandalıġın daḫı kimse bilmeye

8160. İşbu sözi dér-iken bir iki dem
Ürdi Ẕülḳarneyn bes oldı ʻadem

---

1 (a) ḥulī Ş, Ç : ḥilī Ü ; cilī P
2 (b) ʻayān Ş, Ü, Ç : hemān P
3 (a) göreler Ş, Ü, Ç : édeler P (ʻAzâ, yas matem ve baş sağlığı dileme, taziye anlamlarına gelmektedir.)
4 (b) Bī-kerān P : Anlara çoḫ Ş, Ç, Ü
5 (a) revān P, Ç : devān Ş, Ü (b) anı_anda P, Ü : anda anı Ş, Ç (Devân, koşan, koşucu anlamındadır.)

---

* Ahmedî bu bölümde İskender'in vasiyetlerini sıralamaktadır. İskender öldüğünde [tabutunu] götürenlerin sultanlar olmasını, cenaze töreninin kısa ve sade olmamasını, onun için altından bir tabut hazırlanmasını, tabuta mücevherden süs yapılmasını, vücuduna kafur sürülmesini, onu tabuta koyduklarında bir elini görünür şekilde dışarı koymalarını vasiyet eder. Böylece insanlar yedi iklimi tutup şah olan İskender'in [dünyaya] geldiği gibi eli boş gideceğini göreceklerdir. Hulî, altın, gümüş, elmas, yakut gibi ziynetlere ıtlâk olunur. Tılâ, gümüş eşyayı yaldızlamak için kullanılan sıvı altın, altın yaldız ve sürülecek sıvı veya merhem anlamlarındadır.

☙ Bu sayfada İskender'in dünyadan eli boş gittiğini göstermek üzere sağ elinin tabuttan dışarıya çıkarılmasını vasiyet etmesi anlatılmaktadır. Bunu tasvir eden minyatür için bkz. GÖRSEL 29.

8161. Gitdi pervāz édibenüñ murġ-ı cān
Ögine geldi ḳadīmī āşiyān[1]

8162. Yād édüp ol müzeyyen gülşeni [P-332b, Ş-229a, Ü-74a, Ç-269b]
Terk ḳıldı bu müşevveş külḫeni[2]

8163. Yéryüzin cümle getürmişdi ele
Vardı kim ol ʿālemi daḫı ala

8164. Himmetine çün bu yér gelmişdi az
Daḫı yég yér vérdi aña bī-niyāz

8165. Néce yér kim aña ġāyet yoḫ-durur
Ḫoşluġına_anuñ nihāyet yoḫ-durur

8166. Gitdi Ẕülḳarneyn görüp dürlü renc
Ḳaldı bunda tāc u taḫt u māl u genc

8167. Çarḫ ümīdi ḳaṣrını ḳıldı ḫarāb
İsdedügi_āb-ı ḥayāt oldı serāb

8168. Yandı berḳ-i ḳahr-ıla bāġ-ı cemāl
Ḳopdı bīh ü bünden ol serv-i celāl[3]

8169. Bī-ḫazān dökildi ol nev-reste bāġ
Urdı yüreklere lāle bigi dāġ

8170. Geydi anuñ-çün benefşe nīl-gūn
Oldı gül derdinden anuñ ġarḳ-ı ḫūn

8171. Gülbün-i devlet dügildi vü bu derd
Nergisüñ raʿnā yüzini ḳıldı zerd[4*]

8172. Salṭanat bedrine érişdi meḥāḳ
Buldı devlet müşterīsi iḥtirāḳ[5**]

---

1 (b) geldi P, Ş, Ç : düşdi Ü
2 (b) bu müşevveş P, Ş, Ü : dütünlü Ç
3 Ç nüshasında bu beytin ilk mısrası yazılmış, ikinci mısrada ilk kelime olan "Ḳopdı" yazıldıktan sonra gerisi yazılmamış, boş bırakılmıştır.
4 (b) Nergisüñ raʿnā P : Nergis-i raʿnā Ş, Ü, Ç
5 (a) meḥāḳ P, Ü, Ç : muḥāḳ Ş

---

* Dügülmek, düğümlenmek anlamındadır.

** Muhâk, ayın sonundaki üç geceye ıtlâk olunur. Bu müddette kamer güneşle beraber tulûʿ eylediğinden hiç görünmez. Güneşin nurunun kameri mahv eylemesi sebebiyle böyle ıtlâk olunmuştur. Bu kelimeyi mimin harekât-ı selâsesiyle de okumak câizdir [muhâk, mehâk, mihâk].

8173. Ṭaġ u ṭaş aġlayu dédi āh āh
Ki_öldi yigitlikde Ẕülḳarneyn şāh[1]

8174. Yérde gökde hīç ẕerre ḳalmadı
Ki_anuñ öldügine nāle ḳılmadı

8175. Étdi yigirmi yaşında_ol nev-cüvān [P-333a, Ş-229b, Ü-74b, Ç-270a]
Bu yédi iḳlīme fermānın revān

8176. Çünki on dört yıl cihānda oldı şāh
Çarḫ rūşen günini ḳıldı siyāh[2]

8177. ʻĀdeti budur cihānuñ bellü bil
Ġāfil olma kendüzüñe çāre ḳıl

8178. Şöyle kim dédi şehi götürdiler
Mıṣra dārü'l-mülkine yétürdiler[3]

CDXLV. Girye ve Zārī-kerden-i Māder-i İskender[4]

8179. Geldi_anası urdı tābūta yüzin
Bīm-idi ki_öldüre anda kendüzin[5]

8180. Aġlayup üstine anuñ zār zār [P-333b, Ş-229b, Ü-74b, Ç-270a]
Gözlerinden dökdi ḫūnīn cūybār[6]

8181. Dédi éy şāh isdedüñ āb-ı ḥayāt
Néşe vérildi saña ke's-i memāt[7]

8182. Yüz ne tīz dönderdi sénden işbu dehr
Anı kim tiryāḳ ṣanduñ oldı zehr[8]

8183. Görmedin dünyāyı éy şāh-ı cüvān
Raḫt baġlayup ne tīz olduñ revān

---

1 (a) dédi P, Ü : dédi ki Ş, Ç (b) yigitlikde Ẕülḳarneyn şāh P, Ş, Ü : Ẕülḳarneyn yigitlikde şāh Ç (müs.)
2 (b) günini P, Ş, Ü : güneşini Ç
3 (a) dédi Ş, Ç, Ü : dédüm P (b) Mısr-ı Ş, Ü, Ç : Mıṣra P
4 CDXLV. Girye ve Zārī-kerden-i Māẕer-i İskender P : Girye ve Zārī-kon Rūḳiyā Ber-İskender Ş ; Girye vü Zārī-kerden-i Rūḳiyā Ber-İskender ve Bī-Vefāyī-yi Rūzigār Ü ; Girye ve Zārī-kerden-i Rūḳiyā Vefāt-ı İskender Ç
5 (a) tābuta urdı yüzin P : urdı tābūta yüzin Ş, Ü, Ç
6 (b) ḫūnīn Ş, Ü, Ç : ḳanın P
7 (a) isdedüñ āb-ı ḥayāt P, Ü, Ç : ki_istedüñ āb-ı ḥayāt Ş (b) vérildi P, Ş, Ç : ṣunuldı Ü
8 (a) işbu dehr P, Ü, Ç : bu sipihr Ş

8184. Şām senüñ-çün döker ḫūn-ı ciger
Mātemüñde ṣubḥ ceybin çāk éder[1]

8185. Éy dirīġā ol keyānī yāl ü bāl*
Éy dirīġ ol göz ü ḳaş u ḫaṭ u ḥāl

8186. Éy dirīġ ol ḳadr ü cāh u ʻizz ü baḫt
Éy dirīġ ol emr ü mülk ü tāc u taḫt[2]

8187. Éy dirīġ ol kerr ü ferr ü bezm ü rezm
Éy dirīġ ol ḥilm ü ʻilm ü cezm ü ʻazm[3]

8188. Kim ḳamusı oldı ṭopraḫda nihān
Gör ki ne bī-mihr ü ẓālimdür cihān[4]

8189. Resmi bu-y-ıdı ki öle Rūḳiyā
Şeh Sikender anı ṭopraġa ḳoya[5]

8190. Çarḫı gör kim öldürür İskenderi
Rūḳiyā-yı saḫt-cānı ḳor diri

8191. Saḫt-cān olmasa-y-ıdı ādemī
Ana oġulsuz üre miydi demi[6]**

8192. Bes buyurdı kim şeh-içün her ḥakīm
Bir söz eyde ki_ola ḥikmetde ʻaẓīm[7]

8193. Tā aña merṣiyye ola ol kelām [P-334a, Ş-230a, Ü-74b, Ç-270b]
Hem işidene ögüt ola müdām[8]

---

1 (b) ceybin Ü, Ç : cebīnin P, Ş
2 Bu beyit Ç nüshasında yoktur.
3 (b) cezm ü ʻazm P : ḥazm u ʻazm Ş, Ü, Ç
4 (b) bī-mihr ü ẓālimdür cihān P, Ü : bī-mihr ẓālimdür cihān Ş, Ç
5 (a) Resmi bu-y-ıdı ki P, Ü : Resm bu-y-ıdı ki Ş
6 (b) üremi-y-di demi P : ürmeyeydi bir demi Ş, Ü, Ç
7 (a) her P, Ş, Ü : bir Ç
8 (b) müdām Ş, Ü, Ç : temām P

---

* Keyân, hükümdarlar demektir. Aynı zamanda İran'da hüküm süren bir hanedanın ismidir. Yâl u bâl, endam, boy pos manasındadır. Ceyb, cep anlamının yanısıra yaka anlamına gelmektedir.

** Ürmek, üflemek, üfürmek anlamındadır.

CDXLVI. Merṣiyye-goften-i Ḥükemā-yı Yūnān Her-Yekī Ez-Behr-i İskender Merṣiyye-i Aresṭū[1]

8194. Dédi_Aresṭū éy cihāndār-ı cüvān
Ki_olmış-ıdı ʻālеme ḥükmüñ revān[2]

8195. Daḫı ḳāniʻ olmaz-ıduñ sen aña
Nétdi bu ġaddārı gördüñ mi saña[3]

CDXLVII. Merṣiyye-i Boḳrāṭ-ı Ḥakīm

8196. Dédi Boḳrāṭ éy ki yéryüzi saña
Teng gelürdi ḫaber vérgil baña[4]

8197. Kim nécedür kim seni tābūt-ı teng
Ḥabse ṣaldı olmadın arada ceng

CDXLVIII. Merṣiyye-i Eflāṭūn-ı Ḥakīm[5]

8198. Dédi Eflāṭūn ki görüp bunca renc
Cemʻ étdüñ çoḫ ciger ḳanıyla genc

8199. Yémedin uş ḳoyıban gitdüñ anı
Ṭaş daḫı görse esirger uş séni[6]

CDXLIX. Merṣiyye-i Dimeṭron-ı Ḥakīm

8200. Dédi Dimeṭron ki éy ṣāh-ı dilīr
Kim senüñ ser-pençeñe döymezdi ṣīr[7]

8201. Néçün étmedüñ ecel bebriyle ceng [P-334b, Ş-230a, Ü-74b, Ç-271a]
Ḳoduñ étdi yérüñi ol gūr-ı teng[8]

---

1 CDXLVI. Merṣiyye-goften-i Ḥükemā-yı Yūnān Her-Yekī Ez-Behr-i İskender Merṣiyye-i Aresṭū P : Merṣiyye-i Aresṭāṭālīs Ḥakīm Ş ; Merṣiyye-i Aresṭāṭālīs Ber-İskender Ü ; Merṣiyye-i Arṭālis Ç (müs.)
2 (a) cihāndār-ı cüvān P, Ş, Ç : cihandār u cüvān Ü
3 (a) olmaz-ıduñ Ş, Ü, Ç : degül-idüñ P (b) bu Ş, Ü, Ç : ol P
4 (b) Teng gelürdi P : Ṭar görinürdi Ş, Ü, Ç
5 CDXLVIII. Merṣiyye-i Eflāṭūn-ı Ḥakīm P : Merṣiyye-i Eflāṭūn Ḥakīm Ü, Ç
6 (b) esirger uş P : esirger ol Ş, Ç ; esirger Ü
7 (a) Dimeṭron Ş, Ç, Ü², P², Ç² : Ṭaymaṭron P ; Ṭimṭiron Ü, M
8 (b) Ḳoduñ étdi yérüñi P, Ş, Ç : Ḳodı gitdi yérüñi Ü

☙ Bu sayfada anlatılan, İskender'in ölümü üzerine bütün filozofların naaşının etrafında toplanması konusu için bkz. GÖRSEL 30.

CDL. Merṡiyye-i Rūfus-ı Ḥakīm

8202. Dédi Rūfus éy şeh-i ṣāḥib-ḳırān
Dün senüñdi ucdan uca bu cihān[1]

8203. Séni kim ʻazl étdi bu resme bu gün
Rāyetüñi böyle kim ḳıldı nügün*

CDLI. Merṡiyye-i Barṭos-ı Ḥakīm[2]

8204. Dédi Barṭos bunca ḫalḳı_étdüñ ʻadem
Ölmeyeyim déyü éy şāh-ı ʻAcem[3]

8205. Līk ölmek defʻini ḳılımaduñ
Ḳanda-y-ıdı ölümüñ bilimedüñ[4]

CDLII. Merṡiyye-i Bālos-ı Ḥakīm[5]

8206. Dédi Bālos söyler-idi dün dilüñ
ʻĀlemüñ gencine érerdi elüñ

8207. Noldı bu gün kim dilüñ baġlandı uş
Ḳamu nesneden elüñ néşe_oldı boş[6]

CDLIII. Merṡiyye-i Feylos-ı Ḥakīm

8208. Dédi Feylos kimde kim ola naẓar
Sénüñ öldügüñ aña ʻibret yéter[7]

8209. Maşrıḳ u Maġrib sénüñdi dün yaḳīn
Bir kefen ḳaldı saña bu gün hemīn

---

1 (a) Rūfus P³ : Rūfes Ş, Ü, M, K, P², W ; Rūḳaş P ; Rūḳas Ç (Filozofun isminin aslı Rufus'dur. Bu isim sadece P³ nüshasında doğru yazılmış ve harekelenmiştir.)
2 CDLI. Barṭos-ı Ḥakīm P, Ç : Barṭos-ı Feylesūf Ş, Ü
3 (a) bunca P : onca Ş, Ç ; şunca Ü
4 (a) Līki P, Ş, Ç : Līkin Ü / ḳılımaduñ P : ḳılamaduñ Ş, Ü, Ç (b) bilimedüñ P : bilemedüñ Ş, Ü, Ç
5 CDLII. Merṡiyye-i Bālos-ı Ḥakīm P : Merṡiyye-i Bālos-ı Ḥakīm Ş, Ç ; Merṡiyye-i Bālos-ı Ḥakīm Ü
6 (b) Ḳamu nesneden elüñ néşe_oldı boş Ş, Ü, Ç : Ḳamu nesneden elüñ néşe_oldı uş P ; Ḳamu ḫayr u şerden olmışdur ḫamūş Ç², Ü², Ü³, B, P², W, P³
7 (b) öldügüñ Ş, Ü, Ç : ölümün P

---

* "Nigûn" kelimesi P, Ş, Ü nüshalarının üçünde de "nügûn" okunacak şekilde harekelenmiştir. Ancak Ü nüshasında nun harfinin altına esre de konulmuştur.

CDLIV. Merṯiyye-i Emīros-ı Ḥakīm[1]

8210. Dédi_Emīros ki_aldadı şāh-ı cüvān [P-335a, Ş-230a, Ü-74b, Ç-271b]
Séni işbu rūbeh-i pīr-i cihān[2]

8211. Dimne bigi saña efsūn eyledi
ʻĀḳıbet uş séni maġbūn eyledi

CDLV. Merṯiyye-i Soḳrāṭ-ı Ḥakīm

8212. Dédi Soḳrāṭ éy melik édüp ṭaleb
Dünyede çekdüñ besī renc ü taʻab

8213. Ol taʻabdan hīç rāḥat görmedüñ
Geldüñ ü gitdüñ murāda érmedüñ

CDLVI. Merṯiyye-i Feyṯāġors-ı Ḥakīm

8214. Dédi Feyṯāġors i şāh-ı tācver
Ki_olmış-ıduñ ḳamu işe çāreger[3]

8215. İşbu işe néşe çāre bulmaduñ
Néşe bu derdüñ devāsın ḳılmaduñ

CDLVII. Merṯiyye-i Ziyyon-ı Ḥakīm

8216. Dédi Ziyyon döymedi saña_ejdehā
Dīvler olmadı cengüñden rehā[4]

8217. Étdi_ecel az renc-ile séni helāk
Yére düşüp olduñ uş nā-gāh ḫāk

CDLVIII. Merṯiyye-i Mīrāvos-ı Ḥakīm[5]

8218. Dédi Mīrāvos kim bunca ḥakīm [P-335b, Ş-231a, Ü-75a, Ç-272a]
Bésledüñ vérip fîrāvān zer ü sīm[6]

---

1 CDLIV. Merṯiyye-i Emīros Ḥakīm P, Ç : Merṯiyye-i Emīros Ṣāʻir-i Yūnān Ş, Ü
2 (a) ki_aldadı şāh-ı cüvān P : ki_aldadı_éy şāh-ı cüvān Ş, Ç ; aldadı şāh-ı cüvān Ü
3 (a) Feyṯāġors P, Ü : Feynāġors Ş ; Niṯāġors Ç
4 (a) Ziyyon P : Zeyton Ş, Ü, Ç
5 CDLVII. Mīrāvos-ı Ḥakīm P : Mīrāvos-ı Feylesūf Ş, Ü ; Merṯiyye-i Bīrāvos Ḥakīm Ç
6 (a) kim P, Ü, Ç : ki Ş

8219. Birisi rencüñ ne-durur bilmedi
Birisi derdüñe çāre ḳılmadı[1]

CDLIX. Merṯiyye-i Bidġoros-ı Ḥakīm

8220. Dédi Bidġoros ki éy deryā-şükūh
Kim çeriñ ṭolı-y-ıdı saḥrā vü kūh[2]

8221. Bu ecel néce_oldı buldı sañа dest
Kim seni ṭopraġ içinde ḳıldı pest

CDLX. Merṯiyye-i Sābnos-ı Ḥakīm

8222. Sābnos dédi ki éy şāh-ı bülend
Dün felek boynına ṣalmışduñ kemend[3]

8223. Séni néşe étdi ol bu gün esīr
Anuñ-ıla ḳılmadın sen dār u gīr[4]

CDLXI. Merṯiyye-i Solon-ı Ḥakīm[5]

8224. Dédi Solon bende-fermān-ıdı_i şāh
Dün sañа devr ü sipihr ü mihr ü māh[6]

8225. Bu gün el boyadı ḳanuña sipihr
Māh u mihr étmedi sañа hīç mihr

CDLXII. Firistāden-i Rūḳiyā Tābūt-ı Sikender-rā Be-Mevżiʿī ki Vaṣiyyet-kerde-būd

8226. Söyleyecek sözi çün söylediler
Bu meṯelleri beyān eylediler[7]

8227. Her vaṣiyyet ki_étdi-di ol nīk-nām [P-336a, Ş-231a, Ü-75a, Ç-272a]
Yérine getürdiler anı temām

---

1 (a) rencüñ ne-durur bilmedi Ü, Ç : rencüñ nedür bilemedi P ; rencüñi nedür bilmedi Ş (b) çāre P, Ü, Ç : dermān Ş
2 (a) Bidġoros P : Bidaġros Ş, Ü
3 (a) Sābnos dédi ki éy şāh-ı bülend Ş, Ü : Dédi Sāyinos ki şāh-ı şeh bülend P
4 (a) ol bu gün Ş, Ü, Ç : bu gün ol P (b) Anuñ-ıla P, Ş, Ç : Anuñ-ılan Ü
5 CDLXI. Kelām-ı Solon Ş : Kelām-ı Solon-ı Felsefī Ü ; Kelām-ı Solon Ḥakīm Ç ; Merṯiyye-i Şavlon-ı Ḥakīm P
6 (a) Solon bende-fermān-ıdı i şāh Ş, Ü, Ç : Şavlon bende-fermān-ıdı şāh P
7 (a) çün P : ḫoş Ş, Ü, Ç

8228. Bes oradan anı alup gitdiler
Ol dédügi yérde penhān étdiler

8229. Renc ṭartup genc dérdi_étdi nihān
Anı daḫı_étdi nihān āḫir cihān[1]

8230. İşbudur ki_işitdüñ aḥvāl-i sipihr
Cehd eyle bes aña baġlama mihr[2]

8231. Biñ yıl anda ḳalur-ısañ şādmān
Çünki gitdüñ bir nefes-durur hemān[3]

CDLXIII. Aḥvāl-i İskenderūs bin İskender ve İmtinā'-ı Ū Ez-Pādişāhī ve Zühd-i Ū[4]

8232. Bes diledi_İskenderūsı Rūḳiyā
Şāh Ẕülḳarneyn taḫtına ḳoya

8233. Ol zamān olmışdı ol bir feylesūf
Kim cihān ḥāline bulmışdı vuḳūf

8234. İşbu dünyā raġbeti_anda yoġ-ıdı
Āḫiret ḳorḫusı ġāyet çoġ-ıdı

8235. Dédi atam salṭanat édüp ṭaleb
Çekdi dürlü dürlü renc-ile ta'ab

8236. Dutdı mülk ü dérdi bunca māl u genc
Ḳodı gitdi kendüye ne ḳaldı renc[5]

8237. Çarḫ nétdi gör aña önden soña
Baña daḫı anı_éde ki_étdi aña[6]

8238. Pādişehlıḫ gerçi bes merġūbdur
Çün gérü elden gider nā-ḫūbdur

---

1 (a) genc dérdi Ş, Ü, Ç : genc ü derd P
2 (a) ki_işitdüñ P, Ü, Ç : işitdüñ Ş
3 (a) hemān P, Ü, Ç : cihān Ş
4 CDLXII. İmtinā'-ı Ū Ez-Pādişāhī ve Zühd-i Ū Ş : İmtinā'-ı Ū Ez-Pāẕişāhī Ü, Ç (P nüshasında böyle bir başlık bulunmamaktadır.
5 (a) māl u genc P, Ş, Ü : genc ü māl Ç
6 (a) gör aña Ş, Ü, Ç : aña gör P (b) éde ki_étdi aña P, Ş : éde étdi aña Ü, Ç

❧ Bu sayfada İskender'in defnedilmesi anlatılmaktadır. İskender'in cenazesinin taşınması için bkz. GÖRSEL 31.

8239. Renc ile_atam dérdi bunca genc ü māl
Ḳodı gitdi aña ne ḳaldı vebāl*

8240. Anı kim ol étdi ben ḳaçan édem [P-336b, Ş-231b, Ü-75a, Ç-272b]
Yā néce_uram pādişehlıġa ḳadem

8241. Ger kerāmet olsa_imāretde yaḳīn
Ol kerem ehlinüñ olaydı hemīn[1]

8242. Çün aña lāyıḳ olur her bir le'īm
Pes anı isdemeye hergiz kerīm

8243. Begligüñ almaẖ-durur sermāyesi
Aldugın vérmek-durur pīrāyesi

8244. Alınur almayacaẖ yérden yaḳīn
Vérilür vérmeyecek yére hemīn

8245. Pādişehlıẖ ol ki çoẖ renc ü belā
Çekiben bir kişi tāc u taẖt ala

8246. Görmedin andan temettü' zār ola
Mülk andan ṣoñra ayruġa ḳala

8247. Leẕẕeti mülküñ nedür vehm ü ẖayāl
Pes aña néce_aldana ehl-i kemāl

8248. Biñ yıl-ısa çün olur ṣoñı 'adem
'Āḳil olan urmaya aña ḳadem

8249. Bes varup bir gūşe étdi iẖtiyār
Ṭā'ata meşġūl olup leyl ü nehār[2]

8250. 'Ömrini zühd-ile geçürdi temām
Zī kerem étdi aña Rabbü'l-enām[3]

---

1 (a) imāretde Ş, Ü, Ç : imāretden P
2 (a) gūşe étdi iẖtiyār P, Ü : gūşeyi_étdi iẖtiyār Ş, Ç
3 (b) étdi P : ki_étdi Ş, Ü, Ç

---

* Ş nüshasında bu beyitten sonra P, Ü, Ç nüshalarında bulunmayan ancak mana bakımından bu beytin benzeri olan şöyle bir beyit yer almaktadır:

Anı kim atam ṣanurdı māl u genc
Bugün olmışdur aña ol mār u renc

8251. Ḥaḳ Te‘ālā kime kim in‘ām éde
Ṭā‘atını kendünüñ ilhām éde

8252. Atası dünyāyı étdi-y-ise ṣayd
Eyledi ol devlet-i ‘uḳbīyi ḳayd[1]

8253. Çünki böyle oldı ḥāl-i salṭanat [P-338a, Ş-232a, Ü-75a, Ç-273a]
Düşdi ḫalḳuñ arasına şeyṭanat[2]

8254. Her kişi bir şehri dutup oldı şāh
Bu anı vü ol bunı ḳıldı tebāh[3]

8255. Ḫalḳ bir birini ġāret étdiler
Éllere dürlü ḫasāret étdiler

8256. Fitne vü āşūb ṭoldı rūzigār
Erdeşīr-i şāh olınca āşikār

8257. Revnaḳa yüz dutdı andan gérü dehr
Başladı ki_ola ‘imāret él ü şehr[4]

8258. Şāh Sikender ki_étdi baḥr ü berri geşt
Budur anuñ-çün dédügüm ser-güẕeşt

8259. Her ne kim naḳl oldısa andan ṣaḥīḥ
Uş rivāyet eyledüm saña ṣarīḥ

8260. Diñleyiben ḳılġıl anı i‘tibār
Cehd ét aldanma dünyāya i yār[5]

8261. İşbu destānuñ ki étmişem beyān
Diñle esrārın ki_édem saña ‘ayān[6]

---

1 (a) dünyāyı Ş, Ü, Ç : dünyā P
2 (b) arasına P : arasında Ş, Ü, Ç
3 (b) Bu anı vü ol bunı ḳıldı P : Bu anı ḳıldı vü ol bunı Ş, Ü, Ç
4 (a) andan gérü dehr Ş, Ü, Ç : gérü çün bu dehr P
5 (a) ḳılġıl anı P : ḳılġıl andan Ç ; dutġıl andan Ş, Ü
6 (b) esrārın P : işārātın Ş, Ü, Ç

CDLXIV. Fi'ṭ-Temṯīl ve'l-Mev'iẓe[1]

8262. 'İlm-durur dédügüm āb-ı ḥayāt
Ki_anı bulan nefse érişmez memāt[2]

8263. 'İlm ehli zinde-i cāvīd olur
Cāhil olan 'ayşdan nevmīd olur

8264. Ger meṯelde ne-durur dérseñ gürāz
Ol degüldür hergiz illā ḥırṣ u āz[3]

8265. Ḳahr étmezseñ ḳanā'atle anı [P-338b, Ş-232a, Ü-75a, Ç-273b]
Maḳṣada varmaġa ḳomaz ol seni

8266. Dünye-yi dūndur dédügüm ol yılan
Zehri gérçek līk tiryāḳi yalan[4]

8267. Key saḫın tiryāḳine ṣunma anuñ
Yoḫsa zehri cānuñı alur sénüñ

8268. Ol peleng-i cān-sitān nedür ġażab
Ki_ol-durur ol dürlü 'iṣyāna sebeb

8269. Ol dédügüm od nedür şehvet yaḳīn
Ki_işi bulduġını yaḫmaḫdur hemīn

8270. Oda beñzer her ne bulsa_éder helāk
Nesne bulmasa éder kendüyi ḫāk

8271. Cāẕu İblīs-i la'īndür bī-kelām
Kim seni tezvīr-ile aldar müdām

8272. Ger séni ol dīv maġbūn étmeye
Saña rütbetde melāyik yétmeye[5]

8273. Ne-durur 'avret cihānuñ zīneti
Ḫalḳı aldamaḫdur anuñ ḫaṣleti[6]

---

1 CDLXIV. Fi'ṭ-Temṯīl ve'l-Mev'iẓe P : Der-Temṯīl ve Ḫātime-i Dāsitān Ş ; Der-Temṯīl ve Ḫātime-i Kitāb Ü (Ç nüshasında böyle bir başlık bulunmamaktadır.)
2 (a) .'İlm-durur P, Ş, Ü : 'İlmdür ol Ç (b) memāt Ş, Ü, Ç : vefāt P
3 (b) illā ḥırṣ u āz P, Ü, Ç : er ḥırṣı vü āz Ş
4 (b) gérçek līki tiryāḳi P, Ş, Ç : gérçekdür ü tiryāḳi Ü
5 (a) rütbetde P, Ş, Ü : zīnetde Ç
6 (b) aldamaḫdur Ş : aldamaḳdur Ü, Ç ; aġlamaḫdur P

8274. Göriben rengini maġbūn olmaġıl
‘İşvesine ki_éde meftūn olmaġıl[1]

8275. Tāze-durur déme ḫaḍrā-yı dimen
Tīz olur pejmürde bilgil anı sen[2]

8276. Ol aġaç kim şehriyāra söyledi
‘Ömri ḥālini aña şerḥ eyledi

8277. Dehre beñzer ol ki geçdügi anuñ
Her nefesde bir ḫaberciñdür senüñ

8278. Ḫāl dilin söyler ol anı işit [P-337a*, Ş-332b, Ü-75b, Ç-274a]
Cān ḳulaġıyla aña göre iş ét

8279. Ḫıżr ‘ālim ‘ilmdür āb-ı ḥayāt
Ki_anı içen kişiye gelmez memāt[3]

8280. Sözümi diñle ki ol cāndan gelür
Her ne dérsem ‘ayn-i ‘irfāndan gelür[4]

8281. Her ne söz kim éderem ben saña naḳl
Ma‘ni-i Ḳur’āndur u yā rāy-ı ‘aḳl[5]

8282. Çünki ‘anber-bār édüp ḫāmeyi
Naḳş ḳıldum ben Sikendernāmeyi[6]

CDLXV. Tārīḫ-i Naẓm-ı İskendernāme[7]

8283. Muṣṭafānuñ hicretinden bellü bil
Kim yédi yüz ṭoksan ikinciydi yıl

---

1 (b) ki_éde Ş, Ü, Ç : ki_anda P
2 (a) Tāze-durur déme Ş, Ü, Ç : Tāzedür déme ki P
3 (b) memāt Ş, Ü, Ç : vefāt P
4 (b) dérsem Ş, Ü, Ç : désem P
5 (b) Ḳur’āndur u yā rāy-ı ‘aḳl Ü, W, B, Ç², Ü², P², M : Ḳur’ān-durur yārī-yi ‘aḳl Ş ; Ḳur’ān-durur éy yār-ı ‘aḳl P ; Ḳur’āndur u yār éy ‘aḳl Ç
6 (b) ḳıldum P, Ş, Ü : ḳılalum Ç (Ş nüshasında bu beyit alttaki başlıktan sonra gelmektedir.)
7 Ü nüshasında “Tārīḫ-i Naẓm-ı İskendernāme” şeklindeki bu başlık, altı beyit aşağıda P ve Ş nüshalarındaki “Ḫātime-i Kitāb” ismini taşıyan başlığın yerinde bulunmaktadır.

---

* P nüshasında iki varağın yeri değiştiğinden dolayı metni takip etmek için 336. yapraktan 338. varağa atlamak, sonra 337. yaprağa geri dönmek gerekmektedir. P yazmasının varak numaraları verilirken 338 varak numarasının önceki sayfada verilip 337 rakamının daha sonra gelen bu sayfada verilmesi bu yüzdendir.

8284. Evveli-y-idi rebī'ü'l-āḫirüñ
Ki_oldı naẓmı ḫatm işbu defterüñ[1]

8285. Şeh Sikenderden daḫı geçmişdi hem
Biñ yédi yüz yıl u bir bī-bīş ü kem[2]

8286. Yédi yüz dört yıl olalı Yezdecird
Pādişeh olup 'Acem cümle_aña gird

8287. Hem Melikşeh devletinden daḫı bil
Ki_ol yıl-ıdı üç yüz ü onuncu yıl[3*]

8288. Şükr kim bu defter-i gevher-niẓām
Böyle ḫoş tertīb-ile oldı temām[4]

CDLXVI. Ḫātimet-i Kitāb[5]

8289. Ḥaḳḳa minnet kim bu silk-i cevheri [P-337b, Ş-232b, Ü-75b, Ç-274b]
Tuḥfe étdüm ana ki_oldur cevherī[6]

8290. İşbu resme dürc-i pür-naḳş u nigār
Çīn içinde yazamaz gevher-nigār[7]

8291. Lafẓı zībā vü 'ibārātı laṭīf
Naẓmı mevzūn u işārātı şerīf

8292. Bir gülistāndur açılmış gülleri
Tāze olmış lāle vü sünbülleri

---

1 (b) Ki_oldı naẓmı ḫatm Ş, Ü, Ç : Ki_oldı naẓmı ḫatmi P
2 (b) yıl u bir bī-bīş ü kem P, Ü, Ç : yıl bir bīş ü kem Ş
3 (a) bil Ş, Ü : yıl P (b) onuncı Ş, Ü, Ç : birinci P
4 Bu beyit P nüshasında "Ḫātimet-i Kitāb" başlığından önce, Ş nüshasında "Ḫātime-i Kitāb" yazılı başlıktan sonra gelmektedir.
5 CDLXVI. Ḫātimet-i Kitāb P : Ḫātime-i Kitāb Ş ; Tārīḫ-i Naẓm-ı İskendernāme Ü ; Ḫātimet-i Tārīḫ-i Naẓm-ı İskendernāme Ç
6 Ş nüshasında son varak koptuğundan bundan sonraki beyitler yoktur. Metnin sonundaki on sekiz beyit eksiktir.
7 (a) dürc-i pür-naḳş u nigār Ü : dürc bir naḳş u nigār P ; dürc ü pür-naḳş u nigār Ç

---

* Büyük Selçuklu sultanı Melikşah tarafından hazırlatılan ve sultanın lakabı olan Celâlüddevle kelimesi yüzünden Celâlî takvimi olarak anılan takvimin başlangıç günü 9 Ramazan 471 (15 Mart 1079), İskendernâme'nin yazılış tarihi de 792 h. (1890) olduğundan Ş, Ü, Ç nüshalarındaki "üç yüz ü onuncı yıl" rivayetinin kabul edilmesi gerekmektedir.

8293. Dürc-i ḥikmetdür leb-ā-leb ṭolu dür
Derc-i maʿnīdür ḳamu faẓl-ıla pür[1]

8294. Her sözi kim anda ben söylemişem
Ne güher kim anda naẓm eylemişem

8295. Her birin bir nesneye ḳıldum meṡel
Tā ki sözümde bulınmaya ḫalel

8296. Bundan öñdin buncalar söylediler
Dürlü destānlar beyān eylediler

8297. Ḳıl tefaḥḥus her birinüñ hālini
Gör nécedür cümle ḳīl u kālini[2]

8298. Gör naẓarla ḳamusın önden soña
Hiç birisi beñzeyiser mi buña[3]

8299. Buña inṣāf-ıla ḳılursañ naẓar
Göresin kim nécedür silk-i güher

8300. Çarḫ ḥālin evvel āḫir bilesin
Görmedin yéri tefaḥḥuṣ ḳılasın[4]

8301. Bilesin mebde' ne néredür meʿād
Hem ne-durur āferīnişden murād[5]

8302. Saltanat şuġlinde ḳādir olasın
Memleket fikrinde nādir olasın

8303. Ḫˇān-ı maʿnī döşemişem saña ben [P-339a, Ü-75b, Ç-275a]
İşbu niʿmet çün bañа şükr eyle sen[6]

8304. Ḫayr-içün ben çün ḳonuḫlaram seni
Sen daḫı ḫayr-ıla yād eyle beni

---

1 (b) Derc-i Ü, Ç : Dürc-i P
2 (a) her birinüñ hālini Ü : ḳamusın öñden ṣoña P, Ç (b) Gör nécedür cümle ḳīl u kālını Ü : Hiç biri gör ki beñzer mi buña P, Ç
3 Bu beyit P ve Ç nüshalarında yoktur.
4 (b) tefaḥḥuṣ P : teferrüç Ü, Ç
5 (a) mebde' ne néredür Ü, Ç : mebde'i néredür P
6 (b) bañа P, Ç : Ḥaḳa Ü

8305. Ḫayr-ıla_olsun dünye vü ʿuḳbīde şād
Aḥmedīyi her ki_éde ḫayr-ıla yād[1]

8306. Bil ki işbu ʿıḳduñ içindeki dür
ʿAḳd-i beyt-ile sekiz biñ dānedür[2]

8307. Hem iki yüz elli anuñla bile
Raḫmet aña kim güher ḳadrin bile

1 (b) her ki_éde ḫayr-ıla yād P, Ü : ḫayr-ıla her ki_éde yād Ç
2 (a) ʿıḳduñ içindeki dür P : ʿıḳd dürcindeki dür Ü (b) beyt-ile P : dest-ile Ü
Ç nüshasında bu beyit ve aşağıdaki son beyit yoktur. Onun yerine şöyle bir beyit yer almaktadır:

Ekser işbu ʿıḳd dürcindeki dür
Yüz iki vü hem sekiz biñ dānedür

KAYNAKÇA

Ahmed Vefik Paşa. *Lehçe-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1293.

Ahmedî. *Cemşîd ü Hurşîd*, İÜ Nadir Eserler Ktp., TY 92, vr. 77a-116b.

Ahmedî. *İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, haz. Dr. İsmail Ünver, TDK Yayınları, Ankara 1982.

Ahmedî. *İskendernâme*, haz. Dr. Yaşar Akdoğan, T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, e-kitap.

Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisârî. *Ahterî-yi Kebîr*, haz. Prof. Dr. Ahmet Kırkkılıç, Prof. Dr. Yusuf Sancak, TDK Yayınları, Ankara 2017.

Akalın, Mehmet. "Ahmedî'nin Dili (Birkaç Söz)", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, c. 37, 1989, s. 9-153.

Akbayar, Nuri. *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Akdoğan, Yaşar. "Mi'râc, Mi'râcnâme ve Ahmedî'nin Bilinmeyen Bir Mi'râcnâmesi", *Osmanlı Araştırmaları IX* (*The Journal of Ottoman Studies*), 1989, s. 263-310.

Akdoğan, Yaşar. *Ahmedî Dîvânı, I-II: Tenkitli Metin ve Dil Hususiyetleri,* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Araştırma Merkezi, İstanbul 1979.

Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme*, Tahran h. 1346.

Âlî, Gelibolulu. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994.

Ali Nâzimâ, Fâik Reşâd. *Mükemmel Osmanlı Lügati*, haz. Necat Birinci, Kazım Yetiş, Fatih Andı, TDK Yayınları, Ankara 2002.

Ali Seydi. *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*, Matbaa-i Kütüphane-i Cihân, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye, 1324.

Alparslan, Ali. "Ahmedî'nin Yeni Bulunan Bir Eseri Mirkât-ı Edeb", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 10, 1960, s. 35-40.

Armutlu, Sadık. "Erken Dönem Farsça Mesnevilerde Bezm", *Doğu Esintileri-3*, 2015, s. 57-132.

Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şu'arâ*, haz. Prof. Dr. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.

Âşık Paşa, *Garib-nâme*, haz. Kemal Yavuz, TDK Yayınları, İstanbul 2000.

Ateş, Ahmet. "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası* c. 7, 1942, s. 253-257.

Avcı, İsmail. *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvan'ın İskendernâmesi*, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2013.

Ayverdi, İlhan. *Misâlli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı İktisadî İşletmesi, İstanbul 2006.

Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982.

Bâkî. *Bâkî Dîvânı (Tenkitli Basım)*, haz. Sabahattin Küçük, TDK Yayınları, Ankara 1994.

Bağcı, Serpil. *Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.

Banarlı, Nihad Sami. "Dâsitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân", *Türkiyat Mecmuası*, c. 6, 1939, s. 49-176.

Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Basımevi, İstanbul 1997.

Bursalı Mehmed Tâhir b. Rifat Bey. *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, Matbaa-i Amire, İstanbul 1334 (1916).

Cem Sultan, *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı,* haz. Doç. Dr. İ. Halil Ersoylu, TDK Yayınları, Ankara 1989.

Cline, Eric H.- Graham, Mark W. *Antikçağ İmparatorlukları-Mezopotamya'dan İslâmiyet'in Doğuşuna*, çev. Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul 2017.

Çetin, Nihat M. "Ahmedînin Bilinmeyen Birkaç Eseri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Eylül 1950-Mart 1961, s. 103-108.

Çetin, Nihat M. "Ahmedî'nin Mirkâtü'l-Edeb'i Hakkında", *Türkiyat Mecmuası,* c. 14, Ocak 1965, s. 217-230.

Danişmend, İsmail Hâmi. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

Demirbilek, Salih. *Ahmedî'nin İskendernâme Adlı Eseri Üzerinde İnceleme*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2000.

Derleme Sözlüğü. TDK Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993.

Doğaner, Suna. "Büyük İskender: Coğrafyacı Bir Savaşçı Kral (Alexander the Great: Warrior King as a Geographer)", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 48, 2007, s. 19-58.

Dr. Hüseyin Remzi. *Lügat-i Remzi*, c. 1, Hüseyin Remzi Matbaası, İstanbul 1305.

Dr. Wilhelm Pertsch. *Arabischen Handschriften Herzoglighen Bibliothek Zu Gotha,* Germany 1892.

Droysen, Johan Gustov. *Büyük İskender Tarihi*, çev. Bekir Sıtkı Baykal, Dharma Yayınları, İstanbul 2007.

Ebuzziyâ Tevfik. *Lügat-i Ebüzziyâ*, Kostantiniyye 1306.

Enverî. *Düstûrnâme-i Enverî*, haz. Mükrimin Halil, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

Ergin, Prof. Dr. Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayın Tanıtım, İstanbul 1993.

Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Şairleri* (tarih yok).

Erol, Safiye. "Onulmaz Yaralara Merhem", *Safiye Erol Külliyatı-6*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.

Fâik Reşâd. *Eslâf*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1312.

Fuess, Albrecht. "Sultan With Horns: The Political Significance of Headgear in the Memluk Empire", *Mamluk Studies Review* (2008), XII (2), s. 71-94.

Gacek, Adam. *Arapça El Yazmaları İçin Rehber*, çev. Ali Benli, M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2017.

Gökyay, Orhan Şaik. "İskendernâme", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1950, s. 1090.

Gülensoy, Dr. Tuncer. "Türk Fonetik Transkripsiyonu Üzerine", *Türkoloji Dergisi*, c. 8, sy. 1, Ocak 1979, s.169-190.

Hammer, Joseph von. *Osmanlı Mühürleri*, çev. Ümit Öztürk, Pera Yayıncılık, İstanbul 1999.

Hindoğlu, Artin. *Hazîne-i Lügat* (Dictionnaire Abrégé Turc-Français), Vienne 1838.

Hunutlu, Ümit. "Yeni Bir Nüshasıyla Ahmedî'nin Mi'râcnâmesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN* (*Yearbook pf Turkish Studies BELLETEN*) c. 66, sy. 2, 2018, s. 281-349.

İbrahim Cûdî Efendi. *Lügat-i Cûdî*, Trabzon Kitâbhâne-i Hamdî, 1332

İnalcık, Halil. *Has Bağçede 'Ayş u Târâb*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1950.

İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. I-XLIV.

Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-Zünûn,* Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 4150.

Kastritsis, Dimitris. "The Trebizond Alexander Romance (Venice Hellenic İnstitute Codex Gr. 5): The Ottoman Fate of A Fourteenth-Century Illustrated Byzantine Manuscript", *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Volume 36, Harvard University, December 2011, p. 103-131.

Kınalızâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3869.

Kocaoğlu, Timur. "Tarihî Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é / i Meselesi", *Türk Kültürü*, sy. 483-484, Temmuz-Ağustos 2003, s. 266-281.

Korkmaz, Zeynep. "Eski Anadolu Türkçesindeki Çalışmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", *Türkoloji Dergisi*, c. 7, sy. 1, s. 13-22.

Kortantamer, Tunca. *Leben und Weltbild des altosmanishen Dichters Ahmedî unter besonderer Berücksichtigung seines Diwans*, Freiburg im Breisgau, 1973.

Köprülü, M. Fuad. "Ahmedî", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1950, s. 216.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, TDV Yayınları, Ankara 1993.

Kut, Prof. Dr. Günay-Bayraktar, Nimet. *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984.

Kutsal, Nalan. *Hayâtî'nin Tuhfe-i Vehbî Şerhi Üzerine bir Sözlük İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

Latîfî. *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin),* haz. Rıdvan Canım, AKM Başkanlığı, Ankara 2000.

Lendering, Jona. *Büyük İskender*, çev. Burak Sengir, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

Mecdî el-Edirnevî. *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik*, Süleymaniye Ktp., Pertevniyal, nr. 858.

Mecmû'a. Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm Koleksiyonu, nr. 1309.

Mehmed Salâhî. *Kâmûs-ı Osmânî*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1313.

Muallim Naci, *Lügat-i Nâcî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.

Mum, Cafer. "Ahmedî'nin İskendernâme Mesnevisinde Bir Aşknâme 'Işkıyyât-ı İskender'", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, c. 6, sy. 13, Ocak 2018, s. 318-342.

Mübeşşir İbn Fâtik. *Muhtâru'l-Hikem*, çev. Yrd. Doç. Dr. Osman Güman, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.

Müstakimzâde Süleymân Sa'deddîn, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628

Mütercim Âsım Efendi. *Burhân-ı Kâtı'*, haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, TDK Yayınları, Ankara 2000.

Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi,* haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.

Necipoğlu, Gülru. *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı-Mimarî, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Nev'î. *Nev'î Dîvân (Tenkitli Basım),* haz. Dr. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

Ni'metullâh Ahmed. *Lügat-i Ni'metullâh*, haz. Adnan İnce, TDK Yayınları, Ankara 2015.

Onay, Ahmet Talat. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,* haz. Cemal Kurnaz, TDV Yayınları, Ankara 1993.

Osmanlı Yer Adları 1-Rumeli, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2013.

Osmanlı Yer Adları 2-Anadolu, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2013.

Özen, Mine Esiner. *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İÜ Fen Fakültesi Yayını, İstanbul 1985.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, MEB Yayınevi, İstanbul 1983.

Redhouse, Sir James. *Turkish English Lexicon*, Constantinople 1890.

Redhouse el-İngilizî, William James. *Müntahabât-ı Lügat-i Osmâniyye* (tıpkıbasım), TDK Yayınları, Ankara 2016.

Sehî Bey. *Heşt Behişt*, haz. Günay Kut, Halûk İpekten, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey, T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, e-kitap.

Serin, Muhittin. *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2008.

Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2006.

Sılay, Kemal. "Ahmedi'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi", *Türkoloji Dergisi*, c. 9, Ocak 1991, s. 153-162.

Steingass, F. *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.

Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul 1317.

Şemseddin Sami. *Kâmûsu'l-Alâm*, c. 1-4, Bosnalı Hacı Muharrem Matbaası, İstanbul 1306.

Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Fransevî (Dictionnaire Français-Turc)*, Mihran Matbaası, Konstantinople 1300.

Şemsüddîn eş-Şehrezûrî. *Nüzhetü'l-Ervâh*, çev. Yrd. Doç. Dr. Eşref Altaş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.

Şükûn, Ziya. *Farsça Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1984.

Şentürk, Ahmet Atilla. *Osmanlı Şiiri Antolojisi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi. *Lehcetü'l-Lügat*, haz. Doç. Dr. H. Ahmet Kırkkılıç, TDK Yayınları, Ankara 1999.

Şuûrî Hasan Efendi. *Ferheng-i Şuûrî*, haz. Prof. Dr. Ozan Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

Taberî. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zâkir Kadirî Ugan-Ahmet Temir, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.

Taeschener, Franz. "Tebrizli Ahicuk ve Bunun Ahmedî'nin İskendernamesi'ndeki Yeri", çev. Hüseyin Dağtekin, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 2, 1964, s. 285-290.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1963.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat. *Necati Beg Divanı*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1997.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, haz. Prof. Dr. Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

Tekin, Şinasi. *İştikakçının Köşesi (Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler),* 2. baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

Temizel, Ali. "*Ahmedî'nin Farsça Eserleri (Tenkitli Metin-İnceleme-Tercüme ve İndeks*)", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.

Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, TÜBA, Ankara 2016.

Timurtaş, Faruk K. "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri", *Türkiyat Mecmuası*, c. 18, Ocak 1976, s. 331-368

Tulum, Prof. Dr. Mertol. *17. Yüzyıl Türkçesi Söz Varlığı*, TDK Yayınları, Ankara 2011.

Usûlî. *Usûlî Dîvânı,* haz. Doç. Dr. Mustafa İsen, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969.

Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, c. 1, 5. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı. *Kütahya Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1932.

Ünver, İsmail. "Ahmedî'nin İskender-nâmesindeki Mevlid Bölümü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, c. 25, Ocak 1977, s. 355-411.

Vusûlî. *Dîvân (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, haz. Hakan Taş, TDK Yayınları, İstanbul 2016.

Yağlıkçızâde Rıfat Ahmed. *Lügat-i Târihiyye ve Coğrâfiyye,* Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1299.

Yahyâ Bey. *Dîvân (Tenkitli Basım)*, haz. Dr. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Büldân,* Süleymaniye Ktp, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, nr. 1164.

Yavuz, Orhan. "Türkçe'de Kapalı E", *S.Ü. Edb. Fak. Edebiyat Dergisi*, sy. 6, 1991, s. 271-306.

DİZİN

A

Aba Hâkân 822
ābā 615
âbâdî 39, 57, 58
Abaka Han 19, 182, 822, 823, 824, 829
Abaka 822
Abbâsî 161
Abbâsîler 152
Abbasoğulları 178
Abdullāh-ı Ḫāzindār 50, 116
Abdülhamid 50, 60, 61
Abdü'l-Melik bin Ömer 18, 181, 777, 782
Abdü'l-Melik bin Mervān 18, 181, 777
Abdülvâsî Çelebi 109, 111
âb-ı hayât 136, 147, 148, 149, 150, 151, 183, 184, 185, 272, 345, 363, 623, 927, 936, 938, 945, 947, 950, 951, 960, 961, 1039
Âb-ı Hayvān 21, 373, 540, 924, 929, 936, 938, 940, 942
Âb-ı Kevser 250
Âbtîn 690, 705
abūsen kamtarīr 599, 888
āc 233, 455, 474, 482, 581, 630, 641, 907
Acem yayı 416
Aclûnî 697
Âd kavmi 566
Adalia 877
Adalya 877
Adem 205, 224, 252, 274, 403, 523, 418, 600, 605, 674, 675, 679, 742, 896, 901
ādemī 204, 230, 239, 272, 274, 276, 280, 283, 295, 308, 357, 437, 440, 442, 453, 472, 476, 506, 512, 519,537, 544, 568, 569, 571, 576, 582, 584, 585, 586, 613, 628, 657, 663, 664, 688, 708, 824, 830, 850, 856, 880, 934, 952
Âdemî-rûy 14, 519, 567
Aden 170, 366, 480, 803
adgâsu ahlâm 298
adl-i Ömer 860
Afganistan 118, 129, 133, 286, 332
Âfitâb, 11, 94, 316, 335, 344, 345, 362, 401, 423, 426, 540, 617, 712, 843, 851, 881, 899
Afrika 524
Afüvv 209, 212
Agah Sırrı Levend 246
Aḥad 52, 212, 224, 330, 360, 573, 806
Ahameniş 127, 133, 138
âhar 39, 41, 43, 50, 57, 60, 61, 66
Ahicuk 20, 161, 182, 844, 845, 846, 970
Ahkâf 224
ahlâm 298
Ahlat 153
ahlāt-ı erbaa 356
Ahmadi 188
Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarâyî 102
Ahmed b. Hasîb 802
Ahmed b. Tursun b. Maşûk el-İstanbulî 39
Ahmed bin Tursun 40, 69
Ahmed Han/Ahmed 19, 57, 182, 823, 825
Aḥmed bin Yūnus bin Hümām 57
Ahmed-i Dâî 83, 84, 111
Ahmed-i Mahmūd 762
Ahmed-i Muhtār 758
Ahmed-i Rıdvân 154, 966
Ahmedî 7, 8, 23, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 128, 129, 130, 138, 142, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 168, 169, 171, 172, 173, 177,

179, 180, 182, 186, 187, 188, 191, 192, 203, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 230, 232, 234, 240, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 254, 255, 257, 259, 262, 266, 270, 275, 277, 282, 283, 285, 287, 289, 292, 293, 301, 302, 309, 311, 318, 324, 329, 331, 332, 342, 356, 382, 383, 400, 417, 431, 432, 434, 439, 442, 444, 447, 451, 469, 475, 477, 487, 489, 499, 500, 502, 515, 516, 517, 524, 527, 533, 534, 549, 567, 576, 577, 591, 598, 600, 601, 616, 617, 621, 627, 648, 667, 672, 714, 736, 740, 750, 765, 767, 809, 822, 832, 844, 850, 861, 873, 881, 883, 888, 894, 895, 924, 949, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 1034
Ahmedî Dîvânı 98, 965
Ahmedī-yi Rūmī 53, 59
Ahterî-yi Kebîr 416, 428, 429, 554, 763, 965
Ahvâl-i (Menâkıbnâme-i) Sultân Mehemmed 110
Ahzâb sûresi 228
ak behmen 490
Ak Orda 818
Akabe 870
Akademi 120, 275
Akademos 120
Akdeniz 44
Akhilleus (Aşil) 119
Akkoyunlu 80, 81, 83, 84, 111, 240, 244, 969
Akkoyunlular 240
Akl-ı Küll 298
Akşehir 868
Alâ b. Hadramî 771
alā ḫulḳın ʿaẓīm 284, 576
Alanya Burnu 126
Alaşar 877
Alaşehir 81
Alaşehr 877
Alâüddīn Saʿīd 856
Alay Beyi Halil 54
Albrecht Fuess 117
Aleksandria 127
Aleksandros 120
Aleppo 38
Alexander de Groote 113
Alexander Romance 187, 968
Alexander the Great 118, 122, 966
Alexandros ho Megas 118
Alexios III 115
aleyke laʿnetī 499
Algol 153, 428
Âl-i Abbās 788
Ali Alparslan 103, 965
Ali bin Ebî Tâlib/Ali 18, 181, 772
Ali el-Kârî 418
Âl-i İmrân sûresi 203, 277, 619, 711, 771
Âl-i Mervān 771, 773, 775, 788
Alī Murtazā 17, 769
Âl-i Mustafa 777, 780
Âl-i Osmân 83, 100, 161, 186, 187, 874
Âl-i Osmāniyān 20, 854
Ali Şîr Nevâî 154
Alīm 209, 212, 214, 215
Allâh 40, 44, 48, 62, 69, 76, 80, 95, 103, 105, 136, 140, 141, 143, 144, 149, 163, 165, 166, 167, 168, 177, 211, 214, 217, 221, 222, 223, 224, 228, 232, 233, 260, 261, 270, 272, 276, 277, 281, 282, 290, 292, 295, 296, 302, 307, 311, 360, 378, 379, 416, 431, 432, 488, 492, 494, 499, 511, 515, 516, 542, 543, 551, 558, 570, 585, 594, 600, 601, 619, 620, 644, 663, 695, 707, 711, 712, 715, 763, 783, 786, 808, 815, 830, 864, 873, 890, 909, 912, 914, 918, 946
Allān 654
Almalık 534
Alman 118
Almanlar 818
Almanya 75, 98, 118
Alparslan 240
Altair 153, 428
altın elma 114
altın kakma 60, 120

Altın Orda 818
altın yaldız 38, 44, 47, 48, 50, 53, 57, 59, 61, 62, 102, 949
alu 308, 570, 832, 833
âlû 559
Âlûsî 136
Amalek 870
Amâlik 870
Amâsiyye 37
Amasya 76, 77, 92, 97, 243
Amasyevî 99
Amlīk 870
Amlīkīler 873
Ammon-Ra 127
Amon 117, 127, 137
Amr ibn-i Ās 772
Amül 563
Anabasis 115
Anadolu Hisarı 91,92
Anamur 126
añaru 570, 572, 607
anâsır-ı erbaa 262, 417
anatomi 135
Anaximenes 262
anberīn-dem 472
Andreas Tietze 495
Angra Mainyu 138, 139
Anibal 114
Ankara Savaşı 88, 89, 91, 92, 152, 155, 243
Ankara 69, 70, 71, 72, 76, 81, 83, 88, 89, 91, 92, 93, 100, 109, 110, 126, 138, 149, 152, 154, 155, 161, 186, 243, 252, 261, 262, 305, 495, 516, 521, 756, 763, 818, 844, 891, 965, 966, 968, 069, 970, 971
Ankyra 126
Antaliya 877
Antâliyye 877
Antalya 877
Antik Yunan 262
antik 114, 118, 119
Antikçağ 117, 119, 125, 126
Apollo 429
Apollon 121
Aquila 428
Arabischen Handschriften Herzoglighen Bibliothek Zu Gotha 75, 967
Aʿrâf sûresi 502, 567, 765
Arâmiler 164
Arap yarımadası 132
Arapça 25, 42, 45, 63, 75, 80, 103, 104, 113, 136, 153, 164, 189, 195, 199, 208, 224, 231, 242, 254, 261, 262, 283, 290, 305, 323, 420, 428, 460, 474, 494, 508, 540, 545, 557, 570, 604, 643, 663, 746, 750, 770, 822, 844, 881, 903, 914, 967
Arcesilaos 138
Arda i Viraz Namak 138
ardıbehişt 334, 384, 464, 539
Arestātālīs 10, 275, 953
Arestū 14, 21, 254, 255, 257, 260, 262, 275, 281, 292, 296, 321, 322, 362, 363, 553, 555, 558, 673, 741, 929, 948, 953
Areş 563, 593, 596
Arezû 767
Argo Navis 429
Argos 120
Argun Han/Argun 19, 182, 823, 824, 826, 827, 828, 832
Aristandros 127
Aristo 8, 120, 121, 123, 145, 146, 151, 161, 165, 166, 169, 170, 176, 180, 181, 183, 185, 186, 255, 257, 260, 261, 262, 266, 275, 277, 279, 292, 296, 1017, 1018 bkz. Arestū
Aristobulos 115, 117
Aristoteles 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 134, 146, 166
Arkhe 262
armagan 728
Arnavut 116
Arrân 822
Arrhionos 115
Arrianus 114, 115, 117, 163
Arslan Karahan Süleyman Han 312
Artemis Tapınağı 118, 126
Artemis 118, 126
Artin Hindoğlu 428, 429, 967
aruz 35, 38, 100, 148, 326

arz küresi 171
Arzû Ümmîd 17, 181, 767, 768
asā Allāh yetūb 695
Asaf 862
Asfer 137
âsmân 850
Assos 120, 121
astroloji 153
astronomi 5, 23, 87, 93, 112, 134, 135, 153, 417, 428, 431, 534, 927
Astypalaia 119, 131
Astypalaialı Onesikritos 119, 131
Asya seferi 118, 120, 126, 147
Asya 8, 118, 120, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 135, 146, 149, 535
Âşık Çelebi 76, 78, 79, 89, 90, 965
Âşık Paşa 151, 965
Aşil 119
Ata Hoca 240
atabeg 240
Atalya 877
Atâullah ibn Abdullah 43
Atbin 288
Aterneus tiranı 120
ateşgede 138, 139
aʿṭı'l-ḳavsi bārīhā 230
Atina 120, 121, 125
Atinalı 121, 131
Atlas Okyanusu 149
Attaleai 877
Attâr 111, 246
Auriga 428
avā 415, 416
Avesta 138, 139, 305
Avrupa kâğıdı 42, 44, 55
Avrupa 125, 126, 132, 137
Avrupalı 117, 130
Avrupalılar 134, 523
avvā 416, 427, 428
ay altı 262
ay menzili 416, 417
ay menzilleri 152, 415, 416
ay üstü âlem 262
Ayaslug 81
Ayasulıh 877
Ayasuluk 79, 81
Ayāz 368, 369
Aydın 79, 126, 877
Aydınoğlu Fahreddin Îsâ Bey 80
Aydınoğlu Îsâ Bey 78, 79, 80, 81, 103
Aydınoğulları 7, 79, 80, 81, 84, 86, 103
ayn-ı kemâl 358
ʿaynü'l-hayāt 928
aynü'l-kemāl 358
ayyūk 428, 476
azb-i furāt 345
azbün fürāt 345
Azer 551
Azerbaycan 844
Azerbāyicān 643
Azīz-i Mısr 602
Azrā 331

B

Bâb 822
Bâbertî 78
Babil kronikleri 117
Babil 128, 132, 134, 135, 153, 305, 393, 621, 708, 726
Babilli 134, 153
Bābillü 200
Bābilsitān 335
Bābü'l-Ebvāb 795, 822
Bâbülhadîd 822
Babylon 128, 132
bāc 221, 239, 301, 302, 361, 390, 626, 753, 757, 826, 863, 923
baç 301
bâdiye 529, 545
bâdyân 559
Bāġ-ı İrem 397
bāġ-ı kuds 461, 892
bâgî 305
Bahādur Hān 836
Bahîra Rahip 107
Bahreyn 170, 366, 653, 771, 803
Bahreyn-i Kulzüm 653
Bahr-i Ahdar 387, 653, 654
bahr-i aʿzam 175, 548, 665
Bahr-i Magrib 655
Bahr-i Muhīt-i Hindī 505

Bahr-i Okyanus 545, 655
Bahr-i Rūm 645
Bahr-i Umman 535
Bahtiyârnâme 68
bakam 470, 521, 524, 552, 558
Bakara sûresi 59, 203, 720, 873
bakkam 174, 521, 524
Baktria 129, 134
Balıkesir 92, 126, 154, 966
Bâliâ 416
Balkan 728
Balkanlar 133
Balos 21, 185, 954
Bangladeş 132
Bānū 395
barbut 471
Barsaentes 128
Barsine 147
Bartos 21, 185, 954
Bāsıra 269, 270
Basīt 653
Bāsitān 579, 623
Basra 551, 653, 820
Bâstânnâme 579
Batı Anadolu 84
Batı Karahanlılar 312, 534
Batı Pencap 134
Batı Türkçesi 191, 295, 625
Batı 88, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 127, 133, 136, 138, 139, 141, 144, 145, 153, 164, 165, 166, 170, 180, 191, 254,
Batılı 117, 128, 138, 139, 141, 142, 144, 146, 147, 153, 428, 818
bâtınî 87, 146
Bātışa 269,270
Batlamyus 429
Batnü'l-hūt 416
Batu Han 818
Bayburt 78
Bāyezīd Hān bin Murād Beg Gāzī 876
Bāyezīd ibn-i Murād 95, 96, 105, 158, 160, 228, 331
Bayezid/Bāyezīd 20, 33, 79, 81, 88, 93, 95, 96, 98, 105, 155, 156, 158, 160, 182, 227, 228, 331, 736, 876, 879,
be'sün şedīd 318
Bedahşan 170, 366, 373
Bedâyi'u's-Sihr 101, 102, 103, 104
Bedâyi'u's-Sihr fî Sanāyi'i'ş-Şi'r 7, 101
Bedr 760
Bedreddin Simâvî 78
behīme 328, 892
behīmiyyet 502
Behişt 250, 334, 384, 464, 480, 539, 576, 609, 700, 756
Behiştî Sinan 154
Behmen bin İsfendiyâr 17, 33, 181, 155, 735
Behmen İsfendiyâr 740
Behmen 17, 33, 144, 155, 156, 167, 181, 235, 253, 286, 305, 306, 308, 312, 313, 324, 364, 490, 496, 552, 604, 630, 733, 735, 737, 738, 739
Behrâm bin Behrâm 17, 748
Behrâm bin Hürmüz 17, 748
Behrâm bin Yezdecird 17, 751
Behrâm Hakîm 14, 175, 541
Behrâm 14, 16, 181, 284, 313, 317, 403, 541, 748, 749, 752, 753, 925
Behrâm-ı Gûr 313, 596, 602, 751, 752, 753
Behramköy 120
Behv 312
Beirut 260, 344
belâgat 98, 101, 104
Belâş bin Pîrûz bin Yezdecird 17, 755
Belâş 17, 181, 743, 744, 754, 755, 756
Belâzürî 822
belde 415, 416
Belesân 15, 178, 608
Belh 129, 305, 722, 799
belī 377
Belucistan 286, 525
Benân 13, 174, 511
Benī Abbās 611
Benī Abbās 611, 788, 789
Benî Abdülkays 750
Benī İsrāil 870, 871
Benî İyâd 750
Benī Ümmīd 17, 784
Berāt 363,617

Bergama 877
Berhemen 929, 930
Berhimen 21, 184, 930
Berke Türk Sultān 817
Bermekīler 795, 796
bernā 394, 589, 796, 859
Bessos 128
beşşirū māle'l-bahīl 492
Beyhakî 647
Beyte'l-Makdīs 771
Beytu'llāh 909
Beyzâvî 135
Biblioteca Apostolica Vaticana 98
Bibliotheca Regia 38
Bibliothèque Royale 38
Bidgoros 21, 185, 956
Bihdin 799
Bilecük 858
Bilge Kağan 562
Bilibus 137
Birāhīmü'l-Ḫalīl 724
Birdi Hān 843, 844
Birgi 78, 84
Birûnî 431
Bîveresb 16, 180, 333, 672, 684, 687
Bizans vekayii 81
Bizans 81, 91, 113, 750
Bizanslılar 818
Bodrum 126
boğa takımyıldızı 416
Boğaz 92, 523, 646
Bokrat 10, 21, 151, 165, 166, 185, 253, 254, 255, 260, 263, 275, 281, 285, 292, 953, 1017
Bootes 428
Bootis 416
bordür 44
Bosnalı Hacı Muharrem Matbaası 505, 970
British Museum 98, 161
Bū Ca'fer 791
Bū Cehl 400, 923
Bū İshāk 798
Bū Müslim Ġazī 18, 785
Bū Müslim 18, 785, 789, 790
Bū Sa'īd 820, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838
Buda 133
bu'd-ı eb'ad 207, 208
Budist 134, 832
Buginez 113
Buhara 5, 535, 779
Buhârî 901
buht 911
Buhtunnasr 305
burc 170, 252, 361, 381, 388, 400, 401, 412, 413, 414, 415, 416, 430, 431, 473, 492, 504, 520, 578, 599, 605, 606, 631, 673, 727
burç 388, 413, 415, 417
burçlar 153, 171, 413, 417, 431
burhān-ı kātı' 229
Burhân-ı Kâtı' 252, 289, 343, 361, 362, 381, 469, 490, 560, 578, 588, 633, 670, 838, 969
Bursa 5, 30, 69, 78, 88, 92, 94, 95, 96, 97, 103, 104, 106, 243, 858 bkz. Burusa
Bursalı Mehmed Tâhir 74, 76 , 77, 100, 966
Bursalı 74, 76, 77, 100, 101, 966
Burusa 860
butayn 415, 416
büngâh/bengâh 564, 694, 787, 868
Bürcān 654
Büyük İskender 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 147, 148, 149, 153, 249, 966, 967, 968
Büyük Köpek 429
Büyük Menderes Nehri 126
Büyükayı 428

C-Ç

Ca'fer 18, 181, 790
Câbe 14, 174, 521, 523
Cābilkā 707
Cābilsā 707
Ca'fer Devânikî 18, 790
cāhidū fi'llāhi 786
cahīm 476, 488, 577, 892
Câlūt 873

Cāmasb 602, 674
Cām-ı Cem 398, 837
Cancri 416
Canik 877
Canis Major 429
Canis Minor 429
Capella 428
Carina 429
cāsī 428
Câsiye 224
Cassiopeia 428
Cava 113
Cebbār 429
cebe 944
cebhe 415, 416
Cebre'īl 222, 224, 715, 716
cedvel 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73
cedy 413, 430
Celâleddin Hızır 79
Celâlî takvimi 962
Celâlüddevle 962
Celâyirliler 240
Celâyiroğulları 844
Cem Sultan 44, 966
Cem 44, 164, 252, 282, 312, 398, 470, 491, 496, 565, 579, 592, 602, 672, 837
cemālü'l-mer'i fī tayyi'l-lisān 833
Cemşîd ü Hurşîd 7, 39, 93, 97, 98, 99, 100, 157, 161, 965
Cemşîd 16, 99, 100, 180, 235, 241, 253, 288, 331, 334, 383, 665, 683, 684, 685, 686, 687, 690, 705, 748, 965
Cenâb-ı Hak 223, 763
Ceneviz 91
Cengiz Han 19, 161, 182, 778, 816, 817, 818, 854
Cengnâme 111
Cennâtü'n-Naʿīm 357
Cennetü'l-Me'vā 351, 763
Centaurus 429
Cepheus 428
Cercīs 466
Cerîre 287
Cetus 429
cev cev 646
Cevder ibn-i Cevder 343
Cevder 743
Cevderzīn 743
Cevne 830, 851, 881
cevzā 413, 416, 430
Ceyhun 129, 168, 237, 318, 337, 596, 792
Christi 38
cıda/cida 714, 868
Cibrīl 435
cihâd 18, 20, 161, 162, 182, 786, 831, 857, 862, 865, 874
cimār 909
Cingîz 818
cizm 558
Constantinople 260, 969
Constantinus 114
Corona Australis 429
Corona Borealis 428
corruption 262
Corvus 429
Crater 429
Cuci 818
Cumanos 818
Curtius Rufus 117
cüʿal 248, 576
Cürcān 654
Cürhemīler 913
cüzî 165, 262
cüzvî 262, 298, 299, 411, 456, 764
Cygnus 428
Cyriacus 114
Çaġatā Hān 817
Çağatay 817, 818
Çağatayca 548
Çağataylılar 832
Çağşadan Mehmed Bey 82
çāh-ı Bedr 760
Çanakkale Boğazı 126
Çandar 866
Çandarlı Ali Paşazâde 92, 94
çap 153, 422
çehârgâne 12, 431

Çelebi Abdullah 29, 38, 42, 68, 85, 86, 91, 96, 155, 156, 158, 159, 160
Çelebi Mehmed/Çelebi Sultan Mehmed 78, 97, 100, 110
çeng 12, 165, 171, 180, 200, 253, 353, 362, 385, 464, 471, 475, 477, 485, 539, 578, 591, 621, 638, 671, 802, 834, 837, 838, 878
çenge 495
Çengnâme 111
çeri 162, 234, 235, 236, 259, 311, 319, 334, 365, 366, 483, 562, 591, 624, 631, 788, 812, 827, 828, 831, 846, 857, 858, 859, 860, 876, 956
çetük 506
Çin/Çīn 14, 130, 133, 146, 168, 175, 176, 177 199, 311, 319, 338, 346, 363, 467, 505, 513, 534, 535, 536, 538, 540, 541, 551, 553, 555, 562, 564, 569, 585, 586, 591, 625, 629, 640, 643, 652, 653, 654, 697, 702, 712, 868, 962
Çingîz Hân 818
çīnī 176, 397, 467, 555, 556, 558, 636
çînî-harīr 397
çivi yazısı 134
Çōbānīler 840
Çobanoğulları 844
çûbe 734
çūje 443, 932

D

dagal 394, 439, 527, 529, 682, 738
Dağıstan 822
Dahhāk 16, 180, 253, 282, 288, 312, 324, 488, 496, 602, 665, 672, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 926
Dahhâk-i Tâzî 15, 180, 684, 693
Dahhākī 496, 592
Dahme-i Ād 21, 906
Dahme-i İskender 21, 934
dânik 633
Dāniyāl 674, 742
Dārā 8, 17, 120, 127, 128, 129, 136, 137, 138, 141, 142, 143, 144, 145, 163, 164, 165, 166, 167, 181, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 252, 257, 291 293, 295, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 311, 313, 315, 319, 321, 324, 326, 385, 627, 630, 638, 654, 738, 739, 808 , 1014, 1019
Dārāb Behmen 144, 167, 306
Dārāb bin Dārā 17, 739
Dārāb 10, 17, 142, 144, 164, 166, 167, 168, 169, 181, 241, 293, 295, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 310, 311, 314, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 638, 739
Darabcird 770
Dârâ-yı Ekber 136
Dareios 120, 127, 128, 137
Darıca 92
Darius 8, 126, 127, 128, 133
Dārülfünūn Edebiyyāt Fakültesi Kütübḫānesi 51, 52
dārü'n-naīm 258, 328, 488
Dâvûd 174, 200, 248, 274, 384, 513, 709, 712
Dāvūdī 712
dâye 165, 169, 254, 336, 337, 338, 342, 343, 381
Debbâğlar Mahallesi 65
deberān 416
debrān 415
decāce 428
deferent 431
degşürmek 492, 834, 919
Deianeira 120
Delphinus 428
delv 413, 430
delve 413
Demâvend 563, 694
Demir Kapı/Demür Kapu 822
Denizli 126
derâ 591
Der-bend 587, 588, 636, 822, 827, 828
derc 309, 355, 384, 606, 963
derec 413, 425, 431, 432, 606
Destān 235, 579, 581, 584, 602, 604, 630, 687, 729, 731, 782

devâl 593
devir 135, 150, 153, 154, 171, 254, 266, 431, 432
Devlet Matbaası 77, 94, 967, 971
devr-i asgar 431, 432
devr-i aʿzam 431, 432
devr-i bâtıl 266
devr-i ekber 431, 432
devr-i evsat 431, 432
Deylemî 272, 338, 799
Dımışk 771, 789, 840
dībā-yı Çīn 363
dībā-yı Çīnī 467
Dicle 127, 132, 164, 820
didaktik 112, 151
Didoros 123
Dihhuda 398, 459, 462, 463, 518, 548, 571, 621, 726, ,736, 965
dijem 469
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 30, 66, 67
dilfeyn 428
Dilli 831
Dilşād 840
Dimetron 21, 185, 953
Dimitris Kastritsis 25, 115, 968
dimne 245, 400, 637, 732, 772, 773, 774, 853, 955
Diodoros 115, 117
Diogenes 114, 125, 131
Dionysos 120, 129
Dîvân-ı Hevâyî 66
divanî 41, 46, 64, 69
Dîvânü Lugâti't-Türk 670
Dîv-bend 15, 180, 679, 682
Doğu Akdeniz 562
Doğu denizi 132
Doğu Karahanlılar 312
Doğu Türkçesi 31, 32, 33
Doğu 112, 114, 118, 127, 132, 133, 134, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 153, 164, 165, 166, 170, 175, 180, 254, 534
Doğulu 135, 138, 146, 147
dört ümmehāt 417
Dört Yār 773
Dragon 428
Droysen 118, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 967
Duḫān 201, 224, 534
Dukas 81
dübb-i asgar 427, 428
dübb-i ekber 427, 428
Düğümlü Baba 98
Dülfin 428
Dünya Miras Listesi 130
dürc 39, 225, 309, 355, 384, 401, 504, 709, 962, 963, 964
dürr-i ʿAden 370, 480
dürtünmek 403
Düstûrnâme 94, 967

E

Ebced 40
ebeytü ʿinde Rabbī 224
Ebreş 274
Ebû Ali Tamgaç 312
Ebû Bekir Sıddîk/ Ebû Bekr-i Sıddîk/ Ebû Bekri's-Sıddîk 17, 181, 769
Ebû Cehil 891
Ebû İshak es-Sûrî 136
Ebū İshak 799
Ebû Mûsâ el-Eşʿârî 771
Ebû Müslim Gazi 67, 181
Ebü'l-Müslim 18, 786
Ebubekir Mirza 92
Ebü'l-Abbas-ı Seffâh 18, 181, 789
Ebü'l-Fidâ 670
Ebvâb 822
Edirne 30, 43, 44, 68, 75, 76, 78, 79, 82, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 100, 157, 187, 191, 966
Edirneli Mehmed Mecdî Efendi 75
Edom 870
Edremit Körfezi 120
Efes 126
Eflâtun 10, 120, 121, 151, 165, 166, 185, 253, 254, 255, 260, 262, 263, 270, 271, 275, 292, 904, 947, 948, 953, 1017
Efrâsiyâb 16, 180, 181, 284, 285, 287, 563, 581, 596, 701, 702, 703, 704,

705, 711, 712, 713, 718, 720, 725, 736
Efrīdūn 138, 672, 690, 691, 693, 694, 695, 697, 698, 699, 700
Ege bölgesi 126
Ege denizi 84
Egyptian vulture 605
Eğrigöz 83
ehram 178, 605
Ehrimen 15, 605
Ehvāz 653
ejderha 171, 172, 173, 174, 176, 286, 428, 494, 495, 600, 846, 1030
Ekberiyye 78
ekklésia 604 bkz. kelisyā, kelisā
eksemek/eksimek/eğsemek/eksümek 605
eksûn 381
Ektabana 128
ekvator çizgisi 178, 607
el-akārib ke'l-akārib amm ü ah 672
el-bākıyātü's-sālihāt 712
Elburz 288, 689, 691, 695
el-cebel yā Sāriye 770
el-ebbü rabb 672
Elem neşraḥleke 222
el-fakru kâde en yekûn 861
el-hasūdu lā yesūd 697
elif 336, 468, 505, 727
Elifaz 870
Elis 137
Elmas vadisi 175
elmas 14, 175, 176, 401, 485, 529, 530, 531, 555, 604, 949
Elyafez 137
Emed 83
Emevî 161
Emevîler 152
Emîn 18, 181, 796, 797
Emîr Çoban/Çōbān 19, 182, 834, 835, 836, 837, 838
Emîr Hˇâce/Emîr Hˇâce el-Üsküdârî 56
Emîr Hüsrev Dihlevî 152
Emîr Sultan 78
Emîr Süleyman 7, 20, 33, 34, 49, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 105, 106, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 182, 228, 243, 331, 880, 881, 1034 bkz. Mîr Sülmân
Emîr Timur 88, 89, 92 bkz. Timur
Emiros 21, 185, 955
Empedokles 262
ems 361, 416
Enâm sûresi 551
Enbiyâ sûresi 224, 516
Encyclopaedie van Nederlandsch-İndie 113
Endonezya 524
ene hayrun 499, 600
enek 380, 495
Enfâl sûresi 223
Engūriyye 867
en-nâre lā el-ʿār 630
Enûşirvân 756
Enverî 94, 967
Epeiros prensesi 118
Ephosos 118
episikl 431
Equuleus 428
Erboğa 429
Ercâsb 286, 725, 726, 727
Erdebil 799
Erdeşīr 17, 181, 286, 490, 596, 745, 926, 959
Erdevān 490, 596, 743, 744, 926
ergavân 398, 492, 559
Eric H. Cline 113
Eridanus 429
Erjeng 370, 584, 586, 591, 592, 597
ermagân 728
Ermāyil 688, 694
Ermeniler 818
Ermenistan 141, 142
Erneb 429
ernī 765
Errân 822
Erteng 370
Ertuğrul 857, 858
Ertuğrul Gazi 33, 152, 182
Erzeng 370
Erzincan 244
Erzurum 100, 186, 244
es 548

esed 251, 413, 430, 504, 632
Esedî-yi Tûsî 312
Esfermand 563
esîr 262
esīre 892
Eski Anadolu Türkçesi 189, 190, 191, 192, 193, 194, 245, 295, 548, 625, 968, 971
Eski Türkçe 191, 194, 238, 270, 295, 305, 483, 487, 510, 646, 775, 926
Eski Türkiye Türkçesi 109, 487, 926, 928
Eski Yunan 356, 621
Eslâf 77, 89, 967
eslemek 548
Esrârnâme 111
Esrat 687
Esre yaka 91
eṣ-ṣabru miftāḥu'l-ferec 272, 338
es-sultânü zıllu'llâh 644
estagfirullāhe'l-azīm 478
Eşg 743
Eşgâniler 181, 742, 745
etānī 224
etibbā 820
Etvâriye 13, 130, 174, 512
Eudemus 120
evc 927
evdiye 545
Evren Üzerine 125
Eynegöl 858
Eyüp peygamber 205
Eyyūb 204, 376, 380
Eyyûbiler 240
Ezine 126

F

Faġfūr 319, 753
Faġfūr-ı Çīn 319
Fahreddin er-Râzî 78, 136, 254
Fâik Reşad 77, 79, 965
falanks 113
Falben 818
fânilik 149
Fars edebiyatı 101, 189
Fars 48, 61, 84, 101, 112, 120, 128, 135, 141, 249, 252
Farsça 47, 50, 58, 63, 66, 68, 80, 83, 88, 101, 102, 103, 113, 131, 136, 137, 162, 189, 195, 234, 240, 246, 261, 270, 312, 313, 332, 343, 350, 394, 416, 446, 491, 494, 552, 557, 654
Fârsî 343
Faruk Kadri Timurtaş 193, 194, 971
Fâsâ/Nâsâ 756
faṣfaḥi'ṣ-ṣafḥa'l-cemīl 279
Fâtih Sultan Mehmed 115, 163
Fâtih 114, 115, 116, 163
Fâtiha 45, 47, 59
Fatma Sultan 92
febī yubsır ve bī yesmaʿ 368
Felek-i Atlas 37, 51, 1024 bkz. Felekü'l-Atlas
felek-i hâmil 431
felek-i tedvīr 431
Feleknâme 246
Felekü'l-Atlas 40, 57, 417
felsefe 5, 23, 112, 120, 121, 131, 135, 145, 146, 225, 260, 261, 262
fenâ 149, 201, 202, 256, 258, 272, 332, 346, 376, 450, 459, 461, 664, 669, 696, 764, 864, 885, 909, 912, 932
fenzuri'l-āsari kable fevtihā/Keyfe yuhyi'l arza baʿde mevtihā 890
ferağ 25, 37, 39, 44, 45, 54, 58, 116, 243
Ferāmerz 364
Ferāmūz 364
Ferâmürz 364
Ferengîs 287, 712
feres 428
Feres-i aʿzam 428
feres-i evvel 428
Fergana/Fergāna 129, 779
Fergnaskiye 818
Ferhâd 376, 383
Ferhengnâme-i Saʿdî Tercümesi 245
ferʿ-i muahhar 416
ferʿ-i mukaddem 416
Ferîdun Ferruh 16, 180, 690, 691, 697
Ferîdun 16, 72, 282, 288, 488, 301, 305, 312, 324, 470, 488, 596, 693, 697, 698, 700, 719

ferrâş 162, 205, 509, 856
Ferruh 15, 180, 768
Fesâ 770
Feylekos/Feylekūs 9, 135, 136, 142, 153, 164, 165, 167, 176, 238, 239, 240, 249, 250, 251, 253, 256, 257, 300, 301, 302, 307, 553, 1015, 1016
Feylekos-ı Rūmi 238
Feylos 21, 185, 954
Feysagors 21, 185, 955
fezaʿ 946
Fırat 127, 168, 820
fī nāri's-sekar 474,778
fidā 577, 663, 710
Fihrist 756
fikrî kuvvetler 151, 166, 292
Filadelfiya 81
filigran 41, 42, 44, 55, 56, 57
Filikos 240
Filip 118, 121, 124, 137, 275
Filipus 137
filizzât 555
Firāḳnāme 9, 40, 352
Firʿavn 700, 926
firavun 137, 141, 178, 282
Firdevs 639
Firdevsî 138, 152, 286, 287, 767
fireng 611, 612, 613, 614, 863
Firenk 178
Fransa Kraliyet Kütüphanesi 47
Fransa Kütüphanesi 48
Fransa 38, 47, 48
Fransız kralları 114
Fransızca 37
Franz Babinger 161
Franz Taeschner 161, 844
Frigya 126, 141
Fuad Köprülü 74, 75, 76, 77, 101, 111
Fûr 13, 171, 172, 179, 387, 470, 478, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 491, 604, 627, 628, 629, 630, 638, 644, 1029
Furāt 318, 397
Fūr-ı Hind 13, 470, 478, 480, 481, 482, 485, 487, 491, 638, 644
Furkān-ı Kerīm 762
Fussilet 224
fülfül 174, 524
Fürs 488
Füsûsu'l-Hikem 78

G

gafr 415, 416
Ganges 132
Ganj nehri 132
Garibnâme 151, 965
ġarra 206, 241, 242, 276, 307, 312, 313, 551, 576, 577, 615, 628, 638, 677, 682, 739, 782, 907, 924, 925
Gassânîler 750
Gaugamela 128, 133, 145
gâvdüm 591
Gâve 282, 288, 692, 693
Gāviyān 693
gavta 761
ġaybet 290
gazâ 18, 20, 67, 152, 153, 161, 162, 181, 182, 786, 792, 827, 856, 859, 862, 863, 866, 867, 869, 870, 871, 873, 876
Gazan Han/Gazan 19, 182, 829, 830, 832
gazavatnâme 110
gazāvet 854
Gazāvetnāme 161, 195, 855
Gāzī Murād Beg 876, 876
Gāzī Murād 865, 866, 868, 874, 875, 876
gazi 18, 20, 33, 67, 77, 82, 93, 152, 157, 161, 162
gāziyān 20, 162, 181, 182, 187, 785, 790, 801, 827, 832
Gazneliler 240
gazv 18, 161, 162, 187, 786, 792, 854, 855, 865, 870, 872
Gazze 127
Gebr 604, 612, 875, 876
Gelibolu Muahedesi 91
Gelibolu 91, 92
Gelibolulu Âlî 76, 99, 965
Geminus 413
Gemlik 92
Genceli Nizâmî 152

géneration 262
Gengdij 287
Georgios 114
Germiyan 7, 32, 76, 77, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 157, 193, 877
Germiyânî 41, 76, 93, 99
Germiyanoğlu 79, 82, 92, 156, 157
Germiyanoğulları 80, 82, 83
Gersīvez 285, 287
Gerşâsbnâme 312
gerze-mâr 548
Geyhatu Han/Geyhatu 19, 182, 821, 822, 832
gezegen 68, 153, 171, 178, 417, 431, 550, 621, 927
gezend 536, 776
gezlemek 339, 730
ġırra 242
Giacomo Languschi 114
Gîv 287, 581, 593, 597, 702, 717, 718
giysû 165, 254
Gordion 126
Gorve City College 113
Gotha Kütüphanesi 75
Gök Alp 152, 857
Gökbilim Güncesi 153
göze 324
gözer 324
Granikos 126
Grek 115, 117, 262, 491
Grek-Romalı 115, 117
Gûderz 287, 581, 702
gudruf 444
Gurāb 429
gurriş 318, 563, 940
Gurşāsb 333
Guştasb 16, 167, 181, 286, 305, 333, 602, 630, 723, 725, 726, 729, 735
gûta761
güherçile 172, 483, 484
Gülru Necipoğlu 115
Gülşah 10, 11, 157, 169, 170, 334, 335, 336, 337, 339, 341, 342, 343, 345, 347, 350, 352, 355, 356, 357, 360, 361, 367, 371, 374, 375, 378, 381, 382, 1021, 1022, 1023
Gülşehr 246
Gülşehri 246
Gülşehrî 85, 164, 246
Günay Kut 24, 75, 93, 101, 111, 969
Gündüz Alp 152, 857
Güneydoğu Anadolu 44
Gürcī 827, 828, 829
Gürcistān 19, 182, 827, 829, 832
Gürcü 818
Gürgîn 654
gürze-mār 548, 553
Güstehem 702
Güzelcehisar 92

H

ḥâ mīm ü dāl 224
Habeş 651, 653
Habl-i Müheymin 762
habt u hatā 420
Hac sûresi 786
Haccāc 777
Hacı Baba es-Sivâsî 37
Hacı Fahrî el-Kirmânî 46
Hacı Paşa 78, 79, 81, 84
hâcibü'l-hüccâb 116
Hadâ'iku's-Sihr 101
Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik 74, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 89, 93, 97, 98, 100, 156, 157, 968
Hâdî 18, 181, 793, 794
Ḥadīce Sulṭān 41
Hadîd sûresi 318
Hâfız Şerhi 358
hafıza 12, 113, 151, 166, 171, 243, 292, 456
Hafsa Hatun 81
hâkân 193, 753, 787, 822, 823
hâkî 72
Hakîm Behrâm 403
Haleb 45, 56, 243, 244
Halep 37, 38, 44
Hālid-i Bermek 795
Halikarnassos 126
Halîl b. el-Haṭîbü'l-Mar'âşî 42
Halil İnalcık 92, 110, 967
Ḫalīl 830
Halīl-i Çandarī 866
Halilnâme 111

Halīlu'llāh 913
halüsinasyon 166, 292
hamel 413, 416, 430, 431
Hâmeverân 287
Hamidiye 98, 102
hamīm 488, 892
ḫammartü teşrīfîn 418
hamse 47, 53, 55, 93, 99, 157
Hamza Bey 79, 80, 103
Hamzavî 154
Hān Murād 671
ḫˇānd 736
Hanefî 54, 78
ḫanı 194
ḫanısın 194
Hanzal 648
hanzal 891
ḫarāc 221, 239, 252, 300, 301, 302, 305, 361, 390, 626, 630, 637, 671, 738, 748, 752, 753, 757, 826, 863, 923
haraç 114, 128, 141, 142, 163, 164, 167, 179, 180, 301, 302
Harbende 829, 832
hardal 144, 433, 605, 633
hâre-süm 472
Harezm/Hˇārezm 535, 779, 817
hār-ı Çīñī 14, 176, 467, 555, 556, 558
Hāricīler 772
Hârizmşâhlar 240
har-meges 439
ḫar-mühre 285, 309, 576
ḫār-puşt 289
Hārūn 792, 795, 796
Hârûnürreşîd 18, 181, 794, 795
Harvard University 115, 968
Has Bağçede 'Ayş u Târâb 92, 967
Ḥasan Bég ibn el-merḥūm Pīrī Bég 63
Hasan 773
hasbihâl 8, 85, 164, 192, 245
Ḥassinū aḫlāḳakum 285
hˇāstār 362, 395
hˇāste 726
Hatâ 207, 786
Hatay 126, 145
Hātem 313, 573, 665, 737, 804, 861, 881
Hātem-i Ṭay 737
Hâtemü'l-Enbiyâ 17, 106, 181, 760
Hatiboğlu 246
Hātim 830
hatip ebrulu 69
hattat 44, 150, 309, 355, 969
hatt-ı istivā 607
hatt-ı tersā 632
Hâver 168, 311, 319
Havrān 654
Havvā 420
hayâl 12, 83, 90, 123, 151, 166, 171, 242, 270, 292, 296, 297, 299, 307, 335, 347, 353, 359, 380, 436, 456, 457, 550, 609, 667, 780, 823, 958
hayalî 124
Hayâtî 850
Hayber Kalesi 107
Hayberī 604
Haydar 772, 773, 774, 775
Hayderī 604
Hayretü'l-Ukalâ 74, 76, 111
hayye 428, 429
Hazar denizi 149, 822
Hazar 15, 102, 149, 177, 586, 587, 588, 653, 654, 752, 757, 795, 796, 822, 928
Hazine Kitaplığı 29, 61
Hazîne-i Lügat 428, 429, 967
hazīz 927
Heft-Han 181, 727
heftümīn 622
hekʿa 415, 416
hel min mezîd 753
Helay 137, 142
Helenizm 115, 134
Hellespontos Frigyası 126
Hellespontos 126
Hemdān 653
Hemedan 137, 145
henʿa 415, 416
hendese 165, 255, 311, 421, 424, 622, 658, 699
Hephaistion 132
Herakleitos 262
Herakles 120, 129, 147

Heraklīb 654
Herāt 178, 603
Hercules 428
Herds 137
Heredot 126
Heredotos 114, 130
Herkend bahri 505
Herkül 120, 428
Herms 137
Heşt Behişt 76, 93, 97, 99, 157, 969
heylāc 252
Heyrec 138
heyûlî/ heyûlâ 667, 720
hıfziyye 292
Hıtâ 18, 168, 207, 311, 535, 786, 787, 803
Hızır/Hızr 9, 10, 20, 73, 147, 148, 149, 150, 151, 161, 165, 166, 181, 182, 184, 205, 264, 265, 268, 270, 271, 292, 384, 466, 513, 741, 742, 745, 821, 884, 885, 894, 929, 938, 941, 942, 961, 1039
Hızr bin Âmil 513
Hîbetullâh Sultan 50
Hicaz 20, 182, 183, 769, 801, 897, 901, 913, 922, 1037
Hicr sûresi 279
Hidâye 78
Hifşah 818
hikmet-i Yūnān 224
Hindī 205, 252, 472, 478, 482, 485, 487, 505, 591, 628, 629
Hindistan 8, 35, 69, 71, 112, 115, 122, 123, 127, 129, 130, 131, 132, 135, 170, 171, 172, 473, 491, 523, 524, 566, 831, 1025
Hinduizm 132
Hindukuş 129, 133, 332
Hindūsitān 11, 13, 69, 384, 391, 470, 491, 881
Hindūstān 12, 366, 384, 467, 469, 489, 503
Hint adaları 35, 72, 130, 173, 534
Hint okyanusu 149
Hint 35, 72, 113, 123, 129, 130, 131, 134, 149, 170, 171, 172, 173, 175, 400, 431, 475, 478, 482, 486, 487, 491, 505, 534, 559, 627, 637, 1026, 1027, 1028, 1029
Hipokrat 282, 356
Hiraklīl 654
hirfet 482
hiss-i müşterek 11, 151, 166, 171, 270, 292, 296, 455
Hişâm bin Ömer 18, 181, 782
Hîve Hanlığı 535
Hîve 535
hiyeroglif 134
hizip gülü 62
Hocent 129
Hollandalı 117
Homeros 119, 120
Horasan 5, 19, 177, 178, 332, 589, 602, 653, 654, 768, 777, 786, 788, 801, 803, 810, 817, 832, 836, 847
Hoşkadem 50, 116, 1012, 1013
Hoten 287, 370, 535, 539, 712
Hristiyan edebiyatı 137
Hristiyan 114, 135, 137, 832
Hubbî Hatun el-Amasyevî 99
Hubşiyye 802
hucibetü'l-cennetü 211
Hucurât sûresi 791
Hudâbende Muhammed Han / Muhammed / Hudābende 19, 182, 825, 829, 831
hudûs 260, 261
Huffe 211
Ḥuffeti'l-Cennet 211
Huld 224, 397, 409, 451, 639, 865, 893, 896
hulé 667
hulī 949
hûn-i Siyâvuşân 287
hūr-ı Behişt 334
hūr-ı ʿīn 199
hūr-ı Rıdvān 669
hurkat 360, 373
Hurşîd ü Ferahşâd 245
Hurşîd 100, 158
Hurşîdnâme 83, 86, 331, 334, 383, 705
Husrev ü Şirin 81
Husrev-i Pervîz 17, 106, 181, 760, 766

Hûşeng Şah 16, 180, 676
hūt 413, 416, 429, 430
Hūt-ı cenūbī 429
Hûzistân 771
hübût 420, 523, 550
Hülâgû 19, 182, 818, 821
hümā, hümāy 158, 231, 256, 331, 381, 866
Hümâ, Hümây 16, 181, 305, 738, 739
Hümanist 114
hümāyunnāme 158, 195, 331
Hümeyrā 711
Hürmüz bin Nūşinrevān 17, 759
Hürmüz bin Nûşirvân 106, 758, 759, 782, 853
Hürmüz bin Şâbûr 17, 746
Hürmüz 17, 106, 181, 333, 743, 744, 746, 747, 748, 750, 759, 760
Hürremâbâd 799
Hürremdîniyye 799
Hürreme 799
Hürremiyân 18, 799
Hürremiyye 799
Hüsameddin İbrahim 59
Hüseyin Remzi 260, 409, 488, 522, 566, 643, 667, 892, 967
Hüseyn 773
Husrev-i Pervîz 17, 106, 181, 760
Hüssâm bin Hasan bin Ali 58
Hüzeyl 358
Hyrcania 654
Hz. İbrahim 137, 551
Hz. İshak 870

I-İ

I. Dârâ 136, 305
I. Mehmed 97, 101
I. Murad 110, 162
II. Amyntas 120, 275
II. Attalos 877
II. Mehmed 113
II. Murad 78, 152
II. Philip 118, 120
II. Yakup Bey 83
II.Dârâ 305
III. Dârâ 120
III. Darius 127, 133
III. Mustafa 57
Indos 491
Indus 491
Irak/Irāk 128, 134, 145, 464, 696, 697, 788, 795, 801, 817, 820, 947
Irākeyn 653, 777
Irâk-ı Arab 820
Irâkî 285
Isfahān 282, 385, 653, 692, 771, 803
Işkıyyât-ı İskender 10, 158, 160, 169, 187, 331
Işknâme 96, 151, 158, 195, 245, 331, 383
İblīs 282, 421, 467, 499, 687
İbn Arabşah 75, 78, 103
İbn Aʿsem el-Kûfî 562
İbn Aşûr 254
İbn Battûta 78
İbn Ebî Useybia 672
İbn Fâtik 139, 140, 141, 969
İbn Hacer el-Askalânî 78
İbn Hallikân 670
İbn Hurdâzbih 562
İbn Kesîr 281
İbn Kesîr756
İbn Rüşd 66
İbn Sînâ 78, 266
İbn-i Müslim 779
İbnü'l-Arabî 78
İbnü'l-Esîr 562, 570
İbnü'l-Ezrak el-Fârikî 670
İbnü'n-Nedîm 756, 799
İbrahim bin Velîd 18, 181, 784
İbrahim el Müeyyed 802
İbrâhim makamı 183
İbrahim Mehdî 18, 181, 797
İbrāhīm 203, 331, 551, 716, 724, 742, 830
İbrāhīmü'l-Ḫalīl 914
İbrī 677
īcābī 8, 209
iç engek/enek 495
idealar teorisi 120
İdris aleyhisselâm 16, 180, 683
İdrīs 674, 683, 684
İhlâs 20, 159, 870
İhvân-ı Safâ 431

iklīl 415, 416
İklīl-i Cenūbī 429
iklīl-i şimāl 427, 428
iksûn 381
iktibas 189, 222, 228, 273, 277, 279
ilâhî bilgi 151, 166, 292
İlhan Ayverdi 238, 481, 483, 487, 510, 520, 548, 589, 667, 714, 728, 753, 868, 926, 966
İlhanlı 32, 152, 153, 161, 822, 832, 844
ʿilliyyīn 281
illüstrasyon 115
ilm-i menzil 165, 255, 498
İlyada ve Odysseia 119
İlyada 119, 120
İmāmü'l-Mühtedīn 293, 758
İmlâku 870
İnâye 78
İndus 130, 131, 491
İngiltere 113
İnne baʿdez-zannı ismün 791
inne fī mevtī hayatī 786
inne İbrāhīme evvāhun ḥalīm 203
İnsân sûresi 599, 888
İpsala 863
İran Moğolları 240
İran 9, 17, 23, 32, 33, 35, 36, 62, 72, 86, 106, 112, 113, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 150, 152, 155, 157, 161, 163, 166, 167, 168, 169, 181, 184, 233, 237, 239, 240, 247, 254, 285, 286, 287, 288, 293, 295, 305, 307, 311, 324, 327, 332, 364, 490, 522, 535, 559, 563, 579, 581, 583, 585, 612, 670, 675, 695, 702, 703, 704, 705, 708, 710, 712, 717, 718, 721, 726, 728, 729, 730, 732, 742, 745, 750, 752, 755, 756, 757, 759, 767, 768, 770, 771, 803, 807, 816, 818, 822, 823, 840, 844, 848, 944, 952, 1014
İrânî 386, 471, 482
İreç 16, 180, 288, 672, 697, 698
İrem 397, 665
İsâ Çelebi 91, 92
İsagoge 261
İsâgûcî 261
İsevī 798
İsfendiyâr 16, 33, 155, 167, 181, 235, 253, 286, 301, 305, 308, 312, 364, 490, 604, 630, 724, 726, 727, 729, 731, 733, 734, 735, 736, 739
İshak b. İbrahim Halil 137
İsī vü Meryem 400
İsī 199, 202, 205, 225, 247, 293, 334, 392, 400, 462, 480, 635, 743, 864
İsī-kadem 392
İsī-nefes 225, 247
İsis 127
İskender bin Bilibus (Filipus) bin Mataryus 137
İskender bin Filesoi (Filip) 137
İskender Boguzı 646
İskender Boğazı 179
İskender romans1 37
İskender 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 35, 41, 47, 62, 68, 69, 71, 72, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 231, 232, 233, 240, 249, 251, 253, 255, 256, 257, 259, 260, 262, 264, 271, 275, 277, 279, 282, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 308, 310, 311, 313, 314, 317, 321, 323, 324, 326, 330, 331, 333, 335, 336, 339, 340, 341, 342, 345, 350, 352, 354, 356, 358, 365, 366, 367, 370, 371, 373, 375, 380, 382, 384, 385, 386, 389, 391, 397, 400, 402, 403, 407, 410, 421, 432, 440, 441, 460, 461, 462, 463, 464, 466, 469, 470, 473, 475, 478, 480, 481, 482, 483, 484, 487,

489, 491, 495, 497, 503, 505, 507, 509, 510, 511, 512, 514, 521, 523, 524, 527, 529, 531, 533, 534, 535, 538, 539, 541, 549, 553, 555, 561, 563, 565, 567, 570, 573, 574, 578, 581, 585, 586, 588, 589, 591, 592, 598, 599, 600, 603, 605, 609, 612, 616, 624, 625, 626, 627, 628, 636, 637, 639, 640, 646, 647, 649, 659, 660, 668, 727, 740, 743, 745, 828, 883, 884, 897, 901, 902, 904, 906, 907, 908, 913, 914, 916, 917, 922, 924, 927, 930, 934, 938, 939, 940, 942, 943, 944, 945, 948, 949, 951, 952, 953, 957, 966, 967, 968, 969, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 1020, 1021, 1022, 1023, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1033, 1037, 1038, 1039, 1040, 1041, 1042
İskender'in Gençliği 139
İskender'in İşleri 117
İskender-i Rūmī 9, 11, 148, 232, 249, 341, 354, 373, 466, 565
İskender-i Zülkarneyn 14, 47, 54, 461, 466, 531, 539, 561, 599, 939
İskenderiye 127, 141, 146, 178, 185
İskenderiyye 15, 609, 611, 949
İskendernâme 7, 8, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 74, 75, 79, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 90, 93, 95, 96, 97, 99, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 117, 128, 129, 130, 135, 136, 142, 144, 145, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 193, 194, 195, 197, 199, 227, 230, 240, 242, 249, 257, 275, 297, 301, 415, 750, 767, 844, 922, 963, 965, 966, 967, 968, 970, 1012, 1013, 1034
İskendernāme-i Zülkarneyn 63
İskenderrus 137
İskenderūs 22, 146, 183, 185, 929, 947, 957
İslâm Ansiklopedisi 27, 74, 75, 76, 77, 101, 103, 111, 113, 751, 967, 968
İslâm edebiyatı 112
İslâm edebiyatları 135, 148, 149, 249
İslâm Eserleri Müzesi 98
İslâm kozmoloji 153, 431
İslâm 4, 23, 25, 27, 29, 58, 74, 112, 116, 135, 136, 139, 146, 147, 148, 149, 153, 222, 249, 261, 266, 278, 286, 356, 431, 562, 573, 612, 768, 769, 793, 816, 818, 828, 887
İslambolī 56
İslâmî 114, 136, 138, 139, 141, 145, 146, 254, 282, 305, 870
İslâmiyet 113, 119, 127, 134, 135, 240, 277, 966
İsmail Hakkı Uzunçarşılı 77, 80, 81, 82, 83, 90, 244, 969
İsmail Ünver 38, 39, 108, 136, 138, 152, 154, 186, 195, 965, 971
ispīd 591
İsregeçe 862, 869
İsreyaka 20, 182, 862, 869
İssos 127, 145
İstahr 305, 756, 771
İstanbul 23, 27, 29, 30, 38, 50, 51,52, 53, 63, 64, 68, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 92, 94, 98, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 113, 115, 116, 118, 121, 136, 137, 139, 151, 152, 156, 161, 162, 164, 186, 188, 191, 193, 194, 207, 240, 246, 254, 260, 261, 262, 266, 282, 285, 286, 187, 288, 295, 312, 332, 356, 431, 482, 491, 505, 551, 562, 563, 581, 633, 654, 670, 746, 750, 770, 771, 799, 802, 818, 822, 832, 850, 868, 870, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971
İstanbul Araştırmaları Enstitüsü 78
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi 80, 103 966, 969
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Kütüphanesi 103, 965

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırma Merkezi 98, 965
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 207, 234, 969, 971
İstanbul Üniversitesi 23, 27, 29, 38, 50, 51, 52, 53, 68, 73, 80, 98, 103, 106, 107, 108, 116, 156, 161, 850, 965, 966, 968, 969, 971
İstanbulî 39, 40
istinsah kaydı 40
istinsah 33, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 80, 99, 102, 103, 108, 109, 116, 150, 151, 160, 243, 483, 750
İşârât 266
işret 94, 169, 178, 180, 294, 334, 362, 365, 465, 481, 701, 795, 834
işretgeh 578
iştikaklı cinas 162, 226, 280, 383, 490, 533, 670, 672, 733, 775
İtalyan 44, 114
ithaf 79, 80, 81, 83, 91, 96, 97, 114, 125, 158, 160, 227, 312
İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 103, 965
İyâzî eş-Şîrâzî 53
İyonya 119, 126
izā cā'el kazā zāka'l-fezā 485
izcā'el kazā amyi'l-basar 647
İzmir 84, 88, 119, 126
İznik 858, 860

J

Japonya 133
Jean-Baptiste Colbert 38
Johan Gustav Droysen 119
Jona Lendering 115, 117, 153
Jüpiter 417, 621

K

Ka'be 20, 380, 384, 601, 604, 791, 886, 901, 902, 908, 909, 1039
Ka'be-i Muazzama 20, 901
ḳābe ḳavseyn 221, 222, 223, 502, 910
Kâbe 62, 136, 183
Kābil 653, 706
Kābilistān 335
Kâbusnâme 83
kāde'l-fakru 342
Kader Han 671
Kadızâde Rûmî 78
Kādir 810, 811
Kâdir-Billâh 19, 182, 811
Kadr 363, 709
Kâf sûresi 207, 218, 753
Kāf 333, 407, 468, 627, 809, 869
Kâfiyeci 78
Kafkas 8, 129, 822
kâfur 13, 173, 185, 230, 271, 358, 467, 492, 508, 710, 945, 949
Kagan/Kağan 534, 535, 753
ḳaḥbenāme 195, 309
Kahhār 210, 212, 215
kaḫımak, kakımak 311
Kāhir 19, 182, 806, 815
Kâhir-Billâh 19, 182, 807
Kahire 77, 78, 79
Kahtān 913
Kâim 182
kalb 415, 416
kalbgâh 485, 591
Kalbü'l-Akreb 416
Kalbü'l-Esed 416
Kalem sûresi 284
Kalender 604
Kalkaşandî 844
Kallisthenes 117, 134
Kamer 11, 361, 415, 422, 426, 427, 542, 950
Kamer sûresi 888
kamrā 616
Kâmûs-ı Osmânî 242, 361, 416, 428, 429, 490, 522, 536, 559, 579, 591, 685, 738, 761, 965, 968
Kâmusu'l-A'lâm 505, 523, 535, 820, 970
kanda 194, 104, 217, 234, 253, 301, 314, 339, 347, 352, 373, 401, 403, 409, 469, 485, 493, 530, 532, 563, 571, 579, 586, 623, 631, 634, 687, 706, 715, 731, 745, 750, 751, 754, 758, 793, 810, 817, 818, 826, 828, 860, 863, 874, 889, 912, 923, 954,

kandalığ 949
kandan 205, 244, 296, 401, 441, 476, 485, 555, 607
kandasa 623
Kanderuş 179, 631, 633, 634, 635
Kanglı 483
kanı 194, 312, 339, 373, 398, 579, 835, 849
kankı 194, 234, 257, 297, 396, 403, 479, 521, 553, 600, 660, 673, 787, 793, 828
kañlı 483, 493, 494, 495, 496, 497
Kanturus 429
Kânûn ve Şifâ Tercümesi 111
Kânûn 100
Kânûn-ı Hacı Paşa 79
Kapadokya 126
Kapudan Hacı İbrahim Paşa 38
Kara Yūsuf 853
Karadeniz 149, 187
Karahanlılar 240, 312, 534
Karakoyunlu 80, 81, 83, 84
Karaman 19, 44, 82, 116, 182, 867, 868, 869, 877
Karamanî 44, 45
Karamanlı Figânî 154
Karamanlu 868
Karamanoğulları 84
karanlıklar ülkesi 146, 147, 148, 149, 150, 151, 183, 184, 938, 1039
Karayölük Osman Bey 244
karn 165, 253, 254, 481, 534
Kārūn 421, 439, 462, 702
Karya 126
Kasas sûresi 282
Kasbar Matbaası 77, 967
Ḳasım bin Mevlānā Esed 63
Kasım 92
Kasr-ı Billūr 14, 531
Kastamonı 877
Kastamoniyye 877
Kaşgarlı Mahmud 562
Kategoriler 261
Kâtib Çelebi 74, 76, 80, 93, 98, 99, 103, 111, 968
Kâtib Hasan Muhammed 32, 48, 61, 108, 160
kâtib 33, 48, 60, 61, 64, 68
kâtip 46, 64
Katriye 608
Kavat 282
kavs 413, 430, 473, 504, 599
Kâvûs 287, 583, 590, 630, 705, 706, 707, 709, 710, 713, 714, 715, 717, 718, 736
kavza kökü 490
Kaydâfe 15, 178, 179, 616, 624, 625, 626, 627, 630, 631, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 644, 645, 646, 647, 651, 1033
Kayı 153
Kâyim 19, 811
Kâyim-Bi-Emrillâh 811
Kayser 100, 163, 221, 234, 235, 236, 237, 238, 770, 867, 1014
Kaytafûn 179, 639
kayu 487, 647, 741, 926
kayurmak 314
Kayyūm 511, 608, 762
kâzib rüyalar 166
ked-bânû 252
kefa'llāhu'l-ḳıtāl 228
Kehf sûresi 136, 149, 254, 712
Kelb 429
kelbü'l-asgar 429
kelbü'l-mütekaddim 429
kel-enʿām bel-hüm edall 502, 568
keler 522
Kelile ve Dimne 245, 400, 637
Kelīm 282, 331, 433, 700, 722, 765, 821
kelīsā 604 bkz. kelisyā, kenīsā, ekklésia
kelisyā 604, 860, 863
Kellimīnī yā Hümeyrā 711
Kemâl b. Abdullah 44
Kemal Ümmî 246
Kemâl 86, 247
Kemâlpaşazâde 850
Kemankeş 29, 56, 57, 68, 85, 96, 158
kenar sulu 50, 58, 61
kenīsā 604
kenz-i lā-yefnā 500
Kerbelā 774

Kerīm 208, 209, 212, 231, 282, 284, 331, 433, 477, 478, 489, 576, 616, 700, 702, 722, 762, 765, 790
Ke's 429
Keşf 254, 266
Keşfü'l-Hafâ 697
Keşfü'z-Zünûn 74, 76, 80, 93, 98, 99, 103, 111, 968
Keşmir 72, 168, 176, 534
Keştâşeb 286
ketebe kaydı 63, 66, 56
ketebe 65, 66, 69, 57
kevākib-i şimālī 12, 427
Kevser 250, 363, 853
Keyânîler 286, 287, 305, 952
Keyd 170, 172, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 409, 466, 467, 630
Keyhusrev 16, 167, 181, 287, 301, 302, 305, 307, 581, 630, 713, 717, 718
Keykâvûs 16, 181, 287, 305, 523, 581, 582, 584, 590, 706, 709, 713, 714
Keykubâd 16, 181, 305, 307, 581, 705, 706, 754
Keyûmers 16, 180, 675, 676, 1036
Keyvān 361, 906
Khalsis 121
Khartes 818
Kıbcâk 818
Kıbşâk 818
kıdem 261, 268, 270, 523
Kıfşâk 818
Kınalızâde Hasan Çelebi 76, 77, 78, 79, 89, 968
Kınalızâde Tezkiresi 78
Kıpçak 18
kırān 252, 381, 388, 417, 673, 674
kırânât 431, 673
kırân-ı nahseyn 417
kırat 164, 239
Kırşehir 246
Kırthar dağları 491
Kısas-ı Enbiyâ 245
Kıssatü'l-İskender 136
kışr 442
kıyr 482, 483, 494, 517
kıyr-gūn 482
kıyr-rūy 482
kızıl behmen 490
Kızıl Elma 114
Kızıldeniz 132
Kīfāvūs 427, 428
Kifşâk 818
kil tabletler 117, 153
Kilikya 126
kīmiyā 359, 500, 501, 696
kīne-sâz 289
Kindî 672
Kirāmen Kātibīñ 269, 270
Kirdigār 72, 264, 271, 360, 376, 388, 389, 411, 418, 420, 432, 435, 554, 594, 595, 652, 675, 683, 743, 760, 872
Kirmān 653
Kisrī 238, 743, 744, 759
Kiş 170, 366, 803
Kişmīr 311, 534, 561
kişt-kār 571, 676, 814, 829
Kitâb-ı Şifâ 79
Kītus 429
Klasik ve Yakın Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Bölümü 113
klasik 23, 24, 76, 113, 114, 119, 154, 165, 195, 253, 282, 417, 621, 967
Kleitarkhos 117
Koç burcu 416
Koğuş Kitaplığı 29, 62
koltuk tezhip 48, 49, 60, 61
Komani 818
koñşı 194, 630, 879
Konya Mevlânâ Müzesi 80, 101, 102, 103
Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi 43
Konya 5, 152, 162, 857, 858, 868, 877
Korinthos Birliği 125
kosigun 481
Kosova 110
koşun 481
kozmos 431
Köprihisār 858
köşebent 50, 58, 59, 60, 61, 69
Kral Aleksandros 120
Kral İskender 120, 138

Kral Zülkarneyn 143
Kritovoulos 114
Ksenokrates 121
Kubâd bin Pîrûz 17, 756
Kubâd 16, 181, 470, 479, 662, 706, 754, 755, 756, 757
Kubilay Han 818
Kuds-i Mübārek 21, 914
Kudüs 127, 136, 183, 305
Kûfe 551
kûfî 38, 40, 45, 50, 562
kūh-ı Kāf 333, 468, 627, 809
kul huva'llāhu ahad 856
Kula 83
Kulzüm 627, 652, 653, 654
Kumanos 818
Kumis 184, 944
Kun 818
Kur'ân 135, 159, 162, 199, 278, 293, 318, 438, 463, 712, 760, 761, 762, 785, 856, 870, 882, 888, 897, 961
Kur'ān-ı Azīm 463, 762
Kur'ân-ı Kerîm 59, 116, 135, 136, 149, 150, 171, 199, 203, 204, 218, 222, 223, 224, 277, 281, 282, 284, 318, 337, 345, 499, 502, 516, 551, 601, 619, 712, 763, 786, 791, 805, 881, 890, 968
kurb-ı ʿakreb 207, 208
Kureyş 223
kusûf 550
Kutadgu Bilig 312
Kutbüddinzâde İznikî 78
Kutsal Savaş 121, 122, 162
Kûtü'l-amâre 756
kuvvet-i fikriyye 292, 597, 919
Kuzey Irak 128, 947
Kuzey yıldızı 153
Kuzey Yunanistan 121
kuzu burcu 416
Küçük Asya 126
Küçük Köpek 429
Küçükayı 428
küffâr 161, 187, 779, 786, 854, 855, 875
Küleyb 777
küllî 165, 262, 298, 329, 411, 543, 764, 781, 827, 946
Küllü sırrın cāvaze'l-iṣneyni ṣāʿ 281
küncīd 304, 306, 307, 308
kün-fe-kān 207, 264, 277
Künhü'l-Ahbâr 76, 99, 965
kürsī 215, 413, 425, 428, 639, 657
Kütahya Şehri 77
Kütahya 77, 82, 83, 88, 89, 90, 187, 971

L

lā Rabbün sivāh 481, 506
lā uḥibbu'l-āfilīn 551
Lacerta 413
Laertius 114
lā-havle 497, 574, 598
Lahmîler 750
lakve 555
laʿl 184, 206, 250, 251, 278, 294, 316, 335, 355, 362, 363, 370, 380, 381, 384, 395, 397, 398, 399, 471, 473, 480, 485, 491, 517, 530, 539, 554, 576, 620, 637, 643, 648, 664, 709, 719, 754, 787, 843, 875, 935, 942
Lala İsmail 29, 57, 58, 74
Laleli 29, 57, 158
Laʿnetullāhi ʿaleyh 774
Lārende 877
Latīf 210, 213
Latîfî 76, 77, 82, 87, 88, 93, 97, 98, 100, 101, 111, 157, 968
Latin 53, 189
Latince 114, 132, 147, 413, 428, 429, 491
Latinler 818
Lauro Quirini 114
Laz 20, 182, 862, 875
Lehçe-i Osmānī 482, 868, 965
leheb 383, 476
Leiden 113
Lem-yezel 208, 244, 325, 389, 502
len tenālü'l-birre hattā tünfikū 619
len terânî 765
Lenkavus 174, 523, 524
Leo 413, 416
Leonidas 119
Leonis 416

Lepus 429
leşker 13, 15, 18, 19, 20, 162, 235, 288, 303, 306, 307, 311, 314, 315, 317, 320, 326, 332, 365, 366, 387, 470, 481, 482, 484, 512, 531, 533, 535, 562, 563, 564, 578, 583, 584, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 598, 602, 610, 612, 627, 634, 637, 638, 642, 644, 645, 667, 693, 702, 704, 705, 720, 724, 726, 727, 739, 768, 770, 778, 792, 796, 799, 801, 810, 816, 821, 827, 828, 829, 831, 837, 845, 846, 847, 857, 858, 862, 863, 867, 869, 870, 875, 879, 881, 906, 908, 913, 929, 936, 940, 941, 942
lev denevtü 222
Levh-i Mahfūz 298, 741, 742
leyle-i kamrā 619
Leylī 331, 349, 368, 376, 383
leyse li'l insāni illā mā seʿā 502
lezc/lezic 554
Lezgiler 822
Lıtı 137
Libra 413
Librae 416
Libya 132
Lidya Satraplığı 126
Lidya 126
Likâî 111
Livius114
Lugatnâme 398, 459, 462, 463, 518, 548, 571, 621,726, 736, 965
Luhrâsb 16, 167, 181, 305, 630, 719, 721, 722, 723
Lupus 429
Lut gölü 870
Lūt 274
Lutfî Beg-zâde 99
Lügat-i Remzî 260, 409, 416, 428, 429, 488, 522, 566, 643, 667, 669, 761, 892, 967
*Lügat-i Târihiyye ve Coğrāfiyy*e 868, 971
Lykeion Tapınağı 121
Lykeion 120, 121
Lyra 428
Lysimakhos 119

M

mā zāga'l-basar 763
Maʿārif Vekāleti Anḳara ʿUmūmī Kütübḫānesi 70
Macarlar 818
Maçin 168, 311
Magrib 14, 168, 178, 179, 311, 319, 327, 401, 544, 579, 611, 616, 624, 625, 626, 629, 630, 631, 637, 645, 646, 651, 653, 654, 655, 697, 769, 863, 954
Magus 138, 139
Mâhâr 10, 129, 168, 169, 320, 323
Mahmûd b. Hasan 52
Mahmūd 368, 369
Mâhiyâr 10, 129, 168, 169, 320, 323
Makâsıdu'l-Hasene 273
makdemü'l-kelb 429
Makedonya 112, 118, 120, 121, 124, 132, 137, 275
Makedonyalı Zülkarneyn 140
Makedonyalı 7, 115, 117, 127, 128, 130, 135, 136, 140, 249
maʿkûl 261, 262
Malaya 113
Malezya 113
Mālikü'l-mülk 302, 401, 910
Malkoç oğlu Mustafa Bey 244
Mamluk Studies Review 117
Manastır Medresesi 78
manastır 183, 758
mancınık 170, 179, 367, 631, 716
Maniheistler 746
Manisa 126
Mânî-yi Nakkâş 625
Mānī-yi Zendīk 746
Mansūr 384
Mantıku't-Tayr 245, 246
manzum lugat 103
manzum sözlük 103
manzum 23, 80, 83, 94, 99, 100, 103, 104, 108, 109, 112, 154, 189, 232
manzūmāt 59
manzume 83
mā-remeyte iz remeyte 223
Mark W. Graham 113

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi 111
Mars 417
Masraim 137
Mataryus 137
mâ-tehallül 450
Matla'-ı Dâsitân 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 148, 163, 249, 295, 311, 385, 480, 489, 491, 505, 551, 602, 624, 651, 671, 741, 856, 897
Mâtmûdâr 832
Matriyye 608
Maveraünnehir 131, 562
mā-zāġa'l-baṣar 223
Mazdek/Mazdekiyye 756
Mâzenderân 177, 581, 583, 584, 590, 598, 654
Mâzerâyâ 756
mebde 44, 105, 175, 332, 548, 696, 769, 901, 963
Mecdî 75, 76, 77, 78, 79, 82, 89, 90, 93, 97, 98, 100, 156, 157, 968
Mecelletü'n-Nisâb 76, 969
Mecnūn 331, 349, 363, 376, 383
Mecûsîlik 799
Mecüc 14, 148, 150, 177, 566, 572, 627, 1032
Medâin 164, 771, 799
Medâyin 164, 240, 312, 327, 770
Mederiyye 756
Media 132
Medine 5, 49, 770
Medyen 282
Mefâtîhu'l-Gayb 136
mehār 911
mehbit 420
Mehdî 18, 181, 791, 792, 793
Mehmed Çelebi 91, 92
Mehmed Mirza 92
Mehmed Salâhî 490, 522, 536, 559, 579, 685, 738, 968
Mehmed Şah Fenârî 78
Mehmet Akalın 100, 191, 965
mekanik 135
Mekke 21, 49, 107, 830, 909, 911, 913
Mekrān 534
Mektebetü'ş-Şehbā 56
Melburg Üniversitesi Kütüphanesi 81
Melik Eşref/Eşref 19, 182, 840, 841, 842, 844
Melīke-i Magrib 14, 616
Melikşah 155, 240, 670, 962
Melikşeh 962
Melikü'l-Eşref İnal 116
Melikü'l-Müeyyed 116
Memluk Empire 117, 967
Memlük 50, 116, 117, 150, 1012, 1013
Memlükler 116, 832
Me'mūn 18, 81, 796, 797, 798
men yuhyi'l-izām 889
menār 609, 610, 611, 612, 613
Menâre-i İskenderiye 14, 611
Mengü Han 818
Mensur Gazavatnâme 110
mensur 110, 135, 136, 154
Menûçihr 16, 180, 698, 699, 700, 701, 702
mercî 69, 175, 488, 549
Merginânî 78
Merrīh 414, 417, 426, 621, 852
Merv 178, 563, 603, 785, 786
Mervān 784, 789
Mervân bin el-Hakem/Mervân-ı Hakem 18, 181, 776, 777
Mervân-ı Har 18, 181, 784
Mervānī 788
Mervânīler 773, 785, 788, 789
Merve 183, 785, 786, 909
Meryem Ana Evi 126
Meryem 400
Merzubânnâme 83
merzüban 822
merzübûm 300, 302
Mescid-i Aksâ 21, 183, 222, 762, 916, 917
mesnevi 7, 23, 37, 38, 39, 43, 45, 48, 49, 50, 68, 71, 72, 73, 85, 88, 97, 99, 100, 111, 112, 117, 136, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 161, 166, 168, 185, 187, 240, 249, 260, 275, 312, 339, 340, 360, 379, 613, 908, 965, 968

Mesûdî
Meşâirü'ş-Şu'arâ 76, 78, 79, 90, 965
Meşşâiler 120, 121
meşveret 273, 277, 278, 904
Metz Epitome 132, 147
mevâize 171
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 83
Mevlânâ Müzesi 29, 43, 80, 101, 102, 103, 108, 158
Mevlânâ 246
Mevlid 7, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 41, 67, 94, 95, 96, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 160, 188, 232, 767, 971
mevz 522
meymene 365, 485, 591
meysere 365, 485, 591
Mezdek/Mezdek b. Bamdâd 756
Mezdekiyye 756, 799
Mezdekü'lâhir 756
Mezdekü'l-kadîm 756
Mezopotamya 750
Mıġalḳara 863
Mısır 75, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 112, 117, 127, 132, 134, 135, 137, 139, 141, 153, 166, 178, 180, 183, 185, 282, 288, 356, 605, 621
mi'cer 833
micmer 7, 163, 200, 201, 331, 359, 429, 480
Mieza 122, 124
Miftâhu'l-Gayb 78
Mihrâc 168, 312, 319
Mihrân 170, 387, 388, 394, 395, 970
mihricān 313, 488, 549, 578
Mihrigân 488
mi'kat 183, 908
Mīkāt 908
miklep 39, 44, 46, 48, 50, 53, 55, 58, 61, 67
Mîlâd oğlu Gürgîn 654
Mildenī 879
Milet 126
Milli Eğitim Yayınevi 113
Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 109
Millî Kütüphane 30, 69, 70, 71, 72, 102, 103, 109, 110
min ḫalḳın cedīd 218
Minûçihr 288
minyatür 33, 37, 46, 49, 50, 54, 59, 60, 61, 62, 113, 116, 117, 128, 129, 145, 150, 186, 966
mi'rac 11, 17, 33, 49, 67, 106, 107, 108, 109, 171, 188, 221, 222, 299, 348, 434, 762
Mi'râcnâme 7, 41, 95, 96, 104, 108, 109, 110, 965, 967
Mîr Süleyman 82, 88, 93, 94, 96, 97, 157, 158, 160, 331
Mīr Sülmān 95, 105, 155, 159, 736, 880, 882
mir'āt 428
Miravos 21, 185, 955
Mirkâtü'l-Edeb 7, 79, 80, 101, 102, 103, 966
Mirkâtü'l-Mefâtîh 418
Mirrīh 11, 15, 215, 414, 417, 423, 504, 621
Misalli Büyük Türkçe Sözlük 238, 481, 483, 487, 510, 520, 548, 589, 667, 714, 728, 753, 775, 868, 926, 966
misk kedileri 505
misk 85, 174, 247, 472, 505
Miton 137
Mi'yaru'l-Edeb 79, 101, 104
mīzān 413, 430, 492, 632
Mîzânü'l-Edeb 7, 79, 101, 104
Moğol/Moġol 32, 33, 36, 152, 240, 753, 778, 816, 818, 822, 853, 854, 875, 880
Moğolca 481, 714, 868, 944
Moğolistan 818
Moğollar 240, 753
Molla Fenârî 78, 79, 88
Molla Yegân 78
muallim-i evvel 146, 166
Mu'âviye bin Yezîd 18, 774
Mu'âviye/Mu'âviyye/Mu'âvye 18, 181, 771, 772, 773, 774, 789
Mu'cemü'l-Büldân 505, 971
Muġalḳara 863
Muġlaġra 863

Muğla 126
muhāk 951
muhakkak reyhânî 37
Muhammed b. Mevlânâ Pîr Hüseyin 37
Muhammed es-Semerkandî el-Hanefî 54
Muhammed es-Semerkandî 35, 54
Muḥammed Muṣṭafā 49
Muhammed Reşid 48
Muhammed/Hz. Muhammed 9, 42, 45, 48, 49, 58, 60, 62, 63, 65, 105, 106, 107, 108, 221, 222, 224, 758, 760, 762, 768, 864, 874, 882
Muhammire 799
muhdes 266, 519
muḥdiṯ 261, 266, 519
Muhīt 655
Muhtâru'l-Hikem 139, 140, 141, 145, 969
Muhyiddin İbnü'l-Arabî 78
Muktedir 19, 182, 812
Muktedir-Billâh 19, 182, 806
Murad Beg Gazi/Murād Beg Gāzī 20, 82, 182, 865, 869, 876
Murād Beg 20, 867
Murâd Han Gâzî 20, 77, 82, 93, 157, 875
Murad Han 77, 83
Murad Hüdavendigâr 82
Mûsâ Çelebi 91, 92
musaykal 528
Mūsevī 798
Mūsī 200, 248, 293, 334, 700, 765
Mustafa b. Muhammed 66
Mustafa Çelebi 92
Muṣṭafā Tāhir 59
Mustafā 44, 45, 154, 221, 224, 374, 380, 463, 666, 758, 760, 762, 777, 780, 961
Mustafaviyye 52
Musul 145
Mutaffifîn 281
Mutahhare Hatun 83
Mutahharten 244
Muʿtasım 19, 182, 799, 802, 815, 816, 817
Muʿtazıd 803
Muʿtazıd-Bi-Avnillāh 19, 804
Muʿtazıd-Billâh 182
Mu'temen 796
Muʿtemid-Billāh 19, 182, 803
Muʿtez-Billâh 18, 182, 802
Mutîʿ 19
Mutî-Li-Emrillāh 809
Mutî-Lillāh 182
Muzaffer 845, 846, 847
Mü'eyyed 801
Mü'min 224
Müddessir sûresi 474, 778, 888
Mühtedî-Billâh 18, 182, 803
Müktefî-Billâh 19, 182, 804
Mülûk-i Tavâyif 17, 181, 743
mümkin 261, 262, 264, 266, 284, 304, 317, 441, 450, 529, 541, 542, 543
mümteniʿ 175, 541, 542, 794
Münâcât 8, 13, 15, 105, 163, 172, 208, 477, 502, 598, 667
müneccim 153, 164, 251, 252, 551
Müntasır-Billâh 18, 181, 801
Mürselât sûresi 712
Mürûcu'z-Zeheb 756
müselles 428
Müslim 901
Müstaîn-Billâh 18, 182, 802
Müstakimzâde Süleymân Saʿdeddîn 76, 969
Müstazhir 19, 182, 812
Müstazî 19, 182, 814
Müstekfî 19, 182, 808, 809
Müstekfî-Billāh 808
Müstencid-Billâh 19, 182, 813
müstensih 27, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 63, 65, 66, 68, 70, 73, 102, 107, 108, 158, 160, 189, 192, 194, 228, 243, 244, 342, 354, 432, 458, 487, 725, 748, 767, 800, 817, 823, 830, 852, 855, 894, 898, 911
Müsterşid-Billâh 19, 182, 813
müşâʿare 157
müşk-i Hoten 370, 539, 712

Müşterī 11, 15, 215, 251, 331, 360, 380, 388, 414, 417, 423, 424, 426, 504, 621, 622, 673, 881
Müteferrik 30, 67, 108
Mütevekkil-Alellâh 18, 181, 800
Müttakî 19, 182, 807
Mysia 126

N

Nāfiʿ 210, 213
nagz 199, 304, 442
Nâhid 165, 253
nahnu'l-āhirūne's-sābikūn 901
nahnü ʿakreb 207
nahs 417, 425, 426, 427
nahs-i asgar 417, 621
nahs-i ekber 417, 426
nahv 104
Nakhthoreb 137
nakış 50, 60, 61, 113, 150, 178, 383, 522
Nakkāş-ı Çīn 199, 338, 625, 640
nakş 169, 199, 205, 227, 241, 242, 285, 292, 296, 297, 298, 299, 303, 335, 338, 340, 341, 370, 374, 379, 383, 418, 419, 436, 449, 450, 467, 487, 489, 507, 509, 521, 603, 604, 605, 609, 625, 636, 640, 647, 649, 684, 821, 824, 864, 895, 899, 921, 932, 961, 962
nakş-bend 335, 338
nakş-gīr 303
nakş-ı Çīn 467, 625
Narnut 137
Nâsır 19, 182, 814, 815
nasihatnâme 8, 9, 148, 166, 195, 271, 275, 281, 285, 290
Nasīr-i Nev-cüvān 728
Nâtıḳa 269, 270, 298, 454
nāy 200, 318, 331, 465, 592, 795
nāy-zen 465
Nâziât sûresi 712
nāzügirek/nāzügireh 625
Nearkhos 115
neʿāyim 415, 416
Nebe sûresi 337, 881
Nebî b. Resûl b. Yaʿkûb 39
Necât 266
Necd 653
Necm sûresi 221, 222, 223, 502, 763
nefs-i emmâre 172, 450, 475, 487, 694
Nehāvend 771
Nehr 429
Nemrūd 203, 282, 551, 715, 716, 718
Nerīmān 579, 687, 847, 861
nesep silsilesi 137
nesih 37, 38, 42, 43, 44, 46, 47, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 898
nesnâs 176, 505, 566
nesre 415, 416
nesr-i tāyir 428, 605
nesr-i vākıʿ 428
Nessos 120
nestaʿlik 48, 61
Nestûrî 164, 832
Neşrî Tarihi 110
neūz billāh 476
Nevrūz 363, 709
ney 12, 171, 180, 203, 226, 285, 337, 352, 353, 362, 363, 390, 391, 462, 465, 466, 471, 477, 521, 629, 638, 668, 671, 784, 802, 834, 838, 878, 895
ney-şeker 206, 522, 525, 601, 630, 891, 895
Nihad Sami Banarlı 100, 161, 186, 227, 869, 966
Nihat M. Çetin 80, 101, 102, 966
Nihâvend 770, 771
Nikomakhos 120, 275
Nīl 15, 20, 178, 429, 521, 607, 608, 898
nīl-gūn 400, 708, 950
niʿmel fetā 881
niʿmel-ʿabd 204
Nīmrūz 332, 345
Niş 110
nişancı 46, 64
nitâk 510
Nizâmî 53, 93, 99, 152, 157, 246, 383

Nizâmülmülk 240
Nufil 137
Nuh tufanı 184,282, 416
Nūh 184, 274, 282, 416, 687, 941
nukre 911
Nûr sûresi 516, 890
Nûşinrevân 17, 596, 757, 758, 759, 881
Nûşirevân 106, 107, 152, 181
Nûşirevân-ı Âdil 106, 152, 181
Nûşrevân 758, 759, 879
Nûzer 15, 180, 701, 702, 703

O-Ö

Oğuz/Oġuz 152, 240, 810, 816, 857
Oğuzca 728
Okyanus Tercümesi 260, 576
Olcay Buka 832
Olcaytu Han/Olcāytū 19, 182, 832, 833, 839
Olcaytu Hudâbende 832
Olympias 118, 119, 120, 136
omaç 333
Oneksikritos 139
Onesikritos 119, 131
Orhân bin Osmân 20, 859
Orhan Şaik Gökyay 113, 967
Orhan/Orhān 95, 96, 105, 113, 158, 160, 162, 182, 191, 228, 331, 859, 860, 861, 865, 967, 971
Orhon 562
Orion 416, 429
Orpheus 428
Orta Asya 562, 868
Orta Farsça 136, 332
Orta Türkçe 728
Oruç Bey 778
Osman b. Ebü'l-Âs 771
Osmân bin Affân/Osmân 18, 181, 771
Osmān 858
Osmāniler 873
Osmanlı Müellifleri 74, 76, 77, 89, 100, 111, 966
Osmanlı Tarihi 25, 32, 33, 35, 36, 83, 89, 92, 94, 96, 151, 152, 156, 159, 160, 161, 186, 188, 244, 816, 853, 875, 880, 966, 970, 971
Osmanlı Türkçesi 24, 115, 728
Osmanlı Türkleri 163
Osmanlı 23, 32, 35, 36, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 91, 92, 94, 96, 100, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 150, 151, 152, 155, 156, 159, 161, 162, 163, 186, 187, 188, 191, 244, 301, 361, 417, 522, 728, 761, 778, 816, 822, 853, 857, 863, 875, 880, 881, 965, 966, 967, 969, 970, 971
Osmanoğulları 32, 33, 49, 82, 83, 84, 86, 88, 152, 153, 155, 156, 161, 182, 853
Ostohos 142
otağ 168, 286, 344, 638
Ögedey 818
Ömer bin Abdü'l-Azîz 18, 181, 780
Ömer bin el-Hattâb 770
Ömer radıyallâhu anh/ Ömer 18, 181, 770, 860, 878, 881
Ön Asya 282
Özbekistan 534

P

Pakistan 130, 491
Pallidi 818
panzehir 123, 173, 525, 548
Papa II. Pius 114
papa 114
Paris Bibliothèque Nationale de France 29, 37, 46, 47, 48, 117
Parmenion 128
Pârs 771
Pārsī 677
Partlar 164
pâsdâr 362
Paşa Sinān 861
Peçenek 818
Pehlevî 12, 282, 305, 435, 746
Pehlevîce 135, 136
Peila 122
Pella 118, 120, 121, 275
Pencap 129, 130, 134
Penç-genc-i Nizâmî 99
pendnâme 10, 166, 195, 275, 281

Pennsylvania 113
Peren 361, 416
per-i Siyâvuşân 287
Perinthos 124
Pers 113, 121, 122, 126, 127, 128, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 141, 147,
Persepolis 128, 138, 139,771
Perseus 428
Persian 277, 970
Persian-English Dictionary 277, 970
pervâne 8, 163, 200, 332, 339, 354, 378, 619, 851
Perverdigār 376
Pervīn 354, 361, 416, 334, 345
Pervîz 17, 106, 181, 760, 766
Pesütan 286
peşşe 269, 270, 282, 471, 610, 614, 668, 717
Philhellenler 115
Philippos 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 136, 275
Phoniks 119
Pījen 743
Pîrân 287
Pîrûz bin Yezdecird 17, 754
Pîrûz 17, 62, 181, 595, 754, 755, 756
Pisces Austrinus 429
Pişdâdiyân 282
Plutarkhos 119, 122
Polovets Kıpçak 818
Poros 131
Porphyrus 261
Prens Hermias 120
Ptolemaios 115, 117, 123
Puppa 429
Pûrân 767
Pûrânduht 767
Pürsî bin Behrâm bin Behrâm 17, 749
Pürsî 17, 181, 749

Q

Quintus Curtius 114
Qumis 944

R

Rabbi heblî 805
Rabbü'l-enām 415, 430, 958
raca 129
rāġ 294
Rahīm 208, 209, 212, 215, 222
raḥmeten li'l-ālemīn 224, 758
Rahş 286
Râmenî 13, 173, 509
Râminiyye 509
Rasūlü's-Sakaleyn 761
Râşid 19, 813
Râşid-Billâh 182, 813
Raūf 209
Râzî 19, 182, 807
Re's-i Feres 428
re's-i gūl 428
Re'sü'l-Gûl 153, 428
rebāb 362, 471, 620, 621, 638
recʿat 550
reddâde 42
Regius 29, 37, 46, 47
remel 148
remiz 149, 151, 168, 171, 172, 175, 177, 178, 180, 185, 487
remy 909
Resûl aleyhisselâm/Resūl 9, 12, 17, 106, 107, 181, 223, 224, 225, 226, 273, 284, 380, 420, 435, 676, 683, 758, 761, 762, 763, 764, 766, 768, 769, 771, 831, 855, 901, 915
Resûlullah/Resūlallāh 9, 12, 171, 180, 221, 223, 225, 434, 666, 758, 760, 770
Resūlü's-Sakaleyn 17, 761
Reşā 416
Reşhü'l-Hacer 777
Reşîdüddin Vatvât 101
Reşîdüddîn 822
Revan 29, 49, 60, 61, 108, 117, 160
Rey 799
reyhânî 56, 481
Rıdvān 199, 669
Rişâ 416
riyâzet 21, 165, 178, 183, 255, 283, 436, 527, 597, 611, 664, 695, 738, 902, 917, 921
rīzende 621

rīzende-i hūn 621
Roksane 129, 132, 147
Roma İmparatorluğu 750
Roma 117, 120, 126, 165, 253, 621
Romalı 113, 115, 117, 142, 428
Romen 38
Roxanne 133
rubʿ-ı meskūn 408, 420, 607, 652
rūd-zen 471
Rufi 137
Rufus 21, 185, 954
Rūgan-ı Mısrī 15, 608
Rūh-ı Kuds 199
Rūkiyā 22, 136, 185, 945, 951, 952, 956, 957
Rum/Rūm 49, 62, 91, 100, 102, 116, 136, 137, 144, 151, 155, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 177, 234, 235, 237, 238, 240, 244, 256, 257, 259, 288, 291, 300, 301, 302, 305, 306, 307, 311, 314, 316, 317, 320, 327, 361, 385, 387, 388, 467, 485, 561, 591, 592, 593, 597, 610, 645, 646, 653, 654, 655, 697, 738, 739, 748, 752, 753, 757, 792, 802, 822, 831, 832, 834, 837, 838, 853, 867, 868, 875, 877, 878, 880, 907, 928, 1014
Ruméli 314, 875
Rumeli 91, 92, 312, 314, 863, 875, 969
Rūmī 137, 148, 205, 232, 237, 238, 319, 367, 395, 467, 472, 481, 482, 914
Rumiye 137
Rumlar 137, 305
Rus 14, 168, 176, 177, 311, 553, 586, 587, 588, 589, 653, 818, 928
Ruslar 818
Rûşenek 138
Rûyinten 286
rūz-kūr 439, 518
Rüstem 235, 284, 285, 286, 287, 318, 332, 333, 364, 390, 468, 573, 579, 581, 583, 604, 630, 687, 702, 703, 704, 705, 708, 711, 729, 730, 731, 732, 733, 735, 736, 738, 782, 785, 815, 861
Rüstem-i Destân 16, 181, 581, 584, 602, 604, 630, 687, 729, 731, 782
Rüstem-i Zâl 286, 332, 703

S-Ş

Sabnos 21, 185, 956
Sad sûresi 204, 499, 805
saʿd 409, 417, 425, 426, 504, 621, 622
sadhu 131
saʿd-ı asgar 417, 426
saʿd-ı ekber 417, 426, 504, 622
sâdık rüyalar 166
Saʿdî 246
Sadreddin Konevî 78
saʿdu büla' 415, 416
saʿdu'l-ahbiye 416
saʿdu's-suʿūd 416
Safâ 183, 909
Safevî 117, 240
Sagillari 416
Sagitta 428
sāhib-kırān 18, 170, 365, 381, 388, 389, 470, 627, 673, 785, 929, 954
Sakālīb 654
Sakastân 332
salbek 44, 50, 58, 62, 67, 68
Saʿlebî 254
sāl-hurd/sāl-hurde 205, 588
Salihli 126
Sām 333, 390, 581, 604, 630, 687, 702, 731, 789, 847, 861, 862, 865
Samanyolu 428
Sâmerrâ 802
samg 508, 608
Sām-ı Süvār 333, 604, 630, 731, 789, 861, 869
Sāmiʿa 269, 270
Sāmirī 248
Samisun 877
Samsun 877
samur 289
Sanʿān 708
sanc 591
Sancar 670
sançmak 670
sandal 174, 470, 524, 552, 558

sansargiller 289
Sanskritçe 491
Sardeis 126
Sardeis 126
sarf 104
sarfe 415, 416
Sarhun 137
Sâriye b. Züneym 770
Sart 126
Saruhan 877
Sâsânîler 136, 164, 181, 745, 756, 822
Satalia 877
satraplık 126
Satürn 417
Savbe 137
sâyib 283, 775
saykal 171, 402, 405, 418
Scorpion 416
Scorpionis 416
Seâlibî 630
sebuʿ 328, 429, 567, 892
Sedd-i İskender 727
Sedd-i İskenderî 154
Sedd-i Sikender 828
Seferihisar 65
sefîne 429
Sefîne-i Mevleviyye 83
Sehâvî 273
Sehî Bey 76, 93, 97, 99, 157, 969
sehm 428
sekar 474, 778
Selâmıt 14, 174, 527
selbī 8, 209
Selçuk 79, 81, 126, 182, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 831
Selçukī 670
Selçuklu Devleti 84, 153
Selçuklular 152, 153, 240
Selm 16, 180, 288, 602, 672, 697, 698
Selmân 86, 248
Selmân-ı Sâvecî 99, 100
semʿan ve tāʿan 720
Semender 174, 522
Semerkand 92, 178, 603, 779, 817
Semerkant 5, 562
Senâî 246,
Sencer 670
Sender 137
Seren 523
Serendib 14, 174, 523, 566
seretān 413
serlevha 45, 48, 49, 53, 59, 60, 61
serpme altın 48
ser-sebük 304
sertab 42
sertān 413, 430, 605, 632
Sevgendnāme 11, 195, 373
Sevr 361, 413, 416, 430
sevret 418
Seyfeddin Şeyh el-Mahmûdî 116
Seyfî ʿAlī Bay 50, 116
Seylan 523
Seyyid Mehmed Buhârî 88
Seyyid Süleymān Usta 70
Seyyid Şerif el-Cürcânî 78
Seyyid Şerif el-Cürcânî 78
Sezar 114
Sıfahān 464, 846
Sıfetü'l-cennet 211
siccīn 281
Sicilya 120
Siddhanta 431
Sidre 222, 763
Sidretü'l-Müntehâ 222, 223, 281, 763
sifle-perver 915
Sikender 11, 22, 69, 154, 178, 257, 258, 259, 292, 296, 307, 311, 327, 332, 341, 344, 364, 366, 373, 384, 387, 396, 397, 476, 478, 479, 483, 505, 510, 535, 536, 572, 573, 586, 598, 604, 612, 625, 631, 640, 643, 645, 662, 663, 664, 671, 828, 884, 901, 925, 927, 935, 942, 944, 945, 949, 952, 956, 959, 962
Sikendernâme 227, 230, 961
Silifke 126
Silm 138
simāk 415, 416, 520, 685
simâk-ı aʿzel 416, 520, 685
simâk-ı râmih 416, 520, 685
Simav 83
Sinān 861

Sincar 670
Sind 168, 172, 311, 387, 390, 470, 491, 492, 493, 497, 503, 534, 626, 638, 652, 653,
sindân 869
Sindhu 491
Sinop 69, 125, 131
sipihr-i heftümīn 622
Sir James W. Redhouse 260, 344, 428, 429, 565, 589, 605, 638, 643, 669, 707, 734, 750, 909, 969
sîretü'l-İskender 135
Sistan 10, 158, 169, 170, 286, 330, 332, 333, 335, 340, 350, 364, 365, 366, 367, 382, 583, 653, 687, 702, 703, 729, 730, 736, 803, 1020, 1022
Sivas 76, 77, 186, 188, 243, 244, 877
Sivâsî 37, 243
Sivaslı 76, 77
Sivrihisar 92
Siwa 117
Siyāmek 682
siyaset 23, 112, 120, 125, 131, 148, 165, 188, 255, 278, 288, 446, 457, 498, 816, 862, 885
Siyâvuş 16, 181, 274, 285, 287, 305, 581, 709, 710, 711, 712, 713, 718
Smyrna 119
Sogdiana 128, 129
Soğd 287, 562
Sokrat 10, 21, 121, 151, 165, 166, 185, 255, 260, 263, 275, 285, 289, 292, 955, 1017
Sokrates 121, 131
Solon 22, 185, 956
Stagiros 120
Stegeira 120
Steingass 277, 970
Steph. Baluzius 38
Strangas 142
suʿbān 494
Suʿdā 709, 710
Sûdâbe 287
Sudan/Sūdān 133, 168, 311
Sûdî 358
Sultân Ahmed bin Sultân Üveys/Ahmed 20, 182, 852, 853
Sultan Ahmed 20, 116, 852, 853
Sultan Bayezid 79, 93, 155, 156, 227, 876
Sultan Berkûk 20, 182, 879
Sultan Bû Saîd 19, 182, 832, 833, 836, 837, 838
Sultan Celâleddin Hüseyin/Şeyh Hüseyin 20, 182, 849, 850
Sultan Cem b. Osman 44, 45
Sultan el-Melikü'z-Zâhir 116
Sultan Mahmud 59
Sultan Mehmed 113, 114
Sultân Murad 83
Sultan öñi 857, 867
Sultan öyügi 857, 867
Sultan Üveys/Üveys 20, 182, 844, 845, 847, 848, 849, 852
Sultan Veled 83, 246
Sultan With Horns 117
Sultan Yakub 111
Sultanönü 152
Sultanöyüğü 152
Sûr 420
Suriye 37, 38, 126, 127, 832
sûrnây 591
Sus 128
susam 143, 144, 167, 168
sūzen-i ʿĪsī 202
sübḥānellezī esrā 222
Süheyl ü Nevbahâr 245
Süleyman bin Velîd bin ʿAbdü'l-Melik 18, 780
Süleyman bin Velîd 18, 780
Süleyman Çelebi 83, 91, 92, 98, 101, 108
Süleyman Paşa 20, 182, 862
Süleyman Şah 32, 82, 83, 84, 86, 99, 157
Süleymān 243, 274, 282, 313, 473, 598, 602, 628, 665, 712, 722, 805
Süleymānī 709, 798
Süleymaniye Kütüphanesi 23, 25, 26, 74, 95, 98, 100, 102, 104, 109
Süleymannâme 111
Sülmen 880
sülüs 2, 43, 47, 48, 51, 52, 56, 61, 64, 69, 70, 71, 423
sümme denā 222

sünbüle 413, 430, 632
sünük 269, 270, 447, 789
Süreyyā 361, 413, 416, 631
sürme 174, 222, 333, 347, 477, 515, 516, 663
Süryânî 136
Süryânîce 135
Süshaym 81
Syriae 38
Şâbûr bin Erdeşîr 17, 181, 745
Şâbûr bin Pürsī 17, 750
Şâbûr 17, 181, 743, 745, 746, 750, 751
Şâd-kâm 21, 184, 939
şâfe 643
Şah Çelebi 82
Şah Veli 19, 182, 847
Şāh-ı Osmānī 878
Şâhnâme 48, 286, 287, 332
Şakâ'ik 157
Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye 76, 82, 89, 157, 970
Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye 74, 75, 76, 77, 79, 82, 89, 90, 93, 156, 157, 970
Şam/Şām 141, 167, 168, 243, 295, 305, 318, 653, 748, 753, 769, 771, 822, 826, 838, 853, 868, 879, 880
Şâmme 269, 270
Şark-İslâm edebiyatları 286
Şat 820
şāvirū hünne 273
Şâzelî 23, 29, 40, 41, 46, 56, 85, 86, 91, 95, 96, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 155, 156, 158, 159, 191, 287, 744
şebân 838
şeb-çerāġ 85, 246, 247
şeb-han 838
Şebistân 286
şeb-reng 472
şeb-tâb 471
Şeddād 926
Şefī'ül-Müẕnibīn 226, 760
Şehabeddin İbn Arabşah 78
Şehnâme 138, 152, 285, 288, 332, 563, 581, 583, 767
Şehrbânû 170, 392, 395
Şehr-gīr 631
Şehrizûr/Şehr-i Zūr 146, 185, 947
Şehzade Cem 44
Şehzade Süleyman 155, 243
şehzade 88, 91, 92, 96, 150, 155, 162, 243, 286, 338
Şem' ile Micmer 163
Şem' ile Pervâne 163
şem' 8, 163, 200, 201, 202, 204, 216, 218, 220, 221, 256, 270, 331, 335, 336, 337, 339, 348, 351, 354, 358, 363, 371, 378, 379, 393, 400, 401, 409, 465, 466, 477, 480, 498, 525, 530, 619, 638, 649, 663, 710, 712, 787, 802, 851, 891, 898, 909, 921, 932
şemâl 593, 597
şemse 39, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 52, 53, 58, 61, 62, 63, 67, 68, 69, 73, 250, 894
Şemseddin Cezerî 88
Şemseddin Mehmed 88
Şerhu Tavâli'i'l-Envâr 79
şertayn 415, 416
şevle 415, 416
Şeyh Ekmeleddin Babertî 78
Şeyh Ekmeleddin/Şeyh Ekmel 78
Şeyh Hasan-ı Nevîn 19, 182, 839
Şeyh Hasan-ı Temürtaş 19, 182, 840
Şeyh Hüseyn 849, 850
Şeyhî 83, 84, 87, 88, 93, 157
Şeyhoġlı 86, 247
Şeyhoğlu Mustafa 83, 84, 85, 86, 247
Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa 83
Şeyhoğlu 83, 84, 85, 86, 87, 164, 247 bkz. Şeyhoğlu Mustafa
Şeytan Başı 428
Şeytan Yıldızı 428
Şifâ 100
Şifâu'l-Eskâm 79, 81
Şifâ-yı Hacı Paşa 79
şilyāk 428
Şinasi Tekin 162
Şîrâz 32, 33, 36, 48, 49, 53, 59, 60, 61, 71, 108, 117, 150, 160, 194, 228, 750, 771, 846
Şîrazlı Ayazî 53

Şîrîn 1, 350, 376, 525
Şîrûye 17, 106, 181, 766
şiyâf 643
Şuʿabu'l- İmân 647
Şûmî-yi İhlâs 182, 870
Şûrâ 224

T

taʿlik 37, 39, 41, 45, 50, 52, 53, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 72
Taberî 136, 137, 138, 139, 142, 144, 145, 146, 147, 281, 562, 756, 970
Taberistan 654
Tâceddîn İbrâhîm bin Hızır 58, 74
Tâceddîn İbrahim el-Ahmedî 74
Tafgaç 312
Tagargar 14, 176, 567, 654
ṭağı 184, 567
tâgî 305, 562, 707
Ṭāhā 222
Tahmûres 16, 180, 679
Tahran Milli Kütüphanesi 102, 103
Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ 285
Tâî-Lillâh 182
Tâir 153, 428
Taksila 130, 131
Tālūt 872, 873
Tamgaç Uluğ Buğra Han 312
Tamgaç 168, 175, 176, 177, 312, 319, 534, 535, 538, 539, 562, 564, 569
Tamhasb 16, 181, 704
tarak ebrusu 52
taraklı ebru 53
tarfe 415, 416
Ṭarfetü'l-ʿayn 221, 649
Tarhan 176, 562, 564
Tarhun 562
Târîh-i Taberî 136
Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati 495, 971
Târîhu'l-Hamîs 136
Tarīkī 21, 940, 942
Tarsos 126
Tarsus 126
tassūc 633
Taşkent 535
Taşköprülüzâde Ahmed Efendi 75, 76, 77, 79, 82, 89, 157, 970
Tatar 176, 244, 563, 564, 857, 867, 868
Taurus 43
Tavāyif 17, 19, 181, 742, 743, 744, 816
Tavgaç 312
Tavşanlı 83
Taxila 130
Tâyî-Li-Emrillâh 19, 810
Tāyiün-Lillâh 810
taylasān 438, 439, 833
Taynus 179, 644
tazı atlar 165, 171, 255, 363, 400, 472
Tebbet 159, 653, 856, 883
Tebriz 19, 111, 756, 842, 843, 844, 845, 853
Tebrizli 161, 844, 970
tecelli kadehi 166
tecrī tahtihe'l-enhār 203
Tefrîhü'l-Ervâh 100
Tehâfütü't-Tehâfüt 266
Tehemten 853
Tekvîn 870
temellük 25, 48, 49, 50, 53, 54, 56, 59, 62, 63, 65, 70, 116, 150
temmet kaydı 42, 43, 53, 57, 63, 70, 73, 103
temmet 43, 51, 52, 54, 69, 70, 72
temsilî 151, 165, 257, 487, 567
Temsîl ve'l Muhâdara 630
Temür Buga 50, 116
Temür Kapıg 822
Temür/Temūr 671, 736, 852, 853, 880
Temürboğa 116
Temürtaş 834, 837, 840
Tenvîrü'l-Mikbâs 136
tenzīl-i İlāhī 292
Terceme-i Maksadü'l-Aksâ 109
Tercüme-i Şakâ'ik 75
Tersā 604, 632, 875
Tervîhü'l-Ervâh 7, 100, 101
teselsül 266
Teselya 125
tesû 633
Tevârîh-i Manzūm 61
Tevârîh-i Âl-i Osmân 8, 91, 96, 100, 110, 152, 155, 156, 158, 161, 162, 186, 187, 227, 331, 966

Tevbe sûresi 492
Tevhid 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 105, 106, 107, 108, 136, 139, 141, 148, 163, 164, 165, 166, 171, 176, 202, 204, 206, 244, 265, 267, 268, 270, 405, 406, 407, 419, 457, 458, 469, 477, 527, 548, 551, 562, 565, 618, 620, 665, 676, 679, 681, 695, 722, 724, 746, 859, 917, 918, 921
tevhid-i gaybî 166, 268
tevhīd-i ʿilmī 268
tevhid-i tahkîkî 166, 268
tevhid-i tasdîkî 166, 268
tevkîʿî 44
Tevrat 439, 870
Tevrīt 43, 722
tevşîh 101
tezhip 38, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 57, 59, 60, 61, 62, 117, 150
tezkire 74, 76, 77, 78, 79, 82, 87, 88, 89, 93, 98, 99, 100, 101, 156, 157, 965, 968
Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ 76, 82, 88, 93, 98, 101, 157, 968
Tezyîl 75
Thales 262
Thar çölü 491
The Memluk Empire 117
The Trebizond Alexander Romance 115, 968
Theophrastus 120
tıb 78, 81, 100, 153, 255, 392, 461, 676, 683, 696 bkz. tıp
tıbbî 81, 123
tıbbiye 643
tığ 48, 59, 60, 61
tılā 949
tıp 23, 78, 79, 100, 112, 119, 123, 165, 255, 262, 356, 508 bkz. tıb
Tibet 130, 146, 535
Timna 870
Timur 7, 33, 75, 88, 89, 90, 91, 92, 116, 155, 156, 162, 191, 243, 244 bkz. Emîr Timur
Timurid Tradition 188
Timurlu 88
Tinnîn 14, 174, 427, 428, 524, 527
tīr-bārān 367, 483, 533, 599, 845
Tirmizî 211
Tire 81
tîz-magz 304
toḫdamak 240
Tohtamış 671
Tokat 877
tokuz ābā 417
toñuz 193, 194, 936
Topkapı Sarayı Kütüphanesi 29, 49, 60, 61, 98, 108, 114, 117
Topkapı Sarayı Müzesi 98
Toros Dağları 141
Trabzon Rum İmparatorluğu 115
Trabzon Rum İmparatoru 115
Trabzonlu Georgios 114
Trakya Üniversitesi 187, 191, 966
Trakya 120
Triangulum 428
Troas 126
Troya 141
Truva Savaşı 119
Tûbâ 184, 549
Tūbī 393, 943
tûde tûde 937
tūfān-ı Nūh 941
Tuhfe-i Vehbî Şerhi 850
Tuluy 818
Tunca Kortantamer 98, 968
Tûr dağı 282
Tûr 16, 180, 288, 602, 672, 697, 698, 895
tura 143, 770
Turan 166, 168, 169, 177, 285, 286, 287, 288, 295, 305, 311, 324, 332, 563, 587, 612, 638, 695, 704, 705, 711, 717, 718, 721, 727, 728, 748, 752
Tûrânduht 17, 106, 181, 767
Tūrāniler 386
Turgut 868
Turkish and English Lexicon 260, 344, 416, 422, 428, 429, 558, 565, 589, 591, 605, 638, 643, 669, 707, 734, 750, 909, 969
Tūs 395, 581, 593, 597
Tübbaʿ-ı Ekber 107

Tübbüt 534, 535
Türk edebiyatı 23, 108, 112, 148, 152, 154, 162, 188, 189, 190, 286, 358, 517, 621, 850, 966, 969
Türk İslâm Eserleri Müzesi 29, 58, 98, 750
Türk Tarih Kurumu Basımevi 81, 83, 521, 969, 971
Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi 30, 64, 65
Türk 4, 79, 81, 90, 112, 113, 115, 116, 135, 148, 152, 153, 154, 162, 163, 176, 189, 190, 191, 193, 240, 243, 244, 249, 286, 483, 534, 562, 563, 564, 654, 697, 702, 778, 779, 802, 817, 818, 822, 868
Türkçe Sözlük 238, 481, 483, 487, 510, 520, 548, 589, 667, 714, 728, 753, 775, 868, 926, 966
Türkçe 24, 27, 32, 47, 74, 83, 84, 93, 99, 101, 102, 109, 115, 137, 157, 190, 191, 240, 245, 261, 344, 416, 490, 570, 625, 646, 670, 728, 753, 775, 844, 966, 970, 971
Türk-i Rūm 868
Türkī 50, 100, 116, 361
Türkiyat Mecmuası 100, 102, 103, 161, 186, 193, 227, 965, 966, 971
Türkiye Türkçesi 495
Türkiye 5, 23, 24, 76, 92, 103, 109, 121, 139, 160, 186, 188, 487, 495, 516, 633, 763, 926, 928, 966, 967, 969, 970, 971
Türkmen 818
Türkoloji Dergisi 161, 181, 191, 967, 968, 970
türktāz 722
ūd-mūy 472

U-Ü

ufûl 550
uhrevî âlem 148
ukāb 428
Ukûdu'n-Nasîha 75
umac 333, 341, 348, 363, 468, 702, 929
UNESCO 130
unvan sayfası 38, 45, 47, 49, 50, 57
Ur şehri 551
Urmiyā 871
Ursa Minor 428
Uruméli 875
usturlâb 153, 164, 251, 609, 683
Uşak 77
Utārid 11, 15, 215, 252, 414, 422, 426, 427, 504, 620, 621, 834
Uyûnü'l-Enba 672
Uz 818
Ülker 361
Ümerā-i Mekke 20, 913
Ümit Hunutlu 109, 110, 967
ümmehāt 214, 615
Ümmetī ta'lū velā ta'lū 874
Üngürüz 862
ünnâb 559
Ürgenc/Ürgenç 534
Üsküdar 56
Üsküdârî 56
üvez/üyez 716, 881

V

v'Allāhu yuhibbu's-sābirīn 946
vâcib 8, 175, 194, 261, 264, 266, 267, 277, 407, 502, 541, 542, 546, 547, 560, 676, 772, 795, 896
Vādī-yi elmās 14, 529
vahdaniyyet 8, 166, 266
vakanüvis 118
Vakvak 13, 173, 510, 511
Valani 818
Vâlide-i 'Atîk Cāmi'i 56
Vāmık 331
Varka 179, 631
Varsak 868
Vâsik-Billâh 18, 181, 800
Vasikun-Billāh 799
*ve enzelne'l-ḥadī*d 318
Ve'ḍ-ḍuḥā 22
ve'l-mürselāt 712
ve'n-nāziāt 712
Vedūd 212, 445, 889
Vegan 534
vehm 12, 67, 151, 166, 207, 229, 270, 284, 292, 293, 311, 369, 427, 436, 456, 457, 506, 510, 528, 544, 597,

662, 677, 761, 763, 826, 958
Vela 429
Velīd bin Abdü'l-Melik 18, 181, 778, 780
Velîdi'bni Yezîd 18, 181, 782, 783
Velī-yi Horasān/Şāh Velī 20, 182, 847
Venedik Hellenistik Ensitüsü 115
Venedik 115, 188
Venedikler 91
Venice Hellenic İnstitute 115, 968
Venice 188
Venüs 165, 253, 417, 621
verendāz 277
Verkâ 551
vesâk/visâk 344, 638
Vesîletü'n-Necât 108
veşâvirhüm 277
vezân 510
Veziriazam Ali Paşa 92
Virginis 416
Virgo 413, 416
Vîs ü Râmîn 111
Vize 863
Vudû' 901
vulgarize 283, 294
Vulgata 132, 147

W

Walters Art Museum 29, 44, 47
Washington Üniversitesi 113
Wilhelm Pertsch 75, 967

X

XIV. Louis 38

Y

yā leytenī küntü türāb 337, 881
Yafes 137, 282
Yâfes 137, 282
Yağlıkçızâde Ahmed Rıfat 868, 971
yahküm mā yürīd 488
yahmūm 892
Yahşi Fakih 161
Yahudi 78, 86, 134, 164, 247, 305, 758, 870
Yahudilik 305
Yakındoğu 113, 133, 187
Yaktīn 794
Ya'kūb ibn-i Leys 803
Ya'kūb 376, 380, 803
Yakup Bey 82, 84
Yakup bin Alişir 84
Yakup bin Mehmed 81
Yâkût el-Hamevî 505, 971
Yasin sûresi 222, 889
Yāsīn 222, 431, 889
Yaşar Akdoğan 23, 98, 109, 110, 186, 965
Yecüc 14, 148, 150, 177, 373, 566, 570, 572, 573, 1032
yef'alu'llāh mā-yeşā 488
Yehūd 604, 820
Yehūdī 604
Yemen 107, 288, 651, 652, 707, 709, 801, 913
yeng 560, 625, 853
yevmü'l-aḥad 54
yevmün asīr 888
Yezd 846
Yezdecird bin Behrâm 17, 753
Yezdecird bin Ẕü'l-ektāf 17, 751
Yezdecird 17, 154, 181, 751, 753, 754, 755, 768, 771, 962
Yezîd bin Mu'âviye 18, 774
Yezîd bin Velîd 18, 181, 783
Yezîd 18
Yıldırım Bayezid 77, 78, 81, 82, 83, 86, 91, 92, 97, 98, 157, 163, 881, 1034
Yıldırım Han 82, 87, 88, 93, 157
yuca 510
yuça 510
Yunan edebiyatı 119, 130
Yunan heykelleri 133
Yunan mitolojisi 119, 120, 165, 253, 416, 428, 429
Yunan tapınakları 133
Yunan 10, 21, 113, 119, 120, 124, 125, 126, 133, 134, 137, 139, 141, 163, 165, 166, 185, 225, 238, 239, 253, 254, 262, 271, 275, 356, 416, 428, 429, 621, 953, 955
Yunanca 114, 115, 136, 180, 428, 604, 667

Yunānī 225, 252, 660, 677
Yunanistan 118, 121, 133
Yunanlar 131, 134, 146
Yunanlı 118
Yunanlılar 120, 133
Yunan-Pers Savaşı 126
Yunan-Pers Savaşı 126
Yunus Emre 245
Yûsuf Has Hâcib 312
Yûsuf ile Züleyhâ 111
Yūsuf 243, 274, 288, 345, 380, 672, 798, 804
Yûsuf-ı Mülhid 18, 181, 792
Yūsufnāme 195, 309
yūz 255, 472

Z

Zâbec 13, 173, 505, 509, 534
Zâbic 505, 509
zābih 415, 416
Zabolistan 332
Zabul 332
Zabulistân 157, 169, 332, 333
Zāhirī 50, 116
zâhirî 87, 93, 146, 455
zahriye 50, 62, 65
Zāl 286, 468, 579, 596, 687, 711, 730
zamk 173, 508
Zārr 210, 213
zātü'l-bürūc 413
zātü'l-kürsī 428
Zāvilistān 685
Ẕāyiḳa 269, 270
Zebūr 248, 882
Zekeryā 376
Zemahşerî 633
zenâdıka 746
zencebīl 524
zencefil 174, 524
zencirek 50, 58, 60, 61, 67
Zend 746
zendeka 746, 757, 793, 799
zendīg 746
Zeng 366, 467
Zengbār 466
Zengi 466
zer-baft 316
Zerdeşt 16, 225, 723, 738
Zerdüşt 138, 139, 225, 286, 738
Zerdüştçüler 139
Zerdüştî 138, 286, 305
Zerdüştler 138, 139
zerefşan 60
Zeresb 10, 158, 169, 170, 330, 333, 335, 362, 364, 365, 366, 382
Zeus 117, 120, 125, 129, 428
Zeus-Amon 117
zındık/zındīk/zindīk 746, 756, 794, 870
zift 174, 482, 494, 525, 526
zirāʿ 415, 416
Ziyāü'l-Mülk 823
Ziyyon 21, 185, 955
zoolog 121
zooloji 121
Zuhruf 224
zulumât 149
Zü'l-ektâf 750
Zü'l-Minen 489
zübānā 415, 416
zübre 415, 416
Zühal 11, 15, 215, 388, 414, 417, 424, 426, 503, 621, 622, 673
Zühre 11, 15, 158, 164, 165, 215, 251, 253, 331, 360, 362, 400, 414, 417, 422, 423, 426, 465, 504, 542, 578, 580, 617, 620, 621, 834
Zülkarneyn 9, 14, 47, 54, 63, 116, 135, 136, 140, 142, 143, 147, 148, 149, 150, 151, 165, 168, 184, 195, 232, 249, 254, 256, 257, 300, 308, 316, 319, 323, 324, 327, 373, 393, 460, 461, 466, 470, 473, 481, 491, 531, 539, 561, 565, 599, 602, 609, 624, 626, 644, 645, 742, 897, 900, 923, 926, 934, 935, 939, 949, 950, 951, 957
Zülkarneyn-i İskender 9, 256, 626
Zülkarneyn-i Rūmī 256, 539
züyyine li'nnāsi 711

EKLER

1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 2a.
İskendernâme'nin sunulduğu Memlük hükümdarı Hoşkadem'e ait
"Temellük Kitâbesi". (Bkz. s. 50, 116)

2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 1b.
İskendernâme'nin sunulduğu Memlük hükümdarı Hoşkadem'in meclisi.
(Bkz. s. 50, 116)

3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 16a.
İran Şahı Dârâ'nın Rum ülkesi hakimi Kayser'e karşı zafer kazanması.
(Bkz. s. 237)

4. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 20b.
Feylekos'a İskender'in doğumunun haber verilmesi ve bunun üzerine bir meclis tertip etmesi. (Bkz. s. 251)

5. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 21b.
İskender'in Feylekos ölünce hükümdar olması üzerine beyleri toplaması.
(Bkz. s. 256)

6. Topkapı Sarayı Ktp., Revan Kitaplığı, 813, vr. 19b.
İskender'in Aristo, Eflâtun, Bokrat ve Sokrat'a âlemin aslının ne olduğunu sorması.
(Bkz. s. 260)

7. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 50a.
Aristo'nun İskender'in huzurunda rüyasını tabir etmesi. (Bkz. s. 296)

8. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 67b.
İskender'in savaştığı İran hükümdarı Dârâb'ın en yakın adamları tarafından hançerlenmesi ve İskender'in kollarında can vermesi. (Bkz. s. 324)

9. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 78a.
Sistan şehri hükümdarının kızının İskender'e âşık olması üzerine dadısının kızın resmini bir nakkaşa çizdirip İskender'e yollaması. İskender'in resmi görünce âşık olması. (Bkz. s. 340)

10. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 54a.
İskender'in Gülşah'a aşkını ilân etmesi. (Bkz. s. 345)

11. Topkapı Sarayı Ktp., Revan Kitaplığı, 813, vr. 62a.
İskender'in Sistan şehrini ele geçirmek ve hükümdarın Gülşah isimli kızını almak için şehri kuşatması. (Bkz. s. 367)

12. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 66b.
İskender'in Gülşah'la evlenerek muradına ermesi. (Bkz. s. 382)

13. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 78a.
Felek-i Atlas (Atlas Feleği). Felekler, eski inanışta her birinde bir gezegenin bulunduğu kabul edilen gök katlarıdır. Bu gök katları çiziminde bütün gezegenler, burçlar ile hava, yer, ateş ve su kürelerinin isimleri yer almaktadır. (Bkz. s. 413-417)

14. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 154b.
İskender'in Hindistan dağlarında avlanarak bir erkek aslanı öldürmesi. (Bkz. s. 473)

15. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 99b.
İskender'in Hint dağlarında bir kaplanı öldürmesi. (Bkz. s. 474-475)

16. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 104a.
İskender'in Hint hükümdarıyla savaşması. (Bkz. s. 478-487)

17. Topkapı Sarayı Ktp., Revan Kitaplığı, 812, vr. 115a.
İskender'in Hintlilerle savaşı. Bir yanda İskender'in askerleri diğer yanda kara yüzlü Hint askerleri. (Bkz. s.482)

18. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 161b.
İskender'in Hint hükümdarı Fûr'un başını gövdesinden ayırması. (Bkz. s. 486.)

19. Topkapı Sarayı Ktp., Revan Kitaplığı, 813, vr. 109a.
İskender'in halka eziyet eden ejderhayı öldürmesi. (Bkz. s. 495)

20. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 188b.
İskender'in vücudu insan, başı köpek şeklindeki yaratıklarla savaşması. (Bkz. s. 533)

21. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 213a.
İskender'in Yecüc ve Mecüc'e karşı set inşa etmesi. (Bkz. s. 572)

22. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 254b.
İskender'in ülkesini ele geçirmek istediği kadın hükümdar Kaydâfe'nin huzuruna elçi kılığında gitmesi; ancak onu tanıyan Kaydâfe'nin mahzenden daha önceden çizdirdiği resmini İskender'e göstermesi. (Bkz. s. 640)

23-24. Topkapı Sarayı Ktp., Revan Kitaplığı, 812, vr. 286b-287a.
Yıldırım Bayezid'in oğlu Emîr Süleyman'ın meclisi. Ahmedî *İskendernâme*'sini bu hükümdara sunmuştur. Bu minyatürler Osmanlı tarihinin yer aldığı bölümün sonunda Emîr Süleyman bahsinde yer almaktadır. (Bkz. s. 880-883)

میر سلیمان اولدانوک بیر بیشاه
کون کیسی دوشن نه حاجت درکواه
اول اراده کیم اوله اول داد کر
کیمدورور انوشیروان یاد کر
همتی قاتنده کیم پسکیل عیان
بیر کدایه جونه هند و پستان

25. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 278a.
Mülke ilk defa hükümdar olan İran şahı Keyûmers'in daha önceden bir mağarada yaşayarak insan-ı kâmil olduğunu gösteren minyatür. (Bkz. s. 675)

26. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 365b.
İskender'in Hicaz'a doğru yola çıkması. (Bkz. s. 901-902)

27. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 369b.
İskender'in Kâbe'yi ziyaret etmesi. (Bkz. s. 908-910)

28. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 384a.
İskender'in Hızır'la birlikte "Karanlıklar Ülkesi"nde âb-ı hayâtı araması.
(Bkz. s. 938)

29. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, 679, vr. 389a.
İskender'in vasiyetiyle dünyadan eli boş gittiğini göstermek üzere sağ elinin tabuttan dışarıya çıkarılması. (Bkz. s. 949)

30. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 272b.
İskender'in ölümü üzerine bütün filozofların naaşının etrafında toplanması.
(Bkz. s. 953-956)

31. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY 6044, vr. 273b.
İskender'in cenazesinin taşınması. (Bkz. s. 956-957)